H. VIOTTA

LEXICON DER TOONKUNST

Mus. th. Viotta
3465

kbinderij
BROEK EN ZOON
RLEM.

LEXICON DER TOONKUNST.

LEXICON DER TOONKUNST,

DOOR

Mr. HENRI VIOTTA,

MET MEDEWERKING VAN

VELE VOORNAME TOONKUNSTENAREN.

DERDE DEEL.

AMSTERDAM,
P. N. VAN KAMPEN & ZOON.
1885.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

BAYERISCHE STAATS-BIBLIOTHEK MUENCHEN

O.

O, Ital., beteekent: *of;* b. v. *Violino o flauto*, viool of fluit.

Oakeley (Sir Herbert Stanley), componist en organist, geb. 22 Juli 1830 te Ealing in Engeland, ontving onderricht van Elvey, later van Joh. Schneider te Dresden, en werd 1865 leeraar in de muziek aan de hoogeschool te Edinburg. In het jaar 1871 verkreeg hij den titel van doctor in de muziek. Hij heeft vele zangstukken en eenige orkestcompositiën in het licht gegeven.

Oberdominante, Hoogd., dominant, de vijfde toon boven den grondtoon.

Oberhoffer (Heinrich), kerkcomponist, geb. 9 Dec. 1824 te Pfalzel bij Trier, werd 1861 leeraar aan het seminarie te Luxemburg. Hij heeft veel gedaan tot bevordering der kerkmuziek. In het jaar 1862 richtte hij het tijdschrift *Cäcilia* op en werd in hetzelfde jaar lid der Caecilia-vereeniging te Rome.

Oberlabium, Hoogd., (z. Labium).

Oberleitner (Andreas), guitarist en mandolinist, geb. 17 Sept. 1786 te Angern in Beneden-Oostenrijk, schreef vele compositiën voor de door hem bespeelde instrumenten.

Obermayer (Joseph), violist, geb. 1749 te Nazabudicz in Boheme, werd door graaf Waldstein, bij wien hij als kamerdienaar in dienst was, naar Italië gezonden, om les te nemen bij Tartini. Hij behoorde tot de beste leerlingen van dien virtuoos. Nog in het begin der 19e eeuw liet hij zich met groot succes te Praag hooren.

Oberthür (Karl), harpist, geb. 4 Maart 1819 te Munchen, ontving aldaar onderricht in de muziek, werd 1837 aan den schouwburg te Zürich verbonden, was vervolgens te Wiesbaden en te Mannheim werkzaam en ging 1844 naar Londen, waar hij zich als muziekonderwijzer vestigde. Hij maakte van

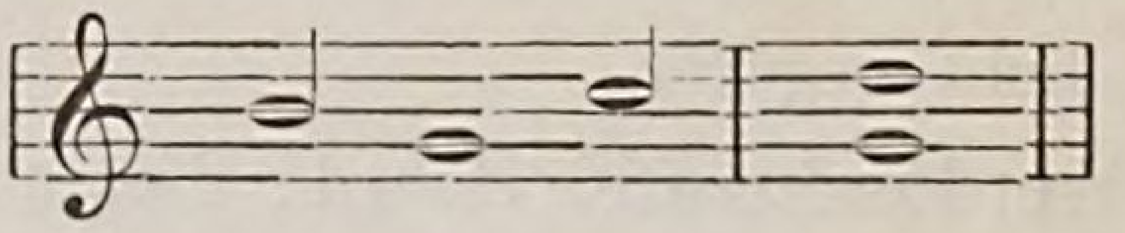
daar uit vele kunstreizen. Onder zijn compositiën (meer dan 200 in getal) bevindt zich een opera: *Floris de Namur.*

Obiols (Mariano), componist en violist, geb. 26 Nov. 1809 te Barcelona, reisde 1831 met Mercadante door Italië, Frankrijk en Duitschland, ten einde de muziek in die landen te leeren kennen, en werd directeur der muziekschool in zijn geboortestad. Onder zijn compositiën bevinden zich opera 's, concert- en kerkmuziek.

Obizzi (Domenico), Italiaansch componist uit het begin der 17e eeuw. Van zijn werken zijn gedrukt: *Madrigali concertati a due, tre, quatro e cinque voci* (Venetië, 1627).

Obbligato, Ital., noodzakelijk; deze uitdrukking beteekent, dat de partij of stem, waarop zij betrekking heeft, bij de uitvoering van het muziekstuk onmisbaar is. Tegenover *obbligato* staat *a piacere* of *ad libitum* (naar believen). Zoo beteekent *Sonata per il Clavecembalo con violino obbligato*, dat de vioolpartij een noodzakelijk onderdeel der sonate is; staat er daarentegen *con violino ad libitum* of *a piacere*, dan kan de vioolpartij weggelaten worden.

Obligaatstem, de hoofd- of solostem in een muziekstuk, in tegenstelling der begeleidende of vulstemmen, die *ripieni* heeten.

Obliquus, Lat., schuin, zijwaarts; onder *motus obliquus* verstaat men in de harmonieleer de traps- of sprongsgewijze voortschrijding van de eene stem, terwijl de andere onveranderd blijft, b. v.

Oboe, Ital., (z. Hobo).

Oboe di caccia, Ital., jachthobo (z. Hobo).

Obrecht (z. Hobrecht).

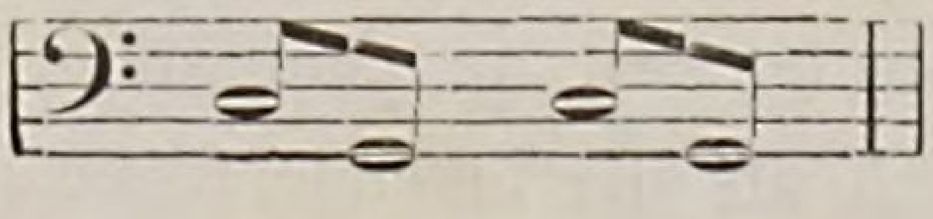
Ocarina, Ital., een uit terra cotta vervaardigd en van negen toongaten voorzien blaasinstrument, welks tonen eenige overeenkomst hebben met die der fluit. Voor de kunstmuziek is het van geen beteekenis.

O'Carolan (Turlogh), Iersch dichter, zanger en componist, geb. 1670 te Nobber in het graafschap Meath, gest. 25 Maart 1738 te Alderford in het graafschap Roscommon, was de laatste der Iersche barden. Zijn zoon gaf 1747 een bundel liederen van hem in het licht, die 1780 herdrukt werd.

Occa (Antonio **d'all**), contrabasvirtuoos, geb. te Cento bij Bologna, maakte kunstreizen door Frankrijk, België en Duitschland. Hij stierf 1846 te Florence.

Occhetto of **Ochetus** (z. Hocetus).

Occhiali, Ital., brillen, brilbassen, aldus noemt men spottenderwijze zekere basfiguren, die in het notenschrift den vorm van brillen hebben, b. v.:

Ockenheim (z. OKEGHEM).

Ocon y Rivas (Eduard), componist en organist, geb. 19 Jan. 1834 te Malaga, werd 1853 organist aan de kathedraal aldaar en begaf zich later naar Parijs. Onder zijn vele compositiën bevindt zich een bundel nationale gezangen, getiteld: *Cantes españoles coleccion de aires nacionales y populares, formada e illustrada y biographicas* (Malaga, 1874).

Octaaf (Octava, Ottava, Diapason), het interval van acht diatonische trappen, dat tot den grondtoon in verhouding staat als 2 : 1, m. a. w. dat twee maal zoo veel trillingen heeft als deze. De volmaakte octaaf vormt met den grondtoon de volkomenste consonant. De verminderde en de vergroote octaaf (*octava deficiens* en *augmentata*) komen in de praktische muziek niet als zelfstandige intervallen, maar als doorgangsnoten voor.

Octaaf-fluit of **kleine fluit** (Ital.: FLAUTO PICCOLO), Z. FLUIT.

Octava, Lat. (Z. OCTAAF).

Octava in het orgel, een open labiaalstem van dezelfde mensuur als de Prestant, welke tot haar behoort, en naar wiens grootte zij zich richt. Zij komt voor als 16, 8, 4, 2 en 1 vt. Dit register is in alle orgels, zonder uitzondering, aanwezig. De eerste octaaf (Diapason) is half zoo groot als de Prestant en klinkt dus een octaaf hooger. De tweede, tot denzelfden Prestant behoorende, Superoctaaf of Disdiapason geheeten, is weder half zoo groot als de Octaaf, of 2 maal zoo klein als de Prestant, en staat dus 2 octaven hooger dan de laatstgenoemde of een octaaf hooger dan de eerste Octaaf of Diapason. De derde, tot denzelfden Prestant behoorende Octaaf, Supersuperoctaaf of Disdisdiapason, gewoonlijk Sedecima geheeten, staat 3 octaven hooger dan de Prestant, 2 octaven hooger dan de eerste Octaaf (Diapason) en een octaaf hooger dan de Superoctaaf (Disdiapason). De kleinste octaafregisters verkrijgen wel eens de benaming van Octaafje. In het pedaal heeten de Octaafbas 16 of 8 vt., Superoctaafbas 4 vt., Sedecima en dergelijke. Het gebeurt wel, dat men enkele Octaafregisters, als de orgelkast daartoe is ingericht, in het gezicht zet. Deze heeten daarom dan ook Prestanten of Principalen. De Octaafregisters worden in den regel van tin of metaal gemaakt; doch vaak vindt men, vooral in kleine orgels, de 8 vts. en soms ook de 4 vts. Octaafbas van hout. De Octaafregisters dienen den Prestanten tot ondersteuning, en de kleine Octaven ondersteunen de grootere.

Octava alta, Lat., een octaaf hooger te spelen dan de noten aanduiden; het wordt uitgedrukt door 8va. boven de noten geplaatst.

Octava bassa, Lat., een octaaf lager te spelen dan de noten aanduiden; het wordt uitgedrukt door 8va onder de noten geplaatst.

Octavagiool, een Octaafstem van 4 vt.

Octavina, een zeldzaam voorkomende uitdrukking voor Superoctaaf. (Z. OCTAAF.)

Octet, (Ital.: OTTETTO); een muziekstuk voor acht stemmen of instrumenten. Een streng achtstemmig geschreven muziekstuk heet octophonium.

Ode (ᾠδή), Gr., lierzang.

Odéon (ᾠδεῖον), een voor muzikale wedstrijden bestemde zaal te Athene.

Odington (Walther), monnik uit het klooster Eveshans in het graafschap Worcester, is op muziekaal gebied bekend door zijn verhandeling *De speculatione musicae*, die door Coussemaker in zijn *Scriptorum de musica medii aevi* opgenomen is. Hij leefde in de eerste helft der 13e eeuw.

Odo van Cluny (in het Latijn: Oddo Cluniacensis), een der voornaamste muziekgeleerden uit de middeneeuwen, geb. 878, gest. 942 te Cluny, waar hij abt van het Benedictijner-klooster was. Zijn voornaamste werk, opgenomen in de *Script. eccles.* van Gerbert, is getiteld: *Liber, qui et dialogus dicitur, a domino Odone compositus, succinctim, decenter atque honeste ad utilitatem legentium collectus.* De echtheid zijner overige werken wordt betwijfeld.

Oesten (Theodor), geb. 31 Dec. 1813 te Berlijn, leerde van den stadsmuzikant Politzi te Fürstenwald vele instrumenten bespelen. Negentien jaar oud begaf hij zich naar Berlijn, waar hij onderricht in de compositie nam bij Böhmer, Rungenhagen, Schneider en A. W. Bach; doch reeds vóór dien tijd had hij veel dansmuziek, variatiën, enz. geschreven. Na voltooiing zijner studiën vestigde hij zich als muziekonderwijzer te Berlijn en gaf aldaar 1843 zijn eerste rondo voor klavier: *Les premières Violettes*, in het licht, dat door een ongeloofelijk aantal andere salonstukken gevolgd werd. Hij stierf 6 Maart 1870.

Oesterreich (Karl), tenor, geb. 1664 te Maagdenburg, werd lid der hofkapel te Wolfenbuttel en maakte zich aldaar als leeraar in den zang zóó verdienstelijk, dat hij 1702 den titel van hofkapelmeester verkreeg. Hij stierf 1735.

Oesterreicher (Georg), cantor, geb. 1576, was eerst lid der kapel van den markgraaf van Anspach en werd 1621 cantor te Windesheim, waar hij 1633 stierf. Zijn liederen zijn vereenigd in de verzameling *Oesterreicher's Cantorbüchlein* (Rotenburg, 1615).

Oestreich (Karl), hoornvirtuoos en componist, was langen tijd lid der Dresdener hofkapel en vestigde zich 1826 te Frankfort. Onder zijn compositiën bevindt zich een opera: *Die Bergknappen*, welke te Weimar gegeven werd.

Offenbach (Jacques), geb. 20 Juli 1822 te Keulen, ontving van 1835 tot 1837 onderricht aan het conservatoire te Parijs en werd vervolgens violoncellist in het orkest der Opéra Comique aldaar. Zijn eerste compositiën waren chansonettes op parodieën van La Fontaine's fabelen. Hij werd or-

kestdirecteur aan het Théâtre Français en schreef 1853 zijn eerste opera comique: *Pepito.* Dit werk had weinig succes; het werd gevolgd door een groot aantal operettes, die in kleine schouwburgen te Parijs ten gehoore werden gebracht. In het jaar 1855 pachtte bij het Théâtre Comte in den Passage Choiseuil, gaf het den naam van Bouffes Parisiens en liet er niet minder dan 69 zijner cynische, frivole en zeer weinig muzikale waarde bezittende operettes vertoonen, die door het publiek der Cafés-concerts, zoowel te Parijs als elders, als meesterstukken bewonderd werden. Een ballet van hem: *Le Papillon,* werd 1860 in de Groote Opera vertoond. Hij stierf 5 Oct. 1880 te Parijs. De meeste zijner werken, wier succes voor een goed deel moet toegeschreven worden aan de vervaardigers zijner libretti, zijn reeds vergeten.

Offermans- van Hove (Sophia Johanna Huberta), zangeres, geb. 31 Juli 1829 te s'-Gravenhage, ontving haar opleiding aan de koninklijke muziekschool aldaar van J. H. Lubeck. Op zeventienjarigen leeftijd liet zij zich voor het eerst in het openbaar hooren, en wel te Delft en te Haarlem. Het eerste groote succes behaalde zij echter 1850 op het Haarlemsche muziekfeest van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, voornamelijk in het oratorium *Elias.* Van dat oogenblik was haar roem gevestigd. In hetzelfde jaar trad zij in het huwelijk met L. Offermans, lid van het Haagsche orkest en muziekonderwijzer. Gedurende een kort verblijf te Brussel nam zij les bij Charles de Bériot, die haar met de wijze van zingen zijner overleden echtgenoote, de beroemde Malibran, bekend maakte; daardoor werd zij met de eigenaardigheden der Fransche en Italiaansche zangschool vertrouwd; de Duitsche school bleef echter bij haar de hoofdzaak, en op vele concerten, zoowel hier te lande als elders, bracht zij de toehoorders in verrukking door de voordracht der meesterstukken uit die school. Het was vooral Robert Schumann die haar en haar talent hoogachtte. Toen hij 1854 ons land bezocht, was hij verrukt van de wijze, waarop zij in *Der Rose Pilgerfahrt* de partij van de Roos zong, en op het voorblad van het klavieruittreksel dezer compositie, dat hij haar ten geschenke gaf, schreef hij een opdracht, waarin zij »die liebliche Rose" genoemd werd; later (1860) schreef Dr. Heye er op het tweede blad bij:

Wiens phantasie in twijfel nog mogt zijn,
Of ooit der Elfen koninginne magt
Een Roos vervormde tot een Maagdelijn,
En haar der liefde hoogste weelde bragt —
Aan dubble wondren zelfs moet hij gelooven
Sints hij u hoorde en zag — waar 't slechts ditmaal!
Of tooverde ons uw lied, vol lieven en vol loven,
Niet voor den geest, in melodieuse taal,

„Den pelgrimstogt der Roos," uit bloemenhoven
Naar Aarde en Hemel — en, nog lieflijker daar boven,
„Den pelgrimstogt der Nachtegaal!"

Op het algemeen muziekfeest der Maatschappij t. b. d. T. te Rotterdam (1854) behaalde zij nieuwe lauweren, en haar lof werd luide verkondigd door de vele vreemde kunstenaars, die dat feest bijwoonden. Uit het buitenland ontving zij vele uitnoodigingen om op concerten mede te werken. Daar echter van lieverlede haar huisgezin talrijker, en dientengevolge haar zorgen als huisvrouw grooter werden, moest zij de meeste dier uitnoodigingen, o. a. een uit Londen en een van K. Reinecke, voor 12 concerten in Duitschland, van de hand wijzen. In Duitschland kwam zij niet verder dan Keulen, waar zij dikwijls en met veel succes zong; doch herhaalde malen liet zij zich in België en eens zelfs te Bordeaux hooren. Aan het Nederlandsche hof was zij zeer gezien: koningin Sophia benoemde haar 1866 tot kamerzangeres, en koning Willem III noodigde haar dikwijls uit, op soirées ten hove te zingen; ook bij prins Frederik zong zij herhaalde malen. Haar laatste optreden in een openbaar concert geschiedde bij gelegenheid van het feest, dat de gemeente s'-Gravenhage 1879 den koning bij zijn tweede huwelijk aanbood.

Mevr. Offermans- van Hove behoort tot de beste zangeressen van onzen tijd. Overal waar zij optrad bracht zij de toehoorders in verrukking door haar sympathieke stem, haar voortreffelijke school en haar innig gevoelde voordracht. Wie haar o. a. de partij van de Peri in *Das Paradies und die Peri* van Schumann heeft hooren zingen, zal toestemmen, dat zij daarin niet licht door een andere zangeres overtroffen zal worden. Jammer, dat zij niet als dramatische zangeres is opgetreden; ook als zoodanig zou zij ongetwijfeld tot de besten onder de besten behoord hebben.

Vele onderscheidingen zijn Mevr. O. ten deel gevallen. Zij is eerelid van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, van de maatschappij de Toekomst, van de vereeniging Diligentia, van de Nationale Handwerkschool te s'-Gravenhage, van het studenten-concert Apollo te Delft, van Sempre Crescendo te Leiden, van het Stadsmuziekcollegie en het Studenten-concert te Utrecht, van den Cercle Artistique pour la Belgique te Antwerpen en van het Diamantwerkers Weezenfonds te Amsterdam. Op het oogenblik leeft zij te midden van haar talrijk gezin algemeen geacht te s'-Gravenhage.

Offertorium, Lat., een gedeelte van de H. Mis, namelijk de offerwijding des priesters, en ook de benaming van het muziekstuk, dat gedurende die handeling door de zangers ten gehoore wordt gebracht.

Oginsky (Michael Casimir), afstammeling uit een adellijk Lithausch geslacht, geb. 1731, bespeelde vele instrumenten, vooral de harp, uitstekend. Bij

de vier door Hochbrucker (1766) aan de harp aangebrachte pedalen voegde hij er nog drie. Hij stierf 1803 te Warschau.

Oginsky (Michel Cleophas), neef van den vorige, geb. 25 Sept. 1765 te Gurow bij Warschau, gest. 1833 te Florence, is bekend als componist van zeer vele Polonaises, die in zijn tijd zeer populair waren.

Ohmann (Anton Louis Heinrich), zanger en componist, geb. 13 Febr. 1775 te Hamburg, gest. 1833 te Riga, waar hij sedert 1820 aan den schouwburg verbonden was, componeerde drie operateksten van Kotzebue: *Die Prinzessin van Cacambo, Der Kosack und der Freiwillige* en *Die Jagd.*

Okeghem of **Ockenheim** (Joannes), een der grootste Nederlandsche contrapuntisten uit de 15e eeuw, geb. vermoedelijk te Termonde in Oost-Vlaanderen. De vorm Ockenheim wordt het eerst gevonden bij Glareanus, en zijn naam werd later vrij algemeen aldus geschreven; doch op zijn compositiën staat de naam Okeghem (soms ook Ockeghem, Okenghem en Okekem). Hij behoorde 1443 tot de zangers aan de kathadraal van Antwerpen. Een jaar later verliet hij die stad en kwam in dienst bij den koning van Frankrijk. In het jaar van den dood van Karel VII (1461) was hij koninklijk kapelmeester, en bij Lodewijk XI stond hij in zoo hoog aanzien, dat hij tot schatmeester aan de St. Martin-kerk te Tours werd aangesteld. Tot ongeveer 1490 bekleedde hij die betrekking. Hij stierf 1514 op zeer hoogen leeftijd. Vele uitstekende contrapuntisten hadden aan hem hun opleiding te danken; eenige hunner worden genoemd in de *Déploration sur la mort d' Okeghem*, van Crétin:

> Agricola, Verbonnet, Prioris,
> Josquin Desprez, Caspar, Brumel, Compère,
> Ne parlez plus de joyeux chants ne ris,
> Mais composez ung *Ne recorderis*
> Pour lamenter nostre maistre et bon père.

Zie aangaande zijn werken en zijn beteekenis in de muziekgeschiedenis het artikel KERKMUZIEK.

O' Leary (Arthur), klavierspeler en componist, geb. 1824 nabij Killarney in Ierland, ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Leipzig en zette 1852 zijn studiën te Londen voort onder leiding van Potter, Cipriani en Sterndale Bennett. Hij werd 1856 leeraar aan de Academy of Music, later aan de National Training School for Music. Zijn compositiën bestaan in klaviermuziek.

Ole Bull, z. BULL (Bornemann Ole); hij stierf 17 Aug 1880.

Oley (Johann Christoph), organist en klavierspeler, geb. in het begin der 18e eeuw te Bernberg, gest. 1789. Van zijn compositiën zijn variatiën, sonates en koralen voor orgel in druk verschenen.

Olivieri (A.), vioolvirtuoos uit Turijn, studeerde onder leiding van Paganini

en maakte kunstreizen door Italië, Frankrijk, Spanje en Portugal. Na 1814 vestigde hij zich te Parijs. Men verhaalt van hem, dat hij eens te Turijn ten huize van een hooggeplaatst persoon, die hem had uitgenoodigd te spelen, zijn viool op het hoofd zijns gastheers aan stukken sloeg, daar deze hem bij zijn komst in harde woorden verweet, dat hij te lang op zich had laten wachten.

Ondeggiante, Ital., golvend.

O'Neill (Arthur), harpspeler, geb. 1734 te Drumnaslad bij Dungannon in Ierland, werd op tienjarigen leeftijd blind en doortrok als reizend virtuoos geheel Ierland. In het jaar 1815 werd hij tot leeraar aan de harpschool te Belfast benoemd. Hij stierf 1818 op zijn geboorteplaats.

Onslow (George), componist, geb. 27 Juli 1784 te Clermont-Ferrand (Puy-de-Dôme), behoorde tot een adellijke Engelsche familie, die zich in Amerika gevestigd had. Zijn voornemen om zich geheel aan de muziek te wijden, in welke kunst hij reeds op jeugdigen leeftijd onderricht had ontvangen — o. a. te Londen van Dussek en Cramer, — verwekte groot misnoegen bij zijn familie. Hij verliet het ouderlijk huis en begaf zich naar Weenen, waar hij, behalve in het klavier-, viool- en violoncelspel, onderricht in de compositie nam en met grooten ijver de werken van Haydn, Mozart en Beethoven bestudeerde. In Frankrijk teruggekeerd, kocht hij een landgoed te Clermont en leefde afwisselend dáár en te Parijs. Hij legde zich hoofdzakelijk op de compositie van kamermuziek toe, en bracht zijn quartetten en quintetten met eenige vrienden op zijn villa ten gehoore. Drie zijner symphonieën, die ook in druk verschenen zijn, werden door de Société des Concerts ten gehoore gebracht. Ook eenige opera 's heeft hij gecomponeerd: *L' Alcade de la Vega* (1824), *Le Colporteur* (1827) en *Le Duc de Guise*; zij werden in de Opéra Comique vertoond, doch behaalden slechts een succès d' estime. Zijn instrumentale werken waren tijdens zijn leven zeer gezocht, en hij stond als toonkunstenaar zoozeer in aanzien, dat men hem 1842, na den dood van Cherubini, tot lid van het Instituut benoemde. Hij stierf 3 Oct. 1853 te Clermont.

Opera (Ital., *Opera*, verkorting van *Opera in musica*, ook *Dramma per la musica*; Fr., *Opéra*; Hoogd., *Oper*, *Singspiel*), zangspel, een tooneelstuk dat geheel of voor het grootste deel gezongen wordt.

Den oorsprong der Opera of van het gezongen drama moet men zoeken bij de Grieken. Bij hen was het drama een vereeniging der drie oorspronkelijkste kunsten: dicht-, toon- en danskunst. Het historisch onderzoek heeft aan het licht gebracht, niet alleen dat de koren in de tragoediën van Aeschylus en Sophocles gezongen werden, maar ook, dat de dialoog op muziek gedeclameerd werd. Met het verval der Grieksche kunst scheurden de drie kunsten, uit wier vereeniging het Grieksche drama ontstaan was,

zich van elkaar los, om voortaan niet meer de verzamelde scharen in geestdrift te brengen, maar tot tijdverdrijf van den enkelen kunstliefhebber te dienen; en terwijl het volk zich vergaapte aan gladiatoren- en dierengevechten, hield de beschaafde mensch zich in eenzaamheid bezig met letterkunde, schilderkunst en snarenspel.

De moderne Opera is ontstaan in Italië, in de paleizen van den Florentijnschen en Lombardijschen adel der 16e eeuw. Haar grondslag is de *aria* of *monodie*, die wederom niets anders was dan het van zijn tekst beroofde en van nieuwe woorden voorziene volkslied. De eerste aria's werden vervaardigd in de ten huize van den Florentijnschen edelman Giovanni Bardi gehouden bijeenkomsten van geleerden en kunstenaars, en men noemt Vincenzo Galilei, vader van den beroemden sterrenkundige, als een van de eersten, die in deze schitterende kringen aria's met begeleiding van luit voordroegen. De wensch van het geleerde gezelschap was, de dramatische muziek, zooals men meende dat zij in het Grieksche drama gebruikelijk was geweest, te doen herleven; en om dat doel te bereiken, stelde men uit een aaneenschakeling van aria's herdersspelen en tragoedies samen, die op de feesten van den adel vertoond werden. Eigenlijk waren deze stukken niets anders dan een combinatie van concerten en balletten, waarin nu en dan goden en godinnen optraden, en herderszangen met koren en Moorsche dansen afwisselden; het drama zelf, waar het eigenlijk om te doen was, werd verwaarloosd. En niet alleen, dat men zich om de handeling niet bekommerde: ook de woorden der zangstukken hadden weinig of niets te beteekenen, of werden onkenbaar gemaakt door de vele rouladen en fiorituren, die de zangers zich veroorloofden. De kunst van vocaliseeren werd vlijtig beoefend; men zong, om te zingen. De componist had de plaats van den dichter, de zanger de plaats van den componist ingenomen, en in den zanger bewonderde men alleen de stem. Vandaar dat de stem beoefend werd als een muziekinstrument, of, zooals Berlioz zegt: »qu' on en vint à jouer du larynx comme on joue du hautbois et de la clarinette."

Intusschen kon men bezwaarlijk een geheel stuk uit aria's samenstellen. Hoe gebrekkig ook, de handeling moest aangeduid worden, daar er anders geen samenhang tusschen de verschillende aria's zou bestaan. Om nu aan dit verbindend gedeelte, dat men als een noodzakelijk kwaad beschouwde, het muzikale karakter niet te ontnemen, voerde men het Recitatief in. Gelijk men het model voor de aria aan een reeds bestaand gezang, het volkslied, had ontleend, nam men voor het recitatief de zangwijze over, van welke zich de priester in de Roomsche kerk bedient. Men verkeerde in den waan, in die zangwijze de melopee der oude Grieksche tragoedie te hebben gevonden. Dit *recitativo secco*, begeleid door enkele accoorden, dit half gesproken, half

gezongen recitatief, dat later hervormd werd, doch dat men nooit geheel en al zijn stijfheid heeft kunnen ontnemen, is het gedwongenste en vervelendste gedeelte van het genus opera.

Het tweede, dat de uitvinders der opera aan het Grieksche drama meenden te ontleenen, was het koor. Ook hierin vergisten zij zich. In de oude tragoedie was het koor een wezenlijk, zoo niet het voornaamste, bestanddeel; de geheele handeling spiegelde zich af in zijn bewegingen, in zijn hymnen; het was bij Aeschylus ongeveer hetzelfde, wat het orkest bij Richard Wagner is: de begeleider der handeling, de vertolker van de gewaarwordingen der personen, de stem der natuur en des noodlots. Het koor van de opera daarentegen neemt een geheel ander standpunt in. Het is noch een werkelijk, noch een ideaal volk, maar eenvoudig een zingende massa. Ginds vervulde het de rol van middelaar tusschen den held en de godheid; hier richt het zich uitsluitend tot het publiek in de zaal; bij de Grieken bekleedde het een religieuse waardigheid; bij de modernen wordt het eenvoudig als stoplap gebruikt.

Bij het koor heeft men nog het ballet te voegen, en men ziet het geraamte der opera, zooals zij tot op onze dagen gebleven is, vóór zich. Het moderne operaballet is eigenlijk niets anders dan het koor, dat dansen gaat, om eenige afwisseling in het zingen te brengen; met de handeling heeft het ballet niets te maken. De Grieken hadden alles vereenigd: woord, toon en mimiek; dicht-, toon- en danskunst vormden bij hen één harmonisch geheel; bij ons staan de drie kunsten afzonderlijk naast elkaar.

Dat wat wij heden opera noemen is derhalve een gevolg van de verkeerde meening, die de Italiaansche kunstenaars der Renaissance zich van het Grieksche drama hadden gevormd. Op een ondeugdelijken grondslag opgetrokken, was de opera van den beginne af gebrekkig, en is dat tot den huidigen dag gebleven, niettegenstaande vele geniale kunstenaars tot haar bouw hebben medegewerkt.

Wij noemden hierboven Galilei als een der eersten, die aria's componeerden en voordroegen; doch tooneelstukken met muziek waren reeds in de 15e eeuw en vroeger vertoond, zooals in het artikel ORATORIUM nader wordt aangetoond. Ten tijde van Galilei hadden ook in andere Italiaansche steden componisten proeven van dramatische muziek geleverd, en die eerste proeven waren in den destijds gebruikelijken polyphonen stijl geschreven. Van dien aard is *L' Amfiparnasso* van Orazio Vecchi, 1584 te Mantua vertoond en niet lang daarna te Venetië in druk verschenen. Dit werk, door den componist *Commedia armonica* betiteld, bestaat uit een reeks vijfstemmige madrigalen in polyphonen stijl; instrumentale begeleiding ontbreekt geheel en al; wanneer er slechts één persoon op het tooneel moet zijn, zingen de vier overige achter de schermen; eischt de handeling twee personen, dan zingen er drie ach-

ter de schermen; die onzichtbare stemmen vormen dus in zekeren zin het orkest. Of de dramatische muziekstukken, die Leo Allatius in zijn *Drammaturgia* vermeldt, in denzelfden stijl geschreven waren, is niet bekend; geen dezer werken, die vertoond werden tusschen de jaren 1569 en 1581, is tot ons gekomen; evenmin kennen wij van de stukken van Emilio del Cavaliere — *Il Satiro*, *La Disperazione di Fileno* en *Il Giuoco della Cieca* — iets meer dan de titels.

De polyphone stijl bleek echter voor de dramatische muziek van die dagen niet geschikt te zijn, en er ontstond een reactie tegen de contrapuntische vormen. Toen Jacopo Peri drie jaren na de eerste voorstelling van Vecchi's *Amfiparnasso* de door hem bij Rinuccini's *Dafne* gecomponeerde muziek ten gehoore bracht, behaalde hij veel grooter succes dan Vecchi, ofschoon bij veel minder thuis was in het contrapunt, dan deze. De *Dafne* werd 1597 voor het eerst vertoond in het paleis van Jacopo Corsi te Florence, te wiens huize de dramatisch-muzikale uitvoeringen gegeven werden, nadat Bardi als kamerheer van paus Clemens VIII naar Rome was gegaan. Het werk zelf is niet tot ons gekomen, maar Peri verhaalt in de inleiding van zijn *Euridice*, dat hij *Dafne* geschreven had op aanraden van Corsi en Rinuccini, »ten einde het effekt eener soort van melodie te beproeven, die volgens hun meening identiek was met die, welke de Grieken en Romeinen in hun drama's gebruikten.'' Die poging werd met zoo goed gevolg bekroond, dat Peri in het jaar 1600 uitgenoodigd werd, een nieuw dramatisch muzikaal werk te componeeren, dat bij gelegenheid van het huwelijk van Hendrik IV met Maria de Medicis vertoond werd. Het libretto van dit werk, *Eurydice* genaamd, was van Rinuccini. Vele Florentijnsche edellieden namen aan de uitvoering deel. Peri zelf vervulde de rol van Orpheus, en Bonini verhaalt van hem, dat hij de toehoorders tot tranen toe bewoog. Corsi bespeelde het harpsichord, dat achter de schermen geplaatst was en met de Chitaronen, de Lira grande of Viola da gamba, de Theorbe, de Luit en de fluiten het orkest vormde. In de voorrede van *Eurydice*, die 1600 te Florence in druk verscheen, deelt Peri mede, dat een gedeelte der muziek van dat werk door Giulio Caccini gecomponeerd werd; volgens anderen echter zette Caccini het libretto *Eurydice* nog eens in zijn geheel op muziek en droeg het aan Giovanni Bardi op. Caccini maakte nog een ander werk voor de bruiloft van Hendrik VI, namelijk een *favola in musica*, getiteld: *Il Rapimento di Cefalo;* stukken daarvan heeft hij opgenomen in zijn verzameling *Nuove musiche*. In hetzelfde jaar 1600 werd te Rome een nagelaten werk van den hierboven genoemden Emilio del Cavaliere, een soort van geestelijk drama, getiteld: *La rappresentazione di corpo e di anima*, ten gehoore gebracht; het was in den stijl van Peri en Caccini geschre-

ven, en sommigen beweerden, dat deze laatsten slechts navolgers van Cavaliere waren.

Ook te Mantua kwam de dramatische muziek in zwang. Bij gelegenheid van het huwelijk van Francesco Gonzaga met Margaretha van Savoye, vervaardigde Rinucci op verzoek van den hertog van Mantua twee opera-teksten: *Dafne* en *Arrianna;* de eerste werd op muziek gezet door Marco di Zanobi da Gagliano, de tweede door Claudio Monteverde, hertogelijk kapelmeester, een man van groote genialiteit en reeds bekend wegens zijn hervormingen op het gebied der harmonie (z. MONTEVERDE). Beide werken waren geschreven in den Florentijnschen *Stilo rappresentativo*, en beiden maakten grooten opgang. *Arianna* vooral behaalde een zóó groot succes, dat Monteverde uitgenoodigd werd, voor het volgend jaar een nieuwe opera te schrijven. Hij koos tot onderwerp de reeds zoo vaak bezongen fabel van Orpheus en Eurydice. Dit nieuwe werk, *Orfeo*, werd met groote pracht vertoond en verscheen 1609 te Venetië in druk; herdrukt werd het 1613. Het onderscheidt zich van zijn voorgangers vooral door den rijkdom van het orkest. Monteverde, die zelf een uitstekend violist was, had een groote voorliefde voor instrumentale muziek. De partituur van zijn *Orfeo* geeft de volgende instrumenten aan:

2 Gravicembali.
2 Contrabassi de Viola.
10 Viole da brazzo.
1 Arpa doppia.
2 Violini piccoli alla Francese.
2 Chitaroni.
2 Organi di legno.
3 Bassi da gamba.
4 Tromboni.
1 Regale.
2 Cornette.
1 Flautino alla vigesima seconda.
1 Clarino, con 3 Trombe sordine.

Een soort van ouverture — *Toccata* — gaat aan het werk vooraf.

Eerst in het jaar 1624, nadat hij zich te Venetië gevestigd had, vervaardigde Monteverde weder een nieuw dramatisch muziekstuk, namelijk een Intermezzo, getiteld: *Il Combattimento di Tancredi e Clorinda*, waarin hij voor het eerst twee heden algemeen bekende instrumentale effekten aanbracht: het *pizzicato* en het *tremolo* der strijkinstrumenten. Zes jaren later componeerde hij weder een groote opera: *Proserpina Rapita*, die bij gelegenheid van het huwelijk van Giustiniana Mocenigo met Lorenzo Giustiniani vertoond werd. Het werk, met groote pracht ten tooneele gevoerd, voldeed bijzonder, doch de muziek was spoedig vergeten, daar in hetzelfde jaar de pest in Italië woedde en voor geruimen tijd aan alle publieke vermakelijkheden een einde maakte; eerst jaren later kwam Monteverde weder met een nieuwe opera voor den dag.

Te Rome werden volgens Pietro della Valle (1640) de eerste opera's op een kar vertoond. Gedurende het carnaval van 1606, zegt hij,

werden op dit beweegbaar tooneel stukken vertoond, die door Quagliati op muziek waren gezet. De voorstellingen van dit ambulante theater duurden niet zelden van 's namiddags vier uur tot na middernacht en maakten grooten indruk op het volk. In verfijnden vorm schijnt de opera aldaar eerst 1632 in gebruik te zijn gekomen: in dat jaar werd in het paleis van een der Romeinsche grooten een dramatisch-muzikaal werk: *Il Ritorno di Angelica nell' Indie*, vertoond; doch eerst jaren later vestigde de opera zich voor goed te Rome.

Ook te Bologna werd in het begin der 17e eeuw de opera bekend, te Napels echter eerst omstreeks 1646.

Van lieverlede breidde het publiek, dat de opera bezocht, zich uit, en ging zij van de vorsten op het volk over. In het jaar 1637 openden de theorbespeler Benedetto Ferrari en de componist Francesco Manelli te Venetië op eigen risico een schouwburg, Teatro di San Cassiano genaamd. Een door beiden vervaardigde opera, *Andromeda*, waarvan Ferrari den tekst en Manelli de muziek had geschreven, vond een zoo gunstig onthaal, dat dezelfde auteurs een jaar later een nieuw werk, *La Maga fulminata*, ten tooneele brachten; ook componeerde Manelli, of Paolo Sacrati, het door Strozzi vervaardigd libretto *La Delia*, *ossia la Sposa del Sole*, en Ferrari schreef tekst en muziek van *L' Armida*. Monteverde liet 1639 weder een nieuw werk, *L' Adone*, vertoonen, en van zijn leerling Pier-Francesco Caletti-Bruni, door de Venetianen »Il Checco Câ-Cavalli" genaamd en in de muzikale wereld meer bekend onder den naam van Cavalli, verscheen het eerste werk: *Le Nozze di Peleo e di Tetide*, ten tooneele. Cavalli behoorde in zooverre tot de hervormers van de opera, dat hij het eerste deel der Aria liet herhalen, welke herhaling later door Alessandro Stradella aangeduid werd met de woorden *Da Capo* (z. ARIA). Hij was een bijzonder vruchtbaar componist; volgens sommigen heeft hij 34, volgens anderen meer dan 40 opera 's gecomponeerd. Zijn tijdgenoot Marc Antonio Cesti, leerling van den beroemden Carissimi, deelde in zijn voorliefde voor rhythmischen zang, die door de Florentijnsche meesters werd afgekeurd; zijn eersteling, *L' Orontea*, 1649 in het Teatro dei S. S. Apostoli te Venetië vertoond, werd zeer gunstig door het publiek ontvangen en bleef meer dan dertig jaar populair in Italië. Van zijn latere werken zijn zes voor Venetië en twee — *La Schiava fortunata* en *Il Pomo d' Oro* — voor Weenen geschreven. De partituur van laatstgenoemd werk bevindt zich in de keizerlijke bibliotheek te Weenen, fragmenten van zijn andere werken zijn o. a. te vinden in Burney's *History of Music*. Van de overige Venetiaansche opera-componisten uit die dagen waren de voornaamsten: Carlo Pallavicino, D. Giov. Legrenzi,

Antonio Sartorio, Pietro en Marc Antonio Ziani, Castrovillari en Strozzi. De liefhebberij voor dramatische muziek te Venetië werd zóó groot, dat het aantal operagebouwen spoedig toenam; twee jaar na de opening van het Teatro di S. Cassiano werd het Teatro di S. Giovanni e Paolo geopend, 1641 het Teatro di S. Mosè en het Teatro nuovo, 1649 het reeds vermelde Teatro dei S. S. Apostoli; op het einde der 17e eeuw bezat Venetië elf schouwburgen; Rome had er omstreeks denzelfden tijd slechts 3, en te Bologna werd eerst 1680 een schouwburg gebouwd.

Met Alessandro Scarlatti sloeg de opera een nieuwe richting in. Daar zijn meesterschap over de muziekvormen veel grooter was dan die zijner voorgangers op het gebied der opera, verkreeg zijn dramatische muziek een vóór hem ongekende schoonheid. Hij wendde in de opera voornamelijk drie vormen aan: het gewone recitatief, door de Italianen *recitativo secco* genaamd; het door instrumenten begeleide recitatief, *recitativo stromentato*, en de *aria*. Den eersten dezer vormen gebruikte hij om den gewonen loop der handeling op het tooneel aan te duiden; den tweeden, om diep gevoel of hevigen hartstocht uit te drukken; den derden voor lyrische ontboezemingen; evenals Monteverde liet hij zijn werken door een instrumentale inleiding voorafgaan. Op dezen grondslag werd door Scarlatti's navolgers voorgebouwd. Scarlatti's eerste opera, *L' Onestà nell' Amore*, 1680 te Rome in het paleis der ex-koningin Christina van Zweden vertoond, werd gevolgd door 108 andere werken van die soort, door den componist voor de tooneelen van Rome, Weenen, Venetië en — voornamelijk — van Napels geschreven. De Napolitanen beschouwden hem als stichter hunner opera-school.

De beste werken van Scarlatti zijn: *Pompeo* (Napels, 1684), *La Teodora* (Rome, 1693), *Pirro e Demetrio*, *Il Prigioniero fortunato*, *Il Prigioniero superbo*, *Gli Equivochi nel sembiante*, *Le Nozze col Nemico*, *Laodicea e Berenice*, *Il Figlio delle Selve* (Napels, 1694—1703), *Il Medo* en *Il Teodoro* (Rome, 1703 en 1709), *Il Trionfo della Libertà* en *Mitridate* (Venetië, 1707); de beroemdste opera van allen is *La Principessa fidele*.

Van Scarlatti's talentvolle tijdgenooten verdienen vooral de volgende componisten vermeld te worden: Alessandro Stradella en Francesco Rossi, te Napels; Antonio Caldara en Antonio Lotti, te Venetië; Antonio Perti, Francesco Pištocchi en Giovanni Maria Buononcini, te Bologna, en Domenico Freschi te Vicenza. Van Stradella is slechts één opera, *La Forza dell' Amor paterno*, bekend. Rossi, hoewel te Napels geboren, schreef hoofdzakelijk voor Venetië, waar zijn werken veel bijval vonden. Lotti bracht daar ter stede 18 zijner opera's ten gehoore (1683—1717). Caldara, die veel voor Weenen componeerde, verrijkte het Venetiaansche tooneel met vijf opera's. Ook het grootste gedeelte van

Freschi's werken was voor Venetië bestemd; maar zijn beroemde *Berenice* werd het eerst te Padua (1680) vertoond, en wel met een zoo prachtige *mise en scène*, als men te voren nooit in eenige opera aanschouwd had. Pistocchi's *Leandro* (1679) en *Girello* (1682) werden te Venetië door poppen vertoond, terwijl de zangers zich achter de schermen bevonden, en in Zanini's *Damira placata* kwamen levensgroote poppen ten tooneele.

Omstreeks het begin der 17e eeuw werd de Italiaansche opera in Frankrijk bekend, en 1627 werd zij in Duitschland ingevoerd. Van dien tijd tot heden hebben uitsluitend de drie volgende landen: **Italië, Frankrijk** en **Duitschland,** tot ontwikkeling der opera medegewerkt.

In Frankrijk was reeds vóór de invoering der Italiaansche opera een soort van dramatische muziek bekend. De zoogenaamde Grand Opéra was geen vreemd produkt, maar had een nationalen oorsprong, namelijk: het ballet. Reeds in het jaar 1581 was daar te lande op het kasteel Moutiers, in tegenwoordigheid van Hendrik III, een stuk vertoond, getiteld: *Le Ballet comique de la Royne*, gearrangeerd door Baltazar de Beaujoyeaulx, met danswijzen, koren, muziekdialogen en ritornellen, gecomponeerd door Beaulieu en Salmon. Een fragment van dit werk, getiteld: *Le son de la Clochette, auquel Circe sortit de son Jardin*, is nog heden bekend; het is het zoogenaamde *Air Louis XIII.*

De eerste poging tot invoering der Italiaansche muziek in Frankrijk was gedaan door Rinuccini, die zich 1600 in het gevolg van Maria de Medicis bevond; doch toen maakte die muziek niet veel opgang. Onder de regeering van Lodewijk XIII werd de balletmuziek ten hove meer begunstigd dan alle andere soorten van muziek. De kardinaal Mazarin trachtte de Italiaansche opera weder in te voeren, doch zij vond veel minder bijval dan de eerste proeven van Fransche opera's. Een der eerste werken van die soort was *Akubar, roi de Mogol*, gedicht en gecomponeerd door den abbé Mailly, en 1646 te Carpentras, in tegenwoordigheid van den pauselijken legaat, kardinaal Bichi, vertoond. Een herdersspel van Perrin, met muziek van Cambert, werd eerst te Issy, en later te Vincennes, in tegenwoordigheid van Lodewijk XIV, vertoond. Het gunstig onthaal, dat dit werk bij den koning had gevonden, noopte Perrin en Cambert, nog eenige werken van dezelfde soort te vervaardigen; den meesten bijval vond *Pomone*, welke pastorale 1669 in het Hotel de Nevers voor het eerst ten gehoore gebracht en 1671 ook voor het publiek vertoond werd. Cambert zelf dirigeerde het orkest, dat uit 13 muzikanten bestond, en zijn werk vond grooten bijval; het werd acht maanden achtereen gegeven. Saint Évremont oordeelt aldus over *Pomone*: „On voyait les machines avec surprises, les danses avec plaisir, on entendait le chant avec agrément, les paroles avec dégoût."

Veel heeft tot de ontwikkeling der dramatische muziek in Frankrijk een Italiaan, Giambattista Lulli, in het Fransch genaamd Jean Baptiste Lully (z. dezen), bijgedragen. Als koksjongen bij Mlle de Montpensier in dienst gekomen, had hij het door zijn muzikale talenten tot violist in 's konings orkest en later tot directeur van »les petits violons" gebracht. Hij werd belast met het componeeren der balletten, waarin Lodewijk XIV zelf als danser optrad; en na het succes van *Alcidiane* (1658) genoot hij de eer, de *divertissements* te vervaardigen voor de *Serse*, die 1660 ter gelegenheid van 's konings huwelijk met Maria Theresia vertoond werd; later ook voor Cavalli's opera *Ercole amante*. Dezen componist koos hij zich tot voorbeeld, bestudeerde diens werken ijverig en toonde in zijn muziek voor Molière's *Le Mariage forcé* en *Le Bourgeois gentilhomme*, dat zijn studiën vrucht gedragen hadden. Doch eerst in het jaar 1672, nadat hij had weten te bewerken, dat het aan Perrin toegekende privilegie tot het oprichten eener Académie de Musique op hem werd overgedragen, begon zijn invloed op de dramatische muziek in Frankrijk merkbaar te worden. In Quinault vond hij een talentvol medewerker; deze leverde hem den tekst voor zijn opera 's en divertissementen, en in een tijdvak van 14 jaren schreven beiden 20 werken van dien aard. De balletmuziek bleef zijn stokpaardje, en zijn danswijzen waren te Parijs zóó bekend en geliefd, dat het parterre ze in koor medezong. Bijzonder veel werk maakte hij van het instrumentale gedeelte zijner opera 's. H. Lavoix, die meer dan 20 partituren van hem bestudeerd heeft, getuigt in zijn *Histoire de l' instrumentation* (pag. 213): »Il n' en est pas une, dans laquelle on ne trouve la marque d' un talent réel et supérieur. Variété dans l' invention mélodique, vérité dans l' expression, richesse dans les rhythmes, coloris dans l' instrumentation, autant du moins que l' époque le permettait, Lulli avait tous ces qualités." Het opera-orkest werd door hem met trompetten, pauken, hobo 's en fagotten versterkt, en de ouverture hervormde hij, door het *toccata* der Italiaansche meesters te vervangen door een muziekstuk in twee of drie deelen, bestaande uit een *Largo*, een *Allegro* in fuga-stijl en nu en dan tot slot een *Menuet*. (Z. Ouverture.) Zijn recitatieven wist hij steeds in overeenstemming met de regelen der Fransche prosodie te brengen, en eenvormigheid vermijdde hij, door telkens den driedeeligen rhythmus door den vierdeeligen te laten afwisselen.

In Duitschland werd de opera in het jaar 1627 bekend, toen Rinuccini's *Dafne*, in het Duitsch vertaald door Martin Opitz en op muziek gezet door Heinrich Schütz, te Torgau vertoond werd bij gelegenheid van het huwelijk van George II, landgraaf van Hessen, met de zuster van den keurvorst van Saksen. Te Regensburg verscheen de eerste opera, Ferra-

ri's *L' Inganno d' Amore*, 1653 ten tooneele. Draghi's *Alcindo* en *Cloridia* werden 1665 te Weenen vertoond, en Riva's *Adelaida Regia Principessa di Susa* te Munchen. Doch al deze werken werden in het Italiaansch gezongen. De bakermat van de Duitsche opera, van het nationale zangspel, was Hamburg; daar ter stede schreef Johann Theile zijn *Adam und Eva*, 1678 voor het eerst vertoond. Dit »Singspiel" werd in hetzelfde jaar gevolgd door *Orontes*, en van dien tijd af was de schouwburg te Hamburg gedurende meer dan een halve eeuw de voornaamste Opera in Duitschland. Nikolaus Strunck schreef er 6 opera's voor (1678—85), Johann Franck 13 (1679-86), Johann Förtsch 12 (1684—1690), Johann Conradi 8 (1691—93), Johann Kusser 5 (1693—97), en Mattheson 3 (1699—1704); maar de vruchtbaarste operacomponist uit dat tijdperk was Reinhard Keiser, die tusschen de jaren 1693—1734 niet minder dan 116 zangspelen op muziek zette. Händel bracht te Hamburg 1705 zijn *Almira* en *Nero*, 1706 zijn *Daphne* en *Florinda* ten gehoore; doch hij bleef slechts korten tijd te Hamburg, en het was bijna uitsluitend aan Keiser's ijver te danken, dat de schouwburg aldaar wereldberoemd werd. Het eerste werk van Keiser, *Basilius* genaamd, dat reeds 1793 te Wolfenbüttel grooten bijval verworven had, vond ook te Hamburg een zeer gunstig onthaal; en nadat de componist 40 jaar over de Duitsche opera had geheerscht, nam hij 1734 afscheid van het hem bewonderende publiek met *Circe*. Het grootste gedeelte zijner werken is niet in druk verschenen, en eerst 1810 kwamen de meeste zijner manuscripten, waar men langen tijd te vergeefs naar gezocht had, te voorschijn; zij bevinden zich thans in de koninklijke bibliotheek te Berlijn. In tegenstelling van zijn voorganger Kusser, die groote voorliefde voor de Fransche en Italiaansche opera had, beijverde Keiser zich, echt Duitsche werken te schrijven, en hij streefde er zoo veel mogelijk naar, den woorden de juiste uitdrukking te geven. Het behoeft nauwelijks gezegd, dat de karakteristiek bij hem nog niet zoo ontwikkeld is, als b. v. bij Gluck; doch zijnen tijdgenooten was hij in dit opzicht vooruit. Zijn Aria's onderscheiden zich van die der Italianen voornamelijk hierdoor, dat zij het Duitsche lied tot grondslag hebben. Zijn rhythmiek is meer ontwikkeld dan zijn harmoniek, die nog zeer armoedig is, hetgeen ten gevolge heeft, dat de karakteristiek zijner personen niet zoo duidelijk is, als hij bedoeld had. Hoe het zij, hem komt de eer toe, de Duitsche dramatische muziek op een nieuwen weg gebracht te hebben. Zijn tijdgenooten schatten hem hoog. Mattheson en Telemann, wier theoretische werken grootendeels op zijn compositiën steunen, noemen hem den eersten dramatischen componist der wereld. Ook op Händel en Bach heeft hij invloed uitgeoefend.

Händel, ofschoon Duitscher en in Duitschland opgevoed, voelde zich bij-

zonder aangetrokken tot de Italiaansche muziek. Gedurende zijn verblijf in Italië legde hij zich met grooten ijver op de beoefening der dramatische muziek toe. Te Florence bracht hij 1707 zijn opera *Roderigo* ten gehoore, te Venetië werd zijn *Agrippina*, en te Rome zijn *Silla* gegeven. Reeds deze eerste, in den geest der Italianen geschreven werken vonden een zeer gunstig onthaal, en Händel verkreeg den bijnaam van »il caro Sassone"; maar nog grooter triomfen wachtten den componist te Londen, waar 1711 zijn in veertien dagen gecomponeerde *Rinaldo* vertoond werd.

Een nationale opera had zich in Engeland in het begin der 17e eeuw uit de *Masques* (z. dit) ontwikkeld, en het was voornamelijk Henry Purcell, die op dat gebied roem behaalde. Hij liet een groot aantal werken na; invloed op de ontwikkeling der opera heeft hij echter niet uitgeoefend, en na zijn dood geraakte de Engelsche opera in verval.

Gedurende het grootste gedeelte der 18e eeuw waren de wetten voor de constructie eener opera zóó streng, dat het den componist niet eens geoorloofd was, meer dan een bepaald getal personen in zijn werk te laten optreden. Het aantal personaggi was tot zes — drie vrouwen en drie mannen — beperkt; of, bij uitzondering: drie vrouwen en vier mannen. De eerste zangeres (Prima donna) was altijd een hooge sopraan, de tweede of derde een contr'alt. Soms mocht een vrouw in een mannenrol optreden, wanneer namelijk haar stem bijzonder laag was; maar in elk geval moest de eerste mannenrol (Primo uomo) door een castraat gezongen worden, al moest hij ook Theseus of Hercules voorstellen. De tweede mannenrol werd, evenals de eerste, hetzij aan een kunstmatigen sopraan, hetzij aan een kunstmatigen alt opgedragen; de derde, aan een tenor. Wanneer in het stuk een vierde mannenrol (ultima parte) voorkwam, dan werd die veelal door een bas vervuld. In sommige opera's, zooals in *Teseo* van Händel, werden alle rollen door castraten gezongen.

De verschillende soorten van aria's, die in de Italiaansche opera van dien tijd voorkwamen, waren: 1° de *Aria cantabile*, in langzame beweging en meestal met een eenvoudige begeleiding; deze vorm werd gebruikt voor de vertolking van teedere gevoelens; — 2° de *Aria di portamento*, mede in langzame beweging, doch met scherper rhythmus dan de vorige, waarin lang aangehouden noten met vloeiende figuren afwisselden; — 3° de *Aria di mezzo caratterre*, gewoonlijk in Andante-beweging; zij hield het midden tusschen de beide vorige soorten; — 4° de *Aria parlante*, een soort van declameerenden maatzang en de meest dramatische vorm der aria. Van deze aria bestonden weder verschillende soorten: melodieën, waarin op elke syllabe een noot kwam, heetten: *Aria di nota e parola;* de termen *Aria agitata*, *Aria di strepito* en *Aria infuriata* werden toegekend aan stukken

van een hartstochtelijk karakter; — 5° de *Aria di bravura* of *d' agilità*, in den regel een *Allegro* met allerlei schitterende loopen en versieringen; zij had hoofdzakelijk ten doel, den zangers gelegenheid te geven, al hun zangkennis ten toon te spreiden.

Alle in de opera voorkomende zangvormen behoorden tot een dezer vijf soorten. Zoo was de *Cavatine* een verkorte vorm van de *Aria cantabile*, de *Aria concertata* een *Aria ,di mezzo carattere* of een *Aria parlante;* ook de *Aria d' imitazione* kon tot een der vijf hoofdsoorten teruggebracht worden.

De volgorde der aria 's was door strenge wetten bepaald. Elk tooneel in de opera moest met een aria besloten worden, en ieder zanger moest er minstens één in elk bedrijf voordragen; maar twee aria 's van dezelfde soort mochten niet op elkander volgen, en geen zanger mocht twee aria 's onmiddellijk achter elkaar zingen. De voornaamste aria 's moesten op he einde van het eerste en van het tweede bedrijf voorkomen. In het tweede en derde bedrijf moesten held en heldin der opera ieder een groote scène, bestaande uit een recitatief gevolgd door een *aria d' agilità*, voordragen; ten slotte vereenigden hun stemmen zich tot een duet. Het derde bedrijf eindigde met een levendig koor — de opera moest altijd vroolijk eindigen — veelal vergezeld van een dans; maar trio 's, quartetten en andere veelstemmige zangstukken waren verboden; alleen op het einde van een recitatief mochten de zangers zich tot een drie- of meerstemmige harmonie vereenigen; dit effekt heeft o. a. Händel in zijn *Rinaldo* aangebracht.

Het gevolg van deze strenge, tegen het gezond verstand strijdende bepalingen was, dat de muziekvormen der opera even gebrekkig bleven, als haar dramatische vorm. De beste librettisten uit de eerste helft der 18e eeuw, Zeno en Metastasio, waren niet in staat, den componisten goede stukken te leveren, en zelfs een genie als Händel was niet bij machte, de dramatische muziek van haar knellende banden te bevrijden; nadat hij jaren lang vruchtelooze pogingen had gedaan, de opera te verheffen, keerde hij het tooneel den rug toe en wendde zich tot het oratorium, welken vorm hij als toondichter onbeperkt beheerschen kon.

Terwijl Händel in Engeland werkzaam was, deed zijn landgenoot Johann Adolph Hasse zijn best, de Italiaansche opera in Duitschland algemeen bekend te maken. Tusschen de jaren 1731 en 1783 schreef hij niet minder dan 100 opera's. Behalve vele operateksten van Zeno, componeerde hij *alle* teksten van Metastasio, uitgezonderd *Temistocle*, en vele daarvan twee- en driemaal. Het figurenwerk maakt een hoofdbestanddeel zijner opera's uit; zijn cantilenes zijn kort, de harmonie is hoogst eenvoudig en bestaat niet zelden alleen uit tonica en dominant, de instrumentatie beperkt zich tot de

strijkinstrumenten, nu en dan met versterking van hobo's, fluiten en fagotten; koperen instrumenten komen bij hem hoogst zelden voor.

Van meer beteekenis dan Hasse was Karl Heinrich Graun als componist van Duitsch-Italiaansche opera's. Zijn aria's zijn veel degelijker en zoowel rhythmisch als harmonisch belangrijker. Invloed op de ontwikkeling der opera oefende hij echter niet uit, evenmin als zijn tijdgenoot Johann Joseph Fux, te Weenen.

In Italië waren het vooral de volgende componisten: Vinci, Domenico Scarlatti, Leonardo Leo, Francesco Feo en Nicolo Porpora, die in de eerste helft der 18e eeuw op het gebied der opera roem behaalden.

Te Napels ontstond uit het INTERMEZZO (z. dit) de OPERA BUFFA, d. i. een gezongen blijspel, waarin de aria's, duetten en koren door dialoog (*recitativo secco*) verbonden worden. Het was Nicolo Logroscino, die het eerst als componist van dergelijke werken beroemd werd. Zijn landgenooten noemden hem il dio dell' opera buffa. Hij was de eerste, die op de gedachte kwam, alle in de opera voorkomende personen op het einde van het stuk te laten samenzingen. Hij is dus de uitvinder der zoogenaamde Finale, een vorm die voorloopig alleen in de opera buffa werd aangewend en eerst door Paisiello ook in de opera seria (ernstige opera) werd opgenomen. Pergolese, die ook in de opera seria uitmuntte, verkreeg door zijn opera buffa *La serva padrona* (1734) een Europeeschen roem. Een ander componist uit de Napolitaansche school, Nicolo Jomelli, behoorde mede tot de populaire componisten van zijn tijd (1714—1773); zijn opera's werden langen tijd als modellen beschouwd, en vooral wat den vorm zijner aria's betreft overvleugelde hij al zijn Italiaansche tijdgenooten. Tot zijn navolgers behooren Sacchini, Guglielmi, Galuppi en Perez, en bijzondere vermelding verdienen Paisiello en Piccini; beiden behooren tot de eersten, die de door Logroscino in de opera buffa aangewende meerstemmige finale in de opera seria aanbrachten; bij Piccini vooral is de finale reeds een tamelijk ontwikkeld muziekstuk. Het meest bekend evenwel is laatstgenoemde componist geworden door zijn strijd met een der grootste dramatische toondichters van alle tijden: Cristoph Willibald Gluck.

Frankrijk was het tooneel van den strijd tusschen den Italiaan Piccini en den Duitscher Gluck. Daar te lande waren na Lully's dood verscheiden opera-componisten opgetreden, als: Colasse, Danchet, Charpentier Campra, Destouches, Lalande en Montéclair. Geen hunner evenwel had Lully overtroffen of geëvenaard. Eerst in het jaar 1733 had de destijds reeds vijftigjarige componist Jean Baptiste Rameau, die het eerste gedeelte van zijn leven als muziektheoreticus had doorgebracht, weder roem behaald op het gebied der Opera. Hij trachtte Lully na te volgen, zonder

zijn zelfstandigheid prijs te geven. Zijn harmonieën zijn kernachtiger, zijn instrumentatie is effektvoller dan die van zijn voorganger. De vereerders van Lully verweten hem echter gebrek aan melodie; anderen beweerden, dat hij misbruik van zoogenaamde »beschrijvende muziek" maakte. Ofschoon hij eerst laat voor het tooneel begon te werken, componeerde hij niettemin twee en twintig opera 's, die allen getuigen van zijn groot talent. Dat ook hij echter niet de man was om den opera-vorm te veranderen en in de eerste plaats op het dramatische in een zangspel acht te slaan, blijkt uit het feit, dat hij elken tekst ter compositie geschikt achtte, en uit het aan hem toegeschreven gezegde: »Donnez moi la *Gazette de Hollande*, je la mettrai en musique." Na den strijd tegen de bewonderaars van Lully trad Rameau nog als kampioen der Fransche school op in de zoogenaamde guerre des coins, d. i. in den strijd der Bouffonisten tegen deze school (z. INTERMEZZO). En toen hij ook in dit gevecht de overwinning behaald had, mocht hij er slechts korten tijd het genot van smaken; want te Parijs verscheen een ander componist, die wel is waar den Italianen nog gevoeliger slagen toebracht, maar wiens roem ook dien van Rameau overstraalde. Die componist was Gluck.

Duitscher van geboorte, had Gluck zijn opleiding als dramatisch componist in Italië ontvangen en zijn eerste werken in den daar te lande heerschenden operastijl gecomponeerd. Zijn *Artamene*, zijn *Semiramide* en zijn *Caduta dei giganti* zou men zeer goed voor werken van Jomelli of van Sacchini kunnen laten doorgaan. Zij verheffen zich, uit het oogpunt der harmonie beschouwd, niet boven de andere Italiaansche opera 's van dien tijd, en toen Händel met deze eerstelingen van den grooten dramatischen componist kennis maakte, luidde zijn oordeel over Gluck aldus: »Der Kerl versteht so viel vom Contrapunkt, wie mein Koch!" De indruk, dien Händel's werken op Gluck maakten, was daarentegen zeer groot, en ongetwijfeld hebben diens scheppingen er niet weinig toe bijgedragen, dat hij een nieuwe richting insloeg. Nog iets anders dreef hem daartoe aan. Men had hem te Londen verzocht, een zoogenaamd *pasticcio* te vervaardigen; onder dit woord verstond men een zangspel, welks muziek uit bestaande melodieën werd gekozen. Gluck koos de schoonste melodieën uit zijn vroegere werken en voegde die bij de gegeven woorden, doch moest bij de uitvoering ondervinden, dat dezelfde wijzen, die in zijn opera's groot succes hadden gehad, thans, bijeengebracht en bij een nieuwen tekst gevoegd, in het geheel niet voldeden. Die ondervinding bracht hem tot nadenken over het verband van tekst en muziek, van opera en drama, en van lieverlede vormden zich bij hem nieuwe theorieën. Van welken aard deze theorieën, door hem in zijn latere werken in praktijk gebracht, waren, leest men in zijn *Épître dédicatoire* der Fransche uitgave

van zijn opera *Alceste*; hij zegt daarin o. a.: Je cherchai à réduire la musique à sa véritable fonction, celle de seconder la poésie pour fortifier l' expression des sentiments et l' intérêt des situations, sans interrompre l' action et la refroidir par des ornements superflus; je crus que la musique devait ajouter à la poésie ce qu' ajoutent à un dessin correct et bien composé la vivacité des couleurs et l' accord heureux des lumières et des ombres, qui servent à animer les figures sans en altérer les contours. Je me suis donc gardé d' interrompre un acteur dans la chaleur du dialogue, pour lui faire attendre une ennuyeuse ritornelle, ou de l' arrêter au milieu de son discours sur une voyelle favorable, soit pour déployer dans un long passage l' agilité de sa belle voix, soit pour attendre que l' orchestre lui donnât le temps de reprendre haleine pour faire un point d' orgue.

»Je n' ai pas cru non plus devoir ni passer rapidement sur la seconde partie d' un air, lorsque cette seconde partie était la plus importante, afin de répéter régulièrement quatre fois les paroles de l' air, ni finir l' air où le sens ne finit pas, pour donner au chanteur la facilité de faire voir, qu' il peut varier à son gré, et de plusieurs manières, un passage.

»Enfin, j' ai voulu prescrire tous ces abus contre lesquels, depuis longtemps, se récriaient en vain le bon sens et le bon goût."

Wie deze woorden leest en de werken van Gluck niet kent, zou in den waan kunnen geraken, dat reeds deze groote componist de vormen voor het ware muziekdrama gevonden heeft. Dit is evenwel niet het geval. De hervormingen van Gluck zijn door velen verkeerd begrepen. Zijn grootste verdienste bestaat hierin, dat hij aan de aanmatigingen der zangers paal en perk heeft gesteld. De heerschappij over de opera ging van den zanger op den componist over: de zanger werd het orgaan van de bedoeling des toondichters; hij moest zich stipt houden aan de voorschriften der partituur en mocht die niet door roulades, coloratuur en fiorituur ontsieren. De zanger, de virtuoos, die tot dusverre de hoofdpersoon was geweest, werd nu onder bevel van den componist geplaatst. Doch overigens bleef het organisme der opera als vroeger: aria, recitatief, koor en ballet staan in de opera's van Gluck even los naar elkaar, als in alle opera's van vroeger en later tijd. In de verhouding van den dichter tot den componist was niet de minste verandering gekomen; ja zelfs werd de macht van den componist over hem nog grooter. Gluck gaf zijnen tekstvervaardigders het denkbeeld, het plan, de karakters en soms zelfs de woorden van zijn drama in de pen; zij waren dus niet veel meer dan secretarissen, en hun taak bepaalde zich tot het uitwerken van een door den componist gegeven schets. Ware Gluck in staat geweest, zijn drama's zelf te schrijven, of hadden zijn medewerkers, in plaats van stijve verzen en sierlijke rijmen, levenskrachtige tooneelstukken voor hem vervaardigd, dan zou de dramatische

muziek reeds in *zijn* tijd, zoo al niet in *alle*, dan toch in *vele* opzichten, den vorm verkregen hebben, welken zij nu aan Richard Wagner te danken heeft. Met hem heeft Gluck dit gemeen, dat hij nimmer het verband tusschen woord en toon uit het oog verliest, en dat zijn muziek steeds in overeenstemming met den tekst is.

Mededeelingen aangaande den strijd, waartoe Gluck's muziek aanleiding gaf — den zoogenaamden strijd der Gluckisten en Piccinisten — vindt men in de artikelen Gluck en Piccini. Hier zij alleen vermeld, dat Gluck zijn tegenstander meermalen overwon en de grootste overwinning op hem behaalde, nadat beiden hetzelfde libretto: *Iphigénie en Tauride*, op muziek hadden gezet. Het werk van Gluck, dat 1779 te Parijs werd vertoond, bewees het overwicht van zijn genie op Piccini. Deze hield zijn opera nog twee jaren achter, en toen zij eindelijk verscheen, was de herinnering van Gluck's meesterstuk nog te levendig, dan dat zij een gunstig onthaal had kunnen vinden.

De opvolgers van Gluck, waaronder vooral Cherubini, Méhul en Spontini gerekend moeten worden, trachtten aan hun zangstukken grooter uitbreiding te geven en hun orkesteffekten te vermeerderen; aan het wezen der opera veranderden zij weinig of niets. De gebruikelijke vormen behielden zij, doch het recitatief brachten zij meer in verband met de aria en lieten verschillende personen aan de voordracht daarvan deelnemen. Duetten en tertsetten waren reeds vroeger bekend, maar eerst onder genoemde componisten ontstond het zoogenaamd dramatisch-muzikale *ensemble*, en de reeds bij Paisiello en Piccini voorkomende *finale* werd vooral door Spontini tot een machtig muziekstuk ontwikkeld.

De Opera buffa vond in Italië na Pergolese een geniaal beoefenaar in Domenico Cimarosa, wiens meesterstuk: *Il matrimonio segreto*, in verschillende talen werd overgezet en langen tijd een sieraad van het repertoire bleef; overtroffen werd Cimarosa door zijn tijdgenoot Mozart, die zoowel de Opera seria als de Opera buffa met vele meesterstukken verrijkte.

Mozart, zonder twijfel een grooter muzikaal genie dan Gluck, ja wellicht het grootste genie, dat in de muziekgeschiedenis bekend is, neemt in de geschiedenis der opera niet zulk een gewichtige plaats in, als de schepper van *Orpheus*, *Alceste* en *Iphigenia*. Aan het geraamte der opera veranderde Mozart niets. Hij was de naïeve kunstenaar, in wiens scheppingen niets volgens bepaalde theorieën vervaardigd is. Hij goot den vuurstroom zijner muziek in de bestaande vormen, zonder vooraf hun gebreken te onderzoeken. Dat hij door en door dramatisch componist was, blijkt hieruit, dat zijn allerschoonste werken die zijn, in welke ook zijn librettisten in de keuze of in

de behandeling van den tekst het best geslaagd waren. »Die grosse, edle und sinnige Einfalt seines rein musikalischen Instinctes," zegt Wagner van hem, »machte es ihm sogar unmöglich, da als Componist entzückende und berauschende Wirkungen hervorzubringen, wo die Dichtung matt und unbedeutend war. Wie wenig verstand dieser reichbegabteste aller Musiker das Kunststück unserer modernen Musikmacher, auf eine schale und unwürdige Grundlage goldflimmernde Musikthürme aufzuführen, und den Hingerissenen, Begeisterten zu spielen, wo alles Dichtwerk hohl und leer ist, um recht zu zeigen, dass der Musiker der wahre Hauptkerl sei und Alles machen könne, selbst aus Nichts Etwas erschaffen — ganz wie der liebe Gott! O wie ist mir Mozart innig lieb und hochverehrungswürdig, dass es ihm nicht möglich war, zum *Titus* eine Musik wie die des *Don Juan*, zu *Cosi fan Tutte* eine wie des *Figaro* zu erfinden: wie schmählich hätte dies die Musik entehren müssen!"

Het grootste gedeelte van Mozart's dramatische muziekstukken bestaat uit Italiaansche opera's: *Cosi fan tutte*, *La Clemenza di Tito*, *Le Nozze di Figaro* en *Don Giovanni* zijn werken der Italiaansche school; doch Mozart overtreft door zijn heerlijke melodiek, zijn groote contrapuntische kennis en zijn welluidende, kleurenrijke instrumentatie, al zijn voorgangers. Dat de genoemde werken in het Duitsch vertaald zijn en, zoowel hier als in Duitschland, uitsluitend in het Duitsch gegeven worden, strekt hun niet tot voordeel. Karakters als Figaro, Don Juan, Leporello en Almaviva kunnen bezwaarlijk door Duitsche zangers naar eisch vertolkt worden; ook is Mozart's melodie met den Italiaanschen tekst als het ware samengegroeid, en in de barbaarsche Duitsche vertaling, die meestal niet bij de muziek past, is veel van de naïveteit der oorspronkelijke woorden verloren gaan.

Maar Mozart verliet de wereld niet, zonder ook de Duitsche opera met meesterstukken verrijkt te hebben. Het Singspiel, dat, zooals wij gezien hebben, in den aanvang der 18e eeuw voornamelijk in Hamburg beoefend werd, had zijn aandacht getrokken.

Door den dood van Keiser (1739) had de Hamburger opera zijn voornaamsten leider verloren; eerst dertig jaren later werd het Duitsche zangspel weder met vrucht beoefend door Johann Adam Hiller, wiens *Dorfbarbier*, *Der Teufel ist los* en *Die Jagd* langen tijd tot de lievelingsstukken van het Duitsche operapubliek behoorden; ook door Dittersdorf, wiens 20 zangspelen grooten bijval vonden; zijn beroemdste werk is: *Doctor und Apotheker*. J. F. Reichardt voerde de vaudeville — een tooneelstukje met algemeen bekende of zeer bevattelijke wijzen — in Duitschland in en gaf haar den naam van Liederspiel. Een andere vorm van dramatische muziek werd 1774 te Gotha ingevoerd door George Benda, namelijk het melodrama

(z. dit), d. i. een tooneelstuk, waarin de dialoog door instrumentale muziek begeleid wordt. Mozart hoorde 1778 te Mannheim eenige door Benda gecomponeerde werken van die soort, namelijk *Medea* en *Ariadne auf Naxos*, die hij in een brief aan zijn vader (12 Nov. 1778) met den naam van duodrama bestempelt. »Ich liebe diese zwei Werke so," schrijft hij, »dass ich sie bei mir führe. Wissen sie, was meine Meinung wäre? Man solle die meisten Recitative auf solche Art in der Oper tractiren und nur bisweilen, wenn die Worte gut in der Musik auszudrücken sind, das Recitativ singen." Hij gevoelde zich zoozeer tot het melodrama aangetrokken, dat hij het plan vormde, er zelf een te schrijven. Doch ofschoon er van dit plan niets kwam, en Mozart, geleid door zijn fijn muzikaal gevoel, spoedig het onnatuurlijke van een melodrama inzag, bleef hij de pogingen tot verheffing der Duitsche opera met aandacht gadeslaan, en eenige jaren later schreef hij *Die Entführung aus dem Serail*, welk zangspel niet minder de bewondering der wereld heeft weggedragen dan zijn Italiaansche opera's. Een ander werk van die soort was zijn *Schauspieldirector* (1786), maar zijn meesterstuk in dit genre was *Die Zauberflöte*, die alle vorige Duitsche opera's verre achter zich liet.

Beethoven, de groote meester in de instrumentale muziek, heeft slechts één dramatisch muziekstuk, *Fidelio*, geschreven. Hij gevoelde zich in de bekrompen opera-vormen van zijn tijd niet thuis. Uit 's meesters levenbeschrijving blijkt, met hoe vele en groote moeilijkheden hij te kampen had, eer hij zijn opera den voor dien tijd passenden vorm had gegeven. Wat al veranderingen en omwerkingen! Men zal zich kunnen voorstellen, hoe de groote componist te moede was, wanneer hij telkens den stroom zijner melodie moest inhouden, om een plaats te gunnen aan het gesproken proza, dat den hoorder met een ruk uit de sfeer van het ideale in de werkelijkheid verplaatst, b. v. in het tweede bedrijf, als de heerlijke muziek plotseling wordt afgebroken door het geroep van Jacquino: »*Vater Rocco! der Herr Minister ist angekommen!*" Men zal dan ook begrijpen, waarom Beethoven, die in zijn instrumentale werken reeds een veel hooger vlucht had genomen dan al zijn voorgangers, en voor wien het dus pijnlijk moest zijn, zich binnen de enge grenzen der opera-vormen te bewegen, na de voltooiing zijner *Fidelio* in zijn dagboek schreef: »Jetzt nichts mehr von Opern und dergleichen, sondern für *meine* Weise!" Wat *zijne* wijze is, weten wij: zijn goddelijke symphonieën. Maar ook in een gedeelte zijner opera komt die wijze, in den schoonsten vorm gegoten, voor, nl. in de ouverture *Leonore* (N°. 3). Deze ouverture is programma-muziek in den edelsten zin des woords. In haar is de poëtische gedachte van Beethoven's *Fidelio*, ontdaan van haar toevalligheden, op de duidelijkste en schoonste wijze uitgedrukt. In dit instrumentale muziek-

stuk openbaart Beethoven's genie als componist van dramatische muziek zich nog veel duidelijker, dan in de twee bedrijven zijner opera.

De componist die onmiddellijk na Mozart den grootsten invloed op de opera uitoefende was Rossini. Hij verscheen ten tooneele op het tijdstip, toen het adellijk publiek der 18e eeuw plaats maakte voor de uit alle klassen der maatschappij samengestelde menigte, die nog heden het schouwburgpubliek uitmaakt. Men had genoeg van de opera seria van Spontini en Cherubini; zoowel in Italië, als in Frankrijk en Duitschland, wilde men iets anders, en aan de opera's van Mozart scheen men niet genoeg te hebben. — Rossini begreep zijn tijd. Hij had bemerkt, dat het groote publiek in de opera minder het dramatische zoekt dan wel de *melodie*, de absolute melodie, die onafhankelijk is van de woorden, die in het oor valt, en die men nazingt, zonder te weten waarom. Het standpunt, dat Rossini in de geschiedenis der opera inneemt, is dit: bij hem bepaalt niet de zanger, ook niet de componist, veel minder de dichter den vorm der opera; neen, die vorm wordt alleen door de eischen van het publiek bepaald. Het publiek eischte de melodie, niets dan de absolute melodie, en deze heerscht in Rossini's opera's. De componist schreef met tonen het drama, de muziek zelf werd »dramatisch" genoemd, en de tekst, het gedicht, werd geheel op den achtergrond geschoven.

Rossini's melodiek paste even goed bij de opera buffa, als bij de opera seria; evenals Cimarosa en Mozart legde hij zich op de beoefening van beide soorten toe. Zijn eerste groote triomf behaalde hij met *Il Tancredi*, 1813 te Venetië vertoond. Deze opera seria werd gevolgd door vele andere werken van dezelfde soort, en het was voornamelijk met *Otello* (1816), dat Rossini's roem zich uitbreidde; in deze opera komt in het geheel geen recitativo secco meer voor: het is vervangen door het recitativo stromentato. Het was ook in het jaar 1816, dat Rossini zijn grootste opera buffa, *Il Barbiere di Siviglia*, vervaardigde — een werk dat, niettegenstaande de groote populariteit van *La Cenerentola*, *La Gazza Ladra* en andere stukken van denzelfden componist, steeds als zijn meesterstuk heeft gegolden. Zijn *Guillaume Tell* — waarvan later sprake zal zijn behoort tot de Fransche opera.

De geheele wereld juichte Rossini toe. Slechts in Duitschland waren nog kunstenaars, die door zijn melodiëen onaangenaam aangedaan werden, en die niet wilden toegeven, dat in haar de bron der ware dramatische muziek gelegen was. De voornaamste dezer kunstenaars was Karl Mara von Weber. Hij drong door tot den oorsprong der opera-melodie en vond dien in het volkslied. Vooral het Duitsche volkslied, welks eigenaardigheid minder in levendigen rhythmus, dan in breede, innige zangen ligt, en dat eerst door

de harmonie zijn ware beteekenis verkrijgt, boeide zijn aandacht. Deze Duitsche volksmelodie is de grondslag der opera's van Weber, haar maakte de meester tot factor zijner werken. Daar de meeste van Weber's operateksten geschreven zijn in den geest der romantische school — aldus noemt men den in het begin der 19e eeuw gevormden dichterkring, die zijn ideaal in de poëzie der middeneeuwen, voornamelijk der Romaansche volken, zocht — werd de naam »romantisch" ook aan zijn muziek toegekend, en Weber de stichter der romantische opera genoemd. Zijn meesterstuk, *Der Freischütz*, vond in Duitschland een zoo algemeen gunstig onthaal, als nog nooit te voren aan eenig Duitsch zangspel was te beurt gevallen. De indruk, dien deze opera maakte, kan niet beter weergegeven worden dan door de woorden van Wagner: »In der Bewunderung der Klänge dieser reinen und tiefen Elegie vereinigten sich Weber's Landsleute von Norden und Süden, von dem Anhänger der Kritik der reinen Vernunft Kant's bis zu den Lesern des Wiener Mode-Journals. Es lallte der Berliner Philosoph: »*Wir winden dir den Jungfernkranz*," der Polizeimeister wiederholte mit Begeisterung: »*Durch die Wälder, durch die Auen*", während der Hoflakey mit heiserer Stimme: »*Was gleicht wohl auf Erden*" sang; und ich erinnere mich als Kind auf einen recht diabolischen Ausdruck in Stimme und Geberde für den gehörigen rauhen Vortrag des: »*Hier im ird'schen Jammerthal*" studirt zu haben. Der österreichische Grenadier marschirte nach dem Jägerchor, Fürst Metternich tanzte nach dem Ländler der Böhmischen Bauern, und die Jenaer Studenten sangen ihren Professoren den Spottchor vor. Die verschiedenen Richtungen des politischen Lebens trafen hier in einem Punkte zusammen: von einem Ende Deutschlands zum anderen wurde der *Freischütz* gehört, gesungen und getanzt."

Evenals in alle Duitsche opera's van en vóór dien tijd, wordt in *Der Freischütz* de dialoog gesproken. In zijn *Euryanthe* verving Weber het gesproken gedeelte door het aan de Fransche en Italiaansche opera ontleende recitatief; doch de stijve recitatief-vorm beviel het publiek veel minder dan de in het Duitsche zangspel gebruikelijke dialoog, en *Euryanthe* vond, niettegenstaande haar heerlijke muziek, een veel minder gunstig onthaal dan *Der Freischütz*. In zijn laatste werk, *Oberon*, keerde Weber tot den gesproken dialoog terug.

Ook Weber's tijdgenoot, Louis Spohr, was een vertegenwoordiger der romantische opera. Uit zijn voornaamste werken op dit gebied: *Der Berggeist*, *Zemire und Azor*, *Faust* en *Jessonda*, spreekt de ernst en degelijkheid, die het kenmerk van al zijn werken is. Spohr was echter te weinig dramatisch componist, dan dat zijn werken even groote populariteit hadden kunnen verkrijgen als die van Weber.

Meer bijval vond Heinrich Marschner, wiens *Hans Heiling*, *Der Vampyr* en *Der Templer und die Jüdin* onder de beste werken der romantische opera gerangschikt mogen worden, en die langer geleefd hebben dan de opera's zijner meeste Duitsche tijdgenooten en die zijner voorgangers Weigl (*Die Schweizerfamilie*) en Winter (*Das unterbrochene Opferfest.*) Ook de opera's van Lindpaintner zijn heden zoo goed als vergeten. Van Conradin Kreutzer's werken is alleen nog bekend *Das Nachtlager in Granada;* daarentegen worden Lortzing's oppervlakkige, doch met dramatisch talent geschreven werken, o. a. *Czar und Zimmermann*, *Undine*, *Der Waffenschmied*, *Der Wildschütz* en *Die beiden Schützen*, nog dikwijls gegeven.

In Frankrijk was de Groote Opera na Gluck door werken van Cherubini en Spontini verrijkt. Cherubini had, na vele stukken voor de opéra comique gecomponeerd te hebben, in de Académie de musique zijn *Anacréon* (1803), *Les Abencérages* (1813) en eindelijk *Ali Baba* (1833) ten tooneele gebracht; Spontini had er triomfen gevierd met *La Vestale* (1807) en *Fernand Cortez* (1809). Ook Rossini gevoelde zich tot de Fransche opera aangetrokken: hij verrijkte het repertoire met *Le siége de Corinthe*, *Moïse*, *Le comte Ory* en *Guillaume Tell.* Zijn invloed op de muzikale wereld van Parijs was zóó groot, dat men te nauwernood ooren had voor de muze van Auber, en niet gedoogde, dat deze echt Fransche meester, de beste dramatische componist, welken Frankrijk heeft opgeleverd, ten koste van Rossini geprezen werd. Doch zijn 1828 voor het eerst vertoonde opera *La Muette de Portici* was een zoo geniaal werk, dat het zelfs den Rossinianen een kreet van bewondering afdwong. Hoe verschilt dit werk van de bekende opera seria! Van stijfheid en valsch pathos geen spoor. Aria's en duetten in den gewonen zin van het woord komen er niet in voor; het eene tooneel gaat onmiddellijk in het andere over, de dramatische handeling schrijdt onophoudelijk voorwaarts, en elk bedrijft werkt als geheel: kort en krachtig is de vorm.

Het succes van Rossini en Auber lokte een Duitscher, Jacob Meyerbeer, naar Parijs. Hij had zich met ijver op de beoefening van den Franschen operastijl toegelegd, maar hij was ook met de Duitsche opera, en voornamelijk met die van zijn vriend en medeleerling Weber, vertrouwd, en had längen tijd den Italiaanschen operastijl theoretisch en praktisch beoefend. Zich nauw aansluitende bij de groote opera's van Rossini en Auber en gebruik makende van al de middelen, die het moderne, vooral door Berlioz ontwikkelde orkest opleverde, schreef hij 1831 zijn *Robert le diable*, een werk, dat zoowel te Parijs als elders een verbazend succes had, en voor welks glans die van andere werken der Groote Opera, zelfs van *La Muette* en *Guillaume Tell*, verbleekte. Niet minder groot was de bijval, dien een tweede, door Meyerbeer in vereeniging met Scribe vervaardigde opera,

Les Huguenots (1836), verwierf. Zijn roem breidde zich over geheel Europa, ja zelfs over andere werelddeelen uit, en tot ongeveer 1850 waren het hoofdzakelijk *zijn* werken, die, zoowel in Frankrijk als in het buitenland, de Opera beheerschten.

Meyerbeer was onloochenbaar een groot muzikaal talent, en doordien hij alle middelen, die de muziek in zijn tijd opleverde, vereenigde, wist hij veel grooter effekt te maken dan zijn voorgangers; ongelukkigerwijze was het bijna altijd een effekt zonder reden; men verneemt bij hem niet zelden de schitterendste orkestklanken, de meest pathetische zangen, zonder dat de tekst zijner opera er eenige aanleiding toe geeft; het is een louter muzikaal effekt, dat met het drama niets te maken heeft. Om het drama bekommerde Meyerbeer zich ook weinig; hij verlangde van zijn librettist slechts woorden voor vreeselijke toestanden, slechts een voorwendsel om de pracht van zijn orkest ten toon te spreiden.

In de Italiaansche opera van Rossini was de dichter reeds geheel tot nul gedaald; ook in de Fransche opera veranderde van lieverlede zijn standpunt. *La Muette de Portici* is nog een goed aangelegd tooneelstuk, van hetwelk men niet zeggen zal, dat het drama geheel en al aan de muziek ten offer is gebracht; alleen is in dit gedicht aan het koor een te groot aandeel in de handeling gegeven, en zijn de hoofdpersonen meer vertegenwoordigers der menigte, dan menschen, die uit individueele noodzakelijkheid handelen. In *La Muette* en *Guillaume Tell* had de dichter de teugels nog in de hand. Meyerbeer echter greep zelf de teugels. Hij dwong zijn dichter Scribe, hem de ongerijmdste libretto's te leveren. Terwijl Scribe voortging, voor andere componisten vloeiende, dikwijls belangrijke operateksten te maken, vervaardigde dezelfde geroutineerde schrijver voor Meyerbeer ongezonde, gezwollen stukken, wier handeling onduidelijk is, en wier personen caricaturen zijn. Het schoonste compliment, dat men den componist kon maken, was, dat zijn libretti afschuwelijk waren, maar dat hij er door zijn muziek meesterstukken van wist te maken.

Van Meyerbeer's tijdgenooten en mededingers in de Grand Opéra verdient vooral Halévy vermeld te worden, wiens meesterstuk, *La Juive*, niet minder succes had dan *Robert le diable* en, zoowel in Frankrijk als in het buitenland, algemeen bekend werd. Andere groote opera's van Halévy, o. a. *Charles VI* en *La Reine de Chypre*, vonden minder bijval. Onder de opvolgers van Meyerbeer en Halévy is er tot nu toe geen geweest, die hen in de Groote Opera overtroffen heeft, zelfs Gounod niet, wiens *Faust* — om van zijn minder geslaagde werken niet te spreken — overal den stempel van den Meyerbeerschen stijl draagt.

Ofschoon de Grand Opéra steeds met bijzondere voorliefde door de

Fransche componisten behandeld is, bezitten zij niettemin een andere soort van dramatische muziek, die veel meer met hun aard en talent overeenkomt, namelijk de zoogenaamde Opéra comique, d. i. het zangspel met gesproken dialoog.

Den oorsprong dezer soort van opera schijnt men te moeten zoeken in den tijd der Trouvères; althans een hunner, Adam de la Hale (z. dezen), wordt als de oudste componist beschouwd van tooneelstukken, waarin de dialoog door zangen werd afgewisseld. Zijn voornaamste werk is *Le Jeu de Robin et Marion*, vervaardigd in de tweede helft der 13e eeuw; het bevindt zich met andere manuscripten van hem in de bibliotheek te Parijs. Deze soort van stukken bleef onder het volk voortleven. Toen omstreeks de tweede helft der 15e eeuw de sarkastische liederen van Basselin uit Vire bekend waren geworden, werden ook deze of dergelijke liederen (vaux de Vire, later vaux de ville en eindelijk vaudevilles genaamd) in de volksstukken opgenomen, die op de zoogenaamde Théâtres de la Foire vertoond werden. In het jaar 1595 werd het Théâtre de la Foire de Saint Germain opgericht, en onder de regeering van Lodewijk XVI ontstonden tal van dergelijke schouwburgen, waarin voornamelijk satyres op de politiek, op de geestelijkheid, op het stelstel van John Law en ook op de Groote Opera werden vertoond. Nadat 1678 door het gezelschap van Allard en Vanderberg *Les forces de l' Amour et de la Magie* was gegeven, wist Lully, die het toenemen der volksschouwburgen met leede oogen had aangezien, van den koning te verkrijgen, dat den tooneelspelers van Allard het zingen verboden werd. Daarop bepaalde het gezelschap zich tot het vertoonen van Fransche tooneelstukken, doch ook dit werd verboden, en wel door het Théâtre Français. Nu bleef den volkskomedianten niets over, dan pantomimes te vertoonen; ten einde echter hun satyres aan den man te brengen, droeg ieder hunner een papier in de hand, waarop met kolossale letters de coupletten geschreven waren, die hij te zingen had. Het publiek vatte spoedig de bij de woorden passende volkswijze, die door het orkest gespeeld werd, en voerde de coupletten in koor uit.

Aan deze list en aan den bijzonder grooten bijval, dien deze zonderlinge vertooningen vonden, hadden de tooneelisten het te danken, dat de Académie de musique vrede met hen sloot. Aan Catharina Vanderberg, die het privilegie tot bespeling van het Théâtre de la Foire Saint-Laurent bezat, werd 1716 vergunning gegeven om stukken »mêlees de chant, de danses et de symphonies" te vertoonen, en nadat Lesage op dat tooneel een door hem als Opéra Comique betitelde parodie van *Télémaque* had laten vertoonen, werd de naam van Opéra Comique ook aan den schouwburg zelf gegeven. Maar eerst onder het bestuur van Jean Monnet (1752) en vooral na de vereeniging der Opéra Comique met de Comédie

Italienne (1762) werd deze schouwburg een belangrijke kunstinrichting, tot wier bloei in de laatste helft der 18e eeuw de componisten d'Auvergne, Laruette, Duni, Gossec, Monsigny, Philidor en Grétry medewerkten. Vooral de laatste drie componisten verdienen bijzondere vermelding; Monsigny voornamelijk wegens zijn melodieuse opera's *Le Déserteur* (1769) en *La belle Arsène* (1775); Philidor wegens *Blaise le Savetier* (1759), *Le Maréchal Ferrand* (1761), *Le Sorcier* (1764), en *Tom Jones* (1765); Grétry wegens *Richard Coeur de Lion* — zijn meesterstuk — (1784), *Le Huron* (1768), *Lucile* (1769), *Le Tableau parlant* (1769), *La fausse Magie* (1775) en *Zémire et Azor* (1771).

Tot ongeveer 1840 nam de Opéra comique in bloei toe, en het repertoire werd met vele meesterstukken verrijkt. De voornaamste daarvan zijn: *Adolphe et Clara* (1799), *Les deux Savoyards*, *Raoul de Créqui* (1789) en *Gulistan*, van d' Alayrac; *Euphrosine ou le Tyran corrigé* (1781), *Mélidore et Phrosine* (1794), *Ariodant* (1799) en *Joseph* (1807), van Méhul; *Lodoiska* (1791), *Eliza* (1794) en *Les deux journées* (1800) van Cherubini; *Les Confidences* (1803), *Le billet de loterie* (1805) en *Cendrillon* (1810), van Isouard; *La dame blanche* (1825), *Jean de Paris* (1812), *Le Calife de Bagdad* (1800), *Ma tante Aurore* (1803) en *Le nouveau Seigneur du village* (1813), van Boieldieu; *Zampa* (1831), *Le Pré aux Clercs* (1832) en *Marie*, (1826) van Hérold; *Fra Diavolo* (1830), *Le domino noir* (1837), *Le Maçon* (1825), *Gustave* (1833), *Lestocq* (1834), *Les Diamants de la couronne* (1841) en *Haydée* (1847), van Auber; *L' Éclair* (1835), *Le Val d' Andorre* (1848) en *Les mousquetaires de la Reine* (1846), van Halévy; eindelijk *Le Châlet* (1834), *Le Postillon de Lonjumeau* (1836), *Si j' étais roi* (1862) en *Le sourd ou l' auberge pleine* (1853), van Adam.

In de tweede helft onzer eeuw geraakte ook de Opéra comique in verval. Geen der componisten, die in onze dagen voor dit tooneel hebben geschreven — Thomas, Bizet, Deslibes, Massé, Massenet e. a. —, is er in geslaagd, zijn voorgangers op dit gebied te overtreffen, of zelfs maar te evenaren.

In Italië gelukte het den componisten evenmin, hun grooten voorganger Rossini te overtreffen. Toch maakten sommigen hunner grooten opgang, vooral Bellini met zijn *Norma*, *La Sonnambula* en *I Puritani*, welke melodieuse, doch zeer oppervlakkige opera 's wereldberoemd werden. Veel minder talent hadden Mercadante, Pacini, Donizetti en Verdi. Laatstgenoemde werd evenwel niet minder beroemd dan Rossini; nog heden is hij de produktiefste componist van Italië; zijn voornaamste werken zijn *Il Trovatore*, *La Traviata* en *Aïda*. Verdi onderscheidt zich van zijn voorgangers vooral door gedruischmakende instrumentatie; zijn harmonieën zijn even armoedig

als die van Bellini, zijn melodieën veel minder vloeiend. Eenige jaren geleden verscheen in Italië een werk ten tooneele van een componist, die er naar streeft, den dramatischen stijl, dien Duitschland thans bezit, op de Italiaansche opera toe te passen. Dit werk is *Mefistofele* van Arrigo Boito. De componist heeft in deze opera wel is waar zijn doel in het geheel niet bereikt, maar zij onderscheidt zich toch wegens haar degelijke belangrijke harmoniek gunstig van de vroegere Italiaansche opera's.

De geschiedenis der opera heeft ons geleerd, dat de pogingen der Florentijnsche kunstenaars, om het drama grooter uitdrukking te geven door middel van de muziek en met behulp van haar het Grieksche drama te herstellen, dit gevolg hebben gehad, dat het drama van lieverlede op den achtergrond geschoven werd en de muziek meer en meer op den voorgrond trad, en dat eindelijk in deze eeuw het doel (drama) middel, het middel (muziek) doel is geworden.

Omstreeks het midden dezer eeuw verscheen in Duitschland een kunstenaar, die aan dezen onnatuurlijk toestand der dramatische muziek een einde maakte. Daar hij de gaven van dichter en componist in zich vereenigde en tevens een scherpzinnig criticus was, werd het hem duidelijk, wat de fout der opera was. Hij vernietigde de oude vormen, gaf den dichter de plaats die hem toekwam en toonde op overtuigende wijze aan, dat *hij*, en niet de componist, den vorm voor een dramatisch muziekstuk, voor een opera, een muziekdrama, of hoe men het noemen wil, moest bepalen; dat de componist zich alleen moest beijveren, des dichters geest te vatten en diens wooorden door middel zijner muziek de meest mogelijke uitdrukking te verleenen; door dit te doen zou hij schoone, bij het drama passende muziek schrijven.

Die man was Richard Wagner.

Wagner's werken verschillen te veel van datgene wat men „opera" pleegt te noemen, dan dat zij ook in dit artikel besproken zouden kunnen worden. Men zie aangaande die werken het artikel WAGNER.

Opera Buffa, Opera Seria, Opéra Comique, Operette, z. OPERA.

Ophicléide, een laag koper blaasinstrument, volgens Fétis omstreeks 1790 te Londen door een Franschman, Frichot, volgens anderen omstreeks 1780 door Regibo te Rijssel uitgevonden. Het werd 1815 in Frankrijk bij de militaire muziek als contrabasse d'harmonie ingevoerd. Spontini wendde dit instrument in zijn opera *Olympia* (1817) aan. Men heeft alt-, bas- en contrabas-ophycleides, welke instrumenten vroeger bij de militaire muziek de lage stemmen der beugelhoorns vormden. Al deze instrumenten zijn later door de Saxhoorns en de Tuba's, die grooter omvang en schooner klank hebben, vervan-

gen. Het langst in gebruik gebleven is de bas-ophycléide, die als orkestinstrument een omvang van *C* tot *g* heeft. Staat het instrument in *Bes*, dan is deze omvang een toon lager.

Opitz (Martin von Boberfeld), dichter, geb. 23 Dec. 1597 te Bunzlau in Silezië, gest. 1639 te Dantzig, is op muzikaal gebied bekend als vervaardiger van den eersten Duitschen operatekst: *Dafne*, die door Heinrich Schütz op muziek gezet en 1627 vertoond werd.

Oraffi (Pietro Marcellino), componist uit de 17e eeuw, gaf te Venetië in het licht: *Concerti sacri* (1640).

Oratorium, Lat.; ORATORIO, DRAMMA SACRA PER MUSICA, Ital.; een dramatisch muziekstuk, welks tekst aan het Oude of Nieuwe Testament ontleend is. De naam Oratorium ontstond eerst op het einde der 16e eeuw, maar de zaak zelf was veel vroeger bekend, en haar oorsprong moet men zoeken in de geestelijke tooneelvoorstellingen der middeneeuwen.

Deze voorstellingen, Mysteria genaamd, gingen van de Kerk uit en werden door haar gegeven met het oogmerk, de oude heidensche spelen te verbannen en de bijbelsche geschiedenis onder het volk bekend te maken. Vooral de goede week en Paschen werden door spel en zang gevierd, en bij die gelegenheden de lijdensgeschiedenis en de opstanding van Christus dramatisch voorgesteld. Deze Passie-spelen, in de middeneeuwen algemeen, zijn op enkele plaatsen, o. a. te Oberammergau in Beieren, tot op den huidigen dag blijven voortleven. Aanvankelijk namen de geestelijken zelven aan de voorstelling deel, en zij werd ook in de kerk gegeven. De vorm der handeling was in de Liturgie aangegeven, en het verhaal der lijdensgeschiedenis werd door lyrische zangen afgewisseld; een der voornaamste dezer zangen was de *Complainte des Trois Maries.*

Behalve de Passie werden vele andere onderwerpen uit het Oude en Nieuwe Testament dramatisch voorgesteld. Te Beauvais in Frankrijk werd in de 12e eeuw en later *La Fête de l' âne* (*Festum Asini*), voorstellende de Vlucht naar Egypte, vertoond. Te Padua werd in het midden der 13e eeuw voor het eerst een Commedia Spirituale gegeven; in Duitschland en Boheme werden de Geistliche Schauspiele eerst omstreeks 1320 bekend. Gevaert deelt in zijn *Drames liturgiques au moyen âge* den inhoud van een geestelijk muziekdrama uit de 12e eeuw, getiteld: *Daniel*, mede. Andere stukken van dien aard waren: *Le Fils de Gédron*, *Le Massacre des Innocents*, *Les Saintes Femmes au tombeau*, *L' Adoration des Mages*, *Le Juif volé* en *Adam et Ève*. In al deze stukken, door de Fransche schrijvers »des drames semi-liturgiques" genoemd, treedt het wereldlijk element meer en meer op den voorgrond. Toen eindelijk in de 14e eeuw het tooneel zich van de kerk afscheidde en het volk zijn tooneelvoorstellingen op straat begon te geven,

verloren de tooneelstukken hun gezongen dialoog. De studie van den zang was te kostbaar, en de zanger maakte in de open lucht te weinig effekt, dan dat de ondernemers der volkstooneelen, wien het voornamelijk te doen was om geld te verdienen, den ouden vorm der geestelijke drama's hadden kunnen behouden. Wel werden nu en dan nog koren gezongen, en maakte men soms nog gebruik van het orgel; maar de muziek was slechts bijwerk. De secularisatie van het tooneel had het te niet gaan van het gewijde toondrama ten gevolge, d. w. z. het werd niet meer in het publiek vertoond; de vorm evenwel bleef bestaan en werd in kloosters en kerken door de kapelmeesters beoefend.

Een tijdgenoot van Palestrina, de H. Filippo Neri (1515—1593), beschouwde deze en alle soorten van gewijde muziek als een krachtig middel tot opwekking van godsvrucht. De lessen, die hij op zekere avonden der week aan jonge geestelijken gaf, liet hij afwisselen door het zingen van *Laudi Spirituali* — zoo heetten de zangen, die de kapelmeester Giovanni Animuccia op zijn verzoek gecomponeerd had — en door het dramatisch voorstellen van tooneelen uit de H. Schrift. Daar deze vergaderingen het eerst gehouden werden in het Oratorium (bidzaal) der nieuwgebouwde kerk Santa Maria in Vallicella, werden zij met den naam Congregazioni dell' Oratorio bestempeld; later werd de benaming Oratorium ook toegepast op de daar uitgevoerde muziek, en eindelijk werd Oratorium de algemeene benaming voor Dramma sacra in musica.

Na den dood van den H. Neri werden de uitvoeringen voortgezet. De woorden van sommige stukken van Animuccia zijn bekend geworden; de muziek schijnt den madrigaal-vorm gehad te hebben, even als die van Vecchi's *Amfiparnasso*. (z. OPERA.)

Terwijl Peri en Caccini de dramatische muziek te Florence invoerden, deed Emilio del Cavaliere hetzelfde te Rome. In hoeverre de bewering van sommigen, dat Peri en Caccini slechts navolgers van hem zijn, waarheid bevat, is moeilijk te zeggen. Zeker is het, dat Cavalieri's geestelijk drama *La Rappresentazione dell' Anima e del Corpo* vroeger geschreven is dan Peri's *Eurydice*. Toen 1600 het werk in het oratorium van Santa Maria in Vallicella ten gehoore werd gebracht, was de componist reeds dood. Evenals alle oratoria tot op de tijden van Carissimi, werd ook dit werk met decoratiën, costumes en ballet uitgevoerd. De personen, die er in voorkwamen, waren: Il Tempo (de Tijd), il Mondo (de Wereld), il Piacere (het Vermaak), l' Intelletto (het Verstand), l'Anima (de Ziel), il Corpo (het lichaam), twee knapen, die de Proloog reciteerden, en het Koor Het orkest, bestaande uit 1 Lira doppia, 1 Clavicembalo, 1 Chitarone en 2. Flauti o vero due tibie all' antica, was onzichtbaar, en de zangers hadden

instrumenten in de hand, zoodat zij schijnbaar zich zelven begeleidden. Een madrigaal, door alle instrumenten begeleid, diende tot ouverture. Het ballet was ad libitum; »wordt het niet uitgevoerd," zegt de auteur in de voorrede van zijn werk, »dan moeten alle vocale en instrumentale partijen van het laatste koor verdubbeld worden; geeft men echter de voorkeur aan den dans, dan moet het vers, beginnende met *Chiostri altissmi e stellati*, begeleid worden door statige en langzame stappen, die weder gevolgd worden door andere stappen van plechtigen aard. Gedurende de ritornellen moeten de vier voornaamste dansers een ballet met bokkesprongen (*Saltato con capriole*) uitvoeren, nu eens een *Gagliarde*, dan eens een *Corrente*, dan weder eens een *Canario*; dit zal den ritornellen ten goede komen."

Cavaliere's werk vond grooten bijval, en men betreurde het, dat hij te vroeg gestorven was, om meer werken van dien aard te schrijven. Eerst 1622, bij gelegenheid der canonisatie van de H. H. Ignatius Loyola en Franciscus Xaverius, werden weder allegorische oratoria vertoond; een van Kapsberger, getiteld: *Apotheosis, seu consecratio SS. Ignatii et Francisci Xaverii*, werd verscheiden malen in het Collegio Romano ten gehoore gebracht; een ander, *S. Ignatius Loyola*, was op muziek gezet door Vittorio Loreto die ook als componist van de volgende werken: *La Pelligrina constante* (1647) en *Il Sagrifizio d' Abramo* (1648) bekend is. Andere oratoria waren: *Il Lamento di S. Maria Vergine*, van Michelangnolo Capellini (1627); *S. Alessio*, van Stefano Landi (1634), en *Erminio sul Giordano*, van Michel Angelo Rossi (1637). Van al deze werken is alleen de tekst behouden gebleven. Tekst *en* muziek zijn bekend van de werken van Domenico Mazzocchi, wiens *Querimonia di S. Maria Maddelena* niet minder populair was dan Monteverde's *Arianna*. Dit oratorium, in de S. Maria in Vallicella ten gehoore gebracht door zangers als Loreto, Buonaventura en Marcantonio, maakte zeer grooten indruk op de toehoorders. Domenico Mazzocchi was de eerste, die het aanzwellings- en afnemingsteeken < > in het notenschrift aanbracht.

Van meer beteekenis voor de ontwikkeling van het oratorium als zelfstandige soort van muziek was Giovanni Carissimi (1604—1674). Een zijner grootste verdiensten bestaat hierin, dat hij het contrapunt en den polyphonen stijl, die na het bekend worden der Monodie in verval waren geraakt, weder in hun rang herstelde. Zijn eerste pogingen waren gewijd aan de ontwikkeling der kerkcantate, van welke soort van zangstukken hij vele schoone proeven heeft nagelaten; maar ook heeft hij tal van oratoria geschreven, van welke het meest bekend zijn: *Jephta*, *Ezechias*, *Baltazar*, *Davidde e Jonathan* en *Judicium Salomonis*. Het was ten tijde van Carissimi, dat de theatrale voorstelling bij het oratorium van lieverlede in onbruik geraakte. Actie, decoratie

en historisch costuum verdwenen, en de loop der handeling werd aangeduid door een enkel persoon, Historicus genaamd. Carissimi's oratoria werden algemeen bewonderd, golden langen tijd als modellen en werden door vele andere componisten, zoowel in als buiten Italië, nagebootst. Zijn geniaalste onmiddellijke opvolger was Alessandro Scarlatti, een componist van een veelzijdig talent, die evenzeer in de opera als in het oratorium heeft uitgemunt. Hij ontwikkelde de reeds door Carissimi gebruikte vormen, en daar zijn meesterschap over de techniek der kunst niet minder groot was dan zijn genialiteit, verkreeg zijn muziek een te voren ongekende schoonheid. (Vergelijk de artikelen ARIA, OPERA en SCARLATTI.) Zijn voornaamste oratoria zijn: *I Dolori di Maria Vergini*, *Il Sagrifizio d' Abrama*, *Il Martirio di Santa Teodosia* en *La Concezzione della beata Vergine*.

Alessandro Scarlatti stierf 1725. Van zijn tijdgenooten zijn als oratorium-componisten bekend: Francesco Frederici, die de oratoria *Santa Cristina* en *Santa Caterina de Siena* schreef (1676); Carlo Pallavicini, die zijn *Il Trionfo della Castità* (1689) aan kardinaal Ottoboni opdroeg; Fr. Ant. Pistocchi, wiens *S. Maria Virgine addolorata* 1698 uitgevoerd werd; Giulio d' Alessandri, componist van *Santa Francesca Romana*, en de vier beroemde componisten Caldara, Colonna, Leo en Stradella. Caldara componeerde — voornamelijk te Weenen — een groot aantal oratoria, waartoe Zeno en Metastasio hem den tekst geleverd hadden. Colonna's stijl — vooral die zijner koren — was krachtiger en verhevener dan die van Caldara. Leo neemt een nog hooger standpunt in: zijn *Santa Elena al Calvario* overtreft de werken zijner voorgangers. Doch ook hij werd overtroffen door Alessandro Stradella, aan wiens eenig oratorium *San Giovanni Battista* men het verhaal verbonden heeft, dat twee bandieten, die uitgezonden waren om hem te vermoorden, door zijne muziek zoozeer bewogen werden, dat zij van hun voornemen afzagen en den componist waarschuwden, dat zijn leven in gevaar was.

In Duitschland werd het oratorium ingevoerd door Heinrich Schütz — wanneer men althans de Passie-muziek van Clemens Stephani (1570) en van andere componisten niet onder de stukken van dat genre telt. Zijn 1623 te Dresden uitgevoerde *Historia der fröhlichen und siegreichen Auferstehung unseres einigen Erlösers und Seligmachers Jesu Christi* is in den door Carissimi uitgevonden en door zijn opvolgers ontwikkelden stijl geschreven. Er komen zes- en achtstemmige koren in voor; de in de handeling optredende personen zingen tweestemmig, de Hoogepriesters driestemmig, de Evangelist reciteert in collectentoon; de instrumentale begeleiding bestaat uit vier Viole da gamba en orgel. Dit werk had voor de Duitsche muziek ongeveer dezelfde beteekenis, als Cavaliere's *Anima e*

Corpo voor de Italiaansche en gold den componisten langen tijd als model. Andere werken van Schütz waren: *Die sieben Worte Christi* en vier Passie's.

De Passie was in Duitschland een door de componisten zeer geliefd onderwerp. Na Schütz componeerde Johannes Sebastiani (1672) *Das Leyden und Sterben unseres Herrn und Heylandes Jesu Christi, in eine recitirende Harmonie von fünf singenden und sechs spielenden Stimmen, nebst dem Basso continuo gesetzt.* Reinhard Keiser zette 1704 de *Passionsdichtung des blutigen und Sterbenden Jesu,* van Hunold Menantes, op muziek, en van Händel verscheen in hetzelfde jaar de muziek voor de *Passion nach Cap. 19 S. Johannes.* Mattheson schreef 1705 *Das heilsame Gebet, und die Menschwerdung Christi,* en Brocke's gedicht *Der für die Sünde der Welt gemarterte und sterbende Jesus* werd 1714 door Keiser, 1716 door Händel en Telemann, 1718 door Mattheson op muziek gezet. In het midden der 18e eeuw eindelijk componeerde Karl Heinrich Graun *Der Tod Jesu,* een werk dat de oratoria van vroegere componisten in eenvoud en innigheid overtreft.

Grooter dan al deze componisten evenwel was Johann Sebastian Bach, ook op het gebied van het oratorium. Bach heeft vijf groote oratoria geschreven, behalve vele werken van kleiner omvang, die »Cantates" betiteld zijn. Deze vijf zijn: *Die Johannis-Passion* (1720), *Die grosse Passion nach Matthäus,* voor het eerst uitgevoerd in de Thomas-kerk te Leipzig, op Goeden Vrijdag 1729; het *Weihnachts-Oratorium* (1734); het *Oster-Oratorium* en het *Himmelfahrts-Oratorium.* Volgens Spitta heeft Bach ook de Passie van Lucas op muziek gezet, en is de partituur van dat werk te Karlsruhe gevonden; nog twee andere Passie's zou hij gecomponeerd hebben; van dezen is echter niets te vinden.

De Passie volgens Johannes is op een veel kleiner schaal vervaardigd dan die volgens Matthaeus. De tekst van laatstgenoemd werk is geschreven door Friedrich Henrici (onder den pseudoniem Picander) en heeft een deels epischen, deels dramatischen vorm; de Evangelist — door den Tenor voorgesteld — geeft het verhaal der Lijdensgeschiedenis, maar de Heiland, Petrus en de overige dramatis personae spreken hun eigen woorden; het dubbel koor, nu eens van Leerlingen, dan eens van Joden, is doorgaans in dramatischen vorm behandeld; sommige aria's en koren, in den tijd waarin zij geschreven zijn *Soliloquiae* genaamd, zijn bespiegelingen van de handeling; eindelijk bevat het werk een groot aantal koralen, aan de uitvoering waarvan de geheele gemeente werd verondersteld deel te nemen. Dit werk staat wat grootheid van conceptie, rijkdom van harmonie, onovertreffelijke polyphonie, innigheid van melodie betreft, verre boven de werken van andere

oratorium-componisten. Niet minder voortreffelijk, doch op minder groote schaal aangelegd, is Bach's *Weihnachts-Oratorium*, dat overvloeit van innige melodieën, en waarvan vooral de inleiding van het tweede deel als een der schoonste proeven van instrumentale muziek uit Bach's tijd vermeld moet worden. Het werk is niet dramatisch, zooals de Passie-oratoria, maar zuiver lyrisch; de koralen zijn op dezelfde wijze behandeld als in Bach's overige werken, en men neemt aan, dat bij de uitvoering de gemeente er de melodie van medezong, terwijl koor en orkest de harmonie lieten hooren. In het *Oster-Oratorium*, door Spitta een Mysterium genoemd, heeft de tekst meer den opera- dan den oratorium-vorm, en zijn koraal en bijbelwoord geheel uitgesloten. Het *Himmelfahrts-Oratorium* behoort tot 's meesters belangrijkste werken.

Op een andere wijze dan in Duitschland ontwikkelde zich het oratorium onder Händel's handen in Engeland. Zooals hierboven vermeld is, componeerde Händel reeds 1704 de Passie van Postel en 1716 die van Brockes; andere kerkelijke compositiën van hem, o. a. twaalf *Anthems*, waren in de jaren 1717 — 1720 verschenen. In laastgenoemd jaar componeerde hij zijn eerste oratorium: *Esther*, tekst van Pope, dat, evenals de Italiaansche oratoria vóór Carissimi, voor het tooneel bestemd was. De Engelsche geestelijkheid echter verbood de vertooning van Bijbelsche stoffen op het tooneel, en Händel bepaalde zich voorloopig weder alleen tot de opera; eerst nadat hij op dit gebied alle mogelijke onaangenaamheden had ondervonden, en de Italiaansche dramatische muziek door de nationale Beggars's opera op den achtergrond was gedrongen, wendde hij zich weder tot het oratorium; deze vorm was in zijn tijd de eenige, die voor zijn verheven gedachten paste, en dien hij als toondichter onbeperkt beheerschen kon.

Behalve *Esther* is ook Händel's pastorale *Acis and Galathea*, oorspronkelijk voor het tooneel bestemd, onder de rubriek oratorium gebracht en later in de concertzaal uitgevoerd. In *Deborah* (1733) en in *Athalia* (1735) treedt de Italiaansche opera-vorm meer op den achtergrond, doch eerst met *Israel in Aegypt* begint de reeks meesterstukken, die Händel's naam wereldberoemd heeft gemaakt.

De voornaamste van zijn zeventien oratoria zijn, behalve het reeds genoemde: *Saul* (1738), *Messias* (1741), *Samson* (1742), *Semele* (1743), *Heracles* (1744), *Judas Maccabaeus* (1746), *Josua* (1747), *Salomo* (1748) en *Jephtha* (1751).

Het glanspunt van Händel's oratoria is de kracht en breedheid der koren. De vorm dezer koren is echter heden grootendeels verouderd, evenzoo die zijner aria's, en recitatieven met de stereotiepe toonsluitingen; de aria's, veelal met coloratuur overladen, kunnen allen tot een der in het artikel OPERA opgenoemde hoofdsoorten der Italiaansche aria's van dien tijd terugge-

bracht worden; zijn harmoniek is overtroffen door die van Bach, en zijn instrumentatie was reeds op het einde der vorige eeuw zoozeer verouderd, dat Mozart de *Messias* herinstrumenteerde — een werk dat later door andere toonkunstenaars ten opzichte van zijn overige oratoria is verricht, niet zonder dat daardoor nadeel is toegebracht aan het oorspronkelijke schitterende koloriet van Händel's instrumentatie. Niettemin maken vele stukken uit Händel's werken — vooral sommige koren — nog heden, wanneer zij door een groot aantal zangers worden voorgedragen, grooten indruk, en men bewondert de wijze, waarop hij met weinig middelen zoo groot effekt te weeg brengt. Reeds Gluck, die tijdens zijn verblijf te Londen Händel's werken ijverig bestudeerde, merkte op, dat de eenvoudige plaatsen bij hem het grootste effekt maakten. Beethoven was een groot bewonderaar van zijn oratoria en placht te zeggen: »Geht hin und lernt mit wenig Mitteln so grosse Wirkungen hervorbringen!" Mozart getuigde van hem: »Wo er will, schlägt er ein wie ein Donnerwetter."

Händel's tijdgenooten, Hasse en Fux, schreven verscheiden oratoria, doch oefenden geen invloed op de ontwikkeling van den vorm uit, evenmin als Sacchini, Paisiello en Jomelli.

Haydn's oratoria *Il Ritorno di Tobia* (1774) en *Abramo ed Isaco* waren geschreven in den Italiaanschen stijl, zooals hij dien uit de werken van Jomelli en Paisiello had leeren kennen. Eerst in *Die Schöpfung* vond hij een stof, die volkomen geschikt was, zijn genie op het gebied van groote werken voor koor en orkest te doen uitkomen. Zijn meesterschap in de instrumentatie stelde hem in staat, de vele natuurschilderingen van den tekst in de muziek weder te geven; zijn koren zijn van aangrijpende schoonheid, de solo's van Adam en Eva zeer innig en teeder. Ook Haydn's *Jahreszeiten*, welke muziek die van *Die Schöpfung* nog in frischheid en schoonheid overtreft, is onder de rubriek oratorium opgenomen — hetgeen in zooverre onjuist is, dat de tekst van dit werk niet aan de Gewijde Geschiedenis is ontleend.

Het is niet mogelijk, in dit artikel al de namen te vermelden van hen, die op het gebied van het oratorium roem behaald hebben. De vorm bleef na Haydn in zooverre onveranderd, dat nog heden de oratoria uit een aaneenschakeling van koren, recitatieven, aria's en duetten bestaan. Het recitatief echter werd, evenals in de opera, van lieverlede tot maatgezang hervormd, en de ontwikkeling der instrumentatie oefende natuurlijk ook grooten invloed uit op het orkestrale gedeelte der oratoria.

De voornaamste oratorium-componisten na Haydn zijn: Beethoven (*Christus am Oelberg*); Louis Spohr (*Die letzten Dinge* en *Der Fall Babylon's*); Felix Mendelssohn Bartholdy (*Elias* en *Paulus*); Friedrich Schneider, die niet minder dan 16 oratoria heeft geschreven, van welke

Das Weltgericht het meest bekend is; Karl Löwe (*Die Apostel*, *Die Siebenschläfer*); Ferdinand Hiller (*Die Zerstörung Jerusalem's* en *Saul*); Anton Rubinstein (*Das verlorne Paradies*, *Der Thurmbau Babel's*); Franz Liszt (*Die Legende der Heiligen Elisabeth* en *Christus*) en Fr. Kiel (*Christus*). *Das Paradies und die Peri*, van Robert Schumann, behoort niet tot deze rubriek, daar de tekst van dit werk niet aan de gewijde geschiedenis ontleend is. — Van de Nederlandsche componisten hebben oratoria geschreven: Richard Hol (*David*), Heinze (*Die Auferstehung*, *Sancta Caecilia*), Nicolaï (*Bonifacius*) en Peter Benoit (*Lucifer*). De werken van Hol en Benoit hebben Nederlandschen tekst; *David*, woorden van Hofdijk, draagt den titel »concertdrama", doch voldoet aan alle eischen van een oratorium; daarentegen kunnen *De Oorlog*, *De Schelde* en andere door Benoit »oratorium" betitelde werken niet tot die rubriek teruggebracht worden, wanneer men althans oratorium = dramma sacra per musica stelt.

Orazio, bijgenaand Oraziello dell' Arpa, harpvirtuoos, leefde ten tijde van Frescobaldi en bevond zich 1620 tot 1640 te Rome. Door zijn tijdgenooten wordt hij zeer geroemd.

Orchest, z. ORKEST.

Orchestiek (van het Grieksche ὀρχηστική, scil. τέχνη), danskunst. Zij was ten allen tijde nauw verbonden met de muziek, en bij de Grieken waren zanger en danser veelal in één persoon vereenigd. De Arkadiërs ontvingen tot hun dertigste jaar op staatskosten onderricht in deze kunst en moesten daarin jaarlijks openbare proeven van hun bekwaamheid afleggen. Bij de jonge Spartanen en Kretensers begon dit onderricht reeds op hun vijfde jaar. De dans maakte een deel uit van de godsdienstige feesten en was vooral bij de dramatische voorstellingen van groote beteekenis.

Orchestra, z. ORKEST.

Orchestrino, een omstreeks 1800 door Pouleau te Parijs uitgevonden klavier, dat de tonen van het strijkquartet, van den hobo en van het orgel nabootst.

Orchestrion, een door den abbé Vogler uitgevonden en volgens zijn aanwijzingen hier te lande vervaardigd draagbaar orgel, dat hij in de maand November 1789 te Amsterdam voor het eerst bespeelde. Een ander instrument van die soort is uitgevonden door Thomas Anton Kunz te Praag (1791) en volgens zijn aanwijzingen vervaardigd door de Gebr. Still aldaar (1796—98). Tegenwoordig geeft men den naam orchestrion ook aan een soort van kabinetorgel, dat alle blaasinstrumenten van het orkest nabootst, en welks tonen door middel van een uurwerk en rollen, op de wijze der speeldoozen, in trilling worden gebracht.

Ordinario, Ital., gewoon; tempo ordinario, de gewone, de vorige tijdmaat.

Ordinetz, (Carlos), componist en violist, geb. in de eerst helft der 18e eeuw in Spanje, was 1766 lid der keizerlijke kapel te Weenen. Onder zijn compositiën bevinden zich zes strijkquartetten en een kleine opera.

Orfino (Vittorio), toonkunstenaar uit het midden der 16e eeuw, was lid der kapel van den hertog van Ferrara. Men kent van hem: *Lamentazioni a 5 voci lib.* 1 (Ferrara, 1582).

Orgaan (ὄργανον), werktuig, b.v. van de stem, van het gehoor, enz.

Organ, Eng.; z. ORGEL.

Organetto, Ital., een klein orgel.

Organische muziek noemden de Grieken en de middeneeuwsche schrijvers de instrumentale muziek. Met den naam organicus bestempelde men een instrumentist.

Organist (Lat.: ORGANISTA, ORGANOEDUS, ORGANUM MODERATOR; Ital.: DIRETTORE DELL' ORGANO), orgelspeler. Z. ORGEL.

Organo, Ital.; ORGANUM, Lat.; z. ORGEL.

Organochordium, snarenorgel, een 1798 door Rackwitz te Stockholm vervaardigd instrument, bestaande uit een pianoforte met orgelregisters.

Organo di legno, Ital., HOUT EN STROO-INSTRUMENT. Dit werktuig, ook Holzharmonika en Strohfiedel, door de Franschen xylophone genoemd, was reeds in overoude tijden bij de Russen, Tartaren, Polen en de Uralische en Karpathische bergbewoners bekend. In Duitschland kwam het in het midden der 16e eeuw in gebruik. Het bestaat uit staafjes van dennehout, die op andere, met stroo omwonden staafjes rusten en door middel van stokjes in trilling gebracht worden. Martin Agricola geeft in zijn *Musica instrumentalis* als omvang van dit instrument de toonreeks *F* tot *f''* aan. Een virtuoos op dit instrument was Gusikow (1831—36). Saint-Saens heeft het aangewend in zijn *Danse Macabre.*

Organo piccolo, Ital., een klein orgel, een positief.

Organographie, Fr., de beschrijving der muziekinstrumenten.

Organo pleno, Lat., met het volle werk te spelen.

Organum, Lat., z. ORGEL.

Organum hydraulicum, Lat., waterorgel; z. ORGEL.

Organum pneumaticum, Lat., windorgel; z. ORGEL.

Orgel, Ned., Hoogd.; ORGUE, Fr.; ORGAN, Eng.; ORGANO, Ital.; ORGANUM, Lat.; een instrument, welks klanken worden voortgebracht door luchtstroomen, die door een menigte willekeurig te openen of te sluiten kanalen naar pijpen of andere klankgevende lichamen worden geleid. — Het woord orgel is afgeleid van het Grieksche ὄργανον (órganon), pijpwerk, oorspronkelijk de benaming van elk werktuig — van den stam ἐργ (erg-), doen, maken.

De oorsprong van het orgel moet gezocht worden in een der oudste

muziekinstrumenten, namelijk in de eenvoudige fluit of pijp. Uit de samenvoeging van dergelijke pijpen van verschillende afmetingen verkreeg men een veeltonig intrument, dat onder den naam van P a n s f l u i t en van S y r i n x bekend is geworden. De herders der oude volken vervaardigden dit instrument uit halmen van sterk riet, of uit geschikte houtsoorten. Het bestond uit zeven tot acht, door middel van was aan elkaar gevoegde pijpjes van opklimmende grootte. Boven, waar men het instrument aan den mond zette, vormden zij een horizontale, beneden een schuine lijn; later klom het getal pijpjes tot 10 en 12. De toon van het instrument was in de nabijheid ruw en krijschend, maar in de verte aangenaam; de bespeling echter was vrij moeilijk, dewijl men onophoudelijk met het hoofd of met de handen in beweging moest zijn. Eeuwen lang heeft men zich bezig gehouden met een onderzoek naar de mogelijkheid, om den wind op een andere wijze, dan door het vermoeiende blazen met den mond, in de pijpen te drijven. Om bij het bespelen der Pansfluit de noodzakelijke beweging van hoofd en handen gemakkelijker te maken, bediende men zich van een smal houten kastje, in welks deksel zoo vele gaten geboord waren, als er pijpjes in staan moesten, en plaatste toen deze pijpjes in de gaten, in dezelfde volgorde als vroeger. Uit het kastje (de tegenwoordige w i n d l a d e) stak een dunne buis (thans het w i n d k a n a a l), door welke de wind met den mond werd aangevoerd. Daar echter nu alle pijpjes te gelijk aanspraken, was men genoodzaakt, die, welke geen geluid moesten geven, met de vingers te bedekken. Dit was even bezwaarlijk en werd ten laatste bijna onmogelijk, toen men het getal pijpjes allengs vermeerderde. Nu bracht men onder het gat van elke pijp een schuif (thans s p e e l k l e p of v e n t i e l genaamd) aan, die den wind den ingang in de pijp opende, of afsloot. Deze schuiven waren in een hangende richting geplaatst en door snoeren of draden (nu a b s t r a c t e n) aan een soort van toetsen verbonden, om ze naar welgevallen te kunnen openen. Een nieuwe vermeerdering der pijpen maakte eindelijk een vergrooting van de pijpenkast (de tegenwoordige w i n d l a d e) noodzakelijk, en de menschelijke adem was niet sterk genoeg meer, om het instrument van den noodigen wind te voorzien, men moest op een meer doelmatig middel bedacht zijn. Men bediende zich daarom van een lederen zak, met behulp waarvan ook een ander oud instrument, nl. de z a k p ij p (bij de Romeinen T i b i a u t r i c u l a r i a, bij de Grieken o r g a n o n p n e u m a t i k o n genaamd) in trilling gebracht kon worden. Deze toestel was een aanwinst voor het instrument; toen men bij vernieuwde vermeerdering en vergrooting van pijpen en pijpenkast ook de windbuis (het k a n a a l) wijder moest maken, bleek het dat de lederen zak, die men ophaalde of toedrukte om den noodigen wind aan te brengen, niet meer toereikend was. Dit, door vergrooting van het

instrument ontstane gebrek aan wind verhielp men door blaasbalgen, die den lederen zak, welke van nu af de plaats van de tegenwoordige windkast innam, bestendig van wind moesten voorzien.

Men ziet hieruit, dat vele deelen, die heden in het orgel gevonden worden, toen reeds, hoewel gebrekkig, voorhanden waren.

De oudste blaasbalgen in het orgel waren zeer klein en zóó onvolkomen ingericht, dat zij geen gelijkmatigen wind konden leveren, waarom men dan ook ernstig op een verbetering van den windtoestel bedacht werd. Het gelukte den beroemden werktuigkundige Ktesibius, die in de derde eeuw vóór Christus te Alexandrië leefde, door middel van heet water een gelijkmatiger windstroom in de pijpen te leiden. Verscheiden, met elkander in verbinding staande groote vaten werden met nauw passende deksels gesloten, welke door treden in beweging werden gebracht en het water uit het eene vat in het andere persten, waardoor de luchtstroom, die door den weerstand van het water werd verkregen, in de pijpen drong en ze deed aanspreken. Dit verbeterde instrument heette waterorgel (organum hydraulicum). Hoewel het waterorgel slechts uit één koor pijpen bestond en dezelfde elementen als het windorgel bezat, van windlade en klavier voorzien was en even als het windorgel registerschuiven had, was het toch een kunstmatiger instrument dan dit. Het is echter nooit in de kerk in gebruik geweest; men trof het alleen aan in de huizen der rijken en aanzienlijken. Wij vinden vermeld, dat de Romeinsche keizers zich van dit instrument bedienden voor hun tafelmuziek en ze door slaven in werking lieten brengen. De beroemde wiskundige Kepler oordeelt niet zeer gunstig over het genoemde instrument, en zegt er van: »Het waterorgel is, hoewel men het evenals het windorgel kan registreeren, geen prijzenswaardige uitvinding der Ouden, maar slechts een onbeduidende zakpijperij.'' Daarentegen spreekt de kerkvader Tertullianus, die den genoemden Ktesibius als den uitvinder en Archimedes als den verbeteraar van het waterorgel opgeeft, met uitbundigen lof over dit instrument. Vitruvius en Hero van Alexandrië hebben het beschreven en afgebeeld.

Daar het waterorgel, ondanks alle verbeteringen, een gebrekkig instrument bleef, kon men niet beter doen, dan onderzoeken, hoe de tot nu toe gebruikelijke, hoogst ongeschikte en zeer kostbare windtoestel, die bij vergrooting van het instrument slechts weinig of niet voldeed, te veranderen ware. Men begon de balgen te vergrooten en bracht twee balgen in diervoege met elkaar in verband, dat bij het nederdrukken van den eenen, de andere omhoog ging. Dit gaf aanleiding tot het vervaardigen van de zoogenaamde schepbalgen, die, met gewichten (steenen) bezwaard, een vrij evenmatigen en, met betrekking tot hun grootte, vrij sterken wind voortbrachten. Deze verbetering geschiedde in de 7e eeuw.

De eerste orgels waren draagbaar en werden dientengevolge p o r t a t i e v e n genoemd, in onderscheiding van de grootere positieven, die op een en dezelfde plaats bleven staan. Deze portatieven waren, tot het vervoeren, van handvatsels voorzien. De blaasbalg lag in de onderste ruimte van het orgel. Men bediende zich van deze instrumenten alleen in schouwburgen of bij andere volksvermaken.

Eeuwen verliepen, alvorens men zich algemeen in de kerken van orgels bediende. Volgens den Spaanschen bisschop J u l i a n u s, die omstreeks 450 leefde, was het orgel in dien tijd in alle kerken van Spanje in gebruik. Paus V i t a l i a n u s voerde het omstreeks 666 in de kerken van Rome in tot ondersteuning van den koorzang. Sommigen willen, dat het 660 ook in Engeland in gebruik kwam; doch de Engelsche schrijvers noemen als tijdstip van invoering der orgels in hun land reeds het begin der 7e eeuw. P e p ij n, vader van K a r e l d e n G r o o t e, wien de godsvereering zeer ter harte ging, wilde het orgel tot ondersteuning van den kerkzang invoeren, en daar destijds het instrument in Frankrijk noch in Duitschland bekend was, wendde hij .zich tot den Byzantijnschen keizer K o n s t a n t ij n VI, die hem omstreeks het midden der 8e eeuw een groot orgel met looden pijpen ten geschenke gaf, dat P e p ij n terstond in de C o r n e l i u s-kerk te Compiègne liet plaatsen. In Duitschland werden de orgels onder K a r e l d e n G r o o t e bekend, die er 812 een te Aken liet maken. G e o r g i u s, een monnik te Venetië, bouwde 822 of 826 voor L o d e w ij k d e n V r o m e een orgel met looden pijpen, dat eveneens te Aken werd geplaatst.

De Byzantijnsche keizer T h e o p h i l u s (bijgenaamd I c o n o m a c h u s), die van 829 tot 842 regeerde en als vriend en beschermer der kunsten geroemd wordt, liet twee groote, vergulde orgels maken, welke met kostbare gesteenten en gouden boompjes versierd waren, waarop vogels zaten, die de plaats van kleine pijpen vervingen en zongen, terwijl hun de wind door verborgen buisjes werd toegevoerd. In de kloosterkerk van het Escuriaal te Madrid bevinden zich 8 orgels, waarvan één zilveren pijpen zoude hebben. P r a e t o r i u s verhaalt, dat een hertog van Mantua van een Napolitaansch kunstenaar een orgel ontving, welks lade, pijpen, klavier, ja zelfs de buitenste zijden, van albast waren. Bij vele andere schrijvers komen beschrijvingen voor van bijzonder kostbare orgels van vroeger of later tijd.

De orgelbouw werd in de 9e eeuw in Duitschland algemeen, en de verbetering der orgels ging hoofdzakelijk van Saksen, Braband en Holland uit. De Duitsche kerkorgels hadden eerst slechts negen tot elf toetsen, die ongeveer een el lang en te zamen anderhalf el breed waren. Bij zoo weinige en zoo breede en moeilijk neder te drukken toetsen kon van een orgelspel volgens hedendaagsche begrippen geen sprake zijn, want men moest met krach-

tige vuisten de toetsen nederslaan, en wel een voet diep. Aan een geregelde opvolging van harmonieën — gesteld dat men die reeds kende — kon men in het geheel niet denken, daar de organist slechts één of hoogstens twee toetsen te gelijk kon nederslaan. De vroeger gebruikelijke uitdrukkingen orgelslaan, orgelslager en positiefslager zijn uit het bovenstaande gemakkelijk te verklaren.

In de laatste helft der 9e eeuw was men in Duitschland zoo ver in den orgelbouw en het orgelspel gevorderd, dat paus Joannes VIII in het jaar 880 den bisschop van Freisingen verzocht, hem een volkomen goed orgel en een geoefend speler te zenden. Ook ontbood men in dezen tijd orgelmakers uit Beieren naar Italië. Het eerste groote orgel zou te Munchen gemaakt zijn.

Ook in Engeland legde men zich met vlijt op de orgelbouwkunst toe. Zoo vervaardigde men 950 te Winchester een orgel met 10 toetsen en 240 pijpen, dat door twee organisten werd bespeeld, en onder de regeering van koning Edgard liet de H. Dunstan (gest. 988) de abdij van Addington en andere kloosters en kerken van orgels voorzien, die volgens het model der Duitsche instrumenten vervaardigd waren.

De constructie van het orgel bleef echter nog langen tijd gebrekkig. Niet alleen waren de toetsen veel te zwaar en te lomp, maar ook de balgen lieten nog veel te wenschen over. Praetorius zegt in de *Syntagma mus*, dat het gemelde orgel te Winchester 26 balgen had, die door 70 sterke mannen in beweging werden gebracht. Het orgel in den Dom te Halberstadt had 20, dat te Maagdenburg 24 balgen. De balgen hadden vele vouwen, evenals die der slotenmakers en smeden; ook hadden zij geen gewichten, zooals tegenwoordig het geval is. Aan het afmeten of wegen van den wind was in het geheel niet te denken; de kracht van den wind hing geheel en al van de kracht des orgeltrappers af. Hierdoor was de wind onbestendig, en bijgevolg de toon nu eens zwak, dan eens sterk.

In de 12e eeuw vermeerderde men het aantal toetsen en bracht elken toon tot 2, 3 en meer pijpen, die men in quint en octaaf, of in terts en decime stemde. Door deze verandering werd het orgel in een mixtuur (z. dit) veranderd en bleef dit, totdat men op de gedachte kwam, een scheiding in het pijpwerk te maken, waardoor de mixtuur een afzonderlijk register werd.

In de 13e eeuw vonden de geestelijken der Grieksche en Latijnsche kerk het gebruik des orgels bij de openbare godsdienstoefening aanstootelijk en heiligschennend. De Grieksche kerk duldt zelfs nog heden geen orgels.

Een Venetiaansch patriciër, Marina Sanuto, bijgenaamd Torcello, liet in het jaar 1312 Duitsche orgelmakers naar Venetië komen. De orgels vonden aldaar veel bijval, en ter eere van Sanudo, die zich waarschijnlijk menige geldelijke opoffering getroostte in het belang van den orgelbouw, noemde men langen tijd de door Duitschers in Italië vervaardigde orgels: Torcelli. Ook de

monniken, vlijtige beoefenaars en bevorderaars van geleerdheid en schoone kunsten in de middeneeuwen, lieten zich niet alleen gelegen liggen aan den bouw en de verfraaiing hunner kerken en kloosters, maar hielden zich ook ijverig bezig met het orgelmaken en het orgelspel. Door een monnik te Thorn werd 1350 een orgel met twee-en-twintig toetsen vervaardigd.

In den loop der 14e eeuw begon men aan de verbetering der lompe claviatuur te werken. Men vervaardigde sierlijker toetsen, vermeerderde hun aantal en maakte ze lichter en beweegbaarder, zoodat zij niet meer met vuisten werden geslagen, maar met de vingers nedergedrukt konden worden. Een andere, hoogst belangrijke vooruitgang in den orgelbouw was de invoering van chromatische tonen. De toon *Fis* werd reeds in het begin dier eeuw in het orgel aangebracht; daarop volgden *Cis* en *Es*, later ook *Gis*. De toon *Bes* bestond reeds in het orgel van Winchester en andere middeneeuwsche instrumenten. Van lieverlede kwamen er meer chromatische tonen bij, en in het jaar 1361 vervaardigde Nicolaas Faber te Halberstadt een orgel met 14 diatonische toetsen. Dit instrument, volgens Praetorius met vier klavieren en pedaal voor vuisten en voeten, had een omvang van *B* tot *a*. 20 vouwbalgen, door 10 orgeltrappers in beweging gebracht, leverden den noodigen wind. Volgens andere berichten is het pedaal een bijvoegsel van later tijd, daar het eerst in de 15e eeuw uitgevonden en door den Duitscher Bernhardt, organist van den Doge van Venetië, 1470 voor het eerst aan een orgel is aangebracht.

De uitvinding van het pedaal of voetklavier was voor den orgelbouw van het grootste gewicht, daar hierdoor de eerste aanleiding tot scheiding der orgelregisters ontstond. Aanvankelijk echter waren de pedaaltoetsen, ten getale van 8, met de lage toetsen van het manuaal verbonden en hadden geen bijzondere pijpen. Alle orgelwerken van dien tijd hadden voorts een gebroken of een kort octaaf, hetgeen men tegenwoordig nog bij sommige orgels in kloosterkerken en ten platten lande aantreft.

Een der oudste orgels hier te lande is dat van de Nicolaï-kerk te Utrecht. Zekere Lootens deelt in zijn *Nouveau manuel complet de l' organiste* (Parijs) mede, dat Albert van Os omstreeks het einde der 17e eeuw bij zijn werkzaamheden aan dit orgel ergens het jaartal 1120 zou gevonden hebben. De orgelmaker Witte betwijfelt, of die mededeeling juist is (z. zijn verhandeling over bedoeld orgel in het derde jaarboek der Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis), ofschoon hij de mogelijkheid, dat het orgel zoo oud is, niet ontkent. Reeds in de laatste jaren der 11e en in het begin der 12e eeuw bestonden hier te lande orgels, b. v. te Zierikzee. In de 14e en 15e eeuw werden zij meer algemeen, en trof men in vele kerken zelfs meer dan één orgel aan. Tot de weinige overblijfsels

van de orgelbouwkunst uit dien tijd behoort o. a. het orgel in de Martinikerk te Groningen, hetwelk 1479 volgens de aanwijzingen van Rudolf Agricola begonnen werd, doch van hetwelk ten gevolge van herhaalde latere wijzigingen en verbeteringen wel niet veel oorspronkelijke gedeelten meer aanwezig zullen zijn.

Te Neurenberg bouwde 1476 Konrad Rosenberger of Rothenbürger een orgel, welks bovenste toetsen uit ivoor, welks onderste uit ebbenhout vervaardigd waren; voor de Domkerk te Bamberg vervaardigde hij 1493 een nog grooter werk. De eerste orgels met pedalen werden in Duitschland, naar men meent te Straatsburg, te Halberstadt en te Augsburg, gebouwd.

De 17e eeuw was rijk aan verbeteringen in verscheiden gedeelten der orgelbouwkunst. De wel is waar zeer kunstig, maar gedurig herstelling behoevende springladen — waarbij elke toon voor elk register zijn bijzonder ventiel had — werden afgeschaft en vervangen door de in Duitschland uitgevonden sleepladen, die nog heden in gebruik zijn. Het pijpwerk werd verbeterd, men voerde het onderscheid der stemmen in, en zoo ontstonden, door afzondering of verdeeling der pijpen, de registers, die men de namen Prestant, Octaaf, Quint, Mixtuur enz. gaf. Ook vond men het dekken der pijpen uit. Door die uitvinding werden niet alleen aanzienlijke kosten bespaard, maar verkreeg men ook een zachten, aangenamen toon, die de open pijpen niet konden geven. Op deze wijze ontstonden de registers Groot- en Kleingedakt (die ook onder de namen Flauta major en minor voorkomen), Bourdon, enz. (z. GEDAKT).

Door aanwending van de enge mensuur verkreeg men een aangenamen, fijnen toon, die den violon, de viola da gamba en andere instrumenten kon nabootsen. Door middel van de wijde mensuur, die reeds bekend was, verkreeg men een vollen ronden toon, welke in het algemeen een eigenschap is der hoofdregisters van een goed orgel. Ook deed men zekere soort van pijpen boven spits toeloopen, waardoor de Spitsfluit, Gemshoorn e. a. ontstonden. Voorts vervaardigde men pijpen, die boven wijder waren dan beneden, zooals bij het register Dulciaan het geval is. In het jaar 1590 vond de orgelmaker Esaias Compenio de Dubbelfluit uit. In den loop der 16e eeuw waren ook reeds de tongwerken uitgevonden. Door deze registers zocht men tonen van blaasinstrumenten, ja zelfs menschen- en dierenstemmen na te bootsen; hetgeen duidelijk is uit de namen der registers Bazuin, Trompet, Schalmei, Vox humana, Baarpijp (Beerpijp) e. a.

Door het aanbrengen van de zoogenaamde baarden aan de labiën of lippen der pijpen werd het ook mogelijk, registers van verschillende intonatie voort te brengen.

Het toetswerk had zich in de 16e eeuw reeds tot 4 octaven uitgebreid, doch het lage octaaf was zelden of nooit volledig. De tonen *Cis*, *Dis*, *Fis*, *Gis* ontbraken, en de toetsen *C*, *D*, *E*, *F* hadden een andere ligging. Van een dergelijk orgel pleegt men te zeggen, dat het een kort octaaf heeft. De reden, dat men zoo te werk ging, was hierin gelegen, dat men ruimte of kosten wilde besparen, of dat men het aanwezig zijn der lage halve tonen niet noodzakelijk achtte. Dit gebrekkig werk heeft zich tot in de 18e eeuw staande gehouden. Later bracht men het wel is waar met het benedenste octaaf zoo ver, dat althans alle toetsen hun eigen ligging verkregen, doch de lage tonen *Cis* en *Dis* liet men achterwege.

In de 16e eeuw werden de spaanbalgen uitgevonden, volgens sommigen door Hans Lobsinger (1570) te Neurenberg, volgens anderen door Henning, die in de 17e eeuw te Hildesheim leefde; in elk geval is het een Duitsche uitvinding, en Duitschland gaf omstreeks dien tijd vele andere bewijzen van vooruitgang in de orgelbouwkunst. Te Bernau in Brandenburg werd 1576 een orgel gebouwd met 60 doelmatige stemmen en een rugpositief; elk klavier is van 48 toetsen voorzien, beginnende van groot *C*; het pedaalklavier heeft een omvang van *C* tot *d*; elke der vier balgen is 12 voet lang en 6 voet breed. Te Stendal in Pruisisch Saksen werd 1580 door Hans Scheier een orgel met open en gedekte pijpen en tongwerken gebouwd; het manuaal had 48, het pedaal 28 toetsen. Orgels met nieuwe en schoone registers, zooals groot- en kleingedekt, holpijp, quintadana, nasard, gemshoorn, kromhoorn, viool-regaal en zingend-regaal werden gebouwd door Julius Antonius (1585) te Dantzig en door Heinrich Glovaz (omstreeks 1590) te Rostock. Het orgel in de Maria-Magdalenakerk te Breslau, dat tegenover den preekstoel stond, had 36 sprekende stemmen, 3 manualen en pedaal, 114 pijpen van tin, 1567 van metaal en 52 van hout. Deze 1733 pijpen ontvingen wind door twaalf balgen.

Tot de nieuwe, in de 17e eeuw uitgevonden registers behooren de Vox humana en de Vox angelica; de eerste werd uitgevonden door een Nederlander, de laatste door den orgelmaker Rats te Mühlhausen. Van de groote orgels, in de 17e eeuw in Duitschland gebouwd, hadden vele 3 of 4 manualen van vier octaven, wier laagste toon *C* was. Bij de vermeerdering dezer registers was men er tevens op bedacht, de bas- of pedaalregisters krachtiger van toon te maken. Zoo vindt men in het door A. Schnitzer te Hamburg gebouwde orgel, dat 66 sprekende stemmen, 4 manualen en pedaal bezat, in het front van *C* af een prestant en bazuinbas, beiden van 32 vt. De oude, in koortoon staande orgels, werden nog volgens de ongelijkzwevende temperatuur gestemd, zoodat men slechts in eenige toonschalen zuiver kon spelen. Men bediende zich dus van de toonschalen waarin weinig ver-

hoogde of verlaagde tonen voorkwamen, en moest zich tot ongeveer een zestiental bepalen. Van het gebruik der overige, die vele voorteekens hebben, als *B*, *Cis*, *Fis* enz., moest men geheel afzien, daar zij onuitstaanbaar onzuiver klonken. Bach, Fuchs, Mattheson, Sorge e. a. gaven zich de moeite, de orgels een zooveel mogelijk zuivere grondstemming te geven, door de invoering eener gelijkzwevende temperatuur, waardoor het mogelijk werd, in alle toonschalen zuiver te spelen. (Z. TEMPERATUUR.) Aan de uitwendige versiering der orgels werd in de 17e en 18e eeuw veel zorg besteed. Zij werden van verguld snijwerk, kunstige figuren, lofwerk, vazen, beelden van engelen, dieren enz. voorzien, waartoe dikwijls belangrijke sommen noodig waren. Daarbij bleef het evenwel niet, want buiten de blank gepolijste tinnen pijpen van het front, torensgewijze geplaatst en in vakken afgedeeld, bracht men, behalve de reeds genoemde versierselen, ook verschillende smakelooze en ongepaste kunststukjes aan. Men gaf den engelenbeelden trompetten in de hand, welke zij door middel van beweegbare armen naar den mond brachten; ook klokkenspellen en pauken werden door engelen met beweegbare armen geslagen, en niet zelden zag men vlak boven het orgel, in een zon zwevend, een grooten engel, die als directeur van het bovenaardsch orkest de maat sloeg. Er werden wentelende zonnen, manen en beweegbare klinkende sterren aangebracht. Het gezang van allerlei kunstmatige vogels moest in den kerstnacht de feestvreugde verhoogen en aan de verzamelde gemeente de geboorte des Verlossers verkondigen. Adelaars sloegen met de vleugels, of vlogen de vergulde zon te gemoet, enz. enz. Al deze kunststukjes verdwenen echter van lieverlede, en slechts in oude orgels worden zij nog aangetroffen.

Groote verbeteringen werden in den loop der 18e eeuw aan het orgel aangebracht, vooral wat de windbehouding en de windleiding betreft. De gebroeders Wagner in Saksen-Henneberg waren de eerste orgelmakers, die het hoofdkanaal in dier voege verdeelden, dat elke windlade haar eigen wind bekwam; ook voerden zij bijzondere balgen voor het pedaal in, die sterker wind gaven dan de manuaalbalgen, — een wijziging, die echter alleen bij groote orgels werd aangebracht.

Van de groote Duitsche orgelmakers der 18e eeuw verdient in de eerste plaats Gottfried Silbermann vermeld te worden. Hij heeft zich eerzuilen gesticht door zijn schoone instrumenten te Freiberg i. S., te Dresden (Lieve Vrouwe- en Sophia-kerk) en op andere plaatsen. Andere uitstekende orgelmakers waren Zacharias Theussner, die voor den Dom te Merseburg een orgel met 65 stemmen, 5 manualen en pedaal vervaardigde; Sterzing, vervaardiger van het orgel in de hofkerk te Eisenach (1707); voorts Heinrich Herbst en zijn zoon, te Maagdenburg, Joh. Michaël Röder, te Berlijn; Joachim Wagner, te Berlijn; J. Gabler, Benjamin Gottlieb Ziegler, Hildebrand e. a.

Dit waren allen Duitsche orgelmakers. In Frankrijk was in de vorige eeuw als orgelmaker beroemd Jean Baptiste Nicolas Le Fèvre, uit Rouaan.

In Nederland werd de orgelbouwkunst in de 18e eeuw met uitstekend gevolg beoefend. Tot de voornaamste fabrikanten behoort Arp Schnitger uit Groningen, de stamvader van een geslacht, dat vele schoone werken heeft achtergelaten. Door hem werd 1700 een groot orgel voor Groningen en 1710—11 een voor Sneek vervaardigd. Niet minder roem hebben zijn zonen Johan George en Frans Casper ingeoogst met het in de jaren 1721-1750 gebouwde orgel in de Michaëlis-kerk te Zwolle, dat als een waar meesterstuk van orgelbouwkunst wordt geroemd. Een der oudste orgelmakers hier te lande was Hendrik Nieuwenhoff en Mr. Jan (alias Bestevaer), die 1539 het orgel in de Oude kerk te Amsterdam verbouwde.

Onder de orgelmakers der 17e eeuw tellen wij nog Levinus Eeckmans en Jacobus Galtus van Hagebeer. Eerstgenoemde begon 1632 den bouw van het groote orgel in de St. Laurens-kerk te Alkmaar; na zijn overlijden werd het 1645 door Hagebeer voltooid en later (1725) door Frans Casper Schnitger verbeterd.

Grooten roem behaalde Christiaan Muller, die 1720—70 te Amsterdam leefde. Zijn voornaamste werken zijn de orgels in de Groote kerk te Haarlem, in de Jacobijnen-kerk te Leeuwarden, in de Luthersche kerk te Rotterdam, in de Hervormde kerk te Beverwijk, in die te Alkmaar en in de Luthersche kerk te Arnhem. Het orgel te Haarlem, 1738 voltooid, is ook buitenslands algemeen met roem bekend. Iedereen was over het schoone werk verbaasd, en de bouwmeester ontving als blijk van hooge tevredenheid een aanzienlijke toelage boven de som, die het werk kostte. Het werd in deze eeuw verbeterd door C. E. F. Witte, hoofd der firma Bätz & C° te Utrecht.

A. A. Hinsch, een der opvolgers van Schnitger, heeft zich gunstig bekend gemaakt door het vervaardigen van orgels te Harlingen en te Bolsward. Het orgel in de St. Jans-kerk te Gouda, door Jean Moreau van Rotterdam 1736 voltooid, is algemeen als een uitmuntend knnstwerk bekend. Als een gewrocht van verschillende kunstenaars onderscheidt zich het grootste orgelwerk in Nederland, dat in de Groote kerk te Rotterdam. De bouw werd begonnen 1792, doch tengevolge van de tijdsomstandigheden 1795 gestaakt. Het rugpositief was 1798 gereed, doch werd afgekeurd; later werd de verbetering en voltooiing van het werk opgedragen aan H. Freytag te Groningen, een der opvolgers van A. Schnitger, doch toen deze 1811 overleed, ondervond het werk andermaal vertraging. Door A. Meere van Utrecht voortgezet, werd het werk door Bätz & C° voltooid.

Het orgel in de Eusebius-kerk te Arnhem, 1768—70 gebouwd, is het werk van Duitsche makers, nl. van de hierboven genoemde gebroeders Wagner.

Veel heeft de orgelbouwkunst te danken aan *Georg Joseph Vogler* (1749—1814), in de muzikale wereld meer bekend als *abbé Vogler*. Met het door hem uitgevonden *simplificatie-stelsel* trachtte hij de constructie van het orgel te vereenvoudigen. Hij maakte in de eerste plaats het zoogenaamde *regeerwerk* (z. dit) eenvoudiger, door de pijpen naar de natuurlijke volgorde der tonen op het klavier te rangschikken, waardoor de inrichting van het *welbord* (z. dit) eenvoudiger en doelmatiger, en de aanslag der toetsen gemakkelijker werd. Door de blaasbalgen nader bij het pijpwerk te brengen, vulde hij de windladen sneller, voerde den wind onverdeeld in rechte richting naar de pijpen en deed het orgel in kracht en toon winnen, door het pijpwerk in een kast te sluiten en hooger te plaatsen, waardoor tevens de ruwe en onaangename geluiden, door het inblazen van den wind veroorzaakt, werden gedempt; tevens werd door deze beschutting het orgel minder door stof en vochtigheid benadeeld. Een aanzienlijke besparing van kosten verkreeg *Vogler* ook door het weglaten der frontpijpen en de combinatie van sommige registers, wier pijpen zoodanige afmeting hadden, dat bij haar samenklinken een lager toon ontstond, voor welken in het geheel geen register aanwezig was. Zoo hoorde men b. v. gedurende het samenklinken van een 16- en een $10\frac{2}{3}$ voets register, den toon van een 32 voets; de verbinding van een 8- met een $5\frac{1}{3}$ voets register bracht den toon van een 16 vt. voort, enz. Dit *simplificatie-stelsel* vond hier en daar ingang, en nog heden wordt er bij den orgelbouw in menig opzicht partij van getrokken.

Vogler trachtte bij de orgelstemmen ook een af- en toenemen van den toon te doen ontstaan, doch de volgens zijn stelsel veranderde en nieuw gebouwde orgels voldeden niet aan de verwachting, want de overgang van *piano* tot *forte* en omgekeerd, door het achtereenvolgens bijtrekken en wegstooten der registers, was te ongelijkmatig, dan dat men zich daarmede had kunnen vergenoegen. Meer succes had de uitvinding van *Friedrich Kaufmann* te Dresden, bestaande in een zoogenaamde *compressiebalg*, waardoor men met behulp van de registers met vrij trillende metalen tongen een schoon *crescendo* en *decrescendo* kan voortbrengen. Hij beproefde dit ook met de labiaalstemmen. Deze uitvinding is in de physharmonica en het harmonium of orgelmelodium op gelukkige wijze toegepast. Gelijk effekt zocht de Fransche orgelmaker *Grenié* te verkrijgen in zijn *Orgue expressive*, door middel van den zoogenaamden *zweller*, waarvan drie soorten bestaan. Bij de eerste soort zijn de pijpen van een der klavieren, dat in dit geval den naam van *echowerk* draagt, in een kast gesloten, welke met laken, vilt of baai bekleed is, waardoor de toon, wegens de weekheid dezer stoffen, als het ware ingezogen wordt. Het deksel van de kast is beweegbaar en kan door middel van een trede, boven de pedaal-claviatuur aangebracht, door den or-

ganist naar goedvinden meer of minder opgeheven worden, waardoor de toon doffer, of luider wordt; deze soort heet dak- of deurzweller. Een tweede soort is de jalousiezweller. Hier zijn de pijpen in een soort van kast ingesloten, aan welke van alle zijden jalousieën aangebracht zijn, die door den speler naar willekeur meer of minder worden geopend. De derde soort wordt windzweller genoemd en bestaat uit een ventiel van taf of andere zijden stof, dat in het kanaal is aangebracht en eveneens door een toestel meer of minder kan worden geopend. Over het algemeen ontbreekt het in onze eeuw niet aan verbeteringen en nieuwe uitvindingen op het gebied der orgelbouwkunst, waaronder men de wijzigingen van vroeger gevolgde methoden mag rekenen, zooals de door de gebroeders Bernhard te Romrad in Hessen uitgevonden mechaniek, met behulp waarvan getransponeerd, d. i. een hoogere of lagere stemming verkregen kon worden. Ook in de blaasbalgen zijn in den laatsten tijd verschillende veranderingen aangebracht, welke ten doel hadden, een dubbele hoeveelheid wind te geven, zooals de zoogenaamde gelede- en spaanbalgen, die minder ruimte innemen en gemakkelijker in het gebruik zijn. Er zijn zelfs proeven genomen om de orgelblaasbalgen door stoomkracht in beweging te brengen, doch met het oog op de groote kosten en het gevaar van brand liet men het bij de proeven.

Een der nieuwste uitvindingen is het doublettenstelsel, waarbij elk register uit zich zelf tot een tweede afzonderlijk register wordt gemaakt, dat een octaaf hooger en op een ander manuaal alleen, of in verbinding met een tweede klavier, als een zelfstandige stem kan gebruikt worden, en wel zóó, dat tot deze verdubbeling geen koppelmechaniek noodig is. De naam der uitvinders is niet bekend.

Van een geheel andere samenstelling is de door den orgelmaker Buckholz te Berlijn uitgevonden octaafkoppel. Deze nieuwe uitvindingen hebben meest ten doel het mechanische gedeelte der orgels te vereenvoudigen, ten einde grooter instrumenten in kleiner ruimten te kunnen plaatsen en op minder kostbare wijzen te bouwen, dat te noodzakelijker is, daar de bouwstoffen gedurig in prijs stijgen. Men zocht ook andere, vroeger niet gebezigde grondstoffen voor den orgelbouw te gebruiken. Zoo wendt men tegenwoordig nieuw zilver in plaats van messing tot pijpwerk en tongen aan.

De orgelmaker Marx te Berlijn plaatste een klein orgel van zes stemmen in een gegoten ijzeren kast en maakte het pijpwerk van zink. Ook het pedaalklavier zocht men te verbeteren, door op de ondertoetsen bultachtige verhevenheden aan te brengen, ten einde het spel met het voor- en achtergedeelte van den voet gemakkelijker te maken. De manualen zijn sedert het begin dezer eeuw meestal van een volledig bas-octaaf voorzien, en de toonomvang van het pedaal is gewoonlijk van *C* tot *d'* of *e'*, zelden tot *f'*.

Onder de orgelmakers uit deze eeuw zijn er velen, die grooten roem behaald hebben. Van de Duitschers verdienen bijzondere vermelding: Robert Müller, Buckow, Edmund Schulze en Friedrich Ladegast. In Engeland hebben zich de orgelmakers Flight en Robson als meesters in hun vak doen kennen door het groote, onder den naam van Appolonicon bekende orgel te Londen. Dit kolossale werk, dat 10,000 £ heeft gekost, kan door zes organisten tegelijk bespeeld worden. Een ander reusachtig orgel, in genoemd land weinige jaren geleden voltooid, is dat in de nieuw herbouwde St. George-kerk te Doncaster. De vroegere St. George-kerk aldaar was reeds 1740 in het bezit van een groot orgel, door Harris uit Londen gebouwd. Van 1841-1846 was het onder opzicht van Jeremias Rogers (sedert 1836 organist der kerk) door Brown uit York verbeterd, en het is een der schoonste orgels in Europa geworden. Door de firma Hill and Sons uit Londen werd het 1852 andermaal verbeterd. Kort vóór de feestelijke inwijding evenwel werden door een vreeselijken brand kerk en orgel vernield (1853). Een nieuwe kerk werd op de plaats der oude door den bouwmeester Scott gebouwd, en de Duitsche firma Schulze en Zonen 1857 met den bouw van een nieuw orgel belast. Dit werk, dat als het meesterstuk van Duitsche orgelbouwkunst wordt beschouwd, heeft 5 manualen en pedaal, te zamen met meer dan 100 registers. De groote hoeveelheid wind, die voor het werk noodig is, wordt toegevoerd door 12 groote diagonaalbalgen en 3 reservoirs. — Niet minder beroemd zijn in Engeland de door de firma Hill and Son, vroeger Elliot and Hill, gebouwde orgels. Het door haar vervaardigde werk in de Pieters-kerk te Londen werd door Mendelssohn het schoonste orgel der wereld genoemd.

In Frankrijk is de grootste kunstenaar op het gebied der orgelbouwkunst ontegenzeggelijk Aristide Cavaillé-Coll te Parijs; volgens sommigen is hij zelfs de grootste kunstenaar der wereld in zijn vak. Zijn grootste werk is dat in de kerk St. Sulpice te Parijs, met 5 manualen en pedaal, bevattende 100 sprekende stemmen, 18 bijregisters tot koppeling enz., benevens 20 combinatie-pedalen: dus in het geheel 138 registers. Op dit werk volgt in uitgebreidheid het orgel in de Nôtre-Dame te Parijs met 84 stemmen voor 5 manualen en pedaal. In de kerk de la Madeleine en van St. Vincent de Paul ter zelfder stede heeft hij orgels gebouwd met 3 klavieren en pedaal. Ook voor Engeland heeft hij orgels gemaakt, o. a. een voor Sheffield; ook een voor het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam. Zijn werken munten uit door een wijze van samenstelling, die bijna volmaakt mag genoemd worden. Voor alle manualen, voor het pedaal, ja voor elk afzonderlijk register zijn pneumatische toestellen aangebracht, die overal den graad van wind aanbrengen, welke noodig is voor elke afzonderlijke stem. Het openen der speelventielen

geschiedt met behulp van den wind: bij het nederdrukken van een der toetsen opent zich een der kleppen in de windlade, ten gevolge waarvan de verdichte lucht een cancel, en tegelijk een daarboven liggenden kleinen blaasbalg, den zoogenaamden pneumatischen hefboom, vult. Door de beweging van dezen hefboom wordt een der speelventielen geopend. De sluiting van dit laatste heeft gelijktijdig plaats met het loslaten van den toets, daar de wind onmiddellijk uit den pneumatischen hefboom ontsnapt. Ten gevolge van deze uitvinding is de aanslag der klavieren zoo gemakkelijk, dat bij vlugge passages, zelfs op gekoppelde klavieren, elke toon duidelijk gehoord wordt.

Aan het hoofd der orgelmakers in België staat de firma Merklin-Schütze Zij heeft als Société anonyme pour la fabrication de grandes orgues et harmoniums een fabriek te Brussel en een te Parijs. Tot haar beroemdste werken behooren het orgel in de kathedraal te Murcia, met 4 klavieren, pedaal, 64 stemmen en 15 combinatie-pedalen, en het orgel in de St. Eugène te Parijs, met 3 klavieren, pedaal en 33 stemmen, behalve 5 combinatie-pedalen.

Van de Nederlandsche orgelmakers verdient in de eerste plaats de firma Bätz & C° (thans C. G. F. Witte) te Utrecht genoemd te worden. Een opgave harer werken vindt men in het artikel Bätz. De werken dezer firma worden algemeen als voortreffelijk geroemd, zoowel wat de geluiden der orgels, als wat de correcte uitvoering van het regeerwerk enz. en de uitmuntende bouwstoffen betreft. In vele hunner werken is tot regeling der windkracht het pneumatische stelsel gevolgd.

De firma P. van Oekelen en Zonen te Groningen heeft veel lof ingeoogst door de reparatie, uitbreiding en verbetering van verscheiden orgelwerken, alsmede door het bouwen van een aantal kleine en groote orgels, vooral in de noordelijke provinciën van ons land. Vooral heeft zij zich onderscheiden door de herstelling (1837) van het groote orgel in de Michaelis-kerk te Zwolle. Onder haar nieuwe werken telt men zeer schoone 16-voet orgels met 2 klavieren in de Hervormde kerk te Steenwijk, in de Broederskerk te Groningen en in de R. C. kerk te Zwolle. Ook van de firma's L. van Dam & Zonen te Groningen, N. A. Lohmann & Zoon te Groningen, Flaes en Brünjes te Amsterdam, en anderen, bestaan zeer goede orgels.

De verklaring der verschillende deelen van het orgel vindt men in dit Lexicon in afzonderlijke artikelen.— In vroeger eeuwen bekleedde het orgel in de muzikale wereld een nog veel gewichtiger plaats dan heden. Van de 16e tot de 18e eeuw werden de voornaamste toonkunstenaars der wereld met het ambt van organist (organum moderator, direttore dell' organo) bekleed. Tot de voornaamste Italiaansche organisten der 17e eeuw behoorden Andreas Gabrieli, Claudio Merulo en Frescobaldi. Eerstgenoemde

was, naar men aanneemt, de leermeester in het orgelspel van onzen Jan Pieter Sweelinck (z. dezen), die als de stichter van de Duitsche organistenschool wordt beschouwd. Sweelinck werd in de Nederlanden voor een wonder van een organist gehouden. Toen de roem zijner grootheid zich buitenslands verbreid had, werd hij de algemeene toevlucht der voortreffelijkste jonge talenten van geheel Duitschland, en te Hamburg noemde men hem den organistenmaker. Zijn beste leerlingen waren Scheidt en Scheidemann. Bij laatstgenoemde ging Johann Adam Reincke ter schole, die de leermeester van Joh. Seb. Bach, den grootsten organist van alle tijden, werd. Andere beroemde Duitsche organisten waren Frohberger, Pachelbel, Schein, Buxtehude en — last not least — Händel. In deze eeuw hebben Rinck, Joh. Schneider, Töpfer en Adolph Hesse zich in Duitschland als organisten bijzonder onderscheiden. Van de moderne orgelvirtuozen verdient bijzondere vermelding J. N. Lemmens, die leeraar aan het conservatoire te Brussel was en die vele uitstekende organisten vormde, als: Mailly, Wollon, Loret, Andlauer, Collaerts en Guillemant.

Lange lijsten van Nederlandsche organisten vindt men in de Jaarboeken der Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis. Tot de beroemdsten behooren Lustig, Berghuis, Pothoff, Brachthuyzer, Boursse, Nieuwenhuyzen, Hauff, Bastiaans, van Eijken e. a.

Belangrijke werken over den orgelbouw zijn o. a. geschreven door Vogler, Schlimbach, Wolfram, Schneider, Wilke, Büttner, Reichmeister, Müller, Strohmann, Perne, Chladni, Schulze, G. Weber, W. Weber, Kühnau, Schneider, Preus, Fabricius, Zang, Michaelis, Antony, Behler, Seiler, Heinrich, Schubert en Wangemann. Een tijdschrift voor orgelbouw, *Urania*, door Töpfer begonnen, wordt thans door A. W. Gottschalg te Weimar voortgezet.

De omstandigheid, dat het orgel reeds in de middeneeuwen een instrument was, waarop men twee en meer tonen tegelijk kon aanslaan en aanhouden, is niet onwaarschijnlijk de reden geweest, waarom men den naam **organum** ook toegepast heeft op de eerste proeven van harmonie of diaphonie. Reeds in het begin der 9e eeuw was de meerstemmige muziek onder den naam van organum in gebruik. Hucbald was de eerste, die er regels voor vaststelde. Hij kent twee soorten van meerstemmige muziek: hij laat met den cantus firmus van den bas de hoogere stemmen in quarten gaan, hetgeen ook door verdubbeling van beide stemmen in een hooger octaaf, tot een schijnbare vierstemmigheid wordt, en noemt die soort van muziek Symphonia of hij laat de bovenste stem secunden, tertsen, quarten enz. tegen een liggenden bas uitvoeren; dit noemt hij Diaphonia. Uit het organum ontwikkelden

zich de Diścantus en de Faux-bourdon, waaruit het contrapunt ontstond. (z. KERKMUZIEK.)

Orgelpunt (Lat.: PUNCTUM ORGANICUM; Fr.: POINT D' ORGUE; Hoogd.: ORGELPUNKT; Ital.: CADENZA), in het algemeen een bij verschillende, elkaar opvolgende harmonieën vastgehouden grondtoon. De eerste sporen dezer onbewegelijkheid eener stem der harmonie bij het zich voortbewegen der overige stemmen, vinden wij in een der soorten van het organum van Hucbald, namelijk in de zoogenaamde Diaphonia, onder welke benaming deze theoreticus het voortschrijden eener stem der harmonie in secunden, tertsen, quarten enz. tegen een liggenden bas verstond. Daar deze wijze van harmoniseeren, zooals op het einde van het vorige artikel is aangeduid, het eerst op het orgel in praktijk is gebracht, is de benaming orgelpunt gemakkelijk te verklaren; zij beteekent namelijk de noot (punctum), die blijft voortklinken op de wijze, zooals bij het orgel (organum) in gebruik was. Het orgelpunt wordt ook in de hedendaagsche harmonie aangewend; voornamelijk op het einde van levendige polyphone toonstukken ontstaat de behoefte, om, wanneer de bas den grondtoon reeds bereikt heeft, de bovenstemmen nog verschillende harmonieën te laten doorloopen, waardoor het slot van het stuk breeder en plechtiger wordt.

Ook komt het orgelpunt als voorbereiding van het slot voor; in dat geval bevindt het zich, gewoonlijk niet op de tonica, maar op den dominant der toonsoort.

Dikwijls eischt het karakter van een muziekstuk, dat de bovenstemmen harmonieën doorloopen, die zeer ver verwijderd zijn van den uitgehouden bastoon en de daarmede verwante akkoorden. Evenwel moet het orgelpunt in het eerste en laatste akkoord als toon van dat akkoord voorkomen, b. v.:

Ofschoon het orgelpunt het meest in den bas voorkomt, kan het ook in een boven- of middenstem liggen; in de meeste gevallen is het de grondtoon of de quint van een akkoord, een enkele maal ook wel de terts; dit is o. a. het geval in het tweede gedeelte der Symphonie in *Es* van Schumann.

Afwisseling van den als orgelpunt aangehouden toon door andere tonen, bij wijze van figuratie, komt dikwijls voor.

Nog verstaat men onder orgelpunt (Ital.: FERMATE) het boven een noot geplaatste teeken 𝄐, hetwelk aanduidt, dat die noot langer moet aangehouden worden, dan haar volgens haar waarde toekomt.

Orgelregisters en **-registratie,** z. REGISTRATIE.

Orgelslaan werd in de middeneeuwen het orgelspelen genoemd, omdat het mechanismus der toetsen zoo zwaar en lomp was, dat deze door den organist met de vuisten nedergeslagen moesten worden.

Orgeltoon, z. KOORTOON.

Orgeltrio, een driestemmig geschreven stuk voor orgel, waarbij elke stem op een ander klavier (manuaal of pedaal) wordt uitgevoerd. Het unisono op die verschillende klavieren brengt natuurlijk een gemengden klank te weeg, evenals van drie verschillende instrumenten. Bach heeft vele zijner compositiën voor orgel als orgeltrio behandeld; zijn voorbeeld werd door vele orgelcomponisten nagevolgd.

Orgelviola of Viola a cembalo, een 1833 door Pomi te Varallo uitgevonden klavierinstrument met metalen staafjes, die door middel van een blaasbalg in trilling en tot toongeven gebracht worden.

Orgelwolf noemde men vroeger de twaalfde quint, die na elf mathematisch zuiver gestemde quinten zóó onzuiver wordt, dat zij het oor beleedigt. Door de later ingevoerde gelijkzwevende temperatuur (z. TEMPERATUUR) werd, zooals men het noemde, »de wolf verjaagd." De temperatuur zelf heet echter, daar zij geen zuivere stemming toelaat, de »nieuwe wolf," in tegenstelling van de onzuivere quint, die »oude wolf" heet. Tegenwoordig verstaat men onder die benaming ook het huilen, dat bij het doorsteken van den wind in een naburige cancel ontstaat.

Orgéni (Anna Maria Aglaja), zangeres, geb. 17 Dec. 1844 te Tysminnitza in Galicië. Haar eigenlijke familienaam was von Görger St. Jörgen. Zij ontving te Baden-Baden onderricht in den zang van Mevr. Viardot-Garcia, liet zich in de Rijnprovincie en in Nederland als concertzangeres hooren en werd 1865 als coloratuur-zangeres aan de koninklijke Opera te Berlijn verbonden. Met het uitbreken van den oorlog tusschen Pruisen en Oostenrijk verliet zij Berlijn weder en gaf gastvoorstellingen in verschillende steden van Duitschland, o. a. te Leipzig, Dresden en Hanover, waar zij, evenals te Londen, grooten bijval verwierf. Na 1872 trad zij wegens aanhoudende ziekte slechts zelden meer in het openbaar op; 1877 liet zij zich voor het laatst hier te lande hooren. Eenige jaren geleden werd zij tot kamerzangeres van den Groothertog van Mecklenburg-Schwerin benoemd.

Orgiani (Don Teofilo), Venetiaansch componist, geb. in de tweede helft der 17e eeuw, was kapelmeester aan de kathedraal te Udine in Friaul. Zijn compositiën bestaan in kerkmuziek en Italiaansche opera's.

Orgitano (Paolo), componist en klavierspeler, geb. 1745 te Napels, was een leerling van het Conservatorio della Pietà dei Turchini. In zijn jeugd componeerde hij opera's en balletten voor een schouwburg van den

tweeden rang; 1771 werd hij tot maestro al cembalo aan het King's Theatre te Londen benoemd, waar hij klaviersonates in het licht gaf.

Orgitano (Rafaelo), componist, zoon van den vorige, geb. 1780 te Napels, schreef twee opera's: *L'Infermo ad arte* en *Non credere alle apparenze* die 1803 en 1804 in verschillende steden van Italië met bijval vertoond werden. Hij stierf op jeugdigen leeftijd.

Orgue expressive, een door Gabriel Joseph Grenié uitgevonden orgel, waarin hij voor het eerst een crescendo en decrescendo trachtte aan te brengen. Over deze uitvinding schreef hij 1829 in het *Journal des Débats* een reeks artikelen. Zijn eerste proeven maakte hij met een tongwerk, bestaande uit een enkel register met vrij zwevende tongen, hetwelk een omvang van contra- *F* tot driemaal gestreept *f* had. De winddrukking verkreeg hij door middel van vier blaasbalgen, die hij met twee pedalen in verbinding bracht, welke door den speler bewogen werden. Door het snel nederdrukken van de pedalen verkreeg men een aanzwellen, door het langzaam nederdrukken een afnemen van den toon. Deze orgels waren de voorloopers van de heden algemeen bekende compressie-orgels of physharmonica's, van de harmoniums, de Amerikaansche orgels met zilveren tongen, e. a. m. De pogingen, om op dezelfde wijze een crescendo op groote orgels aan te brengen, zijn niet gelukt; men heeft bevonden dat op die instrumenten het crescendo beter verkregen kan worden door den dak- of jaloezie-zweller (z. ORGEL).

Oristagno (Giulio), organist en componist. geb. 1543 te Trapano op Sicilië, studeerde te Palermo in de muziek en werd organist aan de koninklijke kapel aldaar. Van zijn compositiën zijn gedrukt: *Madrigali a* 5 *voci* (Venetië, 1588) en *Responsoria Nativitatis et Epiphaniae Domini* 4 *vocum* (Palermo, 1602).

Orkest of **Orchest**, Ned.; ORCHESTRE, Fr.; ORCHESTER, Hoogd.; ORCHESTRA, Lat., Ital., Eng. (van het Grieksche ὀρχήστρα, d. i. dansplaats), beteekent: 1° de ruimte, binnen welke in den schouwburg of in de concertzaal de instrumentisten — in het laatste geval ook de zangers — geplaatst zijn; 2° het corps instrumentisten zelf; in deze beteekenis wordt het orkest in Engeland *band* genoemd.

Bij de Grieken, in den schouwburg van Athene, was de orchestra de ruimte tusschen het tooneel en de halfronde, amphitheaters-gewijze zich boven elkaar verheffende, zitplaatsen voor de toeschouwers, binnen welke ruimte het koor optrad; de benaming bleef ook in later schouwburgen behouden voor de ruimte tusschen het tooneel en het auditorium, ging over op het corps instrumentisten, dat bij de dramatische voorstellingen medewerkt, en eindelijk ook op elk corps van instrumentisten, zelfs buiten het theater.

In de middeneeuwen was datgene, wat wij heden in de muziekleer onder

orkest verstaan, namelijk het uit verschillende instrumenten bestaande en volgens vaste wetten geregelde klanklichaam, nog niet bekend. Wel is waar vindt men in beschrijvingen en afbeeldingen uit de middeneeuwen niet zelden tal van instrumenten, die, naar alle waarschijnlijkheid, te gelijk moesten klinken; maar de massa was nog niet geordend. Violen van alle vormen, hobo's, trompetten, draagbare orgels, al deze instrumenten vinden wij in grooten getale vereenigd, zonder dat er het minste spoor te vinden is van wetten, volgens welke de verschillende klanken geregeld zouden zijn: de kunst van instrumentatie was nog niet bekend. In het 1581 vertoond *Ballet comique de la Royne* bestond de instrumentale begeleiding uit hobo's, fluiten, cornetten, bazuinen, harpen, een fluitje — door Pan bespeeld — en 10 violen, bespeeld door even zoo vele balletdansers in groot costuum. Deze instrumenten werkten echter nooit samen, maar waren verdeeld in tien groepen (dix concerts de musique); in het eene tooneel speelden de violen, in het andere de hobo's, enz., en bij elk optreden van een nieuwen persoon hoorde men »nouveaux instruments et différents des précédens." Van een vermenging der eigenaardige geluiden van de instrumenten schijnt geen sprake te zijn geweest.

De eerste sporen van een geregeld orkest vinden wij in de Italiaansche dramatische muziek. In Cavaliere's oratorium *La Rappresentazione dell' Anima e del Corpo*, 1600 te Rome uitgevoerd, bestond het orkest uit een lira doppia, een harpsichord of clavecembaal, een chitarrone en 2 fluiten. De instrumentisten waren onzichtbaar, en de zangers hadden instrumenten in de hand, zoodat zij schijnbaar zichzelven begeleidden. In de *Eurydice* van Peri, tien maanden na de uitvoering van Cavaliere's werk te Florence vertoond, bestond het orkest uit een harpsichord, een groote guitaar, een groote lyra (of een viola da gamba), een theorbe en een triflauto. Monteverde breidde het orkest uit. Het orkest van zijn *Orfeo* (1608) bestaat uit twee harpsichord's, twee basviolen (contrabassi di viola), tien altviolen (viole da braccia), een dubbele harp, tien kleine Fransche violen, twee theorben (chitarroni), twee hout- en stroo-instrumenten (organi di legno), twee viole da gamba, vier bazuinen, een regaal, twee cornetten, een kleine fluit (flautino alla vigesima seconda) en vier trompetten (namelijk 1 clarino en 3 trombe sordine).

De componist Landi verbande de houten en koperen blaasinstrumenten uit het orkest, doch gebruikte een groot aantal strijkinstrumenten. In zijn *San Alessio* (1634) bestaat het orkest uit 3 violini, arpe, lauti, gravicembali, tiorbi, violini en lyra.

Gedurende de grootste helft der geheele 17e eeuw was echter de ontwikkeling van het orkest nog zeer gering. De mechaniek der meeste instrumen-

ten nog zeer gebrekkig; van zelfstandige instrumentale muziek kon nog geen sprake zijn; de instrumenten speelden *unisono* de zangstemmen mede: de viool, de mandore, of de fluit, gingen met den discant; de luit en de viola verdubbelden den tenor of den alt; de luit, de basviool, de basfluit en de bashobo, later de fagot, verdubbelden den bas. Eerst na de verheffing der viool tot hoofdinstrument van het orkest en na de vorming van het quartet der strijkinstrumenten begon een nieuw tijdperk voor het orkest. Alessandro Stradella wendde in zijn oratorium *S. Giovanni Battista* (1676) een dubbelorkest aan, bestaande uit twee solo-violen en violoncellen, »del concertino," en een groot aantal ripieni violen, alten en bassen, »del concerto grosso." De virtuositeit der violisten gaf den componisten gelegenheid om ingewikkelde figuren in hun partitiën aan te brengen, en volgens Fétis kwam in de opera *Laodicea e Berenice* van Scarlatti een zóó moeilijke viool-solo voor, dat Corelli ze op de repetitie niet zonder fouten kon spelen. Scarlatti schrijft de strijkinstrumenten reeds vierstemmig, op de wijze zooals latere componisten dat gedaan hebben; ook andere orkestinstrumenten wist hij met goed gevolg aan te wenden; zoo verhaalt Burney, dat hij te Rome een aria met obligaat-trompet van Scarlatti heeft gevonden, die blijk geeft, dat de meester de eigenaardigheden van dat instrument door en door heeft beoefend.

Bij Scarlatti, dus op het einde der 17e eeuw, vinden wij voor het eerst den grondslag van het orkest, dat door latere meesters steeds rijker en rijker opgebouwd is: een quartet van strijkinstrumenten, nu en dan door eenige blaasinstrumenten aangevuld.

Op het einde der 17e eeuw begon het orkest zich ook in Frankrijk en Duitschland te ontwikkelen. De Italianen, door den kardinaal Mazarin naar Frankrijk geroepen, maakten daar te lande hun instrumentale muziek bekend. Wel bestond in Frankrijk reeds een geregeld orkest, dat o. a. door Cambert in zijn opera *Pomone* was aangewend, maar de behandeling der instrumentale massa was nog weinig zelfstandig. Eerst door Lully verkreeg het Fransche orkest wat men »koloriet" pleegt te noemen. Ook bij hem, evenals bij zijn Italiaansche landgenooten, is het strijkquartet de basis van het orkest; zelden gebruikt hij alle instrumentale krachten te zamen, hij geeft de voorkeur aan dialogen van de instrumenten onder elkaar of van de instrumenten met de stemmen. Nu eens antwoorden de hobo's en musetten elkaar, dan eens worden de violen, trompetten en pauken afgewisseld door een levendig ritornel van den hobo; fluiten en hobo's spelen in zijn werken belangrijke rollen; de trompetten schrijft hij in drie partijen met bas; al zijn partituren munten uit door een voor dien tijd belangrijke instrumentatie.

Het orkest van Lully werd door zijn opvolgers, voornamelijk door Rameau, uitgebreid. Bij hem vinden wij het orkest aldus samengesteld:

Premiers Violons,	Deuxième Trompette,
Premiers Hautbois,	Hautes-contres,
Deuxièmes Violons,	Tailles,
Deuxièmes Hautbois,	Tymballes,
Première Flûte et petite flûte,	Premiers Bassons,
Première Trompette,	Deuxièmes Bassons,
	Basses.

Rameau maakte veel werk van de zoogenaamde beschrijvende muziek. In zijn ouverture *Naïs* trachtte hij den strijd der Titanen tegen het hoofd der goden voor te stellen. In de instrumentale inleiding van zijn *Acanthe et Céphise* wil de componist, dat men hooren zal: 1° *Voeu de la Nation* (smeekgebed van violen, fluiten, hoorns en bassen); 2° *Canon et feu d'artifice;* 3° *Fanfare et Vive le Roi.* In de opera *Zaïs* moet zijn orkest het opgaan der zon, den slaap van Endymion en den storm weêrgeven. Deze en andere stukken in de werken van Rameau bewijzen duidelijk, hoe groote zelfstandigheid het orkest in die dagen reeds verkregen had, en welk een rijkdom van kleuren het bevatte.

In Duitschland waren reeds in de 15e en 16e eeuw de instrumenten in verschillende koren, accoorden of stemwerken genaamd, verdeeld. Praetorius leert ons, dat van alle instrumenten dergelijke accoorden bestonden: van fluiten, van schalmeien, van trompetten, van bazuinen, en ook van strijkinstrumenten. Deze laatsten waren verdeeld in discant-, alt-, tenor- en basviolen, evenzoo de fluiten in discant-, alt-, tenor en basfluiten. Ten tijde van Praetorius, in het begin der 17e eeuw, bestond het fluitenkoor uit acht zoogenaamde Plockflöten (flûtes à bec), de bazuinen waren verdeeld in vier soorten: de alt-discantbazuinen, de rechte bazuin, de quartbazuin en de octaafbazuin. Talrijk was de familie der Kromhoorns, die met de fagotten, sordunen en de cornamusa een accoord vormden. In de tweede helft der 17e eeuw kwam men er ook toe, verschillende instrumenten-familiën met elkaar te vermengen. Men verdeelde de instrumenten volgens de stemmen van het koor, dat zij begeleidden: in een dubbel koor van acht stemmen b. v. speelden drie fluiten, of drie cornetten, of drie violen, of ook wel één viool, een cornet en een fluit de bovennoten van het eene koor mede, twee bazuinen ondersteunden den alt en den tenor; tot begeleiding van het tweede koor kon men dan b. v. de viola da gamba, de fluit, de fagot en de quartbazuin aanwenden.

Heinrich Schütz, die bij de Italianen ter schole ging en hun dramatische muziek in Duitschland invoerde, behield in zijn kerkmuziek het in zijn land gebruikelijke instrumentatie-stelsel. Meer dan de Italianen en de Franschen hadden de Duitschers de instrumenten der 16e eeuw behouden; in de kerkmuziek maakten zij bij voorkeur gebruik van violen, cornetten, fagotten,

trompetten en bazuinen; maar in de wereldlijke muziek behielden zij ook de luiten, de theorbes, de fluiten, de hobo's en andere instrumenten, die tot na Händel en Bach in gebruik bleven.

In het orkest van Händel komen de volgende instrumenten voor: eerste en tweede, soms ook derde violen, altviolen, violette marine, viole da gamba, violoncellen, luit, theorbe, harpen, trompetten, hoorns, bazuinen, cornetten, groote en kleine fluiten, hobo's, fagotten en contrafagotten, pauken, trommels, orgel en klavier. Tot in zijn laatste werken gebruikte de meester de groote luit (archiluth) en de theorbe, zonder evenwel aan deze instrumenten belangrijke partijen toe te vertrouwen. De harp komt bij hem voor in *Julius Caesar*, in het *Concerto Grosso VI* en in een aria van het oratorium *Saul*. Van de bazuinen maakte hij minder werk dan Bach, en gebruikte ze niet, zooals deze, tot verdubbeling der stemmen in het koraal, maar als zelfstandig deel van het orkest. In enkele zijner werken wendde hij ook de hoorns aan, o. a. in *Julius Caesar* en *Rhadamisto*, maar van veel meer belang zijn bij hem de trompetten, die hij in twee of drie partijen schreef, welke zeer groote moeilijkheden opleveren, en voor de tegenwoordige trompettisten voor een groot gedeelte onuitvoerbaar zijn. Een geliefkoosd instrument van Händel was de hobo, die in zijn orkest twee-en driedubbel, soms ook wel vierdubbel bezet voorkomt; ook van de fluit heeft hij zeer veel partij getrokken. Een minder belangrijke rol speelt bij hem de fagot, die doorgaans met den generalen bas samengaat, of soms ook den bas van fluiten en hobo's vormt. In een enkel werk komt ook de contrafagot voor Het orgel en het klavier, die den generalen bas spelen, komen in alle instrumentale werken van Händel voor; het orgel neemt ook nu en dan op bijzondere wijze deel aan de instrumentatie, zooals b. v. in het *Dettinger Te Deum*, waar de principaaltonen van het instrument veel bijdragen tot den klank van het stuk. Händel had twee klavieren in zijn orkest, voor welke hij dikwijls twee verschillende bassen schreef; maar hij gaf hun ook wel eens een belangrijke zelfstandige partij, zooals b. v. in *Rinaldo*.

In de polyphone muziek van Bach vervult elk instrument van het orkest een zelfstandige partij. De volgende strijkinstrumenten komen bij hem voor: viool, viola d' amore, viola da gamba, contrabassen, nu en dan ook violino piccolo en violoncello piccolo. Van de tokkelinstrumenten gebruikte hij alleen de luit; gewoonlijk speelden twee dezer instrumenten den bas mede, doch soms hadden zij ook zelfstandige partijen. Evenals Händel maakte ook Bach veel werk van de fluit en den hobo, die vooral in zijn cantates groote rollen vervullen. Van den hobo waren verschillende soorten in gebruik: de gewone, de alt- en tenorhobo, de oboe da caccia en de oboe d' amore. Bach maakte gebruik van alle soorten, doch zelden van

allen te gelijk; drie hobo's met begeleiding van fagot en generalen bas vormen bij hem dikwijls de begeleiding; voor bijzondere effekten worden de oboe da caccia en de oboe d' amore te hulp geroepen. De trompetten spelen een even groote rol als in het orkest van Händel; ook maakt Bach gebruik van de Tromba da tirarsi, d. i. een trompet, voorzien van een mechaniek tot verkrijging van chromatische tonen. Meer dan Händel wendt hij de hoorns aan, die nu en dan — o. a. in de cantate *Festo Annunciationis Mariae* — een belangrijke partij te vervullen hebben. De bazuinen gaan met de zangstemmen samen. Van de slaginstrumenten komt in het orkest van Bach, evenals in dat van Händel, behalve de pauke ook het klokkenspel (campanella) voor.

Wij kunnen ons slechts een flauw begrip maken van den klank der orkesten van Händel en Bach, daar hun werken niet meer met de door hen voorgeschreven instrumenten, maar met de instrumentatie van Mozart, Robert Franz en andere bewerkers ten gehoore worden gebracht. Het orkest van Händel en Bach behoort tot de geschiedenis.

Haydn legde den grondslag voor het hedendaagsch orkest. Vele instrumenten, die bij Händel en Bach in gebruik waren, schafte hij af en herleidde het orkest tot zijn eenvoudigsten vorm. Luit, guitaar, theorbe, oboe da caccia, flûte à bec, violino piccolo, viole marine, violette, cornet en andere vreemde instrumenten, die in de partituren zijner voorgangers voorkomen, zoekt men in zijn orkest te vergeefs; van de slaginstrumenten gebruikt hij alleen de pauken. Daarentegen vindt men bij hem nu en dan de clarinet; doch eerst Mozart wist van dat instrument partij te trekken. Haydn's orkest is samengesteld uit eerste en tweede violen, alten, violoncellen, contrabassen, 1 fluit, 2 hobo's, nu en dan een of twee clarinetten, 1 of 2 fagotten, twee hoorns, twee trompetten en pauken. In sommige zijner werken komen ook kleine fluit en contrafagot voor; in *Die Schöpfung* en *Die Jahreszeiten* gebruikt hij drie bazuinen, in laatstgenoemd werk ook vier hoorns.

Gluck verbande het klavier uit het orkest der opera, en met dit instrument verdween het laatste spoor van den generalen bas. In zijn *Orpheus* wendde hij de harp, in *Iphigénie en Tauride* bekkens, triangel en groote trom aan, welke instrumenten destijds voor Frankrijk nieuw, doch in Italië reeds dikwijls gehoord waren. In *Orpheus* gebruikte hij de zincke of cornet als sopraan der bazuinen. In zijn Fransche partituren komt ook de clarinet voor, doch naar het schijnt alleen ter vervanging van den corno inglese, die men in zijn Italiaansche partituren voorgeschreven vindt, o. a. in *Alceste*, maar die destijds in Frankrijk nog niet bekend en eerst 1808 in de Opera werd ingevoerd.

Mozart en Beethoven namen, ook wat hun orkest betreft, Haydn tot voorbeeld; eerstgenoemde hield zelfs zijn orkest binnen dezelfde grenzen; alleen maakte hij, althans in zijn laatste compositiën, meer werk van de clarinet, die bij Haydn slechts een ondergeschikte rol had gespeeld. Het onderscheid tusschen de instrumentale werken van beide meesters betreft meer den inhoud dan den vorm.

Beethoven's instrumentatie was reeds in zijn eerste symphonie breeder aangelegd dan die van Haydn en Mozart. Niet hobo's *of* clarinetten, maar hobo's *en* clarinetten komen in al zijn symphonische werken voor. Het corps houten blaasinstrumenten is bij hem achtstemmig; van de koperen instrumenten gebruikt hij twee, soms ook drie en vier, hoorns en twee trompetten. Waar het noodig is, versterkt hij zijn orkest door bazuinen (twee of drie), kleine fluit, contrafagot en zelfs door groote trom, triangel en bekkens. Deze orkestbezetting vinden wij wel is waar ook bij Haydn (*Jahreszeiten*), maar Beethoven maakt een veel zelfstandiger gebruik van de instrumenten-massa dan zijn voorganger. Bij hem treden blaas- en strijkorkest als twee van elkaar onafhankelijke groepen op, en evenals reeds vóór hem de violen in twee partijen verdeeld waren, paste hij die verdeeling ook nu en dan op de alten en violoncellen toe. Andere componisten begonnen die groepen weder in nieuwe groepen te verdeelen. Méhul, Cherubini en Rossini verdeelden de violoncellen soms in drie en vier partijen, Weber verdeelde de violen op dezelfde wijze; ook van de verschillende soorten der blaasinstrumenten werden dergelijke verdeelingen gemaakt; het aantal blaasinstrumenten nam toe, er kwamen nieuwe instrumenten, en het orkest werd steeds rijker aan kleuren. Maar die onderlinge verdeeling der strijkinstrumenten en de vermeerdering van het aantal blaasinstrumenten, had ten gevolge dat eerstgenoemden in grooter getale vertegenwoordigd moesten worden, dan in de oude orkesten het geval was geweest. Voor de werken van Haydn, Mozart en voor de meeste van Beethoven was de volgende bezetting voldoende geweest:

Strijkinstrumenten.

Eerste Violen (6 tot 12).
Tweede Violen (6 tot 12).
Altviolen (4 tot 8).
Violoncellen (4 tot 8).
Contrabassen (3 tot 6).

Houten Blaasinstr.	*Koperen Blaasinstr.*
2 Fluiten.	2 of 4 Hoorns.
2 Hobo's.	2 Trompetten.
2 Clarinetten.	3 Bazuinen.
2 Fagotten.	2 Pauken.

Hierbij werden in enkele gevallen andere instrumenten gevoegd, b. v. in Beethoven's *Egmont*-ouverture, in zijn 5e en 9e symphonie een kleine fluit; in laatstgenoemde werken, evenals in Haydn's *Schepping*, ook een contrafagot; in Mozart's *Requiem* twee bassethoorns, enz. Doch dit waren uitzonderingen. Toen evenwel het aantal blaasinstrumenten voortdurend aangroeide, en vooral toen hun aandeel in het orkest belangrijker werd, deed zich de behoefte aan een grooter getal strijkinstrumenten gevoelen.

Dit was vooral het geval na de uitvinding der zoogenaamde ventielinstrumenten, omstreeks 1825. De hoorns en trompetten, vroeger tot hun natuurtonen beperkt, konden zich nu vrijer bewegen en vormden van lieverlede een afzonderlijk corps, even zelfstandig als het orkest der houten blaasinstrumenten en het strijkorkest. De omvang van het orkest breidde zich nu ook in de hoogte en de laagte uit; nieuwe houten en koperen instrumenten, als de basclarinet, de ophycléide, later de bastuba, werden tot verfraaiing van het koloriet aangewend; enkele oude instrumenten, als de harp en de Engelsche hoorn, werden weder ingevoerd, en virtuozen brachten de techniek der instrumenten tot een verbazingwekkende hoogte.

In dit moderne orkest, dat zijn ontwikkeling voornamelijk aan Berlioz, Meyerbeer en Wagner te danken heeft, wordt een veel grooter aantal strijkinstrumenten vereischt, dan in dat van de oude meesters. En bij de uitvoering der werken van deze laatsten is wederom het groote aantal strijkinstrumenten niet in verhouding tot het getal blaasinstrumenten, die dan ook niet zelden verdubbeld worden.

Het getal strijkinstrumenten in de groote hedendaagsche orkesten wisselt af als volgt: eerste violen, 14 tot 20; tweede violen, 12 tot 20; alten, 6 tot 12; violoncellen, 9 tot 12; contrabassen, 6 tot 10. Bij buitengewone omstandigheden zijn die getallen nog veel grooter. Op het Händel-feest te Londen (1880) werkten mede: 92 eerste violen, 85 tweede violen, 57 alten, 58 violoncellen, 48 contrabassen, bij drie- en vierdubbele bezetting der blaasinstrumenten. Het orkest van Bayreuth was 1876 bij de eerste voorstelling van *Der Ring des Nibelungen* aldus samengesteld: 16 eerste en 16 tweede violen, 12 alten en 12 violoncellen, 8 contrabassen; de blaasinstrumenten, bij eenvoudige bezetting van elke partij, waren: 4 fluiten, 3 hobo's, 1 althobo, 3 clarinetten, 1 basclarinet, 3 fagotten, 1 contrafagot, 8 hoorns, 3 trompetten en 1 bastrompet, 3 bazuinen en contrabas-bazuin, 2 tenor-tuba's, 2 bas-tuba's en een contrabas-tuba, 7 harpen, voorts pauken en andere slaginstrumenten. Bij de uitvoeringen van *Parsifal* werkten behalve hetzelfde getal strijkinstrumenten mede: 4 fluiten, 4 hobo's, 2 althobo's, 4 clarinetten, 1 basclarinet, 4 fagotten, 1 contrafagot, 7 hoorns, 3 trompetten, 4 bazuinen, 1 bastuba, pauke en 4 harpen.

Orkestdirecteur, Ned.; Chef d' orchestre, Fr.; Orchesterdirigent, Kapellmeister en Musikdirector, Hoogd.; Conductor of the band, Eng.; Direttore of Capo dell' Orchestra, Ital.; de kunstenaar, die den tot een orkest vereenigden musici de maat en de voordracht van een muziekstuk aangeeft.

De eerste behoefte aan een geregeld maatslaan deed zich gevoelen bij het ontstaan der mensurale muziek. Bij de kerkkoren zien wij dan ook al vroegtijdig een met de leiding der koormassa belasten directeur, die den naam van kapelmeester (maestro di capella) of van koormeester (regens of praefectus chori) verkreeg. Toen de instrumentale muziek in de kerk in gebruik kwam, werd de organist (direttore dell' organo) met de leiding der instrumenten belast. In het opera-orkest was de klavierspeler (maestro del cembalo), die den generalen bas voordroeg, de hoofdpersoon. Toen in de vorige eeuw ten tijde van Gluck het klavier uit het orkest verdween, en dientengevolge het laatste spoor van den generalen bas verloren ging, werd de viool het hoofdinstrument van het orkest. De aanvoerder der violen werd daarom met het aangeven van de maat belast en concertmeester (maestro del concerto) genoemd, welken titel hij tot heden behouden heeft, ofschoon hij geen deel meer neemt aan de leiding van het orkest, en zijn taak zich hoogstens bepaalt tot het leiden van repetitiën voor de strijkinstrumenten. Hij placht te dirigeeren uit een vioolpartij, waarin de intrede der voornaamste orkestinstrumenten met kleine noten was aangeteekend, en die dirigeerpartij (Dirigirstimme) genoemd werd. Naarmate de instrumentale muziek zich uitbreidde en het orkest sterker bezet werd, deed zich de behoefte gevoelen aan een afzonderlijken persoon, die niet, zooals de concertmeester, zelf medespeelde en nu en dan met den strijkstok de maat aangaf, maar die uitsluitend belast was met het regelen der bewegingen, der krachtsontwikkeling en der wijze van voordracht der verschillende orkestinstrumenten.

Aangaande hetgeen een orkestdirecteur moet kennen heeft Mattheson een werk van 500 bladz. folio geschreven, dat den titel draagt: *Der volkommene Kapellmeister, d. i.: gründliche Anzeige aller derjenigen Sachen, die einer wissen, können und vollkommen innen haben muss, der einer Kapelle mit Ehren und Nutzen vorstehen will* (Hamburg, 1739). Ofschoon veel in dit werk verouderd is, bevat het niettemin ook voor de hedendaagsche orkestdirecteuren vele behartigenswaardige wenken. Uitmuntende werken over de theorie van het vak zijn: *L' art du chef d' orchestre*, van Hector Berlioz, voorkomende in het laatste gedeelte van zijn *Traité d' instrumentation et d' orchestration moderne*, en *L' art du Chef d' orchestre*, van E. M. F. Deldevez (Parijs, 1876). Van groot belang voor den orkestdirecteur is ook de

verhandeling *Ueber das Dirigiren*, van Richard Wagner, voorkomende in het 7e deel zijner *Gesammelte Schriften*.

Orlandi (Sante), componist uit de Venetiaansche school, leefde in het begin der 17e eeuw. Van zijn compositiën zijn gedrukt 5 *Madrigali a* 5 *voci* (Venetië, 1607—1609).

Orlandi (Ferdinando,) componist, leeraar in den zang aan het conservatorium te Milaan, geb. 1777 te Parma, ontving zijn opleiding aan het conservatorio della pietà de' Turchini. Van 1809 tot 1828 was hij in bovengemelde betrekking werkzaam, ging toen als zangleeraar naar Munchen en stierf aldaar 1840. Hij heeft vele opera's, Missen, motetten en andere werken gecomponeerd.

Orlandini (Giuseppe Maria), componist. geb. omstreeks 1690 te Bologna, was kapelmeester van den groothertog van Toskane. Zijn naam had in Italië een zeer goeden klank. Ongeveer 17 opera's van hem werden in de schouwburgen van Ferrara, Bologna, Venetië, Milaan en andere Italiaansche steden vertoond.

Orlowsky (Anton), violist en componist, geb. omstreeks 1811 te Warschau, ontving zijn opleiding aan de muziekschool aldaar, begaf zich 1827 naar Frankrijk en werd kapelmeester aan den schouwburg te Rouaan, waar zijn opera *Le Mari de circonstance* en andere werken van hem ten gehoore werden gebracht.

Ornamento, z. VERSIERING.

Ornitoparchus (Andreas), muziekgeleerde uit de 16e eeuw, geb. te Meiningen, heette, volgens Fétis, eigenlijk Vogelsang. Hij maakte zeer vele reizen: door Duitschland, Rusland, Polen en over zee, en van die omstandigheid leidt men het af, dat hij den naam ornitoparchus, dat zooveel als »trekvogel" moet beteekenen, aannam. Zijn voornaamste werk is: *Musicae acticae Micrologus, libris quatuor digestis, omnibus musicae studiosis non tam utilis quam necessarius*, bevattende 1° de verklaring van de grondregelen der Gregoriaansche muziek, 2° de grondregelen der mensurale muziek, 3° de leer van het kerkaccent (accentus ecclesiasticus) en 4° de leer van het contrapunt. De eerste uitgave van dit werk, dat herhaalde malen herdrukt en door Dowland in het Engelsch vertaald werd, is volgens Fétis van 1517.

Orologio (Alessandro), Italiaansch toonkunstenaar uit het einde der 16e en het begin der 17e eeuw, was in dienst van den landgraaf van Hessen-Kassel, later te Venetië, vervolgens aan het hof te Helmstädt en eindelijk te Weenen, als kamermusicus en vice-kapelmeester van keizer Rudolf II, werkzaam. Men kent van hem: *Canzonette a tre voci* (Venetië, 1590 en 1594), *Intraden zu* 5 *und* 6 *Stimmen* (Helmstädt, 1597) en een bundel motetten (Venetië, 1627). Ook komen werken van hem voor in het *Promptuarium*

musicum van Schaddaeus en het *Florilegium portense* van Bodenschatz.

Orostander (Andreas), leeraar en cantor te Westeras in Zweden, gaf 1703 een Zweedsche muziekleer in het licht.

Orpharion, Orpheoron of **Orpheoreon**, een verouderd, van zeven of acht paar stalen snaren voorzien muziekinstrument, van hetwelk Praetorius in zijn *Ornographia* een beschrijving geeft.

Orphika, een 1795 door Röllig te Weenen uitgevonden draagbaar klaviertje met draad- of darmsnaren, die door middel van hamertjes tot toongeven gebracht werden.

Orsini (Gaetano), Italiaansch contr'altist, lid der hofkapel van Karel VI, liet zich 1723 bij gelegenheid van 's keizers kroning met groot succes te Praag in de opera *Costanza e fortezza* hooren.

Ortelles (Antonio Theodoro), Spaansch componist uit de 17e eeuw, was 1668 kapelmeester aan de kathedraal te Valencia en componeerde een groot aantal kerkmuziekstukken, die zich in manuscript in het archief van genoemde kerk bevinden.

Orsini (Alessandro), componist, geb. 24 Januari 1842 te Rome, was orkestdirecteur in verschillende Italiaansche steden en werd 1870 bibliothecaris, 1873 ook zangleeraar aan de Academia di Santa Cecilia te Rome. Behalve vele kerkmuziek heeft hij een leerboek: *Considerazioni generali sull' arte del canto* (Rome, 1876) geschreven.

Ortigue (Joseph Louis **d'**), schrijver over muziek, geb. 22 Mei 1802 te Cavaillon in het departement Vaucluse in Frankrijk, ontving als dilettant onderricht in de muziek van H. S. Blaze en diens zoon, Castil Blaze, en studeerde te Aix in Provence in de rechtsgeleerdheid, doch wijdde zich later geheel aan de muzieklitteratuur. Hij vestigde zich 1829 te Parijs en werd aldaar medewerker aan verschillende dagbladen en tijdschriften, o. a. aan de *Gazette musicale*, die vele goede opstellen van zijn hand bevat. Zijn voornaamste werken over muziek zijn: *Dictionnaire liturgique, historique et théorique de Plaint Chant et de Musique religieuse* (1854 en 1860) en *La Musique à l' Eglise* (1861). In vereeniging met Niedermeyer gaf hij *La Maîtrise* (1857) en *Traité théorique et pratique du plaint-chant* (1856) in het licht; later, 1858—60, gaf hij *La Maîtrise* alleen uit, en 1812 nam hij Félix Clément tot medewerker. Hij stierf 20 Nov. 1866 te Parijs.

Ortiz (Diego), Spaansch toonkunstenaar, geb. omstreeks het midden der 16e eeuw te Toledo, gaf in het licht: *Trattado de glosas sobre clausulos y otros generos de puntos en la Musica de violenes nuevamente puesto en luz* (1553), dat ook in het Italiaansch vertaald is, en *Musices Liber primus, Hymnos, Magnificat, Salves, Motecta, Psalmos, alioque diversa cantica complectens*, (Venetië, 1565).

Ortlieb (Eduard), componist, gest. 1861 te Stuttgart, waar hij ook geboren was, schreef vele kerkmuziek en was redacteur van een tijdschrift: *Organ für Kirchenmusik.*

Orthisch (ὄρθιος), Gr., opwaarts, naar de hoogte, werd in de Grieksche muziek gezegd van een nomos of melodie, die zich gedurig in de hooge tonen bewoog.

Orthoëpiek (ὀρθο-έπεια), Gr., de leer van de duidelijke, juiste en welluidende uitspraak der lettergrepen en woorden, een zeer belangrijk gedeelte der zangkunst.

Ortolani (Terenzio), componist, geb. 4 Sept. 1799 te Pesaro, studeerde te Bologna onder leiding van pater Mattei en legde zich voornamelijk op de beoefening der harmonie toe. Van zijn compositiën zijn in druk verschenen: 10 Fuga's voor 8 stemmen, 100 Fuga's voor 2, 3 en 4 stemmen en 10 cirkelcanons. Hij was als kerkkapelmeester op verschillende plaatsen werkzaam, ten slotte te Pesaro, waar hij 7 April 1875 stierf.

Osborne (George Alexandre), klavierspeler, geb. 1806 te Limerick in Ierland, waar zijn vader klavierspeler en organist was, begaf zich op achttienjarigen leeftijd naar België en maakte ten huize van den prins van Chimay, Cherubini's vriend, kennis met de meesterstukken der klassieke Duitsche en Italiaansche muziek. In het jaar 1826 ging hij naar Parijs en studeerde aldaar klavier onder leiding van Pixis, harmonie onder leiding van Fétis. Later voltooide hij zijn klavierstudiën bij Kalkbrenner, werd een der beste klavierspelers van Parijs en maakte kennis met de voornaamste kunstenaars aldaar. Hij vestigde zich 1843 te Londen en was daar gedurende vele jaren als een der beste klaviermeesters bekend. In vereeniging met De Bériot componeerde hij duetten voor piano en viool, op thema's van Auber en Rossini. Zijn overige compositiën bestaan grootendeels uit zoogenaamde »salonstukken" voor klavier; een der meest bekende daarvan is *La Pluie des Perles.*

Oscillatio, Lat., trilling, b. v. van een snaar.

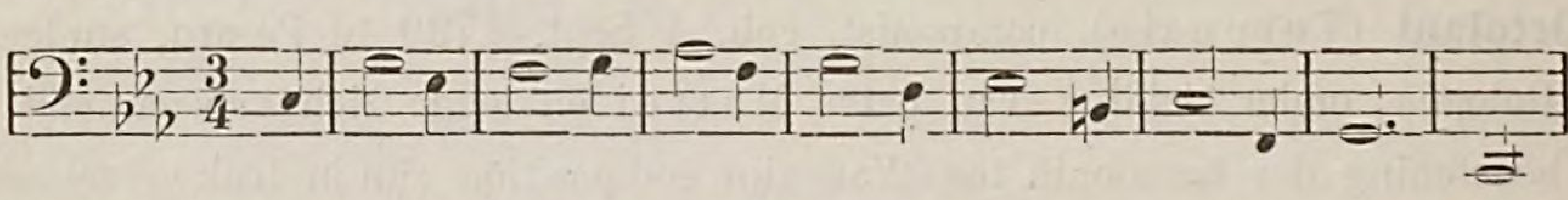
Osculati (Giuglio), Italiaansch componist, leefde op het einde der 16e eeuw. Stukken van hem komen voor in de verzameling *Parnassus Ferdinandaeus* (1615) en in de verzamelingen van Schade en Bodenschatz.

Osiander (Lucas), Protestantsch geestelijke en uitgever van een koraalboek, geb. 1534 te Neurenberg, gest. 17 Sept. 1604. Bedoeld werk heet: *Osiandri* (*Lucas*) *geistliche Lieder und Psalmen mit* 4 *Stimmen auff Contrapunkts weiss*, *für die Schulen und Kirchen etc. also gesetzt*, *dass ein christliche Gemein durchaus mitsingen kann* (Neurenberg, 1586).

Ossia, Oppure, Ovvero, Ital., beteekent: of wel, of anders; deze uitdrukking komt veelal in klaviermuziek voor en duidt een passage aan, door-

gaans met kleine noten boven de partij der rechterhand, of beneden die der linkerhand geschreven, welke men naar believen in plaats van de oorspronkelijk geschreven figuren kan spelen.

Ostinato, Ital., koppig, wordt een stem genoemd, die voortdurend dezelfde figuur laat hooren. Het meest komt dit ostinato in den bas voor, en in de werken van vele groote meesters vormt de basso ostinato den grondslag voor kunstige, steeds schooner en rijker zich ontwikkelende contrapuntische combinatiën. Een der meest bekende bassi ostinati is die van de *Passacaglia* in *c* van Bach:

Oswald (Andreas), kapelaan te Augsburg, geb. in het begin der 18e eeuw te Karlsbad. Van zijn compositiën zijn gedrukt *Psalmodia harmonica*, bevattende 21 vierstemmige psalmen met begeleiding van twee violen, twee trompetten en orgel (Augsburg, 1733).

Oswald (Heinrich Siegmund), geb. 1751 te Nimmerstatt in Silezië, was lector van koning Frederik Wilhelm II van Pruisen. Tusschen de jaren 1782 en 1825 verschenen vele compositiën van hem in druk, als: liederen, sonates, trio's en meer dergelijke stukken.

Oswald, Schotsch toonkunstenaar, leefde in de tweede helft der 18e eeuw. Men kent van hem een verzameling gezangen en balladen in 12 bundels, getiteld: *Caledonian Songs for the violin or german flute.*

Oswald (Wilhelm), componist, geb. 1783 te Breslau, ontving onderricht van Türk te Halle en schreef o. a. een kleine opera: *Die Wiederholung*, en 5 Duitsche aria's met begeleiding van klavier.

Othmayr of **Othmayer** (Kasper), Duitsch liederencomponist uit de 16e eeuw, gest. 4 Febr. 1553 te Neurenberg. Van zijn werken zijn gedrukt een bundel *Tricinia* (Neurenberg, 1549) en een bundel *Bicinia* (1547). Andere liederen van hem zijn opgenomen in de liederenbundels van Forster; ook zijn in onzen tijd verscheiden liederen van hem gevonden en in druk gegeven

Otho of **Otto** (Valerius), organist, geb. in de tweede helft der 16e eeuw, was 1611 muzikant aan het hof te Lichtenberg en 1613 organist aan een protestantsche kerk te Praag. Men kent van hem een verzameling gezangen in de acht kerktoonsoorten, getiteld: *Musa Jessaea quinque vocibus ad octonos modos* (Leipzig, 1609) en *Neue Pavanen, Gaillarden, Entrées und Couranten im englischen und französischen Style* (Leipzig, 1611).

Ott (Hans), luitfabrikant, leefde in de eerste helft der 15e eeuw te Neurenberg.

Ott (Hans), een der oudste boekdrukkers, ook Otto en Ottl genaamd,

geb. in het begin der 15_e eeuw te Neurenberg, was stadsmuzikant aldaar en werd later boekdrukker. Ten opzichte der muziek heeft hij zich bijzonder verdienstelijk gemaakt door de uitgave van bundels volksliederen. Hij stierf omstreeks 1550.

Ottani (Bernardo), componist, geb. 1736 te Bologna, was een leerling van Pater Martini en werd op twee en twintigjarigen leeftijd kapelmeester aan de kerk S. Giovanni in monte te Rome. Drie jaren later begaf hij zich naar Bologna en werd 1779 tot kapelmeester aan de kathedraal te Turijn benoemd. Hij stierf 1827. In zijn eerste levensperiode schreef hij vele opera's, die op de voornaamste tooneelen van Italië vertoond werden; later legde hij zich op de beoefening der kerkmuziek toe en schreef 46 Missen, vele psalmen, motetten en litanieën. Als componist en leeraar stond hij hoog aangeschreven. Tot zijn beste leerlingen behooren de zangers Pellegrini en Massimino.

Ottava alta, **Ottava bassa**, Ital., hoogere, lagere octaaf; z. OCTAVA.

Ottavino, Ital., Octaaffluit.

Otto (Ernst Julius), cantor aan de Kruisschool te Dresden en leeraar in de theorie der muziek, geb. Sept. 1804 te Königstein in Saksen, ontving zijn muzikale opleiding van Weinlig en Schicht, studeerde te Leipzig in de theologie en verkreeg 1830 te Dresden bovengenoemden post. Hij stierf aldaar 5 Maart 1877. Men kent van hem opera's, oratoria, sonates, trio's, liederen, vele mannengezangen en andere stukken. Ook is hij de uitgever van de bundels *Burschenfahrten*, *Soldatenleben* e. a.

Otto, (Franz), broeder van den vorige, geb. 1806 te Königstein, begaf zich naar Engeland, waar hij directeur eener muziekvereeniging werd. Te Leipzig verschenen van hem motetten voor mannenstemmen, liederen en een verzameling Duitsche dansen voor orkest.

Otto (Franz), organist aan de kathedraal te Glatz in Silezië, geb. 1730, gest. 1805. Te Breslau verschenen van hem in druk: *Neues vollständiges Choralbuch* (1784).

Otto (Georg), Duitsch componist, geb. 1550 te Torgau, werd 1570 cantor te Sulza en 1585 kapelmeester te Kassel. Van zijn werken worden in het Museum te Kassel bewaard: *Introitus totius anni quinque vocum* (Erfurt, 1574), *Die teutschen Gesänge Lutheri auf die vornehmsten Feste mit* 5 *und* 6 *Stimmen gesetzt* (Kassel, 1588) en *Opus musicum novum* (twee deelen, Kassel, 1604).

Otto (Jakob August), instrumentenmaker van den groothertog van Saksen-Weimar, geb. 1762 te Gotha, gest. 1830 te Jena, is vooral wegens zijn vervaardiging en herstelling van strijkinstrumenten bekend. Hij heeft een werk geschreven *Ueber den Bau und die Erhaltung der Geige und aller*

Bogeninstrumente (Halle, 1817), een werk dat later, uitgebreid en verbeterd, verscheen onder den titel: *Ueber den Bau der Bogeninstrumente und über die Arbeiten der vorzüglichsten Instrumentenmacher, etc.* (Jena, 1828).

Otto (Stephan), componist en schrijver, geb. te Freiburg in Saksen in de eerste jaren der 17e eeuw, was 1632 collaborator en cantor te Augsburg, later stadsmusicus te Schandau in Saksen. Tot zijn compositiën behoort een werk, dat den zonderlingen titel draagt: *Cronen Crönlein oder musikalischer Vorlaeuffer, auf Concert-, Madrigal-, Dialog-, Melod-, Symphon-, Motettische-Manier gesetzt* (Freiberg, i. S. 1648). Van een ander werk van hem, geteld: *Etliche nothwendige Fragen von der poetischen Dichtkunst,* maakt Mattheson melding in zijn *Grundlage einer Ehrenpforte.*

Otto (Rudolph Karl Julius), zanger, geb. 27 April 1822 te Berlijn, werd 1848 solo-tenor aan het Domkoor aldaar, 1852 zangmeester aan de muziekschool van Stern en 1873 aan de Hochschule für Musik. Op vele muziekuitvoeringen, zoowel in Duitschland als in Nederland en in Rusland, is hij met succes opgetreden als oratorium- en liederenzanger.

Oudrid y Segura (Crisobal), Spaansch componist en orkestdirecteur, geb. 7 Febr. 1829 te Badajoz, kwam 1844 te Madrid en werd een der beroemdste opera-componisten van zijn vaderland. Hij stierf 1877 in laatstgenoemde stad, waar hij kapelmeester aan het theater Oriente was.

Oudshoorn (Anton), violoncellist, geb. 1840 te Leiden, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Brussel, van Servais. Hij was 1859 eerste violoncellist aan de Opera te Straatsburg en maakte in latere jaren vele kunstreizen.

Oulibicheff (Alexander **von**), schrijver over muziek, geb. 1795 te Dresden, waar zijn vader Russisch gezant was, ontving reeds op jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek en werd als uitstekend violist bekend. Hij was militair, later diplomaat in Russischen dienst, doch trok zich bij de troonsbestijging van Tsaar Nicolaas uit het staatsleven terug en vestigde zich op zijn goederen nabij Nyni-Novgorod, waar hij 24 Jan. 1858 stierf. In de muzikale wereld is hij voornamelijk bekend geworden door zijn *Nouvelle biographie de Mozart* (3 deelen, Moskou, 1844). Mozart was zijn ideaal, en zijn vereering van dezen meester was zóó groot, dat hij het genie van Beethoven geheel miskende en zich op de ongunstigste wijze over dezen meester uitliet. Hierover aangevallen door von Lenz, drukte hij in zijn repliek: *Beethoven, ses critiques et ses glossateurs* (Leipzig, 1857), met nog grooter heftigheid zijn meening aangaande de zoogenoemde »buitensporigheden" van Beethoven's laatste werken uit, en verwekte daardoor een storm van verontwaardiging, dien hij niet in staat was te bezweren, en die, naar men beweert, zijn einde heeft verhaast. Oulibicheff neemt ten opzichte van Beethoven nagenoeg

hetzelfde standpunt in, dat Otto Jahn ten opzichte van Wagner inneemt. Hun oordeel is door het nageslacht als onjuist erkend, maar zij dwaalden beiden te goeder trouw: zij hielden den vorm der muziek voor haar wezen en beschouwden derhalve al wat in een anderen vorm gegoten was als verkeerd.

Ouseley (Sir Frederick Arthur), klavierspeler, organist en componist, geb. 12 Aug. 1825 te Londen, werd 1855 doctor in de muziek aan de universiteit te Oxford; tevens nam hij de functie van eersten zanger (praecantor) aan de kathedraal van Hereford op zich en belastte zich 1857 ook met de leiding der kooroefeningen van het St. Michael's College te Tenbury. Zijn compositiën bestaan in klaviersonates, trio's, quartetten en sextetten, de oratoria *The Martyrdom of St. Polycarp* en *Hagar*, cantates, liederen en andere stukken. Ook heeft hij eenige leerboeken geschreven, die zeer geroemd worden. In Engeland houdt men hem voor een der beste toonkunstenaars, die dat land heeft opgeleverd; dit blijkt o. a. uit de volgende woorden van Grove: »As a practical and theoretical musician and composer Sir Frederick occupies a high place. He is skilled both as pianist and organist. In extemporaneous performance on the organ, especially in fugueplaying and in contrapuntal treatment of a given theme, he is at the present time and in this country perhaps unsurpassed. His two excellent treatises on *Harmony* and on *Counterpoint and Fugue* are standard works. His treatise on *Form and General Composition* is also a valuable contribution to musical litterature.

Ovejero y Ramos (Ignácio), Spaansch componist en organist, geb. 1 Febr. 1828 te Madrid, schreef behalve een opera, *La Cabana*, ongeveer tweehonderd kerkmuziekstukken. Bij kerkfeesten aan het Spaansche hof werd hem de leiding der muziek opgedragen.

Ouverture, Fr., opening, openingsstuk. — Evenals de tooneelstukken vroeger werden voorafgegaan door een proloog, die ten doel had, de toeschouwers aan de werkelijkheid te ontrukken en hen met hun gedachten in een ideale wereld te verplaatsen, bezigde men reeds bij de eerste opera's de muziek als middel om den overgang tusschen de werkelijke en de denkbeeldige wereld mogelijk te maken. Eigenlijk had men in de opera den proloog moeten laten zingen; men gaf daarentegen de voorkeur aan een, alleen door de instrumenten uitgevoerde, inleiding, een soort van intrada, zooals die ook bij plechtige feesten en optochten gebruikelijk was. Deze muziekstukken konden evenwel in zooverre niet aan de eischen van een proloog voldoen, dat de instrumentale muziek destijds nog veel te weinig ontwikkeld was om den toehoorder in de voor het stuk vereischte stemming te kunnen brengen. De opera *Orfeo* van Monteverde (1608) begint met een voorspel van negen maten, betiteld *Toccata*, dat drie maal achter elkaar gespeeld moet worden. Door latere Italiaansche en Fransche componisten werd deze vorm eenigszins uitgebreid,

doch eerst onder Lully, of althans in zijn tijd, verkreeg de ouverture een zelfstandigen vorm, gewoonlijk bestaande uit een inleiding in langzame beweging en een allegro in fugastijl, soms gevolgd door een menuet. Deze vorm is in gebruik gebleven, en Lully schijnt de oudst bekende componist geweest te zijn, die den naam ouverture heeft gebruikt. Mattheson zegt in zijn *Neu eröffnetes Orchester* (1713) aangaande deze soort van muziekstukken het volgende: »Unter allen Piècen, die instrumentaliter executirt werden, behält ja wohl per majora die sogenannte Ouverture das Prae. Ihr eigentlicher Platz ist zu Anfang einer Oper oder eines Schauspiels, wiewohl man sie auch vor Suiten und übrige Cammersachen setzt. Wir haben ihre Invention den Franzosen zu danken, sie auch am allerbesten zu machen wissen. Eine Ouverture hat den Namen vom Eröffnen, weil sie gleichsam die Thür zu den Suiten oder folgenden Sachen aufschliesst. Sie leidet hauptsächlich zwei Eintheilungen, deren erste einen egalen Takt und ordentlicher Weise den zwei halben haben wird, dabei ein etwas frisches, ermunterndes und auch zugleich elevirtes Wesen mit sich führt, fein kurz und wohlgefasst seyn, auch mehrentheils nicht über zwei Cadenzen aufs Höchste admittiren muss. Der andere Theil besteht in einen nach der freien Invention des Componisten eingerichteten brillirenden Themate, welches entweder eine reguläre oder irreguläre Fuge, bisweilen und mehrentheils auch nur eine blosse, aber lebhafte Imitation seyn kann. Die meisten französischen Ouverturen schliessen nach dem Allegro oder andern Theile der Ouverture wiederum mit einem kurzen Lentement, oder ernsthaften Satze; allein es scheint, dass diese Façon nicht viel Adhaerenten finden will."

Bach sloot zich in zijn in Franschen stijl geschreven ouverturen slechts in het algemeen bij dezen vorm aan: hij begint met een Adagio maestoso, dat onmiddellijk gevolgd wordt door een Allegro vivace, waarop zich een nieuw, uit het eerste ontwikkelde Adagio laat hooren, dat de herhaling van het Allegro voorbereidt. Op dezelfde wijze zijn de ouvertures van zijn orkest-suites in *C*, *D* en *b* ingedeeld, doch de uitvoering wijkt belangrijk af van die der Fransche ouvertures.

Mattheson was de eerste, die aantoonde, dat de ouverture op een bepaalde, in het drama voorkomende gebeurtenis moest doelen, dat zij in zekeren zin het drama moest voorbereiden, en Händel is de eerste groote componist, die getracht heeft, dien regel in praktijk te brengen — wij zeggen: getracht, want de zuiver instrumentale muziek was nog niet genoeg ontwikkeld, dan dat Händel's ouvertures aan de door Mattheson gestelde eischen hadden kunnen voldoen, en men zal dus b. v. de ouverture voor *Der Messias* geen instrumentale inleiding in den zin, dien men tegenwoordig aan die uitdrukking hecht, kunnen noemen; maar reeds het algemeene karakter van de

stukken, die zij voorbereiden, is in Händel's ouvertures niet te miskennen, en het is dan ook niet ten onrechte, dat sommigen b. v. wijzen op het »streitbare Allegro-Thema der Ouverture zum *Judas Makkabäus*", dat zoo goed met den heldengeest van dat geheele oratorium overeenkomt, of op »das froher Botschaft volle der Ouverture des *Messias* nach dem *Grave*, das lastend wirkt, wie die Finsterniss, in der die Völker wandelten."

Eerst aan Gluck gelukte het, de ouverture werkelijk tot een voorbereiding voor het drama, waarbij zij behoorde, te maken. In sommige gevallen bepaalde hij zich nog tot de inleidingsstukken van den ouden vorm, waarmede hij, zooals in *Iphigénie en Tauride*, een overgang tot het eerste tooneel der opera maakte, tot welk tooneel dit muziekvoorspel echter meest altijd in een zeer gelukkige verhouding stond. In zijn voorrede van *Alceste* zegt hij o a.: »J'ai imaginé que l'ouverture devait prévenir les spectateurs sur le caractère de l'action qu'on allait mettre sous leurs yeux et leur en indiquer le sujet," en werkelijk kan de ouverture dezer opera als voorbereiding voor de handeling beschouwd worden: zij brengt ons in de vereischte stemming en is als het ware een inleiding tot het eerste bedrijf der opera, waarin zij onmiddellijk overgaat. De ouverture, waarin Gluck den door hem gestelden regel op de schoonste wijze in praktijk heeft gebracht, is die van *Iphigenia in Aulis*. In deze ouverture wordt de hoofdgedachte van het drama, ontdaan van alle bijzonderheden en toevalligheden, voor het gevoel van den toehoorder duidelijk gemaakt. Richard Wagner is de eerste geweest, die op meesterlijke wijze deze beteekenis der ouverture van *Iphigenia in Aulis* in het licht heeft gesteld; hij zegt: »Es ist der Kampf, oder mindestens die Entgegenstellung zweier sich feindlicher Elemente, was die Bewegung des Stückes hervorbringt. Die Handlung der *Iphigenia* selbst schliesst diese beiden Elemente in sich. Das Heer der griechischen Helden ist in der Absicht einer grossen gemeinschaftlichen Unternehmung versammelt: einzig von dem Gedanken der Ausführung derselben beseelt, verschwindet jedes menschliche Interesse vor diesem einzigen Interesse der ungeheuren Masse. Diesem stellt zich nun das eine besondere Interesse der Erhaltung eines menschlichen Lebens, die Rettung einer zarten Jungfrau, entgegen. Mit welcher characteristische Deutlichkeit und Wahrheit hat nun Gluck diese beiden Gegensatze musikalisch gleichsam personifizirt! In welch' erhabenem Verhältnisse hat er diese beiden gemessen und sich in der Weise gegenübergestellt, dass einzig schon in dieser Entgegenstellung der Widerstreit, und demzufolge die Bewegung gegeben ist! Sogleich erkennt man an der ungeheuren Macht des im Unisono ehern daher schreitenden Hauptmotives die in einem einzigen Interesse vereinigte Masse, während sofort in dem folgenden Thema das jenem entgegenstehende andere Interesse des leidenden zarten Individuums uns mitleidvoll stimmt. Das fort-

gezetzt durch diesen einzigen Kontrast sich bewegende Tonstück giebt uns unmittelbar die grosse Idee der griechischen Tragödie, indem es uns abwechselnd mit Schrecken und Mitleid erfüllt. So gelangen wir in die erhaben aufgeregte Stimmung, die uns auf ein Drama vorbereitet, dessen höchste Bedeutung sie uns im Voraus enthüllt, und dadurch uns anleitet, die folgende Handlung selbst nach dieser Bedeutung zu verstehen".

Na Gluck was het Mozart, die der ouverture haar ware beteekenis gaf. Zonder te willen uitdrukken wat de muziek nooit uitdrukken kan en moet, namelijk de bijzonderheden en verwikkelingen der handeling zelve, zooals die vroeger in den proloog uiteengezet werden, vatte hij met den blik eens waren dichters de hoofdgedachte van het drama op, ontkleedde haar van alle bijzonderheden en toevalligheden en gaf haar zóó duidelijk in tonen weder, dat het *gevoel* der toehoorders voorbereid was op de handeling die volgen zou. Zoo is b. v. in de ouverture van *Don Juan* de leidende gedachte van het drama in twee hoofdtrekken weêrgegeven: hartstochtelijke overmoed in strijd met een vreeselijk dreigende overmacht. Een eigenlijke ontknooping heeft dit muziekstuk niet: het gaat, evenals de *Iphigenia*-ouverture van Gluck, in het eerste tooneel der opera over en verschilt dus is dit opzicht van Mozart's andere opera-ouvertures, die allen op zichzelven staan en een volledige toonsluiting hebben.

Cherubini en Beethoven werkten in de door Gluck en Mozart aangegeven richting voort. Eerstgenoemde volgde zijn modellen trouw na: zijn ouvertures zijn poëtische schetsen van de hoofdgedachten der opera, in haar algemeene trekken duidelijk en beknopt op muzikale wijze wedergegeven; uit zijn ouverture *Les deux journées* blijkt echter, dat zelfs de ontknooping van het drama in sommige gevallen op een voor het gevoel bevattelijke wijze in tonen uitgedrukt kan worden, zonder dat daardoor aan de eenheid van den vorm geschaad wordt. Beethoven's ouverture voor *Fidelio* (in *E*) levert in dit opzicht veel overeenkomst met die van *Les deux journées* op. Maar veel hooger vlucht nam Beethoven in zijn overige ouvertures en vooral in die, welke onder den naam van *Leonore* (N° 3) bekend is geworden. In dit onvergelijkelijk schoone muziekstuk gaf de groote toondichter niet een schets van de hoofdgedachte der opera, niet een voorbereiding voor het drama, — neen, het drama *zelf* werd op de ideaalste wijze in tonen wedergegeven. De groote *Leonore*-ouverture is programma-muziek in den edelsten zin des woords; in haar is de poëtische gedachte van Beethoven's *Fidelio*, ontdaan van haar toevalligheden, op de duidelijkste en schoonste wijze uitgedrukt, zij verkondigt ons, niet de geschiedenis van Florestan en Leonore, maar de daad van een liefdevol wezen, dat als een engel in den kerker des lijdens nederdaalt en der menschheid de vrijheid verkondigt.

Weber, ofschoon zich niet tot die duizelingwekkende hoogte verheffende, welke Beethoven in zijn *Leonore*-ouverture bereikt had, volgde toch in zijn ouverture voor *Der Freischütz* dezelfde richting en gaf in dat werk den inhoud van het drama, den strijd tusschen het goede en het booze, tusschen licht en duisternis, in korte, duidelijke trekken op meesterlijke wijze weder. In andere ouvertures, zooals in die voor *Euryanthe* en *Oberon*, beoogde hij minder, de hoofdpunten der handeling voor het gevoel duidelijk te maken, maar voegde eenige der schoonste en onderling kontrasteerende motieven zijner opera samen, goot ze in den ouverture-vorm en maakte er een schoon geheel van, dat evenwel meer den naam van phantasie op motieven der opera, dan van dramatisch toongedicht, in den zin dien Gluck, Mozart en Beethoven er aan gehecht hebben, verdient. Hoe schitterend Weber's ouvertures ook zijn, en hoe meesterlijk hij den hier bedoelden vorm ook gehanteerd hebbe, het is niet te loochenen, dat de wijze waarop hij dat deed aanleiding heeft gegeven tot het verval van dien vorm, en dat zijn heerlijke ouvertures de voorloopers zijn geweest van die werken, waarin naar goedvinden de meest effekt makende melodieën der opera in willekeurige volgorde bijeengevoegd en op de wijze van een potpourri bewerkt werden. Wel gelukte het genialen componisten, o. a. Rossini (*Guillaume Tell*), Hérold (*Zampa*) en Auber (*La Muette de Portici*) ook in dezen vorm effektvolle, medesleepende muziek te gieten; maar van een leidende poëtische gedachte in is die werken geen sprake, en ook als inleidingsstukken voor het drama in dien zin, welken reeds Gluck aan de ouverture gaf, kunnen zij niet gelden.

Sedert Gluck en Mozart heeft de ouverture denzelfden vorm als de eerste afdeeling der sonate, der symphonie of van het strijkquartet; die vorm is driedeelig: in het eerste deel worden de beide hoofdthema's (het eerste in de toonsoort der tonica, het tweede in die der dominant, of, zoo de hoofdtoonsoort een kleine terts heeft, in die der kleine sext, soms ook in een andere toonsoort) met de belangrijkste neventhema's opgesteld; in het tweede, de verwerkingsperiode (Durchführungsperiode) genaamd, worden die thema's volgens de regelen der thematische en contrapuntische kunst verwerkt en met elkaar of met nieuwe thema's in verbinding gebracht; het derde gedeelte eindelijk is een herhaling van het eerste, soms eenigszins verkort of verlengd, doch nu geheel in de hoofdtoonsoort, en soms van een aanhangsel voorzien. Deze drie deelen der ouverture gaan onmiddellijk in elkaar over en vormen één geheel; het tempo is gewoonlijk *allegro* (nu en dan ook een sneller of een minder snel tempo). In vele gevallen gaat aan dit driedeelig allegro nog een introductie in een langzaam tempo vooraf, die gewoonlijk een vrije phantasie bevat, althans aan geen vasten vorm gebonden is.

Afwijkingen van dezen vorm komen niet zelden voor. In Beethoven's

Egmont-ouverture b. v. wordt het eerste allegro (f, $\frac{4}{4}$) door een tweede (F, $\frac{4}{4}$) gevolgd, in die van *Euryanthe* wordt de Durchführungsperiode ingeleid door een Largo; Auber's *Muette*-ouverture heeft twee, in verschillende maat- en toonsoorten geschreven inleidingen: een *allegro con fuoco* (g, $\frac{4}{4}$) en een *andante* (*Bes*, $\frac{6}{8}$); in Mozart's *Zauberflöte*-ouverture keert na het eerste gedeelte van het *allegro* de langzame introductie terug, enz. enz.

De meeste opera-componisten na Rossini hebben weinig werk gemaakt van den ouverture-vorm. Meyerbeer schreef voor zijn groote opera's slechts korte instrumentale inleidingen, zoo ook Verdi en de meeste Italiaansche componisten.

Richard Wagner's eerste werken, *Rienzi*, *Der fliegende Holländer* en *Tannhäuser*, zijn allen van ouvertures voorzien, welke in den door de oude meesters gebruikten vorm geschreven zijn; de laatste twee staan tot de stukken waarbij zij behooren in dezelfde verhouding, als de ouverture *Leonore* tot de opera *Fidelio*: zij bevatten de algemeene idee der handeling, van het begin tot de ontknooping toe, in zich. Later kwam Wagner evenwel tot de overtuiging, dat de gebruikelijke ouverture-vorm, hoe voortreffelijk ook uit een zuiver muzikaal oogpunt, *niet altijd* geschikt is voor de instrumentale inleiding van een dramatisch muziekstuk. Het werd hem duidelijk, dat deze instrumentale inleiding ten doel had, den toehoorder voor te bereiden en hem in de stemming te brengen om hetgeen volgt te begrijpen, maar geenszins, hem een voorgevoel te geven van de ontknooping der handeling. Hij erkende, dat de vorm, dien Gluck voor zijn *Iphigenia*-ouverture had aangewend, in de meeste gevallen het best aan het doel zou beantwoorden, en dat het thema, of de thema's, in de ouverture geposeerd en tot zekere ontwikkeling gebracht moeten worden, doch daarna onmiddellijk aan de handeling moeten aansluiten; dat echter het derde deel, de oplossing, de conclusie, de apotheose der thema's, aan het einde van het geheele werk thuis behoort. In dien zin heeft Wagner de inleidingen van de meeste zijner latere dramatische werken geschreven. De Fransche benaming Ouverture heeft hij door het Duitsche Vorspiel vervangen. Het voorspel van *Lohengrin* vormt een afgesloten geheel, welks poëtische beteekenis de componist, ten behoeve van dengene, die met de opera *Lohengrin* onbekend mocht zijn, in een programma omschreven heeft. Alle stukken van *Der Ring des Nibelungen* hebben slechts korte instrumentale inleidingen, die alleen betrekking hebben op de bedrijven aan welke zij voorafgaan. De inhoud van *Die Meistersinger von Nürnberg* liet toe, dat de ouverture voor dat werk in den ouden stijl geschreven kon worden, met onmiddelijken overgang tot het eerste tooneel. In *Tristan und Isolde* en *Parsifal* eindelijk zijn de hoofdthema's van het werk geposeerd en tot zekere hoogte ontwikkeld en leiden daarna in het eerste tooneel der

handeling over; de apotheose dezer thema 's vindt men aan het einde van het geheele werk.

Tot nu toe is in dit artikel alleen sprake geweest van de ouverture als inleiding van een dramatisch muziekstuk. De naam is evenwel overgegaan op afzonderlijke muziekstukken, die denzelfden vorm als de dramatische ouverture hebben, maar niet door een drama gevolgd worden. In de tijden van Händel en Bach duidde men het eerste stuk eener Suite (z. dit) met dezen naam aan, en hij bleef behouden voor een in dezen vorm gecomponeerd muziekstuk, al werd het niet door andere stukken gevolgd. Een dergelijke ouverture noemt men **Concertouverture**, daar zij oorspronkelijk ten doel had, het concert te openen; later is ook deze beteekenis in zooverre gewijzigd, dat men veelal ook een concert met een ouverture besluit. Dergelijke ouvertures zijn òf vrije phantasieën, die aan geen bepaalde stof gebonden zijn, zooals Beethoven's ouvertures Op. 115 en 124 en Weber's *Jubel-ouverture*, òf zij staan blijkens den titel, dien zij dragen, met een of ander tooneelstuk in verband, b. v.: *Coriolan*, *Egmont* en *König Stephan*, van Beethoven; *Preciosa* van Weber; *Sommernachtstraum* en *Ruy Blas*, van Mendelssohn; *Manfred*, *Julius Caesar* en *Die Braut von Messina*, van Schumann; *King Lear*, van Berlioz, en vele anderen. Soms ook is de ouverture geschreven onder den indruk, dien het aanschouwen van natuurtafereelen op den componist heeft gemaakt; hiertoe behooren o. a. Mendelssohn's *Fingalshöhle* en Gade's *Im Hochland;* ook wel onder den indruk van een of ander gedicht, zooals Mendelssohn's *Meerestille und glückliche Fahrt*, Gade's *Nachklänge an Ossian*, Wagner's *Eine Faust-ouverture*, enz. Eindelijk zijn er ook ouvertures, wier inhoud, of liever wier stemming, slechts zeer algemeen door den titel wordt aangeduid, zooals *Feestouverture*, *Tragische Ouverture*, enz. — Dat met de ontwikkeling der programma-muziek ook de ouverture onder haar invloed kwam, wordt in het artikel PROGRAMMA-MUZIEK breeder uiteengezet.

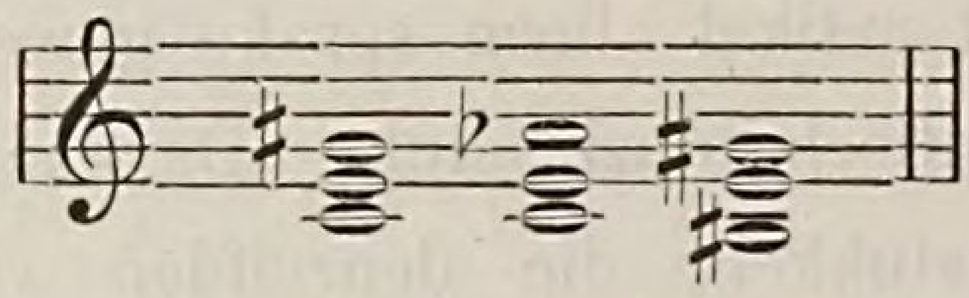
Overdiep (A. A.), violist, geb. 1820 te Heerenveen, was een der beste leerlingen van J. B. van Bree. Hij vestigde zich te Amsterdam en bekleedde er eenige jaren den post van adjunct-directeur aan de maatschappij Caecilia. Hij stierf reeds 31 Mei 1852.

Overgang, z. MODULATIE.

Overmatig (Hoogd.: UEBERMÄSSIG, Fr.: AUGMENTÉ, Lat.: SUPERFLUUM) noemt men elk met een zoogenaamden halven toon vermeerderd groot interval; zoo is b. v. *c* — *dis* een overmatige secunde, *c* — *fis* een overmatige quart, *c* — *gis* een overmatige quint, enz.

Overmatige Drieklank (Hoogd.: UEBERMÄSSIGER DREIKLANG, Lat.: TRIAS SUPERFLUA), een uit twee groote tertsen bestaande drieklank. Dit accoord

is wegens zijn enharmonische beteekenis van groot belang bij modulatiën, daar elke verschillende vorm waarin het kan voorkomen, b. v.

aanleiding geeft tot een oplossing in een andere toonsoort. Volgens onze gelijkzwevende temperatuur klinken deze drie accoorden hetzelfde, doch hun beteekenis in de harmonie is verschillend; zoo is alleen het eerste accoord een overmatige drieklank in oorspronkelijken vorm en zal zich b. v. in het accoord van *F* groote terts of van *a* kleine terts oplossen; de overige twee accoorden zijn echter omkeeringen van andere overmatige drieklanken: het eene van *as*, *c*, *e*, zich oplossende in *Des* groote of *f* kleine terts, de andere van *e*, *gis*, *bis*, zich oplossende in *A* groote of in *cis* kleine terts.

Overtura, Ital., z. OUVERTURE.

Ovvero, Ital., of, of wel.

Overzetten, de vingers over den duim zetten bij het klavierspel.

Oxyphonos, Gr., heette bij de Grieken de zanger van een hooge partij.

Ozi (Étienne), fagottist, geb. 9 Dec. 1753 te Nimes, kwam 1777 te Parijs, waar hij leeraar aan het conservatoire en eerste fagottist aan de koninklijke kapel werd. Ook in het Théâtre Feydeau werkte hij 1796 mede. Hij stierf 1813 te Parijs. Behalve eenige compositiën schreef hij ook een *Méthode pour le basson*, die bij de lessen op het conservatoire gebruikt werd.

P.

P., verkorting van Pedaal, Pouce, Poco en Più, **p** ook van piano.

Pa, *ra*, *ga*, *da*, *so*, *bo*, *lo*, *do*, zijn de door Sauveur (1700) voorgeslagen solmisatie-lettergrepen, die echter in de praktijk geen ingang hebben gevonden.

Pabst (August), geb. 30 Mei 1811 te Elberfeld, werd cantor en organist te Koningsbergen, 1857 koninklijk muziekdirecteur en later directeur der muziekschool te Riga. Onder zijn talrijke compositiën, die weinig bekend zijn, bevinden zich vier opera's: *Der Castellan von Krakau*, *Unser Johann*, *Die letzten Tage von Pompeji* en *Die Longobarden*; de eerste drie zijn op enkele tooneelen van Duitschland vertoond, de laatste nog nergens.

Pacchierotti (Gasparo), een der beroemdste Italiaansche zangers uit de laatste helft der 18e eeuw, geb. 1744 te Fabriano in het graafschap Ancona, ontving zijn muzikale opleiding als koorknaap aan de kathedraal te Forli. Zijn prachtige stem werd overal bewonderd. In de jaren 1770—78 doorreisde hij Italië, ging vervolgens naar Londen, waar hij een groot vermogen verwierf, en keerde 1785 naar Italië terug. Hij vestigde zich te Padua en stierf aldaar 29 Oct. 1812.

Pacchioni (Antonio), componist, geb. 5 Juli 1654 te Modena, ontving onderricht in den zang van Muzio Ercolo d'Otricoli en in het contrapunt van Giovanni Maria Buononcini, kapelmeester aan de kathedraal van Modena, wiens plaats hij later verkreeg. Hij componeerde twee oratoria: *La gran Matilda* en *Le Porpore trionfali di S. Ignazio*. Compositiën van hem zijn in manuscript voorhanden in de bibliotheek te Modena en in de verzameling van den abbé Santini te Rome.

Pace (Vincenzo), componist uit de 16e eeuw, geb. te Assisi, was kapelmeester aan de kathedraal te Rieti. Men telt hem onder de eerste componisten, die kerkmuziek met begeleiding van orgel schreven.

Pace (Pietro), componist uit de eerste helft der 17e eeuw, was organist

aan de Santa Case di Loreto. Zijn compositiën, grootendeels bestaande in één- en meerstemmige motetten en madrigalen, zijn meest allen te Venetië (1613—19) in druk verschenen

Pacelli (Aspirilio), componist, geb. 1570 te Varciano in Italië, was kapelmeester aan het Duitsche collegie te Rome en later hofkapelmeester te Warschau. Laatstgenoemde betrekking bekleedde hij 20 jaar. Hij stierf 4 Mei 1623. Zijn meeste werken, *Cantiones*, *Motetti* en *Madrigali*, zijn te Frankfort a. d. M. (1604—1608) in druk verschenen.

Pacelli (Don Antonio), componist en sopranist aan de hertogelijke kapel van St. Marcus te Venetië. Men kent van hem een opera: *Il finto Esaù*, 1698 te Venetië vertoond, en een dramatische cantate: *Amor furente*, 1725 voor den doge Erizzo geschreven.

Pachelbel (Johann), orgelvirtuoos en componist, geb. 1 Sept. 1653 te Neurenberg, behoorde met Buxtehude tot de onmiddellijke voorgangers van Bach. Hij ontving het eerste onderricht op het harpsichord en op andere instrumenten van H. Schwemmer, studeerde te Altdorf en te Regensburg en ging vervolgens naar Weenen, waar hij vicarius van den organist der Stephaans-kerk werd. Van Weenen ging hij 1675 als hoforganist naar Eisenach, werd 1680 organist te Erfurt en 1690 te Stuttgart. Het aanrukken van het Fransche leger op laatstgenoemde stad (1692) deed hem naar Gotha vluchten, en 1695 werd hij organist aan de Sebaldus-kerk in zijn geboortestad, waar hij tot aan zijn dood, 3 Maart 1706, bleef. Mattheson verhaalt in zijn *Ehrenpforte*, dat P. werd uitgenoodigd, organist te Oxford te worden, en dat hij 1692 na het staken der vijandelijkheden te Stuttgart verzocht werd, zich weder daarheen te begeven, doch dat hij ter wille van zijn familie te Neurenberg bleef. Van P.'s compositiën zijn slechts weinige in druk verschenen: *Musikalische Sterbens- Gedanken*, 4 *variirte Choräle* (Erfurt, 1683); *VIII Choräle zum Praeambuliren* (Neurenberg, 1693); *Hexachordum Apollinis*, *VI variirte Arien* (Neurenberg, 1699). In de boekerij van den groothertog van Saksen-Weimar bevindt zich het manuscript van een *Tabulatur-Buch* der gezangen van Luther en anderen met koraal-fuga's enz., door Johann Pachelbel (1704). Zangstukken van hem zijn opgenomen in de verzameling *Evang. Kirchengesang* van Von Winterfeld; orgelstukken komen voor in *Der Orgelvirtuos* van Körner en *Musica Sacra* van Commer.

Pachymere (George), geschiedschrijver, geb. 1242 te Nicaea, is op muzikaal gebied bekend wegens zijn verhandeling over de harmonie, die zich in manuscript in de bibliotheek te Parijs bevindt. Heilbronner's *Mathematische Geschichte* maakt nog melding van een werk van P., getiteld: *De quatuor Scientiis mathematicis, Arithmetica, Musica, Geometria et Astronomia.*

Pacini (Antonio Gaetano), geb. 1778 te Napels, ontving zijn muzikale opleiding aan het Conservatorio della Pietà de' Turchini, vestigde zich later als zangmeester te Parijs, voerde een paar kleine opera's ten tooneele en richtte in vereeniging met Blondini een tijdschrift, *Les troubadours* getiteld, op, hetwelk zangstukken bevatte. Later opende hij ook een muziekhandel, die langen tijd bloeide.

Pacini (Giovanni), componist, geb. 19 Febr. 1796 te Catania, was de zoon van Luigi Pacini (1767—1837), buffo-zanger aan verschillende Italiaansche tooneelen. Op zeer jeugdigen leeftijd kwam hij te Rome, waar hij het eerste muziekonderricht ontving, en zette te Bologna zijn studiën voort onder leiding van Mattei en van Thomas Marchesi. Zijn studiën in de compositie voltooide hij bij Furlanetto, kapelmeester aan de St. Marcuskerk te Venetië. P.'s eerste compositiën bestonden in kerkmuziek, doch hij gevoelde zich meer aangetrokken tot de opera. Zijn eerste werk van dien aard, *Anetta e Lucindo*, verscheen 1813 te Venetië ten tooneele. Aangemoedigd door het gunstig onthaal, dat dit werk bij het publiek vond, ging hij voort met het componeeren van dramatische muziek en vervaardigde in het tijdperk 1813—1834 niet minder dan 42 opera's, die met afwisselend succes in verschillende steden van Italië vertoond werden; de meest bekende zijn: *La Sacerdotessa d' Irminsul* (1817), *Cesare in Egitto* (1822), *L' ultimo giorno di Pompei* en *Niobe* (1825) en *Gli Arabi nelle Gallie* (1827). In het jaar 1834 vestigde hij zich te Viareggio, waar hij een muziekschool oprichtte, die spoedig in bloei toenam, en voor welke hij een boek over muziekgeschiedenis en over harmonie en contrapunt schreef. Later verplaatste hij de school naar Lucca. In het jaar 1840 werd te Napels zijn beste opera, *Saffo*, vertoond, en 1843 verscheen te Palermo zijn *Medea* ten tooneele, die de Sicilianen zoozeer in verrukking bracht, dat zij een standbeeld voor hem oprichtten naast dat van Bellini in de Villa Reale. Het geheele getal opera's bedraagt ongeveer 80 stuks; ook schreef hij ongeveer 70 andere muziekstukken, waaronder een cantate voor het Dante-feest. Hij stierf 6 Dec. 1867 te Pescia.

Paciotti (Pietro Paolo), kapelmeester te Rome, leefde in de 16e eeuw. Bij Alex. Gordoni aldaar zijn Missen van hem in druk verschenen.

Pacolini (Giovanni), luitenist, geb. in de tweede helft der 16e eeuw te Borgotano in het hertogdom Parma, gaf stukken voor drie luiten, getiteld: *Tabulatura tribus testudinibus* (Milaan, 1587), in het licht. Een andere uitgave van dit werk is 1591 bij Phalesius te Antwerpen verschenen.

Padovane of **Paduane**, een danswijze in driekwarts-maat, afkomstig uit Padua.

Paean (*Παιάν, Παιών*), Gr., lof- en zegezang, inzonderheid ter eere van

Apollo. Bij Homerus is Paean de arts der Olympische goden; later werd zijn naam ook aan andere, van lijden bevrijdende goden gegeven, voornamelijk aan Apollo en dientengevolge ook aan het gezang ter eere van Apollo's overwinning op de draak Python.

Paer (Ferdinando), componist, geb. 1 Juni 1771 te Parma, ontving onderricht van een violist der hertogelijke kapel aldaar, met name Ghizetti. Op twintigjarigen leeftijd werd hij kapelmeester te Venetië en legde zich aldaar ijverig op de compositie toe. Zijn opera's hadden niet allen evenveel succes, maar zij maakten toch zijn naam bekend, zelfs buiten Italië, en hij ontving 1797 een uitnoodiging om met zijn vrouw, de zangeres Riccardi, naar Weenen te komen. Daar ter stede componeerde hij voor de Italiaansche Opera vele werken, van welke vooral *Camilla, ossia il Sottereaneo* (1796) vermelding verdient. In het jaar 1801 werd hij kapelmeester te Dresden en bleef aldaar, wanneer men een paar uitstapjes naar Weenen en naar Italië niet mederekent, tot 1806. Hij componeerde er *Sargino, ossia l' Alievo dell' amore* (1803) en *Eleonora, ossia l' Amore conjugale* (1894), hetzelfde onderwerp dat Beethoven in zijn *Fidelio* heeft vereeuwigd.

In het jaar 1806 volgde Paer keizer Napoleon, die te Dresden zijn *Achille* gehoord had en verrukt was van zijn talent, naar Warschau en Posen, en kwam 1807 te Parijs als kapelmeester bij den keizer in dienst. Hij volgde 1812 Spontini op als directeur van het Théâtre Italien, doch tengevolge van de gebeurtenissen van 1814 verloor hij een groot gedeelte van zijn inkomen; alleen behield hij den titel van koninklijk kamercomponist met een inkomen van twaalfduizend frank. Hij werd 1816 zangmeester van de hertogin de Berry en vervolgens muziekdirecteur van den hertog van Orleans. Later herkreeg hij ook zijn post van directeur der Italiaansche Opera, toen die onderneming, welke 1818 onder directie van mevr. Catalani te niet was gegaan, 1819 op kosten van het huis des konings weder voortgezet werd. Spoedig verkreeg hij een geduchten concurrent in Rossini, wiens roem hij, doch te vergeefs, trachtte te verkleinen, en die 1823 directeur van de Italiaansche Opera werd. Paer, die als orkest-directeur niet onder hem wilde staan, diende zijn verzoek om ontslag in, welk verzoek hij nochtans weder moest intrekken, wilde hij zijn betrekking van koninklijk componist niet verliezen. Hij bleef drie jaren lang lijdelijk toezien, hoe de zaak achteruit ging, en de toeschouwers voor schuldeischers plaats maakten. Toen Rossini nog juist bijtijds aftrad, werd Paer weder tot directeur gekozen, en daar hij, ondanks zijn beste pogingen, de buiten zijn schuld vervallen zaak niet aanstonds kon doen herleven, zond de directeur der Schoone Kunsten, De La Rochefoucauld, hem 1827 zijn ontslag. Paer beantwoordde dien maatregel met een brochure, getiteld: *M. Paër, ex-directeur du théâtre Italien, à M. M. les dilettanti.*

Het volgend jaar werd hem het geleden onrecht eenigszins vergoed, doordien hij tot ridder van het Legioen van Eer benoemd werd. In 1831 verving hij Catel als lid der muzikale afdeeling van de Academie der Kunsten, en een jaar later benoemde Louis Philippe hem tot directeur zijner kapel. Hij stierf 3 Mei 1839. Behalve zijn reeds genoemde werken, verdient bijzondere vermelding zijn opera *Le Maître de Chapelle* (1882), die tot de beste voortbrengselen der opéra comique behoort, en die nog heden dikwijls vertoond wordt. Een volledige lijst van P.'s compositiën vindt men bij Fétis (*Biogr. et Bibl. univ.*).

Paetzold (Hermann), organist en componist, geb. 15 Aug. 1824 te Neudorf in Silezië, werd, nadat hij verschillende andere betrekkingen bekleed had, organist aan de slotkapel en muziekdirecteur aan het weeshuis te Koningsbergen, later ook directeur der zangvereeniging aldaar. Bij een door hem gedirigeerde uitvoering van *Elias*, 6 Febr. 1861, werd hij plotseling door een beroerte doodelijk getroffen. Zijn compositiën bestaan in vokale muziek en stukken voor orgel.

Paganelli (Giuseppe Antonio), directeur der kamermuziek van den koning van Spanje, geb. te Padua, was 1733 accompagnateur bij een Italiaansch operagezelschap te Augsburg. Hij heeft opera's, oratoria, cantates, symphonieën en kamermuziek geschreven. Deze werken zijn gedeeltelijk te Augsburg (1736—1756) verschenen.

Paganini (Nicolo), een der grootste vioolvirtuozen, zoo niet de grootste. Hij werd 18 Febr. 1784 te Genua geboren. Zijn vader, die kramer was, bespeelde niet zonder talent de mandoline en de viool. Toen hij zag, welk een grooten aanleg zijn zoon voor de muziek aan den dag legde, besloot hij hem daarin reeds op jeugdigen leeftijd te onderwijzen. Op zijn zesde jaar kende Nicolo reeds zooveel van het vioolspel, dat zijn vader niet in staat was, hem meer te leeren, en hem bij Giovanni Servetto, violist aan den schouwburg te Genua, en vervolgens bij Giacomo Costa, orkestdirecteur aldaar, in de leer deed. Costa gaf hem in den tijd van zes maanden ongeveer dertig lessen en verschafte hem het eerst de gelegenheid, zich in het openbaar te laten hooren, namelijk op een concert in de Lorenzo-kerk te Genua. De jonge virtuoos, die destijds elf jaren telde, bracht het publiek in verrukking, vooral door zijn voordracht van variatiën op de *Carmagnole*, het bekende volkslied der Fransche revolutie. Op raad van eenige vrienden besloot zijn vader nu, hem bij een beroemd meester zijn vioolstudiën te laten voortzetten. Vader en zoon begaven zich daarop naar Parma, waar de groote vioolvirtuoos Alexander Rolla woonde. Terwijl zij in de voorkamer van zijn woning wachtten, had Nicolo op de tafel een viool en het laatste concert van Rolla op de tafel zien liggen, het instrument opgenomen en het

stuk a prima vista voorgedragen. Rolla, die nog te bed lag, wilde weten, wie de groote violist was, dien hij hoorde spelen. Zijn verbazing kende geen grenzen, toen hij vernam, dat het een kleine knaap was, en hij verklaarde niet in staat te zijn, hem nog iets te leeren; zoo althans verhaalt Schottky, die het verhaal van Paganini zelven beweert gehoord te hebben; doch door anderen is aangetoond, dat Paganini *wel* bij Rolla in de leer is geweest. De violist beval hem ook den componist Paer aan, die destijds in dienst van den hertog van Parma was, en die den jongen virtuoos gedurende twee jaren onderricht in de compositie gaf. Te Genua teruggekeerd, schreef hij zijn eerste vioolstudiën, waarin hij zoovele moeilijkheden opeenhoopte, dat hij zelf lang moest werken, eer hij zijn eigen compositiën kon spelen. Een streek gelukte hem soms eerst, nadat hij tien of twaalf uur gestudeerd had.

Tot 1798 had hij onder toezicht van zijn vader, die een ruw en hardvochtig man was, gestaan. Dit leven verdroot hem. Toen hij eens op het Martini-feest te Lucca gespeeld en bijzonder grooten bijval behaald had, besloot hij, niet naar huis te keeren, maar Italië te doorreizen en met het geven van concerten in zijn onderhoud te voorzien. Hij was toen slechts vijftien jaar oud, doch zijn virtuositeit was reeds zoo groot, dat hij zich met de beste violisten van zijn tijd kon meten. Ongelukkigerwijze waren zijn hartstochten niet minder groot, en vooral zijn hartstocht voor het spel kende geen palen. Daardoor bracht hij zich zelven niet zelden in verlegenheid. Dienaangaande zijn tal van verhalen in omloop; wat daarin waarheid en wat verdichtsel moet genoemd worden, is in de meeste gevallen niet te zeggen.

Hetzelfde geldt van zijn verblijf in Toscane. Volgens een door Fétis medegedeeld bericht, zou hij daar van 1801 tot 1804 op het kasteel eener voorname dame, die op hem verliefd was, doorgebracht en met grooten ijver de guitaar, haar lievelingsinstrument, bestudeerd hebben. Zijn biograaf Conestabile echter weet van die liefdesgeschiedenis niets, maar vermeldt alleen, dat Paganini in genoemde jaren afgezonderd te Genua woonde, waar hij zijn studiën in het vioolspel ijverig voortzette en ook de guitaar met virtuositeit leerde bespelen. Zeker is het, dat hij gedurende dien tijd geen kunstreizen maakte, maar wel een reeks compositiën, waaronder 12 sonates voor guitaar en viool en drie quartetten voor viool, alt, guitaar en violoncel vervaardigde. Eerst in het najaar van 1805 begaf hij zich weder op reis, en wel naar Lucca, waar hij weder buitengewonen bijval verwierf en tot kamervirtuoos van prinses Elisa Bacciochi, zuster van keizer Napoleon, benoemd werd, die hem haar bijzondere gunst schonk en hem tot nieuwe ontdekkingen op het gebied zijner kunst aanspoorde. Het was daar ter stede, dat hij zijn algemeen bewonderd spel op de G-snaar voor het eerst liet hooren. In het jaar 1808 verliet hij Lucca en bereisde gedurende de volgende negen-

tien jaren de verschillende steden van Italië. Zijn spel was zoo ongehoord stout en zijn geheele optreden had zoo iets wonderbaarlijks, dat men de fabelachtigste verhalen aan zijn naam verbond. De een beweerde, dat hij in een vlaag van jaloezie zijn geliefde gedood en van haar darmen vioolsnaren gemaakt had; de ander, dat het slachtoffer een mededminnaar was geweest; vrij algemeen hield men het er voor, dat hij een moordenaar moest zijn, en dat hij zich den ledigen tijd, welken zijn verblijf in de gevangenis hem verschaft had, ten nutte had gemaakt door zijn vioolspel tot een zoo verbazende hoogte te ontwikkelen. Al deze dwaze geruchten duurden voort, totdat een in zeer categorische termen geschreven brief van den virtuoos, opgenomen in de *Revue Musicale* van Fétis, er een einde aan maakte.

Te Milaan, waar Paganini in het jaar 1813 niet minder dan zeven en dertig concerten gaf, was zijn succes nog veel grooter dan elders. Te Bologna maakte hij kennis met Rossini, die steeds tot zijn beste vrienden behoord heeft. Te Rome wekte hij de bewondering van prins Metternich op, en het is niet onwaarschijnlijk, dat deze hem heeft aangespoord, zich naar Weenen te begeven. Te Milaan leerde hij 1816 den Franschen violist Lafont kennen en gaf met hem een concert, waarop zij o. a. een duet van Kreutzer voordroegen. Aangaande dezen virtuozenwedstrijd bericht Paganini het volgende: „In dit stuk hield ik mij nauwkeurig aan mijn partij, zoolang de twee violen samengingen; in de solo's echter liet ik den vrijen teugel aan mijn phantasie en improviseerde om zoo te zeggen een nieuw stuk bij de orkestbegeleiding, hetgeen mijnen partner niet scheen te behagen. Lafont overtrof mij misschien wat de schoonheid van toon betreft, maar de bijval van het publiek bewees mij, dat ik in den strijd volstrekt niet overwonnen was." Een dergelijken wedstrijd hield Paganini 1817 te Piacenza met Lipinski (z. dezen.)

Nadat de groote virtuoos zich in de jaren 1817—28 in vele andere Italiaansche steden had laten hooren en overal met grooten jubel ontvangen was, begon hij een plan ten uitvoer te brengen, dat de staat zijner gezondheid, die nooit bijzonder gunstig was geweest, hem tot nu toe niet vergund had te verwezenlijken. Hij wilde zich ook in het buitenland laten hooren en begaf zich 1828 in de eerste plaats naar Weenen. Hoe groote hulde men hem ook in zijn vaderland bewezen mocht hebben, zij geleek nog niets naar die, welke hem in Oostenrijks hoofdstad werd gebracht. Men was als onder den invloed eener toovermacht bij den aanblik van dien man met dat Mephisto-gezicht, als hij met de hem eigen kracht de beroemde variatiën *Le streghe* (de heksen) speelde. Zijn portret verscheen op snuifdoozen en sigarenkokers, men droeg kapsels, hoeden, schoenen en handschoenen à la Paganini, de koetsiers spraken niet meer van »Fünfguldenscheine", maar van

»Paganininerln'', daar een entrée-kaart voor zijn concert vijf gulden kostte, en de Weener gelegenheidsdichters goten te zijner eere een stroom van sonetten, akrosticha en hymnen uit.

Van Weenen begaf hij zich naar Praag, waar hij minder gelukkig was; doch Berlijn, Munchen, Frankfort en andere steden van Duitschland stelden hem schadeloos voor de onverschilligheid der Bohemers, die meer behagen schepten in het degelijke, rustige spel van Spohr, Baillot en Lafont.

In het voorjaar van 1831 kwam Paganini ook te Parijs, waar hij de afgod van het publiek werd. In den loop van hetzelfde jaar bezocht hij ook Engeland, waar hij zeer veel geld verdiende, doch meer nieuwsgierigheid dan geestdrift verwekte. Met een Engelschen spekulant sloot hij een kontrakt om tegen zekere som een kunstreis met hem te maken. Hij bereisde dientengevolge Engeland, Nederland, België en Frankrijk en keerde 1834 naar Italië terug, waar hij, onder meer grondbezittingen, in de omstreken van Parma een buitengoed aankocht, Villa Gajona geheeten.

Twee jaren later weder te Parijs gekomen, had hij een proces te voeren tegen de ondernemers van een casino, — oorspronkelijk voor muziekuitvoeringen bestemd, doch later in een speelbank ontaard, — waarvoor hij zijn medewerking had toegezegd; wegens den slechten staat zijner gezondheid had hij zijn woord niet gestand kunnen doen. De rechtbank stelde hem in het ongelijk, en hij werd veroordeeld tot uitbetaling eener som van 50,000 frank. Hij was toen reeds aangetast door de keelziekte, waaraan hij eenige jaren later zou overlijden. Het harde en, naar hij meende, onverdiende vonnis deed geen goed aan zijn gezondheid. In den winter van 1838 verergerde zijn toestand zoozeer, dat hij een zuidelijke lucht moest gaan inademen; maar noch het klimaat van Marseille, noch dat van Nizza bracht hem genezing aan: hij stierf in laatstgenoemde stad, 27 Mei 1840. Een week vóór zijn dood had de bisschop van Nizza een priester tot hem gezonden om hem de laatste H. Sacramenten toe te dienen, doch Paganini, die niet geloofde, dat zijn einde zoo nabij was, wilde die niet ontvangen. Uit de woorden van zijn testament blijkt, dat hij een geloovig katholiek was. Maar de priester keerde niet terug, en na Paganini's dood weigerde de Roomsche geestelijkheid, hem in gewijde aarde te laten begraven, omdat hij de sacramenten der stervenden afgewezen had. De lijkkist bleef in het hospitaal te Nizza staan en werd later naar Villa Franca overgebracht; eerst 1844 gelukte het Paganini's zoon Achilles en eenigen vrienden van den grooten virtuoos, van den bisschop van Parma het verlof te verkrijgen om het lijk bij de dorpskerk van Villa Gajona te laten begraven.

Zie aangaande het spel van Paganini het artikel VIOOL en VIOOLSPEL. Biographieën van hem zijn geschreven door Schottky, Fétis, Conesta-

bile, Harry, Niggli e. a. Een uitvoerige beschrijving van zijn spel is gegeven door den Frankforter kapelmeester Karl Guhr (Mainz, Schott, 1831).

Page (John), zanger, was 1790—95 aan de St. George-kapel te Windsor verbonden. In het jaar 1800 gaf hij onder den titel *Harmonia Sacra* een bundel *Anthems* van meesters uit de 16e, 17e en 18e eeuw in het licht; later (1804) ook een *Collection of Hymns by various composers* en *Festive Harmony*, een verzameling madrigalen, elegieën en *glee's* van verschillende componisten. Hij stierf 1812.

Pagin (André Noël), vioolvirtuoos, geb. 1721 te Parijs, was een der beste leerlingen van Tartini. Hij liet zich o. a. in de Concerts spirituels hooren en werd later muziekmeester van den hertog van Clermont. Te Parijs verschenen 1749 van hem in druk: *Six Sonates pour violon et basse.*

Pagliardi (Giovanni Maria), Florentijnsch componist, was omstreeks het midden der 17e eeuw kapelmeester van den groothertog van Toskane. Zijn opera's, die te Venetië met bijval vertoond werden, zijn: *Caligula delirante* (1672), *Lisimacco* (1673) en *Numa Pompilio* (1674).

Paine (John Knowles), organist en componist, geb. 9 Jan. 1839 te Portland in den staat Maine in Noord-Amerika. Hij studeerde eenige jaren te Berlijn, keerde 1861 naar zijn vaderland terug, waar hij leeraar werd in de muziek aan de universiteit van Harvard. Ongeveer dertig werken van hem zijn in druk verschenen. Onder zijn ongedrukte werken bevinden zich vele stukken voor orkest, die in de voornaamste steden van Amerika ten gehoore zijn gebracht. Een Mis van hem werd 1867 door het Domkoor te Berlijn uitgevoerd, zijn oratorium *Saint Peter* 1873 te Portland, later ook te Boston.

Paisible, fluitvirtuoos, leefde in de laatste helft der 17e en in het begin der 18e eeuw te Londen. Behalve ouvertures voor vele tooneelstukken schreef hij ook een werk, getiteld: *Music performed before her Majesty and the new King of Spain.* Duetten voor fluit verschenen in den *Thesaurus Musicus* (1693—96), sonates en andere stukken voor fluit werden te Amsterdam in druk gegeven.

Paisiello (Giovanni), componist, geb. 9 Mei 1741 te Tarente, werd door zijn vader voor de rechtsgeleerdheid bestemd, doch toonde reeds op jeugdigen leeftijd een zoo grooten aanleg voor de muziek te bezitten, dat zijn vader hem, op raad van den kapelmeester Guarducci, onderricht in die kunst liet geven. Nadat hij van den priester Carlo Resta of Presta de eerste lessen ontvangen had, kwam hij op het Conservatorio di San Onofrio te Napels, van welke school Durante destijds directeur was. Onder dien meester maakte Paisiello snelle vorderingen, en op achttienjarigen leeftijd werd hij maestrino primario, d. w. z. eersten repetitor der kweekelingen van het conservatorium. Gedurende zijn leertijd had hij

tal van kerkmuziekstukken gecomponeerd, en wel met zoo goed gevolg, dat men de gunstigste verwachtingen van zijn talent koesterde. En toen in het jaar 1763 door de leerlingen van het conservatorium een door hem gecomponeerd *Intermezzo* ten gehoore was gebracht, werd zijn naam ook buiten Napels bekend, en hij ontving van de stad Bologna een uitnoodiging, om voor den schouwburg Marsigli te komen werken. Hij nam die uitnoodiging aan en bracht te Bologna kort na elkander twee opera 's: *La pupilla* en *Il mondo a rovescio*, onder luiden bijval ten gehoore. Zijn roem verbreidde zich nu over geheel Italië. Te Modena, Parma en Venetië werden opera 's van hem vertoond, en overal vonden zij een zeer gunstig onthaal; zijn voor Rome geschreven opera *Il Marchese di Tulipano* maakte zijn naam zelfs buiten Italië beroemd. Te Napels vond hij in Piccini een concurrent, maar toch werd ook dáár zijn muziek luide toegejuicht, en toen Piccini naar Frankrijk vertrok, was Paisiello de voornaamste opera-componist in Italië. Hij bleef voorloopig te Napels, doch werkte ook voor de tooneelen van verscheiden andere Italiaansche opera 's. Nadat hij te Rome *La disfatta di Dario* had laten vertoonen, besloot hij, een buitenlandsche reis te ondernemen. Hij werd naar Londen, naar Weenen en naar Petersburg geroepen. Hij koos laatstgenoemde stad, waarheen hij zich in den zomer van 1776 met zijn echtgenoote begaf, en waar hij van keizerin Katharina een groot jaargeld ontving. Onder de vele werken, die hij daar ter stede componeerde, behoort *Il Barbiere di Siviglia*, een zijner compositiën. Nadat hij acht jaar te Petersburg had gewoond, begaf hij zich naar Warschau, waar hij voor koning Poniatowsky het oratorium *La passione di Gesù Christo* op muziek zette. Van daar ging hij naar Weenen, waar hij voor keizer Jozef II twaalf symphonieën en de opera *Il re Teodoro* componeerde, en kwam 1785 weder in zijn vaderland terug. Zijn *Barbiere* en zijn *Filosofi immaginari* had men te Rome zeer koel ontvangen, en de componist gevoelde zich door deze ongunstige ontvangst zoozeer beleedigd, dat hij Rome weder verliet en zich te Napels vestigde, waar koning Ferdinand IV hem tot kapelmeester benoemde. Hij bleef dertien jaren bij dezen vorst in dienst en schreef gedurende dien tijd vele nieuwe werken, van welke *I Zingari in Fiera*, *Nina o la Pazza Amore* en *La Molinara* bijzondere vermelding verdienen.

Toen 1797 Buonaparte, bij gelegenheid van den inval der Franschen in Napels, een prijsvraag uitgeschreven had voor een treurmuziek voor de begrafenis van generaal Hoche, werd de muziek van Paisiello door hem boven die van Cherubini verkozen. Bij het uitroepen der republiek te Napels (1799) werd Paisiello tot directeur der nationale muziek benoemd, maar nog hetzelfde jaar werd koning Ferdinand in zijn waardigheid her-

steld en onttrok zijn gunst aan een componist, die een opdracht der revolutie had aangenomen. Die ongenade duurde twee jaren; met veel moeite verkreeg Paisiello eindelijk weder zijn post, doch slechts voor korten tijd, want Frankrijks eerste consul, die het talent van den componist op hoogen prijs stelde en een afkeer had van Cherubini, verzocht den koning van Napels formeel, hem Paisiello af te staan. Dit verzoek werd toegestaan, en de componist begaf zich 1802 naar Parijs, waar hij rijk gemeubeleerde appartementen en een hofkoets te zijner beschikking vond, en waar hem als kapelmeester der Tuilerieën een jaargeld van 12.000 frank en meer dan 18.000 fr. voor reis- en verblijfkosten werd toegekend. De werken, die hij gedurende zijn verblijf te Parijs schreef, bestonden hoofdzakelijk in kerkmuziek, waaronder een Mis voor de kroning van Napoleon (1804). Zijn opera Proserpine had weinig of geen succes, en deze nederlaag, gevoegd bij den slechten staat zijner gezondheid, deed hem besluiten, zijn ontslag te vragen en naar Napels terug te keeren. Door koning Ferdinand werd hij met welwillendheid ontvangen, en toen 1806 Joseph Buonaparte op den Napelschen troon kwam, verkreeg hij de betrekking van directeur der koninklijke kapel en kamermuziek. Koning Joseph schonk hem een ridderorde, benoemde hem tot lid der Maatschappij van kunsten en wetenschappen te Napels en tot president van het conservatorium. Murat, Joseph's opvolger, handhaafde den bejaarden componist in al zijn betrekkingen, en Napoleon zond hem 1808 een gratificatie van 4000 fr. voor een gewijde compositie ter gelegenheid van zijn huwelijk. Toen Murat Napels moest verlaten en de Bourbons terugkeerden, viel Paisiello in ongenade: hij verloor bijna al zijn posten en behield niets dan een karige bezoldiging als directeur der koninklijke kapel. Hij stierf te Napels 5 Juni 1861.

Het getal werken van Paisiello is zeer groot; volgens Fétis heeft hij 94 opera's geschreven, die thans allen vergeten zijn, doch in zijn tijd zeer geliefd waren. Zijn *Barbiere di Siviglia* gold voor zijn meesterstuk, en de Romeinen namen het Rossini zóó kwalijk, dat hij gewaagd had hetzelfde libretto te componeeren, dat zij bij de eerste voorstelling het werk van den Zwaan van Pesaro uitfloten.

Het getal kerkmuziekstukken van Paisiello wordt door Fétis op 103, dat zijner instrumentale werken op 51 geschat.

Paix (Jacob), organist te Augsburg, aldaar geb. omstreeks 1650, gaf verzamelingen compositiën van zichzelven en van groote meesters in het licht, als: *Ein schön nütz und gebreuchlich Orgel-Tabulaturbuch, darinnen etlich der berümbten Componisten beste Motetten mit* 12, 8, 7, 6, 5 *und* 4 *Stimmen auserlesen* (Augsburg, 1583); *Selectae, artejiciosae et eleganter Fugae, partim ex veteribus et recentioribus Musicis collectae, partim compositae a Jacobo*

Paix (Lauingen, 1587); voorts eenige Missen, een *Thesaurus motettorum*, bevattende 22 motetten, en een *Fugenbuch mit Noten undBuchstaben nach der Ordnung der* 12 *Tonarten* (Lauingen, 1588).

Paladilhe (Emile), componist, geb. 3 Juni 1844 te Montpellier, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs en behaalde 1860 den Prix de Rome. Nadat hij eenigen tijd in Italië had doorgebracht, keerde hij naar Parijs terug, waar zijn romance *La Mandolinata* grooten opgang maakte. Coppée's libretto *Le Passant* werd hem ter compositie gegeven en met zijn muziek 1872 in de Opéra Comique vertoond. Drie jaren later verscheen zijn opera *L' Amour Africain*, tekst van Legouvé, ten tooneele, en 1878 werd zijn opera *Suzanne*, mede in de Opéra Comique, gegeven. Zijn melodie *La Mandolinata* heeft een Europeesche vermaardheid verkregen.

Paladini (Francesco Antonio en Giovanni Paulo), luitspelers uit de 16e eeuw, woonden te Lyon.

Paladini (Giuseppe), kapelmeester te Milaan, bracht aldaar 1728—1743 zijn oratoria ten gehoore, van welke nog twee bekend zijn: *Il Santo Paolo in Roma* en *Il Santo Sebastiano*.

Palavicino (Benedetto), componist, geb. te Cremona, leefde in de tweede helft der 16e en in het begin der 17e eeuw. Nog in het jaar 1616 was hij kapelmeester van den hertog van Mantua. Vele compositiën van hem verschenen 1570—86 in nieuwen druk te Venetië; zij bestaan grootendeels in madrigalen en in *cantiones sacrae*. Fétis geeft een uitvoerige lijst dezer werken in zijn *Biogr. et Bibl. univ.*

Palestrina (Giovanni Pierluigi **da**), een der grootste, zoo niet de grootste, der kerkcomponisten en hoofd der zoogenaamde Romeinsche school (z. KERKMUZIEK). Zijn familienaam was Pierluigi, en zijn vader had den voornaam Sante. Zijn geboorteplaats was Palestrina, het oude Praeneste, en onder dezen naam is hij algemeen bekend geworden; hij zelf schreef op den titel van vele zijner werken zijn naam in het Latijn: Joannes Petrus Aloysius Praenestinus. De datum van zijn geboorte is onbekend; sommigen beweren, dat hij 1514 of 1515, anderen dat hij 1528 of 1529 geboren is. Wanneer echter het opschrift van een oud portret van hem, dat zich moet bevinden in een vertrek der pauselijke kapel, juist is, dan zou hij 1594 in den ouderdom van ongeveer tachtig jaren gestorven en dus omstreeks 1514 of 1515 geboren zijn. Van de jaren zijner jeugd is niets bekend. Men weet alleen, dat hij 1540 te Rome kwam en een leerling werd van Claude Goudimel, die daar ter stede een muziekschool had opgericht. Nadat zijn leerjaren ten einde waren, schijnt hij weder naar zijn geboorteplaats teruggekeerd te zijn, want volgens oude documenten te Palestrina, werd hij 1544 door het Kapittel der St. Agapitus-kerk aldaar voor

zijn leven aangesteld als organist, zanger en onderwijzer in den kerkzang. De toenmalige bisschop van Palestrina, kardinaal del Monte, werd zes jaar later tot paus verkozen en beklom den stoel onder den naam van Julius III. In het eerste jaar zijner pauselijke regeering riep hij den kunstenaar naar Rome en benoemde hem 1551 als opvolger van Rubino tot kapelmeester van het Vaticaan. Palestrina was de eerste, die den titel van Magister Capellae verkreeg; zijn voorgangers waren getiteld Magister Puerorum, Magister Musicae en Magister Chori. Als zangonderwijzer van de knapen der Capella Giulia had hij vrije woning in het gymnasium dier kapel.

Het duurde niet lang, of de dankbare toonkunstenaar bood zijn hoogen beschermer de schoonste gave zijner erkentelijkheid aan, namelijk zijn eerste compositiën, een boek met Missen. De algemeene toejuiching, welke aan dit eerste werk ten deel viel, deed den paus besluiten, Palestrina een plaats te geven onder de zangers der pauselijke kapel, en zelfs dispenseerde Julius voor Pierluigi in de wetten der Kapel, die bepaalden, dat niemand mocht worden opgenomen zonder streng examen; dat haar leden geestelijken moesten zijn, en dat zij moesten leven in het celibaat; maar de uiterst strenge Paulus IV, die een jaar later den pauselijken Stoel beklom, gedoogde die afwijking der wetten niet: hij beval, dat Palestrina en nog twee andere gehuwde zangers met een maandelijksch pensioen uit de Kapel verwijderd moesten worden. Dat was voor Palestrina's gevoelig hart een geweldige slag; hij viel in een zware ziekte en bleef twee maanden lang aan het ziekbed gekluisterd, in zware bekommernis daarenboven, hoe hij aan zijn vrouw en drie jeugdige zoons het levensonderhoud zou verschaffen. Maar gelukkig kwam, nog vóór hij geheel en al hersteld was, het Kapittel van San Giovanni in Laterano hem het kapelmeesterschap aanbieden van deze Basiliek (1555), en de paus vergunde hem, zijn nieuwe waardigheid te aanvaarden met behoud van zijn pensioen als voormalig pauselijk zanger. Ruim vijf jaren bekleedde hij dit ambt en werd daarna kapelmeester aan de Basilica Liberiana, anders genaamd Santa Maria Maggiore. Van 1561 tot 1571 stond hij daar aan het hoofd der zangers en der zangschool, en die tien jaren vormen het schitterendste tijdperk van zijn leven.

Bij de beraadslagingen van het Concilie van Trente (1562—63) was ook de kerkmuziek ter sprake gekomen, en had men besloten, alle muziek, waarbij òf in het orgelspel, òf in den zang, iets zinnelijks of onreins ingeslopen was, uit de kerk te verbannen. (z. KERKMUZIEK.) Op verzoek van keizer Ferdinand I, die hoopte, dat men toch den gefigureerden zang niet geheel en al verbannen zou, werd besloten, dat de bisschoppen in de hun voorgeschreven provinciale Synoden de noodige besluiten betreffende de passende wijze van kerkzang zouden vaststellen. Te dien einde benoemde

paus Pius IV een commissie van acht kardinalen om de uitvoering der Trentsche decreten te bevorderen en te bewaken. In deze commissie kwam ook het decreet van het Concilie betreffende de meerstemmige kerkmuziek ter sprake, en zij besloot, een subcommissie samen te stellen, ten einde deze zaak, waarover groot verschil van gevoelen bestond, aan een allernauwkeurigst onderzoek te onderwerpen. Tot hoofden dier subcommissie werden de kardinalen Vitellozzo en Borromaeus aangesteld, die acht der voornaamste pauselijke zangers, o. a. ook den Nederlander Christiaan van Ameyden, bijeenriepen, om met hem over het behoud der meerstemmige muziek te beraadslagen. Bij deze in Januari 1565 begonnen beraadslagingen stelden de kardinalen als *conditio sine qua non* van het behoud der meerstemmige muziek, dat de liturgische tekst verstaanbaar moest blijven; volgens de toonkunstenaars was dit niet mogelijk, zonder dat de muziek haar eigenaardige vormen prijs gaf. Na langdurige beraadslagingen besloot men om, alvorens in deze zaak te beslissen, een proef te nemen, en met algemeene stemmen werd Palestrina aangewezen als de eenige kunstenaar, die in staat zou zijn, het vraagstuk op te lossen; hem werd bij monde van kardinaal Borromaeus opgedragen, een Mis te componeeren, waarin zelfs geen schijn van de bestaande misbruiken mocht voorkomen. Twee maanden nadat hij die opdracht ontvangen had, bracht Palestrina den kardinaal niet één, maar drie zesstemmige Missen. De uitvoering werd op 28 April 1565, Zaterdag in de Paaschweek, vastgesteld. In het paleis van kardinaal Vitellozzo kwamen de acht kardinalen der door Pius IV aangestelde Congregatie met al de zangers der pauselijke kapel bijeen. De eerste twee Missen droegen aller goedkeuring weg; bij de derde evenwel steeg de bewondering der toehoorders ten top: zij verklaarden als uit één mond, dat deze muziek der kerk waardig was, en besloten, dat de meerstemmige muziek behouden zou blijven. Twee maanden later werd deze laatste Mis, de zoogenaamde *Missa Papae Marcelli* — een titel, die tot vele gissingen aanleiding heeft gegeven, daar paus Marcellus reeds tien jaren dood was, toen deze Mis gecomponeerd werd, en Palestrina haar aan Philips II van Spanje heeft opgedragen — in tegenwoordigheid van Pius IV ten gehoore gebracht. Nadat de laatste tonen waren weggestorven, riep de paus, in toespeling op Palestrina's voornaam, uit: »Dat zijn de harmonieën van het nieuwe hemellied, dat eens de apostel Joannes in het zegevierend Jeruzalem heeft gehoord, en waarvan nu een andere Joannes ons in het aardsch Jeruzalem een voorsmaak geeft!" Pius IV liet niet na, Palestrina's arbeid en kunst te beloonen: hij voerde voor den meester een nieuwe waardigheid in en vereerde hem met den titel van Componist der pauselijke Kapel; dezelfde waardigheid bekleedde de kunstenaar onder Pius V, Gregorius XIII, Sixtus V, Urbanus VII, Gregorius XIV,

Innocentius IX en Clemens VIII. — Tien jaren lang had Palestrina het ambt van kapelmeester aan de kerk Santa Maria Maggiore bekleed, toen, tengevolge van den dood van Giovanni Animuccia, de post van kapelmeester aan de St. Pieterskerk vakant werd. Palestrina werd in zijn plaats benoemd en volgde Animuccia ook op als kapelmeester der Congregazio del Oratorio. (z. ORATORIUM.)

Nog een andere gewichtige taak werd den meester opgedragen. Toen namelijk Gregorius XIII bevel gegeven had tot herziening van brevier en missaal en de daarbij behoorende gezangen, begreep hij, dat niemand beter dan Palestrina geschikt zou zijn, de gregoriaansche melodieën, met eerbiedige inachtneming van de aloude traditiën der Romeinsche kerk, te herzien. Palestrina nam 's pausen opdracht aan en deelde het omvangrijke werk met een zijner leerlingen, priester der St. Pieters-kerk, met name Giovanni Guidetti; deze zou, onder Palestrina's toezicht, de beste handschriften in Rome opsporen, onderzoeken, schiften en volgens die gegevens de melodieën der kerk vaststellen voor de kleinere gezangen; de meester zelf zou het *Graduale* en het *Antiphonarium* onder handen nemen. Na zes jaren kwam het eerste werk van Guidetti uit. Wat Palestrina betreft, hij zag, na een onverpoosden arbeid van vier à vijf jaren, van de onderneming af en verscheurde het gedeelte van zijn arbeid, dat hij reeds voltooid had; volgens anderen werd het onvoltooide manuscript onder zijn nagelaten papieren gevonden door zijn zoon Igino, die het door een middelmatig musicus liet voltooien en het voor 2500 scudi aan een uitgever aanbood als het echte werk zijns vaders. De kooper zond echter het manuscript ter goedkeuring naar het Vaticaan: het bedrog werd ontdekt, men legde beslag op het manuscript, en het werd aan de vergetelheid prijsgegeven,

Het was Palestrina niet genoeg, zelf zijn gansche leven aan de kerkmuziek te wijden: hij wilde, dat anderen zijn werk zouden voortzetten en in zijn geest blijven arbeiden. Hij verzamelde eenige leerlingen om zich heen: zijn beide zonen en een broeder — die echter op jeugdigen leeftijd stierf — en vier anderen werden door hemzelven onderricht. Meer nog: Nanini, de kapelmeester van Maria Maggiore, had een zangschool opgericht; Nanini zelf gaf daar het onderricht in de eerste beginselen; Palestrina nam het hooger onderwijs op zich, volmaakte de kennis der leerlingen, wees hun den weg aan, die hem, volgens ieders talenten, het best voorkwam, en was herhaaldelijk de beslissende rechter bij muzikale twisten, welke tusschen Nanini en zijn leerlingen of tusschen de leerlingen onderling ontstonden.

In het jaar 1580 verloor Palestrina zijn vrouw. Het verlies dezer levensgezellin was voor hem een bron van diepe smart, en onder den indruk daarvan schreef hij een bundel madrigalen, dien hij aan Gregorius XIII

opdroeg. Op het laatst van 1584 verscheen de meester weder voor den paus met een nieuwe compositie: het *Hooglied*, een werk, waarin alles wat destijds in de muziek groot en verheven, kunst- en zinrijk, nieuw en belangrijk, roerend en verrassend was, door den kunstenaar was bijeengebracht. Het beleefde tien uitgaven, waaronder één zelfs van 3000 exemplaren.

Een jaar later vervaardigde hij weder een nieuwe Mis: *Assumpta est*, zóó volmaakt uit 's meesters pen gevloeid, dat niemand nog heeft durven beslissen, welke Mis den palm moet wegdragen: deze of de Mis *Papae Marcelli*. Palestrina's scheppingskracht verminderde op zijn ouden dag niet. Van de compositiën uit zijn laatste levensjaren verdient, behalve de Hymne en de Lamentatie, vooral zijn achtstemmig *Stabat Mater* vermelding, welk werk alleen reeds voldoende zou zijn geweest, zijn roem voor altijd te vestigen. In zijn laatste levensjaar verschenen van hem: een boek Litanieën, een boek Missen en een boek Madrigalen ter eere van de H. Maagd. Nog bereidde hij de uitgave voor van zijn zevende boek Missen, dat hij aan Gregorius' opvolger, Clemens VIII, verlangde op te dragen, toen hij door een hevige pleuris werd aangetast, die hem ten grave sleepte. Hij stierf 2 Februari 1594. Zijn lijk werd vóór het altaar der apostelen Simon en Judas in de St. Pieters-kerk bijgezet, en op het graf een koperen plaat gehecht met het opschrift:

JOANNES PETRUS ALOYSIUS PRAENESTINUS MUSICAE PRINCEPS.

Zie aangaande Palestrina's beteekenis in de muziek het artikel KERKMUZIEK.

Het getal zijner werken is zeer groot. Een volledige uitgave dier werken werd het eerst door P.'s biograaf, Baini, ondernomen; deze wilde al wat Palestrina gecomponeerd had in 36 boekdeelen samenvatten. Op verzoek van den Pruisischen gezant te Rome verklaarde de firma Breitkopf und Härtel te Leipzig zich bereid, de uitgave op zich te nemen, doch de onderhandelingen leidden tot geen resultaat.

Alfieri gaf 1841—46 in zijn *Raccolta di musica sacra*, van welk werk 7 deelen verschenen, vele compositiën van Palestrina in het licht. Later begon Theodor de Witt de werken van den grooten componist te verzamelen, om ze volgens het plan van Baini in het licht te geven. Bij zijn dood (1859) waren drie deelen gereed, die in de jaren 1861—63 bij Breitkopf und Härtel in druk verschenen; de volgende deelen (4, 5, 6 en 7) verschenen onder redactie van Franz Espagne in de jaren 1874—78. Toen in het jaar 1878 ook Espagne gestorven was, nam de domkapelmeester Fr. Haberl uit Regensburg het werk ter hand: hij stichtte een Palestrina-vereeniging tot voortzetting en voltooiing der uitgave van 's meesters werken. Franz Commer bewerkte het 9e deel (68 vijfstemmige offertoria), Haberl zelf het 10e en 11e (eerste en tweede boek der Missen). Men hoopt,

dat de geheele uitgave 1894, drie honderd jaren na 's meesters dood, gereed zal zijn.

Het voornaamste biographische werk over Palestrina is Baini's *Memorie storico-critiche della vita e delle opere di Giovanni Pierluigi da Palestrina* (12 deelen, Rome, 1828). Kortere biographieën vindt men bij Burney, Hawkins en Fétis. Ook in onze taal is een werkje over den meester verschenen: *Giovanni Pierluigi da Palestrina. Eene Lezing. Met portret en muziek-voorbeelden, door* M. J. A. Lans (Leiden, J. W. van Leeuwen, 1882)

Palestrina (Giovanni), hobovirtuoos, geb. 1744 te Milaan, maakte kunstreizen door Italië, Duitschland en Denemarken en verwierf overal grooten bijval. Later kwam hij in dienst van den hertog van Turn en Taxis.

Pallavicino (Carlo), componist, geb. te Brescia, leefde in de laatste helft der 17e eeuw. Hij schreef vele opera's, die in de jaren 1666—1687 te Venetië met grooten bijval vertoond werden. Van 1667 tot ongeveer 1673 was hij directeur der keurvorstelijke kapel te Dresden, daarna schijnt hij naar Italië te zijn gegaan, doch reeds 1685 riep de keurvorst Johann George III hem weder naar Dresden, waar hij kapelmeester aan de Italiaansche Opera werd, en waar 1687 zijn opera *La Gerusalemme liberata* gegeven werd, die een groot succes behaalde. Hij stierf aldaar 27 Jan. 1688.

Palloni (Cajetano), componist, orgel- en klavierspeler, geb. 4 Aug. 1831 te Camerino op het gebied van Ancona, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek van Cellini en ging 1855 naar Florence, waar hij zijn studiën onder leiding van Mabellini voortzette. Na de uitvoering daar ter stede van een door hem gecomponeerde Mis werd hij kapelmeester aan de kerk van S. Michele e Cajetano. Zijn vocale muziek, die grootendeels in albums verschenen is, geniet in Italië zekere populariteit. Hij is eerelid van het philharmonische gezelschap en lid van het koninklijke muziekinstituut te Florence.

Palma (Silvestro **di**), componist, geb. omstreeks 1762 te Ischia bij Napels, ontving onderricht van Paisiello. Hij componeerde tien of twaalf opera's, die te Napels, Bologna en Venetië vertoond werden. De Polonaise „*Sento che son vicino*" uit de opera *La Pietra simpatica* maakte grooten opgang. Hij stierf 8 Aug. 1834.

Palmerini (Luigi), organist, geb. 26 Dec. 1768 te Bologna, aldaar gest. 27 Januari 1842, bekleedde veertig jaren lang den post van organist aan de kerk San Petro. Men verhaalt van hem, dat hij vierstemmige fuga's op het orgel improviseerde. Hij liet behalve vele compositiën, die manuscript bleven, een verhandeling over harmonie na, die door de Bologneesche kunstenaars hooger werd gesteld dan die van Mattei.

Palotta (Mateo), componist, geb. omstreeks 1688 te Palermo, ontving

BAYERISCHE STAATS-BIBLIOTHEK MUENCHEN

zijn opleiding aan het conservatorio di San Onofrio te Napels. Door zijn ouders voor den geestelijken stand bestemd, maakte hij tegelijk met muzikale ook theologische studiën, werd doctor in de theologie en canonicus secundarius te Palermo. Met bijzonderen ijver wijdde hij zich aan de beoefening der kerkmuziek, en de vrucht dier studiën was een als voortreffelijk geroemde verhandeling: *Gregoriani cantus enucleatie praxis cognitio.* De Duitsche keizer Karel VI riep hem naar Weenen, waar hij 1733 tot componist der keizerlijke kapel werd aangesteld. In het jaar 1741 als zoodanig ontslagen, werd hij 1749 weder aangesteld. Hij stierf 28 Maart 1758 te Weenen. Zijn compositiën: Missen en andere kerkmuziek, munten uit door vloeiende melodiek en verrassende harmoniek.

Palsa (Johann), hoornvirtuoos, geb. 20 Juni 1752 te Jermeritz in Boheme, maakte in vereeniging met een anderen hoornist, namens Thürrschmidt, kunstreizen door Duitschland, Frankrijk en Engeland. Beiden werden 1783 aan de hofkapel te Kassel en 1786 aan die te Berlijn verbonden. P. stierf in laatstgenoemde stad 24 Jan. 1792.

Paminger (Leonhardt), geb. omstreeks 1494 te Aschach in Oostenrijk, studeerde in de letteren en in de muziek, reisde 1513 naar Weenen, ten einde zijn studiën voort te zetten, en vestigde zich 1516 te Passau, waar hij 3 Mei 1567 als secretaris van het St. Nicolaas-klooster stierf. Hij was een vriend van Luther, Melanchthon en andere mannen der Hervorming. Zijn zonen gaven zijn muziekwerken in het licht onder den titel: *Ecclesiasticarum cantionum* 4, 5, 6 *et plurium vocum, a prima dominica adventus, usque ad passionem Dei* (Neurenberg, 1573).

Pampani (Antonio Gaetano), componist uit de Romagna, geb. in den aanvang der 18e eeuw, was kapelmeester aan de kathedraal te Fermo en bekleedde dien post tot 1748, na welk jaar hij directeur van het conservatorium te Venetië werd. Onder zijn compositiën bevinden zich tien opera's.

Pandora, **Pandura**, **Bandoër**, een soort van kleine luit met 8 à 12 metalen snaren, hoofdzakelijk in Polen en in de Ukraine in gebruik.

Pane (Domenico **del**), geestelijke en componist, leefde in de eerste helft der 17e eeuw te Rome. Hij was eenige jaren als sopranist van keizer Ferdinant III te Weenen en Praag werkzaam en keerde 1654 naar Rome terug, waar hij zanger aan de pauselijke kapel werd. Vele zijner compositiën, o. a. Missen, motetten en een *Magnificat*, bevinden zich in de bibliotheek dier kapel.

Panharmonicon, een door Mälzl te Weenen 1814 uitgevonden klavierinstrument met een toonomvang van 5 octaven, dat door middel van blaasbalgen en rollen in trilling wordt gebracht en den klank van een harmonieorkest nabootst.

Panizza (Giacomo), componist en zangmeester te Milaan, heeft vele voortreffelijke leerlingen gevormd en ook eenige opera's gecomponeerd. Hij leefde in de eerste helft dezer eeuw.

Panmelodion of **Panmelodicon**, een omstreeks 1810 door Franz Leppich te Weenen uitgevonden instrument, een verbetering van het melodicon (z. dit).

Panny (Joseph), violist en componist, geb. 23 Oct. 1795 te Kolhmitzberg in Oostenrijk, ontving te Weenen onderricht van kapelmeester Eybler. Een stuk voor viool met orkestbegeleiding, door hem op verlangen van Paganini gecomponeerd, werd door den grooten virtuoos op zijn afscheidsconcert te Weenen (1828) voorgedragen. Een dertigtal andere groote en kleine werken van hem verscheen bij Schott te Mainz en Artaria te Weenen in druk. Nadat hij in verschillende steden als orkestdirecteur, violist en onderwijzer werkzaam was geweest, vestigde hij zich 1836 te Mainz, waar hij een muziekschool oprichtte en 7 Sept. 1838 stierf.

Panofka (Heinrich), violist en leeraar in den zang, geb. 2 Oct. 1807 te Breslau, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in het vioolspel. Aanvankelijk door zijn vader voor de rechtsgeleerdheid bestemd, wist hij dezen toch eindelijk over te halen, hem uitsluitend in de muziek te laten studeeren. Te Weenen nam hij les bij Mayseder en bij Hoffmann, reisde 1829 naar Munchen en later naar Berlijn, waar hij in vereeniging met den pianist Hauk concerten gaf, en trad in laatstgenoemde stad ook als criticus aan de door Marx geredigeerde *Musikalische Zeitung* op. In het jaar 1834 vestigde hij zich te Parijs en liet zich daar ter stede o. a. op een der concerten van Berlioz hooren, doch legde zich nog meer op de beoefening der zangkunst dan van het vioolspel toe en richtte met Bordogni 1842 een Académie de Chant op. In 1844 begaf hij zich naar Londen en werd 1847 door Lumley als een van diens assistenten aan Her Majesty's Theatre geëngageerd. Daar ter stede gaf hij ook 1848 zijn *Practical Singing Tutor* in het licht. Te Parijs teruggekeerd (1852), ging hij voort met het geven van zangonderwijs, en gaf ook een werk in het licht, getiteld: *L'Art de chanter, divisé en deux parties, théorique et pratique*. Sedert 1866 is hij als zangleeraar te Florence gevestigd. Van zijn werken verdient, behalve het reeds genoemde, zijn Duitsche vertaling van Baillot's *Nouvelle Méthode de violon* vermelding.

Panormitano (Mauro), Siciliaansch componist, geb. in de 16e eeuw te Palermo, werd organist in het klooster Montecassino. Van zijn werken is in druk verschenen: *Lamentazioni e Responsori par la Settimana Santa a quattro voci* (Venetië 1583).

Panormo (Vincenzo), violenmaker uit Cremona, kwam 1735 te Parijs

en werkte daar tot 1780. Zijn instrumenten werden zeer op prijs gesteld. Te Londen leefden 1772 drie violenmakers van denzelfden naam, volgens Hart (*The Violin*) zoons van Vincenzo: de oudste, Joseph, was vooral wegens zijn violoncellen beroemd; de tweede, George Lewis, maakte violen volgens het model van Stradiuarius; de derde, Louis, vervaardigde hoofdzakelijk guitaren.

Panseron (Auguste Mathieu), leeraar in den zang en componist, geb. 26 April 1796 te Parijs, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader, een kundig musicus, dien Grétry de instrumentatie van vele zijner werken toevertrouwde. Later kwam hij op het conservatoire en behaalde 1813 den prix de Rome, ten gevolge waarvan hij een studiereis naar Italië mocht maken. Hij ging naar Bologna, vervolgens naar Rome en Napels, ontving onderricht van de grootste meesters, o. a. van Mattei, en bezocht eindelijk ook Weenen, waar hij les nam bij Salieri, en Petersburg. Te Parijs teruggekeerd, werd hij leeraar in den zang aan het conservatoire en verving ook eenigen tijd Halévy als accompagnateur aan het Théâtre Italien. Eenige kleine opera's van hem werden op enkele tooneelen van Parijs vertoond; meer succes hadden zijn romances, ongeveer 200 in getal, van welke de voornaamste zijn: *Le songe de Tartini*, *La Fête de Madame*, *Malvina*, *Valsons encore*, *Au revoir*, *Louis*, *On n' aime bien qu'une fois* en *Demain on vous marie*. Het meest bekend geworden is Panseron echter door zijn zangstudiën, die een Europeesche vermaardheid verkregen hebben. Een lijst van deze studiën is te vinden bij Fétis (*Biogr. univ.*, art. PANSERON). P. stierf 29 Juli 1859.

Pantaleon of **Pantalon**, een soort van cymbaal of hakkebord, aldus genoemd naar den violist Pantaleon Hebenstreit, die het 1690 heeft uitgevonden. Het instrument had twee klankbodems, van welke de een met metalen, de ander met darmsnaren bespannen was; sommige pantaleons waren ook alleen met darmsnaren bespannen. Het had een toonomvang van vier tot vijf octaven. De omstreeks 1789 te Ludwigslust gestorven Noelli, kamervirtuoos en pantaleonist van den hertog van Mecklenburg—Schwerin, moet de laatste virtuoos op dit instrument geweest zijn, dat uit de praktijk verdween, omdat de snaren te spoedig sprongen, en ook omdat de toon te lang naklonk. De naam ging later over op die soort van pianofortes, bij welke het stelsel van den hameraanslag van boven, zooals bij den Pantaleon, aangewend werd, en ook op de opstaande vleugels met hamermechaniek.

Pantalonzug, Hoogd., zeker bij de oude klavieren aangebracht pedaal, met behulp waarvan men den toon kon laten voortklinken.

Pancacchie (Domenico), een der beste Italiaansche tenoren uit de 18e eeuw, geb. 1733 te Bologna, zong hoofdzakelijk te Madrid en te Munchen en stierf 1805 in zijn vaderstad.

Paoli (Francesco Arcangelo), Karmelieter monnik, geb. 1571 te Florence, gest. 4 Jan. 1635, gaf in het licht: *Direttorio del Coro* (Napels, 1604), *Breve introduzione al canto fermo* (Florence, 1623) en *Cantiones seu Hymmum sacrum etc.* (Napels, 1624).

Paolo, bijgenaamd Aretino, naar zijn vaderstad Arezzo, schreef o. a. een boek: *Madrigali a cinque, sei e otto voci* (Venetië 1558), opgedragen aan Francesco de Medicis.

Paolucci (Giuseppe), Franciscaner monnik, geb. 1727 te Siena, ontving onderricht van Pater Martini te Bologna. Hij was eerst te Venetië kapelmeester aan het klooster zijner orde en later te Sinigaglia, waar hij op vijftigjarigen leeftijd stierf. Hij liet kerkmuziekstukken in manuscript na, achtstemmige voor twee koren werden te Venetië gedrukt. Bijzonder verdienstelijk maakte hij zich door een werk, dat uit een verzameling compositiën van meesters uit de 17e en 18e eeuw bestaat en tot titel draagt: *Arte prattica del contrapunto dimostrata con Esempi di vari Autori e con osservazioni* (Venetië, 1765—72).

Papavoine, violist en componist, leefde 1760 als concertmeester te Marseille, later te Parijs aan het Théâtre de l'ambigu comique, waar zijn opera *Le manuscrit volé* vertoond werd. Voor dit tooneel schreef bij de muziek voor vele pantomimes. Ook kent men van hem: *Six quatuors pour deux violons, alto et basse.*

Pape (Heinrich), klavierfabrikant, geb. 1787 in Wurtemberg, kwam 1811 te Parijs, waar hij 1815 een fabriek oprichtte. Hij bracht vele verbeteringen in de constructie der klavieren aan, zooals aangetoond is in de brochure *Notice sur les inventions et perfectionnements apportés par H. Pape dans la fabrication des pianos* (Parijs, Loquin). Hij stierf 2 Febr. 1875 te Asnières.

Pape (L.), violoncellist en componist, geb. 14 Mei 1809 te Lubeck, werd 1846 hofcomponist van den groothertog van Oldenburg en stierf 9 Jan. 1855 te Bremen. Zijn compositiën bestaan in symphonieën en kamermuziek.

Papendick (Gustav Adolph), geb. 26 April 1839 te Naussedorf bij Tilsit, maakte reeds op jeugdigen leeftijd als klavierspeler groot opzien en doorreisde Rusland en Duitschland. Te Berlijn zette hij 1846 zijn studiën voort onder leiding van Th. Kullak. Latere berichten aangaande hem ontbreken. Zijn zuster Ida, geb. 1842, is als harpspeelster gunstig bekend.

Paphlagonische trompet, bij de oude Grieken een laag klinkend blaasinstrument, welks trechter den vorm van een ossekop had.

Papier (Louis), organist, geb. 26 Febr. 1829 te Leipzig, aldaar gest. 13 Febr. 1878, bekleedde in zijn vaderstad sedert 1869 de betrekking van organist aan de Thomas-kerk. Van zijn compositiën zijn gedrukt stukken voor koor, voor klavier en voor orgel.

Papini (Guido), vioolvirtuoos, geb. in Augustus 1846 te Camajore, in Italië, ontving te Florence onderricht van Giorgetti en maakte kunstreizen door Italië, Frankrijk en Engeland. Hij heeft ongeveer 30 stukken voor viool gecomponeerd.

Pappalardo (Salvator), componist, geb. 21 Jan. 1817 te Catane in Italië, schreef vele opera's, kerkmuziek, gezangen voor vrouwenstemmen en eenige instrumentale muziek.

Papperitz (Benjamin Robert), geb. 1826 te Pirma, ontving zijn muzikale opleiding aan het conservatorium te Leipzig en werd 1851 leeraar in de harmonie aan die school. In het jaar 1857 werd hij door de hoogeschool van Jena tot doctor benoemd.

Paque (Guillaume), violoncellist, geb. 1825 te Brussel, ontving zijn opleiding aan het conservatorium aldaar en werd violoncellist aan de Opera ter zelfder stede. Later ging hij naar Parijs, vervolgens naar Barcelona, en werd 1863 leeraar in het violoncelspel aan de Academy of Music te Londen, in welke stad hij 3 Maart 1876 overleed.

Parabosco (Geronimo), Italiaansch organist en schrijver, geb. 1510 te Piacenza, studeerde te Venetië onder leiding van Adriaen Willaert en verkreeg later de betrekking van organist aan de St. Marcus-kerk aldaar. Van zijn compositiën is alleen bekend geworden een vijfstemmig motet: »*Ipsa te rogat pietas*", opgenomen in de verzameling *Di diversi musici de' nostri tempi motetti* (Venetië, 1558). Zijn dichtwerken zijn in de jaren 1546—1552 verschenen. Hij stierf 1587 te Venetië.

Paradeiser (Marianus), monnik in het klooster Melk, geb. 14 Oct. 1747 te Riedenthal in Oostenrijk, studeerde aan de hoogeschool te Weenen, doch legde zich tevens met ijver op de beoefening der muziek toe en schreef reeds op veertienjarigen leeftijd quartetten voor strijkinstrumenten. Trio's van hem werden ten hove van keizer Josef II, die daarin zelf als violoncellist medewerkte, uitgevoerd. Hij schreef ook een kleine opera en kerkmuziek. Geen dezer werken is in druk verschenen. Hij stierf reeds 1775.

Pariadeuxis heet in het Grieksche Tetrachorden-stelsel de klankruimte van een kleine terts, tusschen de beide onverbonden tetrachorden Synnemenon en Diezeugmenon.

Paradies (Pietro Domenico), componist en een der beste Italiaansche klavierspelers van zijn tijd. Hij werd omstreeks 1710 te Napels geboren en was een leerling van Porpora. Tot 1747 componeerde hij hoofdzakelijk opera's en vestigde zich in dat jaar te Londen, waar hij als klavieronderwijzer optrad. Gedurende zijn verblijf aldaar verschenen van hem in druk: *Sonate di gravicembalo dedicate a sua altezza reale la principessa Augusta;* een tweede uitgave van dit werk verscheen 1770 te Amsterdam.

Paradies (Maria Theresia), klavierspeelster, zangeres en componiste, geb. 15 Mei 1759 te Weenen, was de dochter van een lid der Oostenrijksche regeering. Op jeugdigen leeftijd werd zij blind, hetgeen haar echter niet belette, zich met ijver op de beoefening der muziek toe te leggen. Zij ontving onderricht van Kozeluch, en men verhaalt van haar, dat zij meer dan 60 klavierconcerten uit het hoofd speelde. In gezelschap van haar moeder maakte zij kunstreizen door Duitschland, Zwitserland, Frankrijk en Engeland, en verwierf overal als klavierspeelster en zangeres grooten bijval. Zij stierf 1 Febr. 1824 te Weenen. Onder haar compositiën, die zij noot voor noot dicteerde, bevinden zich, behalve vele cantates en instrumentale muziek, eenige opera's. Voor één daarvan, Ariadne auf Naxos, heeft zij ook den tekst geschreven.

Paraglossa, oudtijds de benaming der Cancel- ventielen in het orgel.

Parallelbeweging, evenwijdige beweging, hetzelfde als motus rectus, nl. het in gelijke richting zich voortbewegen van twee of meer stemmen.

Paralleltoonsoorten (Fr. TONS RELATIFS), de toonsoorten die een gelijke voorteekening hebben.

Parallellen, ook Slepen genaamd, noemt men in de orgelbouwkunde de eikenhouten lijsten of strooken tusschen de cancellensponden en de pijpenstokken. Hun aantal is voor een windlade even groot als dat der daarop geplaatste registers. Zij bewegen zich tusschen de dammen, die de cancellensponden afscheiden. Als orgeldeelen zijn de parallellen voor het oog bijna geheel verborgen; zij steken slechts eenige duimen boven de windlade uit. Elke parallel heeft evenveel en op even grooten afstand geplaatste gaten als de windlade en de pijpenstok, waartusschen zij ligt. Drukt men nu een toets neder, dan opent zich een speelventiel, en de wind dringt door de drie boven elkander liggende gaten in den voet der pijp en doet een toon ontstaan. Wordt het register weder ingestooten, dan schuift de parallel terug, en de ondoorboorde deelen komen tusschen de gaten van cancel en pijpenstok; de wind kan niet meer doordringen, en het register zwijgt.

Paramese (*Παραμέση*), Gr., de eerste toon van het tetrachord Diezeugmenon. (Z. GRIEKSCHE MUZIEK.)

Paranete (*Παρανήτη*), Gr., de derde toon in elk der drie hoogste tetrachorden. (z. GRIEKSCHE MUZIEK.)

Paraphonie (*Παραφωνία*), Gr., eigenlijk neventoon, bijtoon, heeft later de beteekenis verkregen van wanklank; men noemt aldus de verboden voortschrijding van quinten en octaven.

Paravicini (Signora), vioolspeelster, leerling van Viotti, geb. 1769 te Turijn, maakte vele kunstreizen door Duitschland en Frankrijk en trad in het huwelijk met graaf Albergatti, van wien zij zich echter weder liet

scheiden. Nog in het jaar 1827 liet zij zich te Munchen hooren, waar men de kracht van haar streek bewonderde.

Parazzi (Antonio), schrijver over muziek, gaf in het licht: *Delle vita e delle opere musicali di Lodovico Grossi-Viadana, inventore del basso continuo nel secoloXVI con ritratto e quattro concerti ecclesiastici del Viadana* (Milaan, Ricordi, 1877).

Parenti (Francesco Paolo), componist en zangonderwijzer te Napels, geb. 15 Sept. 1764, ontving zijn opleiding aan het conservatorio della Pietà de' Turchini. In het jaar 1790 begaf hij zich naar Parijs, waar in de Opéra Comique twee zijner werken vertoond werden. Hij was ook korten tijd koordirecteur aan genoemde Opera. Hij stierf 1821.

Parepa-Rosa (Euphrosyne), eigenlijk Parepa de Boyesku genaamd, zangeres, geb. 7 Mei 1836 te Edinburg. Haar vader was een Bojaar uit Walachije; haar moeder, Elisabeth Seguin, was een gunstig bekende zangeres. Zij ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek en liet zich reeds op zestienjarigen leeftijd in verschillende steden van Italië en Spanje hooren. In het jaar 1857 kwam zij te Londen, waar zij met Gardoni, Ronconi en Tongliafico in de Italiaansche Opera en op concerten ten hove zong. In de *seasons* van 1859—65 zong zij in het Covent Garden-theater en op vele Londensche concerten en maakte vervolgens een reis door Amerika met den violist Karl Rosa, met wien zij 1867 in het huwelijk trad. Driemaal bezocht het echtpaar Amerika, waar het even groot succes behaalde als in Engeland. Zij stierf 21 Januari 1874 te Londen.

Paris (Jacques Reine), componist en schrijver over muziek, geb. 10 Mei 1798 te Dyon, werd leeraar aan de muziekschool van Choron te Parijs en 1827 kapelmeester aan de kathedraal van Dyon. Behalve eenige opera's heeft hij geschreven: *Théorie musicale* (Parijs, 1826) en *Méthode Jacotot appliqué à l'étude du piano* (Dyon, 1830).

Paris (Aimé), geb. 19 Juni 1798 te Quimper (Finistère), mathematicus en leeraar aan het Athénée te Parijs, was zeer bevriend met Galin en bereisde gedurende dertig jaren Frankrijk, België, Nederland en Zwitserland, overal voordrachten houdend over de wetenschap der mnemotechniek, toegepast op de muziek en over de Méloplaste van Galin. Zijn zwager Chevé maakte propaganda voor dezelfde leer. Paris stierf 29 Nov. 1866. Van zijn in druk verschenen werken verdienen nog vermelding: *Oedipe musical, Panotiscope* en een *Sténographie mélodique*. Zijn naam is aan dien van Galin en Chevé verbonden gebleven. (Z. de artikelen GALIN en CHEVÉ in het supplement van dit Lexicon.)

Parise (Gennaro), componist, geb. in een der laatste jaren van de 18e eeuw te Napels, werd kapelmeester aan verscheiden kerken en 1851 ook

leeraar aan het conservatorium aldaar. Vele zijner compositiën zijn in den stijl van Palestrina geschreven en ook door hem genoemd »alla Palestrina". Zij zijn niet in druk verschenen.

Parish-Alvars (Elias), harpvirtuoos, geb. volgens sommigen 28 Febr. 1808 te Londen, volgens anderen 1816 te Teignmouth, ontving onderricht van Dizi, van Labarre en van Bochsa, maakte vele kunstreizen, zelfs naar het Oosten, en verkreeg den bijnaam van den »Paganini der harp." Berlioz noemt hem in zijn *Mémoires* (II, 70) »le Liszt de la harpe," roemt zijn spel zeer en gewaagt vooral van het gebruik, dat de virtuoos van de zoogenaamde »synoniemen" (gelijkklinkende snaren) weet te maken. Hij stierf 25 Jan. 1849 te Weenen. Vele compositiën voor harp zijn van hem in druk verschenen.

Parisini (Ignazio), geb. te Florence in het begin der 19e eeuw, werd 1834 kapelmeester aan de Italiaansche Opera te Parijs. Later vestigde hij zich als zangmeester te Athene en stierf aldaar 1875. Er bestaat een opera van hem: *La Scimia riconoscente.*

Parke (John), hobovirtuoos, geb. 1745, leefde in Engeland en gold aldaar voor den eersten hoboïst van zijn tijd. Hij verzamelde een groot vermogen en stierf in den ouderdom van 84 jaren. Zijn broeder, William Thomas, mede hoboïst, gaf een boek in het licht, getiteld: *Memoirs, comprising an account of the general state of music in England, from the first commemoration of Handel in* 1784, *to the year* 1830 (Londen, H. Bolburn, 2 deelen).

Parker (Daniël), een der beste Engelsche violenmakers uit de 18e eeuw. Zijn instrumenten zijn van de jaren 1740—1785. Hij en Benjamin Banks waren de eersten in Engeland, die violen van Stainer tot model namen.

Parlando of **Parlante**, Ital., sprekend, duidt aan dat de zanger de noten meer moet spreken dan zingen. Deze wijze van declameeren komt hoofdzakelijk voor in de Italiaansche opera bij het zoogenaamde recitativo secco.

Parma (Nicolo), Italiaansch componist uit de 16e eeuw, geb. te Mantua. In de jaren 1580—86 verschenen van hem: motetten voor 5 tot 10 stemmen. Ook in de verzameling *De' Floridi virtuosi d' Italia, libro III* (Venetië, 1586), zijn madrigalen van hem opgenomen.

Parmentier (Charles Joseph Théodore), echtgenoot van Teresa Milanollo, geb. 1821 te Barr aan den Beneden-Rijn, was kapitein der genie en tevens een groot muziekliefhebber. Hij heeft biographische en kritische opstellen in de *Revue et Gazette musicale de Paris, La France musicale* en in andere tijdschriften geschreven. Ook compositiën heeft hij vervaardigd: Duitsche liederen, koren en klavierstukken.

Parran (Antoine), geb. 1587 te Nemours, trad 1607 in de Orde der

Jezuïeten en stierf 1650. Men kent van hem een *Traité de la musique, théorique et pratique, contenant les préceptes de la composition* (Parijs, 1639).

Parry (Charles Hubert Hastings), geb. 27 Febr. 1848 te Oxford, waar hij Baccalaureus in de muziek werd, begaf zich 1868 naar Stuttgart, waar hij zijn studiën voortzette. Men kent van hem vele *anthems* en liederen, orkest- en kamermuziek en ook een cantate voor koor en orkest: *Prometheus unbound*, tekst van Shelley, die 1880 op het muziekfeest te Gloucester werd uitgevoerd.

Parry (John), Engelsch toonkunstenaar, geb. 1776 te Denbigh in Wales, heeft ongeveer 400 muziekstukken gecomponeerd, waaronder een verzameling liederen, getiteld: *The Welsh harper, being an extensive collection of Welsh music, comprising most of the contents of the three volumes published by the late Edward Jones. To which are prefixed observations on the character and antiquity of the Welsh Music and an Account of the rise and progress of the Harp from the earliest period to the present time.* Hij stierf 8 April 1851. Zijn zoon, John Orlando, geb. 3 Jan. 1810 te Londen, ontving onderricht op de harp van Bochsa en was ook een goed klavierspeler en een goed zanger. In deze laatste kwaliteit toonde hij vooral groot talent in het komieke genre en zong met groot succes op verschillende tooneelen van Engeland. Hij stierf te East Molesey 20 Febr. 1879.

Parry (John), afkomstig uit Rhuabon in Noord-Wales, was als harpspeler in dienst van Sir Watkin Williams Wynne. Te Londen maakte hij de bewondering van Händel gaande. Hij gaf vele verzamelingen Engelsche en Schotsche liederen in het licht. Het jaar van zijn dood is 1782.

Parry (Joseph), componist en doctor in de muziek, geb. 21 Mei 1841 te Myrthir Tydvill, ontving zijn opleiding aan de Royal Academy of Music. Onder zijn compositiën bevinden zich een opera, *Blodwen*, en een oratorium, *Emanuel*.

Parsons (Robert), lid der koninklijke kapel van Engeland, geb. 17 Oct. 1563, componeerde kerkmuziek. — John P., vermoedelijk een zoon van hem, werd 1621 organist aan de Westminster-abdij. Hij stierf 1623.

Parsons (William), koninklijk muziekdirecteur en doctor in de muziek, was de opvolger van Stanley. Hij bracht 1787 voor het eerst een compositie op een hofconcert ten gehoore. Burney telt hem onder de Engelsche toonkunstenaars.

Parte, Ital., deel, afdeeling van een muziekstuk; ook: hoofdstem, b. v. *colla parte*, met de hoofdstem, d. w. z. dat de begeleiding de solo volgen, het tempo vertragen of versnellen moet evenals zij.

Partita, Ital.; PARTIE, Fr.; de enkele stem of partij van een muziekstuk.

Partituur, Ned.; PARTITUR, Hoogd.; PARTITION, Fr.; PARTIZIONE of SPAR-

TITA, Ital.; SCORE, Eng., noemt men het geschrift, dat alle stemmen van een muziekstuk in een gemakkelijk te overziene samenstelling bevat. Eerst in de tweede helft der 17e eeuw werd het gebruikelijk, partituren in het licht te geven. Vóór dien tijd werden alleen de enkele stemmen gedrukt, hetgeen ten opzichte van instrumentale muziek zelfs nog in onze eeuw gebeurde. In de oudste partituren werd de volgorde der stemmen bepaald door de toonhoogte der instrumenten, — een methode, die ook eenige latere meesters, o. a. Spontini, in zekeren zin gevolgd hebben:

Violini
Flauto piccolo
Flauto trav.
Oboi
Clarinetti
Corni
Trombe
Tromboni
Timpani
Viola
Violoncello
Basso.

Doelmatiger is de verdeeling volgens de verschillende instrumentengroepen. Gluck en de meeste zijner tijdgenooten plaatsten de violen en alten bovenaan in de partituur, vervolgens de houten, daarna de koperen blaasinstrumenten en pauken en eindelijk de bassen. Nemen echter de houten blaasinstrumenten de voornaamste plaats in, dan worden zij ook wel bovenaan genoteerd. Andere componisten, o. a. Haydn en Mozart, plaatsten de trompetten en pauken bovenaan:

Timpani
Trombe
Corni
Flauto
Oboi
Clarinetti
Fagotti
Violini
Viola
Bassi

Ten tijde van Beethoven en van Weber werd het meer en meer gebruikelijk, de violen en alten onderaan, vlak boven de bassen, te noteeren, de houten blaasinstrumenten bovenaan en de koperen in het midden der parti-

tuur. Na de uitvinding der ventielen, ten gevolge waarvan aan de koperen instrumenten, en voornamelijk aan de hoorns, veel belangrijker partijen dan vroeger werden toevertrouwd, schreef men ook dikwijls de partijen der hoorns tusschen die der clarinetten en der fagotten. De zangstemmen worden in den regel tusschen de partijen der altviolen en die der bassen genoteerd. De rangschikking der stemmen in een hedendaagsche partituur is vrij algemeen aldus:

(Flauto piccolo)
Flauti
Oboi
(Corno inglese)
Clarinetti
(Clarinetto basso)
Corni
Fagotti
Trombe
Tromboni
Tuba bassa
Timpani
Arpe
Violini
Viola
Violoncello
Contrabasso.

In de meeste Duitsche partituren hebben de Italiaansche benamingen der instrumenten plaats gemaakt voor Duitsche; ook de Franschen gebruiken meestal hun eigen taal voor de noteering der instrumenten. Zelfs voor de benamingen der nuances en der tijdmaten wordt het Italiaansch in vele partituren niet meer gebruikt; men vindt b. v. doux en zart in plaats van dolce, modéré, en mässig in plaats van moderato, enz.

De instrumenten worden opgeteekend in hun eigenaardige sleutels en in de stemming, waarin zij staan. Zoo wordt b. v. de partij eener *A*-clarinet in een stuk dat in *D* staat in de toonsoort van *F* genoteerd. Een eerste vereischte voor het lezen en spelen eener partituur is derhalve, dat men vlug uit het hoofd kunne transponeeren.

Parypate, Gr., de benaming van den tweeden toon in de beide laagste tetrachorden van het Grieksche toonstelsel.

Pas, Fr., schrede, dansbeweging.

Pas redoublé, Fr., gezwinde marsch.

Pasdeloup (Jules Étienne), stichter der concerts populaires in

Frankrijk, geb. 15 Sept. 1819 te Parijs, ontving daar ter stede zijn opleiding aan het conservatoire en behaalde 1833 den eersten prijs voor het klavierspel; compositie-studiën maakte hij onder leiding van Carafa. Lang duurde het, eer hij zich in het openbaar vertoonde. Eerst in het jaar 1851 trad hij als orkestdirecteur op, namelijk van de in dat jaar opgerichte Société des jeunes artistes. Deze vereeniging had ten doel, de uit het conservatoire ontslagen leerlingen tot een orkest te vereenigen en het Parijzer publiek, dat niet in de gelegenheid was toegang te verkrijgen tot de concerten van het conservatoire, met de werken der klassieke meesters en met die der beste hedendaagsche componisten bekend te maken. Aanvankelijk werden de uitvoeringen gegeven in de Salle Herz; eerst tien jaren later werden zij naar den Cirque Napoléon verplaatst, en van dien tijd af werden de concerten zeer druk bezocht. Behalve de werken van Haydn, Mozart en Beethoven, bracht Pasdeloup met zijn uitstekend orkest de werken van Wagner, Berlioz, Liszt, Raff en, vooral na den Fransch—Duitschen oorlog, ook vele compositiën der jongere Fransche toonkunstenaars, als: Saint-Saens Massenet, Bizet, Guirand, Lalo e. a., ten gehoore. Later werden te Parijs andere soortgelijke concertvereenigingen opgericht, van welke de voornaamste die onder directie van Colonne en Lamoureux zijn. Maar aan Pasdeloup komt de eer toe, op dit gebied het initiatief genomen te hebben. Vooral ten opzichte van Wagner's werken heeft hij zich verdienstelijk gemaakt, en zelfs na den oorlog van 1870 bracht hij, ondanks de oppositie van een groot gedeelte van het publiek, dat door de journalisten tegen dien »aarts-Duitschen" meester in het harnas was gebracht, diens werken op het programma. Als directeur van het Théâtre Lyrique (1868) had hij ook *Rienzi* op het repertoire geplaatst.

Pasina, componist uit de Venetiaansche school, leefde in de tweede helft der 17e eeuw. Missen en *Ricercari* van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Pasquale (Bonifazio), kapelmeester te Parma, geb. te Bologna tegen het einde der 16e eeuw, componeerde o. a. *Salmi a* 5 *voci ed un Magnificat a* 8 *voci* (Venetië).

Pasquali (Francesco), componist, geb. op het einde der 16e eeuw te Cosenza in het koninkrijk Napels, studeerde te Rome, waar hij ook het grootste gedeelte van zijn leven doorbracht. Madrigalen en *Sacrae Cantiones* van hem zijn te Venetië en te Rome in druk verschenen.

Pasquali (Nicolo), violist, geb. in Italië, vestigde zich 1743 te Edinburg, waar hij 1757 stierf. Men kent van hem ouvertures, strijkquartetten, een harmonieleer en een boek over *the Art of fingering the harpsichord.*

Pasquini (Bernardo), een der beste Italiaansche organisten uit de

17e eeuw, geb. 8 Dec. 1637 te Massa Valnevola in Toskane, studeerde te Rome onder leiding van Loreto Vittori en Antonio Cesti en legde zich met ijver op de beoefening der werken van Palestrina toe. Op nog jeugdigen leeftijd werd hij organist aan de Santa Maria Maggiore te Rome en kwam later als kamervirtuoos in dienst van prins Borghese. Als componist stond hij zeer in aanzien; zoo werd hem 1679 opgedragen een opera te componeeren voor de opening van het theater Capranica, en ook bij gelegenheid van het bezoek van koningin Christina van Zweden te Rome (1686) werd een werk van hem ten gehoore gebracht. Hij stierf 22 Nov. 1710 te Rome. Tot zijn leerlingen behooren Durante en Francesco Gasperini.

Pasquini (Ercole), geb. omstreeks 1580 te Ferrara, was tot 1614 organist aan de St. Pieters-kerk te Rome. Zijn opvolger was Frescobaldi.

Passacaglia of **Passacaglio**, Ital.; PASSECAILLE, Fr.; een Italiaansche of Spaansche dans in het karakter van de Chaconne. Volgens Littré is het woord samengesteld uit de Spaansche woorden *pasar*, wandelen, en *calle*, straat, en zou het oorspronkelijk beteekend hebben een door ambulante straatmuzikanten uitgevoerd stuk. In Walther's *Lexicon* is het woord vertaald door het Duitsche Gassenhauer. Anderen meenen, dat de oorspronkelijke vorm van het woord was: Passagallo, dat »hanetred" zou beteekenen.

De wijze, waarop deze dans werd uitgevoerd, is beschreven in Feuillet's *Chorégraphie*. Het karakteristieke der muziek van dezen dans bestaat hierin, dat zij gegrond is op een steeds wederkeerend basthema (basso ostinato), van vier of acht maten. Het verschil tusschen de Passacaglia en de Chaconne wordt door Mattheson aldus aangegeven; »Sonst bestehet der Unterschied zwischen der Chaconne und Passecaille in vier Dingen, darüber man eben so leicht nicht hinwischen kann. Diese vier Merckmahle sind folgende: Dass die Chaconne bedächtlicher und langsamer einhergehet, als die Passecaille, nicht umgekehrt; dass jene die grossen Ton-Arten, diese hergegen die kleinen liebet; dass die Passecaille nimmer zum Singen gebraucht wird, wie die Chaconne, sondern allein zum Tanzen, daraus natürlicherweise eine hurtigere Bewegung entstehet; und endlich, dass die Chaconne ein festes Bass-Thema führet, welches, ob man gleich zur Veränderung, und aus Müdigkeit, bisweilen davon abgehet, doch bald wieder zum Vorschein kömmt und seinen Posten behauptet; da hingegen sich die Passecaille an kein eigentliches Subject bindet, und schier nichts anders von der Chaconne behält, als das blosse, doch um etwas beschleunigte, *Mouvement*. Welchen Umständen nach man billig der Passecaille den Vorzug vor der Chaconne zu geben Ursachen hat."

Beroemde stukken van deze soort zijn die van Bach (deel XV van de uitgave der *Bach-Gesellschaft*), Frescobaldi (*Toccate d' Intavolatura*) en Händel (*Suite VII*).

Passage, Fr.; PASSAGGIO, Ital.; doorgang; in de muziek: een loop, een phrase of periode, een voortzetting van een bepaalde notenfiguur gedurende verscheiden maten; ook een versiering van melodienoten. In de beteekenis van doorgang komt het woord voor in de Fransche uitdrukking notes de passage, doorgangsnoten (z. dit).

Passamezzo, Ital., een oude Italiaansche dans, een soort van Pavane (z. dit). Over de beteekenis van het woord zegt Praetorius in zijn *Syntagma Mus.* (III, 24): »Gleichwie die Gagliarda fünf Tritte hat, und daher *Cinque Pas* genannt wird, also hat eine Passamezzo kaum halb so viel Pas als jene, quasi dicas: *mezzo passo*." Een beschrijving van dezen dans en notenvoorbeelden van de daarbij behoorende wijze vindt men in Caroso da Sermoneta's werken *Il Ballarino* (Venetië, 1581) en *Nobiltà di Dame* (ibid., 1600).

Passarini (Francesco), kapelmeester te Bologna, waar hij 1698 stierf, heeft veel kerkmuziek geschreven, die in genoemde stad in druk is verschenen.

Passepied, Fr., een Fransche dans, afkomstig uit Bretagne, werd ten tijde van Lodewijk XIV in het *ballet de la cour* opgenomen. In de *Suites* der 17e en 18e eeuw komt deze danswijze dikwijls voor.

Passie-muziek (Hoogd.: PASSIONSMUSIK; Lat.: CANTUS PASSIONIS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI). — In de katholieke kerk verstaat men onder Passie de lijdensgeschiedenis van den Heiland, welke op Palmzondag, Dinsdag en Woensdag in de Goede Week en op Goeden Vrijdag bij de Mis volgens de vier Evangelisten voorgelezen en voorgezongen wordt. Wordt de Passie gezongen, dan is zij een soort van geestelijk drama, waarin de celebrant de woorden van Christus, de diaken die van den Evangelist, en de subdiaken die van de overige personen en van het volk voordraagt. In de daarvoor gebruikelijke koorboeken, *Passionalia* genaamd, en in het *Missale* zijn de verschillende personen met de letters E, S, (X) en T, d. i. Evangelista, Sacerdos (Christus) en Turba, aangeduid. De melodie, welke voor elken persoon een eigenaardigen gang en een karakteristieke sluiting heeft, was vóór de uitgave van het *Directorium chori* in vele landen verschillend en met neumen en coloratuur versierd. Guidetti bracht den *Cantus Passionis* weder tot zijn eenvoudigsten vorm terug.

Tot de tweede helft der 16e eeuw werd de Passie uitsluitend door drie priesters gezongen. In het jaar 1585 werd hierin verandering gebracht, en wel door Vittoria, die de woorden van het volk vierstemmig op muziek zette en door het koor liet zingen. Deze afwisseling in den zang der diakens

voldeed zóó goed, dat de door Vittoria vastgestelde vorm behouden bleef. Zijn werk verscheen in genoemd jaar bij Alessandro Gardano te Rome in druk.

De Passie-muziek en het Passie-drama bepaalden zich evenwel niet alleen tot de kerk. Reeds in de middeneeuwen gaf het volk op zijn schouwburgen Mysteriën en Passiespelen, die zich van het kerkelijk drama vooral daarin onderscheidden, dat zij niet in het Latijn, maar in de volkstaal gegeven werden. Tot het vertoonen dezer stukken vormden zich vereenigingen, o. a. te Parijs 1398 de Confrèrie de la Passion, te Rome 1264 de Compagnia del Gonfalone; in Duitschland werden de uitvoeringen door de Meesterzangers, op sommige plaatsen ook door Jongleurs, gegeven. De stukken bestonden hoofdzakelijk uit dialoog, afgewisseld door liederen.

De Protestanten namen van de R. C. kerk het gebrnik over, om in de Goede Week de Passie als deel der Liturgie te laten zingen. Johann Walther richtte de Passie volgens Matthaeus en Joannes voor de godsdienstoefening in; ook zette hij een Passie, uit de vier Evangelisten samengesteld, voor vier stemmen op muziek. Volgens Ambros is de eerste Duitsch-Protestantsche Passie een volgens Matthaeus, welke in een reeds 1559 geschreven Codex uit de stadsschool te Meissen in de Weener hofbibliotheek is gekomen. In druk verscheen 1570 een Passie van Clemens Stephani; drie jaar later werd er een afgedrukt in Keuchenthal's *Gesangbuch*, 1587 verscheen er een in het gezangboek van Selneccer. Van Melchior Vulpius verscheen er een 1613, van Thomas Mancinus 1620 en van Christoph Schulz 1653. Van veel meer belang echter dan al deze werken zijn de vier Passie's van Heinrich Schütz. Slechts één daarvan, die volgens Marcus, is in den ouden koraaltoon gehouden; in de overigen maakt Schütz dikwijls gebruik van den aria-vorm. De koren zijn vol dramatisch leven, en de uitdrukking der woorden is veelal treffend. Een instrumentale begeleiding van deze Passie's is niet gevonden; C. Riedel te Leipzig heeft er later een orgelbegeleiding bij gemaakt. De op Schütz volgende componisten hehielden het ariose recitatief, gebruikten allen instrumentale begeleiding en voerden de geestelijke aria in. In het werk van Johann Sebastiani, getiteld: *Das Leyden und Sterben unseres Herrn und Heylandes Jesu Christi, in eine recitirende Harmonie von fünf singenden und sechs spielenden Stimmen, nebst dem Basso continuo gesetzt* (1672), komen voor het eerst vierstemmige, als aria's behandelde kerkliederen voor. Van dit tijdstip af verwijderden de componisten zich meer en meer van den vorm der oude Passie-muziek en componeerden ook de recitatieven op nieuwe wijze. Reinhold Keiser schreef 1704 zijn Passieoratorium *Der blutige und Sterbende Jesus* geheel in den Italiaanschen operastijl van dien tijd. In denzelfden stijl gehouden zijn de Passie's van Telemann,

Mattheson en Händel. Geheel anders, ernstiger, waardiger, verhevener, zijn de Passie's van Bach, die ook op dit gebied door geen componist overtroffen is. Men zegt, dat hij er vijf geschreven heeft; slechts drie zijn bekend geworden, en wel de Matthaeus-, Joannes- en Lucas-Passie. Eerstgenoemd werk is zijn meesterstuk.

Van de componisten na Bach hebben Emanuel Bach, Graun (*Der Tod Jesu*), Doles, Homilius e. a. Passie-muziek geschreven. Geen hunner heeft echter den grooten Leipziger cantor overtroffen of geëvenaard. (Vergelijk het artikel ORATORIUM.)

Passionato of **Con passione,** Ital., hartstochtelijk.

Pasta (Giuditta), zangeres, geb. 1798 te Como, ontving haar opleiding aan het conservatorium te Milaan. Nadat zij op eenige kleine Italiaansche tooneelen gezongen had, zonder groot succes te behalen, studeerde zij nog korten tijd onder leiding van Scappa en trad toen 1819 te Venetië op, waar zij grooten bijval vond. Van dien tijd af werd zij meer en meer beroemd. Te Verona bracht zij 1822 het publiek in verrukking, te Parijs vierde zij een jaar later groote triomfen, en ook te Londen en in andere voorname steden van Europa werd haar stem, die een omvang had van *a* tot *d*3, algemeen bewonderd. In het jaar 1835 trok zij zich uit het openbare leven terug, liet zich later nog een paar maal — 1840 te Petersburg en 1850 te Londen — hooren, zonder evenwel zooveel bijval als vroeger te vinden, en stierf 1 April 1865 op haar villa aan het meer van Como.

Pasticcio, Ital., letterlijk: pastei. Onder dezen naam verstond men in vroeger eeuwen een soort van lyrisch drama, samengesteld uit aria's, duetten en andere stukken uit verschillende opera's, of van verschillende componisten. Een dergelijk pasticcio was o. a. de opera *Muzio Scevola* (1721), van welk werk Attilio Ariosti het eerste bedrijf, Buononcini het tweede en Händel het derde bedrijf componeerden. Laatstgenoemde toondichter bracht 1738 een pasticcio, getiteld: *Alessandro Severo*, ten tooneele, dat hij geheel uit vroeger door hem gecomponeerde aria's had samengesteld. Gluck vervaardigde 1746 een soortgelijk werk, getiteld: *Piramo e Tisbe*, voor het King's Theatre te Londen, doch moest bij de uitvoering er van ondervinden, dat dezelfde melodieën, die in zijn vroegere opera's, waaruit hij ze genomen had, groot succes hadden behaald, thans, bijeengebracht en bij een nieuwen tekst gevoegd, in het geheel niet voldeden. Die ondervinding bracht hem tot nadenken over het verband van tekst en muziek, van dichtkunst en drama, en van lieverlede vormden zich bij hem de nieuwe theorieën, die hij in zijn latere werken in praktijk heeft gebracht. Het groote succes dier werken bracht aan de Duitsche en Italiaansche concertopera en aan het pasticcio den genadeslag toe.

Pastorale, Ital., herdersspel, een gedicht, muziekstuk, of dans, waarin het landleven verheerlijkt wordt. De pastorale was vooral in Italië in het tijdperk der Renaissance in zwang, waar vele stukken van die soort op het tooneel vertoond werden. Later werd de pastorale ook in Frankrijk, Spanje en Duitschland bekend, en voornamelijk in eerstgenoemd land verkreeg zij groote beteekenis. In het jaar 1659 werd te Issy *La Pastorale en Musique*, tekst van den abbé Perrin, muziek van Cambert vertoond, welk stuk een zoo gunstig onthaal bij het publiek vond, dat dezelfde schrijvers een ander werk van die soort, *Pomone*, vervaardigden, dat 1671 vertoond werd en een even groot succes behaalde, als het vorige. Deze twee pastorales worden beschouwd als de oudste Fransche opera's. Lully's pastorale *Acis et Galathée* behoort, evenals Händel's compositie van dat onderwerp, tot de beste stukken van het genre.

De benaming pastorale wordt ook gegeven aan een instrumentaal muziekstuk van een herderlijk karakter, d. w. z. een muziekstuk, waarin nabootsingen van den klank der herdersfluit en van geluiden, die aan het landleven herinneren, voorkomen. Instrumentale pastorales vindt men in Händel's *Messias*, in het *Weihnachtsoratorium* van Bach, in het oratorium *Christus* van Liszt en in vele andere werken. Het heerlijkst instrumentaalwerk van landelijken aard is Beethoven's zesde symphonie, die dan ook als *symphonie pastorale* wereldberoemd is geworden. Een navolging van de tweede afdeeling dezer symphonie heeft Berlioz gegeven in het »Scène aux champs" betiteld gedeelte zijner *Symphonie fantastique*. Ook in het symphonisch gedicht *Les Préludes*, van Liszt, komt een gedeelte voor (*A* $\frac{6}{8}$), waarin de herinnering van het landleven op zeer gelukkige wijze is wedergegeven.

Pastou (Étienne Jean Baptiste), geb. 26 Mei 1784 te Vigan, was van 1836 tot aan zijn dood, 8 Oct. 1851, leeraar in de harmonie aan het conservatoire te Parijs en gaf o. a. een leerboek der harmonie in het licht, getiteld: *École de la lyre harmonique*, dat zeven uitgaven beleefde.

Patentflügel, Hoogd., z. VLEUGEL.

Patetico, Ital.; PATHÉTIQUE, Fr.; aandoenlijk, zielroerend.

Patey-Whycoth (Janet Monach), zangeres, geb. 1 Mei 1842 te Londen, liet zich reeds op jeugdigen leeftijd te Birmingham in het openbaar hooren, studeerde onder leiding van John Wass, Sims Reeves en Pinsuti, trad 1866 in het huwelijk met John George Patey, een verdienstelijken Engelschen zanger, en vond als altzangeres zoo grooten bijval, dat Michael Costa haar 1870 in plaats van mevr. Sainton-Dolby, die zich uit het kunstleven had teruggetrokken, voor de Sacred Harmonic Society engageerde. Zoowel in Engeland, als in Amerika, waarheen zij zich 1871

in gezelschap van haar echtgenoot en van eenige zangers begaf, behaalde zij groot succes; evenzoo te Parijs, waar zij 1875 op een concert van Lamoureux de altsolo 's in Händel's *Messias* zong.

Patino (Carlos), Spaansch geestelijke en componist, was van 1660 tot aan zijn dood, 1683, kerkkapelmeester te Madrid. Manuscripten zijner werken bevinden zich in verschillende bibliotheken van Spanje. De partituur eener achtstemmige Mis van hem is opgenomen in de verzameling *Lira sacro-hispano* (deel I, serie II) van Eslava.

Patola, een bij de Birmanen gebruikelijk snaarinstrument, dat den vorm eener hagedis heeft en met drie snaren, één koperen en twee zijden, bespannen is.

Paton-Wood, z. Wood.

Patta (Pater Serafino), monnik van Montecassino en organist aan de St. Pieters-kerk te Milaan, leefde in de tweede helft der 16e eeuw. *Sacrae cantiones* van hem zijn in genoemde stad in druk verschenen.

Patte à régler, Fr. z. Rastraal.

Patti (Adelina, eigenlijk Adela Juaña Maria), zangeres, geb. 19 Febr. 1843 te Madrid, was de jongste dochter van Salvatore Patti, een Italiaanschen zanger, en van een Spaansche moeder, die vóór haar huwelijk met Patti als zangeres onder den naam van signora Barili gunstig bekend was. Op jeugdigen leeftijd ging zij met haar ouders naar Amerika, waar zij onderricht in den zang ontving van Maurice Strakosch. Reeds bij haar eerste optreden te Nieuw-York (1859), waar zij de titelrol in *Lucia di Lammermoor* vervulde, behaalde zij een zeer groot succes. Twee jaar later zong zij in de Italiaansche Opera te Londen, en van dat oogenblik af werd zij beroemd. Zij maakte kunstreizen door bijna alle landen van Europa en vond overal een onthaal, zooals slechts aan de grootste harer voorgangsters was ten deel gevallen. Haar stem, die zich in de hoogte tot driemaal gestreept *f* uitstrekt, is buitengewoon buigzaam en daarom bijzonder geschikt voor het uitvoeren van trillers en loopen van allerlei aard. Het is dan ook voornamelijk als coloratuur-zangeres, dat zij wereldberoemd is geworden. Van 1861 tot heden zong zij elk jaar in het Covent Garden-theater te Londen. In het jaar 1868 trad zij in den echt met den markies de Caux, welk huwelijk echter later weder ontbonden werd.

Patti (Carlotta), zangeres, zuster van de vorige, geb. 1840 te Florence, studeerde eerst klavier onder leiding van Herz, doch legde zich later op den zang toe en trad 1861 te Nieuw-York voor het eerst in de Italiaansche Opera op. Wegens mankheid was zij niet geschikt voor het tooneel en bepaalde zich daarom tot het zingen op concerten, zonder nochtans ooit zooveel succes te kunnen behalen als haar zuster Adelina. In het jaar

1873 trad zij in het huwelijk met den violoncellist Ernst de Munck.

Pauer (Ernst), klavierspeler, geb. 21 Dec. 1826 te Weenen, ontving onderricht van Theodor Dirzka en van Mozart's zoon, Wolfgang Amadeus; contrapunt studeerde hij onder leiding van Sechter en zette 1845 zijn compositie-studiën bij Franz Lachner te Munchen voort. In het jaar 1847 vestigde hij zich als muziekonderwijzer te Mainz en componeerde daar ter stede o. a. twee opera's: *Don Riego* (1849) en *Die rothe Maske* (1850), welke zoowel te Mainz als te Mannheim vertoond werden. In het voorjaar van 1851 begaf hij zich naar Londen, waar hij zich op eenige concerten der Philharmonic Society liet hooren, en wel met zoo gunstig gevolg, dat hij besloot, zich in die stad als leeraar in het klavierspel te vestigen. Hij gaf er historische concerten, hield voorlezingen over muziek en deed veel tot bevordering van den smaak voor klassieke muziek. In de jaren 1862—1866 maakte hij kunstreizen door Duitschland en Nederland en verkreeg in laatstgenoemd jaar den titel van hofpianist van den keizer van Oostenrijk. Toen omstreeks 1871 Cipriani Potter als leeraar aan de Royal Academy of Music zijn ontslag nam, volgde Pauer hem op en bekleedde die betrekking gedurende vijf jaar; vervolgens werd hij leeraar aan de National Training School for Music te Kensington Gore, 1878 lid van den Board for Musical Studies aan de hoogeschool te Cambridge en een jaar later examinator.

Van zijn vele klavierstukken is *La cascade* het meest bekend; beroemder echter is hij geworden door zijn uitgave der verzamelingen *Alte Klavier-Musik* (Leipzig, Senff), *Alte Meister* (Leipzig, Breitkopf & Härtel) en *Old English Composers for the Virginal and Harpsichord* (Londen, Augener); bij laatstgenoemden uitgever verscheen ook een door hem bewerkte goedkoope uitgave der werken van beroemde componisten, waarvan reeds meer dan dertig deelen het licht hebben gezien.

Pauke (Middelhoogd.: PÛKE; uit het Arab. BUK; Fr.: TIMBALES; Ital.: TIMPANO;) keteltrom, een instrument van hout of van koper en soms van zilver, dat naar een van onderen rond toeloopenden ketel gelijkt, met een kalfs- of ezelsvel bespannen is en met stokken, die van kleine bollen voorzien zijn, geslagen wordt. Boven aan den rand van het instrument is een ijzeren hoepel met 8 à 10 gaten bevestigd, en over dezen hoepel wordt het paukenvel gespannen. Rondom den ketel zijn evenveel van schroeven voorziene metalen armen aangebracht, als er gaten in den hoepel zijn. Deze armen worden door de gaten gestoken, en wanneer men met behulp van een sleutel de schroeven omdraait, wordt de spanning van het vel vermeerderd of verminderd, de toon verhoogd of verlaagd. Het vel moet op alle punten even strak gespannen zijn, derhalve moeten bij verandering der stemming

alle schroeven evenveel aan- of afgeschroefd worden. Dit zeer lastige mechanisme had ten gevolge, dat het omstemmen der pauken in een muziekstuk met zeer groote moeilijkheden gepaard ging, en daar het aantal pauken in een orkest zich tot twee bepaalde, van welke de een in den regel in de tonica, de ander in de dominant gestemd was, bleef het gebruik, dat men van de pauken kon maken, zeer beperkt, vooral dan, wanneer in het muziekstuk uitwijkingen naar vreemde tonen voorkwamen. Om dit gebrek te verhelpen, waren sommige musici en instrumentenmakers er op bedacht, een mechaniek tot gemakkelijker omstemmen der pauken uit te vinden. Onder de eersten, die zich te dien opzichte verdienstelijk gemaakt hebben, behoort Johann Christian Niclas Stumpff (z. dezen). In een verslag der zitting van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van 26 Nov. 1822 leest men aangaande diens uitvinding het volgende:

„Als zoodanig berigtte ons de heer J. C. N. Stumpff alhier, bij Missive van 19 Januari des vorigen jaars, eene werktuigelijke verbetering te hebben uitgevonden aan de Pauken of Keteltrommen, om dezelve gemakkelijker en zuiverder te doen stemmen, en verzocht deze zijne uitvinding aan het onderzoek der Klasse te mogen aanbieden, om, in geval van goedkeuring, daarvan een bewijs te ontvangen, en alsdan zijne poging tot het verkrijgen van octrooi of eene gratificatie van wege het Gouvernement te ondersteunen.

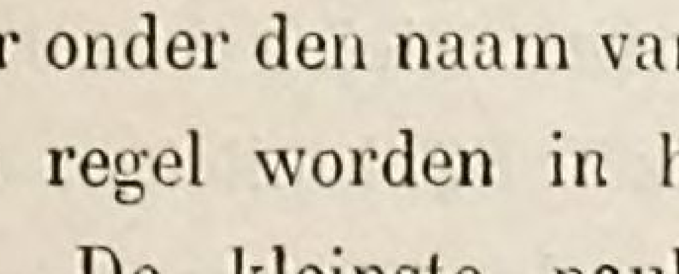
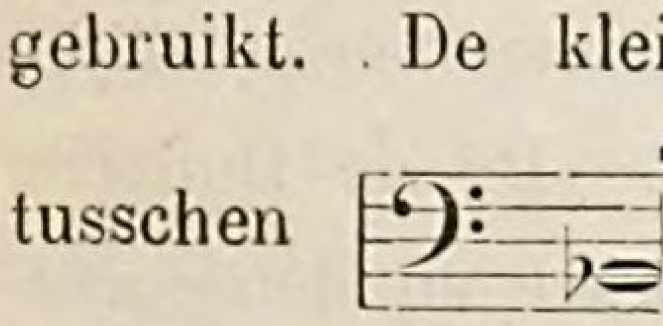
De stemming der pauken geschiedde tot dusverre door 12 of 14 schroeven, die door een sleutel worden omgedraaid, ten einde, door het meer of minder spannen van het vel, de toon hooger of lager te doen worden. Dit vereischt veel tijd, en het is bijna niet mogelijk, het spoedig en juist te doen. In Weenen heeft men daarom voor eenigen tijd getracht dit te verhelpen, doch schijnt er niet in geslaagd te zijn; immers men heeft er sedert niets van vernomen.

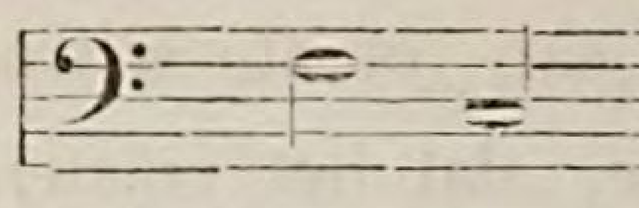
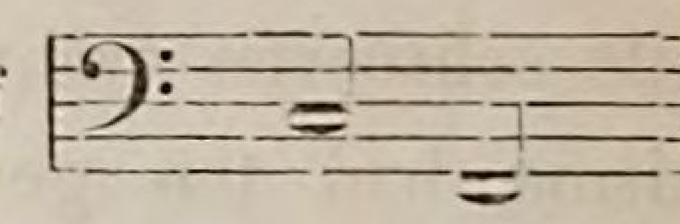
Het middel, door den heer Stumpff uitgedacht, beveelt zich door gemak en eenvoudigheid tevens aan. De Pauken, op een soort van schraag of stelling staande, worden door een eenvoudig mechanismus, zonder den toon te hinderen, eenige malen op een spil rondgedraaid, links of rechts, naarmate de toon hooger of lager moet zijn, waardoor de stemming zeer schielijk en tevens zeer juist geschiedt, daar alle schroeven tegelijk en even sterk worden aangetrokken of losgelaten, zoodat in twee of drie maten van een Allegro, alles in orde is, zonder het minste gedruis.

De Klasse gaf het gevraagde getuigenis van goedkeuring. Daar Stumpff echter geen instrumentenmaker en het gebruik dier instrumenten niet menigvuldig was, was het moeilijker zijn tweede verzoek toe te staan, en zou hij van een octrooi weinig nut gehad hebben.

Den heer Stumpff werd van wege den koning een gratificatie van *f* 300 toegestaan."

Of Stumpff, dan wel een ander, deze nieuwe mechaniek het eerst in praktijk heeft gebracht, is niet bekend. De op deze wijze ingerichte pauken zijn echter onder den naam van machinepauken algemeen in gebruik gekomen.

In den regel worden in het orkest twee pauken van verschillenden omvang gebruikt. De kleinste pauke, die gestemd kan worden in een der tonen tusschen staat links, de groote, die den toonomvang heeft, rechts van den paukenslager. Gewoonlijk zijn zij

in tonica en dominant gestemd, b.v. of

soms ook in andere intervallen, o. a. in octaven, zooals in het scherzo van Beethoven's negende symphonie, of in verminderde quinten, zooals in de inleiding van het tweede bedrijf van *Fidelio.* Vroeger, toen de pauken uitsluitend in tonica en dominant gestemd waren, noteerden de componisten de voor dit instrument bestemde tonen, evenals die voor hoorns en trompetten, in *C* en gaven aan het begin der partituur de stemming aan, b.v. Timpani in *D*, *A*, Timpani in *f*, *F*, enz. Later, toen men aan de pauken ook andere tonen begon toe te vertrouwen, en toen de paukenist in den loop van een muziekstuk herhaaldelijk de pauken moest omstemmen, vond men het beter, de werkelijke tonen, die zij moesten aangeven, te noteeren. Het omstemmen der pauken heet in de partituren *mutare.* Moeten b.v. de pauken van *C G* omgestemd worden in *F Bes,* dan leest men: »Muta in *F Bes*" (in Duitschland *B*), of wel, duidelijkheidshalve: »Muta *C* in *F*, *G* in *Bes.*"

Sommige componisten laten beide paukentonen te zamen klinken, zoo o. a. Beethoven in het Adagio der negende symphonie, Berlioz in vele zijner werken, Liszt in *Die Ideale.* Berlioz gebruikt niet zelden twee paar, in het *Tuba Mirum* van zijn Requiem zelfs acht paar pauken.

De pauken worden door middel van kloppers, wier koppen met doek, leder of vilt omwonden zijn, in trilling gebracht; voor sommige effekten gebruikt men ook wel kloppers, die niet omwonden zijn. Wordt een zeer doffe paukentoon vereischt, dan bedekt men de pauken met een doek, hetgeen in de partituur wordt aangeduid door de woorden *timpani coperti.*

De paukentonen kunnen elkander zoo snel mogelijk afwisselen; alle rythmische figuren en alle nuances zijn op dit instrument uit te voeren. Het grootste paukeneffekt is de zeer snelle toonherhaling, roffel of triller genaamd, die vooral in een *crescendo* grooten glans aan het orkest verleent.

De pauke is een instrument van zeer ouden oorsprong. Het was reeds bij de oude Egyptenaren, Perzen en Hebreeërs bekend. Tijdens de kruistochten schijnt het in het Westen bekend te zijn geworden. Wanneer het instrument zijn tegenwoordige gedaante heeft verkregen, is niet met zekerheid te zeggen. In de middeneeuwen waren de pauken, steeds in vereeniging van trompetten, bij tournooien en andere plechtigheden in gebruik. Bij bruiloften en dergelijke feesten mochten zij slechts dan aangewend worden, wanneer er adellijke personen, of althans doctoren of magisters aanwezig waren. Bij de Duitsche kavalerie kwamen zij in de 16e eeuw in gebruik en verkregen den naam van Heerpauken. Had een regiment zich bijzonder verdienstelijk gemaakt, dan verkreeg het zilveren pauken. Trompetters en paukenisten vormden in

vroeger eeuwen een afzonderlijk gilde, waarvan men lid kon worden, nadat men eerst eenige leerjaren had doorgemaakt. Een der beroemdste paukenisten was J. F. Bischof, geb. 1748, die concerten gaf op 17 pauken. In hoe hoog aanzien pauke en trompet in vroeger tijden stonden, kan men lezen in Johann Ernst Altenburg's *Versuch einer Anleitung zur heroischen Trompeter- und Paukerkunst, historisch, theoret. u. prakt.* (2 deelen, Halle, 1795).

Paul (Oscar), leeraar in de muziekgeschiedenis aan de hoogeschool en aan het conservatorium te Leipzig, geb. 8 April 1836, heeft de volgende werken geschreven: *Die Harmonik der Griechen* (1866), *Uebersetzung und Interpretation des Boetius* (1872), *Die Geschichte des Claviers* (1869) en *Handlexikon der Tonkunst* (1871—73). De muziektijdschriften *Tonhalle* en *Musikalisches Wochenblatt* zijn door hem opgericht en korten tijd geredigeerd.

Paulo d'Arezzo, z. ARETINUS.

Paumann (Conrad), componist en organist, blind geb. 1410 te Neurenberg, behoorde tot de beste Duitsche toonkunstenaars van zijn tijd. Hans Rosenblüth noemde hem 1447 in een gedicht den »Meister ob allen Meistern." In Italië werd hij tot den adelstand verheven. Later beriep hertog Albert III hem naar zijn hof te Munchen, waar hij 24 Januari 1473 stierf. Zijn voornaamste overgebleven werk is een verzameling orgelstukken, getiteld: *Ars organisandi.*

Pauwels (Jan Engelbert), violist en componist, geb. 26 Nov. 1768 te Brussel, waar zijn vader zanger was, ontving onderricht van Witzthumb en van v. Malder, ging 1788 naar Parijs en werd aldaar violist aan de Opéra Italien; later bekleedde hij de betrekking van kapelmeester te Straatsburg en keerde 1791 naar Brussel terug, waar hij als violist en orkestdirecteur veel tot bevordering der toonkunst deed. Hij stierf daar ter stede 3 Juni 1804. Onder zijn compositiën bevinden zich drie komische opera's, een vioolconcert, trio's, quartetten en zangstukken.

Pauze, Ned.; PAUSE, Hoogd., Fr., Eng.; PAUSA, Ital., Lat.; rust, rustteeken (z. dit).

Pauzeeren, Ned.; PAUSIREN, Hoogd; rusten, wachten, zwijgen, verpoozen.

Pavane, een oude deftige dans, die vooral in de 16e en 17e eeuw zeer in gebruik was. Uit den naam, die, volgens sommigen, van het Italiaansche *Padovana* afkomstig is, zou blijken, dat deze dans, hoewel vooral in Spanje zeer populair, van Italiaanschen oorsprong is. Volgens anderen komt de naam van het Latijnsche *pavo*, pauw, omdat, zooals Walther in zijn Lexicon zegt, »die Tänzer mit sonderbaren Tritten und Setzen der Füsse einer vor den andern ein Rad machen, beinahe wie die Pfauen, wenn sie sich brüsten." — Evenals alle oude dansen, werd ook de Pavane oorspron-

kelijk zoowel gezongen, als gedanst; Tabourot geeft in zijn *Orchésographie* een voorbeeld van een vierstemmige gezongen Pavane: »*Belle qui tient ma vie captive.*" In de instrumentale werken der 16e en 17e eeuw komen verschillende proeven van Pavanes voor. Na elke Pavane kwam gewoonlijk een Gagliarda (z. dit).

Pavesi (Stefano), componist, geb. 5 Febr. 1778 te Crema, ontving zijn opleiding aan het conservatorio della pietà dè Turchini. Bij de revolutie van 1799 werd hij door de Calabriërs gevangen genomen, ontkwam eindelijk naar Marseille en begaf zich van daar naar Dyon, waar hij bij een militair muziekcorps in dienst kwam. Later ging hij naar Venetië, waar 1803 zijn opera *L' avertimento ai Gelosi* vertoond werd Tot 1826 componeerde hij niet minder dan 43 opera 's, die allen in Italië ten gehoore werden gebracht. Hij werd 1818 kapelmeester in zijn geboortestad Crema en stierf aldaar 28 Juli 1850.

Pavillon, Fr., de trechtervormige beker van een koperen blaasinstrument.

Pavillon Chinois, Fr., z. HALVE MAAN.

Pavone (Pietro), componist, geb. te Udine in het begin der 18e eeuw. Te Bologna verschenen 1770 van hem: vier Missen in den stijl van Palestrina en een *Salve Regina* voor 4 stemmen.

Paxton (Stephen), Engelsch componist, gest. 1787, componeerde *Glees*, *Catches* en *Songs*. — Zijn broeder William, gest. 1780, was violoncellist. Hij werd door de Catch Club te Londen bekroond voor twee canon's.

Payen (Jean), Fransch toonkunstenaar, leefde omstreeks het midden der 16e eeuw in Italië. Men kent van hem: *Il primo libro de Madrigali a 2 voci, ove si contengono le Vergini* (Venetië, Gardano, 1572).

Payen (Nicolas), geestelijke en componist, geb. te Soigniers in België omstreeks 1512. Hij was koorknaap in zijn geboortestad, later te Madrid, volgde 1556 Crequillon op als kapelmeester en verkreeg 1558 te Turnhout het Decanaat, doch stierf reeds 1559. Zijn compositiën zijn opgenomen in verzamelwerken, wier titels Fétis opgeeft in zijn *Biogr. et Bibl. univ.* — Hij behoorde tot de voortreffelijke contrapuntisten.

Payer (Hieronymus), componist, violist en orkestdirecteur, geb. 15 Febr. 1787 te Meiding, een dorp bij Weenen, werd 1816 muziekdirecteur aan het theater an der Wien, maakte 1818 een reis door Duitschland begaf zich vervolgens naar Amsterdam, waar hij tot 1825 kapelmeester aan de opera was, en ging 1826 naar Parijs, waar hij concerten gaf en zich o. a. op de physharmonica liet hooren. Later werd hij weder orkestdirecteur te Weenen. Hij stierf 1845 te Wiedburg bij Weenen. Onder zijn compositiën bevinden zich vijf opera 's, die hij voor Amsterdam, Parijs en Weenen heeft geschreven.

Peace (Albert Lister), organist, geb. te Huddersfield omstreeks 1845, is sedert 1866 organist aan de kathedraal te Glasgow en sedert 1875 doctor in de muziek.

Pecci (Desiderio), bijgenaamd Ghiribizzoso, Italiaansch componist uit de 17e eeuw. Men kent van hem de verzameling *Le Musiche sopra l' Adone* (Venetië, 1619).

Pecco (Tomaso), Italiaansch componist uit de 17e eeuw. Men kent van hem: *Madrigali a cinque voci* (Venetië, 1612).

Pechatschek of **Pechaczec** (Franz), geb. 1763 te Wildenschwert in Boheme, werd 1790 orkestdirecteur aan een schouwburg te Weenen, welke betrekking hij 15 jaren bekleedde. Hij componeerde 30 balletten en vele dansen, welke laatsten vooral te Weenen veel opgang maakten. — Zijn zoon Franz, geb. 1795 te Weenen, was violist en liet zich reeds op jeugdigen leeftijd ten hove hooren. Hij werd concertmeester te Karlsruhe en stierf aldaar 15 Sept. 1840.

Pedaal, Ned.; PEDAL, Hoogd., Eng.; PÉDALE, Fr.; PEDALE, Lat., Ital.; voetwerk, voetklavier. — Verschillende instrumenten zijn van pedalen voorzien, en wel het orgel, de pianoforte en de harp. Bij het orgel is het pedaal een klavier, op hetwelk de toetsen der bastonen door middel van zekere werktuigen met de voeten nedergedrukt kunnen worden. De pedaaltoetsen zijn in den regel van eikenhout — hier te lande vindt men er ook met koper overtrokken — en onderscheiden zich van de manuaaltoetsen, doordien zij veel grooter zijn. Het regeerwerk van het pedaal is meer een drukwerk dan een trekwerk te noemen, want in plaats dat er, als bij het manuaal, stiften op de toetsen staan, die met de abstracten verbonden zijn, bevindt zich hier onder elke clavis een steker, een dun houten staafje, aan beide einden van een stift voorzien, van welke de bovenste door den toets, de onderste door den eersten arm der onder hem liggende wel gaat; de clavis drukt nu den steker, de laatste weder de wel nederwaarts, en de tweede arm van de wel trekt nu de aan hem hangende abstract tot zich. Het overige is ingericht naar de ligging der windlade. Ligt de windlade recht voor de pedaalclaviatuur, dan moet de abstract natuurlijk eerst recht vooruit en dan opwaarts gaan, waartoe een afzonderlijke inrichting noodig is. Heeft de orgelspeler het orgel achter zich, zooals bij de rugpositieven, dan moet het regeerwerk anders gesteld worden; het loopt dan onder het pedaalklavier door in het werk, en het mechanismus werkt in dit geval in een tegenovergestelde richting, doch bestaat dan eveneens uit abstracten, wellen en stekers.

De pedalen aan de pianoforte dienen tot verandering van de demping en dientengevolge tot wijziging der toonkleur. In vroeger tijden had men klavieren met zeven tot acht pedalen; de tegenwoordige pianoforte heeft er slechs

twee, een tot opheffing van de dempers, die forte-pedaal (Fr.. Grande Pédale, Eng.: Open pedal) genoemd wordt; het andere tot demping van den toon, welke demping door verschuiving der klaviatuur (Hoogd.: Verschiebung, Ital.: una corda) verkregen wordt, ten gevolge waarvan de hamers slechts één, of bij driesnarige instrumenten ook twee snaren aanslaan. Het opheffen van de demping wordt aangeduid door de woorden tre corde. Het gebruik van het groote pedaal wordt gewoonlijk aangeduid door de lettergreep Ped., het opheffen daarvan door het teeken ⊕ (z. PIANOFORTE). Bij de harp dient het pedaal om de snaren een halven toon te verhoogen (z. HARP).

Pedaalkoppel z. KOPPEL.

Pedaalpauke, een door den paukenist van het San Carlo-theater te Napels uitgevonden mechanismus, met behulp waarvan men op twee pauken 22 verschillende, op elkander volgende tonen kan voortbrengen.

Pedal Point, Eng., orgelpunt; z. dit.

Peerson, **Pearson** of **Pierson** (Martin), Engelsch toonkunstenaar, werd omstreeks 1604 »master of the children of St. Paul's" en 1613 baccalaureus in de muziek. Men kent van hem *Private Musicke, or the First Booke of Ayres and Dialogues* (1620) en *Mottects or Grave Chamber Musique* — (1630). Hij stierf 1650.

Peierl (Johann Nepomuk), zanger, geb. 9 Dec. 1761 te Altdorf in Beieren, gest. 1800, muntte vooral in de opera's van Mozart uit. Zijn dochter Antonia, geb. 2 Febr. 1789, was een begaafde zangeres.

Peleties, omstreeks 1498 zanger en aanvoerder der speellieden ten hove van Anna van Bretagne, gemalin van Karel VIII. De volgende compositiën van hem of van een gelijknamigen componist zijn bekend: *Canzoni francesi a due voci* (Venetië, 1537), *Selectissimae nec non familiarissimae cantiones ultro centum* (Augsburg, 1540), *Bicinia gallica, latina et germanica, et quedam fugae* (Wittenberg, 1545) en een bundel vierstemmige gezangen (Parijs, 1543).

Peli (Francesco), leeraar in den zang, geb. in een der laatste jaren van de 17e eeuw. Uit zijn school kwamen in de jaren 1715-53 vele uitstekende zangers te voorschijn. Te Munchen, waar hij eenigen tijd kamervirtuoos was, werd 1737 een opera van hem vertoond.

Pellaert (Auguste Philippe, Baron **de**), componist, geb. 12 Maart 1792 te Brugge, trad in militairen dienst, doch wijdde zich tevens ijverig aan de beoefening der muziek. Hij werd 1832 door den koning van België tot bestuurslid van het conservatorium te Brussel benoemd. Onder zijn compositiën bevinden zich 11 opera's, wier titels bij Fétis (*Biogr. et Bibliogr. Univ.*) voorkomen.

Pellegrini (Angelo), componist, geb. omstreeks 1805 te Como, heeft eenige opera's geschreven.

Pellegrini-Celloni (Anna Maria), zangeres, leefde te Rome in het begin dezer eeuw. Men kent van haar een zangmethode (Rome, 1817) en een *Metodo breve e facile per conoscere il piantato della musica etc.* (Rome, 1823). Zij stierf 13 Juli 1835.

Pellegrini (Felice), baszanger, geb. 1774 te Turijn, liet zich in verschillende steden van Italië en ook te Londen met succes hooren. Paer schreef voor hem de rol van den »vader" in *Agnese*. Hij stierf 1832.

Pellegrini (Giulio), kamerzanger van den koning van Beieren en eerste bassist aan de Opera te Munchen, geb. 1 Jan 1806 te Milaan, gest. 12 Juli 1858 te Munchen.

Pellegrini (Vincenzo), kerkcomponist, leefde te Pesaro in de laatste helft der 16e en het begin der 17e eeuw. Hij stierf 1636 als kapelmeester aan den Dom te Milaan. Missen en motetten van hem zijn te Venetië gedrukt.

Penalosa (Francesco), een der oudst bekende Spaansche componisten, was 1470 kapelmeester van Ferdinand den Katholieke, koning van Castilië. In de archieven van Toledo zijn motetten van hem te vinden; zes daarvan zijn opgenomen in de verzameling *Lira sacro-hispana* van Eslava.

Penet (Hilaire), tijdgenoot van Jean Mouton en Antoine Fevin, geb. 1485. In verschillende verzamelingen uit de eerste helft der 16e eeuw komen motetten van hem voor.

Penna (Lorenzo), organist, componist en kapelmeester te Parma, geb. 1613 te Bologna, gest. 20 Oct. 1693, gaf o. a. twaalf Missen in het licht. Een volledige lijst zijner compositiën vindt men bij Fétis.

Pentachord, vijfsnaar; ook de verdeeling der Grieksche toonladder in reeksen van vijf tonen.

Pentecontachordon, Gr., een omstreeks 1600 door den Napolitaan Fabio Colonna uitgevonden klavier; voor elken toon waren vier snaren aanwezig, die dienden om de juistheid der harmonische verhoudingen te verkrijgen.

Pentenrieder (Franz Xaver), componist, geb. 6 Febr. 1813 te Kaufbeuren, was koninklijk kapelmeester, hoforganist en koordirecteur te Munchen, waar hij 17 Juli 1867 stierf. Onder zijn compositiën bevindt zich de opera *Die Nacht von Paluzzi*, die op alle groote tooneelen van Duitschland met succes vertoond werd.

Pepusch (Johann Christoph), geb. 1667 te Berlijn, ontving aldaar onderricht in de muziek, begaf zich op twintigjarigen leeftijd naar de Nederlanden, waar hij zijn eerste compositiën in het licht gaf, en ging omstreeks 1688 naar Londen, waar hij altist en 1700 ook klavierspeler in het orkest van het Drury Lane-theater werd. In het jaar 1713 werd hij tot doctor in de muziek en omstreeks denzelfden tijd tot kapelmeester van den hertog van Chandos benoemd. Zijn dramatische muziek, vooral zijn *Masques*,

maakten te Londen veel opgang, en op verzoek van Gay componeerde hij melodieën voor diens *Beggar's Opera*. In het jaar 1737 werd hij organist van het Charter House, welken post hij tot zijn dood, 20 Juli 1752, bekleedde. Hij behoorde tot de oprichters der *Academy of ancient Music*. Behalve zijn compositiën kent men van hem een *Treatise on Harmony*.

Per, Ital., voor, b. v. *per il violino*, voor de viool.

Perandi (Marco Giuseppe), componist van Romeinsche afkomst, kwam in een van de jaren tusschen 1651 en 1656 in de kapel van den keurvorst van Saksen en werd 1663 directeur dier kapel. Hij schreef vele concerten, kerkmuziek en opera's en behoorde tot de beste componisten van zijn tijd.

Percussion (instruments à), Fr., slaginstrumenten; z. dit.

Perdendo en **Perdendosi**, Ital., wegstervend (van den toon).

Perego (Camillo), geestelijke en componist, geb. te Milaan in de eerste helft der 16e eeuw, was gedurende dertig jaren leeraar der koorknapen aan eenige kerken in zijn geboortestad. Behalve vierstemmige Madrigalen kent men van hem een werk, dat na zijn dood onder den titel: *La Regola del canto fermo ambrosiano* (Milaan, 1622) verscheen.

Perelli (Natale), componist, geb. 24 Dec. 1817 te Milaan, ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Milaan. Zijn opera 's *Galeotto Manfredi* en *Osti e non osti* werden met succes, de eerste te Pavia, de tweede te Genua vertoond. Hij begaf zich naar Amerika en stierf 1867 te Philadelphia.

Perelli (Edoardo), componist, geb. 20 Nov. 1842 te Milaan, heeft opera's, hymnes en kamermuziek gecomponeerd.

Perez (David), componist, geb. 1711 te Napels, ontving zijn opleiding aan het conservatorio Santa Maria di Loreto aldaar. Na voltooiing zijner studiën werd hij kapelmeester aan de kathedraal te Palermo; later, 1772, ging hij naar Lissabon, waar hij ook een kapelmeesterspost verkreeg, dien hij tot aan zijn dood, 1778, bekleedde. Zijn compositiën bestaan uit ongeveer twintig opera 's, die in Italië en in Portugal veel bijval vonden, en en eenige kerkmuziek.

Perfectum (scil. tempus), Lat., volmaakt; aldus noemde men in de mensurale muziek de driedeelige maat, in tegenstelling van de tweedeelige, die imperfectum (z. dit) heette.

Pergolesi of **Pergolese** (Giovanni Battista), componist, geb. 3 Jan. 1710 te Jesi in Ancona, ontving zijn muzikale opleiding aan het Conservatorio dei Poveri in Gesù Cristo te Napels, waar Domenico de Matteis hem onderricht in het vioolspel gaf. Hij nam bij Gaetano Greco en vervolgens bij diens opvolger, Francesco Durante, les in het contrapunt, en nadat laatstgenoemde naar Weenen was beroepen, voltooide hij zijn studiën onder leiding van Feo. In het jaar 1731 componeerde hij

zijn eerste groote werk, een gewijd drama, getiteld: *San Guglielmo d' Aquitania*, dat met tusschenvoeging van eenige *Intermezzi* in het klooster van San Agnese Maggiore vertoond werd. In hetzelfde jaar schreef hij de muziek voor twee opera 's *La Sallustia* en *Ricimero;* beide werken werden in den schouwburg San Bartolomeo vertoond, het eerste met veel, het tweede met weinig succes. Zijn intermezzo *Amor fa l' uomo cielo* had hetzelfde lot als *Ricimero*. Teleurgesteld over die slechte ontvangst, wendde Pergolesi zich voorloopig van de dramatische muziek af. Hij componeerde in de eerstvolgende jaren 30 trio 's voor twee violen en bas, die hij aan zijn beschermer, prins Stigliano Colonna, opdroeg; 24 dezer stukken verschenen te Londen en te Amsterdam in druk.

Toen Napels door een hevige aardbeving geteisterd werd en de regeering der stad het gevaar wilde bezweren door het houden eener godsdienstige plechtigheid in de kerk Santa Maria della Stella, werd P. belast met het componeeren der muziek voor die gelegenheid. Hij schreef toen een Mis voor dubbel koor en orkest, eenige psalmen en een *Magnificat*, welke stukken algemeene bewondering verwekten. Niet lang daarna componeerde hij nog een Mis, die ook de bewondering van zijn leermeester Feo wegdroeg. Zijn besluit om niet meer voor het tooneel te werken volvoerde hij niet; want nog in den winter van 1731 schreef hij zijn beroemd geworden intermezzo *La serva Padrona*. Dit werk, dat 1752 ook te Parijs werd vertoond, gaf daar ter stede aanleiding tot den strijd der »Lullistes et Bouffonistes" (z. INTERMEZZO). Met *La serva Padrona* werd P.'s naam wereldberoemd. In hetzelfde jaar verschenen van hem de opera's *Il Maestro di Musica* en *Il Geloso schermito*, 1732 *Lo Frate innamorato*, 1734 *Adriano in Siria*, *Livietta e Tracolo* en *La Contadina astuta*. In laatstgenoemd jaar werd hij ook tot kapelmeester aan de kerk Santa Maria di Loreto benoemd. Zijn volgende opera, *Il Flaminio* (1735), werd eerst jaren later gewaardeerd, en zijn *Olimpiade* werd te Rome uitgefloten. Ten tweeden male besloot de componist, het tooneel vaarwel te zeggen en alleen voor de kerk te componeeren. Hij vervaardigde nu een *Salve Regina* voor solo-zang met begeleiding van orgel en strijkquartet en begon ook zijn *Stabat Mater*, dat hem door de broederschap van San Luigi del Palazzo was opgedragen, te componeeren. Nauwelijks had hij de laatste hand aan dit werk gelegd, toen de dood hem wegrukte. Hij stierf 16 Maart 1736 te Pozzuoli, waarheen hij zich tot herstel zijner geschokte gezondheid had begeven. Het aantal zijner compositiën bedraagt 14 opera's en intermezzo's, 19 groote en kleine kerkmuziekstukken, de cantate *Orfeo*, vijf zangstukken voor sopraan, dertig trio's voor twee violen en bas, en andere kleine werken. Deze produktiviteit wekt te meer verbazing, daar P. slechts 26 jaar oud werd. Zijn beroemdste werken zijn het *Stabat Mater* en *La*

Serva Padrona. — Een levensbeschrijving van dezen componist is vervat in de *Lettera biografica intorno alla patrica ed alla vita di Giov. Batt. Pergolesi, celebre compositore di musica,* van den markies Villaroza (Napels, 1831).

Peri (Jacopo, bijgenaamd il Zazzerino, de kortharige), een der oudste opera-componisten, geb. in de laatste helft der 16e eeuw, was 1601 kapelmeester van den hertog van Ferrara en leefde nog in het jaar 1610. Zijn voornaamste werken zijn *Dafne* en *Euridice.* Zie aangaande zijn beteekenis in de geschiedenis der opera het artikel OPERA.

Perigourdine, een dans in $^3/_8$- of $^6/_8$- maat, afkomstig uit Perigord.

Perillo (Salvatore), opera-componist, geb. omstreeks 1731 te Napels, was een leerling van Durante. Hij heeft acht opera 's gecomponeerd.

Periode, volzin, bestaande uit vóór- en nazin. Niet elke twee onmiddellijk op elkaar volgende zinnen vormen een periode; zoo ontstaat b. v. uit de onveranderde herhaling van denzelfden zin een dubbelzin; alleen dan, wanneer men den zin bij de herhaling in dier voege wijzigt, dat hij tot den eersten een harmonische tegenstelling vormt, die aan beide zinnen de wederkeerige verhouding van vóór- en nazin geeft, ontstaat de periode. (Z. het artikel ZINBOUW.)

Perne (François Louis), muziekgeleerde, geb. 1772 te Parijs, ontving zijn opleiding in de muziek als koorknaap aan de kerk St. Jaques de la Boucherie. Als uitstekend contrapuntist was hij reeds in het begin der 19e eeuw bekend. In het jaar 1815 schreef hij zijn *Exposition de la séméiographie ou notation musicale des Grecs,* welke verhandeling den bijval der Fransche Akademie voor Schoone Kunsten vond. Tot leeraar in de harmonie aan het conservatoire te Parijs benoemd, schreef hij een *Cours d' harmonie et d' accompagnement* (1822). Hij stierf 22 Mei 1832. Zijn manuscripten, waaronder verhandelingen over de Grieksche muziek, over de kerkmuziek, over den toestand der muziek gedurende de 10e, 11e en 12e eeuw en hare ontwikkeling van de 13e tot de 19e eeuw, vermaakte hij aan het Institut de France.

Perotti (Giovanni Domenico), componist, geb. 1761 te Vercelli, waar hij kapelmeester werd, nadat hij onder leiding van Pater Martini te Bologna gestudeerd had. Twee opera 's van hem werden 1789 te Rome vertoond.

Perotti (Giovanni Agostino), broeder van den vorige, geb. 12 April 1769 te Vercelli, studeerde te Bologna bij Mattei. Hij was te Weenen en te Londen accompagnateur aan de Italiaansche Opera, vestigde zich later te Venetië en werd aldaar kapelmeester van St. Marcus. Behalve opera 's schreef hij een *Dissertazione sullo stato attuale della musica in Italia,* die door de Akademie voor Kunsten en Wetenschappen te Livorno bekroond en 1812 te Venetië gedrukt werd. — Hij stierf 28 Juni 1855.

Perrino (Marcello), geb. 1765 te Napels, werd aldaar 1806 directeur van het conservatorium. Behalve twee opera 's schreef hij: *Osservazioni sul canto* (Napels, 1810) en *Nouvelle méthode de chant, précédée d' une notice sur Palestrina et d' une notice sur la vie de Benedetto Marcello* (Parijs, 1839).

Persiani (Fanny), zangeres, geb. 4 Oct. 1812 te Rome. Haar familienaam was Tacchinardi, en haar vader was zelf een goed zanger. Op jeugdigen leeftijd ontving zij van hem onderricht in den zang, doch was aanvankelijk niet voor de kunstenaarsloopbaan bestemd. Eerst nadat zij 1830 met den componist Giuseppe Persiani (1804—1869) in het huwelijk was getreden, verscheen zij voor het eerst op het tooneel, en wel te Leghorn, waar zij een zangeres, die op zich liet wachten, verving en een zoo groot succes behaalde, dat het haar onmogelijk was, het kunstenaarsleven vaarwel te zeggen. Vervolgens liet zij zich te Milaan, Florence, Weenen, overal met den grootsten bijval, hooren en zong in de jaren 1838—48 afwisselend te Londen en te Parijs; in beide steden was zij een sieraad der Italiaansche Opera. In het jaar 1850 maakte zij een reis naar Nederland en vervolgens naar Rusland. Nadat zij in de voornaamste steden van Europa gezongen had, vestigde zij zich te Parijs en stierf 3 Mei 1867 te Neuilly-sur-Seine. Zij behoorde tot de beste zangeressen der Italiaansche school.

Persuis (Louis Luc Loiseau **de**), componist en orkestdirecteur, geb. 4 Juli 1769 te Metz, ontving onderricht in de muziek en in het vioolspel, vestigde zich te Avignon en ging van daar 1787 naar Parijs, waar hij zijn oratorium *Le Passage de la Mer Rouge* ten gehoore bracht. Hij werd violist in het orkest der Groote Opera, 1795 leeraar aan het conservatoire, 1804 koordirecteur aan de Opera, 1810 directeur der keizerlijke kapel, 1814 inspecteur der Groote Opera. Hij stierf 1819. Een lijst zijner compositiën — die thans geheel vergeten zijn — is te vinden bij Fétis (*Biogr. et Bibliogr. Univ.*).

Perti (Giacomo Antonio), componist, geb. 6 Juni 1661 te Bologna, was kapelmeester van den hertog van Toskane, later van keizer Leopold en eindelijk kerkkapelmeester in zijn geboortestad, waar hij 10 April 1756 stierf. Zijn compositiën bestaan in 16 opera's en veel kerkmuziek. Leerlingen van hem waren: Aldrovandini, Laurenti, Torelli, Pistocchi.

Pertinaro (Francesco), Italiaansch toonkunstenaar uit de 16e eeuw. Hij was zanger van keizer Maximiliaan II, en zijn geboortestad was Piacenza. Zijn compositiën bestaan grootendeels in vijfstemmige madrigalen, die te Venetië in druk verschenen zijn.

Perucchini (Giovanni Battista), componist, geb. 1790 te Venetië, zette vele gedichten van Lamberti, Vittorelli e. a. op muziek, die in verzamelingen, door Ricordi uitgegeven, opgenomen zijn.

Perue of **Pervé** (Nicolas), Fransch componist uit de 16e eeuw, begaf zich naar Italië en werd 1581 kapelmeester aan de kerk Santa Maria te Rome. Compositiën van hem vindt men in verschillende verzamelwerken van dien tijd.

Pesaro (Domenico), instrumentenmaker, leefde omstreeks 1548 te Venetië. Hij was de vervaardiger van een klavier, op hetwelk elke toon in vier deelen verdeeld was, volgens de beschrijving van Zarlino.

Pesante, Ital., zwaar, nadrukkelijk (teeken van voordracht).

Pescetti (Giovanni Battista), componist, geb. 1704 te Venetië, was een leerling van Lotti. Hij heeft zeer veel kerkmuziek en ongeveer 8 à 10 opera's geschreven. Het jaar van zijn dood is 1766.

Pesci (Sante), componist, was 1744 kapelmeester aan de Santa Maria Maggiore te Rome en stierf aldaar 3 Sept. 1766. In de bibliotheek van den abbé Santini bevond zich een 16-stemmige Mis van hem.

Pesenti (Martino), componist, leefde omstreeks 1600 te Venetië. Mottetten, een Mis en danswijzen van hem zijn aldaar in druk verschenen.

Pesenti (Michele), componist en priester te Verona, leefde op het einde der 15e en in het begin der 16e eeuw. Compositiën van hem zijn o. a. opgenomen in de verzameling *Motetti della Corona*, van Petrucci.

Peschka-Leutner (Minna), zangeres, geb. 25 Oct. 1839 te Weenen, ontving onderricht in den zang van den liederencomponist Heinrich Proch en betrad 1856 te Breslau, als Agathe in *Der Freischütz*, voor het eerst het tooneel. Vervolgens nam zij een engagement aan het theater te Dessau aan en bleef aldaar tot 1861, toen zij met Dr. Peschka uit Weenen in het huwelijk trad. Zoowel daar ter stede, waar zij nog onderricht nam bij mevr. Bockholtz Falconi, als te Lemberg, Darmstadt en Leipzig, behaalde zij groot succes. In laatstgenoemde stad bleef zij tot 1872, bezocht toen Engeland en Noord-Amerika en keerde weder naar Leipzig terug, waar zij tot 1876 bleef. Het volgend jaar ging zij naar Hamburg en later maakte zij kunstreizen met den impressario Hoffmann. Zij is vooral als coloratuurzangeres beroemd.

Pessard (Émile Louis Fortuné), componist, geb. 29 Mei 1843 te Parijs, ontving zijn opleiding aan het conservatoire en behaalde 1867 met zijn cantate *Delila* den prix de Rome. Behalve eenige kleinere werken, kent men van hem de opera's *La Cruche cassée*, *Le Char* en *Le Capitaine Fracasse*. P. is inspecteur van den zang op de volksscholen te Parijs.

Peters (Karl Friedrich), kocht 1814 het *Bureau de Musique* van Kühnel en Hoffmeister (opgericht 1800) te Leipzig. Hoogstbelangrijke werken zijn door deze firma uitgegeven of herdrukt. De »Peters-editie'' is wereldberoemd geworden.

Petersen (David), violist, leefde omstreeks het einde der 17e eeuw. Te Amsterdam zijn van hem in druk verschenen: *Speelstukken voor de Viola en Bas* (1683), te Haarlem: *Alewijn's Zede- en Harpgezangen, met zangkunst verrijkt* (1715).

Petersen (Karl August), klavierspeler, violist en componist, geb. 1792 te Hamburg, maakte kunstreizen door Denemarken en Zweden en vestigde zich later als onderwijzer in zijn geboortestad. Stukken voor klavier en viool van hem zijn te Hamburg in druk verschenen.

Petersen (Peter Nicolas), vader van den vorige, fluitvirtuoos, geb. 2 Sept. 1761 te Bederkesa bij Bremen, gest. 19 Aug. 1830 te Hamburg. Hij verbeterde de constructie der fluit en gaf vele compositiën voor dit instrument in het licht.

Petibon (Auguste), fluitist, geb. 1797 te Parijs, ontving zijn opleiding aan het conservatoire. Van zijn compositiën zijn gedrukt: duetten voor fluit en guitaar.

Petit (Adrien), bijgenaamd Coclicus; z. COCLICUS (abusievelijk gedrukt: COCLIUS.

Petitpas, zangeres aan de Opera te Parijs, geb. 1706, gest. 24 Oct. 1739. Zij liet een groot vermogen na.

Petits violons du Roi heette het tweede strijkorkest van Lodewijk XIV, aan welks hoofd hij Lully plaatste.

Petrejus (Johann), notendrukker, geb. te Langendorf in Franken, vestigde zich omstreeks 1525 te Neurenberg en stierf aldaar 18 Maart 1550. De voornaamste zijner vele uitgaven waren: *Liber quindecim Missarum a praestantissimis musicis compositarum* (Neurenberg, 1558) en *Harmoniae poeticae* van Paul Hofheimer.

Petrella (Enrico), componist, geb. 1 Dec. 1813 te Palermo, ontving zijn opleiding te Napels. Zijn eerste opera, *Il Diavolo color di Rose*, verscheen 1829 te Majella ten tooneele. Het werd door vier andere gevolgd en daarop, na een korte tusschenpooze, door *Le Precauzioni*, zijn meesterstuk als opéra comique. Op het Scala-tooneel werden van hem de volgende werken vertoond: *Marco Visconti* (1855), *L'Assedio di Leyda* (1856), *Jone* (1858), *Il duca di Scilla* (1859) en *Morosina* (1862). Van zijn overige werken verdienen nog vermelding: *Giovanni II di Napoli* (Napels 1869), *I promessi sposi* (Lecco, 1869) en *Manfredo* (Rome, 1873). Hij stierf 7 April 1877. Zijn muziek was in Italië zeer populair.

Petri (Johann Gottfried), geb. 9 Dec. 1715 te Sorau, werd cantor te Görlitz, waar hij 6 Juli 1795 stierf. Men kent van hem: *Cantaten für die Sonn- und Festtage* (Görlitz 1757), *Musikalische Belustigungen* (1761 en 1762), het oratorium *Die drei Männer im feurigen Ofen* (1765) en een verhandeling over het nut der muziek.

Petri (Johann Samuel), geb. 1 Sept. 1738 te Sorau, gest. 12 April 1808 als cantor te Bautzen, schreef o. a. het volgende werk: *Anleitung zur praktischen Musik, vor neuangehende Sänger und Instrumentspieler* (Lauban 1767). Een tweede, omgewerkte uitgave van dit werk verscheen 1782 te Leipzig bij Breitkopf & Härtel.

Petri (Henri), violist, geb. 1856 te Utrecht, waar hij het eerste onderricht in de muziek ontving van zijn vader, hoboïst daar ter stede. Onderwijs in het vioolspel ontving hij van J. Dahmen en zette 1871 als pensionnaire van Z. M. den Koning zijn studiën te Berlijn onder leiding van Joachim voort. Later bezocht hij het conservatoire te Brussel, waar hij 1874 den eersten prijs behaalde, en liet zich in verschillende steden als solist hooren.

In het jaar 1882 werd hij tot concertmeester aan het Gewandhaus te Leipzig benoemd.

Petrini (Franz), harpspeler, geb. 1744 te Berlijn, ging 1770 naar Parijs, waar hij zich als leeraar in het harpspel vestigde. Hij stierf er 1819. Men kent van hem *Système d'harmonie* (ibid., 1796), op nieuw uitgegeven 1810 onder den titel: *Étude préliminaire de la composition, selon le nouveau système de l'harmonie en soixante accords*, en vele compositiën voor de harp.

Petrino (Giacomo), componist uit de 16e eeuw, bekend door een bundel meerstemmige gezangen: *Jubilo di S. Bernardo con alcune canzonette spirituali a 3 e 4 voci* (Parma 1589).

Petrobelli, kapelmeester aan de kathedraal te Padua, geb. te Bologna omstreeks 1635. Vele motetten, psalmen en cantates van dezen componist zijn te Venetië, te Bologna en te Amsterdam uitgevoerd.

Petrow (Ossip), Russisch zanger, geb. 1807, was gedurende vijftig jaren aan het keizerlijk theater te Petersburg verbonden. Hij stierf aldaar 11 Maart 1878. Zijn voornaamste rol was die van Souzanine in *Het leven voor den Tsaar*, van Glinka.

Petrucci (Ottaviano **dei**), uitvinder der bewegelijke notentypen, geb. 18 Juni 1466 te Fossombrone in den Kerkelijken Staat, vestigde zich omstreeks 1498, althans niet later, te Venetië en verkreeg aldaar het privilegie, voor 20 jaar, om gefigureerde muziek (canto figurato) te drukken. Omstreeks 1511 deed hij zijn zaak over aan Amadeo Scotti en Nicolo da Rafaele, keerde naar Fossombrone terug en verkreeg 1513 van paus Leo X het monopolie voor notendruk in den Kerkelijken Staat. Hij stierf kort na 1523. — Het stelsel van Petrucci bestond hierin, dat hij eerst de lijnen van den notenbalk en vervolgens de noten er op drukte. De op deze wijze gedrukte werken zijn bijzonder schoon, doch het stelsel bleek in de uitvoering te kostbaar te zijn en werd weldra verdrongen door een ander, waarbij noten en notenlijnen te gelijk gedrukt werden, en dat, naar men zegt,

het eerst in 1507 door Oglin van Augsburg in praktijk werd gebracht.

Petzold (Christan), geb. 1677 te Königstein, was organist en kamercomponist van den keurvorst van Saksen. Mattheson noemt hem een der beste organisten en klavierspelers van zijn tijd. Hij stierf 2 Juli 1733 te Dresden. Klavierconcerten en andere werken van hem in manuscript bevinden zich in het koninklijk Saksisch archief.

Pevernage (André), geb. 1543 te Kortrijk, werd 1575 koormeester aan de kathedraal te Antwerpen en stierf aldaar 30 Juli 1591. Hij deed daar ter stede veel tot bevordering der muziek. Een lijst zijner werken vindt men in de *Biogr. et Bibliogr. Univ.* van Fétis en in Eitner's *Bibliographie*. Compositiën van hem, opgenomen in den *Trésor musical*, *Collection authentique de Musique*, van Maldeghem (Brussel, 1865—1876), bewijzen, dat hij tot de beste toonkunstenaars van zijn tijd behoorde.

Pezelius (Joannes), geb. in Oostenrijk in de eerste helft der 17e eeuw, was directeur der stadspijpers te Leipzig met den titel *Musicae Instrumentalis Director*. Onder zijn compositiën bevinden zich de volgende werken: *Musica vespertina Lipsiaca*, voor 1—5 stemmen (Leipzig, 1669); *Hora decima, oder: Musikalische Arbeit zum Abblasen um* 10 *Uhr Vormittags*, *mit* 5 *Stimmen* (1669); *Intraten à* 4 *nehmlich mit einem Cornet und drei Trombonen* (1683); *Fünfstimmige blasende Musik, bestehend in Intraten, Allemanden, Couranten, Sarabanden und Gigue als* 2 *Cornetten und* 3 *Trombonen* (1684); *Musica curiosa Lipsiaca, bestehend in Sonaten, Allemanden, Couranten, Baletten, Sarabanden, Allabreven, Intraten etc., mit* 1, 2, 3, 4 *oder* 5 *Stimmen zu spielen* (1686), en vele anderen.

Pezzo, Ital., stuk, muziekstuk. Pezzi concertanti zijn stukken, waarin solo's voor een of meer instrumenten voorkomen.

Pf., verkorting van pianoforte, ook wel, doch zelden, van poco forte of van piu forte.

Pfeife, Hoogd., pijp; z. dit.

Pfeifer, Hoogd. z. pijpers.

Pfeiffer (Michael Traugott); geb. te Wurtzburg omstreeks het midden der 18e eeuw, deed veel tot bekendmaking van Pestalozzi's zangmethode. Onder Pfeiffer's en Nägeli's namen is een werk verschenen getiteld: *Musikalisches Tabellenwerk für Volksschulen zur Herausbildung für den Figuralgesang* (Zürich, 1828).

Pfeifer (George Jean), Fransch componist en klavierspeler, geb. 12 Dec. 1835 te Versailles, heeft vele compositiën in het licht gegeven, o. a. drie klavierconcerten, een symphonie, een symphonisch gedicht: *Jeanne d'Arc*, een *scène lyrique* voor koor, solo's en orkest, een ouverture voor *Le Cid*, een opéra comique *Le Capitaine Roch*, enz.

Pfeiffer (Oscar), klavierspeler, geb. 27 Oct. 1828 te Weenen, ontving onderricht van A. Halm, maakte in de jaren 1845—1867 kunstreizen door Duitschland, Rusland, Italië, Frankrijk en Amerika en vestigde zich 1864 te Rio Janeiro, waar hij in het huwelijk trad met de zangeres G. Altieri.

Pfendner (Heinrich), organist aan de kathedraal te Wurtzburg, leefde in de eerste helft der 17e eeuw. In de jaren 1623—24 zijn daar ter stede motetten voor 2 tot 8 stemmen van hem verschenen.

Pfisterer (K. L.), geboren te Munchen, was 1832 organist te Vevay. Missen en andere kerkmuziekstukken van hem zijn te Munchen in druk verschenen.

Pfleger (Augustin), omstreeks 1665 kapelmeester van den keurvorst van Saksen, heeft psalmen, motetten en andere kerkmuziek gecomponeerd,

Pflughaupt (Robert), klavierspeler, geb. 4 Aug. 1833 te Berlijn, nam aldaar onderricht bij Dehn. Hij trad in het huwelijk met een Russische klavierspeelster, Sophie Stschepin, en ging met haar naar Petersburg, waar hij zijn studiën bij Henselt voortzette. Later ging hij naar Weimar, om nog bij Liszt les te nemen, en vestigde zich 1867 te Aken, waar hij 12 Juni 1871 stierf.

Pfundt (Ernst Gotthold Benjamin), paukenvirtuoos, geb. 17 Juni 1806 te Dommitsch, leerde vele instrumenten bespelen en werd door Mendelssohn tot paukenist van het Gewandhaus aangesteld. Hij stierf 7 Dec. 1871. Men kent een boekje van hem: *Die Pauken. Eine Anleitung dieses Instrument zu erlernen* (Leipzig, Breitkopf Härtel, 1849).

Phalèse (Pierre), gelatiniseerd: Petrus Phalesius, beroemd boek- en muziekuitgever te Leuven; aldaar geb. omstreeks 1510. Zijn familie-naam luidde oorspronkelijk: van der Phaliesen. Het eerste door hem uitgegeven werk dateert van 1546. Hij stierf omstreeks 1574 te Leuven. Van zijn zonen is vooral Pierre als uitgever beroemd. Te Leuven geboren, werkte hij aanvankelijk met zijn vader samen en associëerde zich 1570 met Jean Bellère te Antwerpen. Eerst werkten de twee compagnons in verschillende steden, doch 1581 begaf Phalesius zich naar Antwerpen, waar hij tot aan zijn dood, 13 Maart 1629, gevestigd bleef. Zijn erfgenamen zetten de zaak voort tot 1673.

Phantasie, Ned., Hoogd.; Fantaisie, Fr., Fantasia, Ital.; verbeelding, inbeelding. Deze naam wordt aan een geïmproviseerd muziekstuk gegeven, dat niet aan een bepaalden vorm gebonden, maar uitsluitend de vrucht van oogenblikkelijke ingeving is. In vroeger tijden werd de kunst van phantaseeren veel meer beoefend, dan tegenwoordig. Naarmate een virtuoos het verder gebracht had in de kunst om over een hem opgegeven thema te phantaseerent steeg hij in de achting van het publiek. Alle groote componisten, voor zooverre zij ook virtuozen waren, verstonden die kunst. Mozart en Beethoven

waren er meesters in, en ook Mendelssohn en Franz Liszt werden om hun phantaseeren geroemd. Het klavier is het instrument bij uitstek voor vrije phantasie. Hummel heeft in zijn groote klaviermethode eenige aanwijzingen gegeven om zich — voor zoover dit mogelijk is — in de kunst van phantaseeren te oefenen. Phantasie is ook de benaming, die de componisten aan sommige hunner werken hebben gegeven, om aan te duiden, dat deze een min of meer vrijen vorm hebben. Vele beroemde meesters, als: Bach, Mozart, Beethoven, Schumann en anderen, hebben dergelijke phantasieën geschreven. Beethoven heeft deze benaming ook gegeven aan een groot stuk voor klavier, koor en orkest (op. 80.)

Philagius of **Filago** (Carolus), geb. in het begin der 17e eeuw te Bovigo, was organist te Parma. *Cantiones* van hem zijn te Venetië in druk verschenen. (Bart. Magni, 1619.)

Philidor. Een talrijke toonkunstenaars-familie, afkomstig uit Dauphiné. Als stamvader is bekend Michel Danican, die hoboïst was ten hove van Lodewijk XIII. De koning was zóó verrukt van zijn spel, dat hij uitriep: „Ik heb een tweeden Philidor gevonden.” (Philidor of Filidori van Siena was namelijk vroeger hoboïst in koninklijken dienst geweest.) Dientengevolge verkreeg Danican den bijnaam Philidor, en al zijn afstammelingen heetten Danican Philidor. — De beroemdste toonkunstenaar uit dit geslacht was François André, de vierde zoon van André Danican-Philidor (gest. 1730). Hij werd 7 Sept. 1726 te Dreux geboren en ontving het eerste onderricht in de muziek als page der koninklijke kapel te Versailles; Campra wijdde hem in de leer der compositie in. Nadat hij zijn studiën voltooid had, begaf hij zich naar Parijs, waar hij aanvankelijk genoodzaakt was, met het kopiëeren van muziek en het geven van muziekles in zijn onderhoud te voorzien. Daar ter stede legde hij zich hartstochtelijk op het schaakspel toe, dat hij reeds in zijn jeugd beoefend had, en waarvoor hij zoo grooten aanleg bezat, dat hij herhaaldelijk de grootste schaakspelers van zijn tijd overwon. Wegens schulden was hij 1745 genoodzaakt, Parijs te verlaten. Hij begaf zich naar Amsterdam, waar hij Stamma, den schrijver van *Les Stratagèmes du jeu des échecs*, overwon, vervolgens naar Duitschland, waar hij omstreeks 1748 een werk over de regels van het schaakspel begon, en daarna, op uitnoodiging van den hertog van Cumberland, naar Engeland, waar zijn boek onder den titel *Analyse du jeu des échecs* in het licht verscheen (1749). Te Parijs teruggekeerd, maakte hij het Café de la Régence, waar de vrienden van het schaakspel zich plachten te vereenigen, tot tooneel zijner aan het wonderbaarlijke grenzende werkzaamheden. Eerst in het jaar 1754 keerde hij tot de muziek terug en begon met ijver te componeeren. Nadat hij voor de kapel van Versailles een motet, *Lauda Jerusalem*, had geschreven,

in de hoop daarmede den post van opperintendant der koninklijke muziek te verkrijgen — welke hoop evenwel niet verwezenlijkt werd — begon hij zich op de beoefening der dramatische muziek toe te leggen. Zijn eerste opéra comique, *Blaise le Savetier*, werd 1759 in den schouwburg der Foire-Saint-Laurent vertoond en vond een zeer gunstig onthaal. Zijn volgende werken waren: *L'Huître et les Plaideurs* (1759), *Le Quiproquo* en *Le Soldat Magicien* (1760), *Le Jardinier et son seigneur* en *Le Maréchal* (1761), *Sancho Pancha* (1762), *Le Bûcheron* en *Les Fêtes de la Paix*, intermezzo ter gelegenheid van het sluiten van den vrede met Engeland (1763), *Le Sorcier* (1764), *Tom Jones* (1764), *Mélide* (1766), *Le Jardinier de Sidon* (1768), *L'Amant déguisé* (1769), *La nouvelle École des Femmes* (1770), *Le bon fils* (1773) en *Les Femmes vengées* (1775), allen vertoond in het Theâtre de la Foire of in de Comédie Italienne. Behalve deze werken componeerde hij een *Requiem* ter gelegenheid van den sterfdag van Rameau en de groote opera *Ernelinde*, die voor een zijner beste werken wordt gehouden.

Het groote succes, dat hij als componist behaalde, deed hem echter zijn geliefd schaakspel niet vergeten. Hij begaf zich 1777 op nieuw naar Engeland, gaf daar een tweeden druk van zijn *Analyse du jeu des échecs* in het licht en zette er het *Carmen seculare* van Horatius op muziek. Twee jaar later keerde hij naar Parijs terug, waar Grétry en Gluck toen op het toppunt van hun roem stonden. Philidor ging voort met componeeren en vervaardigde nog de volgende werken: *Persée* (1780), *Thémistocle* (1786), *L'amitié au village* (1785), *La belle esclave* (1787) en *Bélisaire*.

Van het schaakgenootschap te Londen ontving hij een jaargeld en bracht jaarlijks eenige maanden daar ter stede door. Tijdens zijn verblijf aldaar in het jaar 1792 brak de oorlog tusschen Frankrijk en Engeland uit; hij bleef te Londen en stierf er 31 Aug. 1795.

De muziek van Philidor is thans geheel vergeten; zijn werken behoorden nochtans tot de beste Fransche zangspelen van zijn tijd. Lavoix in zijn *Histoire de l'instrumentation* oordeelt aldus over dezen componist: „Dans la comédie à ariettes ce musicien avait prouvé qu'il possédait à un haut degré les qualités propres à l'école française, la justesse, la finesse et l'esprit, sans cependant arriver à l'émotion de Monsigny, et il avait su donner à l'instrumentation plus de variété et de légèreté qu'on n'en rencontre ordinairement dans les opéras comiques de ce temps". Hij oordeelt vooral gunstig over *Ernelinde*; nochtans zeide Gluck van dat werk: C'est une montre richement montée, garnie de pierres précieuses, mais dont le mouvement ne vaut rien." Berlioz beweert, dat in P.'s opera *le Sorcier* een aria voorkomt, die bijna noot voor noot gecopiëerd is naar de aria „*Objet de mon amour*" uit *Orpheus* van Gluck, hetgeen door Fétis tegengesproken wordt.

Een uitvoerig werk over Philidor is geschreven door Arthur Pougin in de *Chronique Musicale* van 1874-75.

Philippe of **Philippon de Bourges**, Fransch toonkunstenaar uit de 15e eeuw, tijdgenoot van Okeghem. Werken van hem komen voor in het tweede boek der orgeltabulatuur van Jacob Paix en in de verzameling *Harmonice musices*. In het archief der pauselijke kapel vindt men Missen van hem in manuscript.

Philippe de Vitry, ook Philippus de Vitriaco genaamd, schrijver over muziek, leefde op het einde der 13e en in het begin der 14e eeuw. Men kent van hem de volgende werken: *Ars contrapuncti*, in manuscrip voorhanden in de bibliotheek Valicellana te Rome; *Ars nova*, voorhanden in de bibliotheek van het Vatikaan, en *Ars compositionis de motetis* in de bibliotheek te Parijs.

Philipps (Peter), Engelschman van geboorte, was in het laatste gedeelte der 16e eeuw kanunnik te Béthune in Fransch Vlaanderen. Hij bracht eenigen tijd te Rome door en werd na zijn terugkomst in Vlaanderen organist der aartshertogelijke kapel van Albert en Isabella. In 1610 werd hij kanunnik te Soignies. Hij heeft vele Madrigalen en kerkmuziek gecomponeerd. In de *Muziekgeschiedenis* van Hawkins is een vierstemmig Madrigaal van hem opgenomen.

Phillips (Arthur), professor in de muziek aan de hoogeschool van Oxford, geb. 1605, is bekend als componist van *The Requiem, or Liberty of an imprisoned Royalist* (1641) en van een gedicht van Pierce, getiteld: *The Resurrection* (1649).

Phillips (Henry), zanger, geb. 13 Aug. 1801 te Bristol, was 1824 aan het theater Covent Garden verbonden, werd 1825 ook eerste bassist der vereeniging voor Oude Muziek en was tot 1843 lid van verschillende muziekgezelschappen. Een jaar later gaf bij concerten in Amerika, keerde 1845 naar Londen terug en bleef werkzaam tot 1863, in welk jaar hij zich als zangonderwijzer te Bristol vestigde. Hij stierf 8 Nov. 1876.

Phillips (William Lovell), geb. 26 Dec. 1816 te Bristol, ontving zijn opleiding aan de Royal Academy of Mucic te Londen, van Cipriani Potter, en werd later leeraar in de harmonie aan die school. Als violoncellist werkte hij mede in de orkesten van de Philharmonic Society, de Ancient Concerts, de Sacred Harmony Society e. a. Herhaalde malen was hij orkestdirecteur aan het Princess's Theatre en bekleedde aan verschillende kerken den post van organist. Ook als klavierspeler liet hij zich in het openbaar hooren. Een symphonie van hem werd uitgevoerd op een concert van de Royal Academy of Music.

Philomathes (Wenzeslaus), schrijver over muziek, leefde op het einde den 15e en in het begin der 16e eeuw. Zijn familienaam was Wenzeslaus,

den bijnaam P h i l o m a t h e s (vriend der wetenschappen) had hij zelf gekozen. Zijn voornaamste werk is een leerboek van het kerkgezang en van de mensurale muziek. Van dit werk zijn zes uitgaven verschenen; de eerste is getiteld: *Venceslai Philomatis de Nova domo* (Neuhaus, zijn geboorteplaats) *Musicorum libri quatuor, compendioso elucubrati* (Weenen, 1512).

Phinot of **Pinot** (D o m é n i q u e), Fransch toonkunstenaar uit de 16e eeuw, vermoedelijk te Lyon geboren. Van zijn leven is zoo goed als niets bekend. Vele werken van hem zijn opgenomen in verzamelingen der 16e eeuw. E i t n e r geeft 52 compositiën van dezen meester aan, waarvan vele herhaalde malen herdrukt zijn.

Phonascus (φωνασκός), heette bij de Grieken de leeraar in den zang, de stemleider, die den zanger moest waarschuwen, wanneer hij op het punt was te overdrijven of uit den toon te geraken. In sommige hedendaagsche muziekcollegies komt nog een phonascus voor, o. a. in het S t a d s-M u z i e k c o l l e g i e van Utrecht. Volgens het oudste statuut van dit collegie moest de door de leden gekozen p h o n a s c u s een half uur voor den aanvang der vergadering in de kamer aanwezig zijn »om dezelve te ordenen, de Instrumenten te stellen ende op zijne eigene kosten te snaren nae behooren," des winters had hij »te versorgen, dat op de kamer een vuer aangesteeken wordt opdat hetzelve brandende sij tegen dat de collegianten vergaderen." (Z. v. R i e m s d ij k, *Het Stads-Muziekcollegie te Utrecht.*)

Phonetiek (φωνητική), Gr., geluidsleer, klankleer.

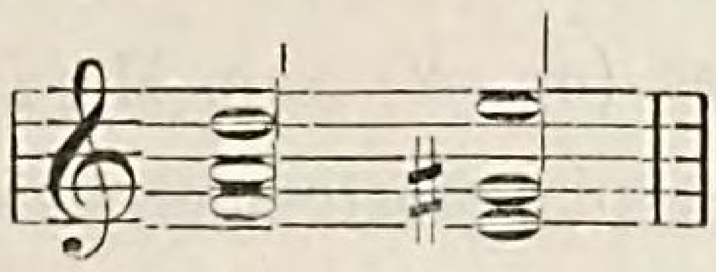
Phorbia of **Phorbeia**, z. CAPISTRUM.

Phorminx (φόρμιγξ), Gr., een snaar-instrument der oude Grieken, waarvan H o m e r u s en P i n d a r u s gewagen.

Photinx (φῶτιγξ), Gr., een soort van fluit, door de Grieken van de Egyptenaren overgenomen.

Phrase, Fr., volzin of gedeelte daarvan, bepaaldelijk een melodische figuur die in één adem gezongen wordt, wier tonen zonder tusschenpoozen op elkaar volgen. »Un chanteur, qui sent, marque bien ses Phrases et leur accent," zegt R o u s s e a u in zijn *Dictionnaire de Musique*, »est un homme de goût: mais celui qui ne fait voir et rendre que les Notes, les Tons, les Temps, les Intervalles, sans entrer dans le sens des Phrases, quelque sûr, quelque exact d'ailleurs qu'il puisse être, n'est qu'un Croque-sol."

Phrygische toonsoort (Lat. MODUS PHRIJGIUS), bij de Grieken de vereeniging der twee t e t r a c h o r d e n *a-d* en *d-g*, in de Christelijke kerkmuziek de derde der twaalf kerktonen. Als authentische toonsoort is zij de tweede (m o d u s d e u t e r o s). De f i n a l e der Phrygische toonsoort is *E*; de dominant *C* (de vijfde toon *B* is als zoodanig niet gebruikelijk, wegens den t r i t o n u s, dien hij met *F* vormt); de mediant, *G*. (z. KERKTONEN).

Phrygische cadans of **Phrygische toonsluiting**, aldus noemt men de toonsluiting, die ontstaat door de opvolging van den kleinen drieklank der onderdominant en den grooten drieklank der bovendominant eener kleine terts-toonsoort, b. v. Zij wordt phrygisch genoemd, omdat zij bij de kerktonen het bijzonder eigendom der phrygische toonsoort is.

Physharmonica, windharmonica, een soort van orgel, in hetwelk de tonen door het in trilling brengen van metalen tongen ontstaan. Dit instrument werd 1818, volgens anderen 1826, te Weenen door Anton Häckel uitgevonden, of althans veel verbeterd. Uit de Physharmonica ontstond later het Harmonium.

Piacere (A), Ital., naar believen, naar welgevallen voor te dragen, d. w. z. op de wijze eener vrije improvisatie, zonder zich aan een bepaald tempo te binden.

Piacevole, Ital., bevallig, liefelijk.

Pianette, een pianino van klein model, 1857 in Engeland ingevoerd door den Franschen klavierfabrikant Bord.

Piangendo, **Piangevolmente**, Ital., weenend, klagend (teeken van voordracht).

Pianino, een opstaande pianoforte (z. dit) in kabinet-formaat, tegenwoordig de meest gebruikelijke vorm van het klavier. Vroeger werd de geheele vleugel van een klavier met de snaren naar boven opgesteld; dit instrument heette kabinetvleugel. Met het oog op de laaggebouwde kamers der Engelsche villa's moest die vleugel gekortwiekt worden; zoo ontstond het instrument, dat in Engeland Upright Cottage Pianoforte of kortaf Cottage genoemd wordt; de kleinere soorten met schuinsloopende snaren heeten Piccolo. In Frankrijk noemt men die kleine soorten piano oblique of piano console; in Duitschland en hier te lande worden zij gewoonlijk in alle afmetingen pianino genoemd.

Pianissimo, Ital., zeer zacht (teeken van voordracht, meestal verkort uitgedrukt door *pp*).

Piano, Ital., zacht (teeken van voordracht, meestal verkort uitgedrukt door een enkele *p*).

Pianoforte, verkort: **Piano**, tegenwoordig de algemeene benaming van het klavier. — In het artikel KLAVIER is medegedeeld dat de fortepiano van Silbermann door diens leerling Zumpe in Engeland werd ingevoerd; dat Broadwood e. a. de constructie van dat instrument verbeterden, en dat daar te lande 1767 het eerste instrument onder den naam van pianoforte bekend werd. Op een programma van een in dat jaar in Covent Garden gegeven concert werd aangekondigd: »Miss Brickler will sing a favourite song, accompanied on a new instrument, call'd Piano Forte."

Tot ongeveer 1770 bleef het nieuwe instrument onbelangrijk, in vergelijking van het sinds jaren gebruikelijke harpsichord, want er waren nog geen compositiën voor geschreven. Tot de eerste stukken voor pianoforte behooren de drie sonates (op. 2) van Muzio Clementi, welke componist den grondslag voor het pianoforte-spel heeft gelegd. Nadat Clementi, Schroeter en Joh. Christ. Bach stukken voor pianoforte geschreven en Backers, Stodart en Broadwood het instrument verbeterd hadden, waren de dagen van het harpsichord geteld.

J. Schmidt te Salzburg bouwde de eerste opstaande pianoforte in piramidevorm en voorzag haar van een pedaal, tengevolge waarvan het instrument ook voor orgelspelers van dienst was. Breuer, Wachtl en Seuffert verbeterden het omstreeks 1804. Warnum te Londen vervaardigde 1809 soortgelijke instrumenten van kleiner afmetingen met schuins liggende snaren.

Grooten roem behaalde J. A. Stein, een leerling van Silberman, door de uitvinding eener geheel andere constructie, bekend onder den naam van Weener mechanismus. In den toets werd een koperen gaffel aangebracht, waarin de hamer draaide. Deze laatste werd omgekeerd, dus met den kop naar de voorzijde van het instrument gericht, en de afstootlijst in Schroeter's instrumenten vervangen door een afstooter aan de achterzijde van den toets; om het herhaaldelijk terugslaan bij den forschen aanslag der Weener stukken te vermijden, was achter den hamerkop een schuins geplaatste tegenhouder, hamervanger genaamd, bevestigd, die met zijn zachte oppervlakte den hamerkop aanraakte en hem belette, terug te springen. Groote lof werd door Mozart aan deze instrumenten toegezwaaid, en zij heetten zelfs langen tijd Mozartvleugels. Na Stein's dood (1792) zette zijn dochter Nanette, een geoefende klavierspeelster, de zaak voort. Zij huwde met den toonkunstenaar Andreas Streicher, den vriend van Schiller, en verplaatste de fabriek naar Weenen. Streicher liet aanvankelijk de zorg voor de fabriek aan zijn vrouw over, doch tengevolge van de groote uitbreiding der zaak, zag hij zich genoodzaakt er zich geheel aan te wijden, en veel heeft men, wat de ontwikkeling van den klavierbouw aangaat, aan hem te danken. Hij vond omstreeks 1803 den verbeterden hamerslag aan de bovenzijde uit, naar een vroeger door Schroeter gegeven aanwijzing. Zijn zoon J. B. Streicher vervaardigde omstreeks het jaar 1824 piano's in vleugelvorm, waarbij de hamers van boven op de snaren aansloegen, en een opstaande piano in vleugelvorm met een octaafkoppeling, waardoor bij elken toon de octaaf medeklonk. Streicher verkreeg 1830 octrooi op de invoering van een mechanismus met stoottongen of opstooters, dat den overgang tot het latere Engelsche mechanismus vormde. Dit laatste onderscheidde zich van het Weener vooral daardoor, dat de ligging der hamers was als bij de instrumenten van Schroeter; zij werden echter

niet meer op den toets geplaatst, maar met zwikjes van perkament in een onbeweegbare lijst geklemd, waardoor een eenvoudige inrichting werd verkregen. Door middel van opstooters werd de beweging van den toets op den hamer overgebracht. Op den toets is het zoogenaamde zadel aangebracht, en hierin is de opstooter bevestigd; deze kan bij goede instrumenten door middel van een schroef zóó gesteld worden, dat het rechte stootpunt tegen den onderhamer kan gevonden worden; terwijl de opstooter door een veer van messingdraad, na de afglijding, in zijn eersten stand wordt teruggebracht. De onderhamer raakt den eigenlijken hamer dicht bij zijn draaipunt; zoodra de stoot heeft plaats gehad, glijdt de afstooter van den onderhamer af, die daardoor vrij wordt en op de hamerlijst terugvalt. De dempers zijn bij dit mechanismus in zeer korte toetsen (gezamenlijk contra-klavier geheeten) bevestigd; de koppen zijn aan de onderzijde met een zachte stof bekleed en kunnen door een schroef, in den draad gesneden, verzet worden.

In Frankrijk waren aanvankelijk de Engelsche piano's in gebruik, totdat in het jaar 1777 Sebastien Érard er een volgens Engelsch model vervaardigde. Hij vond later (1808) het repetitie-mechanismus of de dubbele afglijding uit, een mechanismus, dat bij het uitvoeren van snelle trillers en figuren, welke *pianissimo* gespeeld moeten worden, veel gemak verschaft. Het berust vooral op een eigenaardige inrichting van den opstooter, ten gevolge waarvan de hamer slechts weinig afvalt en bij korte stooten op den nedergedrukten toets met groote snelheid zwakke slagen tegen de snaren kan geven.

Van het oogenblik af, dat de pianoforte in gebruik was gekomen, waren de klaviermakers er op bedacht, wijzigingen aan het instrument aan te brengen en het mechanismus te verbeteren.

Een der belangrijkste verbeteringen uit de eerste periode van bestaan der pianoforte was het aanbrengen van een zacht en sterk pedaal aan het instrument. Dit geschiedde 1783 door John Broadwood. Wel is waar hadden ook de oude klavieren pedalen; harpsichorden met pedaal had men reeds in 1670, en als uitvinder van dit mechanismus noemen de Duitschers zekeren Holefeld, de Engelschen John Hayward. Bij de instrumenten van Stein werden de pedalen door de knieën in werking gebracht. Sommige oude vleugels hadden 5 tot 7 pedalen, met behulp waarvan men fluit- en slagwerken in beweging kon brengen. De *piano*- en *forte*-pedalen evenwel, dienende tot demping en tot opheffing van de demping, komen het eerst voor in een instrument van Broadwood. Het hoofdpedaal (grande pédale) heft alle dempers tegelijk op en laat alle snaren, die aangeslagen worden, doorklinken. Het wordt onjuist *forte*-pedaal genoemd, want de tonen klinken tengevolge van het opheffen der dempers wel langer, maar niet sterker. Het tweede pedaal heet de verschuiving (VERSCHIEBUNG, Hoogd; UNA CORDA,

Ital.;) en heeft ten doel het geheele klaviermechanismus zóó ter zijde te schuiven, dat de hamers, in plaats van het geheele snarenkoor van twee of drie snaren, slechts één snaar, of bij driesnarige instrumenten ook twee aanslaan.

John Braodwood vervaardigde 1793 een piano, die een omvang van 5½ octaaf had, drie jaar later een van zes octaaf. De firma's Broadwood en Érard golden in de eerste helft der 19e eeuw als de beste klavierfabrikanten; beiden hebben veel tot de ontwikkeling van den klavierbouw bijgedragen. Behalve Érard werd in Frankrijk vooral Pleyel als klavierfabrikant beroemd. De componist Ignace Pleyel richtte 1807 een pianofabriek op; zijn zoon Camille werd 1821 deelgenoot der zaak, en 1823 werd ook Kalkbrenner lid der firma. Het spel van Chopin, die zich 1831 het eerst in de salons van Pleyel liet hooren, is van invloed geweest op de constructie der instrumenten dezer firma; zij zijn over het algemeen week en mollig van toon. Andere beroemde, Fransche makers zijn: Henry Pape, die aanvankelijk in de fabriek van Pleyel werkzaam was; Pierre Érard, de neef van Sebastien Érard, en Henri Herz; de instrumenten dezer firma's zijn over de geheele wereld bekend geworden en gelden in Frankrijk nog heden voor de beste piano's; in Duitschland en in Noord-Amerika evenwel zijn in den laatsten tijd klavierfabrieken opgericht, waaruit instrumenten te voorschijn komen, die de Fransche piano's in vele opzichten overtreffen.

Vooral sedert 1850 is de kunst van pianomaken met reuzenschreden vooruitgegaan. De vormen van het instrument zijn over het algemeen hetzelfde gebleven, doch de mechaniek is praktischer, het uiterlijk der instrumenten sierlijker geworden. In Duitschland hebben in de eerste plaats de firma's Bechstein te Berlijn, Blüthner te Leipzig, Kaps te Dresden, Ehrbar & Bösendorfer te Weenen, Schiedmayer und Söhne te Stuttgart, e. a. niet alleen voortreffelijke concertvleugels, maar ook tal van schoone salonvleugels, Stutzflügel genaamd, en pianino's vervaardigd. Een der kleinste vleugels is de diminutief-vleugel van C. Hoffmann, 1881 te Graz tentoongesteld, welke slechts een lengte van 1½ meter en toch een vollen, krachtigen toon heeft. Ook andere Duitsche firma's, als: Rönisch te Dresden, Gebauhr te Koningsbergen F. Oester te Weenen, E. Westermayer te Berlijn, R. Ibach und Sohn te Barmen, e. a. hebben zich op het gebied van den pianofortebouw verdienstelijk gemaakt. Voor pianino's was in Duitschland langen tijd Karl Scheel te Kassel beroemd. Ook de firma's G. Schwechten te Berlijn, E. Rosenkranz te Dresden, Franke en Irmler te Leipzig hebben zich vooral op den bouw van pianino's toegelegd.

Het gedeelte van de pianoforte, dat in den laatsten tijd vooral het onderwerp van onderzoek der klaviermakers heeft uitgemaakt en

dat nog steeds verbeteringen ondergaat, is de zang- of klankbodem. Henkel te Leipzig vervaardigde instrumenten, wier klankbodem van een zoogenaamden Regulirsteg voorzien is, welk mechanismus dient om grooter of kleiner drukking op den klankbodem uit te oefenen. Hansen te Bückeburg vond een klankbodem uit, die op de wijze van een trommelvel gespannen kan worden. Blüthner versterkte den klank zijner instrumenten door het in praktijk brengen van de leer der aliquottonen (z. dit), d. w. z. hij versterkte den grondtoon door medeklinkende snaren en noemde de volgens dat stelsel gebouwde instrumenten aliquotpiano's. Kaps te Dresden vond den resonatorvleugel (z. dit) uit. De resonator heeft ten doel, de snaren der hoogste octaven, die korter en dientengevolge minder klankrijk dan die der laagste octaven zijn, voller en aangenamer van toon te maken, dan tot nu toe het geval was. Rissmann in Hanover vervaardigde piano's met een dubbelen zangbodem. Ook met betrekking tot de repetitie-mechaniek zijn in de laatste jaren vele verbeteringen aangebracht, o. a. door Flemming te Leutzsch; evenzoo beijveren de pianofabrikanten zich voortdurend, de demping en den aanslag te verbeteren.

Noord-Amerika heeft in de laatste jaren veel tot de ontwikkeling van den klavierbouw bijgedragen. De instrumenten van Steinway and sons te Nieuw-York zijn wereldberoemd en worden door sommigen nog boven de beste Duitsche piano's verkozen. De firma Chickering and Sons zet jaarlijks voor twee à drie milioen gulden om. Andere bekende Amerikaansche pianofabrikanten zijn: Haine and Brothers, Weber, Hale, Lighte and C°, Gabler, Steck and C°, Decker, Hazelton, Groveston Fuller, Marschalt and Mitbauer, F. en C. Fischer, Lindeman and Sons, Baven, Bocon and C°, Kalenberg and Vaupel, Krausch Bach and C°, te Nieuw-York; Emerson-Hallet, Davis and C°, Miller, Hallet and Cunnton, Voss, te Boston; Knabe and C°, Stieff Brothers en Gaehle and C°, te Baltimore.

In Frankrijk behooren de firma's Érard, Pleyel en Herz nog steeds tot de eerste pianofabrikanten. Camille Pleyel werd 1855 vervangen door Auguste Wolff, en de firma is nu Pleyel Wolff et Cie.

Als Nederlandsche pianofabrikanten zijn bekend: Preysler te s'-Gravenhage, Paling te Rotterdam, Allgauer en Zoon, Kupers, Nissen en Flaes & Brunjes te Amsterdam, wed. H. Schulze te Leeuwarden, e. a.

Bij gelegenheid der Amsterdamsche Koloniale en Internationale Tentoonstelling van 1883 hebben de volgende pianofabrikanten de hoogste onderscheidingen verkregen. In de Duitsche afdeeling werden eere-diploma's toegekend aan de firma's Julius Blüthner te Leipzig, Richard Lipp und Söhne te Stuttgart, Karl Maud te Coblenz, Schiedmayer und Söhne en

Schiedmayer, beide firma's te Stuttgart. Een gouden medaille verkregen de firma's Kaim und Günther te Kirchheim, Mayer en C°, te Munchen en Zeitner und Winkelmann te Brunswijk, voor vleugels en pianino's; de compagnie Concordia te Berlijn, Julius Feurich te Leipzig, Adolf Knöchel te Berlijn en Mann en C°, te Bielefeld, voor piano's.

Van de Fransche piano 's verkregen eere-diploma's Jos. Gabriel Gaveau en Herburger-Schwander et Cie., te Parijs; een gouden medaille verkregen Philippe Neveu Herz, Ruch en Amédée Thibout, te Parijs. Eere-diploma's werden ook toegekend aan John Brinsmead and Sons te Londen en J. Günther te Brussel; Jean Oor, uit laatstgenoemde stad, behaalde een gouden medaille. Van de Nederlandsche fabrikanten verkreeg de firma J. J. Allgaüer en Zoon te Amsterdam een zilveren medaille. Leden van de jury, en derhalve buiten mededinging waren de heeren Kaps, Wolff-Pleyel en Mahillon.

Werken over klavierbouw zijn: *Der Clavierbau in seiner Theorie, Technik und Geschichte*, van H. Welcker v. Gonterhausen (3de druk, Frankfort a. d. M., 1864); *Das Kunstpedal an Clavierinstrumenten*, van Ed. Zachariae; *Lehrbuch des Pianoforte-Baues in seiner Geschichte*, van Blüthner en Gretschel (Weimar, 1872); *De Piano*, naar het Hoogduitsch van F. L. Schubert, met eene voorrede van Joh. Bastiaans (Amsterdam, G. G. Sanders), e. a.

Pianozug of **Verschiebung**, het zachte pedaal; z. PIANOFORTE.

Piantanida (Giovannni), violist, geb. 1705 te Florence, maakte vele kunstreizen en vestigde zich vervolgens te Bologna. Burney, die hem 1770 voor het eerst hoorde spelen, noemde hem den besten violist van Italië. Van zijn compositiën zijn in druk verschenen zes concerten voor viool en zes trio's voor twee violen en violoncel.

Piantanida (Isidor), geb. omstreeks het midden der 18e eeuw te Milaan, heeft veel kerkmuziek gecomponeerd.

Piantanide (Gaetano), componist en klavierspeler, geb. 1768 te Bologna, was een leerling van Mattei en werd leeraar in de compositie aan het conservatorium te Milaan. Hij stierf 1836. Van zijn compositiën kent men ariettes, romances en études.

Piatti Ital., bekkens; z. dit.

Piatti (Alfredo), violoncelvirtuoos, geb. 8 Januari 1822 te Bergamo, waar zijn vader, Antonio P., violist was. Hij ontving onderricht in de muziek van zijn oom Zanetti en zette 1832 zijn studiën voort aan het conservatorium te Milaan. Op zestienjarigen leeftijd begon hij kunstreizen te maken, bezocht 1844 Londen en vestigde zich 1846 daar ter stede. Nog heden werkt hij aldaar mede in de voornaamste orkesten. Hij behoort tot de beste violoncellisten van dezen tijd. Hij heeft verschillende compositiën voor violon-

cel geschreven, die te Milaan bij Ricordi in druk verschenen zijn.

Piazza (Giovanni Battista), componist en virtuoos op de viola, geb. in de tweede helft der 16e eeuw te Rome, gaf verschillende compositiën voor zijn instrument in het licht.

Piazza (Leander), componist, geb. omstreeks het midden der 18e eeuw te Segui, was omstreeks 1775 lid der pauselijke kapel te Rome. In de bibliotheek dier kapel bevinden zich psalmen van hem in manuscript.

Picchianti (Luigi), guitaarvirtuoos, componist en schrijver, geb. 29 Aug. 1786 te Florence, is voornamelijk bekend wegens zijn geschriften: *Principj generali e ragionati della musica teorico-prattica* (Florence, 1834) en *Notizie della vita e della opera di Luigi Cherubini* (Florence, 1843). Hij was redacteur van de *Gazetta musicale di Milano*.

Picchiettato, Ital. afgestooten, hetzelfde als staccato.

Piccinini (Alessandro), luitvirtuoos, geb. in de tweede helft der 17e eeuw te Bologna. Hij gaf een werk in het licht, getiteld: *Libro di liuto e di chitarone* (Bologna, 1626).

Piccini of **Piccinni** (Nicola), componist, geb. 1728 te Bari in het koninkrijk Napels, was de zoon van een muziekmeester en door dezen aanvankelijk voor den geestelijken stand bestemd. De bisschop van Bari echter, die verbaasd was over den muzikalen aanleg van den knaap, raadde diens vader aan, hem in de muziek te laten studeeren. Dientengevolge kwam P. op het conservatorio di San Onofrio te Napels, aan welke school Leo destijds leeraar was. Na Leo's dood kwam hij onder leiding van Durante, die hem een bijzondere genegenheid betoonde. «De anderen zijn mijn leerlingen," placht Durante te zeggen, »maar Nicolo is mijn zoon." Op twintigjarigen leeftijd verliet P. het conservatorium en componeerde een opera *Le Donne dispettose*, die op het Teatro Fiorentino te Napels, dat destijds bijna uitsluitend door den componist Logroscino beheerscht werd, ten gehoore werd gebracht. Ondanks een kabaal van Logroscino's aanhangers verwierf deze opera den bijval van het publiek. Een jaar later verschenen van hem twee andere opera's, *Le Gelosie*, *Il curioso del proprio suo danno*, ten tooneele. Voor den San Carlo-schouwburg schreef hij 1756 de opera seria *Zenobia* en hij slaagde in dat voor hem nieuwe genre even goed als in de opera buffa. In het jaar 1758 werd hij naar Rome geroepen, waar zijn *Alessandro nelle Indie* vertoond werd. De bijval, die deze opera ten deel viel, werd nog overtroffen door dien van *La Cecchina ossia la Buona Figliuola*, tekst van Goldoni. Deze opera werd op de voornaamste tooneelen van Europa vertoond en overal luide toegejuicht. In Italië grensde de ingenomenheid met dit werk aan het ongeloofelijke: uithangborden, mode, alles werd »alla Cecchina". Jomelli getuigde van P., nadat hij dit werk gehoord had: »Dit is een uitvin-

der in de kunst." De roem van Piccini overtrof reeds dien van iederen anderen dramatischen componist. Evenals de meeste toondichters uit de Napolitaansche school bezat hij een groote gemakkelijkheid; hij had, naar men zegt, slechts achttien dagen aan *La Cecchina* besteed. In het jaar 1761 alleen schreef hij niet minder dan zes opera's, die allen grooten bijval verwierven. Te Turijn, Reggio, Modena, Bologna en Venetië werd hij evenzeer gevierd als te Napels of te Rome. Dit roemrijk leven duurde tot omstreeks 1773, toen hij een gevaarlijken concurrent verkreeg in Anfossi, wiens werken, hoewel zij van minder waarde dan die van Piccini waren, door de Romeinen werden voorgetrokken. Een van P.'s opera's werd te Rome door de aanhangers van Anfossi uitgefloten. Dit verdroot hem zoozeer, dat hij ziek werd en na zijn herstel besloot, niet meer naar Rome terug te keeren. Voor Napels schreef hij 1774 een tweede *Alessandro nelle Indie*, die de eerste aldus genaamde opera overtrof, en bracht er ook de opera buffa *I Viaggiatori* ten tooneele, die zeer veel bijval vond.

In het jaar 1776 ontving hij een uitnoodiging om te Parijs te komen. Gluck was daar zijn hervormingen van het lyrisch tooneel begonnen, en de hem vijandige partij wilde hem een mededinger geven in den componist, van wiens roem Italië weergalmde. Door de belofte van een inkomen van zes duizend livres, vergoeding van verhuiskosten en vrije woning in het paleis van den Napolitaanschen gezant, liet P. zich overreden, zich met zijn gezin naar Parijs te begeven. Zijn engagement werd aanvankelijk geheim gehouden, doch Gluck werd er door een brief van Du Rollet van verwittigd en was er over verontwaardigd. Hij had een operatekst, getiteld *Roland*, onderhanden, en men had zijnen mededinger hetzelfde onderwerp ter compositie gegeven. Gluck zag nu van zijn voornemen om dat werk te componeeren af, en eerst later, in *Iphigénie en Tauride*, zouden de beide kunstenaars zich met elkaar meten. Piccini was tegen Gluck niet opgewassen, evenmin wat zijn talent, als wat zijn wilskracht betreft. Hij was een zachtmoedig, schroomvallig man en liet zich ontmoedigen door den storm, dien de repetitiën van zijn *Roland* in het leven riepen. Hij was meer dood dan levend, toen de dag der eerste voorstelling was aangebroken. Tegen zijne verwachting, en ondanks de kabalen der Gluckisten vond zijn werk een gunstig onthaal. Na die welgeslaagde uitvoering ontving hij de uitnoodiging, om koningin Maria Antoinette te Versailles les in den zang te geven. Die onderscheiding was meer eervol dan voordeelig, want de koningin dacht er niet aan, hem zijn reiskosten te vergoeden, noch om hem de prachtig ingebonden partituren te betalen, welke hij aan de leden harer hofhouding uitdeelde. Men droeg hem de compositie van een werk voor het hof op; doch nadat zijn *Phaon*, zoo heette dit werk, te Choisy gespeeld was, kon hij het

niet gedaan krijgen, dat het ook in de Italiaansche Opera gegeven werd. Er kwam verbetering in zijn toestand, toen hij tot directeur der Italiaansche Opera benoemd was. Hij maakte van de hem geschonken gelegenheid gebruik om de Parijzenaars met verscheiden zijner oude partituren kennis te laten maken, en de belangstelling, waarmede men zijn Italiaansche werken aanhoorde, was van invloed op zijn nieuwe compositiën. Zijn *Atys*, die ver boven *Roland* stond, werd 1780 gegeven; aanvankelijk weifelde het publiek, of het die compositie zou toejuichen, of niet; doch ten slotte vond zij grooten bijval. Omstreeks denzelfden tijd echter, toen de strijd tusschen Duitsche en Italiaansche muziek minder hevig scheen, had de directeur der Opera hem weder aangewakkerd, door aan de vertegenwoordigers der beide scholen hetzelfde onderwerp ter compositie te geven. Twee verschillende teksten, die beiden *Iphigénie en Tauride* tot onderwerp hadden, waren aan Gluck en Piccini ter hand gesteld. Het werk van Gluck werd 1779 gegeven, en wel met een bijval, die zijn mededinger had moeten afschrikken. Doch nadat Piccini zijn partituur twee jaren had laten liggen, liet hij haar 1781 uitvoeren. Door dit te doen, stelde hij zich aan een zekere nederlaag bloot, want de herinnering van Gluck's meesterstuk was nog te levendig, dan dat zijn werk een gunstig onthaal had kunnen vinden. Nadat Gluck Parijs had verlaten, vond P. een nieuwen mededinger in Sacchini, wiens *Renaud* (1783) groot succes had. Wel behaalde hij met *Didon*, die voor een zijner beste opera's wordt gehouden, een overwinning, en ook zijn beide opéra's comiques *Le Dormeur éveillé* en *Le Faux Lord* werden luide toegejuicht; doch zijn volgende opera's werden koel opgenomen, en hij verloor meer en meer de gunst van het publiek. De val van *Les Mensonges officieux*, de kabalen tegen *l'Enlèvement des Sabines* en *Clytemnestre*, de val van *Les Fourberies de Marinette* en eindelijk het verlies van zijn ambten — een gevolg van de Revolutie — deden hem besluiten, Frankrijk te verlaten en naar zijn vaderland terug te keeren. Te Napels ontving hij een jaargeld van den koning, en zijn oratorium *Jonathan* vond er 1792 een gunstig onthaal, evenzoo de opera *La Serva onorata*. Doch ook hier bleef de fortuin hem niet gunstig gezind. Tegen het einde van laatstgenoemd jaar werd hij van republikeinsche gezindheid verdacht, daar hij een zijner dochters aan een Franschman, die der omwentelingspartij was toegedaan, uitgehuwelijkt had. De beschuldiging van twee zijner voormalige leerlingen, dat hij een Jacobijn was, hitste de bevolking tegen hem op. Men floot zijn *Ercole* uit, en toen hij eenigen tijd later van Venetië, waar hij eenige werken had laten vertoonen, terugkwam, werd hij gevangen genomen. Gedurende vier jaren bleef hij van zijn vrijheid beroofd. Eindelijk kwam er, tengevolge van het vredesverdrag met de Fransche Republiek, een einde aan deze gevangenschap, en P. besloot, nog eens zijn geluk te Parijs te beproeven.

In de Opera werd hij door het publiek luide toegejuicht, en het Directoire schonk hem een pensioen van 2400 frank en een gratificatie van 5000 frank om in zijn dringendste behoeften te voorzien. Een jaargeld, dat hij sedert 1790 niet meer ontvangen had, werd hem teruggeschonken, doch van 3000 op 1000 fr. gebracht. Hij trachtte zijn inkomen nog te vergrooten door het componeeren van romances en door het geven van kleine concerten. Het Consulaat voegde bij de gunsten van het Directoire nog een andere: hij werd 1800 tot Inspecteur van het conservatoire benoemd, doch reeds een maand na zijn benoeming, 7 Mei 1800, stierf hij.

Volgens Fétis heeft P. 80 opera's geschreven; Guingené daarentegen, die een biographie van den Italiaanschen meester heeft gegeven, schat het aantal opera's op 133. Het kan evenwel zijn, dat hieronder ook de niet-dramatische muziek begrepen is.— Vele van P's tijdgenooten hebben beweerd, dat hij Gluck evenaarde, sommigen zelfs, dat hij hem overtrof. Thans is hij geheel vergeten.

Piccini (Luigi), tweede zoon van den vorige, geb. 1766 te Napels, componeerde ongeveer twaalf opera's, die echter geen van allen opgang maakten. Hij werd 1796 kapelmeester te Stockholm, keerde 1801 naar Parijs terug en vestigde zich daar ter stede als zangonderwijzer. Hij stierf 31 Juli 1827.

Piccini (Louis Alexandre), kleinzoon van Nicolo P., geb. 1779 te Parijs, ontving onderricht in de compositie van Lesueur. Hij werd 1816 derde, later eerste kapelmeester aan de Groote Opera, en was sedert 1826 afwisselend te Boulogne, Toulouse en Straatsburg werkzaam. Hij keerde 1849 naar Parijs terug en stierf aldaar 24 April 1850. Te Straatsburg werd zijn opera *La Prise de Jéricho* vertoond.

Picciolo (Giacomo Antonio), geestelijke en componist, leefde op het einde der 16e eeuw te Corbario op het gebied van Venetië. Men kent van hem *Litaniae*, *Canzonette* en een vijfstemmige Mis.

Piccioni (Giovanni), organist te Orvieto, leefde op het einde der 16e en in het begin der 17e eeuw. Madrigalen en concerten van hem zijn te Venetië en te Rome in druk verschenen.

Piccolo, Ital., klein, b. v. flauto piccolo, kleine fluit, (z. fluit), violino piccolo, kleine viool.

Piccolo (Filippo **Lo**), Siciliaansch priester te Palermo, gaf een verhandeling in het licht, getiteld: *Il Canto fermo esposto nella maggior brevità* (Palermo, 1739).

Piccolomini (Maria), zangeres, geb. 1836 te Siena, behaalde 1855 te Turijn, later te Londen en te Nieuw-York, groot succes, vooral in opera's van Verdi.

Pichel of **Pichl** (Wenzel), violist en componist, geb. 1743 in Boheme,

ontving onderricht van Dittersdorf, later van Nardini. Hij kwam te Milaan als compositore di Musica in dienst van den aartshertog Ferdinand, en toen 1797 Milaan door de Franschen ingenomen werd, volgde hij dezen vorst naar Weenen. Hij stierf aldaar 23 Jan. 1805. Het getal zijner compositiën — opera's, symphonieën, kerk- en kamermuziek — is ongelooflijk groot. Een groot gedeelte er van wordt vermeld door Fétis (*Biogr. et Bibl. universelle*).

Pictor (Johann Friedrich), priester en organist aan de kathedaal te Salzburg in de laatste jaren der 16e eeuw. Hij liet een verzameling vier- en vijfstemmige psalmen en vespers na, getiteld: *Psalmodia vespertina.*

Pièce, Fr., PEZZO, Ital., stuk, muziekstuk.

Pieltain (Dieudonné Pascal), violist en componist, geb. 4 Maart 1754 te Luik, maakte kunstreizen naar Parijs, Londen, Petersburg en andere groote steden. Hij stierf 10 Dec. 1833 te Luik. Te Parijs en te Londen zijn vioolconcerten, sonates en quartetten van hem in druk verschenen.

Pieno, Ital., vol, met vollen toon.

Pierluigi da Palestrina, z. **Palestrina**.

Piermarini (Francesco), zanger, geb. te Bologna, was van 1834 tot 1840 leeraar in den zang aan het conservatorium te Madrid en vestigde zich in laatstgenoemd jaar te Parijs, waar zijn *Cours de chant divisé en deux parties* in het licht verscheen.

Pierson of **Pearson** (Henry Hugo), componist, geb. 12 April 1815 te Oxford, ontving te Londen onderricht in de muziek van Attwood, een leerling van Mozart. Aanvankelijk was hij voor de diplomatiek bestemd, doch hij gevoelde zich meer aangetrokken tot de muziek en besloot, zich geheel aan die kunst te wijden. In het jaar 1839 begaf hij zich naar Duitschland en studeerde onder leiding van Rink, Tomaschek en Reissiger. Te Leipzig maakte hij kennis met Mendelssohn en Schumann, welke laatste P.'s liederenbundel *Thoughts of Melody* vrij gunstig recenseerde. In het jaar 1844 werd P. benoemd tot leeraar in de muziek aan de hoogeschool te Edinburg, doch na achttien maanden vroeg hij ontslag uit die betrekking en keerde naar Duitschland terug. Zijn eerste groote werk was de opera *Leila*, die 1848 te Hamburg vertoond werd. Zijn volgende groote compositie was het oratorium *Jerusalem*, dat 1852 op het muziekfeest te Norwich ten gehoore werd gebracht en groot succes behaalde. Niet minder belangrijk was zijn muziek voor het tweede deel van Goethe's *Faust*, gecomponeerd 1854, welke in Duitschland, zoowel als in Engeland, bij verschillende gelegenheden met bijval ten gehoore werd gebracht. De koning van België schonk hem voor deze compositie de Gouden Medaille voor Kunsten en Wetenschappen. Voor het muziekfeest te Norwich van 1869 werd P. verzocht, een nieuw oratorium te schrijven. Dit werk, *Hezekiah*, bleef evenwel onvoltooid. Zijn laatste groote

werk was de opera *Contarini*, die 1872 te Hamburg vertoond werd. Behalve deze groote compositiën, schreef hij een groot aantal liederen, van welke vooral de volgende: *Deep in my soul*, *Thekla's Lament*, *All my heart' thine own* en *Ye mariners of England* bijzondere vermelding verdienen. Ook heeft hij ouvertures voor *Macbeth*, *As you like it* en *Romeo and Juliet* gecomponeerd, die op de Londensche concerten uitgevoerd, doch niet in druk verschenen zijn. P. stierf 28 Jan. 1873 te Leipzig. Hij behoort tot de beste componisten, die Engeland heeft opgeleverd.

Pieterz (Adriaen), de oudst bekende orgelmaker in België, geb. te Brugge, heeft 1451 een orgel voor de Nieuwe kerk te Delft vervaardigd.

Pietkin (Lambert), geestelijke en kapelmeester te Luik, aldaar geb. 1612, gest. 1696. Missen en andere kerkmuziek van hem worden bewaard in de kathedraal te Luik.

Pieton (Loyset of Louis), Fransch toonkunstenaar, leefde in de eerste helft der 16e eeuw. Zijn geboorteplaats was Bernac in Normandië, van daar werd hij ook Loyset de Bernac genoemd. Motetten en andere stukken van hem zijn opgenomen in verschillende verzamelingen uit de 16e eeuw.

Piffera, Ital., dwarspijp, veldpijp.

Pifferi of **Pifferari**, Ital., pijpers.

Pignati of **Pignata** (Pietro Romulo), componist, geb. 1660 te Rome. Tegen het einde der 17e eeuw werden verscheiden opera's van hem op de Italiaansche tooneelen vertoond.

Pilate (Auguste), componist, geb. 29 Sept. 1810 te Bouchain in Frankrijk, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs. Onder zijn opera's, die te Londen en te Parijs vertoond werden, bevindt zich *Le naufrage de la Méduse*, in vereeniging met Flotow door hem gecomponeerd.

Pileata, gedakt (z. dit).

Pilotti (Giuseppe), componist en muziektheoreticus, geb. 1784 te Bologna, waar zijn vader organist en orgelmaker was, ontving onderricht van Mattei en was een medeleerling van Rossini. Hij werd kapelmeester te Pistoja en volgde 1826 Mattei op als kapelmeester aan San Petronio te Bologna; ook werd hij leeraar in het contrapunt aan het Lyceum daar ter stede. Behalve zijn compositiën, hoofdzakelijk in kerkmuziek bestaande, kent men van hem een instrumentatie-leer, getiteld: *Breve insegnamento etc. per tutti gli stromenti* (Milaan, Ricordi). Hij stierf 12 Juni 1838.

Pinarol (Jean), Zuidnederlandsch toonkunstenaar, geb. in de tweede helft der 15e eeuw. Van zijn compositiën zijn nog slechts zes vierstemmige motetten bekend, welke in een motetten-verzameling van Ottaviano Petrucci (1502) opgenomen zijn; voorts een vierstemmig gezang, *Fortuna desperata*, in de uitgave *Canti cento cinquanta* van denzelfden drukker (1503).

Pincé, Fr., z. MORDENT en PIZZICATO.

Pinelli de Gerardis (Giovanni Battista), Genueesch edelman, geb. 1545, werd 1571 cantor aan den Dom te Vicenza, 1580 kapelmeester te Dresden, 1585 tenorist der keizerlijke kapel te Weenen, en stierf in laatstgenoemde stad 15 Juni 1587. Missen, motetten en madrigalen van hem zijn te Praag en te Dresden in druk verschenen.

Pinheiro (Pater Juan), Portugeesch componist, geb. in de eerste helft der 17e eeuw. In de koninklijke bibliotheek te Lissabon waren in de vorige eeuw nog compositiën van hem voorhanden.

Pinsuti (Il Cavaliere Ciro), klavierspeler en componist, geb. 9 Mei 1829 in het Italiaansche dorp Sinalunga in de provincie Siena, speelde reeds op elfjarigen leeftijd in het openbaar. Van 1840 tot 1845 woonde hij te Londen, waar hij les in de compositie ontving van Cipriani Potter. In Italië teruggekeerd, kwam hij bij Rossini in de leer. In het jaar 1848 keerde hij naar Londen terug, waar hij zich als muziek-onderwijzer vestigde. Twee zijner opera's, *Il Mercante di Venezia* en *Mattia Corvina*, zijn in Italië vertoond. Voorts heeft hij gecomponeerd: meer dan 230 *Songs* (Engelsch en Italiaansch), 35 duetten, 14 trio's, 45 meerstemmige liederen en koren, 30 klavierstukken, een *Te Deum* enz.

Pinto (Thomas), vioolvirtuoos, geb. te Londen uit Napolitaansche ouders, in de eerste helft der 18e eeuw, speelde reeds op elfjarigen leeftijd concerten van Corelli en werkte als concertmeester te Edinburg mede. Hij werd orkestdirekteur van het Drury Lane-theater, later van King's Theatre, te Londen. Hij stierf 1773 in Ierland.

Pinto (George Frederic), violist en klavierspeler, kleinzoon van den vorige, geb. 25 Sept. 1786 te Lambeth. Zijn familienaam was eigenlijk Sauters, maar hij nam den naam zijns grootvaders van moederszijde aan. Hij maakte kunstreizen door Engeland en Frankrijk en componeerde o. a. een sonate, die hij aan zijn vriend John Field opdroeg. Hij stierf 23 Maart 1806 te Little Chelsea.

Pinto-Brent, zangeres, tweede vrouw van Thomas Pinto, ontving onderricht in den zang van Dr. Arne, die voor haar de eerste coloratuurpartij in zijn opera Artaxerxes schreef, waarmede zij 1762 te Londen groot succes had.

Pionnier (Jean), Fransch toonkunstenaar uit de 16e eeuw, was kapelmeester te Loreto. Motetten van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Pipefare (Mattheus), geb. omstreeks 1500 te Leuven. Compositiën van hem bevinden zich in verschillende verzamelwerken uit de 16e eeuw.

Pirker (Marianne), Duitsche zangeres, trad te Londen, Weenen en Stuttgart met groot succes op. Haar echtgenoot was violist bij de Wurtem-

bergsche hofkapel, en zij mocht zich wegens hare voortreffelijke hoedanigheden in de vriendschap der hertogin van Wurtemberg verheugen. Toen deze zich 1755 van haar echtgenoot liet scheiden, werd zij gevangen genomen en moest tien jaar op de vesting Hohen Asperg blijven. Hoewel deze slag haar voor eenige jaren van haar verstand beroofde, bleef toch haar talent als zangeres onaangetast, en er ontwikkelde zich bij haar nog een ander talent. Uit het stroo harer legerstede vervaardigde zij bloemen en verkreeg in die kunst een zoo groote handigheid, dat zij voor een aan Maria Theresia gezonden bouket een gouden medaille outving. Nadat zij in vrijheid was gesteld, vestigde zij zich als leerares in den zang te Heilbronn en stierf aldaar 10 Nov. 1783.

Pirlinger (Joseph), violist te Weenen, gaf 1800 in het licht: *Neue vollständige theoretische und praktische Violinschule für Lehrer und Lernende, herausgegeben von L. Mozart und L. Pirlinger.* Het eerste deel bevat de theorie van Leopold Mozart in uittreksel, wat den stijl betreft nieuw bewerkt; het tweede bestaat uit verschillende stukken voor viool.

Pisani (Bartolomeo), Italiaansch componist en orkestdirecteur, geb. 1811 te Konstantinopel, was een leerling van Mercadante. Men kent van hem de opera's *La Peri*, *Rosamunda*, *Ladislao*, *Rebecca Gitana*, voorts eenige cantates en instrumentale muziek.

Pisari (Pasquale), Italiaansch componist, geb. 1725 te Rome, was koorknaap aan de pauselijke kapel en ontving onderricht in de compositie van kapelmeester Biordi. Zijn grootste kennis evenwel deed hij op uit de partituren van Palestrina, met wiens schrijfwijze hij zoozeer vertrouwd werd, dat pater Martini hem den Palestrina der 18e eeuw noemde. Zijn voornaamste werk is een 16-stemmig *Dixit* met orgelbegeleiding. dat 1770 te Rome door 150 van de beste zangers ten gehoore werd gebracht. Vele werken van dezen kunstenaar zijn voorhanden in de pauselijke kapel en in de verzameling Santini te Rome.

Pischek (Johann Baptist), baryton, geb. 14 Oct. 1814 te Melmik in Boheme, maakte kunstreizen door Duitschland en Engeland en werd 1842 tot koninklijk kamerzanger te Stuttgart benoemd. In het jaar 1853 liet hij zich op het Rotterdamsche muziekfeest ter gelegenheid van het vijf en twintigjarig bestaan der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst hooren. Hij stierf 16 Februari 1873 te Sigmaringen.

Pisendel (Johann Georg), violist, geb. 26 Dec. 1687 te Karlsburg, gest. 25 Nov. 1755 te Dresden, waar hij concertmeester was, behoorde tot de beste vioolspelers van zijn tijd. Hij maakte kunstreizen door Duitschland, Frankrijk en Italië.

Pisticci (Anastasio), kapelmeester te Pisa, leefde in de eerste helft der 17e eeuw. Motetten en psalmen van hem verschenen te Venetië in druk.

Pistocchi (Francesco Antonio), stichter der zangschool te Bologna, geb. 1659 te Palermo, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader en schreef reeds op achtjarigen leeftijd zijn eerste compositie, getiteld: *Capricci puerili variamente composti in* 40 *modi, sopra un basso, da un balbetto inetà d'anni* 8 (Bologna, 1667). Hij ontving zang-onderricht van Vastamigli en van Bartolomeo Monari, betrad op twintigjarigen leeftijd als sopranist het tooneel, doch behaalde als zoodanig weinig succes en werd kapelmeester te Bologna, later van den markgraaf van Anspach. In het jaar 1700 richtte hij te Bologna een zangschool op, waarin de beste zangeressen en zangers der 18e eeuw hun opleiding genoten. De compositiën van P. bestaan in opera's, aria's, duetten en eenige kerkmuziek.

Piston, z. VENTIELINSTRUMENTEN.

Pitoni (Giuseppe Ottavio), kerkcomponist uit de Romeinsche school, geb. 18 Maart 1657 te Rieti, was van 1677 tot aan zijn dood, 1 Febr. 1743, kapelmeester. Zijn Missen, motetten en andere kerkmuziekstukken, die zeer talrijk zijn, behooren tot de beste compositiën van dien tijd. Een zestienstemmig *Dixit* van hem was vooral zeer beroemd. Als schrijver is hij bekend door zijn boek *Notizie dei Maestri di capella si di Roma che oltramontani, ossia Notizia di contrapuntisti e compositori di musica degli anni dell'era cristiana* 1500 *sino al* 1700. Dit werk bevindt zich in manuscript in de bibliotheek van het Vatikaan. Tot de leerlingen van Pitoni behooren Durante en Leo.

Pitsch (Karl Franz), organist, geb. 1789 te Pastdorf in Boheme, waar zijn vader onderwijzer was, verkreeg 1832 den post van organist aan de hoogeschool te Praag, werd 1840 directeur van het conservatorium aldaar en een jaar later directeur der organistenschool ter zelfde stede. Hij stierf 13 Juni 1858. Men kent van hem, behalve compositiën voor orgel en voor koor, een nieuwe uitgave van Voglers *Handbuch für die Harmonielehre und für den Generalbass.*

Più, Ital. meer; met dit woord vormt men in het Italiaansch — behoudens de uitzonderingen — den comparatief; b. v. *più forte*, sterker; *più allegro* sneller; *più mosso*, bewegelijker.

Piutti (Karl), orgelvirtuoos en componist, geb. 1846 te Elgersburg in Thuringen, studeerde te Keulen en te Leipzig en werd 1875 leeraar aan het conservatorium in laatstgenoemde stad, 1880 ook organist aan de Thomaskerk aldaar. Onder zijn compositiën bevinden zich stukken voor orgel, voor klavier, en liederen.

Pixis (Friedrich Wilhelm), was 1770 een leerling van Vogler te Mannheim, waar hij nog 1805 in leven was. Hij componeerde orgelmuziek, klaviersonates en trio's.

Pixis (Friedrich Wilhelm), oudste zoon van den vorige, geb. 1786

te Mannheim, ontving onderricht in het vioolspel van Ritter, Luigi en Fränzel en maakte kunstreizen door Duitschland. Te Hamburg nam hij les bij Viotti. Hij kwam 1804 bij de keurvorstelijke kapel te Mannheim en ging later naar Praag, waar hij leeraar aan het conservatorium en kapelmeester aan de Opera werd. Hij stierf 1842.

Pixis (Johann Peter), klavierspeler en componist, broeder van den vorige, geb. 1788, maakte vele kunstreizen met zijn vader en zijn broeder, vestigde zich 1809 te Munchen en begaf zich 1825 naar Parijs, waar hij als muziekonderwijzer een grooten naam maakte. Met zijn aangenomen dochter, Franzella Güringer (geb. 1816 te Lichtenthal in Baden), die een verdienstelijke zangeres was, maakte hij 1833 een kunstreis door Italië. Pacini schreef voor haar de hoofdrol in zijn opera *Saffo*. Nadat zij met een Italiaan in het huwelijk was getreden, vestigde hij zich te Baden-Baden, waar hij op zijn villa lessen gaf. Hij stierf aldaar 21 Dec. 1874. Zijn compositiën, bestaande in een groot aantal concerten, sonates en salonstukken voor klavier, zijn tegenwoordig allen vergeten.

Pijpen, orgelpijpen, worden van hout, tin en metaal vervaardigd. Zij zijn verschillend van grootte en wijdte. Gelijk bij de snaarinstrumenten de lage toon door een lange en dikke, de hooge door een korte en dunne snaar wordt voortgebracht, vereischt ook de lage toon van het orgel een lange en wijde, de hooge een korte en nauwe pijp. De wijdte en engte der pijp heet mensuur. De mensuur richt zich eensdeels naar de grootte der pijp en hangt af van het karakter, dat de toon eener pijp moet hebben. Er zijn pijpen van eenerlei grootte, wier mensuur toch onderling verschilt. Een pijp, die een vollen, ronden toon moet geven, eischt een *wijde*, die van een scherpen toon een *nauwe* mensuur. De grootste lengte eener pijp is 32 voet, de kleinste 1 duim.

Pijpwerk, de gezamenlijke pijpen in een orgel. Het pijpwerk wordt in twee hoofdklassen verdeeld, n. l. in labiaal- of fluitwerken en in snar- of tongwerken (z. deze woorden).

Pizzicato, Ital ; PINCÉ, Fr.; getokkeld; beteekent, dat de snaren van een strijkinstrument niet met den strijkstok aangestreken, maar met de vingers geknipt moeten worden. De uitdrukking *coll' arco* duidt aan, dat men weder den strijkstok gebruiken moet.

Pizzoni (Eleazar), Franciscaner-monnik, geb. omstreeks 1620 te Parma, was kapelmeester te Bologna. Men kent van hem *Balletti*, *Correnti etc. a* 3 *stromenti* en *Motetti sacri*.

Placido, **placidamente**, Ital., kalm, rustig (teeken van voordracht).

Plagaal, z. KERKTONEN.

Plaidy (Louis), klavierspeler, geb. 28 Nov. 1810 te Wermsdorf in Sak-

sen, ontving zijn muzikale opleiding te Dresden en werd door Mendelssohn tot leeraar in het klavierspel aan het conservatorium te Leipzig beroepen. Hij stierf 3 Maart 1874 te Grimma. Men kent van hem: *Technische Studien für Pianoforte*.

Plaint-chant, Fr.; PLAIN SONG, Eng.; z. CANTUS PLANUS en KERKMUZIEK.

Plantade (Charles Henry), componist, geb. 19 Oct. 1764 te Pontoise, ontving zijn muzikale opleiding op de muziekschool der pages te Versailles en zette zijn studiën te Parijs voort. Een zijner romances: »*Te bien aimer, o ma chère Zélie*", vond zooveel bijval, dat er binnen korten tijd 20.000 exemplaren van verkocht werden. Hij werd muziekonderwijzer van Hortense de Beauharnais en volgde haar, toen zij koningin van Holland werd, naar ons land, waar hij de betrekking van koninklijk kapelmeester verkreeg. In Frankrijk teruggekeerd, werd hij orkestdirecteur aan de Groote Opera te Parijs, welken post hij tot 1830 vervulde. Hij stierf 1839 te Batignolle. Onder zijn compositiën bevinden zich tien opera's, een *Te Deum* en een *Requiem*.

Plantade (Charles François), zoon van den vorige, geb. 14 April 1787, gest. 26 Mei 1870 te Parijs, heeft meer dan tweehonderd romances en chansonnetten geschreven. Hij behoorde tot de oprichters der Société des concerts.

Planté (François), klaviervirtuoos, geb. 2 Maart 1839 te Orthez (Basses-Pyrénées), kwam op jeugdigen leeftijd te Parijs en ontving er zijn opleiding aan het conservatoire. Hij maakte vele kunstreizen en gaf te Parijs kamermuziekuitvoeringen met Alard en Franchomme. Hij behoort tot de beste klavierspelers van dezen tijd.

Platel (Nicolas Joseph), violoncellist, geb. 1777 te Versailles, was lid der koninklijke kapel en later koordirecteur aan de Opera. Hij maakte vele kunstreizen en vestigde zich eindelijk te Brussel, waar hij leeraar aan het conservatorium werd. Tot zijn leerlingen behoorden Servais, Batta en Demunck.

Platzer (Joseph), componist, geb. 1841, vervaardigde eenige komische opera's, van welke één, *Der Raub der Sabinerinnen*, 1876 te Munchen met bijval vertoond werd. Hij stierf 1877.

Plectrum, het staafje, waarmede een triangel, de snaren van een citer, van een hakkebord enz., aangeslagen worden.

Pleyel (Ignace Joseph), componist, geb. 1 Juni 1757 te Ruppersthal in Beneden-Oostenrijk, waar zijn vader dorpsschoolmeester was, ontving onderricht in de muziek te Weenen, eerst van zekeren Wanhall of Van Hal, later van Haydn. Hij werd 1777 kapelmeester van graaf Erdödy die hem in de gelegenheid stelde, een reis naar Italië te maken. In 1783 werd hij kapelmeester aan den Dom te Straatsburg, 1791 dirigeerde hij eenige concerten te Londen,

in denzelfden tijd, toen Haydn daar ter stede zijn triomfen vierde, en 1792 keerde hij met roem en met geld beladen naar Frankrijk terug. Daar hij beschuldigd werd, een vijand der Republiek te zijn, was hij genoodzaakt te vluchten. Ten slotte gelukte het hem, zich van die beschuldiging vrij te pleiten, en hij keerde naar Straatsburg terug. Later vestigde hij zich te Parijs, waar hij een muziekhandel en 1807 ook een pianofabriek oprichtte. (z. PIANOFORTE.) Hij stierf 14 Nov. 1831. — Haydn beschouwde Pleyel als zijn besten leerling. Pleyel droeg aan zijn leermeester zes quartetten op, »in segno di perpetua gratitudine.” Mozart raadde in een brief van 24 April 1784 zijn vader aan, kennis te maken met Pleyel's quartetten: »sie sind sehr gut geschrieben, und sehr angenehm; Sie werden auch gleich seinen Meister herauskennen. Gut und glücklich für die Musik, wenn Pleyel seiner Zeit im Stande ist, uns Haydn zu remplaciren.” Deze wensch is echter niet vervuld. Zijn latere werken zijn niet veel meer dan een flauwe copie van Haydn's werken. Hij schreef een zeer groot aantal symphonieën, concertanten en kamermuziekstukken.

Pleyel (Camille), oudste zoon van den vorige, geb. 1792 te Straatsburg, ontving onderricht van zijn vader en van Dussek, woonde korten tijd te Londen en begaf zich van daar naar Parijs, waar hij 1824 met Kalkbrenner de leiding der klavierfabriek zijns vaders op zich nam. Hij stierf 4 Mei 1855 te Parijs. Zijn opvolger in de firma was Auguste Wolff.

Pleyel-Moke (Marie Félicité Denise), klavierspeelster, echtgenoote van den vorige, geb. 4 Juli 1811 te Parijs, ontving onderricht van Herz, Moscheles en Kalkbrenner. Zij maakte kunstreizen door Rusland, Duitschland, Engeland, Frankrijk en België en vond overal grooten bijval. Liszt, Mendelssohn en andere groote kunstenaars bewonderden haar. In het jaar 1848 werd zij leerares aan het conservatoire te Brussel, in welke stad zij 30 Maart 1875 overleed.

Pleyel et Cie, z. PIANOFORTE.

Plintivo, Italiaansche verbastering van het Fransche woord *plaintif*, klagend.

Pochette, Fr., zakviooltje, een kleine viool ten gebruike van dansmeesters.

Pochettino, Ital., zeer weinig.

Poco, Ital., weinig.

Poco a poco, Ital., van lieverlede, hoe langer hoe meer.

Poco crescendo, Ital., een weinig aanzwellend.

Poco forte, Ital., een weinig sterk.

Poglietti (Alessandro), hoforganist te Weenen in de jaren 1661—1683, behoorde tot de beste contrapuntisten van zijn tijd.

Pohl (Karl Ferdinand), organist, geb. 6 Sept. 1819 te Darmstadt, ontving te Weenen onderricht van Simon Sechter en werd aldaar 1849 organist, welke betrekking hij echter wegens ziekte 1855 weder neerlegde.

In de jaren 1863—66 leefde hij te Londen, waar hij muziekonderricht gaf en in het British Museum nasporingen deed aangaande Mozart's en Haydn's verblijf te Londen. In laatstgenoemd jaar werd hij tot archivaris en bibliothecaris van de Gesellschaft der Musikfreunde te Weenen benoemd. Als schrijver over muziek is hij bekend geworden door de volgende werken: *Zur Geschichte der Glas-Harmonica* (1862), *Mozart und Haydn in London* (1867), *Denkschrift aus Anlass des 100-jährigen Bestehens der Tonkünstler-Societät in Wien* (1871), *Bibliographie der Musiksammelwerke des* 16. *und* 17. *Jahrhundert*, en een biographie van Jos. Haydn.

Pohl (Richard), schrijver over muziek, geb. 1826 te Leipzig, heeft zich voornamelijk door zijn geschriften over Wagner en Liszt verdienstelijk gemaakt. Hij is een der eersten geweest, die gewezen hebben op de groote beteekenis van Wagner.

Pohlenz (Christiaan August), geb. 3 Juli 1790 te Saalgast in de Niederlausitz, werd organist aan de Thomas-kerk en directeur der Gewandhaus-concerten te Leipzig. In laatstgenoemde betrekking werd hij 1835 door Mendelssohn opgevolgd. Hij stierf 10 Maart 1843. Van zijn compositiën zijn eenige liederen, als: *Auf, Matrosen, die Anker gelichtet; Der kleine Tambour Veit* en *A b c d, wenn ich dich seh*, populair geworden.

Poi, Ital., vervolgens.

Poi a poi, Ital., van lieverlede.

Poi seguente, Ital., hierop volgend.

Point allongé, Fr., verlengde noot, het streepje boven een noot, hetwelk aanduidt, dat zij lang moet worden aangehouden.

Point d' orgue, Fr., orgelpunt; z. dit.

Point de repos, Fr., rustteeken.

Point final, Fr., slotfermate, slotval.

Point sur tête, Fr., de punt boven de noot, aanduidende dat deze afgestooten moet worden.

Poise (Jean Alexandre Ferdinand), componist, geb. 3 Juni 1828 te Nimes, ontving op het conservatoire te Parijs onderricht van Adam. Hij heeft een groot aantal opera's geschreven, van welke enkele meer dan honderdmaal vertoond werden, o. a.: *Bon soir, voisin* (1853) en *Les charmants* (1855).

Poisot (Charles Emile), componist en schrijver, geb. 8 Juli 1822 te Dyon, ontving onderricht van verschillende uitstekende kunstenaars en schreef eenige opera's, instrumentale compositiën en de volgende werkjes: *Essai sur les musiciens bourguignons, comprenant une esquisse historique sur les différentes transformations de l'art musical en France, du neuvième au dix-neuvième siècle* (Dyon, Lamarche et Drouelle) en *Histoire de la musique en France* (Parijs, Dentu, 1860).

Poisson (Toussaint René), geb. 1797 te Parijs, aldaar gest. 13 Sept. 1861, gaf in het licht: *l'Harmonie dans ses plus grands développements, ou Théorie de composition musicale* (Parijs, Meissonnier) en *De la basse sous le chant, ou l'Art d'accompagner la mélodie et du contrepoint et de la fugue* (Parijs, Canaux).

Poitevin (Guillaume), priester en toonkunstenaar uit de 17e eeuw, leefde te Aix in Provence, waar hij 7 Januari 1706 stierf. De operacomponist Campra was een leerling van hem. Onder zijn compositiën bevinden zich vier Missen.

Polacca, Ital., poolsche dans; a la polacca, op de wijze eener polonaise (z. dit).

Polani (Geronimo), componist uit de Venetiaansche school, geb. in de laatste jaren der 17e en in het begin der 18e eeuw. Hij was in zijn jeugd koorknaap en later sopranist. Negen opera's van hem zijn te Venetië vertoond.

Policreto (Giuseppe), componist uit de 16e eeuw, geb. te Ferrara, gaf driestemmige Napolitaansche gezangen in het licht.

Polidori (Ortensio), componist uit de 17e eeuw, geb. te Camerino in den Kerkelijken Staat, was omstreeks 1621 kapelmeester te Fermo, later te Chichi en te Pesaro. Vele Missen, psalmen en motetten van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Polifonia, Ital., z. POLYPHONIE.

Polka, een Boheemsche dans in snelle beweging en in $\frac{2}{4}$- maat. Men zegt dat Joseph Neruda dezen dans volgens de aanwijzigingen van een boerinnetje opschreef. De *polka de concert* en de *polka de salon* zijn muziekstukken van den dans afgescheiden.

Polka-Mazurka, een door polka-toeren afgewisselde Mazurka.

Pollarlo (Carlo Francesco), componist en kapelmeester aan de St. Marcus-kerk te Venetië, leefde in de 17e eeuw. Op zeer jeugdigen leeftijd werd hij 1665 bij de Marcus-kapel aangesteld, eerst 1690 werd hij vice-kapelmeester. Behalve vele kerkmuziek componeerde hij ongeveer 64 opera's, wier titels door Fétis (*Biogr. et Bibl. univ.*) vermeld worden.

Pollarlo (Antonio), zoon van den vorige, geb. omstreeks 1680 te Venetië, volgde 1740 Lotti op als eerste kapelmeester aan de Marcus-kerk.

Polledro (Giovanni Battista), violist, geb. 10 Juni 1781 te Casalmonferato bij Turijn, maakte reeds op veertienjarigen leeftijd kunstreizen door Italië en bezocht, nadat hij nog onderricht bij Pugnani had genomen, Duitschland en Rusland. Van 1816 tot 1822 was hij concertmeester der koninklijke kapel te Dresden en vervolgens tot 1844 generaal-directeur der koninklijke instrumentale muziek te Turijn. Hij stierf 15 Aug. 1853. Zijn spel werd door zijn tijdgenooten zeer geroemd.

Pollet (Charles François Alexandre), cithervirtuoos, geb. 1748 te

Béthune bij Artois, vestigde zich 1771 te Parijs, waar hij verschillende werken voor zijn instrument in het licht gaf.

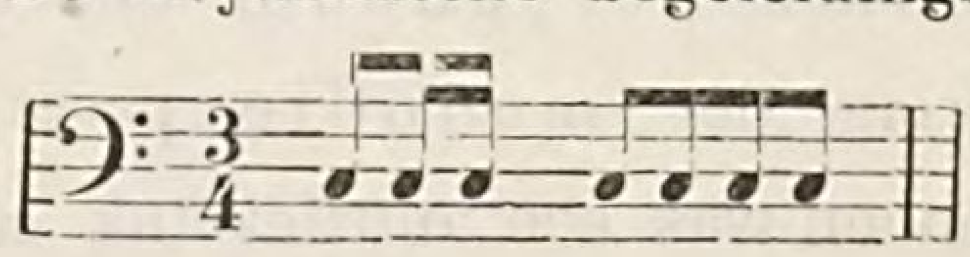
Pollet (Jean Joseph Benoit), broeder van den vorige, geb. omstreeks 1753 te Béthune, nam bij Krumpholz les op de harp en gaf compositiën voor dit instrument, voor guitaar en voor cither in het licht.

Pollet (L. M.), zoon van den vorige, was guitaarvirtuoos, later muziekhandelaar. Hij stierf 1830 te Parijs. Zijn echtgenoote Marie Nicole Simonin, geb. 4 Mei 1787 te Parijs, bespeelde met virtuositeit de harp en maakte kunstreizen door verschillende landen van Europa. Zij stierf 1864 te Chatillon.

Pollet (Joseph), zoon van den vorige, geb. 1803, werd omstreeks 1830 organist en later kapelmeester aan de Notre Dame te Parijs. Zijn zoon Charles, mede organist, heeft kerkmuziek gecomponeerd en in het licht gegeven.

Pollier (Matthias), kapelaan aan de kathedraal te Antwerpen, leefde op het einde der 16e en in het begin der 17e eeuw. Hij gaf een verzameling Missen van hem en van andere componisten in het licht onder den titel: *Missarum flores ex praestantissmis nostrae aetatis autoribus quatuor, quinque, sex et plurium vocum, collecti, et ad ecclesiae catholicae usum ordine decenti dispositi; Antverpiae ex typographia musica Petri Phalesii* (1599).

Pollini (Francesco), klaviervirtuoos en componist, geb. 1763 te Laybach in Illyrië, ontving te Weenen onderricht van Mozart, die ook een Rondo voor klavier en viool aan hem opdroeg. Hij vestigde zich te Milaan, waar hij leeraar aan het conservatorium werd. Ricordi gaf een klaviermethode en vele klavierstukken van hem in het licht. Ook een opera: *La casetta nei boschi*, en een cantate ter gelegenheid van den vrede van Amiens: *Il triomfo della pace*, werden te Milaan ten gehoore gebracht. Hij stier aldaar 17 Sept. 1846.

Polonaise, een Poolsche dans in driekwarts-maat, die ook in andere landen dan Polen zeer bekend is geworden. De rhythmische begeleidingsfiguur van den dans heeft den volgenden vorm: De melodie heeft veelal het accent op de tweede kwart, ook wel op de tweede achtstenoot van elke maat. Evenals de marsch bestaat hij in den regel uit twee hoofddeelen, van welke het tweede *trio* wordt genoemd; beide deelen zijn wederom in onderafdeelingen verdeeld. Componisten als Mozart, Beethoven Schubert, Chopin en Liszt hebben stukken in dezen vorm geschreven.

Polychord, een door J. C. H. M. Denie, assistent-resident te Tjiamis op Java, uitgevonden instrument, met behulp waarvan men op gemakkelijke wijze de piano kan stemmen.

Het bestaat in hoofdzaak uit een houten kast, bespannen met twee meta-

len snaren en voorzien van een koperen liniaal, waarop een, de chromatische toonschaal aangevende, verdeeling is aangebracht. Door middel van een over de liniaal en de snaren heenschuivende koperen afsluiting kunnen de in *d* en d^1 gestemde snaren der Polychord achtereenvolgens worden ingekort op de lengten, vereischt tot het doen klinken van alle tonen der chromatische toonladder van *d* tot $a4$, uitmakende $4\frac{1}{2}$ octaaf. Aan de kast is voorts een mechaniek met toets en verplaatsbaren hamer bevestigd, dusdanig ingericht, dat bij nederdrukking van den toets, de hamer tegen een der snaren aanslaat.

De Polychord wordt op de volgende wijze aangewend. Nadat het bovenraam, de cylinder en de holle lijst van de pianino zijn verwijderd, wordt de Polychord in verticalen stand boven het klavier geplaatst op een van rolletjes voorzien voetstuk, dat over de pianotoetsen kan heen bewogen worden.

De van twee beweegbare verlengstukken (*abstracten*) voorziene toets der Polychord wordt daarna gesteld boven den toets der te stemmen pianosnaar, en de snaar der Polychord door middel der bovenbedoelde afsluiting gebracht op den verlangden toon, waarnaar gestemd moet worden. Wanneer men nu op den toets der Polychord tikt, klinken gelijktijdig *twee* tonen, van welke de één de zuivere toon der Polychord, de andere de *onzuivere* toon der pianosnaar is, welke laatste zoolang wordt opgetrokken, totdat *beide* tonen volkomen zuiver samenklinken, d. i. *geen zweving* meer doen hooren. Na op die wijze achtereenvolgens $4\frac{1}{2}$ octaaf (van *d* tot a^4) der piano te hebben gestemd, stemt men de nog in den bas overblijvende tonen in *reine octaven*, wat wel geen bezwaar kan opleveren.

Dit instrument, volgens de aanwijzigingen van den uitvinder in de pianofabriek van Cuijpers te 's Gravenhage vervaardigd, was geëxposeerd op de Internationale en Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam in 1883.

Polyphonie, veelstemmigheid. Het woord staat tegenover Homophonie (z. dit) eenstemmigheid, en oudtijds werden dan ook alle meerstemmige muziekstukken polyphoon, alle eenstemmige homophoon genoemd. Na de invoering der monodie paste men die benamingen eenigszins anders toe. Polyphoon was een muziekstuk eerst dan, wanneer alle stemmen, of althans meer dan één stem er zelfstandige partijen in vervulden, b. v. een fuga; alle stukken, waarbij dit niet het geval was, werden homophoon genoemd, al bestond de begeleiding ook uit vele instrumenten.

Polyrhythmiek, het tegelijktijdig optreden van verschillende maatsoorten in een en hetzelfde tempo. Voorbeelden van polyrhythmiek komen o. a. voor in het eerste bedrijf van *Don Juan* ($\frac{3}{4}$-, $\frac{3}{8}$- en $\frac{2}{4}$- maat), in het Andante van Spohr's symphonie *Die Weihe der Töne* ($\frac{3}{4}$-, $\frac{3}{8}$- en $\frac{2}{8}$- maat) en in de werken van vele moderne componisten.

Pommer, Bombard, Bombyx, Bomhard, Bommert, een soort van

houten blaasinstrument, dat zich in de 17e eeuw uit de schalmei ontwikkelde, en waaruit later de fagot en de hobo ontstonden. Evenals van alle oude blaas- en strijkinstrumenten, bestonden ook van den Pommer verschillende familiën, accoorden of stemwerken genaamd. Zoo had men Discant-, Alt-, Tenor- en Baspommer, ook nog den grooten Bas- of Groot-Dubbel-Quint-Pommer en den zoogenaamden Nicolo. Een uitvoerige beschrijving van deze instrumenten en van hun toonomvang vindt men bij Praetorius (*Syntagma mus. II*).

Pomposo, Ital., prachtig, plechtig (teeken van voordracht).

Poochard (Antoine), geb. 1758 te Bussa bij Peronne in Picardië, werd kapelmeester aan den grooten schouwburg te Lyon en later aan de St. Eustache-kerk te Parijs. Hij liet een groot aantal kerkmuziekstukken in manuscript na.

Ponchard (Louis Antoine Eléonore), zoon van den vorige, geb. 31 Augustus 1787, was zanger aan de Opéra Comique en later, 1819, leeraar in den zang aan het conservatoire te Parijs. Zijn voordracbt werd zeer geroemd. Hij stierf 6 Jan. 1866. Zijn echtgenoote, Marie Sophie Garat, geb. 1792 te Parijs, gest. 19 Sept. 1873, was een verdienstelijke zangeres.

Poniatowsky (Joseph Michel Xavier François Jean), prins, neef van den Franschen maarschalk Poniatowsky, geb. 20 Febr. 1816 te Rome, toonde reeds op jeugdigen leeftijd grooten aanleg voor de muziek. Hij ontving zijn muzikale opleiding aan het Liceo te Florence en studeerde ook onder leiding van Ceccherini. In zijn eerste opera, *Giovanni da Procida*, welke 1838 te Lucca vertoond werd, zong hij den titelrol, en van dat tijdstip af voorzag hij gedurende meer dan dertig jaar de schouwburgen van Italië en Parijs van een groot aantal opera's. Na de revolutie van 1848 vestigde hij zich te Parijs als gevolmachtigde van den hertog van Toscane, en werd onder het keizerrijk tot senator benoemd. Na den slag van Sedan volgde hij zijn vriend Napoleon III naar Engeland, waar hij zijn opera's *Gelmina* en *Au travers du mur* liet vertoonen. Hij stierf 27 Juni 1873 en werd te Chislehurst begraven.

Pons (José), Spaansch toonkunstenaar, geb. 1768 te Gerona in Catalonië, werd kapelmeester aan de kathedraal in zijn geboortestad en stierf aldaar 1818. Hij was beroemd wegens zijn *Vilhancicos* (kerkgezangen), ook schreef hij *Miserere's* en andere kerkmuziek.

Ponsicchi (Cesare), klavierspeler en schrijver over muziek, geb. 1830 in Italië, heeft de volgende werken geschreven: *Il Pianoforte, sua origine e sviluppo* (Florence, 1876), *La Completazione di tutti i modelli dell' invenzione del pianoforte* en *Del Temperamento in generale, e più specialmente di quello degli istrumenti a tastiera.*

Ponte (Lorenzo **da**), tooneeldichter, geb. 10 Maart 1749 te Geneta op het gebied van Venetië, is in de muzikale wereld hoofdzakelijk bekend, doordien hij den tekst voor drie opera's van Mozart: *Figaro*, *Don Giovanni* en *Cosi fan tutti* vervaardigde. Hij leidde een avontuurlijk leven, woonde achtereenvolgens te Venetië, Weenen, Triëst en Parijs, vestigde zich omstreeks 1792 als onderwijzer in het Italiaansch te Londen en werd 1798 tot dichter aan de Italiaansche Opera aangesteld. Wegens schulden was hij 1803 genoodzaakt, naar Amerika te vluchten; hij vestigde zich te Nieuw-York als koopman in thee en tabak, doch had in den handel weinig succes en bepaalde zich daarom weder tot het geven van Italiaansche les. Hij stierf 17 Augustus 1838 te Nieuw-York in kommervolle omstandigheden.

Ponticello, Ital, kam; z. dit.

Ponzio (Pietro), componist en theoreticus, geb. 25 Maart 1532 te Parma, werd 1570 kapelmeester te Bergamo, 1581 te Milaan en eindelijk te Parma, waar hij 27 Dec. 1596 stierf. Hij heeft vele Missen gecomponeerd en de volgende theoretische werken geschreven: *Ragionamenti di musica, ove si tratta de passaggi delle consonanzie e dissonanzie buoni etc.* (Parma, 1588) en *Dialogi, ove si tratta della teorica e prattica di musica* (Parma, 1595).

Popper (David), violoncelvirtuoos, geb. 18 Juni 1845 te Praag, studeerde aan het conservatorium aldaar, werd solo-violoncellist bij de kapel van den vorst van Hechingen te Löwenberg en 1868 concertmeester der keizerlijke hofkapel te Weenen. In het jaar 1872 trad hij in het huwelijk met Sophie Menter, welk huwelijk echter eenige jaren later weder ontbonden werd. P. heeft eenige solo-stukken voor violoncel geschreven, die veel bijval hebben gevonden.

Populus (Nicolas Adolphe Alphonse), organist en componist, geb. 1831 te Arcueil, ontving zijn muzikale opleiding te Parijs en is daar ter stede in verschillende betrekkingen werkzaam. In het jaar 1869 richtte hij de koorvereeniging St. Michel en 1870 de Société des quintettes harmoniques op. Zijn compositiën bestaan grootendeels uit kerkmuziek.

Pordenone (Marc. Antonio), neef van den beroemden schilder van dien naam, geb. te Venetië in het midden der 16e eeuw, was als luitspeler beroemd. Hij gaf eenige bundels madrigalen in het licht.

Porbon of **Borbon**, een instrumentenmakersfamilie te Antwerpen. Het oudst bekende lid dezer familie, Artus, leefde omstreeks het einde der 16e eeuw. Een ander, Peter P., was in het midden der 17e eeuw werkzaam. Van Johan P. bestaat een contrabas, die uit plataanhout vervaardigd is, behalve de zangbodem, die van dennehout is. Ook van Francis P. bestaan nog instrumenten.

Porpora (Nicolò), geb. 19 Aug. 1686 te Napels, waar zijn vader boek-

handelaar was, ontving zijn opleiding aan het conservatorio Santa Maria di Loreto. Zijn eerste werken waren de opera's *Basilio* en *La Berenice;* laatstgenoemd werk werd 1710 te Rome vertoond. Een jaar later richtte hij te Napels een zangschool op, die een Europeesche vermaardheid verkreeg, en waarin zangers als Farinelli, Caffarelli en Porporino hun opleiding ontvingen. Later werd P. ook tot leeraar aan het Conservatorio degli poveri di Gesù Cristo benoemd, en als componist werd hij door geheel Italië gevierd. Na 1725 begon hij kunstreizen te maken en werd in verschillende steden van Europa zeer goed ontvangen, o. a. te Weenen, te Dresden en te Londen. Tot 1760 schijnt hij zijn reizen voortgezet te hebben. In dat jaar volgde hij Girolamo Abos op als kapelmeester aan de kathedraal te Napels en aan het conservatorio di San Onofrio aldaar. Hij stierf volgens sommigen 1766, volgens anderen 1767. Volgens Fétis heeft hij 32 opera's gecomponeerd, voorts vele andere muziek, waaronder tal van éénstemmige gezangen, die hij waarschijnlijk voor zijn leerlingen geschreven heeft. Enkele dier gezangen zijn in deze eeuw weder uitgegeven door Choron.

Porsile (Giuseppe), componist uit de Napolitaansche school, geb. 1672, was langen tijd in dienst van koning Karel II van Spanje, na wiens dood hij naar Napels terugkeerde; 1713 kwam hij te Weenen, waar hij muziekmeester van den aartshertog werd en den titel van »rijkshofcomponist" verkreeg. Hij stierf aldaar 29 Mei 1750. Zijn werken werden door Hasse zeer geroemd. Vele zijner partituren worden te Weenen in de verzameling dramatische hofmuziek bewaard.

Port de voix, Fr., z. PORTAMENTO.

Porta (Fra Costanzo), monnik en 1564 kapelmeester te Osimo bij Ancona, 1569 te Santo bij Padua, vervolgens te Ravenna en eindelijk aan den Dom te Padua. Hij stierf 1601. Hij was een leerling van Adriaan Willaert en werd door zijn landsman Francesco Arisio »musicorum omnium praeter invidiam princeps" genoemd. Uit zijn school zijn uitmuntende componisten te voorschijn gekomen. Fétis noemt 14 gedrukte werken van hem op, die in de jaren 1555 tot 1586 verschenen zijn; daaronder bevinden zich Missen, Motetten, Hymnes, Psalmen en vier bundels Madrigalen. Ook in verzamelwerken der 16e eeuw komen stukken van hem voor.

Porta (Ercole), componist uit de 17e eeuw, geb. te Bologna, was 1620 kapelmeester aan de San Giovanni in Persicetti te Venetië. Men kent van hem: *Le Laudi della musica, a tre voci; Hore di recreazione a una e due voci; Lusinghe d'amore e canzonette a* 3 *voci*; *Sacri concerti musicali a* 1-6 *voci con violini, tre tromboni e basso per l'organo* en *Completorium quinque vocum*.

Porta (Francesco **della**), organist en componist, geb. omstreeks 1590

te Milaan, ontving onderricht van Ripalta, organist te Monza en werd kapelmeester en organist aan meer dan één kerk te Milaan, waar hij 1660 stierf. Hij componeerde psalmen, motetten en *ricercari* en was een van de eerste componisten, die gebruik maakten van den *basso continuo.*

Porta (Giovanni), componist, leefde in het laatste gedeelte der 17e en in het begin der 18e eeuw. Tot 1716 was hij muziekdirecteur van kardinaal Ottoboni, werd in genoemd jaar leeraar aan het Conservatorio della Pietà te Venetië en bekleedde die betrekking gedurende 20 jaar. Na dien tijd ging hij naar Londen, verkreeg 1737 een aanstelling als kapelmeester van den keurvorst van Beieren en stierf 1740 te Munchen. Men kent van hem 17 opera's; de eerste, *La Costanza combattuta in amore*, werd 1776 te Venetië vertoond, waar ongeveer 15 zijner werken ten tooneele verschenen. *Numidor* werd 1738 te Londen, *Artaserse* 1739 te Munchen gegeven.

Portamento of Portamento di voce, Ital.; Port de voix, Fr.; 1° het dragen of volhouden van den toon in alle mogelijke schakeeringen, 2° het sleepen van den eenen toon naar den anderen. In deze laatste beteekenis is het portamento een voornaam punt van studie bij de beoefening van den zang. Alleen de menschelijke stem is bij machte, een dergelijk portamento volmaakt uit te voeren; de meeste instrumenten bezitten dit vermogen slechts in geringe mate, de toetseninstrumenten in het geheel niet, de blaasinstrumenten meer dan de strijkinstrumenten. Men verwarre het portamento niet met het geluid, dat ontstaat tengevolge van het langzaam glijden van den eenen toon naar den anderen op een strijkinstrument; dit is geen portamento, al willen sommige zangers het er voor laten doorgaan, maar een gehuil, dat in de hoogste mate wansmakelijk is.

Portatief, een klein draagbaar orgel.

Port (Gérard **de la**), componist, bevond zich 1680 in dienst van den bisschop van Osnabrück. Te Amsterdam is 1689 het volgende werk van hem in druk verschenen: *Suites de pièces nouvelles choisies et disposées pour le concert, pour deux dessus de violon avec la basse continue pour le clavecin, auxquels on peut joindre la basse de viole et le téorbe.*

Portée, Fr., notenbalk.

Porter (Walter), componist uit de 17e eeuw, was lid der kapel van van koning Karel I van Engeland en opzichter van de koorknapen in Westminster. Psalmen, madrigalen en andere zangstukken van hem zijn te Londen in druk verschenen.

Portinario (Francesco), componist uit de 16e eeuw, geb. op Venetiaansch gebied. Madrigalen van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Portmann (Johann Gottlieb), hofzanger bij de vorstelijke kapel te

Darmstadt en componist, geb. 4 Dec. 1739 te Oberlichtenau bij Dresden, gaf de volgende werken in het licht: *Kurzer musikalischer Unterricht für Anfänger und Liebhaber der Musik; Die neuesten und wichtigsten Entdeckungen der Harmonie, Melodie und dem doppelten Contrapunkt* (1798); *Neues Hessen-Darmstädtisches Choralbuch* (1786) en *Musik auf das Pfingstfest*. Al deze werken zijn te Darmstadt verschenen.

Portogallo (Marco Antonio), bijnaam van een Portugeesch toonkunstenaar, genaamd Simao, die in Italië verblijf hield en daar te lande il Portogallo, d. i. de Portugees, genoemd werd. Geboren was hij 24 Maart 1762 te Lissabon, waar hij ook zijn muzikale opleiding had ontvangen. Hij kwam 1787 in Italië, en bleef aldaar een groot gedeelte van zijn leven gevestigd. Toch bracht hij ook nog vele jaren te Lissabon door en volgde 1807 den koning van Portugal, wiens kapelmeester hij was, naar Rio Janeiro. In 1815 teruggekeerd, vestigde hij zich te Milaan. Later, nadat zijn koning teruggekeerd was, ging hij weder naar Lissabon en stierf aldaar 7 Febr. 1830. Van zijn compositiën zijn 26 opera's bekend, wier namen door Fétis vermeld worden, en vele kerkmuziekstukken en aria's. Volgens Fétis is zijn beste werk de opera *Fernando in Messico* (Rome, 1797).

Posaune, Hoogd., bazuin; z. dit.

Positie, Ned.; POSITION, Fr., Eng.; LAGE, Hoogd.; POSIZIONE, Ital.; de ligging of houding der linkerhand op de greepplank der snaarinstrumenten. Men spreekt van halve, eerste, tweede, derde positie, naarmate de hand zich verder van de krul van het instrument verwijdert.

Positief, Ned.; POSITIF, Fr., Hoogd,; POSITIVE ORGAN, Eng.; ORGANO PICCOLO, Ital.; een klein orgel zonder pedaal, doch van grooter omvang dan een portatief of draagbaar orgel.

Possibile, Ital., mogelijk; b.v. *piano quanto possibile*, zoo zacht mogelijk.

Posthorn, Hoogd., een waldhoorn van kleinen omvang, vooral bij postiljons in gebruik. In de kunstmuziek komt hij slechts zelden voor. De trompetvirtuoos Harper heeft een *Down-the-road Galop* geschreven met obligaat-partijen voor twee posthoorns. In Seb. Bach's capriccio *Auf die Entfernung eines sehr theuren Bruders* vindt men een *aria di Postiglione* en een *fuga all' imitazione delle cornetta di Postiglione*. Beethoven schreef in een schetsboek van 1812 een fanfare op, die de postillon van Karlsbad op zijn instrument blies.

Postludium, Lat., naspel, b. v. van het orgel.

Potdevin (Joseph Nicolaas), hoornist, geb. 8 Febr. 1776 te 's Gravenhage, waar zijn vader violist was, vestigde zich 1793 te Amsterdam en ontving onderricht van Seeburger. Hij was geruimen tijd lid van de beste Amsterdamsche orkesten en liet zich ook dikwijls als solist hooren.

Potdevin (N. J.), hoornvirtuoos, geb. 1798 te Amsterdam, maakte gedurende meer dan vijftig jaren deel uit van de orkesten van den stadsschouwburg en van Felix Meritis. Als solist op zijn instrument was hij in Nederland algemeen bekend. Hij werd 1860 tot ridder van de eikenkroon benoemd en stierf 1866 te Amsterdam. — Zijn zoon, Nicolaas, mede hoornist, geb. 1819, stierf reeds 17 Juni 1840.

Pothoff of **Potholt** (J.), organist en klokkenist, geb. 1726 te Amsterdam, werd reeds op zevenjarigen leeftijd blind. Als zijn meesters in het orgelspel vermeldt Ed. Gregoir de organisten Witvogel en Unhoorn (?). Op twaalfjarigen leeftijd werd hij tot organist aan de Zuider Kerk aangesteld, later tot klokkenist van het stadhuis op den Dam en 1760 tot organist aan de Oude Kerk. Men kent van hem 12 symphonieën voor hoorn, viool, violoncel, alt en contrabas, opgedragen aan het Collegium musicum Ultrajectinum (1748). Burney hoorde hem 1772 tijdens zijn verblijf in Nederland spelen en zwaaide hem grooten lof toe in zijn *General history of music*. Hij stierf op het einde der 18e eeuw.

Pot-pourri. Deze benaming werd het eerst door Henri Cramer gegeven aan een soort van salonmuziek, bestaande uit een aaneenschakeling van welbekende melodieën.

Pott (August), violist, geb. 7 Nov. 1806 te Nordheim in Hanover, waar zijn vader stadsmusicus was, ontving onderricht van Spohr en liet zich 1824 voor het eerst in het openbaar hooren. Hij maakte reizen door Duitschland en Denemarken, werd 1832 concertmeester van den hertog van Oldenburg en later kapelmeester aan hetzelfde hof. In het jaar 1861 verliet hij zijn post en vestigde zich te Gratz. Hij heeft eenige stukken voor viool gecomponeerd.

Potter (Philip Cipriani Hambly), geb. 1792 te Londen, ontving onderricht in de muziek van verschillende meesters en trad 1816 voor het eerst als klavierspeler en componist in het publiek op. Hij zette te Weenen zijn studiën onder leiding van Förster voort en werd ook met Beethoven bekend. Nadat hij andere steden van Duitschland bezocht en een reis naar Italië gemaakt had, keerde hij naar Engeland terug, werd het volgend jaar leeraar in het klavierspel aan de Royal Academy of Music en 1832 directeur dier inrichting; deze laatste betrekking bekleedde hij tot 1859, toen hij opgevolgd werd door Sterndale Bennett. Hij stierf 26 Sept. 1871. Als klavierspeler en componist was hij in Engeland zeer gezien. Onder zijn compositiën bevinden zich eenige symphonieën, van welke er een door Richard Wagner gedirigeerd werd, toen deze 1855 de leiding der philharmonische concerten te Londen op zich had genomen. De meester gewaagt in zijn brochure *Ueber das Dirigiren* van deze uitvoering. Nadat hij den staf heeft gebroken over de vlugge tempo's en de gevoellooze voordracht, waaraan de

meeste moderne directeuren het orkest gewend hebben, zegt hij: »Ganz wörtlich präzisirte sich aber endlich die fatale Maxime in der an mich gerichteten Bitte eines sehr gemüthlichen älteren Kontrapunktisten, Herrn Potter (wenn ich nicht irre), dessen Symphonie ich aufzuführen hatte, und welcher mich herzlich anging, das *Andante* derselben doch ja nur recht schnell zu nehmen, weil er grosse Angst habe, es möchte langweilen. Ich bewies diesem nun, dass sein *Andante*, es möge so kurz daueren wie es wolle, jedenfalls langweilen müsste, wenn es ausdruckslos und matt herunter gespielt würde, wogegen es zu fesseln vermöge, wenn das recht hübsche naive Thema etwa so, wie ich es ihm nun vorsang, auch vom Orchester vorgetragen würde, denn so habe er es jedenfalls doch wohl auch gemeint. Herr Potter war auffällig gerührt, gab mir recht, und entschuldigte sich nur eben damit, dass er diese Art von Orchestervortag gar nicht mehr in Rechnung zu ziehen gewohnt sei. Am Abend drückte er mir, gerade nach diesem *Andante*, freudigst die Hand."

Potter (Matthias), componist uit de 17e eeuw, leefde te Antwerpen. Van zijn werken zijn de volgende bekend: een Mis in de verzameling *Flores selectissimarum Missarum*, 4-, 5- en 6- stemmig (Antwerpen, 1650), en *Missae* 7, 8 *voc.* (ibid., 1640).

Pougin (Arthur), schrijver over muziek, geb. 7 Aug. 1834 te Chateauroux, ontving onderricht in de muziek aan het conservatoire van Parijs en was van 1855 tot 1859 orkestdirecteur aan verschillende kleine schouwburgen aldaar. In laatstgenoemd jaar begon hij zich op de beoefening der muzieklitteratuur toe te leggen, schreef verschillende stukken voor de *Ménéstrel*, *La France musicale*, *l'Art musical* en voor den *Dictionnaire universel* van Larousse. Van zijn afzonderlijk in druk verschenen werken verdienen vermelding: *Meyerbeer, Notes biographiques* (1864); *Halévy, écrivain* (1865); *W. Vincent Wallace, étude biographique et critique* (1868); *Bellini, sa vie, ses oeuvres* (1868); *Albert Grisar, étude artistique* (1870); *Rossini, notes, impressions* (1871); *Boieldieu, sa vie, etc.* (1875); *Rameau, sa vie et ses oeuvres* (1876) *Adolphe Adam, sa vie, etc.* (1876), en eindelijk: *Supplément et Compléments de la Biographie Universelle des Musiciens*, van Fétis; door dit laatste werk is hij het meest bekend geworden.

Power (Lyonel), een der oudste Engelsche schrijvers over muziek. Fragmenten van zijn werk *Of the Cordis of Musicke* zijn opgenomen in de *General History of the science and practice of Music*, von Hawkins en in de *General History of Music*, van Burney.

Pradher of **Pradère** (Louis Barthélemy), klavierspeler, geb. 18 Dec. 1781 te Parijs, waar zijn vader leeraar in het vioolspel was, ontving zijn opleiding aan het conservatoire, werd 1802 leeraar in het klavierspel aan die school en later accompagnateur bij de koninklijke kapel van Lodewijk XVIII

en Karel X. Nadat hij gedurende 25 jaren aan het conservatoire werkzaam was geweest, trok hij zich uit het openbare leven terug en vestigde zich te Toulouse. Hij stierf 1843 te Gray (Haute-Saône). Leerlingen van hem waren Henri en Jacques Herz, Rosellen, Dubois, Meysemberg en Lambert. Als componist was hij een leerling van Méhul. Eenige opera's van hem zijn te Parijs vertoond.

Praeambulum, Lat., voorspel, inleiding.

Praecentor, Lat., voorzanger.

Praeger (Heinrich Aloys), violist, guitarist en componist, geb. 25 Dec. 1783 te Amsterdam, was langen tijd orkestdirecteur van een reizend tooneelgezelschap; van 1827 tot 1830 bekleedde hij een soortgelijke betrekking aan den schouwburg te Leipzig, vervolgens te Maagdenburg en eindelijk te Hanover. Hij stierf 5 Aug. 1854 te Koblenz. Zijn compositiën bestaan in vioolduetten, -trio's, -quartetten en -quintetten en in een opera: *Der Kyffhäuser-Berg.*

Praeger (Ferdinand Christian Wilhelm), zoon van den vorige, geb. 22 Jan. 1815 te Leipzig, ontving eerst onderricht in het violoncelspel, doch legde zich later op de beoefening van het klavierspel toe, vestigde zich op zestienjarigen leeftijd als muziekonderwijzer te 's-Gravenhage en begaf zich 1834 naar Londen, waar hij nog heden werkzaam is. Herhaalde malen begaf hij zich naar Duitschland en trad o. a. in het jaar 1852 te Leipzig, Berlijn en Hamburg als solist op. Robert Schumann had hem 1842 tot correspondent van de *Neue Zeitschrift für Musik* benoemd. Hij behoorde tot degenen, die 1855 Wagner uitnoodigden, naar Londen te komen om de philharmonische concerten te dirigeeren.

Praeludium, Lat.; Prélude, Fr.; voorspel.

Praenestinus, z. Palestrina.

Praestant of **Prestant** (van het Latijnsche *praestare*, vooraan staan), ook Principaal, Regula primaria, Fond d'orgue, Frontispicium, Fundamentalis genaamd, is de gewichtigste en beste stem van het orgel, daar alle overige registers, met betrekking tot de mensuur en de intonatie, van hem afhangen. Het is een open labiaalwerk, dat men zeer verschillend geïntoneerd vindt, daar de orgelmakers het, naar gelang der mensuur, een bijzonder volle en krachtige, of een fijne en zachte intonatie geven. In groote orgels heeft elk manuaal zijn eigen Praestant, welke, met de stemmen, die tot hem behooren, een mensuur en intonatie verkrijgt, verschillend van die der overige Praestanten. Zoo geeft men b. v. in een orgel van 3 manualen den Praestant des hoofdmanuaals met de overige daartoe behoorende stemmen wijde mensuur en krachtige intonatie; den Praestant van het bovenwerk, met de andere stemmen, gemiddelde mensuur en scherpe intonatie, den Praestant van het derde manuaal, enge mensuur en zachte, liefelijke

intonatie. De grootte van dit register bepaalt de grootte van het orgel. Is de grootste praestant 32 voet, dan heet het orgel een 32-voets werk. Kunnen de grootste pijpen niet in het front staan, dan worden zij in de kast geplaatst, en, als de ruimte niet groot genoeg is, worden zij gebogen of gedekt. Naar zijn toonhoogte draagt de praestant verschillende benamingen. Is de laagste toon *C*, dan heet het register diskant-principaal. Heeft het hoofdmanuaal één 16- en één 8-voets-praestant, dan heet de eerste contra-principaal. De principaal van 16 voet in het pedaal heet principaalbas, die van 32 voet groot- of contra-principaal, ook wel sub-principaalbas. De praestant van 4 voet heet kleine praestant, als er nog een 8-voets, de 8-voets draagt denzelfden naam, als er nog een 16-vts. praestant in het orgel is.

Praetorius (Christoph), geb. in Silezië, was van 1562 tot aan zijn dood, 1582, cantor en »Musikverordneter'' te Luneburg. De koninklijke bibliotheek te Berlijn bezit van hem: *Fröliche und liebliche Ehrenlieder, von züchtiger Lieb, und ehelicher Treu, mit vier Stimmen* (Wittenberg, 1581).

Praetorius (Hieronymus), geb. te Hamburg, waar zijn vader organist was, werd 1580 cantor te Erfurt en volgde 1582 zijn vader op. Hij stierf 1629 te Hamburg. In vereeniging met zijn zoon Jacob en de organisten Joachim Decker en David Scheidemann gaf hij in het licht: *Melodeyen Gesangbuch zu vier Stimmen* (Hamburg, 1604). Van zijn gedrukte compositiën zijn bekend: *Cantiones sacrae de praecipuis festis totius anni* 5, 6, 7 *et* 8 *vocum* (Hamburg, 1599 en 1622); *Magnificat* 8 *vocum super octo tonos, cum motetis aliquot* 8 *et* 12 *vocum* (Hamburg, 1602 en 1625); *Liber Missarum qui est operum musicorum Tomus Tertius V, VI, VIII vocum* (Hamburg, 1616); *Cantiones sacrae variae V, VI, VII, VIII, X, XII, XVI, XX Vocum, Tomus IV* (Hamburg, 1618); *Cantiones novae officiosae V, VI, VIII, X et XV vocum* (Hamburg, 1625). Op de stadsbibliotheek te Hamburg bevinden zich eenige *Epithalamia* van hem. In den laatsten tijd zijn eenige zijner gezangen op nieuw gedrukt. (Z. Eitner's *Verzeichniss u. Ausg. alter Musikwerke*, Berlijn, 1871).

Praetorius (Jacob), organist, zoon van den vorige, geb. omstreeks 1580 of 1581 te Erfurt, ontving zijn muzikale opleiding te Amsterdam van Johan Pieter Sweelinck, die ter gelegenheid van het huwelijk zijns leerlings (1608) een bruiloftszang componeerde. Na zijn terugkomst te Hamburg werd hij organist aan de Petrus-kerk. Hij stierf 21 Oct. 1651. Van zijn compositiën zijn, behalve 19 vierstemmige koralen in het *Melodeyenbuch* van 1604, gelegenheidscompositiën overgebleven, die zich op de bibliotheek te Hamburg bevinden.

Praetorius (Johann), broeder van den vorige, was organist aan de Ni-

colaï-kerk te Hamburg. Op de stadsbibliotheek aldaar bevinden zich eenige gelegenheidscompositiën van hem.

Praetorius (Michael), geb. omstreeks 1572 te Kreutzberg aan de Werra in Thuringen, was kapelmeester van den hertog van Brunswijk en Luneburg en stierf 15 Febr. 1621. Van zijn werken moet in de eerste plaats genoemd worden de *Syntagma musicum*, een theoretisch-historisch werk van 1174 bladzijden (1614—1619), dat nog heden als een der beste werken over de oude muziek geldt en een zeer groot aantal gezangen bevat. Andere gezangen van hem, ten getale van meer dan 1700, zijn in verschillende verzamelingen opgenomen. In onzen tijd zijn verscheiden werken van hem herdrukt; in Eitner's *Verzeichniss n. Ausg. alt. Musikw.* worden omstreeks 230 gezangen van hem opgenoemd.

Pratten (Robert Sidney), fluitist, geb. Jan. 1824 te Bristol, liet zich reeds op twaalfjarigen leeftijd in het openbaar hooren. Nadat hij eenigen tijd te Dublin werkzaam was geweest, kwam hij 1846 te Londen, waar hij lid der voornaamste orkesten werd. Hij stierf 10 Febr. 1868 te Ramsgate.

Predieri (Luc Antonio), geb. 13 Sept. 1688 te Bologna, werd kapelmeester aan de kathedraal aldaar en later, op aanbeveling van Fux, kapelmeester van Keizer Karel VI, te Weenen. In het jaar 1751 keerde hij naar Bologna terug en stierf aldaar 1769. Vele manuscripten van hem zijn voorhanden in de bibliotheek van de Gesellschaft der Musikfreunde te Weenen.

Preghiera, Ital., gebed; dit woord wordt niet zelden als titel van een muziekstuk met een zachte, smeekende melodie gebruikt.

Preindl (Joseph), geb. 1758 te Marbach aan de Donau, was een leerling van Albrechtsberger en werd 1790 koormeester aan de Petrus-kerk, 1809 kapelmeester aan de Stephaans-kerk, te Weenen. Hij stierf 26 Oct. 1823. Zijn compositiën bestaan grootendeels in kerkmuziek. Ook gaf hij in het licht: *Gesanglehre* en *Melodien aller deutschen Kirchenlieder, welche im St. Stephansdom in Wien gesungen werden.* Seijfried gaf van hem in het licht: *Wiener Tonschule.*

Prelleur (Peter), toonkunstenaar van Fransche afkomst, was omstreeks 1728 organist te Londen en klavierspeler aan het Goodman's Fields Theatre. Men kent van hem het volgende werk: *The Modern Musick Master, or the Universal Musician, containing an introduction to singing, instructions for playing the flute, German flute, hautboy, violin, and harpsichord, with a brief History of Music and a Musical Dictionary* (1730); ook heeft hij een intermezzo, getiteld *Philemon and Baucis*, gecomponeerd, alsmede vele zangstukken.

Prélude, Fr., voorspel.

Premier dessus, Fr., eerste of hoogste sopraanpartij.

Pressante, Ital., drijvend, verhaastend, versnellend.

Presseeren, Ital., overhaasten, het tempo versnellen.

Prestamente, Ital., vlug, vroolijk.

Prestissimo, Ital., zeer snel.

Presto, Ital., snel, de vijfde der vijf hoofdgraden van beweging.

Presto assai, Ital., zeer snel.

Presto prestissimo, Ital., nog sneller dan prestissimo.

Presto più che prestissimo, Ital., allersnelst.

Prévost (Eugène), geb. 23 Aug 1809 te Parijs, ontving zijn opleiding aan het conservatoire, behaalde 1831 met zijn cantate *Bianca Capella* den Prix de Rome en bracht na zijn terugkomst uit Italië eenige zijner opera's te Parijs ten gehoore. Hij werd orkestdirecteur aan den schouwburg te Hâvre, begaf zich 1838 naar Nieuw-Orleans en bleef daar gedurende twintig jaar gevestigd. Hij componeerde er o. a. een opera: *Esmeralda*. Toen de Amerikaansche oorlog uitbrak, keerde hij naar Parijs terug, waar hij eenige concerten in de Champs Elysées ten gehoore bracht en eenige opera's liet vertoonen. Tegen het einde van 1867 keerde hij naar Nieuw-Orleans terug en stierf aldaar 1871.

Preijer (Gottfried), geb. 15 Maart 1808 te Hausbrunn in Beneden-Oostenrijk, studeerde te Weenen onder leiding van Sechter en bekleedde in de muzikale wereld aldaar verschillende betrekkingen, o. a. werd hij 1838 leeraar in de harmonie aan het conservatorium en was 1844-48 directeur der school. Onder zijn compositiën bevinden zich een oratorium: *Noach*, en een opera.

Prima Volta, Ital., de eerste maal.

Primo, Ital., de eerste.

Prince de la Moskowa (Joseph Napoléon Ney), oudste zoon van den maarschalk Ney, geb. 8 Mei 1803 te Parijs, is op muzikaal gebied bekend, doordien hij in vereeniging met Adolphe Adam de Société des Concerts de musique religieuse et classique stichtte, voor welke inrichting hij acht bundels compositiën van beroemde Nederlandsche en Italiaansche meesters liet drukken. Ook heeft hij eenige compositiën geschreven, o. a. een Mis en twee opera's: *Le Cent-Suisse* (1840) en *Yvonne*, die veel bijval vonden. Hij stierf 25 Juli 1857 te St. Germain-en-Laye.

Principaal, z. PRAESTANT. Principaal wordt ook de voornaamste stem van een muziekstuk genoemd, b. v. violino principale, solo-viool, in tegenstelling van violini ripieni, begeleidende violen.

Proch (Heinrich), liederencomponist, kapelmeester en zangmeester, geb. 22 Juli 1809 te Weenen, ontving onderricht in het vioolspel en in de compositie, werd 1837 kapelmeester aan het Josephstadt-theater en 1840 aan de hofopera. Laatstgenoemde betrekking bekleedde hij tot 1870. Hij stierf 18

Dec 1878. Vooral wegens zijn liederen is hij populair geworden. Tot zijn beste stukken behoort *Das Alpenhorn.*

Programma-muziek noemt men elk muziekstuk, welks inhoud de componist tracht te verklaren door een bijgaand programma of door een of anderen titel. De programma-muziek is reeds vrij oud; reeds in de 16e eeuw vindt men er sporen van, o. a. in *La bataille de Marignan*, van Jannequin (1545). Van den componist Frohberger verhaalt Mattheson, dat hij »auf dem blossen Klavier ganze Geschichten, mit Abmahlung der dabey gegenwärtig gewesenen und Theil daran nehmenden Personen, samt ihren Gemüths-Eigenschaften gar wohl vorzustellen gewusst." Buxtehude zou »Die Natur oder Eigenschaft der Planeten in 7 Suites artig abgebildet" hebben. Kuhnau schreef *Biblische Historien nebst Auslegung in Sonatenform*, Seb. Bach componeerde een *Kapriccio auf die Entfernung eines sehr theuren Bruders*, waarin het geheele program van de afreis op noten gezet is. — Hoe meer de instrumentale muziek zich ontwikkelde, des te grooter werd ook het uitdrukkingsvermogen van het orkest, en des te meer kwam de programma-muziek in zwang. In onze eeuw heeft vooral Berlioz veel op dit gebied geleverd, doch uit zijne werken, hoe geniaal zij ook mogen zijn, blijkt op nieuw, dat de instrumentale muziek alleen niet bij machte is, daden en gebeurtenissen zoodanig voor te stellen, dat de toehoorder er zich een duidelijk begrip van kan vormen, zelfs al heeft men de handeling in een afzonderlijk program door woorden aangeduid.

Prout (Ebenezer), componist en schrijver, geb. 1835 te Oundle in het graafschap Northampton in Engeland, behaalde in de jaren 1859 en 1865 met een strijkquartet en een klavierquartet den door een toonkunstenaarsvereeniging te Londen uitgeschreven prijs. Later componeerde hij een orgelconcert met orkestbegeleiding, twee symphonieën en verschillende vokale en instrumentale werken. Als schrijver is hij bekend door het tijdschrift *Monthly Musical Record*, van hetwelk hij tot 1874 redacteur was; vervolgens werd hij muziekcriticus van het tijdschrift *The Academy* en medewerker aan den *Dictionary of music and musicians* van George Grove.

Pruckner (Dionys), klavierspeler, geb. 12 Mei 1834 te Munchen, ontving het eerste onderricht van Friedrich Niest aldaar en begaf zich 1851 naar Weimar, waar hij zijn studiën onder leiding van Franz Liszt voortzette. Tot 1855 bleef hij aldaar, ging toen naar Weenen, maakte vervolgens concertreizen en werd 1859 leeraar aan het conservatorium te Stuttgart. In het jaar 1864 werd hij tot hofpianist van den koning van Wurtemberg benoemd, 1871—72 maakte hij een kunstreis door Noord-Amerika. Te Stuttgart heeft hij veel tot bevordering der kamermuziek gedaan.

Prudent (Emile), klavierspeler, geb. 3 April 1817 te Angoulême, ont-

ving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs. Hij bleef daar ter stede gevestigd en stierf er Mei 1863. Zijn spel werd als zeer glad en korrekt geroemd. Zijn compositiën bestaan in zoogenaamde »salonstukken".

Prume (François), violist, geb. 5 Juni 1816 te Stavelot in België, ontving het eerste onderricht in de muziek te Malmédy, zette 1827 zijn studiën voort aan het conservatoire te Luik en kwam 1830 aan het conservatoire te Parijs, waar hij zijn studiën onder leiding van Habeneck voltooide. Op zeventienjarigen leeftijd werd hij tot leeraar aan het conservatoire te Luik benoemd, begon in het jaar 1839 kunstreizen te maken en liet zich met grooten bijval in Duitschland, Rusland, Zweden en Noorwegen hooren. In België teruggekeerd, nam hij zijn post aan het conservatoire te Luik weder in, doch tengevolge van een oogziekte, die in volslagen blindheid eindigde, was hij op nauwelijks dertigjarigen leeftijd genoodzaakt, het openbare leven vaarwel te zeggen. Hij stierf 1849 te Stavelot. Als componist is hij voornamelijk bekend geworden door zijn salonstukje *La Mélancholie.*

Prumier (Antoine), harpist, geb. 2 Juli 1792 te Parijs, ontving zijn muzikale opleiding aan het conservatoire daar ter stede en volgde 1835 Nadermann op als leeraar in het harpspel aan die school. Hij stierf 21 Jan. 1868. Een jaar te voren had hij zijn betrekking neergelegd en was opgevolgd door Labarre, na wiens dood de zoon van Prumier, Ange Conrad (geb. 5 Jan. 1820) tot leeraar in het harpspel benoemd werd. P.'s compositiën bestaan in een honderdtal stukken voor harpen.

Psalm (van het Grieksche ψαλμός, dat oorspronkelijk beteekent: het tokkelen der snaren), Ned., Hoogd.; PSEAUME, Fr.; SALMO, Ital.; in het algemeen: een lofzang met begeleiding van snaarinstrumenten. In het bijzonder verstaat men onder psalmen de 150 lofzangen van het Oude Testament, welke in het Boek der Psalmen opgenomen en deels de koningen David en Salomo, deels anderen tot vervaardigers hebben.

Psalmodie, Psalmtoon, noemt men de wijze, waarop de psalmen volgens bepaalde melodieën gezongen worden. Er zijn acht zangwijzen of tonen der psalmen, geregeld naar de acht kerktonen. Behalve deze acht zangwijzen bestaat nog de zoogenaamde onregelmatige toon, ook tonus peregrinus geheeten; deze komt alleen voor in den Vesper-psalm *In exitu.* De verzen der psalmen bestaan uit twee gedeelten, hemistichia, halfverzen, genaamd. Bij elken psalmtoon zijn op te merken: de tenor, de intonatie of inchoatie (aanhef), de mediatie (midden-kadens) en de conclusie of terminatie. De tenor is die noot, waarop eigenlijk de psalm gezongen wordt; dit is altijd de dominant van den kerktoon, waartoe de zangwijze van den psalm behoort. De intonatie is òf solemneel òf feriaal. Bij de eerste soort voert een kleine cadens naar den dominant; bij de laatste

wordt die cadens weggelaten. Door mediatie verstaat men de cadens, waarmede de zang van het vóór-halfvers sluit. De conclusie is de cadens, waarmede de zang van een psalmvers sluit.

Psalterion (Ψαλτήριον), Gr., een driehoekig, met draad- of metalen snaren bespannen instrument, dat met de vingers getokkeld werd. Psalterion (Psalter, Hoogd.; Psautier, Fr.) beteekent ook een psalmboek.

Ptolemaeus (Claudius), muziekgeleerde, geb. te Pelusium in Egypte, leefde in de tweede eeuw n. Chr. Hij is voornamelijk bekend wegens zijn werk over de harmonie, dat vooral daarom merkwaardig is, omdat hij daarin het eerst de verhoudingen 4 : 5 en 5 : 6, voor groote en kleine terts, invoerde. Pythagoras had slechts de octaaf (1 : 2), de quint (2 : 3) en de quart (3 : 4) als consonanten erkend. Tengevolge van de berekeningen van Ptolemaeus werd ook voor de terts een eenvoudige verhouding gevonden, en zoo was de weg gebaand voor de op den consoneerenden drieklank berustende harmonie. Een Latijnsche vertaling van P.'s werk, dat in het Grieksch geschreven is, verscheen 1562 te Venetië; beter is de vertaling van den Engelschen geleerde John Wallis, getiteld: *Claudii Ptolemaei Harmonicorum libri tres* (Oxford, 1682 en 1699).

Puccita (Vincenzo), componist, geb. 1778 te Rome, ontving zijn muzikale opleiding te Napels, van Fenaroli en Sala. Hij schreef ongeveer 23 opera's, van welke *Il Puntiglio* (1802) en *La Vestale* (1811) den meesten bijval vonden. Als accompagnateur van de zangeres Catalani maakte hij reizen door Schotland, Ierland, Engeland, Nederland en België. Toen deze zangeres 1815 de directie der Italiaansche Opera te Parijs op zich nam, werd P. tot repetitor aan dien schouwburg aangesteld en bracht er vele zijner opera's ten tooneele. In het jaar 1821 vestigde hij zich te Rome. Hij stierf 20 Dec. 1861 te Milaan. Tien bundels zangstukken van hem zijn bij Ricordi in druk verschenen.

Puget (Louise), geb. omstreeks 1810 te Parijs, is in de muzikale wereld bekend als componiste van een groot aantal Fransche romances, voor welke de tooneelspeler Gustave Lemoine, met wien zij 1842 in het huwelijk trad, den tekst heeft geschreven. Een komische opera van haar werd 1836 vertoond, en in het jaar 1869 liet zij nog een operette: *La Veilleuse, ou les Nuits de Milady*, vertoonen. Zij leeft nog heden te Pau. Haar meest bekende romances zijn: *A la grâce de Dieu, Ave Maria, Le Soleil de ma Bretagne, Ta dot, Mon pays* en *Les rêves d'une jeune fille.*

Pugnani (Galtano), vioolvirtuoos, geb. 1727 te Turijn, ontving onderricht van Somis, leerling van Corelli, en later van Tartini. Van 1752 tot 1754 was hij violist aan het hof van Sardinië en maakte vervolgens een kunstreis naar Londen en Parijs. In eerstgenoemde stad was hij geruimen

tijd orkestdirecteur aan de Opera, en bracht hij verschillende zijner compositiën ten gehoore. In het jaar 1770 keerde hij naar Turijn terug, waar hij een vioolschool oprichtte, uit welke vele voortreffelijke violisten te voorschijn kwamen, als: Viotti, Conforti, Bruni en Polledro.

Pugni (Cesare), componist, geb. in het begin der 19e eeuw, was 1815—1822 leerling aan het conservatorium te Milaan. Niet zoozeer met zijn opera's, dan wel met zijn balletmuziek, behaalde hij te Parijs, Weenen, Londen en Petersburg groot succes. Hij stierf in laatstgenoemde stad 1869.

Puig (Bernardo Calvo), Spaansch componist, organist en zanger, geb. 22 Febr. 1819 te Vich, studeerde te Barcelona onder leiding van José Rosés en Juan Quintana, werd organist aan de kerk del Pinone, verkreeg 1853 de tengevolge van Francesco Andrevis'. dood vakant geworden plaats van kerkkapelmeester. Het getal zijner compositiën, die hoofdzakelijk in kerkmuziek bestaan, is zeer groot.

Puliaschi (Giovanni Domenico), geb. te Rome in de tweede helft der 16e eeuw, werd 1612 zanger bij de pauselijke kapel. Men kent van hem: *Musiche a voce sola* (Rome, 1618) en *Gemma musicale, dove si contengono madrigale, arie, canzoni e sonetti* (Rome, 1618).

Pulite (Francesco Gabrielo), Franciscaner-monnik en kapelmeester aan het klooster te Pontremoli, leefde in het begin der 17e eeuw. Kerkmuziekstukken van hem zijn in druk verschenen.

Punt, Ned.; PUNKT, Hoogd.; POINT, Fr.; PUNTA, Ital.; een stip, die, achter de noot geplaatst, aanduidt, dat haar duur voor de helft verlengd wordt. Een *boven* de noot geplaatste punt geeft te kennen. dat de noot afgestooten moet worden. (Z. STACCATO.)

Punto, z. STICH.

Puppo (Giuseppe), violist, geb. 1742 te Lucca. Hij ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Napels en maakte reeds op jeugdigen leeftijd kunstreizen. In het jaar 1775 kwam hij te Parijs, maakte vervolgens reizen door Spanje en Portugal, hield eenige jaren in Engeland verblijf en keerde 1784 naar Parijs, waar hij tot 1811 bleef en concertmeester werd aan het destijds onder leiding van Viotti staande Théâtre Feydeau. In laatstgenoemd jaar verliet hij Frankrijk, begaf zich naar Italië, leidde een zwervend leven en stierf 1827 in kommervolle omstandigheden te Florence.

Purcell (Henry), componist, geb. omstreeks 1658 te Londen, was een zoon van een lid der kapel van koning Karel II. Hij ontving het eerste onderricht in de muziek als koorknaap aan die kapel en zette 1673 zijn studiën onder leiding van Pelham Hamfrey voort. Op zeventienjarigen leeftijd componeerde hij zijn eerste opera: *Dido and Aeneas*, welke in de dansschool van Josias Priest vertoond werd. Een jaar later schreef hij de mu-

ziek voor Dryden's drama *Aurenge-Zebe*, en nu volgde een groot aantal andere compositiën, waarvan gedurende zijn leven weinig in druk verscheen. Eerst in deze eeuw heeft Vincent Novello Purcell's compositiën in 72 afleveringen groot folio uitgegeven. Nagenoeg alle soorten van muziek zijn door dezen componist beproefd; hij schreef voor het tooneel, voor de kerk en voor de kamer. Talent en vlijt waren in hem vereenigd, en hij werd als de beste Engelsche toonkunstenaar van zijn tijd beschouwd. Ongelukkigerwijze stierf hij op jeugdigen leeftijd, 21 Nov. 1695. De familie Purcell heeft nog eenige andere toonkunstenaars opgeleverd, die evenwel van veel minder beteekenis zijn dan de hier genoemde Henry P.

Puschmann (Adam), geb. in Silezië in de eerste helft der 16e eeuw, was schoenmaker en musicus. Hij werd 1570 cantor te Görlitz en vestigde zich 1580 te Breslau. Voor de muziekgeschiedenis is hij van belang wegens zijn boek *Gründlicher Bericht der deutschen Meister Gesänge* (Gorlitz, 1571). Een tweede uitgave van dit werk is een jaar later verschenen onder den titel: *Tractatus von der edlen Kunst der Meister-Saenger*. Volgens Von Stetten (*Kunstgeschichte von Augsburg*) is er ook een derde uitgave, van 1574.

Puyllois (Johannes), Belgisch toonkunstenaar uit de 15e eeuw, gest. 23 Aug. 1478 te Antwerpen. Van zijn werken is niets bekend. Tinctoris gewaagt in zijn *Proposionale musices* van een Mis van P.

Puzone (Giuseppe), componist, geb. te Napels, waar hij zijn muzikale opleiding genoot, werd 1844 concertmeester aan den San Carlo-Schouwburg. Behalve kerkmuziek en ouvertures, schreef hij ook eenige opera's, van welke vooral *Il figlio dello Schiavo* en *Elfrida di Salerno* met bijval begroet werden.

Puzzi (Giovanni), hoornvirtuoos, geb. te Parma in de laatste helft der 18e eeuw, liet zich in de voornaamste steden van Europa hooren. Hij stierf te Londen 1 Maart 1876. Zijn vrouw was een verdienstelijke zangeres.

Pyne (Louise Fanny), Engelsche zangeres, geb. 1832 te Londen, ontving onderricht van Sir George Smart, liet zich op elfjarigen leeftijd in het openbaar hooren, zong 1847 te Parijs en betrad 1849 te Boulogne voor het eerst het tooneel. Van 1849 tot 1854 zong zij op verschillende tooneelen en ook op conceerten in Engeland, en in laatstgemeld jaar maakte zij met haar zuster Susanne en de zangers Harrison en Sorrani een reis naar Amerika. In Engeland terruggekeerd, was zij achtereenvolgens aan de schouwburgen van Drury Lane en Covent Garden verbonden. Nadat zij 1868 in het huwelijk was getreden met den baryton Frank Badda, trok zij zich uit het openbare leven terug en bepaalde zich tot het muziekonderwijs.

Pyrophone, een door Fr. Kastner (z. dezen) uitgevonden instrument, gebaseerd op de theorie der »zingende vlammen", waarover Chladni en anderen

geschreven hebben. Het instrument heeft het uiterlijk van een orgel en is, evenals dit, van een klavier voorzien, doch in plaats van pijpen heeft het buizen, van verschillende grootte, waarin de toon door middel van gasvlammen wordt voortgebracht.

Pythagoras, een der grootste Grieksche philosofen, is op het gebied der muziek bekend door zijn berekening van de verhouding der intervallen. Hij leefde in de 6e eeuw vóór Christus. Vermoedelijk heeft hij de muziek bij de Egyptenaren,, bij wie hij langen tijd vertoefde, geleerd en de berekening der intervallen van hen overgenomen. Ook zijn beschouwingen over de muziek in verband met het Heelal schijnen van Egyptischen oorsprong te zijn. (Z. GRIEKSCHE MUZIEK en MUZIEKGESCHIEDENIS).

Q.

Quadraat of **Naturel**, Ned.; QUADRAT, Hoogd.; BÉCARRE, Fr.; B QUADRO, Ital.; NATURAL, Eng.; B QUADRATUM, Lat.; het teeken ♮, herroepings- of herstellingsteeken, door hetwelk de verhooging of verlaging eener noot opgeheven, en de toon in zijn oorspronkelijke hoogte hersteld wordt. Dit teeken werd in de mensurale muziek het eerst aangewend voor de noot *B* (bij de Duitschers *H*); van daar de uitdrukking *B* quadratum (vierkante *B*). De noot *Bes* (bij de Duitschers *B*) werd wegens het teeken ♭, dat er vóór staat, *B* rotundum genoemd. (Z. VERPLAATSINGSTEEKENS.)

Quadricinium, Lat., een vierstemmig muziekstuk; ook de vier stemmen van een koor.

Quadrille, Fr., een dans van een levendig, vroolijk karakter, uitgevoerd door vier in het vierkant opgestelde paren. De naam is afgeleid van het Italiaansche woord *squadra*. De dans bestaat uit vijf hoofdafdeelingen, die contredansen genoemd worden. Elke afdeeling bestaat uit 4 × 8 maten. De eerste afdeeling, *Le Pantalon*, is in $\frac{6}{8}$- maat; de tweede, *l' Été*, in $\frac{2}{4}$- maat; de derde, *La Poule*, in $\frac{6}{8}$- maat; de vierde, bestaande uit twee figuren: *La Trénise* en *La Pastourelle*, in $\frac{2}{4}$- maat; de *Finale* bestaat uit drie deelen, die viermaal herhaald worden. De quadrille is de echte Fransche volksdans en in zekeren zin de basis der Fransche muziek.

Quadruple croche, Fr., vier en zestigste noot.

Quaglia (Agostino), organist en componist, geb. 1744 te Milaan, volgde 1802 zijn leermeester Carlo Monza op als kapelmeester aan den Dom te Milaan. In de bibliotheek van Santini te Rome bevindt zich een Mis van hem.

Quagliati (Paolo), componist uit de Romeinsche school, leefde in het begin der 17e eeuw te Rome. Hij was de eerste, die de Monodie in de kerkmuziek daar ter stede invoerde. Voor het ambulante theater, dat te Rome gedurende den Karnavalstijd voorstellingen gaf, schreef hij een opera,

die 1611 in druk verscheen. Motetten van hem zijn 1620 te Rome uitgegeven, andere gezangen zijn opgenomen in de verzameling *Canzonette alla romana* (Antwerpen, 1607). Ook in de bibliotheek van Santini zijn werken van hem te vinden..

Quaisain (Adrian), geb. 1766 te Parijs, ontving onderricht in de compositie van Berton. Hij zong 1797 in de door hem gecomponeerde opera *Sylvain et Lucette*, werd 1799 kapelmeester aan het Théâtre Ambigue Comique en componeerde vele opera's en melodrama's. Hij stierf 15 Mei 1828.

Quantz (Johann Joachim), fluitvirtuoos, geb. 30 Jan. 1697 te Oberscheden, een dorp tusschen Göttingen en Münden. Toen hij acht jaar oud was, verloor hij zijn vader. Zijn oom, Justus Quantz, stadsmuzikant te Merseberg, nam hem bij zich, en toen ook deze 1708 gestorven was, kwam de knaap bij den stadsmusicus Fleischhack in de leer. Hij ontving onderricht op verschillende muziekinstrumenten en bezocht verschillende Duitsche steden. In het jaar 1718 werd hij als hoboïst verbonden aan de kapel van den koning van Polen, welke uit twaalf man bestond en afwisselend te Dresden en te Warschau werkzaam moest zijn. Daar hij echter als hoboïst en als violist geen kans zag, vooruit te komen, begon hij zich op het fluitspel toe te leggen. Graaf Lagnasco, gezant van Polen aan het hof van Rome, nam hem 1724 mede naar Italië. Tot 1727 bleef hij in dat land, bezocht verschillende steden en vermeerderde zijn kennis. Vervolgens ging hij naar Parijs, waar hij zich hoofdzakelijk bezig hield met het aanbrengen van verbeteringen in de constructie der fluit; o. a. voegde hij er een tweede klep bij, zooals hij beschrijft in zijn *Versuch einer Anweisung die Flöte zu spielen.* Eindelijk werd hij naar Dresden teruggeroepen, doch bezocht eerst Londen, waar hij eenige maanden bleef. Hij kwam er in het voorjaar van 1727 aan, toen Händel met zijn Italiaansche opera het Engelsche tooneel beheerschte. In den zomer van hetzelfde jaar keerde hij naar Dresden terug, en in Maart 1728 hervatte hij zijn werkzaamheden als lid der koninklijke kapel. Toen hij zich nog in dat jaar te Berlijn liet hooren, geraakte de kroonprins van Pruisen (Frederik de Groote) zoozeer in verrukking over zijn spel, dat hij besloot, zelf les in het fluitspel te nemen, en Quantz tot zijn meester koos. Toen Frederik de Groote 1741 op den troon kwam, noodigde hij Quantz uit, te Berlijn te komen, en de virtuoos bleef daar ter stede tot aan zijn dood, 12 Juli 1773, gevestigd. Hij was er kamermusicus en hofcomponist, met een vrij groot inkomen. Onder zijn compositiën bevinden zich 300 concerten voor een en twee fluiten, waarvan er 277 bewaard worden in het Paleis te Potsdam; voorts 200 andere stukken. Zijn voornaamste werk is het leerboek *Versuch einer Anweisung die Flöte traversière zu spielen.* Drie Duitsche uitgaven, alsmede Fransche en Hollandsche vertalingen, zijn van dit

werk in druk verschenen. Een biographie van Quantz is geschreven door zijn achterneef Albert Quanz (Berlijn, 1877).

Quarenghi (Guglielmo), violoncellist en componist, geb. 22 Oct. 1826 te Casalmaggiore, ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Milaan en werd 1851 leeraar aan dat instituut en solo-violoncellist aan den Scala-schouwburg. Na den dood van Boucheron, 1879, werd hij ook Domkapelmeester aldaar. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in stukken voor violoncel.

Quart, Ned.; QUARTE, Fr., Hoogd.; FOURTH, Eng.; QUARTA, Ital.; een interval van vier trappen, of het vierde interval van een aangenomen toon. De quart is rein, verminderd en overmatig. De reine quart bestaat uit twee groote en een kleine secunden, b. v. *c—f*, *d—g*; de verminderde quart, uit een groote en twee kleine secunden, b. v. *cis—f*, *a—des*; de overmatige quart, uit drie groote secunden, b. v. *c—fis*, *d—gis*. De reine quart behoort tot de consonanten, de verminderde en de overmatige behooren tot de dissonanten.

Quart de mesure, Fr., het vierde gedeelte eener maat; ook een quart-rust.

Quart de soupir, Fr., zestiende-rust.

Quart de ton, Fr., quarttoon, het vierde gedeelte van een groote secunde.

Quarta modi of **quarta toni**, Lat., de vierde toon der schaal, de onderdominant.

Quartenparallelen, het voortschrijden van twee stemmen in quarten.

Quartencirkel, z. QUINTENCIRKEL.

Quartet (Quartetto, Quatuor), een stuk voor vier stemmen of voor vier instrumenten. Er bestaan quartetten voor alle mogelijke soorten van instrumenten; de gewichtigste plaats in de muziek neemt het strijkquartet (z. dit) in.

Quartettino, Ital., een klein quartet.

Quartdecime, een interval van veertien trappen in de diatonische toonschaal.

Quartfagot, een fagot, die een quart lager gestemd is dan de gewone fagot.

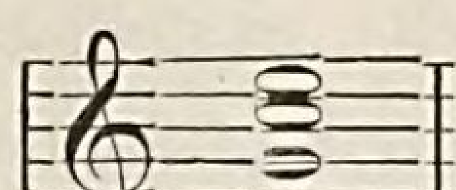
Quartflöte, Hoogd., quartfluit, een instrument dat 4 tonen lager, ook wel 4 tonen hooger, dan de gewone fluit gestemd was.

Quartnoot, Ned.; BLANCHE, Fr.; VIERTELNOTE, Hoogd.; de noot ♩, het vierde gedeelte van den noot 𝅝 of heele noot.

Quartrust, Ned.; VIERTELPAUSE, Hoogd.; SOUPIR, Fr.; het teeken 𝄽, hetwelk aanduidt, dat de stem gedurende een quart van den tijd zwijgen moet.

Quartquint-accoord is geen zelfstandig accoord; het ontstaat, wanneer de terts van een drieklank door de quart vertraagd wordt.

Quartsext-accoord., de tweede omkeering van den drieklank, waarbij de quint van het accoord in den bas, daarboven de grondtoon en daarboven weder

de terts komt te liggen, b. v. . Het optreden van het quart-sext-accoord is aan verschillende voorwaarden verbonden; vooral in de oude harmonie-leer wordt het als dissoneerend accoord beschouwd, heeft altijd een voorbereiding noodig en mag zelden of nooit sprongsgewijze optreden. In den lateren tijd is het gebruik van het quart-sext-accoord vrijer geworden; bij Wagner en anderen komt het dikwijls geheel onvoorbereid voor en heeft zich een plaats als consoneerend accoord veroverd. Voor het laatste accoord van een muziekstuk is het quart-sext-accoord evenwel nog minder geschikt dan het sext-accoord.

Quasi, Ital., bijna, als het ware, evenals,; b. v. *sonata quasi una fantasia*, een sonate, die meer den vorm eener vrije phantasie heeft; *quasi presto*, bijna zoo snel als een *presto*; *quasi flauti*, *quasi corni*, op de wijze van fluiten, van hoorns (deze laatste uitdrukkingen komen in de klaviermuziek voor en duiden aan, dat de speler een nabootsing van de zachte tonen der fluit, of van het schetteren der hoorns aan de toetsen moet trachten te ontlokken).

Quater unca, Lat., vier en zestigste noot.

Quatremère de Quincy (Antoine Chrysostome), geb. 28 Oct. 1755 te Parijs, aldaar gest. 28. Dec. 1849, bekleedde verschillende staatsbetrekkingen. Op muzikaal gebied is hij bekend wegens de volgende door hem geschreven werken: *Notice historique sur la vie et les ouvrages de Paisiello* (1817) *Notice historique sur la vie et les ouvrages de M. de Monsigny* (1818), *Notice historique sur la vie et les ouvrages de Méhul* (1819), voorts geschriften over Boieldieu, Catel en Gossec. Zijn gezamelijke werken over muziek zijn verschenen onder den titel: *Recueil de notices historiques lues dans les séances publiques de l' Académie des Beaux-Arts* (Parijs, Adr. Leclerc, 1834—1837, 2 deelen).

Quatricinium, Lat., een stuk voor vier stemmen, in het bijzonder voor vier trompetten.

Quatricroma, Ital., QUADRUPLE CROCHE. Fr.; vier en zestigste-noot.

Quatuor, z. QUARTET.

Quaver, Eng., achtste-noot.

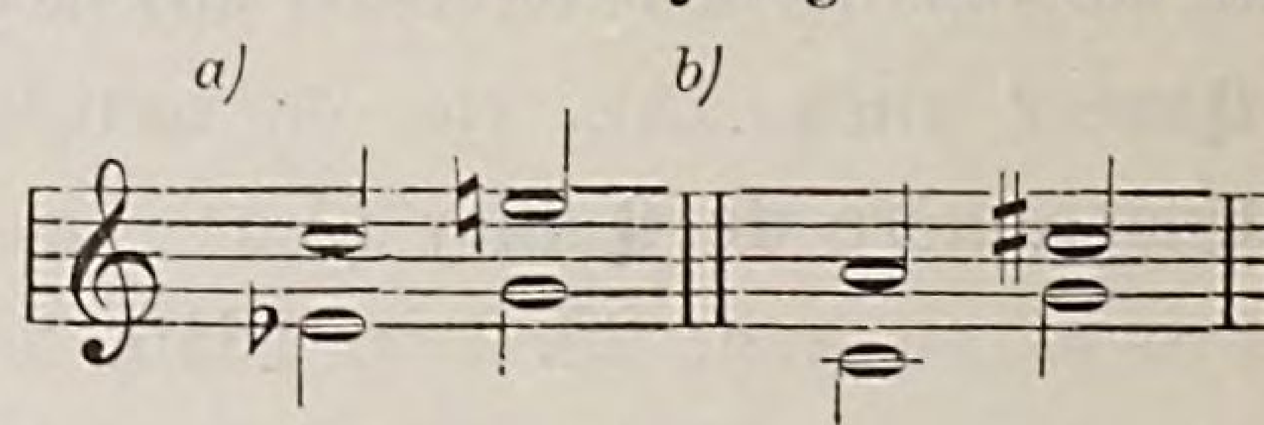
Queisser (Karl Traugott), bazuinvirtuoos, geb. 11 Jan. 1800 te Doeben bij Grimma in Saksen, leerde, behalve de bazuin, verschillende andere instrumenten bespelen. Hij kwam 1817 te Leipzig, waar hij trombonist en violist in het stadsorkest werd. Hij voerde de bazuin als solo-instrument in de concertzaal in en liet zich in het Gewandhaus herhaalde malen als solist hooren. David, Kummer e. a. componeerden concerten voor hem. In het strijkquartet van Matthäi speelde hij altviool. Ook behoorde hij tot de oprichters der concertvereeniging Euterpe te Leipzig. Hij stierf 12 Juni 1846

Queralt (F r a n c e s c o), Spaansch geestelijke en toonkunstenaar, geb. omstreeks 1740 te Borjas d' Urgel in Catalonië, was een der beroemdste contrapuntisten van zijn tijd. Hij schreef veel kerkmuziek, meest werken voor twee en drie koren, en stierf 28 Febr. 1821 te Barcelona.

Quercu (S i m o n **de**), eigenlijk v a n d e r E y k e n genaamd, was een Zuid-Nederlandsch contrapuntist uit het begin der 16e eeuw. Hij bevond zich omstreeks dien tijd aan het hof te Milaan en kwam met de jonge hertogen M a x i m i l i a n o e n F r a n c e s c o M a r i a S f o r z a, die door hun vader naar keizer M a x i m i l i a a n gezonden werden, te Weenen. Men kent van hem een werk, getiteld: *Opusculum musices per quam brevissimum de Gregoriana et figurativa atque contrapuncto simplici percommode tractans: omnibus canto observantibus utile ac necessarium.* Van dit werk zijn drie uitgaven verschenen: 1509, 1513 en 1518.

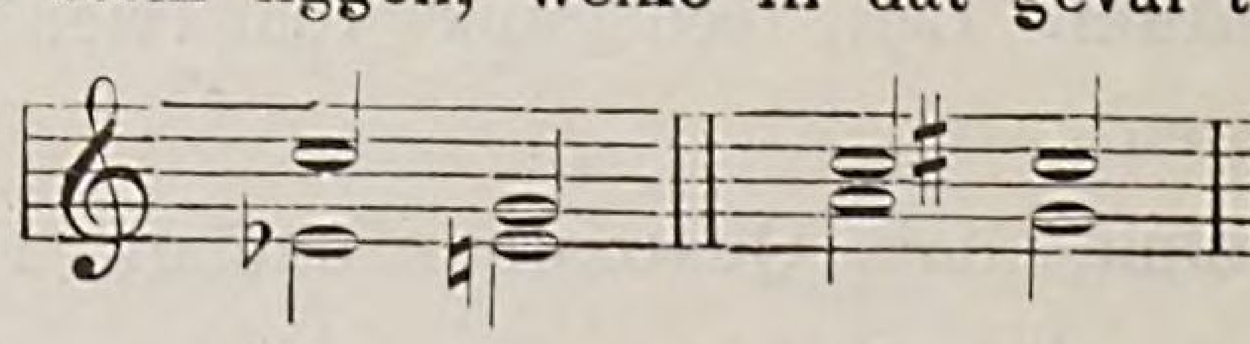
Querflöte, Hoogd., dwarsfluit, z. FLUIT.

Querstand, Hoogd., RELATIO NON HARMONICA Lat.; FAUSSE RELATION, Fr.; dwarsstand; de aan twee stemmen verdeelde voortschrijding van een toon tot zijn chromatische verandering, b. v.:

Bij a) vormen de tonen *es* en *e*, bij b) de tonen *c* en *cis* een dwarsstand. Dergelijke harmonie-opvolgingen klinken zeer onaangenaam en moeten vermeden worden.

Eerst dan is er een dwarsstand, 1° wanneer onmiddellijk twee tonen, die een halven toon verschillen, op elkaar volgen; 2° wanneer dit in twee verschillende stemmen geschiedt; 3° wanneer de tweede toon sprongsgewijze optreedt. Er kan dus van geen dwarsstand sprake zijn, wanneer de beide tonen van denzelfden toontrap in *dezelfde* stem liggen, welke in dat geval trapsgewijze (chromatisch) voortgaat, b. v.:

Hier zijn de dwarsstanden van het vorige voorbeeld vermeden. Bij de meeste modulatiën kunnen de dwarsstanden op dergelijke wijze vermeden worden.

Waar evenwel andere oorzaken den dwarsstand onvermijdelijk maken, b. v. waar hij door een gegeven melodie vereischt wordt, trachte men hem ten minste in de buitenstemmen te vermijden. Ook een zangbare uitvoering rechtvaardigt den dwarsstand.

Quesnel (J.), componist en schrijver, geb. 15 Nov. 1749 te Saint-Malo, gest. 3 Juli 1809 te Montreal in Canada, was eerst zeevarende en maakte groote reizen. In het jaar 1779 werd hij door de Engelschen gevangen genomen

en vestigde zich, nadat hij zijn vrijheid herkregen had, te Montreal, waar hij toonkunstenaar werd. Hij schreef twee kleine opera's: *Colas et Colinette ou le Bailli dupé* en *Lucas et Cécile*, alsmede symphonieën, motetten en andere zangstukken. Ook gaf hij de verhandeling *L' art dramatique* in het licht.

Questo, questa, questi, Ital., het aanwijzend voornaamwoord dit, deze.

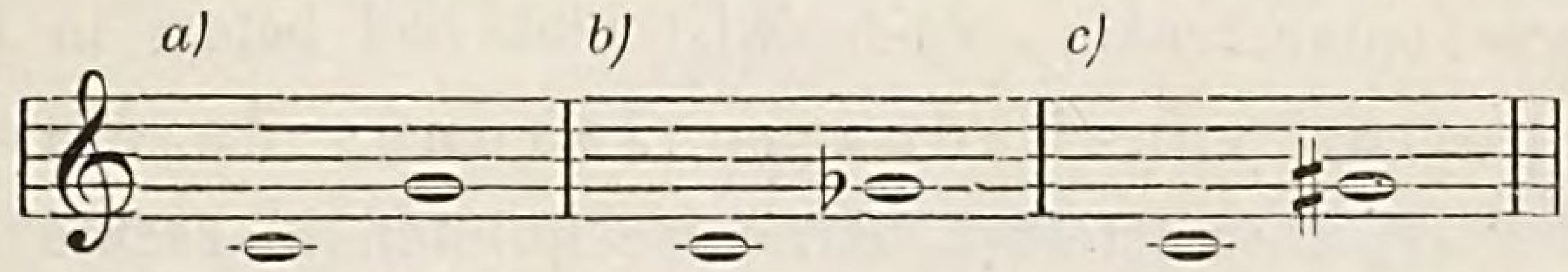
Quignard, kerkkapelmeester te Soissons, omstreeks 1752, heeft missen, motetten, aria's en sonates gecomponeerd.

Quilici (Domenico), componist, geb. 1759 te Lucca, was een leerling van Soffi en Matteo en schreef ongeveer zeventig werken, waaronder missen en motetten. Hij richtte te Lucca een muziekschool op en stierf aldaar 9 Nov. 1831.

Quilici (Maximiliano), componist, neef van den vorige, geb. te Lucca in het begin der 19e eeuw, werd directeur der hertogelijke hofkapel en later van het Lyceum in zijn geboortestad. Zijn opera *Francesca da Rimini* werd aldaar 1829 vertoond, andere opera's van hem kwamen te Florence en te Venetië ten tooneele.

Quineult (Philippe), letterkundige, geb. omstreeks 1635 te Parijs, aldaar gest. 26 Nov. 1688, is op muzikaal gebied bekend wegens de vele opirateksten, die hij voor Lully schreef.

Quint (van het Latijnsche Quintus), de vijfde, bepaaldelijk een interval van vijf toontrappen der diatonische schaal. Er zijn drie soorten van quinten: reine, verminderde en overmatige. De reine quint omvat drie groote en een kleine secunde (*a*); de verminderde, twee groote en twee kleine secunden (*b*); de overmatige, twee groote, een kleine en een overmatige secunde (*c*).

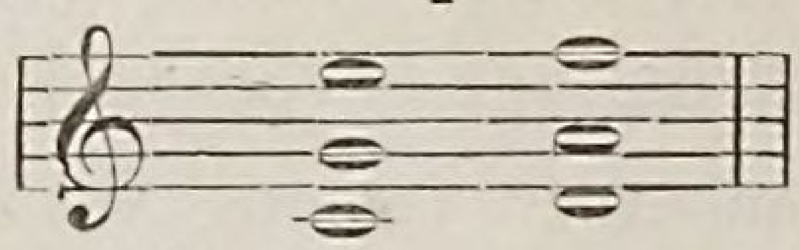
(Zie aangaande de verhouding der quint tot de overige intervallen het artike INTERVAL.)

Quint, Quinta, Diapenta, een neven- of vulstem in het orgel, open of gedekt. Is zij open, dan heeft zij praestantmensuur en cilinder-, of kegelvormige, pijpen. In het laatste geval heet zij Gemshoornquint of Quintgemshoorn, Spitsquint of Quintspits, Nasatquint of Quintnasat. De grootte der Quintregisters is $10\frac{2}{3}$, $5\frac{1}{3}$, $2\frac{2}{3}$, en $1\frac{1}{3}$ vt., en hangt van de Praestanten af. De Quint $10\frac{2}{3}$ vt. behoort enkel in het pedaal en heet daar Grootquint of Majorquint. Van $5\frac{1}{3}$ vt., in het pedaal, komt zij gewoonlijk voor onder den naam van Quintenbas. Een Quintregister dat gedicht is, maar in het deksel een roer heeft, wordt Roerquint of Roernasat genoemd.

Quint, hoogste snaar der viool. In vroeger eeuwen, toen de viool in haar tegenwoordigen vorm nog niet in gebruik was, had men vedels met vijf, zeven en meer snaren; de vijfde snaar was gestemd in de tweemaal gestreepte

e. Toen later de viool in gebruik kwam, bleef de benaming quint voor haar hoogste snaar behouden, hoewel de viool slechts vier snaren heeft, wier volgorde van de hoogte naar de laagte wordt aangeduid, zoodat *e* de eerste snaar is. Een andere benaming voor de quint der viool is chanterelle (z. dit).

Quintenparallellen noemt men in de harmonieleer de in vele gevallen verboden opvolging van twee reine quinten in dezelfde twee stemmen, b. v.:

Hier volgt op de reine quint *c—g* in de tweede en derde stem onmiddellijk een andere reine quint in dezelfde stemmen.

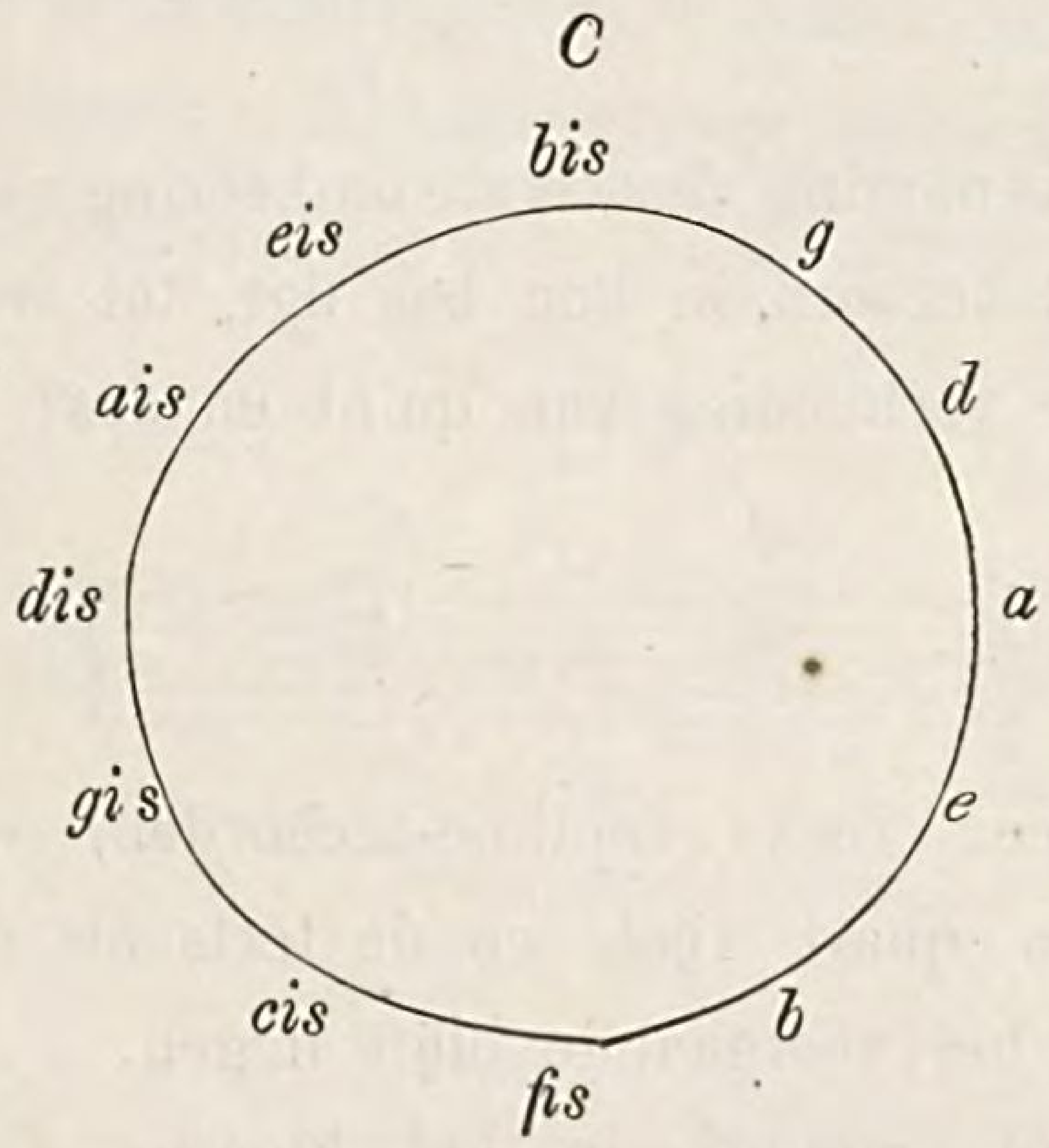
De voornaamste reden, waarom een dergelijke quintenopvolging bij een goede schrijfwijze vermeden behoort te worden, is, dat zij de zelfstandigheid der stemmen opheft. De toonladder bestaat namelijk uit twee, op gelijke wijze samengestelde tetrachorden; het tweede is de getrouwe herhaling van het eerste, daarom heeft de begeleiding van het tweede door het eerste (in quinten) geen zelfstandige stem. Zoo althans redeneeren de theoretici. Uit de praktijk is evenwel gebleken, niet alleen dat quintenparallellen niet altijd met goed gevolg te vermijden zijn, maar ook dat zij dikwijls zeer goed klinken.

De eerste, die quintenparallellen aanwendde, was Hucbald, de grondlegger der harmonieleer, wiens diaphonie geheel uit quarten, quinten en octaven bestond; in zijn tijd scheen het oor behagen te scheppen in dergelijke opvolgingen van reine consonanten. Guido van Arezzo maakte op de hardheid dier opvolgingen opmerkzaam, doch wist niet veel beters in haar plaats te geven. Marchettus van Padua en Joannes de Muris waren de eersten, die den regel vaststelden, dat twee quinten in rechte beweging niet onmiddellijk op elkaar mogen volgen; maar Adam de la Hale gebruikte de quinten nagenoeg op dezelfde wijze als Hucbald, alleen werd de hardheid der quinten eenigszins getemperd door het optreden van de terts in het accoord. Men vindt quintenparallellen in de werken der 14e en 15e eeuw, in die van de Nederlandsche contrapuntisten, o. a. in de *Newen tütschen Liedlein* van Orlando Lasso, in Palestrina's *Stabat Mater*, in de werken van Lotti en Astorga, ja in vele werken van de beroemdste componisten van vroeger en later tijd. Het gevolg was, dat de theorie van lieverlede uitzonderingen van den strengen regel begon toe te staan en eindelijk alleen de trapsgewijze opvolging van twee reine quinten in de buitenstemmen en in gelijke beweging absoluut verbood. Dit geldt in het bijzonder voor de meer dan tweestemmige muziek; bij deze laatste klinken quintenparallellen in alle gevallen onaangenaam, en moeten derhalve vermeden worden.

Voorbeelden van de gevallen, waarin quintenparallellen toegelaten zijn, vindt

men in alle goede leerboeken der harmonie; ook voorbeelden van de zoogenaamde b e d e k t e quintenparallellen, die ontstaan, wanneer twee zelfde stemmen in gelijke beweging zóó voortloopen, dat zij in het volgend accoord het interval van een quint vormen, b. v.: De oude harmonieleer verbood ook dergelijke opvolgingen, de nieuwe heeft voor dit verbod nog veel meer uitzonderingen dan voor dat van de eigenlijke quintenparellellen. Niettemin kunnen er gevallen voorkomen, waarin bedekte quinten (en octaven) nog onaangenamer klinken dan werkelijke.

Quintencirkel, een cirkel, die ontstaat, wanneer men, van een bepaalden toon uitgaande, in op- of afklimmende quinten voortgaat, totdat men weder aan den uitgangstoon is gekomen, b.v.:

De quintencirkel berust op de fictie der enharmoniek. Zuiver berekend is de twaalfde quint, die men van *c* uitgaande verkrijgt, een andere dan de uitgangstoon, en staat de toon *bis*, of een zijner octaven, tot den toon *c* in een andere verhouding dan 1 : 2, d. i. dan zekere toon tot zijn octaaf. Door evenwel de stemming van elke quint onmerkbaar te wijzigen en den twaalfden toon gelijk den eersten (hier *bis* = *c*) te stellen, sluit men bij dien twaalfden toon den quintencirkel af en verkrijgt op die wijze een toonstelsel van twaalf grondtonen, die even zooveel toonsoorten vertegenwoordigen. Wanneer men van *c* uit afwaarts in quinten voortgaat, verkrijgt men twaalf toonsoorten, die andere benamingen hebben dan de hierboven genoemde, doch tengevolge van de gelijkzwevende temperatuur met deze enharmonisch zijn. Ook met behulp van den quartencirkel, m. a. w. door op dezelfde wijze in quarten op- of af te klimmen, vindt men de twaalf hoofdtoonsoorten van het toonstelsel.

Quintenfuga, z. FUGA.

Quintetto, Ital.; QUINTUOR, Fr.; een stuk voor vijf stemmen of voor vijf

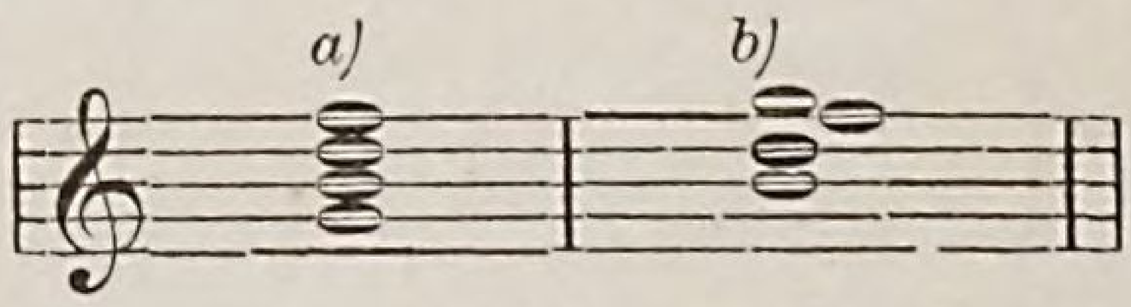
instrumenten. De voornaamste soorten van instrumentale quintetten zijn: het strijkquintet en het blaasquintet.

Ofschoon minder belangrijk dan het strijkquartet, is het strijkquintet toch door vele componisten beoefend. Boccherini heeft niet minder dan 125 quintetten geschreven; 12 daarvan zijn geschreven voor 2 violen, 2 alten en 1 violoncel, de overige voor 2 violen, 1 alt en 2 violoncellen. Onslow's strijkquintetten — 34 in getal — zijn voor 2 violen, alt, violoncel en contrabas. Beethoven's quintet in *C* is met 2 alten, dat van Schubert (op. 163) met 2 violoncellen; die van Mendelssohn (op. 18 en 87) zijn met 2 alten.

Van de blaasquintetten zijn het meest bekend die van Reicha. Quintetten voor klavier met begeleiding van blaas- of strijkinstrumenten zijn geschreven door Mozart, Beethoven, Hummel, Spohr, Schumann, Brahms e. a.

Quintole, een groep van vijf noten, die denzelfden duur heeft als een groep van vier noten.

Quint-sext-accoord, benaming der eerste omkeering van het septime-accoord, waarbij de terts van het accoord in den bas ligt, tot welken toon de septime en de grondtoon in de verhouding van quint en sext komen te staan b. v.

Quint-transpositie, een reeks septime-accoorden, waarbij de bas telkens een quint daalt of een quart rijst, en de terts als een voorbereiding van het volgende accoord in het voorgaande blijft liggen.

Quinzani (Lucrezio), monnik in het klooster Cava, geb. te Cremona omstreeks het midden der 16e eeuw, was in zijn tijd als een voortreffelijk toonkunstenaar bekend. Van zijn in druk verschenen compositiën is bekend: *Introitus Missarum quatuor vocum* (Frankfort a. d. M., 1585).

Quirsfeld (Johann), geb. 22 Juli 1642 te Dresden, gest. 18 Juni 1686 als cantor te Pirna, gaf in het licht: *Breviarium musicum oder kurzer Begriff, wie ein Knabe leicht und bald zur Singekunst gelangen und die nöthigsten Dinge dazu kürzlich begreifen und erlernen kann, nebst einem Anhange unterschiedener Deductionen und Fugen nach den* 12 *Tonis musicis*. Van dit werk zijn vijf uitgaven verschenen. Een ander werk van hem is een koraalboek, getiteld: *Geistlicher Harfenklang* (Leipzig, 1679).

Quitschreiber (Georg), componist en schrijver, geb. 1569 te Kranichen in Saksen, gest. omstreeks 1638 te Hainichen, heeft de volgende compositiën nagelaten: *Eine Sammlung vierstimmiger Psalmen* (Jena, 1608), *Religiöse vierstimmige Gesänge* (ibid., 1611) en *Der vierte Psalm David's* (ibid., 1622).

Quodlibet, Lat., (letterlijk: »wat gij wilt"), ook wel geschreven: quotlibet

(»zooveel gij wilt"), een soort van muzikale grap, die hierin bestond, dat fragmenten van verschillende liederen, die niet bij elkaar pasten, samengevoegd werden tot één geheel. In de 16e en 17e eeuw was het quodlibet, in het Italiaansch Messanza of Mistichanza genaamd, zeer in zwang. Niet zelden werd een dergelijk stuk door de zangers ex tempore voorgedragen. De in onze eeuw ontstane potpourri (z. dit) is een quodlibet voor instrumenten.

Quointe (Pater **Le**), geestelijke en componist, leefde op het einde der 17e en in het begin der 18e eeuw. Bij den uitgever Royer te Amsterdam zijn de volgende stukken verschenen: *Pièces en trio pour les flûtes, violons et hautbois, composées à la manière italienne et à la manière française; 2 Messes et motets à 3, 4 et 5 voix et 5 instruments; Sonates à 2 violons, premier haute contre, une basse de viole et une basse continue; Cantiques spirituels; Tantum ergo à 5 voix et 5 instruments; Psaumes concertants à 1, 2, 3, 4 et 5 voix et 4 et 5 instruments; Motetti a voce sola e basso continuo* en *Motett a voce sola con tre stromenti.*

R.

R., verkorting van ripieno.

R. H. verkorting van rechterhand.

Raadselcanon (Lat. CANON AENIGMATICUS). — Een canon (z. dit) kan in partituur uitgeschreven (open canon), of op een enkelen notenbalk opgeteekend worden (gesloten canon). In het laatste geval wordt het intreden der verschillende stemmen door het teeken 𝄋, de volgorde der stemmen door verschillende sleutels, het eerste interval van elke stem door een cijfer of door een inscriptie aangeduid. Ontbreken echter al die aanwijzingen, en zijn de noten zonder sleutel of maat opgeteekend, dan wordt de canon raadselcanon genoemd. In oude tijden schepten de componisten veel vermaak in het opgeven en oplossen van dergelijke raadsels, zooals in het artikel INSCRIPTIO nader is aangeduid. In onzen tijd komt de raadselcanon zelden meer voor.

Raaff of **Raff** (Anton), zanger, geb. 1714 te Holzem bij Bonn, had een fraaie tenorstem en studeerde op kosten van den keurvorst Clemens Augustus. Hij begaf zich naar Bologna, waar hij onderricht van Bernacchi ontving, en maakte kunstreizen door Duitschland, Italië, Spanje en Portugal. In het jaar 1778 ontmoette hij Mozart te Parijs, en deze schreef voor hem de partij van Idomeneo. Hij stierf 27 Mei 1797 te Munchen.

Rabanna, een soort van kleine trommels of pauken, op welke de danseressen der Negers met de hand de maat slaan.

Rabassa (Don Pedro), Spaansch componist, was 1713 kapelmeester te Valencia, 1724 te Sevilla. Hij stierf 1760. Een zijner compositiën is opgenomen in de verzameling *Lira sacra-hispana* van Eslava. Zijn overige compositiën bevinden zich in manuscript in de bibliotheken van Valencia en Sevilla.

Rabaud (Hippolyte François), violoncellist, geb. 29 Jan. 1839 te Sallèles d'Aude, ontving onderricht van Franchomme en werd solo-violoncellist aan de Groote Opera en lid der Société des Concerts. Met Tan-

dou, Desjardins en Lefort gaf hij quartetuitvoeringen. Behalve eenige kleine stukken voor violoncel heeft hij een methode voor dat instrument geschreven.

Rabboni (Giuseppe), fluitvirtuoos, geb. 16 Juli 1800 te Cremona, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Milaan en volgde 1827 zijn meester Buccinelli op als leeraar aan die school. Hij maakte vele kunstreizen en stierf 10 Juni 1856. Zijn compositiën bestaan in stukken voor fluit.

Racani (Giovanni Battista), componist uit de 16e eeuw, was kapelmeester aan de kerk Santa Maria maggiore te Bergamo. Missen en madrigalen van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Rackett of **Rankett**, een oud houten blaasinstrument, van hetwelk Praetorius in zijn *Syntagma music.* een beschrijving geeft. Het had een omvang van contra-*C* tot klein-*g*. In het begin der vorige eeuw door Christ. Denner verbeterd, verkreeg het den naam van Stock- of Rackettenfagot. Rackett was ook de benaming van zeker oud orgelregister.

Rackwitz, orgelbouwer, leefde in het begin dezer eeuw te Stockholm. Hij is degene, die naar aanwijzing van Vogler het zoogenaamde Orchestrion vervaardigde. Ook een ander instrument, organochordium, bestaande uit een fortepiano en drie en een half orgelregister, werd door hem vervaardigd.

Raddoppiamento, Ital., herhaling, herhalingsteeken aan het slot van een deel.

Radecke (Louise), zangeres, geb. 27 Juni 1847 te Celle in Hanover, ontving onderricht in den zang van Caggiati te Hanover en later van mevr. Marchesi te Keulen. In laatstgenoemde stad betrad zij 1867 voor het eerst het tooneel en bleef tot 1869 aan den schouwburg aldaar verbonden; vervolgens zong zij te Weimar en te Riga en werd 1873 als eerste zangeres aan de hofopera te Munchen geëngageerd. Haar voornaamste rollen waren: Gretchen (*Faust*), Senta (*Der fliegende Holländer*), Elsa (*Lohengrin*) en Valentin (*Die Hugenotten*). In het jaar 1876 trad zij in het huwelijk met Baron von Brümmer, verliet het tooneel en volgde haar echtgenoot naar Lijfland.

Radecke (Robert), componist, violist en organist, geb. 31 Oct. 1830 te Dittmansdorf in Silezië, ontving onderricht van zijn vader, later van Ernst Köhler, en zette zijn studiën aan het conservatorium te Leipzig voort. Hij werd 1852 tweede directeur der Singakademie en een jaar later ook koor- en muziekdirecteur aan den stadsschouwburg te Leipzig. De militiare dienstplicht riep hem naar Berlijn, waar hij zich na het volbrengen van zijn diensttijd als toonkunstenaar vestigde. Hij gaf er abonnements-concerten en kamermuziekuitvoeringen; 1863 werd hij tot muziekdirecteur aan de koninklijke Opera te Berlijn en 1871 tot koninklijk kapelmeester voor zijn leven aangesteld. Van zijn compositiën zijn bekend: ongeveer 100 liederen, vele

meerstemmige gezangen en koren, ouvertures en een kleine opera, getiteld: *Die Mönkguter.*

Radecke (Rudolf), broeder van den vorige, geb. 6 Sept. 1822 te Dittmannsdorf, studeerde aan het conservatorium te Leipzig en vestigde zich 1859 te Berlijn, waar hij directeur van een zangvereeniging en van een muziekschool werd. Van zijn compositiën zijn liederen in druk verschenen.

Radeker (Johan), organist, geb. omstreeks 1730 te Haarlem, ontving onderricht in het orgelspel van zijn vader en volgde hem 1774 op als organist aan de Groote Kerk aldaar. Sonates en concerten van hem zijn te Amsterdam in druk verschenen. Ook heeft hij geschreven: *Korte Beschrijving van het beroemde en prachtige Orgel in de groote of Sint-Bavoos-kerk te Haarlem* (Haarlem, Enschede, 1775). Hij stierf omstreeks 1799.

Radicati, violist, geb. 1778 te Turijn, ontving onderricht van Pugnani. Nadat hij eenige kunstreizen gemaakt had, werd hij leeraar in het vioolspel aan het Liceo te Bologna en orkestdirecteur aldaar. Een opera van hem, *Ricardo Cuor di Leone*, werd daar ter stede vertoond. Zijn overige compositiën bestaan in vioolsolo's, -duetten, -trio's, -quartetten en -quintetten. Hij stierf 14 April 1823. R's echtgenoote was de zangeres Teresa Bertinotti.

Radicchi (Giuseppe), componist, geb. omstreeks het midden der 18e eeuw te Rome, schreef te Venetië de opera *Il Medonte* (1778).

Radino (Giovanni Maria), organist te Padua, leefde in de tweede helft der 17e eeuw; hij is als componist bekend door een bundel stukken voor luit en klavier, getiteld: *Il primo libro d'intavolatura di balli d'arpicordo* (Venetië, 1692).

Radowitz (Joseph Marie), Pruisisch luitenant-generaal en lid der Akademie van Wetenschappen te Berlijn, geb. 6 Febr. 1797 te Blankenburg, gest. 25 Dec. 1853 te Berlijn, is op muzikaal gebied bekend door eenige verhandelingen over muziek, als: *Jean Jacques Rousseau als Musiker*, *J. S. Bach*, *Musicalische Eindrucke*, *Musikalische Kritik* en *Die Oper*, welke in het vijfde deel zijner gezamenlijke werken (Berlijn, Reimer) opgenomen zijn.

Radoux (Jean Toussaint), geb. 4 Sept. 1825 te Luik, werd leeraar in den zang en in het hoornspel aan de muziekschool aldaar, ook directeur van de koorvereeniging La Legia en kapelmeester van het Collége Saint Servais. De voornaamste compositiën van hem zijn: *Marie de Brabant*, lyrische Episode; een *Te Deum*; *Le Réveil des Turcs*, cantate; *Cantate patriotique; La Patrie et le roi*, cantate; kerkmuziek, o. a. 41 *Mélodies religieuses*, orkest- en harmoniemuziek. R. verkreeg 1875 de Leopoldsorde.

Radoux (Jean Théodore), componist, broeder van den vorige, geb. 9 Nov. 1835 te Luik, ontving daar ter stede het eerste onderricht in de muziek, leerde o. a. de fagot bespelen en werd 1856 leeraar voor dat instrument

aan de muziekschool in zijn geboortestad. Onderricht in de compositie ontving hij in de klasse van Dausoigne - Méhul, en 1859 behaalde hij aan het conservatoire van Brussel den prix de Rome. Hij ging naar Parijs, studeerde er onder leiding van Halévy en schreef er een groot aantal compositiën; de voornaamste daarvan zijn de volgende: *Le Festin de Balthasar, tableau symphonique*, 1861 uitgevoerd te Luik; *Te Deum* (1863); *Epopée nationale, troisième ouverture symphonique* (1863); *L'Art et la liberté*, hymne met orkest; *Le Travail*, cantate, geschreven voor de onthulling van het standbeeld van John Cockerill, te Seraing (Luik, 1864); *Fragments symphoniques, pour 2 orchestres* (1868); de opera *Le Béarnais*, 1868 te Luik en te Brussel vertoond; de opera *La Coupe enchantée*, 1872 te Brussel vertoond; het oratorium *Cain*; de cantate *La Fille de Jephté; Le Printemps*, voor vrouwenkoor met orkest; voorts vele gezangen en kerkmuziek. Na den dood van Étienne Soubre (1872) werd R. direkteur der muziekschool te Luik. 1877 werd hij tot officier van de Leopoldsorde benoemd.

Radoux (Jean Joseph), violist en componist, broeder van den vorige, geb. 1833, gest. 15 April 1877 te Luik, was aldaar onderwijzer aan scholen en directeur van zangvereenigingen. Hij schreef een groot aantal romancen, motetten en mannenkoren.

Radziwill (Anton Heinrich Prins **von**), Pruisisch stadhouder van het groothertogdom Posen, geb. 13 Juni 1775 te Wilna, gest. 8 April 1833, is in de muzikale wereld voornamelijk bekend als componist van de muziek voor Goethe's *Faust.* Dit werk verscheen 1835 bij Trautwein te Berlijn in druk en werd in Duitschland herhaalde malen ten gehoore gebracht; het bevat 25 stukken. Radziwill was ook een goed violoncellist en quartetspeler. Beethoven droeg hem zijn ouverture in *C* (op. 115) op.

Raedt (Pierkin **de**), Vlaamsch componist uit het begin der 18e eeuw, is bekend door een vierstemmige Mis »*Quam dicunt homines*", die zich in manuscript in de bibliotheek te Kamerijk bevindt. Een beschrijving van dit werk geeft Coussemaker in zijn *Notice sur les collections musicales de la bibliothèque de Cambrai.*

Raff (Anton), z. Raaff.

Raff (Joseph Joachim), componist, geb. 27 Mei 1822 te Lachen in het kanton Schwyz in Zwitserland, ontving een wetenschappelijke opleiding en zou ook zijn studiën aan een hoogeschool voortgezet hebben, zoo niet ongunstige finantiëele omstandigheden hem gedwongen hadden, een betrekking als schoolmeester te zoeken. Intusschen had hij zich ijverig op de beoefening der muziek toegelegd en o. a. eenige compositiën vervaardigd, die hij 1843 aan Mendelssohn ter beoordeeling zond; deze gaf den jongen componist een aanbeveling voor de firma Breitkopf & Härtel. Hierdoor aangemoedigd, besloot Raff, tegen

den wil zijner ouders, zich geheel aan de muziek te wijden. Hij maakte kennis met Liszt, die hem met raad en daad hielp, en 1846 ook met Mendelssohn, die hem uitnoodigde, naar Leipzig te komen; voordat hij evenwel aan die uitnoodiging gevolg kon geven, stierf Mendelssohn, en Raff vestigde zich voorloopig te Keulen, waar hij zich hoofdzakelijk met het schrijven van werken over muziek onledig hield; o. a. vervaardigde hij vele opstellen voor het tijdschrift *Cäcilia* van Dehn. Liszt gaf hem een aanbeveling voor den muziekhandelaar Mechetti te Weenen, in welke stad R. zijn geluk wilde beproeven; doch voordat hij te Weenen aankwam, was ook Mechetti overleden; nu vestigde de jonge kunstenaar zich te Stuttgart, waar hij zijn studiën in de muziek ijverig voortzette, doch als componist aanvankelijk weinig succes had. Van groot belang was het voor hem, dat hij daar ter stede kennis maakte met Hans von Bülow. Deze ontdekte het buitengewone talent van zijn vriend en droeg diens klavierconcert op een abonnementsconcert voor. In dezelfde stad werd ook Raff's eerste opera, *König Alfred*, vertoond, welke compositie later ook te Weimar, waar hij zich 1850 vestigde, onder leiding van Liszt gegeven werd. Van de andere werken, die hij te Weimar componeerde, verdienen bijzondere vermelding: een bundel klavierstukken, getiteld *Frühlingsboten* (1852), en een strijkquartet (1855). In het jaar 1856 vestigde hij zich als leeraar in het klavierspel te Wiesbaden, en 1859 trad hij in het huwelijk met Doris Genast, dochter van den bekenden tooneelspeler. Zijn eerste symphonie, *An das Vaterland*, werd 1863 door de Gesellschaft der Musikfreunde te Weenen bekroond. Van zijn volgende symphonieën verdienen bijzondere vermelding: de derde, getiteld *Im Walde*; de vijfde, *Leonore*; de zevende, *Alpensymphonie*; de negende, *Im Sommerszeit*, en de tiende, *Im Herbstzeit*. Zijn komische opera *Dame Kobold* werd 1870 te Weimar vertoond. Zijn cantate »*Wachet auf!*" werd door vele zangvereenigingen met bijval ten gehoore gebracht, en zijn klavier-arrangement der vioolsonates van Bach vond mede een gunstig onthaal. Op het gebied van kamermuziek was hij bijzonder vlijtig: 8 strijkquartetten, een octet, een sextet, een klavierquintet, 2 klavierquartetten, 4 trio's, 5 sonates voor piano en viool, vele sonates en andere stukken voor klavier alleen, verschenen van hem in druk. Vele dezer compositiën vonden grooten bijval, o. a. het strijkquartet in *d*, dat door de gebroeders Müller en door andere quartetvereenigingen in en buiten Duitschland uitgevoerd werd.

Tot het jaar 1877 bleef Raff te Wiesbaden, waar hij zich uitsluitend met componeeren en met het geven van muziekonderricht bezig hield. In genoemd jaar werd te Frankfort a. d. M. het conservatorium van Hoch opgericht, en R. tot directeur dier school benoemd. Hij nam de benoeming aan en wijdde zich met den meesten ijver aan zijn nieuwe betrekking, die hij tot aan zijn

dood, 25 Juni 1882, bekleedde. Raff's laatste symphonie, *Zur Herbstzeit*, draagt het opus-getal 212; bovendien heeft hij 13 stukken zonder opusgetal uitgegeven, zoodat het aantal gedrukte compositiën van hem in het geheel 225 bedraagt. Daaronder bevindt zich veel middelmatigs, doch ook veel voortreffelijks, en met recht kan men hem een der beste componisten uit de tweede helft der 19e eeuw noemen. De beide mannen, die hem in het leven de behulpzame hand hadden geboden — Mendelssohn en Liszt — oefenden ook op den geest zijner compositiën grooten invloed uit; zij waren zijn geliefkoosde modellen, en reminiscentiën hunner werken komen bij hem niet zelden voor.

Als schrijver heeft Raff, behalve door zijn artikelen in het tijdschrift *Cäcilia*, naam gemaakt door zijn brochure *Die Wagnerfrage* (1854), een van de eerste opstellen, waarin de beteekenis van Richard Wagner op juiste wijze werd aangetoond.

Raffanelli (Luigi), zanger, geb. 21 Maart 1752 te Pistoja in het koninkrijk Napels, zong als basso buffo niet alleen in Italië, maar ook te Parijs en te Londen, en werd overal met grooten bijval ontvangen. Hij stierf 1821 te Milaan.

Ragoczy-Pfeife, Hoogd.; HABORN-SIP, Hongaarsch.; een soort van schalmei of hobo, het oudste muziekinstrument der Ciganen (Tsigeuners).

Rahn (Bernardin), muziektheoreticus, geb. 23 Mei 1824 te Chatenois, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs en gaf o. a. de volgende werken in het licht: *Nouvel enseignement muical* ou *Méthode pratique pour apprendre simultanément la lecture musicale, les accords et la composition; Spécimen d'une grammaire musicale; Méthode de piano et d'harmonie*, en *l'Enseignement musical en France et le conservatoire impérial de musique* (Parijs, Dentu, 1864).

Raif (Karl), hoornvirtuoos, geb. 24 Aug. 1817 te Schütterthal bij Lahr, ontving onderricht van Christoph Schunke te Karlsruhe en werd aldaar aan de kapel van den groothertog verbonden. In het jaar 1837 maakte hij een kunstreis door Duitschland, Zwitserland, Frankrijk en Italie, werd 1838 eerste hoornist te Basel en het volgend jaar orkestdirecteur te Kaisersberg in den Elzas. Ook te Bern was hij eenige jaren als muziekdirecteur werkzaam. In het jaar 1846 werd hij als hoornist aan de koninklijke kapel te 's-Gravenhage verbonden, en 1853 vestigde hij zich als muziekdirecteur te Zwolle. In deze betrekking bleef hij jaren lang werkzaam, nam eindelijk wegens gevorderden leeftijd zijn ontslag en vestigde zich te Berlijn bij zijn zoon Oscar, waar hij 25 April 1881 stierf.

Raif (Oscar), klavierspeler, zoon van den vorige, geb. 1847 te 's-Gravenhage,

ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader en zette 1867—1869 zijn studiën te Berlijn onder leiding van Tausig voort; in het jaar 1875 werd hij tot leeraar aan de Hochschule für Musik aldaar benoemd.

Raik (Dieudonné), priester, organist en componist, geb. te Luik in het begin der 18e eeuw, ontving zijn opleiding te Antwerpen, werd 1727 organist te Leuven, 1742 te Gent en vervolgens te Antwerpen, waar hij 25 Dec. 1757 als vicarius en koordirecteur stierf. Suites en sonates voor klavier zijn van hem in druk verschenen.

Raimondi (Ignazio), violist, geb. in de eerste helft der 18e eeuw, ontving onderricht van Barbella en vestigde zich 1760 te Amsterdam, waar hij concerten gaf en 1777 een symphonie, getiteld : *Les aventures de Télémaque*, liet uitvoeren. Later begaf hij zich naar Parijs, waar 1791 zijn komische opera *La Muette* vertoond werd. Eindelijk ging hij naar Londen. Van zijn compositiën zijn gedrukt: vioolquartetten, 3 trio's, 3 vioolconcerten en een *Grande Bataille*, gearrangeerd voor klavier, viool en violoncel.

Raimondi (Pietro), componist, geb. 20 Dec. 1786 te Rome, ontving zijn opleiding aan het Conservatorio della Pietà de' Turchini te Napels. Nadat hij verschillende steden van Italië bezocht had, vond hij te Genua gelegenheid om zijn opera *Le Bizarrie d' Amore* ten tooneele te brengen. De volgende 25 jaar bracht hij afwisselend te Rome, Milaan, Napels en op Sicilië door en liet vele zijner opera's en balletten vertoonen. Van 1824 tot 1832 was hij directeur aan de koninklijke Opera te Napels, van 1832 tot 1850 leeraar in de compositie aan het conservatorium te Palermo en 1850 tot 1853 kapelmeester aan de Pieterskerk te Rome. Hij stierf 30 Oct. van laatstgenoemd jaar. Het aantal compositiën van hem is zeer groot. Behalve 55 opera's, 21 balletten en 7 oratoria, heeft hij tal van andere kerkelijke en wereldlijke compositiën vervaardigd. Een zijner laatste werken was het oratorium *Joseph*, dat 1852 te Rome door ongeveer 400 uitvoerenden onder zijn leiding ten gehoore werd gebracht. De bijvalsbetuigingen van het publiek waren zoo groot, dat R. er door overstelpt werd en in onmacht viel.

Rainforth (Elisabeth), zangeres, geb. 23 Nov. 1814 te Londen, behoorde van 1836 tot 1838 tot de verdienstelijke Engelsche zangeressen. In genoemd jaar trok zij zich uit het openbare leven terug en bepaalde zich tot het muziekonderwijs. Zij stierf 22 Sept. 1877 te Bristol.

Raisin l'ainé, organist te Troyes in Frankrijk, leefde in de 17e eeuw. Hij vervaardigde een Spinet met drie klavieren en reisde daarmede in gezelschap van zijn vrouw en kinderen 1622 naar Parijs. Dienaangaande leest men in de *Tablettes dramatiques* van de Mouhy het volgende:

Le sieur Raisin, organiste de Troyes, qui travaillait secrètement depuis longtemps à faire sa fortune, partit pour Paris au commencement de l'année 1622, avec sa femme et ses quatre

enfants. A peine y fut il arrivé qu'il loua une loge au faubourg Saint-Germain. Il fit publier, quelques jours avant que de l'ouvrir, qu-il feroit voir une merveille qui tenait du prodige, et qui ferait l'admiration de tout le monde. Une annonce qui promettait pour ainsi dire un miracle, lui attira un si grand monde, le jour indiqué, qu'il avait à peine la place qui lui convenoit pour mettre en évidence la merveille affichée. Raisin tint exactement parole. Elle consistait en une épinette à trois claviers. Deux filles de Raisin jouaient sur les deux premiers: lorsqu'elles avaient fini, elles élevaient les mains, et le troisième clavier répétait seul l'air qu'elles venaient de jouer. Ce spectacle frappa d'une si grande surprise tous ceux qui s'y trouvèrent, que les jours suivants il ne désemplit pas. Il fit si grand bruit que le roi voulut le voir: Raisin ayant eu ordre de se rendre à Versailles, il exposa devant Leurs Majestés, environnées de leur cour, la fameuse épinette. La répétition du troisième clavier surprit le roi au dernier point. Raisin reçut ordre sur-le-champ de rendre raison du prodige. L'organiste ouvrit alors le corps de l'instrument: dès qu'il eut tiré une planche à coulisse, il en sortit un enfant de cinq ans (c'était Raisin le cadet), beau comme l'Amour, et c'était lui qui touchait le merveilleux clavier dans l'intérieur de l'instrument. Leurs Majestés trouvèrent le petit Raisin charmant, le caressèrent beaucoup et lui firent des présens; toute la cour en usa de même: Raisin, sa femme et ses enfans jouèrent ensuite une petite pièce et en considération du plaisir que le spectacle avait fait au roi, Sa Majesté leur accorda la permission de jouer à la cour, sous le titre de troupe du Dauphin, et, en attendant, de continuer à montrer leur épinette à la foire, grâce qui valut encore beaucoup d'argent à l'organiste et sa famille."

De hiergenoemde jonge Raisin werd later tooneelspeler en verkreeg den bijnaam van le petit Molière. Zijn oudere broeder, Jacques, was ook tooneelspeler; hij schreef de muziek voor eenige divertissements die in de Comédie Française gegeven werden.

Raj (Pietro), componist, geb. 1773 in Lombardije, ontving zijn opleiding aan het conservatorio della pietà de' Turchini te Napels, werd kapelmeester te Lodi en later leeraar in de compositie aldaar. Hij stierf 1857 te Milaan. Behalve opera's en oratoria schreef hij een leerboek getiteld: *Studio teorico-prattico di contrappunto* (Milaan, Ricordi).

Rallentando, **Ritardando**, **Rilasciando**, Ital., vertragend; deze uitdrukking beteekent, dat de beweging van het muziekstuk *van lieverlede* langzamer moet worden; ritenuto daarentegen beteekent, dat de beweging *op eens* eenige graden langzamer moet worden.

Ramann (Lina), schrijfster over muziek, geb. 24 Juni 1833 te Kitzingen in Beieren, heeft de volgende werken in het licht gegeven: *Die Musik als Gegenstand der Erziehung*, *Allgemeine Erzieh- und Unterrichts-Lehre der Jugend*; een bundel opstellen over muziek, getiteld: *Aus der Gegenwart* (Neurenberg, 1868), een studie over het oratorium *Christus* van Liszt (Leipzig, Kahnt), en een biographie van Liszt (Leipzig, Breitkopf & Härtel). Van laatstgenoemd werk is slechts het eerste deel verschenen.

Rambaux (Claude Victor), violenmaker, geb. 25 Febr. 1806 te Darney in de Vogesen, vestigde zich 1827 te Parijs en richtte daar ter stede een violenfabriek op. Tot 1857 bleef hij te Parijs werkzaam, vestigde zich toen te Mirecourt en stierf aldaar 1871.

Rameau (J e a n P h i l i p p e), componist en muziektheoreticus, geb. 22 Sept. 1683 te Dyon, toonde reeds op jeugdigen leeftijd grooten aanleg voor de muziek en speelde, toen hij nauwelijks zeven jaren oud was, op het klavier elk muziekstuk, dat men hem voorlegde. Zijn vader had hem voor de rechtsgeleerdheid bestemd, doch de knaap had weinig lust in die droge studie en maakte op school geen groote vorderingen; het grootste gedeelte van den dag wijdde hij aan de beoefening der muziek, zoodat zijn ouders eindelijk besloten, hem zijn zin te laten volgen en hem in de muziek te laten studeeren. Aan een goeden meester in het contrapunt was te Dyon gebrek, maar gelegenheid om zich in het viool-, orgel- en klavierspel te bekwamen bestond er genoeg.

Op zeventienjarigen leeftijd werd R a m e a u verliefd op een jonge weduwe in den omtrek van Dyon. Dit liefdesavontuur had invloed op zijn intellektueele ontwikkeling; want daar hij begreep, dat zijn minnebrieven althans zuiver van stijl en taal dienden te zijn, zag hij zich genoodzaakt, de op school door hem verzuimde grammatica te leeren en de voor een beschaafd mensch onontbeerlijke kennis te verkrijgen. De muziek verwaarloosde hij in dien tijd. Zijn vader, die met angst zag, dat zijn zoon aan niets dacht dan aan zijn liefdesbetrekking, zond hem naar Italië, in de hoop, dat hij van zijn hartstocht genezen en tevens door het aanhooren van Italiaansche muziek zijn smaak vormen zou. De melodieën der Italiaansche meesters maakten echter geen grooten indruk op den jongeling, en hij gevoelde weinig lust, geheel Italië te doorreizen. Hij bleef korten tijd te Milaan, en om naar zijn vaderland terug te kunnen keeren, verbond hij zich als eerste violist bij den troep van een reizend tooneeldirecteur, die een orkest bij elkaar zocht; zoo doorreisde hij de voornaamste steden in het zuiden van Frankrijk, als: Marseille, Lyon, Nimes, en Montpellier. In laatstgenoemde stad legde hij zich bijzonder op het klavierspel toe, en L a c r o i x leerde hem de beginselen der harmonieleer.

Nadat R a m e a u te Dyon teruggekeerd was, werd hem de betrekking van organist aan de S a i n t e C h a p e l l e aldaar aangeboden, doch hij had geen lust om in een provinciestad te leven en begaf zich naar Parijs. Uit zijn *Premier Livre de pièces de clavecin* (1706) blijkt, dat hij in dat jaar in Frankrijks hoofdstad woonde, waar hij organist aan het Jezuïeten-klooster in de R u e S t. J a c q u e s en aan de kapel der P è r e s d e l a M e r c i was. Andere bijzonderheden aangaande zijn eerste verblijf te Parijs zijn niet bekend; alleen weet men, dat hij de stad weder verliet en er eerst 1717 terugkeerde. In dat jaar werd er een vergelijkend examen gehouden voor de betrekking van organist aan de kerk van S t. P a u l. R a m e a u en D a q u i n behoorden tot de mededingers. De organist M a r c h a n d, dezelfde die op het denkbeeld kwam, zich met B a c h te meten, was de voornaamste der examinatoren. R a m e a u behoorde tot zijn bewonderaars, knoopte vriendschap met hem aan

en meende, dat hij zijn steun verworven had. Doch Marchand, hetzij dat hij in Rameau een toekomstigen mededinger zag, hetzij om een andere reden, deed uitspraak ten gunste van Daquin, die, volgens berichten van dien tijd, ver beneden Rameau stond. Wegens die partijdigheid verbitterd, verliet Rameau Parijs en nam de betrekking van organist te Rijssel aan. Hij bleef er echter niet lang, want zijn broeder Claude, die organist was aan de hoofdkerk te Clermont-Ferrand, had zijn betrekking neergelegd, en Jean Philippe werd zijn opvolger.

In dit door de bergen ingesloten plaatsje van Auvergne had Rameau ruimschoots gelegenheid, zich met de studie der muziek bezig te houden. In de eerste plaats spoorde hij den oorsprong van de wetten der harmonie op. Uit de werken van Descartes, Mersenne, Zarlino en Kircher putte hij zijn kennis van de geluidsleer, en ontwierp een harmoniestelsel, dat gegrond was op de intervallenverdeeling van het monochord. Toen het werk gereed was, wilde Rameau naar Parijs gaan, ten einde zich daar op nieuw te vestigen en een uitgever te vinden. Doch een kontrakt bond hem aan het kapittel van Clermont, en de bisschop noch zijn kanunniken wilden gaarne den bekwamen organist missen; zij weigerden hem te ontslaan. Daarop nam Rameau een list te baat. Hij begon namelijk zoo valsch mogelijk op het orgel te spelen. Dit had ten gevolge, dat men wel genoodzaakt was, hem zijn ontslag te geven. Hij wilde echter niet, dat zijn naam als kunstenaar onder dit bedrog zou lijden, en toen hij voor het laatst het orgel te Clermont bespeelde, bracht hij het auditorium weder in verrukking, zoodat men hem met leede oogen zag vertrekken.

Te Parijs, waar hij 1721 aankwam, gaf hij zijn *Traité de l'harmonie réduite à ses principes naturels* (1722) in het licht. Dit werk, waarin de leer der harmonie op een geheel nieuwe wijze verklaard wordt, vond aanvankelijk weinig bijval en werd scherp gekritiseerd; doch juist deze omstandigheid veroorzaakte, dat Rameau bekend en de algemeene aandacht op hem gevestigd werd. Omstreeks denzelfden tijd trad hij als componist op. Hij componeerde namelijk de muziek voor vele tooneelstukken, die zijn stadgenoot Alexis Piron voor het Théâtre de la Foire de St. Germain had geschreven. Het eerste werk van dien aard was *L' Endriague*, dat 1723 vertoond werd. Het volgend jaar verkreeg hij privilegie voor de uitgave van zijn cantates en van onderscheidene instrumentale muziekstukken, o. a. zijn *Pièces de clavecin avec une Méthode poür la mécanique des doigts*. Tengevolge van zijn benoeming tot organist aan de kerk Sainte-Croix de la Bretonnerie werd hij van finantiëele zorgen ontheven en kon zich ongestoord aan zijn geliefkoosde studiën wijden. In 1726, hetzelfde jaar waarin hij trouwde en wel met Marie Louise Mangot, schreef hij de muziek voor twee

andere stukken van Piron: *Le faux Prodigue* en *l' Enrôlement d' Arlequin*. Zijn ontdekkingen op het gebied der harmonie zette hij intusschen voort. Twee nieuwe boeken: *Nouveau système de musique théorique* (1726) en *Dissertations sur les différentes méthodes d' accompagnement pour le clavecin et pour l' orgue* (1732), wekten de discussiën weder op, waartoe, eenige jaren te voren, de uitgave van zijn *Traité de l' Harmonie* aanleiding had gegeven.

Eindelijk werd ook Rameau's wensch, om een werk voor de Groote Opera te schrijven, vervuld. Dit had hij voornamelijk te danken aan zijn leerling en beschermer, den pachter-generaal La Popelinière, op wiens verzoek Voltaire een tekst, *Samson*, voor hem geschreven had. De opera werd ten huize van La Popelinière vertoond, doch door Thuret, den directeur der Groote Opera, geweigerd. Hierdoor ontmoedigd, nam de vijftigjarige componist zich voor, niet meer voor het tooneel te schrijven. Doch La Popelinière verzekerde hem, dat hij een volgenden keer beter zou slagen, en noodigde den Abbé Pellegrin uit, een tekst voor Rameau te schrijven. De Abbé eischte van zijn medewerker waarborg van vijfhonderd livres, voor het geval dat het werk, *Hippolyte et Aricie* genaamd, geen opgang maakte. Nauwelijks had hij echter Rameau's muziek gehoord, of hij verscheurde het kontrakt en riep uit, dat zulk een groot kunstenaar geen waarborg behoefde te geven. De geestdrift van het publiek was echter bij de eerste voorstelling minder groot, daar het werk te veel nieuws bevatte om terstond algemeen gewaardeerd te kunnen worden. De kritiek schoot een menigte scherpe pijlen op den nieuwigheidzoeker af en maakte hekeldichten op hem, o. a :

Si le difficile est le beau,
C'est un grand homme que Rameau;
Mais si le beau, par aventure,
N'était que la simple nature,
Quel petit homme que Rameau.

Doch bij latere voorstellingen werd *Hippolyte et Aricie* luide toegejuicht, en de componist Campra getuigde van die partituur, dat er stof voor tien opera's in was.

De volgende groote opera's van Rameau waren: *Les Indes galantes* (1735), *Castor et Pollux* (1737), dat als zijn meesterstuk beschouwd wordt, *Les Fêtes d'Hébé* (1739), *Dardanus* (1739), *Les Fêtes de Polymnie* (1745), *Le Temple de la Gloire* (1745), *Zaïs* (1748), *Pygmalion* (1748), *Les Fêtes de l' Hymen et de l' Amour* (1748), *Platée* (1749), *Naïs* (1749), *Zoroastre* (1749), *La Guirlande* (1751), *Acanthe et Céphise* (1751), *Les Surprises de l' Amour* (1757) en *Paladins* (1760). Behalve deze werken, die zijn roem meer en meer verbreidden, schreef hij de muziek voor de divertissementen *Les Courses*

de Tempé en *La Rose*, van Piron. In de jaren 1740—1745 ontving hij van den Directeur der Groote Opera geen opdracht voor het schrijven van een nieuw werk; gedurende dat tijdsverloop gaf hij zijn *Nouvelles Suites de Pièces de clavecin* en zijn *Pièces de clavecin en concert avec un violon ou une flûte* in het licht. Ook componeerde hij verschillende kleine opera's voor het hof, die te Fontainebleau vertoond werden.

Rameau stierf 12 Sept. 1764, en ter zijner nagedachtenis werd een prachtige lijkdienst in de kerk St. Eustache gehouden.

Rameau was een der grootste componisten van Frankrijk. Daarbij was hij een van de weinige toonkunstenaars, die het voorrecht hadden, niet minder als theoreticus dan als componist gevierd te worden. De meeste andere Fransche componisten van zijn tijd waren slaafsche navolgers van Lulli. Rameau daarentegen had een oorspronkelijken stijl; zijn werken staan, wat vorm en inhoud betreft, verre boven die van zijn tijdgenooten. Een fout van hem was, dat hij misbruik maakte van de zoogenaamde beschrijvende muziek, en dat hij elk onderwerp ter compositie geschikt achtte; zoo nam hij aan, de *Gazette de Hollande* op muziek te zetten.

Rameau's verdiensten als theoreticus bestaan hoofdzakelijk hierin, dat hij de eerste was, die den oorsprong der accoorden in het licht stelde. Zijn stelsel berust op het medeklinken van de zoogenaamde »boventonen" bij een gegeven grondtoon; door verplaatsing van den tweeden medeklinkenden toon (de quint) een octaaf lager, en van den derden (de terts twee octaven lager) verkrijgt hij den drieklank (*accord parfait*). Ook voor het ontstaan van den kleine-terts-drieklank vindt hij natuurlijke oorzaken; zoo hebben in den drieklank *A*, *C*, *E*, alle tonen den toon *E*, hetzij als duodecime, hetzij als septdecime, hetzij als octaaf tot boventoon. Door het bijvoegen van nieuwe tertsen bij deze accoorden verkrijgt Rameau het septime- en het none-accoord; de accoorden echter, waarin de quart of de sext de karakteriseerende intervallen zijn, vindt hij door omkeering van den drieklank. Het stelsel van Rameau — namelijk de tertsgewijze verbinding van tonen tot accoorden en de omkeering van vele accoorden — is door latere theoretici voor hun toonstelsels overgenomen, gewijzigd en verbeterd. (Z. TOONSYSTEEM.)

Ramis of **Ramos de Pareja** (Bartolomeo), muziekgeleerde, geb 1440 te Baeza in Andalusië, werd leeraar in de muziek te Salamanca en later te Bologna, waar hij 1521 nog werkzaam was. Hij gaf in laatstgenoemde stad een werk in het licht, getiteld: *De Musica Tractatus sive musica practica* (1482).

Ramm (Friedrich), hoboïst, geb. 18 Nov. 1744 te Mannheim, was lid van het beroemde, onder Cannabich's leiding staande orkest aldaar. Hij maakte kunstreizen door Duitschland, Frankrijk en Engeland en kwam in kennis met Mozart, die hem het voor Ferlendi gecomponeerde hobo-con-

cert toezond en een symphonie concertante voor Wendling, Ramm, Punto en Ritter componeerde. In het jaar 1797 werkte hij te Weenen in het klavierquintet (op. 16) van Beethoven mede, waarin de meester zelf de klavierpartij voordroeg. Hij vierde 1808 te Munchen zijn vijftigjarig dienstjubilaeum.

Rampini (Giacomo), kapelmeester aan de kathedraal te Padua, aldaar geb. 1680, schreef o. a. de volgende opera's: *Armida*, *La Gloria trionfante d'amore*, *Ercole sul Termodonte* en *Il trionfo della costanza*, die te Venetië vertoond werden.

Rampolini (Matteo), Florentijnsch toonkunstenaar, leefde in de eerste helft der 16e eeuw en bevond zich in dienst van den hertog van Medicis. Bij Antonio Gardano te Venetië verscheen van hem in druk: *Musiche fatte nelle nozze dell' illustrissimo Duca di Firenze, il Signor Cosimo de Medici, e dell' illustrissima Consorte sua Mad. Leonora da Tolleto* (1539).

Ramsey (Robert), organist te Cambridge, van 1628 tot 1644, en Magister Choristarum, van 1637 tot 1644. Zijn compositiën bestaan in *anthems* en andere kerkmuziek.

Randall (John), doctor in de muziek, geb. 1715 in Engeland, gest. 18 Maart 1799, werd 1745 organist van King's College en 1755 professor in de muziek aan de hoogeschool te Cambridge. Hij heeft kerkmuziek gecomponeerd.

Randall (Richard), tenor, geb. 1 Sept. 1736 in Engeland, gest. 15 April 1828, was de laatste zanger, die in Händel's oratoria onder leiding van den meester zong. Hij was een der beste Engelsche zangers en stond in aanzien bij koning George II.

Randegger (Albert), componist, geb. 13 April 1832 te Triëst, ontving onderricht in de compositie van Luigi Ricci en liet eenige zijner werken in Italië uitvoeren. Omstreeks 1854 vestigde hij zich als muziekonderwijzer te Londen, waar hij ook als componist en orkestdirecteur gunstig bekend werd. In het jaar 1857 dirigeerde hij de Italiaansche Opera te Londen, en 1862 werd hij leeraar in den zang aan de Royal Academy of Music.

Randhartinger (Benedict), geb. 27 Juli 1802 te Ruprechtshofen in Beneden-Oostenrijk, ontving onderricht van Salieri, werd 1832 zanger, 1844 vice-kapelmeester en 1862, na den dood van Assmayer, eerste directeur der keizerlijke kapel. Onder zijn compositiën, die meer dan 600 in getal zijn, bevindt zich een opera: *König Enzio*. Slechts een klein gedeelte zijner werken is in druk verschenen. R. was een vriend van Frans Schubert.

Rangoni (Giovanni Battista), letterkundige, is op muzikaal gebied bekend door zijn geschrift *Saggio sul gusto della musica col carattere dei tre celebri suonatori di violino: Nardini, Lolli e Pugnani* (Livorno, 1790).

Ransford (Edwin), zanger, geb. 13 Maart 1805 te Bourton-on-the Water in Engeland, gest. 11 Juli 1876 te Londen, was aan verschillende Engelsche schouwburgen verbonden. Hij schreef de woorden voor vele liederen.

Rantzius (Melchior), componist, geb. omstreeks 1570 in Silezië. De volgende werken zijn van hem bekend: *Musikalische Bergreyen in Contrapunto colorato, da der Tenor intonirt mit vier Stimmen* (Neurenberg, 1602) en *Farrago oder Vermischung allerley Lieder, da eine Stimme der andern allzeit respondirt, mit sechs Stimmen* (ibid., 1602).

Ranz de Vaches, Fr.; z. KUHREIHEN.

Raoul de Beauvais, minnezanger, leefde in het begin der 13e eeuw. Vijf compositiën van hem bevinden zich in manuscript in de keizerlijke bibliotheek te Parijs.

Raoux, fabrikant van blaasinstrumenten, leefde in de laatste helft der 18e eeuw en verbeterde de constructie der hoorns. Voor Punto en Türschmidt vervaardigde hij in de jaren 1778 en 1781 voortreffelijke zilveren hoorns.

Raphael (Ignaz Wenzel), componist, geb. 16 Oct. 1762 te Munchengrätz, ontving zijn opleiding te Praag, was langen tijd lid van het schouwburgorkest te Pesth en werd later lid van de Rekenkamer te Weenen. Hij stierf 23 April 1799. Hij heeft kerkmuziek, balletten, gezangen en stukken voor klavier gecompeerd.

Rapido, rapidamente, Ital., snel.

Rappoldi (Eduard), violist, geb. 21 Febr. 1839 te Weenen, ontving op zeer jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek en liet zich reeds op zijn zevende jaar als violist en pianist in het openbaar hooren. In het klavierspel ontving hij onderricht van Mittag, den leermeester van Thalberg. De viool bleef echter zijn lievelingsinstrument; Böhm en Jansa werden zijn meesters, en 1854 werd hij lid van het orkest der keizerlijke Opera te Weenen. Vele kunstreizen maakte hij in de jaren 1855—1861, werd in laatstgenoemd jaar concertmeester aan de Hoogduitsche Opera te Rotterdam en bekleedde die betrekking tot 1866. Vervolgens was hij te Lubeck, te Stettin en te Praag werkzaam, en 1871 werd hij tot leeraar in het vioolspel aan de Hochschule te Berlijn aangesteld. Tot 1877 bleef hij daar ter stede werkzaam en ging toen naar Dresden, waar hij nog heden nevens Lauterbach concertmeester aan de koninklijke Opera en leeraar aan het conservatorium is. R. behoort tot de beste violisten van dezen tijd.

Rappoldi-Kahrer (Laura), klavierspeelster, echtgenoote van den vorige, geb. 14 Jan. 1853 te Mittelbach bij Weenen, toonde reeds op jeugdigen leeftijd een zoo grooten aanleg voor de muziek, dat de keizerin van Oostenrijk haar de middelen verschafte om aan het conservatorium te Weenen te studeeren. Later zette zij haar studiën voort onder leiding van Henselt, Liszt

en von Bulow. Zij maakte in gezelschap harer ouders kunstreizen door Duitschland en Rusland en trad 1874 met Rappoldi in het huwelijk. Met hem vestigde zij zich 1877 te Dresden.

Raquette, omstreeks 1620 organist aan de Notre Dame te Parijs, was een der beste meesters van zijn tijd.

Rasch (Johann), componist uit de 16e eeuw, heeft kerkmuziekstukken geschreven, die in het jaar 1572 te Munchen gedrukt zijn.

Rasel of **Raselius** (Andreas), hofkapelmeester van den keurvorst van den Palts, geb. te Amberg omstreeks het midden der 16e eeuw, gest. omstreeks 1614 te Heidelberg, heeft veel kerkmuziek geschreven, alsmede een theoretisch werk, getiteld: *Hexachordum, seu quaestiones musicae practicae, sex capitibus, comprehensae, quae continent perspicua methodo ad praxim, ut hodie est necessaria etc.* (Neurenberg, 1591).

Rasgado, Spaansch, een soort van arpeggio der Spaansche guitaristen, dat zij uitvoeren door met den duim over de snaren heen en weder te gaan.

Rasi (Francesco), zanger, dichter en componist, geb. te Arezzo, leefde in de 16e eeuw. Van hem is in druk verschenen: *Madrigali di diversi autori posti in musica da Franc. Rasi, nobile aretino* (Florence, 1610).

Rassmann (Christian Friedrich), schrijver, geb. 1771 in Westphalen, gest. 9 April 1831 te Munster, is op muzikaal gebied bekend wegens zijn *Pantheon der Tonkünstler oder Gallerie aller bekannten verstorbenen und lebenden Tonsetzer, Virtuosen, Musiklehrer, musikalischen Schriftsteller u. s. w.* (Quedlinburg en Leipzig, 1831).

Rastraal (van het Latijnsche **Rastrum**, hark), een trekpen van koper of blik, met behulp waarvan men de vijf lijnen van den notenbalk in eens kan trekken.

Rastrelli (Joseph), componist, geb. 13 April 1799 te Dresden, trad reeds op jeugdigen leeftijd als violist op en studeerde te Bologna contrapunt onder leiding van Mattei. Zijn opera *La Distruzione di Gerusalemme* werd 1816 vertoond. Een jaar later kwam R. bij de hofkapel te Dresden en werd 1829 koordirecteur, 1830 muziekdirecteur aan de koninklijke Opera. Vele zijner opera's, o. a. *La Schiava Circassa*, *Velleda*, *Le Donne curiose* en *Salvator Rosa*, werden te Dresden vertoond, sommigen met veel bijval. Andere opera's van hem werden in Italië vertoond. Ook schreef hij een groot aantal kerkmuziekstukken. R. stierf 1841.

Rastrelli (Vincenzo), vader van den vorige, geb. 1760 te Fano in Italië, legde zich op de studie van den zang toe en behoorde reeds op achttienjarigen leeftijd tot de beste zangmeesters van zijn tijd. Te Bologna maakte hij contrapuntische studiën bij Mattei. Nadat hij zijn studiën voltooid had, werd hij kerkkapelmeester op zijn geboorteplaats en 1802 te Dresden,

waar hij ook tot hofcomponist benoemd werd. Hij maakte reizen naar Rusland en naar Italië en stierf 20 Maart 1839 te Dresden. Zijn compositiën bestaan in Missen, aria's, duetten en een oratorium: *Tobias.*

Rathgeber (Valentin), kerkcomponist en Benedictijner-monnik te Banthelm in Franken, geb. omstreeks 1690 te Ober-Elsbach. Zijn werken zijn bij Lotter te Augsburg tusschen de jaren 1723 en 1749 in druk verschenen.

Ratti (Bartolomeo), kapelmeester te Padua, leefde in de eerste helft der 17e eeuw. Te Venetië is van hem in druk verschenen: *Brevi Salmi a 5 voci* (1605).

Ratti (Lorenzo), kerkcomponist, geb. te Perugia, was kapelmeester te Rome en later te Loretto, waar hij 1630 stierf. Madrigalen en motetten van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Ratsche, Hoogd., CRÉCELLE, Fr.; een houten kast of kist met een gekorven rad, met behulp waarvan het geweervuur in veldslagsymphonieën wordt nagemaakt.

Ratz, orgelmaker te Mühlhausen, in de 17e eeuw, wordt als uitvinder van het register vox angelica beschouwd.

Rauch (Andreas), componist en organist, geb. te Pottendorf in Oostenrijk omstreeks het einde der 15e eeuw, is bekend als componist van Missen, motetten en andere kerkmuziek.

Rauch (Jacob), violenmaker te Mannheim. De meeste zijner instrumenten, die zeer geroemd worden, zijn uit de jaren 1730—40

Rauch (Johann Georg), geb te Salz in den Elzas omstreeks het midden der 17e eeuw, was organist aan den Dom te Straatsburg, welke betrekking hij nog in het jaar 1700 bekleedde. Van zijn compositiën zijn in druk verschenen: *Novae sirenes sacrae harmoniae tam instrumentis, quam vocibus tantum concertantes* (Augsburg, 1688) en *Cithara Orphei duodecim sonatorum* (Straatsburg, 1797).

Rauch (Wolfgang), componist, was in de tweede helft der 16e eeuw in dienst van den hertog van Wurtemberg.

Rauchenstein (Bernhard), kapelmeester te Konstanz, geb. op het einde der 17e eeuw te Freiburg in Zwitserland, gaf een verzameling Missen en andere kerkmuziek in het licht, getiteld: *Luscinia sacra ludens et lugens seu offertoria et gradualia omni tempore usurpanda cum tribus missis ex aequalibus 4 et 5 vocibus* (1702)

Rauffuf (Sebastian), componist, geb. te Freistadt in Silezië in de tweede helft der 16e eeuw, heeft een verzameling Missen voor vier, vijf en zes stemmen geschreven.

Rault (Felix), fluitist, geb. 1736 te Bordeaux, kwam 1753 in het orkest der Groote Opera te Parijs. Tijdens de Revolutie verloor hij zijn plaats en

stierf in kommervolle omstandigheden. Stukken voor fluit en voor andere blaasinstrumenten zijn van hem in druk verschenen.

Rauppe (Johann George), violoncellist, geb. 7 Juli 1762 te Stettin, kwam 1782 te Amsterdam, waar hij tot zijn dood, 15 Juni 1814, gevestigd bleef. Hij was lid der voornaamste orkesten van de hoofdstad en solo-violoncellist aan de Fransche Opera aldaar. Hij behoorde tot de beste violoncellisten van zijn tijd.

Rauppe (J. B.), violist, broeder van den vorige, geb. 12 Oct. 1766 te Kassel, maakte reizen door Duitschland, Denemarken, Zweden en Noorwegen en bezocht ook Londen; vervolgens vestigde hij zich te Amsterdam, waar hij lid van verschillende orkesten werd, doch vertrok later weder naar Duitschland.

Rauscher (Jacob), clarinettist, geb. 9 Dec. 1771 te Pirmasens in Palts-Beijeren, kwam 1793 te Maastricht, trad in militairen dienst en maakte de veldtochten tegen de Engelschen, Russen, Oostenrijkers en Pruissen mede. Hij werd 1807 kapelmeester van het corps jagers te Delft en lid der kapel van koning Lodewijk, dien hij 1808 naar Utrecht en naar Amsterdam volgde. Hij vestigde zich in laatstgenoemde stad en werd lid van het orkest van Felix Meritis en van den stadsschouwburg; ook verkreeg hij 1815 de betrekking van kapelmeester der schutterij. Hij stierf 7 Jan. 1834 te Amsterdam. Onder zijn compositiën bevindt zich een concert voor bassethoorn.

Rauscher of **Schwärmer**, Hoogd., zekere soort van notenfiguren, bestaande in een meermalige snelle herhaling van denzelfden toon of van twee verschillende tonen.

Rauschflöte, Hoogd., z. RUISCHFLUIT.

Rauschelbach (Justus Theodor), organist, was een leerling van Phil. Em. Bach en werd 1790 organist aan de Domkerk te Bremen. Van zijn compositiën zijn in druk verschenen sonates voor klavier en viool.

Raut (Jean), violenmaker te Rennes, werkte tot 1790.

Rautenberg (Johann), cantor en componist, leefde in het begin der 17e eeuw te Landsberg aan de Warthe. Hij gaf in het licht: *Novem verbenae sacrae* (Berlijn, 1629).

Rautenstein (Julius Ernst), componist uit de 17e eeuw, was omstreeks 1637 organist te Quedlinburg. Hij gaf *Leichenarien* in het licht (1663).

Rauzzini (Venanzio), zanger en componist, geb. 1747 te Rome, ontving aldaar onderricht van een zanger der pauselijke kapel. In het jaar 1767 zong hij te Weenen, ging van daar naar Munchen en bleef er zeven jaar. Vervolgens begaf hij zich naar Engeland en zong 1774 de tenorpartij in de opera *Alessandro nelle Indie* van Corri. Hij vond er veel bijval, en zijn wijze van zingen werd zeer geroemd. Nadat hij drie jaar aan de Italiaansche Opera te Londen werkzaam was geweest, trok hij zich van het tooneel terug en bepaalde

zich tot het geven van zangonderricht. Na den val zijner opera *La Vestale* (1787) verliet hij Londen en vestigde zich te Bath, waar hij 1810 stierf. Van zijn compositiën zijn bekend de opera's: *Piramo e Tisbe*, *La regina di Golconda*, *Armida*, *Creusa in Delfo*, *L'Eroe cinese*, *L'Ale d' Amore* en *La Vestale*; ook heeft hij kamermuziek gecomponeerd.

Rauzzini (Matteo), zanger, broeder van den vorige, geb. 1754, volgde op 16-jarigen leeftijd zijn broeder naar Munchen en debuteerde als zanger in de door hem gecomponeerde opera *Le finte gemelli*. Hij vestigde zich later als leeraar in den zang te Dublin, waar hij 1791 stierf.

Raval (Sebastiano), Spaansch contrapuntist, leefde op het einde der 16e en in het begin der 17e eeuw. Hij was kapelmeester aan de kathedraal te Palermo. Te Venetië zijn motetten, madrigalen en canzonetten van hem indruk verschenen.

Ravanastron, een Indisch strijkinstrument.

Ravanni (Gaetano), zanger, geb. 7 Aug. 1744 te Brescia, liet zich in de voornaamste steden van Italië hooren en ging vervolgens naar Munchen, waar hij na veertigjarigen diensttijd gepensioneerd werd en in hoogen ouderdom stierf Burney, die hem daar ter stede 1772 hoorde zingen, verklaarde zijn zang voor het volmaakste, dat hij gehoord had.

Ravenscroft (Thomas), geb. omstreeks 1582 in Engeland, werd 1607 te Cambridge tot baccalaureus in de muziek bevorderd. Hij stierf volgens sommigen 1630, volgens anderen 1635. De volgende werken zijn door hem n het licht gegeven: *Pammelia. Musickes Miscellanie, or Mixed Variety of pleasant Roundelaies and delightful Catches of* 3—10 *Parts in one* (1609 en 1618); *Deutero melia, or the Second Part of Musick's Melodie, or melodius Musicke of Pleasant Roundelaies* (1609); *Melismata, Musical Phansies, fitting the Court, Citie and Countrey Humours, to* 3, 4 *and* 5 *voyces* (1611); *A Briefe Discourse of the true uses of Charact' ring the Degrees by their Perfection, Imperfection and Diminution in Mensurable Musicke against the Common Practise and Custome of these Times* (1611), en eindelijk zijn voornaamste werk: *The Whole Booke of Psalms: With the Hymnes Evangelicall and Spirituall. Composed into* 4 *parts by Sundry Authors with several Tunes as have been and are usually sung in England, Scotland, Wales, Germany, Italy, France, and the Netherlands* (1621).

Ravets of **Ravits** (Antoine Guillaume), geb. omstreeks 1758 te Leuven, studeerde onder leiding van Matthias van den Gheyn en werd organist in zijn geboortestad, later te Antwerpen, waar hij 1827 stierf. Hij heeft vele motetten en andere kerkmuziekstukken gecomponeerd.

Ravina (Jean Henri), klavierspeler en componist, geb. 20 Mei 1818 te Bordeaux, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs, dat hij

1837 verliet, nadat hij in het klavierspel en de harmonieleer den eersten prijs had behaald. Hij maakte reizen naar Rusland en naar Spanje, doch bepaalde zich overigens tot het geven van klavieronderricht en het componeeren van salonmuziek. Bij Mendel en Fétis is abusievelijk vermeld, dat R. 1862 gestorven is; 1880 leefde hij nog te Parijs.

Ravivando il tempo, Ital., de beweging versnellen.

Rawlings of **Rawlins** (Thomas), geb. 1703 te Londen, was een lid van het orkest van Händel en werkte in diens opera's en oratoria mede. Hij werd 1753 organist van Chelsea Hospital en stierf 1767.

Rawlings (Robert), zoon van den vorige, geb. 1742, werd op 17-jarigen leeftijd muziekpage van den hertog van York, in wiens gezelschap hij een reis op het vasteland maakte. Na den dood van den hertog, 1767, keerde hij naar Engeland terug en werd violist bij de koninklijke kapel. Hij stierf 1814.

Rawlings (Thomas), zoon van den vorige, geb. 1775, ontving onderricht van zijn vader en werd violist bij verschillende orkesten van Londen. Zijn compositiën bestaan in klavier- en orkestmuziek en in liederen.

Raymond (Eduard), violist en componist, geb. 27 Sept. 1812 te Breslau, componeerde drie opera's, twee symphonieën en vele stukken voor viool.

Raymond (Georges Marie), geb. 1769 te Chambéry, was professor in de geschiedenis en in de meetkunde aan de hoogeschool te Genève. Hij heeft de volgende werken in het licht gegeven: *De la musique dans les églises; Lettres à M. Millin sur l' utilité du retablissement des maîtrises de chapelle dans les cathédrales de France; Réfutation d' une système sur le caractère attribué à chacun des sons de la gamme, et sur les sources de l'expression musicale; Lettre à M. Villoteau, touchant ses vues sur la possibilité et l'utilité d'une theorie exacte des principes naturels de la musique; Essai sur la détermination des bases physico-mathématiques de l' art musical; Des principaux systèmes de notation musicale usités ou proposés chez divers peuples tant anciens que modernes* (deze verzameling is opgenomen in het 30ste deel der *Mémoires* van de Akademie te Turijn) en *Mémoire sur la musique religieuse.*

Razetti (Amadeo), klavierspeler, geb. 1754 te Turijn, ontving zijn opleiding te Parijs, waar hij zich als componist en muziekonderwijzer vestigde en 1799 stierf. Onder zijn compositiën bevinden zich trio's en sonates en een *Concert arabe pour piano et orchestre.*

Re, Lat., Ital.; Ré, Fr.; de tweede lettergreep der Guidonische solmisatie, overeenkomende met den toon *D* onzer diatonische schaal. De Franschen en Italianen hebben voor hun notenstelsel de benamingen van Guido, dus ook *Re* voor *D*, behouden.

Bij de indeeling der tonen in hexachorden beteekende *Re* altijd de tweede toontrap. b. v. in het met T beginnende den toon *A*, in dat van *F* den toon

G, enz. In het moderne toonstelsel is *Re* onveranderlijk de toon *D* door alle octaven.

Ré bémol, Fr.; RE BIMMOLLE, Ital.; z. DES.

Ré bémol majeur en **mineur**, Fr.; RE BIMMOLLE MAGGIORE en MINORE, Ital.; z. DES GROOTE en DES KLEINE TERTS.

Ré dièse, Fr., RE DIESIS, Ital.; z. DIS.

Ré dièse majeur en **mineur**, Fr.; RE DIESIS MAGGIORE en MINORE, Ital.; z. DIS GROOTE en KLEINE TERTS.

Ré majeur en **mineur**, Fr.; RE MAGGIORE en MINORE, Ital.; z. D GROOTE en KLEINE TERTS.

Re la, RE MI, RE SOL enz.; z. SOLMISATIE,

Rea (William), organist en klavierspeler, geb. 25 Maart 1837 te Londen, studeerde in Duitschland onder leiding van Moscheles, Richter en Dreyschock, werd 1853 organist aan de Harmonic Union te Londen, richtte aldaar 1856 de Polyhymnian Choir op en werd 1860 organist te Newcastle on Tyne, waar hij veel tot bevordering der toonkunst deed.

Reading (John). Van dezen naam zijn drie toonkunstenaars, allen organisten, bekend. De eerste was koormeester aan de kathedraal van Lincoln (1667) en later (1675) organist aan de kathedraal te Winchester. Hij stierf 1692. De tweede was 1674 tot 1720 organist aan de kathedraal vae Chichester. De derde, geb. 1677, bekleedde verschillende betrekkingen en werd eindelijk organist aan de kerk St Mary Woolnoth. Hij stierf 2 Sept. 1764. Van deze drie toonkunstenaars zijn gezangen in verschillende verzamelingen opgenomen.

Reali (Giovanni), Venetiaansch toonkunstenaar, leefde in de eerste helft der 18e eeuw en was kapelmeester te Guastella. Zijn opera *Il Regno galante* werd 1727 te Venetië vertoond.

Rebec, Fr.; RIBECA, RIBECA, Ital., RABE, RABEL, Sp.; (vermoedelijk afkomstig van het Arabische RABĀB); benaming van het primitieve strijkinstrument, hetwelk in de middeneeuwen in het westen van Europa in gebruik was en als voorganger der viool beschouwd kan worden. Het had den vorm van een halve peer en was in den regel met drie snaren bespannen. Na de uitvinding en volmaking der viola en viool geraakte de rebec van lieverlede in onbruik, doch werd nog in de 18e eeuw in Frankrijk door straatmuzikanten bespeeld, zooals blijkt uit een verordening van 1742, van Guignon den »Roi des Violons" waarin aangaande de straatmuzikanten gezegd wordt: »Il leur sera permis, d' y jouer d' une espèce d' instrument à trois cordes seulement, et connu sous le nom de rebec, sans qu' ils puissent se servir d' un violon à quatre cordes sous quelque prétexte que ce soit".

Rebel (Jean Ferry), geb. 1669 te Parijs, was een der »24 violons du

Roi" en tevens koninklijk kamercomponist. Hij stierf 1747. Hij componeerde opera's en stukken voor viool.

Rebel (François), zoon van den vorige, geb. 19 Juni 1701 te Parijs, werkte reeds op dertienjarigen leeftijd als violist in het orkest der Opera mede. Hij maakte kennis met François Francoeur, en de twee vrienden componeerden te zamen vele opera's, die grooten bijval vonden. Lodewijk XV benoemde hen tot opperintendanten zijner muziek, en van 1757 tot 1767 waren zij directeuren der Opera. R. stierf 7 Nov. 1775 te Parijs. Behalve zijn opera's heeft hij kerkmuziek gecomponeerd, die op de concerts spirituels ten gehoore werd gebracht.

Rebello (João Soares) Portugeesch componist, geb. 1609 te Caminha, kwam in dienst van het huis Braganza en behoorde tot de beste toonkunstenaars van zijn vaderland. Zijn compositiën zijn vereenigd in een bundel, getiteld: *Psalmi, tum vesperarum, tum completarii. Item Magnificat Lamentationes et Miserere* (Rome, 1657).

Een ander componist Rebello, wiens voornaam Manoel was, leefde 1625 als kapelmeester te Evora. Zijn compositiën worden bewaard in de koninklijke bibliotheek te Lissabon.

Reber (Napoléon Henri), componist, geb. 21 Oct. 1807 te Mühlhausen aan den Rijn, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs en gaf 1835 zijn eerste werken in het licht. Hij werd 1851 lèeraar aan het conservatoire en volgde 1853 Onslow op als lid van het Instituut; 1862 verving hij Halévy als leeraar in de compositie aan het conservatoire en stierf 24 Nov. 1880 te Parijs. Zijn opera's *La Nuit de Noël* (1848) *Le Père Gaillard* (1852), *Les Papillotes de M. Benoit* (1853) en *Les Dames Capitaines* (1857) zijn in de Opéra Comique vertoond. Zijn overige compositiën bestaan in balletten, symphonieën, kamermuziek, koren en romances, welke laatsten vooral veel bijval hebben gevonden.

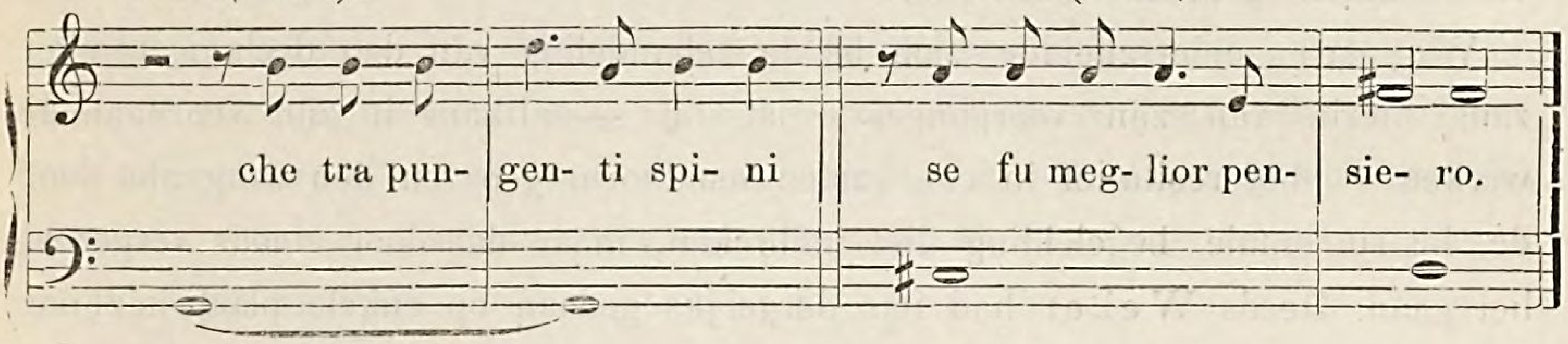
Recital, Eng., is in Engeland de benaming van een concert, waarop slechts één executant zich laat hooren. Het woord werd in dien zin het eerst gebruikt bij gelegenheid van een concert, dat Liszt 1840 te Londen gaf: »M. Liszt will give Recitals on the Pianoforte of the following Pieces."

Recitatief, Ned.; Recitatif, Hoogd.; Recitatif, Fr.; Recitativo, Ital. (van het Latijnsche woord recitare, voorlezen, voordragen); declamatorische zang, een soort van zangwijze, wier vorm bepaald wordt door de met haar verbonden woorden. Reeds de oude volken kenden die wijze van zingen; in de christelijke kerkmuziek komt zij bij den cantus accentus voor, en de Florentijnsche kunstenaars der 16e eeuw trachtten met behulp van haar het Grieksche drama te doen herleven.

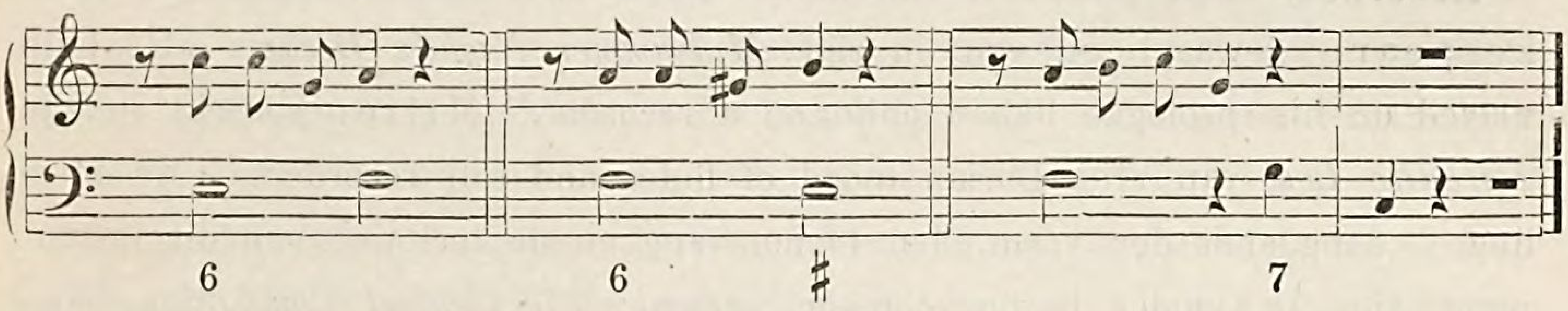
De oudste proeven van recitatief, zooals het door de Florentijnen voor

de dramatische muziek werd aangewend, vindt men in de opera *Eurydice*, van Peri, en in het oratorium *La Rappresentazione dell' Anima e del Corpo*, van Emilio del Cavaliere.

Peri (1600). Cavaliere (1600).

Uit deze voorbeelden blijkt, dat het recitatief reeds in het jaar 1600 in denzelfden vorm voorkomt, dien het nog heden heeft. Geen andere soort van zangwijze heeft minder verandering ondergaan dan het recitatief, en phrases als de volgende:

zijn tot op den huidigen dag in gebruik gebleven. Nadere bijzonderheden aangaande het recitatief vindt men in de volgende twee artikelen.

Recitativo secco, Ital.; het eenvoudige, half gesproken, half gezongen recitatief. Het werd, en wordt nog, begeleid door enkele accoorden, die in vroeger eeuwen op het harpsichord of op het orgel, later door violoncellen en contrabassen, of door het geheele strijkquintet, werden uitgevoerd.

In het recitativo secco heerscht groote vrijheid van modulatie. Het begint in den regel op een harmonie, die niet ver verwijderd is van de toonsoort der voorafgaande aria, en het eindigt in, of bij, de toonsoort van het onmiddellijk volgende muziekstuk; maar de opvolging der verschillende toonsoorten in het recitatief zelf is aan geen andere wetten gebonden, dan aan die der welluidendheid.

Recitativo stromentato, Ital.; RÉCITATIF OBLIGÉ, Fr; het geïnstrumenteerde recitatief, waarbij, in tegenstelling van het recitativo secco, het orkest een zelfstandige rol speelt. Alessandro Scarlatti was de eerste die dit recitatief aanwendde. In zijn oratorium *Theodosia* liet hij de declamatie van den zanger afwisselen door tusschenspelen van het orkest. Deze nieuwe uitvinding werd door Scarlatti's tijdgenooten overgenomen. Het recitativo secco bleef wel is waar bestaan, doch werd alleen gebruikt om den loop der handeling in de opera aan te duiden. Waar echter diep gevoel of

hevige hartstocht uitgedrukt moest worden, wendden de componisten het *recitativo stromentato* aan.

Uit deze soort van recitatief is de echt dramatisch-muzikale stijl ontstaan, die door Gluck, Mozart en Weber ontwikkeld en door Wagner tot volmaaktheid gebracht werd.

Wagner onderscheidde zich bij de behandeling van den declameerenden zang hierin van zijn voorgangers, dat hij — althans in zijn voornaamste werken — het recitatief in een vasten maatvorm goot en den zang niet door de instrumentale begeleiding liet afbreken, maar daardoor steeds vergezeld liet gaan. Reeds Weber had iets dergelijks gedaan op enkele plaatsen zijner opera *Euryanthe*, o. a. in het slottooneel bij de woorden: »Ich ahne Emma, selig ist sie jetzt." Wagner echter heeft deze wijze van bewerking op consequente wijze doorgevoerd. Het *recitativo stromentato* is bij hem tot onafgebroken maatzang geworden.

Recorder, Eng., een soort van fluit, oudtijds in Engeland in gebruik. Shakespeare gewaagt er van in zijn *Midsummer Night's Dream*: »He hath played on his prologue like a child on a recorder." Milton spreekt in zijn *Paradise Lost* van »the Dorian mood of flutes and soft recorders." Mededeelingen aangaande den vorm, den toonomvang en de techniek van dit instrument zijn te vinden in de volgende werken: *The Genteel Companion, being exact directions for the Recorder, with a collection of the best and newest tunes and grounds extant* (Londen, Richard Hunt en Humphrey Salter, 1683), en *The delightful Companion or choise New Lessons for the Recorder or Flute* (Londen, John Playford, 1686). Uit deze werken blijkt, dat de recorder een omvang van f^1 tot g^3 had.

Recte et retro (Per), Lat.; z. ROVESCIO (Al).

Reddita, Ital., herhaling; z. **Replica**.

Redern (Friedrich Wilhelm **Graf von**), koninklijk Pruisisch schatmeester en intendant der koninklijke hofmuziek te Berlijn, geb. 9 Dec. 1802 te Berlijn, componeerde vele kerkmuziek, cantates, ouvertures en ook een opera: *Christine*, die 1860 in de koninklijke Opera te Berlijn vertoond werd.

Redi (Francesco), zanger, stichtte 1716 te Florence, waar hij kapelmeester was, een zangschool.

Redi (Tomaso), geb. te Siena in de tweede helft der 17e eeuw, was gedurende veertig jaar (tot 1735) kapelmeester te Loreto. Hij heeft kerkmuziek, o. a. achtstemmige psalmen met fuga's, nagelaten.

Redin of **Redien** (Jean François), Belgisch violist en componist, geb. 1748 te Antwerpen, was eerste violist aan de kathedraal aldaar en stierf 24 Febr. 1802. Sonates voor viool, strijkquartetten en symphonieën voor klein orkest zijn van hem in druk verschenen.

Redowa, een Boheemsche dans, die omstreeks het midden dezer eeuw ook te Parijs en Londen zekere populariteit verkreeg. In Boheme kent men twee soorten van dezen dans: de Redjovák, in $\frac{3}{4}$- of $\frac{3}{8}$-maat, en de Redjovacka, in $\frac{2}{4}$-maat. De gewone Redowa is in $\frac{3}{4}$-maat (M. M. ♩ = 160). Köhler geeft een voorbeeld van deze danswijze in zijn *Volkstänze aller Nationen.*

Reductio modi, Lat., heet in het stelsel der kerktoonsoorten het terugleiden van een getransponeerden toon tot zijn oorspronkelijken toon. Elke kerktoon heeft bijzondere kenteekenen, die natuurlijk ook bij de transpositie in acht genomen moeten worden; de reductio modi levert het bewijs, of dit al dan niet geschied is.

Reed, Eng., riet; z. dit.

Reed (Thomas German), geb. 27 Juni 1817 te Bristol, trad reeds op jeugdigen leeftijd in Haymarket-schouwburg te Londen als klavierspeler, zanger en tooneelspeler op. Hij werd 1838 orkestdirecteur aan dien schouwburg en bekleedde die betrekking tot 1851. In het jaar 1843 bracht hij Pacini's *Saffo* in het Drury Lane-theater ten tooneele en trad een jaar later in het huwelijk met de talentvolle tooneelspeelster en zangeres Priscilla Horton (geb. 1 Jan. 1818 te Birmingham). Met haar begon hij 1855 een schouwburgonderneming, die de uitvoering van operettes ten doel had, en die als Mr. and Mrs. German Reed's Entertainment in Engeland algemeen bekend is geworden. R.'s broeders, Robert Hopké en William, zijn beiden violoncellisten.

Reel, Eng., afkomstig van het Angel-Saksische *hreol*, dat verwant is met het Gothische *rulla*, draaien), een in Engeland, Schotland en Ierland zeer bekende volksdans, die door twee of door drie paren uitgevoerd wordt. De muziek van dezen dans bestaat uit periodes van 8 maten, meestal in $\frac{4}{4}$-, soms ook in $\frac{6}{4}$-maat.

Reeve (William), geb. 1757 te Londen, bekleedde verschillende betrekkingen als organist, werd 1783 componist van het Astley-theater en 1802 medeëigenaar van het Sadler's Wells-theater. Hij schreef de muziek voor een groot aantal pantomimes. Hij stierf 23 Juni 1815.

Reeves (John Sims), zanger, 21 Oct. 1822 te Shooters Hill in het graafschap Kent, ontving onderricht in de muziek van zijn vader en was reeds op veertienjarigen leeftijd als organist werkzaam. Daar hij een fraaie tenorstem bezat, besloot hij, zich geheel aan den zang te wijden, en trad 1839 te Newcastle voor het eerst op. Gedurende een groot aantal jaren behoorde hij tot de beste zangers van Engeland en zong met groot succes in opera's en oratoria. Tot 1882 bleef hij werkzaam. Zijn echtgenoote, Emma Lucombe, met wie hij 1850 in het huwelijk trad, is een gunstig bekende zangeres. Ook zijn zoon Herbert, die zijn opleiding gedeeltelijk van zijn vader, ge-

deeltelijk te Milaan ontving, is in de muzikale wereld van Londen gunstig bekend. Hij liet zich 1880 voor het eerst hooren op een der concerten van Ganz.

Refrein of **Referein** (van het Fransche REFRAIN, keerrijm), een herhaling van woorden of versregels, die doorgaans aan het einde, nu en dan ook aan het begin, van een couplet voorkomt. Het refrein is een der vormen, uit welke de aloude gemeenschap tusschen poëzie en muziek blijkt. Het komt reeds in de oude tooverliederen, alsmede in lijkzangen en gebeden voor, en is tot op den huidigen dag bij de Lyriek in gebruik gebleven. »Ik meen," zegt Bersot, »dat het Lied het refrein niet kan missen. Terwijl de Ode bij elke strophe, als met een nieuwen vleugelslag, weder opstijgt en haar vlucht hervat, doet het Lied, aan het refrein vastgehecht, niets dan fladderen: bij elk couplet loopt het af; elke nieuwe gedachte moet het oog op dat punt gevestigd houden, er op afsturen en er eindelijk als ongezocht en ongedwongen op neerkomen. Er is iets bekoorlijks in dat terugkeeren van een val, dien men verwachtte."

Wordt het lied gezongen, dan heeft het refrein zijn vaste melodie, die natuurlijk even zooveel malen herhaald wordt als de woorden, en die eenheid in den muzikalen vorm van het lied brengt.

Regaal (van het Latijnsche regale), algemeene benaming voor een soort van oude orgelregisters, die tot de tongwerken behoorden en een bijzondere samenstelling hadden. Het regaal bootste den toon na van een klein oud orgel, waarvan een exemplaar wordt gevonden in het museum van het conservatoire te Parijs. Men kende verschillende soorten van regaalregisters, als: viool-, knop-, harp-, maagdenregaal, enz.

Regan (Anna), z. SCHIMON-REGAN.

Regeerwerk, het inwendige mechanismus van het orgel, met behulp waarvan de speler de verschillende deelen van het instrument in beweging brengt, met elkander verbindt en die verbinding weder doet ophouden.

Reggio (Pietro), strijkinstrumentenmaker uit de 17e eeuw, was lid der kapel van koningin Christine van Zweden en vestigde zich later in Engeland. Hij componeerde ook liederen van Cowley en gaf 1677 een boekje in het licht, getiteld: *A Treatise to sing well any song whatsoever*. Hij stierf 1685 te Londen.

Regibo (Abel Benjamin Marie), geb. 6 April 1835 te Renaix in België, ontving zijn opleiding aan de muziekschool te Gent, zette zijn studiën aan het conservatoire te Brussel voort en werd directeur van de muziekschool in zijn geboortestad. Hij heeft zich ten opzichte van de muziekgeschiedenis verdienstelijk gemaakt door het opsporen en verzamelen van oude Belgische klavieren. Zijn verzameling bevat instrumenten van alle beroemde Antwerpsche klaviermakers, in de eerste plaats die van Ruckers.

Regis of **De Roy** (Jean), Belgisch componist, leefde in de tweede helft der 15e eeuw. Missen en motetten van hem bevinden zich in verzamelingen, door Petrucci in het licht gegeven. De pauselijke kapel bezit compositiën in manuscript van hem.

Register heet elke orgelstem met een bepaald aantal pijpen, die elkander onafgebroken opvolgen en van de grootste tot de kleinste denzelfden vorm hebben. Registers noemt men ook de trekkers, die aan beide zijden der klavieren van het orgel of daarboven zijn aangebracht, en die dienen om de verschillende orgelstemmen te openen of te sluiten door in- of uitschuiven. Op of nabij den knop van den trekker, met behulp waarvan de registerstangen uit- of ingeschoven worden, staat de naam van het register en zijn toongrootte in voeten uitgedrukt, b. v. prestant 8 voet, gedekt 4 voet, spitsfluit 2 voet, quint 3 voet, roerfluit 1 voet, enz. Ten opzichte van de samenstelling der stemmen is de theorie van den orgelbouw gegrond op het medeklinken van verschillende hoogere tonen bij het ontstaan van een lageren. (Z. ALIQUOTTONEN.) Deze medeklinkende tonen heeft men in het orgel als werkelijke stemmen aangebracht, zij staan in behoorlijke verhouding tot den grondtoon en klinken, als dit noodig is, even sterk met hem mede. Bij het aanslaan van een toets op het orgelklavier hoort men dus verschillende tonen van ongelijke hoogte, naarmate men registers van verschillende grootte toon doet geven. Dit gaf aanleiding tot de onderscheiding van grondstemmen, nevenstemmen en gemengde stemmen.

Bij de grondstemmen komt de naam van den toets overeen met den toon, die ontstaat, als de toets wordt nedergedrukt. Een *C*-toets geeft dus altijd een der *C*-tonen aan. Doch niet altijd behoort de toon tot dezelfde octaaf, als de toets aanwijst. Alleen bij de acht-voets stemmen behoort de toon tot dezelfde octaaf als de toets; bij 16-vts. stemmen klinken de tonen één, bij 32-vts. stemmen *twee* octaven lager, dan de toets aanwijst. De stemmen van 4 vt. klinken *een* octaaf, die van 2 vt. *twee* octaven, die van 1 vt. *drie* hooger dan door den toets wordt aangewezen.

Bij het gebruik der neven- of vulstemmen zijn toets en toon niet gelijknamig. De tertsregisters laten bij het aanslaan van een der toetsen de terts, de quintregisters de quint van den toon, welks naam deze toets draagt, hooren. Bij de gemengde stemmen of mixturen hoort men grond- en nevenstemmen tegelijk klinken, omdat voor elken toets op het klavier niet slechts één, maar meer pijpen voorhanden zijn, die, behalve den grondtoon, ook de terts en de quint van den toon, die met den aangeslagen toets gelijknamig is, doen hooren. Slaat men nu den grooten drieklank *c*, *e*, *g*, aan, dan worden met deze drie tonen ook *e*, *gis*, *b* en *g*, *b*, *d* gehoord. Nog grooter wordt het aantal tonen, als een mixtuur drie-, vier-, vijf- of zesvoudig

bezet is, of, zooals men dit met een technischen term uitdrukt, drie-, vier-, vijf- of zes sterk is; dan worden bij het aanslaan van een grooten drieklank b. v. drie tot zes zulke accoorden gehoord op de verschillende trappen van den grondtoon des aangeslagen drieklanks.

In elk niet zeer klein orgel komen grond-, neven- en gemengde stemmen in verschillende grootte voor. De mixturen en de nevenstemmen worden niet alleen, maar slechts in vereeniging met grondstemmen gebruikt. Eerstgenoemden hebben ten doel een scherpen, snijdenden, doordringenden toon te doen ontstaan en daardoor het orgel meer kracht te geven. Het is nog altijd raadselachtig, hoe quint- en tertsregisters, en voornamelijk de mixturen, bruikbaar kunnen zijn, zonder dat de harmonie er door gestoord wordt. De ervaring leert evenwel, dat de gemengde en vulstemmen kunnen gebruikt worden, wanneer zij door een lagere grondstem gedekt, d. i. in verbinding daarmede gebruikt, worden. De zeer hooge tonen der vulstemmen en mixturen smelten als het ware met de lagere grondstemmen samen en maken den toon sterker en scherper. — De verschillende soorten van registers zijn in dit Lexicon in alphabetische volgorde behandeld.

Register, de natuurlijke omvang van elke soort van stem. De borststem is een register; de kopstem of falset is een ander register. Het onmerkbaar maken van de overgangen tusschen deze registers is een der grootste moeilijkheden van de zangkunst.

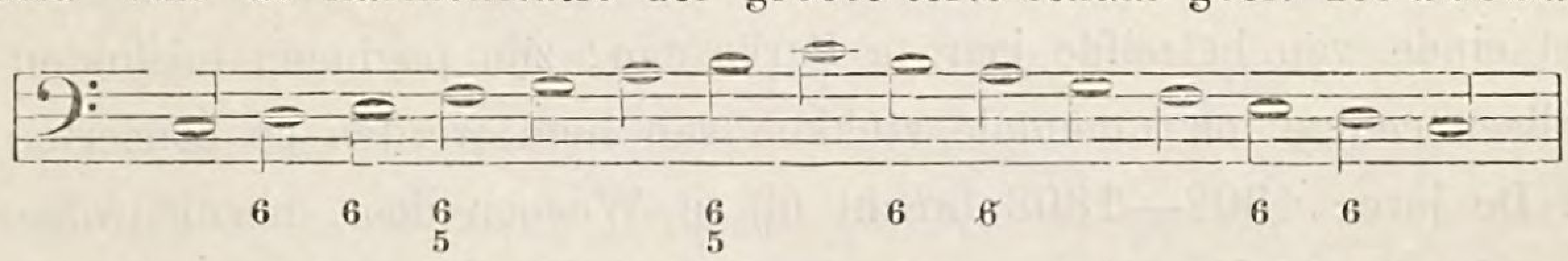
Registerknoppen (Lat.: MANUBRIA), handvatsels, met behulp waarvan men de registerstangen kan uit- en inschuiven.

Registratie, registreeren, noemt men de kunst van verbinding der verschillende orgelstemmen tot een schoon geheel.

Een goede registratie is natuurlijk gegrond op een degelijke kennis der registers met betrekking tot hun toonhoogte, kracht en karakter. De voornaamste stemmen zijn de grondstemmen, die zoowel alleen, als met andere van dezelfde soort aangewend kunnen worden, in tegenstelling der neven- en gemengde stemmen, die slechts als vulstemmen te beschouwen zijn en de grondstemmen versterken of scherper maken. De 8-vts. registers van het manuaal en de 16-vts van het pedaal zijn de bruikbaarste en vormen in zekere mate den grond der registratie. Moet deze combinatie versterkt worden, dan trekt men voor het manuaal alle 4-vts. en voor het pedaal alle 8-vts. registers bij. Een gemiddeld sterke registratie bestaat uit een vereeniging van 32-, 16- 8-, 4-, 2-, en 1 vts. stemmen, en ook enkele vul- of nevenstemmen. Sterk aansprekende 2- en 1 vts. stemmen kunnen dan wegblijven. Bij het volle werk worden alle aanwezige registers vereenigd; sommigen meenen echter, dat zachte stemmen bij het volle werk geheel overtollig zijn en den noodigen wind wegnemen.

Het is een hoofdregel der registratie, dat in den toonomvang van de hoogte naar de laagte geen gaping ontsta. Men kan daarom geen 8- en 2-vts. stemmen te zamen gebruiken, daar in dat geval de middentoonreeks, de 4-vts-stemmen, zoude ontbreken. Om dezelfde reden kan men geen 16- en 4-vts. stemmen zonder 8-vts. stemmen verbinden. Ook moet bij het samenvoegen der stemmen niet uit het oog verloren worden, of de registers gedekt of open zijn, want een open pijp klinkt helderder dan een gedekte. Wil men een of meer gedekte stemmen met een 4-vts. stem versterken, dan moet de laatste geen open, wijd gemensureerde zijn, omdat deze — zooals b. v. de octaaf of principaal 4-vt. — te sterk en te scherp in verhouding tot de andere stemmen is; een gedekt of eng gemensureerd register zou daartoe veel geschikter zijn. Voorts is het regel, dat het aantal pedaalregisters in verhouding tot het aantal manuaalregisters staat; op 3 manuaalstemmen rekent men 1, op 4 manuaalstemmen 2 en op 5 manuaalstemmen 3 pedaalregisters. Nadere aanwijzingen betreffende de kunst van registratie vindt men in alle goede orgelleerboeken.

Règle de l'octave, Fr., wordt door Rousseau in zijn *Dictionnaire de Musique* omschreven als een »formule harmonique publiée la première fois par le sieur Delaire en 1700, laquelle détermine, sur la marche diatonique de la Basse, l'Accord convenable à chaque dégré du Ton, tant en Mode majeur qu'en Mode mineur, et tant en montant qu'en descendant." Als voorbeeld van de harmonisatie der groote-terts-schaal geeft Rousseau op:

Er zijn evenwel nog vele andere wijzen van harmonisatie der toonschaal mogelijk, die niet minder natuurlijk zijn, dan de door Rousseau medegedeelde.

Regnard of **Regnart** (François), componist en instrumentalist uit de 16e eeuw, geb. te Douai in Vlaanderen, was in dienst van aartshertog Matthias van Oostenrijk. Missen en *Chansons* van hem zijn in druk verschenen.

Regnard (Jacques), broeder van den vorige, geb. 1531 te Douai, was van 1564 tot 1577 of 80 zanger bij de hofkapel van keizer Maximiliaan II en van Rudolf II. Van 1580 tot 1582 was hij vicekapelmeester en kwam vervolgens te Praag in dienst van aartshertog Ferdinand. Hij stierf 15 Jan. 1599. Vele verzamelingen Missen en andere kerkelijke en wereldlijke compositiën van hem zijn te Munchen, Neurenberg en elders in druk verschenen. Ook zijn broeders Pasquale en Charles waren componisten. Van de vier broeders bestaat de volgende verzameling: *Novae cantiones sacrae quatuor, quinque et sex vocum, tum instrumentorum cuivis generi, tum vivae voci aptissimae* (1590).

Rego (Pedro Vez), kapelmeester te Elvas in Portugal, geb. 1670, gest.

1736, behoorde tot de vlijtigste componisten van zijn vaderland. Zijn werken worden in de kathedraal te Evora bewaard.

Regondi (Giulio), geb. 1822 te Genève, gest. 6 Mei 1872, was een virtuoos op de guitaar en de concertina en liet zich aan bijna alle Europeesche hoven met succes hooren.

Regula, in de Latijnsche orgeldispositie een register; b. v. *Regula primaria*, Principaal; *Regula mixta*, Mixtuur.

Rehearsal, Eng., REPETITIE; z. dit.

Reicha (Anton), componist en muziektheoreticus, geb. 27 Febr. 1770 te Praag, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn oom, Joseph Reicha (geb. 1746, gest. 1785), violoncellist, die te Wallerstein in Beieren woonde en den vaderloozen knaap bij zich in huis nam. Daar Joseph's echtgenoote uit Lotharingen was en alleen Fransch verstond, leerde Anton op jeugdigen leeftijd die taal verstaan. Toen zijn oom 1788 kapelmeester van den keurvorst van Keulen werd, volgde hij hem naar Bonn, waar hij kennis met den jongen Beethoven maakte en zijn studiën in het contrapunt en de compositie ijverig voortzette. In het jaar 1794 werd de keurvorstelijke kapel ontbonden, en R. begaf zich naar Hamburg, waar hij tot 1799 bleef en zijn eerste opera, *Obaldi ou les Français en Egypte*, schreef. Een Fransche uitgewekene raadde hem aan, naar Parijs te gaan en te trachten, zijn opera daar ter stede ten tooneele te brengen. R. volgde dien raad op en kwam nog op het einde van hetzelfde jaar te Parijs aan; zijn pogingen mislukten evenwel; alleen eenige instrumentale stukken van hem werden op concerten uitgevoerd. De jaren 1802—1808 bracht hij te Weenen door, hernieuwde er zijn kennismaking met Beethoven en leerde ook Haydn, Albrechtsberger, Salieri en andere kunstenaars kennen. Hij vond er een beschermster in de keizerin Maria Theresia en componeerde op haar verzoek de opera *Argina regina di Granata*. Vele andere compositiën van hem zagen te Weenen het licht, o. a. 36 *Fugues pour le piano*, die hij aan Haydn opdroeg. In het jaar 1808 begaf hij zich ten tweeden male naar Parijs, waar hij tot aan zijn dood, 28 Maart 1836, gevestigd bleef. Wegens zijn groote kennis van de theorie der muziek werd hij 1818 tot leeraar in het contrapunt en de fuga aan het conservatoire benoemd. Tot zijn leerlingen behoorden Berlioz, Boilly, Jelensperger, Bienaimé, Millaut, Lefebvre, Elwart, Pollet, Lecarpentier en Dancla. Zijn leerstelsel vindt men in de volgende werken van hem: *Traité de Mélodie*, *Cours de composition musicale*, *Traité de haute composition musicale* (door Czerny in het Duitsch vertaald) en *Art du compositeur dramatique*. Drie opera's van R.: *Cagliostro*, *Natalie* en *Sappho*, zijn te Parijs vertoond; meer bijval echter vonden zijn talrijke kamermuziekstukken, vooral zijn quintetten voor blaasinstrumenten.

Berlioz oordeelt over die stukken aldus: »Ses quintettes d' instruments à vent ont joui d' une certaine vogue à Paris pendant plusieurs années. Ce sont des compositions intéressantes, mais un peu froides. Je me rappelle, en revanche, avoir entendu un duo magnifique, plein d'élan et de passion, dans son opéra de *Sappho*, qui eut quelques représentations.

Reichardt (Alexander), zanger, geb. 17 April 1815 te Pecs in Hongarije, ontving onderricht in den zang van een oom en trad op achttienjarigen leeftijd te Lemberg voor het eerst op. Te Weenen, waar hij aan de hofopera verbonden werd, zette hij zijn studiën onder Gentiluomo en Catalani voort, en verkreeg den titel van kamerzanger van prins Eszterhazy. In het jaar 1836 begon hij kunstreizen te maken. Hij zong met grooten bijval in verschillende steden van Duitschland, te Parijs en te Londen, in welke laatste stad hij van 1851 af jaarlijks optrad. Omstreeks 1870 vestigde hij zich te Boulogne, waar hij o. a. een philharmonische vereeniging in het leven riep, en waar hij nog heden woont.

Reichardt (Johann Friedrich), componist en schrijver, geb. 25 Nov. 1752 te Koningsbergen, toonde reeds in zijn kindsheid grooten aanleg voor de muziek en ontving onderricht in de compositie en in het klavier-, orgel- en vioolspel. In de jaren 1762—70 bezocht hij de hoogeschool te Koningsbergen en woonde er een cursus van Kant bij, zette aan de hoogeschool te Leipzig zijn studiën voort en maakte van 1771 tot 1775 reizen door verschillende gedeelten van Duitschland. In laatstgenoemd jaar werd hij als opvolger van Agricola tot koninklijk kapelmeester en hofcomponist te Berlijn benoemd. In deze betrekking deed hij veel tot verbetering van het orkest en van de Opera. 1783 stichtte hij ook de *Concerts Spirituels*, bestemd voor de uitvoering van weinig bekende werken, en was voorts als componist en schrijver ijverig werkzaam. Tengevolge van zijn hervormingen in de muzikale wereld verkreeg hij echter een groot aantal vijanden, die hem het leven te Berlijn zóó zuur maakten, dat het hem aangenaam was, 1785 verlof te verkrijgen voor een buitenlandsche reis. Hij bezocht Londen en Parijs, hoorde Händel's oratoria en Gluck's opera's en vond in beide steden als componist en directeur een gunstig onthaal; zijn voor de Opera te Parijs gecomponeerde werken *Tamerlan* en *Panthée* werden echter niet vertoond. Na den dood van Frederik den Groote kwam hij bij diens opvolger als kapelmeester in dienst en bleef als zoodanig werkzaam tot 1791, toen hij wegens ziekte verhinderd was, de door hem gecomponeerde en voor het carnaval bestemde opera *Olimpia* te laten uitvoeren. Omstreeks dien tijd begonnen zijn vijanden het hoofd weder op te steken, en zag hij zich genoodzaakt, den koning om ontslag te vragen. De koning weigerde dit echter, doch stond hem toe, met behoud van zijn traktement, drie jaar op zijn landgoed Gibichenstein

te blijven. Weldra werd hij echter weder naar het hof beroepen, om de muziek bij gelegenheid van het huwelijk der prinses van Pruisen met den erfprins der Nederlanden (later koning Willem I) te dirigeeren. Nadat de feesten afgeloopen waren, begaf hij zich weder naar zijn landgoed en wees het verzoek om een nieuwe opera te schrijven van de hand. In het jaar 1792 reisde hij weder naar Frankrijk en gaf *Vertraute Briefe*, *geschrieben auf einer Reise nach Frankreich*, in het licht. Het boek was in demokratischen geest geschreven, daarom ontsloeg de koning van Pruisen R. uit zijn dienst. De schrijver begaf zich 1794 naar Hamburg, redigeerde daar het dagblad *Frankreich* en kocht een landgoed in Holstein; 1796 gaf hij nog een ander dagblad, *Deutschland*, in het licht. Wegens zijn ongunstige beoordeelingen van de door Goethe en Schiller uitgegeven almanak *Die Horen* geraakte hij op gespannen voet met beide dichters, die hem in hun *Xenien* geeselden. Niet minder dan 28 Xeniën zijn tegen Reichardt gericht. De volgende hebben betrekking op zijn muziek.

Gewisse Melodien.

Diess ist Musik fur's Denken! So lang man sie hört, bleibt man eiskalt,
Vier, fünf Stunden darauf macht sie erst rechten Effekt.

Ueberschriften dazu.

Frostig und herzlos ist der Gesang, doch Sänger und Spieler
Werden oben am Rand höflich zu fühlen ersucht.

Der böse Geselle.

Dichter, bitte die Musen, vor ihm dein Lied zu bewahren,
Auch dein leichtestes zieht nieder der schwere Gesang.

Niettegenstaande deze spotgedichten beschouwde Goethe R. als een man van veel talent, en nadat de Xeniën-storm voorbij was, hernieuwde hij zijn vriendschapsbetrekkingen met den componist, die vele liederen van den dichtevorst op muziek heeft gezet.

Na den dood van Frederik Wilhelm II kwam Reichard, die 1796 tot opzichter bij de zoutmijnen te Halle benoemd was, weder meer met het tooneel in aanraking en componeerde een groot aantal zangspelen. In het jaar 1808 nam hij den post van kapelmeester van Jérome Buonaparte te Kassel aan, bleef er evenwel niet lang, maar ging naar Weenen. Eindelijk keerde hij terug naar zijn landgoed Gibichenstein, waar hij 27 Juni 1814 stierf.

Het aantal compositiën van R., bestaande in opera's, oratoria, cantates, liederen en ballades, is zeer groot. Vooral als liederencomponist neemt hij in de muziekgeschiedenis een eervolle plaats in, en door het op muziek zetten van Goethe's liederen is hij beroemd geworden. Reeds in het 1780 verschenen tweede deel zijner *Lieder und Oden* komen enkele gedichten van

Goethe voor, doch eerst 1809 verscheen zijn bundel *Goethe's Lieder, Oden, Balladen und Romanzen mit Musik von* J. F. Reichardt. Ook Goethe's zangspelen *Jery und Bätely*, *Erwin und Elmire* , *Claudine von Villabella* en *Lilla* heeft hij op muziek gezet. Tot zijn beste werken behoort de muziek van de door Herder vertaalde *Morgenhymne* van Milton.

R.'s geschriften over muziek zijn zeer talrijk. In het jaar 1791 gaf hij een muziektijdschrift onder den titel *Musikalisches Wochenblatt* in het licht; andere geschriften van hem zijn: *Studien für Tonkünstler und Musikfreunde* (1792), *Vertraute Briefe aus Paris* (3 deelen, 1802—3), *Vertraute Briefe auf einer Reise nach Wien* (1810) en vele artikelen in verschillende tijdschriften. Van R.'s biographie, vervaardigd door kapelmeester Schletterer te Augsburg, is 1865 het eerste deel verschenen.

Reichardt-Benda (Juliane), echtgenoote van den vorige, geb. 1752 te Berlijn, was de dochter van Franz Benda en als zangeres en klavierspeelster gunstig bekend. Zij heeft ook liederen gecomponeerd, die in Reichardt's *Oden und Lieder* en in den *Musenalmanach* van Voss opgenomen zijn. Zij stierf 9 Mei 1783.

Reichardt (Luise), zangeres, dochter van de vorige, geb. omstreeks 1780, ontving onderricht van haar vader, na wiens dood zij zich als onderwijzeres in den zang te Hamburg vestigde. Zij stierf aldaar 17 Nov. 1826. Van de door haar gecomponeerde liederen zijn de volgende populair geworden: *Nach Sevilla* en *Es singt ein Vöglein, witt, witt, witt.*

Reichardt (Gustav), componist, geb. 13 Nov. 1797 te Schmarsow in Pommern, is voornamelijk bekend wegens het door hem gecomponeerde lied van Arndt: »*Was ist des Deutschen Vaterland?*" Hij leeft nog heden te Berlijn.

Reiche (Gottfried), trompetvirtuoos, geb. 5 Febr. 1667 te Weissenfels, gaf in het licht: *XXIV neue Quatricinia für ein Cornett und drei Trompeten* (Leipzig, 1696).

Reichel (Adolph), geb. 1816 te Tursnitz in Pruisen, studeerde te Berlijn onder leiding van Dehn en Louis Berger, maakte een kunstreis door Duitschland en Zwitserland en vestigde zich 1843 te Parijs, waar hij tot 1857 als klavier-onderwijzer werkzaam bleef. Vervolgens ging hij naar Dresden, waar hij leeraar aan het conservatorium werd, en van daar 1867 als stadsmuziekdirecteur naar Bern, waar hij nog heden gevestigd is. Onder zijn compositiën bevinden zich liederen, kamermuziek en een Mis.

Reichel (Friedrich), componist, geb. 27 Jan. 1833, ontving zijn muzikale opleiding hoofdzakelijk te Dresden, waar hij o. a. klavieronderricht van Friedrich Wieck en harmonieles van Jul. Otto ontving. Hij werd 1860 directeur der Dresdener Liedertafel, 1869 van den Neustädter Chorgesangverein en 1870 van den Orchester-Dilettanten-

Verein. Zijn compositiën bestaan in opera's, orkeststukken, mannenkoren, kamermuziek enz.

Reichenau (Berno **von**), was Benedictijnermonnik te Prüm bij Trier, werd 1008 door keizer Hendrik II tot abt van het klooster Reichenau aan de Bodensee aangesteld en deed er veel tot bevordering van kunsten en wetenschappen. Veel heeft hij ook gedaan tot verbetering der kerkmuziek in Duitschland. Van zijn muzikale werken zijn bekend: *De varia psalmorum atque cantuum modulatione; Prologus in Tonarium; Tonarius; De consona tonorum diversitate.* Gerbert heeft deze werken in zijn *Script. Mus.* opgenomen. Tritenheim gewaagt nog van een ander werk van R.: *Liber de instrumentis musicis et de Mensura monochordi.*

Reicher-Kindermann (Hedwig), z. KINDERMANN. Zij stierf 2 Juni 1883 te Triëst.

Reichert (Matthieu André), fluitvirtuoos, geb. te Maastricht, in het begin der 19e eeuw, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Brussel, waar hij de leerling was van Demeur. Hij behaalde den eersten prijs in het fluitspel, maakte concertreizen, woonde geruimen tijd in Engeland en ging vervolgens naar Brazilië, waar hij groot succes had. Hij heeft eenige virtuozenstukken voor fluit geschreven.

Reichmann (Theodor), zanger, geb. 18 Maart 1849 te Rostock, ontving zijn opleiding deels te Berlijn, van Prof. Mantius en den koordirecteur Elssler, deels te Praag, van Ress, en deels te Milaan, van prof. Lamberti. Het eerst trad hij te Maagdenburg op, waar hij met zijn schoone barytonstem grooten opgang maakte; vervolgens zong hij te Berlijn, daarna te Rotterdam en te Straatsburg, en werd eindelijk aan de hofopera te Munchen ververbonden. Tot 1880 bleef hij aldaar werkzaam en werd toen als opvolger van Beck tot Baryton aan de opera te Weenen benoemd. In de jaren 1882 en 1883 vervulde hij te Bayreuth bij de voorstellingen van het Bühnenweihfestspiel *Parsifal* de rol van Amfortas, tot aller tevredenheid.

Reichwein (Johann Georg), kapelmeester aan de kathedraal te Regensburg, leefde in de tweede helft der 17e eeuw. Kerk-compositiën van hem zijn aldaar in druk verschenen.

Reimann (Johann Balthasar), geb. 14 Juni 1702 te Breslau, was organist aldaar en later te Hirschberg, waar hij 1749 stierf. Men kent van hem: *Cantate sur la mort de l'empereur Charles VI* en *Recueil de cantiques anciens et nouveaux*; laatstgenoemd werk bevat 362 melodieën.

Rein heeten die consoneerende intervallen, wier tonen geen chromatische verandering toelaten, zonder dat zij ophouden consonanten te zijn; zooals: Prime, Quart, Quint en Octaaf. Alle andere consoneerende intervallen heeten »groot" of »klein".

Reina (Sisto), geb. te Sarano in het begin der 17e eeuw, was kapelmeester te Milaan. Van zijn werken zijn bekend: *Fiorita corona di melodie celeste a 1, 2, 3 e 4 voci con stromenti* (Milaan, 1660) en *La Danza delle voci regolata ne' salmi di Terza etc.* (Venetië, 1664).

Reinagle (Joseph), geb. te Portsmouth, was de zoon van een Duitsch musicus. Hij was achtereenvolgens als trompetter, hoornist, violist en violoncellist werkzaam. Omstreeks 1785 bezocht hij Dublin, waar hij twee jaar bleef, werd vervolgens eerste violoncellist der concerten van Salomon, die door Haydn gedirigeerd werden, en vestigde zich eindelijk te Oxford, waar hij 1836 stierf. Hij componeerde kamermuziek en schreef een leerboek, getiteld: *A Treatise on the Violoncello.*

Zijn broeder Hugh, een uitstekend violoncellist, stierf op jeugdigen leeftijd te Lissabon.

Zijn zoon, Alexander Robert, geb. 21 Aug. 1799 te Brighton, was organist te Oxford en componeerde vele psalmen en hymnes. Hij stierf 6 April 1877.

Reine octaaf, het interval van vijf groote en twee kleine secunden.

Reine prime heet in de intervallenleer de herhaling van een en denzelfden toon, b. v. *c*, *c*; *d*, *d*.

Reine quart noemt men het interval van twee groote en één kleine secunde.

Reine quint noemt men het interval van drie groote en één kleine secunde.

Reinecke of **Reinicke** (Karl Leopold), componist en violist, geb. 1774 te Dessau, ontving te Dresden onderricht van Naumann en werd 1798 concertmeester te Dessau. Drie opera's van hem: *Adelaide van Scharfeneck*, *Feodora* en *Feronka und Alfred*, werden aldaar met bijval vertoond. Bij gelegenheid van een reis naar Quedlinburg, 22 Oct. 1820, kwam hij om het leven.

Reinecke (Karl), componist en klavierspeler, geb. 23 Juni 1824 te Altona, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek en liet zich reeds op zijn elfde jaar in het openbaar hooren. In het jaar 1842 maakte hij een concertreis door Zweden en Denemarken en kwam 1843 te Leipzig, waar hij kennis maakte met Mendelssohn en Schumann en zijn studiën in de muziek ijverig voortzette. Met Wasielewsky maakte hij 1844 een kunstreis door het noorden van Duitschland, met den violist Otto von Königslow 1851 naar Italië en Parijs. Hiller bood hem in hetzelfde jaar den post van leeraar in het klavierspel aan het conservatorium te Keulen aan, welken post hij tot 1854 bekleedde. Vervolgens ging hij als muziekdirecteur naar Barmen en 1859 naar Breslau. Toen Julius Rietz 1860 van Leipzig naar Dresden ging, volgde R. hem op als directeur der Gewandhaus-concerten en van het conservatorium. Beide betrekkingen bekleedt hij nog heden.

R. heeft veel gecomponeerd. Onder zijn compositiën bevinden zich drie

opera's: *König Manfred*, *Der vierjährige Posten* en *Ein Abenteuer Händel's*; een oratorium: *Belsazar*; ouvertures, o. a.: *Dame Kobold*, *Aladin* en *Friedensfeier*; groote en kleine koorwerken, kamermuziek, sonates, liederen enz.

Reiner (Ambrosius), componist en kapelmeester van aartshertog Karel van Oostenrijk, leefde omstreeks het midden der 17e eeuw te Praag en later te Innsbruck. Missen, psalmen en motetten van hem zijn daar ter stede en te Munchen in druk verschenen.

Reiner (Felix), fagottist, geb. 1732 te Eichstädt, maakte kunstreizen door Frankrijk en Engeland en stierf 1782 te Munchen. Zijn dochter Euphrosine en zijn zoon Felix waren als dramatische zangers gunstig bekend.

Reiner (Jacob), Benedictijner-monnik en muziekmeester in de abdij Weingarten in Zwaben, leefde in de tweede helft der 16e eeuw. Hij heeft een groot aantal kerkmuziekstukken geschreven.

Reiner Satz, Hoogd., het samenstel der regelen voor den harmonischen en rhythmischen bouw van een muziekstuk. De harmonieleer of de compositieleer wordt daarom ook wel »Die Kunst des reinen Satzes" genoemd.

Reingot (Gilles), Nederlandsch contrapuntist uit de 15e eeuw, vermoedelijk te Bergen in Henegouwen geboren. In het derde deel *Odhecaton* van Ottaviano Petrucci (1503) bevindt zich een vierstemmig gezang van hem.

Reinhard (B. François), muziekuitgever en notendrukker, uitvinder der stereotypen notendruk, geb. 1765 te Huningen in den Elzas, maakte 1790 te Straatsburg voor het eerst een proef van zijn notendruk. Hij had geen voordeel van zijn uitvinding, die later algemeen in gebruik kwam.

Reinhard (Leonard), geb. omstreeks 1710 te Augsburg, was organist aldaar. Hij gaf een boek in het licht, getiteld: *Kurzer und deutlicher Unterricht von dem Generalbass* (Augsburg, 1750).

Reinhardt (Johann Georg), keizerlijk organist te Weenen, in de jaren 1721—27, liet de volgende werken in manuscript na: *Litaniae D. B. M. V. quatuor vocum*; *Pastorella per l'organa* en *Clavierpiècen*.

Reinhardt (Johann Christoph), hoforganist en kapelmeester van den hertog van Saksen-Gotha, van 1795 tot 1821. In laatstgenoemd jaar stierf hij. Kerk- en andere muziek van hem is te Gotha in druk verschenen. Zijn echtgenoote, Adelheid Galetti, was een uitstekende zangeres.

Reinhold (Hugo), componist, geb. 3 Maart 1854 te Weenen, ontving zijn opleiding aan het conservatorium aldaar. Hij heeft orkestwerken en kamermuziek gecomponeerd.

Reinhold (Theodor Christoph), muziekdirecteur aan de Kruiskerk te Dresden, aldaar gest. 1755. Hij was de voorganger van Homilius en de leermeester van Hiller, die hem 1753 zijn verhandeling *Ueber die*

Nachahmung der Natur in der Musik opdroeg. Men kent van hem een werkje getiteld: *Einige zur Musik gehörige poetische Gedanken bei Gelegenheit des schönen neuen in der Frauenkirche in Dresden verfertigten Orgel* (Dresden, 1736).

Reinhold (Thomas), zanger, geb. omstreeks 1690 te Dresden, werd door Händel voor de Opera te Londen geëngageerd en zong 1731 daar ter stede in den Haymarket-schouwburg. Hij werkte in vele opera's en oratoria van Händel mede en stierf 1751. — Zijn zoon, Charles Frederick, geb. 1737, ontving zijn opleiding aan de koninklijke kapel en behoorde langen tijd tot de beste bassisten van Engeland. Hij trok zich 1797 uit het openbare leven terug en stierf 29 September 1815.

Reinken (Johann Adam), ook Reineke en Reincken geschreven, orgelvirtuoos, geb. 27 April 1623 te Deventer, ontving aldaar het eerste onderricht in de muziek en zette zijn studiën te Hamburg onder leiding van Scheidemann, den leerling van Sweelinck, voort. Hij werd 1654 organist aan de Katharina-kerk aldaar en bekleedde die betrekking tot aan zijn dood, 24 November 1722. Johann Sebastian Bach ondernam tweemaal de reis naar Hamburg, om hem te hooren, en speelde den bijna honderdjarigen grijsaard ook iets voor, waarop deze verklaarde, dat hij nu niet meer bevreesd was, dat zijn kunst met hem ten grave zou dalen, want dat zij, naar zijn overtuiging, in Bach zou voortleven. R. stierf in den ouderdom van 99 jaren en 7 maanden. Het eenige, dat van zijn compositiën in druk is verschenen, is een verzameling stukken, getiteld: *Sonaten, Concerten, Allemanden, Couranten, Sarabanden und Giguen auf zwei Violinen und dem Cembalo* (Hamburg, 1704).

Reinmann (Johann Hartmann), geb. 17 April 1676 te Saalfeld, was hertogelijk kapelmeester aldaar. Hij componeerde voor prins Christian Ernst, aan wien hij gedeeltelijk zijn opleiding te danken had, een *Passie*, waartoe de prins zelf den tekst geschreven had.

Reinmâr der Alte, ook Regimâr en Reimâr genaamd, minnezanger, leefde aan het Oostenrijksche hof, volgde hertog Leopold VI op zijn kruistocht (1190) en bezong diens dood (1194) in een klaaglied.

Reinmâr von Zweter, ridder en zanger, geboren in de Rijnstreek en opgevoed in Oostenrijk, leefde in de eerste helft der 13e eeuw. In de jaren 1228—1252 bevond hij zich aan hof van koning Wenzel I van Boheme, die, evenals hij, een tegenstander van den dans was.

Reinthaler (Karl Martin), componist, geb. 13 Oct. 1822 te Erfurt, ontving onderricht in het orgel- en klavierspel en in de theorie der muziek van August Ritter. Aanvankelijk voor de studie der theologie bestemd, bezocht hij 1841 de hoogeschool te Berlijn; doch het muziekleven in de hoofdstad trok hem zoozeer aan, dat hij besloot, zich geheel aan de muziek te wijden.

Onder leiding van A. B. Marx zette hij zijn studiën in het contrapunt voort. Tengevolge van den bijval, die aan eenige zijner door het Berlijnsche Domkoor uitgevoerde psalmen ten deel veel, gelukte het hem, van den koning een stipendium voor een reis naar Italië te verkrijgen. De jaren 1851—53 bracht hij afwisselend te Rome en te Napels door, werd in laatstgenoemd jaar zangonderwijzer aan het conservatorium te Keulen en 1858 muziekdirecteur en organist te Bremen. Van zijn compositiën is het meest bekend het oratorinm *Jephtha*, dat in verschillende steden van Duitschland, en ook van het buitenland, o. a. 1858 te Amsterdam, onder leiding van den componist met bijval ten gehoore werd gebracht. Andere werken van hem zijn: de Bismarckhymne, de opera *Edda*, een symphonie, ouvertures, quartetten, koren enz.

Reiss (Anton), orgelmaker, geb. 1741 te Trautenau in Boheme, gest. 30 April 1815 te Praag, heeft vele schoone werken vervaardigd.

Reiss (Karl Heinrich Adolph), geb. 24 April 1829 te Frankfort a. d. M., ontving onderricht in de compositie van Moritz Hauptman, werd 1854 kapelmeester te Mainz en 1858 te Kassel, waar hij later Spohr als hofkapelmeester opvolgde. Onder zijn compositiën bevindt zich een opera, *Otto der Schütz*. Liederen en klavierstukken van hem zijn in druk verschenen.

Reissiger (Karl Gottlieb), componist, geb. 31 Jan. 1798 te Belzig, waar zijn vader cantor was, werd 1811 leerling aan de Thomas-school te Leipzig en ontving in het klavierspel en de compositieleer onderricht van Schicht, op wiens voorspraak hij van vermogende vrienden een jaargeld verkreeg, dat hem in staat stelde, zijn studiën te Weenen voort te zetten. Daar ter stede componeerde hij zijn eerste opera: *Das Rockenweibchen*, en liet zich ook als zanger en klavierspeler niet zonder bijval hooren. In het jaar 1822 verliet hij Weenen, maakte een kunstreis door Duitschland, Nederland, Frankrijk en Italië en werd 1826 als opvolger van Marschner tot hofkapelmeester te Dresden benoemd, welken post hij tot aan zijn dood, 7 Nov. 1859, bekleedde.

Het aantal compositiën van Reissiger is zeer groot. Behalve de reeds genoemde opera heeft hij de volgende dramatisch-muzikale werken geschreven: *Die Felsenmühle*, *Libella*, *Turandot*, *Didone*, *Adèle de Foix*, *Der Schiffbruch der Medusa* en *Der Ahnenschatz*. Voorts kent men van hem Missen en andere kerkmuziek, symphonieën en ouvertures, quintetten, quartetten, trio's en andere kamermuziek, vele klavierstukken (o. a. een wals, getiteld: *La dernière pensée de Weber*,) liederen enz. Vele dezer compositiën waren tijdens R.'s leven populair, doch de meeste zijn nu vergeten.

Reissiger (Friedrich August), broeder van den vorige, geb. 26 Juli 1809 te Belzig, ontving zijn opleiding aan de Thomas-school te Leipzig en later van Dehn te Berlijn. Hij werd 1840 kapelmeester te Christiania en 1850 te Frederikshald. Zijn compositiën bestaan grootendeels in mannenkoren en militaire muziek.

Reissmann (August), schrijver over muziek, geb. 14 Nov. 1835 te Frankenstein in Silezië, heeft de volgende werken in het licht gegeven: *Von Bach bis Wagner* (1861), *Das deutsche Lied in seiner historischen Entwickelung* (1874 herdrukt onder den titel: *Geschichte des deutschen Liedes*); *Allgemeine Musikgeschichte* (1864); *Compositionslehre* (3 deelen, 1866—70); biographieën van Schumann (1871), Mendelssohn (1872) en Franz Schubert (1872), en *Illustrirte Deutsche Musikgeschichte*. Na den dood van Mendel (1875) zette hij diens *Musikalisches Conservations-Lexicon* voort en vervaardigde een supplement voor dat omvangrijke werk. Hij heeft ook veel gecomponeerd, o. a. een oratorium: *Wittekind*, een groote opera: *Das Gralspiel*, en een komische opera: *Die Bürgermeisterin von Schorndorf*; ook vele liederen, koren en klavierstukken. In het jaar 1875 verleende de hoogeschool van Leipzig hem den doctorstitel.

Reiter (Ernst), violist en componist, geb. 1804 te Wurtzburg, was achtereenvolgens daar ter stede, te Straatsburg, te Bazel en te Lucern werkzaam. Van zijn compositiën zijn liederen, strijkquartetten en een oratorium: *Das neue Paradies*, in druk verschenen.

Rejdouva, z. REDOWA.

Relatio non harmonica, Lat.; z. QUERSTAND.

Relfe (John), geb. 1763 te Greenwich, waar zijn vader organist was, behoorde tot de kapel van koning George III en bekleedde gedurende 40 jaren de betrekking van muziekonderwijzer te Londen. Van zijn compositiën zijn klaviersonates voor twee en voor vier handen in druk verschenen. Als schrijver over muziek is hij bekend geworden door de volgende werken: *The principles of Harmony* (1816), *Remarks on the present state of musical instruction* (1819) en *Lucidus ordo, comprising an analytical course of studies or thé several branches of musical science* (1821).

Religioso, religiosamente, Ital., vroom, godsdienstig (teeken van voordracht).

Rellstab (Johann Karl Friedrich), geb. 27 Febr. 1759 te Berlijn, ontving onderricht in de muziek van J. F. Agricola en van Karl Fasch. Na zijns vaders dood nam hij diens drukkerij over en voegde er ook een noten-drukkerij bij. Ten opzichte van het muziekleven te Berlijn maakte hij zich zeer verdienstelijk door zijn *Concerte für Kenner und Liebhaber*, waarop muziek van de beste componisten uit dien tijd ten gehoore werd gebracht. In de *Vossische Zeitung* schreef hij artikelen over muziek. Als componist is hij bekend door liederen, cantates, een oratorium, een opera, een Mis en een *Te Deum*. Hij stierf 19 Aug. 1813.

Rellstab (Caroline), zangeres, dochter van den vorige, geb. 13 April 1799 te Berlijn, bezat een zeer schoone stem, die een omvang had van de lage *as* tot driemaal gestreept *f*. Zij stierf reeds op twintigjarigen

leeftijd. Haar zusters, Amalie en Henriette, waren klavierspeelsters.

Rellstab (Heinrich Friedrich Ludwig), schrijver over muziek, broeder van de vorige, geb. 13 April 1790 te Berlijn, werd het eerst bekend door zijn boekje *Henriette oder die schöne Sängerin*, dat een satyre was op het overdreven enthousiasme der tallooze vereerders van Henriette Sontag. Daar hij in dit boekje eenige zeer hooggeplaatste personen beleedigd had, werd hij drie maanden gevangen gezet te Spandau. In het jaar 1826 werd hij medewerker aan de *Vossische Zeitung*, welke betrekking hij tot aan zijn dood, 27 Nov. 1860, bekleedde. Behalve zijn talrijke artikelen in dat dagblad heeft hij de volgende werken geschreven: *Ueber mein Verhältniss als Kritiker zu Herrn Spontini; Franz Liszt, Lebensskizze und Beurtheilung; Ludwig Berger, ein Denkmal; Die Gestaltung der Oper seit Mozart.* Zijn gezamenlijke opstellen zijn in 24 deelen te Leipzig verschenen.

Rembt (Johann Ernst), organist, geb. 1749 te Suhl, aldaar gest. 1811, gaf vele compositiën voor orgel in het licht.

Remde (Johann Christian Heinrich), geb. 1790 te Berka aan de Ilm, was achtereenvolgens te Berlijn, Leipzig en Memmingen werkzaam, totdat hij met Goethe kennis maakte en op diens voorspraak tot muziekdirecteur aan den schouwburg te Weimar werd aangesteld. Van zijn compositiën zijn liederen en een opera, *Der Zaubersee*, bekend.

Reményi (Eduard), violist, geb. 1830 te Hewes in Hongarije, ontving zijn muzikale opleiding aan het conservatorium te Weenen. Bij gelegenheid van de Hongaarsche omwenteling vocht hij als adjudant van Görgey in de gelederen der opstandelingen mede, ging na de onderwerping van Hongarije naar Amerika en maakte in de jaren 1849—50 concertreizen door de Vereenigde Staten. In het jaar 1853 woonde hij bij Liszt te Weimar, en 1854 werd hij solo-violist der koningin van Engeland. Later keerde hij naar zijn vaderland terug en werd concertmeester te Pesth.

Remorini (Ranieri), zanger en tooneelspeler, geb. 1783 te Bologna, aldaar gest. 1827, muntte uit in opera's van Mayr, Fioravanti en Rossini, welke laatste *Torwaldo e Dorlisca* voor hem componeerde. Hij zong 1824 te Londen.

Rempt (Johann Matthias), cantor te Suhl in Thuringen en later te Weimar, geb. omstreeks 1760, gest. 1802, componeerde o. a. *XVIII figural oder cantatenmässig bearbeitete Choräle mit Singstimmen und Instrumenten für verschiedene Feste und Gelegenheiten.*

Remusat (Jean), fluitvirtuoos, geb. 11 Mei 1815 te Bordeaux (Gironde), ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs, maakte kunstreizen en was tot 1853 eerste fluitist aan Her Majesty's Theatre te Londen. Vervolgens werd hij solo-fluitist aan het Théâtre Lyrique te Parijs. Compo-

sitiën voor zijn instrument zijn te Parijs en te Londen in druk verschenen. Hij stierf 1881 te Shanghai in China.

Remy (W. A.), geb. 10 Jan. 1831, was aanvankelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd en promoveerde tot doctor in dat vak, doch wijdde zich later geheel aan de muziek en werd muziekdirecteur te Graz. Van zijn compositiën zijn liederen, koren en een zangspel: *Die östlichen Rosen*, in druk verschenen.

Renaldi (Julius), componist, geb. te Padua in de eerste helft der 16e eeuw, gaf Madrigalen in het licht.

Renaud (Pierre Guillaume), organist en componist, geb. 3 April 1809 te 's-Gravenhage, was de zoon van Guillaume Renaud (geb. 13 Dec. 1785 te Harderwijk uit Fransche ouders, gest. 4 Jan. 1859 te Maassluis), organist en muziekonderwijzer. Op vijftienjarigen leeftijd werd hij organist bij de Remonstrantsche Gemeente, welke betrekking hij nog heden bekleedt. Hij was oprichter en tot 1857 directeur der liedertafel Cecilia te 's-Gravenhage, ook langen tijd medewerker aan het muziektijdschrift Caecilia. Onder zijn compositiën bevinden zich stukken voor gemengd koor en mannenkoor met en zonder begeleiding, ouvertures, stukken voor orgel en voor klavier, liederen enz.

Renaud (Rose), zangeres, geb. 1767 te Parijs, ontving onderricht van Richer en werd 1785 als »première chanteuse à roulades" aan de Opéra Comique aldaar geëngageerd. In het jaar 1792 trok zij zich uit het openbare leven terug en trad in het huwelijk met doctor d'Arrigny.

Renaudin, twee broeders, leefden in de tweede helft der 18e eeuw te Parijs. Een van hen, die harpist was, vond een soort van metronoom uit, welk instrument door zijn broeder, horlogemaker, volgens zijn aanwijzingen vervaardigd werd. Dit instrument wordt in het *Journal encyclopédique* (1784) door Davaux beschreven in een artikel, getiteld: *Lettre sur un instrument ou pendule nouveau, qui a pour but de déterminer avec la plus grande exactitude les différents degrés de vitesse, depuis le prestissimo jusqu'au largo, avec les nuances imperceptibles d'un degré à l'autre.*

Rendano (Alfonso), klavierspeler, geb. 5 April 1853 te Carolei bij Costanza, studeerde aan het conservatorium te Napels, later onder leiding van Thalberg en eindelijk te Leipzig. Hij maakte kunstreizen door Duitschland, Frankrijk en Engeland en keerde daarna naar Italië terug.

Renotte (Hubert), organist aan de kathedraal te Luik, gest. 1747.

Rente-Linsen (J. C.), muziekonderwijzer te Amsterdam, gaf het volgende werk in het licht: *Handleiding bij het Onderrigt in de Toon- en Zangkunst.*

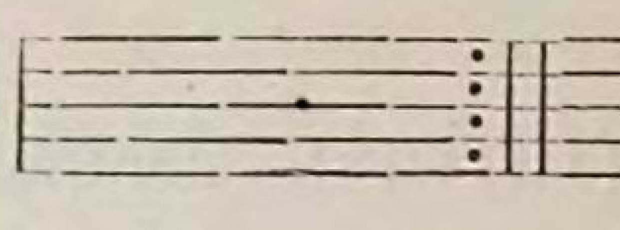
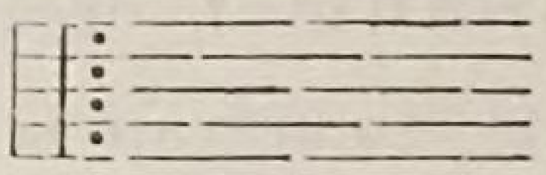
Repercussio, Lat., terugslag, noemt men de orde, volgens welke het thema en de herhalingen eener fuga (z. dit) optreden.

Répéter, Fr., herhalen en dientengevolge ook inoefenen van een muziekstuk.

Repetitie Ned.; Probe, Hoogd.; Répétition, Fr.; Rehearsal, Eng,; bijeenkomst tot inoefening van muziekstukken.

Repetitie-mechaniek, z. Pianoforte.

Répétition, Fr.; Repetizione, Ital.; herhaling (van een muziekstuk of van een gedeelte daarvan).

Repetitieteeken of **Herhalingsteeken**, Ned.; Wiederholungszeichen, Hoogd.; Segno di repetizione, Ital.; het teeken hetwelk aanduidt, dat een gedeelte van een muziekstuk herhaald moet worden. Het begin der herhaling wordt aangeduid door

Replica of **Reddita**, Ital., herhaling van een figuur, motief of van een afdeeling eener compositie.

Réplique of **Réponse**, Fr., herhaling van een voorgaand motief door een andere stem. Fétis (*La musique mise à la portée de tout le monde*) teekent bij het woord Réplique aan: »Signifie *octave* quand il s' agit d'un son redoublé et *reprise du sujet* lorsqu'on parle d'une fugue.

Repos, Fr., rust, rustteeken.

Reprise, Fr.; Ripresa, Ital.; hetzelfde als Replica en Répétition; z. deze woorden.

Requiem, Lat., eerste woord der Doodenmis (Missa pro defuncttis), die met de zinsnede »Requiem aeternam dona eis Domine" begint, en dientengevolge de gebruikelijke benaming dier Mis. Vele beroemde componisten hebben het *Requiem* op muziek gezet. Palestrina schreef er een voor 5 stemmen (1591), Vittoria een voor 6 stemmen (1605), Colonna een voor 8 stemmen (1684); ook Francesco Anerio, Orazio Vecchi en Giov. Matt. Asola hebben doodenmissen gecomponeerd. *Requiem's* met orkest zijn vervaardigd door Mozart, door Cherubini (een voor gemengd koor en een voor mannenkoor) en door Fr. Kiel (twee). Het »Deutsches Requiem" van Brahms behoort niet tot deze rubriek, daar het behalve den titel *Requiem* niets gemeen heeft met den tekst der *Missa pro defunctis.*

Resolutio, Lat., oplossing (van dissonanten).

Resonanzboden, Hoogd., z. klankbodem.

Resonatorvleugels, **resonatorpiano's**, noemt de pianofabrikant Ernst Kaps te Dresden de door hem vervaardigde instrumenten, wier klank ten gevolge eener bijzondere inrichting van den zangbodem zeer schoon en krachtig is. De resonator bestaat uit een op den klankbodem vastgeschroefde klankkast in den vorm eener harp gebouwd, die van het kleine octaaf tot viermaal gestreept *a* en van den kam tot de demperlinie reikt. Daar de lage snaren tengevolge van haar lengte en kracht in staat zijn den klankbodem geheel in

trilling te brengen, moest een middel gevonden worden om de korte en dunne snaren te versterken en daardoor den toon van het klavier in alle octaven gelijk te maken; om die reden begint de resonator bij het kleine octaaf. Over het klankkastje zijn de snaren gespannen, en onder elk koor (3 gelijkgestemde snaren) bevindt zich een ronde opening. Het deksel van dit klankkastje kan als een tweede klankbodem beschouwd worden.

Aan de binnenzijde van het deksel zijn ribben aangebracht, die de trillingen op de geheele lengte van dezen tweeden bodem overdragen, welke ze wederom op den eersten zangbodem overdraagt. De snaren liggen niet vrij op het klankkastje: elk snarenkoor gaat door een bijzonder kanaal. Deze kanalen zijn van mahoniehout, vierkant en op het kastje vastgelijmd.

Responsorium, Lat., het antwoord bij de beurtzangen, die in de katholieke kerk door den priester en het koor worden uitgevoerd.

Restori (Andrea), violist, geb. 1778 te Pontremoli in Toskane, was orkestdirecteur op zijn geboorteplaats. Men kent van hem vier vioolconcerten, twee vioolduetten en tien symphonieën.

Rest, Eng., rust, rustteeken.

Restrictio, Lat., ENGFÜHRUNG Hoogd.; samentrekking van het fuga-thema en zijn antwoorden. (Z. ENGFÜHRUNG en FUGA.)

Retardatio, Lat., z. VERTRAGINGSNOOT.

Retrogradus, Lat., achterwaarts; b. v. motus retrogradus, achterwaartsche beweging.

Retzel (Anton), kapelmeester van den hertog van Holstein, geb. omstreeks 1724 te Brunswijk, waar zijn vader cantor was, heeft vele compositiën geschreven, van welke alleen gedrukt zijn: *Sechs Sonaten für drei Violinen oder Flöten* (Amsterdam).

Te s-Gravenhage woonde 1758 een toonkunstenaar Retzel, bijgenaamd de oude, die in hetzelfde jaar naar Lissabon ging en daar stierf. Deze heeft concerten voor twee fluiten gecomponeerd.

Reuling (Wilhelm), componist en kapelmeester te Weenen, als zoodanig werkzaam van 1825 tot 1845. Zijn opera *Alfred der Grosse* werd daar ter stede 1840 vertoond. Andere compositiën van hem zijn bij Schott te Mainz gegeven. Hij stierf 7 Juni 1877 te Weenen.

Reulx (Anselme **de**), ook de Reux en Roeux genaamd, naar zijn geboorteplaats Roeux in Henegouwen, leefde in de 16e eeuw. Men kent van hem: *Madrigali a quattro voci, nuovamente ristampati e corretti* (Venetië, Ant. Gardano, 1543). Coussemaker maakt melding van een componist Jacques Reux, van wien een Motet »*Domine quis habitabit*", bekend is.

Reusch (Johannes), componist uit de 16e eeuw, geb. te Rotach op het gebied van Koburg. Men kent van hem: *Epitaphia Ravorum* voor 4 stemmen

(Wittenberg, 1550), *Melodiae Odarum Georgii Fabricri* (Zurich, 1574), en *Elementa musicae practicae pro incipientibus* (Leipzig, 1553.)

Reuschel (Johann Georg), cantor te Markersbach, leefde omstreeks het midden der 17e eeuw. Hij liet een verzameling Missen drukken. (Freiberg, 1667.)

Reussner (Elias), luitenist en componist, geb. in Silezië in de eerste helft der 17e eeuw, gaf een verzameling Préludes, Pavanes, Courantes, Sarabandes, Gigue's en andere stukken onder den titel *Lautenlust* in het licht.

Reussner (Esaias), luitenist en componist, zoon van den vorige, was lid der kapel van den keurvorst van Brandenburg. Men kent van hem *Musikalische Gesellschafts-Ergötzung*, bestaande in Sonates, Allemandes, Courantes enz. (Leipzig, 1673); *Neue Lautenfrucht* (ibid., 1676) en *Hundert Melodien zu geistlichen Gesängen* (ibid., 1675.)

Reuter of **Reuther** (Georg), organist en kapelmeester aan de Stephaanskerk te Weenen, aldaar geb. 1656, was ook theorbespeler bij de hofkapel. Hij werd 1715 kapelmeester aan de Stephaanskerk en stierf 1738. Bij Träg te Weenen verscheen van hem een *Miserere all' uso romano*. In de koninkl. bibliotheek te Berlijn bevindt zich een *Requiem* voor 4 stemmen van hem.

Reuter (Georg Karl), bijgenaamd de jonge, zoon van den vorige, geb. 6 April 1708 te Weenen, werd 1731 hofcomponist en volgde 1738 zijn vader op als kapelmeester aan de Stephaanskerk. De keizer benoemde hem 1746 tot vice-hofkapelmeester en 1751, na het ontslag van Predieri, tot opperkapelmeester. Hij stierf 12 Maart 1772. Door Maria Theresia was hij in den adelstand verheven. Zijn compositiën bestaan in opera's, oratoria, kerkmuziek, enz. Burney, die 1772 een stuk van R. hoorde uitvoeren, noemt het »dull, dry and stuff; great noise and little meaning characterised the whole performance." R.'s Missen waren bekend wegens haar gedruischmakende instrumentatie, en de uitdrukking »rauschende Violinen à la Reuter" was spreekwoordelijk.

Reuter (Romanus), Benedictijnermonnik in Beieren, geb. 1755 te Kallmütz bij Regensburg, is als componist bekend door Missen, motetten, klaviersonates en melodrama's, van welke laatsten één, *Naboth's Weinberg*, nog dertig jaar na den dood van den componist met bijval uitgevoerd werd. Hij stierf 1806 in zijn klooster.

Reventos y Truch (José), Spaansch componist, geb. 29 Jan. 1840 te Barcelona, werd 1865 leeraar aan het conservatorium te Madrid. Zijn compositiën bestaan in kerkmuziekstukken en symphonieën.

Revial (Marie Louis Benoit Alphonse), leeraar in den zang aan het conservatoire te Parijs, geb. 29 Mei 1810 te Toulouse, trad 1833 als zanger in de Opéra Comique te Parijs op, maakte kunstreizen naar Italië en

naar Engeland en werd vervolgens tot leeraar aan het conservatoire benoemd. Hij stierf 13 Oct. 1871 te Étretat.

Rey (Jean Baptiste), geb. 18 Dec. 1734 te Lauzerte in Frankrijk, was achtereenvolgens kapelmeester in verschillende Fransche steden en werd 1776 naar Parijs beroepen, om het orkest der Groote Opera voor te bereiden voor de uitvoering der werken van Gluck en Piccini. Hij volgde 1781 Francoeur op als eerste kapelmeester aan de Opera en deed in die betrekking veel tot verbetering van het orkest. Lodewijk XVI benoemde hem tot directeur zijner kamermuziek. Tengevolge van de Omwenteling verloor hij deze betrekking, doch werd 1792 lid der directie van de Opera en later leeraar in de harmonie aan het conservatoire, welk ambt hij echter 1802 neerlegde. Napoleon benoemde hem weder tot directeur aan de Groote Opera, en deze betrekking bekleedde hij tot aan zijn dood, 15 Juli 1810. Zijn compositiën bestaan in balletten, opera 's, kerkmuziek, zangoefeningen enz.

Rey (Louis Charles Joseph), broeder van den vorige, geb. 26 Oct. 1738 te Lauzerte, werd 1766 violoncellist aan de Groote Opera te Parijs en bleef als zoodanig 40 jaar werkzaam. Zijn compositiën bestaan in kamermuziek.

Rey (Jean Baptiste), geb. omstreeks 1760 te Tarascon, was organist te Viviers, vestigde zich 1795 te Parijs en werd aldaar violoncellist aan de Groote Opera. Hij stierf 1822. Hij gaf in het licht: *Cours élémentaire de musique et de piano-forte, ou méthode pratique de l'art de toucher le piano-forte.* (Parijs, Nadermann.)

Rey (V. F. S.), geb. omstreeks 1762 te Lyon, is op muzikaal gebied bekend door de volgende werken: *Tablature générale de la musique* en *L' Art de la musique théorique.*

Rey (Jean Etienne), componist, geb. 3 Aug. 1832 te Toulouse, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs, trad in het huwelijk met de zangeres Balla en maakte met haar kunstreizen door Italië, België, Spanje en Portugal. Hij vestigde zich vervolgens te Parijs, waar zijn echtgenoote aan het Théâtre Lyrique geëngageerd was, en deed zijn best om eenige zijner opera 's daar ter stede ten tooneele te brengen, hetgeen hem echter nog niet gelukt is. Zijn oratorium *Le Martyre de Saint Saturnin* werd 1856 te Toulouse, zijn opera *La Gitana* 1864 te Bordeaux uitgevoerd. Kamermuziek en kerkmuziek van hem is in druk verschenen. Zijn echtgenoote stierf 1872.

Reyer (Louis Etienne Ernest), componist, geb. 1 Dec. 1823 te Marseille, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek, en wel bepaaldelijk in den zang. Door zijn ouders voor den handel bestemd, werd hij naar het kantoor van zijn oom Louis Farrenc te Algiers gezonden. Met ijver legde hij zich daar ter stede op de beoefening der muziek toe en

componeerde o. a. een Mis, die voor den hertog en de hertogin van Aumale ten gehoore werd gebracht. Toen hij 1848, tengevolge van de Revolutie, de ondersteuning van den gouverneur-generaal verloor, besloot hij naar Parijs te gaan en zich geheel aan de muziek te wijden. Nadat hij zijn studiën voltooid had, verkreeg hij van zijn vriend Théophile Gautier den tekst voor een symphonie met koren, getiteld: *Le Selam*, een soortgelijk werk als *Le Désert* van Félicien David. Zijn opera *Maître Wolfram* werd 1854 vertoond, zijn ballet *Sacountala* 1858, zijn opera *La Statue* 1861, zijn opera *Erostrate* 1862 te Baden. Onder de overige compositiën van R. bevinden zich kerkmuziekstukken, romances en een cantate, getiteld: *Victoire*. Zijn jongste werk is de opera *Sigurd*. Als feuilletonist volgde hij Berlioz op aan het *Journal des Débats*, en 1876 werd hij, in plaats van David, tot lid van het Instituut verkozen. Hij is ook bibliothecaris der Groote Opera.

Reymann (Matthias), luitenist in dienst van den keurvorst van Keulen in de eerste jaren der 17e eeuw, gaf in het licht: *Cythara sacra, sive Psalmodiae Davidis ad usum testudinis accomodatae* (Keulen, 1613).

Reymann (F. G.), balletmeester aan den hofschouwburg te Strelitz, leefde in de laatste helft der vorige eeuw en componeerde vele instrumentale muziekstukken, alsmede een opera: *Die Derwische*.

Reymann (P. C.), harpist, leefde omstreeks 1810 te Hamburg. Hij gaf stukken voor harp en viool en voor harp en fluit in het licht.

Reynier (Joseph Fritz Simon Marius), organist en componist, geb. 26 Juli 1797 te Aix in Provence, aldaar gest. 5 Jan. 1874, werd op jeugdigen leeftijd blind. Het ambt van organist bekleedde hij 50 jaar. Zijn compositiën dicteerde hij.

Reynvaan (Joost Verschuere), advocaat, organist, klokkenist en schrijver over muziek, geb. 1739 te Middelburg, gest. 1809 te Vlissingen, heeft het volgende werk in het licht gegeven: *Katechismus der muziek* (Amsterdam, 1788). Een jaar later gaf hij een muziekwoordenboek, het eerste van dien aard in de Hollandsche taal, in het licht. Van dit werk is alleen het eerste deel, van *A* tot *E*, en een aflevering van het tweede deel verschenen, daar de schrijver zelf zijn werk onvolledig oordeelde. Hij begon aan een nieuw werk van dezelfde soort, beter en uitvoeriger dan het eerste. Een deel van dit werk, omvattende de letters *A-M*, verscheen 1795 in het licht onder den titel: *Muzijkaal Kunst-Woordenboek, behelzende de verklaringen, alsmede het gebruik en de kracht der Kunstwoorden, die in de Muzijk voorkomen, door J. Verschuere Reynvaan, practiseerend advocaat* (Amsterdam, Wouter Brave). De inval der Franschen in Holland belette den schrijver, zijn werk, dat in zijn soort voortreffelijk is, te voltooien. Ook later schijnt hij daartoe geen gelegenheid gevonden te hebben.

Grégoir vermeldt ook eenige compositiën van R., nl. zes sonates voor klavier en viool, *Mengelgedichten en gezangen op muzijk gebracht* en 150 *psalmen en motetten.*

Rf. of **Rfz.**, verkorting van Rinforzando; z. dit.

Rhapsodie (ῥαψῳδία), een door de Rhapsoden — aldus noemde men bij de Grieken de verzamelaars en zangers van fragmenten der oude Epische dichters — voorgedragen dichtstuk. In den nieuwen tijd wordt die benaming ook gegeven aan fantasieën op nationale melodieën. Beroemd zijn de *rhapsodies hongroises* voor klavier, van Franz Liszt.

Rhau (Georg), geb. 1488 te Eisfeld in Franken, was tot 1520 cantor aan de Thomas-school te Leipzig, in welk jaar hij een drukkerij oprichtte. Een der eerste werken, die bij hem gedrukt werden, was zijn eigen theoretische verhandeling *Enchiridion musicae mensuralis.*

Rhein (Charles Laurent), klavierspeler, geb. 24 Febr. 1798 te Toulouse, gest. 1864 te Parijs, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs en was afwisselend daar ter stede, te Bordeaux en te Lyon werkzaam. Hij schreef een groot aantal klaviercompositiën.

Rheinberger (Joseph), componist, geb. 17 Maart 1839 te Vaduz, hoofdstad van het vorstendom Lichtenstein, ontving zijn opleiding hoofdzakelijk aan het conservatorium te Munchen en volgde 1859 zijn leermeester Emil Leonhard (klavierspeler) op als leeraar aan die school. Een jaar later werd hij leeraar in de compositie en, na de opheffing van het conservatorium, solo-repetitor aan de koninklijke Opera. In het jaar 1864 werd hij ook directeur der Oratorium-vereeniging te Munchen, en toen 1867 de koninklijke muziekschool, onder leiding van Hans von Bulow, geopend werd, leeraar in het contrapunt aan die school. Hij heeft reeds ongeveer 120 compositiën in druk gegeven; daaronder bevinden zich 2 opera's: *Thürmer's Töchterlein* en *Die sieben Raben;* 2 symphonieën: *Wallenstein* en *Florentinische Symphonie;* entre-acte-muziek voor *Der wunderthätige Magus*, van Calderon, en voor *Die unheilbringende Krone*, van Raimond; voorts vele ouvertures, o. a. *Die bezähmte Widerspenstige*, *Demetrius*, Missen, een *Stabat Mater*, een *Requiem*, quartetten voor klavier en strijkinstrumenten, sonates voor klavier en viool, stukken voor orgel, enz.

Rheinek (Christoph), geb. te Memmingen, leefde in de tweede helft der 18e eeuw, bracht geruimen tijd in Frankrijk door en schreef daar te lande o. a. zijn eerste operette: *Le nouveau Pygmalion*, die groot succes had. Andere opera's van hem waren: *Le fils reconnaissant* en *Rinaldo.* Ook componeerde hij veel gezangen, een Mis en klavierconcerten.

Rhiemann of **Riemann** (Jacob), toonkunstenaar in dienst van den keurvorst van Hessen-Kassel, in de eerste helft der 18e eeuw, is bekend door de

volgende werken: *Stücke für die Bass-Viola und Bass continuo, Sechs Sonaten für Violine allein und Bass continuo* en *Trio in Sonatenform für Violine, Bass-Viola und Bass continuo.*

Rhode (Johann Friedrich), orgelmaker te Dantzig, vervaardigde aldaar 1760 een orgel van 40 en later een van 30 registers.

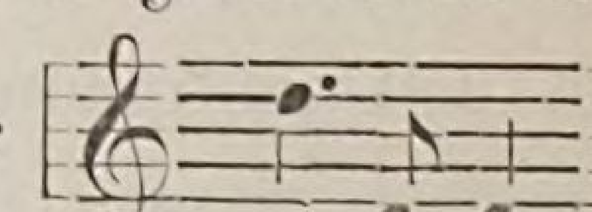
Rhode (Johann G.), schrijver, geb. in Silezië, gest. 23 Aug. 1827 te Breslau, is op muzikaal gebied bekend door zijn geschrift: *Theorie der Verbreitung des Schalles, für Baukünstler* (Berlijn, Dunker).

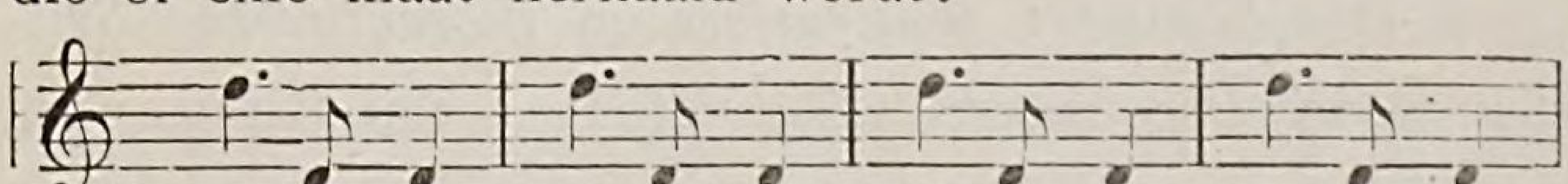
Rhythme, Fr., z. RHYTHMUS.

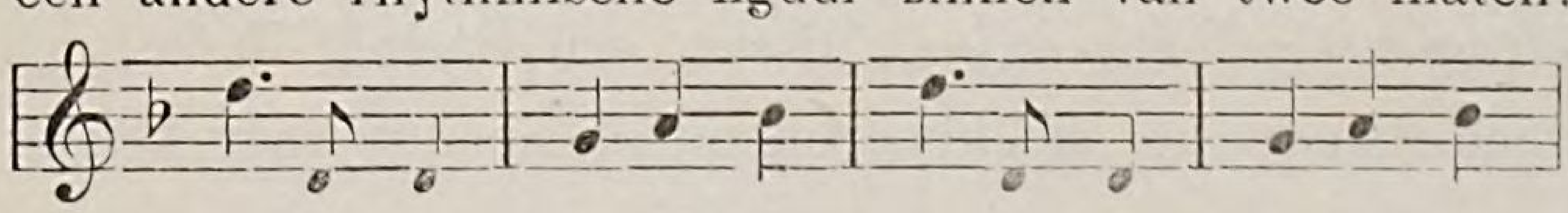
Rhythmiek, de leer van de maatsoorten en maatorde, van de verhouding der toonvoeten in de verschillende maatsoorten en van de samenstelling der melodische afdeelingen en zinsneden van een volzin.

Rhythmisch, overeenkomstig de regelen van den rhythmus.

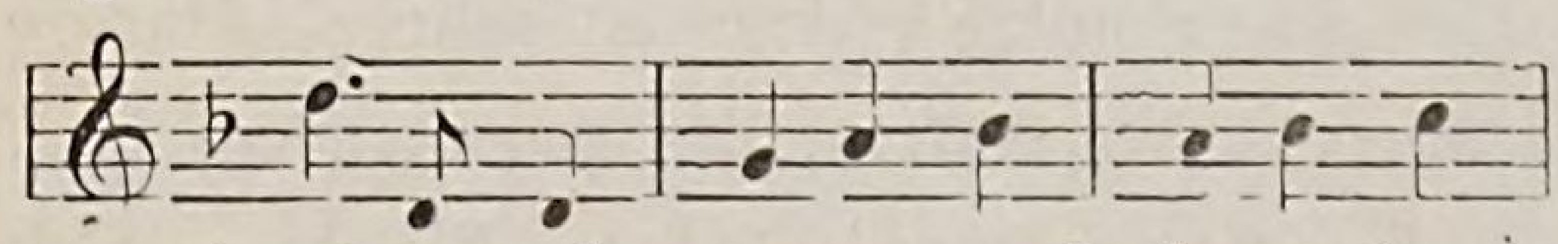
Rhythmometer, maatmeter, een instrument dat elken graad van beweging nauwkeurig aanwijst. (Z. METRONOOM.)

Rhythmus (ῥυθμός), Gr., in het algemeen elke beweging, waarin zekere maat heerscht. In de dichtkunst en in de muziek verstaat men onder rhythmus de klankmaat, de regeling der woorden en tonen naar een bepaalden symmetrischen en harmonischen val. Men verwarre rhythmus niet met maat. Onder dit laatste woord verstaat men de verdeeling van den tijd in *gelijke* deelen, onder rhythmus de rangschikking van gelijke en ongelijke deelen (korte en lange tonen) binnen de grenzen van een maat of van een zeker aantal maten. Een muziekstuk kan derhalve geheel in een en dezelfde maatsoort ingedeeld zijn, doch verschillende soorten van rhythmus hebben. Het scherzo der negende symphonie van Beethoven b. v. is geschreven in $\frac{3}{4}$-maat en grootendeels gebouwd op de rhythmische figuur die òf elke maat herhaald wordt:

 òf in verbinding met een andere rhythmische figuur zinnen van twee maten:

 van vier:

 of van drie maten:

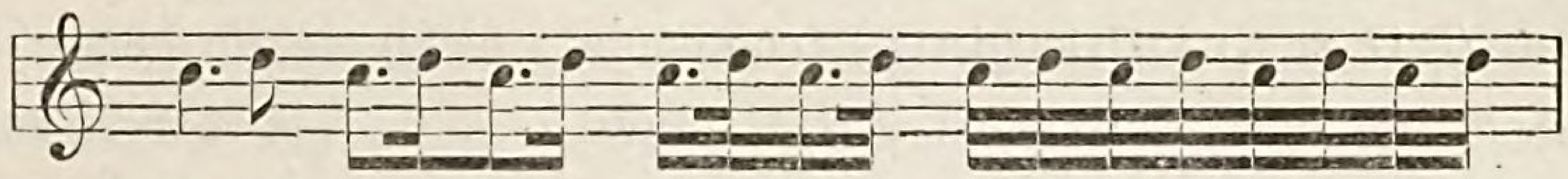
 of nog anders gecombineerde zinnen vormt, tengevolge waarvan de beweging van het stuk groote verscheidenheid verkrijgt.

Belangrijke werken over de leer van den rhythmus zijn: *Metrik*, van Hauptmann, voorkomende in het tweede gedeelte van zijn werk: *Die*

Natur der Harmonik und der Metrik en *Allgemeine Theorie der musik. Rhythmik*, van Rud. Westphal.

Riario Sforza (Giovanni), geb. 21 Mei 1769 te Napels, gest. 4 Dec. 1836, was lid van de Academie te Bologna. Hij schreef twee opera 's: *Piramo e Tisbe* en *Saffo*, en veel kerkmuziek.

Ribattuta, Ital., terugslag, een soort van triller, namelijk de van lieverlede sneller wordende herhaling eener figuur, bestaande uit de afwisseling van hoofdnoot en wisselnoot:

Ribeca, z. Rebec.

Ribera (Bernardin), Spaansch toonkunstenaar uit de 16e eeuw, van wien in de kathedraal te Toledo compositiën bewaard worden. Eslava heeft een Magnificat en twee Motetten van hem in zijn *Lira sacro-hispana* uitgegeven.

Ribs, Eng.; Eclisses, Fr.; Zargen, Hoogd.; de zijwanden der strijkinstrumenten.

Riccardi (Francesca), zangeres, geb. 1778 te Parma, trad op zestienjarigen leeftijd te Brescia voor het eerst op en zong 1795 te Milaan. Zij trad met Paer in het huwelijk, volgde hem naar Weenen, Dresden en Parijs en zong aan de hofschouwburgen in die steden. Later liet zij zich van haar man scheiden en keerde naar Italië terug.

Ricci (Agostino), kapelmeester te Padua in de eerste helft der 18e eeuw. Zijn kerkcompositiën bevinden zich in manuscript in de bibliotheek Santini.

Ricci of **Rizzio** (David), luitvirtuoos, geb. omstreeks 1540 te Turijn, vergezelde 1564 den gezant van Sardinië naar het hof van Maria, koningin van Schotland, kwam als kamermusicus bij haar in dienst en geraakte zoozeer bij haar in gunst, dat zij hem tot secretaris benoemde en hem met geschenken overlaadde. Dientengevolge haalde hij zich den haat der Schotsche edelen op den hals en werd op zekeren dag (9 Maart 1566) in de vertrekken der koningin door een dolksteek gedood.

Ricci (Frederigo), dramatisch componist, geb. omstreeks 1809 te Napels, ontving zijn opleiding aan het conservatorio San Pietro aldaar. Hij heeft eenige opera's gecomponeerd, van welke *Corrado d' Altamara* en *La Prigione d' Edimburgo* den meesten bijval vonden. Hij stierf 10 Dec. 1877 te Conegliano.

Ricci (Luigi), componist, broeder van den vorige, geb. 1808 te Napels, was een leerling van Zingarelli en werd 1837 kapelmeester te Triëst. Van zijn opera 's hebben het meeste succes gehad: *Il nuovo Figaro*, *Un Aventura di Scaramuccia*, *Evano due or son tre* en *Chi dura vince*. In het jaar 1857 werd hij wegens verstandsverbijstering naar een krankzinnigengesticht te Praag gebracht en stierf aldaar 1 Jan. 1860.

Ricci (Michel Angelo), geb. te Bergamo in de tweede helft der 16e eeuw, componeerde een-, twee-, drie-, vier- en vijfstemmige Madrigalen.

Riccio (Antonio Teodoro), contrapuntist uit de 16e eeuw, geb. 1540 te Brescia, was kapelmeester te Ferrara en trad later te Weenen in dienst van den keizer. Vervolgens ging hij naar Dresden, werd protestant en begaf zich 1579 naar Koningsbergen, waar hij kapelmeester werd, welke betrekking hij vermoedelijk tot aan zijn dood, 1599, heeft bekleed. Te Venetië, Neurenberg en Koningsbergen zijn compositiën van hem in druk verschenen.

Riccio (Giovanni Battista), componist, leefde in de eerste helft der 17e eeuw. Men kent van hem: *Divini laudi a* 1, 2, 3 *e* 4 *voci* en *Canzoni da sonare a* 1, 2, 3 *e* 4 *stromenti.*

Ricchezza (Dominico), Napolitaansch componist uit de 16e eeuw, ontving zijn opleiding aan het conservatorio San Onofrio en werd kerkkapelmeester te Napels, waar zijn compositiën, hoofdzakelijk oratoria, bewaard worden.

Riccius (August Ferdinand), geb. 26 Febr. 1819 te Bernstadt bij Herrnhut in de Lausitz, was van 1849 tot 1855 directeur der Euterpe-concerten te Leipzig en van laatstgenoemd jaar tot 1864 orkestdirecteur aan den schouwburg aldaar. Vervolgens ging hij naar Hamburg. Zijn compositiën bestaan in liederen, duetten, trio 's, klavierstukken en andere muziek.

Riccius (Karl August), geb. 26 Juli 1830 te Bernstadt, ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Leipzig en ging 1847 naar Dresden, waar hij achtereenvolgens als violist, koordirecteur en koninklijk muziekdirecteur werkzaam was. Onder zijn compositiën bevindt zich een opera: *Es spukt,* die 1871 te Dresden vertoond werd. Hij heeft ook Schiller's *Dithyrambe* op muziek gezet en vele koren en klavierstukken gecomponeerd.

Riccius (Heinrich), violist, broeder van den vorige, geb. 17 Maart 1831 te Bernstadt, werd 1850 lid der Saksische hofkapel, 1856 concertmeester te Keulen, ging 1857 naar Engeland en 1862 naar Parijs, waar hij een jaar later stierf.

Ricercare of **Ricercata**, Ital., spitsvondigheid, noemde men in de 17e eeuw een kunstig bewerkt polyphoon stuk, waarin alle mogelijke kunstjes van het dubbele contrapunt vertoond werden. Frescobaldi's *Ricercari* b. v. zijn vol omkeeringen, vergrootingen, verkleiningen enz. J. S. Bach gaf den naam *Ricercare* aan een fuga in zijn *Musikalisches Opfer*, en de titel van het geheele stuk bevat het woord in zijn initialen: *Regis Iussu Cantuo et Reliqua Canonica Arte Resoluta.*

De benaming *Ricercare* werd ook gegeven aan een fantasie op een volkslied, een straatzang of iets dergelijks. Tot deze soort behoort de verzameling *Fantasie, Ricercari, Contrapunti a tre voci di M. Adriano e di altri autori* (1520—67).

Richafort of **Richefort** (Jean), Belgisch toonkunstenaar uit de 16e eeuw, was een leerling van Josquin des Prés. Hij volgde Jean Claus op als kapelmeester aan de kerk St. Gilles te Briège (1543) en stierf vermoedelijk 1547. Een groot aantal zijner compositiën bevindt zich in manuscript in de koninklijke bibliotheek te Brussel.

Richard (Balthasar), geb. omstreeks het einde der 16e en het begin der 17e eeuw te Bergen in Henegouwen. Het volgende werk van hem verscheen bij Pieter Phalesius te Antwerpen in druk: *Litaniae beatissimae Mariae Virginis Lauretanae, V, VI, VII, VIII, IX et XII tam vocibus, quam instrumentis modulatae, quibus Missa octonis vocibus adjuncta est.*

Richards (Brinley), klavierspeler en componist, geb. 1819 te Carmarthen in Wales, ontving zijn opleiding aan de Royal Academy of Music en vestigde zich als leeraar in het klavierspel te Londen. Als componist is hij hoofdzakelijk bekend wegens nationale liederen, van welke vooral: »*God bless the Prince of Wales*" veel bijval vond.

Richardson (Joseph), fluitist, geb. 1814 in Engeland, gest. 22 Maart 1862, werkte mede op de concerten van Jullien en werd later lid van het orkest der koningin (Queen's private band). Hij heeft vele stukken voor fluit gecomponeerd.

Richardson (John Elliot), klavierspeler, organist en componist, geb. in Engeland, is sedert 1863 koordirecteur en organist te Salisbury. Zijn compositiën bestaan in kerkmuziek.

Richardson (Vaughan), was 1695 organist te Winchester en stierf 1729. Hij heeft *Anthems* en andere compositiën, o. a. *An Entertainment of new Musick composed on the Peace of Ryswick* (1697) vervaardigd.

Richault (Charles Simon), muziekuitgever te Parijs, geb. 10 Mei 1780 te Chartres, gest. 20 Febr. 1866 te Parijs, is vooral wegens zijn uitgave van Duitsche klassieke muziek bekend. Zijn zoon Guillaume Simon, geb. 2 Nov. 1806 te Parijs, aldaar gest. 7 Febr. 1877, zette de zaak voort en werd opgevolgd door zijn zoon Léon, geb. 6 Aug. 1839, onder wiens bestuur het getal uitgegeven compositiën dezer firma tot 18,000 klom.

Richer (André), geb. 1714 te Parijs, heeft *Cantates* en *Divertissements* gecomponeerd, die 1750 te Parijs in druk verschenen zijn. Vier zijner kinderen waren musici. De oudste zoon was violoncellist, de tweede violist aan het hof te Parma, de dochter trouwde met den componist Philidor. De derde zoon:

Richer (Louis Augustin), geb. 26 Juli 1740 te Versailles, was zangmeester ten hove. Tengevolge van de revolutie verloor hij dezen post, doch werd later tot leeraar aan het conservatoire van Parijs benoemd. *Chansons* en andere stukken van hem zijn in druk verschenen.

Richomme (François), violist van Hendrik IV en Lodewijk XIII, volgde Pierre Roussel op als Roi des Violons, welke betrekking hij nog 1620 bekleedde.

Richter (Amadeus Friedrich), organist te Gera (1812), geb. te Wurzen, gaf gezangen met klavierbegeleiding in het licht.

Richter (Karl Gottlieb), Domorganist te Koningsbergen, geb. 1728 te Berlijn, gest. 1809 te Koningsbergen, gaf instrumentale muziek in het licht.

Richter (Ernst Friedrich Eduard), componist en theoreticus, geb. 24 Oct. 1808 te Gross-Schönau bij Zittau in de Lausitz, ontving het eerste onderricht in de muziek te Zittau, waar hij ook het gymnasium bezocht, ging 1831 naar Leipzig, zette daar ter stede zijn muziekstudiën onder leiding van Weinlig, den leermeester van Richard Wagner, voort en werd er 1843 tot leeraar in de harmonie aan het in dat jaar opgerichte conservatorium benoemd. Tot 1847 dirigeerde hij de Singakademie, werd 1851 organist aan de Petri-kerk en 1862 aan de Nicolai-kerk. Na den dood van Moritz Hauptmann (1868) werd hij cantor aan de Thomas-school, welke betrekking hij tot aan zijn dood, 9 April 1879, bekleedde. Zijn *Lehrbuch der Harmonie* (12e uitgave, 1876) is vertaald in het Hollandsch, Zweedsch, Italiaansch, Russisch, Poolsch en Engelsch. Van de *Lehre von der Fuge* zijn drie uitgaven, twee van het boek *Vom Contrapunkt*, verschenen. Minder bijval vonden zijn compositiën, van welke het meest bekend is zijn *Schiller-cantate*.

Richter (Ernst Heinrich Leopold), geb. 15 Nov. 1805 te Thiergarten bij Ohlau, ontving te Berlijn onderricht van Zelter en Bernhard Klein en werd 1827 leeraar in de muziek aan de school voor onderwijzers te Breslau. Toen 1847 de school naar Steinau a. d. O. verplaatst werd, ging hij ook daarheen en bleef tot aan zijn dood, 1876, in zijn betrekking werkzaam. Een groot aantal cantoren en organisten hebben hun opleiding aan R. te danken. Zijn compositiën bestaan grootendeels in zangmuziek.

Richter (Franz Xavier), componist en schrijver over muziek, geb. 1 Dec. 1709 te Holischau in Moravië, was van 1747 tot 1783 kapelmeester te Straatsburg. Hij stierf 12 Sept. 1789. Een groot aantal compositiën, waaronder 26 symphonieën, is van hem in druk verschenen. Ook heeft hij een leerboek uitgegeven, getiteld: *Harmonische Belehrungen oder gründliche Anweisung zu der musikalischen Setzkunst.*

Richter (Johann Cristoph), geb. 15 Juli 1700, werd aldaar 1727 tot hoforganist bij den Evangelischen godsdienst benoemd. Hij stond als organist en contrapuntist gunstig bekend. Een opera van hem: *Il Re pastore*, en een dramatisch werk ter gelegenheid van den verjaardag der keurvorstin Maria Antonia (1764) worden te Dresden bewaard. Hij stierf aldaar 19 Febr. 1785.

Richter (Johann Christian Christoph), vader van den beroemden schrijver Jean Paul Friedrich R., geb. 16 Dec. 1727 te Neustädt, werd 1760 organist te Wunsiedel. Hij heeft kerkmuziekstukken nagelaten.

Richter (Johann Sigismund), organist, geb. 31 Oct. 1657 te Neurenberg, werd 1706, na den dood van Pachelbel, organist aan de Sebalduskerk aldaar, welken post hij tot aan zijn dood, 4 Mei 1719, bekleedde. Men kent zangstukken van hem.

Richter (Hans), orkestdirecteur, geb. 4 April 1843 te Raab in Hongarije, waar zijn vader kapelmeester aan de kathedraal was, werd te Weenen koorknaap bij de hofkapel en kwam 1859 op het conservatorium, waar hij van Kleincke les in het hoornspel en van Sechter en Hellmesberger in de compositie ontving. Als hoornist kwam hij in het orkest der keizerlijke opera en werd door den kapelmeester Esser aan Richard Wagner aanbevolen, om een afschrift van de partituur van *Die Meistersinger* te vervaardigen. Hij vertoefde van October 1866 tot December 1867 te Lucern en verliet de stad als een vurig aanhanger van Wagner. Op aanbeveling van den meester werd hij 1868 koordirecteur aan den hofschouwburg te Munchen, en een jaar later begaf hij zich naar Parijs en naar Brussel; in laatstgenoemde stad dirigeerde hij 1870 een uitvoering van *Lohengrin.* Vervolgens begaf hij zich weder naar Wagner, om de kopie van de partituur der trilogie *Der Ring des Nibelungen* te vervaardigen. In het jaar 1871 werd hij orkestdirecteur te Pesth en 1875 aan de Weener Opera. Wagner vertrouwde hem 1876, bij gelegenheid der eerste voorstelling der trilogie te Bayreuth, de leiding van het orkest toe, en een jaar later dirigeerde hij ook een groot gedeelte der concerten, die de meester in Albert-Hall te Londen gaf. Zoowel te Weenen, waar hij ook, in plaats van Dessof, directeur der philharmonische concerten werd, als te Londen, waar hij telken jaren eenige concerten leidt, is hij zeer gezien, en algemeen wordt hij voor een der beste orkestdirecteuren van dezen tijd gehouden.

Ricieri of **Riccieri** (Giovanni Antonio), geb. te Vicenza in de tweede helft der 17e eeuw, bracht eenige jaren bij vorst Stanislaus Rzewuski in Polen door en richtte na zijn terugkeer in Italië te Bologna een muziekschool op, uit welke vele goede kunstenaars te voorschijn kwamen. Hij werd later kapelmeester te Cento en stierf aldaar 1746. In de bibliotheken van Italië, en vooral in die van het Vaticaan, zijn compositiën van hem te vinden.

Rieck (Karl Friedrich), koninklijk Pruisisch kapelmeester, gest. 1704. Men kent van hem een ballet-opera: *La Festa dell' Imeneo*, en eenige cantates.

Ricordi (Giovanni), muziekuitgever, geb. 1785 te Milaan, stierf aldaar 15 Maart 1853. Zijn zaak verkreeg een Europeesche vermaardheid. Zijn zoon Tito breidde haar uit, en nadat zij zeventig jaar bestaan had, waren

door de firma Ricordi 46,000 werken uitgegeven. Tito werd opgevolgd door zijn zoon Giulio, geb. 1835, den tegenwoordigen bezitter der zaak, die tevens als schrijver medewerkt aan de *Gazetta musicale*.

Ridley (William), Engelsch organist, klavierspeler en componist, was 1836—44 leerling van Henry Forbes en van Dearle en werd organist te Liverpool. Hij heeft vele *Anthems* en andere gezangen in het licht gegeven.

Riedel (Karl), stichter en directeur der naar hem genoemde zangvereeniging te Leipzig, geb. 6 Oct. 1827 te Kronenberg in de Pruisische Rijnprovincie, was tot 1848 in de zijdenververij werkzaam en wilde zich in genoemd jaar naar Lyon begeven, om zich in dat vak te bekwamen, toen de Revolutie begon. Hij keerde naar Duitschland terug, gevoelde de liefde voor de muziek in zich ontwaken en besloot, zich geheel aan die kunst te wijden. Te Krefeld begon hij 1849 zijn studiën onder leiding van Carl Wilhelm en zette die voort aan het conservatorium te Leipzig, in welke stad hij tevens voorlezingen over philosophie, natuurwetenschappen en litteratuur bijwoonde. Met bijzondere voorliefde wijdde hij zich aan de studie der oude Italiaansche en Duitsche meesters, en 1854 richtte hij een zangvereeniging op, die zich ten doel stelde deze werken op waardige wijze ten gehoore te brengen. Reeds 1855 gaf de vereeniging haar eerste uitvoering, en 1859 voerde zij, bij gelegenheid van het concert der Tonkünstlerversammlung te Leipzig, de *H-Moll*-Mis van Bach uit. In den loop der jaren nam de vereeniging in bloei toe, en op vele muziekfeesten in Duitschland vormde zij de kern van het koor. Ook in de richting van Wagner was Riedel werkzaam, en zijn Vereeniging werkte mede bij de uitvoering van Beethoven's Negende Symphonie, toen dit werk 1871 bij de eerste steen-legging van den Wagner-schouwburg te Bayreuth, onder leiding van den meester, ten gehoore werd gebracht. Als componist is R. minder bekend; toch heeft hij vele degelijke compositiën vervaardigd, o. a. mannenkoren en liederen. Voor zijn zangvereeniging heeft hij de *Passion* van Schütz (koren en recitatieven uit diens vier Passie's samengesteld), de *Weihnachtslieder* van Praetorius, de *Zwölf altdeutschen Lieder*, de *Preussische Festlieder* van Eccard en andere stukken bewerkt.

Rieder (Ambrosius), componist en organist, geb. 10 Oct. 1771 te Döbling bij Weenen, ontving onderricht van Türk, Kirnberger, Marpurg en Albrechtsberger en werd 1802 koordirecteur aan een kerk te Weenen. Zijn compositiën bestaan in kerk- en kamermuziek.

Riedt (Friedrich Wilhelm), fluitvirtuoos, geb. 5 Jan. 1710, volgens anderen 24 Jan. 1712, werd 1741 kamermusicus van Frederik den Groote, 1750 directeur der Musikalische Gesellschaft te Berlijn, waar hij 1784 stierf. Behalve compositiën voor fluit en andere instrumenten, heeft hij vele theoretische werken geschreven.

Rieger (Gottfried), geb. omstreeks 1764 te Troplowitz, een dorp in Oostenrijksch Silezië, was lid der kapel van graaf Sedlenski en later directeur van den schouwburg te Brünn. Zijn compositiën bestaan in opera 's, kerk- en kamermuziek.

Riegler (Franz Xaver), leeraar in de muziek te Presburg, leefde aldaar op het einde der 18e eeuw. Hij gaf een leerboek in het licht, getiteld: *Anleitung zum Gesange und dem Clavier oder die Orgel zu spielen, für musikalische Lehrstunden nebst der ersten Anweisung zur Composition* (Weenen, 1779 en 1791).

Riel (Johann Friedrich Heinrich), geb. 1774 te Potsdam, studeerde onder leiding van Fasch, den stichter der Berlijnsche Singakademie, die hem koning Frederik Wilhelm II aanbeval als accompagnateur der hofmuziek. Na 's konings dood ging hij naar Koningsbergen, waar hij een groote zangvereeniging oprichtte, en werd 1805 koninklijk muziekdirecteur.

Riem (Wilhelm Friedrich), organist aan de kathedraal te Bremen en directeur der zangvereeniging aldaar, geb. 17 Febr. 1779 te Cölleda in Thuringen, gest. 20 April 1837, componeerde cantates, orgelstukken en kamermuziek.

Riemer (Christoph), leeraar in de muziek te Jena, geb. te Dantzig in het midden der 16e eeuw, is bekend als componist van een muziekstuk: *Cantio quinque vocum etc.* (Jena, 1589).

Riepel (Joseph), kamermusicus van den vorst van Thurn en Taxis, gest. 23 Oct. 1782 te Regensburg, in welke stad hij voornamelijk als leeraar in de theorie werkzaam was. Hij heeft vele theoretische werken geschreven, o. a.: *Anfangsgründe zur musikalischen Setzkunst* (1752), *Gründliche Erklärnng der Tonordnung* (1757) en *Bassschlüssel* (1786) uitgegeven door zijn leerling J. B. Schubarth, cantor te Regensburg. Hij heeft ook eenige vioolconcerten gecomponeerd.

Ries (Johann), geb. 1720 te Bonn, was hoftrompetter bij de kapel van den keurvorst Clemens Augustus van Keulen en stierf aldaar 1780.

Ries (Franz Anton), zoon van den vorige, violist bij de kapel van den keurvorst Max Friedrich van Keulen, geb. 10 Nov. 1755 te Bonn, gaf concerten te Weenen en in verschillende andere steden en werd na zijn terugkeer tot keurvorstelijk muziekdirecteur benoemd. Hij werd 1800 lid van den Raad der gemeente Bonn en stierf aldaar 1 Nov. 1846.

Ries (Ferdinand), klavierspeler en componist, zoon van den vorige, geb. 28 Nov. 1784 te Bonn, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader en van Bernhard Romberg. Op zijn dertiende jaar werd hij naar Arnsberg in Westfalen gezonden, waar een vriend zijns vaders hem onderricht in het orgelspel en in de compositie gaf, doch daar hij weldra zijn

meester overtrof, keerde hij na negen maanden in het ouderlijk huis terug. In het jaar 1801 begaf hij zich naar Munchen, ten einde zijn studiën bij Winter voort te zetten, doch reeds na weinige maanden vertrok deze naar Frankrijk, en R. ging naar Weenen, waar hij bij Beethoven in de leer kwam. De meester gaf hem alleen onderricht in het klavierspel, doch bewerkte, dat Albrechtsberger hem in zijn harmonieklasse opnam. Tot 1805 bleef hij te Weenen en was toen genoodzaakt, zich naar Bonn te begeven, ten einde zijn militairen dienstplicht te vervullen. Daar hij evenwel in zijn jeugd, tengevolge van de pokken, een oog verloren had, werd hij vrijgesteld van den dienst. Hij begaf zich naar Parijs, waar hij twee jaar bleef, en vervolgens over Kassel, Hamburg, Kopenhagen en Stockholm, in welke steden hij concerten gaf, naar Rusland. Tusschen Stockholm en Petersburg echter werd het schip, waarop hij zich bevond, door een Engelsch oorlogschip aangehouden, en het reisgezelschap was genoodzaakt, acht dagen op een eiland in de Baltische zee gevangen te blijven. Te Petersburg vond hij zijn ouden meester Bernard Romberg terug, met wien hij een reis door Rusland ondernam. Beide kunstenaars maakten te Kiew, Riga, Reval en andere steden grooten opgang, doch tengevolge van Napoleon's Russischen veldtocht waren zij genoodzaakt, het land te verlaten. Ries ging naar Londen, waar hij tot 1824 bleef, vele concerten gaf en veel componeerde. In laatstgenoemd jaar keerde hij naar zijn vaderland terug en kocht een landgoed te Godesberg, waar hij zich met zijn vrouw vestigde. Omstreeks 1830 vertrok hij naar Frankfort en nam wederom een werkzaam aandeel in de concerten van dien tijd, o. a. dirigeerde hij de Nederrijnsche muziekfeesten van 1825, 29, 30, 32, 34 en 37. In het jaar 1834 werd hij tot directeur van het stadsorkest te Aken benoemd, doch bekleedde dien post slechts twee jaar en keerde toen naar Frankfort terug, waar hij 13 Jan. 1838 stierf.

R. heeft ongeveer 200 compositiën vervaardigd; daaronder bevinden zich de opera's: *Die Räuberbraut*, *Liska* en *Eine Nacht auf dem Libanon*, de oratoria *Der Sieg des Glaubens* en *Die Könige Israels*, zes symphonieën, vele strijkquartetten en -quintetten en andere kamermuziek. Geen zijner compositiën echter heeft hem overleefd. Beethoven placht van hem te zeggen: »Hij imiteert mij te veel.” Ten opzichte van Beethovens leven heeft R. zich zeer verdienstelijk gemaakt door het, in vereeniging met Dr. F. G. Wegeler, uitgeven zijner *Biographische Notizen über Ludwig von Beethoven.*

Ries (Hubert), violist, broeder van den vorige, geb. 1 April 1802 te Bonn, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader en zette zijn studiën onder leiding van Spohr voort. In de compositie ontving hij onderricht van Hauptman. Hij vestigde zich 1824 te Berlijn, werd aldaar

1835 tot directeur der philharmonische concerten benoemd en bekleedde die betrekking tot 1871. Nog heden woont hij te Berlijn. Hij heeft een vioolmethode uitgegeven, van welke ook een Engelsche vertaling het licht heeft gezien.

Ries (Louis), violist, oudste zoon van den vorige, geb. 30 Jan. 1830 te Berlijn, ontving onderricht van zijn vader en van Vieuxtemps en ging 1852 naar Londen, waar hij lid van het quartet der Musical Union en van het orkest der Monday Popular Concerts werd.

Ries (Adolph), klavierspeler, derde zoon van Hubert R., geb. 20 Dec. 1837 te Berlijn, ontving onderricht van Kullak en vestigde zich 1858 als klavieronderwijzer te Londen. Hij heeft liederen en salonstukken voor klavier in het licht gegeven.

Ries (Franz), violist en componist, jongste zoon van Hubert R., geb. 7 April 1846 te Berlijn, ontving onderricht van zijn vader en van Fr. Kiel en zette zijn studiën aan het Parijzer conservatoire, onder leiding van Massart, voort. Van Parijs begaf hij zich naar Londen, waar hij groot succes behaalde. In het jaar 1873 zag hij zich, tengevolge van een zenuwlijden, genoodzaakt, de praktijk te verlaten. Hij vestigde zich als muziekuitgever te Dresden en verkreeg 1876 vergunning, het koninklijk wapen te voeren.

Riese (Helene), klavierspeelster en componiste, geb. 1796 te Berlijn, liet zich reeds op dertienjarigen leeftijd in het openbaar hooren en gaf op haar vijftiende jaar de eerste compositie in het licht. Zij heeft sonates en andere stukken voor klavier, klavier-quartetten en -trio 's gecomponeerd. Haar laatste werken zijn 1819 verschenen. Het jaar van haar dood is niet bekend.

Riet, Ned.; Anche, Fr.; Blatt, Rohr, Hoogd.; Ancia, Ital.; Reed, Eng.; het toongevende gedeelte in het mondstuk van vele blaasinstrumenten. De naam is afgeleid van de stof, waaruit het vervaardigd is.

Rietz (Joh. Friedrich), kamermusicus en altist bij de koninklijke kapel te Berlijn, aldaar gest. 25 Maart 1828.

Rietz (Eduard), violist, zoon van den vorige, geb. 1801 te Berlijn, ontving onderricht van zijn vader en van Rode en kwam reeds op jeugdigen leeftijd in de koninklijke kapel. Tot 1824 bleef hij in die betrekking werkzaam en stichtte 1826 de Philharmonische Gesellschaft. Hij stierf reeds 1832.

Rietz (Julius), componist en orkestdirecteur, broeder van den vorige, geb. 28 Dec. 1812 te Berlijn, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader en van zijn broeder Eduard, zette zijn studiën in de compositie onder leiding van Zelter, in het violoncelspel onder leiding van Schmidt, Romberg en Ganz voort en werd op zestienjarigen leeftijd

violoncellist aan den Königstadt-schouwburg. Tot zijn eerste werken behoort de muziek van Holtei's drama: *Lorbeerbaum und Bettelstab.* In het jaar 1834 werd hij tot tweeden directeur aan de Opera te Dusseldorp benoemd, en na het vertrek van Mendelssohn uit die stad (1835) volgde hij dezen meester op als eerste kapelmeester. Een jaar later werd hij stadsmuziekdirecteur ter zelfder stede, bekleedde die betrekking twaalf jaar lang en liet zich gedurende dien tijd ook hier en daar als solo-violoncellist hooren. Na Mendelssohn's dood verliet hij Dusseldorp en werd in zijn betrekking opgevolgd door Ferdinand Hiller. Hij begaf zich naar Leipzig, waar hij directeur der Singakademie en 1848 ook van het conservatorium en van de Gewandhaus-concerten werd. Tot 1860 bekleedde hij deze posten en werd toen koninklijk kapelmeester te Dresden en directeur van het conservatorium aldaar. Van de hoogeschool te Leipzig ontving hij 1859 den titel van doctor philos., en 1876 werd hij tot General-Musikdirector benoemd. Hij stierf 12 Sept. 1877. Van R.'s compositiën zijn de volgende het meest bekend: *Concertouverture in A* (op. 7), *Lustspielouverture*, *Schlachtgesang*, *Ouverture zu Hero und Leander*, eenige symphonieën, concertstukken, kerkmuziek en liederen. Ook heeft hij twee opera 's, *Corsar* en *Georg Neumark*, geschreven. Meer dan door deze werken echter heeft hij zich ten opzichte der toonkunst verdienstelijk gemaakt door zijn werkzaam aandeel in de prachtuitgaaf van de scheppingen van Bach door de Bachgesellschaft te Leipzig en door zijn kritische uitgaven van Mendelssohn's werken, Beethoven's symphonieën en Mozart's opera 's.

Vele uitstekende toonkunstenaars hebben aan R. hun opleiding te danken, o. a. Bargiel, Dessof, Eichberg, Erdmannsdörfer, von Holstein, Levy, W. F. G. Nicolaï en Normann.

Rifaut (Louis Victor Etienne), componist en accompagnateur aan de Groote Opera te Parijs, aldaar geb. 11 Jan. 1798, gest. 1838, heeft de volgende opera 's vervaardigd: *Le Roi et le Batelier*, *Le camp du drap d' or*, *Un jour de réception*, *André ou la Sentinelle perdu* en *Gasparo.*

Riga (François), componist, geb. 21 Jan. 1831 te Luik, ontving zijn opleiding aan het conservatoire van Brussel. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in kerkmuziek.

Rigabellum, Lat., zeker muziekinstrument, waarvan men zich in de christelijke kerken bediende vóór de invoering van het orgel.

Rigati of **Rigatti** (Giovanni Antonio), gest. 1649, was zanger aan de St. Marcus-kerk te Venetië. Missen, psalmen en motetten van hem zijn daar ter stede in druk verschenen.

Rigaudon of **Rigadon,** Fr., een vroolijke danswijze in $\frac{2}{4}$- of in $\frac{4}{4}$-maat, afkomstig uit Provence of Languedoc. Volgens Rousseau (*Dict. de Mus.*)

heeft zij haar naam te danken aan den dansmeester Rigaud. De Rigaudon werd reeds ten tijde van Lodewijk XIII gedanst.

Rigby (George Vernon), zanger, geb. 21 Jan. 1840 in Engeland, zong op vele concerten te Londen, begaf zich 1865 naar Italië, zette te Milaan zijn studiën voort en trad 1866 in den Carcano-schouwburg aldaar op. Een jaar later ging hij naar Berlijn, waar hij eerste tenor aan het Victoria-theater werd, en vervolgens naar Denemarken. In Engeland teruggekeerd, liet hij zich op verschillende concerten hooren en verkreeg als opera- en oratoriumzanger een goeden naam.

Rigel (Heinrich Joseph), geboren 1741 te Wertheim in Franken, was omstreeks 1788 muziekdirecteur aan de koninklijke zangschool en aan het Concert-Spirituel te Parijs. Hij was een leerling van Jomelli. Zijn compositiën bestaan in oratoria, operetten, symphonieën en kamermuziek.

Rigel (Henri Jean), componist, zoon van den vorige, geb. 11 Mei 1772 te Parijs, gest. 16 Dec. 1852 te Abbeville, volgde 1798 Buonaparte naar Egypte en was tot 1800 muziekdirecteur aan den schouwburg van Caïro, waar hij zijn opera *Les deux Meuniers* liet vertoonen. Te Parijs teruggekeerd, werd hij tot hofpianist benoemd. Zijn opera *Le duel nocturne* werd 1808 in het théatre Feydeau vertoond. Zijn overige compositiën bestaan in instrumentale muziek.

Riggieri (Colombe), zangeres, geb. 1754 te Venetië, kwam als kind te Parijs, waar zij als zangeres grooten opgang maakte. Zij stierf aldaar 1837.

Riggieri (Marie Madeleine), zangeres, zuster van den vorige, geb. 1760 te Parijs, gest. 1841 te Versailles, maakte in de dramatische muziek grooten opgang.

Righi (Francesco), kapelmeester aan de Jezuïeten-kerk te Rome, leefde omstreeks het midden der 17e eeuw. Behalve vele kerkmuziekstukken heeft hij een opera, *L' Innocenza riconosciuta*, geschreven, die 1653 te Genua vertoond werd.

Righi (Giuseppe Maria), componist uit de Bologneesche school, vervaardigde o. a. den tekst en de muziek van de opera *La Bernarda*, die 1694 te Bologna vertoond werd.

Righi (Giuseppe), componist, geb. in de tweede helft der 16e eeuw, heeft kerkmuziek in het licht gegeven.

Righini (Vincenzo), componist, geb. 22 Jan. 1756 te Bologna, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in den zang en nam les in de harmonie bij pater Martini. Te Praag, waar hij 1776 als zanger optrad, doch met weinig succes, werden drie zijner opera 's: *La Vedova scaltra*, *La Bottega del Caffè* en *Don Giovanni*, zeer gunstig ontvangen. Laatstgenoemd werk verscheen 1777 ook te Weenen ten tooneele. Daar ter stede werd R. zang-

meester van prinses Elisabeth van Wurtemberg en orkestdirecteur aan de Italiaansche Opera. Vervolgens kwam hij in dienst bij den keurvorst van Mainz en componeerde voor den keurvorst van Trier de opera *Alcide al Bivio* en een Mis. In het jaar 1793 ging hij naar Berlijn, waar hij Allessandri opvolgde als directeur aan de Italiaansche Opera. Daar ter stede componeerde hij de volgende opera's: *Il Trionfo d' Arianna, Armida, Tigrane, Gerusalemme liberata* en *La Selva incantata.* — In het jaar 1794 trad R. in het huwelijk met Henriette Kneisel (geb. 1767, gest. 1801), die volgens Gerber een hoogst verdienstelijke zangeres was. Na den dood van Frederik Wilhelm II (1797) begon de belangstelling van het publiek in de Italiaansche Opera te verminderen, en 1806 werd zij, tengevolge van de politieke gebeurtenissen, gesloten. In het jaar 1810 verloor R. zijn eenigen zoon, en dit verlies trok hij zich zoozeer aan, dat hij ziek werd. Tot herstel zijner gezondheid begaf hij zich 1812 naar Italië, doch reeds 19 Aug. van dat jaar stierf hij te Bologna.

Behalve 20 opera's, wier titels door Fétis (*Biogr. et Bibl. univ. des music.*) vermeld worden, heeft R. kerkmuziek, instrumentale muziek en zangstukken gecomponeerd. Zijn *Don Giovanni* verscheen tien jaar vóór het meesterstuk van Mozart ten tooneele.

Rilasciando, Ital., nalaten, verminderen (zoowel de sterkte van den toon, als de snelheid van beweging).

Rimbault (Edward Francis), geb. 13 Juni 1816 te Londen, waar zijn vader organist was, ontving onderricht in het orgelspel en in de compositie en werd op zestienjarigen leeftijd organist aan de Zwitsersche kerk. In het jaar 1838 hield hij voorlezingen over muziek, en 1840 werd hij secretaris van de Musical Antiquarian Society en van de Percy Society, 1841 ook uitgever van de muziekstukken der Motett Society. De universiteit van Göttingen kende hem 1842 het doctorsdiploma toe, en in hetzelfde jaar werd hij lid der muziek-akademie te Stockholm. Men kent van hem de volgende werken: *The History and Construction of the Organ; Notices of the early English Organ Builders; History of the Pianoforte; Bibliotheca Madrigaliana; Musical illustrations of Percy's Reliques; The Ancient Vocal Music of England; The Rounds, Catches and Canons of England;* twee bundels *Christmas Carols* en *A Little Book of Songs and Ballads.* Onder zijn compositiën bevindt zich een operette: *The Fair Maid of Islington,* en een cantate: *Country Life.*

Rimski-Korsakoff (Nicolas Andreas), Russisch componist, geb. 1844 te Tichwin, heeft de volgende werken geschreven: *Pskovitaine,* opera in 4 bedrijven; een symphonisch gedicht, getiteld: *Sadko;* vele symphonieën; kamermuziek en honderd Russische volksliederen met klavierbegeleiding.

Rinaldo, bijgenaamd la Montagnana, componist uit de 16e eeuw, leefde in het hertogdom Modena. Van zijn werken is alleen bekend: *Il primo libro di motetti a 4* (Venetië, 1573).

Rinaldo da Capua, dramatisch componist, geb. 1715 te Capua, vervaardigde op vijftienjarigen leeftijd zijn eerste opera. Men kent van hem: *La Zingara*, *La Donna vendicativa*, *Farnace*, *La libertà nociva*, *L' Ambizione delusa* en *La commedia in commedia.*

Rinck of **Rink** (Johann Christian Heinrich), orgelvirtuoos, geb. 18 Febr. 1770 te Elgersburg in Gotha, ontving reeds op jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek. Evenals Johann Schneider behoorde hij tot de organisten, die met de traditiën der school van Bach bekend waren. Zijn leermeester was namelijk J. C. Kittel, een van Bach's beste scholieren. Nadat R. nog les had genomen bij Forkel, die muziekdirecteur aan de hoogeschool te Göttingen was, werd hij 1789 organist te Giessen, in welke stad hij ook verschillende andere betrekkingen bekleedde. In het jaar 1806 werd hij stadsorganist, cantor en leeraar aan het groothertogelijk Paedagogium te Darmstadt, ook lid der hofkapel aldaar; 1813 verkreeg hij de betrekking van hoforganist en 1817 den titel van kamermusicus. Hij maakte vele kunstreizen door Duitschland, en zijn spel vond overal grooten bijval. Vooral te Trier werd hij 1827 met eerbewijzen overladen. De hoogeschool van Giessen benoemde hem 1840 tot doctor philosophiae, de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst 1831 tot lid van verdienste, en de groothertog van Hessen schonk hem 1838 een decoratie. — R. stierf 7 Aug. 1846 te Darmstadt. Hij behoorde tot de beste organisten van zijn tijd. Van zijn werken zijn beroemd: *Choralbuch mit Zwischenspielen* en *Orgelschule* (op. 55, zes deelen, Bonn, Simrock). Laatstgenoemd werk is 1828 door Richault te Parijs nagedrukt en, met een voorrede van Choron, als leerboek bij het conservatoire de musique classique et religieuse ingevoerd. Een autobiographie van R. is 1833 bij Aderholz te Breslau verschenen.

Rinforzando, Ital., teeken van voordracht, wordt meestal verkort geschreven: *rf*, en beteekent, dat de toon, waarbij het staat, sterker dan de overigen gespeeld of gezongen moet worden. (Zie ook SFORZANDO.)

Ringk (Johann), geb. omstreeks 1730 te Frankenhayn in Thuringen, werd 1754 organist aan de Maria-kerk te Berlijn. Hij was beroemd wegens zijn improvisatiën op het orgel.

Rintzky (Christoph), orgelmaker en organist, afkomstig uit St. Florian in Oostenrijk, was van 1580 tot 1593 stadsorganist te Ulm. Hij stierf 1595.

Rinuccini (Ottavio), een der eerste opera-librettisten, omstreeks het midden der 16e eeuw te Florence uit een adellijk geslacht geboren. Hij

schreef den tekst voor *Dafne* en *Eurydice*, van Peri, en voor *Orfeo* en *Arianna*, van Monteverde.

Riotte (Philipp Jacob), geb. 16 Aug. 1776 te Trier, ontving onderricht van André te Offenbach. Zijn eerste opera, *Das Grenzstädtchen*, werd 1809 in den Kärnthnerthor-schouwburg te Weenen vertoond. Hij vestigde zich daar ter stede en werd 1818 orkestdirecteur aan het Theater an der Wien, welken post hij tot aan zijn dood, 20 Aug. 1856, bekleedde. Onder zijn talrijke werken bevinden zich vele opera 's; een daarvan is getiteld: *Mozart 's Zauberflöte*.

Ripa (Alberto **de**), luitspeler, geb. in de tweede helft der 15e eeuw, kwam in dienst bij koning Frans I. Hij stierf vóór 1553, zooals blijkt uit den titel van een in dat jaar uitgegeven verzameling luitstukken: *Premier livre de tabulature de leut, contenant plusieurs fantaisies et chansons, composées par feu messire Albert de Ripa de Mantoue, seigneur de Carois, joueur de leut, et varlet de chambre du roy nostre sire.* Andere muziekstukken van R. zijn opgenomen in verzamelingen van dien tijd.

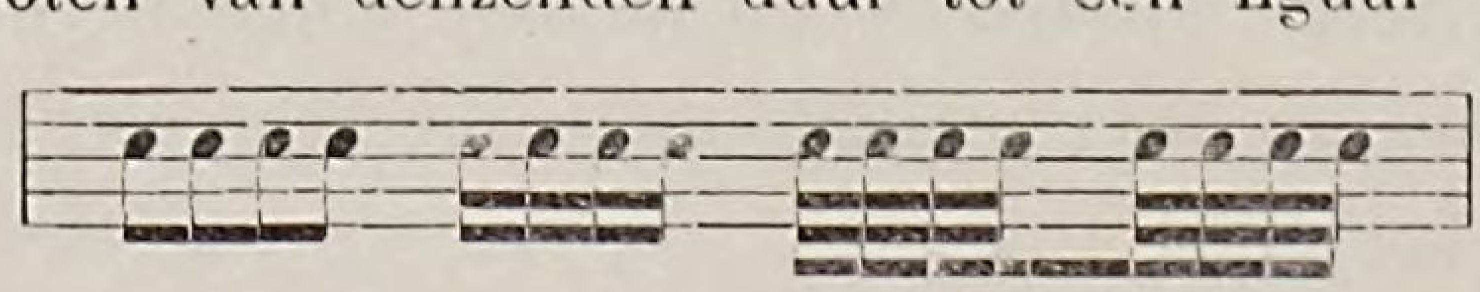
Ripa (D. Antonio), componist, geb. omstreeks 1720 te Tarazona in Spanje, gest. 3 Nov. 1795 als kapelmeester te Sevilla, heeft vele kerkmuziekstukken vervaardigd. Eslava heeft in het eerste deel der *Lira sacra Hispana* een achtstemmige Mis en een achtstemmig *Stabat Mater* van hem opgenomen.

Ripalta (Giov. Domenico), kapelmeester en organist te Monza, omstreeks 1575. Hendrik III van Frankrijk was zoozeer verrukt van zijn spel, dat hij hem uitnoodigde, aan zijn hof te komen. Doch R. bleef te Monza en vermaakte al wat hij bezat aan de kerk aldaar. Gedrukt is van zijn werken: *Missa a 5, con partitura* (Milaan, 1629).

Ripieno, Ital.; Remplissage, Fr.; aanvulling. Onder dit woord verstaat men in de muziek 1° de aanvulling der harmonie met middenstemmen; 2° de begeleidende stemmen van een solo-stuk. In een concert voor viool b. v. noemt men de solo-partij *violino obbligato*, de begeleidende violen *violini ripieni*.

Ripienisten, de spelers die in de begeleiding van een muziekstuk medewerken.

Rippen, Hoogd.; Barres, Fr.; de dwarsstrepen, met behulp waarvan men verschillende noten van denzelfden duur tot één figuur verbindt, b. v.

Ripresa, Ital.; Reprise, Fr.; herhaling van een toonstuk, of van een gedeelte daarvan.

Risch (Georg Mathias), toonkunstenaar te Ilmenau, geb. 1710 te Weimar, vond een instrument uit, dat de *viola da gamba* vervangen moest.

Hij speelde 1752 te Berlijn een solo op dat instrument en schreef er een sonate voor, die 1756 te Neurenberg in druk verscheen.

Riseley (George), geb. 28 Aug. 1845 te Bristol, was organist in verschillende steden van Engeland, het laatst in zijn geboortestad, gaf aldaar concerten met een door hem samengesteld orkest en deed er veel tot bevordering der toonkunst.

Risentito, Ital., levendig, vol uitdrukking (teeken van voordracht).

Risoluto, Ital., vast besloten, krachtig, energisch (teeken van voordracht).

Risonante, Ital., weergalmend, welluidend (teeken van voordracht).

Rispoli (Salvator), componist, geb. omstreeks 1745 te Napels, studeerde aan het conservatorio di San Onofrio aldaar en werd 1792 op aanbeveling van Piccini tot leeraar aan die school benoemd. Zijn compositiën bestaan in opera 's, kerkmuziekstukken, duetten en *Toccate* voor klavier.

Risposta, Ital., beantwoording van het thema (Proposta) eener fuga.

Rissé (Joseph), geb. 1843 te Hildesheim, ontving te Munchen onderricht in den zang van Lenz. Hij legde zich voornamelijk op het zingen van liederen toe en vond vooral met de voordracht van Schubert's en Schumann's liederen veel bijval. Hij heeft de volgende werkjes in het licht gegeven: *Fr. Schubert und seine Lieder* en een studie over *Das Paradies und die Peri* van Schumann. Beide werkjes zijn te Hanover, waar R. zich als zangmeester vestigde, uitgegeven.

Ristori (Giovanni Alberto), componist, organist en klavierspeler, geb. 1692 te Bologna, kwam met zijn vader, die tooneelspeler was, 1715 aan het Saksische hof en werd 1717 tot componist bij den hofschouwburg te Dresden aangesteld. Later, 1733, werd hij ook tot kamerorganist, 1746 tot kerkcomponist en 1750 tot vice-kapelmeester benoemd. Hij stierf 7 Febr. 1753. Een groot aantal compositiën van hem bevinden zich in de bibliotheek te Dresden.

Ristretto, Ital.; RESTRICTIO, Lat.; ENGFÜHRUNG, Hoogd. (z. ENGFÜHRUNG).

Ritardando, Ital., tegenwoordig deelwoord van het werkwoord ritardare, vertragen, d. i. van lieverlede de beweging terughouden. Ritardare heeft ongeveer dezelfde beteekenis als rallentare. Iets anders echter is ritenere (deelwoorden: ritenente, ritenuto), welk woord aanduidt, dat de beweging op eens teruggehouden moet worden. Derhalve:

ritardando, } van lieverlede langzamer,
rallentando, }

ritenuto, plotseling langzamer.

Ritenuto, Ital., teruggehouden; z. RITARDANDO.

Ritmüller (Gottlieb Wilhelm), instrumentenmaker te Göttingen, aldaar geb. 2 April 1772, gest. 3 Juli 1829, was vooral wegens zijn guitaren beroemd. Een zoon van hem richtte te Nieuw-York een klavierfabriek op.

Ritornello, Ital.; Ritournelle, Fr.; letterlijk: terugkeer, herhaling De beteekenis van dit woord in de muziek wordt door Rousseau (*Dict. de Mus.*) aldus aangeduid: »Trait de Symphonie qui s' emploie en manière de Prélude à la tête d' un Air, dont ordinairement il annonce le Chant; ou à la fin, pour imiter et assurer la fin du même Chant; ou dans le milieu, pour reposer la voix, pour renforcer l' expression ou simplement pour embellir la Pièce. — Dans les Recueils ou Partitions de vieille Musique Itallienne, les Ritournelles sont souvent désignés par les mots »si suona", qui signifient que l' instrument qui accompagne doit répéter ce que la voix a chanté."

Ritter (August Gottfried), orgelvirtuoos en muziekdirecteur, geb. 11 Aug. 1811 te Erfurt, ontving te Berlijn onderricht van Ludwig Berger, A. W. Bach en Rungenhagen. Hij bekleedde achtereenvolgens de betrekking van organist te Erfurt, Merseburg en Maagdenburg. In laatstgenoemde stad is hij nog heden werkzaam. Van zijn werk *Die Kunst des Orgelspiels* zijn negen uitgaven verschenen. Andere werken van hem zijn: de verzamelingen *Armonia* (oude aria 's voor alt) en *Orphea* (voor sopraan), een *Album für Orgelspieler*, klaviersonates, orgelsonates en motetten. Hij heeft zich ook bezig gehouden met het schrijven eener *Geschichte des Orgelspiels von* 1300 *bis* 1650.

Ritter (Friedrich Louis), geb. 1834 te Straatsburg, was van Spaansche afkomst en eigenlijk Caballero geheeten. Hij ontving onderricht in de muziek van Hauser en Schletterer en zette te Parijs zijn studiën onder leiding van Georges Kastner voort. Nadat hij een paar jaar in Duitschland en in zijn vaderland werkzaam was geweest, begaf hij zich naar Noord-Amerika, bracht eenige jaren te Cincinnati door, waar hij een koor- en een orkestvereeniging oprichtte, en werd 1862 directeur der Sacred Harmony Society en der Arion Choral Society te Nieuw-York. In het jaar 1867 dirigeerde hij het eerste muziekfeest daar ter stede en werd in hetzelfde jaar tot muziekdirecteur van Vassar College, te Poughkeepie, benoemd, welke betrekking hij 1881 nog bekleedde. R. heeft vele instrumentale en vocale muziekstukken gecomponeerd. Ook is hij bekend als schrijver van een *History of Music, in the Form of Lectures* (deel I, Boston, 1870; deel II, ibid., 1874; beide deelen herdrukt door W. Reeves, Londen, 1876) en van artikelen in Fransche, Duitsche en Amerikaansche tijdschriften.

Ritter (Hermann), geb. 16 Sept. 1849 te Wismar in Mecklemburg, ontving te Berlijn, aan de Neue Akademie der Tonkunst, onderricht in het vioolspel en de compositie. Nadat hij korten tijd als violist in de hofkapel te Schwerin werkzaam was geweest, werd hij stadsmuziekdirecteur te Heidelberg, bezocht 1874 de hoogeschool aldaar en wijdde zich hoofdzakelijk aan de beoefening der wijsbegeerte en kunstgeschiedenis. Doch zijn liefde voor de muziek behield ten slotte de bovenhand. Zijn lievelingsinstrument

was de altviool, en na ijverige studie der constructie van dit instrument gevoelde hij zich in staat, die te verbeteren. Zijn viola alta, grooter van afmeting en krachtiger van toon dan de algemeen gebruikelijke altviool, maakte veel opgang in de muzikale wereld. Een brochure over dit instrument, getiteld: *Die Geschichte der Viola alta und die Grundzüge ihres Baues*, gaf R. 1876 te Heidelberg in het licht; een tweede druk van dit werkje verscheen 1877 te Leipzig. In het jaar 1879 werd R. te Würtzburg tot leeraar in de muziekgeschiedenis benoemd. Nog heden is hij daar ter stede gevestigd.

Ritter (Johann Nicolas), orgelmaker uit Hof, leefde in de tweede helft der 18e eeuw en was een leerling van G. H. Trost te Altenburg. Hij vervaardigde orgels voor vele steden van Duitschland. Van de hoven van Bayreuth, Brandenburg en Kulmbach ontving hij patenten.

Ritter (Peter), violoncellist en componist, geb. 1760, werd 1801 concertmeester en directeur van het »Singspiel" te Mannheim. Hij liet zich 1785 als violist te Berlijn hooren en bracht, in Mannheim teruggekeerd, vele door hem gecomponeerde opera 's ten tooneele.

Ritter (Theodor), klavierspeler en componist, geb. omstreeks 1836 in den omtrek van Parijs, ontving onderricht van Franz Liszt en maakte kunstreizen door Frankrijk, Duitschland en Engeland. - Onder zijn compositiën bevinden zich twee kleine opera 's, eenige kerkmuziekstukken en vele fantasieën en andere stukken voor klavier.

Rivander (Paul), componist, leefde omstreeks het begin der 17e eeuw. Te Neurenberg zijn de volgende werken van hem verschenen: *Neue lustige Couranten, auf Instrumenten und Geigen lieblich zu gebrauchen* (1614); *Ein neues Quodlibet, von mancherley kurtzweiligen schwenken und clausuln, mit vier Stimmen componirt* (1614) en *Studenten Frewd, drinnen weltliche Gesänge von* 3—8 *Stimmen* (1621).

Riverse, alla riverso, Ital., omgekeerd, duidt aan, dat de stem waarbij dit woord staat, de intervallen van het thema in tegenovergestelde orde voordraagt. Zie ook ROVESCIO.

Rivolgimento, Ital., EVOLUTIO, Lat.; de omkeering der stemmen in het dubbele contrapunt.

Rizzieri (Giovanni Antonio), componist, leefde in het begin der 18e eeuw. Men kent van hem een soort van oratorium, getiteld: *Il core humano combatuto da due amori, divino e profano, da cantarsi nella chiesa della Congregazione di San Gabriele* (1716).

Rizzio, z. RICCIO.

Robberechts (André), violist en componist, geb. 16 Dec. 1797 te Brussel, ontving aldaar onderricht in het vioolspel van van der Planken en later te Parijs van Baillot. Hij werd 1820 tot solo-violist van koning Willem I

benoemd en bleef tot 1830 te Brussel, in welk jaar hij, tengevolge van de politieke troebelen, zijn land verliet en zich te Parijs vestigde. Hij stierf er 23 Mei 1860. Zijn compositiën bestaan in stukken voor viool.

Robberts (Jan), orgelmaker te Rotterdam, leefde in de laatste helft der 18e eeuw. Hij heeft een orgel voor Delftshaven en een voor Maassluis vervaardigd.

Robberday (François), organist te Parijs, leefde omstreeks het midden der 17e eeuw. Hij was een der leermeesters van Lulli. Het volgende werk is van hem in druk verschenen: *Fugues et caprices à quatre parties mises en partition pour l'orgue* (Parijs, 1660).

Robbers (Jan), organist en klokkenist te Rotterdam, geb. 1753 te Sommelsdijk, heeft de volgende verhandelingen geschreven: *Over de verbinding der muzijk met de dichtkunst*, 1790 bekroond door het Dicht- en Letteroefenend Genootschap te Amsterdam; *Vergelijking der oude en hedendaagsche muzijk, en de werking der eerste op de gemoederen der menschen*, opgenomen in het eerste nommer van het muziektijdschrift Amphion; *De muzijk in de kerk* en *Tweetal verhandelingen over de muzijk als beeldende kunst en de muzijkale dichtkunde*. R. was van 1803 tot aan zijn dood, 13 Juni 1830, organist aan de Walenkerk te Rotterdam.

Robert (Pierre), geb. 1611 te Louvres bij Parijs, werd muziekdirecteur der kapel van Lodewijk XIV, welke betrekking hij met drie andere musici, waaronder Lully, deelde. Hij verkreeg 1684 zijn pensioen en stierf 1686 te Melun. Motetten van hem zijn in druk verschenen.

Robert de Flandre, Belgisch componist, leefde in de tweede helft der 16e eeuw te Rome, waar hij kapelmeester aan de Maria Maggiore-kerk was.

Robert (W.), violist en muziekdirecteur, geb. 6 Dec. 1847 te 's-Hertogenbosch. Zijn ouders vestigden zich 1848 te Amsterdam, waar hij van zijn vader, en later van D. Fischer, Joh. M. Coenen en Frans Coenen, onderricht in de muziek ontving. Verscheiden jaren was hij als violist en accompagnateur werkzaam op de concerten der Maatschappij Felix Meritis; aan het orkest van het Paleis voor Volksvlijt was hij gedurende vijf jaren verbonden, en ook nam hij deel aan uitvoeringen voor kamermuziek. In het jaar 1869 werd hij directeur der liedertafel Zanglust, die onder zijn leiding in verschillende zangwedstrijden — o. a. te Parijs, Gent, Antwerpen, Keulen en Bochum — een eersten prijs behaalde. Van 1872 tot 1876 was hij ook directeur der liedertafel Kunst en Vriendschap. In het jaar 1877 vestigde R. zich te Haarlem, waar hij reeds sedert 1875 als leeraar aan de muziekschool en sedert 1876 als directeur der orkestvereentging Euterpe werkzaam was. In laatstgenoemde betrekking bracht hij, voor het eerst in ons land, het kinderoratorium *De Wereld in*, van Benoit, ten

gehoore, en voor een muziekfeest van genoemde vereeniging, die sedert 1882 met de Haarlemsche afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst verbonden is, componeerde hij een cantate: *Euterpe*, voor soli, gemengd koor, kinderkoor en orkest. In 1881 werd hij directeur der zangvereeniging van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, te Haarlem, en 1883 ook der liedertafel Zang en Vriendschap. — Van R.'s compositiën zijn alleen in druk verschenen: *Polka fantastique*, voor klavier, en *Zeemanslied*, voor mannenstemmen; laatstgenoemd stuk heeft bij den jongsten wedstrijd der liedertafel Zanglust als verplicht koor gediend.

Roberti (Giulio), zangmeester, componist en schrijver over muziek, geb. 14 Nov. 1823 te Barge in Piëmont, liet 1849 te Turijn zijn eerste opera: *Pietro de Medici*, vertoonen, welke compositie veel bijval vond. Een tweede werk echter, *Petrarca*, maakte te Turijn *fiasco*, en tengevolge daarvan besloot R., de kunstenaarsloopbaan te verlaten. Hij werd ambtenaar bij de administratie eener spoorwegmaatschappij. Toch bleef hij ijverig componeeren en gaf o. a. een Mis met orkestbegeleiding in het licht, die vooral in Engeland opgang maakte. Hij besloot nu, weder tot de kunst terug te keeren, en vestigde zich te Londen, waar hij vele compositiën voor kerk en kamer schreef. Omstreeks 1860 keerde hij naar Italië terug, richtte 1869 te Florence een vereeniging tot beoefening van den koorzang en 1873 een Società armonia vocale op, welke beide stichtingen veel bijbrachten tot bevordering der klassieke koormuziek in Italië. Onder R.'s werken bevinden zich de volgende: *Corso elementare di musica vocale*, een verzameling koren zonder begeleiding, en een boek, getiteld: *Pagine di buona fede a proposito di musica* (Florence, 1876).

Robineau (Abbé Alexandre), violist te Parijs, was een der beste leerlingen van Gavaniés. Hij gaf stukken voor viool in het licht. De Revolutie van 1789 dreef hem naar Duitschland, waar hij ook stierf.

Robinson (Anastasia), zangeres, geb. te Londen omstreeks het einde der 17e eeuw, ontving onderricht van Croft, Sandini en Rameau en maakte deel uit van het opera-gezelschap van Händel. Nadat zij 1724 het tooneel verlaten had, trad zij in het huwelijk met Lord Peterborough. Zij stierf 1750.

Robinson (John), geb. 1682 te Londen, ontving onderricht in de muziek van Dr. Blow, directeur der koninklijke kapel. Hij werd organist aan verscheiden kerken en was beroemd in zijn vak. Hij stierf 30 April 1762. Men kent van hem een *Essay upon vocal Music* (1715). R.'s echtgenoote, Anna Turner, was een opera-zangeres. Zijn dochter, een goede altist, zong 1745 de partij van Daniël in het oratorium *Belsazzar*, van Händel, en werkte ook in andere werken van dien meester als solist mede.

Robinson (Joseph), muziekdirecteur, geb. 1816 te Dublin, stichtte 1834 de Antient Society, van welke vereeniging hij gedurende 29 jaren directeur was. Hij dirigeerde 1853 te Dublin een muziekfeest, waarbij 1000 man medewerkten, 1859 ook een Handel Centenary, bij welk feest o. a. Jenny Lind en Belletti als solisten optraden. In 1876 stichtte hij te Dublin een Musical Society, die elk jaar drie groote concerten geeft. R.'s echtgenoote, Fanny Arthur, geb. 1831, gest. 1879, was in Engeland en Ierland als klavierspeelster gunstig bekend.

Robinson (Thomas), schrijver over muziek, leefde in het begin der 17e eeuw. Hij is bekend door het volgende werk: *The Schoole of Musicke: wherein is taught the perfect method of the true fingering of the Lute, Pandora, Orpharion and Viol de Gamba; with most infallible general rules both easie and delightfull. Also, a method, how you may be your own instructor for Pricksong by the help of your Lute without any other teacher; with lessons of all sorts for your further and better instruction* (Londen, 1603).

Robledo (Melchior), Spaansch componist, leefde omstreeks het midden der 16e eeuw te Rome en werd, in zijn vaderland teruggekeerd, tot kapelmeester te Saragossa benoemd (1560). Een Magnificat en een Psalm van hem zijn door Eslava uitgegeven.

Robson (Jean Jaques), organist, afkomstig uit Engeland, leefde in België en bekleedde lange jaren den post van organist aan het Collége Saint Germain te Tirlemont, waar hij 1785 stierf. Kamermuziekstukken van hem zijn te Luik in druk verschenen.

Robusch (Ferdinando), componist, geb. 15 Aug. 1765 te Colorno bij Parma, was een leerling van Martini, Sarti en Cimarosa. Hij verkreeg den titel van hofcomponist te Parma. Zijn beste opera's waren *Attalo*, *Re di Bitinia*, *Il Geloso disperato*, *Chi sta bene non si muove*, *La Morte di Cesare*, *La Briseide* en *I tre rivali in amore*.

Rocchigiano (Giov. Battista), kapelmeester aan de kerk Santa Maria te Rieti in den Kerkelijken Staat, ontving zijn muzikale opleiding te Orvieto, waar hij in de tweede helft der 16e eeuw geboren was. Missen en motetten van hem zijn te Venetië in druk verschenen. Ook kent men van hem: *Arie, Sonetti e Madrigali* (Orvieto, 1623).

Rocha (Francisco **da**), componist, geb. te Lissabon, aldaar gest. 1720. Hij heeft vele Missen en andere kerkmuziek gecomponeerd.

Rochefort (Jean Baptiste), kapelmeester en componist, geb. 24 Juni 1746 te Parijs, kwam 1780 als muziekdirecteur der Fransche Opera in dienst van den landgraaf van Hessen en bekleedde die betrekking tot 1785, in welk jaar hij naar Parijs terugkeerde, waar hij tot 1815 in het orkest werkzaam was. Hij stierf 1819. Hij heeft vele opera's, ook eenige kamermuziek gecomponeerd.

Rochlitz (Friedrich Johann), schrijver over muziek en stichter der *Allgemeine musikalische Zeitung*, geb. 12 Febr. 1769 te Leipzig, ontving onderricht in de muziek aan de Thomas-school aldaar en bezocht ook de hoogeschool, met het doel om in de godgeleerdheid te studeeren; doch bij gebrek aan geld was hij genoodzaakt, zijn studiën voorloopig te laten varen en als onderwijzer zijn brood te verdienen. Ook trad hij als schrijver op en legde zich op de compositie toe. De vruchten zijner studie in laatstgenoemd vak bestonden in een Mis, een *Te Deum* en een cantate: *Die Vollendung des Erlösers*. In het jaar 1798 stichtte hij de *Allgemeine musikalische Zeitung* (uitgegeven door Breitkopf & Härtel) en bleef tot 1818 redacteur van dit blad, waarin hij veel bijdroeg tot bevordering van den smaak voor Duitschland 's groote meesters Haydn, Mozart en Beethoven. De beste artikelen werden later door hem verzameld en als afzonderlijk werk uitgegeven, onder den titel: *Für Freunde der Tonkunst* (4 deelen.) Een ander belangrijk werk van R. is de verzameling vokale muziek (3 deelen, Schott, 1838—40), van Dufay tot Haydn, in chronologische volgorde. R. schreef ook den tekst voor Schicht 's *Ende des Gerechten*, voor Spohr's *Letzte Dinge* en voor Bierey 's opera *Das Blumenmädchen*. Hij werd 1830 tot gemeenteraadslid en later tot Saksischen hofraad benoemd, en stierf 16 Dec. 1842.

Rochois of **Le Rochois** (Marthe), zangeres, geb. 1650 te Caen, gest. 1728 te Parijs, zong aan de Groote Opera aldaar tijdens Lully 's directie. In verschillende opera 's van dezen componist zong zij de hoofdrol.

Rocour of **Rocourt** (Pierre **de**), geestelijke en componist, genaamd naar het dorp Rocour bij Luik, waar hij geb. werd. Hij leefde omstreeks het midden der 16e eeuw. Men kent van hem: *Motectorum quatuor vocum liber primus, auctore Petro Rocurtino presbitero Cantoreque cathedr. Leod. Lovanii, excudebat Jacobus Batius* (1546). *Chansons* van hem komen voor in de verzameling *Chansons à quatre parties, auxquelles sont continues XXXI nouvelles chansons* (Livre I, Antwerpen, Tilman Susato), 1543) en in *Le XI livre contenant XXIX chansons amoureuses à quatre parties* (ibid., 1549).

Rode (Johann Gottfried), directeur van militaire muziek, geb. 25 Febr. 1797 te Kirchscheidungen bij Freiburg i. S., gest. 1857 te Potsdam, deed veel tot verbetering der militaire muziek. Hij ontving 1852 den titel van koninklijk muziekdirecteur.

Rode (Pierre), vioolvirtuoos, geb. 26 Febr. 1774 te Bordeaux, ontving reeds op zesjarigen leeftijd het eerste onderricht in het vioolspel, en wel van Fauvel *ainé*. Toen hij veertien jaar oud was, ging hij naar Parijs, waar hij, op aanbeveling van den hoornist Punto, bij Viotti in de leer kwam. Na een tweejarige studie liet hij zich in het openbaar hooren en werd tot aanvoerder der tweede violen in het theater Feydeau benoemd. In deze

betrekking bleef hij tot 1794 werkzaam en begon in dat jaar een kunstreis door de Nederlanden en Noord-Duitschland. Te Parijs teruggekeerd, werd hij tot leeraar aan het conservatoire benoemd. Op een tweede kunstreis, 1799, ging hij naar Spanje, en 1800 werd hij tot solo-violist van Frankrijks Eersten Consul benoemd. Het was in dat jaar, dat hij met Kreutzer een door dezen gecomponeerd concertant voor twee violen speelde, welk stuk grooten opgang maakte. In het jaar 1803 ging R. weder op reis en begaf zich naar Petersburg, waar hij groot succes had en tegen een jaargeld van 5000 roebels tot violist aan de keizerlijke kapel werd aangesteld. Hij keerde 1808 naar Parijs terug, doch werd er met minder geestdrift ontvangen, dan hij verwacht had. Hierdoor teleurgesteld, ging hij weder op reis en bezocht Oostenrijk, Hongarije en Boheme. Spohr, die hem reeds 1803 gehoord had en toen door zijn spel in verrukking was gebracht, hoorde hem 1811 te Weenen en was toen van oordeel, dat R.'s techniek en voordracht niet verbeterd waren. Te Weenen maakte R. ook kennis met Beethoven, die voor hem de vioolsonate in *G* (op. 96) schreef, welk stuk de virtuoos met aartshertog Rudolf, Beethoven's leerling, voordroeg, doch niet tot 's meesters tevredenheid. In 1814 ging R. naar Berlijn, waar hij in het huwelijk trad en geruimen tijd bleef. Van daar ging hij naar zijn vaderstad, Bordeaux, welke hij, met uitzondering van een uitstapje naar Parijs (1828), niet meer verliet. Bij zijn laatste optreden te Parijs maakte hij *fiasco*. Deze nederlaag trok hij zich zoozeer aan, dat hij besloot, nooit weer een viool ter hand te nemen. Hij stierf 25 Nov. 1830 — Rode was een der beste violisten van de Fransche school. Van zijn compositiën hebben het 7e concert (in *a* kleine terts) en de variatiën in *G* — die later het *cheval de bataille* van Catalani en andere zangeressen werden — het meeste succes gehad. Ten opzichte der viooltechniek heeft hij zich verdienstelijk gemaakt door zijn 24 *caprices ou études* en andere studiën.

Röder (Karl Gottlieb), stichter der beroemde notendrukkerij te Leipzig, geb. 22 Juni 1812 te Stötteritz, begon zijn zaak 1846, die vooral na 1860 groote uitbreiding verkreeg. De voornaamste uitgevers, niet alleen van Duitschland, maar ook van Engeland, Rusland, Amerika, Italië en Spanje, lieten hun werken bij hem drukken. Hij nam 1872 zijn schoonzoons, L. H. Wolff en Max Rentsch, in de zaak op en liet die 1876 geheel aan hen over.

Röder (Georg Vincent), componist en muziekdirecteur, geb. 1780 te Rammungen, in Neder-Franken, was muziekdirecteur te Würtzburg en te Augsburg en werd 1839 tot koninklijk kapelmeester te Munchen benoemd. Hij heeft vele Missen en kerkmuziekstukken met orkest gecomponeerd, ook symphonieën en een opera: *Die Schweden*.

Röder (Johann Michael), orgelmaker, leefde in de eerste helft der 18e eeuw te Berlijn. Hij heeft o. a. schoone werken voor Breslau en Hirschberg vervaardigd.

Rodio (Rocco), contrapuntist, geb 1530 of 1532 in Calabrië, schreef o. a. een leerboek van het contrapunt, dat drie uitgaven beleefde. De titel der derde uitgave luidt aldus: *Regole per il contrapunto solo e accompagnato nel canto fermo* (Napels, 1626). De uitgaven zijner compositiën zijn zeer zeldzaam. De abbé Santini heeft de volgende Missen van hem in partituur uitgegeven: *In dominicalibus*, vierstemmig; *Fac tibi*, idem; *In minoribus duplicibus*, idem; *Sancte Alphonse*, idem; *Mater patris*, idem; *Sancta Maria*, vijfstemmig; *Ultimi miei sospiri*, idem; *Descendit Angelus*, idem; *Missa de Beata Virgine*, idem, en *Adieu mes amours*, zesstemmig. De *Missa de Beata Virgine* is zoo kunstig gezet, dat zij vierstemmig, met weglating der vijfde stem, of ook driestemmig, met weglating der eerste en vijfde stem, gezongen kan worden.

Rodriguez (Manoel), organist en harpist te Elvas in Portugal, was in het begin der 17e eeuw lid der koninklijke kapel. Hij gaf in het licht: *Flores de musica para instrumento de tecla e harpa* (Lissabon, 1600).

Roeckel (Joseph Augustus), zanger, geb. 28 Aug 1783 te Neunburg vorm Wald in de Palts, werd aanvankelijk voor de diplomatie opgeleid en was 1803 secretaris van den Beierschen Chargé d'affaires te Saltzburg. Toen een jaar later de Saltzburger Legatie teruggeroepen werd, verliet hij den staatsdienst, legde zich op de beoefening der zangkunst toe en werd als tenor te Weenen, aan het theater an der Wien, verbonden, op welk tooneel hij 1806 de rol van Florestan in Beethoven's *Fidelio* vervulde. De keizer van Oostenrijk benoemde hem 1823 tot leeraar in den zang, en in zijn school werden vele uitstekende zangers en zangeressen gevormd, o. a. Henriette Sontag. R. werd 1828 directeur van de Opera te Aken en trad het volgend jaar met een Duitsch operagezelschap te Parijs op. Tot 1832 bleef hij daar ter stede en ging toen met zijn gezelschap, waartoe o. a. Wilhelmine Schröder-Devrient, Haitzinger en Hummel, als orkestdirecteur, behoorden, naar Londen. Hij trok zich 1835 uit het openbare leven terug, doch keerde eerst 1853 naar Duitschland weder en stierf 19 Sept. 1870 te Cöthen.

Roeckel (Karl August), zoon van den vorige, geb. 1 Dec. 1814 te Graz, ontving te Weimar van zijn oom Hummel onderricht in de muziek. Hij bevond zich te Parijs tijdens de Revolutie van 1830 en maakte aldaar met de voornaamste revolutionnairen kennis. Ook in Engeland, waar hij zich 1832 bevond, was hij getuige van de hervormingen op politiek en sociaal gebied. Vervuld van hervormingsplannen, keerde hij 1838 naar Duitschland

terug en werd 1843 muziekdirecteur aan het hoftheater te Dresden. Tot 1849 bleef hij in deze betrekking werkzaam en werd toen, wegens deelname aan den Mei-opstand te Dresden, tot kerkerstraf veroordeeld. Dertien jaar bracht hij in het tuchthuis te Waldheim door. Hij leefde later als litterator te Frankfort, Munchen, Stuttgart en Weenen en stierf 14 Juni 1876. Hij heeft o. a. een boek geschreven, getiteld: *Sachsens Erhebung und das Zuchthaus zu Waldheim.*

Roeckel (Joseph Leopold), jongste zoon van J. A. Roeckel, geb. 1838 te Londen, ontving zijn muzikale opleiding te Würtzburg en te Weimar. Hij vestigde zich in Engeland, waar hij als liederencomponist en muziekonderwijzer een goeden naam verwierf.

Roediger (Johann Christoph), geb. 4 Mei 1704 te Bischleben, een dorp bij Erfurt, studeerde op kosten van den hertog van Gotha en werd tot zanger en violist bij de hofkapel van Schwarzburg-Sonderhausen aangesteld. Hij bekleedde die betrekkingen gedurende veertig jaren. Vooral als violist was hij beroemd, en eens won hij de weddingschap, een hem onbekend vioolconcert *a prima vista* zonder fouten voor te dragen. Eenige zijner compositiën zijn door Stölzel in de verzameling *Gelegenheits- und Trauermusik* (1736) opgenomen.

Roehm (Johann Huldreich), muziekdirecteur en tooneelspeler te Frankfort a. d. M., geb. 1755 te Eschborn, heeft de volgende opera 's gecomponeerd: *Das Testament*, *Der Fassbinder*, *Der verliebte Maler* en *Der zweite Hochzeitstag.*

Roellig (Johann Georg), geb. 1710 te Burghausen in Saksen, was lid der kapel van den vorst van Anhalt-Zerbst en componeerde 14 symphonieën en 24 concerten voor verschillende instrumenten.

Roellig (Karl Leopold), geb. 1761 te Weenen, aldaar gest. 4 Maart 1804, legde zich op de beoefening der harmonika toe en verbeterde de constructie van het instrument. Hij heeft de volgende werken geschreven: *Ueber die Harmonika* (Berlijn, 1787), *Orphika, ein musikalisches Instrument* (Weenen, 1795), *Xänorphika, ein Geigenbogen-Instrument* (1801), *Versuch einer musikalischen Intervallentabelle* (1789). In de *Leipziger musikalische Zeitung* (deel VI) verscheen van hem: *Ehrenrettung des berühmten Ritters Renaut Schatline de Cousine*, *Troubadour aus dem* 12 *Jahrhundert.*

Roemhild (Johann Theodorus), componist, organist en kapelmeester te Merseburg, geb. 3 Sept. 1684 te Salzungen, gest. 1757 te Merseburg, heeft de volgende werken gecomponeerd: *Ein vollständiger Jahrgang von Kirchenstücken* en *Zwölf weltliche Cantaten, die den Lebensgang des Menschen zum Vorwurf haben.*

Roerfluit, een fluitwerk in het orgel, van tin, metaal of hout, dat wel

gedekt is, maar in den hoed of het deksel een roer heeft, tengevolge waarvan de klank helderder is, dan van gewone gedakte pijpen. De roerfluit komt voor van 16, 8, 4, 2 en 1 vts. toon en staat zoowel in het manuaal als in het pedaal. In het pedaal heet zij roerfluitbas. Als quintregister treft men deze stem aan van $10^2/_3$, $5^1/_3$ en $1^1/_3$ vts. toon; zij heet dan roerfluitquint of roerquint. Er zijn roerfluiten die, gelijk de Dubbelfluiten, dubbele labiën hebben; dezen heeten dubbel-roerfluiten. De namen Groot-, Klein- en Superfluit duiden de grootte der registers aan.

Rogantini (Francesco), organist aan de Santa Maria Maggiore te Bergamo, omstreeks het midden der 17e eeuw, gaf een verzameling kerkmuziekstukken in het licht (Venetië, 1644).

Roger (Etienne), boek- en muziekuitgever te Amsterdam, was werkzaam van het einde der 17e eeuw tot omstreeks 1725. Zijn talrijke uitgaven zijn vermeld in den *Catologue des livres de musique nouvellement imprimés à Amsterdam chez Etienne Roger, marchand libraire, où dont il a nombre, avec les prix.* R. werd opgevolgd door zijn schoonzoon Michel Charles Le Cène; deze gaf een tweeden, vermeerderden druk van den catalogus in het licht, onder den titel: *Catalogue des livres de musique imprimés à Amsterdam, chez Etienne Roger, et continué par Michel-Charles le Cène.*

Roger (Gustave Hippolyte), een der beste Fransche tenoren uit deze eeuw, geb. 17 Dec. 1815 te La Chapelle-Saint-Denis, bij Parijs, was aanvankelijk bestemd om notaris te worden, doch toonde weinig lust in dat vak te hebben en legde zich met ijver op de beoefening der zangkunst toe. Hij kwam 1836 op het conservatoire te Parijs en behaalde reeds na een jaar studie den eersten prijs in de zangklasse. In het begin van 1838 trad hij voor het eerst op in de Opéra Comique, en wel in *l' Éclair*, van Halévy. Aan een fraaie stem en een aangenaam uiterlijk paarde hij een groot talent als tooneelspeler, zoodat het niet te verwonderen is, dat hij spoedig de lieveling van het publiek werd. Ambroise Thomas componeerde voor hem *Le Perruquier de la Régence* en *Mina*, Halévy vertrouwde hem de hoofdrol in *Les Mousquetaires de la Reine* en *Le Guitarrero* toe, en Auber engageerde hem voor *Le Domino Noir*, *La Part du Diable*, *La Sirène* en *Haydée*. Nadat hij tien jaar aan de Opéra Comique werkzaam was geweest, werd hij aan de Groote Opera verbonden, bepaaldelijk op verzoek van Meyerbeer, die geen anderen Franschen tenor zoo geschikt achtte voor de rol van Jan van Leiden, dan hem. Groot succes behaalde R. in *Le Prophète*, en tot 1859 bleef hij aan de Groote Opera verbonden. In dat jaar verloor hij, tengevolge van een ongeval op de jacht, het gebruik van zijn rechter arm. Hij liet zich een kunstarm aanzetten en verscheen weder ten tooneele, doch was, tengevolge van het ongeval, in de vrijheid zijner bewegingen

beperkt en besloot daarom, het tooneel te verlaten. Hij legde zich op het onderwijs toe en werd 1868 leeraar aan het conservatoire. Hij stierf 12 Sept. 1879.

Ook in Duitschland en in Engeland is R. opgetreden, en hier te lande liet hij zich als concertzanger hooren, nl. op het Rotterdamsche muziekfeest ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst (1853). Er bestaat van de hand van Roger een vertaling van Haydn's *Jahreszeiten*. Ook heeft hij de woorden voor vele liederen geschreven, alsmede een boek, getiteld: *Carnet d' un ténor* (Parijs, 1880).

Rogers (Benjamin), organist en componist, geb. 1614 te Windsor, gest. 1698, bekleedde verschillende posten en promoveerde te Cambridge tot doctor in de muziek. Compositiën van hem bevinden zich in de verzameling *Court ayres* van Playford en in de *Specimens* van Dr. Crotch, ook in het archief der St. Paulus-kerk te Londen.

Rogier (Philippe Marie), Vlaamsch componist, was 1589 vice-hofkapelmeester te Madrid. Een bundel geschreven kerkmuziekstukken van hem bevindt zich volgens Fétis op de bibliotheek te Doornik.

Rogier-Pathie, organist aan de kapel van koningin Maria van Hongarije, regentes der Nederlanden, was de opvolger van Sigismond Wijer. Tusschen 1533 en 1538 kwam hij in dienst. Compositiën van hem komen voor in verzamelingen van Attaignant en van Tylman Susato.

Rognone Taegio (Francesco), concertmeester van den hertog van Milaan en kapelmeester aan de Ambrosio Maggiore-kerk, omstreeks 1620. Behalve Missen, madrigalen en instrumentale stukken, schreef hij een werk, getiteld: *Selva di varii passaggi secondo l' uso moderno, per cantare e suonare con ogni sorte de stromenti divisa in due parti* (Milaan, 1620 en 1646). Dit werk is opgedragen aan koning Sigismond III van Polen.

Rognone (Giacomo Domenico), broeder van den vorige, was kapelmeester en organist te Milaan. Missen, motetten en canzonetten van hem zijn aldaar in druk verschenen.

Rognone (Riccardo), vioolvirtuoos en componist, leefde te Milaan op het einde der 16e en in het begin der 17e eeuw. Vocale en instrumentale werken van hem zijn te Venetië en te Milaan in druk verschenen.

Rohde (Eduard), organist en koordirecteur aan de St. George-kerk en zangmeester aan het Sophia-gymnasium te Berlijn, geb. 1828 te Halle aan de Saale, heeft vele compositiën geschreven. Een daarvan, de cantate *Schildhorn*, is in de »collectie Litolff" verschenen.

Röhner (J. C.), organist, geb. in Saksen-Gotha, was in het begin dezer eeuw muziekdirecteur te Zwolle en zond een cantate, getiteld: *De Verlossing van Nederland*, aan het koninklijk Nederlandsch Instituut, met verzoek, ze

aan Koning Willem I op te dragen, waarop 1820 van wege het Instituut geantwoord werd: »Dat de klasse den welverdienden lof aan de samenstelling dezer cantate niet mocht weigeren, en dezelve alleszins waardig keurde in tegenwoordigheid van Zijne Majesteit en Hoogst Deszelfs Huis te worden uitgevoerd, ofschoon men misschien niet zonder grond zou kunnen aanmerken, dat dezelve met de hedendaagsche compositiën niet overal gelijken zang houdt, en vooral verscheidene aria 's in een' eenigszins verouderden stijl geschreven zijn, waartoe de woonplaats van den kunstenaar en de mindere gelegenheid om goede nieuwe muzijk te hooren, wellicht aanleiding geven; dat echter vele stukken vol vuur en vol kracht zijn en waaronder men de meeste kooren mag rekenen, wanneer zij wel werden uitgevoerd, de aandacht des kunstenaars zouden bezig houden, en vaderlandsch gevoel bij het kunstminnend publiek zouden opwekken en ontvonken."

R. werd in hetzelfde jaar tot lid van het Instituut en tot ridder van den Nederlandschen Leeuw benoemd. Men kent van hem een *Muzijkaal zakwoordenboek.*

Röhner (Wilhelm), violist, broeder van den vorige, geb. in Saksen-Gotha, werd 1820 muziekdirecteur te Deventer. Hij bespeelde ook den bassethoorn.

Rohr, Rohrblatt, Hoogd.; riet; z. dit.

Rohrflöte, Hoogd.; z. ROERFLUIT.

Roi des Violons heette in de tijden van Karel VI tot Lodewijk XV de directeur der confrèrie de St. Julien des Ménestriers. Aan dezen post waren vele privilegiën verbonden.

Rolandt (Helwig), zangeres, geb. 2 Sept. 1858 te Graz, trad 1877 te Wiesbaden voor het eerst op en werd voor drie jaar aan de opera aldaar verbonden. Zij is vooral als coloratuur-zangeres gunstig bekend.

Rolla (Alessandro), viool- en altvirtuoos, geb. 22 April 1757 te Pavia, was een leerling van Renzi en Conti. Hij werd 1782 kamermusicus en solo-violist aan het hof te Parma, bleef daar ter stede tot 1802 gevestigd en ging toen naar Milaan, waar hij orkestdirecteur aan het Scala-tooneel werd. Drie jaar later werd hij solo-violist van den vice-koning Eugène de Beauharnais en leeraar aan het conservatorium aldaar. Hij stierf 15 Sept. 1841. Tot zijn leerlingen behoort Paganini. Van zijn compositiën, hoofdzakelijk bestaande in viool- en altmuziek, zijn de meeste te Milaan en te Weenen in druk verschenen.

Rolla (Antonio), viool- en altvirtuoos, zoon van den vorige, geb. 18 April 1798 te Milaan, ontving onderricht van zijn vader en ging 1823 naar Dresden, waar hij in plaats van Polledro tot concertmeester benoemd werd. Hij stierf aldaar 1837. Eenige vioolcompositiën van hem zijn bij Ricordi te Milaan in druk verschenen.

Rolle (Johann Heinrich), geb. 23 Dec. 1718 te Quedlinburg, waar zijn vader stadsmuziekdirecteur was, werd lid der hofkapel van Frederik den Groote en bleef in die betrekking werkzaam tot 1746, in welk jaar hij naar Maagdenburg ging, waar hij organist en, na zijns vaders dood (1752), ook stadsmuziekdirecteur werd. Hij stierf 29 Dec. 1785. Onder zijn compositiën, die in den stijl van Graun geschreven zijn, bevinden zich niet minder dan 21 oratoria. De volgende twee: *Abraham auf Moria* en *Der Tod Abel's*, maakten in zijn tijd te Berlijn grooten opgang, en de klavieruittreksels dier werken moesten herhaalde malen herdrukt worden.

Romagnesi (Henri), componist, geb. 1 Sept. 1781 te Parijs, heeft, behalve vele romances, de volgende werken geschreven: *L' art de chanter les romances, les chansonettes, les nocturnes et généralement toute la musique de salon, accompagné de quelques exercices de vocalisation* (Parijs, 1846) en *Psychologie du chant. Méthode abrégée de l' art de chanter, contenant des exercices de vocalisation etc.* (ibid., 1846). R. was van 1828 tot 1839 redacteur van het tijdschrift *L' Abeille musicale.*

Romance, een aan de dichtkunst ontleende benaming. — »De middeneeuwsche Romance, zegt Brill (*Nederl. Spraakleer*), vooral in Spanje, is in haren oorsprong niets anders dan de vrucht van den verschillenden indruk door allerlei treffende voorvallen gemaakt. Zonder te vragen naar regelen van dichtkunst, noch naar modellen, toen ter tijd nog slechts in de Latijnsche taal voorhanden, vond het opgewekt gevoel zijne uitdrukking in de moedertaal (het Romanisch: vandaar de naam) en in eene gemakkelijke maat, met aanwending van het bij het volk gezochte en ook bij de Arabieren, met welke de Spanjaarden te doen hadden, geliefde rijm. Dus is de Spaansche Romance hoogst verscheiden van inhoud, beurtelings heroïsch en spotachtig. In plaats van een kunstgenre te zijn, is zij de algemeene poëtische uitdrukking van het leven van den tijd.

»Waar de gevoelvolle in lyrischen vorm gestelde vertelling een gebeurtenis, in het alledaagsche leven voorgekomen, tot inhoud heeft, is de benaming Romance in zoover minder gelukkig, als deze aan de middeleeuwsche ridderwereld doet denken. Hier is de algemeene naam verhalend lied gepaster."

Als verhalend lied is de Romance in de muzikale wereld, vooral van Frankrijk, algemeen bekend. Duitsche componisten hebben gedichten van Goethe, Uhland, e. a., waarin de oude romance-vorm meesterlijk weergegeven is, op muziek gezet. — De benaming romance werd ook op instrumentale muziek toegepast. Beethoven schreef romances voor viool (op. 40 en op. 50), Schumann voor klavier (op. 28) en voor hobo (op. 94).

Romanesca, hetzelfde als Gagliarda; z. dit.

Romani (Felice), Italiaansch letterkundige, geb. 31 Jan. 1788, gest. 28 Jan. 1865 te Moneglia, is in de muzikale wereld bekend als vervaardiger der *libretti* van vele beroemde Italiaansche opera 's, als: *Aureliano in Palmira* en *Il Turco in Italia* (Rossini); *La Straniera*, *La Sonnambula*, *Norma*, *I Capuletti* en *Beatrice di Tenda* (Bellini); *Lucrezia*, *Anna Bolena*, *L' Elisir d' amore* en *Parisina* (Donizetti); *Il conte d' Essex* (Mercadante) en vele anderen.

Romano (Allessandro), bijgenaamd Allessandro della Viola, wegens zijn bekwaamheid als violist, werd omstreeks 1530 te Rome geboren. Aanvankelijk was hij zanger bij de pauselijke kapel, later werd hij lid der orde van den Monte Oliveto en nam als zoodanig den naam Don Giulio Cesare aan. Van zijn compositiën zijn gedrukt: *Il primo libro delle canzoni Napolitane a* 5 *voci* (Venetië, 1572), *Il secondo libro delle canzoni* (ibid., 1575) en *Il primo libro dei Motetti a* 5 *voci* (ibid., 1579).

Romantiek, romantisch, heette oorspronkelijk al wat van de Romaansche volken afkomstig was (z. ROMANCE). — Op het einde der 18e eeuw vormde zich in Duitschland een school, die zich ten doel stelde, de dichtkunst der Romaansche volken weder te doen herleven, en die zich daarom de romantische school noemde. Alle dichtstukken die, wat vorm of inhoud betrof, met de voortbrengselen dier school overeenkomst hadden, werden gerekend tot de romantische poëzie te behooren, en waren zij op muziek gezet, dan werd de benaming romantisch ook op de muziek toegepast. Weber's *Freischütz* werd een romantische opera genoemd, omdat het tekstboek, van Friedrich Kind, in den geest der Romantieken vervaardigd is. Na Weber kwamen er vele andere componisten, die »romantisch" componeerden. Dat die benaming ten slotte ook aan zuiver instrumentale muziek gegeven werd, is echter minder gepast, daar niet de muziek op zichzelve, doch alleen het daarbij behoorende gedicht romantisch kan zijn.

Romberg (Andreas), componist en violist, geb. 27 April 1767 te Vechte bij Munster, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader, die muziekdirecteur van het bisdom Munster was. Reeds op zevenjarigen leeftijd speelde hij duetten met zijn neef Bernhard (z. dezen). Toen hij zeventien jaar oud was, ging hij naar Parijs en liet zich op de Concerts Spirituels hooren, waar hij groot succes behaalde. In 1790 ontmoette hij te Bonn zijn neef weder, was met hem drie jaar werkzaam in de keurvorstelijke kapel en vergezelde hem 1793 naar Italië. Te Rome gaven zij 1796 een concert op het Kapitool. Andreas begaf zich van daar naar Weenen, waar hij kennis maakte met Haydn, en ging toen naar Hamburg. Een nieuwe kunstreis ondernam hij 1798 alleen. Op verzoek van zijn neef begaf hij zich 1800 naar Parijs, waar hij eenige zijner compositiën, o. a. *Don Mendoce ou*

le Tuteur portugais, in vereeniging met Bernhard R. gecomponeerd, liet vertoonen. Dit werk maakte echter geen opgang. Andreas verliet Parijs en vestigde zich te Hamburg, waar hij in het huwelijk trad en vijftien jaar bleef. Eindelijk werd hij hofkapelmeester te Gotha en stierf aldaar 10 Nov. 1821. Vele steden van Duitschland gaven concerten ten voordeele zijner nagelaten betrekkingen. — Van R.'s werken is het meest bekend de muziek voor Schiller's *Lied von der Glocke.* Onder zijn overige compositiën bevinden zich zes symphonieën, acht ouvertures, drie opera's, vier vioolconcerten, veel kerk- en kamermuziek, de cantate *Die Harmonie der Sphären*, vele liederen en gezangen.

Romberg (Bernhard), violoncelvirtuoos, neef van den vorige, geb. 11 Nov. 1767 te Dinklage in Oldenburg, waar zijn vader fagottist was. Op veertienjarigen leeftijd reisde hij met zijn vader naar Parijs en liet zich daar ter stede als violist hooren; 1790—93 was hij lid van het keurvorstelijk orkest te Bonn, tegelijk met Ferdinand Ries, Reicha en de twee Beethovens. Gedurende den Franschen oorlog doorreisde hij Italië, Spanje en Portugal; vooral te Madrid maakte hij grooten opgang, en Ferdinand VII, die violist was, speelde duetten met hem. Op het laatst van 1796 gaf hij met zijn neef Andreas te Weenen een concert, op hetwelk ook Beethoven medewerkte. Vervolgens ging hij naar Hamburg, waar hij in het huwelijk trad. Van 1801 tot 1803 was hij leeraar aan het conservatoire te Parijs en een jaar later lid der koninklijke kapel te Berlijn. Bij het naderen der Fransche troepen (1806) begaf hij zich weder op reis en bezocht 1807 zuidelijk Rusland. Te Berlijn teruggekeerd, werd hij hofkapelmeester, welken post hij tot 1817 bekleedde. In laatstgenoemd jaar keerde hij naar Hamburg terug en maakte van daar uit nieuwe kunstreizen, o. a. naar Nederland. Hij bezocht Weenen, Petersburg, Londen en Parijs, waar zijn violoncelmethode (Berlijn, Trautwein, 1840) bij het conservatoire werd ingevoerd, en vestigde zich eindelijk voor goed te Hamburg, waar hij 13 Aug. 1841 stierf.

R. heeft tal van compositiën geschreven: opera's, symphonieën, ouvertures, kamermuziek, concerten, fantasieën, enz. Het meest bekend zijn de violoncelconcerten.

Romberg (Cyprian), violist, zoon van Andreas R., geb. 1807 te Hamburg, ontving onderricht van zijn oom Bernhard, maakte reizen door Duitschland, Boheme en Hongarije en vestigde zich te Petersburg, waar hij lid der keizerlijke kapel werd. Hij verdronk 14 Oct. 1865 te Neumühlen, bij het baden in de Elbe.

Romberg (Heinrich), violist, oudste zoon van Andreas R., geb. 4 April 1802 te Parijs, werd 1829 concertmeester te Petersburg, vestigde zich 1847 te Hamburg en stierf aldaar 1859.

Romberg (Karl), violoncellist, zoon van Bernhard R., geb. 1811 te Petersburg, was 1832—42 lid der keizerlijke kapel aldaar en vestigde zich later te Weenen.

Ronconi (Domenico), zanger en leeraar in den zang, geb. 11 Juli 1772 te Lendinara, op Venetiaansch gebied, trad 1797 te Venetië als eerste tenor op en oogstte als zanger en tooneelspeler veel bijval. Nadat hij in verschillende steden van Italië gezongen had, liet hij zich ook te Petersburg en te Munchen hooren, in welke steden hij ook als leeraar aan het conservatorium werkzaam was; evenzoo te Milaan, waar hij 13 April 1839 stierf.

Ronconi (Giorgio), baryton, zoon van den vorige, geb. 6 Aug. 1810 te Milaan, ontving onderricht van zijn vader. Hij begon zijn artistieke loopbaan 1831 te Pavia en zong in verschillende groote en kleine Italiaansche steden. Nadat hij in het huwelijk getreden was met de zangeres Giovannina Giannoni, begaf hij zich met haar naar Engeland en zong 1842 in Her Majesty's Theatre. In hetzelfde jaar zong hij in het Théâtre des Italiens, te Parijs, en tot 1847 maakte hij reizen: naar Weenen, Pesth, Madrid, Barcelona, Napels, enz. In genoemd jaar keerde hij naar Engeland terug en zong tot 1866 jaarlijks in de Italiaansche Opera te Londen. Vervolgens ging hij naar Amerika, waar hij een gunstig onthaal vond, keerde 1874 naar Europa terug en vestigde zich te Madrid als leeraar in den zang.

Ronconi (Felice), zangmeester, broeder van den vorige, geb. 1811 te Venetië, werd 1837 leeraar aan de muziekschool te Würtzburg, vervolgens aan die te Frankfort en 1844 aan die te Milaan. Hij stierf 1875 te Petersburg. Behalve eenige zangstukken heeft hij een zangmethode geschreven. — Zijn broeder Sebastiano, geb. 1814 te Venetië, was gedurende 35 jaren als zanger werkzaam en vestigde zich daarna als zangmeester te Milaan.

Ronde, Fr.; heele noot, noot van vier kwarten.

Rondo, Ital.; Rondeau, Fr.; oorspronkelijk de benaming van een gedicht, welks coupletten alle met de eerste woorden van het gedicht als referein eindigen. Op muziek gezet, werden die telkens herhaalde woorden op een en dezelfde melodie gezongen, hetgeen zeker verband aan den muzikalen vorm gaf. Mattheson geeft de volgende zonderlinge omschrijving van het woord Rondo: »Was die Sauffhelden ein Runda nennen, muss ja niemand mit derjenigen Gattung unsrer Melodien verwechseln, die man wegen ihrer in die Runde gehenden Wiederkehr ein Rondeau nennet, solches hat entweder eine gerade oder ungerade Zeitmaasse, und stellet dasjenige in der Tonkunst vor, was in der Dichtkunst durch ein eben also genanntes Reimgeschlecht angedeutet wird" (*Der volkommene Kapellmeister* blz. 230). In Rousseau's *Dictionnaire de Musique* vindt men de volgende definitie: »Rondeau, sorte d' Air à deux ou plusieurs Reprises, et dont la forme est telle qu' après avoir

fini la seconde Reprise on reprend la première, et ainsi de suite, revenant toujours et finissant par cette même première Reprise par laquelle on a commencé. Pour cela, on doit tellement conduire la Modulation, que la fin de la première Reprise convienne au commencement de toutes les autres; et que la fin de toutes les autres convienne au commencement de la première. — Les grands Airs Italiens et toutes nos Ariettes sont en *Rondeau*, de même que la plus grande partie des Pièces de Clavecin Françoises."

In de instrumentale muziek onderging het Rondo de grootste ontwikkeling. De organisten en klavierspelers der 17e eeuw, die variatiën op een koraal- of liedmelodie speelden, plachten na elke variatie het thema te herhalen; zoodoende hadden zij aan die compositiën den rondo-vorm gegeven. Reeds de *Pièces de Clavessin* van N. A. le Bègue (1677) zijn in rondo-vorm geschreven. Duidelijker nog is die vorm merkbaar in de *Pièces de Clavecin* van Couperin (1713), vooral in het stukje, betiteld: *l' Enchanteresse.*. Door Johann Sebastian en Philipp Emmanuel Bach uitgebreid, werd de rondo-vorm door Mozart en Beethoven tot volkomenheid gebracht. Het Rondo in zijn eenvoudigsten vorm komt overeen met het Lied, doch onderscheidt zich daarvan, dat zijn deelen in den regel nauwer verbonden zijn.

Marx en andere moderne theoretici nemen vijf soorten van Rondo 's aan. De eerste is die, waarin slechts één zelfstandig thema optreedt. Tusschen dit thema en zijn herhaling komen slechts overgangen, geen nieuwe thema 's voor.

In het rondo der tweede soort staan *twee* thema 's tegenover elkaar, van welke het tweede, wat de toonsoort betreft, meestal op dezelfde wijze behandeld wordt, als in een samengestelden liedvorm het trio, nl. dat het slechts zelden in de boven-dominant, maar meestal in de parallel-gelijknamige, of ook wel in een verwijderde toonsoort optreedt. De vorm dezer tweede soort kan aldus aangeduid worden:

A	B	A
Hoofdthema.	Tweede thema en overgang.	Hoofdthema.

De derde soort heeft *drie* thema's, die, door A, B en C aangeduid, in deze volgorde voorkomen :

A B A C A

De terugkeer van B en C naar A geschiedt veelal door bijzondere overgangen.

De vormen der vierde en vijfde soort, die ook de hoogere rondo-vormen genoemd worden, zijn ingewikkelder.

De vierde soort heeft tot hoofdthema een twee- of driedeelig lied. Daarop volgt, evenals in de sonate, een overgangsperiode, die naar het tweede thema, in een andere toonsoort, leidt. Aan dit thema sluit zich een overgangsperiode naar het hoofdthema, dat in den oorspronkelijken toon herhaald wordt en het

eerste deel ten einde brengt. In het tweede volgt een andere toonsoort, een liedvormig gedeelte, dat naar de Reprise, d. i. de herhaling van het eerste deel (hoofdthema, overgang en tweede thema), nu geheel in de hoofdtoonsoort, leidt. De vijfde rondo-vorm is eigenlijk een sonate-vorm, waarin de plaats der »doorvoering" door een groote liedvormige periode wordt ingenomen. Een schets van deze soort zou aldus uitvallen:

Deel I.

Hoofdthema.
Overgangsperiode.
Tweede thema.
Slotperiode.

Deel II.

Derde thema.
Terugkeer naar de hoofdtoonsoort.
Hoofdthema.
Tweede thema.
Slotperiode.

Ofschoon het rondo meestal als finale van een sonate of quartet, en dus in een levendig tempo voorkomt, hebben toch ook vele stukken in langzame beweging den rondo-vorm.

Voorbeelden van de verschillende soorten van rondo zijn:

Soort I. Beethoven, *Largo appassionato* (sonate Op. 2, *D*-dur), Andante der 5e symphonie.

Soort II. Beethoven, *Allegretto* der 7e symphonie, *Finale* der sonate in *E*-dur (op. 14).

Soort III. Mozart, *Rondo* in *A*-moll; Beethoven, *Finale* der sonate in *C*-dur (op. 53).

Soort IV. Beethoven, Finale der sonate in *C*-dur (op. 2), *Finale* der sonate in *As*-dur.

Soort V. Beethoven, *Finale* der sonate in *f*-moll (op. 2); Rondo der sonate in *Es*-dur (op. 7).

Rondino Rondoletto, Ital.; een klein rondo.

Rong (Wilhelm Ferdinand), kamermusicus van prins Hendrik van Pruisen. Volgens Ledebuhr (*Berliner Tonkünstlerlexicon*) was hij in het jaar 1800 reeds 80 jaar oud. Desniettemin componeerde hij nog na den slag van Waterloo, en 1821 was hij nog in leven. Hij heeft een groot aantal compositiën, hoofdzakelijk liederen en gezangen, vervaardigd.

Rongé (Jean Baptiste), geb. 1 April 1825 te Luik, ontving zijn opleiding aan de muziekschool aldaar en zette zijn studiën aan het conservatoire van Brussel voort. Van zijn compositiën zijn bekend: 24 *Études rhythmiques*,

voor zang met klavierbegeleiding; 12 *Melodies pour toutes les voix;* 12 *choeurs pour quatre voix d'hommes.* In vereeniging met A. van Hasselt vervaardigde hij vertalingen van Duitsche en Italiaansche opera's en liederen, die bij Litolff in druk verschenen zijn.

Rönisch (Johann Karl Gottlieb), klavierfabrikant, geb. 28 Nov. 1814 te Goldberg in Silezië, kwam bij den instrumentmaker Hand te Naumburg in de leer, bleef aldaar drie jaar werkzaam en begaf zich daarna tot voortzetting zijner studiën op reis. Nadat hij langen tijd te Weenen en te Löbau werkzaam geweest was, kwam hij 1844 op de klavierfabriek van Ernst Rosenkranz te Dresden, 1848 associeërde hij zich daar ter stede met Peupelmann, en 1851 richtte hij een eigen fabriek op, die van jaar tot jaar in bloei toenam. Ongeveer 200 arbeiders zijn bij hem werkzaam. Na de levering van zijn derde vleugel-piano aan het Saksische hof verkreeg hij den titel van koninklijk hof-fabrikant.

Röntgen (Engelbert), violist, geb. 30 Sept. 1829 te Deventer, ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Leipzig, werd aldaar lid van het Gewandhaus-orkest en 1869 concertmeester en leeraar aan het conservatorium.

Röntgen (Julius), klavierspeler en componist, geb. 9 Mei 1855 te Leipzig, ontving aldaar onderricht in de muziek van Hauptmann, Richter, Plaidy en Reinecke. Hij begaf zich 1872 naar Munchen, waar hij zijn studiën in het contrapunt en de compositie onder leiding van Franz Lachner voortzette. Met Stockhausen maakte hij 1873-74 een kunstreis, waarop hij ook zijn eigen compositiën liet hooren. In het jaar 1878 werd hij als opvolger van Henry Coenen tot leeraar aan de muziekschool van de Amsterdamsche afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst benoemd, in welke betrekking hij nog heden werkzaam is. Onder zijn compositiën bevinden zich twee Sonates (op. 2 en 10), een Fantasie (op. 8), een Suite (op. 7), een Ballade (op. 5), een bundel stukken (op. 6) en een thema met variatiën (op. 17), allen voor klavier; een sonate voor viool en piano op. 1) en een voor vioncel en piano (op. 3); een klavierconcert met orkestbegeleiding (op. 18); een serenade voor 7 blaasinstrumenten (op. 14); *Toscanische Rispetti,* een »Liederspiel" (op. 9); 9 liederen (op. 15); een trio voor piano, viool en violoncel, enz.

Ronzi (Antonio), tenor en componist, zong omstreeks 1830—1840 met grooten bijval in verschillende steden van Italië en te Parijs. Hij stierf 1873 te Florence. Zangstukken van hem zijn bij Ricordi te Milaan in druk verschenen.

Ronzi (Josephine), zangeres, zuster van den vorige, geb. te Milaan, liet zich na 1830 met groot succes in de voornaamste steden van Italië hooren. Zij was gehuwd met den Buffo-zanger Debegnis.

Ronzi (Louis), klavierspeler en componist, broeder van den vorige, geb. 7 Jan. 1805 te Florence, aldaar gest. 15 Mei 1875, heeft o. a. een kluchtige opera: *I Rossiniani a Parigi*, gecomponeerd, die 1838 te Milaan vertoond werd.

Rooke (William Michael), violist en componist, geb. 29 Sept. 1794 te Dublin, vestigde zich daar ter stede als muziekonderwijzer. Tot zijn leerlingen behoorde Balfe. Hij dirigeerde 1826 het muziekfeest te Birmingham en werd in hetzelfde jaar koordirecteur aan Covent Garden te Londen. Hij stierf aldaar 14 Oct. 1847. Men kent van hem de opera 's *Amilie or The Love Test*, *Henrique or The Love Pilgrim* en *Cagliostro*.

Rore (Cipriano **de**), componist uit de Venetiaansche school, geb. 1516 te Mechelen, studeerde onder leiding van Willaert, kapelmeester aan de St. Marcus-kerk te Venetië en behoorde vermoedelijk tot de aan die kerk verbonden zangers. Zijn eerste boek Madrigalen verscheen 1542, en tot ongeveer 1550 zagen jaarlijks werken van hem het licht. In laatstgenoemd jaar verliet hij Venetië en trad in dienst bij den hertog van Ferrara. Eerst 1559 keerde hij naar Venetië terug, waar hij assistent van Willaert en, na diens dood, kapelmeester van St. Marcus werd (15 Oct. 1563). Onmiddellijk na zijn benoeming echter begaf hij zich naar het hof van Parma en stierf aldaar eenige maanden later. Op zijn grafschrift staat het volgende:

Cypriano Rore, Flandro
Artis Musicae
Viro omnium peritissimo,
Cujus nomen famaque
Nec vetustate obrui
Nec oblivione deleri poterit,
Hercules Ferrariens. Ducis II.
Deinde Venetorum
Postremo
Octavi Farnesi Parmae et Placentiae
Ducis II Chori Praefecto.
Ludovicus frater, fil. et haeredes
Moestissimi posuerunt.
Obiit anno MDLXV aetatis XLIV.

Rosa (Salvator), schilder, geb. 30 Juni 1615 te Aranella bij Napels, is op muzikaal gebied bekend door zijn madrigalen en cantates, van welke één opgenomen is in de verzameling *Specimen* van Dr. Crotch. Rosa schreef ook een boek, getiteld: *Satiri*, dat te Amsterdam en later (1670) te Florence in druk verscheen. Deze Satiren hebben betrekking op muziek-, schilder- en dichtkunst en op de beoefenaars dier kunsten.

Rosa of **Rose** (Carl), geb. 22 Maart 1843 te Hamburg, ontving aan het conservatorium te Leipzig onderricht in het vioolspel. Hij kwam 1866 in Engeland, maakte vervolgens een kunstreis door Amerika en trad 1867 te

Nieuw-York met de zangeres Parepa in het huwelijk. In Engeland teruggekeerd, stelde hij een opera-gezelschap samen, waartoe zijn vrouw, Wachtel, Saintley, Ronconi en Formes behoorden. Na den dood van zijn echtgenoote (1874) werd hij directeur van het Princess-Theatre te Londen, en onder zijn directie werden aldaar vele groote voorstellingen gegeven.

Rosalia, Ital., een melodische figuur, die vele malen achtereenvolgens, telkens een toon hooger, herhaald wordt. — De naam is afgeleid van een oud Italiaansch volksliedje: »*Rosalia, mia cara,*" welks melodie aldus luidde:

Het welbekende lied: »*Gestern Abend war Vetter Michel da*" begint met een dergelijke herhaling, vandaar dat deze figuur in Duitschland ook wel Vetter Michel genoemd wordt. Een andere Duitsche benaming voor Rosalia is Schusterfleck. Hoewel een dergelijke herhaling van melodische figuren ook bij de grootste meesters voorkomt, verwekt een veelvuldig gebruik van de Rosalia eentonigheid, en getuigt van de armoede van geest des toonzetters.

Rose (Johann Heinrich Victor), organist aan de hoofdkerk te Quedlinburg, aldaar geb. 7 Dec. 1743, gest. 1820. Sonates voor violoncel van hem zijn 1792 te Amsterdam bij Hummel in druk verschenen.

Roseingrave (Thomas), geboren omstreeks het einde der 17e eeuw te Dublin, studeerde in Italië en werd na zijn terugkomst in Engeland muziekdirecteur aan den Haymarket-schouwburg. Hij bracht op dat tooneel de opera *Narcissus* van Scarlatti, met wien hij te Rome kennis gemaakt had, ten gehoore. Hij werd 1725 organist aan de St. Georges-kerk, Hanover-Square, en bekleedde dien post tot 1737. Hij stierf 1750. Hij gaf in het licht: *Voluntaries and Fugues for the Organ or Harpsichord; Italian Cantatas* (2 deelen); 12 *solos for the German flute* en 42 *Suits of Lessons for the harpsichord, composed bij Sign. Domenico Scarlatti, with an introduction bij Roseingrave.* Hij was een vurig bewonderaar van Palestrina en had de wanden van zijn slaapkamer beplakt met fragmenten der werken van dezen meester.

Rosellen (Henri), klavierspeler en componist, geb. 13 Oct. 1811 te Parijs, was de zoon van een klavierfabrikant. Hij ontving zijn opleiding aan het conservatoire van zijn geboortestad en was een leerling van Herz, wiens stijl hij ook nabootste. Hij gaf ongeveer 200 muziekstukken, waaronder een *Méthode de Piano*, een *Manuel des Pianistes* en tal van salonstukken, in het licht. Hij stierf 20 Maart 1876.

Rosenbach (Johann Conrad), componist en organist, geb. 1673 te Seeberg in Schwarzburg-Rudolstadt, ontving te Erfurt onderricht van Pachelbel, werd lid der kapel van Gotha, ging 1693 naar Hamburg en in hetzelfde jaar naar Itzehoe in Holstein, waar hij organist werd; deze betrekking bekleedde hij twintig jaar en ging daarna naar Glückstadt. Mattheson, in zijn *Ehrenpforte*, spreekt met veel lof over twee bundels gevariëerde koralen van dezen componist.

Rosenhain (Jacob), klavierspeler en componist, geb. 2 Dec. 1813 te Mannheim, waar zijn vader bankier was. Zijn leermeesters waren Jacob Schmitt, Kalliwoda en Schnijder von Wartensee. Hij trad 1825 te Stuttgart voor het eerst als solist op en liet zich vervolgens te Frankfort hooren, waar hij zich metterwoon vestigde. Twee opera's van hem, *Der Besuch im Irrenhause* en *Liswenna*, werden daar ter stede vertoond. Nadat hij 1837 een bezoek aan Londen had gebracht, waar hij in de Philharmonic Society speelde, begaf hij zich naar Parijs, waar hij in vereeniging met Alard, Ernst en andere virtuozen kamermuziek-uitvoeringen gaf en met J. B. Cramer een klavierschool oprichtte. Zijn opera *Liswenna* werd onder den titel *Le Démon de la Nuit* in de Groote Opera vertoond, doch had evenmin succes als vroeger te Frankfort. Een andere opera van hem, *Volage et Jaloux*, werd 1863 te Baden-Baden vertoond. Met zijn instrumentale muziek had hij meer geluk. Zijn symphonieën werden op concerten te Leipzig, te Brussel en te Londen ten gehoore gebracht. Onder zijn overige compositiën bevinden zich trio's voor piano, viool en violoncel, concerten en andere stukken voor klavier, liederen en gezangen. Omstreeks 1868 trok hij zich uit het openbare leven terug en vestigde zich te Baden-Baden.

Rosenkranz (Ernst Philipp), klavierfabrikant, geb. 10 Juli 1773 te Zerbst, richtte 1797 te Dresden zijn fabriek op. Na zijn dood (23 Jan. 1828) nam zijn oudste zoon, Friedrich Wilhelm, geb. 1806, de zaak over, en toen deze 1851 stierf, werd diens jongere broeder, Ernst Adolph, directeur der fabriek. Na den dood van Ernst Adolph zetten Hippe en Cyriacus de zaak voort onder de firma Ernst Rosenkranz.

Rosete of **Rosetti** (Stefano), componist uit Nizza, leefde in de tweede helft der 16e eeuw als kapelmeester te Novara. Madrigalen van hem zijn te Venetië en te Neurenberg in druk verschenen.

Rosetti (Franz Anton), componist, geb. omstreeks 1750 te Leitmeritz in Boheme, was lid der kapel van den vorst van Wallerstein en werd 1789 kapelmeester aan de Opera te Schwerin. Zijn oratorium *Jesus in Gethsemané* werd 1792 voor het hof te Berlijn uitgevoerd. In hetzelfde jaar stierf hij. Het aantal zijner compositiën is vrij groot.

Rosin, Eng.; COLOPHONIUM, Lat.; harst; z. COLOPHONIUM.

Rösler (Ernst), organist, geb. 26 Maart 1748 te Rastenberg in het groothertogdom Weimar, was te Plauen en te Sondershausen werkzaam, maakte vervolgens een kunstreis door Duitschland en vatte het voornemen op, zich naar Londen te begeven. Men kent van hem: *Vollständig leicht beziffertes Choralbuch zum Besten angehender Orgelspieler.*

Rösler (Pater Gregorius), Augustijnermonnik en componist te Regensburg, aldaar gest. 1760, gaf te Augsburg in het licht: *Melodramma ecclesiasticum a 4 voc. et 6 instrumentis; Oves octo harmonicae in ovile fraternum receptae, seu VIII symphoniae a 4; VI Missae solemniores a 3 voc. ac 6 instrumentis* en *VI Litaniae lauretanae a 4 voc. etc.*

Rösler (Joseph), componist, geb. 1773 te Schemnitz in Hongarije, gest. 25 Juli 1812 te Weenen, componeerde vele opera 's, die te Praag en te Weenen vertoond werden. Concerten en sonates van hem zijn in druk verschenen.

Rosner (Franz), eigenlijk Rosnill genaamd, tenor, geb. te Waitz in Hongarije, trad 1820 in het Leopold-theater te Weenen voor het eerst op. Weigl engageerde hem voor het hoftheater aldaar. Later zong hij te Amsterdam, Brunswijk, Brussel, Londen, Kassel en Stuttgart. Hij stierf 9 Dec. 1841 in laatstgenoemde stad. — Zijn echtgenoote, Lina Turbani, geb. 1800 te Amsterdam, was een uitstekende zangeres. Zij zong o. a. te Weenen, Hamburg en Kassel en stierf 31 Jan. 1872.

Ross (John), organist aan de St. Paul-kerk te Aberdeen, geb. 1764 te Newcastle, bekleedde genoemde betrekking gedurende 50 jaren. Orgel- en klaviercompositiën van hem zijn te Edinburg in druk verschenen.

Rossetor (Philip), luitenist, leefde in het begin der 17e eeuw te Londen. Hij heeft de volgende werken in het licht gegeven: *A Booke of Ayres, set forth to be song to the Lute, Orpherian and Base Violl* (1601) en *Lessons for Consort: Made by sundry excellent Authors, and set to sixe severall instruments; Namely, the Treble Lute, Treble Violl, Base Violl, Bandora, Citterne, and the Flute* (1609).

Rossi (Emilio), kapelmeester aan de kerk te Loreto, omstreeks 1530, is als contrapuntist bekend. Kircher (*Musurgia univers.* I, 489) haalt een vierstemmigen Canon van hem aan; dit stuk is opgenomen in de *History of Music* van Hawkins (II, 365). Een zesstemmige Mis van hem bevindt zich in de koninklijke bibliotheek te Munchen.

Rossi (Francesco), componist en kanunnik te Bari, aldaar geb. 1645, schreef vier opera 's, die te Venetië vertoond werden. Ook heeft hij Missen en Psalmen gecomponeerd.

Rossi (Giuseppe), kapelmeester te Terni in den Kerkelijken Staat, leefde in het begin der 19e eeuw. Behalve door zijn opera *La Sposa in Livorno,*

1807 te Rome vertoond, is hij bekend door zijn geschrift: *Alli intendenti di contrapunto.*

Rossi (Lorenzo), componist, geb. 1760 te Florence, studeerde aan het conservatorio di San Onofrio te Napels. Hij heeft opera 's, kerkmuziek en symphonieën gecomponeerd.

Rossi (Lauro), componist, geb. omstreeks 1810 te Napels. Zijn eerste opera 's vonden aldaar en in andere steden van Italië veel bijval. Van 1836 tot 1839 was hij kapelmeester aan de Italiaansche Opera te Mexico, vervolgens bekleedde hij een soortgelijke betrekking te Havanna, waar hij met de zangeres Obermayer in het huwelijk trad. Beiden begaven zich 1842 naar Nieuw-Orleans en keerden 1844 naar Italië terug. R. werd 1850 leeraar aan het conservatorium te Milaan en 1873, na den dood van Mercadante, aan dat van Napels. Dezen laatsten post bekleedde hij tot 1878. — Van R. 's werken worden het meest geroemd de opera 's *Cellini a Parigi*, *I falsi Monetari* en *Il Domino nero.* Ook *Il Borgomastro di Schiedam* vond veel bijval. Voor het conservatorium van Milaan schreef hij een *Guida di armonia pratica orale* (Ricordi, 1858).

Rossi (Luigi), componist, geb. op het einde der 16e eeuw te Napels, leefde omstreeks 1620 te Rome. Zijn cantates maakten grooten opgang. Vijf en dertig dergelijke stukken van hem bevinden zich in het British Museum te Londen. Gevaert heeft in zijn boek *Les Gloires d' Italie* twee cantates van hem opgenomen.

Rossi (Luigi Felicio), componist, geb. 27 Juli 1805 te Brandizzo in Piëmont, ontving onderricht van Zingarelli en legde zich hoofdzakelijk op het componeeren van kerkmuziek toe. Hij vestigde zich als muziekonderwijzer te Turijn en stierf aldaar 20 Juni 1863. Artikelen over muziek heeft hij geschreven in de *Enciclopedia populare* van Pomba, in de *Gran Dizzionario della lingua italiana* van Tomaseo en in de *Gazzeta musicale* van Ricordi. Ook heeft hij vertalingen gemaakt van Cherubini's *Cours de contrepoint et de fugue*, Reicha's *Traité de composition* en Beethoven's *Studien über den Contrapunkt.*

Rossi (Salomon), componist, leefde te Mantua omstreeks het einde der 16e en het begin der 17e eeuw. Canzonetten en Madrigalen van hem zijn te Venetië en te Antwerpen (bij Petrus Phalesius) in druk verschenen.

Rossini (Gioachimo Antonio), geb. 29 Febr. 1792 te Pesaro aan de Adriatische zee, waar zijn vader, Giuseppe R., stadstrompetter was. Zijn moeder, Anna Guidarini, was een schoone vrouw en bezat een fraaie stem. Toen in 1796 het Fransche leger door Pesaro trok, liet de oude Rossini zich medesleepen door de nieuwe denkbeelden, overgebracht door de troepen der Republiek. Hij verklaarde zich luide voor Frankrijk en de

Republiek, met dit gevolg, dat hij, toen 1798 de Oostenrijksche regeering in den Kerkelijken Staat wederom de macht in handen kreeg, in hechtenis werd genomen. Zijn echtgenoote, nu verstoken van de middelen om in haar onderhoud te voorzien, begaf zich met haar kind naar Bologna en werd door bemiddeling van verschillende personen als zangeres bij het tooneel aangesteld. Niet lang daarna herkreeg Giuseppe Rossini de vrijheid. Hij werd aangesteld tot hoornist aan den schouwburg, waaraan zijn vrouw verbonden was, en liet zijn zoon, die grooten aanleg voor de muziek toonde te bezitten, door Prinetti in die kunst onderwijzen. Aanvankelijk echter droeg dat onderwijs geen vruchten: de jonge R. betoonde zoo weinig lust in degelijke studie, dat zijn vader hem, tot straf, bij een smid in de leer deed. Tot inkeer gekomen, besloot Gioachimo, zich met ijver op zijn plichten toe te leggen. Hij ontving nu onderricht in den zang en in het accompagnement van Angelo Tesei en was reeds op tienjarigen leeftijd in staat, met de muziek de kost te verdienen, hetgeen hem goed te pas kwam, daar zijn moeder tengevolge van een keelziekte genoodzaakt was, het tooneel te verlaten. De jonge kunstenaar, die een fraaie sopraanstem bezat, zong als korist in kerk en schouwburg mede en vervulde eens de rol van Adolfo in Paer's *Camilla*, bij gelegenheid der eerste voorstelling van dat werk te Bologna. Niettegenstaande deze werkzaamheden zette hij zijn studiën onder leiding van Tesei ijverig voort en verkreeg tevens, tengevolge van zijn omgang met den ingenieur Giusti, een der beschaafdste menschen van Bologna, eenig begrip van litteratuur.

Toen de jonge R. 1806 zijn schoone sopraanstem kwijtraakte, werd hij als korist ontslagen. Hij kwam nu op het Liceo van Bologna en ontving er onderricht in het contrapunt van Pater Mattei. De droge studie trok den jongen kunstenaar echter niet aan, en toen hij van zijn leermeester vernomen had, dat de kennis van het dubbele contrapunt wel voor het componeeren van kerkmuziek, maar niet van een opera noodzakelijk was, besloot hij, zich niet langer met die droge studie te kwellen, en zich tot het componeeren van opera's te bepalen. Hij begon echter de strijkquartetten van Haydn te ontleden en grondig te bestudeeren, arrangeerde ze voor piano en deed op die wijze meer kennis van de compositie op dan in de klasse van Mattei. Ook voor Mozart koesterde hij groote vereering en werd daarom door zijn medeleerlingen aan het Liceo »il Tedeschino" (de kleine Duitscher) genoemd. Voordat hij het instituut verliet, had hij de cantate *Pianto d' armonia per la morte d' Orfeo* gecomponeerd, die niet alleen bekroond, maar ook in het publiek uitgevoerd werd. Ook had Rossini, hoewel slechts achttien jaar oud, reeds in de Academia filarmonica te Bologna een uitvoering van Haydn's *Jahreszeiten* gedirigeerd.

Op aanbeveling van zijn vriend, den markies Cavalli, gelukte het Rossini, zijn eerste opera, *La cambiale di matrimonio*, in den San Mosè-schouwburg te Venetië ten tooneele te brengen. Hij ontving voor dit werk, dat bij het publiek een gunstig onthaal vond, honderd gulden. Na deze eerste overwinning keerde hij naar Bologna terug, waar hij voor Esther Mombelli de cantate *Didone abbandonata* componeerde. In hetzelfde jaar (1811) vervaardigde hij de opera buffa *L' equivoco stravagante*, die te Bologna met groot succes vertoond werd.

Met zijn twintigste jaar begon zijn periode van groote werkzaamheid. Voor het San Mosè-theater schreef hij twee opera's: *L' Inganno felice* en *L' Occasione fa il Ladro, ossia il Cambio della valigia*. Eerstgenoemd werk bevat, volgens Stendhal, de oorspronkelijke ideeën van vijftien of twintig groote werken, die later de roem van R.'s meesterstukken werden.

Ciro in Babilonia, dat te Ferrara in den carnavalstijd van 1812 vertoond werd, was R.'s eerste opera seria; het werk had echter evenmin succes als de opera buffa *La Scala di Seta*, die te Venetië gegeven werd. Doch zijn *Demetrio e Polibio* vond te Rome een gunstig onthaal, en zijn *Pietra del Paragone* voldeed te Milaan zoozeer, dat R. door den onderkoning van Italië vrijgesteld werd van den krijgsdienst, op grond dat men van hem als kunstenaar de grootste verwachtingen koesterde.

Tengevolge van een twist met den tooneeldirecteur Cera te Venetië, vond R. 1813 gelegenheid, blijk te geven van zijn humor. Cera, die boos was, dat de componist niet alleen voor den door hem gedirigeerden schouwburg San Mosè, maar ook voor het Fenice-theater werkte, wilde zich wreken, door hem een allerslechtsten tekst te geven. Door zijn contract verplicht het werk aan te nemen, wreekte R. zich op zijn beurt, door in de muziek de grootste dwaasheden aan te brengen. Hij liet den bassist voortdurend in de hoogste en de sopraan in de laagste tonen van het register zingen; de violen moesten in de ouverture elke maat ophouden, om met den strijkstok een tik op het blikken lampje te geven, dat zij voor zich hadden; een der komiekste tooneelen liet hij begeleiden door een treurmarsch, en in de finale componeerde hij de woorden »*son pentito*" in diervoege, dat men niets hoorde dan »*tito, tito, tito.*" De grap werd, behalve door hen die den oorsprong er van kenden, alles behalve aardig gevonden, en de *Figlio per azzardo* — zoo heette het werk — beleefde slechts één, zeer onstuimige, voorstelling.

De uitvoering van R.'s volgend werk, *Tancredi*, was voor den componist een ware triomf. Dit werk, dat tijdens het carnaval van 1813 te Venetië werd vertoond, werd zeer populair, en de melodie van »*Di tanti palpiti*" weerklonk door geheel Italië.

In den zomer van 1813 liet R. ook zijn *Italiana in Algeri* te Venetië

vertoonen. Het trio »*Pappataci*" vond vooral grooten bijval. Een jaar later werden te Milaan twee nieuwe werken van hem, *Aureliano in Palmira* en *Il Turco in Italia*, vertoond. Deze beide werken vonden niet veel bijval, maar brachten toch den roem van den maestro geen nadeel toe. Onaangenamer voor hem was de mislukking van *Sigismondo*, die tijdens het carnaval van 1815 te Venetië werd vertoond. Deze herhaalde teleurstellingen waren oorzaak, dat R. het oor leende aan het voorstel van den tooneeldirecteur Barbaja, te Napels, die hem zesduizend gulden 's jaars aanbood, waarvoor hij zich moest verbinden, jaarlijks twee opera 's te schrijven en al de stukken, welke Barbaja wilde vertoonen, voor het tooneel gereed te maken. Bovendien zou R. een aandeel in de opbrengst van alle voorstellingen hebben. Het eerste werk van R. dat te Napels werd vertoond was de opera *Elisabetta regina d' Inghilterra*. De hoofdrol in dat werk werd gecreëerd door de zangeres Colbran, met wie de componist 1822 in het huwelijk trad. Deze zangeres heeft op den vorm van 's meesters compositiën grooten invloed uitgeoefend. Daar zij een groote voorliefde voor tragische rollen had, bewoog zij haar echtgenoot, zich meer op de opera seria toe te leggen; aan haar invloed heeft men werken als *Otello*, *Mosè*, e. a. te danken.

Het werk dat het meest tot R. 's roem heeft bijgedragen, *Il Barbiere di Siviglia*, vond bij de eerste voorstelling in het Argentina-theater te Rome (1816) hevige oppositie. Hij had dit meesterstuk in dertien dagen gecomponeerd. Ongelukkigerwijze had Paisiello reeds vroeger hetzelfde onderwerp op muziek gezet, en de Romeinen vonden het niet fijn gevoeld van den jongen componist, dat hij op het veld zijns voorgangers nalezing hield. Ook had Sterbini, de schrijver van het libretto, een groot gedeelte der bevolking tegen zich. In het kort: de eerste voorstelling werd bedorven door verschillende onvoorziene omstandigheden. Den eersten avond was Rossini, volgens het gebruik in Italië, zelf bij de voorstelling tegenwoordig geweest, doch den volgenden avond een nieuw schandaal vreezende was hij niet verschenen en lag in zijn logement te bed, toen hij door een straatrumoer wakker werd gemaakt. Het was het publiek, dat den vorigen avond zoo vertoornd was geweest, doch welks toorn nu bedaard was. Van woede tot geestdrift overslaande, kwam de menigte nu Rossini halen, om hem in triomf naar den schouwburg te voeren.

Terwijl de meester zich te Rome bevond, was de schouwburg San Carlo te Napels door brand vernield. Aldaar teruggekomen, liet hij in den schouwburg Del Fondo, in Juni 1816, de cantate *Teti e Peleo* uitvoeren, bij gelegenheid van het huwelijk der hertogin van Berry. De *Gazetta*, opera buffa, die in een andere zaal gespeeld werd, was den maker van *Il Barbiere* niet onwaardig. In hetzelfde jaar verscheen ook te Napels zijn *Otello* ten tooneele. *Cenerentola*

werd 1817 voor het eerst te Rome gegeven; het is een zijner beste werken. Te Milaan werd in hetzelfde jaar *La Gazza Ladra* vertoond, die mede niet weinig tot verbreiding van R.'s roem heeft bijgedragen. Minder belangrijk zijn *Armida* en *Adelaïde di Borgogna* (1818). Op die werken volgde *Mosè in Egitto.*

Ondanks zijn verbazende vlugheid in het componeeren moest R., die slechts weinig tijd te zijner beschikking had, tusschen de voorstelling zijner laatste opera en de opening van de Vasten, hulp zoeken, hetgeen hem nog nooit gebeurd was. Die medewerker was Carafa, die vijftig jaar lang R.'s vriend bleef. *Mosè* vond een schitterend onthaal.

Adelina, *Ricciardo e Zoraïde*, *Ermione* en *Eduardo e Cristina* konden zich op het repertoire niet staande houden, doch een nieuwen triomf behaalde de meester met *La Donna del Lago*, hoewel de Napolitanen aanvankelijk weinig ingenomen waren met dit werk. Zij vonden meer behagen in *Maometto secondo* (1820), een opera, wier inhoud later bijna geheel in *Le siége de Corinthe* werd overgenomen.

In 1820 had te Napels de Omwenteling plaats, en dat jaar was voor de Opera niet gunstig. Eerst op het laatst van 1820 componeerde R. weder een werk: *Matilda di Shabran*, dat tijdens het carnaval van 1821 te Rome werd vertoond. De eerste drie voorstellingen werden gedirigeerd door Paganini.

Zelmira, het laatste werk dat R. te Napels heeft geschreven, was voor Weenen bestemd. Barbaja was directeur der Opera daar ter stede geworden, en het werk werd er met grooten bijval vertoond.

Besloten Italië te verlaten, wilde R. toch als afscheidsgift een nieuw werk aan zijn vaderland achterlaten. Dit was *Semiramide*. De meester vertrok met zijn vrouw naar Engeland, waar hij na een verblijf van vijf maanden ongeveer tachtig duizend gulden verdiende, en begaf zich vervolgens naar Parijs, waar hij tot directeur der Italiaansche Opera benoemd werd. Het eerste werk dat hij aldaar componeerde was *Il Viaggio a Reims ossia l' Albergo del giglio d' oro*. De voornaamste stukken er van heeft hij later overgebracht in *Le Comte Ory*. In dien tijd componeerde hij ook zijn *Soirées musicales*, een verzameling bevallige zangstukken. Minder dan met zijn talent als componist was men tevreden met zijn werkzaamheid als opera-directeur. De intendant van Schoone Kunsten zag in, dat het bestaan der Italiaansche Opera gevaar liep onder het onervaren bestuur van den man van genie, aan wien men het had toevertrouwd. Doch daar de Regeering Rossini in Frankrijk wenschte te houden, besloot zij, hem een anderen post te geven, en benoemde hem tot intendant-generaal der koninklijke muziek en inspecteur-generaal van den zang. Deze betrekkingen brachten hem jaarlijks twintig duizend frank op.

In 1826 werd in de Groote Opera *Le Siège de Corinthe* vertoond, in welke opera de voornaamste stukken van *Maometto* voorkomen. Het tweede werk, dat in denzelfden schouwburg werd vertoond, was mede aan zijn Italiaansche werken ontleend, namelijk aan het oratorium *Mosè in Egitto*. R. voegde er verscheiden stukken bij, gaf het den opera-vorm en voerde het onder den titel *Moïse* ten tooneele. Groot succes behaalde ook *Le Comte Ory* (1828), maar den grootsten bijval verwierf *Guillaume Tell* (1829). Deze opera, die algemeen voor R.'s meesterstuk wordt gehouden, was door hem met groote zorg bewerkt en scheen het begin te zijn van een nieuwe scheppingsperiode in het leven van den kunstenaar, die nog geen zeven en dertig jaren telde. Dit vermoeden bleek evenwel onjuist te zijn. Na *Guillaume Tell* heeft R. niets meer voor het tooneel geschreven.

Nadat de maestro, tengevolge van de omwenteling van 1830, de sinecuren verloren had, die hem door de Regeering waren gegeven, eischte hij het jaargeld van 6000 frank, dat hem was toegezegd voor het geval, dat zijn betrekkingen wegens onvoorziene omstandigheden opgeheven zouden worden. Nadat men hem vijf of zes jaar lang zijn rechten op pensioen bestreden had, werd de kwestie eindelijk in zijn voordeel beslist.

Van 1830 tot aan zijn dood leidde R. een rustig leven en woonde afwisselend te Bologna, te Florence, te Parijs en op zijn zomerverblijf te Passy. Hij bleef de muziek liefhebben en ging voort met componeeren, doch bepaalde zich tot het schrijven van kerkmuziek en van kleine zangstukken. Zijn *Stabat Mater*, 1832 gecomponeerd en 1841 in druk verschenen, bracht zoowel de muzikale als de juridische wereld in beweging; want twee uitgevers betwistten elkaar het eigendomsrecht van dit werk, en deze twist gaf aanleiding tot een groot proces. Minder opgang heeft zijn *Petite Messe solennelle* gemaakt, die 1864 ten huize van graaf Pillet-Will voor het eerst werd uitgevoerd. In zijn laatste levensjaar componeerde de meester ook veel voor klavier. Deze stukken verschenen in bundels: *Album olla podrida*, *Les quatre mendiants*, *Quatre hors d'oeuvre*, *Album de château*, *Album de Chaumière*, en droegen de zonderlingste titels, als: *Valse anti-dansante*, *Fausse couche de Polka-Mazurka*, *Étude asthmatique*, *Échantillon de Blague*, enz. Voor de tentoonstelling van 1867 schreef hij een cantate, die in manuscript het volgende opschrift droeg: *A Napoléon III et à son vaillant Peuple. Hymne avec accompagnement d'orchestre et musique militaire pour baryton (solo), un Pontife, choeur de Vivandières, de Soldats, et de Peuple. A la fin Danse, Cloches, Tambours et Canons. Excusez du peu!!*

Rossini stierf 13 Nov. 1868 op zijn villa te Passy en werd met groote pracht begraven. Verschillende autoriteiten waren bij de begrafenis tegenwoordig, alsmede de volgende zangvirtuozen: Adelina Patti, Nillson,

Alboni, Krauss, Carvalho, Tamburini, Duprez, Gardoni, Faure, Capoul e. a. Dezen zongen, in vereeniging met de leerlingen van het conservatoire, het gebed van *Moïse.* Nillson droeg een stuk van Pergolese voor, en Patti en Alboni zongen het duet »*Quis est homo*" uit R 's *Stabat Mater.*

Een volledige lijst van Rossini's werken is te vinden bij Fétis (*Biographie et Bibliogr. des music.*) en bij Grove (*Dictionary of Music and Musicians*). Over geen toonkunstenaar, Richard Wagner uitgezonderd, is zooveel geschreven als over Rossini. Het volgende werk wordt vrij algemeen voor de beste levensbeschrijving van hem gehouden: A Azevedo. *G. Rossini, sa vie et ses oeuvres* (Parijs, 1865). Belangrijk voor de beteekenis van Rossini in de muziek is ook het artikel *Erinnerungen an Rossini*, van Richard Wagner (*Gesammelte Schriften*, deel VIII).

Rossino (Giovanni Francesco), monnik te Rome, leefde aldaar in de laatste jaren der 18e eeuw. Hij schreef een verhandeling, getiteld: *Grammatica melodiale teorico-practica, esposta per dialoghi, nella quale con metodo chiaro, breve, facile e ragionato insegnasi il modo d' imparare anche di per se il canto ecclesiastico* (Rome, 1793).

Rost (Nicolas), componist en stadsmusicus te Weimar, later (1580) lid der hofkapel te Heidelberg, heeft o. a. geschreven: XXX *geistliche und weltliche teutsche Lieder von* 4, 5 *und* 6 *Stimmen* (Frankfort, 1583); *XXX newe liebliche Galliarden mit schönen lustigen Texten und mit vier Stimmen componirt* (Jena, 1594) en *Cantiones selectissimae* (Gera, 1614).

Rota (Andrea), componist, geb. omstreeks 1553 te Bologna, richtte te Rome een muziekschool op en werd 1583 kapelmeester aan de San Petronio-kerk in zijn geboortestad. Madrigalen, motetten en andere werken van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Rota of **Rotta** (Antonio), luitenist en virtuoos op den »Cincken" of cornet, geb. te Padua op het einde der 15e eeuw, aldaar gest. 1548. Men kent van hem een verzameling stukken, getiteld: *Intabulatura del Lauto, ossia ricercari, motetti, balli, madrigali e canzoni francesi* (Venetië, 1546). Andere stukken van hem zijn opgenomen in de verzameling *Hortus Musarum etc.* (Leuven, Phalesius, 1552).

Rota (Giuseppe), componist uit de tweede helft der 19e eeuw, was kapelmeester te Triëst. Hij heeft de volgende opera 's geschreven: *Ginevra di Scozia* (Parma, 1862); *Beatrice Cenci* (1863); *Penelope* (Triëst, 1866) en *Romani in Pompejano.*

Rota, Lat., rad, was in de middeneeuwsche muziek de benaming zoowel van een cirkelcanon, als van een snaarinstrument dat tot de familie der psalteria en cithers behoorde.

Roter (Ludwig), componist en organist, geb. 6 Sept. 1810 te Weenen, bekleedde verschillende organistenposten en volgde Sechter op als hoforganist. Later werd hij ook tot vice-hofkapelmeester benoemd. Hij heeft vele kerkmuziekstukken gecomponeerd en een harmonieleer geschreven.

Rotenburger (Conrad), orgelmaker uit de 15e eeuw, geb. 1443 te Neurenberg, aldaar gest. 1508, vervaardigde werken voor verscheiden steden van Beieren.

Roth (Christian), organist te Leitmeritz aan de Elbe, leefde in het begin der 17e eeuw en gaf 1624 te Dresden een verzameling vier- en vijfstemmige stukken uit, getiteld: *Couranten-Lustgärtlein.*

Röth (Philipp), componist, geb. 6 Maart 1779 te Munchen, ontving onderricht in de compositie van Winter. Hij schreef de volgende opera's: *Holmara*, *Der Pächter Robert*, *Der Kampf mit dem Drachen*, *Prinzessin Eselshaut*, *Zauberin Sidonia*, *Zemire und Azor*, *Zwölf schlafende Jungfrauen*, *Das Abenteuer im Guadarama-Gebirge* en *Das Staberl vom Freischütz.* Hij stierf in hoogen ouderdom te Munchen.

Rothe (Johann Ernst), baszanger, geb. 27 Aug. 1688 te Koburg, waar zijn vader kamermusicus was, behoorde tot de kapel van den vorst van Sondershausen en stierf aldaar 20 Aug. 1774. Ook zijn broeder August Friedrich, violist, geb. 1696, gest. 1784, behoorde tot die kapel.

Roubin (Amadée **de**), organist, klavierspeler en componist, geb. 22 April 1822 te Parijs, hield zich hoofdzakelijk met het componeeren van militaire muziek bezig. Ook heeft hij een komische opera, *La perle de Frascati*, en eenige cantates gecomponeerd.

Roucourt (Jean Baptiste), geb. 28 Oct. 1780 te Brussel, ontving het eerste onderricht in de muziek van den kapelmeester Van Helmont en zette zijn studiën aan het conservatoire te Parijs voort. Hij vestigde zich 1812 in zijn geboortestad en richtte er een muziekschool op, die 1823 een toelage van de regeering ontving en den naam van Ecole royale de musique aannam. Tengevolge van de woelingen van 1830 werd de school gesloten, doch twee jaar later weder geopend en, op grooter schaal aangelegd, tot conservatoire de musique verheven. R.'s compositiën bestaan hoofdzakelijk in kerkmuziek.

Rouget de Lisle (Claude Joseph), geb. 10 Mei 1760, gest. 27 Juni 1836, is op muzikaal gebied hoofdzakelijk bekend wegens zijn hymne *La Marseillaise.* De burgemeester van Straatsburg, waar R. 1792 als luitenant in garnizoen lag, had zijn leedwezen uitgesproken, dat de jonge soldaten geen patriotisch lied bezaten. R. was daarop onmiddellijk naar zijn kamer gegaan en had in den nacht van 24 April den tekst en de muziek van bedoelde hymne ontworpen, die den volgenden dag als *Chant de Guerre* ten huize van

den burgemeester Dietrich gezongen en nog in dezelfde week voor militaire muziek gearrangeerd en door het muziekcorps der *Garde Nationale* gespeeld werd. De zanger Mireur droeg 25 Juni van dat jaar de Hymne op een feestmaal te Marseille voor, waar zij met ontzettend enthousiasme begroet werd. Het stuk werd onmiddellijk gedrukt, en exemplaren werden rondgedeeld aan de vrijwilligers, die op het punt stonden naar Parijs te vertrekken. Zingend trokken zij 30 Juli de hoofdstad binnen, en met de Hymne op de lippen bestormden zij 30 Aug. de Tuilerieën. Dien dag werd de *Chant de guerre pour l' armée du Rhin* herdoopt in *Chanson*, *Chant des Marseillais* en eindelijk in *La Marseillaise.*

Over den oorsprong van de melodie der *Marseillaise* is veel getwist. Van verschillende zijden is beweerd, dat de melodie niet van Rouget afkomstig, maar aan een oud Duitsch lied ontleend is. Dit werd het eerst beweerd door Castil Blaze (*Molière musicien*, deel II, pag. 452—454). In F. K. Meyer's *Versailler Briefe* (Berlijn, 1872) komt een artikel voor, waarin de schrijver beweert, dat de bewuste melodie ontleend is aan het oude Beiersche volkslied »*Stand ich auf hohen Bergen.*" Anderen hebben de melodie willen herkennen in het *Credo* eener Mis van Holtzman, gecomponeerd in het jaar 1776. Fétis meende, dat de muziek van R. 's Hymne niet door hem, maar door den componist Navoigille vervaardigd was, doch de onjuistheid dier meening is aangetoond door A. Rouget de Lisle, neef van den componist, in zijn werkje *La Vérité sur la paternité de la Marseillaise* (Parijs, 1865).

Van R. 's andere dichtstukken zijn bekend: *Hymne à la Liberté*, op muziek gezet door Ignace Pleyel en 1791 op het Septemberfeest te Straatsburg voorgedragen; *Essais en vers et en prose*, opgedragen aan Méhul, en *Cinquante chants Français* (1825). Een dezer laatste liederen, *Roland à Roncevaux*, werd 1792 gedicht, en het referein

Mourir pour la patrie,
C' est le sort le plus beau, le plus digne d' envie —

werd overgenomen in den *Chant des Girondins*, op muziek gezet door Varney.

Roulade, Fr. Onder dit woord verstaat men in de zangkunst een groep snelle noten op een en dezelfde lettergreep. Rousseau geeft in zijn *Dictionnaire de Musique* de volgende verklaring van de roulade:

„La roulade n' est qu' une imitation de la Mélodie instrumentale dans les occasions où, soit pour les graces du Chant, soit pour la vérité de l' image, soit pour la force de l' expression, il est à propos de suspendre le discours et de prolonger la Mélodie; mais il faut, de plus, que la syllabe soit longue, que la voix en soit éclatante et propre à laisser au gosier la facilité d' entonner nettement et légèrement les Notes de la Roulade sans fatiguer l' organe du Chanteur, ni, par conséquent, l' oreille des écoutans.

Les voyelles les plus favorables pour faire sortir la voix, sont les *a*; ensuite les *o*, les *è* ouverts: l' *i* et l' *u* sont peu sonores; encore moins les diphtongues. Quant aux voyelles nazales, on n' y doit jamais faire de roulades. La Langue Italienne pleine d' *o* et d' *a* est beaucoup plus

propre pour les inflexions de voix que n' est la Françoise; aussi les Musiciens Italiens ne les épargnent-ils pas. Au contraire, les François, obligés de composer presque toute leur Musique syllabique, à cause des voyelles peu favorables, sont contraints de donner aux Notes une marche lente et posée, ou de faire heurter les consonnes en faisant courir les syllabes; ce qui rend nécessairement le Chant languissant ou dur. Je ne vois pas comment la Musique Françoise pourroit jamais surmonter cet inconvénient."

Hetgeen Rousseau hier aangaande de Fransche muziek mededeelt, geldt in nog hooger mate van de Duitsche. De Germaansche talen met haar meestal korte en stomme vokalen, ingeperst tusschen vele consonanten, zijn voor de uitvoering van roulades nog oneindig minder geschikt dan de Fransche taal. (Vergelijk het artikel ZANG.)

Round, Eng., een soort van canon, wordt in Grove's *Diction. of Music and Musicians* aldus omschreven: »A species of canon in the unison, so-called because the performers begin the melody at regular rhythmical periods, and return from its conclusion to its commencement, so that it continually passes round and round from one to another of them. Rounds and Catches, the most characteristic of English music, differ from canons in only being sung at the unison or octave, and also in being rhythmical in form. Originating at a period of which we have but few musical records, these compositions have been written and sung in England with unvarying popularity until the present day."

Rousseau (Frédéric), violoncelvirtuoos, geb. 11 Jan. 1755 te Versailles, ontving onderricht van Louis Duport. Hij richtte in zijn geboortestad een muziekschool op en stierf 1821.

Rousseau (J.), zanger, geb. 1761 te Soissons, werd 1780 aan de Groote Opera te Parijs verbonden en zong met groot succes de tenorpartijen in verschillende opera 's, o. a. in Gluck's *Armide*. Hij stierf 1800.

Rousseau (Jean), altviolist, leefde in de tweede helft der 17e eeuw te Parijs. Hij gaf o. a. in het licht: *Traité de la Viole* (Parijs, 1687) en *Méthode claire, certaine et facile pour apprendre à chanter la musique sur les tons naturels et transposés etc.* (Parijs, 1678.)

Rousseau (Jean Marie), geb. te Dyon in het begin der 18e eeuw, was kerkkapelmeester te Arras, te Dyon en te Doornik, in welke laatste stad hij 1774 stierf. Missen van hem zijn te Brussel bij van Ypen in druk verschenen.

Rousseau (Jean Jacques), philosoof, schrijver en componist, geb. 28 Juni 1712 te Genève, gest. 3 Juli 1778 te Ermonville bij Parijs, heeft grooten invloed op de Fransche muziek uitgeoefend. Toen hij 1742 te Parijs kwam, hield hij in de Académie des Sciences een lezing over een nieuw stelsel van notenschrift, welke een jaar later onder den titel *Dissertation sur la musique moderne* in druk verscheen. Het nieuwe stelsel vond echter geen bijval. Van een door R. gecomponeerde opera, *Les Muses Galantes*, die ten huize van La

Popelinière werd vertoond, verklaarde Rameau, dat er enkele stukken in voorkwamen, die de meesterhand verrieden, anderen die van de onwetendheid van een schooljongen getuigden. Niet in staat om op het tooneel succes te behalen, bepaalde Rousseau zich voorloopig tot het schrijven van artikelen voor de *Encyclopédie*, doch toen 1752 de Italianen in Frankrijk Pergolese's *Serva Padrona* ten gehoore hadden gebracht, liet hij drie maanden na de komst van dat gezelschap te Parijs een soortgelijk werk, *Le Devin du Village*, voor het hof te Fontainebleau vertoonen. Hij had tekst en muziek van dit werk geschreven. Het werd 1753 ook in de Opera te Parijs vertoond. Merkwaardig was het, dat R., die tot de voorstanders der Italiaansche en de tegenstanders der Fransche muziek behoorde, zelf met een Fransche opera voor den dag kwam. Zijn *Lettre sur la musique Française* (1753) verwekte een storm van verontwaardiging. Hij ontkende in dien brief, dat de Franschen nationale muziek hadden of ooit zouden hebben. De artisten der Groote Opera waren hierover zoozeer gebelgd, dat zij des schrijvers beeltenis verbrandden. Daarop volgde zijn *Lettre d' un symphoniste de l' Académie royale de musique à ses camarades de l' orchestre*, waarin hij zich op geestige wijze op zijn tegenstanders wreekte. Zijn andere werken over muziek zijn: *Lettre à M. Grimm, au sujet des remarques ajoutées à sa Lettre sur Omphale; Essai sur l'origine des langues; Lettre à M. L' Abbé Raynal au sujet d' un nouveau mode de musique inventé par M. Blainville* (1754); *Lettre à M. Burney sur la Musique, avec des fragments d' Observations sur l' Alceste italien de M. le chevalier Gluck; Extrait d' une réponse du Petit Faiseur à son Prête-Nom, sur un morceau de l'Orphée de M. le chevalier Gluck* en *Analyse de l' Alceste*, geschreven op verzoek van Gluck.

In het jaar 1775 bracht R. in de Comédie Française zijn *Pygmalion* ten gehoore, met melodramatische muziek door hemzelven geschreven. Hij heeft ook fragmenten van een opera, *Daphnis et Chloé*, en een honderdtal romances, getiteld: *Consolations des Misères de ma Vie* (Parijs, 1781), nagelaten, welke stukken nu allen vergeten zijn. De instrumentatie van *Le Devin du Village* schijnt niet door R. zelven, maar door Francoeur vervaardigd te zijn.

Roussel (François), Fransch componist uit de 16e eeuw, kwam op jeugdigen leeftijd in Italië, waar hij onder den naam Roselli bekend werd. Hij vestigde zich 1548 te Rome, waar hij leermeester der koorknapen van de pauselijke kapel en 1572 kapelmeester aan het Lateraan werd. Madrigalen en andere stukken van hem zijn in verzamelingen van dien tijd opgenomen.

Roussel (Pierre), violist, was op het einde der 16e eeuw »roy des joueurs d' instruments du royaume de France."

Rousselois (Marie Wilhelmine **de**), zangeres, geb. 26 Febr. 1765 te

Weenen, kwam 1786 aan de Groote Opera te Parijs en trad aldaar als Clytemnestra in Gluck's *Iphigénie en Aulide* voor het eerst op. Tot 1800 bleef zij te Parijs, ging toen naar Brussel en was daar ter stede tot 1831 werkzaam. Zij stierf 8 Nov. 1851.

Rousselot (Scipio), violoncellist en componist, geb. in het begin dezer eeuw, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in instrumentale muziek. Van 1844 tot 1849 bevond hij zich in Engeland, waar hij in vereeniging met Vieuxtemps, Sainton, Sivori en Hill kamermuziekuitvoeringen gaf. In laatstgenoemd jaar keerde hij naar Parijs terug. — Zijn broeder, Joseph François, hoornist, geb. 6 Febr. 1803 te Parijs, ontving zijn opleiding aan het conservatoire en maakte langen tijd deel uit van de voornaamste orkesten der Fransche hoofdstad.

Roussier (Abbé Pierre Joseph), geb. 1716 te Marseille, gest. 1790 te Parijs, is in de muzikale wereld bekend door zijn vele geschriften over muziek. Men kent van hem: *Traité des accords et de leur succession etc.* (Parijs, 1764); *L' Harmonie pratique ou exemples pour le Traité des accords* (Parijs, 1775); *Mémoire sur la musique des anciens, où l' on expose les principes des proportions authentiques, dites de Pythagore et les divers systèmes de musique chez les Grecs, les Chinois et les Egyptiens* (Parijs, 1770); *Mémoire sur la harpe nouvelle de M. Cousineau, luthier de la reine* (1782); *Mémoire sur le clavecin chromatique de M. de la Borde* (1782); *Nouvelle manière de chiffrer la basse continue* (1756); *Lettres sur l' acception du mot basse fondamentale, dans le sens des Italiens et dans le sens de Rameau*, en andere werken.

Rovelli, een familie verdienstelijke toonkunstenaars. Giovanni Battista was eerste violist aan de Santa Maria Maggiore te Bergamo, in het begin dezer eeuw. Zijn zoon Giuseppe, violoncellist, geb. 1753 te Bergamo, stierf 12 Nov. 1806 te Parma. Van Alessandro is alleen bekend, dat hij orkestdirecteur te Weimar en de vader van Pietro was. Deze laatste, violist, geb. 6 Febr. 1793 te Bergamo, ontving van zijn grootvader het eerste onderricht in de muziek en zette te Parijs zijn studiën onder leiding van R. Kreutzer voort. Met zijn vader ging hij naar Weimar. Op het einde van 1814 bevond hij zich te Munchen, waar hij kamermusicus en eerste concertmeester werd, en keerde 1819 naar Bergamo terug, waar hij 8 Sept. 1838 stierf. Zijn voordracht wordt zeer geroemd. Tot zijn leerlingen behoorde Molique.

Rovescio (Al), Ital., beteekent 1° een imitatie in tegenbeweging, in dier voege, dat elk opgaand interval door een nederdalend wordt nagebootst, en omgekeerd; 2° een stuk dat achterste voren gespeeld kan worden, zoodat bij de laatste noot begonnen en bij de eerste geëindigd wordt. In dit laatste

geval is Al Rovescio synoniem met Cancricans. Een voorbeeld van deze tweede soort vindt men in het Menuet eener sonate voor piano en viool, van Haydn, dat aldus luidt:

Minuetto al Rovescio.

Na het *Trio* leest men: »Menuett D. C. wird zurückgespielt," zoodat het stuk aldus moet klinken:

Rowland (Alexander Campbell), geb. 1 Jan. 1826 te Trinidad, W. I., kwam op jeugdigen leeftijd te Londen, leerde er verschillende instrumenten bespelen en werd reeds 1833 lid van het orkest in Queen's Theatre, als violist en tromslager. Van 1842 tot 1846 bespeelde hij in het orkest van Julien beurtelings de trompet, de pauken en de alt. Later leerde hij de bazuin en andere koperen instrumenten bespelen, en 1846 begon hij zich onder leiding van Casolani op de contrabas toe te leggen. Voornamelijk als contrabassist is hij bekend geworden en liet zich als zoodanig 1851 aan Her Majesty's Theatre hooren. Ook als solist liet hij zich nu en dan hooren, o. a. op de National Concerts en op een Philharmonic Concert; o. a. voerde hij Mayseder's vioolconcert op de contrabas uit. Hij vestigde zich 1854 als muziekonderwijzer te Southampton. Zijn composities bestaan in instrumentale muziek en een psalm voor koor en orkest.

Royal-Crescendo, zeker door Bauer te Berlijn 1786 uitgevonden klavierinstrument, in hetwelk een klein fluitregister met snarenwerk vereenigd was.

Royer (Joseph Nicolas Pancrace), componist en inspecteur der koninkl. Opera te Parijs, geb. 1701, was ook directeur van het Concert Spirituel en hofcomponist. Hij heeft o. a. vier opera 's gecomponeerd.

Roze-Ponsin (Marie), zangeres, geb. 2 Maart 1846 te Parijs, ontving haar opleiding aan het conservatoire en trad 1865 voor het eerst op in de Opéra Comique. Omstreeks 1870 werd zij aan de Groote Opera verbonden, doch bij het uitbreken van den Fransch-Duitschen oorlog verliet zij voor korten tijd haar betrekking en diende met grooten ijver bij de ambulance. Na den oorlog zong zij in het Théâtre de la Monnaie te Brussel, en 1872 kwam zij te Londen, waar zij nog heden gevestigd is en als opera- en concertzangeres zeer gewaardeerd wordt. In het jaar 1877 maakte zij een kunstreis door Noord-Amerika. Zij was gehuwd met een Amerikaanschen zanger, Julius Perkins, en na diens dood (1875) schonk zij haar hand aan den Londenschen impressario Mapleson.

Rubato, Ital., verleden deelwoord van het werkwoord rubare, d. i. ontrooven. Vandaar dat rubato, of tempo rubato, in de muziek beteekent, dat iets van de waarde der noten weggenomen, en de maat niet nauwkeurig in acht genomen, maar opzettelijk versneld of vertraagd moet worden.

Rubinelli (Giovanni Battista), een der beste contra-altisten van Italië, geb. 1753 te Brescia. Hij kwam 1772 in dienst van den Groothertog van Wurtemberg en woonde tot 1778 te Stuttgart. Vervolgens keerde hij naar Italië terug en zong met succes in vele steden, liet zich 1786 te Londen hooren en bleef de overige jaren, tot 1800, in zijn vaderstad werkzaam. In laatstgenoemd jaar trok hij zich uit het openbare leven terug. Hij stierf 1829 te Brescia.

Rubini (Giovanni Battista), een der beroemde Italiaansche tenoren uit deze eeuw, geb. 7 April 1795 te Romano, nabij Bergamo, ontving onderricht in de muziek van zijn vader, die zangmeester was, en kon reeds op zijn achtste jaar in de kerk medezingen en viool spelen in een orkest. Te Bergamo, waar hij op twaalfjarigen leeftijd korist aan den schouwburg werd, gebeurde het eens, dat in een nieuw tooneelstuk een aria voorkwam van zoo groote moeilijkheid, dat geen der zangers er zich aan durfde wagen. De jonge Rubini echter ondernam het waagstuk en kweet zich uitmuntend van zijn taak. Nadat hij korten tijd deel uitgemaakt had van een reizend tooneelgezelschap, werd hij aan den schouwburg te Pavia voor kleine rollen geëngageerd. Vervolgens zong hij te Brescia, daarna te Venetië, te Napels, te Rome en te Palermo. Vooral in deze laatste twee steden behaalde hij groot succes. In het jaar 1831 trad hij voor het eerst te Parijs op, waar hij een ongekend

enthousiasme verwekte en den bijnaam van »le Roi des Ténors" verkreeg. In den eersten tijd van zijn verblijf daar ter stede won hij lauweren in Rossini's opera's, maar later legde hij zich bij voorkeur op die van Bellini toe, en met de voordracht der werken van dezen componist behaalde hij zijn grootste triomfen. Van 1831 tot 1843 zong hij telken jare beurtelings te Parijs en te Londen en was in beide steden de lieveling van het publiek. In gezelschap van Liszt maakte hij 1843 een reis door Nederland en Duitschland, maar te Berlijn scheidden zich hun wegen, en R. ging alleen naar Petersburg, waar hij met open armen ontvangen werd; zijn eerste concert alleen bracht 54.000 frank op, en keizer Nicolaas benoemde hem tot »directeur van den zang' in het Russische rijk. Over Weenen begaf hij zich in den zomer van hetzelfde jaar naar Italië, en in den winter van 1844 keerde hij naar Rusland terug, doch daar hij bemerkte, dat het Russische klimaat een nadeeligen invloed op zijn stem begon uit te oefenen, verliet hij het land en vestigde zich op een villa nabij zijn geboorteplaats Romano, waar hij 3 Maart 1854 stierf. Hij liet een vermogen van ongeveer drie millioen frank na. — Zijn echtgenoote, Adèle Chomel, gest. 1874, was een leerlinge van het conservatoire en in Italië als zangeres bekend onder den naam van La Chomelli.

Rubinstein (Anton Gregor), klaviervirtuoos en componist, geb 30 Nov. 1829 te Wechwotynetz nabij Jassy, ontving het eerste onderricht in het klavierspel van zijn meester en van Villoing, muziekmeester te Moskou. In gezelschap van zijn leermeester maakte hij reeds 1839 een kunstreis naar Parijs, waar hij in kennis kwam met Liszt en onder diens leiding zijn studiën voortzette. In het jaar 1842 maakte hij een grooter reis, en wel naar Engeland, Nederland, Duitschland en Zweden. Te Berlijn nam hij 1845 bij Dehn onderricht in de compositie. Van 1846 tot 1848 woonde hij te Weenen en te Presburg, en in laatstgenoemd jaar keerde hij naar Rusland terug, waar de grootvorstin Helene hem tot kamervirtuoos benoemde. Nadat hij te Petersburg acht jaar lang ijverig gestudeerd had, kwam hij als volleerd pianist en ook als componist voor den dag. Nieuwe kunstreizen verbreidden zijn roem, hij bezocht op nieuw Duitschland en Engeland, en in Rusland werd hij tot keizerlijk muziekdirecteur benoemd. Daar te lande deed hij ook veel tot bevordering der muziek, doordien hij in vereeniging met zijn vriend Carl Schubert te Petersburg een conservatoire oprichtte, van welke school hij tot 1867 directeur bleef. In laatstgenoemd jaar begon hij nieuwe kunstreizen te maken, en ofschoon hij herhaaldelijk het voornemen te kennen heeft gegeven, het virtuozenleven vaarwel te zeggen en zich uitsluitend aan de compositie te wijden, is hij niettemin tot heden ook als virtuoos werkzaam gebleven en wordt algemeen als een der grootste klaviervirtuozen van deze eeuw bewonderd.

Als componist begon R. zijn loopbaan omstreeks 1849, in welk jaar hij zijn eerste opera, *Dimitri Donskoi*, schreef. Doch reeds vroeger had hij vele liederen en klavierstukken gecomponeerd. Meer dan honderd groote en kleine werken van hem zijn in druk verschenen, van welke vele in de voornaamste steden van Europa ten gehoore zijn gebracht. Tot zijn populairste compositiën behooren de *Ocean*-symphonie en vele zijner liederen, als: »*Es blinkt der Thau*," »*Gönnt mir goldne Tageshelle*", »*Liebes goldnes Ringelein*," »*Gelb rollt mir zu Füssen*", »*Es schwebte ein Engel den Himmel entlang*", *Die Waldhexe* e. a. Ook zijn *Symphonie dramatique* is in de muzikale wereld algemeen bekend geworden, en zijn kamermuziek — sonates, duetten, trio 's, quartetten en een sextet — wordt veel gespeeld. Met zijn dramatische muziek heeft R. tot heden minder geluk gehad. Wel worden zijn opera 's: *Der Demon*, *Feramors*, *Die Kinder der Haide*, *Die Maccabeer* en *Nero*, in de laatste jaren op verschillende tooneelen vertoond, doch die werken bezitten te weinig dramatische kracht, dan dat zij grooten indruk zouden kunnen maken. Op het gebied van het oratorium of »geistliche Oper," zooals hij het noemt, heeft hij naam gemaakt door *Das verlorne Paradies* en *Der Thurmbau Babel 's*, welke beide werken herhaalde malen ten gehoore gebracht en met bijval ontvangen zijn.

Een volledige lijst van R. 's gedrukte compositiën vindt men bij Grove (*Dictionary of Music and Musicians.*)

Rubinstein (Nicolas), klavierspeler en componist, broeder van den vorige, studeerde te Berlijn onder leiding van Dehn en Kullak. Hij stichtte 1859 te Moskou de Russische muziekvereeniging en 1864 het conservatoire. Van beide instellingen was hij tot aan zijn dood, 23 Maart 1881, directeur. In het jaar 1878 gaf hij in het Trocadero te Parijs vier concerten, waarop Russische muziek ten gehoore gebracht werd.

Rubinstein (Joseph), klavierspeler, is voornamelijk bekend als vervaardiger van het klavieruittreksel van Wagner's *Parsifal*. In de *Bayreuther Blätter* komen drie door hem onderteekende artikelen voor: *Ueber die Schumann'sche Musik* (1879, blz. 217), *Einige Betrachtungen über den musikalischen Styl der Gegenwart* (1880, blz. 61) en *Symphonie und Drama*, (1881, blz. 53). Velen hebben beweerd, dat deze artikelen, waarin de moderne symphonisten: Schumann, Brahms, e. a., scherp gekritiseerd worden, niet door R., maar door Wagner geschreven zijn. Hoe het zij, men bespeurt dat zij van een zeer geoefende hand afkomstig zijn.

Ruckers (Hans), bijgenaamd de Oude, een der beroemdste klavier- en orgelmakers van zijn tijd, leefde te Antwerpen op het einde der 16e eeuw. De naam wordt op verschillende wijze geschreven; men vindt: Rukers, Rueckers, Ruyckers, Ruekaers, Rieckers and Rikaert, »really a

contraction or corruption of the Flemish Ruckaerts or Rijckaertszoon, equivalent to the English Richardson," — zegt Grove. Hans R., het oudst bekende lid der familie, werd omstreeks 1555 geboren. Hij werd 1591 stemmer van het orgel der kapel van de H. Maagd, in de kathedraal te Antwerpen, en bracht twee jaar later 14 of 15 nieuwe registers aan het groote orgel in dezelfde kerk aan. Er zijn heden nog 10 door hem vervaardigde klavieren over; de oudsten daarvan zijn van 1590, het jongste van 1632.

Ruckers (Hans of Johan), tweede zoon van den vorige, werd 1578 te Antwerpen gedoopt. Van zijn leven weet men alleen, dat hij 1604 in het huwelijk trad met Marie Waelrant; dat hij, of zijn broeder Andries, 1611 lid van het Gilde werd, en dat hij van 1631 tot 1642 den post van stemmer van het orgel in de St. Jacobs-kerk bekleedde. Van hem zijn nog 19 klavieren voorhanden, de meesten bevinden zich in België en te Parijs.

Ruckers (Andries), broeder van den vorige, werd 1579 te Antwerpen gedoopt en 1611 in het Gilde opgenomen. Zijn instrumenten werden zeer op prijs gesteld. Jean Coix, koormeester aan de kathedraal, vermaakte 1671 bij uitersten wil een klavier van Ruckers als een zeer kostbaar voorwerp. Händel deed jaren later hetzelfde. Nog heden zijn 24 instrumenten van hem voorhanden, het oudste is van 1613, het jongste van 1651.

Ruckers (Andries), zoon van den vorige, geb. 1607, werd 1636 een meester. Regibo te Renaix bezit drie instrumenten van hem, het oudste van 1656, het jongste van 1659. In bezit van denzelfden eigenaar is een klavier van Christofel Ruckers, zonder datum.

Rudersdorff (Johann Andreas, volgens anderen Joseph), violist van Duitsche afkomst, geb. 1799 (volgens Gregoir 1797) te Amsterdam, werd 1825 concertmeester te Hanover. De berichten, die men in de Duitsche en Fransche Lexica aangaande dezen kunstenaar vindt, stemmen niet overeen. Hij maakte kunstreizen door Duitschland, Rusland, Engeland en Denemarken, was van 1834 tot 1844 directeur der Philharmonic Society te Dublin en vestigde zich 1851 te Berlijn. Zijn compositiën worden vermeld door Ledebuhr (*Berliner Tonkünstler-Lexicon*). Hij stierf 1866 te Koningsbergen.

Rudersdorff (Hermine), zangeres, dochter van den vorige; z. KÜCHENMEISTER-RUDERSDORFF.

Rudersdorff (Frederik Willem), kapelmeester van het muziekcorps der veldartillerie te Utrecht, geb. 8 Oct. 1820 te Zweidnitz in Silezië.

Rudger, violenmaker, werkte van 1650 tot 1700 te Cremona. Hij wordt dikwijls verward met Ruggieri, doch behoort niet tot die familie. Hij is vooral wegens zijn alten en violen beroemd. Zijn violoncellen zijn zeer groot en diep in de zijden. De lak is van goede kwaliteit en donkerbruin.

Rudolf Johann Joseph Rainer, aartshertog van Oostenrijk, geb. 8 Jan. 1788 te Florence, gest. 24 Juli 1834 te Baden bij Weenen. De liefde voor de muziek was erfelijk in zijn familie. Zijn grootvader, keizer Karel VI, begeleidde eens een opera van Fux met zooveel talent op het klavier, dat de componist in verrukking uitriep: »Bravo! Uw Majesteit zou den post van hofkapelmeester kunnen bekleeden!" »Wacht een beetje, waarde kapelmeester," antwoordde de keizer, »ik blijf liever wat ik ben." Rudolf's grootmoeder, Maria Theresia, was een verdienstelijke zangeres, en al haar kinderen ontvingen een muzikale opleiding. Rudolf ontving onderricht van Teybler, doch werd omstreeks 1804 een leerling van Beethoven. Hij is minder bekend geworden door zijn eigen compositiën, dan door die, welke Beethoven aan hem opdroeg; het zijn: de klavierconcerten N°. 4 en 5, de sonate »*Les Adieux, L' Absence et le Retour*," de *Sonate für das Hammerklavier* (op. 106), de *Missa Solemnis*, het klavieruittreksel van *Fidelio*, een Trio (op. 97), een vioolsonate (op. 96), de groote fuga voor strijkquartet (op. 133), het lied »*Gedenke mein*" en de canon »*Alles Gute.*"

Rudorff (Ernst), geb. 18 Jan. 1840 te Berlijn, ontving het eerste onderricht in het klavierspel van Mej. Lichtenstein, het petekind van K. M. von Weber, en zette zijn studiën onder leiding van Bargiel voort. Ook leerde hij bij Louis Ries viool spelen. Nadat hij een cursus aan het conservatoire van Leipzig had medegemaakt, ging hij naar Hamburg, waar hij Stockhausen leerde kennen, met wien hij kunstreizen maakte. In 1865 werd hij leeraar aan het conservatorium te Keulen, waar hij ook een Bach-Vereeniging oprichtte, en 1869 nam hij den post van leeraar aan de Hochschule te Berlijn aan. In plaats van Max Bruch werd hij 1880 ook tot directeur der Singakademie van Stern benoemd. Zijn compositiën bestaan in orkestwerken, kamermuziek, liederen en gezangen.

Rue (Pierre **de la**), z. LARUE.

Ruelle (Charles Emile), philoloog, geb. 24 Oct. 1833 te Parijs, is op muzikaal gebied bekend door de volgende werken: *Éléments harmoniques d' Aristoxène traduits en français pour la première fois, d' après un texte revu sur les sept manuscrits de la Bibliothèque impériale et sur celui de Strassbourg* (Parijs, Pottier de Lalaine, 1870); *Notices et variantes d' un manuscrit grec relatif à la musique, qui a péri pendant le bombardement de Strassbourg* (Parijs, Donnaud, 1871); *Étude sur l' ancienne musique grecque* (Parijs, keizerlijke drukkerij, 1875) en *Traduction de quelques textes grecs inédits, recueillis à Madrid et à l' Escurial: lettres de Psellus, fragments anonymes sur la musique et sur l' accentuation grecque* (Parijs, Duraud, 1875).

Rüfer (Philippe Bartholomé), klavierspeler en componist, geb. 7 Juni 1844 te Luik, ontving zijn opleiding aan de muziekschool daar ter stede.

Hij werd 1867 muziekdirecteur te Essen a. d. R. en vestigde zich 1871 te Berlijn, waar hij nog heden werkzaam is. Van zijn compositiën zijn bekend een symphonie, ouvertures, kamermuziek en liederen.

Ruff (Heinrich), zangmeester, geb. 1818 te Breslau, studeerde te Weenen onder leiding van Franz Hauser, vestigde zich 1841 te Lemberg, 1848 te Odessa en 1870 te Weenen. In laatstgenoemde stad is hij nog heden werkzaam. Hij had vooral een groote studie van de declamatie gemaakt, en de beroemde tooneelspeler Bogmul Dawison nam in dat vak les bij hem.

Ruffo (Vincenzo), componist uit de 16e eeuw en tijdgenoot van Palestrina, geb. te Verona, was kapelmeester te Milaan en later in zijn geboortestad, volgens sommigen ook te Pistoja. Fétis en Pougin vermelden negen verschillende uitgaven zijner werken, die in Missen, motetten en madrigalen bestaan.

Rugarli (Gasparo), organist en componist, geb. 1767 te Colorno, was een leerling van pater Mattei. Bij de hofkapel te Parma aangesteld, stierf hij aldaar 1799. Men kent van hem Missen en motetten en de opera *Isola disabitata*.

Ruggieri (Francesco), bijgenaamd il Per, violenmaker, werkte te Cremona van 1668 tot 1720. Zijn instrumenten behooren tot de school van Amati, zonder nochtans een slaafsche navolging daarvan te zijn. Zij zijn zeer elegant van vorm, en R. was zeer nauwkeurig in de keuze van zijn materiaal. Zijn lak kan bezwaarlijk overtroffen worden. Met Amati, Stradiuarius en Guarnerius behoort R. tot de beste makers der Italiaansche school. Het merk zijner instrumenten is: *Francesco Ruggieri detto il per Cremona* 16.

Ruggieri (Giovanni Battista), violenmaker, werkte te Cremona en te Brescia. Zijn instrumenten zijn minder fraai dan die van Francesco, maar bezitten toch voortreffelijke eigenschappen. Zij zijn aldus gemerkt: *Jo: Bapt. Rogerius Bonn: Nicolai Amati de Cremona alumnus Brixiae fecit Anno Domino* 17.

Ruggieri (Pietro Giacomo), violenmaker, werkte 1700—25 te Brescia. Het model zijner instrumenten is kleiner dan die van Francesco of Giovanni Battista. De krul is minder schoon, de lak echter zeer fraai. Piatti bezit een violoncel van dezen maker.

Behalve de hier genoemden zijn van deze familie nog als violenmakers bekend: Guido en Vincenzo Ruggieri. Laatstgenoemde werkte van 1700 tot 1730.

Ruggi (Francesco), componist, muziektheoreticus en leeraar in den zang, geb. 21 Oct. 1767, aldaar gest. 23 Jan. 1845, was een leerling van Fenaroli en bekleedde sedert 1795 de betrekking van buitengewoon kapel-

meester aldaar. Zijn compositiën bestaan in opera's, kerkmuziek en oratoria.

Rühlmann (Adolf Julius), geb. 28 Febr. 1816 te Dresden, werd 1841 trombonist bij de koninklijke kapel. Hij richtte 1844 daar ter stede in vereeniging met Fürstenau en anderen een Toonkunstenaars-Vereeniging op en behoorde ook tot de oprichters der symphonie-concerten van de koninklijke kapel (1855). Sedert 1856 is hij aan het conservatorium van Dresden leeraar in het klavierspel en de muziekgeschiedenis. Als schrijver is hij bekend geworden door vele artikelen over muziek in de *Neue Zeitschrift für Musik*, o. a.: *Ueber Messinginstrumente mit Ventilen* (Deel 34 en 35); *Ueber Museen oder Sammlungen musikalischer Instrumente* (Deel 62); *Antonio Vivaldi und dessen Einfluss auf J. S. Bach* (Deel 63) en *Das Waldhorn, eine kunstgeschichtliche Studie.* In de *Allgem. Mus. Zeitung* schreef hij: *Die Kunst des Violinspieles* (1865), en in het Bericht van het Dresdener conservatorium (1874) komt een opstel van hem voor, getiteld: *Die Urformen der Bogeninstrumente.* Twee andere artikelen van hem: *Gottfried Silbermann und sein Cimbal d'amour* en *Das Cimbal royal von J. E. Hänel und die Erfindung des Pianoforte*, bevinden zich in de *Monatsheften für Musikgeschichte.*

Ruimonte (Petrus **de**), Spaansch componist, geb. te Saragossa, was in het begin der 17e eeuw kapelmeester van aartshertog Albert van Oostenrijk, stadhouder der Nederlanden. Hij werd 1605 het eerst onder de musici van dezen vorst als maestro de musica de camara vermeld, en in 1614 ontving hij een som van 1500 gulden, ten einde naar zijn vaderland te kunnen terugkeeren. Men kent van hem Missen, motetten en madrigalen. Bij P. Phalesius te Antwerpen is van hem in druk verschenen: *Missae sex IV, V et VI vocum, auctore Petro Ruimonte, magistro musicae Capellae et cubiculi suarum celsitudinum* (1604); *Lamentationes Jeremiae sex vocum* (1607) en *El Parnasso Espannol, Madrigales y Villancicos a quattro, cinco y seis voces* (1614).

Ruloffs (Bartholomeus), klavierspeler, organist, violist en componist, geb. te Amsterdam. Als zijn geboortejaar wordt door sommigen 1735, door anderen 1737, weder door anderen 1740 genoemd. Hij vestigde zich op jeugdigen leeftijd in zijn geboortestad en werd organist aan de Oude Kerk, welken post hij tot aan zijn dood bekleedde. Als violist werd hij 1757 aan het orkest van den stadsschouwburg verbonden, en 1773 werd hij directeur van dat orkest. In deze laatste betrekking deed hij veel tot bevordering der Italiaansche en Duitsche dramatische muziek. Als orkestdirecteur was hij zeer gezien, en ook de maatschappij Felix Meritis droeg hem de leiding harer concerten op. Hij stierf 13 Mei 1801. Van zijn compositiën is o. a. gedrukt: *Les récréations d'Apollon ou les trois Symphonies à deux violons, taille et basse obligé, deux flutes et deux corni de chasse tiré des nouveaux opéras français* (Amsterdam, J. J. Hummel). Hij moet verscheiden Hollandsche

opera 's vervaardigd hebben, voor welke werken hij zelf den tekst schreef. Ook is van hem bekend een nieuwe bewerking der muziek van *Kloris en Roosje*.

Rumler (Johann), Boheemsch componist, leefde op het einde der 18e en in het begin der 19e eeuw. Twee opera 's van hem: *Aliman oder Buonaparte in Egypten* en *Die Walpurgisnacht*, werden te Praag vertoond. Zijn overige compositiën bestaan hoofdzakelijk in kamermuziek.

Rummel (Christian Franz Ludwig Friedrich Alexander), clarinettist en klavierspeler, geb. 27 Nov. 1787 te Brichsenstadt in Beieren, ontving onderricht van abbé Vogler. Hij werd 1806 kapelmeester van een Nassausch muziekcorps, maakte den veldtocht naar Spanje mede, werd daar te lande gevangen genomen en maakte na zijn vrijlating met zijn regiment den slag van Waterloo mede. In Nassau teruggekeerd, werd hij directeur der hertogelijke kapel, welke betrekking hij tot 1841 bekleedde. Hij stierf 13 Febr. 1849 te Wiesbaden. Zijn compositiën, die zeer talrijk zijn, bestaan in stukken voor militaire muziek, concerten, quintetten en andere stukken voor clarinet, sonates, walsen en variatiën voor klavier en een methode voor dit instrument.

Rummel (Josephine), klavierspeelster, dochter van den vorige, geb. 12 Mei 1812 te Manzanares in Spanje, was hofpianiste te Wiesbaden en stierf aldaar 19 Dec. 1877.

Rummel (Joseph), clarinettist en klavierspeler, zoon van Christian R., geb. 6 Oct. 1818, ontving onderricht van zijn vader. Hij was langen tijd kapelmeester van den prins van Oldenburg, begaf zich 1842 naar Parijs en in hetzelfde jaar naar Londen, waar hij tot 1847 bleef. Te Parijs teruggekeerd, bleef hij er tot 1870 als componist werkzaam en begaf zich toen ten tweeden male naar Londen, waar hij 25 Maart 1880 stierf. Hij is minder door eigen compositiën dan door arrangementen der werken van anderen bekend, en heeft ongeveer twee duizend stukken van die soort geschreven.

Rummel (Francisca), zangeres, zuster van den vorige, geb. 4 Febr. 1821, studeerde te Parijs onder leiding van Bordogni en te Milaan onder leiding van Lamperti. Zij werd eerste zangeres aan het hoftheater te Wiesbaden en trad later in het huwelijk met den Brusselschen uitgever Pierre Schott.

Rummel (Franz), kleinzoon van Christian R., geb. 11 Jan 1853 te Londen, waar zijn vader, August R., koopman was, legde zich op het klavierspel toe en ontving zijn muzikale opleiding aan het conservatoire van Brussel. Van 1872 tot 1876 was hij leeraar aan die school. Vervolgens begon hij kunstreizen te maken, bezocht Frankrijk, Nederland, Duitschland, Engeland en 1878 ook Amerika.

Rung (Heinrich), componist, geb. 3 Maart 1807 te Kopenhagen, was

eerst guitarist en vervolgens contrabassist bij de koninklijke kapel. Zijn entre-acte-muziek bij het drama *Svend Dyrings Huus* maakte 1837 veel opgang, en hem werd een stipendium voor een reis naar Italië toegestaan. Na een driejarig verblijf daar te lande en in Frankrijk, waar hij bij Garcia in den zang studeerde, keerde hij naar zijn vaderland terug, werd 1842 zangmeester aan het hoftheater en richtte 1852 de Caecilia-vereeniging op. Vele goede zangers en zangeressen hebben aan hem hun opleiding te danken. Van zijn acht opera 's vonden vooral *Die Erstürmung von Kopenhagen* en *Die Studenten von Salamanca* veel bijval. Ook heeft hij vele liederen en koren geschreven. Hij stierf 12 Dec. 1871.

Rungenhagen (Karl Friedrich), componist, geb. 27 Sept. 1778 te Berlijn, ontving onderricht in de muziek van den concertmeester Benda. Op het gebied der dramatische muziek was hij niet zeer gelukkig, daarom legde hij zich op de kerkmuziek toe, vooral nadat hij 1815 vice-directeur der Sing-Akademie geworden was. Na den dood van Zelter (1833) werd hij tot directeur dier vereeniging benoemd en bekleedde dien post tot aan zijn dood, 21 Dec. 1851. Zijn compositiën bestaan in 4 opera 's, 3 oratoria, 1 *Te Deum*, 1 Mis, 30 Motetten, 30 vierstemmige Liederen en Koralen, meer dan 100 geestelijke gezangen, omstreeks 1000 wereldlijke liederen en vele andere werken.

Rüppe (Christian Friedrich), klavierspeler en componist, geb. 22 Augustus 1753 te Salzungen in Thuringen, waar zijn vader orgel- en klaviermaker was, ontving zijn eerste opleiding in zijn geboortestad en kwam 1774 te Leiden, waar hij als student aan de hoogeschool werd ingeschreven. Hij studeerde er gedurende drie jaren en besloot daarna de wetenschap vaarwel te zeggen en zich geheel aan de kunst te wijden. Curatoren der Hoogeschool benoemden hem 1790 tot universiteits-kapelmeester, en 1802 belastten zij hem met het geven van collegiën in de theorie der muziek. Op hun voordracht benoemde koning Willem I hem 1816 tot Lector in de toonkunst, onder bepaling, dat hij tevens de functiën van kapelmeester aan de Leidsche Hoogeschool moest blijven waarnemen. Als componist is R. bekend door 32 klavierstukken, waarvan één getiteld is: *La Bataille de Waterloo* en een ander: *Oden van Horatius.* Ook kent men van hem 48 *godsdienstige gezangen voor drie stemmen met begeleiding van orgel* (Herding & Zn.); 24 *Hymnen* (2 deelen, Rotterdam, Thompson); *Theorie der muziek* (J. Allart); *De Psalmen bij de Gereformeerde Gemeente in gebruik* en *Evangelische Gezangen voor het orgel met prae- en interludia* (L. Herdingk & Zn.); 12 *Gedichtjes van v. Alphen, met klavierbegeleiding;* 15 *Cantates met orkest* en twee groote oratoria met orkest: *Geboorte van Jezus* en *Opstanding van Jezus.*

Russell (William), geb. 1777 te Londen, waar zijn vader orgelmaker en organist was, werd 1789 assistent van zijn vader, verkreeg 1793 den post van organist der kapel in Great Queen Street en 1798 dien van organist aan de St. Anna-kerk, Limehouse. In 1800 werd hij componist en accompagnateur aan Sadler's Wells en 1801 aan Covent Garden-theater. Hij werd 1808 aan de hoogeschool te Oxford tot baccalaureus in de muziek bevorderd en stierf 21 Nov. 1813. Onder zijn compositiën bevinden zich twee oratoria: *The Redemption of Israël en Job.*

Russische muziek, z. VOLKSMUZIEK en VOLKSLIED.

Rust (Friedrich Wilhelm), geb. 6 Juli 1739 in Dessau, ontving het eerste onderricht van zijn broeder en was reeds op zijn dertiende jaar in staat, het geheele *Wohltemperirte Klavier* van Bach uit het hoofd te spelen. Hij zette zijn studiën voort onder leiding van Friedemann en Emmanuel Bach en nam ook les in het vioolspel bij Höckh en F. Benda; 1765, gedurende zijn verblijf in Italië, ook van G. Benda, Tartini en Pugnani. Te Dessau teruggekeerd, werd hij tot muziekdirecteur benoemd en deed er zeer veel tot bevordering der muziek. Hij stierf 28 Febr. 1796. Zijn echtgenoote, Henriette Niedhart, was een gunstig bekende zangeres. — Onder R.'s compositiën bevinden zich de volgende stukken: een psalm voor koor en orkest; vele kerkelijke cantates; duodrama's en monodrama's; opera's; entre-acte-muziek; odes en andere gezangen; sonates en variatiën voor klavier; sonates voor viool; concerten, fuga's enz. Een lijst zijner werken vindt men bij Mendel.

Rust (Wilhelm Karl), zoon van den vorige, geb. 29 April 1787 te Dessau, ontving onderricht in de muziek van Türk. Hij kwam 1807 te Weenen, waar hij kennis maakte met Beethoven, die met R.'s klavierspel zeer ingenomen was en hem als onderwijzer aanbeval. Zijn brieven aan zijn zuster over Beethoven zijn zeer belangrijk en worden door Thayer (III, 35—36) medegedeeld. Hij bleef te Weenen tot 1827 en keerde toen naar zijn geboorteplaats terug, waar hij 18 April 1855 stierf. Zijn geheugen moet bijzonder sterk geweest zijn, althans men verhaalt van hem, dat hij eens uit het hoofd een werk van Palestrina voorspeelde, dat hij in 48 jaar niet meer gehoord had.

Rust (Wilhelm), kleinzoon van Friedrich Wilhelm R., geb. 15 Aug. 1822 te Dessau, ontving onderricht in het orgel- en klavierspel van zijn oom Wilhelm Karl. Hij vestigde zich te Berlijn, waar hij 1861 organist aan de St. Lucas-kerk en een jaar later directeur van Vierling's Bach-Vereeniging werd, welke laatste betrekking hij tot 1874 bekleedde. In 1870 werd hij leeraar in de compositie aan Stern's conservatorium, en 1879 volgde hij F. E. Richter op als cantor aan de Thomas-kerk te Leipzig.

Hij heeft de deelen V, VII, IX—XXIII en XXV van de Bach-Vereeniging in het licht gegeven. Zijn eigen compositiën bestaan hoofdzakelijk in gezangen en klavierstukken.

Ruta (Michele), componist en schrijver over muziek, geb. 1827 te Caserta, heeft de volgende werken in het licht gegeven: *Corso completo di composizione* (Napels, Cottrau), *Corso completo di canto corale* (Napels, Maddaloni), *Grammatica elementare di musica* (Milaan, Ricordi), *Breve metodo di canto* (Napels, Tramater) en *Annotazioni ed illustrazioni per la dissertazione »Regole e Partimenti" di Fenaroli* (Napels, del Monaco). Na de voltooiing dezer werken wijdde hij zich aan de compositie, werd leeraar aan het conservatorium van Napels en redacteur van het muziektijdschrift *La Musica*. Zijn voorstellen tot hervorming van het conservatorium zijn vervat in het werk *Storia critica delle condizioni della musica in Italia e del Conservatorio di San Pietro a Majella di Napoli* (Napels, 1877). Zijn compositiën bestaan in opera 's, kerkmuziek, klavierstukken en gezangen.

Rutini (Giovanni Maria), klavierspeler en componist, geb. omstreeks 1730 te Florence, aldaar gest. 1797 als kapelmeester van den groothertog van Toscane, heeft sonates, cantates en eenige opera 's gecomponeerd.

Rutschen, Hoogd., glijden; z. GLISSANDO.

Ruziczka (Wenzel), geb. 8 Sept. 1758 te Jarmeritz in Moravië, gest. 21 Juli 1823 te Weenen, waar hij sedert 1793 hoforganist was. Hij had een goeden naam als leeraar in de compositie, en toen Salieri bemerkte, welk groot talent de kleine Franz Schubert bezat, deed hij hem bij R. in de leer. Deze hield den knaap echter niet lang bij zich, maar ontsloeg hem met de woorden: »*Er weiss bereits Alles, der allmächtige Gott hat ihn unterrichtet.*" — Een vioolsonate van R. is bij Mechetti in druk verschenen.

Ryba (Jacob Johann), componist, violist, violoncellist en organist, geb. 26 Oct. 1765 te Przesstiez in Boheme, gest. 1815 te Roczmittal, heeft een groot aantal compositiën van allerlei soort geschreven; slechts eenige Duitsche en Boheemsche liederen zijn in druk verschenen.

Rychnovsky of **Rychnovius** (Georg), Boheemsch componist, leefde in de tweede helft der 16e eeuw te Reichenau en stierf 1615. Hij was ook als zanger en organist gunstig bekend en behoorde tot de beroemde toonkunstenaars van zijn tijd. Ook zijn zoon Wenzel was een uitstekend organist.

S.

S., verkorting van Segno, Sinistra, Soprano; z. deze woorden.

S. pont., verkorting van sul ponticello, d. i. op de kam.

S. V., verkorting van sotto voce.

Saal (Anton Wilhelm Christian), harpist van den hertog van Mecklenburg-Schwerin, leefde te Ludwigslust in de laatste jaren der 18e eeuw. Hij gaf in het licht: *Fünfundzwanzig Stücke für die Harfe ohne Pedal* (Hamburg, Böhm, 1800) en *Ueber den Werth und Nutzen des Gesanges sowie über die Vernachlässigung desselben in Mecklemburg-Schwerin.*

Saal, zangeres, dochter van den bassist bij de Italiaansche Opera te Weenen, Ignaz Saal, zong bij de eerste uitvoering van Haydn's *Schöpfung* de sopraanpartij. Zij was aan het Nationaltheater te Weenen verbonden.

Saattarah, een in Indië gebruikelijk snaarinstrument met drie snaren.

Sabadini (D. Bernardo), componist, geb te Venetië in de tweede helft der 17e eeuw, was kapelmeester aan het hof en aan de hoofdkerk te Parma. Vele opera 's van hem zijn daar ter stede vertoond.

Sabatini (Giovanni Andrea), componist en violist, geb. omstreeks 1740 te Napels, aldaar gest. 1808, vervaardigde o. a. de treurmuziek voor de begrafenis van Jomelli.

Sabbath (Eduard Gustav), zanger en zangmeester, geb. 10 Sept. 1826 te Zessel bij Oels in Silezië. Van 1845 tot 1853 woonde hij te Breslau, waar hij ook zijn muzikale opleiding ontving, en ging vervolgens naar Berlijn, waar hij bassist bij het koninklijk Domkoor werd en tot 1864 als leeraar aan het conservatorium van Stern werkzaam was. Nog heden is hij te Berlijn woonachtig. In verschillende steden van Duitschland en ook hier te lande is hij als oratoriumzanger opgetreden.

Sabbatini (Galeazzo), componist en theoreticus, geb. te Pesaro, was op

het einde der 16e eeuw kapelmeester van den hertog van Mirandola. Behalve madrigalen en kerkmuziek heeft hij een leerboek geschreven: *Regole facile e brevi per suonare sopra il basso continuo nell' organo, monochordo o altro simile stromento* (Venetië, 1628).

Sabbatini (Pietro Luigi Antonio), Franciscaner-monnik, componist en theoreticus, geb. 1739 te Albano bij Rome, gest. 29 Jan. 1809 te Rome, heeft de volgende werken geschreven: *Gli elementi teorici della musica colla pratica dei medesimi in duetti e terzetti a canone* (Rome, 1789 en 1795; een Fransche vertaling, van Choron, verscheen te Parijs); *La Vera Idea delle musicali numerichi signature diretta, al giovane studioso, dell' armonia* (Venetië, 1799); *Trattato sopra le fughe musicali di fra Luigi Ant. Sabbatini etc.* (Venetië, 1802) en *Notizie sopra la vita e le opere del R. P. Francesco Antonio Valotti* (Padua, 1780). R. was een leerling van pater Martini.

Sabino (Ipolito), Venetiaansch componist, geb. omstreeks 1545, heeft vele madrigalen en andere compositiën vervaardigd, die gedeeltelijk te Venetië, gedeeltelijk te Antwerpen, bij Phalesius, in druk verschenen zijn.

Sacchini (Antonio Maria Gaspare), componist, geb. 23 Juli 1734 te Pozzuoli bij Napels, was de zoon van een armen visscher. Durante hoorde den knaap eens een volkslied zingen en was zoozeer verrukt over zijn stem en voordracht, dat hij de ouders voorstelde, hun zoon naar Napels mede te nemen, hetgeen goedgevonden werd. Aan het conservatorio di San Onofrio ontving S. zijn opleiding, en tot Durante's dood (1755) bleef hij diens leerling. Zijn intermezzo *Fra Donato* werd 1756 door de leerlingen der school vertoond en met grooten bijval begroet. Zijn eerste opera seria werd 1762 in het Argentina-theater te Rome vertoond en vond er een zoo gunstig onthaal, dat S. besloot, zich daar ter stede te vestigen. Hij bleef er tot 1768, toen hij, tengevolge van het groot succes zijner opera *Allessandro nelle Indie* te Venetië, tot directeur van het conservatorio dell' Ospedaletto aldaar benoemd werd. Tot 1771 bleef hij in deze betrekking werkzaam, en vele uitstekende zangeressen hadden aan hem haar opleiding te danken. In genoemd jaar maakte hij een reis naar Duitschland, bezocht o. a. Stuttgart en Munchen, voor welke steden hij twee opera's schreef, en begaf zich 1772 naar Londen. Hij bracht er zijn opera's *Tamerlano, Il Cid, Lucio Vero* en *Nitetti e Perseo* ten gehoore, welke werken grooten bijval vonden. Nog negen andere opera's van hem verschenen te Londen ten tooneele. Na een tienjarig verblijf aldaar was hij tengevolge van schulden genoodzaakt, Engeland te verlaten. Hij begaf zich naar Parijs, waar reeds 1781 zijn opera *Isola d' amore* onder den titel van *La Colonie* vertoond was. Keizer Jozef II, die zich toen juist te Parijs bevond en veel van Sacchini's muziek hield, beval den componist in de bescherming

zijner zuster, Maria Antoinette, aan. Hieraan had S. te danken, dat ook zijn opera 's *Rinaldo*, *Le Cid*, *Chimène* en *Dardanus* te Parijs gegeven werden. Zijn laatste opera *Oedipe à Colonne*, die tevens zijn meesterstuk was, voltooide hij 1785. De koningin had hem beloofd, dat dit werk in het eerstvolgend seizoen te Fontainebleau tijdens het verblijf van het hof aldaar gegeven zou worden. Die belofte werd evenwel niet vervuld: men verweet de koningin, dat zij de vreemdelingen te veel bevoordeelde, en drong bij haar aan, dat in plaats van *Oedipe* de opera *Phèdre* van Lemoine vertoond zou worden. Zij was genoodzaakt toe te geven, doch S. trok zich dit feit zoozeer aan, dat hij ziek werd en drie maanden later stierf (7 Oct. 1786). Na zijn dood werd *Oedipe à Colonne* vertoond en luide toegejuicht. Van 1787 tot 1830 behoorde dit werk tot het repertoire der Groote Opera en werd gedurende dien tijd 583 maal vertoond. Nog in het jaar 1843 verscheen het zes maal en nog eens een jaar later ten tooneele. Veel van Sacchini's werken is verloren gegaan. Fétis geeft de titels van 41 opera 's van hem op. De overige werken bestaan in kerkmuziek, sonates, quartetten en zangstukken. Een sonate van hem is opgenomen in de verzameling *Alte Meister*, van Pauer; twee cavatines vindt men in de *Gloires d' Italie*, van Gevaert, en een tweestemmig gezang in het *Journal de Chant*, van Choron.

Sachs (Hans), de voornaamste der zoogenaamde Meesterzangers, geb. 5 Nov. 1494 te Neurenberg, bezocht op zijn zevende jaar de Latijnsche school en werd opgevoed, alsof hij voor den geleerden stand bestemd was. Hij kwam echter reeds 1509 bij een schoenmaker in de leer, maakte na afloop van de leerjaren een reis door Duitschland en was in verschillende steden werkzaam. Te Innsbruck, waar hij korten tijd jager aan het hof van keizer Maximiliaan was, vatte hij 1513 het voornemen op, zich aan den Meesterzang te wijden. Hij ging derhalve naar Munchen en liet zich door den linnenwever Leonhard Nonnenbeek in de kunst van dichten en zingen onderwijzen. In het jaar 1515 keerde hij naar Neurenberg terug, waar hij zich als schoenmaker vestigde en 20 Jan. 1576 stierf. Hij heeft ongeveer 6000 gedichten vervaardigd. Richard Wagner heeft dezen eerwaardigen volksdichter tot hoofdpersoon zijner opera *Die Meistersinger von Nürnberg* gemaakt.

Sackpfeife, Hoogd.; SACKBUTT, Eng.; z. DOEDELZAK.

Sacrati (Francesco Paolo), componist, geb. te Parma in het begin der 17e eeuw, werd 1649 directeur der hertogelijke kapel te Modena en stierf een jaar later. Zijn opera 's werden te Venetië en te Parijs met veel bijval vertoond.

Ságh (Joseph), geb. 13 Maart 1852 te Budapest, heeft zich ten opzichte der Hongaarsche muziek zeer verdienstelijk gemaakt. Hij heeft o. a. een Hongaarsch muzieklexicon in het licht gegeven.

Saint-Aubin (Jeanne Charlotte **Schröder-**), zangeres, geb. 9 Dec. 1764 te Parijs, trad 1786 in de Groote Opera aldaar op en zong later, tot 1808, in de Italiaansche Opera. Zij stierf 11 Sept. 1850. — Haar zoon, Jean Denis, geb. 1783 te Lyon, gest. 1810 te Parijs, was een goed violist; haar dochters, Cécile en Alexandrine, waren gunstig bekende zangeressen.

Saint-Evremond (Charles Marguetel de Saint-Denis, Seigneur **de**), schrijver, geb. 1 April 1613 te St. Denis-le-Guast, is op muzikaal gebied bekend door zijn geschrift *Dissertation sur l' opéra*, opgenomen in de uitgave zijner gezamenlijke werken.

Saint-Georges (Chevalier **de**), geb. 25 Dec. 1745 te Guadeloupe, kwam op jeugdigen leeftijd te Parijs en genoot een zorgvuldige opvoeding. Hij was een uitstekend violist en bezat ook als componist eenigen naam. Met Gossec richtte hij de vereeniging Concert des amateurs op. Tengevolge van de Revolutie verloor hij zijn vermogen en stierf 1799 in kommervolle omstandigheden.

Saint-Georges (Jules Henri Vernoy, Marquis **de**), schrijver, geb. 1801 te Parijs, aldaar gest. 1875, is op muzikaal gebied bekend door zijn vele opera-libretto 's, ongeveer 120. Daaronder bevinden zich *La Fille du Régiment*, *Les Diamants de la Couronne*, *L' Éclair*, *Les Mousquetaires de la Reine*, *Le Val d' Andorre* e. a.

Saint Huberty (Antoinette Cécile), eigenlijk Clavel genaamd, zangeres, geb. omstreeks 1756 te Toul. Haar vader was militair, doch werd later directeur van een Fransch operagezelschap te Mannheim. Dit gezelschap ging 1770 naar Warschau, en daar ter stede ontving Clavel's dochter van den kapelmeester Lemoyne onderricht in den zang. Van 1777 tot 1789 was zij een sieraad der Groote Opera te Parijs en schitterde vooral in de werken van Sacchini en Piccini. Zij trad 1790 in het huwelijk met den graaf d'Entraigues, die in de politieke wereld van dien tijd een niet onbelangrijke rol speelde. Hij en zijn echtgenoote werden 22 Juli 1812 in hun villa Barnes door een hunner bedienden vermoord.

Saint-Lambert (Michel **de**), leeraar in het klavierspel, leefde in de tweede helft der 17e eeuw te Parijs. Men kent van hem de volgende werken: *Traité de l' accompagnement du clavecin, de l' orgue et de quelques autres instruments* (Parijs, 1680 en 1707) en *Les principes du clavecin* (Parijs, 1697, en Amsterdam, Roger).

Saint Saëns (Charles Camille), componist, klaviervirtuoos en organist, geb. 9 Oct. 1835 te Parijs, ontving reeds op zeer jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek, eerst van een oudtante, vervolgens van Stamaty (z. dezen); Maleden leerde hem de beginselen der harmonieleer. Van 1847 tot 1851 zette hij zijn studiën aan het conservatoire, in de klasse van Benoist, voort.

Op zestienjarigen leeftijd componeerde hij zijn eerste symphonie, die in de Société de Sainte Cécile werd uitgevoerd; 1853 werd hij organist aan de kerk van Saint-Merri; eenigen tijd later leeraar aan de École religieuse van Niedermeijer, en 1858 volgde hij Lefébure-Wély op als organist aan de Madeleine; laatstgenoemde betrekking bekleedde hij tot 1877. Nadat hij als klavierspeler en organist groote vermaardheid had verkregen en bij gelegenheid der Internationale Tentoonstelling van 1867 als componist bekroond was wegens zijn cantate *Les Noces de Prométhée*, begon hij zich op de dramatische muziek toe te leggen. *La Princesse jaune* werd 1872 in de Opéra Comique, *Le Timbre d' argent* 1877 in het Théâtre Lyrique gegeven; beide opera 's hadden echter te Parijs weinig succes, en S. liet zijn volgende werken op dat gebied elders vertoonen: *Samson et Dalila* verscheen 1877 te Weimar, *Etienne Marcel* 1879 te Lyon ten tooneele.

Als virtuoos heeft Saint-Saëns bijna geheel Europa doorreisd en overal grooten bijval gevonden. Op die reizen werden ook zijn instrumentale composities, op uitstekende wijze door hem voorgedragen of gedirigeerd, in verschillende landen bekend, en vele zijner werken komen jaarlijks op de programma 's der voornaamste Europeesche concerten voor. Hiertoe behooren: 3 symphonieën; de 4 symphonische gedichten *Le Rouet d' Omphale*, *Phaëton*, *Danse Macabre* en *La jeunesse d' Hercule;* een Suite voor orkest; 4 klavierconcerten; 3 vioolconcerten; 1 violoncelconcert; een klavierquintet, -quartet en -trio; een septet voor klavier, strijkinstrumenten en trompet, en vele kleinere stukken. Tot zijn vocale werken behooren, behalve de reeds genoemde opera 's, de cantates *Les Noces de Prométhée*, *Le Déluge*, *La Lyre et la Harpe;* een Mis en een Requiem, beiden met orkest; vele andere kerkmuziekstukken, gezangen voor mannenkoor en gemengd koor, en eindelijk vele liederen op Franschen, Engelschen en Italiaanschen tekst.

Sainton (Prosper Philippe Cathérine), violist, geb. 5 Juni 1813 te Toulouse, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs, maakte vervolgens kunstreizen door vele landen van Europa en werd 1840 tot leeraar aan de muziekschool in zijn geboortestad benoemd. In het jaar 1844 begaf hij zich naar Londen, waar hij leeraar aan de Royal Academy of Music werd. Behalve in deze betrekking was hij te Londen, waar hij nog heden gevestigd is, werkzaam als orkestdirecteur, concertmeester en quartetspeler.

Sainton-Dolby (Charlotte Helen), altzangeres, echtgenoote van den vorige, geb. 1821 te Londen, ontving haar opleiding aan de Royal Academy of Music aldaar en liet zich 1841 op een concert der Philharmonic Society voor het eerst hooren. Mendelssohn was verrukt van haar talent en schreef de altpartij in *Elias* met het oog op haar. Zij maakte

verscheiden kunstreizen en zong o. a. hier te lande bij gelegenheid van het Rotterdamsche muziekfeest van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst (1854). In het jaar 1862 trad zij met Sainton in het huwelijk, en tien jaar later trok zij zich uit het openbare leven terug, doch opende 1872 een zangschool, die vele goede leerlingen heeft opgeleverd. Zij heeft ook eenige stukken gecomponeerd, o. a.: *The Legend of St. Dorothea* en *The Story of the Faithful Soul.*

Sala (Nicolo), componist en muziektheoreticus, geb. 1701 te Benevento bij Napels, ontving zijn opleiding aan het Conservatorio dei Turchini en werd tot leeraar aan die school benoemd. Hij wijdde zijn geheele leven aan deze betrekking en stierf 1800. Zijn voornaamste werk is: *Regole del contrappunto prattico* (1794). Van minder beteekenis zijn eenige door hem gecomponeerde opera 's.

Salari (Francesco), componist, geb. 1751 te Bergamo, studeerde te Napels onder leiding van Piccini en te Milaan onder leiding van Fioroni. Hij vestigde zich 1777 te Venetië en werd 1805 kapelmeester aan de Santa Maria-Maggiore in zijn geboortestad. Men kent van hem een opera seria: *Ifigenia in Aulide*, en een opera buffa: *L' amor ramingo.*

Salazar (Don Juan Garcia), Spaansch toonkunstenaar uit de 17e eeuw, was kapelmeester aan de kathedraal van Zamora in Oud-Castilië. Hij stierf 1710. Eslava heeft in zijn verzameling *Lira sacra Hispana* motetten van S. opgenomen.

Salblinger (Sigismund), ook Salminger genaamd, geb. in Beieren, kwam 1527 te Augsburg en sloot zich bij de Wederdoopers aan, om welke reden hij gevangen gezet werd. Hij werd later schoolmeester te Augsburg, doch legde zich met bijzonderen ijver op de beoefening der muziek toe. Men kent van hem: *Cantiones* 5—7 *Vocum* (Augsburg, 1545), alsmede eenige door hem uitgegeven bundels muziekstukken van oude meesters.

Salicionaal of **Salicet,** van het Italiaansche salcio (Lat., salix), wilgenboom, is de benaming van een orgelregister, een open fluitwerk van enge mensuur; de pijpen zijn een weinig langer dan van een andere open stem, soms boven iets wijder dan aan de labiën, en wegens de uiterst moeilijk te verkrijgen intonatie, inzonderheid in de onderste en middelste octaven, van snijbaarden voorzien. De toon van dit register is minder snijdend dan van de Gamba en een der schoonste orgeltonen.

Saldoni (Don Balthasar), componist, schrijver en leeraar in den zang, geb. 4 Jan. 1807 te Barcelona, bekleedde den post van leeraar aan het conservatorium te Madrid. Hij heeft vele compositiën, o. a. eenige opera 's, vervaardigd en de volgende boeken geschreven: *Resena historica de la Escolania o Colegio de musica de la Virgen de Montserrat in Cataluna desde* 1456

hasta nuestros dias (Madrid, 1856) en *Effemerides de musicos españoles, asi professores come aficionates* (Madrid, 1860).

Sale (Franciscus), Belgisch toonkunstenaar, leefde 1589 te Hall in Tyrol, waar hij tenorist bij de kapel eener prinses van het keizerlijke huis was. Later, omstreeks 1594, behoorde hij ook tot de keizerlijke kapel. Vele kerkmuziekstukken van hem zijn te Munchen en te Praag in druk verschenen.

Sales (Pietro Pompeo), geb. 1729 te Brescia, was kapelmeester van den keurvorst van Trier en stierf 1797 te Hanau. Van zijn werken roemde men vooral de kerkelijke cantates *Betulia liberata*, tekst van Metastasio, en *Gioas Re di Giuda.*

Salicola (Margherita), Italiaansche operazangeres, leefde op het einde der 17e eeuw en was eerst in dienst van hertog Karel VI van Mantua, later van keurvorst Johann George III van Saksen. Tot 1693 bleef zij als prima donna assoluta aan de hofopera te Dresden werkzaam, daarna ging zij naar Weenen.

Salieri (Antonio), componist, geb. 19 Aug. 1750 te Legnano, op Venetiaansch gebied, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn broeder Franz, een leerling van Tartini. Te Venetië, waar hij zijn studiën voortzette, maakte hij kennis met Gassmann, componist en keizerlijk kapelmeester, die hem 1766 mede naar Weenen nam, hem onderrichtte en hem den keizer aanbeval. In 1770 componeerde S. zijn eerste opera, *Le Donne letterate*, die door Gluck en Galsabighi geprezen en met succes in het Burgtheater vertoond werd. Toen Gassmann 1774 gestorven was, deed S. al het mogelijke om de familie van zijn weldoener te ondersteunen. In hetzelfde jaar benoemde de keizer hem tot hofcomponist, en 1788, na den dood van Bonno, tot hofkapelmeester. Tot 1790 was S. ook directeur aan de Opera, welken post hij in genoemd jaar aan zijn leerling Weigl overdroeg. Toen de *Académie de Musique* te Parijs zich tot Gluck wendde met het verzoek, een componist aan te wijzen, die in staat zou zijn een opera te schrijven, waarin Gluck's theorieën in praktijk waren gebracht, noemde de meester Salieri, en deze componeerde voor Parijs *Les Danaïdes,* welke opera 1784 aldaar vertoond werd. Men droeg hem nog de compositie van twee andere libretto 's op. Het eerste dezer twee werken, *Les Horaces* (1786), vond weinig bijval; groot echter was de triomf van *Axur re d' Ormus* (1787), het eerst onder den titel *Tarare* ten tooneele gevoerd. Een cantate van hem, *Le Dernier Jugement,* werd op de Concerts Spirituels te Parijs ten gehoore gebracht en met bijval begroet. Voor Weenen componeerde hij o. a. de opera *La Grotta di Trofonio* en een Duitsch werk, getiteld: *Die Neger*. In zijn laatste levensjaren legde hij zich op de kerkmuziek toe. In het jaar 1816 vierde hij zijn vijftigjarig-jubilaeum, 1824 verkreeg hij zijn

pensioen, en een jaar later, 7 Mei, stierf hij. Het aantal zijner compositiën is zeer groot; daaronder bevinden zich 5 Missen, een Requiem, 3 Te Deum's, 4 oratoria, 6 cantates, 3 Fransche en 33 Italiaansche opera 's, 1 »Singspiel," 2 Duitsche opera 's, vele koren, solo-gezangen enz. — Tot de leerlingen van Salieri behoort Franz Schubert.

Salimbeni (Felice), sopranist en castraat, geb. omstreeks 1712 te Milaan, was een leerling van Porpora. Hij behoorde tot de beste zangers van zijn tijd en stierf 1751.

Salinas (Franciscus **de**), Spaansch muziekgeleerde, geb. omstreeks 1512 te Burgos, gest. 1590 te Salamanca, heeft het volgende werk geschreven: *De Musica libri septem, in quibus ejus doctrinae veritas tam quae ad harmoniam, quam quae ad rhythmum pertinet* (Salamanca, 1577 en 1592).

Salmo, Ital., psalm; z. dit.

Salmon (Eliza), zangeres, geb. 1787 te Oxford, behoorde van 1803 tot 1825 tot de beste Engelsche zangeressen. Zij stierf 1849 in kommervolle omstandigheden.

Salmon (Thomas), magister aan het Trinitatis College te Oxford, leefde in de tweede helft der 17e eeuw. Hij trachtte het notenschrift door Romeinsche letters te vervangen en verdedigde zijn stelsel in het geschrift: *An Essay to the advancement of Musick, by casting away the perplexity of different cliffs and uniting all sorts of Musick, lute, viole, violins, organ, harpsichord, voice etc. in one universal character* (Londen, 1672).

Salo (Gasparo **di**), violenmaker, geb. te Salo aan het meer van Garda, in Lombardije, werkte gedurende de jaren 1550—1612. Hij leefde te Brescia en was een der oudsten van de beroemde Italiaansche violenmakers. Zijn tijdgenooten waren de oudste leden der familie Amati, die volgens geheel andere modellen werkten; de jongere Amati's echter, voornamelijk Nicola, volgden het model van Gasparo. De instrumenten van dezen maker behooren tot de beste werken der Italiaansche school, vooral zijn alten en contrabassen zijn niet door die van andere makers overtroffen. De beroemde contrabasvirtuoos Dragonetti bezat drie of vier bassen van Gasparo.

Salomon (Siegfried), violist en componist, geb. omstreeks 1818 te Tonderen in Denemarken, ontving zijn opleiding te Kopenhagen en zette in Duitschland zijn studiën voort onder leiding van Friedrich Schneider en Lipinsky. In zijn vaderland teruggekeerd, hield hij voorlezingen over de theorie der muziek en componeerde o. a. de volgende opera 's: *Das Gewitter in Dalekarlien*, *Das Diamantkreuz*, *Die Herzensprobe* en *Das Chor der Rache*, die te Kopenhagen vertoond werden; *Das Diamantkreuz* verscheen ook te Weimar, te Berlijn en te Leipzig ten tooneele. Hij trad in het huwelijk met de zangeres Henriette Nissen en ging met haar naar

Rusland. Zijn opera *Die Rose der Karpathen* werd 1868 te Moskou vertoond.

Salomon-Nissen (Henriette), zangeres, echtgenoote van den vorige, geb. 1820 te Gothenburg in Zweden, ontving te Parijs onderricht van Manuel Garcia, zong aan de Italiaansche Opera te Parijs, vervolgens te Milaan, Rome en Londen, keerde daarna naar Zweden terug en maakte later kunstreizen door Duitschland en Rusland. Zij vestigde zich eindelijk met haar echtgenoot, met wien zij 1850 tijdens haar verblijf in Nederland gehuwd was, te Petersburg, waar zij leerares aan het conservatorium werd. Zij stierf daar ter stede 27 Aug. 1879.

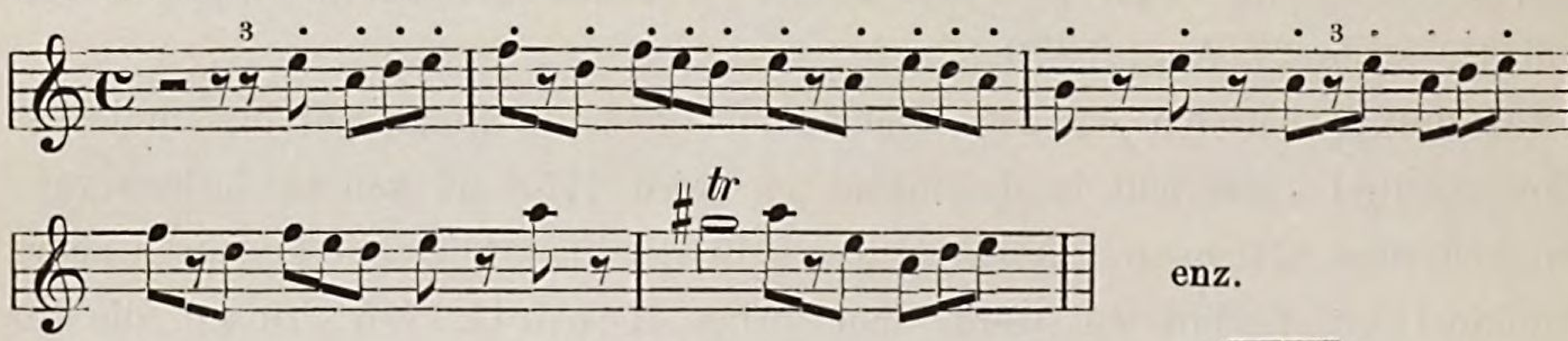
Salomon (Johann Peter), violist, geb. 1745 te Bonn, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek en werd 1758 lid van het orkest van den keurvorst Clemens Augustus. Hij maakte 1765 een kunstreis naar Frankfort en Berlijn en werd door prins Hendrik van Pruisen, die te Rheinsberg een Fransch operagezelschap had, als concertmeester en componist daaraan verbonden. Later ging hij over Parijs naar Londen en trad 1781 in het theater van Covent Garden als solist op. Hij bleef daar ter stede gevestigd, dirigeerde 1784 de concerten van de zangeres Mara en gaf twee jaar later concerten in Hanover Square Rooms, waarop symphonieën van Haydn en Mozart uitgevoerd werden. De Academy of Ancient Music benoemde hem 1789 tot haar directeur. Nadat hij langen tijd met Haydn gecorrespondeerd en vruchteloos getracht had, den meester over te halen naar Londen te komen, herhaalde hij 1790, bij gelegenheid eener reis door Duitschland, zijn verzoek mondeling, en het gelukte hem eindelijk, Haydn tot een reis naar Engeland te bewegen. 's Meesters verblijf daar te lande bracht veel tot den roem van S. bij. In het jaar 1800 bracht hij Haydn's *Schöpfung* te Londen ten gehoore. Zijn laatste daad op kunstgebied was de stichting der Philharmonic Society (1813). Hij stierf 28 Nov. 1815.

Salpinorgano, een door van Ockelen te Breda in deze eeuw uitgevonden speelwerk, bestaande uit twintig trompetten en janitscharenmuziek.

Salpinx (σάλπιγξ), Gr., de trompet bij de oude Grieken. Volgens Eustachius waren er zes soorten van trompetten: 1° de Argivische of rechte trompet; 2° de Egyptische of kromme trompet; 3° de Celtische trompet, hoog en scherp van klank; 4° de Paphlagonische trompet, die den vorm van een ossekop en een sterk, grof geluid had; 5° de Medische trompet, uit riet vervaardigd, en 6° de Tyrrhenische trompet, van metaal en helder van klank.

Saltarello of **Saltarella,** Ital., huppeldans, een Italiaansche danswijze der 15e en 16e eeuw; het eerste deel is gewoonlijk in $\frac{4}{4}$-, het tweede in $\frac{3}{4}$-maat geschreven. Dit laatste deel werd Saltarello, in Duitschland ook Nachtanz, Proportio en Hoppeltanz genoemd. Zoo vindt men in Bernhard

Schmidt's *Tabulaturbuch* (Straatsburg, 1577) de volgende danswijzen verbonden: *Passomezzo Comun* met *il suo Saltarello; Ein guter Hofdantz* met *Nachdantz; Alemando novello, ein guter neuer Dantz,* met *Proporz darauf* en *Ein guter neuer Dantz* met *Hoppeldantz darauf.* — Saltarello heet ook een nog heden bij de Italianen, vooral bij de Romeinen, gebruikelijke volksdans, in snelle beweging en in $\frac{6}{8}$- of $\frac{2}{4}$-maat. In de kunstmuziek is de Saltarello-beweging herhaaldelijk aangewend, o. a. in de finale der vierde symphonie van Mendelssohn:

enz.

Salteretto, Ital., springertje; benaming der notenfiguur

Salterio, Ital.; z. PSALTERION.

Salulini (Paolo), geb. 1709 te Siena, werd 1765 kapelmeester aan de kathedraal aldaar en stierf 29 Jan. 1780. Van zijn compositiën wordt een *Requiem*, bij gelegenheid van den dood van keizer Franz I geschreven, zeer geroemd.

Salvatori (Domenico), geb. 5 April 1748 te Modena, studeerde aan het Conservatorio di San Onofrio te Napels en werd kapelmeester in zijn geboortestad. Hij stierf reeds 24 April 1774. Zijn compositiën worden geroemd.

Salvayre (Gervais Bernard), componist, geb. 24 Juni 1847 te Toulouse, ontving zijn opleiding aan het conservatoire van Parijs en behaalde 1871 met zijn cantate *Calypso* den prix de Rome. Tijdens zijn verblijf in Italië componeerde hij de opera *Le Bravo*, en te Parijs teruggekeerd bracht hij zijn *ouverture symphonique* en andere werken ten gehoore. Zijn opera is bij Lemoine in druk verschenen, een *Stabat Mater* van hem bij Hartmann.

Salvi (Lorenzo), zanger, geb. 1810 te Bergamo, trad 1832 voor het eerst op, zong vervolgens in de voornaamste steden van Italië, te Weenen, te Moskou, te Petersburg en te Londen. Hij keerde 1851 naar Italië terug. Hij stierf 1879 te Bologna.

Salvi (Matteo), componist, geb. omstreeks 1815 te Bergamo.

Sambuca, bij de oude volken een driehoekig snaarinstrument met vier snaren, die met de vingers getokkeld, of met een plectrum geslagen werden. In de middeneeuwen werd de benaming sambuca nu eens aan een snaarinstrument, dan eens aan een blaasinstrument gegeven.

Sammartini (Giovanni Battista), componist, geb. te Milaan in het begin der 18e eeuw, schreef vele instrumentale muziekstukken in den stijl

van Haydn. Zijn werken vonden voornamelijk te Weenen veel bijval.

Sammartini (Pietro), componist uit de 17e eeuw, was in dienst bij den groothertog van Toscane en schreef motetten en psalmen, die te Venetië in druk verschenen zijn.

Samuel (Adolphe), geb. 11 Juli 1824 te Luik, ontving op de muziekschool aldaar onderricht in het klavierspel en de compositie en zette zijn studiën voort aan het conservatorium van Brussel. Hij behaalde 1845 den »prijs van Rome" en maakte dientengevolge een reis naar Italië. Na zijn terugkomst te Brussel liet hij een door hem gecomponeerde opera in het théâtre royal vertoonen. Behalve dit stuk werden vele instrumentale muziekstukken en een cantate van hem ten gehoore gebracht. Hij maakte zich daar ter stede voorts verdienstelijk door het geven van concerts populaires, waarop de meesterstukken, zoowel der Duitsche als der Belgische school, uitgevoerd werden. De Belgische regeering belastte hem 1869 met het organiseeren van jaarlijksche groote muziekfeesten, van welke het eerste in genoemd jaar onder zijn leiding te Brussel gegeven werd. In het jaar 1871 werd hij benoemd tot directeur van het conservatorium te Gent en 1874 tot lid der Koninklijk Belgische Akademie, afdeeling Schoone Kunsten.

Onder de werken van S. bevinden zich de opera's: *Il a rêvé* (1845), *Giovanni da Procida* (1848), *Madeleine* (1849), *Les Deux Prétendants* (1851) en *l'Heure de la Retraite* (1852). Zijn overige compositiën bestaan in cantates, symphonieën, quartetten enz.

Sances (Giovanni Felice), componist, geb. te Rome in het begin der 17e eeuw, kwam 1655 als tweede kapelmeester bij keizer Ferdinand III in dienst en werd onder diens opvolger eerste kapelmeester. Zijn opera *Aristomene Messenio* werd 1670 te Weenen vertoond. Motetten en psalmen van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Sandoni-Cuzzoni (Francesca), zangeres, geb. 1700 te Parma, ontving onderricht van Francesco Lanzi en werd een der beste zangeressen van de 18e eeuw. Zij kwam 1722 te Londen en werd lid van het operagezelschap van Händel. Daar zij niet tijdig genoeg was aangekomen, had de meester haar den concertmeester Sandoni te gemoet gezonden, met wien zij onderweg in het huwelijk trad. Men verhaalt, dat Händel haar eens, toen zij weigerde zekere aria in zijn opera *Otho* te zingen, met kracht aanvatte en dreigde, haar uit het venster te werpen, zoo zij zich niet onmiddellijk aan zijn wil onderwierp, daarbij uitroepende: »*Je sais bien, que vous êtes une véritable Diablesse, mais je vous ferai savoir — moi, moi! — que je suis Beelzebub le chef des Diables.*" Niettegenstaande haar luimen en grillen echter was zij een lieveling van het Engelsche publiek, doch 1726 verkreeg zij in Faustina Hasse een gevaarlijke mededingster, met wie zij korten tijd later

een zoo hevigen twist had, dat zij genoodzaakt was Engeland te verlaten. Zij begaf zich naar Weenen, waar zij aan het hof veel bijval vond, doch als operazangeres een zoo groot honorarium verlangde, dat men niet in staat was, het haar te geven. Daarop vertrok zij naar Italië en ging van daar naar Amsterdam, waar zij zoo groote schulden maakte, dat zij in de gijzeling kwam en 's avonds van de gevangenis naar den schouwburg, en van den schouwburg wederom naar de gevangenis gevoerd werd, totdat zij met zingen haar schulden betaald had. Nadat zij 1748 nog eens te Londen was opgetreden, waar zij echter geen succes meer had, keerde zij naar haar vaderland terug en stierf 1770 in kommervolle omstandigheden.

Sandoni (Pietro Giuseppe), echtgenoot van de vorige, klavierspeler en organist, geb. te Bologna in de tweede helft der 17e eeuw. Hij werd te Londen aan het operagezelschap van Händel verbonden, en een opera van hem 1735 daar ter stede vertoond. Volgens Niggli werd hij door zijn echtgenoote vermoord.

Sandrin, Fransch componist, leefde in de eerste helft der 16e eeuw, onder de regeering van Frans I. *Chansons* van hem zijn bij Attaignant te Parijs en bij Tylman Susato te Antwerpen in druk verschenen.

Sandrini (Luigia Caravoglica), zangeres, geb. 28 Febr. 1782 te 's Gravenhage, waar haar ouders destijds deel uitmaakten van een reizend operagezelschap, kwam 1808 te Praag, waar zij met den hoboïst Paolo Sandrini in het huwelijk trad. In hetzelfde jaar werd zij aan de Italiaansche Opera te Dresden verbonden, en tot 1832 bleef zij daar ter stede werkzaam. Van 1832 tot 1845 was zij leerares in den zang aan het conservatorium te Praag, keerde in laatstgenoemd jaar naar Dresden terug en stierf aldaar 26 Oct. 1869. Haar dochter, Marie S., was korten tijd aan de Opera te Dresden verbonden, trad met den toonkunstenaar Borner in het huwelijk, en vestigde zich na diens dood (1855) daar ter stede als leerares in den zang.

Sandt (Cornelis **van de**), geb. 22 April 1839 te Rotterdam, ontving het eerste onderricht in de muziek van Brouwer, de Vliegh en Coenen en zette zijn studiën in het klavierspel voort onder leiding van Ernst Lubeck; bij J. Beltjens te Katwijk nam hij les in de harmonie. Hij liet zich 1865 te Antwerpen als solist hooren en richtte in hetzelfde jaar te Schiedam een pianoschool op, doch werd een jaar later tot leeraar aan de muziekschool der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst te Rotterdam benoemd, welke betrekking hij nog heden bekleedt. Als solist heeft hij zich in verschillende Nederlandsche steden laten hooren en op vele kamermuziekuitvoeringen, voornamelijk te Rotterdam, medegewerkt. Tijdens het verblijf van Woldemar Bargiel te Rotterdam, nam hij bij dezen nog les in het contrapunt. — Tot zijn leerlingen behoort zijn zoon Max, geb. 18 October 1863, die van

Th. Verhey en Fr. Gernsheim onderricht in de harmonie en het contrapunt ontving. Hij is reeds herhaalde malen als solist opgetreden, o. a. te Keulen, waar hij veel succes had. Onder zijn compositiën bevinden zich 2 strijkquartetten, een klaviersonate, een sonate voor violoncel en klavier, een romance voor viool, concertstudiën voor klavier en studiën in variatie-vorm op een thema van Paganini. In druk verschenen zijn van hem *4 kleine Tonbilder* en *Fantasiestukjes* (Rotterdam, Alsbach & Co.).

San Romano (Carlo Giuseppe), organist en componist, geb. omstreeks 1630 te Milaan. Compositiën van hem zijn daar ter stede in druk verschenen.

Santini (Fortunato), componist en muziekgeleerde, geb. 5 Juli 1778, werd 1801 tot priester gewijd. Ten einde zijn muzikale kennis te vermeerderen, copiëerde hij een groot aantal werken van beroemde componisten, en dezen arbeid zette hij gedurende vijftig jaren voort, zoodat hij ten slotte in het bezit was van een zeer groote verzameling, van welke hij een catalogus in het licht gaf, getiteld: *Catalogo della Musica esistente presso Fortunato Santini in Roma* (Rome, 1820). Na den dood zijner zuster, met wie hij samengewoond had, begaf hij zich in een klooster en verkocht zijn verzameling aan een Rus, Wladimir Stassoff, onder voorwaarde, dat hij er gedurende zijn leven nog het gebruik van zou hebben. Deze Stassoff heeft een werkje over Santini en zijn bibliotheek in het licht gegeven (Florence, 1854). S. was ook een voortreffelijk contrapuntist, hij heeft vijf-, zes- en achtstemmige motetten nagelaten. Volgens Grove bevindt zijn verzameling zich op het oogenblik in het bisschoppelijk paleis te Munster.

Santini (Geminiani), geb. te Pesaro, werd 1754 zanger bij de pauselijke kapel. Een theoretische verhandeling, *Il Compositore armonico*, en een zesstemmige Mis van hem bevinden zich in manuscript in de pauselijke kapel.

Santini (Prospero), componist uit de Romeinsche school, leefde op het einde der 16e en in het begin der 17e eeuw. Compositiën van hem zijn opgenomen in de verzameling *Selectae cantiones* van Fabio Costantini (Rome, 1614).

Santis (Giovanni **de**), violist en componist te Napels, leefde omstreeks het midden der 18e eeuw. De Amsterdamsche muziekuitgever G. F. Witvogel, die eenige compositiën van S. in afschrift leerde kennen, gaf ze in het licht. Toen S. dit hoorde, begaf hij zich over zee naar Amsterdam, ten einde zijn rechten tegenover Witvogel te doen gelden, doch leed schipbreuk en kwam met de geheele bemanning om. De bedoelde compositiën bestaan in drie bundels sonates voor viool en bas en in zes concerten met orkestbegeleiding.

Santley (Charles), zanger, geb. 28 Febr. 1834 te Liverpool, studeerde te Milaan onder leiding van Gaetano Nava en nam later nog onderricht

bij Manuel Garcia. In Engeland teruggekeerd, zong hij te Londen 1857 het eerst de partij van Adam in Haydn's *Schöpfung*, en 1859 trad hij in den schouwburg van Covent Garden op. Nog heden behoort hij tot de beste Engelsche zangers.

Santucci (D. Marco), componist, kapelmeester en Domheer aan de kathedraal te Lucca, geb. 4 Juli 1762 te Camajore in Toscane, ontving zijn opleiding aan het conservatorio di Loreto te Napels, keerde 1790 naar Lucca terug en bleef daar ter stede in bovengenoemde betrekkingen werkzaam. Zijn compositiën bevinden zich deels in manuscript in de bibliotheek van het conservatorium van Napels, deels in de bibliotheek van Santini. Bij Ricordi te Milaan zijn van hem eenige stukken voor orgel verschenen. Hij heeft ook een boek geschreven: *Sulla Melodia, sull' Armonia e sul Metro* (Lucca, 1828).

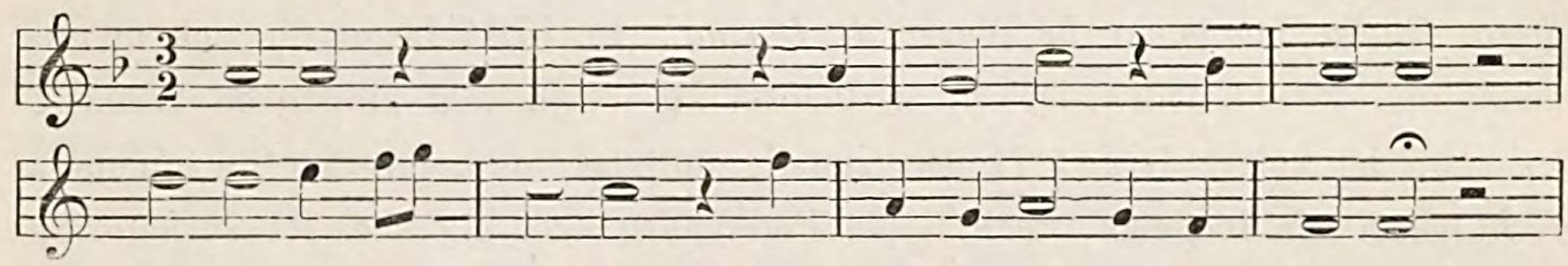
Sapienza (Antonio), componist, geb. 18 Juni 1794 te Petersburg, waar zijn vader keizerlijk kapelmeester was, studeerde te Napels onder leiding van Tritto, Zingarelli en Generali. Behalve kerkmuziek componeerde hij eenige opera 's.

Saporiti (Teresa), Italiaansche zangeres, leefde in de tweede helft der 18e eeuw en was aan de opera te Praag verbonden, toen Mozart's *Don Juan* aldaar voor het eerst werd vertoond. Mozart vertrouwde haar de rol van Donna Anna toe.

Sarabande, een eertijds in Spanje, Frankrijk en Engeland zeer geliefde dans, over welks oorsprong de geleerden het niet eens zijn. Fuertes (*Historia de la Musica Española*, Madrid, 1859) beweert, dat de dans in het midden der 16e eeuw werd uitgevonden door den danser Zarabanda. Anderen leiden het woord af van het Spaansche Sarao, dansfeest, en William Ouseley zegt in zijn *Oriental Collections* (Londen, 1728) in een commentaar op een Turksch lied: »Some tunes are divided into three parts and are marked *Kháne-i sáni*, the second part, and *Khane-i sális*, the third part; near the conclusion of several we also find the Persian words *ser-band*, from which, without doubt, our *saraband* has been derived." Hoe het zij, in het begin der 16e eeuw werd de *sarabande* in Europa gedanst, en wel op eene wijze, die geen twijfel aangaande den oorsprong van dezen dans toeliet. Dit blijkt o. a. uit het *Tratado contra los Juegos Publicos* (verhandeling tegen de publieke vermakelijkheden), welk boek een hoofdstuk bevat, getiteld: *Del baile y cantor llmado Zarabanda*, waarin de volgende woorden voorkomen: »Entre las otras invenciones ha salido estos años un baile y cantor tan lacivo en las palabras, tan feo en las meneos, que basta para pegar fuego aun à las personas muy honestas." Marini in zijn gedicht *Adone* (1623), zegt:

Chiama questo suo gioco empio e profano
Saravanda, e Ciacconna, il nuovo Ispano.

De sarabande werd ook aangevallen door Cervantes en Guevara, en verdedigd door Lope de Vega. Onder de regeering van Philips II werd deze dans voor een tijd afgeschaft, doch verscheen 1588 onder een edeler vorm weder aan het Fransche hof. In de 17e eeuw werd de danswijze der sarabande in de Suite ingevoerd, zij ging daarin gewoonlijk de Gigue vooraf. De maatsoort is gewoonlijk $\frac{3}{4}$ of $\frac{3}{2}$, Walter zegt evenwel in zijn Lexicon, dat er ook sarabandes in $\frac{2}{4}$-maat bestaan. De melodie van Händel's aria »*Lascia ch'io pianga*," in zijn opera *Rinaldo*, is ontleend aan een sarabanda zijner vroegere opera *Almira*:

Sarasate (Martin Meliton Pablo **de**), vioolvirtuoos, geb. 10 Maart 1844 te Pampeluna, kwam op jeugdigen leeftijd te Parijs en werd leerling aan het conservatoire. Hij was de lievelingsleerling van Alard. Nadat hij zijn studiën voltooid had, begon hij kunstreizen te maken, bezocht alle landen van Europa, doorreisde Noord- en Zuid-Amerika en behaalde overal groot succes. Hij is een der grootste vioolvirtuozen van dezen tijd. Zijn composities bestaan in romances en fantasieën voor viool.

Sarmiento (Salvatore), componist, geb. 1816 op Sicilië, gest. 13 Mei 1869 te Napels, waar hij sedert 1854 koninklijk kapelmeester en kamermusicus was, heeft opera 's en kerkmuziek gecomponeerd.

Sarrette (Bernard), geb. 27 Nov. 1765, was bij het begin der Revolutie kapitein bij den generalen staf der nationale garde. Hij vereenigde in den zomer van 1789 vijf en veertig musici en vormde met hen de kern van het muziekkorps der nationale garde. Ook bewerkte hij, dat er een school werd opgericht tot opleiding van musici. Hij stierf 1858 te Parijs.

Sarri (Domenico), componist, geb. 1678 te Terni in het koninkrijk Napels, ontving aldaar zijn opleiding aan het conservatorio della Pietà dei Turchini en werd omstreeks 1706 hofkapelmeester. Zijn compositiën bestaan in opera's en oratoria.

Sarti (Giuseppe), componist, geb. 1 Dec. (bij de meeste schrijvers abusievelijk 28 Dec.) 1729, ontving onderricht van Vallotti — volgens anderen van pater Martini — en was 1748—50 organist in zijn geboorteplaats. Zijn eerste opera 's waren *Pompejo in Armenia* en *Il Re pastore*, en reeds door deze werken werd hij zoozeer beroemd, dat koning Frederik V hem naar Kopenhagen beriep, waar hij directeur aan de Italiaansche Opera en later hofkapelmeester werd. Op 's konings last ging hij 1765 naar Italië, om nieuwe zangers voor de Opera te zoeken, doch daar de koning een jaar

later stierf, en S. ook een sterfgeval in zijn eigen familie had, duurde het tot 1768, eer hij te Kopenhagen terugkwam. Van 1770 tot 1775 was hij directeur van het hoftheater en had, behalve den koning, Struensee en koningin Caroline Mathilda tot beschermers. Na den val van Struensee werd hij met andere gunstelingen van het hof verbannen. In den zomer van 1775 in Italië teruggekeerd, werd hij directeur van het conservatorio Ospedaletto te Venetië en bekleedde dien post tot 1779, toen hij Fioroni opvolgde als kapelmeester aan den Dom te Milaan. Gedurende zijn verblijf daar ter stede componeerde hij de opera 's *Le Gelosie villane*, *Farnace*, *Achille in Sciro*, *Giulio Sabino* en *Le Nozze di Dorina*. In 1784 begaf hij zich op uitnoodiging van Catharina naar Petersburg. Zijn weg ging over Weenen, waar hij bij keizer Jozef II een gunstig onthaal vond, en waar hij zijn opera *I Litiganti* ten tooneele bracht. Te Petersburg deed hij veel tot verbetering der Russische muziektoestanden: hij bracht de Italiaansche Opera tot een te voren niet gekende hoogte. Onder de werken, die hij gedurende de eerste jaren van zijn verblijf daar ter stede componeerde, behooren de opera 's *Armida*, waarin de beroemde zangeres Todi optrad, en *Olega*, tekst van de keizerin zelve. In laatstgenoemd werk had hij getracht, de muziek der oude Grieken na te bootsen. Ook op het gebied der acoustiek maakte hij zich verdienstelijk: hij vond een werktuig uit tot berekening der toontrillingen en bepaalde als normale stemming van het orkest 436 trillingen voor de eensgestreepte *A*. Wegens zijn verdiensten op dit gebied werd hij tot lid der Akademie voor Wetenschappen te Petersburg benoemd. De zangeres Todi bewerkte, dat hij eenigen tijd bij de keizerin in ongenade was, en dat hij zich terugtrok in een dorpje van de Ukraine, hem door zijn beschermer Potemkin geschonken. Toen Potemkin zelf in ongenade was gevallen, zag S. zich van alle hulp verstoken, doch 1793 riep de keizerin hem naar Petersburg terug en plaatste hem aan het hoofd van het conservatorium. In deze betrekking bleef hij werkzaam tot na den dood van Tsaar Paul I (1801) en besloot toen, naar zijn vaderland terug te keeren. In het voorjaar van 1802 vertrok hij, doch bracht het niet verder dan Berlijn, waar hij een aanval van jicht kreeg en 28 Juli 1802 overleed. Van zijn talrijke compositiën zijn slechts zeer weinigen in druk verschenen. Mozart heeft de melodie eener aria uit *I Due Litiganti* in de tweede finale van *Don Juan* aangebracht.

Sartorio (Antonio), dramatisch componist uit de 17e eeuw, geb. omstreeks 1620 te Venetië, gest. 1681, was eerst kapelmeester aan het hof van den hertog van Brunswijk, later aan de St. Marcus-kerk te Venetië.

Sartorius (Erasmus), muziekgeleerde, wiens eigenlijke naam Schneider was, geb. 1577 te Sleeswijk, gest. 1637 te Hamburg als leeraar in den zang. Men kent van hem de volgende werken: *Institutionum musicarum tractatio*

nova et brevis etc. (Hamburg, 1635); *Belligerasmus, id est Historia belli exorti in regno musico, in qua liberalis et non tetrici ingenii lector inveniet quod tam prodesse, quam delectare possit,* — een muzikale grap, waarin Orpheus als het hoofd van den gefigureerden zang wordt voorgesteld; zangers, fluitisten, violisten en organisten treden als zijn soldaten op; zijn tegenstander is Biston, verdediger van den kerkzang, die trompetters, pijpers en vogels in zijn gevolg telt. Van dit werk zijn vier uitgaven verschenen: drie te Hamburg (1622, 1626 en 1639) en een te Rostock (1642).

Sattel, Hoogd.; SILLET, Fr.; ZADEL, Ned.; het kleine reepje hout of ivoor tusschen den toets en de krul der strijkinstrumenten, over hetwelk de snaren loopen. Het ligt hooger dan de toets en vormt als het ware de afscheiding tusschen dezen en de snaren.

Satz, Hoogd., zin, gedeelte van een volzin; z. PERIODE en ZIN.

Sauer (Wilhelm), orgelmaker, geb. 23 Maart 1831 te Friedland in Mecklemburg, richtte 1857 te Frankfort a. d. O. een fabriek op, die nog heden bestaat, en waarin ongeveer 300 orgels vervaardigd zijn. Met Ladegast behoort hij tot de beste orgelmakers dezer eeuw.

Sauret (Emile), vioolvirtuoos, geb. 22 Mei 1852 te Dun le Roi in Frankrijk, ontving onderricht van De Bériot en begon reeds op jeugdigen leeftijd kunstreizen te maken. Hij bezocht de voornaamste steden van Europa en maakte 1872 ook een reis door de Vereenigde Staten. In het jaar 1879 vestigde hij zich te Berlijn, waar hij leeraar in het vioolspel aan de Neue Akademie der Tonkunst van Kullak werd.

Sauveur (Joseph), natuurkundige, geb. 24 Maart 1653 te La Flèche in Frankrijk, is in de muzikale wereld bekend wegens zijn ontdekkingen op het gebied der acoustiek. De volgende geschriften van hem, opgenomen in de Mémoires de l'Académie des Sciences, hebben betrekking op die wetenschap: *Principes d'acoustique et de musique, ou système général des intervalles des sons, et son application à tous les systèmes et instruments de musique* (1700 en 1701); *Application de sons harmoniques à la composition des jeux d'orgue* (1702); *Méthode générale pour former des systèmes tempérés de musique, et du choix de celui qu'on doit suivre* (1707); *Table générale des systèmes tempérés de musique* (1711) en *Rapports des sons des cordes d'instruments de musique aux flèches des cordes, et nouvelles déterminations des sons fixes* (1713).

Sauzay (Charles Eugène), vioolvirtuoos, geb. 14 Juni 1809 te Parijs, ontving zijn opleiding aan het conservatoire, behaalde 1825 den eersten prijs in het vioolspel, werd 1827 tweede viool in het quartet van Baillot, 1840 solo-violist van Louis Philippe, later aanvoerder der tweede violen van Napoleon's kapel, en volgde 1860 Girard op als leeraar aan het conser-

vatoire. Hij behoorde langen tijd tot de beste violisten en leeraars van Parijs. Zijn compositiën bestaan in fantasieën, romances, een klaviertrio en muziek voor Molière's *Georges Dandin* en *Le Sicilien*, geschreven in den stijl van Lully. Ook heeft hij in het licht gegeven: *Haydn, Mozart, Beethoven; Étude sur le quatuor* (Parijs, 1861) en *L'école de l'accompagnement* (1869).

Savart (Félix), acousticus, geb. 30 Juni 1791 te Mézières, gest. 1841, is vooral bekend wegens zijn theorie van de luchttrillingen. Men kent van hem de volgende werken: *Mémoire sur la construction des instruments à cordes et à archet* (1819); *Mémoire sur la communication des mouvements vibratoires entre les corps solides* (1820); *Recherches sur les vibrations de l'air* (1823); *Mémoire sur les vibrations des corps solides considérés en général* (1823); *De l'influence exercée par divers milieux sur le nombre des vibrations des corps solides* (1823); *Note sur la communication des mouvements vibratoires par le liquide* (1826); *Recherches sur les usages de la membrane du tympan et de l'oreille externe* (1824); *Des sons produits dans l'expérience de M. Clément; Nouvelles recherches sur les vibrations de l'air* (1825); *Mémoire sur la voix humaine* (1825) en *Mémoire sur la voix des oiseaux* (1826).

Savetta (Antonio), componist, geb. te Lodi omstreeks het einde der 16e eeuw, was kerkkapelmeester daar ter stede. Missen, litanieën en andere kerkmuziekstnkken van hem zijn te Venetië in druk verschenen. Baini gewaagt in zijn *Memorie storico-critiche della vita e delle opere di Palestrina* van 16- en 24-stemmige motetten van S.

Savioni (Mario), altist en componist, geb. te Rome in de eerste helft der 17e eeuw, werd 1642 lid der pauselijke kapel. Zijn compositiën, bestaande in madrigalen en cantates, zijn te Rome in druk verschenen.

Sax (Charles Joseph), instrumentenmaker, geb. 1 Febr. 1791 te Dinant, gest. 16 April 1865 te Parijs, richtte te Brussel een fabriek van blaasinstrumenten op en bracht zoowel aan houten als aan koperen instrumenten vele verbeteringen aan.

Sax (Antoine Joseph), bekend als Adolphe S., oudste zoon van den vorige, geb. 6 Nov. 1814 te Dinant, ontving aan het conservatoire te Brussel onderricht in het fluit- en clarinetspel en kwam vervolgens bij zijn vader op de fabriek. Hij deed veel tot verbetering der clarinetten, voornamelijk der basclarinet, en vervaardigde ook een contrabasclarinet in *Bes*. Zijn proeven op dit gebied leidden hem tot de uitvinding van een nieuw soort van koperen instrumenten, die hij Saxophones noemde. In het jaar 1842 vestigde hij zich te Parijs, en 1847 verkreeg hij voor zijn aldaar tentoongestelde instrumenten de zilveren medaille, op de tentoonstelling van 1849 de gouden en op die van 1851 het eere-diploma. Niettegenstaande deze onderscheidingen

bloeiden zijn zaken niet. Wel werden zijn instrumenten onder het tweede keizerrijk bij de militaire muziekkorpsen ingevoerd, en werd hij bij gelegenheid der tentoonstellingen van Londen (1862) en Parijs (1869) op nieuw bekroond; maar in het buitenland vonden zijn instrumenten weinig aftrek, en van lieverlede verloor hij de hooggeplaatste begunstigers, die hem geholpen hadden in zijn zaken. In het jaar 1877 verkocht hij zijn verzameling instrumenten. Vele instrumenten werden aangekocht door het museum van het conservatoire van Parijs, door het instrumentenmuseum van Brussel en door Cesar Snoeck te Renaix.

Saxhorn, een door Adolphe Sax uitgevonden soort van koperen instrumenten. Deze familie bestaat uit den sopraanhoorn in *F*, *Es* of *D*, den althoorn in *C* en *Bes*, den tenorhoorn in *F* en *Es*, den baryton in *C* en *Bes*, den bashoorn of Bombardon in *F* en *Es* en de contrabas of contra-bombardon in *Bes*. In de Fransche militaire muziek spelen de saxhoorns een groote rol.

Saxophone, een door Sax uitgevonden instrument. Evenals van de Saxhoorns komen ook van dit instrument verschillende soorten voor: de sopranino in *C* en *Bes*, de soprano in *F* en *Es*, de mezzo soprano in *C* en *Bes*, de contralto in *F* en *Es*, de baryton in *C* en *Es*, de bas in *F* en *Es* en de contrabas of bourdon in *C* en *Bes*. De alt- en baryton-soorten zijn het meest in gebruik.

Scacchi (Marco), componist der Romeinsche school, geb. omstreeks het einde der 16e eeuw te Rome, was een leerling van Felice Anerio. Hij werd 1618 kapelmeester aan het hof van koning Sigismond van Polen en bekleedde dien post ook onder de regeering van Vladislaus VII, na wiens dood (1648) hij naar Italië terugkeerde, waar hij in hoogen ouderdom stierf. Zijn *Documenti armonici* werden 1687 door zijn leerling Berardi uitgegeven. Van zijn overige werken zijn Missen, motetten en madrigalen te Venetië in druk verschenen.

Scala, Ital., schaal, toonladder (z. dit).

Scalchi (Sofia), zangeres, geb. 29 Nov. 1850 te Turijn, trad 1866 te Mantua voor het eerst op, zong vervolgens in verschillende steden van Italië en maakte kunstreizen naar Engeland, Petersburg, Moskou, Weenen enz. In het Covent Garden-theater te Londen was zij steeds een welkome gast.

Scaletta (Orazio), componist en schrijver over muziek, geb. te Crema in de tweede helft der 16e eeuw, was kapelmeester te Solo in de provincie Brescia, later te Bergamo en eindelijk te Padua, waar hij 1630 stierf. Van zijn compositiën zijn gedrukt: *Vilanelle alla romana a 3 voci, Libro I* (Venetië, 1590), *Madrigali a sei voci* (ibid.) en *Messe brevi di morti a 4 voci* (ibid.). Meer nog dan door deze compositiën is hij bekend door zijn

leerboek *Scala di musica*, van hetwelk zeer vele uitgaven verschenen zijn. Een tweede leerboek van hem draagt den titel: *Primo scalino della scala di contrappunto* (Milaan, 1622).

Scaliger (Julius Caesar), philosoof, medicus, dichter en criticus, geb. 1484 te Ripa aan het Garda-meer, gest. 1558 te Agen, is op muzikaal gebied bekend wegens zijn boek: *De Comoedia et Tragoedia eiusque apparatu omni et partibus*, waarin o. a. de volgende hoofdstukken voorkomen: *De Sono; Quare sonis animi maxime delectentur; De lancea, quae lyram tangat; Quod nulla vox propter mifallere; An Auditus sit subtilior visu* en *De quibusdam musicis instrumentis*.

Scandelli (Antonio), geb. 1517 te Brescia, kwam onder de regeering van den keurvorst Maurits van Saksen te Dresden, waar hij tot »Zinkenbläser und Componist" werd aangesteld, verkreeg 1565 den post van vice-kapelmeester en volgde 1580 Le Maistre als kapelmeester op. In hetzelfde jaar echter stierf hij. Als componist behoorde hij tot de besten van zijn tijd.

Scaramelli (Giuseppe), violist, geb. 1761 te Venetië, was achtereenvolgens te Triëst, te Weenen en te Florence werkzaam. Behalve sonates en andere compositiën heeft hij een werkje geschreven: *Saggio sopra i doveri di un primo violino direttore d' orchestra* (Triëst, 1811).

Scaria (Emil), zanger, geb. 1838 te Gratz in Stiermarken, was door zijn vader voor de rechtsgeleerdheid bestemd en bezocht 1856 de hoogeschool te Weenen, doch nam gedurende zijn studietijd bij Gentiluomo les in den zang en besloot, zich geheel aan de kunst te wijden. Aanvankelijk had hij weinig succes: de tonen van het hooge register zijner stem spraken moeilijk aan, en toen hij te Pesth in de rol van St. Bris (*Hugenoten*) optrad, maakte hij *fiasco*. Ook te Frankfort en te Brünn vond hij geen bijval; daarom besloot hij, eerst nog eenigen tijd onderricht te nemen, en begaf zich te dien einde 1860 naar Londen, waar hij onder leiding van Manuel Garcia ijverig studeerde, en wel met zoo goed gevolg, dat hij het »mezza voce" ook voor de hoogste tonen in zijn macht kreeg. Franz Abt, die hem te Londen hoorde, bood hem 1862 een engagement aan voor de Opera te Dessau. Vervolgens zong hij te Leipzig en van 1865 tot 1872 te Dresden. In rollen als Hercules (*Alceste*), Sarastro, Leporello, Caspar, Rocco, Landgraaf (*Tannhäuser*), Burgemeester (*Czaar und Zimmermann*), Geronimo (*Matrimonio segreto*) en Falstaff (*Die lustigen Weiber*) werd hij door geen zanger overtroffen. In het jaar 1872 werd hij aan de keizerlijke Opera te Weenen verbonden, en nog heden is hij als eerste bassist aan dat theater werkzaam. Richard Wagner noodigde hem uit, om bij de eerste model-uitvoering van *Der Ring des Nibelungen* te Bayreuth (1876) de partij van Hagen te zingen. Tengevolge van bijzondere omstandigheden

trok Scaria zich na de eerste repetitiën terug, en de rol van Hagen werd door Siehr vervuld. Bij de eerste voorstelling van Parsifal echter (1882) werkte hij mede en vervulde op voortreffelijke wijze de rol van Gurnemanz. Ook voor de voorstellingen van 1883 had hij Wagner zijn medewerking toegezegd, en de meester schreef hem daarop (6 Januari 1883) het volgende:

„Recht so, lieber Scaria, und besten Dank! Dass ich Sie nur einmal hören soll, will mir zwar nicht gefallen, und Manches wird sich schon finden.... Gräfin D. meldete mir gestern von den Aufführungen, denen sie kürzlich in Wien beiwohnte. Nun, ihren Wotan kenne ich und hierüber hatte die enthusiastische Dame mir nichts Neues zu sagen. Auch Materna kenne ich und weiss, wer meine Besten sind. Winkelmann wurde mir ebenfalls sehr gelobt. Wie mich das Alles freut! Aber am liebsten hörte ich nun, dass Sie den Sachs sich so vortrefflich angeeignet haben sollen. Ja, ja! Ich kann 's mir schon denken. Nun, in Bayreuth werde ich wol auch dies noch erleben! Jetzt grüssen Sie meine Materna allerherzlichst. Sie bekommt nächstens auch einen hübschen Brief. Ihr beiden südösterreichischen Slaven seid eben meine besten deutschen Sänger, die ich für das, was mir als das Wichtigste beim dramatischen Gesange gilt, Allen als Muster vorstellen kann."

De in dezen brief uitgesproken wensch zou niet vervuld worden: de volgende maand stierf Wagner. Scaria echter trad in den zomer van 1883 te Bayreuth weder als Gurnemanz op en bracht door zijn uitmuntend spel en zijn voortreffelijken zang de toehoorders in verrukking. In de maand April van dit jaar (1884) stelt hij zich voor, in gezelschap van Materna en Winkelmann, een reis naar Amerika te maken.

Scarlatti (Alessandro Cavaliere), componist, geb. 1649 te Trapani op Sicilië, studeerde te Pavia en was, toen hij met zijn familie te Napels kwam, een uitstekend zanger, harpist en klavierspeler. Op een-en-dertig-jarigen leeftijd ontving hij de opdracht, een opera te componeeren; dit werk, *Onestà nell' Amore*, werd 1680 in het paleis van koningin Christine van Zweden vertoond. Een andere opera van hem: *Pompejo*, werd 1684 in het koninklijk paleis te Napels gegeven. Omstreeks dien tijd bekleedde S. den post van hofkapelmeester der koningin van Zweden, en toen deze 1688 gestorven was, werd hij kapelmeester van den koning van Napels. Het oratorium *I Dolori di Maria sempre virgine* en de opera *Teodora*, te Rome vertoond, ontstonden 1693. In laatstgenoemd werk heeft de componist het eerst het recitativo stromentato aangebracht.

Op last van den koning componeerde S. eenige nieuwe aria 's voor de opera *Odoacre* van Legrenzi. Deze door zijn zorg verbeterde opera werd 1694 in den San Bartolomeo-schouwburg te Napels vertoond. In de uitgave van dit werk waarschuwt S. den lezer, »dat de door hem veranderde aria 's met een sterretje geteekend zijn, opdat de mogelijk door hem begane fouten den naam van Legrenzi niet zouden bederven, voor wiens onsterfelijken roem hij onbegrensden eerbied had." Zijn volgende werken waren: *Pirro e Demetrio* (1697), *Il prigioniero fortunato* (1698), *Gli equivochi nel*

sembiante (1700), *Eraclea* (1700), *Le Nozze col nemico* en *Laodicea e Berenice* (1701). In laatstgenoemd werk komt een aria met een zoo moeilijke viool-solo voor, dat zelfs Corelli ze op de generale repetitie niet spelen kon, en bij gebrek aan goede solisten zag S. zich genoodzaakt, toen later de opera te Rome gegeven werd, een andere aria in plaats der eerste te stellen.

Door zijn compositiën was S. beroemd geworden, en met den roem kwamen ook ambten en eerbewijzen. Eerst werd hij naar Rome beroepen, om Antonio Foggia als kapelmeester aan de Santa Maria Maggiore ter zijde te staan; 1707 verkreeg hij ook den titel, die bij dat ambt behoorde; te voren had kardinaal Ottoboni hem reeds met de directie zijner kapel belast. De Paus schonk hem de decoratie van de Gouden Spoor. Eindelijk, na de verovering der beide Siciliën door de keizerlijken (1709), keerde hij als koninklijk kapelmeester naar Napels terug.

Scarlatti werkte verbazend gemakkelijk, hetgeen blijkt uit het groot aantal compositiën van hem. Hij heeft niet minder dan 112 of 115 opera's, 200 Missen, 12 oratoria en ontelbare kleinere stukjes, als madrigalen, cantates, duetten, toccata's, enz. geschreven. Jomelli verklaart, dat de Missen en motetten van S. de besten in den concertstijl waren. Hauptmann zegt, dat S. tot Palestrina in verhouding staat, als Virgilius tot Homerus.

Als leeraar was S. aan drie scholen werkzaam: aan de conservatoria San Onofrio, I Poveri en Loreto. Tot zijn leerlingen behooren Logroscino, Hasse, Leo, Durante, Carapello, Greco, Gizzi, Abos, Feo, Porpora, Sarri en Contumacci. Hij stierf 24 Oct. 1725. Een portret van hem komt voor in het werk *Biografia degli Uomini illustri del Regno di Napoli* (1810).

Scarlatti (Domenico), door sommigen ook Girolamo S. genoemd, zoon van den vorige, geb. omstreeks 1683 te Napels, ontving onderricht van zijn vader en van Gasparini. Hij was een der grootste klavierspelers van zijn tijd, zoo niet de grootste. Ook de compositie beoefende hij met goed gevolg: reeds 1704 verscheen van hem een omwerking der opera *Irene* van Polaroli te Napels ten tooneele. Voor het tooneel van Maria Casimir, koning-weduwe van Polen, schreef hij een pastorale, getiteld: *Sylvia*, dat gevolgd werd door *Orlando* (1711), *Fatide in Sciro* (1712), *Ifigenia in Aulide* en *Ifigenia in Tauride* (1713), *Amor d' un ombra*, *Narciso* (1714) en *Amleto* (1715) In het jaar 1708 bevond hij zich met Händel te Venetië, dien hij naar Rome vergezelde, waar beiden zich voor kardinaal Ottoboni lieten hooren. Als klavierspelers waren beiden even sterk, doch bij den wedstrijd op het orgel erkende Scarlatti zelf Händel's meerderheid en verklaarde, dat hij van zulk een orgelspel geen begrip had. Zij bleven hun geheele leven vrienden. S. volgde 1715 Baj op als kapelmeester aan de St. Pieters-kerk, in

welke betrekking hij vele kerkmuziekstukken componeerde. Hij begaf zich 1719 naar Londen, waar zijn *Narciso* vertoond werd, en 1721 naar Lissabon, waar hij aan het hof een zeer gunstig onthaal vond. Hasse hoorde hem 1725 te Napels klavier spelen, en van 1729 tot 1754 vertoefde hij aan het Spaansche hof, waar hij muziekmeester der prinses van Asturië werd. Hij verkeerde dikwijls in benarde finantiëele omstandigheden, daar hij aan het spel verslaafd was. Hij stierf 1757 te Napels. In de bibliotheek Santini bevinden zich 349 klavier- en orgelstukken van hem, 30 daarvan heeft hij zelf uitgegeven onder den titel: *Esercizi per gravicembalo di Don Domenico Scarlatti, cavaliere di San Giacomo e Maestro dei serenissimi principe e principessa delle Asturie.* Karl Czerny heeft 1839 tweehonderd klavierstukken van S. in het licht gegeven, 130 stukken komen voor in *Le Trésor des Pianistes* (1864), 60 sonaten zijn uitgegeven door Breitkopf & Härtel en 18 stukken, gerangschikt door von Bülow, bij Peters.

Scarlatti (Giuseppe), kleinzoon van Alessandro S., geb. 1712 te Napels. Van zijn leven is alleen bekend, dat hij zich 1757 te Weenen vestigde en daar ter stede 17 Aug. 1777 stierf. De volgende opera 's van hem werden in Italië vertoond: *Pompeio in Armenio*, *Adriano in Siria*, *Ezio*, *Gli effetti della gran Madre Natura*, *Merope* en *Chi tutto abbraccia nulla stringe*. In den hofschouwburg te Weenen verscheen van hem ten tooneele: *Il mercato di malmantile*, *L' isola disabitata*, *La serva scaltra*, *Issipile*, *La Clemenza di Tito*, *Artaserse*, *Gli stravaganti* en *La moglie padrona*.

Schachner (Rudolph J.), klavierspeler en componist, geb. 31 Dec. 1821 te Munchen, ontving onderricht van Henselt en van J. B. Cramer. Hij liet zich te Weenen, Parijs, Londen, Leipzig en in vele andere steden als solist hooren en vestigde zich 1853 te Londen. Onder zijn compositiën bevindt zich een oratorium: *Israel's Rückkehr von Babylon.*

Schachtner (Johann Andreas), omstreeks 1754 trompetter van den aartsbisschop van Salzburg, gest. 1795, was een vriend van Mozart, dien hij reeds gekend had, toen deze nog een kind was. Schachtner was de man, wien Leopold Mozart het door den kleinen Wolfgang gecomponeerde klavierconcert liet zien, en wien hij het antwoord van den knaap op de aanmerking, dat het te moeilijk was, mededeelde: »Daarom heet het ook een concert; men moet het studeeren, totdat men het kan spelen." Op zijn zesde jaar speelde Wolfgang de tweede vioolpartij in een quartet met Schachtner mede en kweet zich zoo voortreffelijk van zijn taak, dat S. bemerkte, dat hij zelf overbodig was. Later schreef S. een libretto, *Zaïde*, dat Mozart voor Weenen zou componeeren, en vertaalde de opera *Idomeneo* in het Duitsch.

Schack (Benedict), eigenlijk Cziak geheeten, zanger en componist,

geb. 1758 te Mirowitz in Boheme, studeerde te Weenen in de muziek, de philosophie en de medicijnen, werd 1784 in Silezië kapelmeester van een adellijk heer en ging later naar Praag, waar hij korten tijd zanger aan een theater was, en vervolgens naar Weenen, waar hij lid van het gezelschap van Schikaneder werd. Hij was bevriend met Mozart en zong bij de eerste voorstelling van *Die Zauberflöte* de partij van Tamino. Ook behoorde hij tot de personen, die daags voor Mozart's dood aan het bed van den meester stonden en op diens verzoek stukken uit het *Requiem* zongen. S. verliet Weenen 1793 en vestigde zich te Munchen, waar hij 11 Dec. 1826 stierf. Behalve kerkmuziek en liederen heeft hij vele opera 's gecomponeerd, o. a.: *Der Luftballon*, *Lorenz und Susette*, *Der Koch*, *Der Stein der Weisen*, *Die Wiener Zeitung*, *Die Zaubertrommel*, *Die beiden Antons* en *Schlaraffenland*.

Schade of **Schad** (Abraham), schoolrector te Speier, geb. te Senfftenberg in de laatste helft der 16e eeuw, gaf een verzameling van 384 motetten in het licht, die den titel droeg: *Promptuarii musici sacros harmonicos sive motetos* 5, 6, 7 *et* 8 *vocum e diversis iisque clarissimis hujus et superioris aetatis antehac nunquam in Germania editis* etc. (Straatsburg, eerste deel, 1611; tweede deel, 1612; derde deel, 1613; vierde, 1616).

Schäffer (August), componist, geb. 25 Aug. 1814 te Reinsberg, gest. 7 Aug. 1879 te Berlijn, heeft vele compositiën, o. a. een opera, *Emma von Falkenstein*, geschreven.

Schaffner (Nicolaus Albert), geb. omstreeks 1790 in Silezië, leerde verscheiden instrumenten bespelen, maakte reizen door Duitschland en begaf zich later naar Parijs, waar hij 1817 kapelmeester aan den schouwburg van Porte Saint Martin werd. Hij ging 1821 naar Rouaan en stierf 1860 te Bordeaux. Behalve instrumentale muziek heeft hij pantomimes en melodrama 's gecomponeerd.

Schafrath (Cristoph), kamermusicus van prinses Amalia van Pruisen, geb. 1709 te Hohenstein bij Dresden, gest. 17 Febr. 1763 te Berlijn, was een uitstekend contrapuntist. Onder zijn compositiën, die in de bibliotheek van het gymnasium van Joachimsthal te Berlijn bewaard worden, bevinden zich stukken voor viola di Gamba, luit, fluit, fagot en klavier.

Schale (Christian Friedrich), hof-Domorganist en violoncellist bij het opera-orkest te Berlijn, geb. 1713 te Brandenburg, gest. 1800 te Berlijn, heeft sonates voor klavier en stukken voor verscheiden andere instrumenten gecomponeerd.

Schall, Hoogd., geluid; z. dit.

Schalmei, Nederl., Hoogd.; CHALUMEAU, Fr.; een overoud blaasinstrument, aanvankelijk uit boomschors, later uit riet en eindelijk uit hout vervaardigd.

Door de geheele middeneeuwen en in den nieuweren tijd tot de 18e eeuw was de schalmei, zoowel bij de volks- als bij de kunstmuziek, in gebruik. Het instrument bestond uit een roer van twee voet lang, dat onderaan een klankbeker (evenals de hobo) en aan de voorzijde gewoonlijk zes toongaten en een klep had. De toonomvang was van *f* tot a^2, van *bes* af chromatisch. Het mondstuk der schalmei, dat uit twee op elkaar gebonden rietjes bestond, werd niet onmiddellijk door de lippen des spelers aangeraakt, maar stak in een bekervormig kopstuk, waar de lucht ingeblazen werd. Tengevolge van deze inrichting kon er van wijziging van den toon door middel van de lippen geen sprake zijn, en klonk het instrument dikwijls ruw. Uit de schalmei is de hobo (z. dit) ontstaan. — Op het orgel is de schalmei een stem van 4 en 8, zelden van 16 voet, en komt voor in manuaal en pedaal, in welk laatste geval zij schalmeibas heet.

Scharwenka (Xaver), klavierspeler en componist, geb. 6 Jan. 1850 te Samter in Posen, ontving zijn opleiding aan de Akademie der Tonkunst van Kullak, te Berlijn, liet zich 1869 daar ter stede voor het eerst in het openbaar hooren en was als leeraar aan de school van Kullak werkzaam, totdat hij 1873 opgeroepen werd zijn militaire dienstplichten te vervullen. Nadat hij hieraan voldaan had, begon hij te reizen en liet zich in verschillende steden van Duitschland als solist en componist hooren; 1879 bezocht hij Londen voor het eerst en kwam ook in het concertseizoen der volgende jaren daar terug. Hij is te Berlijn directeur van een conservatorium. Van zijn compositiën zijn in druk verschenen: twee trio's voor klavier, viool en violoncel; een klavierquartet; een sonate voor klavier en viool en een voor klavier en violoncel; klavierconcerten, -sonates, -studiën en andere stukken. Een symphonie van hem is onlangs te Berlijn uitgevoerd.

Scharwenka (Philipp), klavierspeler en componist, broeder van den vorige, geb. 1847 te Samter in Posen, ontving zijn opleiding te Berlijn aan Kullak's Neue Akademie der Tonkunst en vestigde zich daar ter stede als muziekonderwijzer. Onder zijn compositiën bevinden zich twee symphonieën, concertstukken voor viool, stukken voor violoncel, voor klavier en liederen. Hij is ook als caricatuur-teekenaar bekend en heeft o. a. de satyre *Anton Notenquetscher* van Alex. Moskowski (Berlijn, 1881) geïllustreerd.

Schauensee (Franz Joseph Leonti Meyer **de**), organist en componist, geb. 10 Augustus 1720 te Lucern, ontving onderricht van den organist Muller aldaar, ging 1738 in een klooster, dat hij echter 1740 weder verliet, diende 1741 als vaandrig in het Sardinische Zwitser-regiment van Keller en vestigde zich later in zijn geboortestad, waar hij 1752 in den geestelijken stand trad en organist werd. Hij deed veel tot verbetering der muziek in

zijn vaderland. Zijn compositiën bestaan in kerkmuziek, o. a. een Mis voor 26 stemmen met orkest, in orgelconcerten, cantates en eenige opera 's.

Schauroth (Delphine **von**), klavierspeelster, geb. 1814 te Maagdenburg, ontving onderricht van Kalkbrenner. Zij maakte kennis met Mendelssohn, die het *Venetianisches Gondellied* (*Lieder ohne Worte*, I, 6) voor haar schreef en haar het *g*-mol-concert opdroeg. Nog in het jaar 1870 gaf zij te Leipzig, ter gelegenheid van Mendelssohn's geboortedag, een concert. Compositiën van haar zijn door Schumann in zijn *Neue Zeitschrift für Musik* niet ongunstig beoordeeld.

Schebek (Edmund), keizerlijk raadsheer en secretaris van de Kamer van Koophandel te Praag, geb. 22 Oct. 1819 te Petersdorf in Moravië, is op muzikaal gebied bekend wegens zijn geschriften over instrumentenbouw: *Die Orchester-Instrumente auf der Pariser Weltausstellung im Jahre* 1835 (Weenen, Staatsdrukkerij, 1858) en *Der Geigenbau in Italien und sein deutscher Ursprung* (Weenen, 1872 en 1874). Ook heeft hij in het licht gegeven: *Zwei Briefe über Joh. Jacob Froberger* (Weenen, 1874).

Schebest (Agnes), zangeres, geb. 15 Febr. 1813 te Weenen, werd op jeugdigen leeftijd aan de koninklijke Opera te Dresden verbonden, eerst als korist, later als zangeres van kleine solo-partijen. In het jaar 1833 ging zij naar Pesth, en van 1836 tot 1841 gaf zij gastvoorstellingen in de voornaamste steden van Duitschland. In laatstgenoemd jaar trad zij in het huwelijk met den bekenden theoloog D. F. Strauss, en in hetzelfde jaar trok zij zich uit het openbare leven terug. Zij stierf 22 Dec. 1869 te Stuttgart. Met Johanna Wagner behoorde zij tot de school van Schröder-Devrient. Herinneringen van haar kunstenaarsleven heeft zij opgeteekend in haar boek *Aus dem Leben einer Künstlerin* (1857).

Schechner-Waagen (Nanette), dramatische zangeres, geb. 1806, trad 1827 in de Italiaansche Opera te Munchen op, doch legde zich later op de Duitsche kunst toe. Te Berlijn, Weenen en in andere steden had zij groot succes. Wegens ziekte was zij evenwel genoodzaakt, reeds 1835 het tooneel te verlaten. Zij stierf 1860 te Munchen, waar zij 1832 met den schilder en graveur Waagen in het huwelijk getreden was.

Schedlich (David), omstreeks het midden der 17e eeuw organist aan de Lorenzo-kerk te Neurenberg, waar 1665 een werk van hem verscheen, getiteld: *Musikalisches Kleeblatt, bestehend in Balletten, Couranten und Sarabanden.*

Scheffer (Paul), Duitsch toonkunstenaar, vermoedelijk uit Silezië, heeft in het licht gegeven: *Liber I et II Melodiarum biblicarum* (Breslau, 1619) en *Zwölf Intraden und Couranten, nebst einem sechsstimmigen Canon* (ibid., 1619).

Scheibe (Johann), orgelmaker te Leipzig, leefde in de eerste helft der

18e eeuw en vervaardigde de orgels voor de Pauliner-kerk en de Johannes-kerk aldaar. Laatstgenoemd werk werd door J. Seb. Bach en den orgelmaker Z. Hildebrand hoog geroemd.

Scheibe (Johann Adolph), componist en muziekgeleerde, zoon van den vorige, geb. 1708 te Leipzig, is bekend als schrijver van de volgende werken: *Musicus criticus* (een tijdschrift, van hetwelk 68 nummers verschenen, Hamburg, 1737—38), *Abhandlung vom Ursprunge und Alter der Musik* (Altona, 1757), *Abhandlung von den musikalischen Intervallen und Geschlechtern* (Hamburg, 1739), *Abhandlung über das Recitativ* (verschenen in de *Bibliothek der Künste und Wissenschaften*) en *Ueber die musikalische Composition* (onvoltooid). Van 1744 tot 1758 was S. kapelmeester van den koning van Denemarken en werd in laatstgenoemd jaar door Sarti vervangen. Hij stierf 1776 te Kopenhagen. Als componist had hij minder geluk dan als schrijver.

Scheibler (Johann Heinrich), zijdefabrikant te Crefeld, geb. 11 Nov. 1777 te Montjoie bij Aken, is in de muzikale wereld bekend wegens zijn groote verdiensten op het gebied der acoustiek. Men kent van hem de volgende werken: *Der physikalische und musikalische Tonmesser, welcher durch den Pendel dem Auge sichtbar, die absoluten Vibrationen der Töne, sowie die schärfste Genauigkeit gleichschwebender und mathematischer Accorde beweist* (1834); *Anleitung die Orgel vermittelst der Stösse (vulgo Schwebungen) und des Metronoms correct, gleichschwebend zu stimmen* (1834); *Ueber mathematische Stimmungen, Temperaturen und Orgelbaustimmung nach Vibrationsdifferenzen der Stösse* (1835); *Mittheilung über das Wesentliche des musikalischen und physikalischen Tonmessers* (1835) en *Schriften über musikalische und physikalische Tonmessung und deren Anwendung auf Pianoforte- und Orgelstimmung* (1838). Al deze werken zijn te Crefeld in druk verschenen. Hij stierf 20 Nov. 1837. Zie aangaande zijn toonmeter het artikel TONOMETER.

Scheidemann (David), organist aan de Michael-kerk te Hamburg omstreeks 1585, heeft o. a. gezangen gecomponeerd voor de verzameling: *Melodeyen Gesangbuch, darinn D. Luthers und ander Christen gebräuchlichsten Gesenge ihren gewoehnlichen Melodeyen nach durch Hieronymum Praetorium, Joachimum Deckerum, Jacobum Praetorium, Davidem Scheidemanum, Musicis und verordneten Organisten in den vier Stimmen übersetzt, begriffen sind* (Hamburg, 1604).

Scheidemann (Heinrich), organist, geb. 1600 te Hamburg, waar zijn vader, Johann S., organist aan de Katharina-kerk was. Hij begaf zich 1616, op kosten van het bestuur der St. Jacobs-kerk aldaar, in gezelschap van Praetorius, naar Amsterdam, waar beiden bij Jan Pietersz. Sweelinck in de leer kwamen. »Sie studirten gleichsam um die Wette; welches den Meister sehr erfreute," zegt Mattheson in zijn *Ehrenpforte*.

Zij vormden zich niet slechts in de kunst, maar ook in het uiterlijk gedrag naar hun meester en brachten beiden uit Holland zijn portret mede, dat zij hun leven lang, ieder in zijn beste vertrek, voor oogen moesten hebben. Scheidemann keerde 1625 naar Hamburg terug, waar hij zijn vader opvolgde. Hij stierf 1654 en werd opgevolgd door zijn leerling Adam Reinke. In Walther's *Lexicon* leest men aangaande hem nog het volgende: »Scheidemann... ist sowohl wegen seiner Composition, als seines Spielens dergestalt berühmt gewesen, das ein grosser Musicus zu Amsterdam (wellicht Dirk Sweelinck?), als er gehöret, dass Adam Reinke an des Scheidemann's Stelle gekommen, gesprochen: es müsse dieser ein verwegener Mensch seijn, weil er sich unterstanden, in eines so sehr berühmten Mannes Stelle zu treten, und wäre er wohl so *curieux* denselben zu sehn." Dat Scheidemann ook hier te lande beroemd was, blijkt uit een gedichtje van Dullaert op Mr. Joan Crabbe:

Hoe vleijend volgt gij Jesses zoon,
Door Orgelpijpen schel van stem !
Zoo steekt gij Scheidmann na de kroon!

Scheidt (Samuel), organist, geb. 1587 te Halle aan de Saale, was evenals Praetorius en Scheidemann, een leerling van Jan Pietersz. Sweelinck. Hij werd organist aan de Maurits-kerk in zijn geboortestad en leefde vervolgens eenige jaren te Hamburg, waar hij 1654 stierf. Zijn voornaamste werk is de *Tabulatura nova. Cantiones variationes Psalmorum, Fantasiarum, Cantilenarum, Passamezzo et Canones aliquot; in Gratiam Organistorum adornata.* Eitner beweert in zijn biographie van Sweelinck (1870), dat men Scheidt, wegens onbekendheid met Sweelinck en diens toonwerken, de eer gegund heeft, die onzen grooten landgenoot toekomt. Uit verscheiden der 45 orgelcompositiën in de *Tabulatura Nova* blijkt volgens hem duidelijk, dat men met een leerling van den »feniks" te doen heeft. »Der Einfluss zwischen Lehrer und Schüler," zegt hij, »kann wohl nie deutlicher zu erkennen sein, als es zwischen Sweelinck und Scheidt der Fall ist. Die äussere Form seiner Compositionen und die Art und Weise der Behandlung, ja selbst diverse Nachbildungen, treten so deutlich hervor, dass man nicht zweifelhaft sein kann, wer das Vorbild Scheidts gewesen sei." Van een in het Graue Kloster te Berlijn voorkomend manuscript, bevattende variatiën van Sweelinck, getuigt Eitner: »Die in dem Manuscripte sich vorfindenden Variationen von Sweelinck sind gemeinschaftlich mit seinem Schüler Samuel Scheidt komponirt und zwar in der Weise, dass Sweelinck die eine und Scheidt die andere Variation komponirt hat." Maar »nirgends geht Scheidt über sein Vorbild hinaus," voegt hij er bij, »meistens erreicht er seinen Meister nicht."

Schein (Johann Hermann), componist, geb. 29 Jan. 1586 te Grünhain in Saksen, ontving zijn muzikale opleiding als discantist bij de keurvorstelijke kapel, bezocht de hoogeschool te Leipzig, werd 1613 hofkapelmeester te Weimar en volgde twee jaar later Calvisius op als cantor te Leipzig. Hij stierf 1630. Als componist behoorde hij tot de besten van zijn tijd. Van zijn werken zijn in druk verschenen: *Venus-Kränzlein oder weltliche Lieder mit* 5 *Stimmen neben etlichen Intraden, Galliarden, etc.* (Leipzig, 1609); *Concerte für vier Stimmen* (ibid., 1612); *Cymbalum Sionium, aus* 30 *halb deutschen und halb lateinischen mit* 5, 6, 8, 10, 12 *Stimmen gesetzten Cantionibus bestehend* (ibid., 1615); *Banchetto Musicale, newer anmuthiger Paduanen, Gagliarden, Courrenten und Allemanden mit fünf Stimmen* (ibid., 1617); *Opellae novae, oder geistliche Concerte von drei, vier und fünf Stimmen* (ibid, 1617 en 1618); *Musica Boscareccia, Waldliedlein, uff italiänische, villanellische Invention mit drei Stimmen* (ibid., 1621); *Israels Brünnlein, auserlesene Sprüchlein von* 5 *und* 6 *Stimmen, sampt den Generallbass auf Madrigalisch Manier componirt* (Frankfort, 1623); *Opellae novae, Theil II oder geistliche Concerten von drei, vier, fünf und sechs Stimmen* (Freiburg en Leipzig, 1626) en *Cantional oder Gesangbuch Augsburgischer Confession* (Leipzig, 1627). S. behoort tot de meesters, die de Italiaansche zangwijze op de Duitsche liederen trachtte toe te passen, hetgeen vooral merkbaar is in zijn *Waldliedlein*.

Scheinlein (Matthias Friedrich), Duitsch violenmaker, geb. 1710 te Langenfeld in Franken, werkte aldaar van 1755 tot 1771, in welk jaar hij stierf. Zijn instrumenten zijn van groot model en hebben een donker lak.

Scheinlein (Johann Michael), violenmaker, zoon van den vorige, geb. 1751 te Langenfeld. Zijn instrumenten hebben denzelfden vorm als die van zijn vader.

Scheitholt, een oud citervormig instrument, van hetwelk Praetorius in zijn *Synt. Mus.*, II, een afbeelding geeft. Het schijnt een instrument van geringe waarde te zijn geweest, daar hij zegt, dat het »billig unter die Lumpen-Instrumente referirt werden sollte."

Schelble (Johann Nepomuck), geb. 16 Mei 1789 te Höfflingen in het Schwarzwald, ontving onderricht in den zang van Weisse, te Donaueschingen, en van Krebs, te Stuttgart, en werd 1812 in laatstgenoemde stad leeraar aan de koninklijke muziekschool. Hij begaf zich 1813 naar Weenen, waar hij kennis maakte met Beethoven, Moscheles, Weigl, Spohr e. a., en trad er eenige malen als operazanger op, doch zonder groot succes. In 1816 vestigde hij zich te Frankfort a. d. M., waar zijn talent als zanger op prijs werd gesteld, en waar hij 1818 den nog heden bestaanden Caecilien-Verein stichtte, welke vereeniging zich de uitvoering der koorwerken van

klassieke meesters ten doel stelt. Toen S. 1836 wegens redenen van gezondheid genoodzaakt was zijn ontslag te vragen, nam Mendelssohn eenigen tijd zijn post waar. S. stierf 7 Aug. 1837. Een levensbeschrijving van hem, vervaardigd door Weissmann, is 1838 te Frankfort in druk verschenen.

Schellencymbel, Hoogd., een bij de oude Hebreeuwen, later bij de Turken gebruikelijk slaginstrument, bestaande uit gestemde klokjes of schellen, die door middel van staafjes aangeslagen werden.

Scheller (Jacob), vioolvirtuoos, geb. 12 Mei 1759 te Schettal in Boheme, begon reeds in zijn jonge jaren kunstreizen te maken en studeerde te Parijs onder leiding van Viotti. Hij werd 1785 concertmeester van den hertog van Wurtemberg, die te Mömpelgard een kapel had, en zette na ontbinding der kapel (1792) zijn kunstreizen voort. Beschrijvingen van zijn verbazende kunststukken in het vioolspel vindt men in Gerber's *Tonkünstler-Lexicon* en in Spohr's *Autobiographie*. Hij stierf in kommervolle omstandigheden.

Schenk of **Schenck** (Johann), componist, geb. 30 Nov. 1753 te Neustadt aan de Wien, in Oostenrijk, werd koorknaap bij de aartsbisschoppelijke kapel te Weenen en ontving onderricht in den zang van Tomaselli, in de compositie van Stall en Wagenseil. Zijn eerste Mis werd 1778 uitgevoerd en gevolgd door vele andere kerkmuziekstukken. Grooter roem behaalde hij evenwel op het gebied der dramatische muziek. Zijn beste werk, *Der Dorfbarbier*, 1796 te Weenen voor het eerst vertoond, behoorde langen tijd tot de geliefkoosde stukken der Duitsche volksopera. Andere opera's van hem zijn: *Das Singspiel ohne Titel* (1790), *Im Finstern ist nicht gut tappen* (1791), *Die Weinlese* (1791), *Die Weihnacht auf dem Lande* (1792), *Der Erntekranz* (1791), *Achmet und Almanzine* (1795), *Der Bettelstudent* (1796), *Die Jagd vou Weisse* en *Der Fassbinder*. De autografen van vele dezer werken bevinden zich in de Gesellschaft der Musikfreunde te Weenen, waar ook een theoretisch werk van hem: *Grundsätze des Generalbasses*, bewaard wordt. De ontmoeting van Schenk en Beethoven, dien hij korten tijd les gaf in het contrapunt, wordt verhaald in Bauernfeld's levensbeschrijving van S. (*Wiener Zeitschrift für Kunst*, 1837, Nos. 5, 6 en 7). Behalve met Beethoven was S. ook bevriend met Haydn, Mozart, Schubert e. a. Hij stierf 29 Dec. 1836.

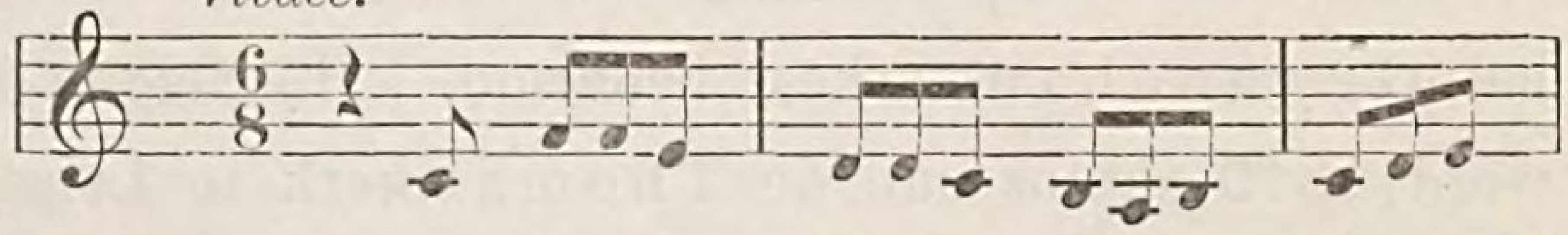
Schenk (Johann), virtuoos op de viola di gamba, was omstreeks het einde der 17e eeuw in dienst van den keurvorst van de Palts en ging later naar Amsterdam, waar de volgende werken van hem in druk verschenen zijn: *Eenige gezangen uit de opera van Bacchus, Ceres en Venus* (1687); *Koninklijke harpliederen met* 150 *nieuwe airen en konstig prae- en postludium gecomponeert door Joan. Schenk* (*Opera quarta*). *Voor* 2 *stemmen, violen en basso continuo* (Erfgenamen J. Lescailje, 1690); *Il giardino Armonico*

consistente in diverse Sonate a due Violini, Viola da Gamba e Basso Continuo (1692); *Scherzi Musicali, ou Suittes pour une Basse de Viole et une Basse Continue, composés de Préludes, Allemandes, Courantes, Chaconnes, etc.* (1692); *Dix-huit Sonates à Violon seul et Basse continue* (1693) en *'t Hooglied op zangmaat gesteld met een cantus en bassus* (1724). Op zijn portret, vervaardigd door Peter Schenk, wordt hij genoemd »apud Amstelaedamenses Musicus famigeratissimus." Mattheson (*Der Musikalische Patriot*) verhaalt van hem, dat men hem »zum Marktvogt über die Fischer gemacht, weil er eine schöne Viola da Gamba gespielt habe."

Scherer (Hans), orgelmaker, geb. 1540 in Brandenburg. In de *Syntagma musicum* van Praetorius komen dispositiën van orgels van hem voor.

Scherer (Sebastian Anton), organist, leefde omstreeks het midden der 17e eeuw te Ulm. Behalve Missen en psalmen, sonates voor viool en viola da gamba en stukken voor luit, heeft hij een orgeltabulatuur in het licht gegeven, getiteld: *Sebast. Ant. Schereri vicae organistae Ulmensis operum musicorum secundum, destinatum in libros duos: tabulatorum in cymbalo et organo intonationum brevium per octo tonos, et partituram toccatarum usui aptam cum vel sine pedali, ad modernam suavitatem concinnatum, et ad petitionem multorum luci datum* (Ulm, 1664).

Scherzando, Scherzoso, Ital., schertsend.

Scherzo, Ital., scherts, grap, is de benaming van een muziekstuk van een schertsend, vroolijk karakter. *Scherzi musicali* noemde men reeds in de 17e eeuw de vroolijke Italiaansche liederen. Johann Schenk gaf in het jaar 1688 *Scherzi musicali* voor viola da gamba in het licht. Later, toen elk gedeelte eener instrumentale compositie een bijzonderen naam ontving, kwamen de benamingen *allegretto scherzando* en *presto scherzando* in gebruik; vele voorbeelden daarvan vindt men o. a. in de sonates van Phil. Em. Bach, ook in de *Partite* van zijn vader komt een scherzo voor. Vele der aldus betitelde stukken hebben echter een veel minder vroolijk karakter dan de gigues en andere stukken in levendige beweging. Terecht heeft von Bülow een der door hem uitgegeven klavierstukken van Scarlatti (Peters-editie), aldus beginnende:

den naam Scherzo gegeven; ook een in denzelfden bundel voorkomend Capriccio (No. 4) zou dien naam verdienen.

De »Scherzo" betitelde afdeeling eener suite, sonate of symphonie, is afkomstig van het Menuet (z. dit), welke dansvorm het eerst door Haydn in de symphonie aangebracht schijnt te zijn. Van lieverlede bracht Haydn verandering in de langzame statige beweging van het Menuet, voor het trio

nam hij niet zelden de vlugge beweging van den *Ländler* aan, en in zijn laatste symphonische werken plaatste hij nu en dan het woord *Presto* boven zijn Menuetten. Beethoven, in dit opzicht zich meer bij Haydn dan bij Mozart aansluitend, koos voor de hier bedoelde afdeeling meestal de snelle beweging. In zijn tijd werd de benaming Scherzo algemeen gebruikelijk, en het Menuet geraakte meer en meer op den achtergrond. Tot welk een heerlijken kunstvorm Beethoven het Scherzo heeft verheven, bewijzen in de eerste plaats zijn symphonieën. Slechts één dezer symphonieën (de achtste) heeft een Menuet in ouden stijl en in langzame beweging, de overigen hebben allen Scherzi. De benaming Scherzo is in zooverre niet altijd juist, dat vele der aldus genoemde stukken bij Beethoven alles behalve schertsend genoemd kunnen worden, b.v. die der symphonieën No. 5 en No. 9. De maatsoort van het Scherzo is bij Beethoven in meest alle gevallen $^3/_4$, de beweging wisselt af tusschen *Allegro* en *Prestissimo*. Het scherzo der klaviersonate op. 31 No. 3 is het eenige dat geheel in $^2/_4$-maat geschreven is. Gedeeltelijk in $^2/_4$- of $^2/_2$-maat zijn de scherzi der pastorale en der negende symphonie (het Trio namelijk). Ook het groote Scherzo van het *cis*-mol-quartet heeft een vierdeelige maatsoort. De componisten na Beethoven hebben meest allen in hun symphonische werken den Scherzo-vorm aangewend. In enkele gevallen komt nog de Menuet-vorm, althans de langzame beweging, voor; zoo o. a. in de Italiaansche symphonie van Mendelssohn en in de *Es*-symphonie van Schumann.

Scherzi als afzonderlijke stukken zijn door vele moderne componisten geschreven. Beroemd in deze soort zijn de vier klavier-scherzi van Chopin.

Schiassi (Gaetano Maria), kanunnik te Bologna en lid van de Akademie van Wetenschappen aldaar, gest. 1838, is op muzikaal gebied bekend door zijn verhandeling *Del temperamento per l'accordatura del gravicembalo e dell' organo* (Bologna, 1832).

Schicht (Johann Gottfried), geb. 29 Sept. 1753, was aanvankelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd en bezocht de hoogeschool te Leipzig, doch hield zich daar ter stede meer met de beoefening der muziek bezig en werd tot klavierspeler op de concerten van Adam Hiller, later ook tot violist bij het Gewandhaus-orkest benoemd. Hij volgde Hiller als directeur op en werd 1810 cantor aan de Thomas-kerk te Leipzig. Hij stierf 16 Febr. 1823 en liet vele werken na, o. a. de oratoria *Das Ende der Gerechten* en *Der Feier der Christen auf Golgotha*; vele kerkmuziekstukken; een leerboek, getiteld: *Grundregeln der Harmonie nach dem Verwechselungssystem*; vertalingen der klaviermethodes van Pleyel en van Clementi en der zangmethode van Pellegrini Celoni. Zijn belangrijkste werk is de uitgave van motetten van Seb. Bach, vijf voor 8 en één voor 10 stemmen (Breitkopf &

Härtel, 1802). Een dezer werken echter, No. 3, »*Ich lasse dich nicht*'', is niet van Joh. Sebastian, maar van Johann Christoph Bach.

Schick (Ernst Johann Christian), violist, geb. 1756 te 's Gravenhage, waar zijn vader dansmeester was, ontving onderricht van den concertmeester Kreusser te Amsterdam en hoorde aldaar de violisten Esser en Lolli, welke laatste zijn voorbeeld werd. Hij werd 1793 tot eersten violist aan de Opera te Berlijn benoemd en stierf daar ter stede 10 Febr. 1815. Onder zijn compositiën bevinden zich zes vioolconcerten.

Schick (Friedrich), clarinettist, zoon van den vorige, geb. 6 Nov. 1794 te Berlijn, werd aldaar tot koninklijk kamermusicus benoemd. Later werd hij ook staatshoboïst bij het muziekcorps van het Keizer Alexander-regiment en verkreeg den titel van »Musikdirector.''

Schick-Hamel (Margarethe Luise), zangeres, echtgenoote van Ernst Schick, geb. 26 April 1773 te Mainz, ontving onderricht van de zangeres Hellmuth, later van de kapelmeesters Stephani en Righini, betrad 1791 in den hofschouwburg te Mainz voor het eerst het tooneel en behoorde tot de beste krachten van het operagezelschap aldaar. Men verhaalt, dat toen zij bij gelegenheid van het kroningsfeest van keizer Leopold II te Frankfort gezongen had, Mozart, die het concert dirigeerde, uitriep: »Nu wil ik niet meer hooren zingen.'' Nadat zij met Ernst Schick in het huwelijk was getreden, ging zij 1793 met haar man naar Berlijn, waar zij aan de koninklijke Italiaansche Opera en later ook aan de Nationale Opera verbonden werd. Zij stierf 29 April 1809. A. B. Weber schreef van haar: »Keine deutsche Sängerin vor ihr hat das Recitativ so ausdrucksvoll und mit so hinreissender Empfindung vorgetragen, wie sie, und vielleicht folgt ihr hier auch keine sobald wieder nach. Jetzt bedauern wir erst mit dem Publikum unsern unersetzlichen Verlust, denn alle unsere grossen Opern, die Zierden unsrer Bühne, liegen.'' — Hare dochter Julie, geb. 26 Jan. 1807, ontving onderricht van Righini en behoorde tot aan haar huwelijk met den Landraad von Schätzel tot het koninklijk operagezelschap te Berlijn. Ook zij had een dochter, Pauline, die als zangeres zeer gunstig bekend werd.

Schickhard (Johann Christian), fluitist en hoboïst, leefde van het begin der 18e eeuw tot omstreeks 1730 te Hamburg. Vele compositiën van hem zijn te Amsterdam bij Roger in druk verschenen.

Schiedmayer, klavierfabrikanten te Stuttgart. Op dit oogenblik (1884) bestaan te Stuttgart twee firma's van dien naam, te weten: Schiedmayer und Söhne en Schiedmayer, Pianofortefabrik, vormals J. und P. Schiedmayer. De hoofden dezer firma's zijn de kleinkinderen en achterkleinkinderen van Johann David S., die tegen het einde der 18e eeuw instrumentmaker te Erlangen en later te Neurenberg was, waar hij 1806

stierf. Zijn zoon Johann Lorenz, die eerst te Weenen werkte, vestigde zich 1809 te Stuttgart in vereeniging met C. F. Dieudonné (die 1825 stierf). Vóór dien tijd was het fabriceeren van klavieren te Stuttgart zoo goed als onbekend geweest. Lorenz S. bracht zijn zaak weldra tot een verbazende hoogte. Zijn zoons Adolf en Hermann werden 1845 deelgenooten in de zaak, die sedert dat jaar onder de firma Schiedmayer und Söhne werd voortgezet. Lorenz stierf 1860, zijn zoon Hermann 1861. Zijn jongste zonen, Julius en Paul, begonnen een nieuwe zaak, die, na den dood van Julius (1878), onder de firma Schiedmayer, Pianofortefabrik, voortgezet werd. Beide firma 's hebben op vele tentoonstellingen prijzen behaald; op die van Amsterdam (1883) verkregen zij beiden eere-diploma 's.

Schiedermayer (Joseph Bernhard), componist en organist aan de kathedraal te Linz, aldaar gest. 8 Jan. 1840, liet een groot aantal composities na, die bij Haslinger te Weenen in druk verschenen zijn. Onder zijn werken bevindt zich een uittreksel der vioolmethode van Leop. Mozart, getiteld: *Theoretisch-praktische Violinschule.*

Schieferdecker (Johann Christian), organist en componist, was 1720 te Hamburg als accompagnateur aan de Opera werkzaam. Na den dood van den organist Buxtehude verkreeg hij diens post, en wel onder voorwaarde, dat hij de dochter zijns voorgangers trouwde. Hij stierf te Lubeck 1732. Onder zijn werken bevinden zich de opera 's: *Alarikus*, *Regnerus*, *Justinus* en het eerste bedrijf van *Victor* (de beide andere bedrijven waren van Mattheson en Bronner). Te Lubeck componeerde hij *Zwölf musikalische Concerte, bestehend aus auserlesenen Ouverturen, nebst einigen schönen Suiten und Sonaten* (Hamburg, 1713).

Schikaneder (Emanuel Johann), tooneeldirecteur, schrijver en zanger, geb. 1751 te Regensburg, leidde eerst een zwervend leven en werd directeur van een reizend tooneelgezelschap, met hetwelk hij o. a. Salzburg bezocht, waar hij kennis maakte met Mozart (1780). In het jaar 1784 was hij directeur van het Kärntnerthor-theater te Weenen, 1786 van den schouwburg te Regensburg, 1787 keerde hij naar Weenen terug en nam daar de directie van den schouwburg in het huis van prins Starhemberg op zich. Ofschoon hij veel geld verdiende, verkeerde hij toch veelal in geldverlegenheid. Eens, in het voorjaar van 1791, toen de nood hoog gestegen was, deelde hij Mozart mede, dat hij verloren was, wanneer hij niet een opera ten tooneele bracht, die groote aantrekkingskracht bezat. Mozart componeerde toen, op verzoek van Schikaneder, het door dezen vervaardigde libretto *Die Zauberflöte*. Deze opera werd 30 Sept. 1791 voor het eerst vertoond, en Schikaneder verdiende er schatten mede, die hij echter

even spoedig weder verkwistte. Hij stierf 21 Sept. 1812 in kommervolle omstandigheden. Behalve *Die Zauberflöte* heeft hij vele andere operateksten vervaardigd; een volledige lijst daarvan vindt men bij Grove (*Dictionary of Music and Musicians*).

Schild (Melchior), organist aan de St. George- en aan de St. Jacobkerk te Hanover, studeerde te Amsterdam bij Joh. Pietersz. Sweelinck en behoorde tot diens beste leerlingen. Hij stond hoog aangeschreven bij hertog Christian Ludwig, die hem dikwijls met zijn rijtuig halen liet en hem met geschenken overlaadde. Hij stierf 1688 te Hannover en liet een groot vermogen na.

Schilling (Gustav), schrijver over muziek, geb. 3 Nov. 1805 te Schwiegershausen in Hannover, studeerde aan de hoogescholen te Göttingen en te Halle, vestigde zich 1830 te Stuttgart en nam aldaar de leiding der muziekschool van Stöpel op zich. Hij begaf zich 1857 naar Nieuw-York en later naar Nebraska, waar hij 1880 stierf. Zijn voornaamste werk is de *Encyclopädie der gesammten musikalischen Wissenschaften oder Universal-Lexicon der Tonkunst* (7 deelen, Stuttgart, Köhler, 1835—1842), een boek dat vele uitstekende artikelen bevat. Andere werken van hem zijn: *Versuch einer Philosophie des Schönen in der Musik; Polyphonomos, oder die Kunst zur Erwerbung einer vollständigen Kenntniss der Harmonie in* 36 *Stunden; Musikalisches Handwörterbuch nebst einigen vorangeschickten allgemein philosophisch-historischen Bemerkungen über die Tonkunst* (Stuttgart, 1830); *Beleuchtung des Hoftheaters in Stuttgart* (1832); *Allgemeine Generalbasslehre* (Darmstadt, 1836); *Musikalischer Autodidakt; Geschichte der heutigen modernen Musik* (Karlsruhe, 1841) en *Das musikalische Europa oder Sammlung von authentischen Lebensnachrichten über jetzt in Europa lebende Tonkünstler* (Stuttgart, 1840).

Schimon (Adolf), componist, zoon van een portretschilder, bekend wegens zijn portretten van Beethoven, Weber, Spohr e. a., werd 29 Febr. 1820 te Weenen geb. Hij ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs, van Halévy en Berton. Zijn opera *Stradella* werd 1844 te Florence vertoond. Van 1854 tot 1859 was hij solo-repetitor aan de Italiaansche Opera te Parijs, en 1858 componeerde hij een komische opera, *List um List*, die o. a. te Dresden en te Schwerin met succes vertoond werd. In 1867 ging hij naar Italië, trad 1872 te Florence in het huwelijk met Anna Regan, was 1874—1877 leeraar in den zang aan het conservatorium te Leipzig en ging vervolgens naar Munchen, waar hij nog heden leeraar aan de koninklijke muziekschool is. Hij heeft klavierstukken, liederen, enz. gecomponeerd en zangstukken van Scarlatti, Porpora, Paradies en andere Italiaansche meesters uitgegeven.

Schimon-Regan (Anna), zangeres, echtgenoote van den vorige, geb.

18 Sept. 1841 te Aich bij Carlsbad, ontving tot 1859 haar opleiding ten huize van Dr. Auger te Carlsbad, en studeerde vervolgens te Dresden onder leiding van Mevr. Schubert. Een jaar later begeleidde zij de zangeres Sabatier-Ungher naar Italië en bleef tot 1864 bij haar in de leer. Van 1864 tot 1867 was zij aan het hoftheater te Hanover verbonden, vervolgens werd zij kamerzangeres van de grootvorstin Helena van Rusland en zong op drie van de zeven concerten, die Berlioz te Petersburg gaf. In 1869 bezocht zij Londen en kwam er tot 1875 geregeld jaarlijks terug. In gezelschap van Mombelli, Sivori en anderen maakte zij kunstreizen, en 1872 trad zij met Schimon (z. dezen) in het huwelijk. Ook hier te lande heeft zij zich laten hooren.

Schindelmeisser (Fanny), was te Berlijn directrice eener muziekschool, totdat zij met den koopman Dorn te Koningsbergen in het huwelijk trad. Uit dezen echt werd Heinrich Dorn geboren. Na den dood van haar echtgenoot trad zij ten tweeden male in het huwelijk, en wel met Schindelmeisser. Toen ook deze gestorven was, vestigde zij zich te Berlijn, waar zij een muziekschool oprichtte. Zij stierf 28 Febr. 1846 te Berlijn.

Schindelmeisser (Louis), zoon van de vorige, geb. 8 Dec. 1811 te Koningsbergen, kwam op jeugdigen leeftijd met zijn moeder te Berlijn, waar hij onderricht in de muziek ontving van Hostié en van Gährich. Zijn lievelingsinstrument was de clarinet. Op 21-jarigen leeftijd verliet hij Berlijn en was achtereenvolgens te Salzburg, Innsbruck, Gratz als kapelmeester werkzaam. In het jaar 1837 was hij korten tijd aan den Königstadt-schouwburg te Berlijn verbonden, ging vervolgens naar Pesth, waar hij negen jaar bleef, en werd eindelijk hofkapelmeester te Darmstadt, waar hij 30 Maart 1864 stierf. Onder zijn werken bevinden zich de opera's: *Mathilde*, *Die zehn glücklichen Tage*, *Peter von Szapary*, *Malvina*, *Der Rächer* en *Melusine*; het oratorium *Bonifacius*; de ouverture voor *Uriel Acosta*; entre-acte-muziek; een concert voor clarinet en een concertant voor vier clarinetten met orkest; gezangen, klavierstukken, enz.

Schindler (Anton), geb. 1796 te Medl bij Neustadt, in het regeeringsdistrikt Olmütz, studeerde aan de hoogeschool te Weenen in de rechten, doch legde zich tevens op de muziek toe. Hij maakte 1814 kennis met Beethoven, en het is voornamelijk wegens zijn omgang met dezen meester, dat hij op muzikaal gebied bekend is geworden. Hij heeft de volgende werken over Beethoven in het licht gegeven: *Biographie von Ludwig von Beethoven. Mit dem Porträt Beethoven's und zwei Facsimilen* (Munchen, 1840); *Beethoven in Paris... ein Nachtrag zur Biographie Beethoven's* (Munster, 1842); Een tweede druk der Biographie verscheen 1845 te Munster; een derde, veel vermeerderde, in 2 deelen, 1860 terzelfder stede. Schindler

is herhaalde malen scherp gekritiseerd, volgens Thayer echter is hij als biograaf van Beethoven een geloofwaardig schrijver.

Schindlöcker (Philipp), violoncellist, geb. 25 Oct. 1753 te Bergen in Henegouwen, volgde zijn vader naar Weenen, waar hij onderricht ontving en solo-violoncellist aan de hofopera, 1806 ook keizerlijk kamervirtuoos werd Hij stierf 16 April 1827.

Schindlöcker (Wolfgang), neef en leerling van den vorige, geb. 1789 te Weenen, was een verdienstelijk violoncellist, hoboïst en fluitist. Hij werd 1807 tot hof- en kamermusicus aangesteld. Onder zijn gedrukte muziek bevinden zich twaalf stukken voor 5 trompetten en pauken, ook een Serenade voor bassethoorn, fluit, alt en violoncel.

Schira (Francesco), componist, zangleeraar en muziekdirecteur, geb. 19 Sept. 1815 op Malta, ontving zijn opleiding te Milaan, waar zijn eerste opera, *Elena e Malvina*, 1832 vertoond werd. In hetzelfde jaar werd hij tot »Maestro Direttore, Compositore e Conduttore" te Lissabon benoemd, waar hij acht jaar bleef. Hij kwam 1842 te Londen en was daar ter stede achtereenvolgens aan de schouwburgen van Drury Lane en Covent Garden als orkestdirecteur werkzaam. Hij bracht er ook vele zijner opera 's ten gehoore en hield zich ook met het geven van zangonderricht onledig. Nog heden is hij te Londen gevestigd.

Schizzi (Il Conte Folchino), geb. 1785 te Milaan, is op muzikaal gebied bekend als schrijver van de volgende werkjes: *Elogio storico di W. A. Mozart* (Cremona, 1817) en *Della vita e degli studj di Giovanni Paisiello* (Milaan, 1833).

Schlaeger (Hans), geb. 5 Dec. 1820 te Felskirchen in Oostenrijk, werd 1854 koormeester van den Wiener Männergesangsverein en ging 1861 als Domkapelmeester en directeur van het Mozarteum naar Salzburg. Na zijn huwelijk met gravin Pauline von Zichy nam hij zijn ontslag uit deze betrekkingen, doch bleef te Salzburg gevestigd. Onder zijn compositiën bevinden zich twee opera 's: *Prinzessin Ilse* en *Hans Heidekukuk*. Een strijkquartet van hem is bekroond door de Società del Quartetto te Milaan.

Schlag, Schlaginstrumente, Schlagzither, enz., z. onder Slag.

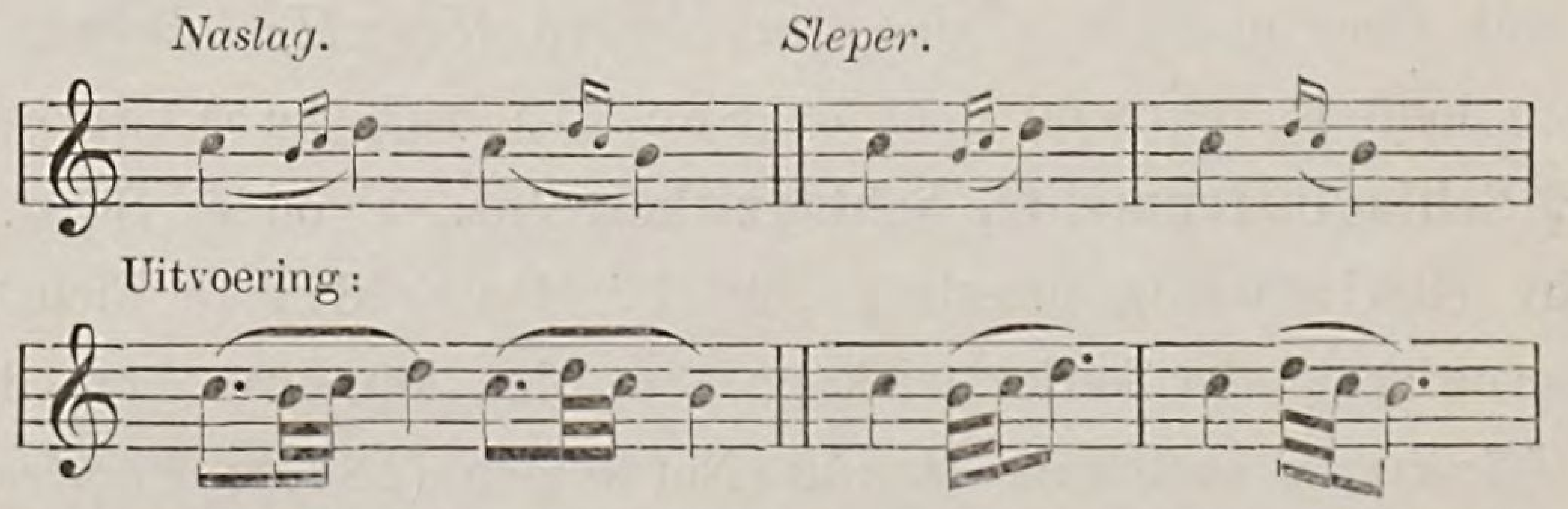
Schlecht (Raimund), priester, geb. 11 Maart 1811 te Eichstädt, heeft veel tot bevordering der kerkmuziek gedaan. Men kent van hem de volgende werken: *Officium in nativitate Domini* (Nordlingen, (1843); *Vesperae breviarii Romani* (Nordlingen, 1852).

Schlechtblasen, eigenlijk: **Schlichtblasen,** Hoogd., beteekende volgens Altenburg (*Heroische Trompeter- und Paukerkunst*) zooveel als »op de trompet een toon lang uithouden." Daarentegen heette trompeten of trommeten het schetterend blazen van verschillende tonen.

Schlegel (Leander), klavierspeler en componist, zoon van den beroemden zoöloog Herman Schlegel, geb. 2 Febr. 1844 nabij Leiden, ontving onderricht aan de muziekschool daar ter stede, later aan de koninklijke muziekschool te 's Gravenhage, en zette zijn studiën aan het conservatorium te Leipzig voort. Behalve in het klavierspel en in de compositie-leer ontving hij onderricht in het viool-, violoncel- en orgelspel. Zijn vader, die zelf een vurig kunstminnaar was en een hooge opvatting van de waarde der kunst had, maakte hem met de schoonheidsleer der kunsten in het algemeen en der muziek in het bijzonder bekend en vormde hem tot een veelzijdig ontwikkeld kunstenaar. Nadat S. te Leipzig zijn studiën voltooid had, maakte hij met August Wilhelmj kunstreizen door Duitschland en Zwitserland, was eenigen tijd te Brunswijk als muziekdirecteur werkzaam en werd vervolgens tot directeur der Haarlemsche afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst benoemd. In genoemde betrekking heeft hij veel tot bevordering der muziek daar ter stede gedaan, vele nieuwe composítiën, ook van Nederlandsche toonkunstenaars, ten gehoore gebracht en 1876 een algemeen muziekfeest gedirigeerd. Op dit oogenblik (1884) is hij directeur der Haarlemsche muziekschool van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst. Als solist is hij in verscheiden steden van ons land opgetreden, en op vele uitvoeringen van kamermuziek heeft hij medegewerkt. Van zijn compositiën zijn de volgende in druk verschenen: *Drei Clavierstücke* (op. 1) en *Ballade für Pianoforte* (op. 2).

Andere werken, als: de ballade *Loreley*, een suite en wals voor klavier, zijn nog in manuscript.

Schleifer, Hoogd.; Coulé, Fr.; Slide, Eng.; een muzikale versieringsfiguur, bestaande uit drie trapsgewijze dalende of stijgende noten. In de muzikale praktijk wordt de Schleifer niet zelden verward met den Naslag. Het onderscheid tusschen beiden is, dat de Schleifer bij de volgende, de naslag bij de vorige noot behoort, zooals blijkt uit het volgende voorbeeld:

Schleifer of Dreher is ook de benaming van een Duitschen dans, waarbij men met de voeten over den grond sleepte. De bij dezen dans behoorende muziek was in $\frac{3}{8}$- of $\frac{3}{4}$-maat. De Schleifer was de voorlooper van de wals.

Schlesinger (Martin Adolph), muziekuitgever te Berlijn, begon zijn

zaak 1795 en stierf 1839. Hij was ook de stichter der Berliner Allgemeine musikalische Zeitung. Zijn tweede zoon, Heinrich, geb. 1807, zette de zaak voort tot aan zijn dood (1879).

Schlesinger (Moritz Adolph), oudste zoon van den vorige, verliet 1819 Berlijn en begaf zich naar Parijs, waar hij een muziekhandel begon. Vele belangrijke werken zijn door hem uitgegeven, o. a. de voornaamste werken van Meyerbeer, Berlioz en Halévy. Hij was ook uitgever van de *Gazette musicale*. Omstreeks 1846 verkocht hij zijn zaak aan Brandus en Dufour en vestigde zich te Baden-Baden, waar hij 1871 stierf.

Schletterer (Hans Michel), geb. 29 Mei 1824 te Ansbach, ontving onderricht in het orgel- en vioolspel, studeerde eenigen tijd bij Spohr en Kraushaar te Kassel en ook bij David en Richter te Leipzig. Hij werd 1847 muziekdirecteur te Zweibrücken, 1854 universiteits-muziekdirecteur te Heidelberg en 1858 Domkapelmeester te Augsburg. Meer dan door zijn compositiën heeft hij naam gemaakt door zijn wetenschappelijke werken: *Uebersichtliche Darstellung der Geschichte der geistlichen Dichtung und kirchlichen Musik; Zur Geschichte der dramatischen Musik und Poesie in Deutschland* en *Joh. Friedr. Reichardt.*

Schlick (Arnold), organist, geb. 1460 in Boheme, was hoforganist van den keurvorst van de Palts. Hij heeft de volgende werken in het licht gegeven: *Spiegel der Orgelmacher und Organisten* (1511) en *Tabulaturen etlicher lobgesäng und liedlein uff die orgeln und lauten ein theil mit zweien stimmen zu zwicken und die drit dartzu zu singen, etlich on gesangk* (Mainz, 1512).

Schlick (Johann Conrad), violoncelvirtuoos, geb. omstreeks 1759 te Munster, was reeds op zeventienjarigen leeftijd lid der bisschoppelijke kapel aldaar. Hij maakte vele kunstreizen en stierf 1825 te Gotha. Strijkquartetten, concerten, sonates en andere stukken voor violoncel zijn van hem in druk verschenen.

Schlick-Strinasacchi (Regina), violiste, echtgenoote van den vorige, geb. 1764 te Ostiglia, ontving haar opleiding te Venetië. Zoowel in Italië, als in Frankrijk en Duitschland maakte zij opgang. Te Gotha trad zij met Schlick in het huwelijk. Mozart roemde haar zeer en schreef een vioolsonate voor haar, die beiden 1784 te Weenen voordroegen, Mozart uit het hoofd, daar hij geen tijd had gehad, de klavierpartij op te schrijven. Regina maakte met haar man vele kunstreizen en stierf 1823 te Gotha.

Schlick (Johann Friedrich Wilhelm), violist en violoncellist, zoon van de vorigen, geb. 24 Jan. 1801 te Gotha, was van 1823 tot 1865 lid der koninklijke kapel te Dresden en stierf aldaar 24 April 1874. Hij legde zich ook op den instrumentenbouw toe. Zijn violen en violoncellen worden in Duitschland op hoogen prijs gesteld.

Schloesser (Louis), geb. 1800 te Darmstadt, studeerde te Weenen later aan het conservatoire te Parijs, en werd hofkapelmeester te Darmstadt. Onder zijn compositiën bevinden zich 5 opera's en vele instrumentale muziekstukken.

Schloesser (Karl Wilhelm Adolf), zoon van den vorige, geb. 1 Febr. 1830 te Darmstadt, vestigde zich 1847 als klavierspeler en componist te Frankfort en 1854 te Londen. Compositiën van hem zijn in Engeland uitgegeven. Zijn „Schumann Evenings" waren te Londen welbekend en brachten veel bij tot bevordering van den smaak voor de werken van dien meester.

Schmalz (Amalie), zangeres, geb. 1771 te Berlijn, waar haar vader, Joh. Dan. Schmalz, organist was, studeerde te Dresden onder leiding van Naumann, en werd een der beste coloratuurzangeressen van haar tijd. Zij stierf 28 Nov. 1848 te Potsdam.

Schmelzer (Johann Heinrich), geb. 1630 in Oostenrijk, was 1655 keizerlijk kamermusicus en 1678 hofkapelmeester. Van zijn werken kent men: *Sacro-profanus concentus musicus fidium aliorumque instrumentorium* (1662).

Schmid (Anton), conservator van de muzikale afdeeling der keizerlijke bibliotheek te Weenen, geb. 1786 te Salzburg, gest. 1857 te Weenen, heeft de volgende werken geschreven: *Christoph Willibald Ritter von Gluck, dessen Leben und tonkünstlerischen Wirken* (*Leipzig*, 1854); *Beiträge zur Literatur und Geschichte der Tonkunst* (opgenomen in deel 21—25 van het muziektijdschrift *Cäcilia*); *Ottaviano dei Petrucci da Fossembronne, der Erfinder des Musiknotendrucks mit beweglichen Metalltypen, und seine Nachfolger im* 16. *Jahrhundert* (Weenen 1845) en *Joseph Haydn uud Nicolo Zingarelli. Beweisführung, dass Joseph Haydn der Tonsetzer des allgemein beliebten österreichischen Volks- und Festgesanges sei* (Weenen 1847).

Schmid (Bernard), leefde in de 16e eeuw te Straatsburg en was aldaar 1560 organist aan de Thomaskerk. Een andere Schmid, ook Bernhard genaamd, volgde hem 1564 op. Onder diens werken bevindt zich een verzameling motetten van oude meesters.

Schmid (Joseph), klavierspeler, geboortig uit Boheme, vestigde zich omstreeks 1797 te Weenen, waar hij 1822 nog leefde. Vele compositiën van hem zijn aldaar in druk verschenen.

Schmidt (Balthasar), organist aan de hospitaalkerk te Neurenberg, geb. in de eerste jaren der 18e eeuw, leefde nog in 1773. Orgel- en klaviercompositiën van hem, grootendeels door hemzelven gegraveerd, zijn daar ter stede in druk verschenen.

Schmidt (Bernhard), orgelmaker van koningin Anna van Engeland, Duitscher van geboorte, kwam 1660 in gezelschap van twee neven te Londen. Hij bouwde orgels voor de koninklijke kapel te Whitehall, voor eenige kerken

te Londen en voor de Petrus- en de Maria-kerk te Oxford. Op de muziekschool in laatstgenoemde stad hangt zijn portret. Hij stierf 1709.

Schmidt (Hermann), fluitist en componist, geb. 5 Maart 1810 te Berlijn, werd 1831 tot kamermusicus bij de koninklijke kapel, 1837 tot hofcomponist en 1838 tot ballet-directeur benoemd. Hij stierf 19 Oct. 1845. Onder zijn compositiën bevinden zich kleine opera's en balletten.

Schmidt (Johann), orgelmaker, geb. 1757 te Stichlingen in het Schwarzwald, werkte te Weenen, Leipzig en Augsburg en verkreeg 1785, op aanbeveling van Leopold Mozart, den titel van hoforgelmaker te Salzburg, waar hij hoofdzakelijk wegens de opstaande piano's die hij bouwde bekend was.

Schmidt (Johann Baptist), harpist en klavierspeler, geb. in de eerste helft der 18e eeuw te Weenen, woonde omstreeks 1768 te 's Gravenhage. Zes klavierquartetten van hem zijn te Amsterdam en te Parijs in druk verschenen.

Schmidt (Johann Christian), geb. 1664 te Hohenstein, gest. 13 April 1728 te Dresden, waar hij kapelmeester was. Een divertissement van hem, *Les quatre saisons*, werd 1719 aan het hof aldaar vertoond. Tot zijn leerlingen behoorden Christ. Gotlieb Schröter en C. H. Graun.

Schmidt (Johann Georg), trompetvirtuoos, geb. 1774 nabij Erfurt, vestigde zich 1800 te Londen, waar hij bij de Italiaansche Opera aangesteld en eerste trompettist bij de muziek van den prins-regent werd. Een door hem uitgevonden instrument, genaamd Regent's bugle, een soort van ventielhoorn, kwam bij de Engelsche militaire muziek in gebruik.

Schmidt (Simon Georg), violist, geb. 12 Maart 1801 te Detmold, was eerst solo-violist van den hertog van Saksen Coburg, vervolgens kapelmeester aan den Dom te Munster, en bevond zich 1829—1832 te Amsterdam, waar hij o. a. op de concerten van Felix Meritis medewerkte. Hij maakte kunstreizen door Duitschland en vestigde zich eindelijk te Halle a. d. S.

Schmidt (Alois), klavierspeler en componist, geb. 1789 te Erlenbach in Beieren, ontving onderricht van zijn vader, die cantor te Obernburg was, en zette zijn studiën voort bij André te Offenbach. Hij vestigde zich 1816 als leeraar in het klavierspel te Frankfort a. d. M. en werd als zoodanig beroemd. Ook te Berlijn was hij als klavieronderwijzer werkzaam. Nadat hij eenigen tijd de betrekking van hoforganist te Hanover had bekleed, keerde hij 1829 naar Frankfort terug, waar hij tot aan zijn dood, 25 Juli 1866, ijverig werkzaam was. Hij heeft een groot aantal klaviercompositiën geschreven; zijn *études* zijn algemeen bekend geworden.

Schmidt (Alois), klavierspeler en componist, zoon van den vorige, geb. 1827 te Hanover, ontving niet alleen onderricht in de muziek, maar ook in de philosophie en in de natuurwetenschappen. Te Heidelberg studeerde hij

contrapunt bij Vollweiler, en nadat hij die studiën voltooid had, componeerde hij een opera, *Trilby*, die te Frankfort vertoond werd. Als klavierspeler maakte hij kunstreizen, o. a. naar Engeland, waar hij zich voor Koningin Victoria liet hooren. In Duitschland teruggekeerd, zocht hij een betrekking als orkestdirecteur en was als zoodanig achtereenvolgens te Würtzburg en te Aken werkzaam, totdat hij 1857 als hofkapelmeester naar Schwerin werd beroepen, welken post hij nog heden bekleedt. Hij deed er veel tot bevordering der muziek en stichtte o. a. de Mecklemburgsche Muziekfeesten, die afwisselend te Schwerin, Güstrow, Rostock en Wismar gegeven worden. Van zijn compositiën zijn gedrukt: een klaviertrio en een bundel liederen. Een leerling van S. is Emma Brandes.

Schmidt-von Csányi (Cornelia), zangeres, echtgenoote van den vorige, geb. 6 December 1851 in Hongarije. Haar vader, Daniel von Csányi, leeraar in de meetkunde, werd kort na zijn huwelijksvoltrekking aangeklaagd, een der hoofden van de Hongaarsche Omwenteling verborgen gehouden en in de vlucht geholpen te hebben, en dientengevolge tot tienjarige vestingstraf veroordeeld. Eerst na herhaalde reizen naar Weenen gelukte het zijn wanhopige echtgenoote, ter audiëntie bij den keizer toegelaten te worden, en na acht jaar werd haar man in vrijheid gesteld, maar hij was naar lichaam en ziel gebroken en stierf korten tijd daarna. Zijn familie bevond zich in ongunstige finantiëele omstandigheden, en de jonge Cornelia moest middelen zoeken om in haar onderhoud te voorzien. Daar zij aanleg voor de muziek en een schoone stem bezat, studeerde zij te Weenen bij Caroline Pruckner, betrad te Pressburg voor de eerste maal het tooneel en werd vervolgens aan de hofopera te Schwerin verbonden. Daar ter stede trad zij met den kapelmeester Schmidt in het huwelijk. Op vele concerten in Duitschland en hier te lande heeft zij zich met succes laten hooren.

Schmitt (Friedrich), geb. 18 Sept. 1812 te Frankfort a. d. M., ontving onderricht in den zang van Charlotte Mangold te Darmstadt en van Stunz te Munchen. Hij trad in verscheiden Duitsche steden als operazanger op, doch daar zijn stem tengevolge van de vele studiën geleden had, legde hij zich op het zangonderwijs toe en was achtereenvolgens te Munchen, Weenen en Berlijn werkzaam. Een zangmethode van hem verscheen 1854 te Munchen.

Schmitt (Joseph), bijgenaamd de Pater, geb. in de Rijnstreek, werd 1766 monnik in de abdij Eberbach, doch verliet den geestelijken stand en ging naar Amsterdam, waar hij een muziekhandel begon. Van 1774 tot 1791 woonde hij daar ter stede, ging toen naar Frankfort a. d. M., waar hij orkestdirecteur aan de Opera werd, en 1808 stierf. Hij heeft symphoniën, strijkquartetten enz. gecomponeerd.

Schmittbauer (Johann Aloys), componist, geb. 1718 te Stuttgart, ontving van Jomelli onderricht in de compositie. Hij was eerst te Rastatt werkzaam en werd 1772 hofkapelmeester te Karlsruhe, waar hij 24 Oct. 1809 stierf. Onder zijn compositiën bevinden zich opera's, kerkmuziek en instrumentale muziek.

Schnabel, Hoogd., mondstuk der clarinet.

Schnabel (Ignaz), componist, organist en violist, geb. 24 Mei 1767 te Naumburg aan de Quais, was van 1799 tot 1804 concertmeester aan de Opera te Breslau en werd in laatstgenoemd jaar tot Domkapelmeester aldaar benoemd. Hij stierf 16 Juni 1831. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in kerkmuziek.

Schnabelflöte of **Blockflöte,** Hoogd.; z. FLUTE à BEC.

Schnecke, Hoogd.; krul van een strijkinstrument.

Schneider (Friedrich Johann Christian), componist, geb. 3 Jan. 1786 te Alt-Waltersdorf bij Zittau, begon zich vroegtijdig op de muziek toe te leggen en componeerde reeds op zijn tiende jaar. Te Zittau, waar hij op het gymnasium kwam, zette hij zijn muziekstudiën onder leiding van Schönfelder en Unger voort. Hij kwam 1805 op de hoogeschool te Leipzig, ten einde in de letteren te studeeren; doch de muziek bleef voor hem de hoofdzaak. Hij werd 1807 organist aan de Paulus-kerk, 1810 orkestdirecteur bij het operagezelschap van Seconda en 1812 organist aan de Thomas-kerk. Deze laatste betrekking bekleedde hij tot 1821, toen hij hofkapelmeester te Dessau werd. Daar ter stede bleef hij tot aan zijn dood, 23 Nov. 1853, werkzaam, en richtte er een school op, waaruit vele uitstekende kunstenaars, o. a. Robert Franz, te voorschijn kwamen. Als componist is hij het meest bekend geworden door het oratorium *Das Weltgericht.* Zijn overige compositiën bestaan in 6 oratoria, 14 Missen, 25 cantates, 5 hymnes, 13 psalmen, 7 opera's, 23 symphonieën, 60 sonates, 6 concerten, 400 mannenkoren en tweehonderd liederen. Ook heeft hij eenige theoretische werken uitgegeven, als: *Elementarbuch der Harmonie und Tonsetzkunst* (1820), *Vorschule der Musik* (1827) en *Handbuch des Organisten* (1829—30).

Schneider (Georg Abraham), geb. 19 April 1770 te Darmstadt, werd 1820 kapelmeester aan de koninklijke Opera te Berlijn en directeur van de muziekcorpsen der garden. Hij stierf 19 Jan. 1839. Onder zijn compositiën bevinden zich opera's, cantates, oratoria en instrumentale muziek. Men roemt zijn talent in het instrumenteeren.

Schneider (Johann Gottlob), organist en componist, broeder van Friedrich S., geb. 28 Oct. 1789 te Altgersdorf bij Zittau. Behalve orgel, leerde hij ook klavier, viool, alt, violoncel, hobo, clarinet, fagot, hoorn, trompet en bazuin spelen. Zijn eerste meester in het orgelspel was Unger,

en op twee-en-twintigjarigen leeftijd werd hij tot organist aan de universiteitskerk te Leipzig benoemd. Van 1816 tot 1820 gaf hij orgelconcerten op verschillende plaatsen van Duitschland, en men rekende hem onder de beste organisten van zijn tijd. In het jaar 1825 bood de koning van Saksen hem den post van hoforganist aan, dien hij tot aan zijn dood bekleedde. Uit alle landen kwamen kunstenaars en kunstvrienden om zijn orgelspel te bewonderen, en ook als leeraar was hij zeer gezocht. Tot zijn leerlingen behooren Schütz, Gustav Merkel, Ernst Naumann en de Nederlanders Jansen, van Eyken, Nicolaï en Worp. Ook Robert Schumann nam gedurende zijn verblijf te Dresden (1844—1850) les bij hem. Mendelssohn hield hem voor den grootsten Duitschen organist en placht tot de organist-leerlingen, die het conservatorium te Leipzig verlieten, te zeggen: »Gehen Sie noch zu Schneider, da können Sie was Tüchtiges lernen.” Bij gelegenheid van zijn 50-jarig jubilaeum (1861) ontving S. een *Jubel-Album für die Orgel*, bevattende compositiën van vele zijner leerlingen. Hij stierf 13 April 1864. Slechts weinige compositiën van hem zijn in druk verschenen.

Schneider (Johann Julius), geb. 6 Juli 1805 te Berlijn, ontving onderricht in het orgel- en klavierspel, in den zang en in de compositie. Hij bekleedde te Berlijn, waar hij nog heden woont, verscheiden betrekkingen en verkreeg den titel »Musikdirector.” Zijn compositiën bestaan in oratoria, cantates, mannenkoren, militaire muziek en vele stukken voor orgel.

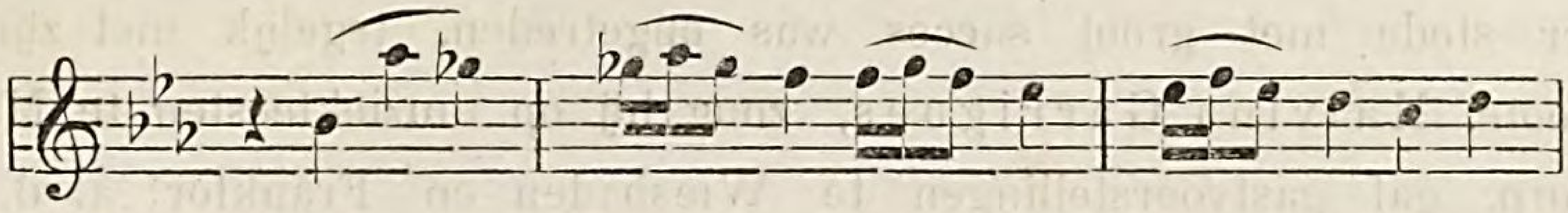
Schneider (Louis), tooneelspeler, jongste zoon van Georg Abraham S., geb. 20 April 1805 te Berlijn, is op muzikaal gebied bekend wegens het volgende door hem geschreven werk: *Geschichte der Oper und des königlichen Opernhauses zu Berlin.*

Schneider (Wilhelm), geb. 21 Juli 1783 te Neuburg bij Annaburg, gest. 9 Oct. 1843 als organist en muziekdirecteur te Merseburg, heeft veel geschreven, o. a.: *Anweisung zu Choralvorspielen* (Halle, 1829); *Lehrbuch, das Orgelspiel kennen, erhalten, beurtheilen und verbessern zu lernen* (Merseburg, 1823); *Musikalische Grammatik oder Handbuch zum Selbstudium musikalischer Theorie* (Dresden, 1834) en *Historisch-technische Beschreibung der musikalischen Instrumente, ihres Alters, Tonumfanges und Baues etc.* (Neisse en Leipzig, 1834).

Schneller of **Pralltriller,** Hoogd.; PINCÉ of RENVERSÉ, Fr.; een muzikaal versiersel, bestaande uit een snelle opvolging van hoofdnoot en bovenseconde. Het teeken, dat men tot aanduiding van dit versiersel gebruikt — of liever: gebruikte, want tegenwoordig worden meest alle versierselen voluit geschreven — is ⁓; b. v.

welke passage aldus uitgevoerd moet worden:

Aangaande het verschil tusschen dit versiersel en den korten mordent, zie het woord MORDENT.

Schnitger (Arp), orgelmaker, omstreeks het midden der 17e eeuw te Hamburg geb., aldaar gest. 1720, bouwde 1686 voor de Nicolai-kerk in zijn geboortestad een orgel van 67 stemmen, 4 manualen en pedaal (1812 bij een brand vernield). Andere orgels van hem zijn in de kathedraal te Bremen, in de Stephans-kerk terzelfder stede, in de Jacobi-kerk te Hamburg, in de Nicolai-kerk te Berlijn, in de Johannes-kerk te Maagdenburg en in de Maria-kerk te Frankfort a. d. M. Op verzoek van de regeering der stad Groningen verbeterde hij 1691 het door Rudolf Agricola vervaardigde orgel in de Martini-kerk aldaar. Dit werk was in den loop van jaren door onkundige makers bedorven. Schnitger schreef dienaangaande: »Ik heb er nog zeer goeden arbeid in gevonden, t. w. dien van Agricola, maar ook zooveel bedorven werk, dat ik er wel drie dagen bij langs gegaan ben, eer ik tot een besluit konde komen, hoe ik het in den grond bedorven orgel recht zoude aanvatten. Het oude werk, n. l. van het rugpositief, was goed en behoefde slechts hersteld te worden; doch alles wat er nieuw was bijgemaakt, deugde niets, en moest ik geheel veranderen. Ik heb daartoe geen moeite ontzien, en ben er ook eerlijk voor betaald."

Schnitger (Franz Caspar), orgelmaker, zoon van den vorige, geb. te Hamburg, ging na zijns vaders dood naar Zwolle, waar hij 1730 stierf. Ook hij werkte, evenals zijn vader, aan het orgel in de Martini-kerk te Groningen. In vereeniging met zijn broeder vervaardigde hij een orgel van 63 stemmen voor de Michaels-kerk te Zwolle. Het orgel in de Laurens-kerk te Alkmaar werd door hem verbeterd.

Schnitzer (Sigismund), blaasinstrumentenmaker te Neurenberg, aldaar gest. 5 Dec. 1578, was vooral wegens zijn fagotten, kromhoorns en hoboën beroemd.

Schnorr von Carlsfeld (Ludwig), zanger, zoon van den beroemden schilder, geb. 2 Juli 1836 te Munchen, ging op tienjarigen leeftijd naar Dresden, waar zijn vader tot directeur der Akademie van Kunsten was benoemd. Daar ter stede bezocht de knaap het instituut van Blochmann en de Kruisschool en ontving van Julius Otto onderricht in de theorie der muziek. In het voorjaar van 1856 ging hij naar Leipzig, om zijn studiën aan het conservatorium voort te zetten, doch bleef er niet lang: reeds in den herfst van hetzelfde jaar begaf hij zich naar Karlsruhe, waar hij zich onder leiding van

Eduard Devrient tot een dramatisch zanger wilde vormen. Nadat hij daar ter stede met groot succes was opgetreden, tegelijk met zijn latere echtgenoote, Malvina Garrigues, zong hij op muziekfeesten te Mainz en Dusseldorp, gaf gastvoorstellingen te Wiesbaden en Frankfort a. d. M. en was reeds zoo gunstig bekend, dat Meyerbeer moeite deed, hem aan de koninklijke Opera te Berlijn te verbinden. Tegelijker tijd echter werd hem een engagement te Dresden aangeboden, en de omstandigheid, dat daar ter stede zijn ouders woonden, bewerkte, dat hij aan laatstgenoemde plaats de voorkeur gaf. In het voorjaar van 1862 maakte Schnorr kennis met Richard Wagner. Deze had zeer veel van des zangers talent, maar ook van diens zwaarlijvigheid gehoord, en hij vreesde, dat dit voor een dramatischen zanger meestal zeer hinderlijk gebrek den kunstenaar ongeschikt maakte voor het vertolken van zulke ideale werken als *Tannhäuser*, *Lohengrin* en *Tristan*. Doch die vrees verdween, nadat hij te Karlsruhe Schnorr als Lohengrin had gezien. Hij schrijft dienaangaande in zijn *Erinnerungen an Schnorr von Karlsfeld* het volgende: »Bot mir der Anblick des im kleinen Nachen landenden Schwanenritters den immerhin für das Erste etwas befremdenden Eindruck der Erscheinung eines jugendlichen Herakles, so wirkte aber auch zugleich mit seinem Auftreten der ganz bestimmte Zauber des gottgesandten Helden auf mich, in dessen Betreff man sich nicht fragt: wie ist er, sondern: so ist er! Diese augenblickliche, bis in das Innerste gehende Wirkung kann nur eben dem Zauber verglichen werden; ich entsinne mich, sie in meinem frühesten Jünglingsalter für mein ganzes Leben bestimmend von der Schröder-Devrient empfangen zu haben, und seitdem nie wieder so eigenthümlich und stark, als von Ludwig Schnorr bei seinem Auftreten in Lohengrin!" Toen in het voorjaar van 1864 *Tristan und Isolde* te Munchen ten tooneele verscheen, zong Schnorr de partij van Tristan en bracht door zijn meesterlijke vertolking van deze rol het auditorium in verrukking. Om een begrip te geven, hoe machtig Schnorr's voordracht, vooral in het derde bedrijf, was, schreef Wagner later in zijn Herinneringen van dezen zanger, nadat hij gewezen had op de belangrijke partij, die het symphonische orkest in dat bedrijf te vervullen heeft: »Nun sage man sich, dass dieses ganze ungeheure Orchester zu der monologischen Ergiessung des dort auf einem Lager ausgestreckten Sängers sich, im Sinne der eigentlichen Oper betrachtet, doch nur wie die Begleitung zu einem sogenannten Sologesange verhalte, und schliesse demnach auf die Bedeutung der Leistung Schnorr's, wenn ich jedem wahrhaften Zuhörer jener Münchener Aufführungen zum Zeugen dafür aufrufen darf, dass vom ersten bis zum letzten Takte alle Aufmerksamkeit und aller Antheil einzig auf den Darsteller, den Sänger gerichtet war, an ihn gefesselt blieb und nie einen Augenblick auch nur

gegen ein Textwort Zerstreutheit oder Abwendung eintrat, vielmehr das Orchester gegen den Sänger völlig verschwand, oder — richtiger gesagt — in seinem Vortrage selbst mit enthalten zu sein schien." Eenige weken na deze voorstellingen liet de koning van Beieren voor zich alleen een concert geven, waarop fragmenten uit Wagner's werken ten gehoore werden gebracht. Schnorr zong bij die gelegenheid meesterlijk Siegmund's *Liebeslied* uit *Die Walküre,* Siegfried's zwaardlied en de vertelling van Loge. Na deze voordrachten onderhield de koning zich in zijn loge een groot half uur met den zanger, die daarna, op het orkest teruggekeerd, zijn vriend en hooggeschatten meester omarmde en uitriep: »Ja, nun weiss ich es, was Deinen Glauben stärkt! O, zwischen diesem göttlichen Könige und Dir, da muss auch ich ja wohl noch zu etwas Herrlichem gedeihen!" — Den volgenden dag keerde Schnorr naar Dresden terug. Acht dagen later ontving Wagner het bericht van zijn dood. Een koude, op het tochtige tooneel te Munchen gevat, had den zanger de ziekte op den hals gehaald, die hem binnen weinige dagen ten grave had gesleept (21 Juli 1865). Wagner en Bülow, op het onverwachte doodsbericht naar Dresden gereisd, kwamen juist te laat voor de begrafenis. Dresden prijkte in feestdos: er was dien dag een groot zangersfeest, en de koetsier, die Wagner naar het sterfhuis reed, vertelde hem dat er wel twintigduizend zangers bijeen waren. »Ja!" — zeide Wagner bij zichzelven — DE zanger is zooeven gestorven."

Schnijder von Wartensee (Xavier), schrijver over muziek en componist, geb. 18 April 1786 te Lucern. Den bijnaam van Wartensee ontleende hij aan zijn kasteel, dat aan het meer van Constance lag. Hij ontving onderricht in het klavier,- viool- en violoncelspel en begaf zich 1810 naar Weenen, om les te nemen bij Beethoven, doch de meester nam geen leerlingen meer aan, en S. moest zich met Kienler tevreden stellen. Eenige jaren later keerde hij naar Zwitserland terug, maakte 1815 den veldtocht tegen Frankrijk mede, werd vervolgens leeraar aan het instituut van Pestalozzi te IJverdun en vestigde zich eindelijk te Frankfort a. d. M., waar hij als leeraar in de muziektheorie en als directeur eener zangvereeniging tot 30 Aug. 1868 werkzaam was. Onder zijn compositiën bevindt zich een opera: *Fortunat* Hij heeft vele opstellen voor de muziektijdschriften *Cäcilia* en *Leipziger Allgem. Musikzeitung* geschreven.

Schoberlechner (Franz), componist en klavierspeler, geb. 21 Juli 1797 te Weenen, was een leerling van Hummel, wiens concerten hij reeds op zijn tiende jaar in het openbaar voordroeg. De vorst van Eszterhazy zond hem tot voortzetting zijner studiën naar Weenen. Van 1814 reisde hij door Oostenrijk en Italië. Te Florence componeerde hij de opera *I Virtuosi teatrali* en een jaar later, als kapelmeester van de hertogin van Lucca, *Gli*

Arabi nelle Gallie. Hij bevond zich 1820 te Weenen, waar hij *Der junge Onkel* componeerde, en ging 1823 naar Petersburg, waar hij met de zangeres Sofia dall' Occa in het huwelijk trad. Het paar doorreisde Duitschland en Italië en keerde 1827 naar Petersburg terug, waar de echtgenoote van S. aan de Italiaansche Opera verbonden werd tegen een jaargeld van 20.000 roebels. S. stierf 7 Jan. 1843 te Berlijn, zijn echtgenoote 1863 te Florence. Een volledige lijst zijner werken vindt men bij Fétis.

Schol of **Scholl** (Dirk), organist en klokkenist, geb. 1641, was eerst te Arnhem en vervolgens, 1665—1699, te Delft werkzaam. Hij stierf 31 Maart 1727.

Schol of **Scholl** (Hubertus), organist, klokkenist en violist, geb. te Delft, aldaar gest. 1741.

Scholz (Bernard), componist, geb. 30 Maart 1835 te Mainz, studeerde te Berlijn onder leiding van Dehn, werd 1857 leeraar aan het conservatorium te Munchen, 1859 kapelmeester aan het hoftheater te Hannover en 1870 orkestdirecteur te Breslau. Hij heeft de volgende opera 's geschreven: *Carlo Rosa* (1859), *Zieten'sche Husaren* (1869), *Morgiane* (1870), *Golo* (1875) en *Der Trompeter von Säckingen* (1877). Onder zijn overige werken bevinden zich instrumentale en kerkmuziekstukken.

Schopp (Johann), violist en componist, geb. te Hamburg in het begin der 17e eeuw, was aldaar tot 1642 werkzaam en vestigde zich daarna te Luneburg. Compositiën van hem, waaronder vele koraalmelodieën, zijn te Hamburg in druk verschenen.

Schott (Anton), zanger, geb. 25 Juni 1846 te Staufeneck in Wurtemberg, ontving zijn opleiding aan de militaire Akademie te Ludwigsburg en diende als artillerie-officier in den oorlog van 1866. Eenigen tijd later trok zijn stem de aandacht van Pischek en van de echtgenoote van David Strauss, als zangeres bekend onder den naam van Anna Schebest. Bij haar nam hij les in den zang, en 1870 betrad hij, als Max in *Der Freischütz*, te Frankfort voor het eerst het tooneel. Hij behaalde reeds toen een zoo groot succes, dat hij besloot, den militairen dienst te verlaten, in welk voornemen hij echter tengevolge van den oorlog van 1870 verhinderd werd. Na het einde van den krijg evenwel verliet hij de wapenen en was achtereenvolgens aan de opera 's te Berlijn, te Schwerin en te Hannover verbonden. Hij maakte vele kunstreizen en liet zich 1884 ook in Nederland hooren. Hij beschikt over een machtige tenorstem en munt uit door goede voordracht. Zijn repertoire omvat de rollen van Tannhäuser, Rienzi, Lohengrin, Jan van Leiden, Raoul, Robert, Masaniello, Vasco di Gama, Manrico, Ferdinand Cortez en Benvenuto Cellini. Laatstgenoemde rol heeft hij te Hannover gezongen, ten tijde dat Hans von Bülow daar ter stede kapelmeester was.

Schott (B. Schott's Söhne), muziekuitgevers-firma te Mainz. De zaak werd 1773 gevestigd door Bernhard Schott. Na zijn dood (1817) zetten zijn zoons Andreas (geb. 1781, gest. 1840) en Johann Joseph (geb. 1782, gest. 1855) de zaak voort. Zij hadden reeds te voren een huis in Antwerpen (later naar Brussel verplaatst) opgericht. Een broeder van hen, Adam S., begon 1838 een zaak te Londen, waarin hij 1849 werd opgevolgd door J. B. Wolff (geb. 1815, gest. 1881). Een vierde zaak werd door Peter S. te Parijs begonnen. Op dit oogenblik bestaat de firma uit een zoon van den laatstgenoemden Peter S., benevens Franz von Landwehr en Dr. L. Strecker. Ongeveer 23.000 werken zijn door de firma Schott uitgegeven, daaronder bevinden zich de Negende Symphonie en de groote Mis van Beethoven, alsmede *Der Ring des Nibelungen*, *Die Meistersinger von Nürnberg* en *Parsifal*, van Richard Wagner.

Schradieck (Henry), vioolvirtuoos, geb. 29 April 1846 te Hamburg, speelde reeds op zijn zesde jaar in het publiek. Therese Milanollo, die hem hoorde spelen, was zoozeer van zijn talent verrukt, dat zij hem op haar kosten aan het conservatoire van Brussel liet studeeren. Na vier jaar onder leiding van Léonard gestudeerd te hebben, bezocht hij korten tijd het conservatorium te Leipzig en keerde toen naar Hamburg terug. Daar het hem aan ondernemingsgeest ontbrak, werd hij slechts langzamerhand bekend. Doch toen N. Rubinstein 1864 het conservatorium te Moskou stichtte, benoemde hij S. tot leeraar in het vioolspel aan die school. In het jaar 1867 te Hamburg teruggekeerd, volgde hij Auer op als concertmeester aan de Philharmonische Gesellschaft, en 1874 werd hij, in plaats van David, tot leeraar aan het conservatorium te Leipzig en tot concertmeester aan het Gewandhaus benoemd.

Schramm (Johann Christian), geb. 1711 te Dresden, waar zijn vader orgelmaker was, werd kamermusicus en klavierspeler van den keurvorst Friedrich II. Hij stierf 1796.

Schramm (Melchior), geb. in Silezië, was omstreeks het midden der 16e eeuw organist te Munsterberg, later te Offenburg. *Cantiones sacrae* van hem zijn te Frankfort en te Neurenberg in druk verschenen.

Schreiber (Louis), trompetvirtuoos, geb. 1827 te Koblenz, begaf zich 1854 naar Nieuw-York, waar hij een fabriek voor koperen blaas-instrumenten oprichtte.

Schröder (Karl), violoncellist, geb. 18 Dec. 1848 te Quedlinburg, ontving te Dessau onderricht van Drechsler en werd op veertienjarigen leeftijd lid der hofkapel te Sondershausen. Eenigen tijd later maakte hij een reis naar Petersburg, bezocht vervolgens Parijs en vormde met zijn broeders, Hermann, Franz en Alwin, een strijkquartet, dat in verscheiden steden

van Duitschland concerten gaf. S. werd in 1873 eerste violoncellist bij de hofkapel te Brunswijk en 1874 leeraar aan het conservatorium te Leipzig en solo-violoncellist aan het Gewandhaus.

Schröder (Karl Michael), klavierfabrikant te Petersburg, nam bij den dood van zijn vader (1852) de door dezen opgerichte fabriek over. Ongeveer 350 instrumenten, meest vleugels, worden jaarlijks door hem vervaardigd.

Schröder-Devrient (Wilhelmine), dramatische zangeres, geb. 6 Dec. 1804 te Hamburg. Haar moeder was de beroemde tooneelspeelster Sophie Schröder, geb. Bürger; haar vader, Friedrich Schröder (gest. 1818) een verdienstelijke baryton. Wilhelmine was de oudste van vier kinderen, zij werd reeds vroeg met de tooneelspelkunst vertrouwd. Toen haar ouders wegens omstandigheden Hamburg moesten verlaten, gaven zij op verscheiden plaatsen voorstellingen, waarbij ook de kleine Wilhelmine moest medewerken; te Praag en te Weenen trad zij in kinderballetten op. Na haars vaders dood begon zij zich onder leiding van haar moeder ijverig op de beoefening van tragische rollen toe te leggen, en reeds 1819 trad zij in het Burgtheater als Ophelia en als Aricia (in Schillers *Phädra*) op. In die dagen werkten de tooneelspelers ook in het zangspel mede, en zoo gebeurde het, dat Wilhelmine 1821 ook als Pamina ten tooneele verscheen. In deze rol behaalde zij een zoo groot succes, dat zij besloot, zich uitsluitend aan den dramatischen zang te wijden. Niet minder succes dan met de rol van Pamina had zij met die van Emmeline (*Die Schweizerfamilie*), van Marie (*Barbe bleu*) en van Agathe (*Der Freischütz*). Maar haar meesterstuk was de vertolking van Leonore in Beethoven's *Fidelio* (1822). Zij telde toen eerst zeventien jaren, was volgens Weber nog een »recht schwächlich aussehende Erscheinung", en Beethoven moet aanvankelijk zijn ontevredenheid hebben te kennen gegeven, dat men de rol van Leonore aan zulk een „kind" toevertrouwde. Doch het bleek weldra, hoe goed zij voor haar taak berekend was. Aangaande de voorstelling deelt Claire von Glümer in haar *Erinnerungen an Wilhelmine Schröder Devrient* het volgende mede:

„Beethoven hatte sich 's ausbedungen, die Oper selbst zu dirigiren, und in der Generalprobe führte er den Taktstock. Wilhelmine hatte ihn nie zuvor gesehen — ihr wurde bange ums Herz, als sie den Meister, dessen Ohr schon damals allen irdischen Tönen verschlossen war, heftig gestikulirend, mit wirrem Haar, verstörten Mienen und unheimlich leuchtenden Augen dastehen sah. Sollte *piano* gespielt werden, so kroch er fast unter das Notenpult, beim *forte* sprang er auf und stiess die seltsamsten Töne aus. Orchester und Sänger geriethen in Verwirrung und nach Schluss der Probe musste der Kapellmeister Umlauf dem Componisten die peinliche Mittheilung machen, dass es unmöglich wäre, ihm die Leitung seiner Oper zu überlassen.

So sass er denn am Abend der Aufführung im Orchester hinter dem Kapellmeister und hatte sich so tief in seinen Mantel gehüllt, dass nur die glühenden Augen daraus hervorleuchteten.

Wilhelmine fürchtete sich vor diesen Augen; es war ihr unaussprechlich bang zu Muthe. Aber kaum hatte sie die ersten Worte gesprochen als sie sich von wunderbarer Kraft durchströmt fühlte. Beethoven, das ganze Publikum verschwand vor ihren Blicken — alles Zusammen getragene, Einstudirte fiel von ihr ab. Sie selbst war Leonore, sie durchlebte durchlitt Scene auf Scene.

Bis zum Auftritt im Kerker blieb sie von dieser Illusion erfüllt — aber hier erlähmte ihre Kraft. Sie wusste jetzt, dass ihre Mittel für das, was sie im nächsten Moment darstellen sollte, nicht ausreichten. Die steigende Angst drückte sich in ihrer Haltung, ihren Mienen, ihren Bewegungen aus — aber das Alles war der Situation so ganz angemessen, dass es auf das Publikum die erschütterndste Wirkung übte. Ueber der Versammlung lag jene athemlose Stille, die ebenso mächtig auf den darstellenden Künstler wirkt wie laute Beifallszeichen.

Leonore rafft sich auf, sie wirft sich zwischen den Gatten und den Dolch des Mörders. Der gefürchtete Augenblick ist da — die Instrumente schweigen, aber der Muth der Verzweiflung ist über sie gekommen; hell und rein, mehr schreiend als singend, stösst sie das herzzerreissende: „Tödt' erst sein Weib!" hervor. Noch einmal will Pizarro sie zurückschleudern, da reisst sie das Terzerol aus dem Busen und hält es dem Mörder entgegen. Er weicht zurück — sie bleibt unbeweglich in ihrer drohenden Stellung. Aber jetzt erschallen die Trompeten, welche die Ankunft des Retters verkündigen, und nun weicht auch die Spannung, die sie so lange aufrecht gehalten. Kaum vermochte sie noch mit vorgestrecktem Terzerol den Verbrecher dem Ausgang zuzutreiben, dann entsank ihr die Waffe — sie war todesmatt von der ungeheuren Anstrengung, ihre Kniee wankten, sie lehnte sich zurück, ihre Hände griffen krampfhaft nach dem Haupte, und unwillkürlich entrang sich ihrer Brust jener berühmte unmusikalische Schrei, den spätere Darstellerinen des Fidelio aufs unglücklichste nachgeahmt haben. Bei Wilhelmine war es wirklich ein Angstschrei, der erschütternd in die Herzen der Hörer drang. Erst als Leonore auf Florestans Klage: „Mein Weib, was hast du um mich erduldet!" mit dem halb weinend halb jubelnd hervorgestossenen „Nichts, nichts, nichts!" in die Arme des Gatten fiel, wich der Zauberbann, der jedes Herz gefangen hielt. Ein Beifallssturm, der nicht enden wollte, brach los, — die Künstlerin hatte *ihren* Fidelio gefunden, und so viel und ernstlich sie später noch daran gearbeitet hat, in den Grundzügen ist er derselbe geblieben.

Auch Beethoven hatte seine Leonore in ihr erkannt. Den Ton ihrer Stimme zu hören, war ihn freilich versagt, aber die Seele ihres Gesanges offenbarte sich in jeder Miene des von Geist durchleuchteten Gesichtes; in dem glühenden Leben der ganzen Erscheinung. Nach der Vorstellung ging er zu ihr, seine sonst so finstern Augen lächelten ihr zu, er klopfte sie auf die Wangen, dankte ihr für den Fidelio und versprach, eine neue Oper für sie zu componiren: ein Versprechen, das leider nicht erfüllt werden sollte."

Nog met een anderen Duitschen meester kwam Wilhelmine Schröder Devrient in aanraking, namelijk met Richard Wagner, wiens geschriften overvloeien van bewondering dezer dramatische kunstenares. Zij zong te Dresden, waar zij van 1823 tot 1847 aan de koninklijke Opera verbonden was, in Wagner's *Rienzi*, *Der fliegende Holländer* en *Tannhäuser*, bij de eerste voorstellingen dier werken. De meester heeft haar in zijn brochure *Ueber Schauspieler und Sänger* oprechte hulde gebracht en haar allen dramatischen zangers tot voorbeeld gesteld.

Minder gelukkig dan op het gebied der kunst, was zij in haar huiselijk leven. Zij was 1823 met den tooneelspeler Karl Devrient in het huwelijk getreden, doch dit huwelijk werd 1828 weder ontbonden. Later huwde zij

zekeren Von Döring, een speler en verkwister; ook dit huwelijk werd 1848 ontbonden. Te Parijs leerde zij 1850 een Russisch edelman, von Bock, kennen, met wien zij ten derden male in het huwelijk trad. Zij volgde haar echtgenoot naar zijn landgoed in Lijfland, doch het stille landleven behaagde haar op den duur niet, en zij wenschte weder op het gebied der kunst werkzaam te zijn. Toen zij 1851 Dresden weder betrad, werd zij in hechtenis genomen, omdat haar wegens de sympathie, die zij met den opstand van 1849 betoond had, het verblijf in den Saksischen staat ontzegd was. Tegen cautie, door haar man gesteld, mocht zij naar Berlijn reizen; doch eerst op het einde van 1851 werd het onderzoek tegen haar door een kabinetsorder te niet gedaan. De crimineele instructie had evenwel ten gevolge, dat haar ook het verblijf in Rusland ontzegd werd, en slechts na vele geldelijke offers gelukte het haren echtgenoot, de herroeping van het verbanningsbevel te bewerken. Het gebeurde gaf aanleiding, dat het verblijf in Rusland haar niet meer behaagde, en zij naar Duitschland terugkeerde. Te Berlijn trad zij 1856 als liederenzangeres op en bracht de toehoorders in verrukking door de voordracht der liederen van Schubert, Schumann, Beethoven e. a. Van haar is de zoogenaamde »dramatische" voordracht van het lied afkomstig.

Een pijnlijke en langdurige ziekte wierp haar in het voorjaar van 1859 op het krankbed. Zij stierf 26 Jan. 1860 te Koburg, waar zij door haar zuster, Auguste Schlömbach, trouw verpleegd was.

Behalve in Duitschland, is zij in Frankrijk en Engeland herhaalde malen opgetreden, en de herinnering van haar voortreffelijken zang leeft te Parijs en te Londen nog voort. Haar leven is beschreven door Alfred Baron von Wolzogen (Leipzig, 1863).

Schroeter (Christian Gottlieb), klaviermaker, geb. 10 Aug. 1699 te Hohenstein in Saksen, wordt door de Duitschers ten onrechte voor den uitvinder van de pianoforte gehouden, zooals nader aangetoond is in het artikel KLAVIER. De hem toegekende eer komt den Italiaan Cristofori toe. Niettemin heeft hij grooten invloed op de ontwikkeling van het klavier gehad. Hij doorreisde Duitschland, de Nederlanden en Engeland, werd 1726 organist te Minden en 1732 te Nordhausen, waar hij 1782 stierf. Een volledige lijst van zijn talrijke geschriften is te vinden bij Gerber (*Lexicon der Tonkünstler*).

Schröter (Corona Elisabeth Wilhelmine), zangeres en tooneelspeelster, geb. 1748 te Warschau, werd 1778 aan den hofschouwburg te Weimar verbonden, waar zij door spel en zang aller bewondering wekte. Zij trok zich later uit het openbare leven terug en beoefende de kunst alleen in huiselijken kring. 25 door haar gecomponeerde liederen verschenen 1786 te Weimar in druk. Zij stierf 1802. Een harer grootste bewonderaars was Goethe.

Schröter (Johann Samuel), klavierspeler, broeder van de vorige, geb. 1750 te Warschau, maakte op zeventienjarigen leeftijd een kunstreis door Nederland, kwam 1774 te Londen en volgde J. C. Bach op als muziekmeester der koningin. Burney zegt van hem: »He became one of the neatest and most expressive players of his time, and his style of composition, highly polished, resembles that of Abel more than any other." Een geheim huwelijk met een zijner leerlingen, een dame van hoogen adel, berokkende hem veel verdriet en was oorzaak, dat hij zich uit het openbare leven terugtrok. Hij stierf 2 Nov. 1788. Concerten, trio's en sonates van hem zijn te Londen, Parijs, Amsterdam en Berlijn verschenen.

Schubart (Christian Friedrich Daniel), geb. 22 Nov. 1743 te Obersontheim in Zwaben, was 1768 organist te Ludwigsburg. Hij leidde een zwervend leven en was afwisselend te Mannheim, Munchen, Augsburg en Ulm werkzaam. Wegens het vervaardigen van een spotdicht op den hertog van Wurtenberg werd hij 1777 te Hohenasperg in Wurtemberg gevangen gezet en eerst tien jaar later weder vrijgelaten. Toen benoemde de hertog hem tot hofdichter en directeur der hofmuziek. Hij stierf 10 Oct. 1791. Van zijn compositiën is slechts zeer weinig bekend geworden. Van zijn geschriften over muziek is het meest bekend: *Ideen zu einer Aesthetik der Tonkunst* (Weenen, 1806). De woorden van een der populairste liederen van Schubert, *Die Forelle*, zijn van hem.

Schubert (Franz Peter), geb. 31 Jan. 1797 te Weenen, in de voorstad Himmelpfortgrund, waar zijn vader schoolmeester was, toonde reeds op zeer jeugdigen leeftijd grooten aanleg voor de muziek te bezitten, kwam op zijn achtste jaar als sopranist bij het zangkoor in de Lichtenthaler kerk en ontving onderricht van den koordirecteur Holzer, die over het zeldzame talent van den knaap verbaasd was. In het jaar 1811 werd hij leerling aan het keizerlijk convict, een school tot opleiding van koorzangers voor de hofkapel. Aan deze school was een orkest verbonden, geheel uit leerlingen samengesteld. Daar leerde Franz, die viool medespeelde, de werken van Haydn, Mozart, Krommer, Kozeluch, Méhul, Cherubini en ook enkelen van Beethoven kennen. De oudste der knapen, Joseph von Spaun, die bij afwezigheid van den kapelmeester het orkest dirigeerde, zag den eersten dag rond om te zien, wie het was die zoo uitstekend speelde, en bemerkte »dat het een kleine jongen met een bril was, Franz Schubert." Hoewel de knapen in leeftijd veel verschilden, werden zij toch goede vrienden, en Franz deelde zijn kameraad heimelijk mede, dat hij reeds veel gecomponeerd had, en dat hij het nog meer zoude doen, zoo hij slechts muziekpapier had; Spaun verschafte hem daarop het noodige. Later werd Franz aanvoerder der eerste violen en verving ook den orkestdirekteur Ruzicka, wanneer deze

afwezig was. De zondagen bracht hij te huis door, waar hij met zijn vader en zijn broeders Ferdinand en Ignaz strijkquartetten speelde.

Het onderricht in het convict bepaalde zich niet alleen tot de muziek, maar strekte zich ook uit tot andere kunsten en wetenschappen, waarin ook Franz onderwezen werd; doch zijn lust in het aanleeren van andere vakken was gering: hij ging geheel in de muziek op en brandde van verlangen om zijn talent als componist te kunnen toonen. Onder zijn eerste compositiën behoort een fantasie voor klavier (vierhandig), blijkens het manuscript in Mei 1810 vervaardigd. Dit stuk werd gevolgd door een zangstuk: *Hagar's Klage* (1811), en in hetzelfde jaar componeerde hij Schiller's *Leichen-phantasie* en *Der Vatermörder*. Herinneringen van Haydn's *Schepping*, Mozart's opera-aria 's en Beethoven's andante's komen in al deze stukken voor. In de jaren 1812 en 1813 hield hij zich hoofdzakelijk met het schrijven van instrumentale muziek bezig: ouvertures, quartetten quintetten, een octet, klavierphantasieën enz. Geen dezer werken is in druk verschenen.

Op zeventienjarigen leeftijd verliet Schubert het convict en ging naar huis, om in zijns vaders school als ondermeester werkzaam te zijn. Drie jaar lang vervulde hij als schoolmeester zijn plichten, en in zijn vrije uren beoefende hij de muziek. Voor het koor in de Lichtenthater kerk, dat nog steeds onder leiding van zijn vriend Holzer stond, schreef hij een mis, die 1814 werd uitgevoerd. Een latere uitvoering, in de Augustijnerkerk, was een evenement. Franz dirigeerde, Holzer speelde orgel en Therese Grob, die een schoone sopraanstem had, zong de solo's. De geestdrift van vrienden en verwanten was groot, en de gelukkige vader gaf zijn zoon een vijfoctaafs piano ten geschenke. Ook Salieri, bij wien Schubert tijdens zijn verblijf op het convict les in de compositie had genomen, was bij de uitvoering tegenwoordig en verklaarde, trotsch op zijn leerling te zijn.

In hetzelfde jaar voltooide Schubert zijn eerste opera: *Des Teufels Lustschloss*, een symphonie, een ouverture in Italiaanschen stijl, strijkquartetten en vele liederen. Nog vruchtbaarder was het jaar 1815, waarin een zeer groot aantal liederen ontstond; daaronder bevinden zich vele der schoonste stukken van Schubert's Muze: *Erlkönig*, *Gretchen am Spinrade*, *Heidenröslein*, *Rastlose Liebe*, *Schäfers Klagelied en Ossian's Gesänge*.

Het schoolleven begon Schubert ondragelijk te worden. Hij wilde zich geheel en al aan de muziek wijden. Nadat hij 1816 een vruchtelooze poging gedaan had, om aan de muziekschool te Laibach een plaats als leeraar te verkrijgen, werd hij 1818 op aanbeveling van de zangeres Unger tot muziekonderwijzer bij graaf Johann von Eszterhazy benoemd. Alle leden dezer familie, die den zomer op het landgoed Zelész, den winter te Weenen doorbracht, waren muzikaal. In dien kring werd Schubert bekend met de

Hongaarsche volksmelodiën, welke hij in vele zijner werken heeft aangebracht. Dat het hem op den duur bij graaf Eszterhazy niet zou bevallen, blijkt uit een brief, dien hij in het najaar van 1818 aan zijn vriend Schober schreef. In den winter van dat jaar bevond hij zich weder te Weenen, en eerst 1824 nam hij weder een uitnoodiging om naar Zelész te komen aan. Van het succes eener opera hoopte Schubert verbetering zijner finantiëele omstandigheden. Doch Rossini beheerschte destijds te Weenen de Opera, en S. behaalde met zijn zangspel *Die Zwillingsbrüder* weinig of geen succes. Een andere opera van hem, *Die Zauberharfe*, werd op aanbeveling van den zanger Vogel, met wien de componist kennis nad gemaakt, en die veel tot verbreiding van Schubert's roem deed, in het Theater an der Wien vertoond, doch bleef niet langer dan één winter op het repertoire. Nog schreef hij in denzelfden tijd het oratorium *Lazarus* en een derde opera: *Sakuntala*, van welke slechts 2 bedrijven voltooid werden. De opera *Alfonso und Estrella*, 1821 gecomponeerd, had evenmin geluk als haar voorgangsters. Tot de werken van dien tijd behooren ook de groote klavierfantasie (op 15), het zoogenaamde »Forellen-quintet" en de twee afdeelingen der onvoltooid gebleven symphonie in *b* kleine terts (1822). Hij noch zijn vrienden vermochten de komische opera *Die Verschworenen* of de groote opera *Fierabas*, 1823 gecomponeerd, ten tooneele te brengen. In zijn verwachtingen teleurgesteld, leidde de groote componist een aan gebrek en ontberingen rijk leven. Doch zijn opgeruimdheid verliet hem niet, en hij ging voort, de kunst met meesterstukken te verrijken. In 1824 ontstonden o. a. de liederencyclus *Die schöne Müllerin*, het octet op 166, de drie strijkquartetten (op 29 en 125, No. 1 en 2) en de eerste groote sonate (op 30).

Het jaar 1826 gaf hem weder uitzicht op een vaste betrekking. Salieri was gestorven, en Eybler tot hofkapelmeester benoemd; dientengevolge was de post van vice-kapelmeester vakant geworden. Schubert solliciteerde, doch had evenmin succes als bij vroegere gelegenheden: Weigl werd benoemd. Deze nieuwe teleurstelling verminderde zijn scheppingskracht niet: het jaar 1826 was rijk aan nieuwe compositiën, waaronder zich meesterstukken als de *Winterreise* en het strijkquartet in *D* kleine terts bevonden.

In het voorjaar van 1828 vatte Schubert het voornemen op, te Weenen een concert te geven, ten einde op die wijze zijn compositiën ook in ruimer kring bekend te maken. Dit concert vond grooten bijval en was ook finantiëel gunstig voor den componist: het bracht netto 800 gulden op. In hetzelfde jaar schreef de meester nog vele groote werken, o. a. de symphonie in *C*, het strijkquartet in *C*, de cantate *Mirjam's Siegesgesang*, de *Hymne an den heiligen Geist* (voor 8-stemmig mannenkoor), de laatste drie klaviersonates, de Mis in *Es* en het grootste gedeelte van den liederenbundel *Schwanengesang*.

De symphonie zond hij naar het bestuur van den Wiener Musikverein, doch zij werd na de eerste repetitie als te lang en te moeilijk ter zijde gelegd. Eerst 1839 bracht Mendelssohn, op aanraden van Schumann, dit werk op een concert van het Gewandhaus ten gehoore.

In September van het jaar 1828 begon S. te sukkelen, en was hij genoodzaakt, geneeskundige hulp in te roepen; wel herstelde hij weder, doch slechts voor korten tijd. Den 11den November voelde hij zich reeds zoo ziek, dat hij zich te bed moest begeven, en acht dagen later stierf hij. Kort voor zijn dood waren Händel's oratoria hem onder de oogen gekomen; nadat hij ze ingezien had, zeide hij: »Nu zie ik, hoeveel ik nog te leeren heb; maar ik zal hard gaan werken met Sechter (den bekenden contrapuntist) en den verloren tijd inhalen." — De dichter Grillparzer maakte het volgend opschrift voor Schubert's graf:

Die Tonkunst begrub hier einen reichen Besitz
Aber noch viel schoenere Hoffnungen.

»Wenn Fruchtbarkeit ein Hauptmerkmal des Genies ist, so gehört Franz Schubert zu den grössten," — aldus luidt Schumann's oordeel over dezen meester. »Nicht viel über dreissig Jahr alt geworden, hat er zum Erstaunen viel geschrieben, von dem vielleicht erst die Hälfte gedruckt ist, ein Theil noch der Veröffentlichung entgegensieht, ein bei Weitem grösserer aber wahrscheinlich nie oder nach langer Zeit erst in 's Publikum kommen wird. Aus der ersten Rubrik haben sich wohl seine Lieder am schnellsten und weitesten verbreitet; er hätte nach und nach wohl die ganze deutsche Literatur in Musik gesetzt, und wenn Telemann verlangt: »ein ordentlicher Componist müsse den Thorzettel componiren können," so hätte er an Schubert seinen Mann gefunden. Wo er hinfühlte, quoll Musik hervor: Aeschylus, Klopstock, so spröde zur Composition, gaben nach unter seinen Händen, wie er den leichteren Weisen W. Muller's u. A. ihre tiefsten Seiten abgewonnen."

Ofschoon Schubert op bijna elk gebied der muziek werkzaam is geweest, behoort hij toch voornamelijk als liederencomponist genoemd te worden, als zoodanig heeft hij nieuwe wegen gevonden en zijn grootsten roem behaald. Van zijn instrumentale werken zijn het meest bekend: de symphonie in *C* en de onvoltooide symphonie in *b* kleine terts, de ouverture en entre-actes van *Rosamunde*, de strijkquartetten en -quintetten, de klaviertrio 's, -sonates en andere klavierstukken. Een volledige lijst zijner werken vindt men in Grove's *Dictionary of Music and Musicians* (III, 371 v. v.). Bij Diabelli te Weenen verscheen 1852 een *Thematisches Verzeichniss der im Druck erschienenen Werke von Franz Schubert;* een dergelijke Catalogus, bewerkt door G. Nottebohm, zag 1874 bij F Schreiber te Weenen het licht. De volledigste

biographie van Schubert is die van Dr. Heinrich Kreissle von Helborn (tweede druk, Weenen, Gerold, 1865).

Schubert (Ferdinand), broeder van den vorige, geb. 19 Oct. 1794 te Weenen, werd 1809 hulponderwijzer en 1816 hoofdonderwijzer aan het keizerlijk weeshuis aldaar, 1820 regens chori in de voorstad Altlerchenfeld, 1824 leeraar aan de normaalschool van St. Anna en 1851 directeur dier school. Hij stierf 1859. Muziekonderricht ontving hij van zijn vader en van Holzer, en hij heeft ongeveer 40 compositiën, hoofdzakelijk kerkmuziek, vervaardigd.

Schubert (Franz Anton), geb. 20 Juli 1768 te Dresden, werd 1786 contrabassist bij de keurvorstelijke kapel, 1807 muziekdirecteur bij de Italiaansche Opera daar ter stede en 1814 koninklijk kerkcomponist. Hij stierf 5 Maart 1824. Zijn oudere broeder, Anton, geb. 28 Juni 1766 te Dresden, was van 1766 tot 1844 contrabassist bij de hofkapel. Hij stierf 12 Oct. 1853.

Schubert (Franz), oudste zoon van Franz Anton S., geb. 22 Juli 1808 te Dresden, ontving onderricht in het vioolspel van Anton Rottmeier en Ludwig Haase en werd op vijftienjarigen leeftijd aspirant-violist bij de koninklijke kapel. Op 's konings kosten reisde hij naar Parijs, ten einde zijn studiën bij Lafont voort te zetten. Te Dresden teruggekeerd, werd hij lid der hofkapel, 1847 tweede concertmeester en 1861, na den dood van Lipinsky, eerste concertmeester. Hij vierde 1873 zijn vijftigjarig jubilaeum. In hetzelfde jaar werd hij gepensionneerd. — Zijn echtgenoote, Maschinka Schneider, geb. 25 Aug. 1815 te Reval, was een gunstig bekende coloratuurzangeres. — De beide kinderen van Schubert hebben zich, evenals hun ouders, aan de kunst gewijd. Georgine S. is zangeres te Strelitz, Franz S. sedert 1871 lid der koninklijke kapel te Dresden.

Schubert (Joseph), geb. 1757 te Warnsdorf in Boheme, ging naar Berlijn, waar hij bij Kohn les in het vioolspel nam. Hij werd 1779 lid der kapel van den markgraaf von Schwedt en 1788 altist bij de hofkapel te Dresden, waar hij 28 Juli 1833 stierf. Onder zijn compositiën bevinden zich vier opera's, vijftien Missen en vele instrumentale muziekstukken.

Schubert (Louis), geb. 27 Jan. 1828 te Dessau, ging op achttienjarigen leeftijd naar Petersburg en werd later concertmeester te Koningsbergen, waar hij tot 1862 bleef. Van daar ging hij naar Dresden, waar hij zich als zangmeester vestigde. Onder zijn compositiën bevinden zich eenige kleine opera's: *Aus Sibirien*, *Die Rosenmädchen*, *Der Wahrsager* en *Wer ist der Erbe*, die in verscheiden steden van Duitschland vertoond zijn, en een *Gesangschule in Liedern* (op 18).

Schuberth (Julius Ferdinand Georg), geb. 14 Juli 1804, begon 1826 te Hamburg een muziekhandel, die onder de firma J. Schubert & Co.

algemeen bekend is geworden. Hij vestigde 1832 een depôt te Leipzig en 1840 te Nieuw-York, en deed 1854 de zaak te Hamburg aan zijn broeder Friedrich Wilhelm August over, die ze onder de firma Fritz Schuberth voortzette. Julius S. was een ijverig beoefenaar van talen, letterkunde en muziek. Hij was uitgever van een *Musik-Zeitung* (1840—1850), van de *New-York Musik-zeitung* (1867) en van *Schuberth's kleine Musik-Zeitung* (1871—72). Hij stierf 9 Juni 1875 te Leipzig. Meer dan 6000 werken zijn door zijn firma uitgegeven.

Schuberth (Ludwig), broeder van den vorige, geb. 1806 te Maagdenburg, studeerde onder leiding van zijn vader, Gottlob S., en van K. M. Von Weber. Op 16-jarigen leeftijd werd hij orkestdirekteur aan den stadsschouwburg in zijn geboorteplaats, later hofkapelmeester te Oldenburg, en nadat hij te Riga en Koningsbergen werkzaam was geweest, ging hij als kapelmeester der Duitsche Opera naar Petersburg, waar hij 1850 stierf.

Schuberth (Karl), broeder van den vorige, geb. 25 Febr. 1811 te Maagdenburg, ontving onderricht in het violoncelspel van Hesse aldaar en van Dotzauer te Dresden. Hij maakte concertreizen door Duitschland, Denemarken, België, Nederland, Frankrijk en Engeland, en begaf zich 1835 naar Petersburg, waar hij solo-violoncellist van den Tsaar, later ook directeur der keizerlijke kapel werd. Hij stierf 22 Juli 1863 te Zurich. Hij heeft concerten voor violoncel en kamermuziek gecomponeerd.

Schuch (Ernst), geb. 23 Nov. 1848 te Gratz in Stiermarken, studeerde onder leiding van Otto Dessof te Weenen, werd 1867 tweede kapelmeester te Breslau, 1868 muziekdirecteur te Würtzburg, 1869 te Graz en 1871 te Basel. Pollini engageerde hem 1872 als kapelmeester van zijn opera-gezelschap, en een jaar later werd hij tot hofkapelmeester te Dresden benoemd, waar hij 1875 met de zangeres Clementine Proska in het huwelijk trad.

Schulhoff (Julius), klavierspeler en componist van dansmuziek, geb. 2 Aug. 1825 te Praag, ontving onderricht van Thomaschek en Kisch, Hij maakte vele kunstreizen door verschillende landen van Europa. In de laatste jaren leeft hij afwisselend te Dresden en te Parijs.

Schulz of **Praetorius**, z. PRAETORIUS.

Schultze (Johann Christoph), muziekdirecteur en concertmeester bij het Nationaltheater te Berlijn, geb. 1733, gest. 22 Aug. 1813. Men kent van hem de volgende werken, die zich in de koninklijke bibliotheek te Berlijn bevinden: 1° *Drama per musica. Unterschiedene gründliche Nachrichten oder Einleitung, was eigentlich zur Musik gehöret und verlanget wird;* 2° *Musikalische Magie pour Clavecin* (*darunter ein vierstimmiger Chor*, *der auch rückwärts gespielt und gesungen werden kann*); 3° »*Wer wollte sich mit Grillen plagen*" *von Holty*, *Ariette*, *ebenfalls so componirt*, *dass es auch vor*

und rückwärts gesungen und gespielt werden kann; 4° *Musikalische Belustigung oder Badinage, enthält Menuett, eine Polonaise, Kosak, Steyrisch, Angloise und Franz. Tanz;* 5° *Musikalischer Luftballon für Klavier.*

Schulz (Johann Abraham Peter), liederencomponist, geb. 31 Maart 1717 te Luneburg, ontving het eerste onderricht van den organist Schmugel, wiens beschrijving van Berlijn en van het talent van Kirnberger hem zoozeer in verrukking bracht, dat hij op vijftienjarigen leeftijd zich zonder geldmiddelen daarheen begaf en zich onder bescherming van Kirnberger stelde, die hem in de leer nam. Op aanbeveling van dezen theoreticus kwam hij bij een Poolsche adellijke dame in dienst, die hij op haar reizen door Frankrijk, Duitschland en Italië vergezelde. In het jaar 1773 te Berlijn teruggekeerd, hielp hij Sulzer en Kirnberger bij de bewerking hunner *Theorie der schönen Künsten* en werd daar ter stede kapelmeester aan den Franschen schouwburg, later aan het theater der kroonprinses en aan dat van prins Hendrik te Reinsberg. Zijn koren voor *Athalia*, die te Kopenhagen uitgevoerd werden, bevielen den koning van Denemarken zoozeer, dat hij S. tot hofkapelmeester benoemde. Acht jaar lang bleef hij in die betrekking werkzaam en was toen om redenen van gezondheid verplicht, zijn ontslag te nemen. Hij stierf 10 Juni 1800. Onder zijn compositiën bevinden zich 10 opera 's en vele andere muziek, maar hij is voornamelijk bekend door zijn liederen; enkelen daarvan, als: »*Seht den Himmel wie heiter*," »*Süsse heilige Natur*" en »*Herr Bacchus ist ein braver Mann*", zijn tot heden behouden gebleven.

Schulze (Johann Friedrich), orgelmaker, geb. 27 Jan. 1793 te Milbitz in Thuringen, vestigde 1826 zijn fabriek te Paulinzelle. Hij heeft vele voortreffelijke werken vervaardigd, zoowel voor Duitschland als voor Engeland. Hij stierf 1858 en werd opgevolgd door zijn drie zoons, van welke vooral Heinrich Edmund als uitstekend orgelmaker bekend was; kort na diens dood (1878) werd de firma ontbonden.

Schulze-Killitschgy, zangeres, geb. omstreeks 1790 te Weenen, ontving onderricht van Salieri en Righini en behoorde van 1812 tot 1831 tot de beste krachten der hofopera te Berlijn. Ook haar dochter Hedwig (geb. 1815, gest. 1845) was een gunstig bekende zangeres.

Schumann (Robert Alexander), geb. 8 Juni 1810 te Zwickau, was de jongste zoon van den boekhandelaar Friedrich August Gottlob Schumann, ontving het eerste onderricht in de muziek van J. G. Kuntsch, organist aldaar, en was reeds op zijn elfde jaar in staat, bij een uitvoering van Schneider's *Weltgericht* de klavierbegeleiding te spelen. Zijn vader wenschte hem onder leiding van K. M. von Weber te stellen, en deze verklaarde zich bereid, den knaap in de leer te nemen. Om onbekende redenen werd aan dit voornemen geen gevolg gegeven. Zijn wetenschappelijke opleiding

ontving Robert op het gymnasium te Zwickau, dat hij 1828 verliet, ten einde te Leipzig in de rechten te studeeren en daardoor aan het verlangen zijner moeder, die van de kunstenaarsloopbaan niets wilde weten, te voldoen. Zijn vader, die het zeker niet afgekeurd zou hebben dat zijn zoon zich geheel aan de kunst wijdde, was reeds 1826 gestorven.

Het muziekleven te Leipzig trok den jongen Schumann meer aan dan de rechtsgeleerde wereld, en het grootste gedeelte van den dag hield hij zich bezig met musiceeren. Hij leerde o. a. Marschner en Friedrich Wieck kennen, en onder leiding van laatstgenoemde zette hij zijn studiën in het klavierspel voort. Onder den indruk van Schubert's werken schreef hij in dien tijd ook eenige compositiën: klavier-polonaises, een quartet voor klavier en strijkinstrumenten en liederen. Op aanmaning zijner familie besloot hij evenwel, zich met ijver op de rechtsgeleerdheid toe te leggen, en ging te dien einde naar Heidelberg (1829). Doch weldra bleek het, dat zijn liefde voor de kunst te machtig was, dan dat hij die had kunnen onderdrukken, en na langen tegenstand gaf zijn moeder eindelijk toe, dat hij zich geheel aan de kunst zou wijden.

Schumann's eerste voornemen was nu, een klaviervirtuoos te worden. In het najaar van 1830 keerde hij naar Leipzig terug, om zijn onder Wieck begonnen studiën voort te zetten. Ongelukkigerwijze trachtte hij de ontwikkeling zijner klaviertechniek, door het aanwenden van mechanische hulpmiddelen, te bespoedigen, met dit gevolg, dat de vierde vinger zijner rechterhand lam werd. Het plan om klavierspeler te worden moest nu opgegeven worden. Met te meer ijver legde S. zich op de compositie toe en koos tot leeraar in de harmonie en het contrapunt Heinrich Dorn, den toenmaligen orkestdirecteur aan de Opera te Leipzig, die nog heden te Berlijn leeft. Meer nog dan van dit onderricht trok hij voordeel van de studie der werken van groote meesters, en reeds 1832 was hij in staat een symphonie te schrijven, waarvan de eerste afdeeling te Schneeberg, waar S. in dat jaar verblijf hield, en te Zwickau werd uitgevoerd, in laatstgenoemde stad op een concert van de dertienjarige Clara Wieck, over wier spel hij reeds toen opgetogen was. »Denken Sie sich das Vollendete," schreef hij 1833 aan een vriend, »und ich unterschreibe es."

Schumann's finantiëele omstandigheden waren van dien aard, dat het bekleeden van een winstgevende betrekking niet bepaald noodzakelijk voor hem was: hij bezat genoeg om te Leipzig als jonggezel te leven en kon zich derhalve geheel met de compositie bezig houden. In het jaar 1833 ontstonden de *Impromptu's für Klavier über eine Romance von Clara Wieck*, de eerste en derde afdeeling der sonate in *g*-kleine terts (op. 22), het begin der sonate in *fis*-kleine terts (op. 11) en de *Toccata* (op. 14).

In den winter van 1833—1834 vormden Schumann en eenige vrienden,

met wie hij 's avonds placht samen te komen, het plan tot oprichting van een nieuw muziektijdschrift, welks doel zou zijn, de bestrijding van het mechanische en oppervlakkige en de verheffing van het poëtische in de kunst. Niet te verwonderen is het, dat dit plan den jongen kunstenaar, die een vurig bewonderaar van Jean Paul en van de romantische school was, toelachte. Den 3den April 1834 verscheen het eerste nummer van deze *Neue Zeitschrift für Musik*. Als redacteuren van het blad traden behalve Schumann, Friedrich Wieck, Ludwig Schunke en Julius Knorr op. Uitgever was aanvankelijk de boekhandelaar Hartmann te Leipzig. Met Januari 1835 ging de uitgave over aan J. A. Barth, en Schumann werd eigenaar en eenig redacteur van het blad. Tot 1845 bleef hij als zoodanig werkzaam en werd toen opgevolgd door Franz Brendel. De door hem geschreven artikelen zijn met een cijfer: 2, 12, 22, of met een pseudoniem, als: Florestan, Eusebius, Raro, Jean qui rit, onderteekend. Ook is in zijn opstellen dikwijls sprake van de »Davidsbündler," een verbond, dat, volgens Schumann's eigen woorden, »ein mehr als geheimer war, nämlich nur in dem Kop seines Stifters existirte. Es schien, verschiedene Ansichten der Kunstanschauung zur Aussprache zu bringen, nicht unpassend, gegensätzliche Künstlercharaktere zu erfinden, von denen Florestan und Eusebius die bedeutendsten waren, zwischen denen vermittelnd Meister Raro stand. Diese Davidsbündlerschaft zog sich wie ein rother Faden durch die Zeitschrift, Wahrheit und Dichtung in humoristischer Weise verbindend."

Gedurende het eerste jaar van het muziektijdschrift beletten de aan de redactie verbonden bezigheden Schumann, veel te componeeren. In 1834 had hij nog *Carnaval* (op. 9) en *Études symphoniques* (op. 13) geschreven, maar 1835 verscheen geen enkele compositie van hem. In de volgende jaren echter, toen het redactie-werk hem vlugger van de hand ging, begon de componist in hem weder te spreken. In de jaren 1836—1839 ontstonden zijn voornaamste klavierwerken: de groote Phantasie in *C* (op. 17), de sonate in *f* (op 14), de *Phantasiestücke* (op. 12), de *Davidsbündlertänze*, de *Noveletten*, de *Kinderscenen*, de *Kreisleriana*, de *Humoreske*, de *Faschingsschwank* en de *Romances*. Het componeeren viel hem destijds gemakkelijk: »Früher grübelte ich lange," schrijft hij 1839 aan een vriend, »jetzt streiche ich kaum eine Note. Es kommt mir alles von selbst, und sogar manchmal ist es mir, als könnte ich immer fort spielen und nie zu Ende kommen."

Het verkeer met Mendelssohn, die 1835 te Leipzig het hoofd der muzikale wereld werd, was voor Schumann van groot belang. Hij koesterde groote vereering voor dien meester en bleef tot aan diens dood met hem bevriend. Mendelssohn evenwel bewonderde in Schumann meer den litterator dan den musicus.

In den zomer van 1837 vroeg Schumann Clara Wieck, op wie hij reeds lang verliefd was, ten huwelijk, doch de oude Wieck weigerde zijn toestemming te geven, daar Schumann's vooruitzichten nog niet van dien aard waren, dat hij een familie zou kunnen onderhouden. Tot verbetering van zijn positie besloot daarom de kunstenaar, op aanraden van Clara, naar Weenen te gaan en daar het muziektijdschrift te laten verschijnen, ten einde op die wijze een grooter getal abonnés te verkrijgen. Hij bleef een half jaar te Weenen, doch was niet bij machte, zijn voornemen uit te voeren, en keerde naar Leipzig terug. Nogmaals vroeg hij Wieck, zijn toestemming tot het huwelijk te geven, doch deze volhardde bij zijn weigering, en Schumann zag zich genoodzaakt de tusschenkomst van den rechter in te roepen, die Wieck in het ongelijk stelde. Schumann was overtuigd, dat hij voldoende middelen had om een huishouding te beginnen. »Wir sind jung," schrijft hij in het begin van 1840, »haben Hände und Kräfte und Namen; auch besitze ich ein kleines Vermögen mit 500 Thalern Zinsen. Die Zeitung trägt mir ebensoviel ein und meine Kompositionen bekomme ich ebenfalls gut honorirt. Sagen Sie mir, ob da eine Besorgniss aufkommen kann." Wat hij alleen begeerde was een bepaalde rang in de maatschappij. Daarom wendde hij zich tot de philosophische faculteit der hoogeschool te Jena met het verzoek om een doctor-diploma, gelijk Mendelssohn en Marschner van de hoogeschool te Leipzig hadden verkregen. Dit werd hem 24 Februari 1840 verleend op grond van zijn verdiensten als scheppend kunstenaar, criticus en aestheticus (»*qui rerum Musis sacrarum et artifex ingeniosus et judex elegans modis musicis tum scite componendis tum docte judicandis atque praeceptis de sensu pulchritudinis venustatisque optimis edendis magnam nominis famam adeptus est*" — zooals het document luidt). In de maand September van het volgend jaar werd Clara Wieck Schumann's echtgenoote. Een reeks schoone toonscheppingen heeft haar ontstaan aan deze verbintenis te danken, in de eerste plaats de liederenbundel *Myrthen* (op. 25), door den componist aan zijn geliefde bruid opgedragen. In deze periode van zijn leven componeerde hij hoofdzakelijk zangstukken. »Ich schreibe jetzt nur Gesangsachen," zoo leest men in een zijner brieven van 1840, »Grosses und Kleines. Kaum kann ich Ihnen sagen, welcher Genuss es ist, für die Stimme zu schreiben im Verhältniss zur Instrumentalkomposition, und wie das in mir wogt und tobt, wenn ich in der Arbeit sitze." De volgende jaren echter waren meer aan de instrumentale muziek gewijd. De eerste symphonie (in *Bes*) werd 1841 in het Gewandhaus ten gehoore gebracht, in hetzelfde jaar componeerde hij de symphonie in *d*-mol, die oorspronkelijk den titel *Symphonische Phantasie* droeg, en de *Ouverture*, *Scherzo und Finale* (op. 52), aanvankelijk met den naam *Sinfonietta* bestempeld. Het jaar 1842 was rijk aan kamermuziek: in dat

jaar ontstonden de drie strijkquartetten, het klavierquintet en -quartet en de *Phantasiestücke für Pianoforte, Violine und Violoncell.* Van geheel anderen aard waren de compositiën van het jaar 1843. Schumann's voornaamste werk in dat jaar was *Das Paradies und die Peri*, voor soli, koor en orkest, dat reeds bij de eerste uitvoering groote geestdrift verwekte. Door dit succes aangemoedigd, begon de componist 1844 aan een ander groot koorwerk: *Scenen aus Goethe's Faust*, van hetwelk echter in dat jaar slechts vier stukken gereed kwamen.

Toen 1843 te Leipzig het conservatorium geopend werd, verkreeg S. den post van leeraar aan die school, en wel voor de vakken klavierspel en compositie. Tengevolge van zijn weinig mededeelzame natuur echter was hij vòor het onderwijs niet geschikt. Reeds een jaar later nam hij zijn ontslag, en nadat hij zijn echtgenoote op een kunstreis naar Rusland begeleid had, vestigde hij zich te Dresden. Aanleiding tot die verplaatsing naar een andere stad schijnt zijn reeds toen min gunstige gezondheidstoestand gegeven te hebben. Hij leefde te Dresden zeer afgezonderd, Ferdinand Hiller behoorde tot de weinigen met wie hij vertrouwelijk omging, en hij hield zich bijna uitsluitend met componeeren bezig — wanneer namelijk zijn gezondheidstoestand hem dat vergunde. Zijn voornaamste in den winter van 1845—46 ontstane werk is de symphonie in *C*. Een jaar later behoorde hij tot de trouwe bezoekers der opera-voorstellingen, hetgeen blijkt uit het »Theaterbüchlein" opgenomen in zijn *Gesammelte Schriften*, waarin hij de van sommige opera's ontvangen indrukken heeft medegedeeld. In dien tijd ging ook hij van het denkbeeld zwanger, een opera te schrijven, en na lang zoeken koos hij als stof voor zijn dramatisch werk de legende van *Genoveva*. Den tekst stelde hij zelf samen, zich daarbij aansluitende aan de gelijknamige drama's van Hebbel en Tieck, en op het einde van 1848 was reeds de muziek zoover gevorderd, dat Schumann pogingen in het werk kon stellen om zijn opera op een der Duitsche tooneelen te laten vertoonen. Tengevolge van allerlei omstandigheden duurde het evenwel tot Juni 1850, eer het werk te Leipzig ten tooneele verscheen. Na drie voorstellingen werd het voorloopig ter zijde gelegd, en S. was door de koele ontvangst van zijn werk bij het publiek teleurgesteld en door de kritiek der *Neue Zeitschrift* verbitterd. Meer succes dan de opera had zijn muziek voor Goethe's *Faust* (derde deel), die bij gelegenheid van den honderdjarigen geboortedag des grooten dichters te Dresden werd uitgevoerd.

Tot 1850 bleef Schumann te Dresden. Na het vertrek van Hiller naar Dusseldorp (1847) volgde hij hem op als directeur van een liedertafel, en 1848 werd hij met de leiding van een gemengd koor belast. Toen Hiller 1850 Dusseldorp verliet om stadskapelmeester te Keulen te worden, beval hij Schumann als zijn opvolger aan. S. werd benoemd, nam zijn benoe-

ming aan en kwam in den herfst van genoemd jaar te Dusseldorp, waar hij een, naar hij meende, passenden werkkring vond. Doch van lieverlede werd het duidelijk, dat Schumann als directeur weinig talent bezat, en dat hij vooral voor het aanvoeren van groote massa's niet geschikt was. Die omstandigheid leidde tot onaangenaamheden tusschen concertbestuur en directeur, en deze laatste werd 1853 door Julius Tausch vervangen.

Een kunstreis naar Nederland, in het najaar van 1853 met zijn echtgenoote ondernomen, behoorde tot S.'s laatste daden op kunstgebied. Die reis was, zooals hij het zelf uitdrukte, een ware triomftocht. »Wir sind überall mit vieler Freude bewillkommet worden, ja mit grossen Ehren," schreef hij uit Amsterdam aan een vriend te Bremen. »In allen Städten fand ich Aufführungen meiner Sinphonien u. a. Werke vorbereitet, dass es nur einer Hauptprobe bedurfte, um sie aufzuführen. Im Haag hörte ich auch der »Rose Pilgerfahrt" in ganz vorzüglicher Aufführung unter Capellmeister Lubeck. Nach dem Schluss verlangte das Publikum nach dem Componisten unter lauten Rufen, der denn auf das Orchester musste und dort von den Damen mit Rosen beworfen wurde. Und dann wünschte ich, Sie hätten meine Frau manchmal spielen hören; sie hat den allergrössten Enthusiasmus hervorgerufen." Op het einde van 1853 keerde het echtpaar naar Dusseldorp terug. Omstreeks dien tijd begon de kwaal, die hem zijn geheele leven vervolgd had, zich in sterke mate te openbaren. Den 27sten Februari 1854 verliet de meester heimelijk zijn woning en wierp zich in een aanval van waanzin van de rijnbrug in het water. Door eenige schippers gered, werd hij herkend en naar zijn huis gebracht. Onmiskenbare teekenen van krankzinnigheid vertoonden zich bij hem. Hij werd opgenomen in het gesticht van Dr. Richarz te Endenich bij Bonn, waar hij zijn twee laatste levensjaren doorbracht en 29 Juli 1856 in de armen zijner echtgenoote stierf.

Een lijst van Schumann's compositiën is vervat in het door Schuberth & Co. uitgegeven *Thematisches Verzeichniss*, loopende tot op. 143. Een volledige lijst van zijn in druk verschenen werken, met vermelding van den datum van ontstaan en van hun eerste uitvoering, is door Alfred Dörffel in het licht gegeven als supplement van het *Musikalisches Wochenblatt* (1875). Mededeelingen aangaande zijn leven vindt men o. a. in de volgende werken: *Robert Schumann, eine Biographie von* Josef W. von Wasielewsky (Dresden, 1858, Bonn, 1880); *Robert Schumann*, door A. Reissmann (1865); *Ein Lebensbild Robert Schumann's*, door Ph. Spitta (1882) en *Die Davidsbündler*, door F. Gustav Jansen (1883).

Schumann—Wieck (Clara Josephine), klaviervirtuoos, echtgenoote van den vorige, geb. 13 Sept. 1819 te Leipzig, ontving onderricht in de muziek van haar vader, Friedrich Wieck, en liet zich reeds op haar negende

jaar in het publiek hooren. Op elfjarigen leeftijd begon zij kunstreizen te maken, die zich tot Parijs uitstrekten. In October 1836 liet zij zich voor het eerst op een Gewandhaus-concert te Leipzig hooren en speelde een maand later met Mendelssohn en Rakemann het triple concert van Bach. Tijdens haar verblijf te Weenen, 1836, verkreeg zij den titel van KK. Kammer-Virtuosin. Nog zeer jong leerde zij Robert Schumann kennen, die een leerling haars vaders was en veel met de familie Wieck verkeerde. Omstreeks 1836 schijnt hij haar ten huwelijk gevraagd te hebben, doch het duurde tot 1840 (z. het vorige artikel) eer het huwelijk gesloten kon worden. Gedurende haar huwelijk maakte zij de volgende kunstreizen: 1842 naar Hamburg, Kopenhagen en Weenen, 1846 naar Rusland en Weenen, 1853 naar Nederland. Aanvankelijk was het echtpaar te Leipzig gevestigd, doch Schumann's gezondheidstoestand maakte een verplaatsing naar een andere stad noodzakelijk. Van 1844 tot 1850 woonden zij te Dresden, en van 1850 tot Schumann's treurig uiteinde te Dusseldorp. Na den dood van haar echtgenoot zette zij haar reizen voort, woonde eenige jaren te Berlijn bij haar moeder en vestigde zich daarna met haar kinderen te Baden-Baden, waar zij tot 1874 bleef. In Duitschland en Engeland geeft zij nog jaarlijks vele concerten. Op dit oogenblik woont zij te Frankfort a. d. M., waar zij sedert 1878 leerares aan Dr. Hoch's conservatorium is.

Als klavierspeelster behoort Clara Schumann tot de grootste virtuozen van deze eeuw. Door de voordracht der muziek van haar echtgenoot heeft zij niet weinig bijgedragen tot verbreiding van zijn werken. Zij is ook zelve als componiste opgetreden en heeft ongeveer 25 stukken, deels liederen, deels klaviermuziek, geschreven. Schumann heeft thema's van haar aangewend in zijn Impromptu's (op. 5), in het Andantino van zijn sonate in *F* (op. 14) en in de *Davidsbündlertänze.*

Schunke (Gottfried en Michaël), hoornvirtuozen. Gottfried werd geb. 3 Jan. 1777, Michaël 1780, beiden te Schkortleben. Zij kwamen 1809 bij de kapel van koning Jérome te Kassel en vonden ten hove veel bijval. Na de opheffing van het koninkrijk Westfalen, 1814, gingen de beide broeders naar Engeland, later naar Zwitserland en Frankrijk, en kwamen 1815 in dienst van den koning van Wurtemberg. Michael stierf 1821, Gottfried was 1838 nog lid der Wurtembergsche hofkapel.

Schunke (Ludwig), klavierspeler en componist, oudste zoon van Gottfried S., geb. 21 Dec. 1810 te Kassel, begon op zijn zesde jaar klavier te spelen en liet zich reeds op zijn tiende in het publiek hooren. Een jaar later ondernam zijn vader met hem een kunstreis naar Darmstadt, Kassel, Hanover en Leipzig, 1824 speelde de knaap te Munchen en te Weenen, en overal vond hij grooten bijval. Van 1824—1830 woonde hij te Parijs, waar hij

kennis maakte met Robert Schumann. Tot aan zijn dood, 7 December 1834, bleef hij met dezen meester bevriend. Hij behoort tot de oprichters der *Neue Zeitschrift für Musik.* Schumann schatte hem hoog en noemde hem »einen der theuersten Genossen, der die Zeitschrift freudig und feurig mit aufbaute." Ongeveer vijftien compositiën voor klavier zijn van hem in druk verschenen.

Schuppanzigh (Ignaz), violist, geb. 1776 te Weenen, waar zijn vader onderwijzer was, begon zich aan de muziek te wijden in het jaar van Beethoven's komst te Weenen (1792). Aanvankelijk schijnt de alt zijn hoofdinstrument geweest te zijn, doch later legde hij zich op de viool toe. In de jaren 1798 en '99 dirigeerde hij de concerten in den Augarten en werd als directeur geroemd. De grootste beroemdheid evenwel heeft hij verkregen als quartetspeler. Ten huize van den prins Lichnowsky vereenigde zich wekelijks een quartet: Schuppanzigh, eerste viool; de prins zelf, of Sina, tweede viool; Weiss, alt; Kraft, of Zmeskall, violoncel. In dat huis leerde hij Beethoven kennen, met wien hij vriendschap sloot, en wiens quartetten hij zich tot een eer rekende in het openbaar uit te voeren, vooral nadat hij 1808 een eigen quartetvereeniging had opgericht, waartoe behalve hijzelf Mayseder, Weiss en Linke behoorden. In het jaar 1815 maakte hij een reis door Duitschland, Polen en Rusland en keerde eerst 1825 terug, in welk jaar de quartetuitvoeringen weder werden voortgezet. Schubert, wiens octet hij ten gehoore bracht, droeg hem zijn quartet in *A* op. Schuppanzigh was lid van de hofkapel en korten tijd orkestdirecteur aan de hofopera. Hij stierf 2 Maart 1830. In Beethoven's brieven is herhaaldelijk sprake van hem. De beide mannen gingen op vriendschappelijken voet met elkaar om en betitelden elkaar niet »Sie" of »Du," maar »Er." Beethoven noemde hem, met het oog op zijn zwaarlijvigheid, »Mylord Falstaff" en schreef een muzikale grap, *Lob auf den Dicken*, beginnende met de woorden: »Schuppanzigh ist ein Lump." Toen S. 1806 met een Boheemsch meisje, Killitzky, dat ook niet van de magerste was, in het huwelijk was getreden, schreef Beethoven aan een vriend: Schuppanzigh hat geheurathet — man sagt mit einer ihm sehr ähnlichen — welche Familie??

Van Schuppanzigh's compositiën zijn in druk verschenen: *Solo pour le violon avec quatuor* (Diabelli), *Variationen über ein russisches Lied* (Cappi) en *Variationen über ein Thema aus Alcina* (Mollo).

Schürer (Johann Georg), geb. te Rauditz in Boheme, werd 1748 tot kerkcomponist bij de kapel van den keurvorst van Saksen aangesteld en stierf 16 Febr. 1786 op hoogen leeftijd te Dresden. Het getal compositiën van hem is zeer groot: ongeveer 500 stuks worden in de koninklijke bibliotheek te Dresden bewaard.

Schuster (Joseph), geb. 11 Aug. 1748 te Dresden, waar zijn vader zanger bij de keurvorstelijke kapel was, ontving onderricht in de compositie van Schürer en ging 1765 tot voortzetting zijner studiën naar Italië. Te Dresden teruggekeerd, werd hij tot kamer- en hofcomponist van den keurvorst benoemd. In 1774 begaf hij zich ten tweeden male naar Italië, en wel naar Bologna, waar hij nog bij pater Martini studeerde. Eenige opera 's van hem werden te Venetië en in andere Italiaansche steden vertoond, en de koning van Napels benoemde hem tot zijn kapelmeester. Eerst 1781 keerde hij naar zijn geboortestad terug, waar hij tot hofkapelmeester werd benoemd. Hij stierf aldaar 24 Juli 1812. Behalve vele opera 's heeft hij vier oratoria, kerk- en kamermuziek gecomponeerd.

Schütt (Eduard), klavierspeler en componist, geb. 22 Oct. 1856 te Petersburg, ontving daar ter stede het eerste onderricht in de muziek en studeerde 1876—78 aan het conservatorium te Leipzig. In laatstgenoemd jaar ging hij naar Weenen, waar hij directeur van den Akademischen Wagner-Verein werd. Onder zijn compositiën bevinden zich een klavierconcert, een serenade voor strijkinstrumenten, variatiën voor 2 klavieren en liederen.

Schütz (Heinrich), in het Latijn Sagittarius genaamd, geb. 8 Oct. 1585 te Köstritz in het Saksische Voigtland. Later schijnen zijn ouders hun woonplaats te Weissenfels gevestigd te hebben. Zijn muzikale opleiding ontving hij als koorknaap bij de kapel van landgraaf Maurits te Kassel. Daar hij ingevolge den wensch zijner ouders in de rechtsgeleerdheid moest studeeren, kwam hij op de hoogeschool te Marburg. Doch de landgraaf, die hem 1609 daar ter stede ontmoette, deed hem van besluit veranderen en bewoog hem naar Italië te gaan, om zich onder Gabrieli's leiding in de muziek te bekwamen. In het jaar 1613 keerde hij naar zijn vaderland terug. Hij werd organist van den landgraaf en een jaar later hofkapelmeester te Dresden, welken post hij tot aan zijn dood bekleed heeft. Met een tweede reis naar Italië, 1628 ondernomen, had hij, volgens zijn eigen woorden, hoofdzakelijk het doel, »sich nach der inzwischen aufgebrachten neuen und heutigen Tags gebräuchlichen Manier der Musik zu erkundigen." Eerst 1629 keerde hij terug. Toen Saksen meer en meer door den dertigjarigen oorlog geteisterd werd, zag Schütz in, dat zijn post aan het hof gevaar liep, en met toestemming van den keurvorst begaf hij zich naar Denemarken, waar hij voor koning Christiaan IV een kapel inrichtte. In het jaar 1635 keerde hij naar Dresden terug. Drie jaar later bevond hij zich in dienst van hertog George van Brunswijk. Nog eens schijnt hij Denemarken bezocht te hebben, van waar hij 1641 naar Dresden terugkeerde. Hij werd 1665 tot opperkapelmeester benoemd en stierf 6 Nov. 1672. Zie aangaande de beteekenis

van Schütz in de muziekgeschiedenis de artikelen: INSTRUMENTALE MUZIEK, ORATORIUM en PASSIE-MUZIEK.

Schuyt (Cornelis Florisz.), organist, geb. 1557 te Leiden, aldaar gest. 1616, heeft o. a. in het licht gegeven: *Il primo libro de Madrigali a 5 voci* (Leiden, 1600) en *Madrigali nuptiali a 6 voci* (Leiden, 1611).

Schwab (François Marie Louis), componist en schrijver over muziek, geb. 18 April 1829 te Straatsburg, heeft de volgende werken gecomponeerd: de komische opera 's *La nuit tous les chats sont gris*, *Les Amours de Sylvio* en *Les deux consultations*, die allen veel bijval vonden; een Mis met orkestbegeleiding, uitgevoerd te Madrid, te Straatsburg en te Baden-Baden; de cantate *Les Voix de la lyre;* een concert voor clarinet en een voor saxophone. Artikelen over muziek heeft hij geschreven in de *Gazette musicale de Paris*, in den *Courier du Bas-Rhin* en in het *Journal d' Alsace.*

Schwäbisch, Hoogd., zekere dans in Zwaben, gelijkende op de wals.

Schwanberg (Johann), componist, geb. 28 Dec. 1740 te Wolfenbüttel, ging op kosten van den hertog van Brunswijk naar Italië en studeerde onder leiding van Latilla en van Saratelli. Na een achtjarig verblijf daar te lande keerde hij naar zijn vaderland terug en werd door den hertog tot hofkapelmeester benoemd. Hij stierf 29 Maart 1804. Zijn compositiën, hoofdzakelijk bestaande in opera 's, werden zeer geprezen.

Schwartzkopf (Theodor), componist, leefde in de tweede helft der 17e eeuw te Stuttgart en werd 1697 directeur van de Wurtembergsche hofkapel. Kerkmuziek van hem is te Stuttgart in druk verschenen.

Schwarz (Wilhelm), zanger en zangleeraar, geb. 11 Mei 1825, gest. 4 Jan. 1878 te Berlijn, was eenige jaren als lyrische tenor op het tooneel werkzaam, maakte reizen naar Weenen, Venetië en Milaan, vestigde zich later als zangleeraar te Hanover en 1858 te Berlijn. Hij heeft de volgende werken in het licht gegeven: *System der Gesangskunst nach physiologischen Gesetzen* (Hanover, Hellwig 1857) en *Die Musik als Gefühlssprache im Verhältniss zur Stimme und Gesangsbildung* (Leipzig, Kahnt, 1860).

Schwärmer, Hoogd.; BOMBO, Ital.; zekere notenfiguur, bestaande uit de meermalige snelle herhaling van een en denzelfden toon.

Schwegel, **Schwägel** of **Schwiegel**, de Oudduitsche benaming voor fluit.

Schweitzer (Anton), componist, geb. 1737 te Koburg, studeerde te Bayreuth en later in Italië. Hij werd 1772 kapelmeester te Weimar en ging na den slotbrand aldaar naar Gotha, waar hij hofkapelmeester werd en 23 Nov. 1797 stierf. Hij heeft vele opera's gecomponeerd, voor sommigen waarvan Wieland den tekst geschreven heeft.

Schweller, Hoogd., z. ZWELLER.

Schwemmer (Heinrich), kapelmeester aan de Sebaldus-kerk te Neuren-

berg, geb. 28 Maart 1621 te Gubertshausen in Franken, gest. 26 Mei 1696 te Neurenberg. Leerlingen van hem zijn: Deinl, Johann Krieger, Johann Pachelbel, Johann Gabriel Schütz en Maximilian Zeidler.

Schwencke of **Schwenke** (Christian Friedrich Gottlieb), componist, geb. 30 Aug. 1767 te Wachenhausen in den Harts, ontving onderricht van zijn vader, later van Marpurg en Kirnberger. Hij volgde 1789 Carl Phil. Em. Bach. op als cantor en muziekdirekteur aan de Katharina-kerk te Hamburg en stierf daar ter stede 27 Oct. 1822. Hij heeft vele orateria en cantates gecomponeerd en Händel's *Messias* en de *H*-moll-Mis van Bach herinstrumenteerd.

Schwencke (Johann Friedrich), organist, zoon van den vorige, geb. 30 April 1792 te Hamburg, werd 1829 organist aan de Nicolaï-kerk aldaar en stierf 28 Sept. 1852. Meer dan 300 praeludia voor orgel zijn van hem voorhanden, benevens ongeveer 170 vierstemmige gezangen. Ook heeft hij een *Choralbuch zum Hamburgischen Gesangbuche* (Hamburg, 1832) in het licht gegeven.

Schwindel of **Schwindln** (Friedrich), klavierspeler, violist, fluitist en componist, geb. omstreeks 1738 te Amsterdam, woonde 1770 te 's Gravenhage, ging vervolgens naar Genève, waar hij 1776 een muziekschool oprichtte, later naar Lausanne en eindelijk naar Karlsruhe, waar hij 11 Aug. 1786 stierf. Onder zijn compositiën, hoofdzakelijk bestaande in instrumentale muziek, bevindt zich een *Symphonie Périodique à deux Violons, Taille etc., Basse, Flûtes et Hautbois et Cornes de Chasse* (Amsterdam, J. J. Hummel).

Sciolto, Scioltamente, Ital., vrij, ongebonden, ook afgestooten (teeken van voordracht).

Score, Eng., partituur; z. dit.

Scorpione (Domenico), geb. omstreeks 1645 te Rossano in Calabrië, werd te Rome kapelmeester van zijn klooster en 1701 kapelmeester van het seminarie te Benevento. Behalve eenige kerkcompositiën heeft hij twee boeken geschreven: *Riflessioni armoniche* (Napels, 1701) en *Istruzioni corali non meno utili che necessarie a chiunque desidera essere vero professore del canto piano* (Benevento, 1702).

Scotto (Ottaviano en Girolamo), notendrukkers te Venetië, in de eerste helft der 16e eeuw. Girolamo is vermoedelijk de zoon van Ottaviano.

Sdegnoso, Ital., EMPORTÉ, Fr.; onstuimig, woest (teeken van voordracht).

Sdrucciolando, Ital., hetzelfde als glissando; z. dit.

Scribe (Eugène), schrijver, geb. 25 Dec. 1791, aldaar gest. 21 Febr. 1861, is op muzikaal gebied bekend wegens zijn vele operateksten. Hij heeft meer dan 100 libretti vervaardigd, en velen daarvan zijn door beroemde opera-componisten op muziek gezet. Ofschoon Scribe geen dichter genoemd

kan worden, bezat hij toch het talent, boeiende tooneelstukken te schrijven, en vele componisten zijn het succes hunner opera 's voor een groot gedeelte aan hem verschuldigd. Zijn voornaamste libretti zijn in chronologische volgorde: *La Dame Blanche*, *Le Maçon*, *La Sonnambule*, *La Muette de Portici*, *La Belle au bois dormante*, *La Fiancée*, *Le Dieu et la Bayadère*, *Manon Lescaut*, *Fra Diavolo*, *Le Philtre*, *Robert le Diable*, *Gustave III*, *Le Chalet*, *Lestocq*, *Le Cheval de Bronze*, *La Juive*, *L' Ambassadrice*, *Les Huguenots*, *Le Domino Noir*, *Guido et Ginevra*, *Le Lac des Fées*, *Les Martyrs*, *Les Diamants de la Couronne*, *La Part du Diable*, *La Sirène*, *Haydée*, *Le Prophète*, *L' Enfant Prodigue*, *Girolda*, *La Tempesta*, *L' Étoile du Nord*, *Les Vêpres Siciliennes* en *l' Africaine*.

Scudo (Pietro), geb. 6 Juni 1806 te Venetië, ontving te Parijs onderricht op de zangschool van Choron en studeerde later onder leiding van Duprez. Hij had als zanger weinig succes en legde zich daarom op het zangonderwijs, later ook op de kritiek toe, en werd voornamelijk bekend door zijn artikelen in de *Revue des deux Mondes*. Men kent van hem de volgende werken: *Critique et littérature musicale* (1850, 1852 en 1859); *La Musique ancienne et moderne* (1854); *L'Année musicale* (1860 '61 en '62) en *Le Chevalier Sarti* (1857).

Sebastiani (Johann), geb. 1622 te Weimar, studeerde in Italië, kwam 1650 te Koningsbergen en werd 1661 kapelmeester van den keurvorst van Brandenburg. Zijn voornaamste werk is: *Das Leiden und Sterben unsers Herrn und Heylandes Jesu Christi, in eine recitirende Harmonie von* 5 *singenden nnd* 6 *spielenden Stimmen nebst dem Basso Continuo gesetzet, worinnen zur Erwirkung mehr Devotion unterschiedliche Verse aus den gewöhnlichen Kirchenliedern mit eingeführet und dem Texte accomodirt worden.*

Secanilla (Don Francisco), componist en schrijver over muziek, geb. 4 Juni 1775 te Corollera bij Saragossa, werd 1797 kapelmeester aan de Alfonso-kerk en bekleedde later een soortgelijke betrekking te Calahorra. Hij stierf 26 Dec. 1832. Een zijner missen komt voor in Eslava's *Libra sacra Hispana* (tweede serie). Hij heeft vele theoretische werken geschreven, die echter niet in druk verschenen zijn.

Sechser, Hoogd., een periode van zes maten.

Sechter (Simon), componist en theoreticus, geb. 11 Oct. 1788 te Friedberg in Boheme, kwam 1804 te Weenen, waar hij zich met ijver op de studie der muziek toelegde. Hij werd 1810 muziekonderwijzer aan het blinden-instituut aldaar en 1825 hoforganist, welke laatste betrekking hij tot zijn dood, 12 Sept. 1867, bekleedde. Ook werd hij 1850 leeraar aan het conservatorium. Als contrapuntist was hij zeer beroemd, en vele beroemde toonkunstenaars hebben aan hem hun opleiding te danken, o. a. Preyer,

Nottebohm, Sucher, Bruckner, Otto Bach, Döhler S. Bagge, Vieuxtemps, Pauer, C. F. Pohl en Thalberg. Onder zijn gedrukte werken bevindt zich een leerboek: *Die Grundsätze der musikalischen Composition* (drie deelen, Leipzig, 1853—54).

Seconda, Ital. SECONDE Fr.; SECUNDA, Lat.; secunde, een interval van twee toontrappen, dat als groot, klein en overmatig voorkomt. (z. INTERVAL.)

Seconda Volta, Ital., tweede maal, deze uitdrukking wordt geschreven boven de laatste maten van een te herhalen deel, welke bij de herhaling gespeeld worden en den overgang tot het volgende deel vormen.

Secunde-accord, de derde omkeering van het septime-accoord, aldus genaamd, omdat boven den laagsten toon, hier de septime, de secunde als grondtoon ligt, b.v.

Sedie (Enrico **delle**), zanger, geb. 1826 te Leghorn, had in Italië, te Londen en te Parijs groot succes en werd 1867 op aanraden van Auber tot zangleerar aan het conservatoire in laatstgenoemde stad aangesteld. Hij gaf 1874 een werk uit, getiteld: *L'art Lyrique.*

Seegert, Seger of **Sekert** (Josef Ferd. Nor.), orgelvirtuoos, geb. 21 Maart 1716 te Repin bij Melnik, bekleedde te Praag den post van organist. Keizer Josef II, die hem in het jaar 1781 hoorde spelen, benoemde hem tot organist zijner kapel, doch S. stierf voordat hij die benoeming had kunnen aannemen (22 April 1782). De hofkapelmeester Gassmann hield hem voor den grootsten organist van zijn tijd, en ook Burney deelde in die meening. Een groot aantal compositiën van S. is in druk verschenen.

Segno, Ital., teeken tot aanduiding van de herhaling van een muziekstuk, gewoonlijk het teeken §. Dal segno wil zeggen: weder te beginnen bij het teeken.

Segue, Ital., beteekent: *volgt;* b. v. Segue l'aria, de aria volgt. Segue beteekent ook, dat zekere figuur op dezelfde wijze (b. v. *staccato* of *legato*) voortgezet moet worden.

Seguidilla, een spaansche danswijze in vlugge beweging en in $\frac{3}{4}$- of $\frac{3}{8}$-maat.

Seguin (Arthur Edward Shelden), zanger, geb. 7 April 1809 te Londen, ontving zijn muzikale opleiding aan de Royal Academy of Music en trad 1828 voor het eerst in het publiek op. Tot 1838 zong hij op verscheiden tooneelen van Londen, ging toen naar Amerika, vormde een opera-gezelschap, met hetwelk hij reizen door de Vereenigde Staten maakte, en stierf 9 Dec. 1852 te Nieuw-York. Zijn echtgenoote, Ann Childe, zong 1828 voor het eerst in het openbaar, tegelijk met haar aanstaanden echtgenoot, dien zij 1838 naar Amerika volgde. — William Henry S., broeder van Arthur, geb. 1814, gest. 1850, was een coucertzanger en lid van het

koor van Temple Church. — Een bassist Seguin is op dit oogenblik lid van het Fransche operagezelschap te 's-Gravenhage.

Seidel (Ferdinand), hofcomponist en violist van den aartsbisschop van Saltzburg, geb. omstreeks 1705 te Falkenberg in Silezië. Hij moet een voortreffelijk violist zijn geweest. Van zijn compositiën is alleen gedrukt: *Zwölf Menuetten für die Laute* enz. (Leipzig, 1759).

Seidel (Friedrich Ludwig), geb. 1 Juni 1795 te Freuenbrietzen, ontving te Berlijn onderricht in de compsitie van Benda en begeleidde Reichardt op zijn reizen naar Frankrijk en naar Engeland. Te Berlijn teruggekeerd, werd hij organist aan de Maria-kerk, in het jaar 1808 ook muziekdirekteur der koninklijke kapel en 1822 kapelmeester. Hij stierf 5 Mei 1831. Onder zijn compositiën bevinden zich vele zangspelen. Een volledige lijst zijner werken is te vinden in het Lexicon van Ledebuhr.

Seidel (Johann Julius), organist te Breslau, aldaar geb. 14 Juli 1810, werd 1837 aan de St. Christophorus-kerk aldaar aangesteld. Hij gaf een werk, *Die Orgel und ihr Bau*, in het licht, dat ook, door S. Meyer vertaald, in het Hollandsch verschenen is, onder den titel: *Het Orgel en deszelfs samenstel* (Groningen, 1845).

Seidelmann (Eugen), kapelmeester te Breslau, geb. 12 April 1806 te Rengersdorf in Silezië, gest. 1862, schreef o. a. twee opera's: *Virgini* en *Das Fest zu Kenilworth*. — Zijn echtgenoote, Marie Dickmann, geb. 5 Nov. 1817 te Elbing, zong op de tooneelen van Berlijn, Hannover en Breslau.

Seidl (Anton), geb. 6 Mei 1850 te Pesth, was aanvankelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd, doch verliet na zijns vaders dood de hoogeschool en wijdde zich aan de muziek. Nadat hij te Leipzig het conservatorium had bezocht, keerde hij naar zijn geboortestad terug en nam les bij Hans Richter, die destijds kapelmeester aan den Nationalen schouwburg aldaar was. Richter zond hem 1872 met een aanbeveling naar Richard Wagner, onder wiens leiding S., behalve 's meesters eigen werken, ook die der klassieke meesters bestudeerde. Hij werkte mede tot de voorbereidingen der eerste voorstelling van *Der Ring des Nibelungen*, voerde de daarop betrekking hebbende correspondentie en begeleidde den meester op zijn reizen naar Weenen, Pesth en Berlijn (1875) en naar Londen (1877). Een jaar later werd hij koorrepetiteur aan het hoftheater te Weenen en 1879 kapelmeester aan den stadsschouwburg te Leipzig. Algemeen bekend werd hij 1881 als directeur van de *Nibelungen*-uitvoeringen te Berlijn. Hij werd tot kapelmeester van het gezelschap van Angelo Neumann aangesteld en verwierf op de reizen van dat gezelschap een Europeesche vermaardheid. Op dit oogenblik is hij kapelmeester aan den schouwburg te Bremen.

Seidler (Karl August), violist, geb. 13 Sept. 1778, maakte een kunstreis

naar Rusland, was van 1812 tot 1822 te Weenen werkzaam en werd vervolgens concertmeester van het opera-orkest te Berlijn. Hij stierf aldaar 29 Febr. 1840.

Seidler-Wranitzki (Caroline), zangeres, geb. te Weenen, kwam 1816 te Berlijn en werd aan de koninklijke Opera aldaar verbonden. Bij de eerste voorstelling van *Der Freischütz* zong zij de rol van Agathe. Ook bij de eerste voorstellingen van *Euryanthe* en van *Der Barbier von Sevilla* werkte zij mede. Haar laatste optreden was 26 Mei 1838.

Seifriz (Max), violist, geb. 9 Oct. 1827 te Rottweil, was violist bij de kapel van den vorst van Hechingen, wiens hofkapelmeester en intendant hij later werd. Na den dood van den vorst (1869) vestigde hij zich te Stuttgart.

Seiss (Isidor), klavierspeler, maakte kunstreizen door Duitschland en België en werd 1864 tot leeraar in het klavierspel aan het conservatorium te Keulen benoemd. Hij heeft compositiën voor klavier, een adagio voor violoncel en andere stukken in het licht gegeven.

Séjan (Nicolas), organist, geb. 19 Maart 1745 te Parijs, werd reeds op vijftienjarigen leeftijd tot organist aan de kerk van St. André des Arts, 1772 aan de Notre Dame en 1789 aan de koninklijke kapel benoemd. Tengevolge van de Revolutie verloor hij zijn posten, die hij eerst 1814 weder terugkreeg. Hij stierf 16 Maart 1819. Hij behoorde tot de beste Fransche organisten uit de tweede helft der 18e eeuw. Zijn zoon Louis, geb. 1786 te Parijs, aldaar gest. 1849, was organist aan de St. Sulpice.

Seligmann (Hippolyte Prosper), violoncelvirtuoos, geb. 28 Juli 1817 te Parijs, ontving zijn opleiding aan het conservatoire daar ter stede en maakte kunstreizen door Frankrijk, Italië, Spanje en naar Algiers. Zijn compositiën bestaan in stukken voor violoncel.

Selle (Thomas), componist, cantor, muziekdirecteur en kanunnik aan de Catharina-kerk te Hamburg, geb. 23 Maart 1599 te Zörbig in Saksen, gest. 2 Juli 1663 te Hamburg. Vele compositiën zijn van hem in druk verschenen.

Selvaggi (Gasparo), muziekgeleerde, geb. 13 Jan. 1763 te Napels, leefde afwisselend te Parijs, te Londen en te Napels. Van zijn werken is bekend een *Trattato d' Armonia, ordinato con nuovo metodo, e corredato di tavole a dichiarazione delle cose in esso esposto* (Napels, 1823).

Sembrich (Marzella), zangeres, geb. 1858 te Lemberg in Galicië, studeerde te Milaan onder leiding van Lamperti en liet zich 1877 voor het eerst in het openbaar hooren. Zij zong met succes te Weenen, Warschau, Petersburg, Moskou, in de Italiaansche Opera te Londen en op het Nederrijnsche muziekfeest van 1880. Behalve als zangeres bezit zij groot talent als klavierspeelster en violiste.

Semet (Théophile Aimé Emile), componist, geb. 6 Sept. 1824 te

Rijssel, ontving zijn opleiding aan de muziekschool aldaar en zette zijn studiën aan het conservatoire te Parijs voort. Twee opera 's van hem, *Les Nuits d' Espagne* en *La petite Fadette*, vonden te Parijs een gunstig onthaal.

Semi, Lat., half, komt in vele samenstellingen voor, als:

Semibrevis, Lat., SEMIBREVE, Ital.; RONDE, Fr.; TAKTNOTE, GANZE NOTE, Hoogd.; heele noot of vier kwarts-noot. — Franco van Keulen, de oudst bekende schrijver over maatzang (cantus mensurabilis), vermeldt vier soorten van noten: de maxima, de lunga, de brevis en de semibrevis, welke laatste in zijn tijd de kortste noot was; eenigen tijd later werd de minima er bij gevoegd. (Vergelijk het artikel NOTENSCHRIFT.)

Semicroma, Ital., zestiende noot.

Semidiapason, Lat., verminderde octaaf.

Semidiapente, Lat., verminderde quint.

Semidiatessaron, Lat., verminderde quart.

Semiditas, Lat., helft, halveering, in de mensurale muziek een maat, waarin alle noten de helft harer waarde verliezen; zij werd door het teeken ₵ voorgesteld.

Semiditonus, Lat., kleine terts.

Semiditonus cum Diapente, Lat., kleine septime.

Semifusa, Lat., zestiende noot.

Semiminima, Lat., kwartnoot.

Semiquaver, Eng., zestiende noot.

Semitonium, Lat, halve noot.

Semplice, Ital., eenvoudig, ongekunsteld (teeken van voordracht).

Sempre, Ital., altijd, steeds; b. v. sempre crescendo, steeds aangroeiend, sterker wordend;

Senesino (Francesco Bernardi detto), z. BERNARDI.

Senfel of Senfl (Ludwig), componist, geb. op het einde der 15e eeuw in Zwitserland, ontving onderricht van den contrapuntist Heinrich Isaak. Hij was eerst sopranist bij de kapel van keizer Maximiliaan en kwam na diens dood, 1519, in dienst van hertog Willem van Beieren. Hij stierf vermoedelijk 1555. S. behoorde tot de grootste Duitsche componisten der 16e eeuw. Zijn voornaamste werken zijn: *Quinque salutationes* (Neurenberg, 1526); *Varia carminum genera, quibus tum Horatius, tum alii egregiae poetae. . . harmoniis composita* (ibid., 1534); 121 *newe Lieder* (ibid., 1534); *Magnificat octo tonorum;* 115 *guter newer Liedlein* (ibid., 1544). Behalve deze werken noemt Eitner nog 100 afzonderlijke stukken, opgenomen in verschillende verzamelingen van de 16e eeuw. Negen stukken in hedendaagsch notenschrift zijn opgenomen in *Der evangelische Kirchengesang* van Winterfeld en vijf liederen in *Die historischen Volkslieder der Deutschen* van Liliencron.

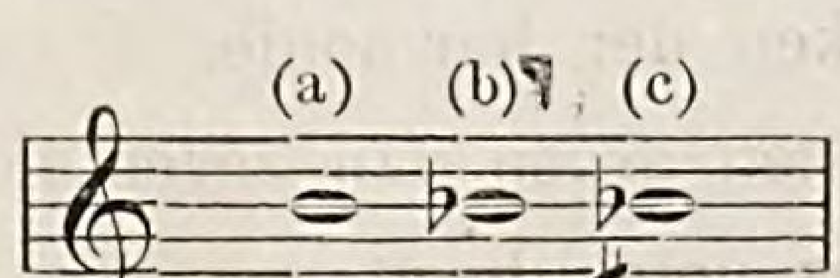
Senff (Bartholf), muziekuitgever, geb. 2 Sept. 1818 te Friedrichshall bij Koburg, begon 1850 te Leipzig zijn nog heden bestaande zaak. Zijn voornaamste uitgaven zijn die van de werken van Rubinstein. Hij is ook uitgever en eigenaar van het muziektijdschrift *Signale für die musikalische Welt.*

Sennefelder of **Senefelder** (Aloys), geb. 6 Nov. 1771 te Praag, ontving op jeugdigen leeftijd van zijn vader, die lid van een reizend tooneelgezelschap was, onderricht in den zang en het klavierspel. Op zestienjarigen leeftijd liet hij zich voor den bisschop van Salzburg hooren. Ook op de compositie legde hij zich toe, en daar hij voor zijn werken geen uitgever kon vinden, begon hij ze zelf op koper te graveeren. Te Passau, waarheen hij zich later begaf, zette hij zijn werkzaamheden als graveur voort en vond eindelijk de lithographie uit. Hij geraakte herhaaldelijk in benarde finantiëele omstandigheden en wendde zich tot den koning van Beieren om hulp. De Koning plaatste hem te Munchen aan het hoofd van een lithographisch atelier en gaf hem ook andere bewijzen van welwillendheid. Hij stierf 1834. Een standbeeld voor hem werd 1877 te Munchen opgericht. Karl Maria von Weber maakte van Senefelder's uitvinding gebruik. Hij zegt in zijn autobiograpie: »Der rege, jugendliche Geist, der alles Neue und Aufsehn Erregende mit Hast sich anzueignen suchte, erregte auch in mir die Idee, dem damals von Senefelder neu erfundenen Steindrucke den Rang abzulaufen. Ich glaubte endlich die Erfindung auch gemacht zu haben, und zwar mit einer zweckmässigen Maschine versehen. Der Wille, diese Sache ins Grosse zu treiben, bewog uns, nach Freyberg zu ziehen, wo alles Material am bequemsten zur Hand schien. Die Weitläufigkeit und das Mechanische, Geisttödtende des Geschäftes liessen mich aber bald die Sache aufgeben und mit verdoppelter Lust die Composition fortsetzen."

Senza, Ital., zonder; b. v. senza replica, zonder herhaling; senza sordino, zonder sourdine.

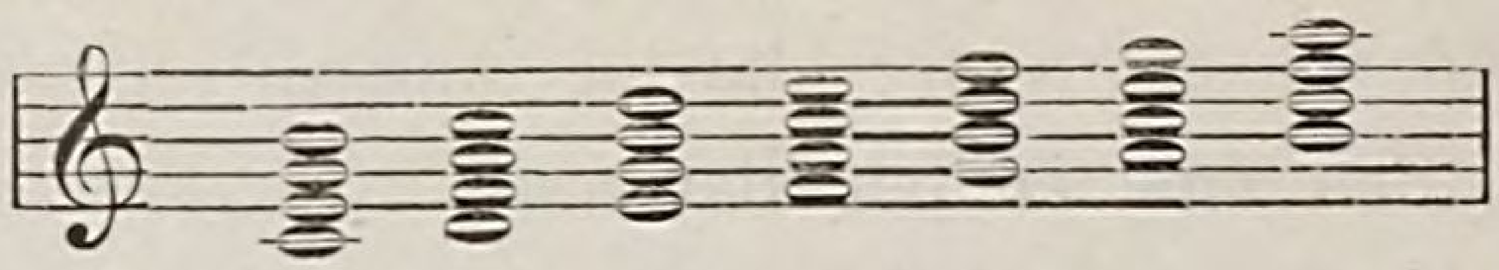
Septetto, Ital., septet, een muziekstuk voor zeven stemmen of instrumenten. Beroemde instrumentale septetten zijn die van Beethoven (voor strijk- en blaasinstrumenten), van Spohr en van Hummel (voor klavier, strijk- en blaasinstrumenten). Saint Saëns heeft een septet voor klavier, strijkinstrumenten en trompet geschreven.

Septime (Settima, Ital.; Septième, Fr.), een interval van zeven toontrappen, dat in drie soorten voorkomt: groot (*a*), klein (*b*) en verminderd (c):

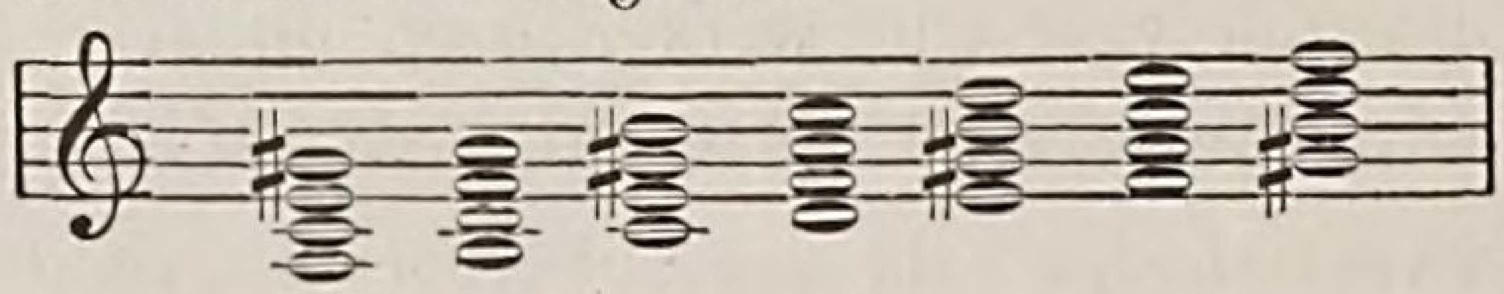

Septime-accoord, Septimenaccord, Hoogd.; Accord de Septième, Fr., een uit grondtoon, terts, quint en septime bestaand accoord.

Zooals uit het vorig artikel blijkt, komt het interval der septime in drieërlei grootte voor. Reeds hieruit volgt, dat het septime-accoord voor groote verscheidenheid van tooncombinatiën vatbaar is. Dit vermogen wordt nog vermeerderd door de verscheidenheid van grootte der overige intervallen (terts en quint) van het accoord. De toonladder heeft de volgende septime-accoorden:

De kleine terts-toonladder de volgende:

Deze accoorden kunnen tot vier soorten teruggebracht worden, welke zijn:

1°. *de kleine drieklank met kleine septime*. Hij bevindt zich in de toonsoort der groote terts op den tweeden, derden en zesden, in die der kleine op den vierden trap.

2°. *De verminderde drieklank met kleine septime*. Hij bevindt zich in groote terts op den zevenden, in kleine terts op den tweeden trap.

3°. *De groote drieklank met groote septime*. Hij bevindt zich in groote terts op den eersten, in kleine terts op den zesden trap.

4°. *De overmatige drieklank met groote septime*. Hij staat in kleine terts op den derden trap.

Van alle septime-accoorden speelt het *dominant-septime-accoord* de grootste rol. Het bevindt zich, zoowel in de groote als in de kleine terts-toonsoort, op den vijfden trap.

Het *verminderd septime-accoord*, dat een fragment van het kleine none-accoord is, bestaat uit een verminderden drieklank met verminderde septime en bevindt zich op den zevenden trap der kleine terts-toonsoort.

Door verhooging of verlaging der intervallen van het septime-accoord ontstaat een bijzondere soort van accoorden, die men met den naam *gealtereerde accoorden* bestempelt. (Z. ACCORDS ALTÉRÉS.)

Er bestaan drie omkeeringen van het septime-accoord: het *quint-sext-accoord*, waarbij de terts, het *terts-quart-accoord*, waarbij de quint, en het *secunde-accoord*, waarbij de septime onderaan ligt.

Regelen voor de aanwending, voorbereiding en oplossing der septime-accoorden vindt men in alle leerboeken der harmonie.

Septole of **Septimole,** een groep van zeven noten, die de waarde van een groep van vier, of van zes noten heeft.

Sequenz, Hoogd.; SEQUENS, Lat.; herhaling of voortzetting van een motief of van een gedeelte daarvan, b. v.:

De twee noten met het haakje er boven vormen het motief, elke volgende groep van twee noten is een S e q u e n z van dit motief.

De S e q u e n z is òf een strenge, òf een vrije navolging van het motief. Streng wordt zij genoemd, wanneer alle intervallen, hetzij op denzelfden, hetzij op een anderen toontrap, nauwkeurig herhaald worden. Vrij is de s e q u e n z, wanneer het motief bij de herhaling omgekeerd is, of enkele leden verloren heeft, of wanneer enkele tonen veranderd zijn, zonder dat door die verandering het verband tusschen motief en sequenz verbroken is. Het volgende voorbeeld uit S c h u m a n n 's *Kinderscenen* is samengesteld uit strenge en vrije sequenzen:

Sequentia, Lat., een soort van liturgisch gezang, dat op bepaalde feestdagen onder de Hoogmis na het G r a d u a l e, V e r s u s, T r a c t u s en A l l e l u j a gezongen wordt. — Reeds in de eerste eeuwen van het kerkgezang werden op de laatste lettergreep van het woord A l l e l u j a verscheiden notenfiguren, melodische aanhangsels gezongen, die men met den naam J u b i l i of N e u m a e bestempelde. In het O r d o R o m a n u s komen zij voor onder den naam van S e q u e n t i a. In de 9e en 10e eeuw verkregen zij een zoo groote uitbreiding, dat het den zanger moeilijk viel, deze zoo notenrijke melodieën zonder woorden in het geheugen te prenten. Daarom zette N o t k e r B a l b u l u s op die noten nieuwe liederen, die, door paus N i c o l a u s I goedgekeurd, langen tijd in gebruik zijn geweest, totdat zij, met alle latere S e q u e n t i a e, bij de herziening van het M i s s a l e na het Coucilie van Trente als te veelvuldig en te lang werden afgeschaft en plaats maakten voor de vijf nog gebruikelijke: *Victimae paschali* — *Veni Sancte Spiritus* — *Lauda Sion* — *Dies irae* en *Stabat Mater*. Een andere benaming voor de S e q u e n t i a e was P r o s a e, omdat zij niet volgens de wetten der metriek gebouwd waren.

Serafino (Santo), violenmaker, geb. te Udine, werkte te Venetië van 1710 tot 1748. »This maker,'' zegt George Hart, »is chiefly famed for the exquisite finish of his workmanship, surpassed only by that of Stradiuarius.'' Aanvankelijk koos hij Stainer tot model, later legde hij zich op den stijl van Amati toe. Ook zijn neef Giorgio, die vermoedelijk langen tijd met hem samenwerkte, was een uitstekend violenmaker.

Serassi (Giuseppe), bijgenaamd il vecchio, orgelmaker, geb. 1694 te Gordano aan het meer van Como, gest. 1760.

Serassi (Andrea Luigi), orgelmaker, zoon van den vorige, geb. 19 Mei 1725 te Bergamo, heeft vele voortreffelijke instrumenten vervaardigd. Hij stierf 1799.

Serassi (Giovanni Battista), broeder van den vorige, geb. 9 Mei 1772 te Bergamo, gest. 13 Mei 1808, was een uitstekend organist en hield zich ook met den orgelbouw bezig.

Serassi (Giuseppe), zoon van Andrea Luigi S., geb. 1750 te Bergamo, was een der beroemdste orgelmakers van Italië. Hij heeft voortreffelijke orgels voor verschillende steden van zijn vaderland vervaardigd en een lijst van de door zijn familie gebouwde orgels in het licht gegeven onder den titel: *Catalogi degli organi fabricati da Serassi* (1815). Hij stierf 19 Febr. 1817.

Serenade (SERENATA, Ital.; SÉRÉNADE, Fr.), een vokaal of instrumentaal muziekstuk, bestemd om 's avonds in de open lucht uitgevoerd te worden. Deze soort van muziekstukken is, zooals de naam aanduidt, onder een zuidelijken hemel ontstaan en ook voornamelijk daar in zwang gebleven. Reeds de Grieken en Romeinen kenden de serenade. Zij staat doorgaans in dienst van de liefde, ofschoon zij ook in andere gevallen als eerbewijs en gelukwensch aangewend en onder de vensters van den persoon dien men vereert gespeeld of gezongen wordt. In het algemeen bestaat zij uit een aaneenschakeling van vroolijke of teedere stukken voor zang (er zijn ook gedichten, die den naam serenade dragen) met begeleiding van een of meer instrumenten, of wel voor instrumenten alleen. In het laatste geval wordt zij bij voorkeur voorgedragen door fluiten, clarinetten, hoorns en fagotten, althans door blaasinstrumenten, die in de open lucht beter gehoord worden dan strijkinstrumenten. — Ook als concertstuk is de serenade, ook wel cassatio genoemd, bekend geworden; zij heeft dan den vorm eener suite en bestaat b. v. uit een marsch, een menuet, een andante en een allegro. Haydn, Mozart en Beethoven hebben serenades voor strijk- en blaasinstrumenten geschreven.

In Italië gaf men de benaming Serenade ook aan een soort van dramatische muziekstukken, die bij feestelijke gelegenheden uitgevoerd werden. Metastasio dichtte vele dergelijke stukken, die door de beroemde componisten van zijn tijd op muziek werden gezet. Händel's *Trionfo del tempo* behoort tot die soort

van stukken, en Mozart schreef 1771 voor het huwelijk van aartshertog Ferdinand de serenade *Asconio in Alba*. Ook cantates ter eere van dezen of genen vorst werden niet zelden met den naam Serenade bestempeld; zoo schreef Bach o. a. een *Serenada auff hochf. Geburtstag des Durchl. Fürsten und Herrn Leopolds, Fürst zu Anhalt-Cöthen, à due Voci Soprano e Basso, due Traversieri, due Violini, una Viola, Bassono, Violoncello e Continuo.*

Sericus, een der oudste vervaardigers van waterorgels, leefde te Rome omstreeks 368. In genoemd jaar werd hij in een vergiftigingsproces verwikkeld, veroordeeld en ter dood gebracht.

Serinda, een soort van viool met drie snaren, in Hisdostan gebruikelijk.

Serinette, Fr., een draaiorgeltje om de vogels, voornamelijk de sijzen — vandaar de naam serinette — te leeren zingen.

Sermisy (Claude **de**), gewoonlijk alleen Claudin genaamd, Fransch componist uit de 16e eeuw. Hij was 1532 tweede kapelmeester van Frans I en eerste zanger des konings, voor welke betrekkingen hij een groot jaargeld genoot. Het jaar van zijn dood is niet bekend, doch 1568 leefde hij nog. Hij behoorde tot de beste componisten van zijn tijd. Een lijst der nog bekende werken van hem vindt men bij Fétis (*Biogr. et Bibliogr. des Musiciens*) en in Mendel's Lexicon.

Seroff of **Syeroff** (Alexander Nikolaevitch), componist, geb. 11 Mei 1818 te Petersburg, studeerde aanvankelijk in de rechten en bekleedde een post in de magistratuur, totdat hij omstreeks 1850 het voornemen opvatte, zich geheel te wijden aan de muziek, welke kunst hij van zijn jeugd af met grooten ijver beoefend had. Hij trad als criticus tegen Oulibischeff en tegen Fétis op en schreef vele artikelen ten gunste van Wagner. Als componist deed hij eerst 1863 van zich spreken: in dat jaar bracht hij zijn opera 's *Judith* en *Rogneida* in den keizerlijken schouwburg te Petersburg ten gehoore. Laatstgenoemd werk vooral verkreeg groote populariteit, en de componist ontving daarvoor van den Tsaar een jaargeld van 1200 roebels. Andere werken van hem zijn: de opera *Taras Bulba* (1866) en het ballet *Wakula* (1867). Hij stierf 1871 en liet een onvoltooide opera, *Wraja Siela*, na, die door zijn vriend Solowieff ten einde gebracht en te Petersburg vertoond werd. Behalve deze werken kent men van hem een *Ave Maria*, geschreven voor Adelina Patti, een *Stabat Mater* voor drie vrouwenstemmen en muziek voor *Das Lied von der Glocke*.

Serpent (SERPENTONE, Ital.; SCHLANGENROHR, Hoogd.); een slangvormig met leder overtrokken houten blaasinstrument met bekervormig mondstuk. Het is omstreeks het einde der 16e eeuw uitgevonden en vormt den bas der oude cornetten-familie. Bij de kerkmuziek in Frankrijk is de serpent nog heden in gebruik, in het orkest is zij vervangen door de ophycleide en de

bastuba, wier tonen beter met die der overige orkestinstrumenten ineensmelten.

Serpette (Gaston), componist, geb. 4 Nov. 1846 te Nantes, ontving onderricht aan het conservatoire van Parijs, behaalde 1871 den Prix de Rome en ging dientengevolge naar Italië. Te Parijs teruggekeerd, schreef hij vele werken voor den Renaissance-schouwburg en voor de Bouffes Parisiens.

Serra (Giovanni), componist, geb. 1787 te Genua, ontving van Gaetano Isola onderricht in het contrapunt. Hij heeft Missen, cantates en instrumentale muziek gecomponeerd.

Serra (Michele Angelo), geestelijke en kapelmeester aan de kerk Santa Maria del Vado te Ferrara, geb. 1571 te Mantua. Missen van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Serra (Paolo), zanger aan de pauselijke kapel, omstreeks 1753, gaf een leerboek in het licht, getiteld: *Introduzione armonica sopra la nuova serie de soni modulati in oggidi, e modo di rettamente e più facilmente intuonarla* (Rome, 1768).

Serrao (Paolo), componist, geb. omstreeks 1830 in Calabrië, ontving zijn opleiding aan het conservatorium van Napels. Hij heeft, behalve vele andere compositiën, drie opera's geschreven: *Giambattista Pergolesi*, *Duchessa di Guisa* en *il Figliuol prodigo*, die in Italië veel bijval vonden. S. is leeraar in het contrapunt aan het conservatorium en kapelmeester aan den San Carlo-schouwburg te Napels.

Servais (Adrien François), violoncelvirtuoos, geb. 7 Juni 1807 te Hal bij Brussel, studeerde aan het conservatoire van laatstgenoemde plaats onder leiding van Platel en behaalde na een jaar studie den eersten prijs in het violoncelspel. Nadat hij drie jaar lang in het opera-orkest daar ter stede had medegewerkt, begaf hij zich, op raad van Fétis, naar Parijs, waar hij als solist grooten bijval vond. In het jaar 1835 bezocht hij Engeland, liet zich o. a. op een philharmonisch concert te Londen hooren en keerde vervolgens naar België terug, ten einde zijn studiën voort te zetten. In 1836 liet hij zich weder te Parijs hooren, en in de volgende twaalf jaren maakte hij reizen door Duitschland, Nederland, Oostenrijk, Noorwegen, Rusland en zelfs door Siberië. Te Petersburg trad hij 1842 in het huwelijk. Van zijn reizen teruggekeerd, werd hij 1848 tot leeraar aan het conservatoire van Brussel benoemd. Vele uitstekende violoncellisten hebben hun opleiding aan hem te danken. Hij stierf 26 Nov. 1866 in zijn geboorteplaats.

Servais behoort tot de grootste violoncelvirtuozen van deze eeuw. Vele eerbewijzen vielen hem ten deel, en Rossini zeide van hem, dat hij nog meer den titel van »koning der violoncellisten,'' dan dien van »violoncellist der koningen'' verdiende. Onder zijn compositiën bevinden zich 3 concerten, 16 fantasieën, 6 *Études* voor violoncel met klavier (in vereeniging met

Grégoir geschreven), 14 duetten voor dezelfde instrumenten, 3 duetten voor viool en violoncel (met Léonard) en een voor dezelfde instrumenten (met Vieuxtemps). Een zijner meest bekende fantasieën is de *Souvenir de Spa*. — Een levensbeschrijving van S. is 1866 bij Vanderbroeck Desmeth te Hal in druk verschenen.

Servais (Joseph), violoncelvirtuoos, oudste zoon van den vorige, geb. 28 Nov. 1850 te Hal, ontving onderricht van zijn vader en liet zich met hem voor het eerst te Warschau hooren. Na zijns vaders dood zette hij zijn kunstreizen voort, was van 1868 tot 1870 solo-violoncellist bij de hofkapel te Weimar en werd 1872 tot leeraar aan het conservatoire van Brussel benoemd. Het door vader en zoon gebruikte instrument is een prachtige Stradiuarius-violoncel.

Serwaczynski (Stanislav), vioolvirtuoos, geb. 1781 te Lublin, maakte vele kunstreizen en vond grooten bijval. Hij werd zelfs met Paganini vergeleken. Hij stierf 30 Nov. 1859 te Lemberg. Tot zijn leerlingen behoort Henry Wieniawsky.

Sesquialtera, Sesquialter, Cinck, een gemengde orgelstem van tin of metaal en praestantmensuur, die uit een quint- en een daarboven liggend tertskoor bestaat, zoodat beide koren een groote sext aangeven, en men b. v. op den toon c^1, de sext g^1 e^2 hoort. Zij bestaat gewoonlijk uit de quint $2^2/_3$ en de terts $1^3/_5$ vt. In vele orgels vindt men deze stem 3 sterk, uit de Octaaf 4, Quint $2^2/_3$ en Terts $1^3/_5$ vt. bestaande.

Sesquioctava is een onjuiste en verouderde benaming voor de Terts, waarvoor de soms voorkomende naam:

Sesquiquarta beter is. Dit beteekent namelijk zooveel als anderhalve quart, die echter naar beneden moeten geteld worden, zoodat men op den zesden toon de onderterts verkrijgt.

Sessi (Marianne), zangeres, geb. 1776 te Rome, ontving onderricht in den zang van haar vader, kwam 1792 in Duitschland en schitterde van 1793 tot 1805 in de Opera te Weenen. Nog grooter triomf vierde zij later in Italië, te Lissabon en te Londen. In het jaar 1816 keerde zij naar Duitschland terug. Zij stierf 10 Maart 1847 te Weenen.

Sessi (Imperatrice), zangeres, zuster van de vorige, geb. 1784 te Rome, gest. 25 Oct. 1808 te Florence, maakte in Italië bijna nog meer opgang dan haar zuster. Ook haar zusters Anna Maria, Vittoria en Caroline, waren goede zangeressen.

Sessi-Freyse (Emma), zangeres, aangenomen dochter van Marianne Sessi, geb. 6 April 1819 te Plön in Holstein, zong op de grootste tooneelen van Duitschland, maakte later een reis naar Noorwegen en trad daar te lande 1841 in het huwelijk.

Sestetto, z. SEXTET.

Sestola, z. SEXTOLE.

Settetto, z. SEPTET.

Seuffert (Johann Philipp), orgelmaker te Wurtzburg, aldaar gest. 1760, heeft ongeveer 200 orgels vervaardigd.

Seuffert (Johann Ignaz), orgelmaker, zoon van den vorige, geb. 1727 te Wurtzburg, vestigde zich in den Elsas. Hij heeft ongeveer 100 orgels vervaardigd.

Seuffert (Franz Ignaz), orgelmaker, broeder van den vorige, geb. 1731 te Wurtzburg, nam de fabriek van zijn vader over. Hij bouwde ook klavieren. Twee zijner zonen, Johann Philipp en Franz Martin, waren ook orgel- en klaviermakers.

Seventh, Eng.; Septime, z. dit.

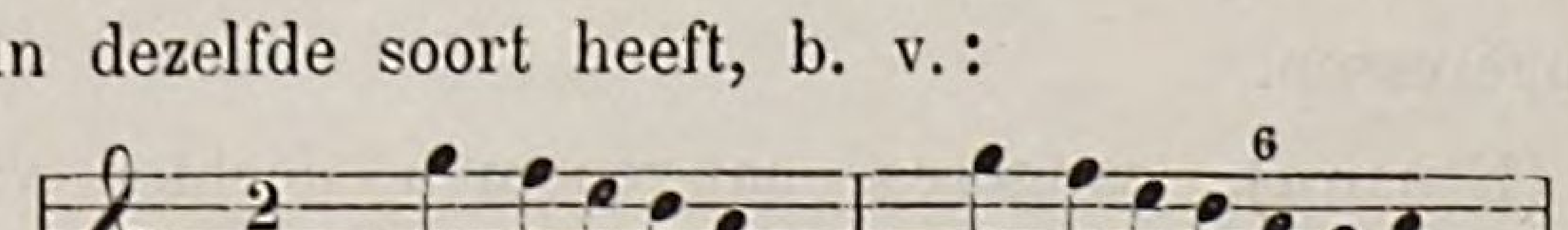
Severi (Francesco), zanger bij de pauselijke kapel te Rome, geb. te Perugia in de tweede helft der 16e eeuw, gest. 25 Dec. 1630 te Rome, was ook als componist gunstig bekend. Het meest bekend van zijn werken is een verzameling psalmen met versieringen, uitgegeven onder den titel: *Salmi passagiati per tutte le voci nella maniera che si cantano in Roma, sopra i falsi bordoni di tutti tuoni ecclesiastici da cantarsi nei vesperi della domenica e delli giorni festivi di tutto l' anno con alcuni versi del Miserere sopra il falso bordone del Dentice* (Rome, 1615).

Sext, SEXTA, Lat.; SESTA, Ital.; SIXIÈME Fr.; SEXTE, Hoogd; een interval van zes toontrappen, dat als groot, klein en overmatig voorkomt; de beide eersten zijn consonanten, de laatste is een dissonant. (Z. INTERVAL.)

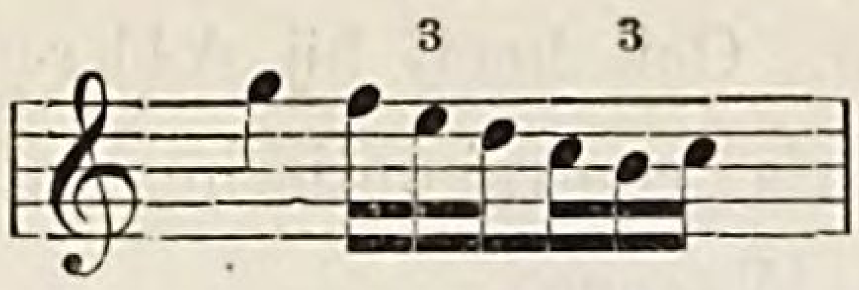
Sext-accoord, Ned.; SEXT-ACCORD, Hoogd.; ACCORD DE SIXIÈME, Fr.; de eerste omkeering van den drieklank (z. dit).

Sextet (SESTETTO, Ital.; SEXTUOR, Fr.); een muziekstuk voor zes stemmen of zes instrumenten. Instrumentale sextetten voor 2 violen, 2 alten en 2 violoncellen zijn geschreven o. a. door Spohr (op. 140), door Brahms (op. 18 en op. 36) en door Raff (op. 178). Beethoven heeft een sextet voor strijkinstrumenten en 2 hoorns geschreven. Andere componisten, die sextetten voor strijk- of voor blaasinstrumenten hebben geschreven, zijn Boccherini, Haydn, Mozart (*Musikalischer Scherz*), Reicha, Sterndale Bennet (klavier en vijf strijkinstrumenten) e. a.

Sextole, een groep van zes noten, die gewoonlijk de waarde eener groep van 4 noten van dezelfde soort heeft, b. v.:

De eigenlijke sextole heeft slechts één accent, namelijk op de eerste noot. Accentueert men ook de vierde noot, dan lost de sextole zich op in een

dubbele triole: Legt men het accent op de eerste, derde en vijfde, dan verkrijgt de figuur dezen vorm:

Sextquartaccoord en **Sextquintaccoord**, z. QUARTSEXTACCORD en QUINTSEXTACCOORD.

Seydelmann (Franz), componist, geb. 8 Oct. 1748 te Dresden, studeerde onder leiding van Naumann en reisde 1765 op kosten van den keurvorst van Saksen met hem naar Italië. Tot 1770 bleef hij in dat land, waar hij zich ook als tenor op verscheiden tooneelen liet hooren, en keerde toen naar zijn vaderland terug, waar hij tot kerkcomponist van den keurvorst en later ook tot kapelmeester benoemd werd. Hij stierf 23 Oct. 1806 te Dresden. Zijn werken, in denzelfden stijl als die van Naumann, Schürer en Schuster geschreven, waren in zijn tijd zeer geliefd. Behalve 7 opera's bevindt zich daaronder een zeer groot aantal kerkmuziekstukken. Ook heeft hij instrumentale muziek gecomponeerd.

Seyfert (Johann Gottfried), geb. 1731 te Augsburg, volgde zijn vader, Johann Caspar S., op als cantor daar ter stede en stierf 1772. Onder zijn compositiën bevinden zich: *Osteroratorium*, *Sterbenstag Jesu*, cantates en kamermuziek.

Seyfried (Ignaz Xaver Ritter **von**), componist en schrijver over muziek, geb. 15 Aug. 1776 te Weenen, was door zijn vader voor de rechtsgeleerdheid bestemd, doch bezat zooveel talent voor muziek, dat hij besloot zich aan die kunst te wijden. Reeds in zijn jeugd had hij van Mozart en van Kozeluch les in het klavierspel gehad. Onderricht in het contrapunt ontving hij van Albrechtsberger en van kapelmeester Winter. Hij werd 1797 kapelmeester aan den door Schikaneder gedirigeerden schouwburg en 1801 aan het Theater an der Wien, welken laatsten post hij tot 1826 bekleedde. Voor Schikaneder componeerde hij de opera's *Der Löwenbrunnen* en *Der Wundermann am Rheinfall;* over laatstgenoemd werk schreef Haydn hem een vleienden brief. Deze compositiën werden gevolgd door een groot aantal zangspelen, melodrama's, balletten en cantates. Groot succes hadden zijn bijbelsche opera's: *Saul*, *Abraham*, *Die Maccabeer* en *Die Israeliten in der Wüste.* De muziek van *Ahasverus* stelde hij samen uit klavierstukken van Mozart, en zijn geliefkoosd zangspel *Die Ochsenmenuette*, was een soortgelijk pasticcio van Haydn's werken. Zijn kerkmuziekstukken, vrij algemeen bekend, zijn zeer talrijk. Voor Beethoven's uitvaart componeerde hij een *Libera* voor mannenstemmen.

Als schrijver is S. bekend door vele artikelen in Schillings *Universal Lexicon der Tonkunst*, Schumann's *Neue Zeitschrift für Musik*, voor de

Leipziger Allgem. Zeitung en *Cäcilia.* Ook heeft hij Albrechtsberger's theoretische werken en Beethoven's contrapuntische studiën in het licht gegeven. Hij stierf 27 Aug. 1841 te Weenen.

Sf., verkorting van sforzando (z. dit).

Sforzando, Ital., tegenwoordig deelwoord en **Sforzato,** verleden deelwoord van het werkwoord sforzare, den toon versterken, sterk aanzetten. De uitdrukking heeft in den regel alleen betrekking op de noot, waarbij zij staat. Hetzelfde als sforzando (verkort: *sf.*) beteekent rinforzando (verkort: *rf.*). Niet zelden wordt ook het versterken van den toon alleen aangeduid door het korte haakje >. (Z. ACCENTUEEREN.)

Sfoggiando en **Sfoggiato,** Ital., breed, grootsch.

Sfuggevole, Ital., vluchtig, glijdend.

Sgambati (Giovanni), klavierspeler en componist, geb. 28 Mei 1843 te Rome, ging na zijns vaders dood, 1849, met zijn moeder naar Trevi in Umbria, waar hij onderricht in het klavierspel ontving van Natalucci, een leerling van Zingarelli. Reeds op zijn zesde jaar was hij in staat, zich in het openbaar te laten hooren. In 1860 vestigde hij zich weder te Rome, waar hij onder leiding van Liszt studeerde en zich ijverig op de beoefening der werken van de klassieke meesters toelegde. Als klavierspeler en orkestdirecteur maakte hij de Romeinen bekend met de voornaamste werken der Duitsche muziek. Zijn eerste compositiën, bestaande in kamermuziek, verschenen 1864, in de volgende jaren schreef hij een strijkquartet, een -quintet, een -octet, een ouverture voor Cassa's *Cola di Rienci*, enz. Op de door hem gedirigeerde concerten, ten huize van den Pruisischen gezant te Rome, werden verscheiden werken van hem ten gehoore gebracht, o. a. 1877 in tegenwoordigheid van Wagner, op wiens aanbeveling Schott te Mainz eenige dier werken uitgaf. Aangemoedigd door dit succes, ging S. voort met componeeren en schreef een symphonie, een feestouverture, een tweede strijkquartet en vele klaviercompositiën. Sedert 1878 is hij leeraar in het klavierspel aan de Academia di Santa Cecilia te Rome.

Shake, Eng., TRILLER; z. dit.

Shakespeare (William), componist, zanger en klavierspeler, geb. 16 Juni 1849 te Croydon in Engeland, ontving onderricht van Molique, na diens dood van Sterndale Bennet, en zette 1871 zijn studiën te Leipzig voort. Tijdens zijn verblijf daar ter stede kwam hij tot de ontdekking, dat hij een fraaie tenorstem bezat, en ging daarom naar Milaan, waar hij bij Lamperti onderricht in den zang nam. In Engeland teruggekeerd, trad hij 1875 voor het eerst als oratoriumzanger op. Hij werd 1878 tot leeraar in den zang en 1880 tot directeur der concerten van de Royal Academy of Music aangesteld. Zijn compositiën bestaan in instrumentale muziek.

Sharp, Eng., kruis (z. dit).

Shawm of **Shalm,** Eng., schalmei (z. dit).

Sheppard of **Shepherd** (John), Engelsch componist uit de 16e eeuw, was doctor in de muziek en langen tijd te Oxford werkzaam. *Anthems* en andere stukken van hem zijn in verschillende verzamelwerken opgenomen.

Sherrington (Jose), zangeres, jongste zuster van Mevr. Lemmens-Sherrington, geb. 27 Oct. 1850 te Rotterdam, studeerde te Brussel onder leiding van Mad. Meyer-Boulard en van Signor Chiriamonte. Zij trad 1871 voor het eerst te Londen op, maakte een kunstreis door Engeland, 1873 ook door Nederland, en vestigde zich te Londen als concertzangeres.

Shield (William), Engelsch componist, geb. te Swallwell in het graafschap Durhams, werd 1778 tot componist aan den Haymarket-schouwburg benoemd, welke betrekking hij tot 1807 bekleedde. Hij schreef ongeveer 50 opera 's en pantomimes, die in Engeland zeer geliefd waren. Hij stierf 25 Jan. 1829.

Shudi (Burkhardt), eigenlijk Tschudi, klaviermaker, geb. 13 Maart 1702 in Zwitserland, ging 1718 als handwerks-leerling naar Londen, waar hij bij den klavierfabrikant Tabel in de leer kwam, na wiens dood (1732) hij zelf een fabriek oprichtte. Hij verkreeg den titel van harpsichord-maker to her R. H. the Princess Dowager of Wales en vervaardigde o. a. een prachtige vleugel voor Frederik den Groote. Zijn collega en vroegere medeleerling bij Tabel, Kirkmann, maakte aanvankelijk meer opgang met zijn klavieren, doch Händel beschermde Shudi, en deze nam 1769 op een nieuwe uitvinding patent. Zijn oudste dochter trad in het huwelijk met John Broadwood, die sedert 1751 op zijn fabriek werkzaam was en als stichter eener beroemde klavierfabriek bekend werd. S. stierf 19 Aug. 1773.

Si, Ital., Fr., de zevende lettergreep der solmisatie, door Erycius Puteanus (van der Putten) bij de zes van Guido van Arezzo gevoegd, ten einde de mutatie te vermijden.

Si bémol, Fr., z. BES.

Si bémol majeur en **mineur,** Fr., z. BES GROOTE TERTS.

Si bémol mineur, Fr., z. BES KLEINE TERTS.

Si bimmolle, Ital., z. BES.

Si bimmolle maggiore en **minore,** Ital., z. BES GROOTE EN KLEINE TERTS.

Si dièse, Fr., z. BIS (toonbenaming).

Si dièse majeur en **mineur,** Fr., z. BIS GROOTE en KLEINE TERTS.

Si diesis maggiore en **minore,** Ital., z. BIS GROOTE en KLEINE TERTS.

Si maggiore en **minore,** Ital., z. B GROOTE en KLEINE TERTS.

Si majeur en **mineur,** Fr., z. B GROOTE en KLEINE TERTS.

Si, Ital., men, komt in de muziek in vele uitdrukkingen voor, b. v.:

Si leva il sordino of **si levano i sordini,** men neme den demper (sourdine) weg.

Si replica, men herhale.

Si segue, men vervolge, men ga zoo voort.

Si tace, men zwijge.

Si volte, men keere het blad om.

Siboni (Giuseppe), tenor, geb. 27 Jan. 1780 te Forli, trad 1797 te Florence voor het eerst op, zong vervolgens in verscheiden andere steden van Italië en ging 1806 naar Londen. De volgende jaren, tot 1814, was hij te Weenen werkzaam, maakte daarna een kunstreis naar Italië en naar Rusland en vestigde zich 1819 te Kopenhagen, waar hij directeur der Koninklijke Opera en van het conservatorium werd en 29 Maart 1839 stierf.

Siboni (Erik Anton Waldemar), klavierspeler en componist, zoon van den vorige, geb. 26 Aug. 1828 te Kopenhagen, ontving daar ter stede het eerste onderricht in de muziek en zette zijn studiën te Leipzig, onder leiding van Moscheles en Hauptmann, voort. Later, 1851, ging hij naar Weenen, waar hij nog les in het contrapunt nam bij Sechter. In Denemarken teruggekeerd (1853), vestigde hij zich te Kopenhagen en werd later (1864) organist en leeraar aan de koninklijke muziekschool te Sorö op Seeland. Onder zijn compositiën bevinden zich twee Deensche opera 's: *Loreley* en *Carl den Audens Flugt.* — Zijn echtgenoote, Johanna Frederika Orull, geb. 30 Jan. 1839 te Rostock, is als klavierspeelster gunstig bekend.

Siciliana, Ital., een Siciliaansche danswijze in $^6/_8$- of $^{12}/_8$-maat. Zij komt zoowel in de instrumentale, als in de vokale muziek voor. De beweging is meestal levendig, nu en dan ook langzaam, o. a. in Bach's vioolsonate in *g* kleine terts.

Siebenkäs (Johann), geb. 23 Dec. 1714 te Neurenberg, ontving onderricht in het klavier- en orgelspel van den organist Frötsch en zette te Dresden zijn studiën voort onder leiding van kapelmeester Heinichen. Hij werd te Neurenberg tot organist aan de St. Laurens-kerk, later aan de St. Sebaldus-kerk benoemd, en stierf daar ter stede 22 Januari 1781.

Sieber (Ferdinand), zanger, geb. 5 Dec. 1822 te Zürich, ontving te Dresden zangonderricht van Miksch. Hij was achtereenvolgens als bassist aan de Opera te Detmold, te Schwerin en te Hannover verbonden, begaf zich later naar Italië en zette daar te lande zijn zangstudiën onder leiding van Farini en Felice Ronconi voort. In Duitschland teruggekeerd, vestigde hij zich als zangmeester te Berlijn, waar hij nog heden werkzaam is. Hij heeft de volgende werken in het licht gegeven: *Kurze Anleitung zum gründlichen Studium des Gesanges* (Leipzig, Hintze, 1852), *Vollständiges Lehrbuch der Gesangskunst* (Maagdenburg, Heinrichshofen), *Katechismus der Gesangs-*

kunst (Leipzig, J. J. Weber) en *Handbuch des deutschen Liederschatzes* (Berlijn, Karl Simon).

Sieber (Gottfried), orgelmaker te Brünn, leefde in het begin der 18e eeuw. Hij heeft vele kostbare orgels gebouwd.

Siefert (Heinrich), violenmaker, geb. 23 Jan. 1831 te Eisenach, richtte 1855 daar ter stede een fabriek op, die hij 1875 naar Leipzig verplaatste.

Siesto (Giuseppe), zanger en zangmeester, geb. te Napels in het begin der 19e eeuw, ontving daar ter stede zijn opleiding, werd 1837 zanger bij de koninklijke kapel te Dresden en zangmeester aan de koninklijke Opera aldaar. Hij keerde 1841 naar Napels terug, waar hij zich als zangmeester vestigde. Hij gaf een werk in het licht, getiteld: *Studio elementare di canto poggiato sugl' intervalli semplici e loro dimenzioni.*

Sievers (Georg Ludwig Peter), schrijver over muziek, geb. 1775 te Maagdenburg, is bekend door de volgende geschriften: *Ueber Madame Catalani* (Leipzig, 1816); *Mozart und Süssmayer, ein neues Plagiat* (Mainz, 1829); *Ueber den Zustand der Musik in Italien* (tijdschrift *Cäcilia*, deel I); *Ueber die Ausführung des Miserere von Allegri in der Sixtinischen Kapelle* (ibid. deel II); *Ueber den gegenwärtigen Stand der Musik in Frankreich* (*Leipziger Musikzeitung*, deel XIX); *Ueber die Musik in Paris* (*Cäcilia*, deel I); *Ueber den zweimaligen Aufenthalt Mozart's in Paris* (ibid., deel X) en *Ueber neue Verbesserungen der Bogen-instrumente von Chanot* (*Leipz. Musik. Zeitung*, deel XXII).

Siface (Giovanni Francesco), sopranist, geb. omstreeks 1666 in Toskane. Zijn eigenlijke naam was Grossi, den naam Siface ontving hij wegens zijn voortreffelijke voordracht dier partij in de opera *Mitridate* van Scarlatti. Zoowel in Italië als in Engeland vierde hij groote triomfen. Omstreeks 1699 werd hij door zijn postillon op den weg van Genua naar Turijn vermoord.

Siger of **Sigerus** (Paulus), Vlaamsch toonkunstenaar, leefde omstreeks het midden der 16e eeuw te Keulen. Hij gaf een verzameling vijfstemmige psalmen in het licht.

Sigismondo d' Italia, ridder van St. Marcus, geb. te Palermo in de tweede helft der 16e eeuw, leefde te Florence, Rome en Venetië, in welke laatste stad hij 1630 nog gevestigd was. Men kent van hem: *Le Musiche da cantare solo nel clavicordo, chitarrone, arpa doppia ed altri instromenti simili*, benevens vele motetten en madrigalen.

Signaalhoorn, hetzelfde als buglehorn (z. dit).

Signature, Eng., voorteekening van kruisen of mollen.

Signoretti (Aurelio), componist, geb. te Reggio, waar hij later kapel-

meester was, stierf aldaar 1635. Van zijn werken zijn te Venetië motetten in druk verschenen.

Signoretti (Giuseppe), violist, leerling van Tartini, vestigde zich 1770 te Parijs en gaf aldaar strijkquartetten in het licht.

Signum, Lat., teeken, hoofdzakelijk in de mensurale muziek de benaming voor maatteeken. Er waren twee soorten:

Signa externa, welke als voorteekening aan het begin van den notenbalk geplaatst werden, en

Signa interna, welke de verandering der mensuur binnen de grenzen van het gezang aantoonden.

Signa augentia, verhoogen de waarde van het Tempus en vertragen de beweging.

Signa diminuentia, verminderen de waarde van het Tempus en versnellen de beweging.

Signa chromatica, verplaatsingsteekens.

Signa accidentia, toevallige verplaatsingsteekens.

Signum contra signum, heeten bij de kunstige canon 's de voor verschillende gemensureerde stemmen benoodigde teekens, die de voor de verschillende stemmen vereischte tijdmaat aangeven. Het was een vooral door de Nederlandsche meesters vlijtig beoefende kunst, een bepaald gezang in diervoege met zichzelven (dus canonisch) te laten contrapunteeren, dat de volgende stemmen een andere mensuur hadden dan de eerste. Het was dan voldoende, dezen cantus firmus slechts eenmaal uit te schrijven en bij de voorteekening de verschillende maatsoorten voor de volgende stemmen boven elkander te plaatsen.

Sikemeier (Joh. H.), klavierspeler, geb. 1838 te Amsterdam, toonde reeds op jeugdigen leeftijd grooten aanleg voor de muziek te bezitten en maakte als knaap eenige kunstreizen door ons land. Zijn talent trok de aandacht van eenige vermogende kunstvrienden te Rotterdam, die hem in de gelegenheid stelden, zijn studiën aan het conservatoire te Brussel voort te zetten. Vier en een half jaar studeerde hij daar ter stede onder leiding van prof. Godineau en behaalde 1855 den eersten prijs in het klavierspel. Twee jaar later vestigde hij zich als leeraar te Rotterdam, waar hij nog heden met vrucht werkzaam is, en waar hij vele blijken van achting en waardeering mocht ontvangen. In het jaar 1873 bood Jean Becker hem, namens het bestuur van het conservatorium te Genève, onder zeer voordeelige voorwaarden, den post van leeraar aan dat instituut aan, doch na rijp beraad en op aandringen zijner leerlingen wees hij het aanbod van de hand. Ook voor de betrekking van leeraar aan de muziekschool der M. t. b. d. T. te Amsterdam, hem 1877, na den dood van Henry Coenen, aangeboden, bedankte hij en bleef te Rotterdam. Sedert

1864 is hij daar ter stede ook leeraar aan de door Bargiel opgerichte hoogere pianoklasse der Maatschappij t. b. d. T., en in het jaar 1882 vierde hij onder algemeene en hartelijke deelneming zijn 25-jarige kunstenaarsloopbaan. Als solist is hij, behalve in de voornaamste steden van ons land, ook te Brussel, Keulen en Zürich opgetreden, en zijn sierlijk en geacheveerd spel heeft algemeene bewondering gewekt. Tot zijn leerlingen, die een goeden naam in de kunstwereld verworven hebben, behooren o. à. Louis Coenen te Parijs en J. H. G. Rijken, muziekdirecteur te Deventer.

Silas (Eduard), klavierspeler, geb. 1827 te Amsterdam, ging op jeugdigen leeftijd naar Mannheim, waar hij het eerste onderricht in de muziek ontving, en zette zijn studiën voort aan het conservatoire te Parijs. Hij liet zich 1849 te Amsterdam op een concert van Felix Meritis hooren, ging een jaar later naar Engeland en vestigde zich als onderwijzer te Londen, waar hij ook organist aan de kapel van Kingston-on-Thames werd. Hij heeft veel gecomponeerd, o. à. een oratorium: *Joash*, dat op het muziekfeest van Norwich (1863) ten gehoore werd gebracht.

Silbermann (Gottfried), orgel- en klaviermaker, geb. 14 Jan. 1683 te Frauenstein, gaf reeds 1714 een proeve van bekwaamheid door zijn bouw van een orgel voor den Dom te Freiberg in Saksen. Dit werk, door Kuhnau hoog geprezen, maakte hem beroemd, en binnen weinige jaren was hij als een der beste orgelbouwers bekend. Nog beroemder evenwel werd hij op het gebied van den klavierbouw (z. KLAVIER). Hij stierf 4 April 1753 te Dresden. — Andere leden der familie Silbermann waren: Andreas (geb. 19 Mei 1678 te Frauenstein bij Meissen, gest. 16 Maart 1734) en zijn zonen Johann Andreas (geb. 26 Juni 1712, gest. 11 Febr. 1783 te Straatsburg), Johann Daniel (geb. 31 Maart 1717 te Straatsburg, gest. 6 Mei 1766 te Leipzig) en Johann Heinrich (geb. 24 Sept. 1727 te Straatsburg, gest. 15 Jan. 1799). Zij allen, en ook Johann Heinrich's oudste zoon, Johann Friedrich (geb. 21 Juni 1762, gest. 8 Maart 1817), waren als klavier- en orgelbouwers werkzaam.

Silcher (Friedrich), geb. 27 Juni 1789 te Schnaith in Wurtemberg, ontving onderricht in de muziek te Stuttgart, waar hij tot 1817 als muziekonderwijzer werkzaam was. In genoemd jaar werd hij tot muziekdirecteur te Tubingen benoemd, nadat hij voor de hoogeschool aldaar een cantate gecomponeerd had. Hij stierf aldaar 26 Aug. 1860. Hij heeft veel tot bevordering van den volkszang gedaan. Zijn voornaamste werken zijn: *Sechs vierstimmige Hymnen*, *Dreistimmiges würtemb. Choralbuch* en *Schwäbische*, *Thüringische und Fränkische Volkslieder*. Deze werken zijn bij Laub te Tübingen in druk verschenen.

Silence, Fr.; SILENZIO, Ital.; rust, pauze.

Sillet, Fr., hetzelfde als SATTEL (z. dit).

Silva of **Sylva** (Andreas), componist uit de 15e eeuw. Compositiën van hem zijn voorhanden in vele motettenverzamelingen uit de 16e eeuw.

Silva-Poll (David **de**), componist, geb. 28 Maart 1834 te St. Esprit bij Bayonne, gest. 9 Mei 1875, heeft symphonieën, quintetten, quartetten, trio 's en drie opera 's gecomponeerd.

Silvani (Giuseppe Antonio), componist uit de Bologneesche school, was 1720 kapelmeester aan de Stefaanskerk te Bologna. Zijn compositiën bestaan in kerkmuziek.

Simikon, Gr., bij de oude Grieken een soort van harp, met 35 snaren bespannen, die met een plectrum aangeslagen, of met de vingers getokkeld werden.

Simile, Ital., beteekent: op dezelfde wijze als vroeger voor te dragen. Deze uitdrukking dient tot vereenvoudiging van het notenschrift.

Simplice, z. SEMPLICE.

Simon (Christian), contrabassist, geb. 3 April 1819 te Schernberg bij Sondershausen, stierf aldaar 29 Mei 1872.

Simon (Johann Caspar), organist, muziekdirecteur en cantor te Nördlingen omstreeks het midden der 18e eeuw. Omstreeks 1750 verscheen te Augsburg van hem: *Leichte Präludien und Fugen auf die Orgel oder das Clavier durch die sieben Durtöne, erster Theil, derselben zweiter Theil durch die Molltöne; Gemüthsvergnügende musikalische Nebenstunden in Galantriestücken auf's Clavier; Musikalisches A B C in kleinen Fugetten für die Orgel, nebst einigen Versetten* en *Erster Versuch einiger variirten und fugirten Choräle.*

Simon (Louis Victor), geb. te Metz omstreeks het midden der 18e eeuw, leefde te Parijs, waar hij 1790 de populair geworden melodie: »*Il pleut, il pleut, bergère*" in het licht gaf. Hij werd eerste violist aan het théatre Montansier en later directeur van dien schouwburg, waarin hij 1797 zijn opera *La double Récompense* liet vertoonen. In druk verschenen is van hem: *Recueil d'airs et chansons avec accompagnement de clavecin* (1789) en *Six duos pour deux violons* (1796).

Simon (Jean Henri), Belgisch componist en violist, geb. 1783 te Antwerpen, studeerde te Parijs onder leiding van Houssaye, Rode, Gossec, Catel en Lesueur, en vestigde zich na volbrachte studiën als violist in zijn geboortestad. Onder zijn compositiën bevinden zich Missen, oratoria, een ouverture, een cantate, koren enz. Tot zijn leerlingen behooren Meerts, Janssens en Vieuxtemps. Hij stierf 1861.

Simonelli (Mattias), zanger aan de pauselijke kapel, geb. te Rome omstreeks het midden der 17e eeuw, was een ijverig beoefenaar der werken van Palestrina, in wiens stijl zijn eigen compositiën vervaardigd zijn. Men noemde hem den Palestrina der 17e eeuw. Tot zijn leerlingen behoort

Corelli. Zijn compositiën zijn wel is waar in manuscript gebleven, maar worden gedeeltelijk nog uitgevoerd in de pauselijke kapel. In de bibliotheek Santini bevinden zich vier- en zesstemmige motetten, een *Victimae Paschali* en een *Stabat Mater* van hem.

Simonetto (Leonardo), zanger aan de kapel der St. Markus-kerk te Venetië, leefde in het begin der 17e eeuw. Eenige zijner kerkcompositiën bevinden zich aan het einde eener verzameling van Alessandro Grandi: *Celesti fiore* (Venetië, 1619). Zijn motetten zijn 1613 te Venetië verschenen onder den titel: *Ghirlanda sacra di motetti.*

Simons-Candeille (Amélie Julie), dochter van den componist Pierre Joseph Candeille, geb. 31 Juli 1767 te Parijs, liet zich op dertienjarigen leeftijd op een concert spirituel als klavierspeelster, harpiste en zangeres hooren. Zij trad 1782 als Iphigénie in de Groote Opera op, later was zij als tooneelspeelster aan het Théâtre français verbonden, en in een door haar geschreven comedie: *La belle fermière*, waarin zij de hoofdrol vervulde, zong zij twee door haar gecomponeerde aria 's, waarbij zij zichzelve afwisselend op de harp en op het klavier begeleidde. In een ander stuk van haar, *Batilde*, kwam een door haar gecomponeerde sonate voor piano en viool voor. Te Brussel trad zij 1798 met den koopman Simon in het huwelijk, en toen haar man zijn vermogen had verloren, keerde zij naar Parijs terug, waar zij muziekles gaf. Te Londen gaf zij concerten met Viotti, Cramer en Lafont. Lodewijk XVIII schonk haar een jaargeld van 2000 frank. Na den dood van haar echtgenoot trad zij in het huwelijk met den schilder Périé. Zij stierf 4 Febr. 1834.

Simpson (Thomas), Engelsch toonkunstenaar, was omstreeks 1615 violist bij de kapel van den prins van Holstein Schaumburg. Hij gaf de volgende werken in het licht: *Opusculum neuer Pavanen, Galliarden, Couranten und Volten* (Frankfort, 1610); *Pavanen, Volten und Galliarden* (Frankfort, 1611) en *Tafel Consort allerhand lustige Lieder von 4 Instrumenten und General-bass* (Hamburg, 1621).

Simpson of **Sympson** (Christopher), viola da gamba-speler, leefde ten tijde van koning Karel I in Engeland en stond vermoedelijk in dienst van dezen vorst. Hij heeft een leerboek in het licht gegeven, getiteld: *The Division-Violinist, or an Introduction to the playing upon a ground. Divided in two parts, the first, directing the hand, with other preparative instructions; the second laying open the manner and method of playing or composing division to a ground* (Londen, 1659 en 1667). Nog gaf hij in het licht: *A Compendium or Introduction to practical music* (Londen, 1665) en *Art of discant, or composing music in parts by Dr. Thom. Campion with annotations thereon by Mr. Christopher Simpson* (Londen, 1655).

Simrock (Nicolaus), muziekuitgever te Bonn, was aanvankelijk tweede

hoornist bij de keurvorstelijke kapel aldaar, waartoe ook Beethoven en zijn vader behoorden. In het jaar 1790 begon hij zijn muziekhandel en gaf in den loop der jaren vele werken van groote componisten, o. a. van Beethoven, in het licht. — In 1870 begon Peter Joseph Simrock te Berlijn een muziekhandel. Hij heeft vele werken van Brahms uitgegeven.

Sina (Louis), violist, geb. 1778, speelde tweede viool in Schuppanzigh's quartet ten huize van prins Lichnowsky en later in het quartet van Rasoumowsky, wanneer de graaf zelf niet medespeelde. Hij was een leerling van E. A. Förster. In later jaren vestigde hij zich te Parijs, waar hij een welkome gast in de muzikale kringen was. Hij stierf 2 Oct. 1857 te Boulogne.

Sine al fine, Ital., tot aan het einde.

Sine al segno, Ital., tot aan het teeken.

Sincopa, Ital., z. SYNCOPE.

Sinfonia, Ital., z. SYMPHONIE.

Sinfonia concertata of **concertante,** Ital., een symphonie met enkele concerteerende instrumenten.

Singakademie, Hoogd., zangvereeniging. De eerste vereeniging, die dezen naam verkreeg, werd 1790 te Berlijn door Fasch opgericht.

Singelée (Jean Baptiste), violist, geb. 25 Sept. 1812 te Brussel, ontving zijn opleiding aan het conservatorium aldaar, maakte kunstreizen door Frankrijk en was achtereenvolgens te Parijs, te Marseille en te Brussel als solo-violist werkzaam. Later werd hij ook orkestdirecteur te Gent, te Antwerpen en, na den dood van Hanssens, aan het Théâtre de la Monnaie te Brussel. Hij stierf 29 Sept. 1875 te Ostende. Ongeveer 140 compositiën, hoofdzakelijk voor viool, zijn van hem in druk verschenen. — Zijn dochter, Louise Singelée, zangeres, ontving haar opleiding aan het conservatorium van Brussel en trad te Parijs en te Londen op.

Singer (Edmund), vioolvirtuoos, geb. 14 Oct. 1831 te Totis in Hongarije, maakte reeds op elfjarigen leeftijd kunstreizen en zette zijn studiën voort aan het conservatorium te Weenen. Nadat hij te Dresden, Leipzig, Weimar en in andere Duitsche steden groot succes behaald had, werd hij 1854 als opvolger van Joachim tot concertmeester in laatstgenoemde stad benoemd. Tot 1861 bleef hij in deze betrekking werkzaam en ging vervolgens naar Stuttgart, waar hij nog heden als concertmeester en leeraar aan het conservatorium werkzaam is.

Singspiel, Hoogd., tooneelspel met zang (z. het artikel OPERA).

Sinico, een Italiaansche toonkunstenaarsfamilie. Francesco S., geb. 12 Dec. 1810 te Triëst, gest. 18 Aug. 1865, was kapelmeester aan de Jezuïeten-kerk aldaar. Zijn broeder, Giuseppe, geb. omstreeks 1812 te

Triëst, was als zanger te Oporto, Madrid en Florence werkzaam. Een andere Giuseppe, zoon van Francesco, geb. 10 Febr. 1865 te Triëst, schreef eenige opera 's en een leerboek: *Breve metodo teorico pratico di canto elementare*. Een zangeres Sinico, later bekend als Mad. Campobello, kwam 1864 te Londen, waar zij in verschillende opera 's medewerkte.

Sirène, Fr., een door Cagniard de la Tour uitgevonden instrument tot berekening der luchttrillingen. Een beschrijving er van vindt men in het artikel CAGNIARD DE LA TOUR. Helmholtz vervaardigde een Doppelsirene (z. zijn werk *Die Lehre von den Tonempfindungen*, bl. 24).

Sirmin (Magdelena Lombardini **de**), zangeres en vioolspeelster, geb. omstreeks 1725 te Venetië, ontving haar opleiding daar ter stede en zette te Padua haar studiën onder leiding van Tartini voort. Zij doorreisde Italië en was de mededingster van Nardini. Te Bergamo trad zij in het huwelijk met den kapelmeester Sirmin en speelde te Parijs met hem een concert voor twee violen. Ook te Londen werd haar vioolspel bewonderd. Omstreeks 1774 werd zij als zangeres aan de Opera in laatstgenoemde stad verbonden, en 1782 was zij zangeres bij de hofmuziek te Dresden. Zij stierf tegen het einde der 18e eeuw. Te Amsterdam zijn vioolconcerten en strijktrio 's van haar in druk verschenen.

Sister (CISTRE, Fr.), benaming van een soort van guitaar, oorspronkelijk met drie, later met zeven snaren: *g*, *c*, *f*, *g*, *c*, *e*, *g*.

Sistrum, Lat., een instrument van Egyptischen oorsprong, bestaande in metalen ringen, die bij het dansen geschud werden en een ratelend, schel geluid gaven.

Siticines, Lat., bij de oude Romeinen de instrumentalisten bij lijkplechtigheden.

Sivori (Ernesto Camillo), vioolvirtuoos, geb. 25 Oct. 1815 te Genua, begon op zijn vijfde jaar viool te spelen en ontving onderricht van Restano, later van Costa en eindelijk van Paganini, die zes sonates en een concertino voor viool, guitaar, alt en violoncel voor hem componeerde. In het jaar 1827 bezocht hij Parijs en Londen, en in Italië teruggekeerd, begon hij zich ook op de compositie toe te leggen. Omstreeks 1839 hervatte hij zijn kunstreizen, die hij tot op den huidigen dag heeft voortgezet. Hij is de eenige leerling van Paganini. Zijn compositiën bestaan in vioolmuziek.

Skalden, de volksdichters en zangers der oude Noorsche volkeren.

Skraup (Joh. Nep), geb. 15 Sept. 1811, werd 1836 koordirecteur aan de Opera te Praag, later ook directeur der Sophienakademie, koordirecteur der Kruisheeren van St. Veit en leeraar aan het seminarie daar ter stede. Hij stierf 18 Nov. 1865. Hij heeft Missen, opera 's en leerboeken geschreven.

Skraup (Franz), orkestdirecteur, geb. 3 Juni 1801 te Wositz in Boheme, waar zijn vader schoolmeester was, studeerde te Praag in de Rechten, doch

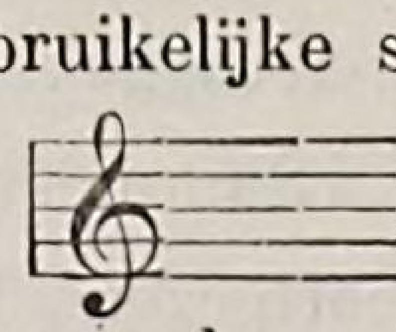
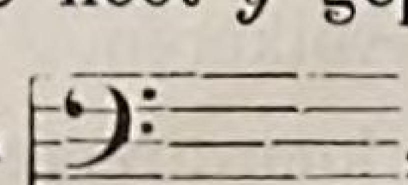
legde zich ook ijverig op de beoefening der muziek toe en componeerde een Boheemsche opera, *Drátěnik* (*Der Drahtbinder*), die 1826 te Praag voor het eerst werd vertoond, bij welke gelegenheid S. zelf in de titelrol optrad. Deze opera werd een der lievelingsstukken van het Praagsche publiek. Toen hij zich 1827 naar Weenen wilde begeven, ten einde zijn juridische studiën voort te zetten, bood men hem den post van tweeden kapelmeester aan den schouwburg te Praag aan; dit deed hem besluiten, zich uitsluitend aan de muziek te wijden. Tien jaar later werd hij eerste kapelmeester, welke betrekking hij gedurende een tijdvak van twintig jaren bekleedde. In 1857 als zoodanig gepensioneerd, opende hij een zangschool, en 1860 nam hij de opdracht aan, om zich te belasten met de leiding van het orkest bij de Hoogduitsche Opera te Rotterdam. Daar ter stede stierf hij 7 Febr. 1862. — Als componist heeft S. zijn landgenooten vele liederen geschonken, die populair zijn geworden. Behalve de reeds genoemde opera heeft hij de volgende dramatische muziekstukken geschreven: *Udalrich und Bozena*, *Libüssa's Vermählung*, *Die Geisterbraut*, *Drahomira*, *Der Meergeuse* en *Columbus*. Ook kent men van hem 3 strijkquartetten, 2 klaviertrio's en 3 Missen.

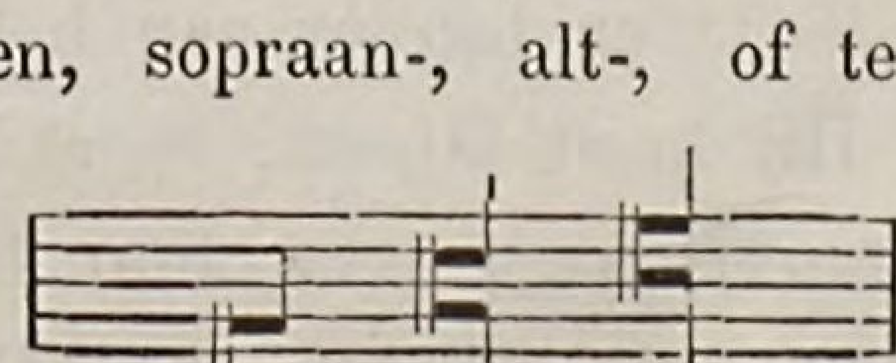
Slama (Anton), contrabassist aan de hofopera te Weenen en leeraar aan het conservatorium aldaar, geb. 4 Mei 1804 te Praag, heeft een *Contrabass-Schule* (Weenen, Haslinger, 1856) in het licht gegeven. Hij stierf 30 April 1879.

Slaginstrumenten, Ned.; SCHLAGINSTRUMENTE, Hoogd.; INSTRUMENTS À PERCUSSION; Fr.; instrumenten die door slaan in trilling gebracht worden. De voornaamste in het orkest gebruikelijke slaginstrumenten zijn: pauke, trommel, groote trom, bekken, triangel, tamtam en klokkenspel.

Slargando, Ital., verbreeden, de beweging vertragen.

Slentando, Ital, slepend, vertragend.

Sleutel, Ned.; SCHLÜSSEL, Hoogd.; CLEF, Fr.; CHIAVE, Ital.; het bij het notenschrift gebruikelijke teeken tot bepaling van de hoogte, die de noten op den balk innemen. De gebruikelijke sleutels zijn: 1° de viool- of *g*-sleutel, aangeduid door het teeken . Vioolsleutel heet hij, omdat hij het eerst bij vioolmuziek werd aangewend; *g*-sleutel, omdat op de door zijn krul omvatte lijn de noot *g* geplaatst wordt; — 2° de bas- of *F*-sleutel, uitgedrukt door het teeken , hetwelk aanduidt, dat op de lijn tusschen de beide puntjes de noot *f* ligt; — 3° de *C*-sleutel, die, naarmate zijn stand, om de eerste derde of vierde lijn heen, sopraan-, alt-, of tenorsleutel genoemd wordt:

In vroeger tijden werden de vier stemmen der zangmuziek in de voor elke stem gebruikelijke sleutels geschreven, tegenwoordig worden de zangstemmen algemeen in viool- of in bassleutel genoteerd. In enkele moderne orkestpartituren, o.a. van Wagner, vindt men de koorstemmen nog in sopraan- en tenorsleutel, de solo-tenor steeds in tenorsleutel genoteerd. Bij de instrumentale muziek zijn de alt- en tenorsleutels in gebruik gebleven, eerstgenoemde voor de altviool en altbazuin (die evenwel bij de modernen zelden meer voorkomt), laatstgenoemde voor het hooge register van violoncel en fagot en voor de tenorbazuin.

Slot, Sluiting, TOONSLUITING.

Slur, Eng., boogje tot verbinding der noten aan elkander.

Smanioso, con smania., Ital., onstuimig, wild, woest (teeken van voordracht).

Smanicate, Ital., verschuift de hand, d. i. verandert de positie der linker hand op de snaren van een strijkinstrument.

Smart (Sir George Thomas), geb. 10 Mei 1776 te Londen, ontving zijn muzikale opleiding als koorknaap aan de koninklijke kapel en werd 1791 organist aan de St. James-kapel en violist bij Salomon's concerten. Hij toonde groote bekwaamheid als orkestdirecteur en leidde van 1813 tot 1825 de Vasten-oratoria te Londen. In het jaar 1824 begaf hij zich met Charles Kemble naar Dresden, ten einde Karl Maria von Weber te bewegen een opera voor Covent Garden te componeeren, en toen Weber 1826 te Londen kwam, om er zijn *Oberon* ten tooneele te brengen, was hij de gast van Smart, in wiens huis hij 6 Juni van dat jaar stierf. S. dirigeerde vele Engelsche muziekfeesten; op dat van Liverpool, 1836, maakte hij Mendelssohn's *Paulus* in Engeland bekend. Vele zangers vroegen hem om inlichtingen aangaande de juiste voordracht van Händel's muziek, welke hij geleerd had van zijn vader, die Händel zijn oratoria had zien dirigeeren. Onder degenen, die hij op die wijze onderrichtte, behoorden Sontag en Jenny Lind. Tot zijn tachtigste jaar gaf hij les in den zang. Hij gaf Orlando Gibbon's Madrigalen voor de Musical Antiquarian Society en het *Dettinger te Deum* voor de Handel Society in het licht. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in kerkmuziek. Hij stierf 23 Febr. 1867.

Smart (Henry), broeder van den vorige, geb. 1778, te Londen, ontving onderricht in het vioolspel en speelde reeds op veertienjarigen leeftijd mede in de orkesten van de Opera en van de Academy of Ancient Music. Hij was orkestdirecteur aan het Lyceum, toen dit 1809 als operagebouw werd ingericht, en van 1812 tot 1821 aan Drury Lane. Omstreeks 1820 begon hij een piano-handel en verkreeg 1823 patent voor verbeteringen in de constructie der piano's. Hij stierf 23 Nov. 1823 te Dublin.

Smart (H e n r y), zoon van den vorige, geb. 26 Oct. 1813 te Londen, was aanvankelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd, doch wijdde zich later geheel aan de muziek en werd organist aan verscheiden kerken van Londen. Omstreeks 1864 werd hij blind, en hij stierf 6 Juli 1870. Behalve vele cantates heeft hij eenige opera's geschreven: *Bertha, or the Gnome of the Hartzburg* (1855) en *The Surrender of Calais*. Laatstgenoemd werk is onvoltooid gebleven.

Smetana (F r i e d r i c h), geb. 2 Maart 1824 te Leitomischil in Boheme, was een leerling van P r o t e s c h te Praag en zette zijn studiën onder leiding van L i s z t voort. Hij werd 1856 directeur der Philharmonische Vereeniging te Gothenburg in Zweden en 1866 van den nationalen schouwburg te Praag. Dezen laatsten post bekleedde hij tot 1874, toen hij wegens doofheid verplicht was zijn ontslag te nemen. Hij heeft vele opera's met Boheemschen tekst gecomponeerd.

Smit (J. C.), violist, geb. te Utrecht, ontving zijn opleiding aan de koninklijke muziekschool te 's Gravenhage, zette zijn studiën aan het conservatorium te Parijs voort en werkte daar ter stede in de concerten van C o l o n n e mede. In het najaar van 1883 werd hij tot concertmeester der kapel van B i l s e te Berlijn benoemd.

Smit (W. A.), organist en componist, geb. 16 Jan. 1836 te Amsterdam, is een leerling van B a s t i a a n s. Hij bekleedde den post van organist aan de St. J o s e p h s-kerk te Amsterdam en werd later directeur der N a t i o n a l e Z a n g s c h o o l van A m s t e l s M a n n e n k o o r en der liedertafel C a e c i l i a. Onder zijn compositiën bevinden zich Missen voor mannenstemmen en orgel.

Smith (B e r n a r d), eigenlijk: S c h m i d t, orgelmaker, geb. omstreeks 1630 in Duitschland, kwam 1660 met zijn twee neven, G e r a r d en B e r n a r d, in Engeland en vervaardigde vele groote orgels voor dat land.

Smith (J o h n C h r i s t o p h e r), eigenlijk S c h m i d t geheeten, componist, geb. 1712 te Anspach. Zijn vader was bevriend met H ä n d e l en volgde met zijn familie den meester naar Engeland. De jonge S m i t h ontving reeds op zijn dertiende jaar onderricht van den grooten componist en bleef diens eenige leerling. Hij heeft vele opera's in den stijl van zijn meester geschreven. Het jaar van zijn dood is 1795.

Smith (S i d n e y), klavierspeler en componist, geb. 14 Juli 1839 te Dorchester in Engeland, ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Leipzig en vestigde zich 1858 als muziekonderwijzer te Londen. Zijn klaviercompositiën, bestaande in zoogenaamde »salonmuziek," zijn zeer populair geworden.

Smits (W i l h e l m u s), componist en zangmeester, geb. 22 Oct. 1804 te Amsterdam, was directeur van verscheiden zangvereenigingen daar ter stede en van de zangschool der Maatschappij T o t N u t v a n 't A l g e m e e n. Vooral in laatstgenoemde betrekking heeft hij veel tot verbetering van den volkszang gedaan, en vele der door hem gecomponeerde liederen, o. a. het *Vlaggelied* en »*Klein Vogelijn op groenen tak*", worden nog heden gezongen. Onder zijn

overige compositiën bevinden zich Missen, cantates, liederen voor mannenstemmen en gemengd koor en een opera met Hollandschen tekst: *De Gelofte.* Zijn *Handleiding en schoolboek voor het volkszangonderwijs* (3 deelen, Amsterdam, Van Kampen) was langen tijd bij het zangonderwijs op de scholen in gebruik. S. stierf 15 Febr. 1869.

Smorzando, Ital., wegstervend (teeken van voordracht).

Snel (Joseph François), geb. 30 Juli 1793 te Brussel, ontving onderricht in het vioolspel van van der Planken en zette zijn studiën aan het conservatoire van Parijs onder leiding van Baillot voort. Te Brussel teruggekeerd, werd hij concertmeester aan het koninklijk theater en richtte daar ter stede een zangschool op. Later werd hij ook inspecteur der militaire muziekscholen en kapelmeester aan de Opera te Brussel. Tot 1835 bekleedde hij laatstgenoemde betrekking en werd toen kapelmeester aan de St. Gudule-kerk. Hij stierf 10 Maart 1861. Zijn compositiën bestaan in kerkmuziek, militaire muziek, concerten en fantasien voor verschillende instrumenten.

Snep (Jan), organist te Zierikzee, omstreeks 1725, gaf in het licht: *Nederduytse Liederen met een en twee stemmen en B. C.* en *Sonates, Allemandes, Courantes, Sarabandes etc.* voor basviool en basso continuo.

Sobolewsky (Eduard), geb. 1 Oct. 1808 te Koningsbergen, stamde uit een adellijke Poolsche familie. Hij ontving onderricht van K. M. v. Weber en was achtereenvolgens te Dresden en te Bremen als muziekdirecteur werkzaam. In 1859 ging hij naar Amerika en vestigde zich te St. Louis, waar hij 23 Mei 1872 stierf. Onder zijn te Koningsbergen gecomponeerde werken bevinden zich eenige opera 's, van welke vooral *Comala*, vertoond te Weimar, veel bijval vond. Zijn oratoria *Johannes der Täufer* en *Der Erlöser* werden te Koningsbergen en te Berlijn, zijn symphonie *Süd und Nord* op een Gewandhaus-concert te Leipzig uitgevoerd.

Söderman (Johann August), componist, geb. 17 Juli 1832 te Stockholm, ontving zijn muzikale opleiding te Leipzig. Hij werd 1854 kapelmeester aan het Mindre Teater, 1860 koordirecteur aan het Stora Teater, later ook plaatsvervangend kapelmeester aan de koninklijke Opera en lid der Zweedsche Akademie voor Muziek. Hij stierf 10 Febr. 1876. Onder zijn compositiën, ongeveer 60 in getal, bevinden zich kleine opera's, cantates, ballades, liederen en een groote Mis voor koor, soli en orkest. Hij behoorde tot de beste toonkunstenaars, die Zweden heeft opgeleverd.

Soffi (Pasquale), kerkcomponist, geb. omstreeks 1732 te Luca, aldaar gest. omstreeks 1810, heeft tal van compositiën, o.a. 21 Missen, geschreven.

Soggetto, Ital., thema eener fuga.

Sogner Pasquale, componist geb. 1793 te Napels, waar zijn vader,

Thomas S., leeraar in den zang was, heeft opera's, en balletmuziek gecomponeerd. Ook als klavierspeler had hij talent.

Sohier (Matthieux), Fransch toonkunstenaar uit de 16 eeuw, was van 1549 tot 1556 kapelmeester aan de Notre Dame te Parijs. Missen en andere kerkmuziekstukken van hem zijn daar ter stede in druk verschenen.

Sojka (Matthias), componist, geb. 12 Febr. 1740 te Vilimov in Boheme, studeerde te Praag en verkreeg zoo groote bekwaamheid in het orgelspel, dat Albrechtsberger hem voor den besten organist van zijn tijd hield. Hij vestigde zich op zijn geboorteplaats, waar hij zich uitsluitend met de compositie en met het geven van onderricht bezig hield, en waar hij 13 Maart 1817 stierf. Onder zijn talrijke compositiën bevinden zich 40 Missen *a capella*.

Sokol (Jos.), vioolvirtuoos en componist, geb. 27 Jan. 1821 te Brezno in Boheme, ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Praag. Hij bezat veel talent, ook als componist, en werd 1839 orkestdirecteur te Wilna. In 1841 ging hij naar Petersburg, waar hij in het orkest van Herrmann en later in dat van Strauss als concertmeester werkzaam was. Hij stierf 9 Aug. 1858.

Sol, Ital., Fr.; vijfde lettergreep of noot der solmisatie van Guido van Arezzo. In Frankrijk en Italië is sol nog heden de gebruikelijke benaming voor de door ons *G* genoemde noot.

Sol bémol, Fr.; Sol bimmolle, Ital.; z. Ges.

Sol majeur, Fr.; Sol maggiore, Ital.; z. Ges groote terts.

Sol mineur, Fr.; Sol minore, Ital.; z. Ges kleine terts.

Sol dièse, Fr.; Sol diesis, Ital.; z. Gis.

Sol dièse majeur, Fr.; Sol diesis maggiore, Ital.; z. Gis groote terts.

Sol dièse mineur, Fr.; Sol diesis minore, Ital.; z. Gis kleine terts.

Sol fa beteekent, dat in de solmisatie op den toon *c* niet *sol*, maar *fa* gezongen moet worden.

Sol la beteekent, dat in de solmisatie op den toon *d* niet *sol*, maar *la* gezongen moet worden. Zoo beteekent ook *sol re*, dat op den toon *d* of *g* niet *sol*, maar *re* gezongen moet worden, enz. (Z. Solmisatie).

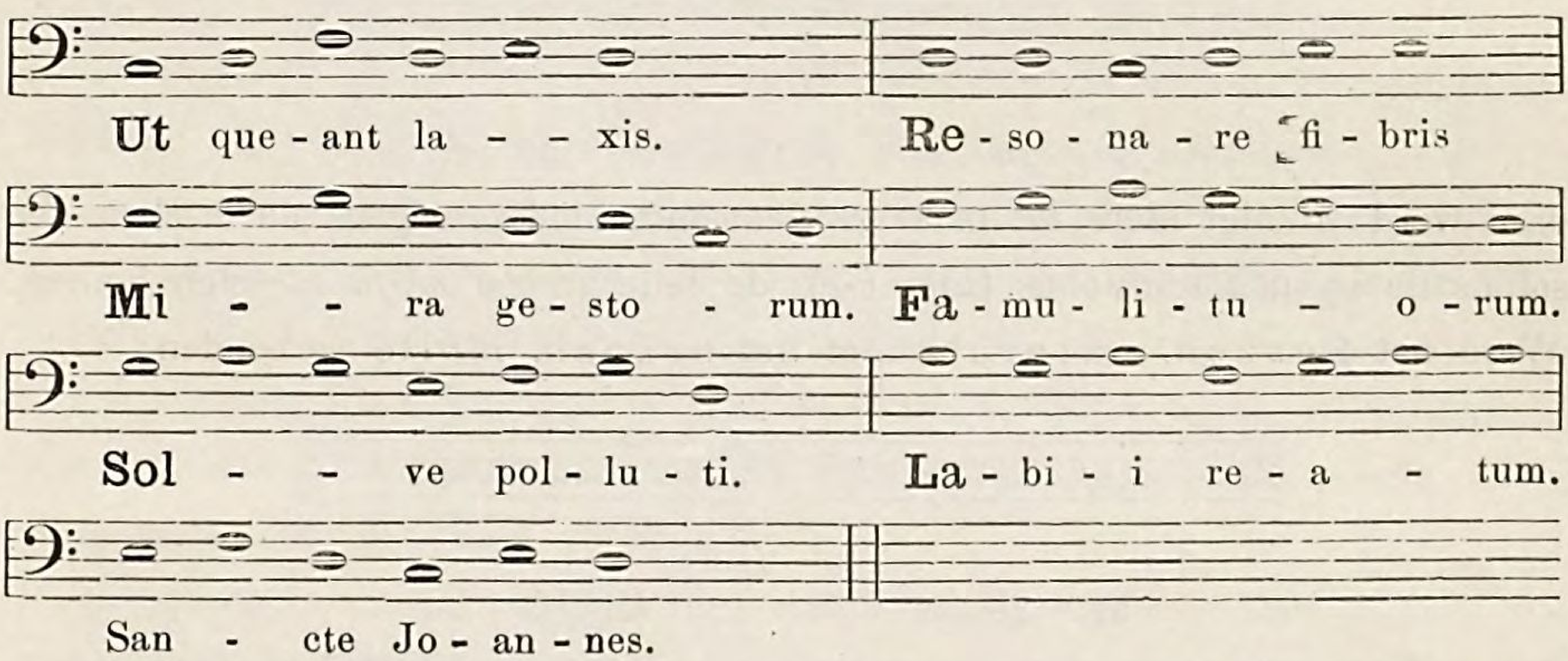
Solcionaal, z. Salicionaal.

Solfeggio, Ital.; Solfège, Fr.; stemoefening op de woorden *do, re, mi, fa, sol, la, si*, of alleen op *la*, of op *a*. Beroemde werken op het gebied der kunst van solfiëeren zijn: 1° *Solféges d' Italie, avec la Basse chiffrée, composés par Durante, Scarlatti, Hasse, Porpora, Mazzoni, Caffaro, David Perez etc., recueillis par les Srs Levesque et Bêche, ordinaires de la Musique de Sa Majesté* (Louis XV); 2° *Solféges du Conservatoire, par Cherubini, Catel, Méhul, Gossec et Langlé* (Parijs, Heugel). Voorts bestaan er uitstekende

solféges van Garcia, Panseron, Mad. Sainton, Randegger, Concone en Mad. Marchesi-Graumann.

Solié of **Soulier** (Jean Pierre), geb. 1755 te Nimes, gest. 6 Aug. 1812 te Parijs, was een der goede zangers en componisten van den ouden Opéra Comique. Men kent de volgende werken van hem: *Jean et Geneviève*, *Les Ménestrels*, *Le Jockey*, *Le Secret*, *Le Chapitre Second*, *Le Diable à quatre* en *Mademoiselle de Guise.*

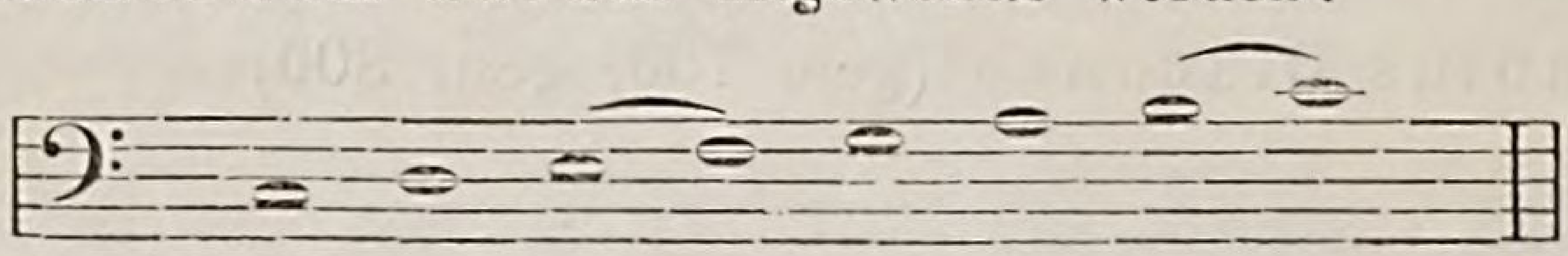
Solmisatie (SOLMISATIO, Lat.) noemt men het gebruik der lettergrepen *ut*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*, tot benaming van de eerste zes tonen der schaal. — De geschiedenis leert ons, dat deze lettergrepen ontleend zijn aan de volgende hymne van Paulus Diaconus (geb. 730, gest. 800):

Uit dit voorbeeld blijkt, dat elke versregel, uitgezonderd de laatste, een toon hooger dan de vorige begint. Guido van Arezzo (z. dezen) gaf daarom zijn leerlingen den raad, om zich met behulp van de eerste lettergrepen dezer regels het onderscheid tusschen de zes tonen in het geheugen te prenten. Zij volgden den raad zoo getrouw op, dat de bedoelde lettergrepen als notenbenamingen in gebruik kwamen en eeuwen lang zijn gebleven. Steunende op Guido's *Micrologus*, volgens welke de zangpraktijk van dien tijd zich bepaalde tot zes intervallen, verdeelden zijn leerlingen het geheele toonmateriaal in zeven groepen, elk van zes tonen, welke hexachorden genoemd werden en van de tonen *Γ g gg*, *C c* en *F f* uitgingen; eigenlijk waren hèt slechts drie verschillende hexachorden, daar de herhaling in de octaaf geen verschil maakt. Het eerste hexachord, op *G*, noemde men hexachordum durum, omdat onder de zes tonen de harde of vierkante *b* (*B* quadratum ♮) voorkomt; het tweede, uitgaande van *C*, vormde het natuurlijke hexachord (hexachordum naturale); het derde, beginnend met *F*, heette het weeke hexachord (hexachordum molle), omdat daarin de weeke ronde *b* (*B* rotundum ♭) tot vermijding van den Tritonus voorkwam. In elk dezer hexachorden vormt de afstand van den vierden tot den vijfden trap een halven toon.

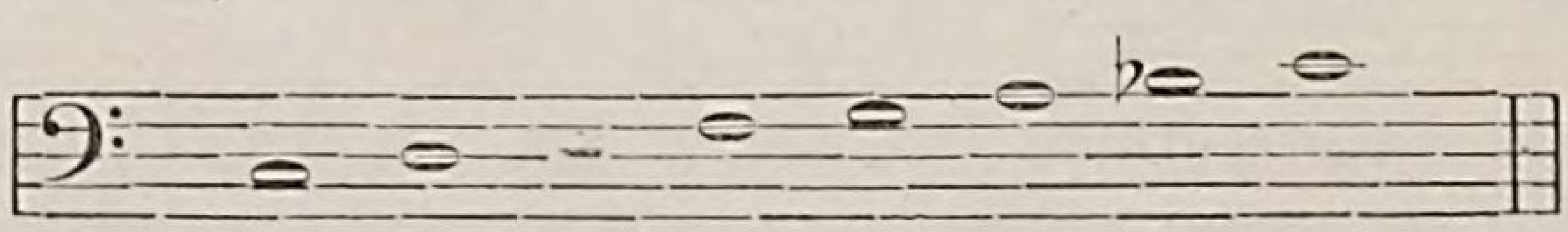
Daar bij de benaming der tonen zoowel de Gregoriaansche letters, als deze lettergrepen, aangewend werden, b. v. *Gamma ut*, *C fa-ut*, *G-sol-re-ut*, *A-la-mi-re*, kon men daaruit de verhouding der enkele tonen tot tonica, dominant en onderdominant zien, hetgeen van groot voordeel was voor den leerling.

Zoolang de melodie de grenzen van een hexachord niet overschreed, behield elke toon de hem eens gegeven benaming; bij den overgang van het eene hexachord in het andere echter werd de Mutatio, d. i. de verwisseling der lettergrepen, aangewend. Daarom moest reeds de overgangstoon anders genoemd worden. Moest b. v. van het hexachordum naturale naar het hexachordum durum uitgeweken worden:

(la)
ut re mi fa sol re mi fa

dan werd *a* niet meer *la*, maar *re* genoemd, omdat volgens de eischen der solmisatie op den semitonus (hier *b-c*) de lettergrepen *mi-fa* moesten komen. Werd het hexach. naturale met het hexach. molle verbonden:

(sol)
ut re mi fa re mi fa sol

dan verkreeg de overgangstoon of degene, welke voor den halven toon stond, in plaats van de lettergreep *sol* de benaming *re*. Men had 52 dergelijke mutatiën, doch men mocht alleen muteeren, wanneer de noodzakelijkheid het vorderde.

Door de juiste aanwending der mutatie en het daardoor bewerkte optreden van mi-fa ter juister plaatse, vooral in de meerstemmige muziek, werd de verboden Tritonus (z. dit) vermeden.

Toen ons nieuw toonstelsel met chromatische tonen zich ontwikkelde, werd de solmisatie steeds moeilijker en ingewikkelder. Met de invoering van de benaming *si* voor den zevenden toon (in de 16e eeuw) verloor zij haar beteekenis. Tot in de 18e eeuw vond zij nog verdedigers; een der laatste was Buttstett (*Ut re mi fa sol la, tota Musica et Harmonia aeterna, oder Neu eröffnetes, altes, wahres einziges fundamentum musices*, Erfurt, 1717), die echter in Mattheson (*Das beschützte Orchester*, Hamburg, 1717) een krachtig tegenstander vond en door dezen geheel verslagen werd. De lettergrepen der solmisatie bleven bij de Franschen en Italianen in gebruik, die echter *do* in plaats van *ut* aanwenden.

Solo, Ital., alleen (meervoud: soli), wordt in de muziek in tegenstelling van tutti, allen, gebruikt. »Een solo" beteekent dus een stuk of een

gedeelte daarvan, voor een enkele stem of voor een enkel instrument.

Somis (Giovanni Battista), violist, geb. 1676 in Piëmont, studeerde onder leiding van Corelli en Vivaldi en werd solo-violist en koninklijk kapelmeester te Turijn, waar hij 1763 stierf. Van zijn werken is alleen bekend: *Opera prima di sonate a violino e violoncello o cembalo* (Roma, 1722).

Son, Fr., klank, geluid.

Sonante, **sonabile**, Ital., klinkend, galmend.

Sonate, Fr., Hoogd., Ned. (van het Italiaansche sonata, sonare, klinken). Sonate beteekent in het algemeen een instrumentaal muziekstuk, in tegenstelling van Cantate, dat vocaal muziekstuk beteekent. In dien zin werden beide woorden reeds in de 16e eeuw gebruikt: *Madrigali da cantare e sonare*, *Fantasie a 3 voci, accomodate da cantare e sonare per ogni istromento*, enz. Zoo verklaart ook Praetorius in zijn *Syntagma musicum* het woord sonate: »*Sonata a sonando*, wird also genennet, dass es nicht mit Menschen-Stimmen sondern allein mit Instrumenten musicirt wird; deren Art gar schöne in Joh. Gabrielis und anderer Auctoren Canzonibus und Symphoniis zu finden seyn." Als kenmerkend onderscheid tusschen den stijl van canzone en sonate geeft hij aan, »dass die Sonaten gar gravitätisch und prächtig uff Motetten-art gesetzt seynd; die Canzonen aber mit vielen schwartzen Noten frisch, frölich und geschwinde hindurch passiren."

De sonates van Gabrieli en van zijn tijdgenooten waren stukken voor een klein aantal instrumenten, b. v. bas-, tenor- en quintviolen en cincken, of wel voor orgel. In het eerste geval werden zij sonate da camera, in het laatste sonate da chiesa genoemd. Deze stukken hadden echter een anderen vorm dan de tegenwoordige sonate. Voordat de sonatevorm tot ontwikkeling kwam, ontstonden nog velerlei andere instrumentale vormen, als: Toccata, Symphonie, Ouverture, Prélude, Rondo, Scherzo, Fuga, Fantasie, Capriccio, Aria, alsmede vele dansvormen: Allemande, Anglaise, Ciaconne, Courante, Gavotte, Gigue, Passacaglia, Menuet, Polonaise enz. Uit de samenstelling van die stukken ontstond de Suite.

De naam Suite is van jonger datum dan de naam Sonate, doch de sonate verkreeg haar tegenwoordigen vorm eerst na de suite. Beide benamingen werden nu en dan ook door elkaar gebruikt, en men noemde de suite ook Sonata dei balletti, omdat zij uit dansstukken samengesteld was. De kerk- en kamersonates bestonden, in tegenstelling van de danssonates, uit verscheiden Adagio's of Largo's en gefugeerde Allegro's; het is dus begrijpelijk, dat de bevattelijke danswijzen der suite meer opgang maakten. Eerst later, onder de handen van de groote meesters, verkreeg de sonate zoo groote beteekenis, dat zij de suite geheel op den achtergrond drong.

Het meest ontwikkelde zich deze vorm als klaviersonate. Als een der

eerste componisten van sonates voor dit instrument noemt men Domenico Scarlatti. Zijn stijl onderscheidt zich van dien der Fransche meesters door grooter eenheid van vorm. Bij hem reeds vindt men veelal den tweedeeligen vorm met herhaling van het eerste deel en een soortgelijke rangschikking der toonsoorten, als in de tegenwoordige sonate-afdeeling voorkomt.

In Duitschland was Johann Kuhnau (z. dezen) een van de eersten die klavier-sonates componeerden. Hij gaf 1695 zijn *Neue Clavierübungen*, waaronder een sonate, en 1697 zijn *Frische Clavierfrüchte oder sieben Suonaten von guter Invention und Manier auff dem Clavier zu spielen* in het licht. Men vindt bij hem den driedeeligen sonatenvorm. Merkwaardig zijn vooral zijn *Biblische Historien nebst Auslegung in Sonatenform für das Clavier*, een werk waarin de programma-muziek op dezen vorm is toegepast. In de sonates van de nu volgende componisten is een overgang van den polyphonen tot den homophonen stijl merkbaar. De contrapuntische behandeling der klavierstukken geraakte meer en meer op den achtergrond, en de harmonie bepaalde zich tot discant en bas, welke laatste een ondergeschikte rol vervult. Dit is o. a. het geval in een omstreeks 1755—65 verschenen verzameling, bevattende 72 sonates van 39 componisten, als: Ph. Em. en Joh. Christ. Bach, Leopold Mozart, Georg. Benda, Joh. Adolph Scheibe, Georg Christoph Wagenseil, Joh. Christ. Walther, Joh. Ernst Eberlin, Bernard Houpfeld, Fr. Ant. Stadler e. a. In afzonderlijke werken verschenen nog sonates van Chr. Benda, Nichelmann, Wilh. Friedemann Bach en Phil. Emanuel Bach. Vooral deze laatste heeft grooten invloed op den sonatevorm uitgeoefend. Zijn sonates bestaan in den regel uit drie afdeelingen: een *Allegro* of *Moderato*, een *Andante* of *Adagio* en een *Presto*. Soms is de laatste afdeeling een *Menuet*, dat in de toonsoort der eerste afdeeling staat. De deelen der zes sonates, die hij bij zijn *Versuch über die wahre Art das Clavier zu spielen* voegt, staan allen in verschillende toonsoorten. Men vindt bij hem ook sonates met twee afdeelingen in langzame beweging, ook anderen, waarin de afdeelingen onderling verbonden zijn.

Haydn nam zich Phil. Emanuel Bach tot voorbeeld. Aanvankelijk was bij hem de tweestemmige zetwijze gebruikelijk, doch van lieverlede werd de harmonie voller en polyphoner. Bij hem stelde zich de vorm vast, die tot heden zoowel voor de sonate, als voor het strijkquartet en voor de symphonie in gebruik is gebleven:

Eerste afdeeling: een Allegro of een ander snel tempo, nu en dan voorafgegaan door een inleiding in langzame beweging. Eerste deel: hoofdthema in de hoofdtoonsoort, overgangen naar de dominant (of naar de boventerts, zoo het stuk in een kleine tertstoonsoort staat), tweede thema en slotperiode

op de dominant. Tweede deel: verwerking der beide thema 's, verbinding hunner deelen met elkaar of met nieuwe motieven, uitwijkingen naar verwijderde toonsoorten, terugkeer naar de hoofdtoonsoort. Herhaling van het eerste deel, doch nu geheel in den hoofdtoon.

Tweede afdeeling: een stuk in langzame beweging, hetzij een thema met variatiën, hetzij een Rondo (z. dit), hetzij een gelijkvormig stuk als de eerste afdeeling.

Derde afdeeling: een scherzo of een menuet.

Vierde afdeeling: een rondo of een soortgelijk allegro als de eerste afdeeling.

Van dezen vorm komen vele afwijkingen voor. Men vindt sonates in drie, twee, ook in vijf afdeelingen. Maar in hoofdzaak bleef hij onveranderd, en men vindt den door Haydn en Mozart gebruikten vorm, zij het ook breeder en voller, bij Beethoven weer.

Sonata da Camera, Ital., kamersonate; z. SONATE.

Sonata da Chiesa, Ital., kerksonate; z. SONATE.

Sonatina, Ital., een kleine sonate.

Sonator (Sonatore, Ital.) heette in de 16e eeuw ieder instrumentalist.

Song, Eng., lied; z. dit.

Soni of **Suoni** Ital., tonen.

Soni acuti, Ital., hooge tonen.

Soni alterati, chromatisch veranderde tonen.

Soni antiphoni, de octaaf, de dubbele octaaf enz.

Soni consoni, de consonanten.

Soni diaphoni, de dissonanten.

Soni distincti, de in hoogte van elkaar verschillende tonen.

Soni enarmonici, de enharmonische intervallen.

Soni mobiles, Lat., bewegelijke tonen, aldus noemde men de middentonen van een tetrachord, omdat die bij de verschillende klankgeslachten veranderd mochten worden.

Soni stantes, Lat., staande of onbewegelijke tonen, d. i. de onderste en bovenste van een tetrachord, die niet veranderd mochten worden.

Sonnleithner, een muzikale familie te Weenen. De eerste, Christoph, geb. 28 Mei 1734 te Szegedin, kwam op jeugdigen leeftijd te Weenen, waar hij in de rechten studeerde en zich als advocaat vestigde, hetgeen hem niet belette, zich met ijver aan de muziek te wijden. Hij componeerde vele symphonieën, die door het orkest van zijn vriend von Kees herhaalde malen ten gehoore werden gebracht, en ook vele strijkquartetten, die tot de lievelingsstukken van keizer Jozef behoorden. Ook zijn kerkmuziek was zeer gezocht.

Hij stierf 25 Dec. 1786. — Zijn dochter Anna was de moeder van den dichter Grillparzer. Zijn zoon Joseph, geb. 1766 te Weenen, was secretaris der hofschouwburgen en stichter van de Gesellschaft der Musikfreunde. Hij was ook uitgever van den *Wiener-Theater-Almanach* voor 1794, 1795 en 1796, en schreef of vertaalde vele operateksten. Hij stierf 1835. — Leopold Edler von Sonnleithner, neef van Joseph S., geb. 1797, gest. 3 Maart 1873, heeft zich als schrijver over muziek verdienstelijk gemaakt. Hij was een vriend van Franz Schubert.

Sonometer, klankmeter, z. MONOCHORD.

Sonore, Fr., klankrijk.

Sons harmoniques. Fr., flageolettonen.

Sontag (Henriëtte), zangeres, geb. 13 Mei 1805 te Coblenz. Haar ouders waren tooneelspelers. Reeds op zesjarigen leeftijd betrad zij de planken, en wel als Salome in *Das Donaüweibchen*. Toen zij, negen jaar oud, haar vader verloren had, ging zij met haar moeder naar Praag, waar zij in kinderrollen veel opgang maakte. Invloedrijke vrienden bewerkten, dat zij op elfjarigen leeftijd als leerling aan het conservatorium daar ter stede werd aangenomen. Zij bleef er tot haar vijftiende jaar, en ging toen naar Weenen, waar zij gelegenheid had, Mevr. Mainvielle-Fodor te hooren, wier zangmanier zij bestudeerde, en waar zij in de Italiaansche en in de Duitsche Opera optrad. Doch eerst nadat zij 1824 te Leipzig als Agathe en Euryanthe was opgetreden, begon zij beroemd te worden. Kort daarop werd zij aan het Königstadt-theater te Berlijn verbonden en werkte er tot roem der Duitsche opera mede. Ook in vertaalde opéras comiques trad zij op, en droeg door haar bevallig spel niet weinig bij tot het welslagen dezer werken in Duitschland. Omstreeks denzelfden tijd maakte zij kennis met graaf Rossi, den toenmaligen secretaris van het Sardinische gezantschap te Berlijn, met wien zij later in het huwelijk trad.

In den zomer van 1826 begaf de gevierde zangeres zich naar Parijs, waar zij als Rosine in *Le Barbier de Séville* aller harten veroverde. Ook in andere opera's von Rossini — *La donna del lago* en *l'Italiana in Algieri* — maakte zij furore, en toen zij weder te Berlijn terugkwam, werd zij met eerbewijzen van allerlei aard overladen. Ook in andere steden van Duitschland bracht zij het publiek in verrukking. Te Göttingen steeg het enthousiasme tot waanzin: men wierp het rijtuig, waarin zij gezeten had, in de rivier, uitroepende, dat geen sterveling waardig was, van dat rijtuig gebruik te maken. De intendant der koninklijke Opera te Berlijn bood haar een zeer voordeelig engagement aan, doch zij gaf de voorkeur aan Parijs, waar zij zich in het begin van 1828 ten tweeden male hooren liet. Ook te Londen maakte zij furore, en ofschoon zij aanvankelijk niet zoo grooten indruk maakte in tragische

rollen, als: Donna Anna, Desdemona, Semiramis e. a., bracht zij het door ijverige studie zoover, dat zij ook daarin een meesteres werd. In laatstgenoemde stad zong zij op een weldadigheidsconcert met haar mededingster Marie Malibran een duet uit Semiramis, en daar beide groote kunstenaressen haar best deden elkaar te overtreffen, werd den toehoorders bij die gelegenheid een ongeëvenaard kunstgenot geboden. Naar aanleiding van dit samenwerken der beide zangeressen vormde de ondernemer der Italiaansche Opera te Parijs het plan, beiden in opera 's van Rossini te laten optreden. Dit plan werd uitgevoerd, en de opera 's *Tancredi* en *Semiramide* beleefden dientengevolge model-uitvoeringen.

Omstreeks 1829 was Henriette Sontag met graaf Rossi in stilte in het huwelijk getreden. De familie van den jongen edelman had haar toestemming tot dit huwelijk niet willen geven, doch nadat de zangeres in het jaar 1830 het voornemen had opgevat het tooneel te verlaten, wist graaf Rossi van het hof de sanctie zijner echtverbintenis te verkrijgen, en de koning van Pruisen verleende der jonge vrouw een adelbrief: zij heette voortaan Comtesse Rossi, née de Launstein. Het jonge echtpaar ging naar Den Haag, waar Rossi gezant van Sardinië was geworden. Voor de kunst was zij geruimen tijd verloren, maar haar huwelijk was zeer gelukkig, en zoowel in den Haag, als te Berlijn en te Petersburg, was Henriette Sontag een sieraad van de hoogste kringen. »Rossi hat meine Schwester im wahrsten Sinne des Wortes glücklich gemacht,” schrijft Carl Sontag in zijn *Bühnenerlebnissen*, »beide liebten sich zum Tage ihres Todes, wie am Tage der Hochzeit.” Ongelukkigerwijze brachten de politieke troebelen van 1848 een harden slag toe aan Rossi 's vermogen, en zijn vrouw zag zich genoodzaakt, een engagement aan te gaan, dat Lumley, de ondernemer van Her Majesty's Theatre, haar aangeboden had. Haar succes te Londen was zeer groot. Nadat zij een reis door Engeland gemaakt had en ook te Parijs in een reeks concerten van Lumley gezongen had, trad zij 1850 afwisselend te Parijs en te Londen in de Italiaansche Opera op. Even groote vereering als in deze beide steden viel haar in Duitschland ten deel, en te Munchen werd aan het einde van het concert, waarin zij opgetreden was, te harer eere een *Huldigungschor* uitgevoerd, door den kroonprins van Beieren gedicht en door Lachner op muziek gezet. In het jaar 1852 begaf zij zich met haar echtgenoot naar de Vereenigde Staten, doch deze reis was noodlottig voor haar. Nadat zij met groot succes in verschillende steden was opgetreden, werd zij te Mexico door de cholera overvallen en stierf aldaar 17 Juni 1854.

Henriette Sontag behoorde tot de grootste zangeressen dezer eeuw en was een echte kunstenares. Haar grootste succes in pathetische rollen had zij te danken aan haar gevoelvollen zang. Zij placht te zeggen: »Een

Donna Anna over haars vaders lijk gebogen, een Pamina in de aria »*Ach ich fühl's*," die het publiek niet tot tranen toe bewegen kunnen, hebben geen begrip van Mozart." Bij Pamina's uitroep »*Tamino, halt! ich muss ihn sehn*", achter het tooneel gezongen, verwekte zij in den regel stormachtige toejuichingen. Haar wijze van zingen werd door de grootste meesters geprezen, en zij was als mensch en als kunstenares bemind.

Sopra, Ital., boven; coma sopra, zooals boven, zooals vroeger.

Sopra una corda, Ital., op één snaar.

Sopraan (SOPRANO, Ital.; DESSUS, Fr.; SOPRAN, Hoogd.; TREBLE, Eng.); de hoogste der zangstemmen, zij heeft in den regel een omvang van eensgestreept *c* tot tweemaal gestreept *bes*. Vele solo-sopranisten hebben echter een veel grooter omvang van stem, sommigen tot driemaal gestreept *f* en hooger. De noten der sopraanpartij worden in sopraansleutel of in vioolsleutel opgeteekend.

Sopraansleutel, z. DISCANTSLEUTEL.

Sordino, Ital.; SOURDINE, Fr.; MUTE, Eng.; DÄMPFER, Hoogd.; DEMPER; een van drie pootjes voorzien stukje hout of ivoor, dat op den kam der strijkinstrumenten tusschen de snaren geplaatst wordt, ten einde den toon doffer te maken.

Sordino is ook de Italiaansche benaming voor het zachte pedaal der PIANOFORTE (z. dit).

Sordo, dof, gedempt, b. v. corno sordo, gedempte hoorn, d. w. z. van een demper, een soort van prop, voorzien.

Sordun, een verouderd houten blaasinstrument in fagotvorm; ook zeker open tongwerk in het orgel.

Sorge (Georg Andreas), hoforganist van den vorst van Reuss, geb. 30 Maart 1703 te Mellenbach op het gebied van Schwarzburg, heeft vele theoretische werken geschreven, wier titels o. a. bij Mendel vermeld zijn.

Soriano, Suriano of **Suriani** (Francesco), geb. 1549 te Rome, ontving onderricht van Montanari, G. M. Nanini en Palestrina, werd 1581 kapelmeester aan de San Ludovico dei Francesi, 1587 aan de S. Maria Maggiore, 1599 aan de S. Giovanni Laterano en 1603 aan de St. Pieters-kerk. Hij stierf 1620. Zijn eerste werk, een bundel vijfstemmige madrigalen, verscheen 1581 in druk; een tweede volgde 1592; 1601 en 1602 zagen vierstemmige madrigalen het licht, 1609 eenige Missen voor 4, 5 en zes stemmen, alsmede 110 canons op »*Ave Maris Stella*". Zijn laatste werk was een *Magnificat e Passiones a 4 voci* (Rome, 1619). Een volledige lijst zijner werken vindt men in Kiesewetter's *Baini*.

Soriano-Fuertes (Mariana), Spaansch componist en letterkundige, geb. 1817 te Murcia, gest. 1880 te Madrid, werd 1841 redacteur van het tijdschrift *Iberia musical y literaria*, 1843 leeraar aan het conservatorium te

Madrid 1844 directeur der Lycea van Cordova, Sevilla en Cadix, kapelmeester aan de opera te Sevilla, Cadix en 1852 ook te Barcelona, waar hij de *Gaceta Musical Barcelonesa* oprichtte. Hij heeft eenige *Zarzuela's* of operettes gecomponeerd, maar grooter roem behaald met zijn werken over muziek. Men kent van hem: *Musico Arabo-Española* (1853), *Historia de la Musica espanola des de la venda de los Fenicios hasta de anno de* 1850 (4 deelen, 1855—59), *Memoria sobre las sociedates corales en Espana* en *Espana artistica en industrial en la Exposicion de* 1867.

Sospirando, Ital., zuchtend, met de stem of op een instrument het zuchten nabootsen.

Sospiro, Ital.; Soupir, Fr.; een kwart rust.

Sospirevole, Ital., hetzelfde als Sospirando.

Sostenuto, Ital.; Gehalten, Hoogd.; uithouden, d. i. elke noot haar volle waarde geven en de beweging niet versnellen.

Soto (Francesco), geb. 1534 te Langa in Spanje, kwam 8 Juni 1562 bij de pauselijke kapel. Hij was een vriend van S. Filippo Neri en werd 1575 directeur van het door dezen gestichte Oratorium. Hij gaf het 3e en 4e boek van de door Animuccia begonnen *Laudi Spirituali* (1588 en 1591) in het licht en stierf 25 Sept. 1619. Hij stond bij paus Sixtus V zeer hoog aangeschreven.

Sotto voce, Ital., letterlijk: onder de stem. Deze uitdrukking beteekende oorspronkelijk, dat de begeleidende stem, waarbij zij geschreven was, onder de hoofdstem, d. i. zachter dan deze, moest spelen of zingen. Later heeft sotto voce dezelfde beteekenis als mezza voce, met halve stem, verkregen.

Soubre (Etienne Joseph), directeur van het conservatorium te Luik, aldaar geb. 30 Dec. 1813, ontving zijn opleiding daar ter stede en werd als componist bekend door de cantate *Sardanapal* (1841), de *Hymne à Godefroid de Bouillon* (1850 te Antwerpen door 1500 zangers en instrumentalisten uitgevoerd), een Prijssymphonie (1854), de opera *Isoline, ou les chaperons blancs* (1825 in het theater te Brussel vertoond), veel kerkmuziek, symphonieën en ouvertures, mannenkoren enz. Hij dirigeerde van 1838 tot 1844 te Luik de eerste mannenzangvereeniging, aanvaardde vervolgens de directie der Réunion Lyrique te Brussel en der Philharmonie aldaar en werd 1862 directeur van het conservatorium in zijn geboortestad. Hij stierf aldaar 8 Sept. 1871. Henri Vieuxtemps schreef een biographie van hem in den *Annuaire de l' Académie royale de Belgique* (Brussel, 1872).

Souhaitty (Pierre Jean Jacques), Franciskaner-monnik te Parijs, leefde omstreeks het midden der 17e eeuw en gaf 1677 een werk in het licht, getiteld: *Nouveaux éléments du chant ou l' essai d' une nouvelle découverte qu'on a faite dans l' art de chanter, laquelle débarasse entièrement le plain-*

chant et la musique de clefs, de notes, de nuances, de guidons ou renvois, de lignes et d' espaces, des bémol, bécarre, naturel etc., et rend la pratique très simple, très naturelle et très facile à retenir, sans y altérer rien dans la substance; et fournit de plus une tablature générale, aisée et invariable, pour tous les instruments de musique etc. (Parijs, 1677).

Soundholes, Eng., klankgaten of *F*-gaten.

Soupir, Fr., kwartrust.

Soussmann (Heinrich), fluitvirtuoos, geb. 1796 te Berlijn, werd 1822 lid der keizerlijke kapel te Petersburg, waar hij 1848 stierf. Hij heeft veel voor zijn instrument gecomponeerd.

Soupape, Fr., klep, ventiel.

Sowinsky (Albert), klavierspeler, componist en schrijver over muziek, geb. 1803 te Ladyzyen in de Ukraine, kwam op jeugdigen leeftijd te Weenen, waar hij onderricht ontving van Czerny, Leidesdorf, Seyfried e. a., en vestigde zich 1830 te Parijs, waar hij 5 Maart 1880 stierf. Onder zijn compositiën bevindt zich een oratorium: *Saint Adalbert;* van zijn geschriften zijn bekend: *Les Musiciens Polonais etc.* (Parijs, Le Clerc, 1857) en een vertaling van Schindler's *Beethoven.*

Sozzi (Francesco), violist, leerling van Nardini, geb. te Florence, was omstreeks 1790 lid der kapel van den groothertog van Toscane en in het begin der 19e eeuw violist te Augsburg.

Spaansche muziek, z. VOLKSMUZIEK.

Spark (William), organist, geb. 28 Oct. 1825 te Exeter, was in verschillende steden van Engeland werkzaam en woont op dit oogenblik te Leeds. Hij werd 1861 te Dublin tot doctor in de muziek benoemd. Hij is redacteur van *The Organists Quarterly Journal* en heeft een biographie van Henry Smart (1881) geschreven.

Spartito, Ital., partituur.

Spataro of **Spatarius** (Giovanni), theoreticus, geb. omstreeks 1460 te Bologna, was een leerling van den Spanjaard Ramis de Pareja, die daar ter stede aan het hoofd van een muziekschool stond. Men kent van hem: *Tractato di musica nel quale si tracto de la perfectione de la sesquialtera producta in la musica mensurata* (1531) en eenige tijdschriften. Hij was kapelmeester aan de St. Petrone-kerk te Bologna en stierf aldaar 1541.

Spatium, Lat., de ruimte tusschen de vijf lijnen van den notenbalk.

Spazier (Johann Gottlieb Karl), geb. 20 April 1760 te Berlijn, was aldaar discantist en kerkzanger en later zanger bij de Opera van prins Henderik te Rheinsberg. Hij werd ook professor aan de universiteit te Giessen en later hofraad te Neuwied. Te Berlijn richtte hij 1793 een muziektijdschrift op, 1800 ging hij naar Leipzig en stierf aldaar 19 Jan. 1805.

Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in liederen, die voor het grootste gedeelte zijn opgenomen in de *Melodien zu Hartung's Liedersammlung zum Gebrauch für Schulen und zur einsamen und gesellschaftlichen Unterhaltung am Clavier* (1793). Van zijn geschriften kent men *A. L. F. Neister's Abhandlung über die Wasserorgel der Alten, aus dem Lateinischen übersetzt; Etwas über Gluck'sche Musik und die Oper Iphigenia auf Tauris* (*Berlijn*, 1795) en *Grétry's Versuch über die Musik, und Auszuge mit historisch krittischen Zusätzen herausgegeben* (Leipzig, 1800).

Speidel, een toonkunstenaarsfamilie te Ulm. Het oudst bekende lid daarvan, Konrad, was zanger en directeur van den Ulmer Liederkranz; hij stierf 29 Jan. 1880. Zijn oudste zoon, Wilhelm, geb. 3 Sept. 1826, werd als klavierspeler zeer gunstig bekend. Hij was 1854—57 muziekdirecteur te Ulm, doch vestigde zich later te Stuttgart, waar hij met Stark en Lebert het conservatorium oprichtte. In het jaar 1874 richtte hij een eigen school op en werd directeur der Stuttgarter volksconcerten. Zijn compositiën zijn zeer talrijk.

Speier of **Speijer** (Wilhelm), componist en violist, geb. 21 Juni 1790 te Frankfort a. d. M., aldaar gest. 5 April 1878, was een leerling van Baillot en Spohr. Van zijn compositiën zijn vele liederen langen tijd populair geweest.

Speranza (Antonie), dramatisch componist, geb. omstreeks 1816 te Piemont, ontving zijn opleiding te Napels. Van zijn opera's had vooral *I due Figaro* veel succes.

Speranza (Alessandro Abbate), Napolitaansch geestelijke, studeerde aan het conservatorio di San Onofrio onder leiding van Durante en werd als leeraar in den zang en de compositie benoemd. Tot zijn leerlingen behooren Zingarelli en Selvaggi. Hij stierf 17 Nov. 1797 te Napels. Compositiën van hem worden bewaard in de bibliotheek van het conservatorium.

Spianato, Ital., gelijkmatig, glad (teeken van voordracht).

Spiccato, of **Saltato,** Ital.; Piqué, Fr.; afgestooten, elke toon afzonderlijk, met springenden stok. (Z. ook Staccato.)

Spiess (Meinard), kerkcomponist, geb. omstreeks het einde der 17e eeuw in Beieren, was prior van het klooster IJrsel in Zwaben en leefde nog 1773. Hij was een ijverig en geleerd musicus. Behalve vele compositiën heeft hij een leerboek geschreven: *Tractatus musicus compositorio practicus* (Augsburg, 1745).

Spinaccino (Francesco), de oudst bekende Italiaansche luitenist. Zijn *Intabulatura di Lauto*, in twee deelen, verscheen te Venetië bij Ottavio Petrucci in het licht.

Spindler (Franz Stanislaus), tooneelspeler, zanger en componist, geb.

1759 te Augsburg, betrad 1782 het tooneel, was 1795 te Breslau en 1797 te Weenen als zanger werkzaam. Hij heeft vele opera 's en operettes gecomponeerd.

Spindler (Fritz), klavierspeler en componist, geb. 24 Nov. 1817 te Wurzbach bij Lobenstein, ontving onderricht van Fr. Schneider en vestigde zich 1841 als muziekonderwijzer te Dresden. Zijn klaviercompositiën, meer dan 300 in getal, hebben groote populariteit verkregen.

Spinet (SPINETTO, Ital.; EPINETTE, Fr.); benaming eener in de 16e tot de 18e eeuw gebruikelijke soort van klavieren, die een kleinen vierkanten vorm hadden (zooals het clavichord), of driehoekig waren (zooals het clavecymbaal) en een quint of zelfs een octaaf hooger stonden dan de gewone vleugel. In Engeland werd dit instrument Virginaal genoemd. (Nadere mededeelingen aangaande het Spinet vindt men in het artikel KLAVIER).

Spingendo, Ital.; POUSSANT, Fr.; drukkend, aanzettend, stootend (nl. den strijkstok).

Spiridione (Berthold), monnik te Bamberg, leefde in de tweede helft der 17e eeuw en was als organist beroemd. Van zijn werken kent men: *Neue und bis dato unbekannte Unterweisung, wie man in kurzer Zeit nicht allein zu vollkommener Orgel- und Instrumentschlagen, sondern auch zu der Kunst der Composition gänzlich gelangen macht* (Bamberg, 5 deelen, 1670, 1671, 1679 en 1683); *Musica Romana D. D. Foggiae, Carissimi, Gratiani, aliorumque excellentissimorum authorum, hactenus tribus duntaxat vocibus decantata* (Venetië, 1665) en *Musica Theoliturgica* 5 *vocum et* 2 *viol* (ibid., 1668).

Spirito (con) of **Spirituoso**, Ital., vurig, geestig, bezield, levendig, veerkrachtig.

Spitsfluit, Ned.; SPITZFLÖTE, Hoogd.; FLAUTA CUSPIDA, Lat.; een klein fluitregister met spits toeloopende pijpen. Deze orgelstem komt in het manuaal voor als 8, 4, 2 en 1 vt. In het pedaal van 8 vt. heet zij Spitsfluitbas. Men vindt haar als quintregister 2²/₃ en 1¹/₃ vt. onder den naam van Spitsquint of Quintspits.

Spitta (Julius August Philipp), schrijver over muziek, geb. 27 Dec. 1841 te Wechold in Hanover, studeerde aan de hoogeschool te Göttingen in de Letteren, werd leeraar aan het Nicolai-gymnasium te Leipzig en richtte 1874 daar ter stede met anderen den Bachverein op. Een jaar later werd hij tot leeraar in de muziekgeschiedenis aan de Hochschule der Musik te Berlijn en tot secretaris der Akademie voor Kunsten aldaar benoemd. Zijn voornaamste werk is een biographie van Joh. Seb. Bach (Breitkopf Härtel, 2 deelen, 1e deel 1873, 2e deel 1880). Hij schreef een kleiner biographie van denzelfden meester, die als No. 1 *der Musikalische Vorträge*

van Breitkopf & Härtel verscheen, en een van Schumann, die in No. 37 van genoemde verzameling voorkomt. Andere stukken van hem zijn: een opstel over Spontini (in Grove's *Dict. of Music*), over Homilius (in de *Allg. Deutsche Biographie*) en over verschillende onderwerpen (in de *Leipz. Allg. Musik. Zeitung* van 1875—78, 1880—82 en in Eitner's *Monatsheft für Musikgeschichte*). Zijn kritische uitgave der werken van Buxtehude wordt zeer geroemd.

Spitzeder (Joseph), zanger, geb. 1795 te Bonn, was achtereenvolgens te Bamberg, Neurenberg, Weenen en Berlijn werkzaam. Vooral in laatstgenoemde stad, waar hij 1824 aan het Königstadt-theater verbonden werd, vond hij als basso buffo veel bijval. Hij stierf 13 Dec. 1832 te Munchen. Zijn eerste echtgenoote, Henriette Schüler, geb. 18 Maart 1800 te Dessau, gest. 30 Nov. 1828, was een verdienstelijke zangeres; evenzoo zijn tweede, Betty Vio, die haar opleiding in Italië ontving en te Berlijn en te Munchen aan hetzelfde tooneel als haar man verbonden was. Zij stierf Dec. 1872.

Spitzharfe, Hoogd.; ARPANETTA, Ital.; HARPENETTE, Fr.; een snaarinstrument, dat uit een vereeniging van harp en psalterium bestond. Wat den vorm betreft was het een harp, doch wegens de speelmanier en den dubbelen zangbodem een psalterium. Het instrument was vrij gebrekkig en reeds in de 16e eeuw in vergetelheid geraakt.

Spohr (Louis), componist en vioolvirtuoos, geb. 25 April 1784 te Brunswijk. Toen hij twee jaar oud was, vestigde zijn vader, doctor in de medicijnen, zich in het stadje Seesen. Beide ouders waren muzikaal, en ook het kind toonde reeds op jeugdigen leeftijd grooten aanleg voor de muziek. Op zijn vijfde jaar begon hij viool te leeren, en op zijn zesde was hij reeds in staat, de vioolpartij in trio's van Kalkbrenner mede te spelen. Op aanraden van den te Seesen wonenden Franschen émigré, Dufour, die den knaap onderricht in het vioolspel had gegeven, zond de oude Spohr zijn zoon naar Brunswijk, waar hij een ruimer veld voor de ontwikkeling van zijn talent zou vinden. Daar ter stede zette hij zijn muzikale studiën voort onder leiding van den violist Kunisch, lid der hertogelijke kapel, en van den organist Hartung, die hem onderricht in het contrapunt gaf. Deze laatste, die niet den slag scheen te hebben, zijn leerling de droge studie aangenaam te maken, stierf korten tijd nadat de jonge kunstenaar bij hem in de leer was gekomen; hij was de eenige leermeester in de theorie, dien Spohr gehad heeft. Met meer vrucht volbracht hij zijn vioolstudiën onder leiding van den concertmeester Maucourt, en reeds op vijftienjarigen leeftijd liet hij zich op een concert ten hove hooren, bij welke gelegenheid hij een door hemzelven gecomponeerd stuk voordroeg. Nadat hij te vergeefs getracht had, te Hamburg een concert te geven, wendde hij zich tot den hertog van

Brunswijk, met verzoek, hem de middelen te verschaffen om zijn studiën onder leiding van beroemde meesters voort te zetten. De hertog voldeed aan dat verzoek en stelde hem tevens tot kamermusicus aan met een jaargeld van honderd Thaler. Viotti en Ferdinand Eck waren wegens omstandigheden verhinderd, hem als leerling aan te nemen; maar een broeder van laatstgenoemde, Franz Eck, die juist in Duitschland reisde en zich aan het hof van Brunswijk had laten hooren, verklaarde zich bereid, hem in de leer te nemen, zoo de jonge Spohr hem op zijn reizen wilde vergezellen. Dit werd aangenomen, en beiden begaven zich 1802 naar Rusland. Te Petersburg hoorde hij Rode spelen, wiens spel hem met de grootste bewondering vervulde. In den zomer van 1803 keerde hij naar Brunswijk terug, waar hij als lid der hofkapel dienst deed en zich ook als solist liet hooren. Een voorgenomen reis naar Parijs werd verhinderd, daar onderweg zijn viool, een prachtige Guarnerius, die hij van een Russisch muziekliefhebber ten geschenke had gekregen, gestolen werd. De hertog stelde hem eenigszins schadeloos, door hem een andere, ofschoon minder kostbare, viool te schenken. Daarop maakte hij een kunstreis door Duitschland en werd in alle steden waar hij optrad met luiden bijval begroet.

In het jaar 1805 nam Spohr de betrekking van kapelmeester van den hertog van Gotha aan. Daar ter stede trad hij in het huwelijk met Dorette Scheidler, een uitstekende harpiste, met wie hij zich gedurende lange jaren op concerten liet hooren, en voor wie hij een groot aantal duetten voor viool en harp componeerde. Daar hij te Gotha voortreffelijke vokale en instrumentale krachten tot zijn beschikking had, begon hij er werken van grooter omvang te componeeren. Zijn eerste opera, *Die Prüfung*, die in deze periode van zijn leven ontstond, werd op een concert ten gehoore gebracht. In het jaar 1807 maakte hij met zijn vrouw een kunstreis door Duitschland en bezocht bij die gelegenheid Leipzig, Dresden, Praag, Munchen, Stuttgart (waar hij Weber leerde kennen), Heidelberg en Frankfort. Op een tweede reis, 1809 ondernomen, bezocht hij ook Hamburg, waar hij de opdracht ontving, een opera voor het tooneel aldaar te componeeren. Hij nam de opdracht aan en componeerde *Der Zweikampf mit der Geliebten*, welke opera een jaar later vertoond en met bijval ontvangen werd. Omstreeks dien tijd had hij reeds zes vioolconcerten gecomponeerd en werd als violist door niemand in Duitschland overtroffen. In hetzelfde jaar 1809 dirigeerde hij het muziekfeest te Frankenhausen in Thuringen, het eerste van dien aard in Duitschland. Het werd 1811 gevolgd door een tweede, voor hetwelk Spohr zijn eerste symphonie (in *Es*) componeerde. Een jaar later schreef hij zijn oratorium *Das jüngste Gericht*, en in den herfst van dat jaar ging hij naar Weenen, waar hij als violist en componist groot succes behaalde. Men bood

er hem den post van kapelmeester aan het Theater an der Wien aan, en wel onder zulke voordeelige voorwaarden, dat hij de benoeming aannam en te Gotha zijn ontslag vroeg. Gedurende zijn verblijf daar ter stede componeerde hij zijn opera *Faust*, een van zijn meest bekende en beste werken. Hij leerde er ook Beethoven kennen, wiens eerste werken hij bewonderde, doch van wiens latere werken hij niets begreep. Tot 1815 bleef hij te Weenen en maakte daarna een kunstreis door het westen en zuiden van Duitschland, door Zwitserland en Italië. Onderweg componeerde hij het bekende vioolconcert »Gesangsscene.” Nadat hij in genoemde landen nieuwe lauweren geoogst en zich ook 1817 hier te lande had laten hooren, keerde hij naar Duitschland terug en nam den post van kapelmeester te Frankfort a. d. M. aan. Daar ter stede werden o. a. zijn opera 's *Faust* en *Zemire und Azor* vertoond. Twee jaar later verliet hij Frankfort weder en begaf zich naar Engeland. Te Londen bracht hij o. a. zijn symphonie in *d*-kleine-terts en zijn Nonet voor strijkinstrumenten ten gehoore. Te Parijs, welke stad hij op de terugreis bezocht, maakte hij kennis met Cherubini, Viotti, Kreutzer en Habeneck, en vooral eerstgenoemde stelde veel belang in Spohr's muziek. In Duitschland teruggekeerd, bezocht hij Dresden, waar Weber juist zijn *Freischütz* ten tooneele bracht. Doch evenmin als met de latere werken van Beethoven kon hij met de muziek van Weber dwepen. Weber, wien op dat tijdstip de betrekking van hofkapelmeester te Kassel aangeboden werd, wees dat aanbod van de hand, daar hij te Dresden wilde blijven, en beval Spohr aan. Deze werd benoemd, trad 1822 in functie en bekleedde genoemde betrekking tot twee jaar voor zijn dood. Omstreeks denzelfden tijd voltooide hij zijn *Jessonda*, welke opera, zoowel in Duitschland als in het buitenland, bekend is geworden en voor zijn beste werk gehouden wordt. Te Leipzig en te Berlijn, waar S. zelf de eerste voorstellingen leidde, werd zij met bijna even groot enthousiasme ontvangen, als *Der Freischütz*. Een werk van een ander genre, doch dat ook met bijval ontvangen werd, was het oratorium *Die letzten Dinge*, 1826 op het muziekfeest te Dusseldorp voor het eerst ten gehoore gebracht. Andere opera 's van hem waren: *Pietro von Abano*, *Der Berggeist* en *Der Alchymist*, die echter geen van allen zooveel succes hadden als *Jessonda*. Hoogstbelangrijk is zijn *Violinschule* (1831), een werk dat nog heden voor een der beste vioolmethodes geldt.

Tengevolge van de politieke troebelen van dien tijd, bleef 1832 de Opera te Kassel geruimen tijd gesloten. Spohr maakte zich zijn vrijen tijd ten nutte, door zich met ijver aan de compositie te wijden. In dat jaar ontstond zijn symphonie *Die Weihe der Töne*. Twee jaar later stierf zijn vrouw, en onder den indruk van dat sterfgeval schreef hij zijn oratorium *Des Heiland's letzte Stunden*. Een tweede huwelijk, met Marianne Pfeifer, 1836 aan-

gegaan, bracht hem het huiselijk geluk weder. Als kunstenaar had hij in de volgende jaren veel te lijden van het despotisme en de willekeur van zijn vorst, den keurvorst van Hessen, die den meester niet genegen was en hem op velerlei wijzen krenkte. Niettemin bleef S. tot 1857 in dienst en werd toen ontslagen met een pensioen van 1500 Thaler. Met een door hem gedirigeerde uitvoering van *Jessonda* nam hij afscheid van het publiek. In hetzelfde jaar trof hem het ongeluk, dat hij bij een val zijn linker arm brak, tengevolge waarvan hij niet meer in staat was viool te spelen. Zijn twee laatste levensjaren wijdde hij geheel aan de compositie. Hij stierf 22 Oct. 1859, diep betreurd als mensch en als kunstenaar.

Behalve de reeds vermelde compositiën heeft Spohr tal van werken van verschillenden aard gecomponeerd. Bijzondere vermelding verdienen nog: de opera *Die Kreuzfahrer*; het oratorium *Der Fall Babylons*; de symphonieën *Die vier Jahreszeiten*, *Irdisches und Göttliches im Menschenleben* (voor twee orkesten) en *Historische Symphonie*; een Octet voor viool, 2 alten, violoncel, clarinet, twee hoorns en contrabas; vele strijkquartetten en -quintetten, vioolconcerten, cantates, hymnes, liederen enz.

Naar aanleiding van Spohr's dood schreef Richard Wagner, die den meester hoogschatte, het volgende:

»Mich gemahnt es kummervoll, wie nun der letzte aus der Reihe jener edlen, ernsten Musiker von uns ging, deren Jugend noch von der strahlenden Sonne Mozart's unmittelbar beleuchtet wurde, mit rührender Treue das empfangene Licht, wie Vestalinnen die ihnen anvertraute reine Flamme, pflegten und gegen alle Stürme und Winde des Lebens auf keuschem Heerde bewahrten. Diess schöne Amt erhielt den Menschen rein und edel, und wenn es gilt, mit Einem Zuge Das zu bezeichnen, was aus Spohr so unerlöschlich eindrucksvoll zu mir sprach, so nenne ich es, wenn ich sage: er war ein ernster, redlicher Meister seiner Kunst; der Haft seines Lebens war: Glaube an seine Kunst, und seine tiefste Erquickung spross aus der Kraft dieses Glaubens. Und dieser ernste Glaube machte ihn frei von jeder persönlichen Kleinheit: was ihn durchaus unverständlich blieb, liess er als ihm fremd abseits liegen, ohne es anzufeinden und zu verfolgen. Diess war seine oft ihm nachgesagte Kälte und Schroffheit; was ihm verständlich wurde (und ein tiefes, feines Gefühl für jede Schönheit war wohl dem Schöpfer der *Jessonda* zuzutrauen), das liebte und schätzte er unumwunden und eifrig, sobald er Eines in ihm erkannte: Ernst, Ernstmeinen mit der Kunst. Und hierin lag das Band, das noch im hohen Alter ihn an das neue Kunststreben knüpfte: er konnte ihm fremd werden, nie aber feind. Ehre unserem Spohr: Verehrung seinem Andenken! Treue Pflege seinem edlen Beispiele!"

Als componist is Spohr, meer dan dit bij eenig ander toonzetter het geval

is, in al zijn werken te herkennen, zelfs in zijn *Historische Symphonie*, waarin hij verschillende muziekstijlen van Bach tot zijn tijd (1840) tracht na te bootsen. Op geestige wijze wordt dit door Robert Schumann in zijn beoordeeling van genoemde symphonie uitgesproken: »Spohr hat sich in das Aeussere, die Formen verschiedener Style zu fügen angeschickt; im Uebrigen bleibt er der Meister, wie wir ihn lange kennen und lieben; ja es hebt gerade die ungewohnte Form seine Eigenthümlichkeit noch schreiender hervor, wie denn etwa ein irgend von der Natur Ausgezeichneter sich nirgends leichter verräth, als wenn er sich maskirt. So ging Napoleon einstmals auf einen Maskenball, und kaum war er einige Augenblicke da, als er schon — die Arme ineinander schlug. Wie ein Lauffeuer ging es durch den Saal: »der Kaiser!" Aehnlich konnte man bei der Symphonie in jedem Winkel des Saales den Laut »Spohr" und wieder »Spohr" hören."

Als violist behoort Spohr tot de beste meesters van alle tijden. Mannen als St. Lubin, Pott, Ferd. David, Kömpel, Bargheer e. a. hebben aan hem hun opleiding te danken. In het jaar 1884 werd te Kassel een standbeeld voor hem opgericht.

Spontini (Gasparo Luigi Pacifico), een der grootste Italiaansche opera-componisten, geb. 14 Nov. 1774 te Majolati in den Kerkelijken Staat, was door zijn vader voor den geestelijken stand bestemd en kwam op achtjarigen leeftijd te Jesi, ten einde van zijn aldaar wonenden oom, Giuseppe Spontini, die priester was, onderricht te ontvangen. De orgelmaker Crudeti was de eerste die den muzikalen aanleg van den knaap ontdekte. Giuseppe S. wilde echter Gasparo's liefde voor de kunst onderdrukken, en deze tegenstand noopte den knaap, het huis zijns ooms te ontvluchten en naar Monte San Vito te gaan, waar een oom van moederszijde woonde, die hem welwillend bij zich in huis nam en hem muziekonderricht liet geven door zekeren Quintiliani. Na verloop van een jaar had zijn oom Giuseppe berouw over zijn weigering en noodigde zijn neef uit, bij hem terug te komen, waaraan door dezen voldaan werd. Eerst door den zanger Ciaffolati en den organist Mengluine, later door Bartoli, kapelmeester te Jesi, en eindelijk door Bonanni, kapelmeester te Masaccio, werd de knaap voorbereid om de lessen aan het Conservatorio dei Turchini te Napels, waarheen zijn ouders hem 1791 zonden, bij te wonen. Op dit instituut ontving hij van Sala en Fritto les in het contrapunt, van Tarantino in den zang, en maakte zulke goede vorderingen, dat hij 1795 tot maestrino of repetitor aan het conservatorium werd benoemd.

Twee en twintig jaren telde de componist, toen hij tengevolge van het componeeren eener opera bijna in onmin met zijn leermeesters was geraakt. De directeur van den Argentina-schouwburg te Rome had hem namelijk

verzocht, een opera te componeeren. S. nam de uitnoodiging aan en begaf zich met den directeur heimelijk naar Rome. De opera, *I Puntigli delle donne*, beantwoordde geheel aan de verwachting, en de jonge componist keerde met roem beladen naar Napels terug. Doch zijn leermeesters weigerden hem nu den toegang tot de school, omdat hij zonder hun voorkennis in het openbaar als componist was opgetreden. Eerst op voorspraak van Piccini werd hij weder in genade aangenomen en voltooide zijn studiën. Voor Rome schreef S. nog twee andere opera's: *l'Eroismo ridicole* (1798) en *Il finto Pittore* (1798). Vervolgens ging hij naar Florence, waar hij drie opera's: *Il Teseo riconosciuto*, *l'Isola disabitata* en *Chi più guarda men vede*, ten tooneele bracht. Te Napels teruggekomen, liet hij er *La fuga in maschera* en een jaar later *l'Amore segreto* en *La Finta Filosofa* vertoonen. In dien tijd werd het Napelsche hof ten gevolge van den inval der Franschen genoodzaakt de wijk te nemen naar Palermo. Het gemis van Cimarosa, die ongesteld was, of geweigerd had mede te gaan, werd het in ballingschap levende koninklijke gezin vergoed door Spontini, die in het jaar 1800 drie nieuwe opera's aan het hof te Palermo vertoonde, en vele zanglessen gaf. 's Meesters gezondheid had echter door de drukke werkzaamheden veel geleden; hij moest Sicilië verlaten en begaf zich naar Rome, waar 1801 een nieuwe opera, *Gli Amanti in Cimento*, vertoond werd. Te Venetië componeerde hij voor de zangeres Morichele een werk, getiteld: *La Principessa d'Amalfi*, en bracht in dezelfde stad *Le Metamorfosi di Pasquale* ten tooneele. In een tijdperk van vijf jaren, van 1796 tot 1801, had de componist niet minder dan vijftien opera's gecomponeerd.

Nu vatte de kunstenaar het besluit, zich naar Parijs te begeven, waar hij hoopte, een uitgebreider veld voor de ontwikkeling van zijn talent te vinden. In het jaar 1803 kwam hij in Frankrijks hoofdstad aan, waar hij zich gedurende den eersten tijd van zijn verblijf in ongunstige omstandigheden bevond. Geen zijner werken was er nog bekend, en hij zag zich aanvankelijk genoodzaakt, door het geven van zanglessen in zijn onderhoud te voorzien. Om zijn nieuwe stadgenooten met zijn talent bekend te maken, liet hij 1804 in de Italiaansche Opera *La Finta Filosofa* vertoonen, welk werk met bijval ontvangen werd. Daarentegen had zijn opéra comique *Julie, ou le pot de fleurs*, in het geheel geen succes, evenmin als *La petite Maison*, die scherp gekritiseerd werd. S. wist evenwel van de aanmerkingen der kritiek partij te trekken, en met een nieuwe opera, *Milton*, behaalde hij een succes, dat hem voor zijn overige nederlagen ruimschoots schadeloos stelde. De dichter Jouy, die het libretto van *Milton* vervaardigd had, bood hem een nieuw tekstboek, *La Vestale*, dat door Cherubini van de hand gewezen was, ter compositie aan. S. nam het aanbod aan en begon met ernst aan het nieuwe

werk, dat zijn meesterstuk zou worden. De partituur van *La Vestale* was 1805 gereed, doch eerst twee jaar later verscheen het werk in de Groote Opera ten tooneele. Allerlei moeielijkheden werden der uitvoering in den weg gelegd, en eerst nadat S. met zijn cantate *L' Eccelsa Gara,* ter eere van den overwinnaar van Austerlitz uitgevoerd, de gunst van keizerin Josephine verworven had, werd *La Vestale* op hoog bevel vertoond. Het werk had een ongehoord succes en werd tot 1824 niet minder dan tweehonderdmaal gegeven. S. droeg de partituur aan Josephine op en verkreeg den prijs, dien Napoleon uitgeloofd had voor de beste opera, die binnen een tijdvak van tien jaar gecomponeerd was.

Twee jaar na de eerste voorstelling van *La Vestale* verscheen *Fernand Cortes,* opera in drie bedrijven, ten tooneele. Aanvankelijk vond dat werk weinig bijval, daar de schrijvers van den tekst, Jouy en Esmenard, het belangrijkste gedeelte in het eerste bedrijf samengevat hadden. Toen de tekst later eenige verandering ondergaan had, behaalde ook de muziek grooter succes. Omstreeks denzelfden tijd trad S. in het huwelijk met de dochter van Jean Baptiste Erard, den beroemden pianofabrikant. Kort daarop (1810) werd hij directeur der Italiaansche Opera, die haar voorstellingen in de zaal van het Odéon gaf, over welk gebouw Alexandre Duval de directie had. Ongelukkigerwijze heerschte er weinig eensgezindheid tusschen de beide directeuren, en na verloop van twee jaren trok de Rémusat, opperintendant der keizerlijke schouwburgen de benoeming weder in. Later, 1814, werd de componist van *La Vestale* door den minister van 's konings huis op nieuw met de directie van den Italiaanschen schouwburg belast. Hij maakte nochtans geen gebruik van de exploitatie, maar liet die over aan de zangeres Catalani.

Ter gelegenheid van de inhuldiging van Lodewijk XVIII schreef hij de opera *Pélage, ou le roi et la paix*, een werk van geringe beteekenis, dat hij aan den koning opdroeg, die hem tot hofcomponist benoemde. Een andere middelmatige compositie van hem was *Les Dieux rivaux*, een ballet-opera, welke hij te zamen met Persuis, Berton en Kreutzer voor het huwelijk van den Hertog van Berry schreef. Spontini vond al zijn scheppingskracht terug in de stukken, welke hij bij de partituur van *Les Danaïdes* van Salieri voegde, die onder leiding van Persuis in de Opera vertoond werd. Wat de opera *Olympia* betreft, een werk dat volgens des meesters opinie het beste was dat hij gemaakt had, zij vond een koel onthaal. Het publiek had een meesterstuk als *La Vestale* verwacht en zag zich teleurgesteld.

De val zijner opera noopte Spontini, het oor te leenen aan de aanbiedingen van koning Frederik Wilhelm III van Pruisen, die reeds vroeger zijn best had gedaan, den meester aan zijn hof te verbinden. De koning

benoemde hem tot eersten kapelmeester tegen een jaargeld van 10,000 thaler. S. eischte echter bovendien den titel van Königl. General-Musikdirector en onbeperkte heerschappij over al wat de opera en de hofmuziek betrof. Nadat aan dien eisch voldaan was, begaf hij zich 1820 naar Berlijn, waar hij in hetzelfde jaar zijn *Ferdinand Cortez* dirigeerde. Als componist was hij daar ter stede reeds lang bekend, als directeur wekte hij aller bewondering. Een lid der hofkapel, Heinrich Dorn, deelde aangaande zijn directie het volgende mede: »Das Spontini'sche Piano von der ganzen Masse ausgeführt klang wie das Pianissimo eines Quartetts, und sein Fortissimo übertraf den stärksten Donner Jupiters. Zwischen diesem Piano und diesem Forte bewegten sich Spontini's unübertreffliche Crescendos und Decrescendos."

Na *Ferdinand Cortez* verscheen *Olympia* te Berlijn ten tooneele. De tekst werd door E. A. F. Hoffmann in het Duitsch vertaald, en de opera, met groote pracht gemonteerd, vond veel meer bijval dan te Parijs. Zijn volgend werk was een feestspel, *Lalla Rookh*, voor een feest ten hove gecomponeerd, dat zeer gunstig ontvangen en dientengevolge door hem tot een opera, *Nurmahal oder Das Rosenfest in Kaschmir*, omgewerkt werd. In het jaar 1822 maakte hij gedurende zijn vakantie een reis naar Italië, dat hij in twintig jaar niet gezien had, en naar Parijs. Te Berlijn teruggekeerd, componeerde hij ingevolge 's konings wensch een nieuwe opera, *Alcidor*, die bij gelegenheid van het huwelijk van Prins Frederik der Nederlanden met prinses Louise van Pruisen (23 Mei 1825) vertoond werd, doch weinig succes had. Men verweet den componist zijn te sterke instrumentatie, het gebruik maken van gestemde aanbeelden, armoede van ideeën enz., en er verscheen zelfs een parodie van *Alcidor* getiteld: *Alzudoll*.

Spontini's volgende en laatste opera was *Agnes von Hohenstaufen*, tekst van Ernst Raupach. Het eerste bedrijf was 1827 gereed en werd in Mei 1828 vertoond. Het geheele werk verscheen 12 Juni 1829, bij gelegenheid van het huwelijk van prins Wilhelm, den tegenwoordigen keizer van Duitschland, ten tooneele. S. liet later den tekst omwerken en veranderde ook veel aan de muziek. In dien nieuwen vorm kwam *Agnes von Hohenstaufen* 1837 weder op het repertoire. Hoewel deze opera een vrij gunstig onthaal vond, maakte zij nochtans lang niet zoo grooten indruk als *La Vestale*, *Ferdinand Cortez* en *Olympia*. De roem van den grooten componist begon te tanen. Daarbij kwam, dat hij te Berlijn alles behalve bemind was. Zijn betrekking van generaal-muziekdirecteur, de ernst en gestrengheid die hij als zoodanig aan den dag legde, hadden hem den haat der Berlijnsche musici op den hals gehaald. Wegens zijn prikkelbaar gestel en zijn zonderlinge manieren was hij op gespannen voet geraakt met graaf Brühl, intendant der koninklijke schouwburgen, en met de Berlijnsche kritiek, wier woordvoerder Ludwig

Rellstab was. Zijn kontrakt was 1830 voor 10 jaar verlengd, maar gedurende die tien jaren had hij veel van de plagerijen zijner vijanden te lijden. Na den dood van den koning (1840) werd hij door diens opvolger, Frederik Wilhelm IV, in zijn ambt bevestigd, maar juist in dien tijd was de spanning tusschen Spontini en den generaal-intendant zoo hevig geworden, dat een strijd onvermijdelijk was. Dienaangaande deelt Ledebuhr in zijn Berliner Tonkünstler-Lexicon het volgende mede:

„Zunächst lag der Grund der Zerwürfnisse in Spontini's Contrakt, der ihm Rechte einräumte, die sich mit denen des General-Intendanten schwer vereinigen liessen, und bei der Reizbarkeit Spontini's zu vielen Misshelligkeiten führte. Von beiden Seiten kam es nun zu Klagen, und der König setzte zur Untersuchung derselben eine Commission nieder, die aus den Räthen von Massow, von Raumer, von Winterfeld und Grünenthal bestand. Als diese Angelegenheit noch schwebte, erschien in der *Zeitung für die elegante Welt* ein anonymer Artikel, welcher verkündete, dass der Streit zwischen dem Grafen Redern und Spontini über die oberste Herrschaft in der Oper zum Nachtheile Spontini's entschieden sei. S. liess sich verleiten, dem Redakteur desselben Blattes und dessen Lesern am 20 Januar 1841 zu erklären, dass, wenn die Allerhöchste Entscheidung wirklich so ausfiele, was aber unmöglich sei, denn damit würde die Unterschrift und das geheiligte Versprechen zweier preusischer Könige compromittirt, er sich dem nicht fügen, und lieber seine Stellung als General-Musikdirector und Kapellmeister des Königs aufgeben würde. Dieses Schriftstück zog ihm eine Anklage wegen Majestätsbeleidigung zu, und eine Verurtheilung zu neunmonatlicher Festungsstrafe. Das Urtheil kam jedoch nicht zur Vollstreckung. S. appellirte, und während der Process noch schwebte, verbreiteten die Gegner das Gerücht, er sei vom Amte dispensirt. S., ohne dies zu widerlegen, beschloss die nächste Aufführung des *Don Juan* zu dirigiren. Diese fand am 2 April 1841 statt, und das Opernhaus war bis zum letzten Platz gefüllt. S. trat in das Orchester und ward bei seinem Gange nach dem Dirigentenplatze sogleich mit Zeichen der Missbilligung empfangen, welche sich während der Ouverture zu einem unerhörten Lärmen, Pochen, Klatschen, Pfeifen u. s. w. steigerten. S. dirigirte scheinbar ruhig fort und gab nach Beendigung der Ouverture das Zeichen zum Aufziehen des Vorhangs. Dieser aber ging nicht in die Höhe, und da der Tumult in Thätlichkeiten überzugehen drohte, so sah S. sich endlich genöthigt, den Saal zu verlassen. So endigte seine Thätigkeit in Berlin, die so glanzvoll begonnen umd durch diesen Vorfall unmöglich geworden war."

Niettegenstaande deze gebeurtenissen bleef de koning hem genegen. Hij ontsloeg hem van zijn post, maar liet hem zijn volle jaargeld en zijn titel van generaal-muziekdirecteur behouden. S. verliet Berlijn in den zomer van 1842. Zijn vrienden gaven hem een afscheidsconcert, waarop o. a. een door hem gecomponeerd stuk, *Adieu à mes amis de Berlin*, werd uitgevoerd. Aan het einde van het concert was de meester zoo geroerd, dat hij niet spreken kon. Zijn opvolgers te Berlijn waren Mendelssohn en Meijerbeer, die geen van beiden bijzonder bevriend met hem waren. Daarentegen had hij vele vrienden onder de leden van het orkest, die onder zijn leiding zoo menigen triomf behaald hadden.

Van Berlijn begaf S. zich naar Italië en bezocht zijn geboorteplaats. Van daar ging hij 1843 naar Parijs, waar hij vele vrienden en verwanten had,

en waar hij sedert 1838 lid van het Instituut was. Een jaar later benoemde de paus hem tot graaf van Andrea, en andere onderscheidingen volgden. Maar de door den koning van Pruisen uitgesproken hoop, dat S. na zijn ontslag als kapelmeester nieuwe werken zou componeeren, werd niet vervuld: Berlijn had hem naar lichaam en geest uitgeput. In 1844 bracht hij nog een bezoek aan Dresden, waar Richard Wagner een uitvoering van *La Vestale* voorbereid had. Een humoristisch verhaal van dat bezoek vindt men in Wagner's *Gesammelte Schriften* (Deel V, *Erinnerungen an Spontini*). Aan een uitnoodiging om 1847 het muziekfeest te Keulen te dirigeeren kon hij wegens redenen van gezondheid geen gehoor geven, maar was toch bij het feest, waarop stukken uit zijn *Olympia* uitgevoerd werden, tegenwoordig. Ook een uitnoodiging van den koning van Pruisen moest hij om dezelfde reden van de hand wijzen. In 1848 werd hij doof, en hij besloot het openbare leven vaarwel te zeggen. Hij ging naar Italië, vestigde zich te Jesi, en 1850 te Majolati, waar hij 14 Jan. 1851 stierf.

»Spontini — zegt Wagner in zijn bovengenoemde Herinneringen van dien meester, — war das letzte Glied einer Reihe von Komponisten, deren erstes Glied in Gluck zu finden ist; was Gluck wollte, und zuerst grundsätzlich unternahm: die möglichst vollständige Dramatisirung der Opernkantate, das führte Spontini — so weit es in der musikalischen Opernform zu erreichen war — aus Mit ihm ist eine grosse, hochachtungswerthe und edle Kunstperiode nun vollständig ersichtlich zu Grabe gegangen: sie und er gehören nun nicht mehr dem Leben, sondern — der Kunstgeschichte einzig an. — Verneigen wir uns tief und ehrfurchtsvoll vor dem Grabe des Schöpfers der *Vestalin*, des *Cortez* und der *Olympia!*"

Spontoni (Alessandro), componist uit Bologna, was in het midden der 16e eeuw kapelmeester aan de kathedraal te Forti. Men kent van hem: *Il libro primo di Madrigali a cinque e sei voci* (Venetië, 1585).

Spontoni (Bartolomeo), componist uit de Venetiaansche school, leefde omstreeks het midden der 16e eeuw. Madrigalen van hem zijn te Venetië in druk verschenen.

Spuntoni (Carlo), componist, geb. omstreeks 1760 te Rome, schreef eenige opera 's en balletten.

Squarcialupi (Antonio), bijgenaamd Antonio degli organo, geb. te Florence op het einde der 14e of in het begin der 15e eeuw. Hij werd door zijn tijdgenooten voor een zoo uitstekend organist gehouden, dat van alle oorden van Italië menschen kwamen om hem te hooren spelen. De senaat van Florence plaatste na zijn dood, omstreeks 1475, zijn borstbeeld in de kerk Santa Maria del Fiore.

Stabile (Annibal), componist uit de Romeinsche school, geb. in de eerste

helft der 16e eeuw, studeerde onder leiding van Palestrina. Hij werd 1575 kapelmeester aan de St. Jans-kerk in het Lateraan, 1576 aan de kerk van het Duitsche collegie en 1592 aan de San Apollino-kerk. Motetten, madrigalen en andere compositiën van hem zijn bij Gardano te Venetië en bij Pierre Phalèse te Antwerpen in het licht verschenen.

Staccato, Ital., afgestooten, d. w. z. den eenen toon van den anderen afzonderen, tusschen beiden een kleine tusschenruimte laten. Het staccato wordt uitgedrukt door puntjes of streepjes boven de noten. Bij het vioolspel bestaat het eigenlijke staccato hierin, dat de afgestooten noten in één en dezelfde streek gespeeld worden. Dit wordt aldus uitgedrukt:

Staat er geen boog boven of onder de puntjes, dan moeten de noten niet staccato, maar saltato of spiccato (Fr.: détaché), uitgevoerd worden, d. w. z. elke noot met een nieuwe streek.

Bij piano- en blaasmuziek neemt men aan dat, wanneer er puntjes boven de noten staan, dezen zacht, wanneer er streepjes staan, hard moeten afgestooten worden.

Stade (Heinrich Bernhard), geb. te Ettischleben bij Arnstadt, werd in laatstgenoemde stad cantor en organist. Hij maakte kunstreizen door Duitschland en verwierf als solospeler veel bijval, vooral met de werken van Bach. Hij maakte zich ook verdienstelijk door het herstellen van het orgel in de Bonifacius-kerk te Arnstadt, dat door Bach gedurende de jaren 1703—1707 bespeeld werd. Hij heeft een werk uitgegeven, getiteld: *Der wohlvorbereitete Organist, ein Präludien-, Choral- und Postludienbuch* (2 deelen, Sondershausen).

Stade (Wilhelm), geb. 1817 te Halle, studeerde contrapunt onder leiding van Friedrich Schneider te Dessau. Nadat hij zijn studiën voltooid had, werd hij kapelmeester bij een operagezelschap, dat afwisselend te Halle en te Dessau speelde, en nam vervolgens de benoeming van muziekdirecteur aan de hoogeschool van Jena aan, in welke betrekking hij tot 1860 werkzaam bleef.

Stadelmeyer of **Stadlmayer** (Johann), componist, geb. omstreeks 1560 te Freisingen in Beieren, was te Praag kapelmeester van keizer Rudolf en kwam later in dienst van aartshertogin Claudia, groothertogin van Toscane. Vele Missen en andere kerkmuziekstukken van hem zijn in druk verschenen.

Staden (Johann Gottlieb), geb. 1581 te Neurenberg, was 1609 hoforganist van den keurvorst van Brandenburg en later organist aan de St.

Lorenz-kerk in zijn geboortestad. Hij stierf aldaar 1636. Compositiën van allerlei soort zijn van hem in druk verschenen. Bijzondere vermelding verdient hij als componist van het oudst bekende Singspiel: *Das geistlich Waldgedicht (oder Freudenspiel) genannt Seelewig*, opgenomen in het vierde deel der *Gesprächspiele, so bei Teutschliebenden Gesellschaften an- und auszuführen* (Neurenberg, 1644).

Staden (Sigismund Theophilus,) zoon van den vorige, geb. 1607 te Neurenberg, was 1635 tot aan zijn dood, 1655, organist aan de St. Lorenzo-kerk aldaar. Gezangen van hem zijn te Neurenberg in druk verschenen.

Stadler (Albert), geb. 4 April 1794 te Steyer, studeerde muziek onder leiding van Weigl en Wawra en kwam op het keizerlijk Convict te Weenen, waar hij vriendschap sloot met Schubert. In het jaar 1821 ging hij naar Linz en later naar Salzburg, in beide welke steden hij regeeringsposten bekleedde. Hij heeft veel gecomponeerd, doch alleen een gedeelte zijner Liederen is in druk verschenen.

Stadler (Maximilian), componist, geb. 4 of 7 Augustus 1748 te Melk in Oostenrijk, werd op tienjarigen leeftijd koorknaap in de abdij van Lilienfeld, ging later naar Weenen, waar hij zijn theologische studiën volbracht, en werd op vier en twintigjarigen leeftijd tot priester gewijd. Keizer Jozef II benoemde hem 1786 tot abt van Lilienfeld en drie jaar daarna tot abt en kanunnik van Kremsmunster. Later vestigde hij zich te Weenen, waar hij bevriend werd met de beroemdste toonkunstenaars van zijn tijd, o. a. met Haydn en Mozart. Toen na Mozart's dood Gottfried Weber tegen de echtheid van 's meesters *Requiem* opkwam, gaf Stadler een brochure in het licht, getiteld: *Vertheidigung der Echtheit des Mozart'schen Requiem*, en later, nadat Weber daarop gerepliceerd had, nog een *Nachtrag zur Vertheidigung der Echtheit des Mozart'schen Requiem*. Stadler genoot als mensch en als kunstenaar groote achting. Als orgel- en klavierspeler was hij beroemd, en ook als componist van kerkmuziek verkreeg hij een goeden naam. Zijn meeste compositiën zijn te Weenen bij Haslinger in druk verschenen. Zijn voornaamste werk is het oratorium *Die Befreiung von Jerusalem*, dat 1816 in de Gesellschaft der Musikfreunde te Weenen en 1829 te Zurich ten gehoore werd gebracht. Ook als contrapuntist en muziekgeleerde bezat hij groote verdiensten. Hij stierf 8 Nov. 1833 te Weenen.

Stägemann (Max), zanger, geb. 10 Mei 1843 te Freienwalde a. d. O. Te Dresden bezocht hij de Kruisschool en het conservatorium. Ook als tooneelspeler ontving hij een goede opleiding en werd reeds 1862 te Bremen als zoodanig geëngageerd. Nadat zijn schoone baryton-stem zich ontwikkeld, werd hij aan de Opera te Hannover verbonden. Nadat hij bij Del Sarte te Parijs

en bij Lindhuld te Hanover zijn studiën voortgezet had, liet hij zich als concertzanger in verschillende steden van Duitschland en van het buitenland hooren. Later werd hij directeur van den stadsschouwburg te Leipzig, welke betrekking hij nog heden bekleedt.

Stahlharmonika, Hoogd., z. HARMONIKA.

Stahlklavier, Hoogd., een door Troiger te Dessau in het jaar 1792 uitgevonden klavierinstrument met stalen staafjes.

Stahlhuth (Georg), orgelmaker, geb. 14 Nov. 1830 te Hildesheim, ontving onderricht in zijn vak in de fabrieken van H. Loret en van Merklin en Schütze te Brussel en begon 1853 te Hildesheim een eigen zaak. Daar hem veel werk in de Rijnstreek opgedragen werd, verplaatste hij 1865 zijn fabriek naar Burtscheid bij Aken. Hij heeft vele voortreffelijke orgels vervaardigd.

Stahlknecht (Adolph), violist en kamermusicus bij de koninklijke kapel te Berlijn, geb. 18 Juni 1813 te Warschau, heeft veel gecomponeerd, o. a. eenige gezangen voor het Domkoor te Berlijn.

Stahlknecht (Julius), broeder van den vorige, geb. 17 Maart 1817 te Posen, ontving onderricht in het violoncelspel en werd solo-violoncellist bij de koninklijke kapel te Berlijn.

Stahlspiel, Hoogd., staalspel, klokkenspel, bestaande uit een reeks staafjes, die met een stokje aangeslagen worden.

Stainer (Jacob), violenmaker, geb. 14 Juli 1621 te Absam, een dorpje bij Innspruck, werkte te Venetië onder leiding van Vimercati en volgens sommigen ook te Cremona onder leiding van Amati. Op twintigjarigen leeftijd vestigde hij zich op zijn geboorteplaats en werd als violenmaker beroemd. Aartshertog Leopold benoemde hem 1658 tot »erzfürstlichen Diener,” en 1669 verkreeg hij den titel van »Hofgeigenmacher.” Ofschoon hij veel geld verdiende, kostte zijn groot gezin hem te veel, zoodat hij in schulden geraakte. Door de Jezuïeten van ketterij beschuldigd, werd hij tot zes maanden gevangenisstraf veroordeeld. Volgens sommmigen trok hij zich dit zoozeer aan, dat hij krankzinnig werd. Hij stierf 1683. Niederheitmann, in zijn werkje *Cremona. Eine Charakteristik der italienischen Geigenbauer und ihrer Instrumente* (Leipzig, 1877) geeft de volgende beschrijving van Stainer's instrumenten: »Seine Geigen sind etwas breiter und kürzer wie die der Italiener. Die Decke ist höher modellirt als der Boden, die F-Löcher sind kurz und laufen in zirkelrunden Löchern aus; die Ecken treten weit hervor. Der Hals trägt oft anstatt der Schnecke einen schön geschnittenen Löwenkopf. Wo Stainer eine Schnecke anbringt, da ist sie weiter geschweift als sonst gewöhnlich. Der gelbrothe Lack ist unübertrefflich schön. Mitunter hat Stainer ein drittes Schallloch in Form eines Sterns unter dem Griffbrett eingeschnitten, man bemerkt, dass in diesem Falle die F-Löcher enger wie gewöhnlich

sind. Seine Celli haben das Modell der Contrabässe, d. h. die Oberzargen verbinden sich nach oben gebogen mit dem Hals des Instruments." Het etiket van Stainer's violen is: *Jacobus Stainer* in Absom prope Oenipontum 16.

Stainer werd in zijn tijd gelijk gesteld met de beste Italiaansche violenmakers. »His admirers in Germany and England," zegt George Hart in zijn boekje *The Violin* (Londen, 1880), were, at one time more numerous than those of the principal Italian. To the conoisseur of to-day such hallucination will seem inexplicable; and he is driven to the conclusion that the Fiddle admirers of past days were incapable of appreciating true beauty of and its bearing upon sound, or else that fashion made its influence felt on the Fiddle world as elsewhere. It would be absurd to deny that the greatest German maker of Violins that ever lived was a man of rare abilities, because, it is indelibly written on his chief works, that he was a thorough artist. Therefore an expression of surprise that Jacobus Stainer had been estimated higher than even Stradiuarius bij the Germans and English, must not be understood as a reflection in any sort whatever on his abilities, as it refers only to the form that he chose to give to his works. To account for the apparent inconsistency in the works of Stainer, and to strike the one side and his model on the other, is not easy. His form was not a borrowed one; it is as original as that of Stradiuarius, a fact which makes it more than ever unintelligible that he should have been content with it. To arrive at anything approaching to a satisfactory solution, we must endeavour to trace the history of this model." Daarop geeft de schrijver een overzicht van Stainer's ontwikkeling, voor zoover die uit de tegenstrijdige berichten aangaande zijn leven opgemaakt kan worden, en besluit aldus: »I believe, that the German style was deeply rooted within him when he ceased to be young, and that his subsequent visit to Cremona was not undertaken until he recognised the inferiority of the school in which he had been bred, as compared with that of the Cremonese. That he did not go far enough in his second thought is pretty well acknowledged on all sides. His originality was conceived in the German school, amid the worst examples, and it was too late to undo what had gone before. Here, then, lies, I consider, the key of the seeming anomaly that so great a master as Stainer should have adopted and clung to so clumsy a model."

Stainer (Marcus), violenmaker, broeder van den vorige, ontving van dezen onderricht en vestigde zich te Laufen, later te Kufstein. De violist Veracini bezat twee violen van hem, die hij »St. Paul" en »St. Peter" gedoopt had, en die hij 1746 bij een schipbreuk verloor. Het merk van Stainer's violen was: *Marcus Stainer, Bürger und Geigenmacher, Kufstein, anno* 16.

Stainer (John), muziekgeleerde en componist, geb. 6 Juni 1840 te Lon-

den, waar hij nog heden gevestigd is, promoveerde te Oxford tot doctor in de muziek. Hij heeft de volgende werken geschreven: *Dictionary of musical terms* (in vereeniging met W. A. Barret); *Music of the Bible*; *A Treatise on harmony* (dat viermaal herdrukt werd); *Christmas Carols* en *The School round book*, een verzameling *catches*, *canons* en andere gezangen. Onder zijn compositiën bevinden zich een oratorium, *Gideon*, en een cantate, *The Daughter of Jairus*.

Stamaty (Camille Marie), klavierspeler en componist, zoon van een Griekschen vader en van een Fransche zeer muzikale moeder, geb. 23 Maart 1811 te Rome. Na zijns vaders dood 1818 ging hij met zijn moeder naar Frankrijk en studeerde te Parijs onder leiding van Fessy en Kalkbrenner. Een aanval van rheumatiek noodzaakte hem, zijn klavierstudiën te staken, en hij legde zich op de compositie toe. Na zijn herstel liet hij zich 1835 in het openbaar hooren. Een jaar later begaf hij zich naar Leipzig en studeerde daar ter stede bij Mendelssohn en Schumann. Te Parijs teruggekeerd, vestigde hij er zich als muziekonderwijzer en gaf concerten, waarop hij Duitsche muziek ten gehoore bracht. Hij stierf 19 Aug. 1870. Tot zijn leerlingen behooren Saint Saëns en Gottschalk. Zijn meeste compositiën zijn van didaktischen aard: *Le Rhythme des doigts*, *Etudes progressives*, *Etudes concertantes*, *Esquisse*, *Etudes pittoresques*, *Six études caracteristiques* en 12 transcripties, getiteld: *Souvenir du Conservatoire*.

Stamitz, een Boheemsche toonkunstenaarsfamilie uit de 18e eeuw. Het oudste lid was Johann Karl, geb. 1719. Hij werd omstreeks 1745 concertmeester en directeur der kamermuziek van den keurvorst van Mannheim, in welke betrekkingen hij tot zijn dood, 1765, werkzaam bleef. Hij heeft veel vioolmuziek gecomponeerd. — Thaddaeus S., broeder van den vorige, geb. 1721, was violoncellist bij de kapel te Mannheim. Hij werd later priester en stierf 1768 te Altbunzlau. — Een van Johann Karl's leerlingen was Cannabich, maar van nog grooter beteekenis was zijn zoon Karl, geb. 7 Mei 1746 te Mannheim. Hij was violist en componist, maakte kunstreizen naar Parijs en Petersburg en liet in laatstgenoemde stad zijn opera Dardanus vertoonen. Hij stierf 1801 te Jena. Onder zijn compositiën bevinden zich symphonieën, quartetten, trio's enz. — Een andere zoon van Johann Karl was Anton, geb. 1755 te Mannheim. Hij reisde met zijn broeder naar Parijs en gaf veel vioolmuziek in het licht.

Stanford (Charles Villiers), componist, geb. 30 Sept. 1852 te Dublin, ontving zijn eerste opleiding in de muziek aan Queen's College te Cambridge en werd muziekdirecteur aan de hoogeschool aldaar. Hij ging 1874 naar Leipzig, waar hij zijn studiën aan het conservatorium voorzette, en studeerde ook eenigen tijd onder leiding von Kiel te Berlijn. Nadat hij eenige

instrumentale muziek gecomponeerd had, begon hij aan een opera: *The Veiled Prophet of Khorassa*, die 1881 in het Duitsch vertaald en in de koninklijke Opera te Hanover vertoond werd. Andere werken van hem op muzikaal-dramatisch gebied zijn de opera 's *Savonarola* en *The Pilgrims of Canterbury.*

Stanley (John), geb. 1713 te Londen, werd op jeugdigen leeftijd blind. Hij ontving onderricht in de muziek van den organist Reading en van Dr. Greene, werd 1734 organist aan den Temple, 1782 directeur der hofkapel en stierf 19 Mei 1786. Hij was een der beste organisten van zijn tijd, daarbij een uitstekend violist en orkestdirecteur. Ten gevolge van zijn blindheid was hij genoodzaakt, alle door hem uit te voeren muziekstukken van buiten te leeren, hetgeen hem volkomen gelukte. Zoo kende hij alle werken van Händel uit het hoofd. Van zijn compositiën zijn gedrukt: *VI Concertos in seven parts* (Londen), *VI Concerti a seven stromenti* (Amsterdam), *VIII Sonaten per Flauto e Basso* (Londen). Onder zijn ongedrukte werken bevinden zich twee oratoria: *Jephta* en *Zimri.*

Stappen (Cornelis **van**), Nederlandsch componist, leefde op het einde der 15e eeuw. Compositiën van hem zijn opgenomen in de verzameling *Harmonice musices Odhecaton* (Venetië, Octavio Petrucci, 1503).

Stark (Friedrich Theophil), componist en cantor te Waldenheim in Silezië, geb. 29 Aug. 1742, gest. 20 Mei 1807. Hij was een goed organist en liet de volgende oratoria na: *Die Gedanken und Empfindungen beim Kreuze Jesu auf Golgotha*, *Die Pharisaër* en *Die Passion.* Ook kent men van hem: *Collection de* 160 *Fugues et Préludes pour l' Orgue.*

Stark (Ludwig), geb. 1831 te Munchen, ontving aldaar onderricht in de muziek van Ignaz Lachner en componeerde balletten en entre-actes voor den hofschouwburg. Nadat hij met Lebert bekend was geworden, schreef hij, in gemeenschap met hem, een *Klavierschule*, die te Stuttgart bij Cotta in druk verscheen. Beiden richtten in laatstgenoemde stad het conservatorium op. S. was aan deze school hoofdzakelijk als leeraar in den zang werkzaam, totdat hij, na een werkzaamheid van 16 jaren, wegens redenen van gezondheid, zijn ontslag nam. In vereeniging met Lebert gaf hij nog in het licht: *Deutsche Liederschule* en *Elementargesangschule.* S. is ook de stichter van een zangvereeniging.

Starke (Friedrich), geb. 1774 te Elsterwerde in Saksen, werd te Weenen kapelmeester van een muziekcorps en stierf daar ter stede 18 Dec. 1835. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in militaire muziek.

Starzer, componist en violist, was tot 1762 concertmeester bij de hofkapel te Weenen, ging in genoemd jaar naar Petersburg en keerde 1770 naar Weenen terug, waar hij 1793 stierf. Hij heeft veel balletmuziek gecomponeerd.

Staudigl (Josef), baszanger, geb. 14 April 1804 te Wollersdorf in Beneden-Oostenrijk, ontving het eerste onderricht in den zang op het gymnasium te Weenen. In het Benedictijner-klooster te Mölk, waarin hij als novice werd opgenomen, zette hij zijn zangstudiën voort. Later verliet hij het klooster en begaf zich naar Weenen, om in de chirurgie te studeeren. Ten einde in zijn onderhoud te voorzien, nam hij de betrekking van korist bij het theater van Josephstadt, later bij dat van Kärntherthor aan, en toen hij eens den solo-bassist als Pietro in *Die Stumme von Portici* verving, had hij een zoo groot succes, dat hij besloot zich geheel aan de kunst te wijden. Van lieverlede werd hij met grootere rollen belast en steeg in de achting van het publiek. In het jaar 1831 werd hij tot hofkapelzanger benoemd, in welke betrekking hij gelegenheid had, zijn reeds als knaap beoefend talent voor kerkmuziek te ontwikkelen. Ook met de voordracht van liederen, vooral die van Franz Schubert, vond hij veel bijval. Nadat hij ongeveer vijf en twintig jaar werkzaam was geweest, begonnen stem en geheugen hem ontrouw te worden. Dit trok hij zich zoozeer aan, dat hij krankzinnig werd. Hij stierf 28 Maart 1861 in het gesticht van Michelbeurngrund. Als mensch en kunstenaar was hij algemeen geacht, en hij behoorde tot de beste zangers dezer eeuw.

Stauffer (Johann Georg), instrumentenmaker, vond 1823 de Guitarre d'amour uit.

Stazzi, hobovirtuoos, geb. te Florence, aldaar gest. 1770, maakte kunstreizen, die zich tot Petersburg uitstrekten.

Steele (Josua), Engelsch geleerde, leefde te Londen in de tweede helft der 18e eeuw. Op muzikaal gebied is hij bekend door de volgende werken: *An Essay towards establishing the melody and measure of speech to be expressed and perpetuated bij peculiar symbols* (Londen, 1775) en *Account of a Musical Instrument, Which was brought bij Captain Fourneaux from the Isle of Amsterdam in the South Sea to Londen in the year* 1774.

Steenhuis (Tjerko), Nederlandsch toonkunstenaar, geb. 1840 te Appingedam, ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Leipzig en werd na zijn terugkomst in het vaderland tot organist te Groningen benoemd. Hij stierf reeds 1868. Van zijn compositiën zijn liederen en klavierstukken bekend.

Stefani (Giovanni), organist te Weenen, in de eerste helft der 17e eeuw, is bekend door de volgende compositiën: *Concerti amorosi* (Venetië, 1623), *Affetti amorosi* (ibid., 1624) en *Ariette amorose a voce sola* (ibid., 1626).

Stefani (Johann), violist en componist, geb. 1746 te Praag, kwam onder de regeering van Stanislaus Augustus naar Polen en werd solo-violist bij de hofkapel. Zijn operette *Krakowiane e Gorale* (1794), waarin Poolsche

volksliederen voorkwamen, werd met geestdrift ontvangen en meer dan tweehonderd maal gegeven. Nog zeven andere opera's zijn van hem bekend. Hij stierf 22 Febr. 1829.

Stefani (Joseph), zoon van den vorige, componist en leeraar in den zang, geb. 16 Mei 1802 te Warschau, heeft vele compositiën, hoofdzakelijk balletmuziek, geschreven.

Stefanini (Giovanni Battista), geb. omstreeks 1660 te Modena, was tot in de laatste jaren der 17e eeuw kapelmeester te Turijn. Men kent zes- en achtstemmige motetten van hem.

Steffan (Joseph Anton), klavierspeler en componist, geb. 14 Maart 1726 te Kopidlno in Boheme, ontving te Weenen onderricht van Wagenseil, werd tot hofpianist benoemd en gaf les aan Maria Antoinette en aan de aartshertogin Caroline. Onder zijn compositiën bevindt zich een oratorium: *Der Erlöser der Welt unschuldig angeklagt und zum Tode verurtheilt.*

Steffani (Agostino), componist en zanger, geb. 1655 te Castelfranco op Venetiaansch gebied, studeerde te Munchen onder leiding van Ercole Bernabei. Behalve in de muziek, studeerde hij ook in de theologie en verkreeg later den titel van Abbé. Op twintigjarigen leeftijd werd hij te Munchen tot organist aangesteld, en na de uitvoering van zijn opera *Marco Aurelio* tot directeur der hofkapel aldaar. Later benoemde hertog Ernst van Brunswijk hem tot zijn kapelmeester. Behalve als kunstenaar was hij ook als staatsman werkzaam. Hij had van den hertog weten te verkrijgen, dat hij den Katholieken de vrije uitoefening van hun godsdienst toestond, en was door den paus met het bisdom Spiga in de Spaansche West-Indische bezittingen beleend geworden. Ook bewerkte hij, dat de keizer den hertog van Brunswijk tot negenden keurvorst benoemde, tot belooning waarvoor hij met het ambt van opperkamerheer belast werd. Hoewel hij de kunst niet ontrouw werd, beletten zijn bezigheden als staatsman hem toch, in het openbaar als kunstenaar op te treden; vandaar dat hij zijn volgende compositiën onder den naam van zijn kopiïst, Gregorio Piva, liet verschijnen, en dat hij zijn betrekking van kapelmeester te Hanover aan Händel overdroeg. In het jaar 1729 maakte hij een reis naar Italië, en een jaar later stierf hij.

Steffani is een niet onbelangrijke figuur in de muziekgeschiedenis. Zijn eerste werken zijn in Italiaanschen stijl geschreven, in de latere vindt men een vermenging van Italiaanschen en Franschen stijl. Zij zijn van invloed geweest op de ontwikkeling der Duitsche muziek. Onder de weinige werken die in druk zijn verschenen, behooren: *Sonate da Camera für zwei Violinen* en een 1695 te Amsterdam uitgegeven verhandeling: *Quanta certezza habbia da suoi Principii la Musica,* die, in het Duitsch vertaald, 1700 te Quedlinburg en 1760 te Mühlhausen verscheen onder den titel: *Sendschreiben, darinnen*

enthalten, wie grosse Gewissheit die Musik aus ihren Grundsätzen habe und in welchen Werthe und Wirkung sie bei den Alten gewesen.

Steg, Hoogd., z. KAM.

Steggal (Charles), doctor in de muziek, geb. 9 Juni 1826 te Londen, ontving zijn opleiding aan de Royal Academy of Music, hoofdzakelijk van Sterndale Bennett. Hij bekleedde de betrekking van organist aan verschillende kerken en werd 1851 leeraar aan de Royal Academy of Music.

Stegmann (Karl David), geb. 1751 te Dresden, was eerst klavierspeler, doch legde zich later op den zang toe, trad 1772 als tenorist te Breslau op en was van 1778 tot 1811 aan de Opera te Hamburg verbonden. Daarna ging hij naar Bonn, waar hij 27 Mei 1827 stierf. Als zanger en tooneelspeler vond hij in komieke rollen veel bijval. Als componist is hij bekend door tien opera's, voorts door balletten, instrumentale muziek en gezangen.

Stegmayer (Ferdinand), geb. te Weenen omstreeks 1804, ontving onderricht in het viool- en klavierspel van zijn vader en was eerst als koordirecteur te Weenen, vervolgens als muziekdirecteur aan het Königstadt-theater te Berlijn werkzaam. Met het operagezelschap van Röckel ging hij in de jaren 1829—1830 naar Parijs. Later was hij achtereenvolgens te Leipzig, Bremen en Weenen als kapelmeester werkzaam. In laatstgenoemde stad was hij ook leeraar aan het conservatorium. Eenige compositiën van hem zijn aldaar in druk verschenen.

Stehle (Sophie), zangeres, geb. 1835 te Sigmaringen, trad te Stuttgart voor het eerst op en werd vervolgens aan de koninklijke Opera te Munchen verbonden, waar zij tot 1874 werkzaam bleef. In genoemd jaar trad zij in het huwelijk en zeide het openbare leven vaarwel.

Steibelt (Daniël), klavierspeler en componist, geb. omstreeks 1755 of 1756 (volgens Fétis omstreeks 1764 of 1765) te Berlijn, waar zijn vader klaviermaker was, schijnt reeds op jeugdigen leeftijd getoond te hebben aanleg voor de muziek te bezitten; althans de kroonprins van Pruisen, Frederik Wilhelm II, stelde hem in de gelegenheid, onderricht in het klavierspel en in de compositie te nemen bij Kirnberger. Aangaande de jaren zijner jeugd is weinig bekend, en eerst in het jaar 1789 begon hij zijn talrijke kunstreizen. In genoemd jaar kwam hij te Parijs, waar hij als klavierspeler en componist grooten bijval vond. Als virtuoos stelde hij den te Parijs gevierden klavierspeler Hermann, den leermeester van Maria Antoinette, in de schaduw, en als componist was hij niet minder gezocht dan Ignace Pleyel. Een zijner bewonderaars, de graaf de Ségur, had een opera-libretto, *Roméo et Juliette*, geschreven en droeg dit hem ter compositie op. De partituur was 1792 gereed, werd aan de directie der Groote Opera

aangeboden, doch door deze geweigerd, en 1793 in het Théâtre Feydeau met succes uitgevoerd. In het jaar 1815 werd de opera ook te Stockholm vertoond, 1822 nog eens te Parijs, in de Opéra comique.

Als klavieronderwijzer was S. te Parijs zeer gezocht: hij had leerlingen onder den hoogsten adel. Doch de zucht om te schitteren noopte hem, weder kunstreizen te gaan maken en zich als virtuoos te laten bewonderen. Hij bezocht Nederland, Engeland, Hamburg, Dresden, Berlijn en Weenen. In laatstgenoemde stad kwam hij in aanraking met Beethoven. Aangaande die ontmoeting deelt Ries het volgende mede: »Steibelt hatte sich in Paris bereits einen grossen Namen gemacht, an den er selber glaubte, wie die Berliner an Alles, was von Paris kommt, zu glauben pflegen. Er traf um 1799 oder 1800 in Wien ein, ohne der Mühe werth zu achten, Beethoven seinen Besuch zu machen. Sie trafen bei Graf Fries zusammen. Beethoven trug sein neues Trio Op. 11 zum erstenmal vor. Steibelt hörte es mit einer Art von Herablassung an, machte Beethoven einige Komplimente und hält sich seines Siegs gewiss. Er spielt ein Quintett von eigener Komposition, fantasirt und macht besonders mit seinem damals neuen, später überall gebrauchten Tremolo Effekt; Beethoven ist nicht mehr zum Spielen zu bringen. Acht Tage darauf ist wieder Assemblée beim Grafen Fries und sind beide Nebenbuhler (das waren sie denn nach dem Maasstabe der »Gesellschaft!") wieder geladen. Steibelt tritt abermals mit einem Quintett auf und erntet grossen Beifall; dann ergeht er sich in einer brillanten Improvisation, — der man nur leider anfühlen konnte, dass sie einstudirt war, — in der er dreist und unhöflich genug das Thema zum Grunde legt, das Beethoven im Finale seines Trio variirt hatte. Dies empörte Beethovens Verehrer und ihn selbst; er musste nun an 's Klavier, um zu fantasiren, ging auf seine gewöhnliche, ich möchte sagen ungezogene Art an 's Instrument, wie halb hingestossen, nahm im Vorbeigehen die Violoncellstimme des Steibeltschen Quintetts mit, legte sie verkehrt auf 's Pult und trommelte mit einem Finger von den ersten Takten ein Thema heraus. Nun einmal gereizt, fantasirt er so, dass Steibelt den Saal verlässt, ehe Beethoven aufhört, und nie wieder mit ihm zusammentreffen mag." — In het algemeen vond S. in Duitschland minder bijval dan in Frankrijk, en hij besloot derhalve naar Parijs terug te keeren. Daar ter stede bracht hij Haydn's *Schöpfung*, door hemzelven in proza vertaald en door den graaf de Ségur op verzen gebracht, ten gehoore; bij de uitvoering speelde hij zelf de klavierpartij mede, en het werk behaalde, evenals elders, groot succes. Vervolgens begaf S. zich naar Londen, waar hij een niet minder gunstig onthaal vond dan te Parijs. Hij gaf er met zijn vrouw, een Engelsche van geboorte, vele concerten, waarop hij hoofdzakelijk zijn eigen compositiën, bestaande in zoogenaamde »beschrijvende

muziek" en in brillante salonstukken, ten gehoore bracht. Voor den Haymarket-schouwburg schreef hij twee balletten, *Le Jugement du berger Paris* en *La belle Laitière*. In het jaar 1805 keerde hij naar Parijs terug, waar hij een intermezzo, *La Fête de Mars*, componeerde, dat ter gelegenheid der viering van den slag van Austerlitz in de Groote Opera ten gehoore werd gebracht. Aangemoedigd door den bijval, die aan dit werk ten deel viel, schreef hij een groote opera, *La Princesse de Babylone*, die door de Académie de Musique vertoond zou zijn geworden, zoo niet de componist wegens schulden genoodzaakt ware geweest, in den herfst van 1808 Parijs te verlaten. Hij besloot, zijn fortuin in Rusland te beproeven, gaf op zijn reis door Duitschland concerten te Frankfort, Leipzig, Breslau en Warschau en kwam in het voorjaar van 1809 te Petersburg aan. Daar ter stede werd hij, in plaats van Boieldieu, die naar Frankrijk wenschte terug te keeren, tot orkestdirecteur aan de Fransche Opera benoemd, welke betrekking hij tot aan zijn dood, 20 Sept. 1823, bekleedde. Voor den aan zijn leiding toevertrouwden schouwburg schreef hij nog de opera 's *Cendrillon* en *Sargines* en bracht er ook *La Princesse de Babylone* en *Roméo et Juliette* ten tooneele. Hij stierf zonder aan zijn familie eenige middelen van bestaan na te laten, doch een zijner bewonderaars, graaf Milarodowitsch, gaf ten voordeele der betrekkingen van S. een concert, dat een som van 40.000 roebel opbracht.

Het getal compositiën van S. is zeer groot. Een volledige lijst er van vindt men bij Grove (*Dictionary of Music and Musicians*). Er zijn vele programma-muziekstukken onder, als: *Grande Bataille de Gemappe*, *Défaite des Espagnols par l' armée Française*, *Britannia, or Admiral Duncan 's Victory*, *Voyage au Mont St. Bernard*, enz. Men beschuldigde hem, dat hij veel aan andere componisten ontleende, ook moet hij vele zijner werken meermalen onder verschillende titels uitgegeven hebben. In zijn tijd ontbrak het niet aan menschen, die hem met Beethoven en andere groote meesters gelijk stelden; thans is hij, evenals zijn werken, geheel vergeten.

Stein (Albert Gerion), geestelijke en leeraar aan het aartsbisschoppelijk seminarie te Keulen, geb. omstreeks 1815, heeft in het licht gegeven: *Kyriale sive Ordinarium Missae continens cantum gregorianum etc.* (1860), *Kölnisches Gesang- und Andachtsbuch* (1860) en *Die katholische Kirchenmusik nach ihrer Bestimmung und ihrer dermaligen Beschaffenheit dargestellt* (1864).

Stein (Johann Andreas), klavier- en orgelmaker en organist, geb. 1728 te Hildesheim, was een leerling van Silbermann. Hij studeerde eenigen tijd te Parijs en vervaardigde na zijn terugkomst in Duitschland het groote orgel voor den Dom te Augsburg. Grooten roem behaalde hij op het gebied van den klavierbouw. (Z. de artikelen KLAVIER en PIANOFORTE.) Mozart

geeft in een brief aan zijn vader de volgende gunstige beoordeeling van Stein's instrumenten:

„Ehe ich noch von Stein seiner Arbeit etwas gesehen habe, waren mir die Späth'schen Claviere die liebsten; nun muss ich aber den Steinischen den Vorzug lassen; denn dämpfen sie noch viel besser, als die Regensburger. Wenn ich stark anschlage, ich mag den Finger liegen lassen oder aufheben, so ist halt der Ton in dem Augenblick vorbei, da ich ihn hören liess. Ich mag an die Claves kommen wie ich will, so wird der Ton immer gleich sein, er wird nicht scheppern, er wird nicht stärker nicht schwächer gehen oder gar ausbleiben; mit einem Wort, es ist alles gleich. Es ist wahr, er gibt so ein Pianoforte nicht unter 300 Fl., aber seine Mühe und Fleiss die er anwendet, ist nicht zu bezahlen. Seine Instrumente haben besonders das vor andern eigen, dass sie mit Auslösung gemacht sind. Da gibt sich der Hunderste nicht damit ab; aber ohne Auslösung is es halt nicht möglich, dass ein Pianoforte nicht scheppere oder nachklinge. Seine Hämmerl, wenn man die Claves anspielt, fallen in dem Augenblick, da sie an die Saiten hinauf springen, wieder herab, man mag den Clavis liegen lassen oder auslassen. Wenn er ein solches Clavier hat (wie er mir selbst sagte), so setzt er sich erst hin und probirt allerley Passagen, Läufe und Sprünge, und schabt und arbeitet so lange, bis das Clavier alles thut; denn er arbeitet nur zum Nutzen der Musik und nicht seines Nutzen wegen allein, sonst würde er gleich fertig sein. Er sagt oft: Wenn ich nicht selbst ein so passionirter Liebhaber der Musik wäre und nicht selbst etwas weniges auf dem Clavier konntte, so hätte ich gewiss schon längst die Geduld bei meiner Arbeit verloren; allein ich bin halt ein Liebhaber von Instrumenten, die den Spieler nicht ansetzen und die dauerhaft sind. — Seine Claviere sind auch wirklich von Dauer. Er steht gut dafür, dass der Resonanzboden nicht bricht und nicht springt. Wenn er einen Resonanzboden zu einem Clavier fertig hat, so stellt er ihn in die Luft, Regen, Schnee, Sonnehitze und allen Teufel, damit er zerspringt, und dann legt er Späne ein und leimt sie hinein, damit er recht stark und fest wird. Er ist völlig froh wenn er springt, man ist halt hernach versichert, dass ihm nichts mehr geschieht. Er schneidet gar oft selbst hinein und leimt ihn wieder zu und befestigt ihn recht. Er hat drei solche Pianofortes fertig, ich habe erst heute wieder darauf gespielt."

Stein stierf 1790 en liet twee zoons na en een dochter, Nannette, die met Streicher in den echt trad. (Z. STREICHER.)

Stein (Friedrich), zoon van den vorige, geb. 26 Mei 1784 te Augsburg, ging op tienjarigen leeftijd naar Weenen en studeerde onder leiding van Albrechtsberger. Hij behoorde tot de beste klavierspelers aldaar en was ook een niet onverdienstelijk componist. Hij stierf reeds 5 Mei 1809.

Stein (Karl Andreas), neef van den vorige, geb. 4 Sept. 1797 te Weenen, was aldaar als componist en klavierfabrikant werkzaam. Hij reisde veel, en zijn instrumenten werden zoowel in Duitschland als elders gunstig bekend. In het jaar 1844 werd hij tot hofpianomaker benoemd, en hij stierf 28 Aug. 1863. Onder zijn compositiën bevinden zich symphonieën, klavierconcerten en een komische opera: *Die goldene Gans.*

Steiner (Johann Ludwig), componist, leefde te Neurenberg, later te Zürich, en gaf in laatstgenoemde stad motetten, sonates en andere compositiën in het licht.

Steinfeld (Albert Jacob), organist, klavierspeler en componist, geb. 4

Juni 1741 te Hamburg, werd 1765 organist te Archangel, vervolgens te Petersburg en later te Bergdorf bij Hamburg. Hij stierf in laatstgenoemde stad. Van zijn compositiën, ongeveer 50 in getal, zijn slechts weinige gedrukt.

Steingaden (Constantin), bisschoppelijk kapelmeester te Costnitz omstreeks het midden der 17e eeuw. Printz vermeldt hem in zijn *Geschichte der Musik* als een der eerste componisten van zijn tijd. Men kent van hem: *Flores hyemales a 3, 4 vocibus cum instrumentis* (Constantz, 1666).

Steinkühler (Emil), klavierspeler, violist en componist, geb. 12 Mei 1824 te Dusseldorp, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in het viool- en klavierspel en in de compositie. Reeds op zijn zestiende jaar componeerde hij een opera: *Die Alpenhütte.* Te Frankfort a. d. M. zette hij zijn studiën onder leiding van Aloys Schmitt voort, bezocht vervolgens Parijs en vestigde zich te Rijssel, waar hij als muziekonderwijzer en directeur der vereeniging St. Cécile werkzaam was. Wegens de gebeurtenissen van 1870 genoodzaakt Frankrijk te verlaten, ging hij naar Gent en stierf aldaar 22 Nov. 1872. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in kamermuziek.

Steinmann (Christoph), organist en componist, leefde in de 17e eeuw in Thuringen. Men kent van hem: *Motetten für acht Stimmen* (Jena, 1649) en *Rosenkränzlein* (Erfurt, 1660).

Steinmüller, drie broeders, Johann, Josef en Wilhelm, waren ten tijde van Haydn's directie kamermusici der kapel van den vorst van Eszterhazy. Zij waren alle drie voortreffelijke hoornisten en verwekten op een reis door Duitschland algemeene bewondering.

Steinway, eigenlijk Steinweg, een Duitsche familie, wier leden als uitstekende klavierfabrikanten bekend waren. De stichter van het huis Steinway and Sons, Heinrich S., werd 15 Febr. 1797 te Brunswijk geb. Hij richtte daar ter stede een fabriek op, doch toen het bleek, dat het niet de geschikte plaats voor de uitbreiding zijner zaak was, vormde hij het plan, zich naar Noord-Amerika te begeven. Zijn zoon Karl was reeds 1849 naar Nieuw-York gegaan, hij zelf volgde hem een jaar later, nadat hij de fabriek te Brunswijk aan zijn zoon Theodor had overgedaan. Met zijn zonen Karl, Heinrich, Wilhelm en Albert werkte hij in verschillende klavierfabrieken van Nieuw-York, en 1853 richtte hij daar ter stede een eigen fabriek op. Reeds de eerste door hem gebouwde klavieren maakten veel opgang, doch eerst nadat hij 1855 op de tentoonstelling te Nieuw-York wegens een verbetering in de klavierconstructie met de gouden medaille bekroond was, werd hij algemeen bekend. Van dat oogenblik af nam de fabriek in bloei toe, en tweemaal, in de jaren 1859 en 1863, moest S. naar een grooter lokaal voor zijn zaak omzien. Bij het in laatstgenoemd jaar gekocht magazijn liet hij een concertzaal voor 2000 personen bouwen, die den naam Stein-

way-Hall verkreeg en wegens haar uitstekende acoustiek zeer geroemd werd.

Nadat Steinway in het jaar 1865 twee zijner zoons, Heinrich en Karl, verloren had, liet hij zijn zoon Theodor uit Brunswijk overkomen, en deze zette, toen de oude Steinway 7 Febr. 1871 gest. was, in vereeniging met zijn broeders Wilhelm en Albert de zaak voort. Sedert de Parijzer tentoonstelling van 1867 waren de klavieren van S. ook in Europa bekend, en na 1871 verkregen zij in ons werelddeel even groote reputatie als de instrumenten der beste Duitsche, Fransche en Engelsche fabrikanten; sommigen stellen de vleugels van Steinway nog boven die der beste Europeesche makers. Een depôt der Amerikaansche firma werd 1875 te Londen, een ander 1880 te Hamburg gevestigd.

Nadat Theodor S. naar Nieuw-York was vertrokken, werd de zaak te Brunswijk door Grotian, Helfferich en Schulz onder de firma Th. Steinwegs Nachfolger voortgezet.

Stella (Giuseppe Maria), priester, geb. te Mirandola in Modena in het begin der 17e eeuw, gaf een verhandeling in het licht, getiteld: *Breve istruttione alli giovanni per imparare con ogni facilità il canto fermo divisa in due parti* (Rome, 1665 en 1675).

Stephan of **Steffen**, vader en zonen, orgelmakers te Breslau in de tweede helft der 15e eeuw, bouwden o. a. het orgel voor de hoofdkerk te Erfurt.

Stephan (Clemens), componist, geb. te Buchau in Wurtemburg, leefde omstreeks 1820 te Neurenberg, eerst als cantor, later ambteloos. Van zijn compositiën zijn gedrukt: *Passio secundum Matthoeum* en *cantiones sacrae.* Ook heeft hij een bundel compositiën van verschillende meesters, getiteld: *Harmoniae suavissimae* 8, 5 *et* 4 *vocum, a praestantissimis hujus artificibus compositae etc.* (1567 en 1568) uitgegeven.

Stephan (Johann), organist te Luneburg op het einde der 16e eeuw. Men kent van hem: *Neue Teutsche weltliche Madrigalen und Balletten* en *Neue Teutsche Gesänge.*

Stephani (Domenico), hoftenorist, later kapelmeester te Wurtzburg, geb. 1738 te Triëst, gest. 22 Dec. 1827 te Wurtzburg, had ook als zangmeester een goeden naam.

Stephen de la Madelaine, Z. LA MADELAINE.

Stephens (Catherine), zangeres, geb. 18 Sept. 1794 te Londen, behaalde op de tooneelen van Drury Lane en Covent Garden groot succes. Zij trad 1838 in het huwelijk met den tachtigjarigen graaf van Essex, die reeds een jaar later stierf, en dien zij 43 jaar overleefde. Zij stierf 22 Febr. 1882.

Stephens (Charles Edward), neef van de vorige, geb. 18 Maart 1821 te Londen, ontving onderricht in het klavier- en vioolspel en in de compositie. Hij bekleedde verscheiden organistenposten, werd 1850 lid van de Philhar-

monic Society en later herhaaldelijk tot directeur dier vereeniging gekozen. Men benoemde hem 1870 tot eerelid der Academy of Music en 1877 tot licentiaat *honoris causa* van Trinity College. Onder zijn compositiën bevinden zich ouvertures, symphonieën, trio's en quartetten.

Sterkel (Johann Franz Xaver), componist, kapelmeester van den vorst Primas van Dalberg te Regensburg, later kanunnik en hofkapelaan van den keurvorst van Mainz, heeft veel gecomponeerd, o. a. Missen, Fuga's, Symphonieën en kamermuziek.

Sterling (Antoinette), zangeres, geb. omstreeks 1850 te Sterlingville in Noord-Amerika, ontwikkelde haar schoone altstem onder leiding van Abella te Nieuw-York en begaf zich later naar Europa, waar zij haar studiën onder leiding van Mevr. Marchesi, Manuel Garcia en Pauline Viardot voortzette. In Amerika teruggekeerd, liet zij zich op vele concerten hooren en was daar te lande werkzaam tot 1873, toen zij zich te Londen vestigde, waar zij vooral als ballade-zangeres gunstig bekend werd, en waar zij nog heden gevestigd is.

Stern (Julius), geb. 8 Aug. 1820 te Breslau, ontving zijn muzikale opleiding te Berlijn en te Dresden en ging na voltooiing zijner studiën naar Parijs, waar hij directeur eener Duitsche zangvereeniging werd en Mendelssohn's *Antigone* in het Théâtre de l'Odéon ten gehoore bracht. Hij keerde 1846 naar Duitschland terug en vestigde zich te Berlijn, waar hij een zangvereeniging oprichtte, die als Stern'scher Gesangverein bekend is geworden en nog heden bestaat. Tot 1874 was Stern directeur der zangvereeniging; in dat jaar was hij om gezondheidsredenen verplicht, zijn ontslag te nemen, In vereeniging met Marx en Kullak had hij 1850 ook een muziekschool opgericht, die nog heden onder den naam van Stern'sches Conservatorium bestaat, en waaraan hij tot zijn dood, 27 Febr. 1883, werkzaam was.

Sterndale Bennett, Z. Bennett.

Stesso moto, Ital., dezelfde beweging.

Stesso tempo, Ital., dezelfde tijdmaat.

Steuerlein (Johann), geb. 5 Juli 1546 te Schmalkalden in Thuringen, gest. 1613 te Meiningen als Notarius publicus, was als dichter en componist ijverig werkzaam. *Cantiones* en andere stukken met Duitschen en Latijnschen tekst zijn van hem in druk verschenen.

Steup (H. C.), klavierspeler, componist en muziekuitgever te Amsterdam, aldaar geb. 1755. Behalve vele compositiën heeft hij geschreven een *Méthode pour accorder le pianoforte.*

Steveniers (Jacques), klavierspeler, geb. 1817 te Luik, ontving zijn muzikale opleiding aan het conservatoire te Brussel, maakte kunstreizen naar

Nederland, Duitschland, Denemarken, Parijs en Londen en werd 1854 tot leeraar aan genoemde school aangesteld. Onder zijn compositiën bevinden zich twee kleine opera's: *Le Maréchal ferrant* en *Les Satires de Boileau.*

Stevens (Richard John Samuel), geb. 1757 te Londen, ontving zijn muzikale opleiding van Richard Savage, op het zangkoor van St. Paul's-kerk, en werd door de Catch-Club tweemaal bekroond wegens eenige door hem gecomponeerde *glees.* Hij werd 1786 organist van Temple-Church, 1796 van Charter House en 1801 leeraar in de muziek aan Gresham College. Behalve vele *glees* heeft hij in het licht gegeven: *Sacred Music for one, two, three and four voices.* Hij stierf 22 Sept. 1837.

Stevenson (Sir John Andrew), componist, geb. omstreeks 1762 te Dublin, waar zijn vader violist was, werd koordirecteur aan twee kerken daar ter stede en lid van Trinity College. Hij componeerde vele opera's met Engelschen tekst, die te Dublin vertoond werden, alsmede: *Symphonies and accompaniments to the collection of Irish Melodies* (tekst van Thomas Moore). Hij verkreeg 1791 den graad van doctor in de muziek en stierf 14 Sept. 1833.

Stewart (Sir Robert Prescott), geb. 16 Dec. 1825 te Dublin, was organist van Trinity College en directeur der Choral Society aldaar. Als organist en componist heeft hij in Engeland een goeden naam.

Stiasny of **Stiastny** (Bernhard Wenzel), violoncellist, geb. 1770 te Praag, heeft een *Méthode de Violoncelle* en eenige compositiën voor dat instrument geschreven.

Stiasny (Johann), violoncellist, broeder van den vorige, geb. 1774, was lid van het orkest te Praag, later muziekdirecteur te Neurenberg en te Mannheim. Stukken voor violoncel van hem zijn bij Simrock te Bonn in druk verschenen.

Stiava (Francesco Maria), eerste organist van den koning van Sicilië te Messina, geb. 1640 te Lucca, aldaar gest. 1702, heeft o. a. gecomponeerd: *Salmi concertati a cinque voci con violini obligati e ripieni a beneplacito* (Bologna, 1694).

Stich (Johann Wenzel), genaamd Punto, hoornvirtuoos, geb. te Zcuzics bij Czarlau in Boheme, als lijfeigene van den graaf van Thun. De graaf liet hem in de muziek en hoofdzakelijk in het hoornspel onderrichten. Zijn meesters waren Matiegka te Praag, Ssindelarz te München en Hampel te Dresden. Nadat hij zijn studiën volbracht had, keerde S. naar zijn heer terug; na verloop van drie jaren evenwel onttrok hij zich door de vlucht aan het juk der lijfeigenschap en ging met eenige andere musici naar Italië. Zijn meester liet hen vervolgen, en, daar het hem hoofdzakelijk om Stich te doen was, gaf hij den vervolgers last, voor het geval dat zij niet in staat

mochten zijn hem terug te brengen, hem ten minste de voortanden in te slaan, opdat hij tot blazen ongeschikt zou worden. S. ontkwam echter, vertaalde zijn naam in het Italiaansch, ten einde veiliger te zijn, en doorreisde, onder den naam Punto, Spanje, Engeland, Nederland en Frankrijk. Te Parijs, waar hij zich 1778 liet hooren, maakte hij grooten opgang. »Punto bläst magnifique" schreef Mozart uit Parijs aan zijn vader. Hij blies op een zilveren hoorn en wist aan dat instrument de schoonste en zuiverste tonen te ontlokken. In het jaar 1781 in Duitschland teruggekeerd, werd hij lid der kapel van den bisschop van Wurtzburg; later ging hij weder naar Parijs en werd daar ter stede lid der kapel van den graaf van Artois. Tot 1799 bleef hij te Parijs en reisde toen naar Munchen en Weenen. Beethoven componeerde voor hem zijn sonate voor klavier en hoorn (op. 17), en beiden speelden dat stuk op Punto's concert, zonder gerepeteerd te hebben. Nadat hij nog een kunstreis met Dussek had gemaakt, keerde hij naar Praag terug en stierf aldaar 16 Feb. 1803. Zijn grafschrift luidt aldus: »*Omne tulit punctum Punto, cui Musa Bohema ut plausit vivo, sic morient gemit.*" — Van Punto's compositiën zijn in druk verschenen vele concerten, trio's, duetten en andere stukken voor een of meer hoorns. Ook heeft hij een leerboek in het licht gegeven, getiteld: *Méthode pour apprendre facilement les éléments des premier et second cors aux jeunes élèves, dans laquelle sont indiqués les coups de langue et les liaisons les plus nécessaires pour tirer de beaux sons de cet instrument, composée par Hampel et perfectionnée par Punto, son élève* (Parijs, Leduc, 1798).

Stickl (Franz), organist, geb. omstreeks het einde der 17e eeuw te Diessen aan de Ammersee, werd 1720 organist te Ingolstadt en stierf aldaar 1742. Zijn zoon Joseph werd organist te Weichering en stierf aldaar 1778.

Stiefel, Hoogd.; STEVEL, Ned.; de houten of metalen voet, waarop de pijpen van een tongwerk in het orgel staan; ook de metalen buis van den hobo, waaraan het rietje vastgebonden is.

Stiehl (Heinrich), geb. 5 Aug. 1829 te Lubeck, waar zijn vader organist was, ontving zijn muzikale opleiding te Weimar en te Leipzig en vestigde zich 1853 te Petersburg, waar hij organist aan de Peterskerk en directeur eener zangvereeniging werd. Later ging hij naar Weenen, waar hij twee jaar doorbracht, vervolgens naar Italië en 1872 naar Engeland. In het jaar 1880 keerde hij naar Rusland terug en werd stadsmuziekdirecteur te Reval. Hij heeft 1883 daar ter stede en te Petersburg goedgeslaagde uitvoeringen van Bach's *Matthaeus-Passion* gegeven. Onder zijn talrijke compositiën bevinden zich stukken voor orkest en kamermuziek.

Stieler (Karl August), leeraar in den zang aan het gymnasium te Stockholm

in de eerste helft der 19e eeuw, schreef een zangmethode in de Deensche taal.

Stierlein (Ambrosius), organist en componist, geb. 1767 te Säckingen in Zwitserland, gest. 1809 in het klooster Mariaschein, heeft Missen, motetten en andere kerkmuziek gecomponeerd. Zijn broeder Augustin, ook organist, was monnik in hetzelfde klooster. Hij stierf 1822.

Stierlein (Johann Christoph), toonkunstenaar, leefde op het einde der 17e eeuw en was kapelmeester in Wurtemberg. Hij gaf in het licht: *Trifolium musicale consistens in Musica theorica, practica* en *Musikalische, geistliche Zeit- und Ewigkeits-Betrachtung in* 25 *Arien von einer Singstimme und Generalbass.*

Stighelli (Georg), eigenlijk Stiegele geheeten, zanger, geb. 1819 te Ingstetten en Wurtemberg, studeerde aanvankelijk in de rechtsgeleerdheid, doch legde zich later op den zang toe, italianiseerde zijn naam en had in Italië en elders veel succes. In het jaar 1848 keerde hij naar Duitschland terug, een jaar later ging hij naar Londen, waar hij tot 1854 in de Italiaansche Opera Covent Garden medewerkte; 1861 was hij aan de hofopera te Weenen verbonden, en 1864—65 maakte hij kunstreizen door Noord-Amerika. Hij stierf 3 Juli 1868 op zijn villa te Boschetti aan het meer van Como. Eenige door hem gecomponeerde liederen, o. a. »*Du hast Diamanten und Perlen*", hebben zekere populariteit verkregen.

Stilgedakt, een gedekte fluitstem in het orgel, 8 vts toon, van een zwak, liefelijk geluid.

Stinguendo, Ital., den toon smorend.

Stirling (Elizabeth), orgelspeelster en componiste, geb. 26 Febr. 1819 te Greenwich, bekleedde verschillende organistposten in Engeland. Zij heeft compositiën voor orgel en ook eenige zangstukken in het licht gegeven.

Stivori (Francesco), organist te Montagna op Venetiaansch gebied, in de tweede helft der 17e eeuw, heeft madrigalen en motetten gecomponeerd die te Venetië in druk zijn verschenen.

Stobaeus (Johann), geb. 1580 te Graudenz, was een leerling van Eccard en werd 1627 keurvorstelijk Pruisisch kapelmeester te Koningsbergen, waar hij 1646 stierf. *Cantiones sacrae* en andere gezangen van hem zijn in verzamelingen van dien tijd opgenomen.

Stockhausen (Franz), harpist, geb. 1792 te Keulen, begaf zich 1825 naar Zwitzerland en vertoefde langen tijd te Genève. Vervolgens ging hij naar Parijs, waar hij met zijn echtgenoote, Margarethe Schmuck, een verdienstelijke zangeres (geb. 1803 te Gebweiler, gest. 1877 te Colmar), concerten gaf. Ook in Engeland, Schotland en Ierland liet het echtpaar zich hooren. Na deze roemvolle kunstreizen vestigde het zich te Colmar, waar S. 1868 stierf. Onder zijn compositiën, bij Pacini te Parijs verschenen, be-

hooren sonates, fantasieën, een Mis voor vier stemmen, twee harpen, hoorns en bas, en vele andere stukken.

Stockhausen (Julius), zanger, zoon van den vorige, geb. 22 Juli 1826 te Parijs, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn ouders. Aanvankelijk was hij voor den geestelijken stand bestemd en werd op een school te Gebweiler geplaatst, waar hij tot 1843 bleef. Vervolgens ging hij naar het seminarie te Straatsburg, doch zijn liefde tot de muziek was zoo groot, dat hij besloot, zich geheel aan haar te wijden. In het jaar 1845 ging hij met zijn vader naar Parijs, waar hij van Garcia onderricht in den zang en van Charles Halle en Stamaty in het klavierspel ontving. Zijn schoone stem ontwikkelde zich onder Garcia's leiding zeer goed, en reeds 1848 was hij in staat, op een concert te Bazel de partij van Elias in Mendelssohn's oratorium voor te dragen. In 1849 kwam hij te Londen, waar hij zijn studiën bij Garcia hervatte, en waar hij op verschillende concerten, vooral met de voordracht van liederen, groot succes behaalde. Zijn eerste optreden als opera-zanger geschiedde 1852 te Mannheim, en 1857—59 zong hij in den Opéra Comique te Parijs, waar hij o. a. als Sénéchal in *Jean de Paris* veel bijval vond. De jaren 1859—62 bracht hij door met nieuwe kunstreizen, en het was in dien tijd, dat hij voor het eerst Schumann's *Faust*-muziek zong. In laatstgenoemd jaar werd hij te Hamburg directeur der Philharmonische Concerten en der Singakademie, welke betrekkingen hij tot 1869 bekleedde, toen hij door den koning van Wurtemberg tot kamerzanger werd benoemd. Tot 1874 bleef hij te Stuttgart en ging toen naar Berlijn, waar hij de leiding van Stern's zangvereeniging op zich nam. Gedurende de vier jaren zijner directie gaf de zangvereeniging 28 uitvoeringen, waarop meesterstukken van Bach, Mozart, Beethoven, Schumann e. a. ten gehoore werden gebracht. In 1878 vestigde hij zich te Frankfort a. d. M., waar hij zich met de leiding der zangklasse van het Hoch'sche Conservatorium belastte. Deze betrekking bekleedde hij echter niet lang, maar richtte in zijn huis zelf een zangschool op. Na den dood van Raff, 1882, keerde hij tot het conservatorium terug. S. is voornamelijk als liederenzanger beroemd geworden, en het waren hoofdzakelijk de liederen van Schubert en Schumann, waarmede hij in zijn glansperiode grooten opgang maakte.

Stodart (Robert), klaviermaker te Londen, richtte aldaar omstreeks 1776 zijn fabriek op. Hij was een leerling van John Broadwood en hielp zijn kameraad Americus Backers bij de uitvinding van hetgeen later als »Engelsche mechaniek" bekend is geworden. Zijn eerste »grand pianoforte" vervaardigde hij 1777. Latere leden der firma waren William en Malcolm Stodart. De zaak ging 1861 te niet.

Stoelzel (Gottfried Heinrich), theoreticus en componist, geb. 1690 te Grünstadt in het Ertsgebergte, studeerde onder leiding van den cantor Umlauf, later van kapelmeester Hofmann te Leipzig. In deze stad bracht hij zijn opera *Valeria* ten tooneele. Hij ging 1713 naar Italië, waar hij kennis maakte met de voornaamste toonkunstenaars van zijn tijd. In Duitschland teruggekeerd, componeerde hij vele opera's en oratoria, die op verschillende concerten ten gehoore werden gebracht. Hij woonde achtereenvolgens te Bayreuth, Gera en Gotha, in welke laatste stad hij 1719 tot kapelmeester benoemd werd. Deze betrekking bekleedde hij tot zijn dood, 27 Nov. 1749.

Stoelzel (Heinrich), hoornist en koninklijk kamermusicus te Berlijn, geb. 1780 te Pless in Silezië, wordt veelal als uitvinder der ventielen aan de hoorns genoemd. Doch Th. Rode (*Zur Geschichte des Waldhorns*, *Berl. Mus. Zeitung*, 1860) schrijft het volgende: »Wie man allgemein annimmt und vom Blühmel'schen Standpunkt aus es auch glaubwürdig erscheint, hatte derselbe schon 1817 die chromatischen Ventile erfunden und drei solcher in demselben Jahre an ein Waldhorn setzen lassen. Stölzel soll dem Blühmel dieses Waldhorn abgekauft, und für seine Erfindung ausgegeben haben. Quellen hierüber sind die Akten des Königl. Oberbergamts zu Berlin." — S. stierf 1844 te Berlijn.

Stoer (Karl), violist, geb. 29 Juni 1814 te Stolberg in den Harz, ontving onderricht van zijn vader, later van Götze te Weimar, in welke stad hij tot hofmusicus aangesteld werd. Bij Lobe, die destijds fluitist bij de hofkapel te Weimar was, nam hij les in de compositie. Grooten invloed op zijn talent oefende Franz Liszt uit, die van 1848 tot 1849 hofkapelmeester daar ter stede was. Na Liszt's vertrek werd S. tot hofkapelmeester benoemd, welke betrekking hij evenwel wegens een ooglijden niet lang kon waarnemen. In het jaar 1877 vierde hij zijn vijftigjarig jubilaeum. Onder zijn compositiën bevinden zich de volgende stukken: *Tonbilder zu Schiller's Lied von der Glocke*, voor orkest en declamatie; *Ritterliche Ouverture*, een concertouverture *Im Thüringer Lande*, mannenkoren, liederen, enz.

Stoerl (Johann Georg Christian), kapelmeester en hoforganist van den hertog van Wurtemberg, geb. 1676 te Kirchberg in het vorstendom Hohenlohe, ontving te Neurenberg onderricht van Pachelbel en werd te Stuttgart kapelmeester van den hertog van Wurtemberg. Hij stierf aldaar 1743. Slechts weinige compositiën van hem zijn in druk verschenen.

Stoessel (Nicolaus), kapelmeester van een Wurtembergsch muziekcorps, geb. 17 Mei 1793 te Hassfurt in Beieren, gest. 13 Mei 1839 te Ludwigslust, heeft veel militaire muziek gecomponeerd.

Stokem (Jean), Vlaamsch componist uit het begin der 16e eeuw. Gezangen

van hem zijn opgenomen in de verzameling *Harmonice musicus Odhecaton* van O. Petrucci da Fossembrone (Venetië, 1501). Bij denzelfden uitgever zijn *fragmenta missarum* van hem in druk verschenen.

Stokes (Charles), geb. 1784 te Londen, ontving het eerste onderricht als koorknaap aan de St. Paulskerk en studeerde later onder leiding van Webbe en Wesly. Als organist, klavierspeler en onderwijzer had hij in Engeland een goeden naam. Zijn gedrukte compositiën zijn opgenomen in Novella's *Select Organ Pieces*.

Stoll (Franz de Paula), guitaarvirtuoos, geb. 26 April 1807 te Schönbrunn bij Weenen, ontving onderricht van Mauro Giulano en maakte kunstreizen naar Rusland, Duitschland, Frankrijk en Nederland. Hij vestigde zich als muziekonderwijzer te Amsterdam en stierf aldaar in een der jaren tusschen 1860 en 1870. Compositiën van hem zijn te Weenen en te Amsterdam verschenen.

Stolle (Philipp), theorbespeler, leefde omstreeks het midden der 17e eeuw en was uit Boheme afkomstig. Hij gaf in het licht: *David Schirmers singende Rosen, oder Sitten- und Tugendlieder* (Dresden, 1654).

Stoltz (Rosine), zangeres, geb. 13 Febr. 1815 te Parijs, ontving haar opleiding aan het conservatoire, behaalde 1836 te Brussel als Rachel in *La Juive* groot succes en behoorde van 1837 tot 1849 tot de sterren der Groote Opera te Parijs. In laatstgenoemd jaar verliet zij het tooneel en trad achtereenvolgens met een baron en twee vreemde prinsen in het huwelijk. Haar avontuurlijk leven heeft aanleiding gegeven tot de volgende werkjes: *Histoire d'une cantatrice de l'Opéra*, van Scudo; *Mme Rosine Stoltz*, van Lamer; *Les Adieux de Mme Stoltz*, van Cantinjou; en *Rosine Stoltz*, van Eugénie Pérignon.

Stoltzer (Thomas), componist, geb. omstreeks 1490 te Schweidnitz in Silezië, was te Ofen kapelmeester van koning Lodewijk van Hongarije. Hij stierf 29 Aug. 1526. Te Neurenberg en te Wittenberg zijn gezangen van hem in druk verschenen.

Stops, Eng., registers.

Storace (Anna Celina), zangeres, geb. 1766 te Londen, ontving onderricht van haar vader, Stefano S., een uitstekend contrabassist, uit Italië afkomstig. Later studeerde zij onder van Rauzzini, en reeds 1777 zong zij op de concerten van Covent Garden. Tot voltooiing harer studiën ging zij naar Venetië, waar zij bij Sacchini in de leer kwam. Zij zong achtereenvolgens te Florence, Milaan en Weenen en vervulde in laatstgenoemde stad bij gelegenheid der eerste voorstelling van *Le Nozze de Figaro* (1 Mei 1787) de rol van Susanne. In het jaar 1787 keerde zij naar Londen terug, waar zij aan de schouwburgen Drury Lane en Covent Garden ver-

bonden werd. Zij trok zich 1808 uit het openbare leven terug en stierf 25 Aug. 1817. In den loop der jaren had zij een groot vermogen verzameld.

Storace (Stephen), broeder van den vorige, geb. 1763 te Londen, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader en was reeds op tienjarigen leeftijd in staat, de moeilijkste stukken van Tartini en Giardini korrekt op de viool voor te dragen. Hij zette zijn studiën in het viool- en klavierspel en in de compositie aan het conservatorio di San Onofrio te Napels voort. Met zijn zuster doorreisde hij Italië en vergezelde haar naar Weenen, waar hij zijn opera 's *Gli Sposi malcontenti* en *Gli Equivoci* ten tooneele bracht. In Engeland teruggekeerd, componeerde hij vele andere opera 's, die op het tooneel van Drury Lane vertoond werden, en stierf 19 Maart 1796 te Londen.

Storioni (Laurentius), de laatste der beroemde violenmakers uit Cremona, aldaar geb. 1751, werkte van 1780 tot 1798. George Hart zegt van hem: »Although there is an almost total absence of refinement in his works, there is much that is clever, which has already caused these instruments to be valued very highly. He appears to have made Joseph Guarnerius del Jesù his idol. Although his instruments cannot be considered as copies, yet there is evidence of his having made use of the salient points belonging to Guarnerius, which he fitted, as it were, to his own model. He had much of the disregard of mere appearance which Guarnerius so often displayed, and seems to have been guided by similar fancies. His freak was to place his sound-holes in all sorts of ways, scarcely twice alike. His outline is always vigorous, but without thought of symmetrical appearance. There is not an instrument of his make that could have been made upon a mould — they were built from the blocks, and the result, as may be expected, is not graceful."

Storto of **Cornomuto storto**, Ital., kromhoorn.

Strada del Pò (Anna), zangeres, werd 1729 door Händel voor den Haymarket-schouwburg geëngageerd. Jaren lang zong zij in Händel 's opera 's, en zij was de eenige die hem trouw bleef, toen het overige personeel 1733 naar de Opera in Lincoln 's Inn overliep. In het jaar 1738 keerde zij naar Italië terug.

Stradella (Alessandro), Italiaansch componist uit de 17e eeuw, volgens sommigen geboren in het jaar 1645 te Napels. Aangaande zijn eerste levensjaren en zijn studiën is niets bekend. Hij bevond zich 1677 te Venetië en beleefde daar het avontuur, dat hem wereldberoemd heeft gemaakt, doch waarvan de bijzonderheden niet met juistheid bekend zijn. Allerlei verhalen zijn dienaangaande in omloop. Volgens de vertrouwbaarste berichten zou een lid van het machtige geslacht Contarini hem belast hebben met het geven van muziekles aan zijn minnares. Doch S. werd op zijn leerlinge verliefd en

vluchtte met haar naar Turijn, waar zij aan het hof der hertogin als regente werd opgenomen. Contarini kwam weldra aan het hoofd van veertig dienaars zijn minnares opeischen. Hij meende de hertogin door die vertooning schrik aan te jagen, doch zag zich teleurgesteld. De hertogin had den kunstenaar onder haar bescherming genomen en zijn geliefde naar een klooster laten brengen. In zijn plannen gedwarsboomd, nam de Venetiaan zijn toevlucht tot wraak. Hij zond twee bravi naar Turijn met den last, Stradella te vermoorden en, na het volbrengen hunner zending, de wijk te nemen in het hotel van den Franschen gezant de Villars. De gezant van Lodewijk XIV bij het hof van St. Marcus, de abbé d'Estrades, die eigenlijk niet wist wat er van de zaak was, en die de privilegiën van zijn beschermrecht wilde handhaven, had de gedienstigheid jegens de Contarini's en hun bondgenooten, de Delfini's, zoo ver gedreven, dat hij den twee moordenaars zelfs een brief van aanbeveling aan zijn ambtgenoot te Turijn had medegegeven. In het bezit van dit kostbare papier, dat hun straffeloosheid waarborgde, maakten de moordenaars geen haast en vielen den kunstenaar, eerst nadat zij een maand te Turijn vertoefd hadden, met hun dolken aan. Nadat zij daardoor de wraakzucht van hun patroon bevredigd hadden, begaven zij zich naar het hotel van den Franschen gezant. De hertogin eischte, dat het recht zijn loop zou hebben, en liet, toen de heer Villars weigerde de schurken over te leveren, die hem door d'Estrades waren aanbevolen, haar beklag indienen bij Lodewijk XIV, door tusschenkomst van haar gezant bij het hof van Versailles. De markies de Villars schreef insgelijks naar zijn regeering, om een verklaring van zijn gedrag te geven, zeggende dat hij in het onderhavige geval gemeend had, het oude beschermrecht in het hotel der Fransche gezanten bij vreemde hoven te handhaven. Uit een en ander volgde een allerzonderlingste diplomatieke briefwisseling. De minister van buitenlandsche zaken antwoordde in naam des konings, dat al zulke slechte daden hem een gruwel waren, doch dat hij, hoezeer het geval betreurende, nochtans goedkeurde, dat de eer en de voorrechten van den vertegenwoordiger der Fransche kroon gehandhaafd waren. Dit antwoord scheen een goedkeuring van de daden des heeren de Villars te zijn, althans in dezen zin vatte hij het op, en toen de hertogin het hotel van den gezant door haar wachten had laten omsingelen, liet hij de misdadigers ontsnappen, door ze in zijn eigen rijtuig te verbergen. De zaak zou misschien anders afgeloopen zijn, indien de kunstenaar, de onwillekeurige oorzaak van al deze diplomatieke verwikkelingen, aan zijn wonden gestorven ware; doch hij genas, en Contarini kwam er af met de belofte, geen nieuwe aanslagen op het leven van Stradella te smeden.

In de *Histoire de la musique et de ses effets* van Bonnet-Bourdelot

(1775) wordt deze geschiedenis nog avontuurlijker voorgesteld. Volgens Bourdelot zouden er drie aanslagen op het leven van S. gepleegd zijn. De eerste, te Rome, zou mislukt zijn, omdat de bravi een *aria di chiesa* van den componist hadden hooren uitvoeren, en zoozeer getroffen waren door de bewonderenswaardige muziek, dat zij het niet over zich konden verkrijgen, den maker er van te vermoorden. De tweede aanslag zou geschied zijn te Turijn, nagenoeg op dezelfde wijze, als hierboven vermeld is, en slechts door omstandigheden, onafhankelijk van den wil der moordenaars, mislukt zijn. Eindelijk zou de onverbiddelijke wraakzucht der Contarini's in het jaar 1670 haar offer gedood hebben op de wallen van Genua. Door latere schrijvers, als Richard (in *Le Ménestrel* van 1865) en Catelani (*Delle opere di A. Stadella, esistente nell'Archivio Musicale della R. Biblioteca Palatina di Modena*, 1866) is zoowel de onwaarschijnlijkheid van het avontuur te Rome, als de onjuistheid van zijn sterfjaar aangetoond. Vermoedelijk stierf hij omstreeks 1681, althans niet vroeger, want in de bibliotheek te Modena bevindt zich een cantate van hem, getiteld: *Il Barcheggio*, gecomponeerd ter gelegenheid van het huwelijk van Carlo Spinola en Paola Brignole, 6 Juli 1681. Op een bladzijde der partituur is geschreven: *Inventione per un Barcheggio* 1681. 16 *Giugno. L'ultima composizione del Sig. Alessandro Stradella.*

Volgens sommige schrijvers zou S., behalve componist, ook violist, harpist, zanger en Latijnsch dichter zijn geweest. Bewijzen hiervan zijn niet te vinden. Alleen als componist is hij bekend gebleven. Burney meent, dat zijn compositiën hooger staan dan die van alle andere meesters uit zijn tijd, met uitzondering van Carissimi. Te Modena bevinden zich 138 werken van S., waaronder 6 oratoria en 11 opera's. De St. Marcusbibliotheek bezit van hem: *Canti a voce sola dell' insigne A. Stradella, legate alla Biblioteca S. Marco di Venezia della nobile famiglia Contarini.* Andere compositiën van hem zijn te vinden in de bibliotheken der conservatoires van Parijs en Napels en in het British Museum. De echtheid der bekende, aan S. toegeschreven aria di chiesa: »*Se i miei sospiri*", wordt betwijfeld. Men meent, dat het een compositie van later datum is, die Niedermeyer of Rossini tot vervaardiger heeft.

Stradiuarius (Antonius), een der grootste Italiaansche violenmakers, geb. 1649 of 1650 te Cremona, waar hij gevestigd bleef en 1748 stierf. De kunst van vioolmaken bereikte met hem haar hoogsten bloei. Meer dan duizend instrumenten heeft hij nagelaten, en elk instrument is een meesterstuk. Daar hij ze niet beneden vier Louis d'or verkocht, moet hij een groot fortuin verzameld hebben. »Rijk als Stradiuarius" was de uitdrukking, waarmede de bewoners van Cremona een rijk man aanduiden.

Uit de gelijkenis der eerste instrumenten van S. met die van Nicolaas Amati heeft men afgeleid, dat hij Amati's leerling was; ook meent men zekerheid te hebben, dat hij tot 1668 bij hem werkzaam bleef en in dat jaar het eerste instrument onder zijn naam uitgaf. »At this point," zegt George Hart, »we find that his whole work is in accordance with the plans of Amati: the arching is identical, the corners are treated similarly, the sound-hole is quite Amati-like in form, yet easily distinguished by its extreme delicacy, the scroll a thorough imitation of Amati, and presenting a singular contrast to the vigorous individuality which Straduarius displayed in this portion of his work a few years later."

De volgende periode in het kunstleven van S. is die van 1686 tot 1694. »We here observe," vervolgt dezelfde schrijver, »a marked advance in every particular. The form is flatter, the arching differently treated. The sound-hole, which is a masterpiece of gracefulness, reclines more. The curves of the middle bouts are more extended than in this maker's later instruments. The corners are brought out, although not prominently so. Here, too, we notice the change in the formation of the scroll. He suddenly leaves the form that he had hitherto imitated, and follows the dictates of his own fancy. The result is bold and striking, and often leaves the impression on the mind that it partakes much of the character belonging to the bodies of instruments of his latter period The varnish on the instruments belonging to the period under consideration is very varied. Sometimes it is of a rich golden colour, deliciously soft and transparent; in other instances he has used varnish of a deeper hue, which might be described as light red, the quality of which is also very beautiful."

Na 1694 kwam een ander model, het zoogenaamde »patron allongé", te voorschijn. »We have here," zegt Hart, a totally diflerently constructed instrument; it is less graceful, although there is no absence of the masterly hand throughout the work. It has received the title of »long Strad" not from increased length, as the name would imply, but from the appearance of additional length, which its narrowness gives it, and which is particular observable between the sound-holes. The dimensions of these instruments vary considerably; in some the width acress the lower portion is but a shade less than that of his full size Amatese instruments, but in the upper part the dimension is more marked."

De gouden tijd van S. begint omstreeks het jaar 1700. In deze periode van zijn leven verkreeg hij de grootste meesterschap in zijn kunst en vervaardigde de instrumenten, welke terecht de bewondering der wereld gewekt hebben. »The outline is changed, but the curves blending one with another are beautiful in the extreme. The corners are treated diflerently. The wood

used for the backs and sides is most handsome, having a broad curl. The scrolls are of bold conception and finely executed. The varnish also is very rich, and leaves nothing to be desired."

In de instrumenten der laatste periode van S. (1725—1736) is een vermindering der krachten van den meester merkbaar. Wel zijn de in die periode vervaardigde instrumenten uitmuntend van toon, maar zij zijn niet zoo volmaakt van vorm als die van vroeger jaren; ook schijnen sommigen onder zijn toezicht door zijn leerlingen vervaardigd te zijn, althans men leest op de etiketten *sub disciplina* of *sotto la disciplina di Ant. Stradiuarius.* Het etiket der instrumenten door S. zelven vervaardigd luidt aldus: *Antonius Stradiuarius Cremonensis Faciebat Anno* 17.

S. was wijd en zijd bekend. De markies Tozalba bestelde 1702 twee violen en een violoncel bij hem, die hij aan den hertog van Alba ten geschenke gaf. Karel III van Spanje droeg hem de vervaardiging van 6 violen, 2 alten en 1 violoncel voor zijn kapel op. Voor koning Filips V vervaardigde de meester 1720 een stel strijkinstrumenten en voor den hertog van Modena 1716 een violoncel. De prijzen die tegenwoordig voor een echte Stradiuarius-viool betaald worden wisselen af tusschen 1000 en 6000 gulden.

Stradiuarius (Franciscus), violenmaker, oudste zoon van den vorige, werkte vele jaren met zijn broeder Omobono samen. Eenige der laatste werken van Antonius zijn abusievelijk aan Franciscus toegeschreven. »The work of Franciscus," zegt George Hart, »is altogether less finished, but at the same time it shows the hand of the master. The design is bold and original. The sound-hole is quite unlike that of Antonius. The tone of Franciscus's instruments is invariably very rich and telling." Zijn etiket is: *Franciscus Stradivarius Cremonensis Filius Antonii faciebat Anno* 17.

Stradiuarius (Omobono), tweede zoon van Antonius S., heeft weinig gewerkt. Zijn instrumenten, tusschen de jaren 1725 en 1743 ontstaan, hebben het volgend etiket: *Omobonus Stradivarius figly Antony Cremone fecit.*

Strakosch (Moritz), klavierspeler en impresario, geb. 1825 in Hongarije, ontving te Pesth onderricht in de muziek, ging 1846 naar Italië en liet zich aldaar in verscheiden steden hooren. Omstreeks 1851 reisde hij naar Amerika en vestigde zich als muziekonderwijzer te Nieuw-York. In Europa teruggekeerd, begon hij 1856 zijn loopbaan als impresario. Ook zijn broeder Max was als zoodanig werkzaam. Van 1856 tot heden reisden zij met verschillende beroemde kunstenaars en met operagezelschappen in de Oude en Nieuwe Wereld rond.

Strasciando of **Strascinando,** Ital., slepend, dralend, strascinando l'arco, met liggenden strijkstok te spelen, om de tonen te binden.

Straube (Rudolph), klaviervirtuoos, geb. 1720 in Saksen, studeerde op de Thomas-school onder leiding van Bach, vestigde zich 1754 te Londen en gaf aldaar stukken voor luit en klavier en voor luit en viool in het licht.

Strauss (Joseph), kapelmeester van den groothertog van Baden, geb. 1793 te Brunn in Moravië, kwam op jeugdigen leeftijd te Weenen, waar hij onder leiding van Blumenthal, De Urbani en Schuppanzigh het vioolspel bestudeerde en bij Teybert en Albrechtsberger les in de compositie nam. Hij werd solo-violist aan den schouwburg te Pesth en componeerde daar ter stede vele werken. Later ging hij naar Temesvar en van daar 1814 naar Zevenbergen in Hongarije, in beide welke plaatsen hij zich ijverig aan de compositie wijdde; evenzoo te Brünn, waar hij zich 1817 vestigde. In het jaar 1822 werd hij kapelmeester te Straatsburg, een jaar later muziekdirecteur te Mannheim en 1824 hofkapelmeester van den groothertog van Baden. Van dat jaar tot aan zijn dood, 2 Dec. 1866, bleef hij te Karlsruhe werkzaam en schreef voor den schouwburg aldaar vele opera's.

Strauss (Johann), danscomponist, geb. 14 Maart 1804 te Weenen, waar zijn ouders een herberg hielden. In het ouderlijk huis werd hij met de muziek, en bepaaldelijk met de dans- en volksmuziek, bekend en toonde grooten aanleg voor deze kunst. Doch zijn ouders bezaten geen middelen om hem daarin te laten studeeren, en deden hem, tegen zijn zin, bij een boekbinder in de leer. De knaap oefende zich nu heimelijk in het vioolspel en ontvluchtte des boekbinders woning. In het bij Weenen gelegen dorp Döbling echter ontmoette hij een kunstvriend, die hem weder naar zijn ouders terugbracht, doch hen tevens wist te overreden, hun zoon muzikant te laten worden, en die bewerkte, dat hij onderricht in het vioolspel ontving. Onder leiding van Polyschanski maakte de knaap binnen korten tijd zoo groote vorderingen, dat hij in staat was, in strijkquartetten en orkesten mede te werken. Omstreeks dien tijd (1819) hadden Lanner en de gebroeders Drochanek zich tot een trio verbonden, en de voordrachten van dit muzikale klaverblad vonden te Weenen grooten opgang. S. bood Lanner aan, als vierde man met hen mede te werken, en deze engageerde hem als altist. Toen in het jaar 1825 Lanner's quartet tot een orkest uitgebreid werd, verkreeg S. daarbij de betrekking van concertmeester en directeur, doch in hetzelfde jaar stelde hij zelf een orkest samen en gaf daarmede concerten, waarop hij zijn eigen compositiën ten gehoore bracht. Zijn eerste walzen werden naar het lokaal waarin hij zijn uitvoeringen gaf »Täuberl-Walzer" genoemd; zij maakten grooten opgang en werden door Haslinger uitgegeven. Maar eerst door zijn *Kettenbrücken-Walzer*, 1827 uitgevoerd, werd hij beroemd, en het publiek stelde hem als componist op één lijn met den geliefden Lanner.

In de jaren 1830—36 gaf S. zijn concerten in het lokaal »Zum Sperl."

Tevens bekleedde hij gedurende die jaren den post van kapelmeester bij het eerste Burgerregiment en werd met de directie der hofbals benoemd. In het jaar 1836 ondernam hij met zijn orkest een reis door Duitschland, Nederland en België, het volgend jaar bezocht hij ook Straatsburg, Parijs, Rouaan, Hâvre, Londen en de grootste overige steden van Engeland en Schotland en keerde 1838 naar Weenen terug. Zijn wederoptreden daar ter stede was een evenement. In 1840 dirigeerde hij zijn eerste concert in den Augarten, die, even als bij volgende gelegenheden, wanneer zijn orkest speelde, stampvol was. Later maakte hij op nieuw kunstreizen door Duitschland, en 1848 bracht hij een tweede bezoek aan Engeland, waar hij evenals de vorige maal *furore* maakte. Ongelukkigerwijze had het Engelsche klimaat een nadeeligen invloed op zijn gezondheid: kort na zijn terugkomst te Weenen werd hij ziek en stierf aldaar 25 Sept. 1849. Te zijner nagedachtenis werd een *Requiem* uitgevoerd door den Wiener Männergesangverein, zijn eigen orkest en de operazangers Hasselt-Barth, Ernst, Ander en Staudigl.

De compositiën van Strauss, bij Haslinger in druk verschenen, bestaan in 152 walzen, 25 galoppen, 6 cotillons en contre-dansen, 32 quadrilles, 13 polka's en 18 marschen.

Strauss (Johann), zoon van den vorige, geb. 25 Oct. 1825 te Weenen. Ingevolge zijns vaders wensch zou hij niet voor de muziek, maar voor den handel opgeleid worden, hoewel hij reeds op jeugdigen leeftijd onderricht in het vioolspel ontvangen en blijken van aanleg voor de kunst gegeven had. Later evenwel wijdde hij zich geheel aan de muziek en gaf 1844 te Hietzing zijn eerste concert, waarop hij zijn eigen compositiën en zijns vaders *Loreley-Walzer* ten gehoore bracht. Toen zijn vader gestorven was, vereenigde hij de beide orkesten en maakte daarmede een reis door Duitschland, Oostenrijk en Polen. Vervolgens nam hij de leiding der zomerconcerten in het Petropaulowski-Park te Petersburg op zich, welke betrekking hij tien jaar lang bekleedde. Te Weenen teruggekeerd, begon S., die als danscomponist niet minder beroemd was geworden dan zijn vader, zich op de compositie van operettes toe te leggen. Het Theater an der Wien werd het tooneel zijner werkzaamheid, hij liet er de volgende werken: *Indigo und die vierzig Räuber*, *Der Karnaval in Rom*, *Die Fledermaus*, *Prinz Methusalem*, *Cagliostro*, *Das Spitzentuch der Königin* en *Der lustige Krieg* vertoonen. Van zijn walzen is vooral beroemd: *An der schönen blauen Donau* (op. 314), die voor de Oostenrijkers een soort van volkshymne geworden is.

Strauss (Joseph), broeder van den vorige, geb. 20 Aug. 1827 te Weenen. Hoewel oorspronkelijk voor ingenieur opgeleid, studeerde hij toch ijverig de muziek, en toen zijn broeder Johann zich tijdelijk in Rusland bevond, dirigeerde hij diens orkest, met hetwelk hij ook reizen door Duitschland

maakte. In het jaar 1870 begaf hij zich naar Warschau, waar hij evenwel plotseling zoo ongesteld werd, dat hij zich genoodzaakt zag, naar Weenen terug te keeren. Hij stierf daar ter stede 22 Juli van hetzelfde jaar. Hij heeft ongeveer 280 dansen gecomponeerd, die niet minder populair zijn geworden dan die van zijn broeder.

Strauss (Eduard), broeder van den vorige, geb. 14 Febr. 1835 te Weenen, ontving onderricht in het harpspel en in de compositie. Hij volgde 1865 zijn broeder Johann op als directeur te Petersburg en werd 1873 ook directeur der hofbals te Weenen. Hij heeft met zijn orkest vele reizen door Duitschland gemaakt. Zijn compositiën bestaan in ongeveer 200 dansen.

Strauss of **Straus** (Ludwig), vioolvirtuoos, geb. 28 Maart 1835 te Presburg, ontving zijn opleiding aan het conservatoire van Weenen en bleef er tot 1848. Hij maakte kunstreizen door Italië, Duitschland en Zweden, was van 1860 tot 1864 concertmeester te Frankfort a. d. M., begaf zich in laatstgenoemd jaar naar Engeland en werd te Manchester concertmeester bij de concerten van Charles Halle. Nog heden is hij daar ter stede gevestigd, doch bezoekt ook dikwijls Londen, waar hij medewerkt op de Monday Popular Concerts, op de concerten der Philharmonic Society en op die van Christal Palace.

Streicher (Johann Andreas), geb. 13 Dec. 1761 te Stuttgart, ontving zijn opleiding aan de door hertog Karel van Wurtemberg gestichte Karlschule en werd een medeleerling van Schiller, dien hij op zijn vlucht van Mannheim naar Frankfort bijstond. Eerst op zijn zeventiende jaar legde hij zich op de beoefening van het klavierspel toe, doch maakte daarin goede vorderingen en liet zich te Munchen het eerst als solist hooren. Te Augsburg trad hij in het huwelijk met Nanette Stein (z. hieronder), en vestigde zich met haar te Weenen, waar hij als klavierspeler optrad en tevens in de door zijn vrouw gedirigeerde fabriek gelegenheid had, met den klavierbouw bekend te worden. Vele verbeteringen op dat gebied heeft men aan hem te danken. (z. PIANOFORTE.) Hij stierf 25 Mei 1833.

Streicher-Stein (Nanette), echtgenoote van den vorige en dochter van Johann Andreas Stein, geb. 2 Jan. 1769 te Augsburg, ontving onderricht in het klavierspel en liet zich 1793 te Weenen op een concert hooren. Nadat zij met Streicher in het huwelijk was getreden, richtte zij te Weenen een klavierfabriek op; haar broeder Matth. Andreas belastte zich met de opleiding van het technische gedeelte daarvan. Nanette S. heeft zich nog verdienstelijk gemaakt, door Beethoven in zijn huishouden behulpzaam te zijn, toen de groote meester in zijn laatste levensjaren van allen verlaten was.

Streit-Schulz (Wilhelmine), zangeres, geb. 16 Sept. 1806 te Berlijn,

ging op jeugdigen leeftijd met haar ouders naar Karlsruhe, waar zij haar opleiding ontving. Zij werd bij de hofopera te Weimar aangesteld en behoorde tot de beste krachten aldaar. Tot 1848 bleef zij aan het tooneel verbonden.

Streitwolff (Johann Heinrich Gottlieb) instrumentmaker, geb. 7 Nov. 1799 te Göttingen, aldaar gest. 14 Febr. 1837, was tot 1821 violoncellist bij het universiteits-orkest aldaar. Hij was een der eersten, die het stelsel van Iwan Muller voor den bouw der clarinetten aanwendde, en zijn verbeteringen der basclarinet werden door Sax overgenomen en voortgezet. Hij heeft ook 1820 volgens het stelsel von Stölzel een chromatischen bashoorn vervaardigd.

Strenger Satz, Hoogd. — Onder deze benaming verstaat men het samenstel der regelen, die op de zangbaarheid der stemmen berusten en voor de vokale muziek van vroeger dagen geldend zijn geweest. De geheele klassieke kerkmuziek der Nederlandsche en Italiaansche meesters behoort tot den strengen Satz. Het voornaamste werk over deze regelen is dat van Zarlino: *Istituzioni armoniche*. Ook Fux heeft in zijn *Gradus ad Parnassum* een hoogst verdienstelijk leerboek er van geschreven. Een belangrijk werk uit onzen tijd over dit gedeelte der compositieleer is de *Praktische Musikalische Compositionslehre* van L. Bussler (deel I, 2e afdeeling, Berlijn, 1878).

Strepitoso, Ital., gedruischmakend.

Strepponi (Felice), geb. te Monza, waar hij kapelmeester werd, gest. 1832 te Triëst, heeft eenige opera's gecomponeerd, die in laatstgenoemde stad en te Turijn vertoond werden.

Strepponi (Giuseppina), zangeres, dochter van den vorige, geb. 8 Sept. 1815 te Lodi, ontving haar opleiding aan het conservatorium te Milaan en liet zich in vele steden van Italië met succes hooren. Zij werd de echtgenoote van Verdi.

Stretto of **Stretta**, Ital., verleden deelwoord van het werkwoord Stringere — letterlijk: samentrekken — beteekent dat de deelen der maat verkort, en dientengevolge de beweging versneld moet worden. Bij de oude componisten beteekent stretto ook het samentrekken van het thema eener fuga. (Z. ENGFÜHRUNG.)

Stricker (August Reinhard), componist en tenorist in dienst van Frederik I te Berlijn, leefde in het begin der 18e eeuw. Ter gelegenheid van het huwelijk des kroonprinsen (Frederik Wilhelm I) componeerde hij in vereeniging met Finger en Volumier de opera *Der Sieg der Schönheit über den Helden* en voor het derde huwelijk van Frederik I de opera *Alexander und Roxanens Heirath*.

Striggio (Alessandro), componist, organist en luitenist, geb. 1535 te Mantua, werd kapelmeester aan het hof aldaar. Als componist behoorde hij

tot de eersten, die *Intermezzi* voor den schouwburg schreven. Een dezer werken: *Amico fido*, 1565 gecomponeerd, werd bij gelegenheid van het huwelijk van Francesco de Medicis met de aartshertogin Johanna van Oostenrijk te Florence vertoond. Ook voor de huwelijksfeesten van Francesco I de Medicis met Bianca Capella componeerde hij gezamenlijk met Strozzi, Caccini en Claude de Coreggio de muziek. Een lijst der gedrukte compositiën van hem vindt men bij Fétis; zij zijn in verschillende verzamelingen opgenomen.

Strijkinstrumenten, Ned.; BOGENINSTRUMENTE of STREICHINSTRUMENTE, Hoogd; INSTRUMENTS à CORDES, Fr., STROMENTI DA CORDE, Ital.; STRINGS, Eng.; aldus noemt men die instrumenten, welke met darmsnaren bespannen zijn en door middel van een met paardenhaar bespannen strijkstok in triling gebracht worden.

De oudst bekende soort van strijkinstrumenten was de Crwth of Crooth, die in Wales in gebruik was. Venantius Fortunatus, bisschop van Poitiers, die in de zesde eeuw leefde, gewaagt van dit instrument. Coussemaker in zijn *Essai sur les Instruments de Musique du Moyen Age* deelt den vorm van een Crwth uit de 11e eeuw mede, die drie snaren heeft en met behulp van een strijkstok bespeeld wordt. Een andere, door denzelfden schrijver vermelde Crwth, uit de 13e eeuw, heeft zes snaren. De Crwth heeft vele veranderingen ondergaan, en de naam werd nog in het begin der 18e eeuw hier en daar gegeven aan instrumenten, die tot de familie der violen behoorden.

In de 15e eeuw worden als strijkinstrumenten vermeld de Vielle, de Rota en de Rebec (z. deze woorden). Uit deze verschillende soorten, die vele veranderingen ondergingen, ontstond eindelijk de viola. Voordat de viool in haar tegenwoordigen vorm bekend werd, was de viola het voornaamste strijkinstrument. Er bestonden verschillende soorten van viola's, die in de eerste plaats verdeeld werden in viola da spalla of da braccio (schouder- of armviool) en viola da gamba (beenviool); de eerste soort werd bespeeld, als heden de viool of de alt, de tweede soort als de violoncel. Agricola verdeelt de viola's in drie soorten: de eerste is bespannen met vijf snaren voor de hooge en zes voor de lage instrumenten; de tweede is van toetsen voorzien, evenals de guitaar; de hooge instrumenten hebben er vijf, de lage vier; bij de derde soort eindelijk hebben discant en bas zes toetsen, de tenor heeft er vier. In het begin der 17e eeuw, toen Ceretto zijn boek *Della prattica musicale, vocale e stromentale* schreef, waren de viola's aldus gestemd: de tenor en de alt een quint hooger dan de bas, de sopraan een quint boven de middenstemmen. Bijzondere soorten van viola's waren de viola pomposa, de viola d'amore, de viola da bordone en de viola da fagotto (z. deze woorden).

Omstreeks het midden der 16e eeuw vonden Italiaansche instrumentenmakers een soort van kleine viola uit, die wegens haar kleiner vorm volgens Italiaansch spraakgebruik den naam van violino ontving. Dit instrument verkreeg onder de handen der beroemde makers van Brescia en Cremona een zoo groote volkomenheid van vorm en toon, dat het weldra het voornaamste orkestinstrument werd. Van de overige strijkinstrumenten bleven in gebruik de viola da braccio (later alleen viola, door de Duitschers Bratsche genoemd), de viola da gamba (in het begin der 18e eeuw vervangen door de violoncel) en de violone of groote viool (contrabas). Tot op den huidigen dag is dit quartet van strijkinstrumenten algemeen in gebruik gebleven. Instrumenten als de viole d'amour en de viola da gamba worden nu en dan nog wel eens als solo-, doch zelden als orkestinstrument aangewend.

Strinasacchi (Teresa), zangeres, geb. 1768 te Rome, zong 1787 voor het eerst te Mantua, liet zich vervolgens in vele steden van Italië hooren en ging 1801 naar Parijs, waar zij tot 1805 aan de Italiaansche Opera verbonden was. Zij stierf 1840 te Londen.

Stringendo, Ital.. samentrekkend, dringend, verhaastend, hetzelfde als accelerando. (z. Stretto.)

Strobach (Johann), luitenist en componist, geb. omstreeks het midden der 17e eeuw in Boheme, stond eenigen tijd in dienst van keizer Leopold I en componeerde concerten voor klavier, luit, mandoline, viole d'amour en bas, die 1698 te Praag het licht zagen. Een dezer stukken werd 1833 op een der historische concerten van Fétis ten gehoore gebracht.

Strobach (Joseph), violist en orkestdirecteur aan de Opera te Praag, geb. 2 Dec. 1731 te Zwittau in Boheme, was aanvankelijk voor de theologie bestemd, doch wijdde zich later geheel aan de muziek. Hij was een intieme vriend van Mozart.

Strobel (Julius Alexander), orgelmaker, geb. 1 Oct. 1814 in het Saksische Voigtland, was bij verschillende meesters werkzaam en richtte 1842 te Frankenhausen een eigen fabriek op. Hij heeft o. a. twee orgels voor Haarlem vervaardigd.

Strobel (Valentin), luitenist en componist, leefde te Straatsburg omstreeks het midden der 17e eeuw. Hij gaf in het licht: *Melodien über deutsche weltliche Lieder sammt den Ritornellen mit zwei Violinen und einem Bass* (Straatsburg, 1652) en *Zwei Symphonien mit drei Lauten und einem Mandor, auch mit vier Lauten und Bass und Diskant* (ibid., 1654).

Strohfiedel, Hoogd.; Claquebois Fr.; Sticcato. Ital,; Xylorganum, Lat.; hout- en stroo-instrument, een zeer oud, bijna bij alle volken (inzonderheid bij Russen, Tartaren) bekend slaginstrument, dat uit een reeks op stroo lig-

gende houten staafjes bestaat, die volgens de toonschaal gestemd zijn en met kloppertjes aangeslagen worden. In de moderne muziek is dit instrument o. a. aangewend door Saint Saëns, in zijn *Danse macabre*.

Strohmeyer (Karl), bassist, geb. 1780 op het gebied van Stollberg, was langen tijd een sieraad van de Opera te Weimar, in welke stad hij 11 Nov. 1845 stierf. Zijn schoone stem had een omvang van groot *C* tot eensgestreept *g*.

Strozzi. Onder dezen naam zijn in de muzikale wereld bekend: 1° Barbara S., een Venetiaansche toonkunstenares, die omstreeks het midden der 17e eeuw leefde, en die madrigalen, cantates en aria's gecomponeerd heeft;— 2° Pater Bernardo S., die in het begin der 17e eeuw te Rome leefde, en van wien motetten, psalmen en concerten in druk verschenen zijn; — 3° Abbate Gregorio, te Napels, van wien de volgende werken bekend zijn: *Elementarum musicae praxis, utiles non tantum incipientibus, sed proficientibus et perfectis* (Napels 1683) en *Capricci da sonare sopra cembali ed organi* (Napels, 1687); 4° Pietro S., een Florentijnsch edelman uit de 16e eeuw, bekend als componist van de *Mascarada degli accecati* (1595).

Struck (Paul), Weener componist, ging door voor een leerling van Haydn, wiens stijl hij nabootste. Zijn eerste werken verschenen 1797.

Strungk of **Strunck** (Nicolaus Adam), geb. 1640 te Celle, ontving onderricht in de muziek van zijn vader, dien hij reeds op zijn twaalfde jaar kon vervangen als organist aan de Magnus-kerk te Brunswijk. Hij studeerde aan de universiteit te Helmstädt en nam vervolgens te Lubeck onderricht in het vioolspel bij den destijds beroemden violist Schnittelbach. Hij was achtereenvolgens werkzaam in de hertogelijke kapel te Brunswijk, in die te Celle en in die te Hanover. Daarna werd hij muziekdirecteur te Hamburg, kwam toen in dienst van den keurvorst van Brandenburg en keerde eindelijk tot zijn landsheer, den hertog van Hanover, terug, met wien hij een reis naar Rome maakte. Hier maakte hij kennis met Corelli, die over het vioolspel van S. in verrukking was. In Duitschland teruggekeerd, werd hij vice-kapelmeester, 1694 ook werkelijke kapelmeester, te Dresden, welken post hij bekleedde tot 1696, toen hij zich naar Leipzig begaf, om zich geheel aan een opera-onderneming, die hij daar ter stede reeds eenige jaren geleden begonnen had, te kunnen wijden. Hij stierf aldaar 23 Sept. 1700. Hij heeft de volgende opera's gecomponeerd: *Der glückselig steigende Sejanus, Der unglückselig fallende Sejanus, Die liebreiche, durch Tugend und Schönheit erhöhete Esther, David oder der königliche Sklave, Die drei Töchter Cecrops, Theseus, Semiramis, Florette, Antiope* en *Alceste*. Voorts kent men van hem het oratorium *Die Auferstehung Jesu* en een werk getiteld: *Musikalische Uebung auf der Viola oder Viola da Gamba, in etlichen Sonaten*

über die Festgesänge, ingleichen etliche Ciaconen mit zwei Violinen bestehend.

Stufe, Hoogd., trap, interval.

Stümer (Johann Daniel Heinrich), zanger en zangmeester, geb. 1789 te Frödenwalde bij Liebenwalde, ontving onderricht von Righini en werd 1811 aan de koninklijke Opera te Berlijn verbonden. Tot 1831 was hij een sieraad van dat tooneel, werd toen gepensioneerd en stierf 24 Dec. 1857 te Berlijn.

Stürze, Schallstück of **Schalltrichter**, de beker of trechter van een blaasinstrument.

Stumm (Heinrich), orgelmaker, leefde in het laatst der 18e eeuw te Rauhen-Sulzbach bij Kien in het Hundsrück-gebergte. Hij heeft vele orgels voor de Rijnstreek vervaardigd.

Stumme Claviatur, Hoogd., een werktuig tot oefening der vingers bij het klavierspel.

Stumpff (Johann Christian Niclas), geb. 19 Aug. 1770 te Grünstadt bij Leipzig, ontving onderricht in de muziek van den stadsmusicus J. P. Mattern aldaar. Nadat hij vijf jaar bij hem in de leer was geweest, werd hij met een eervol getuigschrift van het Collegium Musicum ontslagen. Met het Pruisische muziekcorps Oranje-Nassau kwam hij in ons land en vestigde zich omstreeks 1798 als toonkunstenaar te Amsterdam, waar hij 29 Sept. 1841 stierf. Hij was de uitvinder eener mechaniek tot gemakkelijker omstemmen der pauken en ontving voor zijn uitvinding van het Koninklijk Nederlandsch Instituut in het jaar 1822 een gratificatie van *f* 300. (Een beschrijving dezer mechaniek vindt men in het artikel PAUKEN.)

Stumpff (Jacob Willem Theodor), fagotvirtuoos, zoon van den vorige, geb. 14 Aug. 1798 te Amsterdam, aldaar gest. 2 Nov. 1868, was leeraar voor de houten blaasinstrumenten aan de stedelijke muziekschool, van 1842 tot de opheffing der school, en leeraar in het fluitspel aan het Koninklijk Blindeninstituut. Hij behoorde met F. G. F. Hansen, en J. B. van Bree tot de oprichters der Maatschappij Caecilia (1841), waarvan hij tot zijn dood voorzitter bleef.

Stumpff (Johann Eduard), fagotvirtuoos, broeder van Jacob Willem Theodor S., geb. 7 Maart 1813 te Amsterdam, aldaar gest. 16 Jan. 1871. Hij werd eigenaar van het lokaal Frascati, waarin reeds sedert 1824 concerten werden gegeven onder leiding van J. Merlen. Stumpff nam in het jaar 1834 zelf de leiding dier concerten op zich en breidde van lieverlede zijn orkest uit. Met zijn broeder Jacob, P. W. Dahmen en F. G. F. Hansen richtte hij 1842 de Philharmonische Concerten op, die tot 1848 bleven bestaan. In het jaar 1849 stichtte hij het Park, van welke instelling hij tot aan zijn dood medeëigenaar en directeur bleef. Met het door hem ge-

vormd orkest, dat in den loop der jaren nog aanmerkelijk vergroot werd, gaf hij gedurende een reeks jaren concerten; 's winters, in de zaal, werden groote vokale en instrumentale concerten gegeven, waarop vele voorname virtuozen zich lieten hooren; 's zomers, in den tuin, bestonden de concerten in uitvoeringen van harmonie-muziek. In het jaar 1868 was hij wegens ziekte genoodzaakt, zijn post als orkestdirecteur neder te leggen, en werd daarin opgevolgd door zijn neef Willem. Hij was ridder van de Orde der Eikekroon.

Stumpff (Willem), zoon van Jacob Willem Theodor S., geb. 22 Aug. 1826 te Amsterdam, ontving onderricht aan de stedelijke muziekschool onder leiding van J. G. Bertelman en werd 1849 met een diploma voor fluit, klavier en compositie ontslagen. Van 1853 tot 1868 was hij onderdirecteur van het Park-orkest, voor hetwelk hij vele muziekstukken arrangeerde, en in laatstgenoemd jaar volgde hij zijn oom als directeur op. Hij werd 1858 vice-president en 1876 president der Maatschappij Caecilia. Met Hol, Heinze, Nicolaï en Meyroos richtte hij 1875 de Nederlandsche Toonkunstenaarsvereeniging op, waarvan hij nog heden penningmeester is. Sedert 1876 is hij directeur-gerant van de vereeniging Het Nederlandsch Tooneel en sedert 1881 directeur der Amsterdamsche Orkest-vereeniging. Als orkestdirecteur van Het Park heeft hij het publiek ruimschoots in de gelegenheid gesteld om kennis te maken met de instrumentale muziek van den nieuweren tijd, en vele beroemde solisten zijn gedurende de jaren zijner directie in het Park opgetreden.

Stumpff (Johann Christian), fagotvirtuoos, leefde 1785 te Parijs, waar hij vele zijner compositiën uitgaf. Later maakte hij tot 1798 deel uit van het orkest te Altona en kwam vervolgens als repetitor aan het theater te Frankfort a. d. M., waar hij 1801 stierf. Van zijn compositiën zijn gedrukt entreactes, stukken voor harmonie-muziek, duetten voor fluiten, voor fagotten, enz.

Stumpff (J. A.), harpfabrikant uit Ruhla in Thuringen, vestigde zich te Londen, waar hij fortuin maakte. In het jaar 1816 bezocht hij zijn vaderland weder en maakte bij die gelegenheid kennis met groote kunstenaars, als Goethe en Beethoven. Zijn bezoek bij laatstgenoemde herhaalde hij in den herfst van 1823 en gaf daarvan een bericht, getiteld: *Ein Tag bei Beethoven*, dat in het Engelsche tijdschrift *Harmonicon* (1824) en later, in het Duitsch, in de *Jahrbüchern für musikalische Wissenschaft* verscheen. In het jaar 1826 zond hij Beethoven de kostbare verzameling van Händel's werken ten geschenke, waarmede hij den meester in zijn laatste levensdagen groot genoegen verschafte.

Stunz (Joseph Hartmann), geb. 25 Juli 1793 te Arlesheim in Zwitserland, ontving van Winter te Munchen onderricht in de compositie. Reeds

1819 ontving hij uit Milaan de opdracht, een opera te componeeren, waaraan hij voldeed met het werk *Rappresaglia*. Deze opera en nog drie andere, *Costantino*, *Elvira e Lucindo* en *Argene ed Almira*, vonden in Italië een gunstig onthaal. Te Munchen teruggekeerd, werd hij tot koordirecteur bij den hofschouwburg en in het jaar 1826, na Winter's dood, tot hofkapelmeester benoemd. Hij stierf aldaar 18 Juni 1859. De volgende opera's van hem zijn te Munchen vertoond: *Heinrich IV zu Givry*, *Caribald*, *Schloss Lowinsky* en *Rosa*. Zijn overige compositiën bestaan in ouvertures, strijkquartetten, kerkmuziek, liederen en gezangen.

Stutzflügel, Hoogd., kleine of salon-vleugelpiano.

Suard (Jean Baptiste Antoine), lid der Fransche Akademie voor Kunsten, geb. 15 Jan. 1734, gest. 20 Juli 1817 te Parijs, is op muzikaal gebied bekend als verdediger van Gluck tegen Piccini en als schrijver van de volgende werken: *Mémoire pour servir à l'histoire de la révolution opérée dans la musique de M. le chevalier Gluck* (Parijs, 1781), *Supplément de l' Essai sur la musique par Laborde* en eenige artikelen in den *Dictionnaire de Musique* van de *Encyclopédie méthodique*.

Suabile, een fluitwerk van 8 vt. in het orgel.

Suavis, Lat.; SUAVE, Ital.; liefelijk, aangenaam (teeken van voordracht).

Sub, Lat., onder.

Subbas, een gedekt pedaalregister van 16 vts. toon en wijde mensuur. De toon dezer stem is, wel is waar, zwak, gelijk bij de meeste gedakten, voornamelijk in de lage tonen, maar doet in verband met andere pedaalregisters goede diensten. In kleine orgels is de subbas gewoonlijk de eenige 16 vt. voor het pedaal. In groote orgels komt dit register ook nog van 32 vts. toon voor en wordt dan Majorbas, beter Maxima pileata, ook Major-Bourdon en in het Duitsch Untersatz genoemd.

Sub-Contrabas, een in het jaar 1873 door Cerveny uitgevonden metalen blaasinstrument met zeer grooten omvang naar de laagte toe. Dezelfde instrumentenmaker heeft 1867 een sub-contrafagot uitgevonden, die een quart lager staat dan de contrafagot.

Subdiapente, **Subdominant**, de onderdominant, de quart.

Subjectum, Lat.; SOGGETTO, Ital.; SUJET, Fr.; thema eener fuga.

Subito, snel, schielijk (teeken van voordracht). Volte subito = draai snel (het blad) om.

Subprestant of **Subprincipaal** noemt men ook wel den Prestant 32 vt. en dikwijls ook den Majorbas 32 vt., evenwel ten onrechte, daar dit gedekte register de naam Prestant niet toekomt.

Subsemifusa, Lat., zestiende-noot.

Subsemitonium modi, Lat., de zoogenaamde geleidende toon, de kleine secunde onder de tonica, de groote septime der toonschaal.

Subsesquitertia, Lat., driekwartsmaat.

Subsuperbipartiente sexta, Lat., zesachtstenmaat.

Subsuperquadripartiente duodecima, twaalfzestienden maat.

Succentor, Lat., de onder-cantor, plaatsvervanger van den Praecentor.

Sucher (Josef), geb. 23 Nov. 1844 te Döbör bij Gisenburg in Hongarije, ontving zijn opleiding aan het keizerlijk convict te Weenen, te gelijk met Hans Richter. Aanvankelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd, wijdde hij zich later geheel aan de muziek, werd onderdirecteur van den Akademischen Gesangverein, later repetitor aan de keizerlijke Opera en directeur der komische opera's te Weenen. Hij ging 1876 naar Leipzig, waar hij kapelmeester aan den stadsschouwburg werd. Een jaar later trad hij in het huwelijk met de zangeres Rosa Hasselbeck, geb. te Velburg in de Palts, die achtereenvolgens aan de Opera's te Koningsbergen, Berlijn, Dantzig en Leipzig werkzaam was en 1879 haar echtgenoote naar Hamburg volgde, waar zij eerste dramatische zangeres, en hij kapelmeester aan de Opera werd. Sucher is bekend als componist van de opera *Ilse*, van Missen, cantates en van een cyclus liederen, getiteld: *Ruheort*.

Succo (Franz Adolf), geb. 26 Nov. 1802 te Stargardt in Pommeren, studeerde te Berlijn aan het Königl. Akademisches Institut für Kirchenmusik, was van 1826 tot 1840 organist te Görlitz, vervolgens muziekonderwijzer te Berlijn en 1846 tot aan zijn dood, 20 Jan. 1879, organist en stadsmuziekdirecteur te Landsberg a. d. W. Hij verkreeg 1864 den titel van Königlicher Musikdirektor. — Zijn zoon Reinhold, leeraar aan de Hochschule der Musik te Berlijn, is als componist van vele werken a capella bekend geworden.

Sudre (Jean François), geb. 15 Aug. te Alby, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs. Behalve door eenige compositiën is hij bekend als uitvinder van een stelsel, volgens hetwelk tonen als teekens aangewend kunnen worden, om op verre afstanden mededeelingen te doen. Dit stelsel is beschreven in de *Rapports sur la langue musicale inventée par F. Sudre, approuvés par l'institut royal de France, et opinion de la presse française, belge et anglaise, sur les différentes applications de cette science* (Parijs, 1838)

Suevus (Felicianus), monnik te Straatsburg, omstreeks 1650, later muziekdirecteur van een klooster te Innsbruck, heeft vele muziekstukken gecomponeerd, die deels te Straatsburg, deels te Innsbruck in druk verschenen zijn.

Suite, Fr., volgreeks, beteekende oorspronkelijk een reeks danswijzen.— In het tijdvak tusschen het einde der 16e en het begin der 18e eeuw was de danswijze de voornaamste vorm der instrumentale muziek. Alle beschaafde

natiën schepten er behagen in, en deels door reizende muzikanten, deels ook tengevolge van oorlogen, die vertegenwoordigers van verschillende volken herhaaldelijk met elkaar in aanraking brachten, werden de meeste nationale danswijzen ook buitenlands bekend. Reeds omstreeks 1590 waren Pavanes, Gaillardes, Allemandes en Courantes, dus dansen van verschillende nationaliteit, zoowel in Frankrijk en Italië, als in Duitschland en Engeland bekend. De benaming Suite was in den beginne niet gebruikelijk; de verzamelde danswijzen werden op verschillende wijze betiteld, o. a. in Italië: *Balletti* of *Scherzi*, in Duitschland: *Lustige Tänz* of *Neue artige Tänz*, in Engeland: *Lessons*. Praetorius noemde zijn verzameling dansen: *Terpsichore* (1611), Büchner gaf er een in het licht, getiteld: *Servia von Schönen Vilanellen, Galliarden und Couranten* (1614), Schein componeerde: *Banchetto musicale neuer anmuthiger Paduanen, Galliarden, Couranten und Allemanden* (1617), en Oberndorffer: *Allegrezza Musicale oder auserlesene Pavanen, Galliarden, Intrathen etc.* (1650). Tot de eerste compositiën die den naam Suite dragen behooren die van Auxcousteaux: *Suite de la première partie des quatrains de Mathieu à trois voix, selon l'ordre des doux modes* (Parijs, 1652), van G. de la Porte: *Suite de pièces nouvelles choisies et disposées pour le Concert pour deux dessus de Violon avec la Basse continue pour le clavecin, auxquels on peut joindre la Basse de viole et le Téorbe* (Amsterdam 1689) en van Schenk: *Scherzi musicale ou Suites pour une Basse de Viole et une Basse continue composés de Préludes, Allemandes, Courante, Chaconne* (Amsterdam, 1692).

Een bijzondere soort van suite was de Partie of Partita, die zich van eerstgenoemde daarin onderscheidde, dat de danswijzen door stukken van een ernstig karakter werden afgewisseld; de beide benamingen werden echter niet zelden door elkaar gebruikt, ook werd de suite nu en dan sonata, bepaaldelijk sonata dei balletti genoemd. Het aantal danswijzen der suite nam van lieverlede toe: behalve de reeds genoemde Pavane, Allemande, Courante en Galliarde kwamen in gebruik: Ciaconna, Passacaglia, Gavotte, Sarabanda, Gigue, Menuet, Polonaise e. a. Welke soorten aangewend en in welke volgorde zij moeten voorkomen, is van geen bepaalden regel afhankelijk. Het eenig verband, dat tusschen de verschillende afdeelingen der suite bestaat is dat van de eenheid der toonsoort.

Van de oudere meesters hebben vooral Bach en Händel op het gebied der suite veel schoons geleverd. In Bach's klaviersuites komen de vormen voor: Prélude of Ouverture, Allemande, Menuet, Courante, Loure, Gavotte, Bourré, Musette, Passecaille, Passepied, Sarabande, Siciliano en Gigue; in den regel eindigt de suite met laatstgenoemd stuk. — De orkestsuite staat in dezelfde verhouding tot de sym-

phonie, als de klaviersuite tot de sonate (z. dit). Het is wederom Bach, die de grootste ontwikkeling aan dezen vorm gegeven heeft. Zijn voornaamste werk op dit gebied (in *D*) betitelt hij: *Sinfonie ou Suite*; het bestaat uit een ouverture (afwisselend *tempo grave en vivace*), een langzaam gedeelte, (*Andante*), Aria genaamd, een Gavotte, een Bourré en een Gigue, dus uit vijf afdeelingen. Van de beide andere suites (die de componist ook ouvertures noemt) heeft de eerste, in *C*, de volgende afdeelingen: Ouverture, Courante met Alternatief, Forlana, Menuet met Alternatief, Bourrée met Alternatief en Passepied met Alternatief. De suite in *b* kleine terts bestaat ook uit zeven afdeelingen: Ouverture, Rondeau, Sarabande, Bourrée met Alternatief, Polonaise met Double, Menuet, en Badinerie in het tempo vivace.

Hoe meer de Sonate en de Symphonie zich ontwikkelden, destemeer geraakte de Suite op den achtergrond. Eerst in de tweede helft der 19e eeuw hebben componisten als Lachner, Raff en anderen weder in dezen vorm gecomponeerd. Zij hebben daarin evenwel, in plaats van de oude dansen Gigue, Courante, Sarabande enz., stukken als Wals, Mazurka, Scherzo, Romance enz. opgenomen.

Sujet, Fr.; SOGGETTO, Ital.; thema eener fuga.

Sul, **Sullo**, **Sulla**, Ital., op de; b. v. sul ponticello, op de kam; sulla tastiera, op den toets; sul G, op de G-snaar.

Sullivan (Arthur), componist, geb. 13 Mei 1842 te Londen, ontving het eerste onderricht in de muziek als koorknaap bij de koninklijke kapel en zette zijn studiën aan de Royal Academy of Music voort. Van 1858 tot 1861 was hij leerling aan het conservatorium te Leipzig. In Engeland teruggekeerd, bracht hij er zijn muziek voor Shakespeare's *Tempest* ten gehoore, die veel bijval vond. Hij bekleedde achtereenvolgens de posten van organist aan de St. Michael-kerk (Chester Square), muziekdirecteur aan St Petrus-kerk (Onslow Gardens) en orkestdirecteur der Royal Aquarium Company. Hoofdzakelijk echter hield hij zich met de compositie bezig, en vele muziekstukken van verschillende soort zijn van hem in druk verschenen. Op het gebied der operette is hij in Engeland een geliefd componist. S. werd 1876 door de hoogeschool van Cambridge en 1879 door die van Oxford tot doctor in de muziek *honoris causa* benoemd.

Sulzer (Johann Georg), geb. 1719 te Winterthur, gest. 24 Febr. 1779 te Berlijn, is op muzikaal gebied bekend wegens zijn *Allgemeine Theorie der schönen Künste, in einzelnen nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter aufeinanderfolgenden Artikel abgehandelt* (Leipzig, 1772, twee deelen).

De artikelen over muziek in dit werk zijn echter niet door hem, maar door J. A. P. Schulz geschreven.

Sundelin (Augustin), kamermusicus en clarinettist te Berlijn, aldaar gest. 6 Sept. 1842, heeft behalve vele liederen twee didaktische werken geschreven: *Die Instrumentirung für Orchester, oder Nachweisung über alle bei derselben gebräuchlichen Instrumente, um dafür wirkungsvoll und ausführbar componiren zu können* (Berlijn, 1828), en *Die Instrumentirung für sämmtliche Militärmusikchore oder Nachweisung etc.* (ibid , 1828).

Sunderreuter (Georg), kerkcomponist uit de 16e eeuw, heeft in het licht gegeven: *Episteln auff alle Sontag, etc. in geistliche Melodeyen verfasst, mit vorgesetzten Argumenten jedes Gesangs* (Lawingen, 1580) en *Nicolai Hermanni Sonntägliche Evangelien durchs ganze Jahr, sampt den fürnembsten Festen in Gesangweiss aussgangen, durch Geo. Sunderreuter, geändert, gemehret und in den Augsburgischen Confessions- Kirchen gebräuchlichen Melodeyen verfasset* (Laupingen, 1580).

Sunger (R. Leandro), componist, geb. 13 Maart 1834 te Mastorell in de provincie Barcelona, werd op negentienjarigen leeftijd kapelmeester aan de kerk van Santa Maria del Pino, welke betrekking hij slechts een jaar bekleedde, richtte te Barcelona een muziekschool op en werd later tot leeraar aan het conservatorium te Madrid benoemd. Hij legde zich met ijver op de beoefening der compositie toe en schreef behalve vele kerkmuziek eenige *zarzuela's*, die te Madrid en te Barcelona vertoond werden.

Suoni, Ital., tonen.

Suoni armonichi, Ital., flageolettonen.

Superacutae claves of **voces**, Lat., de vijf hoogste tonen van het Hexachordsysteem, van *a-la-mi-re* tot *e-la* (eensgestreept *a* tot tweemaal gestreept *e*).

Super-octaaf, een fluitstem in het orgel, twee octaven hooger dan de principaal.

Suppé (Frans **von**), geb. 18 April 1823 te Spalatro in Dalmatië, kwam 1839 te Weenen, waar hij orkestdirecteur aan den Josephstadt-schouwburg, later aan het Theater an der Wien werd. Hij heeft groote populariteit verkregen door zijn operettes: *Fatinitza*, *Piquedame*, *Flotte Bursche*, *Die schone Galathea*, e. a.

Suprema vox, Ital., de hoogste stem van een muziekstuk.

Suremont (Pierre Jean), componist, geb. 1762 te Antwerpen, aldaar gest. 8 Maart 1831, heeft vele cantates en een opera, *Les trois Cousines*, gecomponeerd. Ook heeft hij een verhandeling in het licht gegeven, getiteld: *Opuscule apologétique sur les mérites des célèbres musiciens belges aux quatorzième, quinzième et seizième siècles* (Antwerpen, 1828).

Süssmayer (Franz Xaver), componist, geb. 1766 te Steyer in Oosten-

rijk, ontving het eerste onderricht in de muziek in het klooster Kremsmünster en zette zijne studiën te Weenen onder leiding van Salieri en Mozart voort. Met laatstgenoemden meester was hij bijzonder bevriend en werkte voor hem gedeelten van *La Clemenza di Tito* uit. Ook zat hij bij Mozart's sterfbed en trachtte de aanwijzigingen, die de meester hem aangaande de voltooiing van het *Requiem* gaf, uit te werken. Otto Jahn heeft in zijn biographie van Mozart aangetoond, welk aandeel S. in het *Requiem* heeft gehad. Als componist werd S. het eerst bekend in den schouwburg van Schikaneder, waarin 1792 zijn opera *Moses*, een jaar later ook *L'Incanto superato*, vertoond werd. Een andere opera van hem, *Der Spiegel von Arkadien*, verscheen 1794 bij Schikaneder ten tooneele, en voor het Kärnthnertheater schreef hij de volgende werken: *Die edle Rache*, *Die Freiwilligen*, *Der Wildsang*, *Der Marktschreier*, *Soliman der Zweite*, *Gulnare en Phasma*. Hij werd 1795 kapelmeester aan genoemden schouwburg en stierf 1801.

Sussurando, Ital., suizend, fluisterend (teeken van voordracht).

Svegliato, Ital., opgewekt, levendig (teeken van voordracht).

Svendsen (Joh. Severin), componist, geb. 30 Sept. 1840 te Christiania, ontving van zijn vader onderricht in de muziek. Voor den krijgsdienst bestemd, werd hij jager bij het Noorsche leger en bleef zes jaar in dienst, doch de liefde voor de kunst behield de overhand, en hij begat zich, nadat zijn diensttijd verstreken was, met een reizend muzikantengezelschap naar Duitschland. Door tusschenkomst van den Zweedschen consul te Lubeck ontving hij van den koning van Zweden de middelen om aan het conservatorium van Leipzig te studeeren; zijn meesters op die school waren David, Dreyschock, Hauptmann, Richter en Reinecke. Tengevolge van een ongemak aan zijn vinger was hij genoodzaakt, het vioolspel te staken; hij legde zich toen meer op de compositie toe. In het jaar 1867 maakte hij reizen door Noorwegen en IJsland, ging 1868 naar Parijs en keerde 1869 naar Leipzig terug. Seder 1872 woont hij in zijn vaderland. Onder zijn compositiën bevinden zich twee quartetten, een quintet, een octet, een symphonie, een vioolconcert, een violoncelconcert, een symphonische inleiding voor Björnstörn's *Sigurd Slembe* enz. S. behoort tot de beste Noorsche componisten van dezen tijd.

Sweelinck (Jan Pieters), organist en componist, geb. 1562, volgens sommigen te Deventer, volgens anderen te Amsterdam. Men vindt den naam ook aldus geschreven: Sweling, Zweling, Swelink, Swelinck, Sweelinck, Sveling en Schweling. Het eerste onderwijs in de muziek ontving hij vermoedelijk van zijn vader, Mr. Pieter S., die organist aan de Oude Kerk was. Op nog jeugdigen leeftijd begaf hij zich naar Venetië, waar hij zijn studiën voortzette. Als zijn leermeesters daar ter stede worden Zarlino en Andreas Gabrieli genoemd. Op zestienjarigen leeftijd was hij

weder in zijn vaderland teruggekeerd, en in het jaar 1581 bekleedde hij den post van organist aan de Oude Kerk, aanvankelijk tegen een jaargeld van honderd, later van twee-, drie- en vierhonderd gulden. Dezen post behield hij tot aan zijn dood, 16 Oct. 1621.

Hoe Sweelinck's tijdgenooten over hem dachten, moge blijken uit de volgende mededeelingen. De predikant Baudartius noemt hem in zijn *Memoryen* »een zeer constich ende vermaert Organist, ja beroemd voor den alder cloecksten ende constichsten Organist dezer eeuwe. Welcken lof de constrijke Organist ende Musicien Pedro Philippi Organist binnen Brussel, ende alle andere hem geern gheven, hem eerende als eenen Phoebus ofte Apollo." Sweertius geeft hem den eernaam van »Miraculum Musicorum Organistarum" en voegt er bij: »Ad eum Amstelodami agentem ac organo pulsantem, mirabilis quotidie concursas siebat. Omnes se virum cognovisse, vidisse, audivisse gloriabantur." De Amsterdamsche »Medicijn" Wassenaer getuigt van hem, dat hij was, »een wijt beroemde organist, die door zijn uytnemende konste voor Prince der Musiciens mach geacht werden, ghelijk aan de Werken blyckt, die by syn leven syn uitghegaen en die noch niet uitgegaen syn. Hy was een uytghenomen konstenaer in 't orghelspelen, so dat men syns ghelyck niet veel en vondt, waardoor hij van de Lief-hebbers der Musycke, maer bysonder van syne Mede-borgers, in grooter waerden ghehouden wiert." Ook Vondel bezong hem in een vierregelig grafschrift:

OP MEESTER
JOAN PIETER SWELINCK,
PHOENIX DER MUSYCKE, EN ORGELIST
VAN
AMSTERDAM.

Dit's Swelings sterflijck deel, ten troost ons nagebleven;
't Onsterflijck hout de maat bij Godt in 't eeuwigh leven;
Daar straekt hij, meer dan hier kon vatten ons gehoor,
Een goddelijcke galm in aller Englenkoor.

Een bewijs van 's meesters groote populariteit te Amsterdam vindt men in het feit, dat eenige kooplieden aldaar, als blijk hunner vereering, hem een som van tweehonderd gulden aanboden, onder beding, dat zij die voor hem zouden uitzetten, de winsten op zijn rekening schrijven en de verliezen uit hun eigen beurs bijpassen. De organist was niet weinig verbaasd, toen hij later vernam, hoe tengevolge van voorspoedige handelsoperatiën het geringe bedrag van 200 gulden tot de voor dien tijd belangrijke som van 40.000 gulden was aangegroeid, zoodat hem het uitzicht geopend werd op een gelukkigen ouden dag.

Het aantal leerlingen van Sweelinck was zeer groot, en niet alleen Nederlanders, maar ook Duitschers kwamen tot hem om in het orgelspel onder-

wezen te worden. Onder hen vinden wij de namen vermeld van Melchior Schild, uit Hanover; Paul Syfert, uit Dantzig; Samuel Scheidt, uit Halle; Jacob Schultz of Praetorius en Heinrich Scheidmann of Scheidemann, uit Hamburg. Daar is een tijd geweest," schrijft Lustig in zijn *Twaalf redeneeringen over nuttige muzikale onderwerpen* (1756), »voor omtrent 200 jaren, dat men den beroemden organist te Amsterdam, Jan Peter Swelink, die bij den kapelmeester Joseph Zarlino, te Venetiën, de compositiën geleerd had, zelfs te Hamburg den organistenmaker noemde: Vermits de beste organisten aldaar, hunne leergierige zoons tot hem, naar Amsterdam zonden, en er uit zijnen kweekhof verscheiden dappere muziekmeesters, ja kapelmeesters, kwamen voorspruiten."

Een van Sweelinck's leerlingen, Scheidemann, was de leermeester van Joh. Adam Reinke, bij wien Joh. Seb. Bach ter schole is gegaan. »Wie wunderbar," zegt Rob. Eitner in zijn Biographie van Sweelinck, verflichten sich die Fäden der Geisterkräfte, und verbinden das scheinbar entfernt liegende. Zarlino, der Italiener und Lehrer Sweelinck's, verpflanzt die alte, in der höchsten Blüthe stehenden Kunst der Kontrapunktik durch seinen begabten Schüler Sweelinck in das nördliche Europa. Die alte Kunst geht scheinbar im Laufe der Zeit verloren, und nur Wenige halten an ihr fest. Wie in prophetischer Ahnung hinterlässt Sweelinck der Nachwelt einen Auszug aus Zarlino's Werke in deutscher Sprache, und Hamburg ist berufen, der alten Kunst eine Stätte zu bereiten. Der alte Johann Adam Reincke, ein glühender Verehrer Sweelincks, ragt wie ein Fels aus dem oberflächlichen Musiktreiben der damaligen Zeit heraus und wartet dessen, der würdig ist die Erbschaft an zu treten. Lange harrt er des Auserwählten, bis endlich aus dem Sachsenlande der junge Joh. Seb. Bach bei ihm erscheint, und freudig, den hohen Geist erkennend, setzt er ihn in die Erbschaft ein, und die alte Kunst, fast vergessen, schwingt sich wie neu geboren empor und setzt dem Gebäude die Krone auf."

Vele compositiën van Sweelinck zijn verloren gegaan. Een lijst van de bekende vindt men in Rob. Eitner's *Holländisches Musik-Lexicon* en in 's meesters Levensschets, door F. H. K. Tiedeman, behoorende bij de uitgave der *Acht zesstemmige Psalmen* (Vereeniging voor Nederlands Muziekgeschiedenis, 1876). Deels door genoemde vereeniging, deels door Eitner, zijn in den laatsten tijd eenige dier werken uitgegeven. De volgende werken worden vermeld op de lijst, behoorende bij de uitgave der Acht zesstemmige Psalmen:

1. Johannis Petri Sweelingii Musici Batavorum Clarissimi Melos /Fausto quondam Thalamo/ Lectissimi conjugum Paris /dicatum;/ Nunc verô /Sensu verborum immutato,/ Omnipotens Triumphatoris, /Jesu Christi,/ Veri Michaelis /Gloriae ac Honori/ Devotissimè Consercatrum/ Studio &

Cura/ Johannis Stobaei /Grudentini Borussi/ Sereniss: Electoris Brandeb. in Prussiâ Cappellae Magistri. Impressum Gedani per Georgium Rhetium. Anno 1638.

2. Canticum nuptiale (In honorem praestantis Musurgi/ Jacobi Prae-torii (&) Lectissimae puellae Margaritiae a Campis Novorum Conivgvm. /Quinq, vocibus contextum en dedicatum /à/ M. Johanne Petro, /Sweling/ Organico & Musico Amstelredam. /Hamburgi/ Excudebatur, Typis, Phillippi ab Ohr. (1608).

3. Canticum. In honorum, nuptiarum celeberrimi peritissimique Musurgi, Dn. Johannis /Stoboei Grudentini Borussi, Templi Cathedralis apud Regiomontanos /Scholaeque Cniphovianae Chori/ Musici proefecti dignissimi, Sponsi: /Et lectissimae castissimaeque foeminae reginae, Honesti ac/ spectati viri Davidis Mölleri, civis quondam Regiomontani piè defuncti, relicta vidua, Sponsae. (1617).

4. Joannis Petri Swelingii Organistae Amsterodamensis Cantiones sacrae cum basso continuo ad organum qvinque vocvm. Antverpiae apvd Petrum Phalesivm. ad insigne Davidis regis.

5. Chansons françaises à quatre et à cinq voix. Anvers, 1592. — Chansons à cinq parties, Anvers, 1593, — Chansons, Anvers, 1594.

6. Nieuw cijferboek. Tot Amsterdam, bij Jank, 1612.

7. Composition Regeln /Heern/ M. Johann Peterssen, Sweling, Vornehmen, Organisten in /Ambsterdam./

8. Orgelcompositiën, bestaande in de volgende stukken: *Op de manier van een echo; Fantasia*, 4 *voc.; Toccate.* 3 *et* 4 *voc.;* Variatiën *„von der Fortuna werd ich getrieben*" (door Sweelinck en Sam. Scheidt); *Padua et Hispania*, met 4 variaties (door Sweelinck en Scheidt).

9. Psalmen, waarvan vermoedelijk twee afzonderlijke uitgaven zijn geweest, namelijk: *Pseaumes mis en musique* en *Pseaumes nouvellement mis en musique.* De Duitsche editiën dezer Psalmen luiden aldus: *a.* Des Weitberümbten Musici vnd Organisten zu, /Ambstelredam/ in Hollandt, Sechtstimmige Psalmen, Auss dem Ersten vnd Anderen Theil sei-/ner aussgangenen Französischen Psalmen abson-/derlich colligiret, vnd mit Lobwasserisschen /Texten vnterleget/ Gemeinem Vaterlande Deutscher Na/-tion zugebrauchen in Druck gegeben.

b. Jan Peter Swelincks. Des weitberüm-/ten Musici vnd Organisten zu /Ambstelredam in Hollandt/ Vier-Stimmige Psalmen, Auss den Ersten, Andern vnd Dritten /Theil seiner aussgangenen Frantzösischen Psalmen/ absonderlich colligiret etc.

10. Rimes, Françoises et Italiennes, Mises en Musique, à deux & à trois parties, auec vne chanson à quatre, par Jean Sweelinck, Organiste à Amstelredam. A. Leijden, En l'Imprimerie Plantiniene de Raphelengius, 1612.

11. Verschillende compositiën: Canon's, Chansons en andere werken.

Swert (J u l e s **de**), violoncelvirtuoos, geb. 16 Aug. 1843 te Leuven, waar zijn vader, H e r m a n d e S w e r t, kapelmeester aan de kathedraal was, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Brussel en werd een der beste leerlingen van S e r v a i s. Op vijftienjarigen leeftijd verliet hij het conservatoire en ging naar Parijs, waar hij kennis maakte met R o s s i n i en door het publiek met bijval ontvangen werd. Vervolgens maakte hij kunstreizen door België, Nederland, Denemarken, Zweden, Rusland, Duitschland en Zwitserland, in alle welke landen hij veel succes had. Tot zijn repertoire behoorden o. a. de vioolconcerten van M e n d e l s s o h n en B e e t h o v e n, die hij voor violoncel gearrangeerd had, en de wegens haar moeielijkheid zelden gespeelde compositiën van C a r l S c h u b e r t h. Hij was achtervolgens solo-violoncellist te Dusseldorp, te Weimar en te Berlijn, doch bekleedde die betrekkingen niet

lang, daar het reizen hem meer aantrok. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in stukken voor violoncel.

Swieten (Gottfried Baron **van**), geb. 1734 te Leiden, studeerde aan de hoogeschool aldaar en verkreeg met het proefschrift *Dissertatio sistens musicae in medicinam influxum et utilitatem* den doctorstitel. (Leiden, 1773.) Hij ging met zijn vader, Gerard van S., naar Weenen en werd aldaar praeses der Keizerlijke Bibliotheek en Geheimraad. Op muzikaal gebied maakte hij zich daar ter stede vooral verdienstelijk door het stichten van de *Musikalische Gesellschaft.* Hij was met Haydn bevriend en leverde hem den tekst voor *Die Schöpfung* en *Die Jahreszeiten* (uit het Engelsch, naar Thomson, vervaardigd). Deze Maecenas stierf 29 Maart 1803 te Weenen.

Swoboda (August), geb. 1787 in Boheme, clarinettist en muziekmeester bij een infanterie-regiment en later muziekonderwijzer te Weenen, heeft de volgende werken geschreven: *Allgemeine Theorie der Tonkunst* (1826), *Harmonielehre* (2 deelen, 1828—29) *en Instrumentirungslehre* (1832).

Symphonie (van het Grieksche *συμφωνία*, letterlijk: samenklank). Bij de Grieken was symphonie de uitdrukking voor consonant; ook de door vele stemmen en instrumenten unisono uitgevoerde zangen werden zoo genoemd. Hucbald en andere middeneeuwsche schrijvers gebruikten dit woord nog in de beteekenis van consonant, Guido van Arezzo bedoelt daarmede de melodie, Albertus (13e eeuw) wendt het woord aan in de dubbele beteekenis, die het bij de Grieken had, en Hermann Finck (15e eeuw) verstaat onder de uitdrukking symphonizare niets anders dan het medezingen eener melodie in de octaaf. De koorknapen werden oudtijds pueri symphoniaci genoemd.

Symphoneta was een titel, dien men aan de contrapuntisten der 15e en 16e eeuw gaf, en de regelen hunner kunst werden Symphoniurgie genoemd. Athanasius Kircher schrijft uitdrukkelijk in zijn *Musurgia univers:* »Symphoneta, sive Compositor harmoniae." In dezelfde beteekenis prijst Glarean den contrapuntist Anton Brumel, den leerling van Okeghem, als »eximius Symphoneta." Er zijn nog vele werken der beste meesters uit dien tijd over, die als zangcompositiën den naam *Symphoniae* dragen. Uit de 16e en 17e eeuw kent men *Symphoniae sacrae* van Johannes Gabrieli en Heinrich Schütz; deze stukken zijn met begeleiding van cornetti en trompetti, ook van violen, welke instrumenten zich nu en dan ook tusschen de zangstrofen laten hooren.

Toen de instrumentale muziek zich meer en meer begon te ontwikkelen, doch de beste componisten voortgingen, hoofdzakelijk voor den zang te schrijven, arrangeerde men beroemde zangstukken voor instrumenten en betitelde ook de aldus ingerichte instrumentale stukken: *Symphoniae* of *Harmoniae*"

Kircher rekent in zijn reeds genoemd werk de orgelpréludes, toccata's ricercata's en klaviersonates tot de Symphonieën. Zelfs de bij zangstukken behoorende Ritornellen der instrumenten werden aldus genoemd. Ook het kortste instrumentaalstuk heette zoo, en het aantal stemmen deed niets ter zake: of 12 en 16, dan wel 2 of 3 daarbij werkzaam waren. Zoo gaf Georg Weber 1649 een werk in het licht getiteld: *Wohlriechende Lebensfrüchte eines recht Gott-ergebenen Herzens u. s. w. mit ganz schlechten Melodien bequemet u. s. w., mit etlich beigefügten Sinfonien zu 2 Violinen und dem Basso continuo*; het zijn zeer korte, uit een paar regels bestaande stukjes. In de tweede helft der 17e eeuw werden de instrumentaalstukken meer en meer symphonieën genoemd. Een bepaalden vorm hadden die stukken echter niet; elke Intrada, elke Ritornel van instrumenten, met uitzondering der Concerten, verkreeg dezen naam. Nu eens was het de ouverture eener opera, die zoo heette, dan eens een trio of quartet, dat met dien naam bestempeld werd. Staden laat zijn zangspel *Seelewig* (1640) voorafgaan door een »Symphonia hinter dem Fürhang," 11 maten lang, die hij »An- oder Gleichstimmung" noemde. Nog in het jaar 1730 verschenen te Londen 6 *Sinfonie di Camera*, van Porpora, die niets anders dan trio's voor strijkinstrumenten waren. Zelfs de eerste te Parijs verschenen strijkquartetten met obligaat-violoncel, van Boccherini, werden *Sinfonies* genoemd. Het was dus een algemeene uitdrukking voor elke soort eener niet nauwkeurig te bepalen instrumentale compositie geworden, waartoe voornamelijk ook danswijzen behoorden. Naarmate het orkest zich uitbreidde, werd het aantal der in de Symphonie medewerkende instrumenten grooter. Zoo vervaardigde de componist Agrell in het jaar 1725 eenige symhonieën voor 2 violen, viola, cembalo, hoorn, hobo's, fluiten en trompetten, en vele andere werken van die soort volgden, hoewel de kritiek er niet mede tevreden was. Matheson o. a. schreef in zijn *Kritischer Musicus* (1725): »Ich bin nicht für lange Symphonien, ungeachtet verschiedene gute Componisten, weil ihnen in der Instrumentalmusik etwas Sonderliches beywohnet, in lange Symphonien oder Sonaten dermassen verliebt zu seyn scheinen, dass sie ihr Exortium bald grösser machen als den ganzen Sermon. Eine Symphonie von 24 Takten ist allemal lang genug zu einer solchen Musik, die an ihr selbst nicht kurz seyn kann." Mattheson bedoelt hier de instrumentale inleidingen van opera's, de ouvertures, die in Italië, waar men dit woord niet kende, altijd symphonieën (sinfonie) genoemd werden; in dezelfde beteekenis vatten ook Sulzer en Schubert het woord symphonie op.

Datgene wat men heden Symphonie noemt is ontstaan uit de SUITE. (z. dit). Evenals deze was zij oorspronkelijk een aaneenschakeling van dansen. »Jedes selbständige Instrumentaltonstück," zegt Richard Wagner, »verdankt

seine Form dem Tanze oder Marsche, und eine Folge solcher Stücke, sowie ein solches, worin mehrere Tanzformen verbunden waren, ward *Symphonie* genannt. Der formelle Kern der Symphonie steckt noch heute im dritten Satze derselben, dem Menuett oder Scherzo, wo er plötzlich in vollster Naivetät hervortritt, gleichsam um das Geheimniss der Form aller Sätze offenbar zu machen."

»Der harmonisirte Tanz", zegt dezelfde schrijver bij een andere gelegenheid (*Gesammelte Schriften*, III, 109), »ist die Basis des reichsten Kunstwerkes der modernen Symphonie. Auch der harmonisirte Tanz fiel als wohlschmeckende Beute in die Hände des kontrapunktirenden Mechanismus: dieser löste ihn von seiner gehorsamen Ergebenheit an seine Gebieterin, die leibliche Tanzkunst, und liess ihn nun nach seinen Regeln Sprünge und Wendungen machen. In das lederne Riemenwerk dieses kontrapunktisch geschulten Tanzes durfte aber nur der warme Athemhauch der natürlichen Volksweise dringen, so dehnte es sich alsbald zu dem elastischen Fleische menschlich schönen Kunstwerkes aus, und dieses Kunstwerk ist in seiner höchsten Vollendung die Symphonie Haydn's, Mozart's und Beethoven's."

Haydn wordt als schepper der moderne symphonie beschouwd. Nieuwe vormen heeft hij wel is waar niet gevonden: ook zijn voorgangers, en voornamelijk Karl Phil. Eman. Bach, dien hij als zijn model beschouwde, kenden de vormen van Sonate, Symphonie, Ouverture, Rondo, Menuet, Adagio, Suite, Serenade, Cassatio, Divertimento enz.; maar die vormen waren bij hen zoo talrijk, dat het moeielijk was, ze van elkander te onderscheiden, en dat dienaangaande verwarring van begrippen bestond. Theorie en praktijk gingen met groote willekeur te werk, en onzekerheid in benaming en constructie der vormen was algemeen. Haydn bracht orde in de ontwikkeling der instrumentale vormen. Hij bewees, dat de werking van instrumentale muziek op contrast, zoowel van melodie als harmonie, berustte. Hij stelde het eerste deel van zijn Allegro's samen uit Tonica en Dominant, en deed het contrast tusschen beiden nog scherper uitkomen, door het thema in de Tonica een ander karakter te geven dan dat in de Dominant. Door de invoering van een kunstige doorwerkingsperiode (Durchführungssatz) en door de herhaling van het eerste deel in veranderde harmonische volgorde verleende hij den vorm grooter rijkdom. Ook aan de Trio's zijner Menuetten gaf hij grooter beteekenis en wendde het Rondo als finale van Symphonie en Sonate aan, of gebruikte het ook als vorm voor zijn Adagio, dat hij evenwel in de meeste gevallen uit het Lied ontwikkelde. Hij stelde ook paal en perk aan de willekeur, waarmede men het getal afdeelingen eener symphonie uitbreidde. Wel vindt men bij hem ook nog sonates en symphonieën, die uit vijf, andere die slechts uit twee afdeelingen bestaan; maar van lieverlede

werd het getal vier algemeen. Doch niet alleen wat het getal afdeelingen, maar ook wat haar karakter betreft, onderscheidt de Symphonie van Haydn zich van die zijner voorgangers, doordien haar afdeelingen met elkaar contrasteeren en elkaar in zekeren zin aanvullen. De vorm der Symphonie van Haydn vindt men bij Mozart en, grooter en breeder, bij Beethoven weder. Het is dezelfde vorm, die in het artikel Sonate nader aangeduid is. Het onderscheid tusschen de Symphonieën van genoemde meesters betreft minder den vorm dan den inhoud. Zeer karaktersiek wordt dit onderscheid door Richard Wagner aldus uitgedrukt:

In der Symphonie Haydn's bewegt sich die rhythmische Tanzmelodie mit heiterster jugendlicher Frische. Ihre Verschlingungen, Zersetzungen, und Wiedervereinigungen, wiewohl durch die höchste kontrapunktische Geschicklichkeit ausgeführt, geben sich doch fast kaum mehr als Resultate solch' geschickten Verfahrens, sondern vielmehr als den Charakter eines, nach phantasiereichen Gesetzen geregelten Tanzes eigenthümlich kund: so warm durchdringt sie der Hauch wirklichen, menschlich freudigen Lebens. Den, in mässigeren Zeitmaasse sich bewegenden Mittelsatz der Symphonie sehen wir von Haydn der schwellenden Ausbreitung der einfachen Volksgesangsweise angewiesen; sie dehnt sich in ihm nach Gesetzen des Melos, wie sie dem Wesen des Gesanges eigenthümlich sind, durch schwungvolle Steigerung und, mit mannigfaltigen Ausdruck belebte, Wiederholung aus. Die so sich bedingende Melodie war das Element der Symphonie des gesangreichen und gesangfrohen Mozart. Er hauchte seinen Instrumenten den sehnsuchtsvollen Athem der menschlichen Stimme ein, der sein Genius mit weit vorwaltender Liebe sich zuneigte. Den unversiegbaren Strom reicher Harmonie leitete er in das Herz der Melodie, gleichsam in rastloser Sorge, ihr, der nur von Instrumenten vorgetragenen, ersatzweise die Gefühlstiefe und Inbrunst zu geben, wie sie der natürlichen menschlichen Stimme als unerschöpflicher Quell des Ausdruckes im Innersten des Herzens zu Grunde liegt. Während Mozart in seiner Symphonie Alles, was von der Befriedigung dieses seines eigenthümlichsten Dranges ablag mehr oder weniger, nach herkömmlicher und in ihm selbst stabil werdender Annahme, mit ungemein geschicktem kontrapunktischen Verfahren, gewissermaassen nur abfertigte, erhob er so die Gesangsausdrucksfähigkeit des Instrumentales zu der Höhe, das dieses nicht allein Heiterkeit, stilles, inniges Behagen, wie bei Haydn, sondern die ganze Tiefe unendlicher Herzenssehnsucht in sich zu fassen vermochte. Die unermessliche Fähigkeit der Instrumentalmusik zum Ausdrucke urgewaltigen Drängens und Verlangens erschloss sich Beethoven.

Noch bei den Vorgängern Beethoven's sehen wir bedenkliche Leeren zwischen den melodischen Hauptmotiven selbst in symphonischen Sätzen sich ausbreiten: wenn Haydn namentlich zwar schon diesen Zwischensätzen eine meist sehr interessante Bedeutung zu geben vermochte, so war Mozart, der sich hierin bei Weitem mehr der italienischen Auffassung der melodischen Form näherte, oft, ja fast für gewöhnlich, in diejenige banale Phrasenbildung zurückgefallen, die uns seine symphonischen Sätze häufig im Lichte der sogenannten Tafelmusik zeigt, nämlich einer Musik, welche zwischen dem Vortrage anziehender Melodien auch anziehendes Geräusch für die Konversation bietet: mir ist es weinigstens bei den stabil wiederkehrenden und lärmend sich breitmachenden Halbschlüssen der Mozart'schen Symphonie, als hörte ich das Geräusch des Servirens und Deservirens einer fürstlichen Tafel in Musik gesetzt. Das ganz eigenthümliche und hochgeniale Verfahren Beethoven's ging hingegen nun eben dahin diese fatalen Zwischensätze gänzlich verschwinden zu lassen, und dafür den Verbindungen der Hauptmelodien selbst den vollen Charakter der Melodie zu geben.

Um dieses Verfahren näher zu beleuchten, mache ich namentlich auf die Konstruktion des

ersten Satzes der Beethoven'schen Symphonie aufmerksam. Hier sehen wir die eigentliche Tanzmelodie bis in ihre kleinsten Bestandtheile zerlegt, deren jeder, oft sogar nur aus zwei Tönen bestehend, durch bald vorherrschend rhythmische, bald harmonische Bedeutung interessant und ausdrucksvoll erscheint. Diese Theile fügen sich nun wieder zu immer neuen Gliederungen, bald in consequenter Reihung stromartig anwachsend, bald wie in Wirbel sich zertheilend, immer durch eine so plastische Bewegung fesselnd, dass der Zuhörer keinen Augenblick sich ihrem Eindrucke entziehen kann, sondern, zu höchster Theilnahme gespannt, jedem harmonischen Tone, ja jeder rhythmische Pause eine melodische Bedeutung zuerkennen muss. Ein ganz neue Erfolg dieses Verfahrens war somit die Ausdehnung der Melodie durch reichste Entwickelung aller in ihr liegenden Motive zu einem grossen, andauernden Musikstücke, welches nichts Anderes als eine einzige, genau zusammenhängende Melodie war."

Ook wat de instrumentatie betreft zijn de symphonieën van Beethoven rijker en ontwikkelder dan die van Haydn en Mozart (z. de artikelen Instrumentatie en Orkest). Maar vooral hierin onderscheiden zich 's meesters symphonieën — althans velen daarvan — van die zijner klassieke voorgangers, dat zij getuigen van het streven om de instrumentale muziek van het onbepaalde naar het bepaalde te leiden, m. a. w. haar niet alleen tot een notenspel, maar, voor zooverre dit mogelijk is, tot draagster eener bepaalde gedachte, tot een toongedicht te maken.

Wel is waar had ook Haydn — om van vroegere componisten niet te spreken — nu en dan getracht, dit te doen. Haydn heeft, volgens tijdgenooten, zelf verklaard, dat hij in zijn symphonieën niet zelden moreele karakters heeft willen schetsen, en dat hem o. a. bij het schrijven van een zijner eerste symphonieën de gedachte heeft voorgezweefd, hoe God tot een zondaar spreekt en hem aanmaant zich te bekeeren, de zondaar echter aan die vermaningen geen gehoor geeft. Zonder deze verklaring uit Haydn's eigen mond zouden wij in geen zijner symphonieën iets anders dan absolute muziek hebben gezocht, zelfs niet in de *Symphonie militaire*, die, behalve de trompetfanfare in het *Allegretto*, niets bevat, dat ons het begrip »militair" herrinnert. De *Abschieds-Symphonie* van denzelfden meester is slechts een door muziek begeleide pantomime — het een voor een weggaan der orkestleden — en behoort dus niet tot de programma-muziek. Evenmin vindt men in de symphonieën van Mozart iets van dien aard. De eerste klassieke symphonie, die het vermoeden zou wettigen, dat haar componist iets meer dan absolute muziek heeft willen uitdrukken, is de *Sinfonia Eroica*. Wel heeft dit werk geen bepaald program. Het woord »Eroica" dient in algemeenen zin opgevat te worden, en onder »held" moet men den mensch in het algemeen verstaan. Die opvatting is in overstemming met Beethoven's opschrift: »per festeggiare il sovvenire di un grand' uomo," d. i. dus: „tot viering der nagedachtenis van een groot man" — niet van dezen of genen individu, maar van een groot man in den waren zin des woords. Beethoven heeft in zijn Symphonie den mensch willen voorstellen, door alle edele gevoelens, die in eens menschen

hart kunnen wonen, in tonen uit te drukken. Hij dacht, dat Buonaparte, dien hij aanvankelijk voor een bevrijder der wereld hield, en wiens naam hij boven de Symphonie wilde schrijven, zulk een edel mensch was. Niet de geschiedenis van den generaal Buonaparte; niet de vreugde, de smart, of het lijden en strijden van een bepaald persoon, maar *de* vreugde, *de* smart, *het* lijden en strijden in het algmeen heeft Beethoven in tonen uitgedrukt. Door dit te doen is hij in geen enkel opzicht de grenzen van de macht der muziek te buiten gegaan. Nog een stap verder ging Beethoven in zijn *Symphonie Pastorale*. Dit is de eerste klassieke symphonie, die van een programma vergezeld gaat. »Angenehme heitre Empfindungen welche bey der Ankunft auf dem Lande im Menschen erwachen," — zoo luidt in Beethoven's manuscript de titel. Ten einde niet verkeerd begrepen te worden, voegt de meester er bij: »Mehr Empfindung als Malerey." Daardoor gaf hij duidelijk te kennen, dat hij niet op één lijn gesteld wenschte te worden met Knecht en andere programma-componisten. Beethoven was een dichter, d. i. een ziener; het wezen der natuur, zooals het zich in zijn binnenste geopenbaard had, wilde hij op dichterlijke wijze weergeven. Hij dichtte echter niet in woorden en begrippen, maar in tonen en melodieën; om die reden is zijn gedicht niet voor het verstand, maar alleen voor het gevoel begrijpelijk. In zijn pastorale symphonie geeft hij niet een afbeelding van het landleven, maar den indruk, dien het landleven op den voor natuurschoon gevoeligen mensch maakt. Dit geldt niet alleen van de eerste, maar van *alle* afdeelingen dezer symphonie. Niets is daarin realistisch, alles is idealistisch. Maar welke ideale beteekenis de *Symphonie Pastorale* ook moge hebben, het is niettemin een werk, dat bepaalde gewaarwordingen opwekt, en daarin verschilt het van de absolute muziek der Symphonieën van Mozart.

Beethoven's latere werken hebben geen programma's, maar de taal, die daarin door de instrumenten wordt gesproken, doet ons vermoeden, dat de meester niet zelden iets anders dan absolute muziek heeft bedoeld. Men zie o. a. de recitatieven in zijn laatste symphonie! Het is, alsof de instrumenten willen spreken. Uit de door Nottebohm medegedeelde schetsen der Negende Symphonie blijkt dan ook, dat Beethoven de beteekenis van de recitatieven der bassen in de finale van werk door woorden heeft aangeduid. De grenzen van de macht der muziek zijn bereikt, het uitdrukkingsvermogen van het orkest is tot zijn hoogste hoogte geklommen, geen klimax is hier meer mogelijk, dan met behulp van *het gezongen woord*. En dit woord heeft Beethoven te hulp geroepen.

Onder de componisten na Beethoven, die getracht hebben de muziek nog nauwer in verbinding te brengen met de poëzie, behoort vooral Berlioz genoemd te worden. Reeds in zijn eerste symphonie, *Episode de la*

vie d'un artiste, heeft hij getracht, een stuk van zijn eigen levensgeschiedenis, zooals het zich in den droom aan hem vertoond had, op fantastische wijze in tonen weer te geven. Onjuist zou het zijn, te beweren, dat Berlioz in deze toonschepping een kopie van voorvallen uit de werkelijke wereld heeft willen geven. Zijn symphonie is niets anders dan een in tonen uitgedrukte, en daarom alleen voor het gevoel begrijpelijke vertolking van droomen en visioenen. Door opschriften en een programma tracht hij des hoorders fantasie te hulp te komen. Wat den vorm betreft wijkt de *Symphonie fantastique* weinig of niet van dien der oudere symphonieën af. Dat zij vijf afdeelingen heeft in plaats van vier, is tegen de gewoonte, tenzij men, zooals Schumann wil, de laatste twee afdeelingen als één geheel beschouwe. Doch ook de klassieke meesters hebben symphonieën met meer of minder dan vier afdeelingen gecomponeerd; de symphonie in *D* (zonder Menuet) van Mozart heeft er drie, de Symphonie pastorale vijf, — tenzij men ook hier de vierde en vijfde afdeeling als één geheel beschouwe; laatstgenoemde symphonie heeft ook, evenals die van Berlioz, een programma. Maar behalve door de nieuwheid van zijn instrumentaal koloriet, is Berlioz hierdoor oorspronkelijk, dat hij de verschillende afdeelingen zijner symphonie door middel van één en hetzelfde motief met elkaar in verbinding brengt. Het aanbrengen van een motief uit de eene afdeeling eener symphonie in een andere kan wel is waar geen uitvinding van Berlioz genoemd worden. Reeds Beethoven had het gedaan, en wel in de *Finale* zijner 5e symphonie, waarin plotseling een motief van het *Scherzo* weder optreedt; ook in de Finale zijner 9e symphonie, waarin de hoofdthema's der drie vorige afdeelingen achtereenvolgens weder te voorschijn komen. Beethoven's geniale greep echter bracht Berlioz op de gedachte, de herhaling van een motief uit een vorige afdeeling in een volgende, ook in zijn *Symphonie fantastique*, doch nu consequent doorgevoerd voor alle afdeelingen, aan te wenden, ten einde met behulp van dit middel de eenheid van de verschillende afdeelingen zijner symphonie uit te spreken en het verband, dat tusschen de deelen van zijn program bestaat, ook in de muziek duidelijk te maken. Dit in alle deelen der symphonie terugkeerend hoofdthema werd door Berlioz met den naam van *idée fixe* bestempeld.

Aan den *vorm* der symphonie is door de navolgers van Beethoven en tijdgenooten van Berlioz niets meer veranderd. De componisten sloten zich, wat den vorm betreft, bij de oude meesters aan, maar namen toch in hun symphonieën niet zelden elementen op, die niet zuiver muzikaal zijn en tot de programma-muziek behooren. Tot de voornaamste symphonie-componisten der periode na Beethoven behooren: Mendelssohn, Spohr, Schubert, Schumann, Gade, Brahms, Rubinstein, Volkmann en Raff.

Symphonie-Cantate of **Symphonie-Ode**, een door Mendelssohn aan zijn

Lobgesang gegeven benaming, die de componist te danken had aan zijn vriend Klingemann, zooals blijkt uit het volgende gedeelte van een zijner brieven: »Zum Concert für die alten und kranken Musiker hier soll am Ende des Monats mein Lobgesang aufgeführt werden; da hab ich mir nun vorgenommen, ihn nicht noch einmal in der unvollkommenen Gestalt zu geben, wie er in Birmingham aufgeführt werden musste, meiner Krankheit wegen; und das giebt mir tüchtig zu thun. — Du hast übrigens mit deinem vortrefflich gefundenen Titel viel zu verantworten, denn nicht allein schick' ich das Stück nun als *Symphonie-Cantate* in die Welt, sondern ich denke auch stark daran, *Die erste Walpurgisnacht*, welche mir seit langem daliegt, unter dieser Benennung wieder aufzunehmen, fertig zu machen und los zu werden.''

Symphonische Dichtung, een door Franz Liszt aan een reeks door hem gecomponeerde orkestwerken gegeven benaming. Liszt heeft in de aldus betitelde werken getracht, een of andere poëtische gedachte op een voor het gevoel begrijpelijke wijze in tonen weer te geven. Door dit te doen volgde hij het voorbeeld van vele oudere meesters, als Gluck, Mozart, Beethoven, Weber, die in hun dramatische ouvertures hetzelfde gedaan hebben; Beethoven zelfs in ouvertures, die niet door een gezongen drama gevolgd worden, zooals *Egmont* en *Coriolan*. De fout, waaraan Berlioz zich in vele zijner instrumentale werken schuldig maakt, is, dat hij getracht heeft — zooals in zijn *Roméo et Juliette* — bepaalde handelingen in tonen uit te drukken en derhalve van de muziek iets te verlangen, waartoe zij niet in staat is dan met de hulp van het woord. Liszt heeft die fout bijna altijd weten te vermijden. Ook hij laat zijn *symphonische Dichtungen* — althans velen daarvan — door een programma voorafgaan; dit is o. a. het geval met *Tasso*, *Orpheus*, *Les Préludes* en *Prometheus*; of het stuk draagt een titel, die naar een bepaald gedicht verwijst, o. a. *Mazeppa*, *Die Ideale* en *Ce qu'on entend sur la montagne*. In geen enkele zijner *symphonische Dichtungen* echter, en evenmin in zijn *Dante-* en *Faust*-symphonieën, heeft Liszt getracht, bepaalde handelingen in muziek weer te geven. Alleen heeft hij, in navolging van oudere meesters, de kern eener poëtische gedachte op een voor het gevoel bevattelijke wijze willen uitdrukken. *Lamento e Triomfo*, Klacht en Overwinning, dat is, volgens zijn eigen verklaring, de inhoud van zijn toongedicht *Tasso*. En hoe heeft hij dien inhoud duidelijk gemaakt? Hij vertoont ons het motief, dat de Venetiaansche gondoliers op Tasso's woorden: »*Canto l'armi pietose*,'' zingen, door middel van telkens veranderde toonsoort, harmonie, tempo en rhythmus, in verschillende kleuren; hij laat het, geheel of gedeeltelijk, in allerlei gedaanten optreden en geeft ons in de ontwikkeling der eeuwenoude melodie als het ware de ontwikkeling van het dichterlijk genie, dat zich ten allen tijde tusschen de beide polen Lamento en Trionfo beweegt.

In de *Préludes* tracht Liszt, niet de verschillende coupletten van het gelijknamige gedicht van Lamartine, maar alleen de kern, de poëtische gedachte er van in tonen weer te geven, en die vinden wij in de woorden: »Notre vie est-elle autre chose qu'une série de préludes à ce chant inconnu dont la mort entonne la première et solennelle note?" — Het leven in zijn verschillende perioden trekt in die reeks préludes aan ons voorbij: »L'amour forme l'aurore enchantée de toute existence; mais quelle est la destinée où les premières voluptés du bonheur ne sont point interrompues par quelque orage dont le souffle mortel dissipe ses belles illusions, dont la foudre fatale consume son autel, et quelle est l'âme cruellement blessée qui au sortir d'une de ces tempêtes ne cherche à reposer ses souvenirs dans le calme si doux de la vie des champs? — De gewaarwordingen door deze voorstellingen gewekt heeft Liszt, door zijn hoofdthema op verschillende wijzen te vormen en te kleuren, op gelukkige wijze in muziek weergegeven. Ook de levensstrijd — »la trompette a jeté le signal des alarmes" — is niet moeielijk te herkennen, en wat is het plechtige unisono der bazuinen anders dan »la note solennelle de la mort" — ?

Ook in *Prometheus* en *Mazeppa* — om slechts een paar der meest bekende *Symphonische Dichtungen* te noemen — heeft de componist niet getracht het leven dier helden, zooals het in de gelijknamige dichtstukken van Herder en Victor Hugo wordt voorgesteld, in tonen af te schilderen — hetgeen een onmogelijkheid zou zijn — maar heeft hij de poëtische kern dier gedichten op een voor het gevoel begrijpelijke wijze in de taal der tonen trachten uit te drukken. Wat wil de componist, dat wij in *Prometheus* zullen hooren? »Audace, Souffrance, Endurance et Salvation — aspiration hardie vers les plus hautes destinées que l'esprit humain puisse aborder; activité créatrice, besoin d'expansion . . . douleurs expiatoires livrant à un rongement incessant nos organes vitaux, sans nous anéantir; condamnation à un dur enchainement sur les plus arides plages de notre nature; cris d'angoisses et larmes de sang . . . inamissible conscience d'une grandeur native, d'une future délivrance; foi tacite en un libérateur qui fera monter le captif longtemps torturé aux régions transmondaines dont il dérobait la lumineuse étincelle . . . et enfin, l'accomplissement de l'oeuvre de miséricorde, le grand jour venu! — Malheur et Gloire! ainsi resserrée, la pensée fondamentale de cette trop véridique fable ne se prêtait qu' à une expression orageuse, fulgurante."

Op dergelijke wijze heeft Liszt ook in *Mazeppa* de »pensée fondamentale" van het gedicht in muziek trachten over te zetten, dus niet de rit van den op het paard gebonden page en diens latere verheffing tot Hetman der Kozakken, maar de levensrit van den mensch, die, op den »croupe fatale"

van het Genie gebonden, in woeste vaart medegesleept wordt, — zooals Victor Hugo het in zijn gedicht heeft uitgedrukt.

Wat den muzikalen vorm betreft heeft Liszt voor zijn *Symphonische Dichtungen* doorgaans dien der ouverture of der eerste afdeeling eener symphonie gekozen, met dit onderscheid evenwel, dat na de doorwerkingsperiode (Durchführung) veelal het eerste deel niet herhaald wordt, maar een nieuwe bewerking der thema's volgt, die naar de slotperiode leidt.

Synkope, Gr., een rhythmische figuur, die hierin bestaat, dat de tweede helft van een maatdeel met de eerste van het volgende verbonden is, b. v.:

In dit voorbeeld wordt de laatste helft van elke kwart bij de eerste van elke volgende getrokken.

Synnemenon, Gr., benaming van het derde tetrachord *a—d* in het Grieksche toonstelsel.

Syntonisch, Gr., gespannen, noemde Aristoxenos een der beide, door hem geleerde soorten van het diatonische klankgeslacht. Het Genus diatonicum syntonum bestond uit een halve en twee heele tonen; het Genus diatonicum molle uit een halven, een drie-kwarts- en een vijf-kwarts-toon.

Syrinx of **Pansfluit,** een bij de oude Grieken gebruikelijk blaasinstrument, bestaande uit zeven aan elkaar gehechte rietjes.

Szamotulski (Wenceslaus), Poolsch toonkunstenaar uit de 16e eeuw, was muziekdirecteur van koning Sigismond Augustus van Polen. Zijn compositiën werden in zijn vaderland algemeen bewonderd. Hij zette de Klaagliederen van Jeremias op muziek en schreef tal van geestelijke zangen.

Szarvady-Clauss (Wilhelmine), klavierspeelster, geb. 1834 te Praag, ontving daar ter stede onderricht van Proksch en maakte reeds op vijftienjarigen leeftijd kunstreizen door Duitschland. Later bezocht zij ook Nederland, Frankrijk en Engeland, trad te Parijs in het huwelijk met Szarvady en vestigde zich daar ter stede.

Szczponowski (Stanislaus), guitaarvirtuoos, geb. 1814 te Krakau, ging op jeugdigen leeftijd naar Edinburg, waar hij het eerste onderricht in het guitaarspel ontving, en maakte kunstreizen door de voornaamste landen van Europa.

Szczurowski (Joh. Nepomuk), Poolsch zanger, geb. 1771 te Pinezow op het gebied van Krakau, was van 1793 tot 1843 aan de Opera te Warschau verbonden en behoorde tot de beste zangers van zijn vaderland.

Székeli (Imre), klavierspeler en componist, geb. 8 Mei 1823 te Málynfolva

in Hongarije, bezocht Parijs en Londen en vestigde zich 1852 te Pesth. Hij heeft vele compositiën geschreven, van welke vooral zijn 30 fantasieën op Hongaarsche volksliederen gunstig bekend zijn.

Szymanowska (M a r i e), klavierspeelster van Poolsche afkomst, geb. omstreeks 1790, was een leerlinge van F i e l d. Zij leefde langen tijd te Warschau en maakte kunstreizen door Duitschland en Rusland. Zij stierf 1831 te Petersburg, waar eenige harer compositiën in druk verschenen zijn.

Szemelényi (E r n s t), klavierspeler, geb. 1823 in Hongarije, ging 1849 naar Amerika en vestigde zich te Baltimore. Tot 1854 was hij de eenige in Amerika, die B e e t h o v e n 's werken in het openbaar en uit het hoofd voordroeg.

T.

T., verkorting van TASTO, TENOR, TUTTI (z. deze woorden).

Table d'harmonie, Fr., klankbodem; z. dit.

Tabel, klaviermaker, was bij de opvolgers van Ruckers, te Antwerpen, in de leer en werkte in de jaren 1680—1720 te Londen, waar hij 1732 stierf. Hij behoorde tot de beste Engelsche klaviermakers. Leerlingen van hem waren Tschudi en Kirkmann.

Taborinum, Taborum, Taburcinum of **Taburium,** een soort van kleine trommel, in de middeneeuwen (10e tot 14e eeuw) in gebruik.

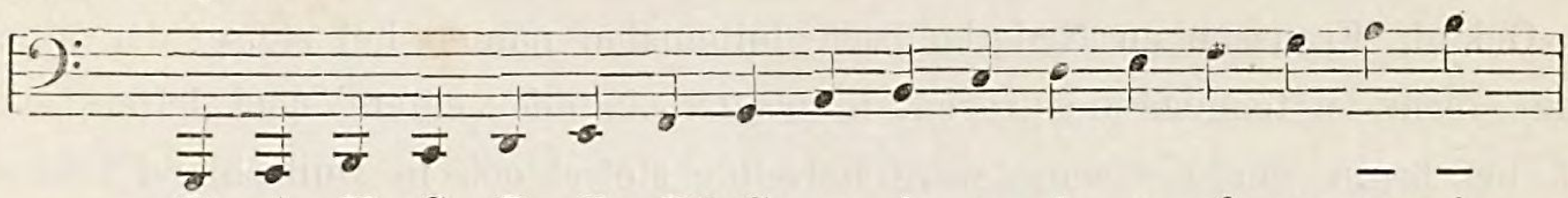
Taborelles, kleine pauken, vermoedelijk afkomstig van de ketelvormige slaginstrumenten, door de Arabieren van de Mooren overgenomen. Zij werden in de middeneeuwen in Europa bekend.

Taborowsky (Stanislaw), vioolvirtuoos, geb. 1830 te Krzemienica in Wolhynië (Rusland), studeerde o. a. aan het conservatoire te Brussel en maakte kunstreizen door Europa. Hij vestigde zich te Petersburg en later te Moskau.

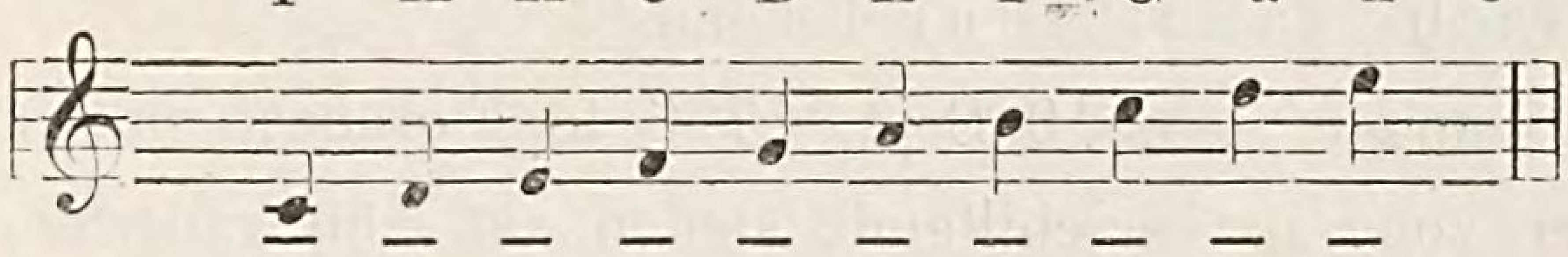
Tabulatura, Lat., beteekende oudtijds de samenstelling der verschillende stemmen van een muziekstuk tot een geheel, het overzicht van alle partijen, de partituur. Hoofdzakelijk echter werd het voor de overzetting en inrichting der vokale muziek ter uitvoering op de luit, of op het klavier en orgel gebruikt. Dit heette intabuleeren (intavolare). Later werd de benaming tabulatura in het algemeen voor het notenschrift bij orgel- en luitmuziek aangewend. De orgeltabulatuur was anders dan de luittabulatuur, ook onderscheidde men tusschen Duitsche, Italiaansche en nieuw-Duitsche tabulatuur.

De gebrekkige inrichting der instrumenten in de eerste eeuwen hunner

ontwikkeling verhinderde een spoedige verbetering hunner techniek. Vooral het orgel was zwaar en plomp gebouwd, het was nog lang niet in staat, met den mensuralen zang gelijken tred te houden, en daarom is het zeer begrijpelijk, dat het letterschrift van Guido voor de orgelpraktijk voldoende was. In de Duitsche orgeltabulatuur werden de tonen door de volgende letters aangetoond:

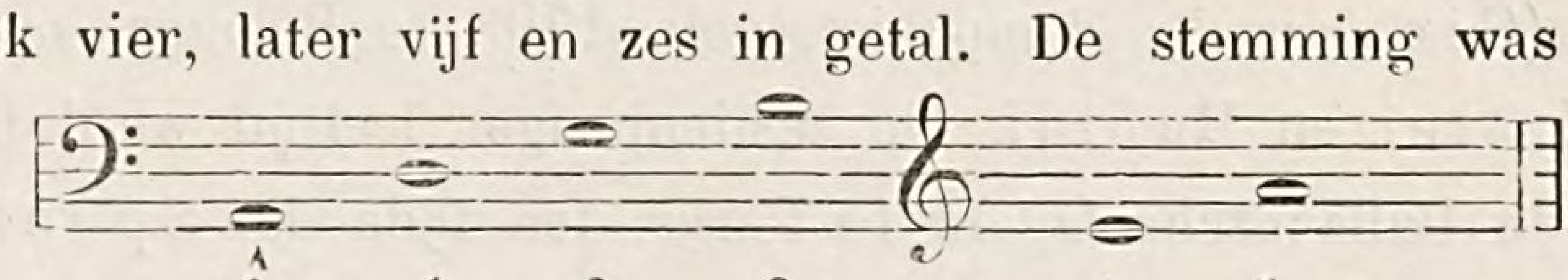
Γ A H C D E F G a h c d e f g a h

c d e f g a h c d e

Zooals hieruit blijkt, werd de laagste octaaf met groote, de volgende met kleine letters genoteerd, en de hoogere door middel van één of meer streepjes aangeduid; vandaar de benaming groote, kleine, eens- en meergestreepte octaaf. Wat de grenzen der octaaf betreft richtten de organisten zich vermoedelijk naar den omvang hunner orgels. Bij sommigen wordt de octaaf ook van *F* tot *f*, bij anderen van *H* tot *h* gerekend. Toen later de chromatische tonen meer en meer ingang vonden, werden deze door haakjes achter de letters aangeduid, en toen, tengevolge van de verbeterde constructie der orgels, ook de mensuraalmuziek op die instrumenten mogelijk werd, kwamen verschillende teekens: punten, streepjes, vlaggetjes, in gebruik, die, boven de letters geplaatst, de waarde der noten aanduidden.

Op andere wijze ingericht was de luittabulatuur. De snaren der luit, koren genaamd, omdat men voor vele tonen dubbele snaren had, waren oorspronkelijk vier, later vijf en zes in getal. De stemming was als volgt:

1 1 2 3 4 5

De losse snaren werden door cijfers aangeduid, in diervoege, dat de 1 voor de laagste snaar gold. Deze tabulatuur was in gebruik voor de vijfsnarige luit, wier laagste snaar, *D*, Mittelprummer heette. Toen later een lagere snaar, *A* (Grossprummer), er bij gevoegd werd, koos men tot aanduiding daarvan het cijfer 1 met een haakje er boven. De grepen werden door middel der letters van het alphabet aangeduid: de eerste op de laagste snaar der vijfsnarige luit heette *a*, de eerste op de tweede snaar *b*, op de derde *c*, op de vierde *d* en op de vijfde *e*; op deze wijze vervolgende, duidde men de tweede greep op de laagste snaar door *f*, op de volgende door *g* aan, enz. Was het geheele alphabet verbruikt, dan begon men weder van voren

af, doch met verdubbeling der letters. De waarde der noten werd aangeduid als bij de orgeltabulatuur.

De Italiaansche luittabulatuur bestond hierin, dat op een systeem van zes parallel loopende horizontale lijnen de zes losse snaren van het instrument aangeduid werden; op deze lijnen werden de grepen door cijfers aangetoond.

Ook de Fransche en Nederlandsche luitenisten namen het stelsel der lijnen aan, maar zij toonden de grepen, in plaats van door cijfers, door letters aan. In het begin der 17e eeuw werd hetzelfde stelsel ook in Duitschland gebruikelijk en als nieuw-Duitsche tabulatuur bekend.

Tacchinardi (Nicolo), zanger, geb. 10 Sept. 1776 te Florence, ontving onderricht van Babini en zong in verschillende steden van zijn vaderland. Hij had ook bijzonderen aanleg voor de beeldhouwkunst en werkte in het atelier van Canova, te Rome. Van 1808 tot 1814 zong hij ook te Parijs, waar hij veel bijval vond, en keerde vervolgens naar Italië terug. De hertog van Toscane benoemde hem tot hofzanger. Tot 1831 bleef hij aan het tooneel verbonden en bepaalde zich vervolgens tot het geven van zangonderricht. Hij stierf 1860. Tot zijn beste leerlingen behooren de zangeressen Frezzolini en zijn dochter Fanny, Mad. Persiani.

Tacet, Lat., men zwijgt, is een uitdrukking in partituren en orkestpartijen, die beteekent, dat zeker instrument gedurende een gedeelte van een muziekstuk niets te doen heeft. Wanneer b. v. de trompet in het eerste gedeelte eener symphonie medewerkt, doch in het *Adagio* en *Scherzo* niet, wordt bij deze gedeelten in de partij van genoemd instrument het woord tacet, of: tromba tacet, geschreven.

Tact, Hoogd., maat; z. dit.

Tadolini (Giovanni), componist, geb. 1793 te Bologna, ontving onderricht van Mattei en Babini. Op zestienjarigen leeftijd werd hij accompagnateur aan de Italiaansche Opera te Parijs, ten tijde dat Spontini orkestdirecteur aan dien schouwburg was. In het jaar 1814 keerde hij naar Italië terug en bracht te Venetië zijn opera *La Fata Alcina* ten tooneele. Dit werk vond veel bijval, evenzeer zijn volgende opera's: *La Principessa di Navarra*, *Il Credulo deluso*, *Il Tamerlano*, *Moctor*, *Il Mitridate* en *Almanzor*. Nadat hij eenigen tijd te Bologna als kapelmeester werkzaam was geweest, ging hij 1830 met zijn vrouw, een zangeres, naar Parijs, waar beiden aan de Italiaansche Opera verbonden werden. Negen jaar later keerde hij naar zijn geboortestad terug, waar hij 29 Nov. 1872 stierf. Behalve opera's heeft hij cantates, romances en canzonetta's gecomponeerd.

Tag (Christian Gotthilf), cantor en muziekdirecteur te Hohenstein in Saksen, geb. 1735 te Bayerfeld in Saksen, gest. 19 Juli 1811 te Nieder-

zwönitz, heeft een groot aantal compositiën: liederen, klavier- en orgelstukken, oratoria, missen, motetten enz., vervaardigd.

Tählichsbeck (Thomas), geb. 31 Dec. 1791 te Ansbach in Beieren, ontving te Munchen onderricht in het vioolspel van Rovelli, in de compositie van Gratz. Hij maakte kunstreizen door Duitschland, Oostenrijk, Zwitserland, Nederland en Denemarken en bezocht 1833 Parijs, waar op een der concerten van het conservatoire een symphonie van hem werd uitgevoerd, 1837 een tweede. Van 1827 tot 1848 was hij kapelmeester van den vorst van Hohenzollern-Hechingen, en toen in laatstgenoemd jaar de kapel tengevolge van de Revolutie ontbonden werd, ging hij naar Straatsburg, doch keerde later naar zijn ouden post terug. In 1852 ging hij naar Löwenberg in Silezië, leefde vervolgens te Dresden en stierf 5 Oct. 1867 te Baden-Baden. Behalve de beide symphonieën heeft hij een Mis, vioolcompositiën en mannenkooren gecomponeerd.

Taglietti (Giulio), componist uit de 17e eeuw, was omstreeks 1700 leeraar aan het Collegio Nobile di S. Antonio te Brescia, zijn geboorteplaats. Men kent van hem: *Sonate da camera a tre, due violini e violoncello* (Bologna, 1697), *Sei concerti a quattro e sinfonie a* 3, 2 *violini, violone e cymbalo* (Venetië, 1696, en Amsterdam), *Arie da suonare col violoncello e spinetto o violino ad uso di arie cantabili le quale finite, si toma da capo*, en andere werken van dien aard.

Taglioni (Ferdinando), componist, schrijver over muziek en zangmeester, zoon van den beroemden danser, geb. 34 Sept. 1810 te Napels, studeerde in zijn geboortestad en te Lucca. Hij werd 1842 kapelmeester aan de S. Casa di Lanciano en bekleedde 1849—52 de betrekking van maestro concertatore aan den San Carlo-schouwburg te Napels, in welke stad hij 1865 een zangschool oprichtte. Hij heeft eenige opera 's gecomponeerd en vele didaktische werken geschreven.

Taillasson (Gaillard), genaamd Mathalin of Mathelin, violist, geb. 1580 te Toulouse, volgde Claude Guillaume op als »roi des violons" daar ter stede.

Taille, Fr., tenor; HAUTE TAILLE, hooge tenor; BASSE TAILLE, baryton.

Tal, een soort van fluit, bij de Indianen in gebruik.

Talan, een slaginstrument der Indianen, bestaande uit twee metalen bekkens of deksels.

Talian, een Boheemsche danswijze, afwisselend in $^3/_4$- en in $^2/_4$-maat.

Tallis (Thomas), een der beste Engelsche contrapuntisten uit de 16e eeuw, was organist der koninklijke hofmuziek onder de regeering van Hendrik VIII, Eduard VI, koningin Maria en koningin Elisabeth. Zijn leerling was William Bird, in vereeniging met wien hij in het licht gaf: *Cantiones*

quae ab argumento sacrae vocantur, quinque et sex partium (Londen, 1575). Andere werken van hem bevinden zich in verschillende verzamelingen. In de bibliotheek der Christus-kerk te Oxford is een veertigstemmige compositie van hem voorhanden.

Tamberlick (Enrico), zanger, een der beroemdste Italiaansche tenoren dezer eeuw, geb. 16 Maart 1820 te Rome, studeerde aan de hoogeschool te Bologna in de Rechten, doch wijdde zich later geheel aan den zang en ontving onderricht van Guglielmi. Het eerst trad hij te Napels in het openbaar op, en wel in de opera *Gulietta e Romeo* van Bellini. Zijn succes was zoo groot, dat hem onmiddellijk de betrekking van eersten tenor aan den San Carlo-schouwburg werd aangeboden. Na langen tijd daar ter stede werkzaam te zijn geweest, begaf hij zich naar Lissabon en ging van daar naar Barcelona, Madrid, Londen en Petersburg, maakte reizen door Amerika en kwam 1858 te Parijs, waar het publiek in grooten getale opkwam om zijn beroemde *ut dièze* te hooren. Tamberlick behoort tot de weinige zangers, die hun stem tot hun ouden dag behouden hebben. Hoewel sedert 1867 bijna uitsluitend als zangmeester te Madrid werkzaam, liet hij zich in de laatste jaren toch nog herhaaldelijk in het openbaar hooren, o. a. 1877 te Parijs en 1884 te Petersburg.

Tambourin of Baskische Trommel, handtrommel met bellen, reeds bij de oude volken in gebruik; hij wordt met de hand geslagen of met den vinger gestreken. Tambourin is ook in Frankrijk, bepaaldelijk in Provence, de naam van zekeren dans in vlugge beweging en in $^2/_4$-maat.

Tamburini (Antonio), zanger, een der beste bassisten der Italiaansche school, geb. 28 Maart 1800 te Faenza, waar zijn vader, Pasquale T., muziekmeester was. Op twaalfjarigen leeftijd zong hij als altist in het koor van de kerk en van de opera mede. De kapelmeester Aldobrando Rossi gaf hem onderricht in den zang. Nadat zijn altstem in een klankvolle basstem was veranderd, trad hij te Bologna in de Opera op en maakte een kunstreis door verschillende Italiaansche steden. Te Piacenza behaalde hij 1819 groot succes, en in hetzelfde jaar werd hij aan het Teatro Nuovo te Napels verbonden Vervolgens waren Livorno, Turijn, Florence, Milaan (waar hij 1822 met de zangeres Marietta Giöja in het huwelijk trad), Triëst en Venetië het tooneel zijner triomfen, en vooral in laatstgenoemde stad behaalde hij op een hofconcert, waarbij ook Rossini tegenwoordig was, een zeer groot succes. Nadat hij ook te Rome en te Palermo was opgetreden, ging hij naar Weenen en 1832 naar Parijs, waar hij gedurende tien jaren werkzaam was en met Persiani, Grisi, Rubini en Lablache tot de sieraden der Italiaansche Opera behoorde. In het jaar 1842 zette hij zijn kunstreizen voort, bezocht Rusland, Engeland en Nederland en liet zich 1854 nog eens te Parijs en te

Londen hooren. Daarna vestigde hij zich te Nizza, waar hij 9 Nov. 1876 stierf. Zijn stem had een omvang van groot-*C* tot eensgestreept *g*. Korten tijd na zijn dood zag een werkje het licht, getiteld: *Tamburini et la musique italienne*, par Jacques de Biez (Parijs, 1877).

Tamburo, Ital., trommel.

Tämerlin noemde men in de middeneeuwen in Duitschland de verbinding van trommel en fluit in de handen van een en denzelfden speler. Met de rechter hand sloeg hij de trommel, in de linker hield hij een van drie toongaten voorziene fluit.

Tamplini (Giuseppe), fagotvirtuoos, omstreeks 1840 lid van het orkest van den Scala-schouwburg, gaf compositiën voor zijn instrument in het licht.

Tamtam, een uit het Oosten afkomstig slaginstrument, dat zijn weg naar Europa en een plaats in het moderne orkest heeft gevonden. Het bestaat uit een plaat van klokkenmetaal, met een eenigszins omgebogen rand, die met een klopper aangeslagen wordt en een bijzonder dreunend geluid geeft. Spontini was de eerste, die dit instrument in het opera-orkest aanwendde (in *La Vestale*).

Tandolini (Giovanni), z. Tadolini.

Tangenten noemt men de pennen, die op het uiteinde der klaviertoetsen vastgehecht zijn en de snaren aanraken, wanneer de toetsen nedergedrukt worden.

Tangenten-Flügel, een omstreeks 1780 door Spath te Regensburg uitgevonden vleugelklavier met losse tangenten.

Tansur (William), Engelsch contrapuntist en schrijver over muziek, geb. 1699 te Barns in het graafschap Surrey, heeft de volgende werken geschreven: *A compleate melody, or the Harmony of Sion, in three volumes; the first containing an Introduction to vocal and instrumental Music; the second comprising, with new melodies, and the third being composed of part song* (Londen, 1735); *The universal Harmony containing the whole book of psalms newly set in four parts* (Londen, 1743); *A New Musical Grammar: or the harmonical Spectator, containing all the useful theoretical, poetical and technical parts of Music* (vijf uitgaven: Londen, 1746, 1756, 1767, 1772 en 1829).

Tanto, Ital., veel, zeer; allegro non tanto = niet te snel.

Tapia (Giovanni di), Spaansch geestelijke, leefde in het begin der 16e eeuw te Napels en stichtte aldaar het Conservatorio della madonna di Loreto, welke school het model werd voor alle latere conservatoria te Napels, Venetië en Milaan. Hij stierf 1543.

Tappert (Wilhelm), componist, theoreticus en schrijver over muziek, geb. 19 Febr. 1830 te Ober-Thomaswaldau bij Bunzlau in Silezië, studeerde van 1848 tot 1852 voor onderwijzer en was als zoodanig op verschillende

plaatsen werkzaam, totdat hij 1856 naar Berlijn ging en het voornemen vormde, zich geheel aan de muziek te wijden. Hij studeerde aan de Neue Akademie der Tonkunst onder leiding van Dehn, was vervolgens eenige jaren te Gross-Glogau als onderwijzer werkzaam en ging 1866 weder naar Berlijn, waar hij zich vestigde. Zijn eerste werken waren : *Musikalische Studien* (Berlijn, Gutentag) en *Musik und musikalische Erziehung* (ibid.), waarin hij zich als een geestig en degelijk schrijver deed kennen. Ook *Das Verbot der Quinten* is een zeer verdienstelijk geschrift en een goede bijdrage tot de leer der harmonie. Van groot talent getuigen voorts zijn uitgave der *Altdeutsche Lieder* (verschenen bij Challier) en zijn artikelen in de eerste afleveringen van Mendel's *Musikalisches Conversations-Lexicon*. Maar vooral op het gebied der Wagner-litteratuur heeft hij zich verdienstelijk gemaakt. Hij behoort tot de krachtigste verdedigers van Wagner, en in tal van artikelen in het *Musikalisches Wochenblatt* en de *Allgemeine deutsche Musikzeitung* heeft hij des meesters tegenstanders menigen gevoeligen slag toegebracht. Bijzonder leerrijk voor degenen, die wenschen te weten, met welke wapens men Wagner veelal bestreden heeft, is zijn geschrift: *Ein Wagner-Lexicon. Wörterbuch der Unhöflichkeit, enthaltend grobe, höhnende, gehässige und verläumderische Ausdrücke, welche gegen den Meister Richard Wagner, seine Werke und seine Anhänger von den Feinden und Spöttern gebraucht worden sind. Zur Gemüths-Ergötzung in müssigen Stunden gesammelt* (Leipzig, E. W. Fritzsch, 1877). Hij heeft ook een levensschets van den meester, getiteld: *Richard Wagner. Sein Leben und seine Werke* (Elberfeld, Sam. Lucas, 1883) geschreven en een verzameling gemaakt van al wat op 's meesters leven betrekking heeft. T. was leeraar aan de door Tausig gestichte Akademie für höheres Klavierspiel en korten tijd redacteur der *Allgem. deutsche Musikzeitung*, die later in handen van Otto Lessmann overging.

Tarantella, een nog heden te Napels gebruikelijke dans in snelle $^6/_8$-beweging, die gewoonlijk slechts door drie meisjes gedanst wordt, van welke de eene de tamboerijn bespeelt, terwijl de beide anderen de steeds sneller wordende danspassen met de castagnetten begeleiden. In vroeger tijden werd bij dezen dans ook gezongen. — De naam tarantella komt af van tarantula, een soort van fraai gekleurde spin. Wie volgens het volksgeloof door de tarantula gestoken was, werd door danswoede overvallen en bleef dansen, totdat hij er bij neerviel.

Tarchi (Angelo), componist, geb. 1760 te Napels, ontving zijn opleiding aan het conservatorio della Pietà aldaar en componeerde meer dan dertig opera's en drie oratoria, die in verschillende steden van Italië, sommigen ook te Weenen, Londen en Parijs, ten gehoore gebracht werden. Hij begaf zich

1797 naar laatstgenoemde stad, doch had hier als componist minder succes dan elders, vestigde er zich als zangmeester en stierf 19 Aug. 1814.

Tardando, Ital., v e r t r a g e n d, hetzelfde als r i t a r d a n d o.

Tardieu (P a t e r), geestelijke te Tarrascon, leefde in het begin der 18e eeuw. L a b o r d e en anderen houden hem voor den uitvinder der violoncel, maar L a v o i x toont in zijn *Histoire de l'instrumentation* aan, dat die bewering niet geheel juist is. »Si celui-ci le perfectionna et lui donna sa forme définitive, il n' en est pas moins vrai que nous trouvons, avant le père T a r d i e u, de véritables violoncelles, à quatre cordes, à la voûte bien accentueé, aux *ff* nettement dessinés." (Z. het artikel VIOLONCEL.)

Tarditi (P a o l o), componist, was in het begin der 17e eeuw kapelmeester aan de St. Jacobi-kerk te Rome.

Tarditi (O r a z i o), componist uit de Romeinsche school, was tot 1639 kapelmeester aan de kathedraal te Forli, later aan die te Faenza, waar hij 1670 nog werkzaam was. De bibliotheek der muziekschool te Bologna bevat een groot aantal werken van dezen componist.

Tartaglini (I p p o l i t o), toonkunstenaar uit de 17e eeuw, geb. 1539 te Modena, was organist aan verscheiden kerken van Rome, o. a. aan de Pieterskerk. Hij bezat de gunst van kardinaal F a r n e s e en werd door hem tot eereburger van Rome en tot ridder van de Gouden Spoor benoemd. In 1577 werd hij kapelmeester aan de hoofdkerk te Napels en stierf daar ter stede 1580.

Tartini (G i u s e p p e), vioolvirtuoos, geb. 12 April 1692 te Pisano in Istria, ontving het eerste onderricht in het vioolspel op de school D e i P a d r i d e l l e s c u o l e te Capo-d' Istria. Zijn ouders hadden hem voor den geestelijken stand bestemd, doch daar hij geen roeping daartoe gevoelde, besloten zij hem in de rechtsgeleerdheid te laten studeeren. Op achtienjarigen leeftijd kwam hij aan de hoogeschool te Padua, waar hij zich behalve met de rechtsgeleerdheid ook met de schermkunst bezig hield. Hij verkreeg een zoo groote bekwaamheid in het schermen, dat hij niet alleen de gelegenheid zocht, in tweegevechten zijn kunst te toonen, maar zelfs het plan vormde, zich te Parijs of te Napels als schermmeester te vestigen. Een liefdesavontuur was oorzaak dat dit plan verijdeld werd. Hij werd verliefd op een nichtje van kardinaal C o r n a r o en sloot met haar een geheim huwelijk. De kardinaal liet hem wegens schaking vervolgen. T a r t i n i was genoodzaakt te vluchten en zwierf langen tijd rond, totdat hij eindelijk in een Minoritenklooster te Assisi een toevluchtsoord vond. Twee jaar lang bleef hij binnen de muren van het klooster verborgen en oefende zich gedurende dien tijd onder leiding van pater B o e m o, een uitstekend organist, ijverig in het vioolspel en in de compositie. Toen hij eens op een feestdag op het koor van het klooster viool speelde, woei de wind het gordijn omhoog; een Paduaan, die in de kerk was,

herkende hem en bracht de boodschap van T.'s aanwezigheid in het klooster naar Padua. Doch de kardinaal had hem reeds vergiffenis geschonken, en T. keerde als een bedaard en vroom man naar zijn familie terug. Met zijn vrouw begaf hij zich naar Venetië, waar hij tot een concert uitgenoodigd was Toen hij evenwel daar ter stede den violist Veracini gehoord had, was hij van diens meesterlijk spel zoozeer verrast, dat hij den volgenden dag Venetië verliet en naar Ancona ging, waar hij zijn vioolstudiën vlijtig voortzette en groote meesterschap in de techniek verkreeg. In 1721 werd hij eerste violist bij de kapel der St. Antonius-kerk te Padua, een der beste Italiaansche kapellen, die uit 16 zangers en 24 instrumentalisten bestond. Twee jaar later ging hij met zijn vriend, den violist Nardini, naar Praag, waar beiden in dienst van graaf Kinsky kwamen. Zij keerden 1728 naar Padua terug, waar Tartini een muziekschool stichtte, die in den loop der jaren vele voortreffelijke violisten opleverde. »Il maestro delle nationi" noemden de Italianen hem wegens het groot aantal leerlingen, dat uit alle landen naar hem toestroomde. Naar het buitenland ging hij niet meer, en de schitterendste aanbiedingen konden hem niet bewegen, zijn vaderland te verlaten. Toen 1744 Lord Middlesex hem 3000 £ aanbood, zoo hij mede naar Londen wilde gaan, schreef Tartini: »Ik heb een vrouw, die het met mij eens is, en heb geen kinderen. Wij zijn met onzen toestand zeer tevreden, en zoo wij nog een wensch mochten koesteren, dan is het toch niet die, meer te hebben." Als solo-violist te Padua verdiende hij 400 dukaten, zijn muziekschool en een eigen klein vermogen vermeerderden zijn inkomsten zoozeer, dat hij er gemakkelijk van leven kon. Hij stierf 26 Febr. 1770. Zijn beste leerlingen waren: Nardini, Pasqualino Bini, Alberghi, Domenico Ferrari, Carminati Capuzzi, Mad. de Sirmin, Pagin en Lahoussaye.

Hoewel een van de beste violisten der 18e eeuw, heeft Tartini nog meer roem behaald als onderwijzer, als schepper eener theorie en als componist. Hij heeft meer dan 200 concertstukken geschreven; sommigen daarvan komen nog heden op de concertprogramma's voor, o. a. de beroemde »Duivelssonate" (*Trille du diable*). Over het ontstaan van dit werk deelt Tartini mede, dat hij eens in den droom den duivel had hooren spelen, en dat hij bij zijn ontwaken getracht had, het gehoorde op te schrijven, doch dat het geschrevene nog verre ten achteren stond bij hetgeen hij in den droom gehoord had.

Vele werken van Tartini zijn te Amsterdam en te Parijs in druk verschenen. Zijn voornaamste werk op theoretisch gebied is getiteld: *Trattato di Musica secondo la vera scienza dell' armonia* (1754). Het daarin verdedigde stelsel werd echter herhaaldelijk aangevallen en eindelijk onhoudbaar bevonden. Voor zijn leerlingen schreef hij de volgende werken: *Trattato delle appoggiature si ascendenti che discendenti per il violino, come pure il trillo, tremolo,*

mordente, ed altro, con dichiarazione delle cadenze naturali e composte (ook in het Fransch vertaald); *L'arte dell' arco* (Parijs, Cartier) en *Lettera alla Signora Maddalena Lombardini, inserviente ad una importante lezione per i suonatori di violino.*

Berichten aangaande Tartini's leven bevinden zich in de volgende werken: *Orazione delle lodi di Giuseppe Tartini, recitata nella chiesa de' RR. PP. Serviti in Padova le* 31 *di marzo l'anno* 1770 (Padua, 1770 en 1792); *Lebensbeschreibungen berühmter Musikgelehrter u. s. w., von* J. A. Hiller (Leipzig, 1784); *Elogio di Tartini*, door A. Formo (Palermo); *Della letteratura italiana nella seconda metà del secolo XVIII*, van C. Ugoni (Brescia, 1802) en *Notices sur Corelli, Tartini, Gavinies, Pugnani et Viotti*, van Fayolle (Parijs, 1810).

Taskin (Pascal), klaviermaker, geb. 1730 te Luik, ontving te Parijs onderricht van Blanchet, dien hij als hofklaviermaker opvolgde. Hij stierf 1793. Zie aangaande het door hem uitgevonden Clavecin à peau de buffle het artikel KLAVIER.

Tastatura, Ital; TASTATUR of CLAVIATUR, Hoogd.; CLAVIER, Fr.; KEYBOARD, Eng.; de gezamenlijke toetsen van een klavier of een orgel.

Taste, Hoogd., toets.

Tastengeige, Hoogd., toetsenviool, zeker omstreeks 1800 te Weenen uitgevonden toetseninstrument, zooals de BOGENFLÜGEL.

Tasteninstrumenten, Hoogd., toetseninstrumenten, zooals orgel en klavier.

Tastiera, Ital., de claviatuur, ook wel de greepplank der strijkinstrumenten; sulla tastiera = op den toets.

Tasto, Ital., toets.

Tasto solo, Ital., verkort: T. S., de toets alleen, beteekent in het generale bas-schrift, dat de aldus aangeduide noten alleen, d. i. zonder accoordtonen gespeeld moeten worden.

Taubert (Ernst Eduard), geb. 25 Sept. 1838 te Regenwolde in Pommeren, studeerde te Berlijn onder leiding van Kiel en vestigde zich daar ter stede als componist. Zijn compositiën bestaan tot heden in klavierstukken, liederen, een strijkquartet en een klavierquintet.

Taubert (Wilhelm Karl Gottfried), componist, geb. 23 Maart 1811 te Berlijn, ontving onderricht van L. Berger en B. Klein. Hij werd 1831 accompagnateur bij de hofconcerten, 1834 lid van de Academie voor Kunsten, 1841 muziekdirecteur aan de Koninklijke Opera te Berlijn eu 1845 hofkapelmeester; laatstgenoemde betrekking bekleedde hij tot 1870, toen hij met den titel Opperkapelmeester gepensioneerd werd. Hij leeft nog heden te Berlijn. Onder zijn werken bevinden zich opera's en symphonieën, die echter weinig of geen opgang gemaakt hebben. Meer succes hadden zijn *Kinderliederen*, die door

beroemde zangeressen, als Jenny Lind, Johanna Wagner e. a., in het openbaar werden voorgedragen.

Tausch (Franz), clarinetvirtuoos, geb. 26 Dec. 1762 te Heidelberg, liet zich reeds op achtjarigen leeftijd voor den keurvorst van Mannheim, tot wiens kapel zijn vader behoorde, op de clarinet hooren en werd in hetzelfde jaar aan de kapel verbonden. Hij ging 1777 met het hof naar Munchen, begeleidde den kapelmeester Winter naar Weenen, maakte in het jaar 1784 een kunstreis door het noorden van Duitschland en werd 1790 te Berlijn tot koninklijk kamermusicus benoemd. Hij stierf 9 Febr. 1819. Zijn beste leerlingen waren zijn zoon Friedrich Wilhelm (gest. 1845) en Heinrich Bärmann.

Tausch (Julius), geb. 15 April 1827 te Dessau, ontving onderricht van Friedrich Schneider aldaar, bezocht van 1844 tot 1846 het conservatorium te Leipzig en legde zich hoofdzakelijk op het klavierspel en de compositie toe. In laatstgenoemd jaar vestigde hij zich te Dusseldorp, waar hij 1853—55 als plaatsvervanger en daarna als opvolger van Robert Schumann de betrekking van stadsmuziekdirecteur bekleedde. Hij heeft daar ter stede vele muziekfeesten gedirigeerd en is er nog heden werkzaam. Zijn composities bestaan in kerkmuziek, ouvertures, gemengde koren, liederen en klavierstukken.

Tausig (Aloys), klavierspeler, geb. 1820 te Praag, kwam 1831 te Weenen, waar hij onder leiding van Thalberg studeerde. Hij maakte 1837 een kunstreis door Duitschland en Rusland. Te Praag teruggekeerd, wijdde hij zich aan het muziekonderwijs, later vestigde hij zich te Warschau en eindelijk te Dresden.

Tausig (Karl), klaviervirtuoos, zoon van den vorige, geb. 4 Nov. 1841 te Warschau, ontving tot aan zijn veertiende jaar onderricht van zijn vader en kwam vervolgens in de leer bij Franz Liszt, onder wiens leiding hij zich ontwikkelde tot een der beste klavierspelers van den laatsten tijd. Hij maakte vele kunstreizen, vestigde zich 1859 te Dresden, 1862 te Weenen en 1865 te Berlijn, waar hij een Akademie für das höhere Clavierspiel oprichtte. Niet lang was het hem vergund. aan deze school werkzaam te zijn, daar hij op jeugdigen leeftijd, 17 Juli 1871, te Leipzig stierf. Van zijn compositiën zijn de meesten ongedrukt gebleven, doch hoogst verdienstelijk zijn de door hem bezorgde uitgaven van Clementi's *Gradus ad Parnassum* en van vele fuga's uit *Das Wohltemperirte Klavier*, van Bach. Na zijn dood werden zijn *Technische Studien* door Ehrlich in het licht gegeven. Groote lof komt hem ook toe wegens zijn klavieruittreksel van *Die Meistersinger von Nürnberg*, van Wagner. Tausig behoorde met v. Bülow en Klindworth tot de beste leerlingen van Liszt. Ten opzichte van Wagner's

kunst heeft hij zich bijzonder verdienstelijk gemaakt, doordien hij de eerste was, die pogingen deed om de gelden bijeen te brengen voor den schouwburg te Bayreuth en de daar te geven modelvoorstellingen. De dood verhinderde hem, zijn voornemen geheel te volvoeren, maar anderen gingen op den door hem ingeslagen weg voort. Wagner maakte het volgende grafschrift op hem:

Reif sein zum Sterben,
des Lebens zögernd spriessende Frucht,
früh reif sie erwerben,
in Lenzes jäh erblühender Flucht,
war es dein Loos, war es dein Wagen, —
wir müssen dein Loos wie dein Wagen beklagen. —

Taverner (John), een der oudste Engelsche contrapuntisten, leefde in de eerste helft der 16e eeuw. Wegens ketterij vervolgd, werd hij in de gevangenis geworpen, doch later weder ontslagen. De meeste zijner compositiën zijn in manuscript voorhanden in de bibliotheek te Oxford en in het Britisch Museum te Londen. Gedrukt zijn eenige motetten, een driestemmige Canon en een driestemmig Anthem.

Tayber (Franz), organist en componist, geb. 15 Nov. 1756 te Weenen, maakte kunstreizen, nam te Weenen de directie van het door Schikaneder gestichte Theater an der Wien aan en werd 1810 tot hoforganist benoemd, doch stierf reeds 22 Oct. van dat jaar.

Taylor (Edward), geb. 22 Jan. 1784 te Norwich, leerde vele instrumenten bespelen en ontving ook onderricht in de compositie. Hij kwam 1825 te Londen, waar hij ook als zanger optrad. Zijn uitgebreide kennis van de muziektheorie en muziekgeschiedenis verschafte hem 1837, na den dood van Stevens, een plaats in Gresham College. Hij stichtte te Londen de Purcell Club en, in vereeniging met Rimbault en Chapell, de Musical antiquarian Society. Hij stierf 12 Maart 1863 te Brentwood bij Londen. Zijn compositiën bestaan in *Glees* en andere gezangen. Ook heeft hij vele geschriften over muziek in het licht gegeven en den tekst van Duitsche muziekstukken vertaald.

Taylor (Dr. John), geb. 1694 in Lancashire, studeerde te Cambridge en stierf 1761 als Rector eener school te Warrington. Hij is op muzikaal gebied bekend door zijn werk: *A collection of tunes in various airs, with a scheme for supporting the spirit and practice of psalmody in congregations* (Londen, 1750).

Taylor (John), Engelsch toonkunstenaar van dezen tijd, heeft een werk in het licht gegeven, getiteld: *Text-Book of the science of Music*, dat in Engeland veel aftrek vindt.

Taylor (William), Engelsch componist van dezen tijd, heeft o. a. een oratorium: *St. John the Baptist*, geschreven.

Techniek, leer der kunstregelen. In de muziek heeft elk vak: de zang, het instrumentenspel, de compositie, zijn eigenaardige techniek, die in de daarop betrekking hebbende leerboeken verklaard wordt.

Tedesca, Ital., Duitsch. Met de dikwijls voorkomende uitdrukking alla Tedesca — op zijn Duitsch — wordt een Duitsche dans, meestal de *Ländler*, bedoeld.

Tedeschi (Giovanni), genaamd Amadori, een der beroemdste zangers uit de school van Bernacchi, leefde te Bologna in de tweede helft der 18e eeuw. Hij was langen tijd in dienst van den koning van Napels, zong in de jaren 1751—55 te Berlijn, o. a. in de opera's van Graun, en richtte later te Rome een zangschool op. Hij stierf 1790.

Tedesco (Ignaz Amadeus), klavierspeler en componist, geb. 1817 te Praag, studeerde onder leiding van Thomascheck en maakte kunstreizen door Duitschland, Rusland en Engeland. Hij werd 1850 tot hofpianist van den groothertog van Oldenburg benoemd.

Teixeira (Antonio), Portugeesch componist, geb. 1707 te Lissabon, kwam op negenjarigen leeftijd te Rome, waar hij onderricht in den zang en in het contrapunt ontving. Te Lissabon teruggekeerd, ontving hij den titel van eersten zanger en examinator der zangers van het patriarchaat en werd als een der beste contrapuntisten van zijn land bekend. Hij heeft vele kerkmuziekstukken nagelaten.

Texidor (J.), organist en vice-kapelmeester aan de koninklijke kapel te Madrid, geb. te Ceros in Catalonië, gest. 1814 of 1815. In de archieven der koninklijke kapel bevinden zich van hem achtstemmige Missen en een muziekhistorisch werk, getiteld: *Discursos sobre la historia universal de la musica* (Madrid, 1804).

Telemann (Georg Philipp), componist, geb. 14 Maart 1681 te Maagdenburg, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in de muziek. Hij leerde de fluit, de viool en het klavier bespelen, oefende zich ijverig in de compositie en ontving ook een wetenschappelijke opleiding. Tijdens zijn verblijf te Leipzig, waar hij student aan de hoogeschool was (1701), nam hij den post van muziekdirecteur en organist aan de Nieuwe Kerk daar ter stede waar; na het voltooien zijner studiën werd hij kapelmeester van den graaf van Promnitz te Sorau, eenige jaren later concertmeester en kapelmeester te Eisenach, 1711 kapelmeester aan twee kerken te Frankfort a. d. M. en 1727 muziekdirecteur te Hamburg, waar hij tot zijn dood, 25 Juni 1767, werkzaam bleef. De benoeming van kapelmeester te Leipzig nam hij niet aan, doch wel die van kapelmeester van den markgraaf van Bayreuth, daar deze betrekking hem geen andere verplichtingen oplegde, dan voor het hof te Bayreuth opera's te componeeren.

Telemann heeft zich vooral op het gebied van het Duitsche zangspel verdienstelijk gemaakt. Voor de Opera te Hamburg schreef hij 1721 *Der geduldige Sokrates*, een jaar later *Der Sieg der Schönheit*, 1723 *Belzazar*, 1724 *Omphale* en *Der neumodische Liebhaber Damon*. Zijn volgende opera 's waren: *Die ungleiche Heirath*, *La capprіociosa e il credulo*, *Adelheid*, *Calypso Sancho oder die siegende Grossmuth*, *Die verkehrte Welt*, *Miriways*, *Emma und Eginhardt, oder die lasttragende Liebe*. Voorts schreef hij vele feestprologen en intermezzo 's, die bij verschillende plechtigheden uitgevoerd werden.

Van minder beteekenis zijn T. 's kerk- en kamermuziekstukken, ofschoon het aantal zijner werken op dit gebied zoo groot is, dat het niet mogelijk is geweest, dit nauwkeurig te bepalen. Hij was in dit opzicht de grootste veelschrijver, dien Duitschland heeft opgeleverd, en zijn werken waren zeer oppervlakkig. »Telemann," zegt Lindner in zijn werk *Die erste stehende deutsche Oper*, »hatte Alles gelernt, was man als durchgebildeter Musiker wissen soll, und schrieb mit allzeit fertiger Feder, was nur verlangt wurde; aber da er nicht den zehnten Theil der unsprünglichen Schöpfungskraft eines Keiser oder Händel besass, so brachte er es mit seiner Vielschreiberei wohl zu einer Unzahl von Werken, aber es waren keine künstlerischen Schöpfungen, sondern Fabrikwaare." Op theoretisch gebied is T. bekend als schrijver van een Intervallensysteem, een Klank- en Intervallentafel en een Handleiding tot het transponeeren.

Telemann (Georg Michael), kleinzoon van den vorige, geb. 20 April 1748 te Ploen in Holstein, geb. 4 Maart 1831 te Riga, waar hij cantor en muziekdirecteur was, gaf in het licht: *Unterricht im Generalbass-Spielen; Beiträge zur Kirchenmusik, eine Sammlung von Orgelcompositionen; Sammlung alter und neuer Kirchenmelodien* en *Ueber die Wahl der Melodie eines Kirchenliedes.*

Tellefsen (Thomas Dyke Acland), klavierspeler en componist, geb. 26 Nov. 1823 te Drontheim in Noorwegen, begaf zich omstreeks 1842 naar Parijs, waar hij onderricht ontving van Chopin, met wien hij zeer bevriend werd. Na zijns meesters dood vestigde hij zich te Parijs als leeraar in het klavierspel.

Temperatuur noemt men in de muziek de verandering der acoustisch zuivere toonverhoudingen, welke noodig is, om voor de instrumenten met vaste intonatie (zooals het klavier, het orgel en de blaasinstrumenten met kleppen en ventielen) een bruikbaar, tot een bepaald getal tonen beperkt toonstelsel vast te stellen. Een dergelijk stelsel kan namelijk onmogelijk gevormd worden, wanneer men een keuze doet uit het onnoemelijk aantal tonen, waartoe de verhoudingen der octaaf (2: 1), der quint (3: 2) en der groote terts (5: 4) leiden; want die keuze zou niet voldoen aan den noodzakelijken eisch van

absolute gelijkheid der toonverhoudingen in alle groote en kleine terts-schalen, daar toch de quint tot andere verhoudingen der zelfde tonen voert, dan de groote terts. Hiervan wordt men overtuigd, wanneer men de volgende, door acoustici (Marpurg, Chladni e. a.) voor de 21 gebruikelijkste tonen vastgestelde verhouding onderzoekt:

$C = 1$	$Cis = \frac{25}{24} = \frac{T^2}{Q}$	$Des = \frac{16}{15} = \frac{2}{T.Q}$
$D = \frac{9}{8} = \frac{Q^2}{2}$	$Dis = \frac{125}{108} = \frac{2.T^3}{Q^3}$	$Es = \frac{6}{5} = \frac{Q}{T}$
$E = \frac{5}{4} = T$	$Eis = \frac{125}{96} = \frac{T^3}{Q}$	$Fes = \frac{32}{25} = \frac{2}{T^2}$
$F = \frac{4}{3} = \frac{2}{Q}$	$Fis = \frac{25}{18} = \frac{2.T^2}{Q_2}$	$Ges = \frac{36}{25} = \frac{Q^2}{T_2}$
$G = \frac{3}{2} = Q$	$Gis = \frac{25}{16} = T^2$	$As = \frac{8}{5} = \frac{2}{T}$
$A = \frac{5}{3} = \frac{2.T}{Q}$	$Ais = \frac{125}{72} = \frac{2.T^3}{Q^2}$	$B = \frac{16}{9} = \frac{2^2}{Q_2}$
$H = \frac{15}{8} = TQ$	$Bis = \frac{625}{324} = \frac{2^2\, T^4}{Q^4}$	$Ces = \frac{48}{25} = \frac{2.Q}{T^2}$

De hier bijgevoegde verandering der getallenverhoudingen en uitdrukkingen door de letters Q en T, waarmede de verhoudingen van Quint en Terts bedoeld worden, verduidelijkt het best haar afhankelijkheid van de beide laatsten. Wil men nu deze toonverhoudingen als vaststaande in alle toonsoorten bijbehouden, dan komt men zeer spoedig in botsing met de hier boven genoemde grondstelling der absolute gelijkheid der verhoudingen in alle drieklanken en schalen van dezelfde soort; *D*- en *Es*- groote terts en *D*- en *B*- kleine terts zijn reeds afwijkend in terts of quint, en van schalen verkrijgt men slechts *C*- groote en *C*- kleine terts geheel normaal. De groote sext van *C* is niet te gebruiken als quint van *D*, evenzoo de groote terts van *C* niet als groote secunde van *D*, enz.

Hieruit volgt, dat voor de praktische muziek, althans wat de instrumenten met vaste intonatie betreft, de temperatuur, d. i. een toonsysteem, dat de acoustische zuiverheid min of meer prijsgeeft, noodzakelijk is.

Doordien men nu een poging deed om de gebruikelijke toonsoorten zuiverder dan de verwijderde te maken en derhalve eenige der acoustisch zuivere verhoudingen behield, kwam men tot de zoogenaamde ongelijkzwevende temperatuur, zooals zij o. a. door Kirnberger is vastgesteld. Deze heeft de volgende verhoudingen:

C,	*Cis* = *Des*,	*D*,	*Dis* = *Es*,	*E* = *Fes*,	*Eis* = *F*,	*Fis* = *Ges*,	*G*,	*Gis* = *As*,
1	$\frac{256}{243}$	$\frac{9}{8}$	$\frac{32}{27}$	$\frac{5}{4}$	$\frac{4}{3}$	$\frac{45}{32}$	$\frac{3}{2}$	$\frac{128}{81}$

As, *Ais* = *Bes*, *B* = *ces*, *Bis* = *c*.

$\frac{270}{161}$ $\frac{16}{9}$ $\frac{15}{8}$ 2

Hier zijn wel is waar toonsoorten als *C*- en *G*-groote terts nog tamelijk zuiver, daarentegen worden de afwijkingen reeds in *E*- en *B*-groote terts, meer nog in *Bes*-, *Es*- en *As*-groote terts, merkbaar. Hoe verwijderder de toonsoorten zijn, des te grooter werden de onzuiverheden, die door de musici »orgelwolven" (z. dit) genoemd werden.

Het gevolg van dit gebrek was, dat de acoustici middelen uitdachten om een zoo zuiver mogelijke stemming voor *alle* toonsoorten te verkrijgen; dit doel bereikten zij door niet alleen enkele, maar *alle* van terts- of quintverhoudingen afhankelijke intervallen min of meer te wijzigen.

Zoo ontstond de zoogenaamde gelijkzwevende temperatuur, als wier uitvinders J. G. Neithardt en A. Werkmeister genoemd worden.

De gelijkzwevende temperatuur bewerkt een bemiddeling tusschen de verschillende intervallen met betrekking tot de verhouding der trillingen, zoodat er volstrekt geen onderscheid in de quinten, quarten, sexten, tertsen enz. kan heerschen. Immers doordien men quint *en* groote terts gelijktijdig van de acoustische zuiverheid laat afwijken, verandert men tevens *alle* andere toonverhoudingen (met uitzondering van de onveranderlijke octaaf). De verhouding tusschen de quint *c-g* b. v. is dezelfde als tusschen de quint *cis-gis*; evenzoo die tusschen de quart *c-f* dezelfde als tusschen de quart *cis-fis*. Men verkrijgt die verhoudingen door de reine quinten lager, doch de quarten hooger, de kleine sexten lager, de kleine tertsen lager, de groote sexten hooger te stemmen, dan haar mathematische verhoudingen het bepalen.

Het stelsel der gelijkzwevende temperatuur berust op den quintencirkel (z. dit). Wanneer men van zekeren toon, b. v. *C*, in quinten opklimt, is de twaalfde toon *bis*. Zuiver berekend staat deze toon tot zijn uitgangstoon *c* in een andere verhouding dan 1 : 2, d. i. dan zekere toon tot zijn octaaf. Door evenwel de stemming van elke quint onmerkbaar te wijzigen en den laatsten toon gelijk den eersten (hier *bis* = *c*) te stellen, sluit men bij dien twaalfden toon den quintencirkel af en verkrijgt op die wijze een toonstelsel van twaalf tonen.

Uitvoerige behandeling van dit onderwerp vindt men o. a. in de werken van Marpurg: *Versuch über die musikalische Temperatur* (Breslau, 1776): van Drobisch: *Ueber musikalische Tonbestimmung und Temperatur* (*Abhandlungen der königl. Sächs. Gesellsch. der Wissensch.*); van Hauptmann; *Ueber Temperatur* (in Chrysander's *Jahrbücher*, deel I), en van Helmholtz: *Lehre von den Tonempfindungen* (Brunswijk, 1863).

Tempo, Ital., tijdmaat, de graad der beweging van een muziekstuk. De voornaamste graden van beweging zijn de volgende: Largo, Adagio,

Andante, Allegro, Presto, die men zou kunnen overzetten door de uitdrukkingen: zeer langzaam, langzaam, bedaard, levendig, zeer snel. Behalve deze vijf kennen de Italianen er nog vele andere, die ook door Fransche en Duitsche componisten zijn aangewend. Niet altijd wordt de graad van snelheid door die uitdrukkingen juist aangetoond, daarom heeft men niet zelden de tempo-voorschriften verduidelijkt door bijvoeging van de graad van beweging des metronooms.

Vrij algemeen neemt men deze volgorde in de tempo-benamingen aan:

1. Zeer breed en langzaam. Daartoe behooren: Largo, Lento Grave. Largo wordt als de traagste beweging beschouwd, iets minder traag is Larghetto, dat evenwel ook de benaming voor een klein stuk in Largo-beweging is.

2. Langzaam. Daartoe behooren: Adagio en Sostenuto, met of zonder bijvoeging van andere woorden.

3. Bedaard. Daartoe behooren: Andante, Andantino, Moderato, met of zonder bijvoeging van andere woorden, als: poco, molto, enz; Andantino wordt door sommige componisten als vlugger dan Andante, door de meesten echter als langzamer dan dit beschouwd. De eigenlijke beteekenis van Andantino is een klein Andante.

4. Levendig. Allegro, Allegretto, met of zonder bijvoegingen: Allegretto houdt het midden tusschen Andante en Allegro.

5. Zeer snel. Vivace, Presto, Prestissimo. Dit laatste woord duidt den hoogsten graad van snelheid aan.

Hoewel de componisten zich dikwijls veel moeite hebben gegeven, om het tempo hunner werken zoo nauwkeurig mogelijk aan te duiden, worden toch niet zelden hun bedoelingen verkeerd begrepen. »Will man Alles zusammenfassen,'' zegt Richard Wagner in zijn brochure *Ueber das Dirigiren*, worauf es fur die richtige Aufführung eines Tonstückes von Seiten des Dirigenten ankommt, so ist diess darin enthalten, dass er immer das richtige Tempo angebe, denn die Wahl und Bestimmung desselben lässt uns sofort erkennen, ob der Dirigent das Tonstück verstanden hat oder nicht. Das richtige Tempo giebt guten Musikern bei genauerem Bekanntwerden mit dem Tonstück es fast von selbst an die Hand, den richtigen Vortrag dafür zu finden, denn jenes schliesst bereits die Erkenntniss dieses letzteren von Seiten des Dirigenten in sich ein. Wie wenig leicht es aber ist, das richtige Tempo zu bestimmen, erhellt eben hieraus, dass nur aus der Erkenntniss des richtigen Vortrages in jeder Beziehung auch das richtige Zeitmaass gefunden werden kann. Hierin fühlten die alten Musiker so richtig, dass sie, wie Haydn und Mozart, für die Tempobezeichnung meist sehr allgemeinhin verfuhren: »*Andante*'' zwischen *Allegro* und »*Adagio*,'' erschöpft mit der ein-

fachsten Steigerung der Grade fast Alles ihnen hierfür nöthig dünkende. Bei S. Bach finden wir endlich das Tempo allermeistens geradesweges gar nicht bezeichnet, was im ächt musikalischem Sinne dass Allerrichtigste ist. Dieser nämlich sagte sich etwa: wer mein Thema, meine Figuration nicht versteht, deren Charakter und Ausdruck nicht herausfühlt, was soll dem noch solch' eine italienische Tempobezeichnung sagen? — Offenbar kann das richtige Zeitmaass nur nach dem Charakter des besonderen Vortrages eines Musikstückes bestimmt werden: um jenes zu bestimmen, müssen wir über diesen einig sein: die Erfordernisse des Vortrages, ob er vorwiegend dem gehaltenen Tone (dem Gesange), oder der rhythmischen Bewegung (der Figuration) sich zuneigt, diese haben den Dirigenten dafür zu bestimmen, welche Eigenthümlichkeit des Tempo's er vorwiegend zur Geltung zu bringen hat."

Ten Brink (Julius), componist, geb. 4 Nov. 1838 te Amsterdam, ontving daar ter stede onderricht in de muziek van Koch, Tuijn, Smits en Heinze. Hij ging 1858 naar Brussel, waar hij zijn studiën onder leiding van Dupont voortzette, en vervolgens naar Leipzig, waar hoofdzakelijk Richter zijn leermeester was. In het jaar 1860 vestigde hij zich te Lyon, dirigeerde er o. a. een zangvereeniging en bleef er tot 1868, toen hij zich te Parijs vestigde. Hij gaf daar ter stede muziekonderricht en bracht er vele zijner compositiën ten gehoore. Een orkestsuite, 1874 op de concerts populaires uitgevoerd, en een *poème symphonique* (1876) vonden veel bijval, evenzeer zijn latere werken: een symphonie, een tweede orkestsuite, een vioolconcert en kamermuziekstukken. Zijn komische opera *Calonice* werd in het Théâtre de l'Athénée vertoond, doch kon tengevolge van de ongunstige omstandigheden, waarin die schouwburg zich bevond, niet meer dan zesmaal gegeven worden.

Ten Cate (Andries), z. CATE (Andries TEN).

Teniers (Guillaume Albert), violist en componist, geb. 1748 te Leuven, was in de eerste jaren der negentiende eeuw eerste violist aan den Franschen schouwburg te Amsterdam en stierf daar ter stede 12 Febr. 1820. Vioolconcerten en sonates voor alt van hem zijn te Hamburg in druk verschenen.

Tenor, benaming der hooge mannestem. Zij verkreeg die reeds in de eerste eeuwen van den meerstemmigen zang, tijdens het ontstaan van den Discantus. Met Discant bedoelde men de stem die tegen den cantus firmus contrapunteerde, en deze laatste, meest altijd uitgevoerd door de hooge mannestem, werd wegens zijn vasthouden aan de bestaande kerkmelodie Tenor genoemd.

De gewone omvang van den Tenor is van klein *c* tot eensgestreept *a*. Sommige solo-tenoren hebben een nog grooter omvang.

Tenorbazuin, z. BAZUIN.

Tenorcornett, een in het jaar 1876 door Czerveny te Königgrätz uitgevonden metalen blaasinstrument, dat, hoewel het niet grooter is dan een cornet, toch als tenorhoorn klinkt. Het heeft 3 ventielen.

Tenorfagot of **Quintfagot**, staat een quint hooger dan de gewone fagot en heeft een omvang van groot *F* tot tweemaal gestreept *f*.

Tenorhoorn, Corno cromatico di Tenore, een koperen blaasinstrument met ventielen, staat een octaaf lager dan de *Bes*-cornet. De gewone omvang van dit instrument is van groot *As* tot tweemaal gestreept *c*.

Tenorsleutel, de *c*-sleutel op de vierde lijn. (z. SLEUTEL.)

Tenortrompet, een *Bes*- trompet met ventielen, evenals de alt-trompet, klinkt een octaaf lager dan deze.

Tenortrompetenbass, een omstreeks 1820 door Stölzel te Berlijn uitgevonden chromatisch blaasinstrument, oorspronkelijk in *G* gestemd.

Tenuto, Ital., goed aangehouden, lang vastgehouden (d. w. z., den toon, waar dit woord boven staat).

Ter unca, driemaal gekromd, oude benaming der twee en dertigste noot.

Terby (Joseph), violist en kapelmeester te Leuven, aldaar geb. 25 Dec. 1780, gest. 23 Feb. 1860. Ook zijn zonen Joseph en François waren goede violisten.

Terpander, Grieksch toonkunstenaar, vermoedelijk te Antissa op het eiland Lesbos geboren, bevond zich in de 33e Olympiade (638—634) op het toppunt van zijn roem. Zie aangaande zijn verdiensten ten opzichte der Grieksche muziek het werk van Westphal: *Griechische Metrik*.

Terradehlias of **Terradellas** (Dominico Barnabas), componist, geb. 1711 te Barcelona, heeft vele opera's geschreven, die in Italië en elders opgang hebben gemaakt.

Terschak (Adolf), fluitvirtuoos, geb. 1832 te Herrmannstadt in Zevenburgen (Hongarije), ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Weenen en begon in het jaar 1858 kunstreizen te maken, die zich uitstrekten tot Engeland en Rusland. Hij vestigde zich 1859 te Weenen.

Tertia, een neven- of vulstem op het orgel, en wel een open fluitregister $3\frac{1}{5}$ of $1\frac{3}{5}$ vt. van Praestantmensuur. Gelijk de naam van deze stem aanduidt, hoort men op elken toets, in plaats van den eigenlijken grondtoon, diens groote terts.

Tertiaan, een orgelregister, niet te verwarren met de hierboven genoemde Tertia. Het is een gemengd register, welks pijpenkoren de omgekeerde verhouding van de Sesquialtera uitmaken en scherper geïntoneerd zijn. De Tertiaan is ook 2 sterk en bestaat uit een quint- en tertskoor, welke laatste echter grooter is dan het quintkoor. Op den aangegeven grondtoon hoort men een kleine terts, b. v. op *c* de tonen *e* en *g*.

Terts, Ned.; Terz, Hoogd.; Tierce, Fr.; Third, Eng.; Terza, Ital; het interval van drie toontrappen, dat als groot, klein en verminderd voorkomt. (Z. interval.)

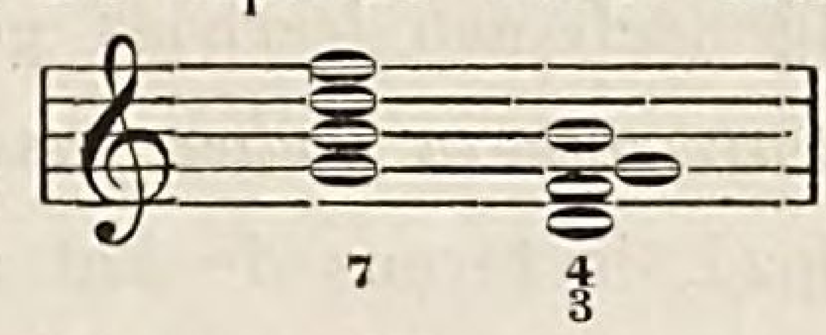
Tertsdecime, de sext van het octaaf des grondtoons.

Tertsdecime-accoord. Dit is geen zelfstandig accoord, maar een vertragings-accoord, dat ontstaat, wanneer bij de oplossing van een none-accoord de bas reeds in de tonica overgaat, terwijl de intervallen van het none-accoord nog blijven liggen; b. v.

Tertsfluit, een kleinere soort van dwarsfluit, die een kleine terts hooger staat dan de gewone fluit.

Tertsquart-accoord, de tweede omkeering van het septime-accoord, waarbij de quint in den bas optreedt. De septime wordt dan tot terts, de grondtoon tot quart en de terts tot sext:

Terzetto, Ital., een zangstuk voor drie stemmen. Een instrumentaalstuk voor drie stemmen noemt men gewoonlijk Trio.

Terziani (Gustavo), componist, geb. te Weenen, ging 1818 met zijn familie naar Rome en ontving onderricht in de muziek van zijn vader, later van Giuseppe Baini. Hij componeerde, o. a. een achtstemmigen psalm en een vierstemmige Mis. Op jeugdigen leeftijd stierf hij: 31 Aug. 1837.

Terziani (Pietro), vader van den vorige, geb. omstreeks 1768 in den Kerkelijken Staat, studeerde te Rome en te Napels en trad 1788 als operacomponist op. Hij woonde langen tijd te Weenen en werd 1816 tot kapelmeester aan het Lateraan te Rome benoemd. Zijn compositiën bestaan grootendeels in kerkmuziekstukken met orkestbegeleiding.

Teschner (Gustav Wilhelm), geb. 26 Dec. 1804 te Maagdenburg, studeerde te Berlijn onder leiding van Zelter, Bern-Klein en L. Berger en ging 1822 naar Italië, waar hij bij Ronconi, Bianchi, Nozori en Crescentini onderricht in de zangkunst nam. Te Berlijn teruggekeerd, wijdde hij zich aan het zangonderwijs. Hij heeft zich bijzonder verdienstelijk gemaakt door de uitgave van zangstukken van oude meesters en van oefeningen der beroemde Italiaansche zangmeesters. In het jaar 1873 verkreeg hij den titel van Koninklijk professor.

Tesi-Tramontini (Vittoria), Italiaansche zangeres, geb. te Florence in de laatste jaren der 17e eeuw, gest. 1775 te Weenen, behoorde tot de beste contr'altisten van haar tijd. Nog op haar vijftigste jaar zong zij met groot

succes in de opera *Didone* van Jomelli. Zij liet een groot vermogen na.

Tessarini (Carlo), eerste violist en concertmeester te Urbino, geb. 1690 te Rimini, ontving waarschijnlijk onderricht van Corelli, in wiens stijl zijn eerste compositiën geschreven zijn. Hij was een voortreffelijk violist. Behalve vele compositiën voor zijn instrument, heeft hij ook een leerboek geschreven, getiteld: *Grammatica di musica, divisa in due parti per imparare in poco tempo a suonar il violino.* Van dit werk is een Fransche en een Engelsche vertaling verschenen.

Testore (Carlo Giuseppe), violenmaker te Cremona, werkte van 1690 tot 1710. Hij wordt voor een leerling van Joseph Guarnerius gehouden. Bottesini bezat een contrabas van dezen maker.

Testore (Carlo Antonio), violenmaker te Milaan van 1710 tot 1730, werkte volgens modellen van Nicolaas Amati en Guarnerius.

Testori (Carlo Giovanni), geb. 1714 te Vercelli op Piëmonteesch gebied, was leeraar in het vioolspel en kapelmeester in zijn geboortestad, waar hij 1782 stierf. Hij heeft een leerboek geschreven, getiteld: *La musica ragionate espressa famigliarmente in dodice passegiata a dialogo etc.*

Testudo, Lat., schildpad, is tevens de Latijnsche benaming voor de luit.

Tetrachord, van het Grieksche Tetrachordon, viersnaar, de opvolging van vier tonen in den omvang eener quart, die bij de Grieken den grondslag voor hun toonladders en toonsoorten vormde. (Z. GRIEKSCHE MUZIEK.)

Teyber (Elisabeth), ook Teuberin genaamd, zangeres, geb. omstreeks 1748 te Weenen. Zij ontving onderricht van Tesi en van den componist Hasse, zong onder leiding van Haydn bij de kapel van Eszterhazy en maakte kunstreizen door Rusland en Italië.

Thadewaldt (Hermann), geb. 8 April 1827 te Bodenhagen in Pommeren, was van 1850 tot 1851 kapelmeester van een militair muziekcorps te Dusseldorp en 1853—59 muziekdirecteur te Dieppe in Frankrijk. Te Berlijn had hij in de jaren 1857—1869 een eigen orkest, en 1871 dirigeerde hij de concerten in den zoölogischen tuin aldaar. In het jaar 1869 richtte hij met eenige collega's den Verein der Berliner Musiker en 1872 den Allgemeinen deutschen Musiker-Verband op. Deze laatste vereeniging, die volgens de statuten ten doel heeft: »Hebung und Sicherung der geistigen und materiellen Interessen und dadurch der gesellschaftlichen Stellung des Musikerstandes," telt ongeveer 8000 leden, waarvan velen in Rusland, Engeland, Amerika, Nederland, Zweden, Denemarken, Zwitserland, Italië en Frankrijk. Het orgaan der vereeniging is de *Deutsche Musikerzeitung*. Thadewaldt heeft korten tijd in Amsterdam gewoond: in het jaar 1881—82 dirigeerde hij daar ter stede het orkest der Vereenigde Toonkunstenaren.

Thalberg (Sigismund), kliervirtuoos en componist voor zijn instrument, geb. 7 Jan. 1812 te Genève, was een natuurlijke zoon van prins Dietrichstein en baronesse von W. Op jeugdigen leeftijd ging hij naar Weenen, waar hij van Sechter en Hummel onderricht in de muziek ontving. Deze beiden schijnen echter geen grooten invloed op zijn ontwikkeling uitgeoefend te hebben, althans Thalberg zelf noemt als zijn eenigen meester in het klavierspel den eersten fagottist van het orkest der hofopera te Weenen. Op zestienjarigen leeftijd gaf hij zijn eerste compositiën in het licht, en twee jaar later maakte hij zijn eerste kunstreis door Duitschland. Reeds in dien tijd was zijn klaviertechniek zeer ontwikkeld. In den loop der jaren echter werd zij nog volmaakter, en men bewonderde in hem vooral het brillante spel. Groot was het succes dat hij 1836 te Parijs behaalde, doch hij vond er ook een gevaarlijken mededinger: Franz Liszt. Onder publiek en kritiek vormden zich partijen voor beiden. Liszt vond een voorvechter in Berlioz, Thalberg in Fétis. Een jaar later traden beide kunstenaars te Parijs in hetzelfde concert op, en beiden werden luide toegejnicht. Men verhaalt, dat na dit concert een dame zeide: »*Thalberg est le premier pianiste du monde*," en toen men haar vroeg: „*Et Liszt?*" in geestdrift uitriep: „*Liszt! Liszt — c'est le seul!*"

Groot succes behaalde Thalberg ook op zijn kunstreizen door België, Nederland, Engeland en Rusland. Nadat hij in laatstgenoemd land een groote som gelds verdiend had, trok hij zich voor eenigen tijd uit het openbare leven terug en wilde zich uitsluitend met de compositie bezighouden. Op dit gebied had hij echter minder geluk: zijn opera *Florinda*, waartoe Scribe hem den tekst had geleverd, werd 1851 in de Italiaansche Opera te Londen vertoond, doch kon zich, niettegenstaande de medewerking van zangers als Cruvelli, Sims Reeves en Lablache, niet staande houden op het repertoire. Een tweede opera: *Cristina di Suezia*, die in Italië vertoond werd, had evenmin succes. In het jaar 1855 ging hij naar Brazilië, waar hij bijna een jaar bleef, vervolgens doorreisde hij de Vereenigde Staten, gaf er vele concerten en verdiende veel geld. In den zomer van 1858 vestigde hij zich met zijn echtgenoote, een dochter van den zanger Lablache, op zijn landgoed bij Napels; 1862 begaf hij zich nogmaals op reis en concerteerde te Parijs en te Londen, een jaar later ging hij voor de tweede maal naar Brazilië. Teruggekeerd, bleef hij tot aan zijn dood, 26 April 1871, te Napels gevestigd.

Thalberg's compositiën bestaan, behalve de reeds genoemde, hoofdzakelijk in fantasieën, nocturnes, études en andere stukken voor klavier.

Theile (Johann), componist en schrijver over muziek, geb. 1646 te Naumburg, studeerde te Leipzig en later, onder leiding van Heinrich

Schütz, te Weissenfels. Na voltooiing zijner studiën begaf hij zich naar Stettin, waar hij zich tot 1673 aan het muziekonderwijs wijdde. Buxtehude, Hasse, Zachau e. a. hadden aan hem hun opleiding te danken. Vervolgens werd hij kapelmeester aan het hof van Holstein, doch moest eenige jaren wegens den oorlog dien post verlaten en begaf zich naar Hamburg, waar hij tot 1685 werkzaam was, voornamelijk op het gebied der opera. In laatstgenoemd jaar werd hij kapelmeester te Wolfenbüttel, kwam vervolgens in dienst bij hertog Christiaan II van Merseburg en keerde na diens dood naar zijn geboortestad terug, waar hij 1724 stierf. T. behoorde tot de eerste componisten van Duitsche opera's. Zijn zangspel *Adam und Eva* werd 1678 te Hamburg vertoond. Een ander zangspel van hem was *Orontes oder der verlorene und wiedergefundene königliche Prinz aus Candia*. Voorts schreef hij vele werken voor kerk en kamer.

Thema, Gr., de hoofdgedachte van een muziekstuk, de kiem waaruit het muziekstuk zich ontwikkelt. Het thema kan bestaan uit een enkel motief, uit een zinsnede, een zin of een periode. In een en hetzelfde muziekstuk kunnen twee en meer thema's verwerkt worden; de eerste afdeeling eener sonate, symphonie of strijkquartet heeft er minstens twee, hoofd- en neventhema, die in den regel zóó gekozen worden, dat zij met elkaar contrasteeren. Het ontleden van een thema in verschillende deelen, die zich met elkaar of met deelen van andere thema's verbinden en te zamen het muziekstuk vormen, noemt men thematische bewerking (Hoogd.: thematische Arbeit).

Theorbe of **Archi-Luth**, Fr.; TIORBA of ARCILIUTO, Ital.; een te Rome in het begin der 17e eeuw door Bardella uitgevonden tokkelinstrument, dat diende om den toonomvang der luiten naar de laagte toe uit te breiden. Dit instrument verschilde hierin van de luit, dat het een langeren hals, een dubbelen toets en eenige snaren meer had. Van de 14—16 snaren, waarmede het bespannen was, lagen slechts zes of acht op den toets, de overige er naast. Aanvankelijk alleen in Italië bekend, kwam de Theorbe later in Duitschland en in de tweede helft der 18e eeuw ook in Frankrijk in gebruik.

Theorie. Tot de theorie der muziek behooren zoowel de regelen der harmonie- en compositieleer, als die van den zang en der geluidsleer, van den instrumentenbouw en der muziekgeschiedenis. Werken over deze verschillende vakken zijn vermeld in het artikel MUZIEKLITTERATUUR.

Thern (Willi en Louis), broeders, klavierspelers, geb. de oudste 22 Juni 1847, de jongste 18 Dec. 1848, te Pesth, ontvingen onderricht in het klavierspel van hun vader, verkregen een zeldzame eenheid van samenspel en lieten zich in de meeste landen van Europa in klavierduetten hooren.

Thibaut (Anton Friedrich Justus), professor in de rechtsgeleerdheid, geb. 4 Jan. 1772 te Hameln in Hanover, is op muzikaal gebied bekend

door zijn boek *Ueber Reinheit der Tonkunst* (3 uitgaven, Heidelberg, 1825, 1826 en 1853). Hij stierf 1840 te Heidelberg.

Thiele (Karl Ludwig), organist, geb. 18 Nov. 1816 te Quedlinburg, was van 1839 tot aan zijn dood, 17 Aug. 1848, organist aan de Parochiaalkerk te Berlijn. Zijn techniek en voordracht werden zeer geroemd. Orgelmuziek van hem is te Berlijn bij Schlesinger verschenen.

Thiele (Eduard), hofkapelmeester te Dessau, aldaar geb. 21 Nov. 1816, ontving onderricht in het viool-, orgel- en klavierspel en in de compositie. Hij verkreeg 1860 de betrekking van hofkapelmeester en leeft nog heden te Dessau.

Thilo of **Thielo** (Karl August), Deensch musicus, geb. in de eerste jaren der 18e eeuw, verkreeg te Kopenhagen een koninklijk privilegie tot oprichting eener Opera. Later wijdde hij zich aan het muziekonderwijs en schreef een leerboek, getiteld: *Tanker og Regler fra Grunden af om Musiken, or dem som vil laere Musiken, til Sindels Fornoydse saa og for dem som vil giore Fait of Claveer, General-Bassen og Synge-Kunsten* (Kopenhagen, 1746).

Thoiman (Ernest), nom de plume van Antoine Ernest Roquet, geb. 23 Jan. 1827 te Nantes, is bekend als schrijver van de volgende werken: *La Musique à Paris en* 1862; *Les Origines de la chapelle-musique des souverains de France* (Parijs, Claudin, 1864); *La déploration de Guillaume Crestin sur le trépas de Jean Ockeghem, musicien, premier chapelain du roi de France* (Parijs, Claudin, 1864); *Maugars, célèbre joueur de viole, musicien du cardinal Richelieu etc.* (Parijs, Claudin, 1865); *Antoine de Cousu et les singulières destinées de son livre rarissime: la Musique universelle* (Parijs, Claudin, 1866); *Curiosités musicales et autres, trouvées dans les oeuvres de Michel Coyssard de la Compagnie de Jésus* (Parijs, 1866) en vele andere groote en kleine werken.

Thomas (Charles Louis Ambroise), componist, geb. 5 Aug. 1811 te Metz, ontving op jeugdigen leeftijd van zijn vader onderricht in de muziek en kwam in 1828 op het conservatoire te Parijs. Nadat hij 1830 den prix de Rome behaald had, begaf hij zich naar Italië, later ook naar Weenen, en keerde eerst 1836 naar Parijs terug. Een jaar later werd daar ter stede zijn eerste opera: *La double échelle*, vertoond. Andere werken in dat genre waren *Le panier fleuri*, *Angélique et Mélidore*, *La Tonelli*, *La Cour de Celimène* en *Le Songe d'une nuit d'été*. Vooral met laatstgenoemd werk behaalde hij veel bijval, meer nog echter met *Mignon*, dat tot de beste werken behoort, die de Opéra Comique in de tweede helft dezer eeuw heeft opgeleverd. Minder groot zijn T.'s verdiensten op het gebied der Groote Opera; niettemin had zijn *Hamlet* te Parijs en elders groot succes, en wordt dit werk door de Franschen tot de beste stukken van het reportoire hunner Groote Opera gerekend.

Andere groote opera's van hem zijn: *Le comte de Carmagnola*, *Le guerillo* en *Francesca de Rimini*. Behalve opera's componeerde hij kerk- en kamermuziek. Na den dood van Auber, 1871, werd Thomas tot directeur van het conservatoire te Parijs benoemd, welken post hij nog heden bekleedt.

Thomas (Theodor), violist, geb. 11 Oct. 1835 in Oost-Friesland, studeerde onder leiding van Schullinger en Marghof, ging 1847 naar Nieuw-York en vormde daar ter stede een orkest, waarmede hij concertreizen door de Vereenigde Staten maakte.

Thomas (George Sebastiaan), violist en hoornist, geb. 17 Dec. 1788 te Pirmassen, ontving onderricht van den abbé Vogler tegelijkertijd met Weber en Meyerbeer. Hij werd kapelmeester van den groothertog van Darmstadt en stierf 4 Sept. 1866. Zijn compositiën bestaan in symphonieën, ouvertures, quartetten en andere stukken.

Thomascheck, z. TOMASCHECK.

Thomolin (J.), organist uit de 18e eeuw, behoorde 1667 tot de kapel van Lodewijk XIV. Hij was de leermeester van François Couperin. Titon du Tillet in zijn *Parnasse François* noemt hem en Louis en Charles Couperin als diegenen, die op feestdagen de godsdienstoefening door hun spel opluisterden.

Thooft (Willem Frans), componist, geb. 10 Juli 1829 te Amsterdam, was aanvankelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd, doch wijdde zich later aan de muziek en studeerde onder leiding van C. van der Does en van J. Dupont. In het jaar 1852 begaf hij zich haar Leipzig, waar hij tot 1855 bleef en zijn studiën onder Hauptmann en Richter voortzette. Psalmen en motetten van hem werden tijdens zijn verblijf daar ter stede in de Thomaskerk uitgevoerd, en de vereeniging Euterpe bracht zijn ouverture *Die Jungfrau von Orleans* ten gehoore. In het jaar 1855 bezocht hij Parijs en vestigde zich vervolgens in zijn geboortestad, waar hij de Hoogduitsche Opera stichtte, die nog heden bestaat, en die 1866 een door hem gecomponeerd werk: *Aleida von Holland*, ten gehoore bracht. Van zijn overige werken verdient bijzondere melding: de Symphonie-Cantate *De kroning van Keizer Karel V*, gedicht van Wap, een werk dat door de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst bekroond en 1861 te Amsterdam uitgevoerd werd. Voorts heeft hij symphonieën, een fantasie voor orkest, getiteld: *Freud und Leid*, kamermuziek en liederen geschreven.

Thurner (Friedrich Eugen), hobvirtuoos, klavierspeler en componist, geb. 9 Dec. 1785 te Mimpelgard in Wurtemberg, nam te Munchen onderricht in het hobospel bij Ramm en was achtereenvolgens werkzaam te Kassel en te Brunswijk. Vervolgens maakte hij kunstreizen, doch werd waanzinnig. Voor korten tijd genezen, begaf hij zich 1818 naar Nederland en

vestigde zich te Amsterdam, waar hij het overige gedeelte zijns levens doorbracht tusschen genezing en het wederom tot waanzin vervallen. Hij stierf 21 Maart 1827. Hij heeft goede leerlingen gevormd en vele instrumentale compositiën nagelaten.

Tibaldi (Carlo), tenorist, geb. 1776 te Bologna, zong op verscheiden tooneelen van zijn vaderland en kwam 1804 in Duitschland. Hij zong te Weenen en vervolgens te Dresden, waar hij aan de Italiaansche Opera verbonden werd. Deze betrekking bekleedde hij tot 1826, keerde toen naar Bologna terug en stierf aldaar 1833. — Zijn dochter Costanza, geb. 25 Juli 1806, was als zangeres aan het Königstadt-theater te Berlijn verbonden en ging 1828 naar Londen en Parijs. Na haars vaders dood trad zij in het huwelijk en zeide het openbare leven vaarwel.

Tibia, Lat., fluit bij de oude Romeinen. Zij hadden verschillende soorten van tibiae: de dextra en de sinistra, naarmate men bij het bespelen van het instrument de rechter- of de linkerhand gebruikte. De dextra tibia was een lage fluit en had in den regel drie toongaten; de sinistra was hooger en had er vier; zoodat men ze onderscheidde in pares en impares. Paribus tibiis canere heet: met twee rechter of twee linker, imparibus met een rechter en een linker blazen.

Tibicinis, fluitblazers, vormden te Rome sedert de oudste tijden een collegium; enkelen waren in staatsdienst en werden bij offerplechtigheden aangewend, anderen stonden iedereen ten dienst.

Tichatscheck (Joseph Alois), zanger,. geb. 11 Juli 1807 te Ober-Weckelsdorf in Boheme, ontving het eerste onderricht in den zang, in het viool- en klavierspel van den schoolmeester Wittig aldaar. Hij kwam 1821 op het gymnasium te Braumau, bleef er tot 1827 en zong als altist mede in het koor van die school. Vervolgens ging hij naar Weenen, om er in de medicijnen te studeeren. Daar hij ook hier den zang niet verwaarloosde en vooral bij uitvoeringen van kerkmuziek medewerkte, was hij herhaalde malen in de gelegenheid, zijn fraaie stem te laten bewonderen. De koordirecteur der St. Michaëls-kerk, Weinkopf, die tevens koordirecteur aan den schouwburg van Kärntnerthor was, raadde Tichatscheck aan, zijn studiën in de geneeskunde te staken en als zanger op te treden. De jonge tenorist gaf aan dien raad gehoor en verkreeg op aanbeveling van genoemden koordirecteur een plaats als korist bij den Kärntnerthor-schouwburg. Aanvankelijk was zijn nieuwe betrekking niet zeer voordeelig voor hem, want de intendant van den schouwburg, graaf Gallenberg, maakte bankroet. Zijn opvolger Duport erkende terstond T.'s groot talent en liet hem, in vereeniging met Clara Heinefetter, Sophie Löwe en Staudigl, onderricht geven door den beroemden Italiaanschen zangmeester Cicimara. In

het jaar 1833 werd T. als koorinspiciënt aangesteld, en een jaar later vervulde hij kleine solo-partijen. Ten einde gelegenheid te hebben zich in grooter partijen te oefenen, ging hij vervolgens naar Graz, waar hij tot 1837 bleef. In genoemd jaar wilden de toenmalige pachters van den Kärntnerthor-schouwburg hem als eersten tenor engageeren, maar in denzelfden tijd bood de directie van den hofschouwburg te Dresden hem een engagement voor zeven jaar aan, en hij gaf aan laatstgenoemde stad de voorkeur. Zijn kontrakt liep van 1835 tot 1845, maar het werd herhaalde malen verlengd, en tot 1861 was hij een sieraad van den Dresdener hofschouwburg. Groot was de bijval, dien hij in bijna alle heldenrollen verwierf, en voornamelijk als Rienzi, welke rol door hem gecreëerd werd, was zijn voordracht meesterlijk. Met Richard Wagner sloot hij, toen deze 1842 te Dresden kwam, een vriendschapsband, en hun leven lang bleven zij vrienden. »Du warst," schreef Wagner hem 1858, wenn ich daran zurückdenke, der Erste, der mich bei meinem Vortritte an die Oeffentlichkeit voll und rückhaltlos anerkannte. Die Proben zu *Rienzi* werde ich nie vergessen, ich habe nach dieser Seite keine schönere, anregendere Erinnerung meines Lebens." Ook zong Tichatschek den titelrol in *Tannhäuser*, toen deze opera 1845 voor het eerst gegeven werd, en 1859 in *Lohengrin*. Andere beroemde rollen van hem waren: Masaniello, Robert, Raoul, Prophet, Eleasar en, in oudere operas: Achilles, Idomeneus, Tamino, Hüon, Adolar, Licinius, Cortez en Ivanhoe.

Tichatscheck bezat een zeer schoon en buigzaam geluid, en degelijke zangstudien hadden zijn stem en voordracht beschaafd. Tot op zijn ouden dag bleef hij in het volle bezit zijner stemmiddelen. In het jaar 1870 trok hij zich uit het openbare leven terug en vestigde zich te Weenen. Vele eerbewijzen vielen hem gedurende zijn veertigjarigen kunstenaarsloopbaan ten deel.

Tiersch (Otto), muziektheoreticus, geb. 1 Sept. 1838 te Kalbsrieth in Saksen-Weimar, was een leerling van Töpfer, Erk en Bellerman en werd 1861 leeraar in de theorie aan het conservatorium van Stern. Men kent van hem de volgende werken: *System und Methode der Harmonielehre*, *Elementarbuch der musikalischen Harmonie und Modulationslehre*, *Kurze praktische Generalbass-Harmonie und Modulationslehre* en vele verhandelingen in muziektijdschriften.

Tietjens (Therese), zangeres, geb. 17 Juli 1831 te Hamburg uit Hongaarsche ouders, trad daar ter stede op achttienjarigen leeftijd als Lucrezia Borgia op, ging vervolgens naar Frankfort a. d. M. en van daar naar Weenen, in beide welke steden zij grooten opgang maakte. Van Weenen ging zij naar Londen, waar zij tot aan haar dood, 3 Oct. 1877, aan de Opera en op groote concerten werkzaam was. Haar machtig geluid en haar uitmuntende school

werden algemeen bewonderd, en zij was in Engeland een der meest gevierde kunstenaressen.

Timbales, Fr., TIMPANI, Ital.; pauken.

Timbalier, Fr., paukenslager.

Tinctoris (Joannes), muziektheoreticus, volgens zijn tijdgenoot Trithemius geb. omstreeks 1435 te Nivelles (volgens Edw. Vanderstraeten te Poperinge), was, zooals eerstgenoemde schrijver in zijn *Catalogus illustrium virorum* zegt, kanunnik in zijn geboortestad, doctor in de beide Rechten, opperkapelmeester en cantor van koning Ferdinand van Napels, groot mathematicus, uitstekend musicus en in het algemeen een zeer geleerd man. In het jaar 1495 woonde hij in Italië, doch schijnt later naar zijn vaderland teruggekeerd en aldaar gestorven te zijn. Van zijn werken verdient in de eerste plaats genoemd te worden zijn lexicon *Terminorum musica Diffinitorium*, het eerste werk van dien aard en het oudste in druk verschenen werk over muziek. Het werd door Forkel in zijn *Allgemeine Literatur der Musik* medegedeeld en door Bellermann vertaald. Niet minder belangrijk is een ander werk van hem: *Proportionale musices*, dat over de mensurale muziek handelt. Andere werken van T. zijn volgens opgave van Pater Martini: 1° *Tractatus musices*, 2° *Explanatio manus*, 3° *De tonorum natura ac proprietate*, 4° *De notis ac pausis*, 5° *De regulis*, *valore*, *imperfectione et alteratione notarum*, 6° *De arte contrapuncti*. Hierbij voegt Trithemius: *De origine musicae* en *Epistolae complures*. Al deze werken zijn in manuscript gebleven.

Tinti (Salvator), gold omstreeks 1770 in Italië voor een der eerste violoncelvirtuozen. Hij werd 1740 te Florence geb. en stierf 1800. Strijkquartetten en quintetten van hem zijn in druk verschenen.

Tintinnabulum, Lat., een klokje of schelletje.

Tiorba, Ital., theorbe; z. dit.

Tirade, Fr.; TIRADA, Ital.; een versieringswijze, die hierin bestaat, dat twee van elkaar verwijderd liggende hoofdnoten door de daartusschen liggende, snel uitgevoerd, verbonden worden; b. v.

Tirana, zekere Spaansche volksdans in $\frac{3}{8}$ maat.

Tirer, Fr.; TIRARE, Ital.; nedertrekken (met dit woord duidt men den neerstreek op de viool aan).

Tischer (Johann Nikolaus), concertmeester en organist te Schmalkalden, geb. 1707, heeft o. a. de volgende werken in het licht gegeven: *Das vergnügte Ohr und der erquickte Geist*, *in sechs Galanterie-Partien*, *zur Clavier-Uebung für das Frauenzimmer*, *in einer leichten und applicabeln Composition*; — *Divertissement musical contenant III Suites pour le Clavecin*; —

Anmuthige Clavierfrüchte, bestehen in sechs kleinen Suiten zum Dienst der Anfänger des Claviers; Musikalische Zwillinge in zwei Concerte eines tones vor das Clavier; — *Wehklagendes Kyrie und frohlockendes Halleluja oder Harmonische Herzensbelustigung in zwei Clavierconcerten vorgestellt, worin der Affekt etlicher beigefügten Schriftstellen durch angenehme Melodien und applicable Modulationen in etwas exprimirt wird.*

Tisza (Aladar), geb. 14 Oct. 1842 te Pesth, ontving onderricht in de muziek van Rob. Volkmann en zette zijn studiën aan het conservatorium te Leipzig voort. In Hongarije teruggekeerd, legde hij zich bijzonder toe op het componeeren van nationale muziek. Zijn Hongaarsche dansen werden zeer populair.

Titl (Anton Emil), geb. 1809 te Pernstein in Moravië, studeerde te Brünn, vestigde zich te Praag en werd later orkestdirecteur aan het Burgtheater te Weenen. Zijn eerste werken waren ouvertures voor *Torquato Tasso* en *Der Leichenräuber*, later schreef hij een achtstemmige Mis, eenige opera's en vele liederen.

Toccata noemden de oudste componisten van instrumentale muziek een toonstuk, dat voor toetseninstrumenten bestemd was. Praetorius in zijn *Syntagma musicum* verklaart het woord aldus: »Sie wird aber von den Italii meines erachtens daher mit dem Namen Toccata genennet, weil *toccare* heisst *tangere*, *attingere*, und *Toccato*, *tactus*. So sagen auch die Italiener: *Toccate un poco:* Das heisst, beschlagt das Instrument, oder begreifft das Clavier ein wenig: daher Toccata ein Durchgriff oder Begreiffung des Claviers gar wol kann genennt werden." Nader omschrijft hij de Toccata als een »Präambulam oder Präludium, welches ein Organist, wenn er erstlich auff die Orgel oder Clavicymbalum ein Mutet oder Fugen ansehet, aus seinem Kopff vorher phantasieret mit schlechten entzeln Griffen und Coloraturen.'' Tot de eerste beroemde componisten van toccata's behooren Johannes Gabrieli en Claudio Merulo. Meesterstukjes in dit genre zijn ook geleverd door Frescobaldi, Rossi, Seb. Bach e. a. Nog in deze eeuw vindt men toccata's, o. a. van Robert Schumann.

Todi (Maria Francesca), zangeres, geb. 1748 in Portugal, ontving haar opleiding van David Perez, die koninklijk kapelmeester te Lissabon was. Daar ter stede trad zij voor het eerst in het openbaar op, ging vervolgens naar Londen en Madrid en kwam 1778 te Parijs, waar zij groote geestdrift verwekte. Van 1782—83 was zij aan de koninklijke Opera te Berlijn verbonden en bezocht in laatstgenoemd jaar Parijs voor de tweede maal, waar destijds de zangeres Mara (z. deze) gevierd werd. Er vormden zich onder het publiek twee partijen: de Todisten en de Maratisten, doch hoewel Todi in den coloratuurzang minder schitterde dan haar mededingster, kende

men haar algemeen den palm toe voor schoone cantilene en gevoelvolle voordracht. Van Parijs ging zij naar Petersburg, waar zij een schitterend onthaal vond: zij verwierf de gunst van keizerin Catharina II, die haar met eerbewijzen overlaadde en haar zelfs invloed op den gang van zaken ten hove liet uitoefenen. Waarschijnlijk zou zij Petersburg niet verlaten hebben, zoo het Russische klimaat geen ongunstigen invloed op haar stem had gehad. Zij ging naar Berlijn, waar zij eerste zangeres aan de koninklijke Opera werd, en bleef er tot 1789; vervolgens begaf zij zich weder naar Parijs, waar zij wederom groote geestdrift verwekte. Ten gevolge van de Revolutie verliet zij Frankrijk, ging naar Hanover, waar zij tot 1790 werkzaam was, en vervolgens naar Italië. In den zomer van 1792 keerde zij naar haar geboortestad Lissabon terug en stierf daar ter stede een jaar later. Zij liet een zeer groot vermogen na.

Todini (Michele), contrabassist en instrumentenmaker, geb. 1625 te Saluzzo op Piemonteesch gebied, leefde langen tijd te Rome. Bij een zijner violen was onder de snaren nog een tweede viool aangebracht, die in de octaaf medespeelde en met behulp van een mechanismus een secunde, terts of quint verhoogd kon worden. Bij een ander instrument konden viool en viola bastarda vereenigd worden. Bij twee zijner klavieren was de mechaniek in dier voege ingericht, dat men diatonisch, chromatisch en enharmonisch kon spelen. Eindelijk bouwde hij een orgel, waarop behalve de gewone orgelstemmen gehoord konden worden: klavier, spinet, theorbe, luit, viool en lyra. Een beschrijving van dit en van andere door hem vervaardigde instrumenten geeft T. zelf in zijn boek *Dichiarazione delle galleria armonica eretta in Roma da M. Todini Piemontese di Saluzzo nella sua habitatione posta all'arco della Ciambella* (Rome, 1676).

Tofano (Gustavo), klavierspeler en componist, geb. 22 Dec. 1844 te Napels, ontving onderricht van verscheiden meesters en werd bekend als een der beste klavierspelers van zijn vaderland. In het jaar 1872 werd hij tot leeraar in het klavierspel aan het Liceo te Bologna benoemd. Hij heeft cantates, hymnes en ook een opera gecomponeerd.

Toeschi (Carlo Giuseppe), violist en componist, wiens eigenlijke naam Toesca della Castella Monte is, geb. 1724 in een kleine stad van de Romagna, kwam 1756 in dienst van den keurvorst van de Palts, ging 1778 met het hof naar Munchen en stierf aldaar 12 April 1788. Hij heeft symphonieën, quintetten, quartetten en balletten gecomponeerd.

Toeschi (Giovambattista), zoon van den vorige, geb. te Mannheim, waar hij onderricht in het vioolspel van Stamitz, in de compositie van Cannabich ontving, werd 1760 lid der keurvorstelijke kapel te Mannheim. Na zijns vaders dood werd hij in diens plaats muziekdirecteur. Hij stierf

1 Mei 1800. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in symphonieën en quartetten.

Tolbecque (Jean Baptiste Joseph), geb. 17 April 1797 te Hanzinne in België, studeerde aan het conservatoire van Parijs onder leiding van Kreutzer en Reicha. Hij maakte deel uit van het orkest der Italiaansche Opera, legde zich later op het componeeren en dirigeeren van dansmuziek toe en was op dat gebied beroemd, totdat Musard optrad en hem overtrof. Ook zijn broeders Auguste Joseph en Charles Joseph en zijn neef Auguste waren te Parijs als musici werkzaam.

Tollius (Jacobus), philoloog te Utrecht, aldaar geb. 1633, gest. 1696, is op muzikaal gebied bekend wegens zijn uitgave van het zeldzaam geworden werk van Bacchini: *De Sistris*. Het verscheen onder den titel *De Sistris eorumque figuris ac differentia* en ging vergezeld van een kleine verhandeling: *De sistrorum varia figura*.

Tollius (Joannes), geb. te Amersfoort omstreeks 1560, was 1587 kapelmeester te Assisi in Umbrië en bevond zich omstreeks 1600 te Padua. Zijn compositiën bestaan in mottetten en madrigalen.

Tomascheck (Johann Wenzel), geb. 17 April 1774 te Skutsch in Boheme, ontving het eerste onderricht in de muziek, viool en zang van den regens chori Wolf te Chrudin. Aanvankelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd, studeerde hij aan de hoogeschool te Praag, toen hij het geluk had, in graaf George de Bourgnay een beschermer te vinden, die hem in staat stelde, zich aan zijn lievelingsvak, de muziek, te wijden. De graaf nam hem bij zich aan huis, schonk hem den titel van grafelijk componist en een aanzienlijk jaargeld. T. verwierf als componist en leeraar in het klavierspel een goeden naam. Tot zijn leerlingen behooren: Kittel, Dreyschock, Schulhoff, Kuhe, e. a. Onder zijn compositiën bevinden zich ongeveer 80 kerkmuziekstukken. Een opera van hem, getiteld: *Seraphine*, werd 1811 in den nationalen schouwburg te Praag vertoond. Hij stierf 3 April 1850.

Tomasini (Luigi), violist, geb. in Italië omstreeks het midden der 18e eeuw, was orkestdirecteur bij de kapel van den vorst van Eszterhazy, ten tijde dat Haydn daarbij als componist aangesteld was. Later werd hij concertmeester in Mecklenburg-Strelitz, waar zijn echtgenoote, Sophie Croll, leerlinge van Righini, als zangeres aangesteld was. Zijn zoon Anton Luigi, geb. 17 Febr. te Eisenstadt, werd door Joseph Haydn ten doop gehouden. Hij kwam 1796 bij de vorstelijke kapel te Eisenstadt en stierf 12 Juni 1824.

Tombolini (Raphaël), sopranist aan de koninklijke Opera te Berlijn, geb. 18 Jan. 1766 te Fermo in den Kerkelijken Staat, was tot 1815 te Berlijn werkzaam, werd 1817 op pensioen gesteld en vestigde zich toen als zangleeraar te Charlottenburg, waar hij 1839 stierf.

Tomeoni (Florido), zangleeraar, geb. omstreeks 1757 te Lucca, vestigde

zich 1785 te Parijs en stierf aldaar 1820. Hij heeft in het licht gegeven: *Méthode qui apprend la connaissance de l'harmonie et la pratique de l'accompagnement, selon les principes de l'école de Naples* (Parijs, 1808) en *Théorie de la musique vocale, ou des dix règles qu'il faut connaître et observer pour bien chanter, ou pour apprendre à juger soi-même du degré de perfection de ceux que l'on entend.* Zijn dochter Erminie was een gunstig bekende zangeres.

Tomeoni (Pelegrino), broeder van den vorige, geb. 1750 te Lucca, was een leerling van Baccini en vestigde zich als zangleeraar te Florence. Hij gaf in het licht: *Regole pratiche per accompagnare il basso continuo, esposte in dialoghi per facilitarne il possesso alla principiante gioventù.*

Tomkins, organist en componist, geb. te Gloucester in de tweede helft der 16e eeuw, werd 1580 zanger en later organist bij de koninklijke kapel. Hij werd 1607 ook tot baccalaureus in de muziek benoemd en later tot organist aan de kathedraal te Worcester. Zijn compositiën, bestaande in *Songs* en *Anthems*, waren in Engeland zeer geliefd.

Tommasi (Pater Josephus Maria), oudste zoon van den prins van Parma, geb. 14 Sept. 1649, gest. 1 Jan. 1713 als kardinaal, was een zeer geleerd man. Zijn geschriften zijn vooral voor de kerkmuziek van belang.

Tonale fuga (FUGA DEL TUONO, Ital.; FUGA IN TONA, Lat.); een fuga, die zich bij de beantwoording naar de zoogenaamde octaaf-verdeeling richt, zoodat thema en antwoord (dux en comes) elkaar wederkeerig aanvullen. (Vergelijk het artikel FUGA.)

Tonica, de grondtoon eener toonsoort en laagste toon eener schaal.

Tonique, Fr., hetzelfde als tonica.

Tongwerken (Lat., LINGUALES), een soort van orgelpijpen, wier constructie geheel afwijkt van die der labiaalpijpen. Derhalve moet ook het karakter van haar toon geheel anders zijn dan dat, hetwelk der labiaalpijpen eigen is. De toon der labiaalpijpen is fluitachtig, die der tongwerken snerpend.

De bouw der tongwerken is als volgt. Het deel, waarin de kegel- of piramidevormige beker van de pijpen der tongwerken steekt en den wind ontvangt, heet de stevel of het stevelblok. Bij grooter pijpen heeft ieder zijn eigen stevel, bij de kleinere staan eenige bij elkander op één stuk of stevelblok. De deelen, waardoor de toon gevormd wordt, en die zich in den stevel, een prismavormig kastje, bevinden, worden met elkander het mondstuk genoemd. Het heeft veel overeenkomst met het mondstuk of den bek eener clarinet. De enkele deelen van het mondstuk zijn: 1° de kop of neut, een vierkant blokje van hard hout, 2° de snavel of lepel, ook goot of kribbe genoemd. Dit is een stuk, dat op de opening ligt der loodrecht doorgesneden en ongeveer half weggenomen pijp van hout, messing of

tin, die onder in den kop is aangebracht; 3° de tong of het blad; dit bestaat uit een reep van messing, soms ook van zilver, en bedekt de met leder gevoerde randen van den snavel; 4° de kruk; deze dient om de tong op den snavel aan te drukken, en is een in drie richtingen gebogen draad, die door een gat in den kop van het mondstuk gaat; 5° de wig, die uit een stukje hard hout bestaat en dient om de tong en den mond in het gat van het mondstuk te bevestigen. Het spreekt van zelf, dat alle deelen tot elkander in de juiste verhouding moeten staan, evenals bij de fluitwerken. Het ontstaan van den toon heeft bij de tongwerken op de volgende wijze plaats: door het nederdrukken van een toets op het pedaal of manuaal wordt een speelventiel (d. i. een der kleppen in een windlade) nedergetrokken of geopend, en de stevel met wind gevuld, die een uitweg zoekt en in de ruimte tusschen tong en snavel dringt. De ruimte is echter te klein om de geheele massa wind geregeld door te laten, en dus wordt de wind genoodzaakt als het ware een kamp met de tong te houden en haar van den snavel weg te dringen. Daardoor geraakt de tong in een trillende beweging en brengt ook de ingesloten luchtzuil in trilling. Hoe grooter de tongen zijn, des te langzamer zijn haar trillingen; hierdoor ontstaat het eigenaardige snorren van den toon, waarom deze stemmen in plaats van tong- ook snorwerken genoemd worden. Hoe kleiner de pijpen zijn, des te sneller zijn de trillingen, zoodat bij hooge tonen het snorren geheel ophoudt, en de tonen naarmate van hun hoogte duidelijker worden.

Om vele orgelstemmen met verschillend toonkoloriet te verkrijgen, waren nadenkende orgelmakers tot de uitvinding der tongwerken gekomen, door welke men de verschillende schakeeringen van hoorn, bazuin, trompet, hobo, clarinet enz. zoekt na te bootsen. Ondanks alle proeven hebben deze pogingen nog geen bevredigend resultaat opgeleverd. Het grootste tongwerk, de bazuinbas, valt altijd nog het best uit en ontstemt het minst, omdat het weder minder invloed heeft op de tongen der grootere dan op die der kleinere tongwerken, die bovendien veel lichter mislukken. Een bepaalde indeeling der tongwerken kan niet opgegeven worden, omdat het oordeel der orgelmakers ten opzichte van de samenstelling der verschillende soorten zeer uiteenloopt.

Tonleiter, Hoogd., z. TOONLADDER.

Tonmalerei, Hoogd., z., TOONSCHILDERING.

Tonometer of **Sonometer**, klankmeter, benaming van een door B. Montu (1802) te Parijs uitgevonden instrument, een soort van monochord. Reeds Fr. Loulié had 1698 een soortgelijk instrument ten gebruike bij het klavierstemmen uitgevonden, dat evenwel onvoldoende bleek te zijn. Beter was de door Roller en Blanchet uitgevonden Chromamètre. Het is

een rechtop staand monochord, dat aangeslagen wordt door een hamer, die door een soort van klaviertoets in trilling wordt gebracht. Op den toets zijn 12 afdeelingen gemaakt, elk met de letter van een halven toon aangeduid. De snaar, boven aan een sleutel, beneden aan een schroef bevestigd, kan gemakkelijk op en neder gedraaid worden. Nadat deze halve tonen binnen een octaaf gestemd zijn, worden de overige op de wijze van octaven gestemd. Het instrument is zoodanig ingericht, dat men de noot der chromameter en die van het klavier tegelijk kan aangeven.

Toon, Ned; TON, Hoogd.; SON en TON Fr.; SUONO en TUONO Ital.; TONE en TUNE, Eng. — Wanneer een klank (z. dit) tegen een anderen ten opzichte van hoogte of laagte, zwaarte of lichtheid, dikte of fijnheid wordt afgemeten, dan noemt men hem toon. De hoeveelheid der luchtgolfslagen bepaalt de toonhoogte; de laagste toon *C* heeft 32 slingeringen in een seconde, en vervolgens klimt de hoogte der tonen met de verdubbeling der slingeringen telkens een octaaf, zooals volgt:

Laagste	*C*	32	golfslagen.
Contra	*C*	64	»
Groot	*C*	128	»
Klein	*C*	256	»
Eensgestreept	*C*	512	»
Tweemaalgestr.	*C*	1024	»
Driemaal gestr.	*C*	2048	»
Viermaal gestr.	*C*	4096	»
Vijfmaal gestr.	*C*	8192	»
Zesmaal gestr.	*C*	16384	»

De omvang der hoorbare tonen omvat bijna tien octaven.

Toonafstand, z. INTERVAL.

Toongeslacht of KLANKGESLACHT noemde Aristoxenes de orde, waarin hij zekere tonen volgens hun onderlinge betrekking plaatste. De Grieksche theoretici in de eerste eeuwen vóór en na Christus onderscheidden *drie* toongeslachten: het diatonische, het chromatische en het enharmonische. In de moderne muziek verbindt men met de uitdrukkingen diatonisch, chromatisch en enharmonisch andere begrippen, en men onderscheidt slechts *twee* toongeslachten, groote en kleine terts (Dur en Moll).

Toonladder of **toonschaal**, Ned.; TONLEITER, Hoogd.; GAMME, Fr.; SCALA, Ital,; GAMUT, Eng.; de trapsgewijze opklimming der tonen binnen de grenzen eener octaaf. Men kent de diatonische toonladder, die uit vijf heele en twee halve tonen, en de chromatische, die uitsluitend uit halve tonen is samengesteld. Een derde soort, de enharmonische toonschaal, is voor de praktische muziek, althans voor de getempereerde instrumenten, niet meer van belang.

Toonmeter, z. TONOMETER.

Toonschaal, z. TOONLADDER.

Toonschildering, Ned.; TONMALEREI, Hoogd. — Onder dit woord verstaat men het weergeven in muziek van gewaarwordingen uit de werkelijke wereld. — Reeds in de kindsheid der volken placht men natuurgeluiden door middel van het spraakvermogen weer te geven. In de Lyriek der Grieken — om van oudere volken niet te spreken — vindt men voorbeelden van nabootsing van het gezang der vogels. Nabootsing van andere natuurgeluiden vindt men in de refereinen van vele oude volksliederen. In de middeneeuwsche zangmuziek vindt men nabootsing van het geluid des koekoeks, van het kakelen der kippen bij het eierleggen, van het ganzengekwaak, enz. enz.

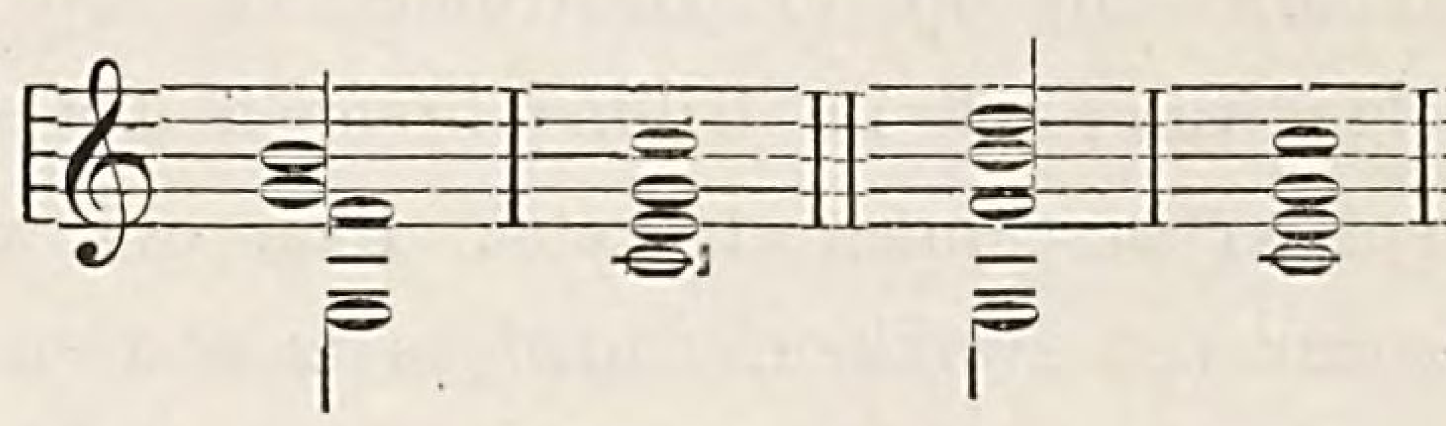
Van Notker Balbulus (9e eeuw) wordt verhaald, dat hij in een zangstuk het geluid trachtte na te maken, voortgebracht door het draaiende rad van een watermolen. In de 15e en 16e eeuw werd met de natuurgeluiden gecontrapunteerd. In *Le chant des oyseaux* van Nicolas Gombert spreekt het eene gedeelte van het koor de vogels aan, terwijl het andere gedeelte de vogelstemmen nabootst door middel van klanken als: *pitipiti*, *tititi*, *friafria*, *tartartara*, enz. Bij jachtliederen trachtten de contrapunteerende stemmen niet zelden het hondengeblaf en het jachtgedruisch na te maken. Jannequin bootste leeuwerik en nachtegaal na, en in zijn *Six gaillardes et six pavanes* trachtte hij het gewoel der straten en de kreten der venters van Parijs in tonen weer te geven. Merkwaardiger nog is een ander stuk van Jannequin: *Bataille ou défaite des Suisses à la journée de Marignan*. Het is gezet voor vijf stemmen en schildert het verloop van den veldslag.

Naarmate de instrumentale muziek zich ontwikkelde, nam ook de toonschildering in beteekenis toe. Reeds in de 16e eeuw kende men vele »veldslagen," »beschrijvingen van het weder," »hazenjachten" en andere proeven van schilderingen in tonen. In den loop der eeuwen werd het vermogen der muziek om indrukken van gewaarwordingen uit de werkelijke wereld weer te geven steeds grooter en grooter, en zoo ontstonden eindelijk muziekstukken, waarin de componist alleen door middel van instrumenten gebeurtenissen en handelingen trachtte weer te geven. Dit was natuurlijk een misbruik, want de muziek kan wel gevoelens en gewaarwordingen, maar geen handelingen en gebeurtenissen uitdrukken; daarvoor wordt de taal der rede vereischt. Dat evenwel de instrumentale muziek natuurgeluiden geïdealiseerd kan weergeven, weet men uit de werken der groote meesters: uit Haydn's *Schöpfung* en *Jahreszeiten*, uit Beethoven's *Symphonie Pastorale* enz. En het is niets vreemds, dat zij dit vermogen bezit, daar zij zich openbaart met behulp van werktuigen aan het rijk der natuur ontleend. De ingewanden der dieren vormt men tot snaren; uit de bosschen haalt men het hout voor de lichamen van strijk- en

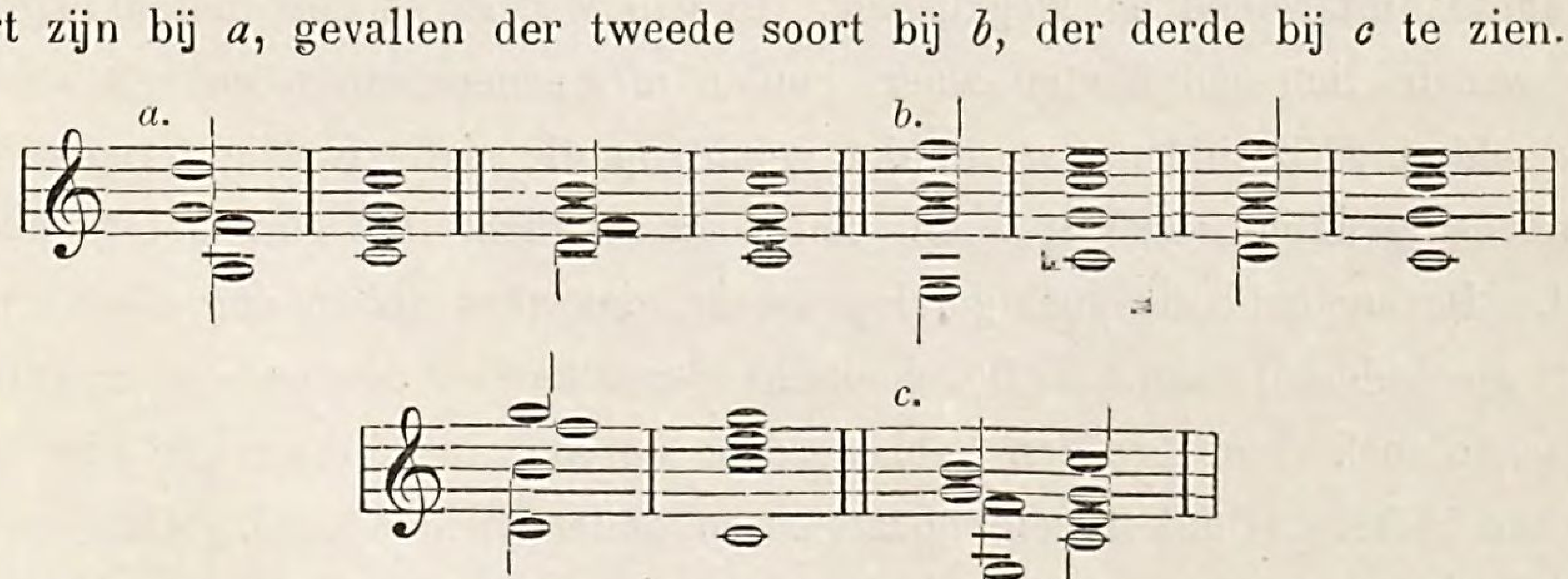
blaasinstrumenten, en uit de mijnen delft men het koper. Het orkest spreekt dus tot ons door organen van het dieren-, planten- en delfstoffenrijk. Is het wonder, dat het de stem der natuur kan nabootsen? — Maar het orkest kan meer dan dat: het kan ook hartstochten uitdrukken en ons de geheele toonladder van menschelijk lijden en gevoelen voorzingen, — zooals de werken der groote componisten bewijzen. Derhalve is het op muzikale wijze weergeven van gewaarwordingen uit de werkelijke wereld niets onnatuurlijks, want er kan betrekking bestaan tusschen muziek en een aanschouwelijke voorstelling.

Toonslot of **Toonsluiting**, Ned.; Tonschluss, Hoogd.; Cadenza, Ital., Cadence, Fr. — Een verklaring van dit woord vindt men in het artikel Cadans. In de moderne muziek kent men de volgende soorten: 1° het volmaakte slot, 2° het onvolmaakte slot, 3° het halve slot en 4° het bedriegelijke slot. De Duitschers gebruiken daarvoor de uitdrukkingen Vollkommener Ganzschluss, Unvollkommener Ganzschluss, Halbschluss en Trugschluss.

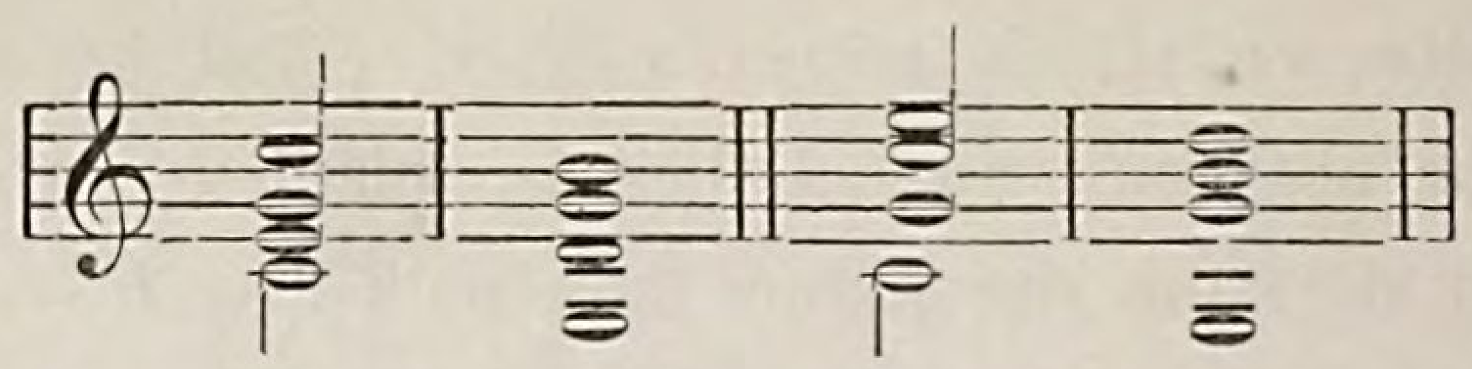
Een volmaakt toonslot ontstaat, wanneer het dominant-septime-accoord in den drieklank der tonica overgaat, in diervoege, dat de bas met de grondtonen voortschrijdt, d. w. z. van de dominant in de tonica; wanneer tevens de bovenstem uit de terts een trap hooger of uit de quint een trap lager in de tonica overgaat, en wanneer voorts het tweede accoord, de drieklank der tonica, op het hoofddeel van de maat valt.

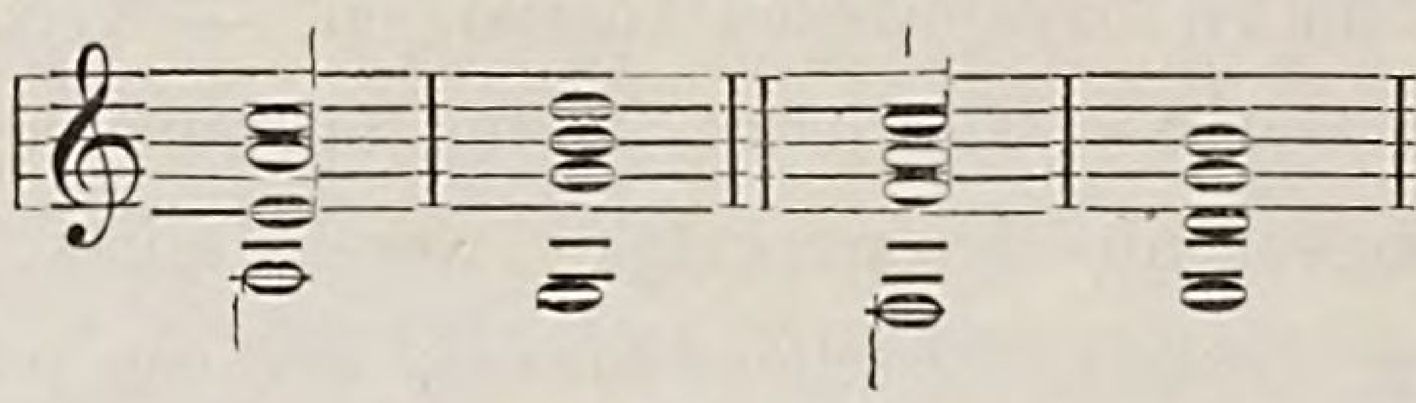

Een onvolmaakt toonslot ontstaat, wanneer de voortschrijding van het eene of het andere of van beide accoorden in den bas met omkeeringen geschiedt; of wanneer de bovenstem in de terts of in de quint gaat, of wanneer de drieklank der tonica niet op het zware maatdeel valt. Gevallen der eerste soort zijn bij *a*, gevallen der tweede soort bij *b*, der derde bij *c* te zien.

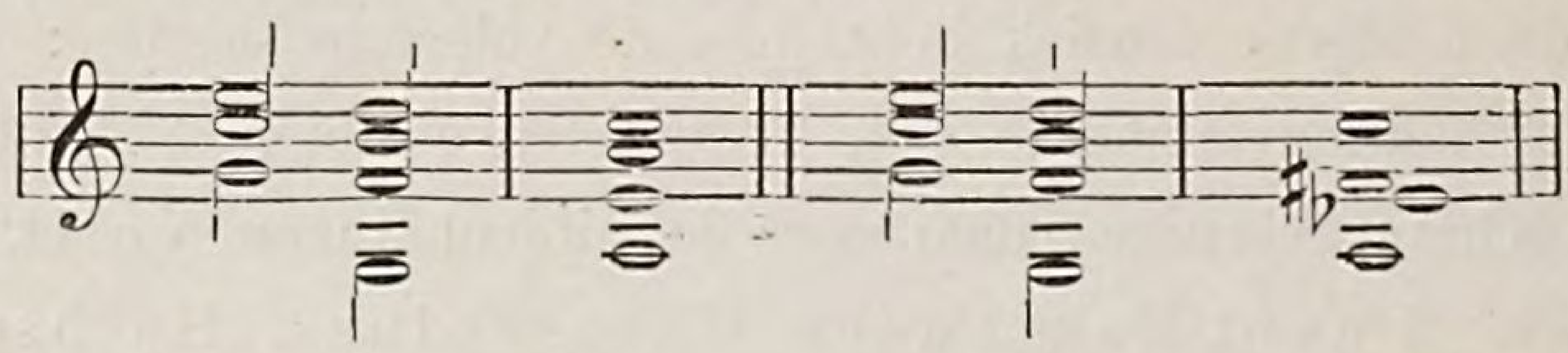

Een half slot ontstaat door de opvolging van den dominantdrieklank op

dien van de tonica:

De dominant-drieklank kan ook door een ander accoord voorafgegaan worden, b. v.

Een bedriegelijk slot (Trugschluss) ontstaat, wanneer een toonval schijnbaar naar een volmaakt slot leidt, doch het dominant septime-accoord zich, in plaats van in den tonischen drieklank, in een ander accoord oplost.

Toonstelsel, de wetten volgens welke de tonen geregeld en opgeteekend worden. Over het toonstelsel der Grieken, dat tot de tijden van Guido van Arezzo gold, wordt gehandeld in het artikel GRIEKSCHE MUZIEK; over het toonstelsel der middeneeuwen, in het artikel KERKTONEN. De regelen van het hedendaagsch toonstelsel zijn in dit Lexicon in tal van artikelen verklaard.

Toonvorming. De toon wordt op verschillende wijze voortgebracht: op strijkinstrumenten anders dan op blaasinstrumenten. Op strijkinstrumenten ontstaat hij tengevolge van het in trilling brengen der snaar door middel van een met paardenhaar bespannen strijkstok. Daar evenwel de trilling van een vrij gespannen snaar een zwakken, nauwlijks hoorbaren toon geeft, is een resonantie- of zangbodem noodig om het geluid op te vangen en terug te kaatsen, het hout van den zangbodem in trilling te brengen en deze wederom aan de omringende lucht mede te deelen. Maar ook met een zangbodem is de toon eener snaar in de open lucht nog zwak, daar de toongolven zich naar alle kanten uitbreiden en wegvliegen. In een vertrek of een niet al te groote zaal, waarin zich een houten vloer, houten of steenen muren en een soortgelijke zoldering bevinden, wordt dat geluid op nieuw veelvuldig teruggekaatst en vermenigvuldigd, zoodat men den toon wellicht duizendmaal te hooren krijgt. De snelheid der luchtgolving maakt, dat alles als in één toon samensmelt en gehoord wordt. De snelheid der elkander opvolgende tonen moet intusschen ook haar grenzen hebben, daar het oor in één seconde niet meer dan een zeker aantal tonen opvatten en onderscheiden kan. Ook mag de weerkaatsing niet door concaaf loopende muren vastgehouden worden of door te ver afgelegen voorwerpen geschieden; want dan zou de teruggekaatste toon

te laat komen, en een echo ontstaan. De trilling der muren deelt zich aan de buitenlucht mede, zoodat men de muziek ook buiten kan hooren, al is het vertrek rondom geheel gesloten.

Tot de zuiverheid van toon dragen bij: de vastheid, rekbaarheid, gelijkmatige dikte en effenheid der snaren, de droogte, de elasticiteit van het hout en de goede, gladde bewerking van den zangbodem. De vezels en draden van dat hout stemmen soms meer met den eenen dan met den anderen toon overeen en trillen met hem mede; van daar dat soms de eene toon krachtiger en helderder klinkt dan de andere op hetzelfde instrument.

Van de lengte, dikte en van den graad van spanning der snaren hangt de toonhoogte af, die vervolgens door de verkorting der snaren met de vingers der linkerhand verkregen moet worden, daar slechts vier snaren op een vioolinstrument aanwezig zijn.

Aangaande de tokkelinstrumenten geldt veelal hetzelfde wat aangaande de strijkinstrumenten gezegd is. De toonhoogte op de harp wordt daardoor verkregen, dat elke toon zijn eigen snaren heeft. Ook op klavierinstrumenten is dit het geval, en daar het geluid der snaar zwak is, worden twee of drie gelijk gestemde voor elken toon gebezigd. Het te lang vibreeren der snaren wordt door de nedervallende dempers bij tijds gestuit. De keuze en bewerking van het hout voor den zangbodem en de doelmatige plaatsing daarvan oefenen veel invloed op den klank van het instrument uit.

Bij de blaasinstrumenten, die gewoonlijk van hout of van metaal zijn, wordt de toon gevormd door de wrijving der geperste instroomende lucht tegen de in het roer, de buis of de pijp zich bevindende lucht. Sommige dier instrumenten, van gaten voorzien, verkrijgen de toonhoogte door verlenging en verkorting der luchtkolom. terwijl door het loslaten der toongaten de vibreerende luchtzuil verkort, en de toon verhoogd wordt. Doch niet alleen dit, ook de vernauwing der opening van den mond — b. v. bij de fluit — de toeknijping van het rietje met de lippen bij het blazen — b. v. van de clarinet — dienen ter verkrijging van allerlei toonhoogte. Overigens bepaalt ook de wijdte der instrumenten van binnen de oorspronkelijke diepte en zwaarte of hoogte en fijnheid van toon.

Bij koperen blaasinstrumenten zonder toongaten, b. v. trompetten en hoorns, wordt, bijaldien zij niet van kleppen of ventielen voorzien zijn, de toonhoogte alleen door de verwijding en vernauwing der opening van den mond des blazers verkregen. Ook door het stoppen der hand in den klanktrechter kan de toon gewijzigd worden. Bij bazuinen (d. w. z. bij de oude schuifbazuinen) vindt tevens door het in- en uitschuiven van een gedeelte van het instrument, en dus door verlenging en verkorting der luchtzuil, verschil van toonhoogte plaats.

Het orgel (z. dit) kan tot de blaasinstrumenten gerekend worden en bezit

ten opzichte van de toonvorming dezelfde eigenschappen. De orgelpijpen geven de laagte of hoogte der tonen door lengte of kortheid, de volheid of dunheid door wijdte of nauwte, de helderheid en scherpte door hardheid van metaal, de zuiverheid door nauwkeurige bewerking.

Ook de menschelijke stem kan tot de blaasinstrumenten gerekend worden. De stemwerktuigen zijn: de longen, die den wind geven; de luchtpijp, die den wind doorlaat; de stemspleet, gevormd door twee velvliesjes boven de luchtpijp, waardoor het geluid wordt voortgebracht; de keelkop, door middel van welke de luchtpijp vernauwd en verwijd kan worden; eenige muskels en banden, die mede daartoe dienstbaar zijn; de mond- en neusholte als resonans- of zangbodem, en eindelijk de mondopening ter doorlating van den toon. De ophaling van den keelkop vernauwt de luchtpijp, en de spannen van genoemde vliezen de stemspleet, waardoor de toon hooger wordt. De kortere of langere vliezen bepalen de fijnheid of grofheid der stem; en hoe strakker de stemvliezen gespannen zijn, des te nauwer is de opening der stemspleet, des te hooger de toon.

Torelli (Giuseppe), vioolviruoos, geb. te Verona, was 1685 violist aan de St. Petronius-kerk aldaar en 1703 concertmeester van den markgraaf van Anspach. Hij stierf 1708. Men noemt hem als een van de eersten, die vioolconcerten componeerden. Zijn compositiën zijn gedeeltelijk te Bologna, gedeeltelijk te Amsterdam in druk verschenen.

Tori of **Torri**, Italiaansch componist, leefde op het einde der 17e en in het begin der 18e eeuw in Duitschland. Hij was 1690 kapelmeester van den markgraaf van Bayreuth en ging een jaar later als directeur der kamermuziek naar Munchen, waar hij eenige zijner opera's liet vertoonen. Vervolgens ging hij naar Brussel, waar hij 1702 kapelmeester aan de St. Gudule-kerk werd. Volgens Hawkins was hij een leerling van Agostino Steffani, wiens stijl hij nabootste. Vooral zijn vokale muziek maakte in België opgang, o. a. zijn duetten *Heraklitus* en *Demokritus*, waarin het lachen en weenen in muziek is uitgedrukt. Later veranderde hij nog eens van woonplaats en ging naar Keulen, waar hij 1722 stierf.

Tosi (Giuseppe Felice), componist, geb. 1630 te Bologna, was organist aan de St. Petronius-kerk, later kapelmeester aan de S. Giovanni in Monte aldaar. Bij de stichting der Academia filarmonica te Bologna (1666) werd hij lid dier vereeniging, en 1683 ging hij als kapelmeester naar Ferrara. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in opera's.

Tosi (Pietro Francesco), sopranist, zoon van den vorige, geb. omstreeks 1650 te Bologna, liet zich in de voornaamste steden van Europa hooren en vestigde zich eindelijk te Londen, waar hij 1730 stierf. Hij heeft cantates gecomponeerd en een leerboek geschreven, getiteld: *Opioni dei cantori e moderni o siano osservazioni sopra il canto figurato* (Bologna, 1723).

Tourte (François), instrumentenmaker, geb. 1747 te Parijs. waar ook zijn vader in hetzelfde vak werkzaam was, is voornamelijk beroemd geworden door de verbeteringen, die hij aan de vioolstrijkstokken heeft aangebracht. Vóór zijn tijd placht men onder aan den strijkstok een soort van haak (crinallière) te bevestigen, door middel waarvan de haren gespannen werden. T. verving den haak door een schroef en vond ook een middel uit om het bij de vroegere strijkstokken onvermijdelijke dooreenwarren der haren te voorkomen. Zijn zoogenaamde archets à recouvrement vonden veel aftrek en werden met 200—300 frank per stuk betaald. T. stierf 1835 te Parijs.

Tozzi (Antonio), componist, geb. 1736 te Bologna, was een leerling van pater Martini. Hij werd 1765 kapelmeester te Brunswijk, keerde omstreeks 1792 naar Bologna terug en leefde daar nog geruimen tijd. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in opera's.

Traditi (Paolo), componist uit de Romeinsche school, was in het begin der 17e eeuw kapelmeester te Rome. Men kent van hem: *Salmi, Magnificat, con le quattro antifone per i vespri a otto voci* (Rome,. 1629).

Traeg (Anton), violoncellist, geb. 1818, studeerde te Weenen onder leiding van Merk. Van 1845 tot 1852 was hij leeraar aan het conservatorium te Praag. Hij stierf 1860 te Weenen.

Traeg (Johann), bloedverwant van den vorige, begon 1799 te Weenen een muziekhandel. Hij gaf een catalogus van 300 bladzijden in het licht: *Verzeichniss alter und neuer sowohl geschriebener als gestochener Musikalien, welche in der Kunst- und Musikhandlung des Joh. Traeg zu Wien zu haben sind.*

Traetta (Tomaso), componist uit de Napolitaansche school, geb. 19 Mei 1727 te Bitonto in het koninkrijk Napels, studeerde aan het Conservatorio di Loreto te Napels onder leiding van Durante en verliet de school op een en twintigjarigen leeftijd. Zijn opera's waren zoowel in Italië als elders zeer geliefd, en de componist werd aan verschillende hoven van Europa beroepen. Eerst was hij kapelmeester aan het hof van Parma, vervolgens te Weenen, daarna directeur van het Conservatorio Ospedaletto te Venetië en eindelijk hofcomponist te Petersburg, waar hij zeven jaar bleef. Om redenen van gezondheid verliet hij Rusland en ging naar Londen, doch vond ook daar geen genezing en keerde naar zijn vaderland terug, waar hij 6 April 1779 stierf. T. behoorde met Piccini en Sacchini tot de beste Italiaansche opera-componisten uit de vorige eeuw. Zijn kerkmuziek is tot op den huidigen dag in gebruik gebleven.

Trait, Fr., een opmerkelijke notenfiguur in een melodie; trait de chant, een melodische figuur; trait d'harmonie, een opvolging van accoorden.

Trampeli, drie broeders en beroemde orgelmakers te Adorf in het Saksische Voigtland, hebben te zamen ongeveer honderd orgels vervaardigd. Enkele

daarvan zijn door twee broeders, J. Gottlieb en Christ. Wilhelm, gebouwd, o. a. het orgel in de Nicolaï-kerk te Leipzig.

Tranquillo of **con tranquillità**, kalm, rustig, zonder overdrijving der uitdrukking, zonder versnelling der beweging.

Transcriptie, overzetting van een muziekstuk op een ander instrument, dan waarvoor het geschreven is.

Transitus, doorgang, doorgangsnoot (z. dit). De gewone doorgangsnoot werd bij de oude schrijvers transitus regularis genoemd, de wisselnoot (z. dit) heette transitus irregularis.

Transpositie, het overbrengen van een muziekstuk in een andere toonsoort, in diervoege, dat de verhouding der intervallen tot elkaar in de nieuwe toonsoort dezelfde blijft als in de oorspronkelijke.

Trap, **Toontrap**, Ned.; STUFE, Hoogd.; DEGRÉ, Fr.; GRADO, Ital.; de afstand van een toon tot zijn naast volgenden.

Trascinando, Ital.; sleepend.

Trautwein (Traugott), muziekuitgever, begon 1820 te Berlijn een muziekhandel. Hij heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt door de uitgave van klassieke koorwerken.

Travenol (Louis), violist, geb. 1698 te Parijs, was van 1739 tot aan zijn dood, 1789, violist aan de Groote Opera aldaar. Meer nog dan als violist is hij bekend door zijn strijd met Voltaire en door zijn brochures: *Arrêt du conseil d' état d' Apollon rendu en faveur de l' orchestre de l' Opéra contre le nommé J. J. Rousseau, copiste de musique etc.* (Parijs, 1754) en *La Galerie de l' Académie royale de musique, contenant les portraits en vers des principaux sujets qui la composent en la présente année* 1754, *dédiée à J. J. Rousseau* (Parijs, 1754).

Travers (John), Engelsch musicus, was organist aan de St. Pauls-kerk te Londen en later lid der koninklijke kapel. Hij stierf 1758. Hij heeft vele Anthems en Psalmen gecomponeerd.

Traversa (Gioachimo), eerste violist van den hertog van Cariquan, omstreeks 1770, liet zich o. a. op de concerts spirituels te Parijs hooren en bracht het publiek door zijn schoonen toon en zijn lossen streek in verrukking. Hij heeft vioolconcerten, quartetten en sonates in het licht gegeven.

Traversière (scil. **Flute**), dwarsfluit.

Tre, Ital., drie. De uitdrukking *tre corde* bij het klavierspel beteekent, dat de demping opgeheven moet worden, zoodat alle drie de snaren kunnnen klinken.

Trebelli (Zelia), zangeres, geb. 1838 te Parijs uit Duitsche ouders. Haar eigenlijke naam was Gilbert. Toen zij 1852 te Madrid voor het eerst optrad, nam zij den naam Trebelli aan. In het winterseizoen van 1860—61

zong zij te Berlijn, waar zij een buitengewoon groot succes had. Van daar ging zij naar Leipzig en vervolgens (1862) naar Londen, waar zij als een ster van de eerste grootte aan den operahemel schitterde, en waar zij nog heden gevestigd is. Haar bijzonder schoone stem heeft een omvang van klein *f* tot tweemaal gestreept *a*.

Treble, Eng., s o p r a a n.

Treffen, bij het zingen den juisten toon aangeven, elk interval zeker en zuiver intoneeren.

Tremando of **Tremolando**, Ital., verkort: t r e m. of t r e m o l., den toon doen beven of trillen.

Tremolo, Ital., BALANCEMENT, Fr.; BEBUNG, Hoogd.; beving, trilling, ontstaande door een snel herhaalde drukking op een en denzelfden toon.

Tremulant, in vele oude orgels een nevenregister, door hetwelk de orgeltonen in zwevende, bevende beweging geraken. Op of in het windkanaal is een klep of ventiel aangebracht, die door den wind opgetild, maar door een daarop liggende veer weder terug wordt gedrukt, en zich derhalve langzamer of sneller op en neder beweegt, tengevolge waarvan de toon vibreert.

Trento (V i t t o r i o), dramatisch componist te Venetië, geb. 1761, was een leerling van B e r t o n i. Zijn eerste compositiën bestonden in balletten, die te Venetië en te Milaan veel opgang maakten. Ook zijn opera's vonden een gunstig onthaal. In het jaar 1806 werd hij directeur der Italiaansche Opera te Amsterdam, vervolgens was hij als zoodanig te Lissabon werkzaam en keerde later naar Italië terug.

Treu (D a n i e l T h e o p i l), ook D a n i e l e T e o f i l e F i d e l e genaamd, geb. 1695 te Stuttgart, studeerde te Venetië onder leiding van V i v a l d i en kwam als kapelmeester met een Italiaansch operagezelschap te Breslau. Hij componeerde verscheiden opera's en ging omstreeks 1740 naar Hirschberg, waar hij in dienst van graaf S c h a f f g o t s c h kwam.

Triangel, een driehoekig stalen staafje, hetwelk, vrij hangende, met een stalen stokje aangeslagen wordt en tot de slaginstrumenten van het moderne orkest behoort.

Trias harmonica, Lat., d r i e k l a n k; z. dit.

Trias deficiens. Lat., v e r m i n d e r d e d r i e k l a n k.

Trias superflua, Lat., o v e r m a t i g e d r i e k l a n k.

Tribrachys, Gr., een toon- of versvoet van drie korte tonen of lettergrepen.

Trichterregal, Hoogd., een verouderd orgelregister van 8 vts. toon, met trechtervormig toeloopende pijpen.

Tricinium, Lat., een driestemmig muziekstuk, bepaaldelijk voor blaasinstrumenten.

Triebert (C h a r l e s L o u i s), hobovirtuoos, geb. 31 Oct. 1810 te Parijs,

ontving daar ter stede onderricht aan het conservatoire, werd 1860 leeraar aan die school en bracht verbeteringen aan hobo, althobo en fagot aan. Hij stierf 1867.

Triller, Ned, Hoogd.; TRILLE, Fr.; TRILLO, Ital.; bestaat in een gelijkmatige snelle en beurtelingsche herhaling der hoofdnoot en een daarboven liggenden hulptoon (groote of kleine secunde). Hij wordt door *tr.* aangewezen. Als regel is aangenomen, dat men den triller met de hoofdnoot begint, tenzij de componist door bijvoeging van een kleine noot het anders heeft verlangd. Elke eigenlijke triller moet een naslag hebben, al is die ook niet voorgeschreven. De naslag bestaat uit de onder-secunde en de hoofdnoot. Laat de kortheid der noot of de volgende toongedachte een naslag niet toe, dan noemde men dit vroeger geen triller, maar een getrilleerde noot. Bij een zoogenaamde kettingtriller, een reeks noten waarop getrild wordt, valt bij dalende beweging de naslag weg, daar hij in den volgenden triller versmelt. Bij een klimmende toonfiguur wordt hij aangebracht, wanneer haar waarde dit veroorlooft.

Trillo caprino, Ital.; z. BOCKSTRILLER.

Trillare, Ital., trillen, trillers maken.

Trillerkette, Hoogd.; z. TRILLER en KETTINGTRILLER.

Trio, een muziekstuk voor drie obligate instrumenten; ook een tweede deel van een menuet, van een marsch of een polonaise, omdat dit vroeger door drie instrumenten werd uitgevoerd.

Triole, Ned., Hoogd.; TRIOLET, Fr.; TRIOLA, Ital.; een groep van drie noten, die de waarde van twee van dezelfde soort hebben. De triole wordt aangeduid door het cijfer 3 onder het boogje dat de noten verbindt.

Trionfale, Ital.; TRIOMPHAL, Fr.; zegevierend, schitterend (teeken van voordracht).

Tripelfuga, een fuga, waarin drie thema 's bewerkt zijn.

Tripelmaat, een driedeelige maat, als $^3/_4$, $^3/_8$ enz.

Tripelnoten, de hoofddeelen van een ongelijke maat, d. w. z. de eerste noten eener $^3/_2$-, $^3/_4$- of $^3/_8$ maat, of eener $^9/_4$- $^9/_8$-maat enz.

Triphonie, Gr., driestemmigheid.

Triple croche, Fr., twee en dertigste noot of pauze.

Triple time, Eng., driekwartsmaat.

Tristo, con tristezza, Ital., treurig, droevig, over het algemeen langzaam en zacht voor te dragen.

Trite, benaming der tweede snaar, of van den tweeden toon, in de hoogste drie tetrachorden van het Grieksche toonstelsel. (Z. GRIEKSCHE MUZIEK.)

Tritonus, Lat., drietoon, de opvolging van drie groote secunden in dezelfde richting. Een dergelijke opvolging was in de middeneeuwsche muziek

verboden, en dat verbod werd door sommige theoretici nog tot in deze eeuw gehandhaafd. *Tritonus est diabolus in musica*, placht men te zeggen. Als tritonus werden beschouwd de overmatige quart en haar omkeeringen en de kleine quint, met of zonder tusschenliggende tonen.

Tritto of **Turitto** (Giacomo **di**), componist, geb. 1735 of 1736 te Altamura in het koninkrijk Napels, was leeraar aan het conservatorio della pietà de' Turchini te Napels en later koninklijk kapelmeester aldaar. Hij stierf 1824. Zijn compositiën bestaan in opera's, oratoria en kerkmuziek.

Trois deux, Fr., de $^3/_2$-maat.

Trois huit, Fr., de $^3/_8$-maat.

Trois quatre, Fr., de $^3/_4$-maat.

Trois seize, Fr., de $^3/_{16}$-maat.

Trojano (Massimo), componist uit de Napolitaansche school, behoorde 1568 tot de kapel van den keurvorst van Beieren, ten tijde dat Orlando Lasso kapelmeester daarvan was. Men kent van hem de volgende werken: *Discorsi di trionfi* en *Il terzo libro delle sue Rime e Canzoni alla Napolitana*. In het jaar 1570 vermoordde hij uit nijd een zijner collega's en was dientengevolge genoodzaakt, uit Beieren te vluchten.

Tromba. Ital., z. TROMPET.

Trombetti (Ascanio), componist uit Bologna, was 1583—1589 kapelmeester aan de San Giovanni in Monte. Motetten en madrigalen van hem zijn te Venetië in druk verschenen. Zijn broeder Girolamo, bazuinvirtuoos, volgde hem als kapelmeester op. Men kent madrigalen van hem.

Tromtoncino (Bartolomeo), componist, geb. te Verona in de tweede helft der 15e eeuw. Compositiën van hem, bestaande in zoogenaamde *Trottole*, zijn in verzamelwerken der 16e eeuw opgenomen.

Trombone, z. BAZUIN.

Trombone d' Alto, ALTBAZUIN.

Trombone di Basso, Basbazuin.

Trombone grande, de groote Basbazuin.

Trombone grosso, de groote quartbazuin.

Trombone maggiore, de groote altbazuin.

Trombone piccolo, de kleine altbazuin.

Trombone di tenore, de tenorbazuin.

Tromlitz (Johann Georg), fluitist en fluitfabrikant, geb. 9 Febr. 1726 te Gera, leefde te Leipzig en stierf aldaar 1805. Hij bracht vele verbeteringen aan de fluiten aan.

Trommel of **Trom**, Ned.; TROMMEL, Hoogd.; TAMBOUR, Fr.; TAMBURO, Ital.; DRUM, Eng.; een reeds bij de oude Egyptenaren en Hebreeuwen bekend slaginstrument, door de Arabieren in de middeneeuwen naar Spanje over-

gebracht en van daar over Europa verspreid. Men kent twee soorten van trommen: de kleine of roffeltrom (caisse roulante, Fr.) en de groote trom (grosse caisse). De roffeltrom is een geelkoperen (bij militaire muziek) of een houten (bij orkestmuziek) cilindervormig, aan beide zijden met een ezels- of kalfsvel overspannen instrument, dat, met twee stokken op de eene zijde aangeslagen, een doffen toon geeft, die door middel van een op het andere vel gespannen snaar een ruischend geluid maakt. Naarmate het vel losser of strakker gespannen is, geeft het een lager of hooger toon. Men voert op dit instrument roffels uit, of korte slagen tot aanduiding van den rhythmus. Gluck was een van de eersten, die de roffeltrom in het opera-orkest aanwendde, en wel in het Scythen-koor van *Iphigénie en Tauride.*

Bij de groote trom is de cilinder altijd van hout, en de snaar op het eene vel ontbreekt. Dit instrument wordt aangeslagen door middel van een met leder overtrokken klopper. Spontini was de eerste, die het in het opera-orkest aanwendde: in den triomfmarsch van *La Vestale.*

Trommelbas noemt men spottenderwijze een baspartij, die gedurende vele maten de herhaling van een en denzelfden toon bevat.

Trommelslag. Onder dit woord verstaat men de verschillende figuren, die op de trommel uitgevoerd worden, als: triller, dubbelslag, sleepslag enz.

Trommete of **Trompete**, Hoogd., z. TROMPET.

Trompet, Ned.; TROMPETE, Hoogd.; TROMPETTE, TROMBA, Ital.; TRUMPET, Eng.; een koperen blaasinstrument met een sterken, helderen en schetterenden toon, dat in verschillende vormen reeds bij de oude volken bekend was. De carnix der Kelten, de zilveren trompet der Hebreeërs, de gouden hoorn der Chineezen, de tuba, de lituus en de buccina der Romeinen, zij allen waren een soort van trompet.

De ontwikkeling van dit instrument was van twee zaken afhankelijk, vooreerst van de kunst, metalen roeren te buigen, ten tweede van het bestaan van een orkest in hedendaagsche beteekenis. Reeds de instrumenten van het hoogste register waren bij geheel ongebogen roer zeer ongemakkelijk in het gebruik, lagere metalen instrumenten echter wegens de overgroote lengte geheel onbruikbaar. Een van de eersten die gebogen trompetten vervaardigden was Maurin (omstreeks 1502). Gedurende de 16e eeuw onderging zij weinig verandering. In de 17e eeuw waren de volgende namen voor dit instrument in gebruik: Trummet, Feldtrummet of Tarantara (naar den klank gevormd); Clarino of Clareta (van welk woord ook het Nederlandsche klaroen afkomstig is); Tromba en het verkleiningswoord Trombetta (dat de oorsprong van het woord Trompet is); Tuba enz. Het onderscheid tusschen Clarini (Trombetti), en Trombe (Tubae) bestond voornamelijk hierin, dat eerstgenoemde instrumenten een nauw mondstuk, tot

voortbrenging der hooge tonen, laatstgenoemde een wijd, tot voortbrenging der middelste en laagste tonen hadden. In den loop der tijden leerde men de metalen roeren kunstiger buigen, het metaal fijner bewerken en de mondstukken zuiverder draaien, en reeds in de 17e eeuw had de trompet beugels en dempers, als in de tijden van Händel en Bach.

De gebruikelijkste stemming der trompet was in *D*. Praetorius zegt (1620), dat men geruimen tijd slechts een enkele »»Trummete, vulgo Tarantara, in *D*" gekend heeft. »Nur vor gar wenig Jahren hat man sie bei etlichen Fürsten-und Herren-Höffen an der Mensur verlängert, oder aber Krummbügel ferner darauf gestecket, dass sie ihren Bass um einen Ton tiefer in Modum hypojonicum gestimmt," d. w. z. men begon ook trompetten in *C* te vervaardigen, of stemde de *D*-trompet door middel van een beugel naar *C*. Onder Bas verstaat Praetorius de bovendominant der hoogere octaaf van den grondtoon, dus *a*, welke toon naar *g* verstemd wordt, zoodat het instrument van *g* af gerekend in den *modus hypojonicus* staat. *D* en *C* bleven ook in het vervolg de gebruikelijkste stemmingen; daarnevens *G* en *F*. De toonreeks bestaat, met uitzondering van den bijna onbruikbaren grondtoon, uit:

c g c e g bes c d e f g a bes c d e

en nog hoogere tonen in onafgebroken diatonische, volgens de leer der acoustiek zelfs chromatische tonen voor dengene, die ze weet aan te wenden. De trompetvirtuozen plachten, om met Praetorius te spreken, »bis zum dreigestrichenen *f* hinaufzukletteren," en componisten als Händel en Bach schreven de clarino-partijen tot e^3 en f^3.

De omstandigheid, dat de hedendaagsche trompettisten niet meer in staat zijn, vele der solo-partijen in de werken van Bach, Händel e. a. uit te voeren, heeft aanleiding gegeven tot de gissing, dat men ten tijde van die meesters andere soorten van trompetten gebruikte. Dit schijnt echter onjuist te zijn, althans H. Eichborn, in zijn boekje *Die Trompete in alter und neuer Zeit* (Breitkopf u. Härtel, 1881), bericht dienaangaande het volgende:

„Der Hauptfehler der Gelehrten, welche über diesen Punkt sich ausliessen, ist die übertriebene Vorstellung, welche sie sich von dem Klange der Klarintrompeten machten; dazu kommt ihre völlige Unkenntniss des Instruments, über welches sie ihre Informationen von wenig unterrichteten Instrumentisten einzogen. Die fabelhafte Höhe der Solotrompeter jener Zeiten beruhte weder auf der Bauart der alten Instrumente, auf deren angeblich enger Mensur, Länge, Mangel an Bogen oder Nebenröhren, noch auf einem besonders fleissigen und geduldigen Studium, oder gar, wie ein französischer Schriftsteller gefabelt hat, auf chromatischen Klappeninstrumente, die man damals gehabt habe (Castil Blaze), sondern lediglich auf der Anwendung von Mundstücken von ganz flachem Kessel, sehr enger Bohrung und schmalem, den Lippen Halt gewährenden Rande. Von Ton kann bei so beschaffenen Mundstücken keine Rede sein und würde auch bei der Höhe, welche von den Klarinbläsern verlangt wurde, wenn sie mittels anders geförmten Mundstücke erreicht werden könnt', keine Rede sein können, weil

ungefähr vom $\overline{\overline{a}}$ aufwärts die Töne der Trompete, je höher desto mehr, alle Biegsamkeit, Fülle und Weichheit verlieren, scharf, rauh, trocken, hart und gepresst klingen und jedes musikalischen Reizes bar sind, ganz eben so, wie es sich mit den höchsten Lagen der Klarinetten, Flöten, Oboën, den trockenen kleinen und quietschenden höchsten Geigentönen, den scharfen, gellenden höchsten Lagen der Sopranstimmen in der dreigestrichenen Oktave verhält. Das Mundstück des Bläsers der zweiten Stimme war, entsprechend der Höhe, die von ihm gefordert wurde, eben so wie das des Klarinisten, enger oder weiter gebohrt und tieferen Kessels, während der Principaltrompeter, der sich nur in den tiefen und mittleren Lagen zu bewegen hatte, Behufs Erzeugung eines vollen mächtigen Tons sich eines weiten Mundstücks bediente. Auch möchten wohl die zum Blasen in Mittel und tiefer Lage dienenden Instrumente weitere Röhren haben, als die Klarininstrumente. Altenburg bezeichnet wenigstens die Klarintrompete als ein Instrument, welches enger und etwas kürzer (d. h. durch zusammenlegen des Rohrs kürzer erscheinend) gewesen sei, als die gewöhnliche Trompete.''

Hieruit laat het zich verklaren, dat vele figuren in de werken van oude meesters, die voor de toenmalige klaroenblazers uitvoerbaar waren, dit voor de tegenwoordige trompettisten niet zijn. Hooge en lage blazers wisselden elkaar af, en bij groote kapellen was een groot aantal trompettisten werkzaam, bij die van Hanover o. a. dertien.

Bij Gluck, Haydn en Mozart komen de hooge klaroentonen niet meer voor, zij zijn vervangen door de tonen der clarinetten (clarinet beteekent: kleine clarino), en de trompet vervult de rol, die in de oude werken aan de lage trompet (tromba) was toebedeeld.

Evenals bij de hoorns liet zich ook bij de trompetten het gemis van chromatische tonen gevoelen, vooral toen de techniek van het orkest zich meer en meer ontwikkelde. De kamermusicus Michael Wöggel te Karlsruhe vond 1780 een Inventionstrompete uit, en de hoftrompettist Nessmann te Hamburg vervaardigde 1796 een instrument met verborgen kleppen, dat de chromatische schaal van eensgestreept *c* tot tweemaal gestreept *c* omvatte. Haltenhoff vervaardigde evenals Wöggel een inventietrompet met schuiven, als bij de bazuin. De verbeteringen der trompet gingen samen met die van den hoorn. De hofmusicus Weidinger, uit Weenen, vervaardigde tusschen de jaren 1801 en 1803 de eerste kleptrompet, waarop men de halve tonen van twee octaven zuiver kon voortbrengen. In Frankrijk bracht men het kleppen- en schuivenstelsel vereenigd in werking, en Dauverné wendde schuiven aan, die het instrument $1\frac{1}{2}$ toon lager maakten. Eindelijk kwamen omstreeks hetzelfde tijdstip twee mannen, Clagget in Engeland en Blühmel in Silezië, op de gedachte, het instrument te verlengen met nevenbuizen, die door middel van ventielen naar believen met de hoofdbuis van het instrument in verbinding gebracht kunnen worden. Blühmel verkocht zijn uitvinding der ventielen aan Heinrich Stölzel, die allerlei soorten van ventiel-instrumenten vervaardigde.

Het ventielen-stelsel, in den loop der jaren nog herhaalde malen verbeterd,

k wam voor hoorns en trompetten algemeen in gebruik; later paste men het ook op de bazuinen toe.

Er zijn zoowel natuur- als ventieltrompetten in verschillende stemmingen: in *A*, *Bes*, *B*, *C*, *D*, *E*, *F*, enz. Bij de ventielinstrumenten zijn de *Es*-, *E*-, en *F*-stemmingen het meest in gebruik.

In vroeger tijden stond de trompetterkunst zeer hoog aangeschreven, zooals blijkt uit het werk van Altenburg: *Versuch einer Anleitung zur heroisch-musikalischen Trompeter- und Paukenkunst.* De trompetters vormden een gilde en hadden eigenaardige uitdrukkingen voor de verschillende tonen en verschillende manieren van blazen. Den laagsten toon, groot-*C*, noemden de Duitsche trompetters Flattergrob, den *c* daarboven Grobstimme, klein-*g* Faulstimme. Het blazen der grondstem heette Principalblasen, der bovenstem Clarinblasen. Het schetteren noemde men trommeten, het zacht aanzetten van een toon schlecht of schlicht blasen.

Trompette marine, Fr., een strijkinstrument, bestaande uit een driehoekige, van een hals voorziene houten kast, bespannen met één snaar. »Un passage célèbre du *Bourgeois gentilhomme*", zegt Lavoix in zijn *Histoire de l'instrumentation*, »a immortalisé la trompette marine; mais, bien que cet instrument eût sa place dans la grande écurie sous Louis XIV, il fut toujours employé pour remplir dans l'orchestre un rôle de peu d'importance. Mersenne décrit très soigneusement la trompette marine et apprend qu'elle était abandonnée aux mendiants. Elle avait cinq pieds de long; son manche était distinct du corps sonore et orné de six touches pour les intervalles; au bas de la table se voyait une plaque de verre. Le nom de trompette lui vient de son chevalet. Ce chevalet avait un pied, sorte de talon fixé au corps de l'instrument, mais l'autre pied était libre. Lorsqu'on ébranlait la corde, les battements de ce pied de bois produisaient par le frôlement contre la table d'harmonie un bruit continu qui n'était pas sans rapport avec celui de la trompette; quant à la qualification de *marine* qui distingue cette viole primitive, il nous est difficile de l'expliquer. Cependant Bonnani, dans son *Gabinetto armonico*, prétend que cet instrument fut ainsi appelé parce qu'on l'employait sur les vaisseaux."

Troppo, Ital., te veel, te zeer; Allegro non troppo, niet te snel.

Trost (Gottfried Heinrich), orgelmaker te Altenburg, werkte in de eerste helft der 18e eeuw. Leerlingen van hem waren: Friederici, Gasparini, Joh. Jac. Groichen en Joh. Nic. Ritter.

Troubadours (Trobais, Provençaalsch, Trouvères, vinders) heetten de adellijke zangers in zuidelijk Frankrijk, welke van de 11e eeuw af de lyrische poëzie beoefenden en bevorderden. (Z. Minnezang en Minnezangers.)

Troupenas (Eugène), geb. 1799 te Parijs, aldaar gest. 11 April 1850,

vestigde zich daar ter stede als muziekuitgever. In de *Revue musicale* van 1832 schreef hij een *Essai sur la musique, déduite du principe métaphysique sur lequel se fonde la réalité de cette science.*

Trovatore, Ital., z. TROUBADOUR.

Trugschluss, Hoogd., CADENZA D'INGANNO, Ital.; CADENCE ROMPUE, TROMPEUSE, Fr.; bedriegelijk slot; de oplossing van het dominant-accoord in een anderen drieklank dan dien der tonica. (Z. TOONSLOT.)

Truhn (Friedrich Hieronymus), geb. 14 Oct. 1811 te Elbing, ontving onderricht van Bern. Klein, Dehn en Mendelssohn, werd 1835 kapelmeester te Dantzig, 1838 medewerker aan Schumann's *Neue Zeitschrift für Musik* en later redacteur der *Neue Berliner Musikzeitung.* Hij maakte 1843 met Th. Döhler een kunstreis naar Scandinavië, waar hij vele zijner compositiën ten gehoore bracht. Teruggekeerd, vestigde hij zich te Elbing, waar hij zangonderricht gaf en een zangvereeniging oprichtte. Met Hans von Bülow maakte hij 1854 een kunstreis, ging vervolgens als leeraar in den zang naar Riga en vestigde zich 1858 te Berlijn. Hij heeft vele compositiën geschreven, die vermeld zijn in Ledebuhr's *Tonkünstler-Lexicon Berlins.*

Trumscheit, Hoogd., ongeveer hetzelfde als trompette marine (z. dit).

Tschaikowsky (Peter), Russisch componist, geb. 25 April 1840 in het Uralisch gebergte, kwam op jeugdigen leeftijd te Petersburg en was aanvankelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd. Later evenwel besloot hij, zich geheel aan de muziek te wijden, en liet zich op twee en twintigjarigen leeftijd als leerling aan het conservatoire te Petersburg inschrijven. Na voltooiing zijner studiën (1865) werd hij tot leeraar in de harmonie aan het conservatorium te Moskou benoemd. Zijn compositiën bestaan in instrumentale muziek, liederen, klavierstukken en in eenige Russische opera's: *Wojewod*, *Opritschnik*, *Vakula* en *Eugen Onägin.* Hij behoort tot de beste Russische componisten van dezen tijd.

Tuba, Lat., bij de Romeinen de benaming der trompet. Tegenwoordig verstaat men onder tuba een omstreeks 1835 door C. W. Moritz en W. Wieprecht uitgevonden koperen blaasinstrument, dat de contrabas der harmonie vormt. Men kent de volgende soorten van tuba's: de tenor- tuba, de bariton-tuba en de groote bas- of contrabas-tuba. Laatstgenoemde is het meest in gebruik en heeft een omvang van contra-*Es* tot eensgestreept *a*; de laagste en hoogste tonen zijn voor vele blazers moeilijk te bereiken. Wagner heeft in het orkest van *Der Ring des Nibelungen* een quintet van tuba's aangewend: twee tenor-tuba's in *F*, twee bas- (bariton-) tuba's in *B* en een contrabastuba.

Tubal (A.), Belgisch componist uit de 16e eeuw. Motetten van hem zijn opgenomen in de verzameling *Sacrarum Cantionum quinque et sex vocum ad*

veram harmoniam concertumque ab optimis quibusque Musicis philomusorum gratiam compositarum Libri tres (Antwerpen, 1554—55, en Leuven, 1555—58).

Tubal, Tubalfluit, z. JUBAL.

Tubicen, Lat.; tubablazer, trompettist bij de Romeinen.

Tuch (Heinrich Agathon Gottlieb), geb. 1768 te Gera in Thuringen, was van 1790 tot 1800 als zanger aan de Opera te Dessau verbonden en vestigde zich in laatstgenoemd jaar als muziekuitgever daar ter stede. Onder zijn compositiën bevinden zich liederen, koren, instrumentale stukken en een opera: *Der glückliche Tag*, tekst van Vulpius.

Tucher (Christian Karl Gottlieb **von**), geb. 14 Mei 1798 te Neurenberg, gest. 17 Febr. 1877 te Munchen, waar hij ten slotte lid van den Hoogen Raad was, is op muzikaal gebied bekend door zijn uitgaven van kerkmuziek. Een dezer uitgaven draagt den titel: *Kirchengesänge der berühmtesten älteren italienischen Meister, gesammelt und Herrn Ludwig von Beethoven gewidmet* (Weenen, Artaria, 1826).

Tuckzeck-Herrenburg (Leopoldine), zangeres, geb. 1824 te Weenen, waar haar vader, Franz Tuckzek, leeraar aan het conservatorium was, zong 1841 in de Opera te Berlijn en bleef tot 1861 aan dien schouwburg verbonden. Zij behoorde tot de beste zangeressen van haar tijd.

Tudway (Thomas), Engelsch toonkunstenaar uit de 17e eeuw, ontving zijn opleiding aan de koninklijke kapel en werd 1671 professor in de muziek te Cambridge. Zijn laatste levensjaren bracht hij te Londen door, waar hij in opdracht van graaf Oxford een aantal kerkmuziekstukken van de beroemdste Engelsche componisten verzamelde. Deze verzameling, bestaande uit zes dikke deelen, door Tudway eigenhandig geschreven, bevindt zich in het British Museum. Tudway's compositiën werden te Cambridge bij feestelijke gelegenheden uitgevoerd.

Tulou (Jean Louis), fluitvirtuoos, geb. 12 Sept. 1786 te Parijs, ontving op het conservatoire daar ter stede onderricht van Wunderlich. Op nauwelijks vijftienjarigen leeftijd behaalde hij den eersten prijs in het fluitspel en weldra gold hij voor den besten fluitist van Frankrijk. In 1804 werd hij eerste fluitist bij de Italiaansche Opera, 1813 bij de Groote Opera. Een mededinger van hem was Drouet, doch hij werd door Tulou overwonnen en verliet Parijs. Van 1826 tot 1856 was T. leeraar aan het conservatoire en vormde vele voortreffelijke leerlingen, o. a. den Nederlandschen fluitvirtuoos H. J. van Boom. Hij stierf 23 Juli 1865 te Nantes. Het aantal door hem geschreven compositiën voor zijn instrument bedraagt ongeveer honderd.

Türk (Daniel Theophil), muziektheoreticus, geb. 10 Aug. 1756 te Claussnitz bij Chemnitz in Saksen, ontving te Dresden onderricht in het contrapunt van Homilius, werd 1776 cantor te Halle en 1779 ook organist

aan de Vrouwenkerk daar ter stede. Hij stierf 26 Aug. 1813. Van zijn werken verdienen bijzondere vermelding: *Von den wichtigsten Pflichten eines Organisten* (Leipzig en Halle, 1787); *Clavierschule, oder Anweisung zum Clavierspielen für Lehrer und Lernende* (Halle en Leipzig, 1789), en *Kurze Anweisung zum Generalbasspielen*, een werk dat zes uitgaven beleefde. Van zijn compositiën zijn cantates en sonates in druk verschenen.

Turksche schel, z. HALVE MAAN.

Turn, Eng., dubbelslag, naslag.

Turnhout (Gérard **de**), geb. 1520 of 1521 te Turnhout, werd 1563 kapelmeester aan de kathedraal te Antwerpen. Nadat de beeldstormers de orgels in de kerken daar ter stede vernield en de muziek verbrand hadden, besteedde hij eenige jaren tot het herstel van een en ander. Hij liet een groot aantal Missen en andere kerkmuziekstukken afschrijven en behoorde tot de commissie voor een nieuw orgel in de kathedraal. In 1572 werd hij koninklijk kapelmeester te Madrid en bekleedde die betrekking tot zijn dood, 1580. Zijn compositiën zijn in verzamelwerken van dien tijd opgenomen.

Turnhout (Jean Jacques), zoon van den vorige, was kapelmeester van Alex. Farnese, hertog van Parma, en vergezelde diens opvolger, aartshertog Ernst, bij zijn intocht in Antwerpen als »maître de chapelle de son Altesse," bij welke gelegenheid hij aan de magistraat der stad een Mis opdroeg, waarvoor hij 50 Livres ontving. In het jaar 1595 verkreeg hij den titel van »maître des chantres." Het jaar van zijn dood is niet bekend; het laatst bekende werk van hem, een verzameling motetten, verscheen 1600 onder den titel: *Sacrarum cantionum quinque, sex et octo vocum liber primus* (Douai, 1600). Nog zijn twee andere werken van hem bekend: *Madrigali a sei voci* (Antwerpen, 1589) en *Madrigali a cinque voci* (Douai, 1595).

Türrschmidt (Karl), hoornvirtuoos, geb. 24 Febr. 1753, leerde te Parijs den hoornist Palsa kennen, met wien hij kunstreizen maakte o. a. naar Engeland. Beiden werden 1785 bij de koninklijke kapel te Berlijn aangesteld. T. stierf 1 Nov. 1797. Vele verbeteringen der constructie van den hoorn zijn aan hem te danken.

Türrschmidt-Braun (Auguste), zangeres, geb. 20 Nov. 1800 te Berlijn, was gedurende vele jaren een gunstig bekende concertzangeres (altist). Zij was gehuwd met een zoon van Karl Türrschmidt.

Tusch, Hoogd.; TOUCHE, Fr.; een door een trompetter-corps uitgevoerde fanfare ter eere van dezen of genen persoon bij openbare feesten.

Tusschenharmonie, Ned.; ZWISCHENHARMONIE, Hoogd.; benaming van den verbindingszin, die de verschillende intreden van het fuga-thema of zijn antwoord met elkaar verbinden. (Z. FUGA.)

Tusschenspel, Ned.; ZWISCHENSPIEL, Hoogd.; INTERMÈDE, Fr.; INTERLU-

DIUM. Lat., het spel van den organist tusschen de verzen van een koraal of kerkgezang.

Tutte le corde, Ital., alle snaren, een bij het klavierspel gebruikelijke uitdrukking, die aanduidt, dat alle dempers opgeheven moeten worden. Zij wordt aangewend na het gebruik van het zachte pedaal (una corda).

Tutti, Ital., allen, alle stemmen, in tegenstelling van solo of soli, één of enkele stemmen. In concerteerende stukken met orkestbegeleiding beteekent tutti, dat in het aldus betitelde gedeelte het orkest de hoofdpartij te vervullen heeft en niet tot begeleiding van de solo-stem dient. Het weder intreden van het concerteerende instrument wordt door solo aangeduid.

Tye (Christopher), Engelsch contrapuntist, geb. in het begin der 16e eeuw te Westminster, was muziekonderwijzer der kinderen van Hendrik VIII. Hij werd 1545 te Cambridge tot doctor bevorderd en 1548 tot hoogleeraar te Oxford benoemd. Koningin Elisabeth verbond hem als organist aan haar kapel, welken post hij tot aan zijn dood, omstreeks 1570, bekleedde. Als componist was hij in Engeland zeer geacht. Burney geeft in zijn Muziekgeschiedenis een proeve van een zesstemmige Mis van T.

Tylman Susato, ook Tileman en Thieleman genoemd, notendrukker, instrumentalist en componist, geb. in een der laatste jaren van de 15e eeuw, richtte 1543 te Antwerpen een drukkerij op en stierf aldaar 19 of 20 Nov. 1564. Tal van belangrijke uitgaven heeft men aan hem te danken. Tot de meest bekende behooren: de *Chansons à quatre parties*, bevattende compositiën der voornaamste meesters, en waarvan 13 deelen zijn verschenen; drie boeken *Sacrae cantiones*, bevattende 74 motetten van beroemde meesters; twee bundels door hemzelven gecomponeerde *Chansons à deux ou à trois parties*; de *Souter Liedekens* van Clemens non Papa; motetten van Orlando Lasso en de verzameling *Het ierste musijk boecke mit Vier Partijen Daer Inne Begrepen zijn XXV nieuwe amoureuse liederkes in onser nederduytschen talen, Gecomponert bij diversche componisten seer lustich om te singen en te spelen op alle musikale Instrumenten.*

Tympanum, Lat., pauke.

Tours (Jacobus), geb. 1759 te Rotterdam, was van 1785 tot 1791 organist te Maassluis en later aan de Laurentius-kerk te Rotterdam. Hij stierf 11 Maart 1811. Zijn compositiën bestaan in instrumentale muziek, een *Te Deum*, een cantate: *De Hoop en de Zaligheid*, en klavierstukken.

Tours (Bartholomeus), violist en organist, zoon van den vorige, geb. 10 Aug. 1797 te Rotterdam, werd 1813 organist aan de Nieuwe Kerk, 1830

aan de Laurentius-kerk aldaar. Hij was een der stichters van de vereeniging Eruditio Musica en deed in het algemeen veel tot bevordering der muziek. Hij stierf 1864.

Tours (Berthold), violist en componist, zoon van den vorige, geb. 17 Dec. 1838 te Rotterdam, ontving onderricht op de muziekschool daar ter stede en zette zijn studiën voort aan de conservatoria van Brussel en van Leipzig. Van 1858 tot 1861 bevond hij zich te Petersburg, waar hij met drie andere musici het quartet van prins George Galitzin vormde, en begaf zich 1861 naar Londen, waar hij eerste violist aan den schouwburg van Covent Garden werd. Latere berichten aangaande dezen kunstenaar ontbreken. Van zijn werken kent men eenige stukken voor klavier, een vioolmethode: *The Violin* (Londen, Novello), een *Album juvenile*, bevattende klavierstukken voor vier handen, en vele liederen.

U.

U. C., verkorting van Una Corda (z. dit).

Ubaldi (Carlo), geb. omstreeks 1780 te Milaan, was leeraar in den zang aan het conservatorium aldaar. Een opera en eenige cantates van hem werden te Turijn en elders met succes uitgevoerd. Eenige stukken van hem zijn bij Ricordi te Milaan in druk verschenen.

Uber (Christian Friedrich Hermann), violist en componist, geb. 22 April 1781 te Breslau, studeerde eerst in de rechtsgeleerdheid, doch wijdde zich later geheel aan de muziek. Hij werd 1808 violist bij de kapel van den koning van Westfalen en 1809 muziekdirecteur aan de Duitsche Opera te Kassel. Na ontbinding der Duitsche Opera was hij bij de Fransche Opera daar ter stede werkzaam. Bij het einde der Fransche heerschappij in Duitschland (1814) verloor hij natuurlijk zijn betrekking; doch reeds 1815 was hij weder bij de nationale Opera te Mainz aangesteld, en een jaar later ging hij naar Dresden, waar hij muziekdirecteur bij het tooneelgezelschap van Seconda, later kapelmeester aan de Kruiskerk werd, en waar hij 2 Maart 1822 stierf. Onder zijn compositiën bevinden zich twee opera's: *Les marins* en *Der frohe Tag.*

Uccelli Pazzini (Carolina), componiste, geb. te Florence in het begin der 19e eeuw, componeerde o. a. de opera's *Saul*, *Emma di Resburgo* en *Eufemio di Messina.* Met haar dochter, die zangeres was, reisde zij later door België, Nederland en Zwitserland. Zij stierf omstreeks 1855.

Uccelini (Dom. Marco), kapelmeester te Parma omstreeks het midden der 18e eeuw, liet aldaar eenige door hem gecomponeerde opera's vertoonen. Ook heeft hij instrumentale muziek gecomponeerd.

Ugalde (Delphine **Beaucé**—), zangeres, geb. 3 Dec. 1829 te Parijs,

zong van 1848 tot 1854 in den Opéra Comique, later in het Théâtre Lyrique en in den schouwburg van Porte Saint Martin. Haar dochter en leerlinge, Marguérite Ugalde, trad 1880 in den Opéra Comique op.

Uguale, ugualmente, Ital., gelijk, gelijkmatig, zoowel in toonsterkte als in beweging.

Ugolino (Vincenzo), ook Hugelines genaamd, componist, geb. te Perugia omstreeks het midden der 16e eeuw, kwam op jeugdigen leeftijd te Rome, waar hij een leerling van Bernardino Nanini werd. Hij bekleedde achtereenvolgens de betrekking van kapelmeester aan verschillende kerken te Rome en stierf 1626. Tot zijn leerlingen behoort Horazio Benevoli. Van zijn compositiën zijn in druk verschenen motetten, missen, madrigalen en psalmen.

Uitdrukking, Ned.; AUSDRUCK, Hoogd.; ESPRESSIONE, Italiaansch; het vermogen om den toestand der ziel duidelijk te maken. Bij de voordracht van een muziekstuk verstaat men onder den term »met uitdrukking" (con espressione) het juiste wedergeven van hetgeen de componist bedoeld heeft, d. w. z. niet alleen de intonatie, rhythmische voordracht en dynamische teekens die voorgeschreven zijn, maar ook de gevoelsnuance, die het stuk vereischt.

Uithouden, Ned.; AUSHALTEN, Hoogd.; TENERE, Ital.; een toon in zijn volle waarde aanhouden. De Italianen drukken dit uit, door het woord tenuto (verleden deelwoord van tenere) boven de noot te plaatsen. Meestal echter wordt het aangeduid door een klein dwarsstreepje boven de noot.

Uitlating, z. ELLIPSIS.

Uitwijking, Overgang, z. MODULATIE.

Ulibischeff, z. OULIBISCHEFF.

Ulrich (Eduard), violoncellist en componist, geb. 1795 te Weimar, ontving onderricht van Haase, te Berlijn, en werd reeds op zestienjarigen leeftijd aan de hofkapel te Weimar verbonden. Zijn opera's *Der treue Eckard* en *Der Eremit* werden in de hofopera aldaar vertoond.

Ulrich (Hugo), componist, geb. 26 Nov. 1827 te Oppeln in Silezië, ontving te Berlijn onderricht van Dehn. Met zijn *Symphonie triomphale* behaalde hij 1853 den door de Koninklijk Belgische Akademie uitgeschreven prijs van 1500 frank, en zijn werk verwierf te Brussel grooten bijval. In het jaar 1855 bezocht hij Italië, en in Duitschland teruggekeerd, begon hij aan een opera: *Bertrand de Born*, die echter onvoltooid bleef. Hij vestigde zich 1858 te Berlijn, waar hij zich sedert dien tijd hoofdzakelijk bezig hield met het vervaardigen van klavierarrangementen der werken van klassieke en andere componisten, en waar hij 23 Maart 1872 stierf.

Ultima, de vierde toon der tetrachorden Synemmenon, Diezeugme-

non en Hyperbolaeon. Ultima beteekent ook in het algemeen: de laatste; b. v. ultima volta, de laatste maal.

Umbreit (Karl Theophil), organist, geb. 9 Juni 1763 te Rehstadt bij Gotha, was van 1785 tot 1820 organist te Sonneborn en stierf 27 April 1829 op zijn geboorteplaats. Hij heeft zich verdienstelijk gemaakt door de uitgave van het volgende werk: *Allgemeines Choralbuch für die protestantische Kirche, vierstimmig ausgesetzt mit einer Einleitung über den Kirchengesang und dessen Begleitung durch die Orgel*, dat door Choron in het Fransch vertaald en uitgegeven is.

Umlauf (Ignaz), componist, geb. omstreeks 1752 te Weenen, werd plaatvervanger van Salieri bij de kerkmuziek en later kapelmeester aan de Duitsche Opera. Hij stierf 1799. Onder zijn compositiën bevinden zich de volgende opera's: *Die Apotheke*, *Das Irrlicht*, *Die schöne Schusterin* en *Die glücklichen Jäger*.

Umlauf (Michael), zoon van den vorige, geb. 9 Aug. 1781 te Weenen, volgde Weigl op als kapelmeester aan de keizerlijke Opera. Hij dirigeerde 7 Mei 1824 de eerste uitvoering van Beethoven's Negende Symphonie, in tegenwoordigheid des meesters. Na ontbinding der Duitsche Opera werd hij op pensioen gesteld en stierf 20 Juni 1842. De volgende opera's van hem zijn vertoond: *Der Grenadier* en *Das Gasthaus zu Granada*.

Un poco, Ital., een weinig.

Una corda, Ital., op één snaar te spelen. Bij klaviermuziek beteekent Una corda dat men gebruik moet maken van het dempende pedaal. (Z. PEDAAL.)

Unca of **Fusa**, Lat., een achtste noot of pause.

Unda maris, Lat., zeegolf, een fluitwerk in het orgel, dat iets hooger gestemd was dan andere registers, waardoor een eigenaardig zwevende klank ontstond, die, naar men meende, overeenkomst had met het ruischen der golven van de zee.

Undecime, de elfde toon van den grondtoon in de diatonische schaal.

Undecime-accoord, een dissoneerend accoord, bestaande uit grondtoon, terts, quint, septime, none en undecime.

Undecimole, een notengroep van elf noten, die dezelfde waarde heeft als acht van dezelfde soort.

Unger (Caroline), in Italië Carlotta Ungher genaamd, zangeres, geb. 28 Oct. 1805 te Stuhlweissenburg, ontving te Weenen onderricht in den zang van den Venetiaan Mozatti of Musatti en zong het eerst in oratoria van Händel en Haydn. Zij trad 1821 voor het eerst in de Opera te Weenen op, en wel in Mozart's *Cosi fan tutte*, en zong 1824 de altpartij in Beethoven's Negende Symphonie, bij gelegenheid van de eerste

uitvoering van dat werk. Een jaar later ging zij naar Italië, waar zij groot succes had. Donizetti schreef voor haar de opera's *Parisina*, *Belisario* en *Maria di Rudenz*; Bellini, *La Straniera*; Pacini, *Niobe*, *Furio Camillo* en *I Cavalieri di Valenza*; Mercadante, *le Due illustri Rivali*. Nadat zij twintig jaar als operazangeres werkzaam was geweest, liet zij zich 1843 voor het laatst te Dresden hooren, trad in het huwelijk met Sabatier en vestigde zich in den omtrek van Florence, waar zij 23 Maart 1877 stierf. Men beweert, dat Rossini van haar talent getuigde: „*Ardeur du Sud, énergie du Nord, poitrine de bronze, voix d'argent, talent d'or.*"

Unichordum, hetzelfde als Monochord (z. dit.)

Unisono, Ital.; à L'UNISSON, eenstemmig, beteekent dat alle stemmen of instrumenten hetzelfde te zingen of te spelen hebben, hetzij in denzelfden toon, hetzij een of meer octaven hooger of lager.

Uranikon, een door F. von Holbein 1806 te Weenen uitgevonden instrument, bestaande uit twee harpen, die door middel van toetsen in trilling gebracht werden.

Uranion, een door A. Buschmann te Friedrichroda in het jaar 1810 uitgevonden klavierinstrument, welks toon werd voortgebracht door middel van houten staafjes, over een ronddraaiende schijf wrijvend.

Urban (Christian), geb. 16 Oct. 1778 te Elbing, kwam 1824 te Berlijn, werd later muziekdirecteur te Dantzig en vervolgens te Elbing. Behalve een opera: *Der goldene Widder*, en de muziek voor Schiller's *Braut von Messina*, heeft hij eenige theoretische werken geschreven, als: *Theorie der Musik nach rein naturgemässen Grundsätzen* (Koningsbergen, 1824) en *Ankündigung meines allgemeinen Musikunterrichts-Systems und der von mir beabsichtigten normalen Musikschule* (Berlijn, 1825).

Urban (Friedrich Julius), geb. 23 Dec. 1838 te Berlijn, was als knaap solo-sopranist bij het Domkoor aldaar. De kunstreizen van genoemd instituut voerden hem naar verschillende steden van Duitschland en 1850 naar Engeland. Later vertoefde hij langen tijd in Nederland. Sedert 1860 is hij te Berlijn als leeraar in den zang werkzaam. Van zijn werken is, behalve een bundel liederen, een leerboek: *Die Kunst des Gesanges* (Potsdam, Gustedt) bekend.

Urban (Heinrich), violist en componist, broeder van den vorige, geb. 27 Aug. 1837 te Berlijn, ontving onderricht van Hub. Ries, Ferd. Laub en Rich Hellmann. Hij is, evenals zijn broeders, te Berlijn gevestigd en heeft veel instrumentale muziek gecomponeerd.

Urbani, italiaansch componist, vestigde zich 1776 te Edinburg, waar hij vele bundels Schotsche liederen uitgaf. Ook componeerde hij liederen en ballades in Schotschen stijl. Later ging hij naar Dublin, waar hij de opera's

Il Farnace en *Il trionfo di Clelia* schreef, en waar hij 1861 stierf.

Urbano, orgelmaker, bekend onder den naam van Urbano da Venetia, bouwde 1420 een orgel voor de hoofdkerk te Treviso, later een voor de Marcus-kerk te Venetië.

Urena (Pedro d'), Spaansch monnik in het klooster Espina in Italië, geb. in de tweede helft der 16e eeuw. Volgens Arteaga was hij de eerste in Italië die bij de zes lettergrepen van Guido van Arezzo een zevende voegde. Hij gaf een werk in het licht, getiteld: *Arte nueva della musica inventada per San Gregorio, desconcertada Anno* 1022 *por Guido Aretino, restituida a su primera perfeccion Anno* 1620 *por Fray Pedro de Urena, y reducida a este breve Compendio Anno* 1644 *etc.* (Rome, 1669).

Urfey (Thomas), zanger, leefde ten tijde van koning Karel II in Engeland en stierf 26 Febr. 1726. Hij muntte uit door het zingen van ballades en vroolijke liederen en gaf de door hem voorgedragen stukken in het licht onder den titel: *Pills to purge melancholy, being a collection of the best merry Ballads and sungs, old and new, fitted to all humours, having each their proper tune for either voice or instruments* (Londen, 1719).

Urhan (Chrétien), geb. 16 Febr. 1790 te Montjoie bij Aken, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in het vioolspel en de compositie. Keizerin Josephine, die hem 1835 te Aken hoorde spelen, nam hem in bescherming en liet hem te Parijs door Lesueur onderrichten. Daar ter stede werd hij altist in het orkest der Groote Opera en legde zich op de beoefening van de Viole d'amour toe. Meyerbeer schreef de solo voor dat instrument in *Les Huguenots* met het oog op Urhan. Behalve als altist was hij ook langen tijd als organist aan de kerk van Vincentius da Paula werkzaam. Hij stierf 2 Nov. 1845. Van zijn compositiën zijn gedrukt: *Premier et deuxième quintettes romantiques pour deux violons, deux altos et violoncelle; Quintettes pour trois altos, violoncelle, contrebasse et timbales ad libitum; Elle et moi, duo romantique à quatre mains pour le piano; Deuxième duo romantique à quatre mains; La salutation angélique, idem,* en *Les Regrets, pièce pour piano seul ou à deux voix.* Al deze werken zijn te Parijs bij Richault verschenen.

Urio (Francesco Antonio), omstreeks het einde der 17e eeuw kapelmeester aan de Broederkerk te Venetië. Van zijn werken kent men: *Salmi concertati a* 3 *voci con violini* (Bologna, 1697), *Cantate da camera* (opgedragen aan Ferdinando de Medicis) en de oratoria *Samsone* en *Maddalena convertita.*

Urlare, Ital., huilen; met deze uitdrukking bedoelt men het verkeerd aangebrachte portamento der zangers.

Ursillo (Fabio), theorbespeler, geb. te Rome in het begin der 18e eeuw, was ook een goed violist, fluitist en guitarist. Hij behoorde van 1729 tot

1759 tot de huiskapel van den bisschop van Doornik. Trio 's voor 2 violen en violoncel en Sonates voor fluit van hem zijn te Amsterdam in druk verschenen.

Ut, eerste lettergreep der solmisatie van Guido van Arezzo (z. Guido en Solmisatie). Bij de Franschen is *ut* nog heden de benaming voor de noot *c*; de Italianen gebruiken daarvoor *do*.

Ut bémol, Fr., z. Ces.

Ut bémol majeur en mineur, Fr., z. Ces groote en kleine terts.

Ut dièse, Fr., z. Cis.

Ut dièse majeur en mineur, Fr., z. Cis groote en kleine terts.

Ut majeur en mineur, Fr., z. C groote en kleine terts.

Utendal of **Uutendal** (Alexander), componist en zanger aan het hof van aartshertog Ferdinand van Oostenrijk, graaf van Tyrol, gest. 8 Mei 1581 te Innsbruck. Van zijn compositiën zijn bekend: *Septem Psalmi poenitentiales etc.* (Neurenberg, 1570); *Sacrarum cantionum etc. liber primus* (ibid., 1571—77); *Cantiones gallicae a* 4, 5 *et plur. voc.* (ibid., 1574); *Tres Missae quinque et sex vocum. Item Magnificat per octo tonos* (ibid., 1573); *Froeliche neue teutsche und französische Lieder* (ibid., 1574) enz. Andere compositiën zijn opgenomen in verzamelwerken van zijn tijd.

Uttini (Francesco), componist, geb. omstreeks 1720 te Bologna, was een leerling van Sandori en Perti en werd 1743 lid der Academia filarmonica in zijn geboortestad. Hij leefde eenigen tijd te Londen en ging van daar naar Stockholm, waar hij gedurende twintig jaren als hofkapelmeester werkzaam was. Hij stierf daar ter stede 1796. Zijn opera 's *Aline*, *Aeneas* en *Tetis*, alle drie met Zweedschen tekst, werden te Stockholm vertoond.

V.

V., verkorting van V e r t e, V i o l i n o, V o l t i (z. deze woorden).

V. S., verkorting van V o l t i s u b i t o (z. dit.)

Vaccaj (N i c o l o), componist, geb. 1790 of 1791 te Tolentino in den Kerkelijken Staat, was aanvankelijk voor de rechtsgeleerdheid bestemd, doch toonde grooter aanleg voor de muziek te bezitten en nam te Rome onderricht in den zang en het contrapunt. Omstreeks 1811 ging hij naar Napels, waar hij zich onder leiding van P a i s i e l l o op de dramatische compositie toelegde, en waar hij zijn eerste werken op dat gebied vervaardigde. Voor Napels, Venetië en andere Italiaansche steden componeerde hij vele opera 's, doch daar deze werken niet zoo grooten bijvål vonden, als hij verwacht had, besloot hij omstreeks 1820, zich meer bepaaldelijk op het onderwijs in den zang toe te leggen. Tot 1821 was hij te Venetië, tot 1823 te Triëst en vervolgens te Weenen als zangmeester werkzaam. Doch het tooneel trok hem weder aan, en 1824 trad hij op nieuw als opera-componist op, nu met meer succes dan de eerste maal. In het jaar 1829 begaf hij zich naar Parijs en later naar Londen, in beide welke steden hij als zangmeester een goeden naam verwierf en een groot aantal goede leerlingen vormde. In Italië teruggekeerd, bracht hij eenige nieuwe opera 's ten tooneele en werd 1838 tot leeraar aan het conservatorium te Milaan benoemd, welke betrekking hij tot aan zijn dood, 6 Aug. 1848, bekleedde. Beroemder dan door zijn opera 's is hij geworden door zijn *Metodo di canto italiano per camera* (Milaan, R i c o r d i). Bij denzelfden uitgever verscheen van hem in druk: 12 *Ariette per camera, per l' insegnamento del Bel-canto italiano* en 4 *Romanze postume*.

Vaccari (F r a n c e s c o), violist, geb. 1773 te Modena, ontving te Florence onderricht van N a r d i n i, maakte kunstreizen door verschillende landen van

Europa en bekleedde langen tijd de betrekking van solo-violist van den koning van Spanje. Hij stierf na 1823 in Portugal.

Vacchetti (Giovanni Battista), pater, geb. te Rubiera in Modena, was omstreeks het midden der 17e eeuw organist in zijn klooster. Van zijn compositiën zijn motetten met en zonder begeleiding in druk verschenen.

Vachon (Pierre), violist en componist, geb. 1731 te Arles, kwam op twintigjarigen leeftijd te Parijs, waar hij als uitstekend solo- en quartetspeler bekend werd. Hij werd 1761 lid der kapel van graaf Conti, 1764 van den prins van Pruisen, en stierf 1802 te Berlijn. Zijn compositiën bestaan in opera's en vioolmuziek.

Vaet (Jacobus), Nederlandsch contrapuntist, was reeds vóór 1527 lid der kapel van Karel V en stierf in een der jaren tusschen 1564 en 1568. Van zijn compositiën zijn in druk verschenen: *Modulationes quinque vocum* (Venetië, Ant. Gardano, 1562); andere werken van hem zijn opgenomen in verschillende verzamelwerken van dien tijd. Fétis roemt hem als een der beste componisten zijner eeuw.

Vagans noemden de componisten der 16e en 17e eeuw in vijfstemmige muziekstukken de vijfde stem, daar zij tot elk der vier stemklassen: sopraan, alt, tenor, bas, kon behooren. Meestal was zij een tweede tenor.

Valderravano (Enriquez **de**), Spaansch toonkunstenaar, geb. in het begin der 16e eeuw te Penaccerada, gaf een verhandeling over de viola, benevens stukken voor dit instrument in het licht.

Valente (Saverio), Napolitaansch componist, leefde in de helft der 18e eeuw en was leeraar aan het Collegio San Pietro a Majella te Napels. Compositiën in manuscript van hem worden op de bibliotheek aldaar bewaard.

Valentini (Giovanni), componist en contrapuntist uit de Romeinsche school, geb. in de tweede helft der 16e eeuw, werd omstreeks 1615 koninklijk organist te Weenen. Van zijn compositiën zijn in druk verschenen: *Motetti a sei voci* (Venetië, 1611), *Musiche concertate a* 6, 7, 8, 9 *e* 10 *voci ossia istromenti* (Venetië, 1619), *Musiche a* 2 *voci col basso per organo* (Venetië, 1622), *Sacri concerti a* 2, 3, 4 *e* 5 *voci* (Venetië, 1625) en *Musiche da camera a* 2, 3, 4, 5 *e* 6 *voci* (Venetië, 1621).

Valentini (Pietro Francesco), contrapuntist uit de Romeinsche school, ook als dichter en muziekgeleerde bekend, werd in de tweede helft der 16e eeuw te Rome geboren en stierf aldaar 1654. Hij schreef de woorden en de muziek van de volgende opera's: *La Mitra. Favola greca versificata con due intermedii, il primo rappresentante la Uccisione di Orfeo; e il secondo Pittagora che ritrova la musica* (Rome, 1654) en *La Trasformazione di Dafne. Favola morale con due intermedii, il primo contiene il Ratto di Proserpina ed il secondo la Cattività di Venere e di Marte nelle*

rete di Vulcano (ibid., 1654). Zijn overige compositiën bestaan in canon's, motetten, canzonetten enz. Ook heeft hij drie theoretische verhandelingen geschreven, getiteld: 1o *Duplitonio Musica. Dimostrazione di Pier Francesco Valentini Romana per la quale appare li toni e modi musicali ascendere al numero di ventiquattro, dove dodici soli communemente sono stimati. Ed anco alcune figure dimostrative di alcuni generi musicali antichi ed altre teoriche curiosità;* — 2o *Trattato del tempo, del modo e della prolazione di Pier Francesco Valentini Romano, nel quale ampiamente si dimostra cosa sia tempo modo, prolazione, e copiosamente so discorre delle figure e proporzioni musicali de segni delle perfezioni, delle alterazioni, dei punti, delle ligature, di ciascun altro accidente, a cui dette figure sono sottoposte;* — 3o *Trattato delle battuta musicale. In questo si vedono descritti gli esempi per i quali s'insegna il modo o la maniera di giustamente proferire e cantare le note, ed aspettare le pause tanto sotto il tempo dell'eguala, quanto dell'ineguale battuta.*

Valentino (Henri Justin Joseph), geb. 15 Oct. 1785 te Rijssel, werd 1820 tweede orkestdirecteur te Metz en 1830 kapelmeester aan de Opéra Comique te Parijs. Laatstgenoemde betrekking bekleedde hij tot 1837 en begon toen in de Salle Saint-Honoré (nog heden Salle Valentino genaamd) concerts populaires, de eerste in Frankrijk, te geven. Hij vormde een orkest van 85 man, grootendeels uitstekende musici. De tijd was echter in Frankrijk nog niet rijp voor dergelijke concerten, waarop hoofdzakelijk klassieke muziek ten gehoore werd gebracht, en weldra moesten de symphonieën van Beethoven voor de quadrilles van Musard wijken. V. nam 1841 zijn ontslag als directeur en vestigde zich te Versailles, waar hij 28 Jan. 1865 stierf.

Valesi (Johann Evangelist), eigenlijk Wallershauser genaamd, zanger, geb. 28 April 1735 te Unterhattenhofen in Beieren, studeerde te Munchen, liet zich 1755 te Amsterdam, later te Nancy, hooren en zette in Italië zijn zangstudiën voort. In Beieren teruggekeerd, werd hij 1770 tot hertogelijk kamerzanger benoemd. Hij richtte te Munchen een zangschool op, waarin meer dan twee honderd zangers hun opleiding ontvingen, werd 1798 op pensioen gesteld en stierf 1811.

Vallaperta (Giuseppe), componist, geb. 18 Maart 1755 te Mezzo bij Milaan, maakte reizen naar Duitschland, keerde 1793 naar Italië terug en stierf 1829 te Milaan. Onder zijn compositiën bevinden zich oratoria, missen, klaviersonates en een klavierconcert.

Vallara (P. Francesco Maria), monnik te Mantua, geb. omstreeks 1670 te Parma, heeft boeken over den Gregoriaanschen zang in het licht gegeven.

Vallet (Nicolas), luitenist en componist, leefde in het begin der 17e eeuw te Parijs. Te Amsterdam verscheen van hem in druk: *Le Secret des Muses*

auquel est naivement montré la vraie manière de bien et facilement apprendre à jouer du Luth (twee deelen).

Valotti (Francesco Antonio), componist en organist, geb. 11 Juni 1697 te Verceil op Piëmonteesch gebied, was kapelmeester aan de St. Antoniuskerk te Padua en stierf aldaar 16 Jan. 1780. Hij werd omstreeks het midden der 18e eeuw voor den besten organist van Italië gehouden en was ook als componist en theoreticus zeer gunstig bekend. Tot zijn leerlingen behoorde Abbé Vogler. Vele werken van hem waren in manuscript voorhanden in de bibliotheek van Santini te Rome. Van zijn theoretische werken is gedrukt : *Della scienza teorica e pratica della moderna musica, libro primo* (Padua, 1779).

1) **Van Boom**, z. Boom (van).

Van Buggenhout (Emil), clarinettist en componist, geb. 1825 te Brussel, ontving zijn opleiding aan het conservatorium aldaar en werd muziekdirecteur te Arlon in Luxemburg. Onder zijn compositiën bevinden zich ongeveer honderd stukken voor groot orkest of voor blaasinstrumenten, die in België populair waren; voorts een opera: *Marguérite*, cantates en mannenkoren. In het jaar 1852 gaf hij een muziektijdschrift: *Métronome*, in het licht.

Van den Acker (Johan), violist, geb. omstreeks 1828 te Antwerpen, schreef o. a. opera's met Vlaamschen tekst, o. a.: *Een avontuer van Keiser Karel*, *De zinnelooze van Ostade* en *Jacob Bellamy*, die in de jaren 1856 en 1857 op het nationale tooneel te Antwerpen vertoond werden. Ook in later jaren verschenen eenige werken van hem ten tooneele.

Van den Berghe (Philipp), componist en klavierspeler, geb. 1882 te Menin in België, ontving het eerste onderricht in de muziek te Leuven en te Namen en zette zijn studiën in het klavierspel onder leiding van Thalberg en Henri Herz, in het contrapunt onder die van Ferd. Hiller voort. Hij liet zich, behalve in België, te Parijs en te Londen hooren. Onder zijn compositiën bevinden zich stukken voor klavier, cantates en kerkmuziek.

Van den Boorn (Jean), geb. 1826 te Gronsveld in Limburg, studeerde aan het conservatoire van Luik onder leiding van Daussoigne Méhul en behaalde den eersten prijs in het klavierspel. Hij maakte kunstreizen door Nederland, Duitschland, Zwitserland en Engeland, en vestigde zich als muziekonderwijzer te Luik. Zijn broeder Edouard, geb. 1829 te Gronsveld, is ook klavierspeler.

Van den Bosch (R. B). doctor in de medicijnen te Goes, geb. 31 Oct. 1809, gest. 18 Jan. 1862, was een zeer verdienstelijk musicus. Hij diri-

1) De met *van*, *van der* of *van den* samengestelde namen, die onder letter V niet vermeld mochten zijn, zoeke men onder de letter van het hoofdwoord; b. v. Bree (van), Gheluwe (van) enz.

geerde de in het jaar 1841 door hem opgerichte zangvereeniging te Goes en was de stichter der Zeeuwsche muziekfeesten, waarvan het eerste 1851 te Goes werd gegeven.

Van den Bosch (Peter Joseph), organist en klavierspeler, geb. 1736 te Hoboken, vestigde zich 1767 te Antwerpen, was tot 1797 organist aan de kathedraal aldaar en stierf 19 Febr. 1803.

Van den Broeck (Otto), hoornvirtuoos van Hollandsche afkomst, geb. 1759 te Yperen in Vlaanderen, ontving onderricht van verschillende meesters, o. a. van Spandau te 's-Gravenhage. Fuchs en Schmidt te Amsterdam maakten hem met de regelen der compositie bekend. In het jaar 1788 kwam hij te Parijs, waar hij 1789 orkestlid van het Théâtre de Monsieur, later van de Groote Opera werd. Bij de opening van het conservatoire de musique werd hij tot leeraar aan die school aangesteld. Hij stierf 1832 te Passy. Onder zijn compositiën bevinden zich vele opera's, die te Parijs vertoond werden, en vele instrumentale muziekstukken. Ook heeft hij geschreven: *Méthode de Cor* (Parijs, Nadermann) en *Traité général de tous les instruments à vent* (ibid).

Van den Eeden (Jean-Baptiste), componist, geb. 26 Dec. 1842 te Gent, ontving het eerste onderricht in de muziek in zijn geboortestad en zette zijn studiën aan het conservatoire van Brussel voort. In het jaar 1869 behaalde hij met zijn Vlaamsche cantate *Faust's laatste nacht* den Prijs van Rome. Van zijn latere werken verdienen vermelding: een cantate bij gelegenheid der onthulling van het standbeeld van Grisar; een symphonisch scherzo; een orkeststuk, getiteld: *Marche des esclaves;* een historisch oratorium: *Brutus*, en een symphonisch werk: *La Lutte au XVIe siècle.* Gedrukt zijn de volgende: *Judith ou le Siége de Béthulie, grande scène à 3 voix; Les Couronnes*, koor; *Vaderlandsche volksliederen; Sonate-Offertoire*, voor orgel; 4 *préludes*, voor hetzelfde instrument, en eenige stukken voor klavier.

Van den Gheijn (Matthias), organist en klokkenist, geb. 7 April 1721 te Tirlemont in Braband. Zijn vader, Andreas v. d. G., was klokkkengieter te St. Frond en vestigde zich 1721 te Leuven, in welke stad zijn zoon onderricht in de muziek ontving, en wel vermoedelijk van abbé Raik, dien hij 1741 opvolgde als organist aan de Pieterskerk te Gent; vier jaar later werd hij ook klokkenist daar ter stede. Hij werd als uitstekend organist en klokkenist bekend, en wanneer hij 's Zondags improviseerde, kwamen van heinde en verre menschen om hem te hooren. Hij stierf 22 Juni 1783. Zijn biograaf, Xavier van Elewijck, gaf van hem in het licht: *Matthias Van den Gheyn, le plus grand organiste belge du XVIIIe siècle, recueil de productions légères pour piano ou orgue* (Brussel, Schott). Ook het door denzelfden schrijver uitgegeven werk *Collection d'oeuvres d'anciens et célèbres clavecinis-*

tes flamands (ibid.) bevat werken van Van den Gheyn, namelijk: *Six suites de pièces de clavecin, Six Divertissements pour le même instrument, Deux préludes pour orgue et deux préludes pour carillon.*

Van der Borght (N. G.), organist en klokkenist aan de abdij St. Geertrui te Leuven, aldaar geb. 15 Sept. 1729, gest. 14 Nov. 1785, heeft twee bundels klaviersuites in het licht gegeven.

Van der Dussen (Frederik), organist en klokkenist te Arnhem, geb. 1753 te Zutfen, ontving onderricht van Hess te Gouda. Hij stierf 6 Mei 1828. Zijn zoon Caspar volgde hem op. Een andere zoon van hem, Johan Herman, geb. 1782 te Arnhem, gest. 15 Febr. 1850 te Kampen, was sedert 1805 organist en klokkenist in laatstgenoemde stad. Ook hij had een zoon, Frederik, die als organist werkzaam was, eerst te Kampen, later te Harlingen.

Van der Ghinste (Pierre), componist, geb. 1789 te Kortrijk, was kapelmeester daar ter stede en stierf 21 Oct. 1861. Behalve vele kerkmuziek en klavierstukken heeft hij een opera met Vlaamschen tekst, getiteld: *Het Pruisisch Soldaten Kwartier*, gecomponeerd, die 1810 te Kortrijk vertoond werd.

Van der Hagen (Amand Jean François Joseph), clarinettist, geb. 1753 te Antwerpen, waar zijn vader organist was, kwam 1785 te Parijs, waar hij eerste clarinettist bij het muziekcorps der Garde werd. Onder het keizerrijk was hij muziekdirecteur der keizerlijke garde, en 1815 werd hij clarinettist bij den schouwburg Feydeau. Hij stierf 1822. Hij heeft veel voor blaasinstrumenten gecomponeerd en methodes voor fluit, hobo en clarinet geschreven.

Van der Meulen (Servais), Vlaamsch toonkunstenaar, leefde in de tweede helft der 16e eeuw. Muziekstukken van hem bevinden zich in de door hem uitgegeven verzameling: *Een duytsch Musycboek daarinne begrepen sijn vele schoone Liedekens met IV met V ende met VI partyen. Nu nieuwelijk met groote neersticheyt ghecolligaert ende vergaert. Gecomponaert by diversche excellente meesters. Zeer lustich om te singhen en te spelen op alle instrumenten* (Leuven, Peter Phalesius, en Antwerpen, Jean Bellerus, 1572).

Van der Plancken (Cornelis), violist en clarinettist, geb. 22 Oct. 1772 te Brussel, ontving onderricht van Eugène Godecharle, trad 1797 als solo-violist in de Opera te Brussel op en werd later tot solo-violist van koning Willem 1 der Nederlanden benoemd. Hij stierf 1842 in zijn geboortestad. Tot zijn leerlingen behoorden Meerts, Robberechts, Snel e. a. Zijn viool- en clarinetconcerten zijn niet in druk verschenen.

Van der Straeten (Edmond), muziekgeleerde, geb. 3 Dec. 1826 te Oudenaarde, ontving onderricht in de muziek op het Jezuïetencollege in zijn geboortestad, studeerde te Gent in de wijsbegeerte en letteren en ging 1857 naar

Brussel, waar hij bij Fétis les in het contrapunt nam en ongeveer twee en half jaar als secretaris van dezen muziekgeleerde werkzaam was. Ook bij Bosselet, leeraar aan het conservatoire van Brussel, nam hij les in de compositie. Later werd hij tot commies bij het koninklijk archief aangesteld, was eenigen tijd redacteur van het dagblad *Le Nord* en schreef gedurende de jaren 1859-72 muziekbeoordeelingen in *l'Écho du Parlement Belge*. Hij maakte reizen naar Italië, woonde eenigen tijd te Dyon en keerde vervolgens naar Brussel terug. Vele belangrijke werken over de muziekgeschiedenis, vooral over die der Nederlanden, zijn van hem in druk verschenen, o. a.: *Notice sur Charles Félix de Hollander, compositeur de musique sacrée* (Gent, De Busscher, 1854); *Notice sur les carillons d'Audenarde* (ibid., 1855); *Recherches sur la musique à Audenarde avant le XIXe siècle* (Antwerpen, Buschmann, 1866); *Jacques de Goey, chanoine d'Embrun* (ibid., 1863); *Jean François Joseph Janssens, compositeur de musique* (Brussel, 1866); *La Musique aux Pays-Bas avant le XIXe siecle* (5 deelen, Brussel, 1867—1880); *Le Noordsche Balk du musée communal d'Ypres* (Yperen, La Fonteyne, 1868); *Le Théâtre Villageois en Flandre* (Brussel, Claassen, 1874); *Sociétés dramatiques des environs d'Audenarde* (Gent, De Busscher); *Voltaire musicien* (Parijs, Baur, 1878), en vele andere meer of min belangrijke geschriften.

Van der Vinck Schrivanek (Johan Peter), violist, geb. 1783 te Amsterdam, was een leerling van C. G. Kiesewetter. Hij was kapelmeester van een Fransch muziekcorps, maakte den veldtocht naar Rusland en den slag van Leipzig mede en werd gevangen genomen. Na een kort verblijf te Rotterdam vestigde hij zich als violist en muziekonderwijzer te Utrecht. Later maakte hij een reis naar Amerika, waar hij veel succes had. In zijn vaderland teruggekeerd, werd hij krankzinnig en stierf 4 Jan. 1848 te Utrecht.

Van Elewyck (Xavier), componist en muziekgeleerde, geb. 1825 te Ixelles (Brussel), ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in het klavier- en vioolspel en in de compositie en maakte op de hoogeschool van Leuven wetenschappelijke studiën. Hij vestigde zich in laatstgenoemde stad, dirigeerde er het zangkoor van de kathedraal en deed er in het algemeen veel tot bevordering der toonkunst. Behalve door zijn compositiën, bestaande in motetten, waarvan twintig gedrukt zijn, en in instrumentale muziek, is hij bekend geworden door zijn geschriften, o. a.: *Mathias van den Gheyn, le plus grand organiste et carilloneur belge du dix-huitième siècle, et les célèbres fondeurs de cloches de ce nom depuis 1450 jusqu'à nos jours* (Parijs, Brussel en Leuven); *De l'état actuel de la musique en Italie* (Brussel, 1875) en *De la musique religieuse etc.* (Parijs, Brussel en Leuven, 1866). Ook kent men van hem een belangrijke uitgave: *Collection d'oeuvres anciens et célèbres clavecinistes flamands* (Brussel, Schott).

Van Geeraerdsberghe (Johan), een der oudste Belgische orgelbouwers, leefde omstreeks het midden der 15e eeuw. Hij herstelde 1458 het orgel in het hospitaal te Oudenaarde.

Van Herzeele (François), clarinettist en componist, geb. 1830 te Gent, ontving onderricht op de muziekschool aldaar, werd 1850 eerste clarinettist bij het muziekcorps der Guides en later kapelmeester van een ander muziekcorps, welke laatste betrekking hij tot 1858 bekleedde. In 1861 vestigde hij zich te Sottegem, waar hij een muziekschool oprichtte. Hij heeft ongeveer twee honderd compositiën van verschillende soort geschreven, o. a. twee opera's: *Het Zomerlief* en *Hotse Botse*.

Van Hoey (Gustave Jean Constant Marie), componist, geb. 26 Oct. 1826 te Mechelen, studeerde aan het conservatoire van Brussel, werd 1868 directeur der muziekschool in zijn geboortestad en later ook kapelmeester aan de Petrus-kerk aldaar. Hij heeft veel gecomponeerd, o. a. de volgende opera's: *Een Schilders mesdag*, *La Saint-Luc*, *Het Eerekruis* en *Le Violier*.

Van Lamperen (Michel), geb. 26 Dec. 1826 te Brussel, ontving zijn opleiding als componist aan het conservatoire daar ter stede. Op aanbeveling van Fétis werd hij 1859 tot bibliothecaris van het conservatoire benoemd. In deze betrekking maakte hij zich bijzonder verdienstelijk door de uitgave van den *Catalogue de la bibliothèque du Conservatoire royal de musique de Bruxelles, dressé par ordre de matières, alphabétique* (Brussel, Poot en Co). Van zijn compositiën zijn eenige kerkmuziekstukken gedrukt.

Van Maldere (Peter), componist en violist, geb. 13 Mei 1724 te Brussel, ontving onderricht als koorknaap der koninklijke kapel onder leiding van kapelmeester Croes. Prins Karel van Lotharingen, gouverneur der Nederlanden, benoemde hem tot eersten violist bij zijn kapel. Later werd hij kamerdienaar van den prins. Hij stierf 3 Nov. 1768. Onder zijn compositiën bevinden zich symphonieën, strijkquartetten en een opera: *La Bagarre*, die te Parijs vertoond werd.

Van Noord (Sijbrand), organist aan de Oude Kerk te Amsterdam (1649), werd later (1692) tot organist aan de Groote Kerk te Haarlem benoemd. Alewijn maakte een lofdicht op dezen »grootmeester in de muzijkkunde en vermaert organist."

Van Noord (Jacob), organist, klokkenist, fluitist en componist, was 1652—57 organist aan de Oude Kerk te Amsterdam. Een gedicht op hem, van J. Dullaert, is opgenomen in diens *Bloemkrans van verscheiden gedichten* (Amsterdam, 1659).

Van Paesschen (Peter Jan), geb. 22 Sept. 1809 te Zonhoven, werd 1849 organist te 's-Hertogenbosch en later directeur der liedertafel Oefening en Uitspanning aldaar, die onder zijn leiding vele lauweren behaalde.

Vanneo (Stefano), Augustijner monnik en kapelmeester van het klooster te Ascoli, geb. 1493 te Recanati op het gebied van Ancona, was een uitstekend contrapuntist. Hij heeft in het Italiaansch een leerboek der muziek geschreven, dat, door V. Rosetti in het Latijn vertaald, in druk verscheen onder den titel: *Recanetum de Musica aurea a Magistro Stephano Vanneo Resinensi eremito augustiniano in Asculana ecclesia chori moderator nuper editum* (Rome, 1533).

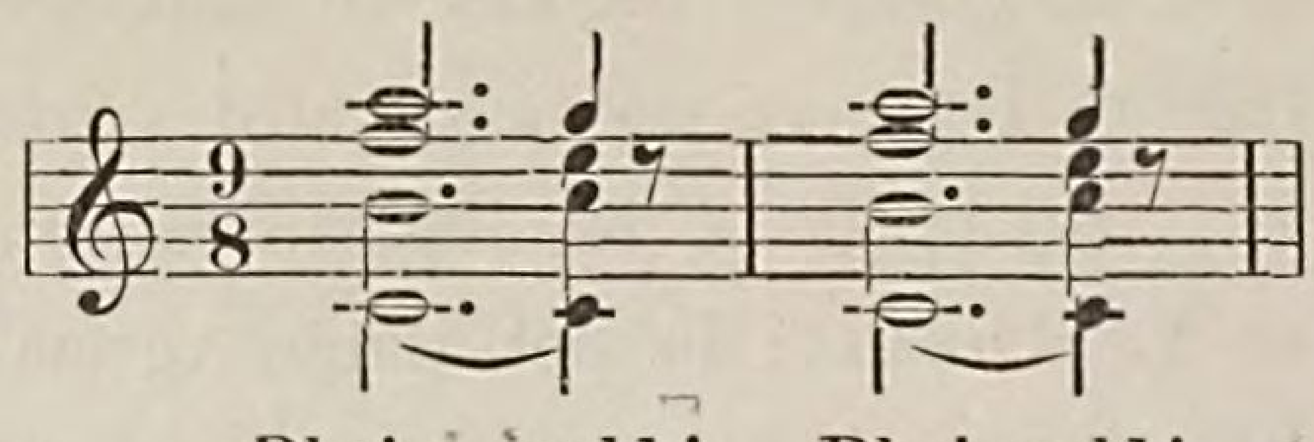
Vannucci (P. Domenico Francesco), geb. 1718 te Lucca, werd 1743 kapelmeester aldaar en gaf er onderricht in den koorzang en het violoncelspel; ook Boccherini behoorde tot zijn leerlingen. Hij stierf 1776 te Lucca. Onder zijn compositiën bevinden zich oratoria, missen en motetten.

Vargas (Urban **de**), componist en kapelmeester te Valencia, later te Burgos, leefde omstreeks het midden der 17e eeuw. Zijn compositiën bevinden zich in manuscript in de kerkbibliotheken van Valencia en Burgos.

Variatie, verandering van een thema, hetzij door versiering der melodische linie met allerlei toonfiguren, hetzij door het wijzigen van den harmonischen grondslag, hetzij door verandering van de maat of den rhythmus. — De Variatie is een der voornaamste vormen der toonzetkunst. Al moge de benaming hoe langer hoe meer in onbruik komen en de *Airs variés* en *Variations sur un thème de l'opéra X.* steeds zeldzamer worden, de variatie-*vorm* is blijven bestaan, voor de instrumentale muziek zoowel als voor de dramatische.

»Bereits Haydn, und endlich Beethoven," zegt Wagner in zijn *Gesammelte Schriften* (VIII, 360), »haben die an sich lose Form der blossen Aufeinanderfolge von Verschiedenheiten, ausser durch ihre genialen Erfindungen, auch dadurch künstlerisch bedeutend gemacht, dass sie diesen Verschiedenheiten Beziehungen zu einander gaben. Diess geschieht am glücklichsten, wenn der Weg der Entwickelung aus einander eingeschlagen wird, demnach wenn die eine Bewegungsform, sei es durch Fortspinnung des in ihr nur Angedeuteten, oder durch Ergänzung des in ihr Mangelnden, zu gewissermaassen befriedigender Ueberraschung in die andere Bewegungsform hinüberführt."

»Um zu ersehen, welche Art von Variationen das Drama zu bilden im Stande ist", zegt dezelfde schrijver op een andere plaats (*Bayreuther Blätter*, 1879 bl. 323), »und wie vollständig der Charakter dieser Variationen sich von dem jener figurativen, rhythmischen und harmonischen Veränderungen eines Thema's unterscheidet, welche in unmittelbarer Aufeinanderfolge von unseren Meistern zu wechselvollen Bildern von oft berauschender kaleidoskopischer Wirkung aufgereihet wurden, dürfte das in mannigfaltig wechselndem Zusammenhange mit fast jedem anderen Motive der weithin sich erstreckenden Bewegung des »Ringes" wieder auftauchende, ungemein einfache Thema der »Rheintöchter," mit welchem diese in kindischer Freude das glänzende

Gold umjauchzen:

durch alle die Veränderungen hin zu verfolgen sein, die es durch den verschiedenartigen Charakter seiner Wiederaufrufung erhält. Nicht das blosse kontrapunktische Spiel, noch die phantasiereichste Figurations-oder erfinderische - ste Harmonisations-Kunst konnte, ja durfte, ein Thema, indem es gerade immer wieder erkenntlich bleibt, so charakteristisch umbilden und mit so durchaus mannigfaltigem, gänzlich verändertem Ausdrucke vorführen, als wie es der wahren dramatischen Kunst ganz natürlich ist."

Varney (Pierre Joseph Alphonse), geb. 1 Dec. 1811 te Parijs, ontving op het conservatoire daar ter stede onderricht in het vioolspel en in de compositie. Hij werd orkestdirecteur te Gent (1825), te 's-Gravenhage (1855), te Rouaan, aan het Théâtre des Bouffes te Parijs (1857) en te Bordeaux (1862). Hij stierf in laatstgenoemde stad 1879. Van zijn compositiën kent men een opera in één bedrijf: *Une leçon d'amour*, de cantate *Atola*, en den *Chant des Girondins*, gecomponeerd voor het drama *Le chevalier de la maison rouge*, van Dumas.

Vasconcellos (Joaquin **de**), Portugeesch muziekgeleerde van dezen tijd, heeft de volgende werken geschreven; *Os Musicos portuguezes* (Porto, 1870), *Luiza Todi*, *estudo critico* (Porto, 1873) en *Catalogo da livraria de musica d'el rey D. Joáo IV primeira parte*, *unica publicada*, *nova ediçáo critica segundo a de* 1749 *etc.*

Vaucorbeil (August Emanuel), componist, geb. 1821 te Rouaan, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs en was een der laatste leerlingen van Cherubini. Onder zijn werken bevindt zich de opera *Bataille d'amour*, 1865 te Parijs vertoond, en een cantate: *La Mort de Diane*, op een concert van het conservatoire ten gehoore gebracht. Hij werd 1872 benoemd tot regeerings-inspekteur bij den gesubsidiëerden schouwburg en later tot president der Société des compositeurs.

Vaudeville, Fr., oorspronkelijk een sarkastisch lied op de politiek of op beroemde personen van den dag. Als een der eerste vervaardigers van dergelijke liederen werd Olivier Basselin te Vire in Frankrijk genoemd. Zij werden onder den naam van vaux de Vire (later: vaux de ville en eindelijk vaudevilles) in de volksstukken van dien tijd (tweede helft der 15e eeuw) opgenomen. Later, sedert het einde der 18e eeuw, werd de naam vaudeville aan elk van dergelijke liederen voorzien tooneelstuk gegeven.

Vc., verkorting van violoncel.

Vecchi (Orazio), componist, geb. 1551 in Italië, ontving het eerste onderricht in de muziek van een monnik te Modena, Salvatore Essenga, die een madrigaal van zijn leerling opnam in de 1566 door hem uitgegeven verzameling vierstemmige madrigalen. Omstreeks 1595 vestigde hij zich voor goed te Modena, waar in hetzelfde jaar een aanslag op zijn leven werd gepleegd. In de stedelijke kroniek van Spaccini leest men: »A hore 22 fu data una stiletada a Horatio Vecchio, musico eccellente di questi tempi non s'è saputo da chi, et non ebbe male." Als oorzaak van dezen aanslag voert men aan, dat V. een strijdzuchtig karakter en elk oogenblik twist met iemand had. In hetzelfde jaar had hij, volgens genoemden kroniekschrijver, een duel met den minnaar zijner schoonzuster. Vermakelijker was een strijd tusschen hem en den organist der Augustijnerkerk, Fabio Ricchetti. V., die gedurende de Mis te zingen had, meende dat zijn zang bedorven werd door het spel van den organist, en begon al sterker en sterker te zingen; daarentegen trok de organist, die ook gehoord wilde worden, het eene register na het andere uit. De uitslag van den strijd bleef onbeslist, daar de toehoorders in lachen uitbarstten, en daarmede was het aanstootelijke tooneel ten einde.

V. werd 1596 tot kapelmeester aan de kathedraal te Modena benoemd. Een jaar later ging hij naar Venetië, waar hij eenige zijner compositiën in het licht gaf, en 1598 benoemde de hertog van Modena hem tot leeraar zijner kinderen. De stad Modena schonk hem 1603, op voorspraak van den keizerlijken gezant, een jaarlijksch inkomen van honderd lira, en aan denzelfden beschermer had V. het vermoedelijk te danken, dat hij door keizer Rudolf II uitgenoodigd werd, naar Weenen te komen, waar hij, evenals aan het hof te Parma, hoog aangeschreven stond. Te Modena echter geraakte hij bij de geestelijkheid van lieverlede in ongenade, daar hij te dikwijls deel nam aan de openbare maskerades, die in de jaren 1599—1604 te Modena in grooten getale gegeven werden. Op bevel van den bisschop werd hij in laatstgenoemd jaar als kapelmeester ontslagen. Deze krenking trok hij zich zoozeer aan, dat hij 20 Febr. van hetzelfde jaar stierf.

Als componist is V. op velerlei gebied werkzaam geweest: Missen, Motetten, Madrigalen en Canzonetta's zijn van hem in druk verschenen en in verzamelwerken der 16e eeuw opgenomen. Een vrij volledige lijst zijner werken vindt men bij Mendel (*Musik. Conversations-Lexicon*). Bijzondere vermelding verdient een door hem vervaardigd tooneelstuk met muziek: *Amfiparnaso, comedia harmonica*, dat door velen beschouwd is als een der eerste proeven van opera; een borstbeeld van V., in het Teatro communale te Modena, draagt dan ook het opschrift: »Orazio Vecchi dividi col Rinucini la gloria d'inventare l'opera in musica". Uit een vergelijking van Vec-

chi's werk met de muziekdrama's van Peri en Caccini is echter gebleken, dat de stijl der werken van laatstgenoemden geheel verschilt van V.'s *Amfiparnaso*, dat slechts uit zeker aantal madrigalen bestaat, die met de handeling op losse wijze verbonden zijn.

Vecchi (Orfeo), componist, geb. omstreeks 1540 te Milaan, aldaar gest. 1613 als kapelmeester aan de Santa Maria della Scala, heeft *cantiones*, motetten en psalmen gecomponeerd, waarvan velen te Antwerpen in druk verschenen zijn.

Vecchi (Lorenzo), geestelijke te Bologna en kapelmeester aldaar, geb. 1566, gaf o. a. een bundel Missen in het licht, getiteld: *Misse a otto voci, libro primo* (Venetië, Angelo Gardano, 1605).

Veichtner (Franz Adam), violist en componist, leerling van Franz Benda, geb. omstreeks het midden der 18e eeuw in Pruisen, werd kapelmeester van den hertog van Koerland, maakte na ontbinding der kapel reizen naar Italië en werd later kapelmeester te Petersburg. Zijn compositiën bestaan in symphonieën, quartetten en cantates.

Veit (Emil Alexander), klavierspeler, leerling uit de school van v. Bulow, v. Bronsart en Bendel, geb. 3 Maart 1842, gaf in de jaren 1871—73 te Berlijn concerten, waarop hij de werken van levende componisten ten gehoore bracht. Hij richtte daar ter stede 1874 een muziekschool op.

Veldfluit, Veldpijp, een orgelregister van nauwe mensuur. Men vindt het van metaal, zelden van hout, en van 4, 2 en 1 vt.

Veloce, velocissimo, Ital., snel, vlug, zeer snel, zeer vlug.

Velocità (con), Ital., met vlugheid, met snelheid.

Ventielen (Soupapes, Pistons, Cylindres, Fr.), windkleppen, bij koperen instrumenten, als hoorns, trompetten e. a. in gebruik. De ventielen zijn kleine buizen, die nauwkeurig in elkaar passen en in andere, vaste buizen sluiten, welke in verbinding staan met de hoofdbuis van het instrument. Deze beweegbare buizen zijn ter zijde van openingen voorzien, die correspondeeren met verlengstukken, bestemd om de luchtzuil in het instrument te vergrooten. Boven aan de beweegbare buis bevindt zich een van een knop voorziene steel, die door den vinger neergedrukt wordt; onderaan een veer, die de ventiel weder omhoog heft, wanneer de vinger de knop loslaat. Tengevolge van het nederdrukken of opheffen der ventielen wordt de luchtzuil vergroot of verkleind en de toon verhoogd of verlaagd.

Ventielinstrumenten, Ventielhoorn, Ventieltrompet, enz. De uitvinding der ventielen had ten doel, de slechts van natuurtonen voorziene instrumenten, als hoorn en trompet, tot chromatische instrumenten te maken. Deze uitvinding wordt toegeschreven 1o aan den instrumentenmaker Clagget in Engeland (omstreeks 1790) en 2o aan Blühmel in Silezië (omstreeks 1813). Waar-

schijnlijk stonden beiden niet in betrekking tot elkaar en kwamen op deze gedachte, die toch na alle voorafgegane verbeteringen voor de hand lag, door proeven, welke zij onafhankelijk van elkander maakten. Blühmel verkocht zijn uitvinding aan Heinrich Stölzel (z. dezen), en deze was de eerste, die den verkoop van ventielinstrumenten aankondigde. Hoe vele veranderingen en verbeteringen het stelsel der ventielen sedert het begin dezer eeuw onderging, blijkt uit de volgende woorden van H. Eichborn (*Die Trompete in alter und neuer Zeit*):

Die Erfindungen und Verbesserungen auf diesem Gebiete häufen sich seit Anfang unsres Jahrhunderts in so erstaunlicher Weise, stellen zusammen ein solches Labyrinth vor, dass es für den Uneingeweihten, welcher nicht das Wesentliche vom Nebensächlichen zu sondern weiss, unmöglich sein muss, sich zurecht zu finden. Es giebt zwei Hauptarten von Ventilen, welche die Verbindung der neben dem Hauptrohre des Instruments angebrachten Verlängerungen mit diesem vermitteln: a/ Die Hähne (auch Radlmaschine, Pistons), das ältre System von Stölzel, b/ die Cylinder, als deren Erfinder der Hornist und Instrumentenbauer Adolf Sax in Brüssel, später in Paris, bezeichnet wird. Der Unterschied dieser Systeme ist von geringer praktischer Bedeutung. Die Instrumente hatten ursprünglich nur zwei Ventile, das eine um einen halben, das andre um einen ganzen Ton tiefer stimmend, so dass die Lücke in der Tonleiter noch nicht ausgefüllt war. Müller in Mainz fügte 1830 das dritte, um 1½ Ton tiefer stimmende Ventil bei, so dass nun die offenen Töne um drei Töne vertieft und Halbtöne erzeugt werden konnten. Von besonders strebsamen Instrumentenbauern nennen wir: Ad. Sax in Paris, den Erfinder einer grossen Anzahl nach ihm benannter Instrumente, Saxophone, Blechinstrumente mit Schnabelmundstück, Saxklarinetten, Saxtrompeten in allen Registern, in Tubaform gebaut, das Schallstück nach oben, die von französischen Schriftstellern unmässig gepriesen, in Deutschland dennoch kaum irgendwo Eingang gefunden haben, ferner F. W. Cervenyi in Königgrätz u. a. m. Die Ventile fanden nicht nur auf die schon bestehenden Instrumente, Trompeten, Waldhörner und Posaunen Anwendung, sondern es wurde eine ganze Reihe neuer Instrumente erfunden und damit ausgestattet, die alle, nach Art rechter Bastarde, der charakteristischen Eigenthümlichkeiten der alten Formen ermangeln und wenn sie auch im Einzeln eine ganze Anzahl Vorzüge aufweisen, dennoch in ihrer Vereinigung jene Monotonie und den Mangel an verschiedenen Klangfärbungen zeigen, welche für gebildete musikalische Ohren die moderne Blechmusik auf die Dauer unerträglich machen. Die Ventilposaunen hatten weniger Glück als die Ventilhörner die in allen Orchestern eingeführt wurden und die einfachen Instrumente vollständig verdrängten. Unzweifelhaft ist der Klang der Stopftöne auf dem Horne viel schlechter, als der der mittels Ventilen erzeugten gleichen Töne, aber es lässt sich nicht bestreiten, dass der Ton des einfachen Horns im Allgemeinen freier, heller und metallreicher ist, als der des Ventilhorns. Der Klang der Posaune zudem hat durch die Anwendung der Ventile, wenn diese auch die abgerundetere Ausführung rascher Gänge ermöglichen, so sehr eingebüsst, dass mann in den meisten Streichorchestern und auch in vielen Militärkapellen von ihnen nichts wissen will."

Wat Eichborn hier met betrekking tot de bazuinen zegt, geldt alleen voor Duitschland. In Frankrijk en elders toch zijn de ventielbazuinen algemeen in gebruik.

Vento (Ivo **de**), Spaansch componist, was in de tweede helft der 16e eeuw kapelmeester van hertog Willem van Beieren. Zijn compositiën bestaan in motetten, *cantiones sacrae*, madrigalen en *teutsche Lieder*. Zijn laatste werk verscheen 1591 in druk.

Vento (Matthias), componist, geb. 1739 te Napels, bezocht het conservatorio di San Loreto aldaar en componeerde verscheiden opera's. In 1763 vestigde hij zich als klavieronderwijzer te Londen, waar hij 1777 stierf. Daar ter stede en te Parijs zijn vele kamermuziekstukken van hem in druk verschenen.

Veracini (Francesco Maria), vioolvirtuoos, geb. 1685 te Florence, behoorde met Tartini en Geminiani tot de beste Italiaansche violisten der 18e eeuw. Hij maakte kunstreizen door Italië, Duitschland en Engeland en stierf omstreeks 1750 te Pisa. Ook zijn vioolcompositiën behooren tot de besten van zijn tijd. Twee werken van hem, elk 12 vioolsonates bevattend, zijn bekend gebleven: het eene is 1721 te Dresden, het andere 1744 te Londen en te Florence verschenen. Stukken daaruit zijn opgenomen in de door Ferd. David uitgegeven verzameling oude vioolcompositiën.

Verdelot (Philippe), Belgisch contrapuntist uit de 16e eeuw, werd vooral in Italië, waar hij langen tijd leefde, beroemd. Van 1530 tot 1540 bevond hij zich te Florence. Volgens Caffi (*Storia della musiea sacra nella Capella duca di San Marco*) was hij zanger aan de St. Marcus-kerk te Venetië. Overigens is weinig van hem bekend, doch zijn tijdgenooten gewagen met lof van hem. De meeste zijner talrijke compositiën zijn herhaalde malen uitgegeven. Een volledige lijst zijner gedrukte en ongedrukte werken vindt men bij Fétis (*Biographie et Bibliographie universelle des Musiciens*).

Verdi (Giuseppe), componist, geb. 9 Oct. 1814 te Busseto, een plaatsje in het voormalige hertogdom Parma, ontving het eerste onderricht in de muziek van den organist Provesi. Die zeer onvolledige studiën konden hem niet ver brengen, en hij gevoelde dringend behoefte aan grondiger onderwijs; doch zijn ouders bezaten niet de middelen, hem dat te verleenen. Gelukkig kwam de jonge Verdi toen in kennis met een man, die rijk en mild genoeg tevens was om die zwarigheid op te heffen. Antonio Barezzi bood namelijk aan, voor den jongen Verdi te zorgen, totdat deze in staat zou zijn, zelf in zijn onderhoud te voorzien. De jonge kunstenaar was toen negentien jaar, en dankbaar nam hij het aanbod zijns beschermers aan. In den zomer van 1833 ging hij naar Milaan, met het plan, daar ter stede de lessen aan het conservatorium bij te wonen; doch de directeur, Francesco Basili, wilde hem niet onder zijn leerlingen opnemen; om welke reden, is niet bekend. Verdi stelde zich toen onder leiding van Lavigna, maestro al cembalo aan den schouwburg La Scala. Het zeer praktische onderwijs van dezen meester bestond hierin, dat hij zijn leerlingen verscheiden stukken liet schrijven, waaruit hij later de fouten verbeterde. Nadat V. op die wijze drie jaar gewerkt had, begon hij die lessen in praktijk te brengen en marschen, serenades, klavierstukken, ouvertures, cantates, een *Stabat Mater*, en ver-

scheiden andere stukken te componeeren, die evenwel onuitgegeven bleven. Zijn eerste dramatische werk, dat 1839 op het Scala-tooneel werd vertoond, was *Oberto conte di San Bonifazio*, dat een welwillend onthaal genoot. Minder geluk had zijn tweede opera: *Un giorno di regno*, die slechts één voorstelling beleefde; doch de componist herstelde zich van zijn val door zijn *Nebuchodonosor*, die 1842 vertoond en met geestdrift toegejuicht werd. Deze opera werd gevolgd door *I Lombardi alla prima Crociata* (1843), een werk dat in Italië populair is gebleven; maar nog grooter bijval vond *Ernani*, bewerkt naar den *Hernani* van Victor Hugo. Toen de dichter zich verzette tegen hetgeen hij een verkorting zijner rechten noemde, gaf men het stuk den titel van *il Proscritto*, en werden de Spaansche personages Italiaansche. Later gaf Victor Hugo zijn toestemming tot het vertoonen van *Ernani* onder den oorspronkelijken titel.

Na al de toejuichingen, die aan *Nebuchodonosor*, aan *I Lombardi* en aan *Ernani* waren te beurt gevallen, mocht Verdi met recht meenen, dat zijn naam op het gebied der dramatische muziek gevestigd was. Doch tot zijn teleurstelling moest hij ondervinden, dat hij zich bedroog. Zijn volgende opera's: *I due Foscari*, *Giovanna d' Arco*, *Alzira*, *Attila*, *Macbeth* en *I Masnodieri*, vonden weinig of geen bijval. De componist liet zich echter daardoor niet afschrikken. Na den val van *I Masnadieri* kwam hij te Parijs, waar hij voor de Groote Opera zijn partitie van *I Lombardi* op een Franschen tekst van Alphonse Royer en Waëz gereed maakte. De eerste voorstelling van het nieuw bewerkte stuk, waaraan hij den titel *Jérusalem* had gegeven, geschiedde in het najaar van 1847, en het werk had groot succes. Doch toen Verdi in zijn vaderland teruggekeerd was, kwam hij daar weder onder den nadeeligen invloed, waarvan hij te Parijs tijdelijk ontheven was geworden. *Il Corsaro*, die 1848 te Triëst gespeeld werd, en de *Battaglia di Zegnano*, 1849 te Rome gegeven, beleefden niet veel meer dan een enkele voorstelling. *Luisa Miller*, opera in vier bedrijven, in hetzelfde jaar te Napels vertoond, slaagde gelukkig, maar ook *Stiffelio* (Triëst, 1850) was een nederlaag.

Rigoletto was het eerste werk, dat Verdi een europeeschen roem bezorgde, en nog beroemder werd hij door *Il Trovatore*, 1853 in den Apollo-schouwburg te Rome voor het eerst vertoond. Dit werk heeft de reis om de wereld gemaakt, en wordt nog heden in vele landen vertoond. In hetzelfde jaar, waarin *Il Trovatore* ontstond, zag ook *La Traviata* het licht, welke opera bijna evenveel succes had als haar voorgangster. Voor het Fransche tooneel schreef de componist 1855 *Les Vêpres Siciliennes*, doch dit werk vond, even als *Simone Boccanegra* en *Araldo*, lang zoo grooten bijval niet, als aan *Il Trovatore* en *La Traviata* te beurt was gevallen; gelukkiger was *Un ballo in maschera*, 1858 te Rome vertoond.

Tot Verdi's laatste opera's behooren *La forza del destino* (Petersburg, 1862), *Don Carlos* (Parijs, 1867) en *Aida* (Kairo, 1871). Vooral *Aïda*, op verzoek van den onderkoning van Egypte vervaardigd en bij gelegenheid der opening van het Suez-kanaal voor het eerst vertoond, verwierf veel bijval, en men rekent dit werk tot de beste, die Verdi gecomponeerd heeft.

Behalve op het gebied der opera is V. werkzaam geweest op dat der kerk- en kamermuziek. Men kent van hem een *Requiem*, 1873 voor het eerst te Milaan en later in de voornaamste steden van Europa ten gehoore gebracht; voorts een strijkquartet en vele romances. Zijn werken hebben hem veel geld opgebracht, en hij bezit aan den kant van Busseto een groot landgoed, waarop hij een villa heeft laten bouwen, welke de boeren in den omtrek »la villa del professore Verdi" noemen.

De kreet: »Viva Verdi!" is in den tijd van den oorlog tegen Oostenrijk in Lombardije en Piëmont meermalen aangeheven. Het was een krijgsleus: de vijf letters van den naam Verdi zijn de voorletters van: Vittorio Emanuele Re d'Italia.

Verdi behoort met Rossini, Bellini en Donizetti tot de voornaamste Italiaansche opera-componisten dezer eeuw.

Verdonck (Cornelius), componist, geb. 1564 te Turnhout, vestigde zich te Antwerpen, waar hij 4 Juli 1625 stierf. Van zijn werken zijn nog bekend: *Poésies françaises de divers auteurs, mises en musique à cinq parties avec une chanson à dix* (Antwerpen, 1599); *Madrigali a 6 voci* (ibid., 1603); *Madrigali a 9 voci* (ibid., 1604); en *Magnificat 5 vocum* (ibid., 1585).

Verdubbeling noemt men het gelijktijdig aanwenden van een en hetzelfde interval, unisono of in de octaaf, door twee of meer stemmen. Daar de drieklank slechts uit drie tonen bestaat, moet reeds van dit accoord bij vierstemmige schrijfwijze een der intervallen verdubbeld worden.

Verheijen (Pierre), componist, geb. 1750 te Gent, was eerst als zanger aan de kathedraal te Brugge verbonden, maakte reizen door Vlaanderen, Noord-Frankrijk en Nederland en werd, na zijn terugkomst te Gent, weder als solo-tenor aan de kathedraal aangesteld. Ook verkreeg hij den titel van hofcomponist van vorst Lubkowitz, bisschop van Gent, en werd 1790 tot kerkkapelmeester benoemd. Nadat tengevolge der Revolutie en het binnenrukken van het Fransche leger in België alle kerken gesloten waren, werd hij organist aan den Temple de la Raison en begon zich hoofdzakelijk op de compositie toe te leggen. Zijn eerste werken bestonden in opera's, o. a. een met Vlaamschen tekst: *De Jaghtpartij van Hendrik IV*; later wijdde hij zich aan de kerkmuziek en schreef o. a. in opdracht van de Akademie voor Schoone Kunsten te Gent een *Requiem*, dat ter nagedachtenis van Joseph Haydn 1810 daar ter stede werd uitgevoerd. In 1816 behaalde

S u r e m o n t te Antwerpen en V e r h e y e n den eersten prijs voor hun compositie *De Slag van Waterloo*. V.'s overige compositiën bestaan hoofdzakelijk in Missen met orkest- en met orgelbegeleiding en in vele andere kerkmuziekstukken. Hij stierf 11 Januari 1819.

Verhulst (J o h a n n e s J o s e p h u s H e r m a n), orkestdirecteur en componist, geb. 19 Maart 1816 te 's-Gravenhage, toonde reeds als kind op school een goede stem te bezitten, tengevolge waarvan zijn vader op de gedachte kwam, hem bij de oprichting der koninklijke Muziekschool, omstreeks het jaar 1826, in de algemeene zangklasse te doen opnemen. Tot den R. C. godsdienst behoorende, was hij al vroeg als koorknaap in een der kerken van de hofstad werkzaam, aan welke gelegenheid om kerkmuziek te hooren en te helpen uitvoeren hij veel van zijn muzikale beschaving te danken heeft. Reeds toen ontwaakte bij hem de lust tot componeeren, ofschoon hij daarin nog volstrekt geen onderwijs had ontvangen ; hij schreef een menigte Missen, een *Veni Creator*, een *Te Deum* en andere stukken. Zoo was hij langzamerhand tot het tijdperk gekomen, waarin de bepalingen der Koninklijke Muziekschool vereischten, dat zij die het voornemen hadden zich geheel aan de muziek te wijden zich moesten verklaren. De gedachte echter dat hun zoon in een schouwburgorkest spelen en, zooals men het noemt, »muzikant" worden zou, kon in het hart zijner ouders geen plaats vinden. Zij konden en wilden daartoe, hetzij uit gevoelens van godsvrucht, hetzij tengevolge van den raad van invloedrijke personen, hun toestemming niet geven, hoezeer ook de waardige directeur der muziekschool, J. H. L u b e c k, er op aandrong. Daarom werd alles aangewend om de neiging van den knaap te veranderen: muziekpapier was voor hem niet meer te verkrijgen, en de viool, welk instrument hij eerst onder P. B e e m s, later onder C. J. L e c h l e i t n e r had beoefend, werd weggesloten; het eerste wist hij echter zelf te vervaardigen, de laatste kwam, hoewel zeldzaam, nog wel eens voor den dag. Daar men begreep, dat het te laat was om hem voor een handwerk op te leiden, werd hij op de teeken-akademie gezonden en bij L a n g e n h u y s e n om de lithographie te leeren. Hiermede ging het echter niet naar wensch: bij L a s t, die toen daar werkte, schreef hij meer noten dan iets anders, en eindelijk kwamen zijn ouders op de gedachte, daar hij toch zooveel lust »voor de muziek" had, hem voor den muziekhandel op te leiden. Zoo kwam hij bij W e y g a n d in de leer. Maar ook hier was het »van S c y l l a op den C h a r y b d i s verzeild." In plaats van te pakken en te plakken zat hij den geheelen dag te snuffelen in de muziek, waartoe hij hier de schoonste gelegenheid vond. Op de Haagsche kermis bestond zijn grootste vermaak hierin: aan den hoek van het Voorhout stond een groote kraam met boeken, platen en ook — muziek! Altijd trok zijn geest hem derwaarts, en als hij slechts meende niet bemerkt te worden,

verdiepte hij zich in de voor hem liggende werken; zóó stond hij dikwijls uren achtereen, honger, dorst, vermoeienis, alles vergetende, om deze neiging, de sterkste die zijn hart kende, bot te vieren. Een en ander bleef natuurlijk niet onopgemerkt, en het gevolg was, dat men wijselijk de beste partij koos en hem ten slotte toestond, zich geheel aan de muziek te wijden. Van toen af vierde hij den teugel aan zijn zucht tot componeeren, en van dien tijd dagteekenen zijn eerste ernstige studiën in de theorie der muziek. Hij componeerde een gedeelte van den tekst van *Léocadie* — welke opera reeds door Auber op muziek was gezet — en werkte met Boers en Nuyen mede aan een Liederenalbum met teekeningen, dat 1837 uitgegeven en 1843 herdrukt werd. Ook als executant had hij verdiensten, zooals o. a. de voordracht getuigde van een door hem in dien tijd gecomponeerd *Quatuor Brillant*, waarin hij, bij gelegenheid van een concert der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, zelf de hoofdpartij vervulde. Een andere compositie uit dien tijd was zijn *O Salutaris*, voor mannenstemmen, dat 1835 door de Maatschappij t. b. d. T. met een premie van zes gouden dukaten beloond werd. Omstreeks hetzelfde jaar kwam Charles Hanssens naar den Haag, waar hij als orkestdirecteur aan de Opera beroepen was. Als lid van dat orkest hoorde Verhulst verscheiden compositiën van dien kunstenaar en werd niet alleen H.'s vereerder, maar mocht zich ook gedurende een jaar in zijn lessen, zijn omgang en vriendschap verheugen. Hij schreef in dien tijd een *Tantum ergo* en de ouverture in *b*, die beiden door de Maatschappij t. b. d. T. zijn bekroond en uitgegeven. Later schreef hij ook naar de prijsvraag dierzelfde maatschappij: *Ouverture*, *Entre-acten en Koren* voor treurspel *Gijsbrecht van Amstel*.

Een hem door den koning toegekend stipendium en een toelage van de Maatschappij t. b. d. T. maakten het V. mogelijk, een buitenlandsche reis te ondernemen. Mendelssohn Bartholdy was 1836 te Scheveningen de baden komen gebruiken, V. maakte kennis met hem en werd als leerling door den meester aangenomen. In het voorjaar van 1837 begaf hij zich naar Leipzig, doch te Keulen gekomen vernam hij van Julius Becher (z. dezen), dat Mendelssohn tot het voltrekken van zijn huwelijk Leipzig verlaten had en er eerst in den winter zou terugkeeren. Op raad van Becher bleef V. te Keulen, waar hij onder leiding van Joseph Klein het contrapunt en de fuga bestudeerde. Klein had echter als voorwaarde gesteld, dat zijn leerling eerst het boek van zijn broeder, Bernard Klein, moest doorwerken, en dat voorbereidende onderricht duurde zoo lang en was zoo vervelend, dat V. het niet langer kon uithouden, na vier maanden Keulen verliet en naar den Haag terugkeerde. Nu scheen alles voor hem verloren — maar ook hier was Hanssens weder zijn vriend en reddende engel: hij

bood hem een plaats aan in het Casino Paganini te Parijs, waarvan hij directeur was. V. begaf zich daarheen, doch toen hij te Brussel gekomen was, schreef Hanssens hem, dat genoemd casino weder ontbonden was, en verzocht hem, te Brussel op hem te wachten. Tengevolge van de toenmalige spanning tusschen Nederlanders en Belgen werd hem dit oponthoud moeilijk gemaakt, en op zekeren dag liet de directeur van politie hem weten, dat, zoo hij 's avonds niet uit de stad vertrokken was, hij over de grenzen gezet zou worden; dat zijn paspoort reeds lang te Quiévrain lag, enz. Zoo vertrok hij dan naar Parijs, zonder vooruitzicht — en zonder schoenen, want die stonden, toen hij hals over kop moest vertrekken, nog bij een laarzenmaker te Brussel. Te Parijs, waar hij korten tijd bleef, hoorde en zag hij veel, doch een brief van zijn ouders raadde hem aan, zich naar Leipzig te begeven, daar alleen in dat geval zijn subsidie zou voortduren. Hanssens bood hem een plaats als violist aan het theater en aan de St. Gudule aan, maar de politie had Verhulst vrees voor België aangejaagd: hij bedankte dus en begaf zich naar Leipzig, waar hij in Januari 1838 aankwam. Zijn eerste gang was tot Mendelssohn, die hem met de meeste voorkomenheid ontving. V. toonde hem eenige zijner studiën, en de meester gaf hem op, een koor te schrijven, daartoe een *Kyrie* bepalende. Nog in het logement waar hij pas was afgestapt werd het begonnen en voltooid, en toen M. het doorgezien had, wilde hij zich overtuigen, dat het eerst nu gecomponeerd was, en gaf hem andermaal een koor, op den tekst »*Inclina Domine*," te componeeren. Nu was de band geknoopt, die beiden zou vereenigen. Mendelssohn toonde zich bereid, den jongen kunstenaar met raad en daad bij te staan en verklaarde, dat hij eigenlijk niets meer te leeren, slechts veel te werken had.

Nu begon voor V. een zeer gelukkig leven, en weldra had hij vele vrienden en bekenden, waaronder vooral Robert Schumann (die toen als componist nog weinig bekend was) en Clara Wieck gerekend moeten worden. In hetzelfde jaar 1838 componeerde hij twee strijkquartetten (op. 6) en werd hij tot directeur der Euterpe-concerten benoemd. Als bewijs van de achting, die men voor zijn talent als directeur koesterde, zij vermeld, dat genoemde betrekking, die vroeger elk jaar aan een ander directeur werd opgedragen, voor hem permanent werd gemaakt. Tot de compositiën, die hij gedurende zijn verblijf te Leipzig vervaardigde, behooren: *Gruss aus der Ferne* en de 3*e Ouverture*, beide later als op. 7 en 8 uitgegeven; het *Kyrie* en *Gloria* van zijn groote Mis; vier nummers van den 145en Psalm, de achtstemmige Psalm »*Clemens, es Dominus*", door de M. t. b. d. T. uitgegeven, en vele andere stukken; eindelijk zijn door dezelfde Maatschappij bekroonde *Symphonie*. Intusschen bezocht hij Oostenrijk, bleef geruimen tijd te Weenen en te Praag, ging ook naar Hamburg en Berlijn, doch keerde steeds naar Leipzig terug,

waar hij als directeur der Euterpe-concerten en door het geven van muzieklessen reeds een goed bestaan had gevonden. Niettemin ging hij op herhaalde en dringende uitnoodiging zijner ouders in het jaar 1842 weder eens naar Nederland, doch met het doel er slechts korten tijd te blijven. Te 's-Gravenhage gekomen, werd hij door Willem II uitgenoodigd, in de Gothische zaal een uitvoering van zijn compositiën te geven. Het concert slaagde naar wensch, de koning benoemde hem tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, en zoowel Z. M. als de koningin raadden hem ten sterkste aan, in het land te blijven, onder de stelligste belofte, voor hem te zullen zorgen; ook Willem III, destijds kroonprins, betuigde hem zijn tevredenheid en belangstelling.

Te Leipzig had men de betrekking van directeur der Euterpe-concerten een jaar voor V. opengehouden; doch daar hij kort na zijn concert tot directeur der koninklijke hofmuziek was benoemd, tegen een jaargeld van duizend gulden, schreef hij naar Leipzig om zijn ontslag en bleef in den Haag gevestigd. Nu schreef hij zijn 3e strijkquartet, aan Robert Schumann opgedragen en te Leipzig uitgegeven, daarna het *Credo*, *Sanctus* en *Agnus Dei* zijner Mis (op. 20), en begon zich vervolgens op de compositie van Nederlandsche liederen toe te leggen. Bij Theune en Co. gaf hij kort na zijn terugkomst in het vaderland 8 liederen van Heye en Broekhuyzen in het licht, daarop achtereenvolgens: de hymne *Koning en Vaderland*, op. 11; *Afscheid*, *Afzijn*, *Wederzien*. voor sopraan en tenor, op. 14; *Bruidfeestbloemen*, op. 15; 6 *Liederen*, op. 16; 6 *Vierstemmige liederen*, op. 17; *Gezangen voor mannenkoor*, op. 28; 7 *Geestelijke liederen*, op. 22; *Floris V op het slot te Muiden*, voor tenorsolo, koor en orkest, op. 23; *concert-aria voor sopraan*, op. 24; 12 *liederen*, op. 26; *Liederenkrans*, op. 27; *Gezangen en Psalmen voor alt*, op. 28; 6 *Liederen*, op. 29; *Kinderleven*, 40 *liederen*, op. 30, enz.

In den herfst van 1845 maakte V. weder een reis naar Duitschland en bezocht ook Italië, van waar hij 1846 terugkeerde. De dood van Willem II, zijn koninklijken beschermer, 1848, was voor hem een groote ramp: hij verloor daardoor zijn post, en te Leipzig was voor hem de kans verkeken. Doch het duurde niet lang, of hij werd tot directeur der Rotterdamsche afdeeling van de Maatschappij t. b. d. T. benoemd. Dientengevolge vestigde hij zich te Rotterdam, van waar hij nu en dan naar den Haag of naar elders reisde, om de leiding van groote of kleine muziekuitvoeringen op zich te nemen. Tot zijn roem als directeur hebben het meest bijgedragen de algemeene muziekfeesten der. M. t. b. d. T. te Haarlem (1850) en te Rotterdam (1854); op eerstgenoemd feest deelde hij de heerschappij met Van Bree, te Rotterdam voerde hij alleen den staf. Hij volgde Lubeck op als directeur der Diligentia-concerten in den Haag en werd eindelijk (1864) ook door de

groote Amsterdamsche muziekvereenigingen tot directeur benoemd. Nog heden is hij afwisselend te Amsterdam en te 's-Gravenhage werkzaam.

Als componist is Verhulst in de laatste jaren hoofdzakelijk bij feestelijke gelegenheden opgetreden. Zoo schreef hij cantates voor het Rembrandsfeest te Amsterdam (1853), voor het Schillerfeest te Rotterdam (1859), voor de onthulling van het standbeeld van Tollens (1861), voor het Vondelsfeest te Amsterdam (1869), voor het Piusfeest (1871), voor het 25-jarig koningschap van Willem III (1874) en voor de opening der Internationale tentoonstelling te Amsterdam (1883). Zijn compositiën zijn in het buitenland zelden uitgevoerd, maar in een gedeelte van Duitschland en in België staat hij, evenals hier te lande, nog bekend als een der beste orkestdirecteuren uit de periode Mendelssohn-Schumann. Van zijn kinderen hebben zich twee dochters aan de muziek gewijd: de oudste, Elise, klavierspeelster, is voor eenige jaren te Leipzig in het huwelijk getreden; de tweede, Louise, zangeres, is op dit oogenblik in dezelfde stad gevestigd.

Verkleining (Diminutio) noemt men een rhythmische verandering eener melodie, waardoor de duur van elke noot de helft verminderd wordt. Vooral in fuga's speelt de verkleining van het thema een groote rol.

Verlenging of **vergrooting**, z. Augmentatio.

Vermeulen (A. C. G.), rector aan het gymnasium te Rotterdam, aldaar geb. 14 Nov. 1798, aldaar gest. 1878, is op muzikaal gebied bekend als stichter der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst (1829).

Verminderd (deficiens, Lat.; diminué, Fr.) noemt men die intervallen, welke een halven toon kleiner zijn dan de volkomen reine en kleine intervallen (z. interval).

Verminderde Drieklank, z. Drieklank.

Verminderd Septime-accoord, z. Septime-accoord.

Vermindering van beweging, z. Rallentando.

Vermindering van toon, z. Diminuendo.

Vermooten (Willem), Nederlandsch toonkunstenaar, geb. te Haarlem in de eerste helft der 18e eeuw, was zanger aan de Groote Kerk aldaar en 1771 nog in leven. Men kent van hem: *Govert van Mater's Kruisgezangen op het Lijden van onzen Heiland Jezus Christus, met zangkunst verrijkt* (Haarlem, Hulkenroy, 1759). In gemeenschap met Kauwenberg gaf hij de kerstliederen van Joh. van Elsland uit, die verschenen zijn onder den titel: *Dankbaare Nagedachten en Geboorte Gezangen* enz. (ibid.) Nog kent men van hem allegorische en liefdesliederen, voor sopraan, tenor en basso continuo, getiteld: *Zinspeelende Liefdens Gezangen* (ibid.).

Vernier (Jean Aimé), harpvirtuoos, geb. 16 Aug. 1769 te Parijs, werd 1795 aan den schouwburg Feydeau en 1813 aan de Groote Opera ver-

bonden. Hij heeft, behalve vele compositiën voor harp, ook een opera: *La jolie Gouvernante*, geschreven.

Vernizzi (Ottaviano), organist aan de San Petrone-kerk te Bologna, aldaar geb. 1580, heeft, behalve vele motetten, gecomponeerd: *Intermezzi della coronazione di Apollo per Dafne convertita in lauro.*

Verroust (Louis Stanislas Xavier), hobo-virtuoos, geb. 10 Mei 1814 te Hazebrouck, ontving zijn opleiding aan het conservatoire van Parijs en werd leeraar aan die school en eerste hoboïst aan het orkest der Groote Opera. Hij stierf 5 April 1863. Ongeveer zestig compositiën voor hobo zijn van hem bekend.

Verschiebung, Hoogd., benaming van het dolce-pedaal eener vleugelpiano (z. PEDAAL en PIANOFORTE.)

Versnelling der beweging, z. ACCELERANDO.

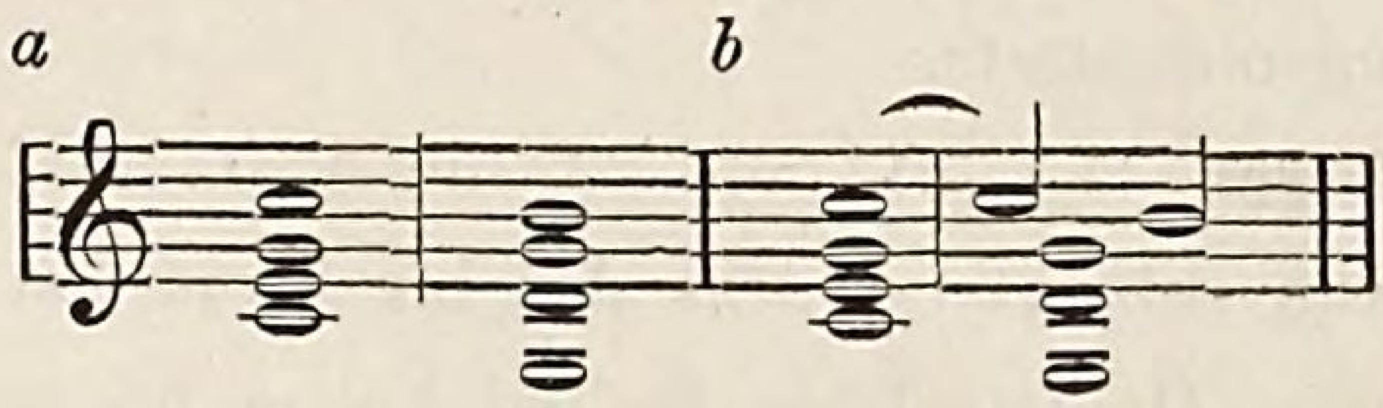
Verso (Antonio **il**), contrapuntist, leerling van Pietro Vinci, geb. omstreeks 1560 te Plaza op Sicilië, gest. omstreeks 1612, heeft motetten en madrigalen gecomponeerd.

Versierselen of **Ornamentiek** (VERZIERUNG, MANIER, Hoogd.; BRODERIE, AGRÉMENT, ORNAMENT. Fr.; FIORITURA, Ital.), aldus noemt men een of meer bij den hoofdtoon gevoegde tonen, in het notenschrift doorgaans door kleinere noten en teekens aangeduid, welke dienen om der melodie grooter bevalligheid te verleenen. Tot de versierselen behooren: de voorslag (lange en korte), de naslag, de dubbelslag, de praaltriller en mordent, de sleeper, de triller en de arpeggio. Al deze versierselen zijn in dit Lexicon in afzonderlijke artikelen verklaard. — De versierselen zijn een onmisbaar deel der melodiek. Dienaangaande zegt Phil. Em. Bach in zijn *Versuch über die wahre Art das Clavier zu spielen* het volgende: »Es hat wohl niemand an der Nothwendigheit der Manieren gezweifelt. Man kann es daher merken, weil man sie überall in reichlicher Menge antrifft. Indessen sind sie allerdings unentbehrlich, wenn man ihren Nutzen betrachtet. Sie hängen die Noten zusammen; sie beleben sie, sie geben ihnen, wenn es nöthig ist, einen besonderen Nachdruck und Gewicht; sie machen sie gefällig und erwecken folglich eine besondere Aufmerksamkeit; sie helfen ihren Inhalt erklären; es mag dieser traurig oder fröhlich oder sonst beschaffen sein, wie er will, so tragen sie allezeit das ihrige dazu bei; sie geben einen ansehnlichen Theil der Gelegenheit und Materien zum wahren Vortrage; einer mässigen Composition kann durch sie aufgeholfen werden, da hingegen der beste Gesang ohne sie leer und einfältig und der klarste Inhalt davon allezeit undeutlich erscheinen muss So viel Nutzen die Manieren also stiften können, so gross ist auch der Schaden, wenn man theils schlechte Manieren wählet, theils die guten auf eine ungeschickte Art ausser ihrem bestimmten Ort und ausser der

gehörigen Anzahl anbringet Deswegen haben diejenigen allezeit sicherer gehandelt, welche ihren Stücken die ihnen zukommenden Manieren deutlich beigefügt haben, als wenn sie ihre Sachen der Discretion ungeschickter Ausüber hätten überlassen sollen."

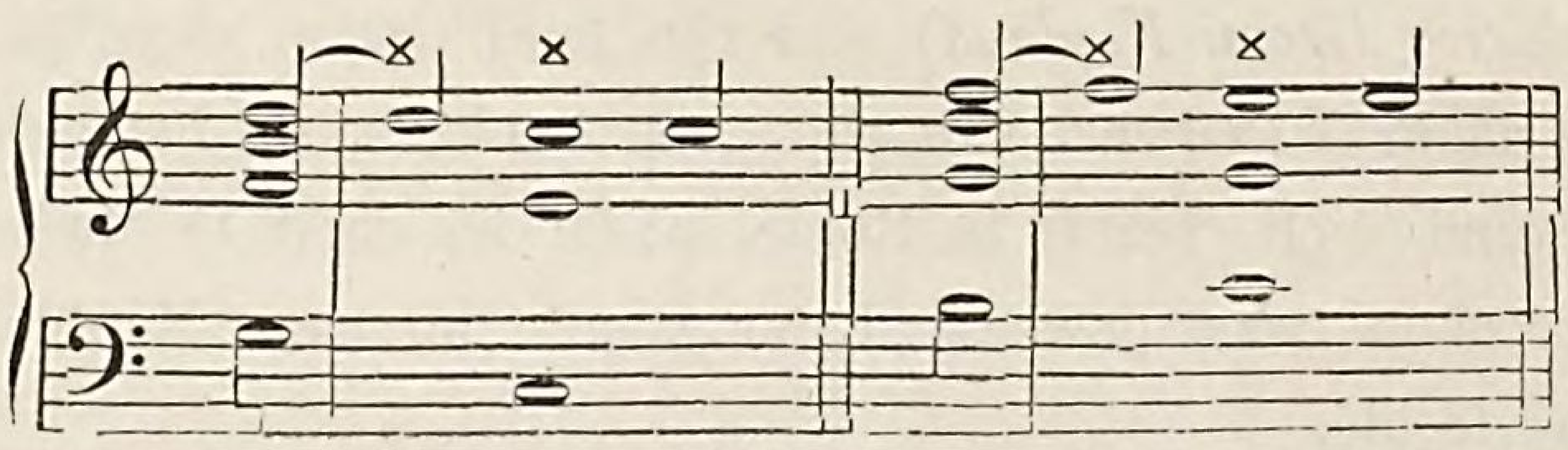
Een belangrijk opstel over versierselen is dat van Richard Hol: *Muzikale Versierselen (Ornamentiek). Eene Voordracht gehouden op de* 1e *Algemeene Vergadering der Nederl. Toonkunstenaars-Vereeniging* (29 Mei 1876).

Vertragingsnoot (RETARDATIO, Lat.; VORHALT, Hoogd.); terughouding van een accoord-toon door een anderen toon, die uit een vorig accoord is blijven liggen; b. v.

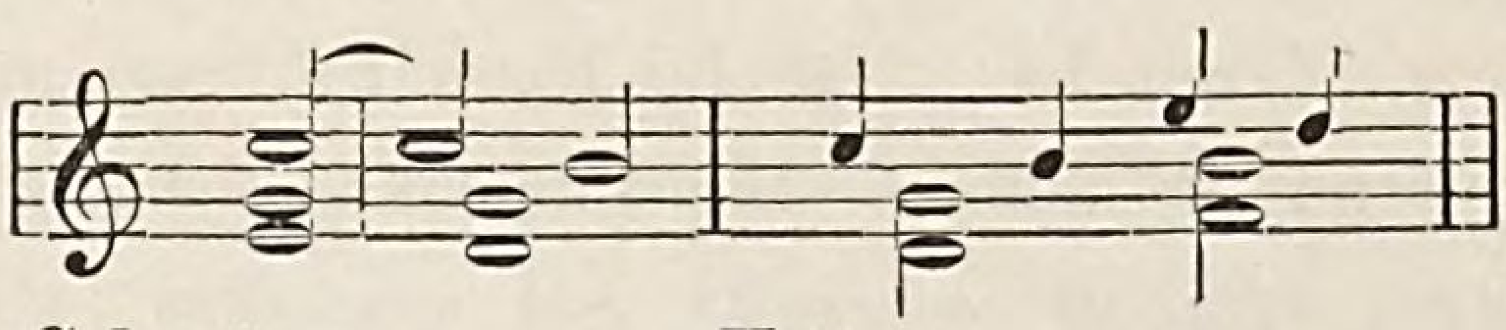

Bij *a* heeft men een gewone opvolging der drieklanken van *C* en *G*. Bij *b* blijft één toon uit het vorig accoord liggen en lost zich eerst in de tweede helft der maat in een toon van het nieuwe accoord (hier de terts *b*) op; de toon *c* is hier de vertraging of Vorhalt van *b*.

De optreding en oplossing der Vorhalte zijn aan regelen gebonden, die in alle leerboeken der harmonie verklaard worden. De voornaamste regel is, dat vertraging en vertraagde toon niet in dezelfde octaaf gelijktijdig in verschillende stemmen mogen optreden; dus niet:

Men onderscheidt de Vorhalte in gebonden en vrije; bij eerstgenoemden is de vertragende toon uit een vorig accoord blijven liggen, bij laatstgenoemde treedt zij onvoorbereid op; b. v.

Gebonden. *Vrij.*

Het verschil tusschen vrije Vorhalte en Voorslagen (z. dit) bestaat hierin, dat de eersten op het sterke, de laatsten op het zwakke deel eener maat intreden.

Vervoitte (Charles Joseph), muziekgeleerde en kerkcomponist, geb. 1822 te Aire in Frankrijk, was eerst te Rouaan werkzaam en werd 1859 kapelmeester aan de kerk St. Roch te Parijs, 1862 ook directeur en president der Société académique de musique religieuse et classi-

que. Behalve vele door hemzelven gecomponeerde kerkmuziekstukken heeft hij in het licht gegeven: *Archives des cathédrales*, bevattende 18 deelen met compositiën van meesters sedert de 13e eeuw, en nog twee andere dergelijke verzamelingen, getiteld: *Musée classique* en *Nouveau répertoire de musique sacrée*.

Verwantschap der toonsoorten en accoorden wordt bepaald door het gemeenschappelijk bezit van dezelfde tonen; hoe meer tonen twee toonsoorten of accoorden gemeenschappelijk bezitten, des te grooter is de verwantschap. Het nauwst verwant aan zekere toonsoort zijn de toonsoorten van dominant, onderdominant en kleine onderterts.

Vesque von Püttlingen (Jean), geb. 23 Juli 1803 in Polen, waarheen zijn vader, een Belg van geboorte, tijdens den inval van het Fransche leger in Brussel, gevlucht was. Op jeugdigen leeftijd kwam hij te Weenen, waar hij in de Rechten studeerde en van Moscheles en Sechter onderricht in de muziek ontving. Behalve door vele compositiën — o. a. de opera's *Turandot*, *Johanna van Orleans*, *Liebeszauber*, *Kätchen von Heilbronn* en *Das Schloss von Thaya* — die hij onder den pseudoniem Hoven in het licht gaf, is hij bekend geworden door zijn geschrift *Das musikalische Autorrecht* (Weenen, 1864).

Viadana (Ludovico), Italiaansch toonkunstenaar uit het begin der 17e eeuw, geb. omstreeks 1564. Volgens Parazzi (*Della vita e delle opere musicali di Lodovico Grossi-Viadaua*) was zijn familienaam eigenlijk Grossi, en had hij den naam Viadana van zijn geboorteplaats, op het gebied van Mantua. Hij bevond zich 1597 te Rome, nadat hij eerst te Mantua als kapelmeester werkzaam was geweest. Later keerde hij naar Mantua terug, waar hij 1644 nog leefde.

Viadana werd langen tijd als uitvinder van den becijferden of generalen bas (z. dit) beschouwd. Dit is in zooverre gebleken onjuist te zijn, dat de becijferde bas reeds vóór hem in gebruik was. Maar aan V. komt de verdienste toe, dezen bas, dien hij basso continuo noemde, het eerst op het orgel aangewend te hebben. Dienaangaande bericht zijn tijdgenoot Johann Crueger: »*Bassus generalis seu continuus*, so vom fürtrefflichen Musico Ludovico Viadana erstlich erfunden." De eerste door V. uitgegeven stukken, van een dergelijken bas voorzien, zijn getiteld: *Cento concerti ecclesiastici a una, a due, a tre, a quattro voci, con il basso continuo per sonar nell' organo* (Venetië, 1602 en 1603). Zijn overige compositiën bestaan in tal van Missen, motetten, madrigalen enz. Een volledige verzameling zijner kerkconcerten en motetten, 145 in getal, verscheen onder den titel: *Opera omnia sacrorum concentuum* 1, 2, 3 *et* 4 *vocum, cum basso continuo et generali organo applicato, novaque inventione pro omni genere et sorte cantorum et orga-*

nistorum accommodato. Adjuncta insuper in basso generali hujus novae inventionis instructione, latine, italice et germanice (Frankfort, 1620).

Viardot-Garcia (Pauline Michelle Ferdinande), zangeres, dochter van Manoël del Populo Garcia en zuster van Marie Malibran Garcia, geb. 18 Juli 1821 te Parijs. Op driejarigen leeftijd verliet zij met haar familie deze stad en ging naar Londen, waar haar vader aan de Italiaansche Opera verbonden werd. Een jaar later trok de familie naar Nieuw-York, en daar ter stede ontving Pauline het eerste onderricht in de muziek. In het jaar 1826 besloot Manoël met de zijnen naar Mexico te gaan. Op den weg van Mexico naar Vera Cruz werd het gezelschap door roovers overvallen, die Manoël dwongen, hun iets voor te zingen; bovendien moest hij 600,000 frank betalen. Daarop scheepte de familie zich in naar Europa, en op die reis ontving P. van haar vader het eerste zangonderricht. Het begaafde kind maakte snelle vorderingen en leerde ook verschillende talen, als Fransch, Engelsch, Italiaansch en Spaansch, later ook Duitsch. Te Parijs ontving zij van Meysenberg les in het klavierspel en maakte ook daarin zulke goede vorderingen, dat, toen zij 1838 bij Franz Liszt kwam, om haar studiën voort te zetten, deze haar tot zijn beste leerlingen rekende. Op elfjarigen leeftijd verloor zij haar vader, en zij kwam nu als zangeres bij haar broeder Manoël in de leer. Nadat zij haar studiën voltooid had, liet zij zich 1837 te Brussel voor het eerst in het openbaar hooren. Een jaar later trad zij te Parijs in het Théâtre de la Renaissance op, waar zij veel bijval verwierf. Nog grooter was haar succes te Londen, waar zij 1839, dus op achttienjarigen leeftijd, in gezelschap van Rubini, Tamburini en Lablache, in *Otello*, *Cenerentola* en *Il Barbiere* optrad. De Engelschen meenden haar beroemde zuster Malibran, met wie zij in stem en gelaatstrekken veel gelijkenis had, weder te hooren. Nog in hetzelfde jaar keerde zij naar Parijs terug, waar zij een jaar later met den schrijver Viardot, destijds directeur der Groote Opera, in het huwelijk trad. Het echtpaar doorreisde Italië en Spanje, en in de voornaamste steden van beide landen vierde Pauline groote triomfen. Te Parijs teruggekeerd, bracht zij er 1842 in gezelschap van Grisi, Persiani en Tamburini het publiek weder in verrukking. Vervolgens reisde zij naar Duitschland, liet zich o. a. met groot succes te Berlijn en te Weenen hooren en werkte 1845 mede op het Beethoven-feest te Bonn. Zoowel daar te lande, als in Rusland en in Engeland, waar zij van 1848 tot 1858 jaarlijks eenige malen optrad, verwekte zij groote geestdrift. Een van haar laatste roemrijke daden was de vertolking van Gluck's *Alceste*, op een der concerten van het conservatoire te Parijs (1861). Een jaar later trok zij zich uit het openbare leven terug, en sedert dien tijd leeft zij afwisselend te Parijs en te Baden-Baden. Behalve als zangeres heeft zij naam gemaakt

als componiste van eenige kleine opera's. — Van haar kinderen zijn in de muzikale wereld bekend: Louise Héritte-Viardot, componiste; Mevr. Chamerot-Viardot en Marianne-Viardot, zangeressen, en Paul-Viardot, violist, leerling van Leonard.

Vibrato, Ital., trillend, bevend, een voornamelijk bij het bespelen van strijkinstrumenten aangewend effektmiddel, hetwelk verkregen wordt, wanneer men den vinger die den toon aangeeft vast op de snaar drukt, doch tevens de hand in een trillende beweging brengt. Een matig gebruik van het vibrato, op de rechte plaats aangewend, kan van goede uitwerking zijn; verkeerd of te veelvuldig aangebracht, schaadt het spel en voordracht. Nog onaangenamer dan bij het vioolspel werkt het misbruik van het vibrato bij den zang, en toch trachten middelmatige zangers niet zelden de fouten hunner stem of hunner methode door een vibrato te verbergen.

Vicentino (Don Nicolo), geestelijke en toonkunstenaar, geb. 1511 te Vicenza, was een leerling van Adriaan Willaert, zooals blijkt uit den titel van een zijner werken: *Dell' unico Adriano Villaert discepolo D. Nicola Vicentino Madrigali a* 5 *voci per teorica e per pratica da lui composti al nuovo modo del celeberrime suo maestro ritrovati* (Venetië, 1546). De in dat werk vervatte madrigalen waren volgens een nieuw stelsel vervaardigd, dat Vicentino in praktijk wenschte te brengen. Hij meende namelijk de diatonische, chromatische en enharmonische toongeslachten der Grieken met het toonsysteem van zijn tijd in verbinding te kunnen brengen en op die wijze een nieuw stelsel te vormen. Om aan de zaak nog meer gewicht te geven, liet hij volgens zijn aanwijzing een arcicembalo bouwen, dat uit zes klavieren bestond, welke alle diatonische, chromatische en enharmonische tonen bevatten, door middel waarvan men in staat was, de harmonieën der Ouden met die van den nieuwen tijd te vermengen. Omstreeks denzelfden tijd ontstond tusschen V. en Vicenzio Lusitano de bekende strijd over de kenteekenen der toonsoorten, die met een openbare disputatie in de pauselijke kapel eindigde. De beide tegenstanders hadden om een gouden daalder gewed, en de door hen gekozen scheidsrechters beslisten ten gunste van Lusitano. Een ander werk van V. was getiteld: *L'antica musica ridotta alla moderna pratica, con la dichiarazione e con gli esempj dei tre generi con le loro specie e con l'inventione di un nuovo stromento nelle quale si contiene tutta la perfetta musica con molti segreti musicali* (Rome, 1555). Aan het einde van dit werk bevindt zich een beschrijving van den Arcicembalo.

Victoria of **Vittoria** (Tomaso Ludovico **da**), componist uit de Romeinsche school, geb. omstreeks 1540 te Avila in Spanje, kwam op jeugdigen leeftijd te Rome, waar Palestrina en Nanini zijn voorbeelden werden. Hij werd er 1573 tot kapelmeester aan het Collegium germanicum en 1575 aan

de Apollinaris-kerk benoemd. Later keerde hij naar Spanje terug, waar hij den titel van keizerlijk kapelaan verkreeg. De compositiën van dezen meester worden tot de beste werken der Romeinsche school gerekend. Een van zijn laatste werken was een zesstemmig *Officium Mortuorum* (1605), dat door Proske voor zijn meesterstuk wordt gehouden. Het jaar van zijn dood is niet met zekerheid bekend. Fétis, bij wien ook een lijst van zijn nog bekende compositiën te vinden is, meent dat hij 1608 gestorven is.

Vielle, Fr., lier.

Vierdubbel contrapunt noemt men een vierstemmige zetwijze, waarbij elke stem eerste, tweede, derde en vierde kan zijn. Een in vierdubbel contrapunt geschreven stuk kan vier en twintig maal omgekeerd worden.

Vier en zestigste noot (QUADRUPLE CROCHE, Fr.), de kortste in de praktische muziek gebruikelijke noot, voorgesteld door het teeken 𝅘𝅥𝅱

Viermaal gestreept noemt men de noten der hoogste, in de praktische muziek gebruikelijke octaaf.

Vierkwarts-maat wordt aangeduid door het teeken 𝄴 of $\frac{4}{4}$.

Vierling (Georg), componist, geb. 5 Sept. 1820 te Frankenthal in de Rijnpalts, studeerde te Darmstadt onder leiding van Joh. Chr. Heinr. Rinck en zette zijn studiën bij Marx te Berlijn voort. Hij werd 1847 organist te Frankfort a. d. Oder, 1852 directeur der liedertafel te Mainz, en vestigde zich een jaar later te Berlijn, waar hij de Bachvereeniging oprichtte en 1859 tot koninklijk muziekdirecteur benoemd werd. Zijn compositiën bestaan in liederen, duetten, gezangen voor gemengd koor, voor vrouwenkoor en voor mannenkoor; een psalm voor een orkest; een motet voor twee koren; stukken voor klavier en voor orgel, ouvertures voor *Tempest*, van Shakespeare; *Maria Stuart*, van Schiller, en *Die Hermannsschlacht*, van Kleist; twee groote werken met orkestbegeleiding: *Hero und Leander* en de *Raub der Sabinnerinuen*, en een trio voor klavier en violoncel.

Vieuxtemps (Henri), vioolvirtuoos, geb. 17 Febr. 1820 te Verviers, toonde op jeugdigen leeftijd grooten aanleg voor de muziek en droeg reeds op zesjarigen leeftijd het vioolconcert van Rode voor. In den winter van 1827 reisde zijn vader met hem naar Luik, Brussel, Antwerpen, den Haag, Rotterdam, Utrecht en Amsterdam. In laatstgenoemde stad, ten huize van den muziekliefhebber Ed. Croese, kwam de jonge V. in kennis met de Bériot, die zich destijds op het toppunt van zijn roem bevond. Deze was zoozeer verrukt van V.'s talent, dat hij aanbood hem persoonlijk les te geven. Dientengevolge trok de knaap met zijn familie naar Brussel en bestudeerde onder de Bériot's leiding de klassieke meesters van het vioolspel: Corelli, Tartini, Viotti e. a. Zijn meester nam hem 1828 mede naar Parijs en

liet hem op zijn concerten optreden. Van den koning der Nederlanden ontving de jonge V. een jaargeld, dat hij evenwel tengevolge van de omwenteling van 1830 weder verloor. In laatstgenoemd jaar verliet de Bériot Brussel, om met zijn jonge vrouw, Marie Malibran, naar Italië te gaan. Daardoor verloor V. ook zijn meester. Op raad van de Bériot nam hij geen anderen, maar bleef aan zich zelven overgelaten. Tot 1833 bleef hij te Brussel, waar hij ijverig voortstudeerde, en maakte vervolgens in gezelschap van zijn vader een kunstreis door Duitschland, waar hij met twee uitstekende vioolvirtuozen, Spohr en Guhr, kennis maakte; met laatstgenoemde bleef hij tot aan diens dood bevriend. Ook Strauss, Molique en Lindpaintner leerde hij kennen, en allen prezen het groote talent van den jongen violist. Te Weenen maakte hij kennis met Holz, Linke, Merk, Czerny en andere personen, die tot den kring van Beethoven behoord hadden, en trachtte van hen inlichtingen te verkrijgen aangaande de juiste voordracht van 's meesters vioolconcert. Hij was de eerste na Beethoven's dood die het voordroeg, en wel in een der Concerts spirituels van Lannoy. Te Londen leerde hij Paganini kennen, wiens spel ook op hem diepen indruk maakte. Nadat hijzelf zich daar ter stede op een concert der Philharmonic Society had laten hooren, doorreisde hij met zijn vader Nederland en België en vestigde zich vervolgens te Parijs, waar hij bij Reicha les in de compositie nam. Zijn eerste compositiën, waarin hij trachtte de destijds in de mode zijnde „gevarieërde aria" met den vorm der vioolconcerten van Viotti te verbinden, schreef hij in de jaren 1836—37, in welken tijd hij ook Duitschland bereisde. Een jaar later ging hij met Henselt naar Petersburg, en 1839 bezocht hij die stad ten tweeden male, nu in gezelschap van zijn landsman Servais. Te Riga leerde de beide virtuozen een talentvollen jongen kapelmeester — Richard Wagner — kennen, dien V. ook een jaar later weder te Parijs ontmoette, en met wien hij bevriend bleef. Het optreden van den jongen virtuoos in elke stad was voor hem een triomf. Van Rusland keerde hij op het einde van 1840 naar Parijs terug, en van 1843 tot 1844 doorreisde hij de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. In Europa teruggekeerd, bezocht hij wederom Londen, België, Duitschland en Rusland. Van 1846 tot 1852 woonde hij te Petersburg en vervolgens, tot 1855, te Frankfort, in de nabijheid van welke stad hij het landgoed Drei-Eichenhain kocht. Met zijn vrouw, de klavierspeelster Josephine Eder uit Weenen (geb. 1815, gest. 1816), en met Sigismund Thalberg maakte hij 1857 een tweede reis door Noord-Amerika, en in het jaar 1870 bezocht hij met den impressario Strakosch de Nieuwe Wereld ten derden male, bij welke gelegenheid hij niet minder dan 120 concerten gaf. Nadat hij 1871 was teruggekeerd en korten tijd in het door buiten- en binnenlandschen oorlog geteisterde Parijs had vertoefd,

begaf hij zich naar Brussel, waar hij tot leeraar aan het conservatoire werd benoemd. In die betrekking was hij tot 1873 werkzaam, toen hij door een ziekte overvallen werd, die met een verlamming, hoofdzakelijk van de linker arm, eindigde. De beroemde kunstenaar moest het vioolspel vaarwel zeggen. Wel herstelde hij in zooverre, dat hij 1877 de leiding zijner vioolklasse weder op zich kon nemen, maar als solist op te treden was hem niet meer mogelijk. Hij vestigde zich te Parijs, wijdde zich hoofdzakelijk aan de compositie en maakte ten slotte nog een reis naar Algiers, waar hij 6 Juni 1881 stierf.

Vieuxtemps behoorde tot de beste vioolvirtuozen dezer eeuw, en ook als componist voor zijn instrument heeft hij naam gemaakt. Zijn concerten, zijn *Rêverie* en andere stukken behooren tot de beste virtuozenmuziek dezer eeuw.

Vigoroso, Ital., krachtig, stout, mannelijk (teeken van voordracht).

Villanella, Ital., boerendans.

Villiers (Pierre **de**), ook Vuilliers genaamd, Fransch toonkunstenaar uit de 16e eeuw, wiens compositiën, bestaande in Missen, motetten en canzonen, in verschillende verzamelwerken van zijn tijd zijn opgenomen.

Villiers Stanford, z. STANFORD.

Villoteau (Guillaume André), schrijver over muziek, geb. 6 Sept. 1759 te Bellême in Frankrijk, behoorde tot de geleerden, die Napoleon 1798 naar Egypte vergezelden, en wiens verhandelingen over de muziek der Oostersche volken in het groote werk *Description de l' Egypte* werden opgenomen. De titels dier werken, tusschen de jaren 1804 en 1807 verschenen, zijn: *Dissertation sur la musique des anciens Egyptiens*; *Dissertation sur les diverses espèces d' instruments de musique, que l' on remarque parmi les sculptures qui décorent les antiques monuments de l' Egypte et sur les noms que leur donnèrent en leur langue propre les premiers peuples de ce pays; — De l'état actuel de l' art musical en Egypte ou relation historique et descriptive des recherches et observations faites sur la musique en ce pays* en *Description historique, technique et littéraire des instruments de musique des Orientaux.* Andere opstellen van V. zijn: *Mémoire sur la possibilité et l' utilité d'une théorie exacte des principes naturels de la musique* en *Recherches sur l'analogie de la musique avec les arts, qui ont pour objet l'imitation du langage* (Parijs, 1807).

Vina, een snaarinstrument der Indianen, welks snaren evenals die der guitaar met de vingers getokkeld worden.

Vinacesi (Benedetto), kapelmeester en componist, geb. omstreeks 1670 te Brescia, werd 1704 tweede organist aan de Marcus-kerk te Venetië, waar hij ook koordirecteur aan het conservatorio Ospedaletto was. Hij heeft opera's Missen, cantates en sonates gecomponeerd.

Vinci (Leonardo), componist uit de Napolitaansche school, geb. 1690 te Strongoli in Calabrië, gest. 1734 te Napels, was in de eerste helft der 18ᵉ eeuw in Italië als operacomponist beroemd. Hij was koninklijk kapelmeester daar ter stede.

Vinci (Pietro), componist, geb. 1540 te Nicozia op Sicilië, was kapelmeester aan de San Maria Maggiore te Bergamo en stierf 1584 te Palermo. Van zijn gedrukte werken zijn Missen, motetten en madrigalen bekend.

Vinders (Jeronimus), Belgisch contrapuntist uit de eerste helft der 16e eeuw, heeft o. a. een *Lamentatio* op den dood van Josquin Desprez gemaakt. Andere stukken van hem zijn opgenomen in de verzamelingen *Selectissimae nec non familiarissimae Cantiones etc.* (Augsburg, Melchior Kriesstein, 1540) en *Cantiones septem sex et quinque vocum* (ibid., 1545).

Viola (Alfonso **della**), componist, vermoedelijk in het begin der 16e eeuw geb., was 1541 kapelmeester van hertog Este, te Ferrara. Zijn eerste bekende werk was de muziek voor het treurspel *Orbecchi*, in genoemd jaar ten huize van den componist en in tegenwoordigheid van den hertog en van kardinaal Rovenne Salviati uitgevoerd. Andere dramatische muziekstukken waren: *Il Sacrificio*, *Aretusa* en *La Sfortùnata*, allen in de paleizen van den adel te Ferrara ten gehoore gebracht. Nog kent men van hem: *Madrigali a cinque voci.*

Viola (Alessandro **della**), z. ROMANO.

Viola (Francesco **della**), componist te Ferrara, geb. in de eerste helft der 16ᵉ eeuw, was vermoedelijk een bloedverwant van Alfonso d. V. en een leerling van Adriaen Willaert. Volgens Zarlino (*Dimostrazione armoniche*) was hij kapelmeester van hertog Alfonso Este van Ferrara.

Viola, VIOLA DA BRACCIO of VIOLA ALTA, ALTVIOOL (z. dit). De geschiedenis der viola vindt men in het artikel STRIJKINSTRUMENTEN. In den tegenwoordigen tijd verstaat men onder viola uitsluitend de altviool. In vroeger tijden daarentegen was viola de geslachtsnaam voor verschillende soorten van strijkinstrumenten, die in de volgende artikelen verklaard worden. De twee hoofdsoorten waren viola da braccio en viola da gamba.

Viola bastarda, Ital., een soort van viola da gamba. Volgens Praetorius (*Syntagma music.*) wordt zij aldus genoemd, omdat zij »ein Bastard sei von allen Stimmen; sintemal es an keine Stimme allein gebunden, sondern ein guter Meister die Madrigalien, vnd was er sonst vff diesem Instrument musiciren will, vor sich nimmpta, vnd die Fugen vnd Harmony mit allem Fleiss durch alle Stimmen durch vnd durch bald oben aussen Cant, bald unten aussen Bass, bald in der mitten aussen Tenor vnd Alt heraussen suchet.”

Viola da braccio, armviool, de eigenlijke altviool (z. dit). De benaming da braccio ontving zij, daar zij bij het bespelen in den arm gehouden wordt (juister nog is de benaming viola da spalle, schouderviool), in tegen-

stelling van de viola da gamba, die tusschen de knieën gehouden wordt. Het Italiaansche woord braccio is door de Duitschers verbasterd tot Bratsche.

Viola da gamba, Ital., knieviool of beenviool, een strijkinstrument, dat overeenkomst heeft met de violoncel. Het was aanvankelijk met vijf snaren bespannen, later werd er een zesde en eindelijk, door Marin Marait, nog een zevende bijgevoegd, zoodat het instrument op het einde der 17e eeuw met zeven snaren bespannen was, die op de volgende wijze gestemd waren:

$A — D — G — c — e — a — d'$.

De viola da gamba was zeer geliefd en werd niet alleen als begeleidingsinstrument, maar ook als solo-instrument aangewend. Haar noten werden naar gelang van het register waarin zij zich bewoog in bas-, tenor- alt- of discantsleutel opgeteekend, veelal, o. a. bij Bach, op twee notenbalken, soms ook volgens luittabulatuur. Evenals bij de luit was de toets van banden voorzien, die de grepen voor de verschillende tonen bepaalden. Praetorius vermeldt in zijn *Syntagma musicum* de volgende vijf soorten van viola da gamba: »1° Gar Gross Bass-Viol (Contrabasso da gamba)" met vier snaren ($E — A — D — G$); 2° »Gross Bass-Viol da gamba", vijf- of zessnarig; 3° »Klein Bass-Viol da gamba, zessnarig; 4° »Tenor- und Alt-Viol da gamba", met doorgaans zes snaren, en 5° »Violetta picciola oder Cant Viol da gamba", mede met zes snaren. Hoewel de viola da gamba van lieverlede door de violoncel verdrongen is en in het hedendaagsche orkest niet meer voorkomt, wordt zij als solo-instrument nu en dan nog wel bespeeld. — Viola da gamba is ook een orgelregister, namelijk een open fluitwerk van nog nauwer mensuur dan het salicet.

Viola d'amore, Ital.; VIOLE D'AMOUR. Fr.; een oudtijds zeer geliefd strijkinstrument. Het was doorgaans met zes, soms ook met vijf of met zeven snaren bespannen, die in den drieklank der tonica van het uit te voeren stuk gestemd werden. Behalve deze darmsnaren had het instrument nog koperen of stalen snaren, die met de anderen gelijk of een octaaf hooger gestemd waren en door medetrilling den klank versterkten. Meyerbeer heeft dit instrument aangewend tot begeleiding der romance van Raoul: »*Plus blanche que la blanche hermine*", in het eerste bedrijf van *Les Huguenots*.

Viola da Spalle, Ital., schouderviool, andere benaming der viola da braccio.

Viola di bordone, Ital., z. BARYTON.

Viola pomposa, Ital., aldus noemde Seb. Bach een door hem uitgevonden instrument, dat grooter dan de altviool was en een snaar meer had dan deze, namelijk: *c*, *g*, *d*, *a* en *e*. Bach had dit instrument laten vervaardigen, om de violoncel in de hooge noten te vervangen; maar de violoncellisten werden zoo bekwaam, dat de viola pomposa in onbruik geraakte.

Violino, Ital., z. VIOOL.

Violon, Fr., viool (z. dit).

Violone, Ital., contrabas. Violone of violonbas is ook een orgelregister in het pedaal, en wel een open fluitwerk van nauwe mensuur en van 8- of 16-vt.

Violoncel (VIOLONCELLO, Ital.; VIOLONCELLE, Fr.; VIOLONCELL, Hoogd.), een strijkinstrument, dat tegenwoordig den bas van het strijkquartet vormt. Het verkleiningswoord *cello* duidt aan, dat de violoncel een kleine violone, d. i. een kleine contrabas is. Als uitvinder van dit instrument hebben velen pater Tardieu (z. dezen) genoemd. »Laborde et bien d'autres," zegt Lavoix in zijn *Histoire de l'instrumentation*, »ont dit que c'était le père Tardieu, de Tarascon, qui avait inventé le violoncelle au commencement du XVIIIe siècle. Mais si celui-ci le perfectionna et lui donna sa forme définitive, il n'en est pas moins vrai que nous trouvons, avant le père Tardieu, de véritables violoncelles à quatre cordes, à la voûte bien accentuée aux *ff* nettement dessinés. Mersenne, en décrivant le violon et sa famille, nous donne dans ses planches une basse qui semble copiée sur un violoncelle absolument semblable au nôtre. Déja, vers la fin du XVIIe siècle, le mot *violoncel* se rencontre fréquemment. Cependant ce fut à partir du XVIIIe qu'il se sépara tout à fait des autres basses de violes. Il avait cinq cordes à cette époque, *ut* bourdon, *sol* 2e, *ré* 3e, *la* 4e et *ré* chanterelle. Une quinzaine d'années plus tard, les virtuoses étant devenus plus habiles, on fit sauter la chanterelle *ré* que le violon rendait inutile et l'accord du violoncelle fut définitivement fixé à celui que nous lui connaissons." De violoncel heeft een omvang van groot-*C* tot driemaal gestreept *a*, de flageolet-tonen niet medegerekend. De hoogste octaaf wordt echter zelden anders dan in solo-stukken aangewend. In quartet- en orkestmuziek gaat zij zelden hooger dan tweemaalgestreept *e*.

De noten der violoncel worden in bas-, tenor- of vioolsleutel opgeteekend, naarmate het instrument zich in het lage, midden-, of bovenregister beweegt. Die registers wisselen snel af, want de violoncel is nu eens melodievoerend instrument, dan eens middenstem of bas.

Alle soorten van figuren kunnen op de violoncel eigenlijk even snel als op de viool uitgevoerd worden; daar evenwel een goede, volle klank wegens de dikte der snaren moeilijker te verkrijgen is, doet de componist voor quartet- en orkestmuziek verstandig, wanneer hij de eischen aan snelle afwisseling der tonen in vergelijking der viool eenigszins matigt.

Evenals bij het vioolspel onderscheidt men bij het violoncelspel verschillende positiën of liggingen van de linkerhand op den toets. Voor de hooge noten wordt veelal de duimpositie aangewend, waarbij de duim dwars op twee snaren wordt gelegd. Het teeken der duimpositie is ϙ

Van dubbele noten zijn quinten, sexten en septimen het gemakkelijkst uit te voeren. Octaven zijn in het hooge register gemakkelijk, in de laagte daarentegen moeilijk, voor zooverre geen losse snaar daarbij gebruikt kan worden. Ook drie- en vierdubbele noten zijn mogelijk en dan het gemakkelijkst uit te voeren, wanneer van een of meer losse snaren gebruik gemaakt kan worden. b. v.

Pizzicati zijn op de violoncel even goed als op de viool uit te voeren, doch vereischen wegens de dikte der snaren een minder snel tempo.

De violoncellen worden in het hedendaagsch orkest niet zelden in eerste en tweede verdeeld; ook drie, vier en vijf partijen komen nu en dan voor. De inleiding van Rossini's ouverture voor *Guillaume Tell* o. a. is voor vijf violoncellen geschreven.

Violoncello piccolo, Ital., een kleine violoncel, wier snaren een octaaf lager dan de viool, dus in *G*, *D*, *A*, *e* gestemd waren. Bach heeft dit instrument in vele zijner werken aangewend.

Viool, **Vedel**, Ned.; VIOLINE, GEIGE, Hoogd.; VIOLON, Fr.; VIOLINO, Ital.; VIOLIN, Eng; het voornaamste der hedendaagsche strijkinstrumenten, dat zijn tegenwoordigen vorm omstreeks het laatst der 16e eeuw heeft verkregen. — In de middeneeuwen hadden de vedels niet den vorm der violen en alten van onzen tijd: zij geleken op de mandoline. In de 15e eeuw wordt melding gemaakt van de Vielle, de Rota en de Rebec, van welke instrumenten de viola (viola alta en viola bassa) afkomstig is. Volgen Fétis begonnen de Franschen omstreeks het einde der 15e eeuw viola's in kleiner vorm te vervaardigen, die daarom door de Italianen violini alla Francese genoemd werden. Of die bewering van Fétis geheel juist is, kan niet met zekerheid gezegd worden. Men weet alleen, dat de oudst bekende violen *buiten* Frankrijk, in Italië gemaakt zijn, en wel door Gasparo di Salo, die in de jaren 1550—1610 te Brescia werkte. Een vergelijking tusschen de viola en de moderne viool viel ten gunste van laatstgenoemd instrument uit, dat onder de handen van meesters als Maggini, Ruggieri, de families Amati, Stradiuarius, Guarnerius e. a. een steeds volmaakter vorm en schooner toon verkreeg en het voornaamste instrument van het moderne orkest werd.

De viool heeft een omvang van klein-*g* tot viermaal gestreept *e*, die door middel van de flageolet-tonen nog aanmerkelijk vergroot kan worden.

De stemming der viool is: De hoogste snaar wordt quint

Fr.: chanterelle, genoemd, welke benaming zij behouden heeft van de oude viola, die *e* als vijfde snaar had. Sommige virtuozen en componisten hebben zich niet aan die stemming gehouden. Paganini b. v. stemde somtijds zijn viool een halven toon hooger, ten einde den toon van het instrument meer glans te verleenen. De Bériot verhoogde in zijn concerten dikwijls alleen de *g*-snaar een toon. Baillot daarentegen stemde de *g* nu en dan in *f*. Saint Saens laat in zijn *Danse Macabre* de quint der solo-viool in *es* stemmen.

De snaren der viool worden door middel van een met paardenhaar bespannen strijkstok (arco, Ital.) aangestreken, nu en dan ook door de vingers geknipt (pizzicato, Ital.). De verschillende wijzen waarop de strijkstok zich over de snaren kan voortbewegen duidt men aan door de woorden legato, gebonden, non legato, niet gebonden, staccato, afgestooten, enz. De wijze van uitvoering dezer streken, evenals van de verschillende figuren die in het vioolspel voorkomen, vindt men in alle vioolmethodes.

Trillers zijn op elken toon uitvoerbaar, behalve op den lagen *G*. Wat de dubbele grepen betreft zijn van de laagste *d* af alle secundes, tertsen, quarten, quinten, sexten, septimes en octaven uitvoerbaar. Bij alle tweestemmige grepen moeten de tonen op twee naast elkander liggende snaren te bereiken zijn; bij drie tonen moeten de *drie* snaren waarop zij voorkomen naast elkander liggen. Alle op de viool mogelijke accoorden kunnen ook als gebroken accoorden (arpeggii) uitgevoerd worden.

Bijzondere tonen ontstaan, wanneer men de snaren op zekere punten met de vingers los aanraakt — niet op den toets drukt — en zacht aanstrijkt. Dit noemt men flageolet-tonen (z. dit); zij worden verdeeld in natuurlijke en kunstmatige, zijn vooral door Paganini ontwikkeld en komen tegenwoordig ook in de orkestmuziek voor, o. a. in het scherzo der *Roméo*-symphonie van Berlioz en in het voorspel van Wagner's *Lohengrin*.

De virtuozen hebben de viool tot het voornaamste orkestinstrument gemaakt. Tot de oudste violisten, die door hun spel en door hun compositiën tot de ontwikkeling der vioolteckniek hebben bijgedragen, behooren Torelli, componist der *Concerti grossi con una pastorale*, en Corelli, sedert 1681 het hoofd der Romeinsche violistenschool, wien de kamersonate haar ontwikkeling te danken heeft. Corelli's leerlingen werkten in de door hem aangegeven richting voort: Geminiani gaf behalve vele vioolcompositiën zijn *Art of playing the violin* (Londen, 1740), Locatelli zijn *Arte del violino* in het licht, welke beide werken als de oudst bekende vioolmethodes gelden. Na Rome werden Venetië en Padua de steden, waar het vioolspel in bloei geraakte: in eerstgenoemde stad was Vivaldi, in laatstgenoemde Tartini werkzaam. Behalve deze scholen werd ook de Piemonteesche beroemd: dáár

werkten Giardini en Somis. Een leerling van laatstgenoemde was Pugnani, die de leermeester van Polledro en Viotti werd. Deze laatste bracht de traditiën der klassieke vioolschool over naar Frankrijk, waar reeds in het begin der 18e eeuw Leclair en Gavinies (door Viotti de Fransche Tartini genaamd) een goeden naam hadden gemaakt; laatstgenoemde had door zijn studiënwerk *Les vingt-quatre matinées* invloed uitgeoefend op het vioolonderwijs. Van nog grooter beteekenis waren die violisten, welke bij de opening van het conservatoire te Parijs hun werkzaamheden begonnen: Rode, Baillot en Kreutzer. Zij waren de stichters der zoogenaamde Fransch-Belgische vioolschool, waaruit virtuozen als Habeneck, Alard, de Bériot, Vieuxtemps, Léonard, Wieniawsky, Sarasate e. a. zijn voortgekomen. De Italiaansche school bereikte haar hoogsten bloei in Paganini, die door zijn ongeëvenaarde virtuositeit nieuwe wegen voor de viooltechniek opende.

Ook in Duitschland heeft het niet aan groote vioolvirtuozen ontbroken. In de 18e eeuw muntten als zoodanig uit: Strungk, Telemann, Pisendel, Fr. Benda, Stamitz, Fränzl, Cannabich, F. W. Pixis en Franz Eck. Van de Duitsche violisten der 19e eeuw verdienen genoemd te worden: Louis Spohr, die zoowel een uitstekend solist als een uitstekend meester was, en die de vioollitteratuur bijzonder verrijkt heeft door zijn concerten en door zijn vioolmethode. Leerlingen van Spohr waren: Ferd. David, Hubert en August Kömpel. Onder de Duitschers van den laatsten tijd nemen een eerste plaats in Jos. Joachim en Aug. Wilhelmj. Ook ons land heeft uitmuntende vioolvirtuozen opgeleverd, als: J. B. van Bree, Jos. Cramer, Joh. de Graan e. a.

Viotta (Joannes Josephus), arts, componist en schrijver over muziek, geb. 14 Januari 1814 te Amsterdam, waar zijn vader, een Italiaan van geboorte, als koopman gevestigd was. Ofschoon hij reeds op jeugdigen leeftijd grooten aanleg voor de muziek toonde en, meer door eigen studie dan door het onderricht van meesters, groote vaardigheid in het orgel- en klavierspel verkreeg, was het hem toch niet vergund zich geheel aan de muziek te wijden, maar moest hij ingevolge den wensch zijner ouders, in de medicijnen studeeren. Nadat hij te Amsterdam de Latijnsche school bezocht en daar ter stede behalve in de muziek ook onderricht in het teekenen had ontvangen, werd hij student aan de Hoogeschool te Leiden. In de oude akademiestad vond hij ruimschoots gelegenheid zijn geliefde kunst te beoefenen: zoowel in studenten-, als in burger-muziekgezelschappen was hij een welkome gast, hetzij hij er als zanger, hetzij als klavierspeler optrad, en in de kerk zette hij zijn studiën in het orgelspel ijverig voort. In zijn studententijd schreef hij ook zijn eerste compositiën, waartoe, behalve vele

kleinere stukken, behooren: een Mis voor mannenstemmen en orgel, een *Libera me Domine*, een ouverture (opgedragen aan Musis Sacrum) en een symphonie (opgedragen aan Sempre crescendo). Intusschen verzuimde hij zijn studiën in de medicijnen niet, en 1837 verkreeg hij den doctorstitel, na verdediging van zijn proefschrift *De voce sana et morbosa*, waarin hij een ontleding van de menschelijke stem uit een medisch en uit een muzikaal oogpunt had gegeven. Na zijn promotie vestigde hij zich te Amsterdam, en ook daar vermochten de zorgen eener drukke praktijk de liefde voor de kunst niet bij hem uit te dooven. De Amsterdamsche afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst koos hem tot bestuurder, en spoedig daarop werd hij commissaris harer zangvereeniging, waarvan hij tot zijn dood de ziel was. Nimmer sloeg hij een oefening over, en steeds had hij zijn plaats aan het klavier, terwijl hij tevens accompagnateur der oefeningen was, die hij bij afwezigheid van den directeur tevens leidde; en in die lange reeks jaren was er geen enkele uitvoering, wier goede uitslag niet grootendeels aan zijn invloed en zijn medewerking te danken was. Niemand drong dieper door dan hij in de schoonheden der werken; geestverwant der toondichters, gevoelde hij elke uiting van hun genie levendig en diep, ontsnapte hem geen enkele karakteristieke trek, en wist hij allen die aan de uitvoering deelnamen te doordringen van zijn geest. Bekend met al wat op muzikaal gebied in het licht verscheen, spoorde hij zijn medebestuurders aan, de werken die hem voortreffelijk toeschenen op het programma te brengen. Het Amsterdamsche publiek heeft de kennismaking met de werken van Mendelssohn, Schumann en Gade uitsluitend aan hem te danken. Schumann's *Paradies und die Peri* o. a. leidde hij bij het publiek in door een hoogst belangrijk artikel in *De Kunstkronijk*. Toen in het jaar 1858 Wagner's *Tannhäuser* te Amsterdam voor het eerst gegeven werd, schreef hij in de Amsterdamsche Courant over dat werk twee artikelen, waarin hij het publiek met de schoonheden er van bekend trachtte te maken. In menig opzicht wellicht niet naar verdienste gehuldigd, werd toch aan zijn streven en zijn talenten hulde gebracht door zijn benoeming tot lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Toen de zetel van het hoofdbestuur der Maatschappij t. b. d. T., vroeger afwisselend in andere steden, voor goed te Amsterdam gevestigd was, werd hij tot hoofdbestuurder gekozen, en hij bekleedde verscheiden malen de betrekking van voorzitter der Algemeene Vergadering, o. a. tijdens het algemeen muziekfeest te Rotterdam, bij welke gelegenheid hij een voortreffelijke aanspraak hield. De Maatschappij gaf hem een blijk van hoogschatting en benoemde hem tot lid van verdienste. Ook bij het algemeen muziekfeest te Haarlem (1850), hetwelk met dat van Rotterdam tot de grootste feesten behoort, die genoemde maatschappij gegeven heeft, had hij zich bijzonder onderscheiden: de samen-

stelling van koor en orkest was zijn werk, en verschillende stukken werden door hem op het orgel begeleid.

Men gevoelde algemeen V.'s onmisbaarheid bij al wat het gebied der toonkunst raakte, en meest alle muziekvereenigingen beijverden zich dan ook, hem op eervolle wijze aan zich te verbinden. Hij was eerelid van bijna alle liedertafels en muziekgezelschappen te Amsterdam. En hij liet die onderscheiding niet onbeantwoord. Zoo schreef hij voor de eersten verschillende koren en liederen, die allen door diep gevoel en meesterlijke stemvoering uitmunten.

Maar ook in andere richting was hij op het gebied der toonkunst werkzaam, en waar zij als krachtig middel ter beschaving en veredeling, ter opvoeding des volks, werd beoefend en onderwezen, trof men hem met dienzelfden ijver, diezelfde liefde aan: getuige wat hij als bestuurder der volks-zangschool en van het patronaat en ook als bestuurder van de zangschool der maatschappij tot Nut van het Algemeen was. Ook in anderen werkkring behartigde hij de zaak van het onderwijs in het algemeen, nl. als curator der Stads-Armenscholen en als lid der plaatselijke schoolcommissie.

Met het oog op V.'s vele bezigheden mag men zijn compositiën zeer talrijk noemen. Bij Th. J. Roothaan en Co. zagen het licht: *zes liederen*, opgedragen aan Mevr. Hasselt-Barth; *Salve Regina*, voor drie mannenstemmen met orgel; *Missa*, voor vier mannenstemmen met obligaat-orgel; 6 *Modulamina*, voor één en meer stemmen met orgel; *Het oog van den nacht*, voor vier mannenstemmen; *Lijkzang*, ter uitvaart van J. B. van Bree, voor mannenkoor en koperen blaasinstrumenten. Bij Theune en Co.: *Erinnerung an Harlem*, *Galop militaire* en *Pas redoublé*, veor klavier; *Mis*, voor twee stemmen met orgel; *Sechs Gesänge*, voor vier mannenstemmen; *Zes vierstemmige liederen*, voor gemengd koor; *Der Fischer*, voor alt of baryton; *An den Frühling*, als boven; *La prière d'une mère*, *La Nostalgie*, *Wiegezang*, *De Resida*, *Oogspiegel* en *Stroomvaart*, allen voor één stem; *Libera me Domine*, voor mannenstemmen en orgel; 6 *Cantica sub elevatione*, met orgel; *Missa No.* 3, voor mannenstemmen met orgel; 6 *Cantica beatae Mariae Virginis*, met orgel; *Chanson Créole*, voor één stem met klavier.

Verschillende vierstemmige liederen voor vier mannenstemmen zijn verschenen in de *Nederlandsche Liedertafel* en *Hollandsche Orpheus;* voorts eenige romances, bij F. L. Dony, en een aantal liederen, in den almanak der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*. Onder laatstgenoemde stukjes zijn er, o. a. »*Heb je wel gehoord van de Zilveren Vloot*," »*De Kabels los*" en „*Een scheepje in de haven lag*", die als volksliederen algemeen bekend zijn geworden. Al deze compositiën getuigen van diep gevoel en van natuurlijk muzikaal talent. V. had zichzelven gevormd: nimmer had hij een meester,

in het klavier- en orgelspel evenmin als in de compositie. Hij zocht, met voortreffelijke vermogens toegerust, zelf den weg, dien hij bewandelde.

V. stierf 6 Febr. 1859. Nicolaas Beets en J. P. Heye wijdden gedichten aan zijn nagedachtenis, en A. J. de Bull schreef in de Amsterdamsche Courant een necrologie, die aldus besluit: »Hij ruste in vrede. In den bloei der jaren weggerukt, heeft hij toch lang geleefd, want hij heeft wélgeleefd. Aan zijn nagedachtenis is voor zijn vrienden geen enkele bittere herinnering verbonden. Trouwer vriend, blijmoediger reisgenoot op den weg des levens was er niet dan hij, hoevele zorgen ook op die edele schouders drukten, hoezeer het leven ook voor hem rijk aan beproeving was, en vaak groote zelfverloochening of zelfbeheersching van hem geëischt werd. Maar de strijd des levens had zijn zedelijke kracht gesterkt, het goede in hem schoon en krachtig ontwikkeld, en zijn vorming als mensch in den edelsten zin voltooid. Die strijd had hem de waarde der dingen leeren kennen; hij was eenvoudig en nederig, streng in het oordeel over zich zelven, jegens anderen zacht, en de waarheid, die hij lief had en met mannelijken moed huldigde, klonk van zijn lippen nimmer hard, omdat hij ze in liefde uitsprak. Hij zocht zichzelven nooit, maar was gelukkig in de zegepraal van het schoone en goede, door hem met al de kracht die in hem was bevorderd en voorgestaan. De reinheid van zijn gemoed en het onbaatzuchtige van zijn streven was de bron van zijn benijdenswaardige en onverstoorbare blijmoedigheid. Zijn verscheiden laat een groote leegte in menigen kring; zijn dagelijksche omgang was velen een behoefte des harten geworden. Maar al moge dat helder en sprekend oog, steeds de onbedriegelijke spiegel zijner ziele, zoo kalm en vol gevoel tevens, voor eeuwig gesloten zijn, — wij vergeten dien trouwen blik nooit!" —

Viotti (Giovanni Battista), vioolvirtuoos, geb. 23 Mei 1753 te Fontana bij Crescentino op Piëmonteesch gebied, begon op zijn achtste jaar viool te spelen en ontving het eerste onderricht van zekeren Giovanni. Bij gelegenheid van een kerkfeest in het jaar 1766, waarbij ook de bisschop Francesco Rora, later aartsbisschop van Turijn, tegenwoordig was, speelde de knaap in een symphonie mede. De bisschop, die een kunstlievend man was, bemerkte V.'s grooten aanleg voor de muziek en werd zijn beschermer. Hij zond hem naar Turijn, waar de knaap in het huis van de adellijke familie del Pozzo werd opgenomen en met den zoon des huizes onderricht van Pugnani ontving. Gedurende zijn studietijd werkte hij als violist bij de koninklijke kapel te Turijn mede, verliet 1780 die stad en begon kunstreizen door Duitschland, Polen en Rusland te maken. Vooral te Petersburg verwekte hij groote geestdrift, en keizerin Katharina, die hem met geschenken overlaadde, wenschte hem aan haar hof te verbinden. V. echter verliet Rusland weder en begaf zich naar Londen, in gezelschap van zijn meester Pugnani. Daar ter stede was zijn succes

nog grooter, zóó zelfs, dat Geminiani door hem in den schaduw werd gesteld. Van daar ging hij naar Parijs, waar hij zich 1782 op concert spirituel liet hooren. Hij overtrof al zijn voorgangers, en men vond zijn vioolcompositiën smaakvoller dan die, welke men van andere violisten gehoord had. De koningin benoemde hem tot haar accompagnateur, de prins de Soubise droeg hem de leiding zijner kapel op. In zijn eigen huis gaf V. quartetuitvoeringen, waar ook zijn leerlingen medewerkten, en repeteerde zijn concerten met begeleiding van klein orkest. Een groot aantal dezer concerten (van het zesde tot het veertiende) speelde hij nooit in het openbaar, maar alleen in particuliere kringen. In het algemeen hield hij er niet van, voor de menigte als solist op te treden: het liefst liet hij zich in kleine, maar uitgelezen gezelschappen hooren. Daarentegen wenschte hij gaarne kapelmeester aan de Italiaansche Opera te worden, welken post hij 1788 ook verkreeg. Hij reisde naar Italië om zangers en zangeressen te zoeken en bracht een uitmuntend gezelschap bijeen. De voorstellingen namen 1789 in de Tuilerieën een aanvang. Cherubini, die omstreeks dien tijd te Parijs gekomen was, ondersteunde V. in de directie, voornamelijk door de in te lasschen muziekstukken te componeeren. De opera bloeide, doch toen 1799 het hof Versailles verliet en op de Tuileriëen kwam, moest de schouwburg een andere plaats zoeken. Voorloopig koos men het Théâtre de la foire Saint Germain, doch daar dit te weinig ruimte had, trachtte V. een ander, voor de opera geschikt gebouw te vinden. De intendant Feydeau de Brou ondersteunde zijn pogingen en richtte met eenige aandeelhouders uit de hoogste standen het gebouw op, dat als Théâtre Feydeau bekend is geworden. Het werd 1791 geopend, doch de Revolutie had geen gunstigen invloed op de onderneming: de Opera moest weldra gesloten worden, en V. verloor daarbij zijn geheele vermogen. Hij was nu genoodzaakt, weder te gaan reizen, en begaf zich naar Londen, waar hij als solist optrad. Het ongeluk echter wilde, dat de emigranten hem voor een spion van de Revolutionairen hielden en hem noodzaakten, Engeland te verlaten. Verontwaardigd over deze verdenking, begaf hij zich naar Hamburg, waar hij een villa betrok en tot 1795 gevestigd bleef. Hier schreef hij o. a. zijn vioolduetten, van welke zes bij Böhme te Hamburg in druk verschenen zijn. In het voorbericht van dat werk zegt hij: »Cet ouvrage est le fruit du loisir, que le malheur me procure. Quelques morceaux ont été dictés par la peine, d'autres par l'espoir." Eindelijk gaf hij aan het verzoek van zijn Engelsche vrienden gehoor en betrad Londen weder, waar hij nu meer dan twintig jaar gevestigd bleef. Zijn spaarpenningen had hij in een wijnhandel gestoken en leefde van de inkomsten daarvan. In het openbaar trad hij zelden of nooit meer op: hij speelde slechts in kleine kringen en hield zich overigens uitsluitend met de

compositie bezig; zijn tweede reeks vioolduetten ontstond daar ter stede. Toen hij 1802 Parijs weder bezocht, kon hij aan het dringend verzoek zijner vrienden en leerlingen om zich nog eens te laten hooren niet weigeren en speelde in de kleine zaal van het conservatoire voor een uitgelezen gezelschap eenige zijner compositiën, waarmede hij zijn hoorders in verrukking bracht. Later bezocht hij Parijs nog tweemaal, 1814 en 1819, en liet zich in laatstgenoemd jaar te kwader ure overhalen om de directie der Groote opera, die in verval was geraakt, op zich te nemen. Hij was niet in staat, in den bestaanden toestand der Opera verandering te brengen, en vroeg 1822 zijn ontslag. Ten einde verstrooiing te zoeken en zijn geschokte gezondheid te herstellen, begaf hij zich weder op reis, doch herstelde niet geheel meer en stierf 10 Maart 1824 te Londen.

V. bekleedt een eervolle plaats in de rij virtuozen, die tot de ontwikkeling van het vioolspel hebben bijgedragen. Zijn compositiën zijn beroemd gebleven en hebben latere meesters tot model verstrekt. Men kent van hem 28 vioolconcerten, een groot aantal strijkquartetten, trio's, duetten en sonates. Tot zijn leerlingen behooren Pixis, Rode, Libon en Robberechts, leermeester van de Bériot.

Virdung (Sebastian), priester en organist, geb. te Bamberg in de tweede helft der 15e eeuw, leefde in het begin der 16e eeuw te Basel, waar hij een boek schreef, welks titel aldus luidt: *Musica getutscht und ausgezogen durch Sebastianum Virdung, Priester von Arenburg und alles Gesang aus den Noten in tabulaturen dieser benamten dreyer instrumenten, der Orgelen und der Lauten, der Flöten, transferiren zu lernen. Kürzlich gemacht zu ehren des hochwürdigsten hochgebornen Fürsten und Herren: Herr Wilhlemen Bischove zu Strassburg seinem gnädigen Herren* (Basel, 1511). Een groot gedeelte van dit werk is in Latijnsche vertaling opgenomen in de *Musurgia* van Nachtigal.

Virga, een teeken van het neumenschrift, een streepje dat aanduidt welke richting, dalend of stijgend, de melodie nemen moet.

Virginal, Engelsche benaming voor een soort van spinet. (Z. Klavier.)

Virtuoos (Virtuoso, Ital.), benaming van een toonkunstenaar, die groote vaardigheid in de techniek van de stem of van een instrument verkregen heeft.

Vitali (Filippo), zanger en componist, geb. in de tweede helft der 16e eeuw, was kapelmeester te Florence, later 1631, zanger bij de pauselijke kapel te Rome. Hij leefde nog in het jaar 1649. Eenige zijner compositiën zijn in den stijl van Monteverde, de vierstemmige gezangen in den cantate-stijl van zijn tijd geschreven.

Vitali (Giovanni Battista), componist en vice-kapelmeester van den hertog van Modena, geb. te Cremona omstreeks 1644, gest. 12 Oct. 1692. Van zijn werken zijn balletten, sonates en psalmen in druk verschenen.

Vittori (L o r e t o), zanger, componist en dichter, geb. omstreeks 1588 te Spoleto, gest. 23 April 1670, was in zijn tijd zeer beroemd. Paus U r b a n u s VIII, tot wiens kapel hij behoorde, verhief hem in den adelstand. Van V.'s compositiën zijn vele cantates in druk verschenen.

Vitzthumb (I g n a c e), muziekgeleerde en componist, geb. 20 Juli 1723 in België. Vooral als theoreticus was hij beroemd en vormde vele uitstekende leerlingen.

Vivace, Ital., snel, levendig.

Vivaldi (A b b a t e A n t o n i o), bijgenaamd i l p r e t e r o s s o, wegens zijn roode haren, vioolvirtuoos en componist, geb. in de tweede helft der 17e eeuw te Venetië, was langen tijd kapelmeester van den landgraaf van Hessen-Darmstadt en keerde 1713 naar Venetië terug, waar hij directeur van het c o n s e r v a t o r i o d e l l a R i e t a werd. Hij stierf 1743. Behalve een groot aantal concerten en andere stukken voor viool schreef hij 26 opera's.

Vivezza, con, Ital., met levendigheid.

Vivier (E u g è n e), hoornvirtuoos en componist, geb. 1821 op het eiland Corsika, was eerst voor de wetenschap bestemd, doch toonde grooten aanleg voor de muziek te bezitten en legde zich bijzonder op het bespelen van den hoorn toe, welk instrument hem toevallig in handen was gekomen. In den winter van 1841—42 bevond hij zich te Parijs, waar hij onderricht van den hoornist G a l l a y schijnt genomen te hebben. Hij werd er hoornist aan een kleinen schouwburg, later aan de Groote Opera. In het jaar 1843 gelukte het hem, door de ontdekking en ontwikkeling van een acoustiek verschijnsel, op eens de aandacht der muzikale wereld op hem te vestigen: de gelijktijdige voortbrenging van verscheiden onder elkaar consoneerende tonen. De oorzaken van dit verschijnsel zijn op verschillende wijzen verklaard, maar tot heden niet duidelijk gemaakt; ook schijnt geen ander hoornist na V i v i e r er in geslaagd te wezen, zijn uitvinding na te bootsen. Met een driestemmig stuk, dat een jachtstuk voor drie hoorns moest verbeelden, maakte hij te Parijs en op zijn vele kunstreizen in andere landen grooten opgang. Behalve dit stuk heeft hij vele andere compositiën vervaardigd.

Vivo, Ital., levendig, vlug.

Vocale muziek, compositiën voor één of meer zangstemmen.

Vocalise, Fr., zangstudie met het gebruik der klinkletters, of der lettergreep *la*, ter bevordering van de buigzaamheid der stem.

Voce, Ital., stem. *Colla voce*, met de stem, beteekent dat de begeleiding de voordracht des zangers nauwkeurig volgen moet.

Voces Aretinae, Lat., de Aretijnsche of Guidonische lettergrepen *ut*, *re mi* enz.

Voces Belgicae, Lat., de Belgische lettergrepen *bo*, *ce*, *di*, *ga*, *fo*, *ma*, *ni*,

door Hubertus Waelrant omstreeks 1570 voorgeslagen als benaming der noten. Dit stelsel werd Bocedisatie genoemd.

Vogel (Adolphe), violist en componist, geb. 27 Mei 1805 te Rijssel, studeerde 1824—28 aan het conservatoire van Parijs. Onder zijn compositiën bevindt zich een opera: *Le siége de Leyde*, die 1847 te 's-Gravenhage vertoond werd en grooten opgang maakte, bij welke gelegenheid hij door den koning gedecoreerd werd.

Vogel (Adolph Bernhardt), geb. 3 Dec. 1847 te Plauen in het Saksische Voigtland, is op muzikaal gebied bekend door eenige geschriften, als: *Robert Volkmann in seiner Bedeutung als Instrumental- und Vocalcomponist* en *Richard Wagner*, een biographische schets.

Vogel (Johann Christian), componist, geb. 1756 te Neurenberg, leerde verscheiden instrumenten, o. a. den hoorn, bespelen. Te Parijs, waar hij 1776 in dienst van den graaf van Montmorency kwam, maakte hij kennis met de opera's van Gluck, en onder den indruk daarvan componeerde hij zelf een dramatisch werk: *La Toison d'or*, dat 1786 te Parijs vertoond werd en groot succes had. De eerste voorstelling van zijn tweede opera: *Démophon*, beleefde hij niet: hij stierf 26 Juni 1788. Behalve deze opera's heeft hij symphonieën, concerten en quartetten geschreven.

Voggenhuber-Krolop (Vilma **von**), zangeres, geb. 1844 te Pesth, ontving onderricht van den tenorist Peter Stoll, en liet zich 1863 voor het eerst in haar geboortestad hooren. Op aanbeveling van Désirée Artôt ging zij naar Duitschland, gaf te Berlijn en te Hanover gastvoorstellingen en was een winter te Stettin geëngageerd. Gedurende haar verblijf aldaar studeerde zij vlijtig, breidde haar repertoire uit en was zoodoende weldra in staat aan de eischen der grootste theaters te voldoen. Nadat zij eenigen tijd aan de Opera's te Keulen en te Berlijn werkzaam was geweest en zich met groot succes te Weenen had laten hooren, werd zij 1870 aan de koninklijke Opera te Berlijn verbonden en tot kamerzangeres benoemd.

Vogl (Heinrich), tenorist, geb. 15 Jan. 1845 te Munchen, waar zijn vader schoolmeester was, ontving het eerste onderricht in de muziek als koorknaap aan de Mariahilf-kerk. Op vijftienjarigen leeftijd besloot hij, zich voor te bereiden voor onderwijzer, en ging te dien einde naar het onderwijzers-seminarie te Freising. Gedurende zijn tweejarig verblijf op die school ontwikkelde zich zijn fraaie stem. In 1862 verliet hij Freising en vestigde zich als hulponderwijzer te Ebersberg en later te Lorenzenberg. Van lieverlede echter vormde hij het plan, zich geheel aan de muziek te wijden. In Juli van het jaar 1865 begaf hij zich naar Munchen, waar hij zich als tenor bij het hoftheater aanmeldde. Hij werd aangenomen, studeerde nog een jaar onder leiding van Franz Lachner en den regisseur Jenk en trad in den winter van

1865 het eerst op, als Max in *Der Freischütz*. Het bleek spoedig, welk een groote aanwinst Vogl voor het hoftheater te Munchen was: in korten tijd had hij alle tenorpartijen der Duitsche opera in zijn macht. Hij was de eerste na den dood van Schnorr von Carlsfeldt die zich aan de rol van Tristan waagde en de uitvoering van dit meesterstuk 1869 te Munchen mogelijk maakte. Ook in andere rollen uit de werken van Wagner: Tannhäuser, Lohengrin, Loge, Siegfried, wordt hij door geen anderen Duitschen tenor geëvenaard, veel minder overtroffen. Hij is een van de weinige Duitsche zangers die ook als tooneelspeler groot talent bezitten, en juist dat talent maakt het hem mogelijk, Wagner's werken, waarin het drama hoofdzaak is, zoo uitstekend te vertolken. Vogl's repertoire omvat ongeveer honderd rollen. Ook als concertzanger heeft hij lauweren geoogst.

Vogl-Thoma (Therese), zangeres, echtgenoote van den vorige, geb. 12 Nov. 1845 te Tutzing aan het Starnberger meer, ontving het eerste onderricht van haar vader, die schoolmeester was, en zette haar studiën voort aan het conservatorium van Munchen. Zij werd 1864 aan de Opera te Karlsruhe verbonden, doch verkreeg reeds een jaar later een veel voordeeliger plaats aan den hofschouwburg te Munchen, die zij tot heden met eere bekleed heeft. In het jaar 1868 trad zij met Heinrich Vogl in het huwelijk, en sedert dat jaar legde zij zich, evenals haar echtgenoot, met bijzonderen ijver op de beoefening der werken van Wagner toe. Als Isolde trad zij reeds 1869 op, en in die rol is zij tot heden onovertroffen gebleven; later bracht zij ook de rollen van Sieglinde en Brünnhilde op haar repertoire, voor welke beide rollen zij herhaalde malen heeft getoond, zeer goed berekend te zijn. — Het echtpaar Vogl bezit in de nabijheid van Tutzing een landgoed en houdt zich in zijn vrijen tijd met den landbouw bezig. Op Heinrich Vogl heeft men het volgend versje gemaakt:

Heute singt er „Tristan",
Morgen führt er Mist an.

Hij is reeds bekroond wegens de op zijn landgoed bereide boter, en men zegt, dat hij op die onderscheiding bijna even trotsch is, als op zijn succes als zanger. Ook rijden en zeilen behooren tot zijn lievelingsbezigheden.

Vogl (Johann Michaël), zanger, geb. 10 Aug. 1768 te Steyr, ontving een wetenschappelijke opleiding, doch studeerde ook ijverig in de muziek. Nadat hij tot doctor in de Rechten gepromoveerd was, besloot hij, zich geheel aan de kunst te wijden, en werd 1794 aan de hofopera te Weenen verbonden, aan welk theater hij tot 1822 werkzaam bleef. Den grootsten roem als zanger heeft hij niet in de Opera, maar door zijn voordracht der liederen van Schubert behaald. Vooral *Erlköning*, de geheele *Winterreise* en *Der Zwerg* waren zijn lievelingsstukken. Hij was zeer bevriend met Schubert en gaf hem

dikwijls goeden raad, vooral wat de keuze van dichtstukken ter compositie betreft. V. stierf 19 Nov. 1840.

Vogler (Abbé Georg Joseph), organist, componist en muziekgeleerde, geb. 15 Juni 1749 te Wurtzburg, waar zijn vader violenmaker was, ontving zijn wetenschappelijke opleiding op de Jezuïeten-school aldaar, later te Bamberg. Toen hij 1771 te Mannheim kwam, ontving hij verlof, voor het hoftheater balletmuziek te componeeren, en de keurvorst van de Palts schonk hem een jaargeld om bij Pater Martini te Bologna in het contrapunt te studeeren. Doch het onderricht van dezen theoreticus behaagde Vogler evenmin als dat van Valotti te Padua, bij wien hij ook korten tijd in de leer was. In laatstgenoemde stad volbracht hij ook zijn theologische studiën, en te Rome werd hij tot priester gewijd. De paus benoemde hem tot nuntius en kamerheer van het apostolisch paleis; ook schonk hij hem — om welke reden is niet bekend — de ridderorde van den Gouden Spoor. Te Mannheim teruggekeerd, werd hij tot hofkapelaan benoemd en verkreeg later de betrekking van tweeden kapelmeester. Hij volgde 1779 den keurvorst naar Munchen, waar zijn opera *Albert III von Baiern* gegeven werd, die echter weinig succes had. Van Munchen ging hij naar Parijs en maakte vervolgens een reis door Spanje, Griekenland en het Oosten.

Als theoreticus had hij reeds te Mannheim van zich doen spreken: zijn eerste theoretische werken, *Tonwissenschaft und Tonsetzkunst* en *Stimmbildungskunst*, hadden daar ter stede 1776 het licht gezien, doch waren scherp gekritiseerd. Meer succes had Vogler als orgel- en klavierspeler, en op het gebied van den orgelbouw werd hij bekend door zijn simplificatie-stelsel (z. ORGEL). Volgens dit stelsel liet hij een verplaatsbaar orgel vervaardigen, dat hij Orchestrion noemde, omdat daarop de verschillende instrumenten nagebootst werden. Hij bespeelde dit instrument voor het eerst in het jaar 1789 te Amsterdam. In verscheiden steden van Nederland liet hij zich als organist hooren en bereisde vervolgens Engeland en Denemarken. Te Londen, Kopenhagen en Berlijn ontving hij de opdracht om de constructie van sommige orgels in die steden volgens zijn simplificatie-stelsel te wijzigen. Op verzoek van den koning van Zweden had hij zich 1786 als hofkapelmeester te Stockholm gevestigd. De aan die betrekking verbonden bezigheden beletten hem niet, groote reizen te maken. Tot 1799 bleef hij in de Zweedsche hoofdstad, waar hij o. a. een muziekschool oprichtte, die onder zijn leiding groeide en bloeide.

Van 1800 tot 1807 hield hij zich afwisselend in verschillende Duitsche steden, hoofdzakelijk te Berlijn, op, en in laatstgenoemd jaar verkreeg hij den post van hofkapelmeester te Darmstadt, waaraan behalve een jaargeld van 3000 gulden benevens vrije woning en tafel de titel van »Geheimer Rath der geistlichen Angelegenheiten" verbonden was. Daar ter stede richtte hij

zijn derde muziekschool op, waarin twee beroemde Duitsche componisten: Karl Maria von Weber en Jacob Meyerbeer hun opleiding ontvingen. Andere leerlingen van Vogler waren Gansbächer, Winter, Knecht en Ritter. In het jaar 1812 nam V. zijn ontslag, bereisde met een gedeelte zijner leerlingen een gedeelte van Duitschland en keerde naar Darmstadt terug, waar hij 6 Mei 1814 stierf.

Als componist is V. op verschillend gebied werkzaam geweest; geen zijner compositiën echter heeft hem overleefd. Hij was een groot voorstander der programma-muziek en stelde o. a. in zijn orgelconcerten gebeurtenissen voor, als: *Der Tod des Herzogs Leopold, Der Einsturz der Mauern von Jericho, Das jüngste Gericht* enz. Als theoreticus is hij hevig bestreden, doch had als zoodanig groote verdiensten, zooals uit zijn eigen werken en uit die zijner leerlingen Weber en Meyerbeer blijkt. Een volledige lijst zijner werken vindt men bij Fétis, Mendel e. a.

Vogler (Johann Caspar), organist, geb. 1698 te Haussen in Thuringen, ontving onderricht van Joh. Seb. Bach, die hem zijn besten leerling noemde. Hij werd 1715 organist te Stadtilm en 1721 hoforganist te Weimar. Toen men hem 1735 een voordeelige betrekking te Hanover aanbood, benoemde de Groothertog, die hem wilde behouden, hem tot burgemeester van Weimar, welken post hij tot aan zijn dood, 1763, bekleedde.

Vogt (Gustave), hoboïst, geb. 11 Maart 1781, kwam op jeugdigen leeftijd met zijn ouders te Parijs, waar hij zijn opleiding ontving en 1808 tot leeraar aan het conservatoire, 1814 tot hoboïst bij het orkest der Groote Opera benoemd werd. Tot zijn leerlingen behoorden virtuozen als: Brod, Vini, Verroust, L'avigne en de la Barre.

Vogt (Johann), geb. 17 Jan. 1823 te Gross-Tinz bij Liegnitz, ontving zijn muzikale opleiding te Berlijn en maakte o. a. reizen naar Petersburg en naar Nieuw-York. Hij vestigde zich 1873 als klavieronderwijzer te Berlijn. Onder zijn compositiën bevindt zich een oratorium: *Die Auferweckung des Lazarus.*

Voigt (Karl), muziekdirecteur 8 Maart 1808 te Hamburg, is voornamelijk bekend als directeur van den Cäcilien-Verein te Hamburg.

Voigt (Johann Georg Herrmann), geb. 14 Mei 1769 te Osterwick, was organist aan de Thomas-kerk te Leipzig en stierf aldaar 24 Febr. 1811. Eenige compositiën van hem zijn te Leipzig, andere te Offenbach in druk verschenen.

Voix blanche, Fr.; VOCE BIANCA, Ital.; een helder geluid, in tegenstelling van voix sombrée, waarmede de Franschen een donker, dof geluid bedoelen. Ook sommige instrumenten, als: fluit, viool, clarinet, hobo, noemen zij: des instruments à voix blanche.

Voix mixte, Fr., gemengde stem, een soort van klank die het midden houdt tusschen voix blanche en voix sombrée.

Voix sombrée, Fr., donker geluid, voornamelijk aan alt- en basstemmen eigen. Uitvoerige mededeelingen aangaande het verschil tusschen voix blanche, voix mixte en voix sombrée vindt men in alle goede zangmethodes, o. a. in Garcia's *Traité complet de l'art du chant.*

Volante, Ital., vluchtig, fladderend (teeken van voordracht.)

Volckmar (Wilhelm), geb. 26 Dec. 1812 te Hersfeld in Hessen, ontving onderricht in het viool-, klavier- en orgelspel en in de muziektheorie en werd 1835 muziekonderwijzer aan het seminarie te Hamburg. Vooral op het gebied der orgelmuziek heeft hij zich verdienstelijk gemaakt, en zijn *Orgelschule* (Breitkopf en Härtel) is beroemd geworden. Hij verkreeg de titels van doctor philosophiae, professor en koninklijk muziekdirecteur.

Volder (Peter Johan **de**), componist en orgelbouwer, geb. 27 Juli 1767 te Antwerpen, vond o. a. een mechaniek uit om in het orgel *crescendo* en *decrescendo* aan te brengen. Hij heeft ongeveer 78 orgels vervaardigd. Het jaar van zijn dood is 1841. Tot zijn compositiën behooren Missen, concerten, symphonieën en een opera: *La Jeunesse de Henri V.*

Volkmann (Robert), componist, geb. 6 April 1815 te Lommatzsch in Saksen, waar zijn vader cantor was, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in het orgel-, klavier-, viool- en violoncelspel. Aanvankelijk bestemd om onderwijzer te worden, besloot hij evenwel op aanraden van den muziekdirecteur Anacker te Freiberg, zich geheel aan de kunst te wijden, en ging 1836 naar Leipzig, waar hij les nam in het contrapunt. Daar ter stede verscheen 1839 zijn eerste werk: *Phantasiebilder*, in druk. In hetzelfde jaar begaf hij zich naar Praag en van daar naar Pesth, waar hij verscheiden nieuwe compositiën ten gehoore gebracht. Grooten opgang maakten zijn trio voor klavier, viool en violoncel (op. 5) en zijn strijkquartetten in *a* en *g* kleine terts. In de jaren 1854—58 leefde hij te Weenen, ging vervolgens naar Pesth terug en bleef er tot aan zijn dood, 30 Oct. 1883, gevestigd.

Als componist van instrumentale muziek behoort V. tot de beste kunstenaars uit de tweede helft der 19e eeuw. In de eerste plaats verdienen vermelding zijn symphonieën in *d* kleine terts (op. 44) en in *Bes* groote terts (op. 53), die, evenals zijn feestouverture (op. 54) en zijn serenades voor strijkorkest (op. 62 en 63), op de programma's van vele groote concerten voorkomen. Op het gebied der kamermuziek heeft hij de volgende werken geleverd: 6 strijkquartetten, 2 klaviertrio's en vele stukken voor klavier alleen. Ook kent men van hem een concert voor violoncel (in *a* kleine terts); een concert voor klavier (op. 42); twee Missen voor mannenkoor, een offertorium

voor soli, koor en orkest (op. 47); een dramatische scène, getiteld: *Sappho*, voor sopraan-solo; vele liederen en gezangen enz.

Volksgezang, Volkslied, Volksmuziek. — Onder volksmuziek, in tegenstelling van kunstmuziek, verstaat men de gezangen en danswijzen, die het volk, zonder muzikale kennis te bezitten, door overlevering heeft leeren kennen, in zich heeft opgenomen, en die het als een bestanddeel zijner nationaliteit beschouwt.

Geen volk ter wereld, hoe weinig muzikale kennis het ook moge bezitten, of het heeft zijn eigenaardige muziek; geen volk, of het heeft zijn eigen volksliederen. »Das Volkslied," zegt R. Wagner (*Gesammelte Schriften*, III, 308) ging aus einer unmittelbaren, eng unter sich verwachsenen, gleichzeitigen Gemeinwirksamkeit der Dichtkunst und der Tonkunst hervor, einer Kunst, die wir im Gegensatze zu der von uns einzig fast nur noch begriffenen, absichtlich gestalteten Kulturkunst, kaum Kunst nennen möchten, sondern vielleicht durch: unwillkürliche Darlegung des Volksgeistes durch künstlerisches Vermögen, bezeichnen dürften. Hier ist Wort- und Tondichtung Eins. Dem Volke fällt es nie ein, seine Lieder ohne Text zu singen; ohne den Wortvers gäbe es für das Volk keine Tonweise. Variirt im Laufe der Zeit und bei verschiedenen Abstufungen des Volkstammes die Tonweise, so variirt ebenso auch der Wortvers; irgendwelche Trennung ist ihm unfasslich, beide sind ihm ein zueinandergehöriges Ganzes, wie Mann und Weib."

De inhoud der volksliederen heeft betrekking op het volksleven, op gebeurtenissen, sprookjes, zeden, gebruiken, beroepen, werkzaamheden, huiselijk verkeer der verschillende volksklassen enz. De liederen zijn òf uit het volk zelf voortgekomen, òf door toonkunstenaars opzettelijk voor het volk gecomponeerd. Bij vele oude volken komen geheele klassen van zangers voor, die het volk hun liederen voorzongen; bij de Grieken o. a. de Rhapsoden, bij de Scandinaviërs de Skalden, bij de Keltische volken de Barden, in Engeland de Minstrels, in Frankrijk de Troubadours en in Duitschland de Minne- en Meesterzangers.

Groote ontwikkeling onderging het volkslied in de middeneeuwen, omstreeks den tijd, toen de zin voor het romantieke eenigszins begon te verminderen. In de 14e eeuw werd een slechts eenigermate aangenaam en bevattelijk lied in geheel Duitschland gezongen en gespeeld. »In derselben Zeit," zoo leest men in de *Limburger Chronik* van 1350, »sang man ein new Lied in deutscnen Landen, das war gemein zu pfeifen und zu trommeten zu aller Freuden." Zeer populair was destijds zekere monnik aan de Main. »Was er sung," zegt dezelfde Kroniek, »das sungen alle Leute gern und alle Meister pfiffen und alle Spielleute führten den Gesang und das Gedicht." Omstreeks dien tijd begon men ook de volksliederen op te teekenen en te verzamelen, en in de tweede helft der 16e eeuw verschenen de eerste verzamelingen in druk.

Aard en omvang van dit Lexicon gedoogen niet, dat hier uitvoerige beschouwingen over de liederen van de verschillende volken der aarde gegeven worden, te meer daar die zouden moeten samenvallen met een overzicht van de eigenaardige dichtvormen, bij die volken in gebruik. Belangrijke mededeelingen aangaande het volkslied en den invloed, dien het op de kunstmuziek heeft uitgeoefend, vindt men o. a. in de volgende werken: *Schicksale und Beschaffenheit des weltlichen Gesanges vom frühen Mittelalter bis zu der Erfindung des dramatischen Stiles*, van R. G. Kiesewetter (Leipzig, 1841); *Geschichte der Musik* (deel II), van Ambros; *Das musikalische Lied in geschichtlicher Entwickelung*, van Dr. K. E. Schneider (Leipzig, Breitkopf en Härtel, 1863—65); *Das deutsche Lied des* 15. *und* 16 *Jahrhunderts in Wort, Melodie und mehrstimmigen Tonsatz*, van Rob. Eitner (Berlijn 1876); *Histoire du Lied ou la chanson populaire en Allemagne*, van E. Schuré (Parijs, 1876); *Histoire de la chanson*, van J. B. Weckerlin (Parijs, 1866); *Les Chants de la Vie* en *Les Voix de Paris*, van G. Kastner (Parijs, 1854 en 1856); *Chants historiques de la Flandre*, 400—1650, van L. de Baecker (Rijssel, 1855); *Ballad literature on popular music of the olden time*, van W. Chappell (Londen, 1859); *Poesie musicali dei secoli XIV, XV e XVI, tratte da varj cordici, con un saggio della musica dei tre secoli*, van Ant. Capelli (Bologna, 1868), en *Die alten Liederbücher der Portugiesen*, van F. Bellermann (Berlijn, 1840).

Vollweiler (Karl), klavierspeler en componist, geb. 1813 te Offenbach, ontving onderricht in de muziek van zijn vader, leefde eenigen tijd te Petersburg en vestigde zich later te Heidelberg, waar hij 27 Jan. 1848 stierf. Tot zijn compositiën behooren: *Premier trio ponr piano, violon et violoncello, Grande sonate pour piano seul, Six études melodiques en* 2 *suites, Deux études lyriques et une tarentelle, Trois études lyriques, Variations concertantes sur l'Hymne russe pour deux violons, alto et violoncelle*, en vele klavierstukken.

Volta, Ital., keer, maal; b. v. prima volta, de eerste maal; seconda volta, de tweede maal.

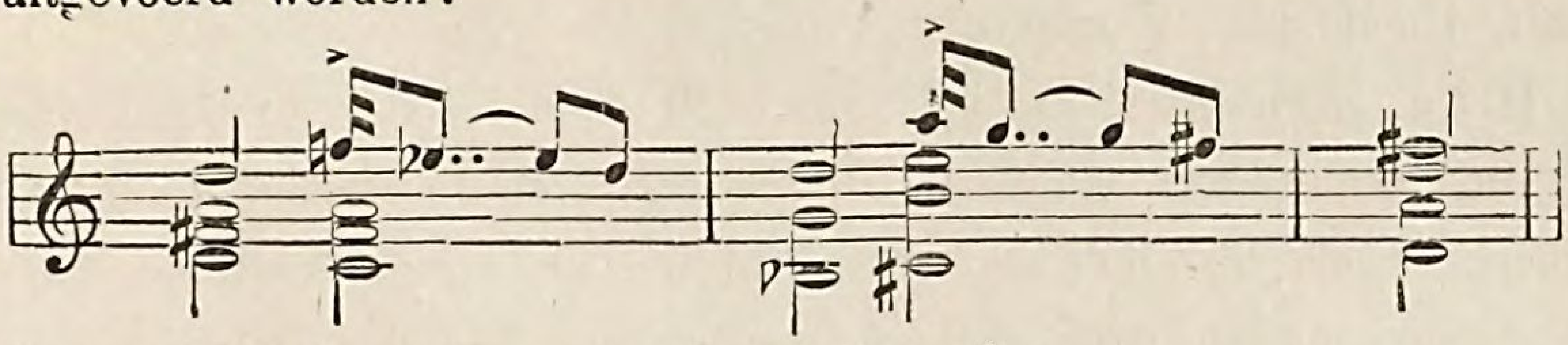
Volti subito, Ital., een uitdrukking die onder aan het notenblad voorkomt (meestal verkort: V. S.) en die beteekent: draai schielijk (het blad) om.

Voorslag, Ned,; Vorschlag, Hoogd.; Appoggiatura, Ital.; een melodisch versiersel, dat aangeduid wordt door een klein nootje vóór de hoofdnoot. Er zijn twee soorten van voorslagen: lange en korte. In vroeger tijden gold als regel, dat wanneer het kleine nootje van een dwarsstreepje voorzien was, de voorslag *kort*, wanneer dit niet het geval was, lang moest zijn. In de hedendaagsche muziek wordt de lange voorslag niet meer met kleine noten geschreven. — Als harmonische toon is de voorslag van dissoneerenden aard, daarom moet hij zich laten hooren niet *vóór*, maar *op* den tijd, waarop de

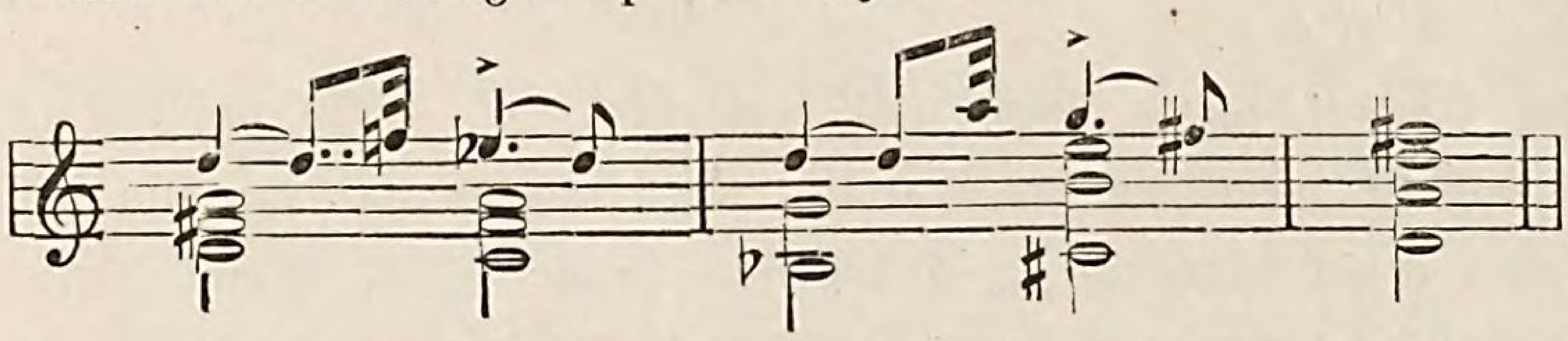
hoofdnoot, bij welke hij behoort, moet optreden; deze laatste verliest daardoor iets van haar waarde. Zoo moet het volgende voorbeeld:

aldus uitgevoerd worden:

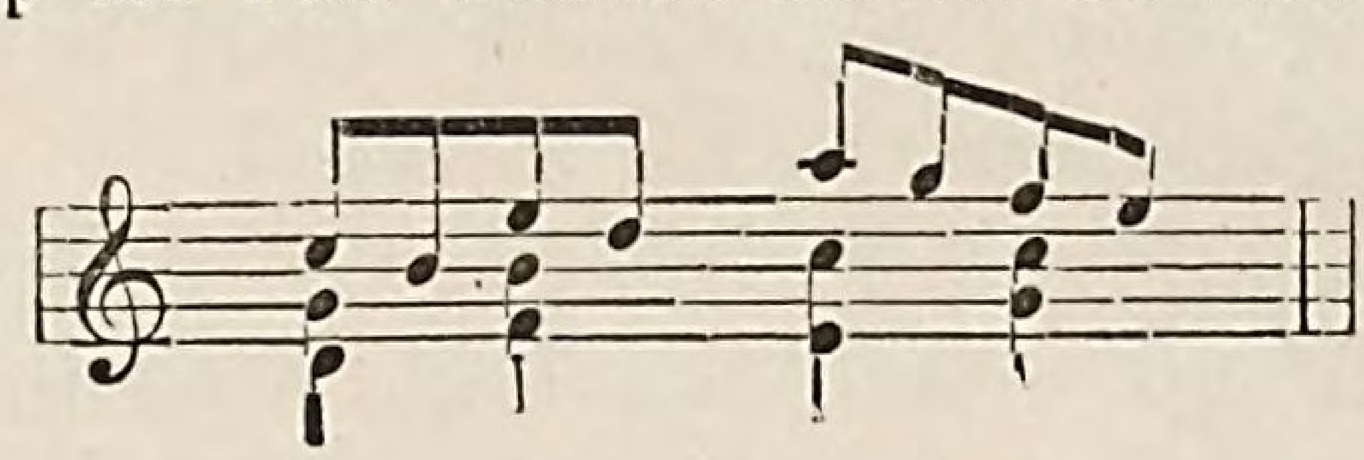

Voert men het daarentegen op deze wijze uit:

dan verliest de voorslag zijn eigenaardig karakter, en de bedoeling van den componist wordt miskend.

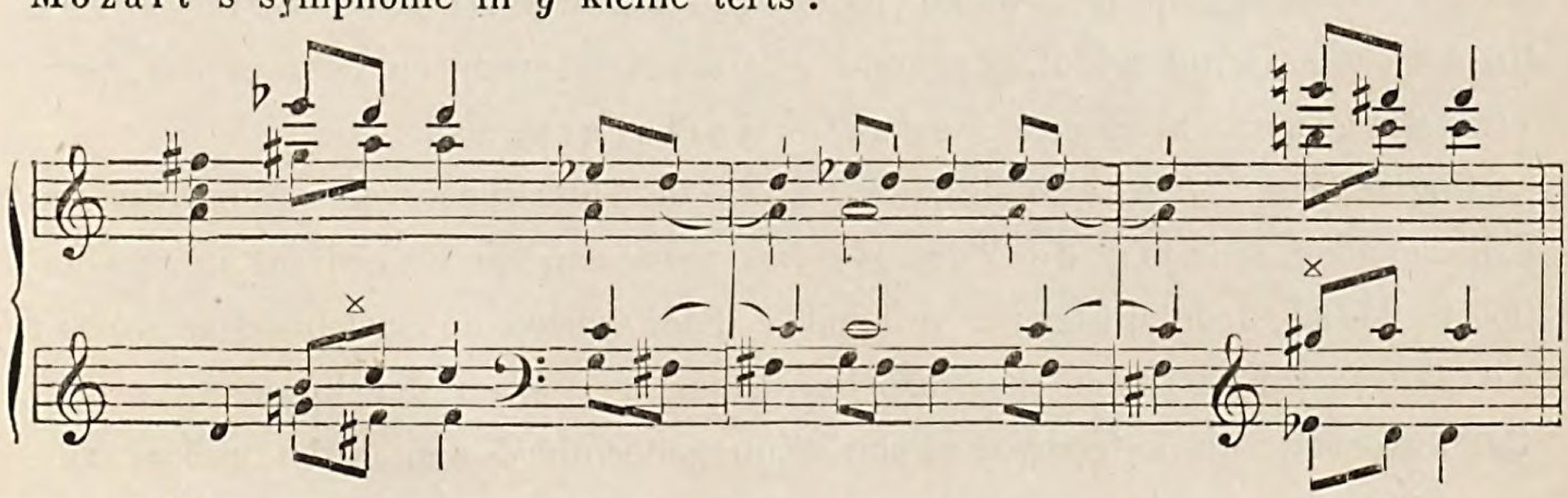
Sommige theoretici rangschikken de lange voorslagen onder de vrije Vorhalte. Er bestaat echter wel degelijk onderscheid tusschen beide versierselen: de Vorhalt toch laat zich altijd op een zwaar maatdeel, de voorslag daarentegen op een licht maatdeel hooren. De vertragingsnoten in

het volgende voorbeeld:

zijn Vorhalte; die in het volgende:

zijn lange voorslagen.

Uit dit laatste voorbeeld blijkt, dat de voorslagen, evenals de Vorhalte, in verschillende stemmen kunnen optreden. Een zeer schoon voorbeeld van voorslagen in vier stemmen vindt men o. a. in het eerste *Allegro* van Mozart's symphonie in *g* kleine terts:

Voorteekening, Ned.; VORZEICHNUNG, Hoogd.; SIGNES, Fr.; SIGNATURE, Eng.; de vóór aan den netenbalk geplaatste teekens ter aanduiding van de toonhoogte, door sleutels, ♯ en ♭, en van de maatsoort door cijfers.

Vorausnahme, Hoogd.; z. ANTICIPATIO.

Vorgeiger, Hoogd.; benaming van den eersten violist of concertmeester in een orkest.

Vorhalt, Hoogd.; z. VERTRAGINGSNOOT.

Voss (Charles), klavierspeler, geb. 20 Sept. 1815 te Schmarsow bij Demmin in Pommeren, studeerde te Strehlitz en te Berlijn en ging 1846 naar Parijs, waar hij zich als leeraar in het klavierspel vestigde. Hij heeft honderden zoogenaamde salon-stukken geschreven; een der populairste daarvan is: *Pluie de Perles*.

Vossius (Gerhardus Johann), geleerde, geb. 1577 nabij Heidelberg, studeerde aan de hoogeschool te Leiden, werd hoogleeraar aan die inrichting en later aan het Athenaeum te Amsterdam, waar hij 19 Maart 1649 stierf. Zijn gezamenlijke werken verschenen 1701 bij Blaeuw te Amsterdam in druk. In sommige daarvan handelt hij over muziek, o. a. in *De artium et scientiarum natura*, later herdrukt onder den titel *De quatuor artibus popularibus*.

Vossius (Isaak), geleerde, zoon van den vorige, geb. 1618 te Leiden, gest. 21 Febr. 1689 in Engeland, is op muzikaal gebied bekend door zijn boek *Poematum cantu et viribus rhythmi* (Oxford, 1673), waarin hij o. a. spreekt over het verband der verzen en muziek bij de Grieken Romeinen en over de muziekinstrumenten en het waterorgel.

Vox, Lat., stem.

Vox humana, Lat., menschelijke stem, bepaaldelijk de benaming van een orgelregister, dat een nabootsing der menschelijke stem heet te zijn. Het is een tongwerk van 8 vt., dat echter weinig recht op zijn naam heeft. De eindelooze proeven met verschillend materiaal, de menigvuldigste vormen der pijpen en haar afwisselende samenstellingen leveren het bewijs, hoe weinig men met dit register geslaagd is. Zelfs bij de bekwaamste orgelmakers is het zelden geheel zuiver van toon.

De Vox humana is ontstaan uit de Baarpijp en het eerst in de Nederlanden vervaardigd, om welke reden zij ook wel Nederlandsche vox humana genoemd wordt. Zij komt ook als 4 vt. voor en heet in dat geval vox virginea, maagdenregaal of juffersregaal.

Voz of **Vos** (Laurens **de**), geb. 1533 te Antwerpen, was de broeder van den schilder Martin de Vos. Hij was eerst aan de kathedraal in zijn geboortestad als toonkunstenaar verbonden, later beriep de aartsbisschop Louis de Berlaymont hem als muziekdirecteur en leeraar der koorknapen naar Cambrai aan de kathedraal aldaar. Zijn gehechtheid aan dezen prelaat ver-

leidde hem tot een onvoorzichtigheid, die hij met het leven moest betalen. Hij had namelijk een motet gecomponeerd, waarin de politieke troebelen van dien tijd bezongen werden: de overheersching van Inchy, de door hem bedreven ongerechtigheden, de verwijdering en het ongeluk van den bisschop enz. Dit motet was voor groot koor geschreven en werd op een hoogen feestdag na den vesper, in tegenwoordigheid van den usurpator, ten gehoore gebracht. Deze bemerkte de bedoeling van den componist, liet hem vatten, in de gevangenis werpen en zonder verhoor ophangen (1580). Zijn grafschrift wordt medegedeeld door Coussemaker (*Notices sur les collections musicales de la bibliothèque de Cambrai*). Een vijfstemmige motet van hem is opgenomen in de verzameling *Concentuum sacrorum quae motecta vocant etc.* van Peter Phalesius (1591).

Vredeman (Michel), muziekonderwijzer te Arnhem in het begin der 17e eeuw, gaf in het licht: *De Violen-Cyther met vijf Snaaren, een nieuwe Soorte melodieuse inventie, twee Naturen hebbende, vier Parthyen spelende, licht te leeren, half Violens, half Cyther, zijnen Naem met brengende, en alderley Musike te speelen sonder een Note van de Musiek te verstaan, so wel vor de Violen, als voor de Cyther, etteliken Musyck-Stukken opgesett ende in Tabulatuur gebracht* (Arnhem, Jan Janssen, 1612).

Vredeman (Giacomo), muziekonderwijzer te Leeuwarden in de eerste helft der 17e eeuw. Onder zijn naam verschenen de volgende werken in druk: *Musica miscella o mescolanza di madrigali, canzoni e villanelle a 4 e 5 voci*, voorzien van Franschen tekst (Leeuwarden, 1603); *Isagoge Musicae; d. i. corte, perfecte ende grondighe Instructie vandt principale Musyke soo die in allen Collegien der selver Const ghebruykt werden, ende in de voortreffelycke groote Schoole der Stadt Leuwarden* (1618).

Vroye (Théodore Josephe **de**), priester en generaal-muziekdirecteur van het diocees Luik, geb. 19 Aug. 1804 te Villiers la Ville, gest. 29 Juli 1873 te Luik, heeft veel tot bevordering van het R. C. kerkgezang gedaan. Men kent van hem de volgende werken: *Le Vesperal, Le Graduel, Traité du plain-chant à l'usage des séminaires, Manuale Cantorum, Rituale romanum* en *De la musique religieuse, les congrès de Malines et de Paris el la législation de l'Eglise sur cette matière* (Parijs, Leuven en Brussel, 1866). Laatstgenoemd werk heeft hij in vereeniging met Elewijk geschreven.

Vrugt (Willem P. **de Chavonnes**), zanger, geb. 23 Oct. 1793, bezat op jeugdigen leeftijd een fraaie sopraanstem, die omstreeks zijn achttiende jaar in een bijzonder schoon tenorgeluid overging. Bij Julius Miller, die zich destijds te Amsterdam bevond, nam hij onderricht in den zang, maar tot 1829 beoefende hij de kunst slechts als liefhebber; eerst in genoemd jaar was hij, tengevolge van het verlies zijner fortuin, genoodzaakt, de kunst voor

den broode te gaan beoefenen. Hij trad in verschillende steden van ons vaderland op en werd overal met geestdrift ontvangen. In het jaar 1830 werd hij tot solo-zanger van den koning benoemd, in hetzelfde jaar liet hij zich op een muziekfeest te Dusseldorp in Händel's *Judas Macchabaeus* hooren. Uit Berlijn en Parijs werden hem aanbiedingen gedaan, om zich aan de Opera te verbinden, doch Vrugt weigerde. Te Londen zong hij duetten met Rubini en maakte ook daar ter stede grooten opgang. Paganini noemde hem il sublimo cantante. Ongelukkigerwijze liet zijn muzikale opleiding veel te wenschen over, en was zijn repertoire zeer beperkt. Tot de stukken waarmede hij furore maakte behoorden het *Nederlandsche volkslied* en *Adolf bij het graf van Maria*. Tijdgenooten roemen zijne stem als een der voortreffelijkste die ooit gehoord zijn. Hij stierf omstreeks 1875 in kommervolle omstandigheden.

Vuillaume (Jean Baptiste), violenmaker, geb. 7 Oct. 1798 te Mioncourt in de Vogesen, werkte te Parijs op de fabriek van Francis Chanot, was van 1825 tot 1828 met den orgelbouwer Lété geassociëerd en begon in laatstgenoemd jaar zijn violenfabriek. Zich met ijver in de techniek van zijn vak verdiepende en de eigenaardigheden der meesters van de Italiaansche school bestudeerende, bracht hij het in den loop der jaren zoover, dat hij in staat was de modellen van Amati, Guarnerius, Stradivarius e. a. volkomen na te maken. Niet tevreden met dit succes, zette hij zijn studiën over de kunst van violenmaken ijverig voort en trachtte vooral de zoogenaamde »Italiaansche lak," dat groote geheim voor de tegenwoordigde violenmakers, weder te vervaardigen. Behulpzaam in die studie was hem het 1859 verschenen boek van Eugène Mailand: »*Découverte des anciens vernis italiens, employés pour les instruments à cordes et à archet*, en na het lezen daarvan vervaardigde hij instrumenten, wier lak veel overeenkomst heeft met die van Stradivarius. Ook droeg hij veel tot verbetering van den strijkstok bij en vervaardigde instrumenten van bijzondere soort, o. a. een octobas, een instrument dat een octaaf lager dan de violoncel klinkt, en een altviool van buitengewone afmeting. In het jaar 1854 werd hij door aankoop eigenaar van de beroemde verzameling van Tarisio, bestaande in 244 violen, alten en violoncellen van de beste meesters. Hij stierf 19 Maart 1875.

Vuillaume (Nicolas), broeder van den vorige, geb. 1800, werkte te Parijs onder leiding van zijn broeder en vestigde zich 1843 te Mioncourt. Hij stierf 1871.

Vuillaume (Nicolas François), broeder van den vorige, vestigde zich 1828 als violenmaker te Brussel, waar hij 14 Jan. 1876 stierf.

Vuillaume (Claude François), broeder van den vorige, ontving opleiding als violenmaker, doch legde zich later op den orgelbouw toe. Zijn zoon

S é b a s t i e n echter werkte in het vak van zijn ooms voort en werd bij gelegenheid van internationale tentoonstellingen herhaaldelijk bekroond.

Vulpius (M e l c h i o r), geb. omstreeks 1569 te Wasungen, werd 1600 cantor te Weimar en stierf aldaar 1616. Hij componeerde vele *cantiones* en een *Passion nach den vier Evangelisten.* Ook is hij bekend als uitgever der Duitsche vertaling van F a b e r ' s *Compendiolum musicae*, door J o h a n n G o t t h a r d, en voegde bij die uitgave een kleine verhandeling over de toonsoorten.

Vijre (J e a n), organist en orgelbouwer te Brugge, leefde in de tweede helft der 14e eeuw.

W.

Wach (Karl Gottfried), contrabassist, geb. 16 Sept. 1756 te Löbau in de Ober-Lausitz, studeerde eerst te Leipzig in de Rechten, doch wijdde zich later geheel aan de muziek, maakte 1803 een kunstreis naar Nederland en liet zich 1805 ook te Berlijn hooren. Hij was een der beste contrabassisten van Duitschland en langen tijd lid van het stadsorkest te Leipzig, waar hij 28 Jan. 1833 stierf. Zijn compositiën bestaan in arrangementen van opera's.

Wachtel (Theodor), zanger, geb. 1824 te Hamburg. Zijn vader was stalhouder aldaar, en Theodor, die hem in dat vak opvolgde, werd weldra, bekend als een der voornaamste koetsiers van Hamburg. Onder zijn klanten behoorden ook de zangers der Opera. Een zangonderwijzeres, Mej. Grandjean, ontdekte het eerst, dat de jonge koetsier een bijzonder fraaie tenorstem bezat, en raadde hem aan, zangles te nemen. Hij gaf aan dien raad gehoor en maakte zulke goede vorderingen, dat hij, na zijns vaders dood, zich geheel aan de muziek wijdde. Hij was achtereenvolgens aan de Opera's te Schwerin, Dresden, Wurtzburg, Darmstadt, Hanover en Kassel werkzaam. Zoowel in al die plaatsen, als te Weenen en te Berlijn, waar hij later optrad, werd hij de lieveling van het publiek. Zijn stem heeft een omvang van meer dan twee octaven, en de hooge *c* zingt hij met het grootste gemak. Dientengevolge is hij bijzonder geschikt voor de Fransche Opera. Zijn lievelingsstuk is *Le Postillon de Lonjumeau*, waarin hij met zijn zweepslagen — een herinnering van zijn vroeger beroep — bijna evenveel succes heeft gehad, als met zijn zang.

Wächter (Johann Michael), bassist, geb. 2 Maart 1794 te Nappersdorf in Oostenrijk, was achtereenvolgens te Graz, Pesth, Weenen, Berlijn en Dresden als operazanger werkzaam. Aan het hoftheater in laatstgenoemde stad werd hij 1827 geëngageerd en bleef er tot zijn dood, 26 Mei 1853,

werkzaam. Hij was een zeer verdienstelijk lid van het Dresdener opera-gezelschap en werkte bij de eerste voorstellingen van drie opera's van Wagner: *Rienzi*, *Der fliegende Holländer* en *Tannhäuser*, mede. In *Rienzi* vervulde hij de rol van Orsini, in *Der fliegende Holländer* de hoofdrol, in *Tannhäuser* die van Biterolf. Voor de rol van den »Holländer" meende hij niet berekend te zijn, althans in Wagner's *Mittheilungen an meine Freunde* leest men dienaangaande: »Die männliche Hauptpartie zwang ich fast einem Sänger auf, der genug Erfahrung und Selbstkenntnis hatte, um sich der Aufgabe nicht gewachsen zu fühlen." Berlioz daarentegen bericht in zijn *Mémoires* (II, 61): »Un véritable talent bien pur et bien complet, dont l'action sur moi a été très vive, c'est celui de Wechter, qui remplissait le rôle du Hollandais maudit. Sa voix de baryton est une des plus belles que j'aie entendues, et il s'en sert en chanteur consommé; elle a un de ces timbres onctueux et vibrants en même temps dont la puissance expressive est si grande, pour peu que l'artiste mette de coeur et de sensibilité dans son chant; et ces deux qualités, Wechter les possède à un degré très élevé."

Wackenroder (Wilhelm Heinrich), geb. 1772 te Berlijn, gest. 13 Febr. 1798 te Hamburg, waar hij referendaris was, is op muzikaal gebied bekend door de volgende opstellen: *Die Wunder der Tonknnst*, *Von den verschiedenen Arten der Kirchenmusik*, *Das eigentliche innere Wesen der Tonkunst* en *Die Seelenlehre der heutigen Instrumentalmusik*, die verschenen zijn in het tweede deel van Ludwig Tieck's *Phantasien über die Kunst* (Hamburg, Perthes, 1799).

Wackenthaler (Joseph), organist en kapelmeester aan de kathedraal te Straatsburg, geb. 20 Nov. 1795 te Schlestadt, heeft een groot aantal stukken voor orgel en twee verhandelingen over den Gregoriaanschen zang geschreven. Hij stierf 3 Maart 1869.

Waelput (Henri), componist, geb. 26 Oct. 1845 te Gent, ontving daar ter stede het eerste onderricht in de muziek en zette zijn studiën aan het conservatoire van Brussel voort. Hij behaalde 1867 den eersten prijs met zijn compositie *Het Woud* en werd 1869 directeur van het conservatoire te Brugge, waar hij ook volksconcerten gaf. In het jaar 1871 ging hij naar Dyon, keerde 1875 naar België terug en werd vervolgens orkestdirecteur te Gent. Ook bekleedde hij eenigen tijd de betrekking van orkestdirecteur aan de Fransche Opera te 's-Gravenhage. Van zijn compositiën zijn o. a. bekend: de Vlaamsche opera *Berken de Diamantslijper*; vier symphonieën; de cantates *De Zegen der Wapens*, *De Pacificatie van Gent* en *Hans Memling*; liederen met klavierbegeleiding, enz.

Waelrant (Hubert), contrapuntist uit de 16e eeuw, geb. 1517 te Antwerpen, studeerde te Venetië onder leidlng van Adriaan Willaert en

keerde vermoedelijk 1547 naar België terug, in welk jaar hij te Antwerpen een muziekschool en, in vereeniging met Jean Laet, een muziekhandel oprichtte. Onder de vele werken, die beiden in het licht gaven, en waartoe ook Waelrant talrijke bijdragen leverde, behooren: *Le premier livre de chansons françoises et italiennes à cinque voix* (1558) en *Jardin musical, contenant plusieurs belles fleurs de chansons choysies d'entre les oeuvres de plusieurs auteurs excellens en l'art de musique* (ibid.). Van zelfstandige werken gaf Waelrant in het licht: *Cantiones Neapolitanae* 3 *et* 4 *voc.* (Venetië, 1565), *Symphonia Angelica* 4, 5, 6, 7 *et* 8 *voc.* (Venetië en Antwerpen. 1594) en *Madrigali e canzoni francesi a* 5 *voci* (Antwerpen, 1558).

Wagenseil (Georg Christoph), klavierspeler en componist, geb. 1688 te Weenen, ontving zijn muzikale opleiding van kapelmeester Fux en werd muziekmeester ten hove. Hij stierf 1779. Als klavierspeler was hij zeer beroemd, en ook zijn instrumentale muziekstukken hadden zekere populariteit.

Wagner (Christian), klavierfabrikant te Dresden, geb. 1753 te Medingen, deed veel tot verbetering der vleugelpiano's.

Wagner (Ernst David), organist en componist, geb. 18 Febr. 1806 te Hamburg, werd cantor te Berlijn en verkreeg den titel van koninklijk muziekdirecteur. Van zijn compositiën zijn motetten, koralen en psalmen in druk verschenen. Ook heeft hij een werk geschreven: *Die musikalische Ornamentik. Eine gründliche, mit vielen Noten-Beispielen durchwebte Erläuterung aller in der Musik gebräuchlichen Verzierungen* (Berlijn, 1868).

Wagner (Georg Gottfried), geb. 5 April 1698 te Mühlberg, bezocht te Leipzig de Thomas-school en ontving er onderricht van Kuhnau. Toen Seb. Bach in diens plaats kwam, werkte hij nog drie jaar bij de uitvoering der compositiën van dezen meester mede. Hij werd 1726 cantor te Plauen in het Saksische Voigtland en stierf 1759. Zijn talrijke instrumentale en kerkmuziekstukken waren in het midden der vorige eeuw bekend en geliefd.

Wagner (Johann Gottlob), instrumentenmaker te Dresden, was een leerling van Silbermann en vond met zijn broeder Christian het clavecin royal (z. dit) uit. Hij stierf 1789.

Wagner (Joh. Joachim), orgelmaker te Berlijn, leefde in de eerste helft der 18e eeuw. Zijn grootste orgels waren die in de garnizoenskerk en in de Maria-kerk daar ter stede.

Wagner (Johann en Michael), broeders, orgel- en klaviermakers te Schmiedefeld in Henneberg, werkten in de tweede helft der 18e eeuw. Zie aangaande de verbeteringen, door hen aan de constructie van het orgel aangebracht, het artikel ORGEL.

Wagner (Richard), geb. 22 Mei 1813 te Leipzig, was het jongste kind van Karl Friedrich Wagner, actuarius bij de stedelijke politie aldaar,

en van Johanna Rosina Beetzin. Hij had bij den doop de namen Wilhelm Richard ontvangen, doch heeft zich altijd alleen Richard genoemd. Toen hij vijf jaar oud was, stierf zijn vader, die weduwe en kroost onbemiddeld achterliet. Zijn moeder hertrouwde eenige jaren later met Ludwig Geyer, tooneelspeler te Dresden, met wien de geheele familie naar die stad verhuisde. Geyer was een ontwikkeld man, die als tooneelspeler, schrijver en portretschilder vele verdiensten bezat. In het vervullen zijner verplichtingen jegens zijn stiefkinderen was hij zeer nauwgezet, en trachtte zijn talenten op hen over te brengen. Zoo wilde hij van Richard een schilder maken. Maar met het aanleeren der techniek van dat vak wilde het niet vlotten: de knaap toonde weinig aanleg voor de schilderkunst. Het was Geyer niet vergund, het talent van zijn stiefzoon te ontdekken; hij stierf reeds 1821. Kort voor zijn dood had Richard de melodie „*Ueb' immer Treu und Redlichkeit*" en den destijds nog nieuwen »Jungfernkranz" uit *Der Freischütz* op het klavier leeren spelen. Toen hij dit zijn vader voorspeelde, hoorde hij dezen tot zijn moeder zeggen: »Zou hij misschien talent voor muziek hebben?"

Na Geyers dood bracht Richard korten tijd bij diens broeder te Eisleben door, keerde op negenjarigen leeftijd naar Dresden terug en kwam aldaar, nadat hij verklaard had zich aan de studie te willen wijden, op de Latijnsche school. Grieksch, Latijn, oude geschiedenis en mythologie waren de voornaamste vakken zijner studie. Zelden zag men een knaap, die meer met de klassieke Oudheid dweepte, dan Richard Wagner. Vooral de geschiedenis en de mythologie der Grieken boeiden zijn aandacht in hooge mate, en met ijver beoefende hij de taal van dat volk. Hij werd op school een vlugge jongen genoemd: reeds in de derde klasse had hij de eerste twaalf boeken der Odyssee vertaald, en zijn leermeester, Dr. Sillig, meende in hem den toekomstigen philoloog te ontdekken.

Ook Wagner's dichterlijk talent ontwaakte in die jaren. Bij den dood van een der leerlingen van de Kruisschool werden diens medeleerlingen door den onderwijzer opgeroepen, om het afsterven van hun makker te bezingen; het beste gedicht zou gedrukt worden. Richard behaalde den prijs. Dit succes deed hem het besluit vormen, dichter te worden. De kennismaking met de treurspelen van J. A. Apel, waarin Grieksche onderwerpen behandeld waren, spoorde hem aan, dergelijke, naar het voorbeeld der Grieken gevormde tooneelstukken te vervaardigen, en hij ontwierp daartoe verscheiden plannen.

In zijn schooljaren ontwaakte ook zijn liefde voor de muziek; deze werd gewekt door Weber's meesterstuk, *Der Freischütz*, welke opera 26 Januari 1822 te Dresden werd vertoond. Onbeschrijfelijk was de indruk, dien Weber's muziek op den negenjarigen knaap maakte. Den *Jungfernkranz* had

hij reeds vroeger leeren kennen; nu wenschte hij ook andere stukken uit de nieuwe opera, en vooral de heerlijke ouverture, na te spelen. Een weinig onderricht op het klavier had hij ontvangen van een huisonderwijzer, die hem de levensbeschrijvingen der helden van Cornelius Nepos had leeren vertalen. Maar met de vingeroefeningen wilde het niet vlotten. Buiten weten van zijn leermeester trachtte hij, aanvankelijk uit het hoofd, de *Freischütz*-ouverture te leeren spelen. Doch toen zijn Mentor dit hoorde, schudde hij het hoofd en zeide: »gij zult het nooit leeren." En daaraan heeft hij gelijk gehad, want een pianist is Wagner nooit geworden. Nu sukkelde hij zonder meester voort op zijn klavier en speelde aanvankelijk niets dan ouvertures, o. a. van *Die Zauberflöte* en van *Don Juan*. Maar *Der Freischütz* ging hem boven alles.

Nochtans was de beoefening der muziek bij Richard voorloopig bijzaak: zijn meesten tijd besteedde hij aan zijn schoolstudiën en aan de dichtkunst. Daar hij in zijn naaste omgeving tooneelspelers had, o. a. zijn broeder Albert en zijn zuster Rosalie, is het niet te verwonderen, dat de lust tot komediespelen zich ook bij hem vertoonde; hij bevredigde die te huis. Tooneelspeler van professie wilde hij niet worden, want hij had zekeren afkeer van het acteursleven en het moderne tooneel, misschien wel tengevolge van de indrukken, die hij op het gymnasium van de klassieke oudheid en den ernst der Antieken ontvangen had. Reeds toen derhalve gevoelde hij zich door het tooneel deels aangetrokken, deels afgestooten.

Veertien jaren telde de jonge kunstenaar, toen hij een groot treurspel voltooide, aan hetwelk hij twee jaar gewerkt had. Van deze eersteling op dramatisch gebied zegt hij later: „dit werk, hoofdzakelijk uit *Hamlet* en *Lear* samengesteld, was op een breede schaal aangelegd; twee- en veertig personen stierven in den loop van het stuk, en ik zag mij bij de uitvoering genoodzaakt, de meesten als geesten te laten terugkomen, daar ik anders geen personen had gehad voor de laatste bedrijven."

Omstreeks dien tijd keerde Richard's moeder met de kinderen naar Leipzig terug. Richard kwam daar ter stede op de Nicolaï-school. De omstandigheid echter dat hij daar een klasse lager dan te Dresden werd geplaatst, beleedigde zijn eergevoel; ook schijnt men op die school niet den slag gehad te hebben, den leerlingen het onderwijs aangenaam te maken; althans daaraan schrijft Wagner het toe, dat de liefde voor de klassieke letteren van lieverlede bij hem verloren ging. Op zijn taalstudiën oefende dus zijn terugkeer naar Leipzig geen gunstigen invloed uit, op zijn kunstzin daarentegen wel: op de concerten in het Gewandhaus aldaar leerde hij de symphonieën kennen van Beethoven. Nadat hij de muziek voor *Egmont* gehoord had, wilde hij zijn zoo even voltooid treurspel ook van een dergelijke muziek

voorzien. Daar hij evenwel niet met de regelen der compositieleer bekend was, leende hij voor een dag of acht de *Methode des Generalbasses* van Logier en bestudeerde dat boek ijverig. De studie droeg niet zoo spoedig vrucht, als hij gedacht had; maar daardoor liet hij zich niet afschrikken: de moeilijkheden der harmonieleer boeiden zijn aandacht en prikkelden zijn ijver. En evenals hij eenige jaren kort en geed besloten had dichter te worden, nam hij thans op eens het besluit, zich aan de muziek te wijden. Hij hield dit voorloopig echter nog voor zich, want zijn familie had, tot haar groote ergernis, zijn treurspel ontdekt, en het was haar gebleken, dat zijn schoolwerk onder het dichten leed; hij werd streng tot werken aangespoord. Maar in stilte zette hij zijn studiën in de muziek ijverig voort, componeerde een sonate, een quartet en een aria en besloot toen, met zijn muzikale kennis voor den dag te komen. Het kostte hem veel moeite, zijn huisgenooten te overtuigen van zijn liefde voor de muziek: zij beschouwden die neiging als een gril, die in strijd was met zijn vroegere verklaring, dat hij dichter wilde worden. Doch eindelijk gaf men toe, en Wagner verkreeg Gottlieb Müller tot meester. Deze man, ofschoon een degelijk musicus, schijnt niet het talent bezeten te hebben, het onderricht smakelijk te maken; althans de leerling was niet zeer vlijtig in het uitwerken van voorbeelden met becijferden bas, maar gaf de voorkeur aan het schrijven van werken voor groot orkest. Onder anderen vervaardigde hij een ouverture, die in het jaar 1830 in den schouwburg te Leipzig werd uitgevoerd onder leiding van Heinrich Dorn. Deze ouverture heeft hij later het toppunt zijner dwaasheden genoemd; Dorn evenwel was een andere meening toegedaan en verhaalde nog dertig jaar later, dat de bewuste ouverture reeds de kiem der instrumentale klankeffekten bevatte, met welke Wagner de wereld in verrukking heeft gebracht.

Omstreeks hetzelfde jaar 1830 waren Wagner's schooljaren ten einde en begaf hij zich naar de hoogeschool, niet om in deze of gene faculteit doctor te worden, want voor de muziek was hij bestemd, maar om philosophie en aesthetiek te studeeren. Spoedig verliet hij de hoogeschool weder en besloot, zich voortaan uitsluitend en ernstig met de beoefening der muziek bezig te houden. Hij gevoelde, dat het noodzakelijk voor hem was, op nieuw met de studie der harmonie te beginnen, en het gelukte hem den man te vinden, die in staat was, hem liefde voor die droge studie in te boezemen en grondig onderricht te geven. Deze man was Christian Theodor Weinlig, cantor aan de Thomas-kerk te Leipzig. Bij hem bleef hij een half jaar in de leer en bracht het in dien korten tijd zoover, dat hij in staat was de moeilijkste contrapuntische vraagstukken op te lossen.

De eerste vruchten van Wagner's theoretische studiën bestonden in een sonate en een polonaise voor klavier, beide zeer eenvoudige werken. In den-

zelfden tijd componeerde hij een ouverture en een symphonie, waarin hij Mozart en Beethoven tot modellen had gekozen. Klaarheid en kracht, eigenschappen die hij in de werken dier meesters zoozeer bewonderde, trachtte hij ook in zijn eigen compositiën aan te brengen. Steeds grooter werd zijn vereering voor de heroën der toonkunst, en Dorn betwijfelt, of ooit een jong componist Beethoven's werken beter gekend heeft, dan de toenmaals achttienjarige Wagner. De symphonie werd 1833 in het Gewandhaus ten gehoore gebracht en door Heinrich Laube in zijn *Zeitung für die elegante Welt* besproken.

In denzelfden tijd ontstonden zijn eerste schetsen van opera-teksten. Te Praag, dat hij 1832 bezocht, had hij de opera *Die Hochzeit*, te Wurtzburg, waar zijn broeder Albert woonde, *Die Feen* ontworpen. Eerstgenoemd werk bleef in schets, het andere werd voltooid en door hem op muziek gezet; Weber, Beethoven en Marschner waren daarin zijn voorbeelden. Een poging om het werk ten tooneele te brengen mislukte echter. Niet lang daarna ontwierp hij een nieuw werk: *Das Liebesverbot*, waarvan het onderwerp was ontleend aan Shakespeare's *Measure for measure*, welk stuk hij, geheel in den geest van „het jonge Duitschland" — aldus noemde men de vijf geestverwanten Heine, Laube, Gutzkow, Wienbarg en Mund — ten onrechte opgevat had als een verheerlijking der vrije zinnelijkheid tegenover de puriteinsche huichelarij. De muziek werd geschreven in den geest van Auber en de Italianen, die destijds de opera beheerschten. Eerst 1836 kwam het werk gereed, en de voornaamste reden hiervan was, dat W. in dien tusschentijd ook andere werkzaamheden moest verrichten. De noodzakelijkheid had hem geleerd, dat de tijd voor hem gekomen was om met de muziek zijn brood te verdienen. Daar hij geen enkel instrument bespeelde, dan zeer gebrekkig het klavier, bleef hem geen andere keuze over, dan muziekdirecteur aan een of anderen schouwburg te worden. Hij werd in den herfst van 1834 aan het opera-gezelschap van Bethmann te Maagdenburg verbonden en verkreeg in korten tijd de noodige routine als orkestdirecteur. In die stad maakte hij kennis met de tooneelspeelster Mina Planer, met wie hij 1836 in het huwelijk trad. De zaken van den directeur Bethmann gingen slecht, en in het voorjaar van 1836 was zijn opera-gezelschap weder ontbonden. Bij de laatste voorstelling werd *Das Liebesverbot* vertoond.

Te Koningsbergen verkreeg Wagner 1837 een nieuwe betrekking als orkestdirecteur. Voor de kunst was zijn verblijf daar ter stede van weinig of geen belang. Het eerste jaar van zijn huwelijk verliep onder de drukkendste huiselijke zorgen. Hij begon in te zien, dat het zóó niet langer kon gaan; dat zijn talent zich niet ontwikkelen zou, wanneer hij zich voortdurend in het bekrompen Duitsche tooneelleven moest bewegen. Het faillissement van

den schouwburgondernemer te Koningsbergen maakte een einde aan zijn verblijf in die stad. Op voorspraak van Dorn verkreeg hij een post als kapelmeester te Riga, waar hij een vrij goed opera-gezelschap bijeen vond. Maar ook daar ter stede vond hij niet wat hij zocht. Het oppervlakkige, armzalige tooneelleven in de kleine steden begon hem tegen te staan. Hij besloot, niet meer voor kleine schouwburgen te werken, en ontwierp het plan voor een groote opera in vijf bedrijven, die hij wilde trachten op een der groote tooneelen, hetzij te Berlijn, Weenen of Dresden, hetzij te Parijs ten gehoore te brengen. Hij maakte van Bulwer's roman *Rienzi* een opera-tekst en begon in den herfst van 1838 aan de muzikale compositie van dat werk. Nauwelijks waren twee bedrijven er van gereed, of Wagner besloot naar Parijs te gaan, waar hij met zijn *Rienzi* tot de Groote Opera hoopte door te dringen.

In den zomer van 1839 ging hij met zijn vrouw van Riga over Koningsbergen naar Pillau en nam daar plaats op een zeilschip, dat hem naar Londen zou brengen, van waar hij voornemens was, naar Frankrijk over te steken. De zeereis was alles behalve voorspoedig: zij duurde drie en een halve week; driemaal kwam een hevige storm opzetten, en eens zag de kaptein zich genoodzaakt, een Noorsche haven binnen te loopen. Het voorbijvaren der Noorsche rotsen maakte diepen indruk op W. De sage van den Vliegenden Hollander, die hij te Riga in Heine's werken gelezen had, verkreeg een eigenaardige kleur, nu hij ze op de wilde baren uit den mond der matrozen hoorde, en het beeld van dien zwerver op den oceaan trok hem meer en meer aan. Eindelijk kwamen de reizigers te Londen, waar zij eenige dagen bleven om uit te rusten van de vermoeienissen der reis; vervolgens staken zij over naar Boulogne sur Mer. Op deze plaats maakte W. kennis met Meyerbeer, die hem, na inzage van de nog onvoltooide partituur van *Rienzi*, beloofde, al het mogelijke te doen om Wagner's pogingen tot het ten gehoore brengen van dat werk te onderstennen. Ongelukkigerwijze was Meyerbeer gedurende het grootste gedeelte van W.'s verblijf te Parijs afwezig, en zijn schriftelijke aanbevelingen hielpen W. slechts in zooverre, dat hij kennis maakte met beroemde kunstenaars; de poorten der Opera echter bleven voor hem gesloten. Eenige kans had hij, dat *Das Liebesverbot*, in het Fransch vertaald, in het Théâtre de la Renaissance vertoond zou worden, doch die kans was verkeken, toen de directeur van dien schouwburg failliet verklaard werd.

Zoo bevond W. zich reeds in den winter van 1839—40 te Parijs in een onaangename positie. Zijn geld was zoo goed als op, zijn vooruitzichten waren slecht, en hij begon reeds te betreuren, dat hij Frankrijk betreden had. Toch liet hij den moed niet zinken, maar componeerde eenige Fransche romances, o. a. *Mignonne*, *Dors mon enfant*, *Attente* en een vertaling van *Die beiden*

Grenadiere, in de hoop daardoor bekend te worden in de Parijzer kunstwereld. Deze stukjes maakten echter geen opgang. Aan de mogelijkheid om *Rienzi* te Parijs ten tooneele te brengen dacht hij niet meer, daar hij zeker was, dat in het gelukkigste geval minstens vijf of zes jaren zouden moeten verloopen, eer een dergelijk plan tot uitvoering had kunnen komen. Hij begon in te zien dat er van Parijs niet veel voor hem te verwachten was en begon zich weder met zijn vaderland in verbinding te stellen. Hij nam de partituur van *Rienzi* weder ter hand, voltooide dat werk in korten tijd en besloot, de partituur naar Dresden te zenden, waar hij wist, dat op dat oogenblik een voortreffelijk opera-gezelschap bijeen was. In den zomer van 1840 kwam Meyerbeer weder te Parijs, waar hij echter slechts korten tijd bleef. Hij deed een poging om den directeur der Groote Opera te bewegen, aan W. de compositie eener opera in twee of drie bedrijven op te dragen, doch te vergeefs, Wel verklaarde de directeur zich bereid, den hem door W. vertoonden tekst van *Der fliegende Holländer* te koopen en aan den koordirecteur Dietsch, wien hij reeds lang een operatekst beloofd had, ter compositie te geven. Door den nood gedreven stond W. den tekst voor vijfhonderd frank af, doch nam zich voor, hem voor Duitschland zelf op muziek te zetten. Dit werk volbracht hij in den tijd van zeven weken, tijdens zijn verblijf te Meudon, in het voorjaar van 1841. Omstreeks denzelfden tijd ontving hij uit Dresden de blijde mare, dat zijn *Rienzi* aangenomen was. Het eenige dat hij nog in Frankrijk te doen had bestond in het bijeenbrengen van de noodige gelden voor de destijds nog vrij kostbare reis naar Dresden. Voor de *Gazette musicale* van Schlesinger had hij reeds vroeger een reeks artikelen geschreven, als: *Ein Ende in Paris*, *Der Virtuos und der Künstler*, *Eine Pilgerfahrt zu Beethoven*, *Ueber deutsches Musikwesen*, *Ueber die Ouverture* en *Der Freischütz*, die, door een geoefende hand in het Fransch vertaald, te Parijs en elders met bijval waren ontvangen. Voor denzelfden uitgever had hij, om te kunnen leven, arrangementen van opera's voor alle mogelijke instrumenten vervaardigd. Nu bewerkte hij ook het klavieruittreksel van *La reine de Chypre* van Halévy en schreef verslagen van de eerste voorstelling dezer opera voor de *Gazette musicale* en voor de *Dresdener Abendzeitung*. In het voorjaar van 1842 verliet W. Parijs, dat hem menige bittere teleurstelling berokkend had, maar dat toch ook van grooten invloed op zijn ontwikkeling was geweest: hij had er veel schoons gehoord, en vooral de uitvoeringen van de Société des Concerts hadden hem met bewondering vervuld. Onder den indruk der uitvoering van Beethoven's Negende Symphonie had hij het plan ontworpen voor een *Faust*-Symphonie, waarvan hij echter alleen het eerste gedeelte voltooide, dat later omgewerkt en als *Eine Faust-ouverture* bekend is geworden. Deze compositie werd op een repetitie van het conservatoire-concert uitgevoerd. Een andere

ouverture van hem, *Columbus*, die hij te Riga gecomponeerd had, werd op een der jaarlijksche concerten van *La Gazette musicale* ten gehoore gebracht.

In de eerste dagen van Mei 1842 kwam Wagner te Dresden aan, waar hij vooral door twee leden der Koninklijke Opera, den tenor Tichatschek en den koordirecteur Fischer, allerhartelijkst verwelkomd werd. De repetitiën werden met ijver voortgezet, en toen de opera 20 Oct. van dit jaar voor het eerst vertoond werd, behaalde zij, niettegenstaande den buitengewoon langen duur der voorsteling — van 's avonds zes tot twaalf uur — een schitterend succes. De directie der Opera maakte met *Rienzi* zulke goede zaken, dat zij besloot, ook *Der fliegende Holländer* ten tooneele te brengen. De eerste voorstelling van dit werk werd in Januari 1843 gegeven, bij welke gelegenheid Wilhelmina Schröder-Devrient zich in de rol van Senta bijzonder onderscheidde. Overigens vond *Der fliegende Holländer* lang niet zoo grooten bijval als *Rienzi*, hetgeen ook niet te verwonderen was, daar eerstgenoemd werk reeds in meer dan één opzicht van den gewonen operavorm afwijkt. In hetzelfde jaar werd Wagner tot koninklijk kapelmeester te Dresden benoemd, welke betrekking hij tot 1849 bekleedde. Menige schoone opera-voorstelling gedurende dien tijd had men hoofdzakelijk aan zijn leiding te danken. Hij was het, die de reeds half vergeten werken van Gluck weder ten tooneele bracht. *Armide* en *Iphigenia in Aulis* werden onder zijn directie zóó schoon gegeven, dat zelfs zijn tegenstanders — hij had er vele — een woord van lof voor hem over hadden. Buiten den schouwburg gaf hij een proeve van zijn groot talent als kapelmeester door het dirigeeren van Beethoven's Negende Symphonie (op Palmzondag 1846), die, onder zijn leiding uitgevoerd, het publiek in verrukking bracht.

Na *Der fliegende Holländer* had W. een nieuw werk: *Tannhäuser*, gedicht en gecomponeerd. In deze nieuwe schepping was hij nog meer dan in de vorige van den ouden operavorm afgeweken en had hij getracht, meer een *drama* dan een *opera* te leveren. Het gevolg hiervan was echter dat het publiek, hetwelk in zijn werk alleen de *opera* zocht, verwonderd en teleurgesteld was. Wel werden vele stukken, als: de ouverture, het herderslied, het pelgrimskoor, de marsch en de finale van het tweede bedrijf luide toegejuicht, maar van de poëtische strekking van het werk als drama hadden maar zeer weinigen begrip. De eerste voorstelling van *Tannhäuser* werd 19 Oct. 1845 gegeven. Zijn volgend werk was *Lohengrin*; de partituur daarvan was in den herfst van 1847 voltooid. In dit werk staat de muziek in nog nauwer verband met den tekst dan in *Tannhäuser*. Tekstherhaling komt maar zelden meer voor, en bijna nergens is het drama aan de muziek ten offer gebracht. De zoogenaamde Leitmotive spelen er een veel grooter rol in dan in Wagner's vorige opera's.

Het was W. niet vergund, zijn nieuw werk terstond na de voltooiing ten gehoore te brengen; het werd zelfs gedurende zijn verblijf te Dresden niet in studie genomen. Dit was voor hem te onaangenamer, daar ook zijn overige werken zich in andere Duitsche steden geen weg tot het tooneol konden banen, en dus de tantièmes, waarop hij gehoopt had, uitbleven. Hij begreep, dat de tijd spoedig zou komen, waarin de tantièmes zijner werken zijn eenige inkomsten zouden zijn, want meer en meer begon hij in te zien, dat hij voor den post van opera-kapelmeester niet geschikt was. Toen hij 1842 zijn ambt had aanvaard, had hij nog een kleine hoop gehad, dat hij het tooneel, hetwelk hij niet als nederigen dienaar maar als gids van het publiek beschouwde, tot een onafhankelijk, boven de grillen der mode verheven instituut te maken. Van lieverlede echter was hij tot de ervaring gekomen, dat zijn plannen onmogelijk waren, omdat de grondslag van het tooneel niet deugt. Wat anders toch is het tegenwoordig tooneel dan een industriëele onderneming, afhankelijk van het publiek en allernoodlottigst voor de kunst. Een waar kunstenaar, als W., die in zijn *Tannhäuser* en *Lohengrin* getoond had, hoe ernstig hij het met de kunst meende, kon dus van een dergelijke instelling geen heil verwachten. Toen hij ten volle van de waarheid hiervan overtuigd was, geraakte hij in een valsche positie; want in zijn betrekking van kapelmeester vertegenwoordigde hij een inrichting, wier gebrekkigheid hem maar al te zeer bewust was. De banden, die hem aan de koninklijke Opera verbonden, werden steeds losser, en de tijdsomstandigheden veroorzaakten, dat zij geheel geslaakt werden.

Het jaar 1848 kwam, en W. werd, als zoovelen, medegesleept door den revolutie-storm die over Europa woedde. Van alle zijden hoorde hij het verlangen naar de eenheid van het Duitsche rijk uitspreken, en van haar was, volgens zijn meening, ook de verheffing der Duitsche kunst te verwachten. Hij ontwierp een drama, *Friedrich Rothbart*, waarin hij het Duitsche volk een beeld van zijn voormalige grootheid wilde vertoonen. De loop der gebeurtenissen echter had ten gevolge, dat de uitvoering van dit ontwerp achterwege bleef. Daarentegen wijdde W a g n e r des te meer aandacht aan een andere stof, *Siegfried*, welk Germaansch gedicht, dat hij niet alleen uit het Middeleeuwsche Duitsche epos, maar ook uit de Oudnoorsche overleveringen had leeren kennen, hij tot onderwerp van een drama — d. w. z. een te zingen drama — wilde maken. Het was hem niet mogelijk, dit gedicht uit den mythischen voortijd in moderne verzen te schrijven. Doch aan dezelfde bron, waaruit hij de mythe in haar schoonste gedaante geput had, nl. in het Oudnoorsche gedicht, vond hij ook den voor dit drama passende versvorm: het s t a f r ij m.

Intusschen had de revolutie op verscheiden plaatsen in Duitschland zich

in den vorm van volksopstand geopenbaard. Zoo ook te Dresden. Wagner, die, als zoo vele zijner kunstbroeders, direkt of indirekt aan den opstand deelnam, was bij de komst van het Pruisische leger genoodzaakt te vluchten en begaf zich naar het buitenland. Zijn weg voerde hem over Weimar, waar hij Franz Liszt zijn *Tannhäuser* hoorde dirigeeren en met dien grooten kunstenaar de vriendschap sloot, die beide mannen gedurende hun leven verbonden heeft.

Over Parijs ging W. naar Zwitserland en vestigde zich te Zürich, waar hij in de eerstvolgende jaren verblijf hield. Dáár schreef hij zijn theoretische werken, als: *Kunst und Revolution*, *Das Kunstwerk der Zukunft*, *Oper und Drama* en zijn *Mittheilungen an meine Freunde*, in alle welke geschriften hij uiteenzet, wat hij van de kunst verwacht, hoe zij behoort uitgeoefend te worden, en welken vorm het drama der toekomst moet hebben. Dáár ook breidde hij zijn reeds te Dresden ontworpen schets van *Siegfried* tot een vierdeelig drama uit, dat den titel van *Der Ring des Nibelungen* verkreeg, en dat uit de volgende deelen: *das Rheingold*, *Die Walküre*, *Siegfried* en *Götterdämmerung* bestaat.

W.'s geschriften brachten de muzikale wereld in rep en roer, vooral nadat zij vermeerderd waren met brochures als: *Das Judenthum in der Musik.* Ook zijn kunstwerken, voornamelijk *Tannhäuser* en *Lohengrin*, welke laatste opera 1850 te Weimar voor het eerst gegeven was, hadden hem zoowel vóór- als tegenstanders bezorgd, en het publiek verdeelde zich in twee kampen: Wagnerianen en anti- Wagnerianen. De litteratuur, die in den loop der jaren door beide partijen in het licht is gegeven, vult een zeer omvangrijke bibliotheek, en nog dagelijks (1884) groeit het getal boeken aan, die Wagner of zijn werken tot onderwerp hebben.

De muzikale compositie van *Der Ring des Nibelungen* vorderde slechts langzaam, vooral omdat W. de bedoeling had, dit werk niet op een der bestaande tooneelen, maar in een bijzonder daartoe in te richten schouwburg te vertoonen. »An einem eigens dazu bestimmten Feste," zoo schreef hij in zijn *Mittheilungen an meine Freunde*, »gedenke ich dereinst im Laufe dreier Tage mit einem Vorabende jene drei Dramen nebst dem Vorspiele aufzuführen."

Ten einde in zijn onderhoud te voorzien — want de tantièmes zijner werken leverden hem niet genoeg op en werden hem ook niet altijd uitbetaald — was W. genoodzaakt, nu en dan als orkestdirecteur op te treden. Te Londen dirigeerde hij 1855 de concerten der Philharmonic Society, en ook te Zürich belastte hij zich dikwijis met de directie der concerten; daar ter stede ontving Hans von Bulow van hem onderricht in het dirigeeren.

Nadat hij de muziek van *Die Walküre* voltooid had, liet hij de compositie van den *Ring des Nibelungen* eenigen tijd rusten en schiep een nieuw werk:

Tristan und Isolde, dat in den zomer van 1858 voltooid werd. Een geschikte plaats voor de uitvoering dezer schepping te vinden, was niet gemakkelijk, want hij mocht Duitschland niet betreden. Nogmaals richtte hij het oog naar Parijs, waar hij op nieuw zijn geluk wilde beproeven. Hij kwam er in den zomer van 1859 aan en gaf er in Januari 1860 een groot concert in de Salle Ventadour, dat groot succes had, doch voor hem een nadeelig saldo van tienduizend frank opleverde. Evenwel had hij zijn doel in zooverre bereikt, dat hij te Parijs bekend was geworden, en aan de voorspraak van prinses van Metternich had hij het ook te danken, dat keizer Napoleon bevel gaf tot vertooning van *Tannhäuser* in de Groote Opera. Het werk werd met groote moeite ingestudeerd en 13 Maart 1861 voor het eerst gegeven, doch werd uitgefloten . . . omdat er geen ballet in voorkwam, d. w. z. niet in het tweede bedrijf, zooals de leden der Jockey-club, de beschermers van het ballet, gewoon waren. Gelukkigerwijze voor den meester was de tijd van zijn ballingschap ten einde. De Saksische regeering had eindelijk gunstig beschikt op zijn herhaald verzoek om amnestie en hem den terugkeer naar Duitschland — Saksen uitgesloten — toegestaan. Groot voordeel leverde die terugkeer aanvankelijk niet voor hem op, want zijn pogingen om *Tristan und Isolde*, hetzij te Karlsruhe, hetzij te Weenen, ten tooneele te brengen, waren vruchteloos. In laatstgenoemde stad echter was het hem vergund, zijn *Lohengrin* voor het eerst te hooren. In afwachting dat een of ander tooneel zich bereid zou verklaren, *Tristan* in studie te nemen, besloot W. nogmaals, fragmenten zijner werken op concerten ten gehoore te brengen, zooals hij vroeger te Parijs had gedaan. Die concerten begonnen te Weenen, vervolgens kwam Praag aan de beurt, Petersburg en Moskou volgden. Maar hoewel zij groot succes hadden, hielpen zij W. toch niet tot het volvoeren zijner plannen. Meer en meer begon hij te vreezen, dat hij het groote doel waar hij naar streefde niet bereiken zou, en dat althans van een uitvoering van *Der Ring des Nibelungen* bij zijn leven geen sprake meer zou zijn. Wellicht zou hij den moed geheel verloren hebben, zoo niet de jonge koning van Beieren, Lodewijk II, hem te hulp ware gekomen. Deze jeugdige vorst, die met W.'s werken dweepte, had 1864 den troon beklommen, en een zijner eerste daden was, den dichter-componist aan zijn hof te beroepen en hem de gelegenheid te geven, zijn plannen ten uitvoer te brengen. Met vreugde volgde de kunstenaar 's konings roepstem. Hij componeerde uit dankbaarheid den *Huldigungsmarsch* en schreef, daartoe door den koning uitgenoodigd, de verhandeling *Staat und Religion*. Hij nam zijn Trilogie van den Nibelungenring weder ter hand en begon ook naar middelen uit te zien, om de voorstelling van *Tristan* in het hoftheater te München mogelijk te maken. Op zijn aanraden riep de koning ook Hans von Bulow naar Munchen en droeg aan den

architect Gottfried Semper op, een plan te vervaardigen voor den model-schouwburg, zooals W. die wenschte. *Tristan und Isolde* verscheen 1865 ten tooneele, met medewerking van het echtpaar Schnorr von Karlsfeld (z. dezen).

Het scheen nu, dat de vervulling van Wagner's stoutste wenschen nabij was. Doch tengevolge van de politieke woelingen, waaraan Beieren destijds onderhevig was, en ten gevolge van de bekrompenheid der bevolking van München, die W. als een gunsteling des konings beschouwde en meende, dat hij invloed op de daden der regeering uitoefende, kwam van het geheele plan niets. W. was zelfs genoodzaakt, München te verlaten. Toch ging de koning voort, hem in zijn plannen te ondersteunen, en liet zijn werken in den hofschouwburg te München zoo goed mogelijk vertoonen. W. vestigde zich nu te Triebschen bij Lucern en voltooide daar *Die Meistersinger von Nürnberg*, welke nieuwe schepping 21 Juni 1868 te München, waar de wind weêr was gedraaid, met grooten bijval ontvangen werd. Zelfs fragmenten van de Trilogie, als: *Rheingold* en *Die Walküre*, werden te München vertoond, doch niet tot Wagner's genoegen: hij bleef nog altijd vasthouden aan zijn plan om zijn werk in een bijzonder daartoe ingerichten schouwburg ten tooneele te brengen. In de uitvoering van dat plan werd hij ondersteund door een vereeniging, die wilde trachten de voor het doel benoodigde gelden bijeen te brengen. Het initiatief daartoe werd genomen door Karl Tausig, den leerling van Liszt. Met duizend aandeelen, elk groot driehonderd Thaler, hoopte men den bouw te kunnen bekostigen. W. stelde onmiddellijk pogingen in het werk om een geschikte plaats voor zijn onderneming te vinden. In die dagen richtte hij voor het eerst zijn blik naar het stadje Bayreuth in Ober-Franken.

Dat de uitvoering van het plan met vele en groote moeilijkheden gepaard ging, behoeft niet gezegd; want Tausig's plan om de noodige gelden bijeen te brengen door middel van »Patronatscheine" van 300 Thaler was zeer eenvoudig, maar de moeilijkheid bestond in het plaatsen der driehonderd aandeelen. Maar Wagner rekende ook op de medewerking van het buitenland, waar hij vele aanhangers telde. Hij stelde zich in verbinding met den gemeenteraad van Bayreuth, en deze stond hem een stuk gronds af op een heuvel buiten de stad. In het voorjaar van 1872 vestigde hij zich voorgoed te Bayreuth, en in Mei van hetzelfde jaar werd met den bouw een aanvang gemaakt. Bij gelegenheid van het leggen van den eersten steen, welke plechtigheid op W.'s geboortedag was vastgesteld, werd in het oude operagebouw te Bayreuth onder Wagner's leiding een prachtige uitvoering van Beethoven's Negende Symphonie gegeven. In zijn nieuwe huis, dat door hem Wahnfried gedoopt werd, voltooide W. 1874 zijn partituur van *Götterdämmerung*, en hiermede was het reuzenwerk gereed. Nu werden alle zeilen bijgezet om

tot de uitvoering te geraken. In den zomer van 1875 werden de eerste repetitiën gehouden, het volgend jaar werden zij voortgezet, en in de maand Augustus (13—16, 20—23 en 27—30) verscheen het werk ten tooneele. Een wereld van adel, fortuin, schoonheid en talent was tegenwoordig bij dit feest, dat eenig in de annalen der kunst genoemd mag worden.

Wagner's verwachting evenwel, dat men hem geldelijk zou steunen, om hem in staat te stellen ook de herhaling der feestspelen te verzekeren, werd teleurgesteld. De nieuwsgierigheid van het groote publiek was voldaan, en daarbij liet men het voorloopig. Slechts eenige weinigen verbonden zich tot een vereeniging, die onder den naam van Bayreuther Patronatverein zich ten doel stelde, de herhaling der feestvoorstellingen mogelijk te maken. Voordat evenwel pogingen daartoe in het werk gesteld konden worden, moest de grijze meester nog eens op reis gaan, om het deficit der eerste voorstellingen te dekken! Te Londen in de Albert Hall werden in het voorjaar van 1877 onder leiding van Richter — en gedeeltelijk ook van Wagner zelven — fragmenten zijner werken ten gehoore gebracht door de voornaamste zangers, die te Bayreuth medegewerkt hadden, en door een orkest van 170 man. Groot was het succes dier concerten; maar wat Wagner gehoopt had, namelijk uit hun opbrengst het bedoelde deficit te dekken — geschiedde niet. Die opbrengst werd door de groote onkosten geheel verzwolgen.

In hetzelfde jaar voltooide W. het gedicht van zijn laatste werk: het Bühnenweihfestspiel *Parsifal*, dat ook voor de uitvoering te Bayreuth bestemd was. De muziek er van was 1879 in schets gereed, maar eerst 13 Jan. 1882 legde W. de laatste hand aan de partituur, en 26 Juli van dat jaar werd het voor de eerste maal ten gehoore gebracht. Was de uitvoering van *Der Ring des Nibelungen* voor den meester en zijn kunstenaars een triomf geweest, met die van *Parsifal* behaalden zij een nog grooter triomf. Die uitvoering was nog volmaakter.

In de jaren 1880 en 1881 had W. den winter in Italië doorgebracht. Ook na de uitvoeringen van *Parsifal* gevoelde hij behoefte aan zuidelijker lucht en begaf zich met zijn gezin naar Venetië. Zijn gezondheidstoestand, die in de laatste jaren te wenschen had overgelaten, was te Venetië vrij gunstig, en daarom werkte de tijding te verrassender, dat de meester 13 Febr. 1883 den laatsten adem uitgeblazen had. Volgens de geneeskundigen was een hartkwaal de oorzaak van zijn dood. Het lijk werd plechtig naar Duitschland overgebracht en te Bayreuth ter aarde besteld. Dáár, op de plaats waar hij het doel zijns levens bereikt had, wilde hij rusten: in het graf achter zijn huis, waar »sein Wähnen Frieden fand."

Wagner is tweemaal gehuwd geweest. Zijn eerste vrouw, Mina Planer, stierf 1867. In het jaar 1870 trad hij ten tweeden male in het huwelijk,

met Cosima Liszt, de gescheiden echtgenoote van Hans von Bulow. Biographieën en biographische schetsen van W. zijn o. a. geschreven door Glasenapp, Tappert en B. Vogel; in het Hollandsch, door den schrijver van dit Lexicon.

Wagner-Jachmann (Johanna), zangeres, dochter van Albert en nicht van Richard Wagner, geb. 13 Oct. 1828 in Hanover, ontving van haar vader onderricht in den zang en in het tooneelspel. Nadat zij eenigen tijd aan den schouwburg te Wurtzburg verbonden was geweest, werd zij op aanbeveling van haar oom 1844 aan de koninklijke Opera te Dresden verbonden. De partij van Elisabeth, in *Tannhäuser*, was voor haar bestemd en zij zong die bij de eerste voorstellingen van dat werk. In het jaar 1846 ging zij op kosten van de directie der Dresdener Opera naar Parijs, om haar studiën onder leiding van Garcia voort te zetten, en behaalde na haar terugkomst (1848) nog grooter succes. Toen een jaar later, tengevolge van de Revolutie, het hoftheater te Dresden voor korten tijd gesloten werd, nam zij een engagement in Hamburg aan. Zij werd 1850 tot koninklijke kamerzangeres benoemd, en 1859 trad zij in het huwelijk met den Landraad Jachmann, maar bleef toch tot 1862 een der steunpilaren van de Opera te Berlijn, werkte vervolgens nog eenige jaren als tooneelspeelster mede en trok zich eindelijk uit het openbare leven terug. Alleen in het jaar 1876, bij gelegenheid van het Bühnenfestspiel te Bayreuth, betrad zij het tooneel nog eens, en wel als Waltraute, een der Walküren. Behalve als dramatische zangeres was zij ook door de voordracht van liederen, o. a. van de ballades van Löwe, beroemd.

Waldhoorn, z. Hoorn.

Walker (Eberhard Friedrich), orgelmaker, geb. 1794 te Cannstatt bij Stuttgart, vervaardigde vele voortreffelijke werken, niet alleen voor Europa, maar voor Amerika, Azië en Australië. Hij stierf 4 Oct. 1872 te Ludwigsburg in Beieren, waar hij zijn fabriek gevestigd had. Zijn zonen zetten de zaak voort.

Walkiers (Eugène), fluitvirtuoos, geb. 1789 te Avesnes in Frankrijk, gest. 1 Sept. 1868 te Parijs, was een leerling van Tulou. Hij heeft een groot aantal compositiën voor fluit geschreven.

Wallace (William Vincent), klavierspeler en componist, geb. 1 Juli 1814 te Waterford in Ierland, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader en zette zijn studiën te Dublin voort. Op achttienjarigen leeftijd werd hij zwaar ziek, en de geneesheeren raadden hem na zijn herstelling aan, een zeereis te maken. Dientengevolge reisde hij naar Australië en kwam na zes maanden te Sydney aan, waar hij concerten gaf. Op nieuw begaf hij zich aan boord en bezocht Nieuw-Zeeland, Oost- en West-Indië, Chili, Mexico

en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. In de voornaamste steden van die landen liet hij zich als klavierspeler hooren. In het jaar 1841—42 dirigeerde hij te Mexico de Italiaansche Opera, van 1843 tot 1853 leefde hij te Nieuw-York, doch maakte in dien tusschentijd ook reizen naar Engeland en België. Van 1863 tot 1865 bevond hij zich te Parijs, en in laatstgenoemd jaar stierf hij te Tourainai in de Pyreneeën. Zijn opera *Maritana* werd 1846 o. a. te Londen en te Weenen met veel bijval gegeven; Berlioz spreekt over dit werk in *Les soirées de l'orchestre*. Andere opera's van hem zijn: *Mathilde Luzinne* en *Triumph of love*. Al deze werken, en ook zijn klaviercompositiën, hebben bij het publiek een gunstig onthaal gevonden.

Wallerstein (Anton), violist en componist, geb. 28 Sept. 1813 te Dresden, werd reeds 1829 lid der hofkapel aldaar en 1832 van die te Hanover. Hij ging 1836 als orkestdirecteur van een Fransch tooneelgezelschap naar Kopenhagen. In Duitschland teruggekeerd, hield hij afwisselend te Dresden, Frankfort en Wiesbaden verblijf. Hij heeft ongeveer 300 compositiën, bestaande in zoogenaamde salon-muziek, geschreven.

Walliser (Christoph Thomas), componist en theoreticus, muziekdirecteur aan de kathedraal te Straatsburg, stierf aldaar 26 April 1648. Een theoretische verhandeling van hem heeft den titel: *Musicae Figuralis praecepta brevia etc.* Onder zijn compositiën bevindt zich muziek voor de koren der blijspelen van Aristophanes.

Walsh (John), instrumentenmaker en muziekhandelaar te Londen, in de jaren 1710—1740. Hij gaf in het licht: *Catalogue of Music, containing all the Vocal and Instrumental-Music, printed in England.*

Wals, Ned.; WALZER, Hoogd.; VALSE, Fr.; een dans in $^3/_4$ of $^3/_8$ maat, die uit Boheme afkomstig is, zich van daar over Europa heeft verspreid, en sedert geruimen tijd een der meest geliefkoosde dansen is. Het tempo der wals was oorspronkelijk bedaard, in Beieren en Oostenrijk verkreeg zij onder den naam Ländler een sneller beweging, in Oostenrijk werd zij zelfs als Schnellwalzer of Geschwindwalzer bekend.

Walter (Gustav), tenor, geb. 1835 te Bilin in Boheme, studeerde te Praag onder leiding van Franz Vogl en werd 1856 aan de hofopera te Weenen verbonden.

Walter (Ignaz), zanger en componist, geb. 1758 te Rodowitz in Boheme, zong aan de hofopera te Weenen, was later in dienst van den keurvorst van Mainz, ging vervolgens naar Frankfort, van daar naar Bremen en eindelijk naar Regensburg, waar hij in hoogen ouderdom stierf. Hij heeft vele kleine opera's geschreven.

Walter (Josef), violist, geb. 30 Dec. 1833 te Neuburg a. d. Donau, ontving zijn opleiding aan het conservatorium, werd 1853 kamermusicus te

Hanover en 1859 concertmeester te München, waar hij 15 Juli 1875 stierf.

Walther (Johann Gottfried), hofmusicus en organist aan de Petrus- en Paulus-kerk te Weimar, geb. 18 Dec. 1684 te Erfurt, is hoofdzakelijk bekend als schrijver van een Lexicon, dat 1732 te Leipzig verscheen onder den titel: *Musikalisches Lexicon oder musikalische Bibliothek, darinnen nicht allein die Musici, welche sowohl in alten als neuern Zeiten, ingleichen bei verschiedenen Nationen, durch Theorie und Praxis sich hervorgethan, und was von jedem bekannt worden, sondern auch die in Griechischer, Lateinischer, Italienischer und Französischer Sprache gebräuchliche musikalische Kunst- oder sonst dahin gehörige Wörter, nach Alphabetischer Ordnung vorgetragen und erkläret, und zugleich die meisten vorkommenden Signaturen erläutert werden.*

Wambach (Emil), geb. 1854 te Arlon in Luxemburg, ontving te Antwerpen onderricht in het viool- en klavierspel en in de compositie en bezocht er ook de muziekschool van Benoit. Men kent van hem compositiën voor koor, voor orkest, fantasiestukken voor viool en klavier, liederen en kerkmuziek.

Wangemann (Otto), geb. 9 Jan. 1848 te Loetz aan de Peene, ontving onderricht in het orgelspel en in de theorie der muziek en werd 1871 organist te Treptow. Jaren lang hield hij zich bezig met de geschiedenis der muziek en van den orgelbouw. In het jaar 1878 werd hij als organist en zangonderwijzer naar Demmin in Pommeren beroepen. Na den dood van A. Hahn nam hij de redactie van het tijdschrift *Die Tonkunst* op zich.

Wanning (Johannes), Nederlandsch contrapuntist, geb. te Kampen omstreeks 1550, was kapelmeester aan de Maria-kerk te Dantzig. Rob. Eitner, in zijn voor de Vereeniging voor Nederlands muziekgeschiedenis bewerkte uitgave der *Sententiae* van Wanning, oordeelt over dezen meester aldus: »Er ist ein würdiger Repraesentant der klassischen Gesangsperiode des 16. Jahrhunderts. Seine Kompositionen verkörpern die ideale Auffassung des Christenthums, wie wir sie bei allen bedeutenden Komponisten dieser Zeit finden.''

Warnots (Henri), zanger en zangmeester, geb. 11 Juli 1832 te Brussel, kwam 1849 op het conservatorium aldaar. Nadat hij zijn studiën voltooid had, werd hij 1856 als tenor bij den stadsschouwburg te Luik aangesteld, en in de volgende jaren trad hij op vele groote tooneelen van België, Nederland en Frankrijk op. Toen te Brussel een Vlaamsche opera gesticht werd, keerde W. uit Parijs, waar hij destijds bij den Opéra comique werkzaam was, naar zijn vaderland terug, vervulde de titelrol in de opera *Frans Ackermann*, en wel met zoo goed gevolg, dat alle bezwaren tegen de Vlaamsche Opera vervielen. Tot 1867 bleef hij aan deze nationale onderneming verbonden en werd vervolgens tot leeraar in den zang aan het conservatoire van Brussel benoemd. Twee jaar later verkreeg hij ook den post van directeur

der Société de musique daar ter stede, en 1870 stichtte hij een muziekschool te St. Josse-ten-Noode. Als componist is hij bekend geworden door vele liederen en kerkgezangen en door een opera: *Une heure de mariage*, die 1866 te Straatsburg vertoond werd. Zijn dochter, Elly Warnots, geb. 1857 te Luik, ontving van haar vader onderricht in den zang, van Coquelin in de tooneelspeelkunst, en trad 1878 in het Théâtre de la Monnaie te Brussel voor het eerst op.

Warnots (Jean Arnold), organist en componist, vader van den vorige, geb. 1801 te St. Frond in Belgisch Limburg, ontving te Brussel onderricht van Fétis en van Charles Hanssen en werd daar ter stede organist en kapelmeester aan de Katharina-kerk en contrabassist aan de Opera. Ook bekleedde hij vele jaren den post van solo-zanger aan de Sainte Gudule. Hij stierf 1861 te St. Frond.

Wasielewsky (Joseph W. **von**), violist en schrijver over muziek, geb. 17 Juni 1822 te Gross-Leesen bij Dantzig, ontving onderricht aan het conservatorium te Leipzig, waar hij tot de leerlingen van Mendelssohn en David behoorde. In de jaren 1848—49 bekleedde hij de betrekking van concertmeester bij de Euterpe-concerten te Leipzig, en 1850 ging hij in een soortgelijke betrekking naar Dusseldorp, waar hij op vriendschappelijken voet met Robert Schumann omging. Van daar begaf hij zich 1852 naar Bonn, waar hij achtereenvolgens directeur van verscheiden muziekvereenigingen werd, en 1855 vestigde hij zich te Dresden. Als schrijver is hij voornamelijk bekend geworden door zijn biographie van Robert Schumann (Dresden, 1858 en 1869). Andere werken van hem zijn: *Die Violine und ihre Meister* (Leipzig, Breitkopf en Härtel), *Die Violine im XVII. Jahrhundert und die Anfange der Instrumentalcomposition* (Bonn, 1874) en *Geschichte der Instrumentalmusik im XVI. Jahrhundert* (Berlijn, 1878).

Wauer (Karl), zanger, geb. 26 Jan. 1783 te Berlijn, was tot 1838 als bassist aan de koninklijke Opera aldaar verbonden en behoorde tot de beste krachten van dat gezelschap. Een zijner beste rollen was die van Leporello.

Webbe (Samuel), Engelsch toonkunstenaar, geb. 1740 op Minorca, gest. 1824 te Londen, waar hij organist aan de Portugeesche kapel was, heeft vele compositiën, o. a. ongeveer honderd *Glee's*, vervaardigd, die omstreeks het einde der vorige eeuw zeer geliefd waren. Ook zijn zoon Samuel (geb. 1770 te Londen) stond als componist in Engeland gunstig aangeschreven.

Weber (Bernhard Anselm), geb. 18 April 1766 te Mannheim, ontving onderricht in de muziek van abbé Vogler en later van Holzbauer en Einberger. Aanvankelijk voor de theologie bestemd, wijdde hij zich later geheel aan de muziek, liet zich als virtuoos op de door Röllig uitgevonden Xänorphika hooren en werd 1787 muziekdirecteur te Hanover, in welke

stad hij ook zijn eerste compositiën ten gehoore bracht. Tot 1790 bleef hij te Hanover, begaf zich toen weder bij Vogler in de leer en doorreisde met hem Duitschland, Nederland en Scandinavië. In Duitschland teruggekeerd, liet hij zich te Hamburg als klavierspeler hooren en vestigde zich vervolgens te Berlijn, waar hij kapelmeester aan het Nationaltheater werd. In het jaar 1800 maakte hij met het echtpaar Schick een kunstreis naar Breslau, en 1803 ging hij met Kotzebue naar Parijs. Na de vereeniging van het orkest der Berlijnsche Italiaansche Opera met dat van het Nationaltheater bleef hij als koninklijk kapelmeester in dienst en bekleedde zijn betrekking tot aan zijn dood, 23 Maart 1821. Als klavierspeler en orkestdirecteur had hij groote verdiensten. Als componist was hij zeer vruchtbaar, doch niet geniaal. Zijn compositiën bestaan in opera's, cantates, liederen. Een volledige lijst zijner werken vindt men in Ledebuhr's *Tonkünstler-Lexicon.*

Weber (Karl Maria Friedrich Ernest, Freiherr **von**), geb. 18 Dec. 1786 te Eutin op het gebied van Oldenburg. Zijn vader, Franz Anton Freiherr von Weber, had uit liefde voor de kunst zijn eervolle betrekking van bisschoppelijk beamte opgegeven, was muziekdirecteur en 1787 zelfs schouwburgondernemer geworden; als zoodanig woonde hij afwisselend te Neurenberg, Meiningen enz. Onder zulke omstandigheden was het verklaarbaar, dat de geniale zoon eerst in het jaar 1786, toen de vader eenigen tijd te Hildburghausen woonde, zonder zich met een schouwburgonderneming bezig te houden, het eerste onderricht in de muziek ontving. J. P. Heuschkel werd zijn leermeester in de muziek, en, zooals Weber in zijn korte autobiographie zegt, »er legte den wahren Grund zur kräftigen, deutlichen und charakteristischen Spielart und zu gleicher Ausbildung beider Hände auf dem Clavier." Toen 1797 vader Weber met een schouwburgonderneming naar Salzburg ging, ontving de zoon daar ter stede van Michael Haydn onderricht in de theorie der muziek. De eerste vruchten zijner studiën waren zes kleine fuga's, als op. 1 bij Mayr te Salzburg verschenen. Op het einde van 1791 ging de jonge W. met zijn vader naar München, waar Karl Maria bij den hoforganist J. N. Kalcher in de leer kwam. Van dezen wordt in de hierboven vermelde autobiographie gezegd: »dass er ihm grösstentheils die Herrschaft und Gewandtheit im Gebrauche der Kunstmittel, vorzüglich in Bezug auf den reinen vierstimmigen Satz verdankt." In dien tijd schreef de jonge kunstenaar vele compositiën, waaronder zijn eerste opera: *Die Macht der Liebe und des Weins*, die allen met de kast, waarin zij bij Kalcher bewaard werden, verbrand zijn, met uitzondering evenwel van zes klaviervariatiën, door Weber als op. 2 uitgegeven en eigenhandig gelithographeerd. Sennefelder's uitvinding der lithographie had namelijk den jongen kunstenaar in zoo hoogen mate belang

ingeboezemd, dat hij zich met ijver op die kunst toegelegd en een nieuwe, naar hij meende: verbeterde, machine had uitgevonden. In de tweede helft van het jaar 1800 verliet hij met zijn vader de stad Munchen, en nadat Karl Maria te Erfurt, Gotha en Leipzig concerten gegeven had, gingen beiden naar Freiberg in Saksen, »um die Lithographie im Grossen zu treiben." Maar spoedig werd het mechanische, geestdoodende van den arbeid oorzaak, dat vader en zoon het werk staakten, en Karl Maria legde zich met vernieuwden ijver op de beoefening der muziek toe. In den herfst van 1800 schreef hij zijn tweede opera: *Das Waldmädchen*, die nog in hetzelfde jaar, te Freiberg en te Chemnitz, vertoond werd. »Die Oper verbreitete sich weiter als mir lieb sein konnte," schrijft W. in zijn autobiographie, »da es ein höchst unreifes, nur vielleicht hin und wieder nicht ganz an Erfindung leeres Produkt war, von dem ich namentlich den ersten Akt in zehn Tagen geschrieben hatte, eine der vielen unseligen Folgen der auf ein junges Gemüth so lebhaft einwirkenden Wunder-Anekdoten von hochverehrten Meistern, denen man nachstrebt."

Toen Franz Anton W. zich weder naar Salzburg begaf, nam hij zijn zoon mede, die daar ter stede op nieuw bij Michael Haydn in de leer kwam. Hij schreef er zijn tweede opera: *Peter Schmoll und seine Nachbarn*, alsmede vele kleine stukken voor klavier en eenige liederen. Na een kort verblijf te Hamburg, in den herfst van 1802, gingen vader en zoon naar Augsburg, waar 1803 *Peter Schmoll* ten tooneele verscheen, en richtten vervolgens hun schreden naar Weenen. Joseph Haydn wees het verzoek van den jongen Weber om les van hem te mogen ontvangen van de hand, maar de abbé Vogler, die zich destijds te Weenen bevond, verklaarde zich op Weber's verlangen bereid, hem nog meer in de geheimen van het contrapunt en de compositie in te wijden. Na een leercursus van een jaar verkreeg Karl Maria op aanbeveling van Vogler den post van kapelmeester aan den stadsschouwburg te Breslau, welken hij gedurende twee jaar bekleedde. In dien tijd componeerde hij de ouverture en drie zangnummers van de door Rohde gedichte opera *Rübezahl, Beherrscher der Geister*. Toen 1806 prins Eugenius van Wurtemberg hem uitgenoodigde, de leiding zijner kapel op zich te nemen, nam W. te Breslau zijn ontslag en volgde den prins naar diens kasteel, te Carlsruhe in Silezië. Op verlangen van den vorst componeerde hij twee symphonieën en een concertino voor hoorn en werkte in hetzelfde jaar (1807) de ouverture zijner opera *Peter Schmoll* geheel om. Tengevolge van den oorlog werd de kapel ontbonden, prins Eugenius trok ten strijde, en W. ging met zijn vader Stuttgart, waar hij geheimschrijver van prins Lodewijk van Wurtemberg en muziekmeester van diens dochters werd. Beide betrekkingen bekleedde hij tot 1810, in welk jaar de post van secre-

taris noodlottig voor hem werd: onbezonnenheden van zijn zes- en zeventigjarigen, bij hem inwonenden vader, veroorzaakten verwikkelingen van administratieven en finantieëlen aard, en hoewel Karl Maria daaraan volkomen onschuldig was, werd hij niettemin, tegelijk met zijn vader, door den koning uit Wurtemberg verbannen. Dit gebeurde 26 Feb. 1810.

Drie dagen vóór zijn vertrek uit Stuttgart had W. zijn opera *Silvana* voltooid, die nog in hetzelfde jaar te Frankfort werd vertoond. In de nu volgende jaren leidde W. een zwervend leven: hij gaf concerten in vele steden en bracht er zijn compositiën ten gehoore. Van Stuttgart begaf hij zich naar Mannheim, waar hij een vriend vond in Gottfried Weber. Te Darmstadt vond hij Vogler weder, bij wien hij zijn studiën hervatte, en waar hij in gezelschap van Meyerbeer en Gänsbacher gelukkige dagen doorbracht. Hij componeerde er een nieuwe opera: *Abu Hassan*, en bracht er *Sylvana* (met Caroline Brandt, die later zijn vrouw werd, in de titelrol) ten tooneele. *Abu Hassan* werd 1811 te Munchen, waar W. langen tijd vertoefde, vertoond. Zijn kunstreizen voerden hem naar Dresden, Praag, Leipzig en Berlijn. In laatstgenoemde stad dirigeerde hij 1812 zijn *Silvana*, van daar ging hij naar Gotha, waar hij tot December van dat jare ten hove werkzaam was, en vervolgens naar Leipzig. Te Praag was hij in de jaren 1813—16 kapelmeester aan de Duitsche Opera en deed in deze betrekking zóó veel tot verheffing der Duitsche kunst, dat de aandacht der intendanten van verschillende groote schouwburgen op hem gevestigd werd. Vooral graaf Brühl, intendant te Berlijn, droeg den kunstenaar een warm hart toe en trachtte hem aan de koninklijke Opera te verbinden. In de maand Juni 1816 bracht W. te Berlijn zijn cantate *Kampf und Sieg* en eenige der door hem gecomponeerde liederen van Körner's *Leyer und Schwert* ten gehoore. Deze compositiën werden met groote geestdrift ontvangen. Ten hove echter scheen men geen groote symphathie te koesteren voor den componist; althans de door Weber en Brühl gewenschte benoeming volgde niet. Daarentegen ontving W. omstreeks denzelfden tijd een uitnoodiging om zich als kapelmeester aan de koninklijke Opera van Dresden te verbinden. De koning van Saksen had namelijk den wensch te kennen gegeven, nevens de bestaande Italiaansche Opera een Duitsche te stichten, en op aanraden van den intendant, graaf Vitzthumb, was W. tot kapelmeester benoemd. De kapelmeester der Italiaansche Opera, Morlacchi, stond bij den koning in hoog aanzien, W. daarentegen was hem zoo goed als onbekend. Toen nu W. 30 Jan. 1817 zijn werkkring begon met het dirigeeren van Méhul's *Joseph in Aegypten*, verscheen de koning in zijn loge, met de opmerking: »Wenn die heutige Vorstellung gut abläuft, hat Weber schon viel geleistet." »Und sie lief so über alle Erwartung gut ab," zoo lezen wij bij Prölss (*Geschichte des Hof-*

theaters zu Dresden), »dass der König, der ein sehr gutes musikalisches Ohr hatte und verdriesslich zu husten pflegte, wenn dieses verletzt wurde, nicht ein einziges Mal dieses Zeichen des Misfallens hören liess."

Weber's stand te Dresden was aanvankelijk niet gemakkelijk. De voorliefde voor de Italiaansche Opera was er zeer groot, en het getal van hen die aan de Duitsche de voorkeur gaven zeer gering. Dit was echter voor W. een prikkel te meer om zijn best te doen, en hij legde de grootste energie aan den dag en deed al het mogelijke om het bestaan der nationale opera te Dresden te verzekeren. Behalve de opera had hij de kerk- en de hofmuziek te dirigeeren en vele compositiën voor feesten aan het hof te vervaardigen. Niettemin vond hij nog tijd, de dramatische muziek met meesterstukken te verrijken. In het eerste jaar van zijn werkzaamheid te Dresden begon hij met de compositie van *Der Freischütz*, tekst van Friedrich Kind, en in hetzelfde jaar trad hij in het huwelijk met Caroline Brandt. Den zomer van 1818 bracht het jonge paar te Klein-Hosterwitz bij Pillnitz door, en het was dáár dat W. vele nieuwe compositiën vervaardigde, o. a. de *Jubelcantate* (Op. 58) en de *Jubelouverture*. In den winter van 1818—19 werd hij ernstig ziek, doch nauwlijks was hij genezen, of hij kwam weder met nieuwe werken voor den dag, o. a.: *Rondo* in *Es* (op. 62) voor klavier, en de *Aufforderung zum Tanz*. Ook aan *Der Freischütz* had hij ijverig gewerkt, en toen hij vernam, dat graaf Brühl dit werk voor Berlijn verlangde, zette hij met alle kracht den arbeid voort. De nieuwe opera was 13 Mei 1820 gereed, met uitzondering evenwel van de ouverture, die in haar tegenwoordigen vorm eerst een jaar later voltooid werd.

Nog voordat W. zijn partituur naar Berlijn had gezonden, ontving hij van graaf Brühl de opdracht om de noodige muziek te schrijven voor het tooneelstuk *Preciosa*, van A. P. Wolff. Hij kweet zich in zóó korten tijd van de hem opgedragen taak, dat de muziek voor *Preciosa* nog vóór *Der Freischütz* uitgevoerd kon worden; zij genoot bij het publiek een zeer gunstig onthaal. Maar veel grooter nog was de geestdrift, toen 18 Juni 1821 *Der Freischütz* ten tooneele verscheen. Met dit werk behaalde de Duitsche kunst een beslissende overwinning op de Italiaansche, die onder Spontini's leiding in Berlijn wederom in eer en aanzien was geraakt. *Der Freischütz* werd na die glansrijke overwinning ook te Dresden gegeven, deed vervolgens de ronde door geheel Duitschland en betrad daarna ook de tooneelen van het buitenland. Tot heden heeft geen opera een zoo groote populariteit verkregen, als dit meesterstuk van Weber.

Van de directie der keizerlijke Opera te Weenen ontving de meester de opdracht, een nieuw werk te componeeren. Hij koos den hem door Helmina von Chezy aangeboden tekst van *Euryanthe*. Reeds in December van het-

zelfde jaar zond zij hem het eerste bedrijf van het libretto, de twee andere werden eerst veel later voltooid, daar dichteres en componist het moeilijk eens konden worden over de behandeling der stof. In elf maanden schreef W. de muziek voor zijn *Euryanthe.* Het werk verscheen 25 Oct. 1823 te Weenen voor het eerst ten tooneele. Henriette Sontag vervulde de hoofdrol, en W. dirigeerde de eerste vier voorstellingen. Twintigmaal achter elkaar werd *Euryanthe* vertoond, doch daarna voorloopig van het repertoire verwijderd. Het werk maakte in het algemeen lang zoo grooten indruk niet als *Der Freischütz,* hetgeen eensdeels geweten moet worden aan den min gelukkigen tekst, anderdeels aan de omstandigheid, dat W. in deze nieuwe opera het recitatief der Franschen en Italianen had ingevoerd, hetgeen in de Duitsche opera van die dagen iets ongehoords was. Ook was de macht der Italiaansche muziek te Weenen nog te sterk, dan dat een zoo ernstige compositie als *Euryanthe* er algemeen had kunnen voldoen. Grooter succes had het werk te Dresden, Leipzig, Frankfort en Berlijn.

In de maand Juli van het jaar 1824 dirigeerde Weber te Quedlinburg een groot muziekfeest ter herinnering van Klopstock's honderdjarigen geboortedag. In dezelfde maand was de meester genoodzaakt, in Marienbad herstel van zijn geschokte gezondheid te zoeken. In Dresden teruggekeerd, vond hij de uitnoodiging van Kemble, directeur van het theater Covent Garden, om een opera voor Londen te componeeren. Hem werd de keus gelaten tusschen *Faust* en *Oberon.* Hij koos laatstgenoemden tekst, en ten einde in staat te zijn, het werk in het Engelsch te componeeren, legde hij zich op de beoefening dier taal toe en nam 153 lessen. De compositie van *Oberon* werd Febr. 1825 begonnen, maar reeds in April van dat jaar moest W. het werk staken, daar de steeds bedenkelijker wordende toestand zijner gezondheid een oponthoud in Ems noodzakelijk maakte. In het begin van September keerde hij naar Dresden terug. De inspanning welke het hem kostte om nog bij tijds zijn partituur te leveren, en meer nog het koude klimaat van Londen, waarin hij voor de opvoering van *Oberon* moest leven, zouden, naar men terecht vreesde, geen gunstigen invloed op zijn reeds zoo zwakke gezondheid uitoefenen.

In gezelschap van Fürstenau, eerste fluitist der hofkapel te Dresden, begaf W. zich 16 Febr. 1826 naar Londen, waar hij 5 Maart aankwam. Zijn weg daarheen voerde hem over Parijs, waar zijn lang gekoesterde wensch om kennis te maken met Cherubini vervuld werd, en waar hij ook Rossini, Berton, Catel, Auber, e. a. leerde kennen. Te Londen nam hij zijn intrek in het huis van Sir George Smart, die hem het verblijf in de wereldstad zoo aangenaam mogelijk maakte. Den 12n April 1826 verscheen *Oberon* ten tooneele. De twaalf eerste voorstellingen, door W. ge-

dirigeerd, waren een onafgebroken triomf. Doch na de laatste voorstelling was ook 's meesters kracht uitgeput. Nadat hij 25 Mei voor de zangeres Stephens nog een gezang uit *Lalla Rookh* van Th. Moore gecomponeerd en een dag later op het laatste door hem gegeven concert op het klavier begeleid had, gevoelde hij zich doodelijk vermoeid. Hij had zijn terugkomst te Dresden reeds aan zijn vrouw gemeld, doch de dood vergunde hem niet, zijn voornemen te volbrengen. Hij stierf 5 Juni 1826. 's Morgens omstreeks 7 uur vond men hem dood in bed. Met groote pracht in de Moorfieldskapel te Londen begraven, werd het lijk eerst 18 jaar later naar Dresden overgebracht, en met plechtigheid op het katholieke kerkhof aldaar bijgezet. Een beschrijving dier plechtigheid vindt men in het tweede deel der *Gesammelte Schriften* van Richard Wagner, welke meester de daarvoor vereischte muziek gecomponeerd en een lijkrede gehouden had. Een standbeeld voor Weber werd 1860 te Dresden opgericht.

Als componist is W. op bijna elk gebied der muziek werkzaam geweest, maar zijn grootsten roem heeft hij behaald op dat der dramatische muziek. Een volledige lijst zijner compositiën vindt men in het volgende werk: *C. M. von Weber in seinen Werken. Chronologisch-thematisches Verzeichniss seiner sämmtlichen Compositionen nebst den unvollständigen, verloren gegangenen, zweifelhaften und unterschobenen, mit Beschreibung der Autographen, Angabe der Ausgaben und Arrangements, kritischen, kunsthistorischen und biographischen Anmerkungen etc.*, van F. W. Jähns (Berlijn, Schlesinger, 1871). Ook als schrijver had hij groote verdiensten, zooals blijkt uit de door Th. Hell uitgegeven *Hinterlassene Schriften von Weber* (Dresden en Leipzig, 1828); een verbeterde uitgave van dat werk verscheen als derde deel der door Weber's zoon Max Maria vervaardigde biographie: *C. M. von Weber. Ein Lebensbild* (Leipzig, Keil, 1866—68).

Weber (Constance), dochter van den kopiist en souffleur aan den schouwburg te Mannheim, Fridolin W., trad 1782 met Mozart in het huwelijk. Na 's meesters dood werd zij bekend met George Nic. Nissen, die te Weenen de zaken der Deensche diplomatie waarnam. Hij was haar 1797 behulpzaam bij het regelen harer zaken en huwde haar 1809. Zij stierf 6 Maart 1842 te Saltzburg.

Weber (Dionys), geb. 1771 te Wellchnu in Boheme, studeerde onder leiding van abbé Vogler en werd als klavierspeler en componist gunstig bekend. Groote geestdrift verwekten zijn cantate *Böhmens Errettung* en zijn opera *Der König der Geister*. In het jaar 1810 stichtte hij met eenige aanzienlijke burgers het conservatorium te Praag en werd tot directeur dier school benoemd. Hij stierf 25 Dec. 1842. Behalve de reeds genoemde werken heeft hij compositiën van allerlei soort vervaardigd. Als theoreticus is hij

bekend geworden door zijn leerboek: *Allgemeine theoretische Vorschule der Musik* (Praag, 1828) en *Theoretisch-praktisches Lehrbuch der Harmonie und des Generalbasses* (Praag, 1830—34).

Weber (Edmund Casp. Joh. Jos. Maria, Freiherr **von**), halve broeder van Karl Maria v. W., geb. 1766, ontving onderricht van Jos. Haydn, werd 1789 tenorist bij zijns vader's operagezelschap te Meiningen en 1797 muziekdirecteur van den keurvorst Clem. Wenceslaus te Saltzburg, voor wien hij waarschijnlijk zijn beide opera's: *Der Transport im Koffer* en *Die Zwillinge* schreef. Hij stichtte 1810 een muziekschool te Bern, was achtereenvolgens organist te Dantzig, Koningsbergen en Keulen en stierf omstreeks 1829 te Wurtzburg.

Weber (Franz), organist, geb. 26 Aug. 1805 te Keulen, studeerde te Berlijn onder leiding van Bernhard Klein, werd 1838 organist aan den Dom te Keulen en later ook directeur van den Kölner Männergesangverein. Hij stierf 18 Sept. 1876.

Weber (Fritz Steph. Johann Maria Andr. Freiherr **von**), oudste halve broeder van Karl Maria v. W. geb. 1761, was 1791—92 muziekdirecteur te Neurenberg, bij het operagezelschap zijns vaders, bekleedde achtereenvolgens verschillende betrekkingen en werkte nog 1832 als altist te Hamburg mede, waar hij in hoogen ouderdom stierf.

Weber (Gottfried), geb. 1 Maart 1779 te Freiesheim bij Mannheim, was procureur-generaal van het groothertogdom Hessen-Darmstadt. Op muzikaal gebied is hij bekend door vele theoretische werken, o. a. *Versuch einer geordneten Theorie der Tonsetzkunst*, van welk boek drie uitgaven verschenen zijn, en *Allgemeine Musiklehre für Lehrer und Lernende* (Darmstadt, 1821; Mainz, 1825 en 1831). Hij trad 1824 als redacteur van het muziektijdschrift *Cäcilia* op, dat na zijn dood door Dehn werd voortgezet. Gecomponeerd heeft hij kerk- en instrumentale muziek.

Weber (Josepha), zangeres, zuster van Constance en Aloysia W. was als eerste zangeres aan het theater van Schikaneder te Weenen verbonden. Mozart schreef voor haar de partij van de Königin der Nacht in *Die Zauberflöte*. Zij was gehuwd met den violist Franz Hofer, later met den bassist Seb. Meyer. Zij stierf 1820.

Wechselnote, Hoogd., z. WISSELNOOT.

Weckerlin (Jean Baptiste Théodore), componist en schrijver over muziek, geb. 9 Nov. 1821 te Gebweiler in den Elsas, ontving zijn opleiding aan het conservatoire te Parijs. Hij legde zich op de beoefening der dramatische muziek toe en componeerde 1853 zijn eerste opera: *L'organiste*, die honderdmaal achter elkaar vertoond werd. Zijn latere proeven op het gebied der dramatische muziek echter hadden minder succes: niet minder dan dertig

zijner opera's bleven onuitgevoerd, en eerst 1877 gelukte het hem weder, zijn opera *Après Fontenoy* in den Opéra Comique ten tooneele te brengen. Meer geluk had hij in de concertzaal, waar vele zijner cantates en symphonieën uitgevoerd werden. Bij Flaxland gaf hij onder den titel *Echos du temps* een bundel gezangen uit de 12e tot de 18e eeuw in het licht. Van zijn geschriften over muziek zijn bekend: *Sur l'histoire des instruments de musique et de l'orchestration* (1874) en *Musiciana*, een verzameling anecdoten.

Weelkes (Thomas), Engelsch componist uit de 17e eeuw, heeft vele *Anthem's* en Madrigalen vervaardigd.

Wegeler (Franz Gerhard), doctor in de medicijnen, geb. 22 Aug. 1765 te Bonn, gest. 7 Mei 1848 te Koblenz, is op muzikaal gebied bekend door zijn geschrift: *Biographische Notizen über Ludwig von Beethoven* (Koblenz, 1838) en *Nachtrag zu den biographischen Notizen* (Koblenz, 1845).

Wehle (Charles), klavierspeler, geb. 17 Maart 1825 te Praag, maakte kunstreizen door Europa en andere werelddeelen en vestigde zich 1871 te Parijs. Hij heeft vele compositiën voor klavier geschreven.

Weichhold (Richard), violenmaker, geb. 9 Juli 1823 te Dresden, studeerde te Parijs bij Bernadel en later bij Vuillaume. Hij is vooral wegens zijn snaren beroemd geworden.

Weidinger (Anton), opperhoftrompetter en componist te Weenen, wordt als uitvinder der kleptrompet en van den klephoorn genoemd.

Weigl (Joseph), componist, geb. 21 Maart 1766 te Eisenstadt, waar zijn vader violoncellist bij de kapel van vorst Eszterhazy was, ontving te Weenen onderricht van Salieri en van Albrechtsberger. Zijn eerste opera: *Die unnütze Vorsicht*, schreef hij op zestienjarigen leeftijd; zijn volgend werk: *Il Pazzo per forza*, vond zooveel bijval, dat de componist van de directie van den Scala-schouwburg te Milaan de opdracht ontving, eenige nieuwe opera's te componeeren. Nadat hij eenige jaren intendant van den hofschouwburg was geweest, werd hij 1825, na den dood van Salieri, tweede kapelmeester, en sedert dien tijd schreef hij niet meer voor het tooneel, maar alleen voor de kerk. Zijn populairste werk was *Die Schweizerfamilie*, welke opera langen tijd tot de geliefkoosde stukken van het repertoire der Duitsche Opera behoorde. Andere opera's van hem zijn: *L'amor marino*, *Kaiser Adrian*, *Ostade* en *La Principessa d'Amalfi*, *La sposa collerica*, *Il Pazzo per forza*, *La Caffetiere*, *Giuliètta e Pierotto*, *L'Academie del maestro Cisolfaut*, *I Solitari*, *Die Uniform*, *Der unsichtbare Prinz*, *Cleopatra*, *Il Rivale di se stesso*, *L'Imboscata*, *L'Orfana d'Inghilterra*, *Das Petermännchen*, *Das Dorf im Gebirge*, *Das Waisenhaus*, *Die Jugend Peter des Grossen*, *Kaiser Adrian*, *Der Bergsturz*, *Die Vestaflamme*, *Der Sturz Baals*, *Die eiserne Thür*, *Der Eremit*, *Nachtigall und Rabe*, *Waldemar* en *Eduard und Caroline*.

Zijn overige werken bestaan in balletten, melodrama's, cantates, een oratorium, kerk- en instrumentale muziek.

Weinlig (Christian Theodor), neef van den vorige, geb. 25 Juli 1780 te Dresden, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn oom en zette zijn studiën te Bologna onder leiding van Mattei voort, in welke stad hij tot lid der Academia filarmonica benoemd was. In Duitschland teruggekeerd, werd hij 1823 in plaats van Schicht tot cantor aan de Thomasschool benoemd, welken post hij tot aan zijn dood, 7 Maart 1842, bekleedde. Als leeraar in de harmonie en het contrapunt had hij een zeer goeden naam. Tot zijn leerlingen behoorde Richard Wagner, die in zijn Autobiographie (*Gesammelte Schriften I*), aangaande Weinlig het volgende mededeelt: »Im Gefühl der Nothwendigkeit eines neu zu beginnenden, streng geregelten Studiums der Musik liess mich die Vorsehung den rechten Mann finden, der mir neue Liebe zur Sache einflössen und sie durch den gründlichsten Unterricht läutern sollte. Dieser Mann war Theodor Weinlig. Nachdem ich mich wol zuvor in der Fuge versucht hatte, begann ich jedoch erst bei ihm das gründliche Studium des Contrapunktes, welches er die glückliche Eigenschaft besass, den Schülern spielend erlernen zu lassen. Mein Studium bei Weinlig war in weniger als einem halben Jahre beendet, er selbst entliess mich aus der Lehre, nachdem er mich so weit gebracht, dass ich die schwierigsten Aufgaben des Contrapunktes mit Leichtigkeit zu lösen im Stande war." Van Weinlig's compositiën zijn in druk verschenen: *Gesangübungen für Sopran, für Alt und für Bass*, en *Deutsches Magnificat für Solostimmen, Chor und Orchester*. Onder zijn manuscripten bevindt zich een te Leipzig uitgevoerd oratorium: *Der Feier der Erlösung*.

Weiss (Franz), componist en altviolist, geb. 18 Jan. 1778 in Silezië, was kamervirtuoos van vorst Rasumowsky en maakte deel uit van het beroemde quartet, waarin, behalve hij, Schuppanzig, de vorst zelf en Linke medewerkten. Hij stierf 25 Jan. 1830 te Weenen. Zijn compositiën bestaan in symphonieën, quartetten, duetten enz.

Weitzmann (Karl Friedrich), componist, violist en muziektheoreticus, geb. 10 Aug. 1808 te Berlijn, ontving onderricht van Bern. Klein en zette te Kassel onder leiding van Spohr zijn studiën voort. Hij was achtereenvolgens te Riga, Reval en Petersburg werkzaam, onderzocht 1846 de kunstschatten der bibliotheken van Parijs en Londen en werd 1848 tot leeraar in het contrapunt aan het conservatorium in zijn geboortestad aangesteld. Van zijn theoretische werken zijn in druk verschenen: *Der übermässige Dreiklang* (Berlijn 1853); *Der verminderte Septimen-Akkord* (ibid., 1854); *Geschichte des Septimen-Akkordes Geschichte der griechischen Musik* (ibid., 1855); *Harmoniesystem* (Leipzig, Kahnt); *Die neue Harmonielehre in Streit mit der alten* (ibid);

Geschichte des Klavierspiels (Stuttgart, 1863) en eenige andere kleine werken. Onder zijn compositiën bevinden zich drie opera's: *Räuberliebe*, *Walpurgisnacht* en *Lorbeerbaum und Bettelstab*. W. stierf 7 Nov. 1880 te Berlijn.

Wekerlin of **Weckerlin** (Mathilde), zangeres aan de hofopera te Munchen, werkte 1876, bij de eerste voorstelling van *Der Ring des Nibelungen*, te Bayreuth, als Gutrune in *Götterdammerung* mede.

Welbord, het bord of raam in een orgel, op hetwelk de wellen of walzen geplaatst zijn, waardoor de werking der Abstracten naar de windlade wordt overgebracht.

Werkmeister (Andreas), muziekgeleerde en organist, geb. 30 Nov. 1645 te Bennekendorf in Thuringen, was 1664—74 organist te Hasselfeld, later te Quedlinburg, en van 1696 tot aan zijn dood, 26 Oct. 1706, te Halberstadt. Van zijn werken is vooral het volgende beroemd: *Orgelprobe, oder kurze Beschreibung wie und welcher Gestalt man die Orgelwerke von den Orgelmachern annehmen, probiren, untersuchen und den Kirchen liefern könne und solle*, waarvan vier uitgaven zijn verschenen. Van zijn overige geschriften verdient bijzondere vermelding: *Musikalische Temperatur oder deutlicher und wahrer mathematischer Unterricht, wie man durch Anweisung des Monochordi, ein Clavier, sonderlich die Orgelwerke, Positive, Regale, Spinette, und dergleichen wohltemperirt stimmen könne* (Frankfort en Leipzig, 1691).

Werner (Gregor Joseph), geb. 1695, gest. 3 Maart 1766, was Haydn's voorganger als kapelmeester van den vorst van Eszterhazy. Hij heeft veel kerk- en kamermuziek nagelaten.

Weert (Jacques of Jachet **de**), Nederlandsch contrapuntist uit de 16e eeuw, door sommigen voor identiek gehouden met Vaet, leefde in Italië en stierf na 1591. Zijn compositiën bestaan in motetten en madrigalen. Vele schrijvers hebben de componisten Berchem, Buus, de Pont, de Vaet en de Weert, die allen den voornaam Jacques of Jachet droegen, met elkaar verward. (z. Ambros, *Gesch. der Mus. III*, 316).

Wéry (Nicolas Lambert), vioolvirtuoos en componist, geb. omstreeks 1789 te Huy in de provincie Luik, studeerde te Parijs onder leiding van Baillot en werd leeraar aan het conservatoire van Brussel. Tot zijn leerlingen behooren Singelée, Dubois en Collyns.

Wesley (Charles), organist, geb. 11 Dec. 1757 te Bristol, behoorde tot de beste Engelsche toonkunstenaars van zijn tijd.

Wesley (Samuel), klavier- en orgelspeler, broeder van den vorige, geb. 24 Febr. 1766 te Bristol, werd op achttienjarigen leeftijd organist aan de koninklijke kapel en 1816 tot doctor in de muziek benoemd. Hij maakte kunstreizen door Duitschland, Frankrijk en Italië en werd na zijn terugkomst in Engeland tot inspecteur der kerkmuziek benoemd. Hij stierf 11 Oct. 1837

te Londen. Onder zijn compositiën bevindt zich een oratorium: *Ruth.*

Westmeyer (Wilhelm), componist, geb. 1827 te Iburg bij Osnabrück, ontving zijn opleiding aan het conservatorium te Leipzig en zette zijne studiën onder leiding van Lobe voort. Hij heeft symphonieën, kamermuziek en twee opera's: *Amanda* en *Der Wald bei Hermannstadt*, gecomponeerd. Hij stierf 4 Sept. 1880 te Bonn.

Westphal (Rudolph), philoloog, is op muzikaal gebied bekend door vele theoretische werken. Bijzondere vermelding verdient zijn *Allgemeine Theorie der musikalischen Rhythmik seit J. S. Bach, auf Grundlage der Antiken.* (Leipzig Breitkopf en Härtel, 1880.)

Wetrens (Nicolaas Joseph), violist, geb. 15 Jan. 1808 te Leiden, ontving het eerste onderricht in de muziek daar ter stede en zette in de jaren 1830—32 zijn studiën in Duitschland voort. Hij vestigde zich in zijn geboortestad, waar hij in verschillende betrekkingen werkzaam was, o. a. als muziekdirecteur der Hoogeschool en van het studentenmuziekgezelschap Sempre Crescendo. In het jaar 1857 vertrok hij naar de Kaap de Goede Hoop, waar hij zich als violist en guitarist liet hooren, en in het voorjaar van 1862, op den terugtocht naar het vaderland, stierf hij.

Wetrens (Adrianus Joseph), violist, broeder van den vorige, geb. 16 Sept. 1822, studeerde 1852 te Leipzig onder leiding van Ferd. David en liet zich, na zijn terugkomst in het vaderland, op vele concerten als solist hooren. Toen zijn broeder het land verliet, volgde hij hem als orkestdirecteur op, en achtereenvolgens kwamen onder zijn leiding: Sempre Crescendo, de Maatschappij voor Toonkunst, de Leidsche muziekschool en andere instellingen. De maatschappij voor Toonkunst gaf onder zijn leiding in de Hooglandsche kerk vele groote muziekfeesten.

Weyse (Christoph Ernst Friedrich), klaviervirtuoos en componist, geb. 5 Maart 1774 te Altona, hofpianist en professor in de muziek te Kopenhagen, waar hij 4 Oct. 1842 stierf. Men roemt zijn groote vaardigheid in het phantaseeren. Onder zijn compositiën bevinden zich eenige opera's: *Ludlam's Höhle*, *Der Schlaftrunk*, *Floribella* en *Ein Abenteuer im Rosenberger Garten.*

Widor (Charles Marie), organist, klavierspeler en componist, geb. 22 Febr. 1845 te Lyon, studeerde te Brussel onder leiding van Lemmens en Fétis, werd 1860 organist te Lyon en later aan de St. Sulpice te Parijs. Hij heeft vele muziekstukken voor orkest en voor orgel gecomponeerd.

Wichtl (Georg), geb. 2 Febr. 1805 te Trostberg in Beieren, werd 1826 eerste violist en vice-kapelmeester bij de vorstelijke kapel te Hechingen. Later ging hij met dezelfde kapel naar Löwenberg in Silezië, van daar naar Breslau en eindelijk naar Bunzlau, waar hij 1877 stierf. Hij heeft instrumentale muziek, oratoria en cantates gecomponeerd.

Wieck (Friedrich), geb. 18 Aug. 1785 te Pretsch bij Torgau, was aanvankelijk voor de theologie bestemd en studeerde aan de hoogeschool te Wittenberg. Nadat hij de betrekking van huisonderwijzer bij eenige adellijke familiën bekleed had, richtte hij te Leipzig een klavierfabriek en een muziekbibliotheek op. Ook legde hij zich ijverig op de beoefening van het klavierspel toe en componeerde vlijtig, o. a.: *Acht Gesänge mit Begleitung des Pianoforte,* die hij aan K. M. von Weber opdroeg. Zijn eerste huwelijk, waaruit drie kinderen: Clara, Alwin en Gustav, ontsproten, was niet gelukkig en werd weder ontbonden. Uit zijn tweede huwelijk, met Clementine Fechner, werd hem nog een dochter, Marie, geboren, die een uitstekende klavierspeelster was. Maar veel meer talent nog toonde Clara, die zich onder de leiding haars vaders tot een der beste klaviervirtuozen van deze eeuw ontwikkelde. (Z. het artikel SCHUMANN-WIECK.) Door Clara verbreidde zich ook Wieck's roem als onderwijzer, en nadat hij zich 1840 te Dresden had gevestigd, kwamen vele leerlingen tot hem, waartoe ook Hans von Bülow behoorde. Te Dresden legde hij zich onder leiding van Mieksch ook op de beoefening der zangkunst toe en gaf volgens diens methode onderricht. In zijn laatste levensjaren woonde hij 's zomers te Loschwitz bij Dresden, waar hij 18 Aug. 1871 stierf. Van zijn geschriften zijn bekend: *Ueber den gänzlichen und plötzlichen Verfall der Gesangskunst* (in Lobe's *Fliegende Blätter*, 1853); *Clavier und Gesang* (Leipzig, Whistling, 3 uitgaven) en *Musikalische Bauernsprüche.*

Wieniawsky (Henri), vioolvirtuoos, geb. 10 Juli 1835 te Lublin in Polen, waar zijn vader arts was. Zijn moeder was een zuster van den klavierspeler Eduard Wolff. Reeds op zijn zesde jaar begon hij viool te spelen, op zijn achtste kwam hij op het conservatoire te Parijs, en op zijn elfde behaalde hij den eersten prijs in de vioolklasse. Hij maakte kunstreizen door geheel Europa, vierde overal groote triomfen en werd algemeen voor een der beste vioolvirtuozen van deze eeuw gehouden. In de jaren 1872—75 doorreisde hij Amerika, waar hij niet minder lauweren inoogstte dan in Europa, en in laatstgenoemd jaar keerde hij terug, om gedurende de ziekte van Vieuxtemps diens post van leeraar aan het conservatoire te Brussel te vervullen. Hij stierf 2 April 1880 te Warschau.

Wieniawsky (Joseph), klavierspeler, broeder van den vorige, geb. 23 Mei 1837 te Lublin, studeerde aan het conservatoire van Parijs en later te Weimar onder leiding van Liszt. Met zijn broeder maakte hij kunstreizen door Duitschland, woonde 1860 tot 1866 te Parijs en ging in laatstgenoemd jaar naar Moskou, waar hij een klavierschool opende, die spoedig in bloei toenam. Omstreeks 1870 was hij om redenen van gezondheid genoodzaakt, Moskou te verlaten, en vestigde zich te Warschau, waar hij directeur

der zangvereeniging werd. Ook hier te lande heeft hij zich herhaalde malen als solist laten hooren, het laatst in den winter van 1883—84. Behalve vele compositiën voor klavier heeft hij liederen, strijkquartetten en twee ouvertures gecomponeerd.

Wieprecht (Wilhelm Friedrich), geb. 10 Aug. 1802 te Aschersleben, ontving onderricht in het bespelen van verschillende blaasinstrumenten en was in vele steden van Duitschland werkzaam. Hij werd 1824 lid der koninklijke kapel en musicus te Berlijn en legde zich van dien tijd af ijverig op de beoefening der militaire muziek en muziekinstrumenten toe. De instrumentenmaker J. G. Moritz was hem bij zijn studiën behulpzaam, en beiden verrijkten het orkest met de Bastuba (1835) en de militaire muziek met vele andere instrumenten. Wegens zijn groote verdiensten tot directeur der gezamenlijke muziekcorps van het gardecorps benoemd, gaf hij 1838 een proeve van zijn bekwaamheid door het dirigeeren van een uit 1086 blazers en 150 tamboers samengesteld muziekcorps. De Duitsche militaire muziek heeft haar ontwikkeling grootendeels aan hem te danken. Hij stierf 4 Aug. 1872.

Wild (Franz), tenorist, geb. 31 Dec. 1792 te Niederhollabrum in Oostenrijk, werd 1813 aan de hofopera te Weenen verbonden en zong 1814 voor de op het Weener Congres vereenigde vorsten. Ook in andere steden, o. a. te Berlijn, Darmstadt en Kassel, bracht hij het publiek in verrukking en zong ook in de Italiaansche Opera te Parijs. Hij stierf 1860 te Weenen.

Wilhem (Guillaume Louis Bocquillon), geb. 18 Dec. 1781 te Parijs, aldaar gest. 26 April 1842, heeft zich hoogst verdienstelijk gemaakt ten opzichte van den volkszang, dien hij onderwees volgens een nieuwe methode, welke verklaard wordt in de volgende, door hem geschreven werken: *Guide de la méthode élémentaire et analytique de musique et de chant* (1821—23); *Méthode ou instructions sur l'emploi simultané des tableaux de lecture musicale et de chant militaire* (1835); *Tableaux de lecture musicale et d'exécution vocale, conformes aux principes et aux procédés de l'enseignement simultané* (1827—1832), *Romein en Manuel musical à l'usage des colléges.*

Wilhelm (Karl), componist, geb. 5 Sept. 1820 te Schmalkalden, aldaar gest. 26 Aug. 1873, is door één zijner mannenkoren: *Die Wacht am Rhein*, wereldberoemd geworden. Van zijn overige compositiën is weinig of niets bekend. Voor *Die Wacht am Rhein* ontving hij van keizerin Augusta een gouden medaille en van het Duitsche rijk een jaargeld van 3000 mark.

Wilhelmj (August Emil Daniel Friedrich Victor), vioolvirtuoos, geb. 21 Sept. 1845 te Usingen in het vorstendom Nassau, ontving het eerste onderricht in het vioolspel van Conrad Fischer, te Wiesbaden. Reeds als zevenjarige knaap toonde hij zoo grooten aanleg, dat Henriette Sontag, die hem ten huize zijner ouders hoorde spelen, hem omarmde en uitriep:

»*Du wirst 'mal der deutsche Paganini werden!*" In het begin van 1854 liet hij zich voor het eerst in het openbaar hooren, en wel op een concert te Limburg a. d. Lahn. Ofschoon zijn vader hem aanvankelijk voor de wetenschap bestemd had, stond hij hem toch eindelijk toe, zich geheel aan de muziek te wijden, vooral nadat Franz Liszt, tot wien men zich om raad gewend had, de verklaring had gegeven, dat de jonge W. voor de viool als het ware geboren was. De meester bracht hem persoonlijk naar Ferdinand David, te Leipzig, tot wien hij zeide: *Hier bringe ich den zukünftigen zweiten Paganini; sorgen Sie für ihn!*" Van 1861 tot 1864 bleef de jonge kunstenaar te Leipzig en ontwikkelde zich onder David's leiding tot een der beste vioolvirtuozen van dezen tijd. In laatstgenoemd jaar begon hij zijn kunstreizen. In Duitschland, Nederland, Frankrijk, Engeland, overal vierde hij groote triomfen. In het jaar 1870 leerde hij Richard Wagner kennen en werd een van 's meesters grootste vereerders; bij de eerste voorstellingen van *Der Ring des Nibelungen*, 1876 te Bayreuth, werkte hij als concertmeester mede. Wagner, die hem eens de *Chaconne* van Bach hoorde voordragen, viel hem om den hals en zeide: »*Reden kann ich nicht, lieber Wilhelmj — aber Sie müssen fühlen, welchen Eindruck Sie auf mich gemacht haben. Es ist das Grösste, was mir in der reproduktiven Kunst noch vorgekommen ist!*" In den loop der jaren breidde Wilhelmj zijn kunstreizen uit; zijn grootste reis maakte hij 1879—82: hij bezocht toen Amerika, Afrika en Australië. In Europa teruggekeerd, vestigde hij zich op zijn landgoed nabij Wiesbaden, waar hij nog heden woont en leerlingen bij zich ontvangt. Als componist heeft hij weinig van zich doen spreken, doch men kent van hem arrangementen der compositiën van Bach, Chopin en Wagner.

Willaert (Adriaan), Nederlandsch contrapuntist, stichter der zoogenaamde Venetiaansche school, geb. omstreeks 1490 te Brugge, kwam te Parijs om in de rechtsgeleerdheid te studeeren, doch wijdde zich later geheel aan de muziek en werd een leerling van Jean Mouton. Reeds in zijn leerjaren werd hij zóó beroemd, dat, toen hij 1516 te Rome kwam, hij tot zijn niet geringe verbazing in de pauselijke kapel een door hem gecomponeerd motet hoorde uitvoeren. Tot 1526 was hij kapelmeester van koning Lodewijk II van Boheme, ging na diens dood naar Venetië en werd aldaar 1527 tot kapelmeester aan de St. Marcus-kerk benoemd. Hier stichtte hij zijn beroemd geworden muziekschool, waarin kunstenaars als Ciprian de Rore, Costanzo Porta, Francesco della Viola en Zarlino hun opleiding ontvingen. Laatstgenoemde verhaalt in zijn *Instit. Armon.*, dat W. de eerste was, die vier- en vijfstemmige psalmen voor verschillende koren schreef, o. a.: *Confitebor tibi*, *Laudate pueri*, *Lauda Jerusalem* en *Dixit Dominus*. Willaert bezocht van Venetië uit tweemaal zijn geboortestad: in de jaren 1542 en 1556. Hij

stierf 7 Dec. 1562. Een volledige lijst zijner werken vindt men o. a. bij Fétis en bij Mendel.

Willmers (Rudolph), klavierspeler, geb. 21 Oct. 1831 te Berlijn, ontving onderricht van Hummel en van Friedrich Schneider. Hij maakte vele kunstreizen en vestigde zich te Weenen, waar hij 24 Aug. 1878 stierf. Zijn compositiën bestaan hoofdzakelijk in zoogenaamde salonmuziek.

Wilms (Johann Wilhelm), componist, geb. 30 Maart 1772 te Witzhelden in Schwarzburg-Sonderhausen, ontving het eerste onderricht in de muziek van zijn vader en studeerde later onder leiding van zijn broeder, organist aan de Luthersche kerk te Elberfeld. Hij vestigde zich als muziekmeester te Lattrinhausen, bij Elberfeld, en vervolgens in laatstgenoemde stad. Op raad van eenige vrienden ging hij naar Holland en vestigde zich 1791 te Amsterdam, waar hij bij Hodermann les in de harmonie nam. Hij werd 1808 tot lid van het Nederlandsch Instituut en 1824 tot organist bij de Doopsgezinde Gemeente benoemd en deed in het algemeen veel tot bevordering der toonkunst hier te lande. Volgens Fétis liet hij zich ook als virtuoos op de harp en op het klavier hooren. Als componist is hij hier te lande beroemd geworden door zijn volkslied: „*Wien Neerland bloed door de aadren vloeit*", waarvoor Tollens den tekst had geschreven, en waarmede hij in den wedstrijd van 1815 den door den admiraal van Kinsbergen uitgeloofden prijs van 300 gulden behaalde. Zijn overige compositiën bestaan in stukken voor klavier, voor zang en voor verschillende instrumenten. Met een symphonie voor groot orkest behaalde hij 1820 bij den wedstrijd te Gent den eersten prijs. Hij stierf 19 Juli 1847.

Wilson (John), luitenist, geb. 1597 te Feversham in het graafschap Kent, was lid der kapel van koning Karel I, werd 1644 doctor en 1656 professor in de muziek te Oxford. Hij stierf te Londen 1673 en liet vele compositiën na.

Wilt (Marie), zangeres, geb. te Weenen, betrad aldaar 1863 voor het eerst het tooneel en werd, nadat zij zich met groot succes in verschillende steden, o. a. te Londen, had laten hooren, 1867 aan de keizerlijke Opera te Weenen verbonden. Zij bleef in die betrekking werkzaam tot 1877, toen familieomstandigheden haar noopten, Weenen te verlaten en naar Leipzig te gaan.

Windkanalen of **windbehouders** noemt men de windbuizen, windkast en windladen in het orgel. De wind stroomt uit de balgen onmiddellijk in het hoofdkanaal. Dit is een vierkante kast, groot genoeg om den noodigen wind te bevatten en dezen in de lengte naar de plaats zijner bestemming te leiden. Aan de voorzijde van elken balg ligt het hoofdkanaal, door den hals of krop met den balg verbonden. Het hoofdkanaal heeft over zijn geheele lengte

kleinere afdeelingen of vakken van verschillende wijdte, en de met deze vakken verbonden kanalen heeten nevenkanalen. Gewoonlijk wordt het hoofdkanaal in zoo vele vakken verdeeld, als er nevenkanalen zijn, en uit elk vak stroomt de wind door het daarmede verbonden nevenkanaal naar een hoofdafdeeling van het orgel.

Met de windkanalen staat in verband de **windlade**, die het pijpwerk van het orgel te dragen heeft. De windkast voorziet de lade van de noodige voorraad samengeperste lucht. De windlade heeft verschillende afdeelingen, die door openingen in de dammen, welke tot afscheiding dienen, in gemeenschap met elkander staan, om den wind vrij te laten doorstroomen.

Winkel of **Winckel** (Diederik Nicolaas), geb. 1776 te Lippstadt in Westfalen, vestigde zich te Amsterdam, waar hij als klokkenmaker bij Leib in de leer kwam en later lid dier firma werd. Op muzikaal gebied is hij voornamelijk bekend geworden door zijn uitvinding van den metronoom. (Zie aangaande deze uitvinding en den twist, die daarover tusschen hem en Maelzl ontstond, de artikelen METRONOOM en MAELZL.) Hij stierf 28 Sept. 1826.

Winter (Peter **von**), componist, geb. 1754 (volgens anderen 1755 of 1758) te Mannheim, ontving op jeugdigen leeftijd onderricht in het vioolspel en werd reeds op zijn zevende jaar violist bij de keurvorstelijke kapel. Onderricht in de compositie ontving hij van Vogler en van Marchand. Toen 1778 de Mannheimer kapel naar Munchen verplaatst was, trad W. daar ter stede ook als componist op, met de opera *Helena und Paris*, die een zeer gunstig onthaal genoot. Te Weenen, waar zijn balletten *Heinrich IV*, *Hector's Tod* en *Ines de Castro* uitgevoerd werden, maakte hij kennis met Salieri, op wiens aanraden hij zich bijzonder op de studie der zangkunst toelegde. Zijn eerstvolgende werk, een Latijnsche psalm, bewees, welke goede vruchten deze studie had gedragen. Te Munchen volgde hij Vogler als hofkapelmeester op, en werd hem de opdracht gegeven, een Italiaansche opera: *Circe*, te schrijven. Om onbekende redenen verscheen dit werk niet ten tooneele, doch wel zijn *Jery und Bätely* (tekst van Goethe). In Italië, waarheen W. zich 1791 begaf, werden drie nieuwe opera's van hem vertoond, te Munchen twee andere. Doch zijn grootsten roem als operacomponist behaalde hij 1794 met *Das Labyrinth* (als tweede deel van *Die Zauberflöte*) en 1796 met *Das unterbrochene-Opferfest*. Vooral laatstgenoemd werk verbreidde Winter's roem over geheel Europa; het is het eenige zijner werken dat zich op het repertoire der Duitsche Opera staande heeft gehouden. Tot aan zijn dood bleef W. te Munchen in zijn betrekking werkzaam, doch verliet de stad herhaalde malen, om kunstreizen naar Londen, Parijs, Milaan en andere steden te maken. Hij stierf 18 Oct. 1825. Behalve zijn opera's, ongeveer 40 in getal, heeft hij veel kerkmuziek gecomponeerd.

Winterberger (Alexander), klavierspeler, geb. 14 Aug. 1834 te Weimar, ontving onderricht aan het conservatorium van Leipzig, later te Weimar, van Franz Liszt. Hij ging 1861 naar Weenen, werd 1869 leeraar aan het conservatorium te Petersburg en vestigde zich later te Leipzig. Zijn compositiën, bestaan in liederen en in klavier- en orgelmuziek.

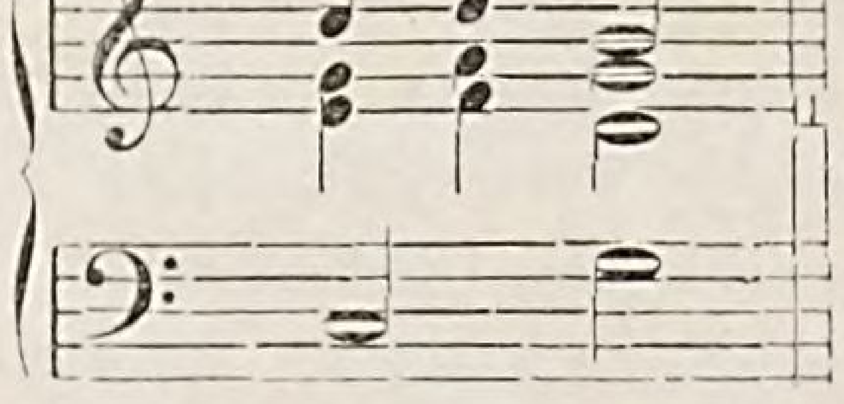
Winterfeld (Karl Georg August Vivigens **von**), muziekgeleerde, zoon van den beroemden generaal van Frederik den Groote, geb. 28 Jan. 1784 te Berlijn, aldaar gest. 2 Febr. 1852, is op muzikaal gebied bekend als schrijver van de volgende werken: *Joannes Pierluigi von Palestrina* (Breslau, 1832); *Joannes Gabrieli und sein Zeitalter* (3 deelen, Berlijn, 1834); *Ueber Karl Christian Fr. Fasch's geistliche Gesangwerke* (ibid., 1849); *Der evangelische Kirchengesang und sein Verhältniss zur Kunst des Tonsatzes* (Leipzig, 1843—47. drie deelen) en *Zur Geschichte heiliger Tonkunst* (Leipzig, 1850—52).

Wippern-Harriers (Louise), zangeres, geb 1837 te Hildesheim, was van 1857 tot aan haar dood, 5 Oct. 1878, aan de Koninklijke Opera te Berlijn verbonden. Zoowel dáár als in andere steden behaalde zij groot succes.

Wisselnoot, Ned.; WECHSELNOTE, Hoogd.; NOTE DE PASSAGE, Fr.; NOTA CAMBIATA, Ital.; benaming van een toon, die tusschen twee accoorden ingeschoven wordt, zonder in het eene of andere een harmonische toon te zijn. De voortschrijding leidt gewoonlijk tot een harmonischen toon (zie *a* en *b*), somtijds tot een vertragingsnoot (zie *c*).

Wisselnoten kunnen ook in verschillende stemmen te gelijk voorkomen, b. v.

Witt (Franz), geb. 9 Febr. 1834 te Walderbach in Beieren, werd voor den geestelijken stand opgeleid, maar ontving tevens grondig onderricht in de muziek en werd kerkkapelmeester te Regensburg en te Eichstädt. Veel heeft hij gedaan tot bevordering van den R. C. kerkzang: hij richtte den Allgemeinen deutschen Caecilienverein op en gaf de beide tijdschriften *Fliegende Blätter für Kirchenmusik* en *Musica sacra* in

het licht; ook componeerde hij vele kerkmuziekstukken. In het jaar 1873 vestigde hij zich te Passau.

Witt (Joseph **von**), tenorist, geb. 7 Sept. 1846 te Praag, werd voor den krijgsdienst opgeleid en lag als luitenant in verschillende steden in garnizoen. Nadat hij zich ijverig op de beoefening der zangkunst toegelegd had, nam hij 1867 ontslag uit den dienst en was achtereenvolgens aan de schouwburgen te Graz, Dresden en Schwerin als eerste tenor werkzaam.

Witte (C. G. F.), orgelmaker te Utrecht, geb. 12 Jan. 1802 te Rotenburg in Hanover. (Z. het artikel Bätz.)

Witte (Georg Heinrich), componist, geb. 1843 te Utrecht, ontving zijn opleiding aan de koninklijke muziekschool te 's-Gravenhage en zette zijn studiën voort aan het conservatorium te Leipzig, waar hij tot 1867 bleef. In genoemd jaar werd hij muziekdirecteur te Thann in den Elsas, waar hij tot 1870 werkzaam was, en keerde toen naar zijn vaderland terug. Na genezen te zijn van een zware ziekte, begaf hij zich weder naar Leipzig, en 1871 nam hij de benoeming aan van muziekdirecteur te Essen, waar hij nog heden gevestigd is. Onder zijn compositiën bevindt zich een quartet voor klavier en strijkinstrumenten, dat 1864 te Florence bekroond werd, en in hetzelfde jaar verkreeg hij den prijs bij de Helbigsche Stiftung. Ook onder zijn latere compositiën bevinden zich vele degelijke werken.

Woegel (Michael), uitvinder der zoogenaamde inventietrompet (z. trompet), geb. 1748 te Rastatt.

Wölfl of **Wölffl** (Joseph), klaviervirtuoos en componist, geb. 1772 te Salzburg, gest. in een der jaren tusschen 1811 en 1814 in een dorpje bij Londen, maakte vele kunstreizen en behoorde tot de beroemde virtuozen van zijn tijd. Wenzel Thomascheck geeft in het jaarboek *Libussa* de volgende beschrijving van hem:

„Ein Klavierspieler, der sechs Fuss in der Länge misst, dessen Finger, ungeheuer lang, eine Spannung von einer Terzdecime ohne alle Anstrengung ausführen, der noch dazu sehr mager ist, dass an ihm alles, wie an einer Vogelscheuche, klappert, der mit der unglaublichsten Leichtigkeit, mit einem zwar schwachen, jedoch einem netten Anschlag alle Schwierigkeiten, für andere Klavierspieler Unmöglichkeiten, vollführt, ohne die ruhige Haltung des Körpers dabei zu verlieren, der oft ganze Stellen in mässig bewegtem Tempo, mit einem und demselben Finger, wie in dem Andante der Mozart'schen Phantasie die lange in Sechzehnteln fortgehende Stelle im Tenor zu binden weiss, — ein solcher Klavierspieler ist wohl einzig in seiner Art zu nennen."

Van W.'s talrijke compositiën is geen enkele tot ons gekomen, niettegenstaande hij in zijn tijd voor een »concurrent" van Beethoven gold. Een wedstrijd op het klavier van beide kunstenaars is beschreven door Ignaz von Seyfried in zijn *Beethoven-Studien*.

Wolff (Auguste), geb. 3 Mei 1821 te Parijs, werd 1855 lid der firma Pleyel aldaar (z. Pleyel).

Wolff (Eduard), klaviervirtuoos, geb. 15 Sept. 1816 te Warschau, gest. Oct. 1880 te Parijs, heeft een zeer groot aantal klaviercompositiën in het licht gegeven, waarvan vooral zijn *études* bijzondere vermelding verdienen.

Wolzogen und Neuhaus (Hans Paul Freiherr **von**), letterkundige, geb. 12 Nov. 1848 te Potsdam, is op muzikaal gebied voornamelijk bekend door zijn geschriften over de werken van Richard Wagner, o. a.: *Thematischer Leitfaden durch die Musik zu Wagner's Festspiel »Der Ring des Nibelungen"* (Leipzig, E. Schlömp); *Thematischer Leitfaden durch die Musik zu »Tristan und Isolde"* (Leipzig, Gebr. Senf); *Thematischer Leitfaden durch die Musik des »Parsifal"* (ibid); *Die Tragödie in Bayreuth und ihr Satyrspiel*, en vele hoogst belangrijke opstellen in de *Bayreuther Blätter*, waarvan hij redacteur is. Sedert 1877 woont hij te Bayreuth.

Worp (J.), organist en componist, geb. 24 Dec. 1821 te Broek-in-Waterland, ontving het eerste onderricht in zijn vaderland, zette zijn studiën aan het conservatorium van Leipzig voort en nam ten slotte nog les bij Joh. Schneider en Jul. Otto. Nadat hij zijn studiën voltooid had, werd hij organist te Almelo en later te Groningen. Onder zijn compositiën bevinden zich een sonate en andere stukken voor orgel, vele liederen en koren. Een zeer belangrijk werk is zijn *Muziekleer*.

Wüllner (Franz), componist en muziekdirecteur, geb. 28 Jan. 1832 te Munster, ontving onderricht te Frankfort, te Berlijn en te Brussel. Hij werd 1858 kapelmeester te Aken, 1865 directeur der vokale kapel te Munchen en 1867 leeraar aan de muziekschool aldaar. Na Bülow's vertrek uit Munchen werd hij tot hofkapelmeester benoemd, 1877 ging hij naar Dresden, waar hij directeur van het conservatorium en hofkapelmeester werd, en 1884 als stadsmuziekdirecteur naar Keulen. Van zijn compositiën verdienen vermelding: de cantate *Heinrich der Finkler*, voor mannenkoor en orkest; 2 Missen; 5 Motetten; een *Miserere*, een *Salve Regina*, koren, liederen, sonates en andere stukken voor klavier.

Wüerst (Richard), componist, geb. 1824 te Berlijn, ontving te Leipzig onderricht van Mendelssohn en vestigde zich 1847 in zijn geboortestad, waar hij leeraar aan de muziekschool van Kullak, koninklijk muziekdirecteur en lid der Akademie werd. Hij stierf aldaar 9 Oct. 1881. Onder zijn compositiën bevinden zich 6 opera's, 2 symphonieën, cantates, liederen enz.

X.

Xänorphica, Gr., klavierviool, een door Röllig te Weenen omstreeks 1790 uitgevonden klavier-strijkinstrument.

Xylophon of **Xylharmonicon**, een in het jaar 1810 door Uthe te Sangers-

hausen uitgevonden hout- en stroo-harmonica met klavieren. Een soortgelijk instrument is het xylorganum.

Y.

Ycaert, z. HYCAERT.

Yost (Michel), clarinetvirtuoos, geb. 1754 te Parijs, aldaar gest. 5 Juli 1786, heeft compositiën voor zijn instrument geschreven.

Youssopoff (Nicolaus, prins **van**), violist, componist en schrijver over muziek, geb. omstreeks 1820 te Petersburg, heeft de volgende werken geschreven: *Histoire de la musique en Russie* en *Luthomonographie historique et raisonnée.*

Yssandon (Jean), schrijver over muziek, geb. te Lesart in het graafschap Foix, heeft het volgende werk in het licht gegeven: *Traité de la musique pratique, contenant en bref les règles et pratique d'icelle ensemble les tables musicales, avec divers exemples pour plus facile intelligence de l'art* (Parijs, 1582).

Z.

Zabern (Jacob), schrijver over muziek, is bekend door het volgende werk: *Ars bene cantandi choralem cantum* (Mainz, 1500 en 1509). Volgens Laborde heeft hij nog een ander werk: *De Monochordo*, geschreven.

Zaccari of **Zachri** (Cesar **di**), geb. omstreeks het midden der 16e eeuw te Cremona, leefde omstreeks het einde dier eeuw als zanger en componist aan het hof van Beieren. Later kwam hij in dienst van graaf Fürstenberg, te Scheer aan de Donau. Van zijn compositiën zijn hymnes, motetten en canzonen te Munchen in druk verschenen.

Zacconi (Ludovico), Augustijner monnik, zanger en koordirecteur in dienst van aartshertog Karel van Oostenrijk, heeft een belangrijk werk over muziek geschreven, getiteld: *Pratica di Musica, utile e necessaria, si al compositore, per comporre i canti suoi regolarmente, si anco al cantore, per assicurarsi in tutte le cose cantabile. Divisa in quattro libri etc Si insegna a cantar tutte le composizione antiche, si dichiara tutta la Messa da Palestrina col titolo: l'Ome armé, con altre cose d'importanza e dilettevoli* (Venetië, 1592.) Het tweede deel van dit werk verscheen 1622.

Zanetti (Antonio), componist uit de Venetiaansche school, werd 1676 sopranist bij de kapel der St. Marcus-kerk te Venetië en ontving van Legrenzi onderricht in de compositie. Nadat hij eenigen tijd kapelmeester van den hertog van Modena was geweest, keerde hij naar Venetië terug, waar

vele opera's van hem vertoond werden. Hij stierf daar ter stede 1708.

Zanetti (F r a n c e s c o), geb. omstreeks 1740 te Volterra, was tot 1770 kapelmeester aan de hoofdkerk te Perugia, reisde vervolgens met zijn vrouw, een zangeres, door Italië en kwam 1790 te Londen, waar hij in hetzelfde jaar stierf. Zijn compositiën bestaan in opera's en instrumentale muziek.

Zang, Ned.; GESANG, Hoogd.; CHANT, Fr.; CANTO, Ital. — Onder dit woord verstaat men in algemeenen zin de wijziging en buiging der stem, waardoor bepaalde tonen van verschillende hoogte met elkaar afwisselen. In enge beteekenis is zang de voordracht van woorden in een volgreeks van tonen van bepaalde hoogte en bepaalden duur. — De zang behoort tot de oudste kunsten van het menschelijk geslacht, hij was de bestendige begeleider en de ziel van alle gedichten der Oudheid. Wat men heden rhythmus en versmaat noemt, was oorspronkelijk niets anders dan de meestal met dans verbonden zang, welke aan de woorden een kunstigen vorm verleende. — De uitdrukking zang is ook op de instrumentale muziek overgegaan; zoo zegt men b. v. van een instrumentaal muziekstuk, dat er veel zang in is, wanneer het veel melodie bevat; of van een instrument, welks toon overeenkomt met de menschelijke stem, dat het zangrijk is.

Zangkunst, Ned.; GESANGKUNST, Hoogd.; ART DU CHANT, Fr.; ARTE DEL CANTO, Ital. — Onder dit woord verstaat men een op kunstregelen berustende wijze van vorming der menschelijke stem, ten einde haar voor den zang geschikt te maken. — Italië was van de Christelijke landen het eerste, waarin deze kunst met het gelukkigste gevolg gekweekt werd: reeds in de 5e eeuw werden daar te lande zangscholen opgericht (z. KERKMUZIEK), en in de tijden van K a r e l d e n G r o o t e hadden de Italiaansche zangmeesters een zoo goeden naam, dat deze vorst zangers naar Rome zond, om de kunst bij hen te leeren. Maar de bloeitijd van den zang dateert eerst van de 16e eeuw, en de namen van P a l e s t r i n a, S c a r l a t t i, D u r a n t e, P a s i, P i s t o c c h i, A m a d o r i, S e l i, B r i v i o, R e d i, P o r p o r a, L e o, F e o, B e r n a c c h i, F a r i n e l l i, P a c c h i e r o t t i e. a. behoorden tot diegenen, uit wier scholen de beste kerk- en operazangers te voorschijn kwamen. Tot op den huidigen dag heeft de Italiaansche zangschool haar goeden naam bewaard. Haar voortreffelijkheid bestaat in de eerste plaats hierin, dat zij door een natuurlijke ontwikkeling der stemorganen zuiverheid van intonatie en buigzaamheid der stem bevordert. Zoo beoogt zij vooreerst veredeling en vorming van den toon en verleent den zang, door het markeeren, zwellen en ineensmelten der tonen een bijzondere bekoorlijkheid, die door duidelijke vocalisatie en scherpe uitspraak der consonanten nog verhoogd wordt; ook heeft zij het m e z z a v o c e en het p a r l a n d o op schoone wijze ontwikkeld. T o o n v o r m i n g is de grondslag dezer methode; de schoonheid van den toon gaat

haar boven alles. De meeste werken der oude Italiaansche meesters zijn berekend op een schoonen, gedragen, zwellenden toon; worden zij voorgedragen door zangers, die deze eigenschappen min of meer missen, dan verliezen zij een groot gedeelte hunner eigenaardige schoonheid. — In een andere richting ontwikkelde de Italiaansche zangkunst zich, doordien voornamelijk de operazangers er zich op toelegden, elkander door bravour-aria's, vervuld van passages en roulades, te overtreffen en dientengevolge de moderne Italiaansche zangschool te stichten, wier doel hoofdzakelijk bestaat in het ontwikkelen der menschelijke stem als muziekinstrument. »On commençait à jouer du larynx, comme on joue du hautbois ou de la clarinettte", zegt Berlioz. De oude Italiaansche zangmethode bestond voornamelijk uit het zoogenaamde gedragen zingen en verlangde het formare, fermare en finire van den toon; zij liet wel is waar veel buigzaamheid toe, maar die moest bestaan in het uitvoeren van figuren, niet met den aard der menschelijke stem in strijd. Terecht verlangde deze eerste methode den schoongevormden toon als grondslag van den zang: zij eischte van hem kracht en volheid; spraak en zang moesten elkaar wederkeerig doordringen, waardoor de zanger genoodzaakt werd, volgens den zin van het stuk voor te dragen. De moderne methode daarentegen bestaat, met weinige uitzonderingen, slechts in het uitvoeren van melodische figuren, die allen in één vorm gegoten zijn, en waarbij het verband tusschen woord en toon meestal geheel uit het oog verloren is.

In de laatste jaren is ook de moderne Italiaansche zangschool zeer in verval geraakt, zonder dat het nochtans gelukt is, in noordelijker landen een beter school te vinden. Aangaande de zangkunst in Duitschland zegt Richard Wagner (*Ges. Schriften.* VIII, 171 vv.) het volgende:

„Die Ausbildung der Gesangskunst ist bei uns Deutschen ganz besonders schwierig, unendlich schwieriger als bei den Italienern und selbst um Vieles schwerer als bei den Franzosen. Der Grund hiervon liegt nicht nur in den Einflüssen des Klima's auf die Stimmorgane selbst, sondern am nachweisbarsten namentlich in den Eigenthümlichkeiten der *Sprache.* Während in der italienischen Sprache die ihr eigenen äusserst dehnbaren Vokale durch die anmuthige Energie ihrer Konsonanten nur zu wirksamern Klängkörpern gebildet werden, und selbst der Franzose seinen bereits weit beschränkteren Vokalismus durch eine Bildung der Konsonanten fliessend erhält, deren oft bis zur begrifflichen Missverständlichkeit gelangte Formung einzig dem Bedürfnisse des Euphonismus sich verdankt, hat die deutsche Sprache, nach ihrem tiefen Verfall am Ausgange des Mittelalters, trotz der Anstrengungen der grossen Dichter der deutschen Renaissance sich noch nicht so weit wieder entwickelt, dass sie im Beterff des Wohlklanges irgendwie mit ihren romanischen und selbst slavischen Nachbarn wetteifern könnte. Eine Sprache mit meist kurzen und stummen, nur auf Kosten der Sinnesverständlichkeit dehnbaren Vokalen, eingeengt von zwar höchst ausdrucksvollen, aber gegen allen Wohlklang durchaus rücksichtslos gehäuften Consonanten, muss sich zum Gesange nothwendig ganz anders verhalten, als jene vorerwähnten Sprachen. Das richtige Verhältniss hierfür ist erst zu erkennen; der Einfluss der Sprache auf den Gesang, und endlich vielleicht (denn unsere Sprache ist noch nicht fertig) des Gesanges auf die Sprache ist erst zu ermitteln; jedenfalls kann diess aber nicht auf dem bisherigen, von unserer Gesangslehrern

eingeschlagenen Wege geschehen. — Dass Modell des italienischen Gesanges, des einzig als klassisch stylistisch uns vorschwebenden, ist auf die deutsche Sprache nicht anwendbar, und der Gesang wird entstellt: und das Ergebniss ist die Unfähigkeit unseres heutigen Operngesanges. Die richtige Entwickelung des Gesanges auf Grundlage der deutschen Sprache ist daher die gewiss ausserordentlich schwierige Aufgabe, deren Lösung zunächst glücken muss. Sie kann andererseits nur glücken durch ununterbrochene Uebung an solchen Gesangswerken, in welchen der Gesang der deutschen Sprache vollkommen entsprechend angeeignet ist."

Zangbodem, z. KLANKBODEM.

Zarlino (Giuseppe), muziekgeleerde en componist, geb. 1517 te Chioggia bij Venetië, gest. 1590, was aanvankelijk voor den geestelijken stand bestemd en ontving zijn opleiding in het klooster te Chioggia. Later wijdde hij zich geheel aan de muziek en werd kapelmeester aan de St. Marcus-kerk te Venetië. Hij behoort tot de beste meesters der Venetiaansche school en is, minder nog door zijn compositiën dan door zijn theoretische werken, wereldberoemd geworden. Zijn voornaamste werken zijn: *Istituzioni harmoniche* (eerste uitgave, 1558; derde, 1573), en *Dimostrazioni harmoniche* (1571), waarin de schrijver het stelsel der gelijkzwevende temperatuur ontwikkelt. Een hedendaagsch theoreticus (L. Bussler) zegt aangaande Z. het volgende: »Unter den Schriftstellern des strengen Satzes als Kunststil ist Zarlino so sehr der hervorragendste, dass man unbedenklich aussprechen kann: Wer über jedes Capitel der *istituzioni harmoniche* desselben Auskunft geben kann, hatt das Wesen dieses Kunststils vollkommen erfasst."

Zelter (Karl Friedrich), geb. 11 Dec. 1758 te Berlijn, aldaar gest. 15 Mei 1832. Hoewel eigenlijk metselaar van beroep, was hij zijn geheele leven een vurig bewonderaar en ijverig beoefenaar der muziek: hij had onderricht in het bespelen van vele instrumenten en in de compositieleer ontvangen en bracht veel bij tot bevordering der kunst te Berlijn, o. a. dirigeerde hij er de door Fasch gestichte Sing-Akademie. Hij is voornamelijk bekend geworden als componist van vele liederen van Goethe en als leerling van Mendelssohn. Goethe schatte hem hoog en correspondeerde met hem over muziek en andere zaken. Deze correspondentie is in het licht verschenen onder den titel: *Briefwechsel zwischen Goethe und Zelter.*

Zenger (Max), componist, geb. 2 Febr. 1837 te Munchen, schreef o. a. een oratorium: *Kain*, en de opera's *Ruy Blas*, *Wieland der Schmied* en *Die Foskari*.

Zes, het cijfer 6, beteekent in het becijferde bas-schrift: de sext of het sextaccoord, boven een figuur van zes noten: sextole.

Zes achtsten- en **Zeskwartsmaat** wordt uitgedrukt door de getallen $^6/_8$ en $^6/_4$.

Zestiende noot, het zestiende gedeelte eener vierkwartsmaat, voorgesteld door het teeken 𝅘𝅥𝅯.

Zichy (Geza), klavierspeler, geb. 22 Juli 1842 te Sztara in Hongarije, verloor op vijftienjarigen leeftijd ten gevolge van een jachtongeluk zijn rechter-

arm. Niettemin zette hij zijn studiën in het klavierspel met de linkerhand voort en verkreeg groote virtuositeit in het spel met ééne hand. Hij heeft kunstreizen door verschillende landen van Europa gemaakt.

Zimmermann (Pierre Joseph Guillaume), klavierspeler en componist, geb. 19 Maart 1785 te Parijs, gest. 1853, was leeraar aan het conservatoire daar ter stede. Hij heeft een groot aantal klaviercompositiën geschreven. Tot zijn leerlingen behooren: Alkan, Prudent, Ambr. Thomas, Goria, Lefebure, Lacombe e. a.

Zingarelli (Nicola Antonio), pauselijk kapalmeester te Rome, geb. 4 April 1752 te Napels, ontving zijn opleiding aan het conservatorio della Madonna di Loreto. Als opera-componist werd hij spoedig beroemd, en zijn roem drong door tot Parijs. Later werd hij kapelmeester te Napels en directeur van het conservatorium. Hij stierf 5 Mei 1837. Onder zijn compositiën bevinden zich ongeveer 40 opera's en cantates, die hem echter geen van allen overleefd hebben.

Zinken of **Cincken**, z. CORNETTO.)

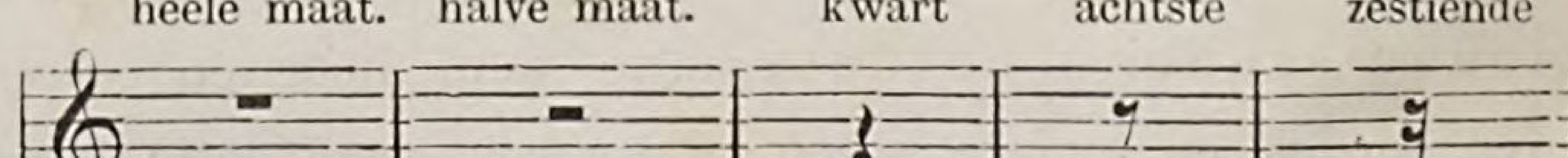
Zöllner (Karl Friedrich), componist, geb. 17 Maart 1804 in Weimar, gest. 25 Sept. 1860, is voornamelijk bekend door zijn mannenkoren.

Zoppa, alla zoppa, Ital., hinkend. (Z. ALLA ZOPPA).

Zumsteeg (Johann Rudolph), componist, geb. 10 Jan. 1760 te Sachsenflur in Baden, gest. 27 Jan. 1802 te Stuttgart, waar hij kapelmeester aan de Opera was. Van zijn opera's, die in zijn tijd veel bijval vonden, verdienen bijzondere vermelding; *Die Geisterinsel*, *Das Pfauenfest*, *Zalaor* en *Der Kalif von Bagdad*. Ook heeft hij vele cantates, ballades en instrumentale muziekstukken geschreven. Hij was bevriend met Schiller, wiens omgang niet weinig invloed uitoefende op de ontwikkeling van het talent van Z.

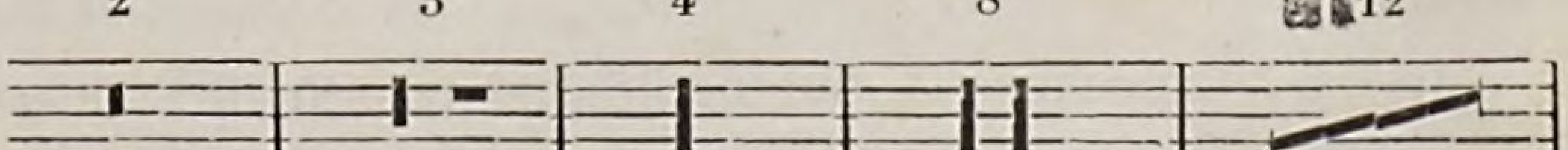
Zwijgteekens of **rustteekens** drukt men in de muziek uit door de volgende teekens:

heele maat. halve maat. kwart achtste zestiende

Voor meer dan één maat rust gebruikt men strepen van bepaalde of onbepaalde grootte met het aantal te wachten maten er boven. B. v:

2 3 4 8 12

BAYERISCHE
STAATS-
BIBLIOTHEK
MUENCHEN

NAAMLIJST DER INTEEKENAREN.

Wijlen Z. K. H. PRINS HENDRIK DER NEDERLANDEN, 2 Ex.

Amsterdam.

F. J. Alberdingk.
P. Altink Jr.
Mr. P. G. van Anrooy, Advocaat.
E. Appy, Toonkunstenaar.
A. Averkamp.
B. Bahlmann.
W. J. H. Bake, Ambtenaar bij de Holl. IJz. Sp. Mij.
D. Barnasconi, Manufacturier.
F. H. J. Bekker, Boekhandelaar.
J. E. Basquin.
A. Belinfante Jr., Muziekonderwijzer.
Jos. B. Benavente, Muziekonderwijzer.
Mevr. Wed. L. A. Bienfait.
Mr. Joan Bohl, Advocaat.
Dr. J. W. Bok, Predikant.
Mej. A. B. E. Bosch, Muziekonderwijzeres.
Mej. E. ten Bosch.
Mej. M. Bosman.
Henri F. R. Brandts Buijs, Toonkunstenaar.
Aug. M. van der Breggen, Makelaar in Tabak.
J. A. van den Brink, Pianohandelaar.
J. L. van den Broeke.
Mej. S. H. Büchner.
L. Calisch, Commissionair in effecten.
J. M. Cantor, Manufacturier.
Frans Coenen, Toonkunstenaar.
A. Coesfeld.
D. Cohen.
Mevr. de Wed. Rob. Collin.
W. J. Corver, Muziekonderwijzer.
Dr. J. C. Costerus, Leeraar H. B. School.
D. Couwenhoven, Lid v/h. Parkorchest.
Jos. Cramer, Toonkunstenaar.
F. Th. Croes.
P. J. H. Cuypers, Architect.
P. W. Dahmen, Muziekonderwijzer.
Mej. E. van Dapperen.
J. B. van Dieren.
G. W. Dikkers, Muziekonderwijzer.
Mr. W. A. L. Domis, Lid der Arrondissements-Rechtbank.
L. Doortmont, Organist.
T. K. Dorama, Jur. Stud.
Mevr. van Dorp-Holtzman.
J. Drost Dz.
L. H. Duwaer, Pianohandelaar.
Mej. E. Eggers.
H. A. Eskes.
B. van der Eyken.
Ch. von der Finck, Muziekonderwijzer.
J. C. von der Finck, Muziekdirecteur.
Leon A. Franse, Muziekonderwijzer.
J. F. Gebhard Jr.
C. M. van Gogh, Boekhandelaar.
G. A. Goldschmeding, Pianomaker.
H. Gomperts.
Mevr. de Wed. Gorter.
A. S. Groen.
Mej. W. J. M. Gülcher.
W. M. Gunning, Hoogleeraar.
Mej. de Haas.
Mr. J. N. van Hall.
Mevr. Haverkamp.
G. W. W. C. Hayward.
Mevr. van Heekeren-Laurin.
David Hegener.
Mej. A. Heineken.
A. T. Frans Hendrichs, Koopman.
Mej. Herckenrath.
K. Hertz.
Ch. Hesse.
J. Martin S. Heuckeroth.

H. L. A. Heye, Makelaar.
Dr. C. E. Heynsius.
C. P. Holkamp, Toonkunstenaar.
B. Ides, Muziekonderwijzer.
C. G. Ihle.
K. Ingerman.
François Ph. Italie.
W. Jos. Jitta, Koopman.
J. C. Jolles.
A. M. de Jong, Muziekonderwijzer.
Jac. de Jong, Muziekonderwijzer.
G. Jonker.
M. Jung.
F. T. Jungcurt, Koopman.
J. Kap, Muziekonderwijzer.
G. Klimmerboom, Directeur der Ooster Muziekschool.
P. C. Koerman.
G. Kok Jr., Muziekinstrumentmaker.
David Koning Jr., Toonkunstenaar.
J. A. A. Kupers, Pianofabrikant.
W. A. Kupfer.
B. van der Land, Boekhandelaar.
Allert de Lange, Boekhandelaar.
Dan. de Lange, Toonkunstenaar.
Het Leesmuseum.
Mej. A. A. Leeuwen.
Mej. H. Lefebure.
Mej. C. J. Leithuiser.
Liedertafel »Oefening baart Kunst".
A. van Lier, Tooneeldirecteur.
A. J. van der Linden.
L. J. van Loenen, Directeur van den Klass. Piano-cursus.
Joh. H. Löser, Muziekonderwijzer.
Mej. Lulofs.
Maatschappij ter bev. v. Toonkunst.
J. G. H. Mann, Orchest-directeur.
Mej. Markus.
C. L. Mattern, Pianohandelaar.
Mevr. Meltzer—von der Möhlen.
J. K. M. Molenaar.
Herm. Molkenboer.
K. P. Mönch, Muziekonderwijzer.
Mr. M. F. de Monchy, Advocaat.
Jacobus Mulder, Notaris.
J.C Nachenius, Commissionair in effecten.
L. C J. van Ogtrop, Commissionair in effecten.
P. A. L. van Ogtrop, Makelaar in effecten.
L. A. Poestkoke, Muziekonderwijzer.
J. C. G. Pollones, Notaris.
Mej. S. M. E. Potgieter.
M. W. Pijnappel, Arts.
Mr. F. J. M. A. Reekers, Advocaat.
A. J. F. Reiger.
Mevr. Ricardo.
Julius Röntgen, Muziekonderwijzer.
T. M. de Roo, Muziekonderwijzer.
L. G. van Schaik, Instituteur.
Schalekamp, van de Grampel en Bakker, Boekhandelaars.
Mej. E. Scheltema Beduin.
Mevr. Scheltema-Liotard.
Mevr. Schermer.
Mej. C. Schlegel.
Mevr. Schölvink.
H. R. Schowe.
Gebr. Schröder, Boekhandelaars.
Mr. J. A. Sillem, Advocaat.
Mej. M. Simmers.
H. Sjouerman.
Mej. Christine Smit.
W. A. Smit, Toonkunstenaar.
H. W. Sonneman, Kapelmeester.
H. C. van Sante van Sprang.
C. Sträter, Koopman.
W. Stumpff, Muziekdirecteur.
A. Surie, Koopman.
Mej. H. Swaab.
J. A. Tak, Muziekonderwijzer.
Taytelbaum.
Mevr. de Douairière C. J. A. den Tex.
H. W. Thomson, Onderw. in de eng. taal.
J. S. Veder, Koopman
Mej. C. Veltman.
Jos. A. Verheijen, Muziekonderwijzer.
A. de Vita.
H. J. Vogin, Leeraar aan de H. B. S.

J. F. Wedemeijer, Muziekonderwijzer.
N. P. Wedemeijer, Muziekonderwijzer.
L. H. Weetjen, Makelaar in effecten.
Mevr. Wed. Wertz van Doornen.
Mej. Maria R. van West.
Mevr. de Wed. C. J. Westermann.
Mej. W. W. van der Wiel.
J. F. Willenborg.
Mej. T. Wübbe.
M. Wijbrandi, Muziekonderwijzer.
Mevr. Wijnstroom.
A. J. van IJzer.
Mevr. Zaal.
S. S. Zeelander.

Alkmaar.

A. J. P. Oort.
J. M. Otto.
H. Schuurman.

Amersfoort.

G. Boekelman, Muziekonderwijzer.
G. C. D. Baron Hardenbroek v. Lockhorst.
F. J. Schweinsberg, Muziekonderwijzer.

Apeldoorn.

J. Enderlé, Muziekonderwijzer.
J. G. Jurling, Kassier.
Mevr. Tideman-Goedhart.

Arnhem.

S. van den Berg, Boekhandelaar 2 Ex.

Baarn.

Mej. Statius Muller, Muziekonderwijzeres. 3 Exx.

Bergen-op-Zoom.

N. A. Bouman, Kapelmeester.
A. Bruyn.
P. Harte, Boekhandelaar.

Breda.

Mej. van Haften.
Louis P. Kriens, Muziekdirecteur.
Mej. Martens.
Dr. W. C. L. van Schaik, Leeraar aan de Kon. Mil. Academie.
P. A. Steuz, Kapelmeester 6e Regt. Infanterie.
Mr. M. Tydeman Jr., Advocaat.

Bussum.

D. J. N. Gunters.

Delft.

J. J. Ahsmann.
N. Buys.
Mevr. A. le Comte-Carbentus.
M. J. Couvée, Boekhandelaar.
A. Fels, Boekhandelaar.
P. Kersbergen, Organist.
Joh. Kethel, Muziekonderwijzer.
J. de Koning, Hoofdonderwijzer.
W. Lindenburg, Onderwijzer.
Mej. Steinmetz.
L. Winkel, Muziekonderwijzer.

Deventer.

Henri ven den Berg.
Iz A. Houck.
Mej. Gerh. Reinders.
Mevr. Vermeij-Oostenbroek.
Mej. M. Wentink.
D. J. Wilterdink, Boekhandelaar.

Doesburg.

Mr. J. F. d'Aumerie, Kantonrechter.

Dokkum.

A. J. Wolters, Muziekonderwijzer.

Dordrecht.

C. Bouman, Muziekonderwijzer.
J. Giltay en Zn., Boekhandelaars.
C. van der Linden, Muziekdirecteur.
Mej. J. F. Veth.
H. Vink, Muziekonderwijzer.
Mej. Vreeburg.
G. J. de Vries Jr., Muziekonderwijzer.
A. Zwang, Muziekonderwijzer.

Edam.

A. Lafèbre Jr.

Eindhoven

J. J. de Vlam, Directeur der Normaalschool.

Enschedé.

G. J. Oldeman, Gediplom. Zangonderw.

Franeker.

S. Klimmerboom, Muziekdirecteur.

Geldermalsen.

Jhr. Verspijck. Ingenieur.

Goes.

F. Kleeuwens en Zn., Boekhandelaars.

Gorinchem.

Mej. Joh. van Andel.
Mej. M. Milort, Muziekonderwijzeres.

Gouda.

R. A. M. Stavenisse de Brauw, Leeraar aan het Gymnasium.
W. Konincks, Muziekonderwijzer.
F. Th. Lafeber, Commissionair in effecten.
S. van Milligen, Directeur der Stads-Muziekschool.
Corns. S. B. Swelt, Koopman.
W. K. van Zutphen, Muziekonderwijzer.

Gouderak.

J. Haverkamp.

Grave.

S. P. C. A. de Bruyn, Candidaat-Notaris.

's Gravenhage.

Dr. Th. P. H. van Aalst, Praeceptor aan het Gymnasium.
Mej. Joh. Aarsse, Muziekonderwijzeres.
A. J. Ackermann.
W. van Agthoven, Muziekonderwijzer.
Mr. J. H. Andries.
D. A. C. Artz, Kunstschilder.
Gebs. Belinfante, Boekhandelaars.
S. Benedictus, Muziekonderwijzer.
Mevr. Boer-Heymans, Muziekonderws.
D. Bolten, Muziekonderwijzer.
Mej. Anna Born, Muziekonderwijzeres.
Mej. W. Bruck, Muziekonderwijzeres.
Brückl, Solo-trompettist.
Mr. A. H. H. van der Burgh, Advocaat.
C. W. Coenen, Muziekonderwijzer.
J. M. Cuypers, Pianofabrikant.
J. C. H. M. Denie.
A. van Dorsen.
Mej. Joh Dussault.
G. H. van Eck Jr.. Muziekhandelaar.
P. C. Evers, Oud-Kapitein.
Jhr. A. F. C. G. Everts, Oud-Majoor.
Jhr. Mr. I. F. v. Huwalda v. Eijsinga, Lid v. d. Raad van State.
F. Falkenburg.
C. J. Gaade.
W. L. Gerth, Ambtenaar.
J. F. E. Giese, Muziekonderwijzer.
A. Giesen, Muziekonderwijzer.
Mevr. Goekoop-Krabbe.
W. Goudal, Muziekonderwijzer.
Mej J. A. van der Haas, Pianiste.
C. A. Hanebeek.
J. Hemmes, Muziekonderwijzer.
P. H. Herzberg, Muziekonderwijzer.
H. G. F. Hoffmann, Muziekonderwijzer.
Mevr. Wed. Hooykaas-Schroot.
A. C. W. van Hove van Haaster, Muziekonderwijzer.
Mevr. Kemna-Born, Muziekonderwijzeres.
D. W. P. Keuskamp.
Mevr. Wed. Kloppenburg van Luhnen, Muziekonderwijzeres.
S. Knaapen, Muziekonderwijzer.
A. N. Koopman, Muziekonderwijzer.
A. C. Kouwenberg, Muziekonderwijzer.
D. van Ling, Muziekonderwijzer.
W. H. Lucas, Muziekonderwijzer.
J. H. Marinus, Muziekonderwijzer.
G. J. van Meel, Muziekonderwijzer.
H. Mulder.
W. F. G. Nicolaï, Toonkunstenaar.
Mart. Nijhoff, Boekhandelaar.
André Offermans, Muziekonderwijzer.
A. J. J. M. Olieslager, Muziekonderw.
F. W. van der Plas, Student.
H. C. Pontier, Muziekonderwijzer.
Jhr. B. W. F. van Riemsdijk.
Mej. de Ruyter, Muziekonderwijzeres.
J. Salmon, Muziekonderwijzer.
M. Salverda de Grave, Leeraar aan de H. B. School.
Mej. Schenk, Muziekonderwijzeres.
D. F. Scheurleer, Bankier.
Mej. W. Schouten, Pianiste.
A. Simon, Muziekonderwijzer.
W. P. van Stockum en Zn., Boekh.
H. J. W. Struijs, Leerling der Kon. Muziekschool.
H. P. Teeuwisse, Onderwijzer.
U. Tolsma, Muziekonderwijzer.
T. H. A. Tromp, Commission. in effecten.
B. van der Velde, Muziekonderwijzer.
L. J. van de Velde, Muziekonderwijzer.

Jhr. G. de Dieu Fontein Verschuir van Heilo.
Ernst Völlmar, Muziekonderwijzer.
L. M. Waasdijk, Kapelm. der Huzaren.
G. F. Wagener, Muziekonderwijzer.
A. C. Weimar, Muziekonderwijzer
C. L W. Wirtz, Leeraar aan de Kon. Muziekschool.
Witbols-Feugen, O. I. Ambtenaar.
H. A. de Witt, Muziekonderwijzer.
H. W. Wollrade, Photograaf.
F. E. Zurhaar, Muziekonderwijzer.
J. F. Zurhaar, Muziekonderwijzer.
J. A. de Zwaan, Muziekonderwijzer.

Groningen.

Mevr. Drucker.
Mej. E. van Milligen.
Dr. Pekelharing.
C. Poortman.
H. P. Steenhuis.
Jan de Wit, Pianohandelaar.
G. A. Wolff, Organist.

Haarlem.

N. H. Andriessen.
J. Bastiaans Jr., Toonkunstenaar.
L. F. Berckenhof, Toonkunstenaar.
G. van den Berg, Boekhandelaar.
Mej. M. L. Bosch.
E. F. Bruijnsteen, Toonkunstenaar.
F. R. J. Dubois.
Mej. E. C. C. Eshuys, Leeraren aan de H. B. School.
Mr. W. Jager Gerlings.
G. H. Japikse.
A. C. Kruseman, Muziekonderwijzer.
Maatschappij t. b. v. Toonk.. afd. Haarlem.
H. W. Müller, Kapelm. der Schutterij.
A. Numans, Luit.-Kol. O. I. leger.
H. Oechsman, Muziekonderwijzer.
W. Robert.
H. Savrij, Kunstschilder.
L. Schlegel.
W. C. H. Schmölling, Toonkunstenaar.
J. Steenman, Toonkunstenaar.
F. A. van Suchtelen.
Mej. C. Titsingh.
Th. C. Verkley.
Mevr. C. P. J. Waller-van Marken.
W. B. Weidner.

Haarlemmermeer.

Mr. J. P. Amersfoordt.

Heemstede.

Mevr. van Merlen.

Heerde.

Stoppelaar.

Den Helder.

E. von Brücken Fock, Luit.-Ingenieur.

's Hertogenbosch.

Leon C. Bouman, Muziekonderwijzer.
N. van Dissel, Ingen. b/h. Stoomwezen.
C. R. J. Kallenberg van den Bosch, Adj. Ingen. bij de Staatsspoorwegen.
W. J. Ph. van Oppenraay, Leeraar aan de R. H. B. School.

Hilversum.

Dr. J. Penn.

Hontenisse.

J. van Braband, Gemeente-secretaris.

Hoogezand.

Mej. F. van Calcar.

Katwijk.

W. Konings.
L. de Sonnaville.

Kralingen.

J. A. Witkamp.

Leeuwarden.

H. van Belkum Kz., Boekhandelaar.
Bibliotheek van Friesland (Provinciale).
Jhr. J. P. Bloys van Treslong, Kapt. Inf.
Mr. M. de Kuiper.
Jb. Kwast, Toonkunstenaar.
Mej. G. Poutsma.
Mej. J. Weber.
Mr. Westenberg, Advocaat.

Leiden.

Dr. H. G. van de Sande Bakhuijzen, Hoogleeraar.
B. Blankenberg, Boekhandelaar.
A. J. van Gemert.
Mej. K. Gripehoven, Leerares aan de Muziekschool.
F. Hakkaart.
F. F. W. Heintz, Makelaar in effecten.
Mej. Herckenrath.

L. V. Hoog, Medicus.
W. van Iperen.
Mr. E. Kist, Gemeente-Secretaris.
Dr. J. P. N. Land, Hoogleeraar.
G.C. Locher, Kapelmeester der Schutterij
A. A. Moll, Jur. Stud.
Mevr. de Wed. Reuvens.
Mej. J C. F. Rüppe.
J. G. F. Rutten, Kapelaan.
Dr. C. Snouck Hurgronje, Leeraar aan de Gem. Inst. voor Ind. taal- land- en volkenk.
Stafmuziek 4e Reg. Infanterie.
W. F. R. Suringar, Hoogleeraar.
N. F. Taverne, Muziekonderwijzer.
B. H. Taylor, Leeraar a. d. Muziekschool.
Dr. P. J. Veth, Hoogleeraar.
A. J. Wetrens, Direct. der Muziekschool.

Leerdam.

J. H. Mol, Pastoor.

Maastricht.

Rijks Kweekschool voor Onderwijzers.
V. Snel, Kunstschilder.
G. J. W. Timmermans, Rentenier.

Middelburg.

G. H. G. von Brücken Fock.
Jhr. Mr. D. G. van Teijlingen, Lid van de Arrondissements-Rechtbank.

Mijdrecht.

K. van Wieringen, Hz.

Muiderberg.

G. A. Heinze, Toonkunstenaar.

Naaldwijk.

J. W. van Saagsveldt, Pastoor.

Naarden.

N. P. Schoonderbeek, Organist.

Neerlangbroek.

Jhr. Mr. L. van den Berch van Heemstede.

Nieuwer-Amstel.

Mej M. Kloos.

Noordwijk.

H. Mens, Toonkunstenaar.

Numansdorp

C. L. Kabbendijk, Muziekonderwijzer.

Nijmegen

Mej. van Driest.
C. Ling, Jr., Muziekonderwijzer.

Oegstgeest.

J. D. Brouwer.

Oosterwijk.

A. Holleman.

Opijnen.

M. S. Appel, Onderwijzer.

Ouderkerk a/d Amstel.

J. J. Graaf.

Oudewater.

J. H. Neu, Organist.

Purmerend.

J. P. Groot, Stads-Muziekdirecteur.

Puttershoek.

H. Blommendaal

Rotterdam.

G. Alsbach en Co., Muziekhandelaars.
F. Blumentrit, Toonkunstenaar.
Mej. Boodt.
Dr. J. Browne.
P. J. A. Claassen.
B. Dantzig Az., Muziekonderwijzer.
N. Egmond, Leeraar aan de Muziekschool.
P. N. C. Eichholtz, Commies 1e kl. bij de Posterijen.
Mej. A. Ficq.
F. W. van Gelder, Muziekonderwijzer.
Fr. Gernsheim, Toonkunstenaar.
G. Hanken, Muziekinstrumentmaker.
J. A. Havekes.
Van der Hoeven en Rothmeyer, Boekh.
W. C. van der Horst.
W. J. Hutschenruyter Wz. Muziekdirect.
J Kempe, Valk, Architect.
M. H. van 't Kruys, Muziekonderwijzer.
S de Lange, Organist.
Het Leeskabinet.
Rotterdamsche Liedertafel.
R. A. Mees Rz.
Ant. A. Paling.
A. W. L. de Raat.
Redactie der N. Rott. Courant
C. M. van Reemst, Muziekonderw.
C. van de Sandt, Muziekonderwijzer.
B. Schmitz, Pianofabrikant.
Jos. Schravesande, Muziekonderwijzer.
Mr. Smaes, Advocaat.
J. Striening.
Th. Verhey, Toonkunstenaar.

Joh. C. Visser.
C. C. A. de Viiegh, Muziekdirecteur.
J. M. W. Waanders Muziekhr. 2 Ex.
R. C Wansink, Organist.
J. A. van der Wens.
A. Th. Wulffraat, Kantoorbediende.

De Rijp.

Joh. Kroone, Organist.

Schiedam.

K. J. van Erpecum, Assuradeur.
Schiedamsche Muziekschool.
H. J. P. Textor, Muziekonderwijzer
H. J. Theijse Lz.

Sittard.

Jos. Könings.

Steenwijk.

J. Loffelt Bleeker.

Ter Neuzen.

Emil Ergo, Muziekonderwijzer.

Tiel.

C. J. A. Tilleman.

Tilburg.

H. van Groenendaal.
J. J. Krever, Muziekonderwijzer.
Leo Swagemakers.
H. Vastersavendts, Muziekonderwijzer.

Ulft.

G. te Braake.

Utrecht.

S. van Adelberg, Muziekonderwijzer.
P. A. van Antwerpen.
Mr. A. J. M. Bake, Afd. Chef bij de Maatschappij der Staatsspoorw.
Jhr. Mr. B. Ph. de Beaufort.
Mej. van der Beek.
A. M. van Benge, Muziekonderwijzer.
Mr. M. C. Bisdom, Advocaat.
Ch. F. le Blanc, Priester.
Mart. J.Bouman, Gediplom.Muziekonderw.
C. H. E. Breijer, Boekhandelaar.
Mr. P. Brooshooft.
J. H. van Dapperen.
Mr. C. Gerlings.
S. Idema Greidanus, Boekhandelaar, 2 Ex.
Rich. Hol, Toonkunstenaar.
Mr. A. J. Hovy.
J. J. Koopman, Muziekonderwijzer.
J. F. A. Lindsen.
Utrechtsche Mannenzangvereeniging.
H. G. C. Marcus, Jur. Stud.
F. Nieuwenhuijsen.
A. J. Nijland, Schoolopziener.
W. Oosterbaan, Muziekonderwijzer.
J. J. Clotterboke Patijn.
M. W. Petri, Muziekonderwijzer.
Mr. D. Ragay, Rentm. v. h. kroondom.
J. Reepmaker van Belle, Jur. Stud.
Th. G. J. van Rossum, Boekhandelaar.
J. N. W. C. A. Ruijgrok, Muziekonderw.
Erven Ant. J. van Schaik.
Mr. J. des Tombe.
L. J. van Toulon van der Koog, Oud-Inspecteur der Registratie.
Mej. Hendr. C. van Tussenbroek.
G. Veerman, Muziekonderwijzer.
Mej. v. d. Woerd, Muziekonderwijzeres.
Th. L. van der Wurff, Muziekonderw.

Velp.

Dr. Hummel.

Venlo.

P. F. G. H le Cocq d'Armandville, Ontvanger d. dir. belastingen.
Mevr. M. Horn-Cahen
J. Peeters, Directeur der Fanfare.

Venray.

Eerw. Moeder Anastasia.

Vianen.

Mej. M. Dupper.

Vlissingen.

O. J. Bekker, Muziekonderwijzer.

Voorhout.

Bibliotheek v. h. Semin. Hageveld.
M J.A.Lans, Leeraar a.h.Sem. Hageveld.
A. J. Meijs, Leeraar aan het Sem.Hageveld.

Wageningen.

M. G. Verenet.

Willemsoord.

W.Koning,Kapelmeester Kon. Ned.Marine.

Wormerveer.

Mej. Laan.

IJpelaar.

J. J. M. van Gogh, Professor a/h Sem.

IJselmonde.

F. C. Kist, Ontvanger der Registratie.

IJselstein.

C. A. Galesloot, Muziekonderwijzer.

Zaandam.

J. Bruyn, Muziekonderwijzer.

Jb. Hooft, Muziekonderwijzer.

J. W. Kersbergen, Direct. d. Muzieksch.

Zierikzee.

D. H. Ezerman, Muziek-directeur.

Zoeterwoude.

Mevr. de Wed. K. de Jong.

Zutfen.

Marius A. Brandts Buijs, Toonkunstenr

Mej. Anna Groneman.

Mej. S. Reesink.

J. A. Vrugtman, Zangonderwijzer.

Zwolle.

A. H. C. van Riemsdijk, Leeraar aan de Sted. Muziekschool.

J. Vonderman, Muziekonderwijzer.

J. M. W. Waanders, Muziekhandelaar.

NEDERLANDSCH INDIË.

Atjeh.

C. H. W. Boers, Kapitein-Intendant.

Batavia.

Hugo Joosten.

G. Kolff en Co., Boekhandelaars, 2 Ex.

Mevr. Lens-Borel.

Mej. C. van Oosterzee.

J. H. Wijsman, Offic. van Gezondheid.

Demangan.

Mej. A. Bruck.

Gombong.

Korps-Pupillen.

Pasoeroean.

Th. W. van Vogelpoel.

Samarang

G. C. T. van Dorp en C°., Boekh.

Sampang.

Mr. J. Lublink Weddik.

Satrian.

H. van Gessel.

Soerabaja.

Gebr. Gimberg en C°., Boekh. 3 Ex.

BUITENLAND.

Antwerpen.

Peter Benoit, Toonkunstenaar

Mevrouw Claus.

Ed. Gregoir, Toonkunstenaar.

Berlijn.

Wilh. Tappert.

Brugge.

Gevens-Sceaux, Boekhandelaar

L. van Gheluwe.

Brussel.

C. Haupt.

Schott frères, Muziekuitgevers.

Cruijbeke (*België*).

I. D'Hooghe, Gemeente-Secretaris.

Cruijshautem (*België*).

A. Schellaert, Onderpastoor.

Dresden.

Ernst Kaps, Pianofabrikant.

Geeraardsbergen (*België*).

De Vulder, Bestuurder der Muziekschool.

Gent.

Vennewitz (Firma Muquardt), Boekh.

Hal (*België*).

E. Houssiau, Maitre de Chapelle.

Keulen.

Mej. J. C. van der Meulen.

Lokeren (*België*).

Pater Hippoliet, Overste van het klooster der Eerw. Paters Recollecten.

Londen.

British Museum.

Mr. A. Capadose.

München.

Hof- u. Staatsbibliothek.

Parijs.

H. le Soudier, Boekhandelaar.

Poperinghe (*België*).

J. Duclos.

Santvliet (*België*).

J. Kuijpers, Gemeente-Onderwijzer.

Thielt (*België*).

De Bien-van der Putte.

Weenen.

F. Gross, Operazanger.

A. Müller, Kapelmeester.

Wijgmael (*België*).

J. B. Vermeeren, Koster en Organist.

Bayerische StaatsBibliothek
Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Viotta, Henri,

Lexicon der Toonkunst

Bd.: 3

1885

Mus.th. 3465-3
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11657990-7